

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

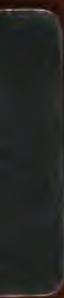
We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

S
iii.
110K

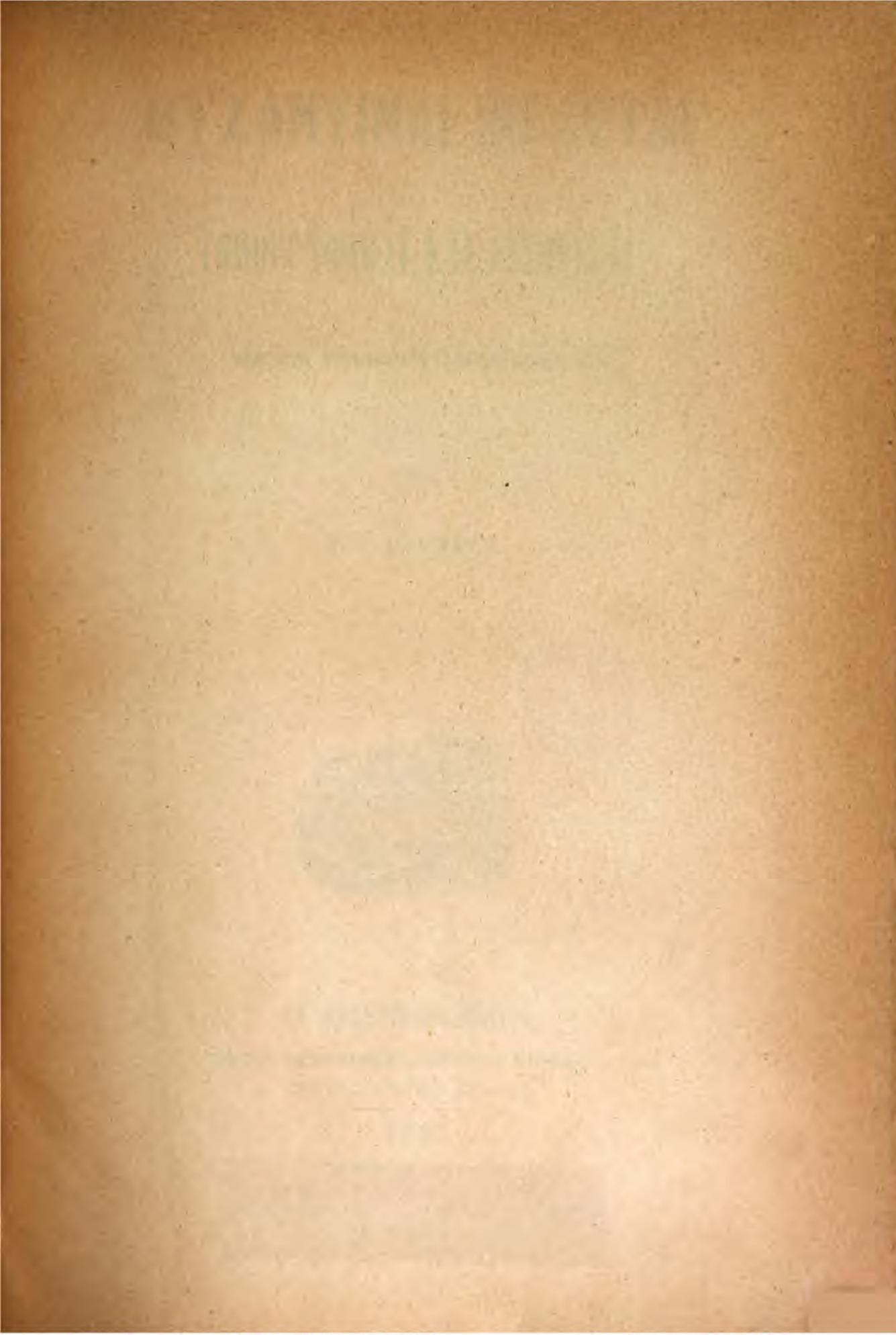

302484567\$

e53.

108

ΒΥΖΑΝΤΙΝΑΙ ΜΕΛΕΤΑΙ

ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΑΙ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ

ΜΕΤΑ ΠΛΕΙΣΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ

ΥΠΟ

Α. Γ. ΠΑΣΠΑΤΗ.

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ,

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΟΡΟΜΗΛΑ.

Ὀδῷ Περμποπαζάρου. Ἀριθ. 44.

1877

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΠΟΘΗΚΗ

Ἐν Γαλατᾷ Κωνσταντινουπόλεως

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙῶ τῶν ΑΔΕΛΦῶΝ ΔΕΠΑΣΤΑ

Ἐπὶ τῆς Ὀδοῦ Μαρουδιῆ ὑπ' Ἀριθ. 13,

ἔχρησιν τοῦ Λαλίου τοῦ Σημαρχίας.

JUN 1946

ΤΟ ΚΥΡΙΟ

ΔΗΜΗΤΡΙΩ Ν. ΤΑΜΒΑΚΩ

**ΑΡΧΑΙΩ ΦΙΛΩ ΚΑΙ ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ
ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΕΡΑΣΤΗ**

ΤΟ ΜΟΝΗΜΑ ΤΟΥΤΟ ΑΝΑΤΙΘΕΣΙΝ

Ο ΣΥΓΓΡΑΦΕΥΣ.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.

Μέρος τῶν ἀκολούθων μελετῶν, ἐδημοσιεύθη πρό τινος καιροῦ ἐν τοῖς τεύχεσι τοῦ ἐν Κ/πόλει Φιλολογικοῦ Συλλόγου. Ἐν ταῖς σήμερον ἐκδιδομέναις, εὐρίσκει ὁ ἀναγνώστης ἀφαιρέσεις προσθήκας καὶ παντοίας ἀλλοιώσεις, προερχομένας ἐκ μεταγενεστέρων μελετῶν καὶ ἐρευνῶν.

Ὁ διερχόμενος τὰς μελέτας ταύτας, πείθεται, ὅτι ἡ χωρογραφία καὶ ἱστορία τῆς μεγαλοπόλεως ταύτης χρήζει εἰσέτι πολλῆς καὶ συντόνου μελέτης. Κατὰ τὴν τελευταίαν τριακονταετίαν, πάμπολλα μνημεῖα Βυζαντινὰ ἐκ σεισμῶν καὶ πυρκαϊῶν κατέπεσαν, ἀλλὰ κατηδαφίσθησαν καὶ ἐκ τῆς ὕλης αὐτῶν ἀνιδρύθησαν ἕτερα.

Ἐνεκα τῆς ἀπώλειας τοσοῦτων γεραρῶν μνημείων, ἡ ἱστορία τῆς Κ/πόλεως ὀσημέραι ἀμαυροῦται. Ἀνέμνησα ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς τοῦ Θρακικοῦ σιδηροδρόμου, καὶ ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας, πολλῶν Βυζαντινῶν μνημείων τὴν ἀπώλειαν.

Ἀποδίδω τὴν μέχρι τοῦδε ἄγνοιαν τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας, εἰς τὴν ἡμετέραν ἀξιόμειπτον ὀλιγωρίαν. Ὅσοι ἐκ τῶν ἡμετέρων καὶ ξένων, περιέγραψαν τὴν Κ/πολιν, ἠρύσθησαν τὰ πλείονα ἐκ προγενεστέρων συγγραφέων, βαρυνόμενοι οἱ ἴδιοι, τὰς σχολιάς διόδους τῆς πόλεως καὶ τὴν ἰδίους ὄμμασιν ἐπίσκεψιν τῶν ἱσταμένων μνημείων. Πάμπολλα μνημεῖα, σῶα καὶ ἠρειπωμένα, διέφυγαν τῶν πλειοτέρων τὰ ὄμματα. Ὁμολογῶ ὅτι οἱ Ὀθῶμανοὶ, οἱ μὴ ἐκτιμῶντες τ' ἀλλότρια, οὐδέποτε παρενοχλοῦσι τοὺς ἐπισκεπτομένους αὐτά. Οἱ παραπονούμενοι, ὅτι δὲν δύνανται ν' ἀνασκάψωσι τῶν Βυζαντινῶν ἀνακτόρων τὴν χώραν ἢ τοῦ ἀρχαίου λουτροῦ τοῦ Ζευξίππου τὸ ἔδαφος, ὅπου πιθανὸν κεῖνται λείψανά τῶν πολλῶν ἐκεῖ Ἑλληνικῶν ἀνδριάντων, ὧφειλον πρότερον νὰ ἱστορήσωσι τὰ

πολλά εισέτι ιστάμενα ἐπιφανῆ μνημεῖα, ἐκ τῶν ὁποίων σαφηνίζεται ὁ πολυε-
τῆς βίος τῶν Βυζαντίων. Ἄν οἱ ἑτερόθρησκοι Ὀθωμανοὶ κατηδάφισαν πολλά
τῶν Βυζαντίων κτίρια, καὶ ἕτερα κατακρατοῦσι, πρὸς ἰδίαν αὐτῶν χρῆσιν, μὴ
λησμονῶμεν ὅτι καὶ οἱ Βυζάντιοι θρησκευμανέστεροι τούτων, κατηδάφισαν ἀρ-
χαίους περικαλλεῖς ναοὺς, ἠφάνισαν πολλὰ τῶν Ἑλλήνων χειρόγραφα καὶ κα-
τέκαυσαν ἅπαντα τὰ συγγράμματα τῶν εἰκονομάχων.

Τῆς τσαούτης περὶ τὰ Βυζαντινὰ ἀμαθείας ἡμῶν, αἰτία εἶναι ἡ ἡμετέρα, ὀλι-
γωρία. Πρὸς ἀπόδειξιν λέγω, ὅτι ὀπισθεν τοῦ τεμένου τοῦ Σουλτὰν Ἀχμέτ, ἐπὶ
τῆς θέσεως τῶν ἀρχαίων Βυζαντινῶν ἀνακτόρων, ὅπου ἐκάθισαν τσοῦτοι τοῦ
Βυζαντίου ἡγεμόνες, καὶ ἐγένοντο τὰ διαβούλια τοῦ ἐκτενοῦς τούτου κράτους,
σώζονται μέχρι τῆς σήμερον, πάμπολλα σεβαστὰ ἐρείπια ἀνώγεια καὶ ὑπόγεια,
μέχρι τοῦδε ἀπαρτήρητα καὶ ἀνιστόρητα.

Ἐν ταῖς μελέταις ταύταις, ὁ ἀναγνώστης παρατηρεῖ, ὅτι χειραγωγοῦμαι κυ-
ρίως ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς ἀρχαίους τε καὶ νεωτέρους. Ἐνίοτε
πλανῶνται, ἀφηγοῦμενοι τὰ πρόωιστα τοῦ Βυζαντίου συμβάντα· ἐν τῇ περιγρα-
φῇ ὅμως τῶν κτιρίων καὶ ὀχυρωμάτων εἶναι σαφέστατοι. Μέμφονται αὐτοὺς
οὐχὶ οἱ ξένοι μόνοι, ἀλλὰ καὶ οἱ ἡμέτεροι, οἱ μὴ ἐρευνήσαντες τὰ Βυζαντινὰ μνη-
μεῖα, κατὰ τὴν ἀψευδῆ περιγραφὴν τῶν ἱστορικῶν τούτων. Ταύτην τὴν ἀλή-
θειαν προσμαρτυροῦσι, τὰ ἐν τῇ τάφρῳ ὕδωρ πολλάκις ὑπ' αὐτῶν μνημονευό-
μενον, τοῦ Ἀνεμᾶ τὰ δεσμοκτήρια, καὶ ἡ περιώνυμος Κερκόπορτα, ἅπαντα σα-
φῶς περιγεγραμμένα καὶ μέχρι τοῦδε ὑφ' ἡμῶν πάντων ἀμεληθέντα.

Εἶπον ἀνωτέρω ὅτι ἡ χωρογραφία τῆς Κ/πόλεως εἶναι εισέτι ἀσαφής, καὶ ἀ-
σαφεστέρα ὁσημέραι γίνεται ἔνεκα τοῦ ἀφανισμοῦ τῶν γεραρῶν Βυζαντινῶν
μνημείων. Ὅ,τι ἀνακαλύπτεται καὶ ἱστορεῖται, μέλλει νὰ διαφωτίσῃ μεταγενε-
στέρας συγγραφεῖς ἵνα μελετήσωσι καὶ ἐκ τούτων ὄλων συρράψωσι τὴν ἀληθῆ
τοῦ κράτους ἱστορίαν. Τούτου τεκμήριον εἶναι, ἡ ἱστορία τῆς ὑπὸ τῶν Ὀθωμα-
νῶν ἀλώσεως τῆς Κ/πόλεως τῷ 1453ῳ, τῆς ὁποίας τὰ συμβάντα θαυμασίως
διεφωτίσθησαν ἐκ τῶν πολλῶν συγγραφῶν ἡμετέρων τε καὶ ξένων, ἐδῶ καὶ
ἀλλαχόσε πρὸ μικροῦ γενομένων.

Εὐχομαι αἱ μελέται αὗται, τὰς ὁποίας ἀκολούθως θέλω συμπληρώσει, νὰ ἐκ-
καύσωσι τὴν πρὸς τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν ἀγάπην τῶν ὀμαγενῶν. Ἡ ἱστορία
τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους εἶναι ἡ ἱστορία τοῦ ἡμετέρου παλαιοῦς βίου καθ' ὅλον
τὸν μεσαιῶνα. Μετὰ τσαούτας μελέτας τῶν ἐθίμων νόμων καὶ τῆς θρησκείας
τῶν Βυζαντίων, μετὰ πολλῆς εὐφροσύνης βλέπομεν, ὅτι τὴν σήμερον ἀρθότερον

κρίνονται και σαφέστερον ιστοροῦνται τὰ τῶν Βυζαντίων. Οἱ καθολικοὶ οὐδέποτε ἐλησμόνησαν τὴν καλουμένην πεισμονὴν τῶν Βυζαντίων, ἐκχέοντες ὕβρεις καὶ ἀσυγγνώστους κακολογίας κατὰ τῶν βασιλέων καὶ πάντων τῶν ἐν τῷ κράτει πολιτευομένων.

Οἱ πολυάριθμοι ξένοι, οἱ ἐπισκεπτόμενοι τὸ θέρος τὴν περικαλλεστάτην ταύτην πόλιν, ἐκθειάζουσι τὴν καλλονὴν τοῦ τόπου, τοὺς χλοεροὺς λόφους, τὰ παραθαλάσσια ἀνάκτορα, τὰ ρεύματα τοῦ Βοσπόρου, τὸν πολύχωρον καὶ βαθὺν λιμένα, καὶ τὰ μεγαλοπρεπῆ τῶν Ὀθωμανῶν τεμένη, ὑπὸ κυπαρίσσω καὶ μεγαλοκλάδων πλατάνων ἐπισκιάζόμενα. Οὐδεὶς ἀρνεῖται ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολις μετὰ τῶν περιχωρῶν αὐτῆς, εἶναι θαυμάσιον τοῦ Ὑψίστου μεγαλόβρημα· δικαίως ἐξίστανται πάντες οἱ ἀγαπῶντες τῆς φύσεως τὰς καλλονάς. Δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας τοὺς μελετῶντας τὰς πράξεις καὶ τὸν βίον τῶν Βυζαντίων, τὰ κάλλη ταῦτα ἀμαυροῦνται, καὶ φροῦδος ὁ τοσοῦτος στολισμὸς, ἐν τόπῳ ὅπου τосαῦτα κακουργήματα καὶ τосαῦται ἀνομίαι.

Καθ' ὅλον τὸν βίον τῶν Βυζαντίων, ἀναγινώσκωμεν ἐπαναστάσεις τῶν τυραννουμένων ὑπηκόων κατὰ τῶν ἀπολύτων βασιλέων, πολίτευμα σχολιὸν, φόβους, ἐκτυφλώσεις, ἐμφυλίους πολέμους, ἀστοργίαν καὶ ἀσύγγνωστον ἀπανθρωπίαν. Ἐν τῇ μεγαλοπόλει ταύτῃ, τὴν ὁποίαν τοσοῦτον ἐκαλλώπισεν ἡ φύσις, πολὺδακρυν βίον ἐβίουσι οἱ ἐγκάτοικοι, πενόμενοι καὶ ταλαιπωρούμενοι μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν ἀλώσεως αὐτῆς. Τῆς θαυμασίας τοῦ τόπου καλλονῆς, ἀντίρροπον ἦτο ἡ πολλὴ τῆς πολιτείας ἀσχῆμία. Διὰ πάντα Ἕλληνα ἀγαπῶντα τὴν ἱστορίαν τῶν πατέρων αὐτοῦ, καὶ ἐγκύπτοντα εἰς τὴν μελέτην τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου καὶ τῆς πολιτείας τῶν Βυζαντίων, ἡ περικαλλῆς αὕτη πόλις παρρησιάζεται ὡς περικεκοσμημένη ἐταίρα. Εἰς ἡμᾶς ἐναπόκειται νὰ διαχωρίσωμεν τὰ φαῦλα ἀπὸ τ' ἀγαθὰ, οὐδόλως μιμούμενοι τοὺς ξένους τοὺς κακολογοῦντας ἅπαντας τοὺς Βυζαντίους καὶ τὴν πολιτείαν αὐτῶν, καὶ οὐδὲν εὐρίσκοντας ἀξίον ἐπαίνου ἢ μιμήσεως ἐν τῇ πολυετῇ ἱστορίᾳ ταύτῃ. Ἐκ τῶν ἀκολούθων μελετῶν πειθόμεθα, ὅτι δὲν ἦσαν ἐπίψογα ἅπαντα τῶν Βυζαντίων.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει, κατὰ Μάιον, 1877

Α. Γ. ΠΑΣΠΑΤΗΣ.

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΙΝΑ ΣΥΝΕΧΩΣ ΜΝΗΜONEYΟΜΕΝΑ

EN TAIS MEΛETAIS TAYTAIS.

Ἡ Κωνσταντινούπολις, ἡ περιγραφή τοπογραφικὴ ἀρχαιολογικὴ καὶ ἱστορικὴ τῆς περιωνύμου ταύτης μεγαλοπόλεως, κτλ. ὑπὸ Σκαρλάτου Δ. τοῦ Βυζαντίου. Ἀθήνησι, Τόμ. Α'. 1851. Τόμ. Β'. 1862. Τόμ. Γ'. 1869.

Κ/πολις Βυζαντίου.

Constantiniade, ou Description de Constantinople ancienne et moderne. Composée par un philologue et archéologue. Traduite du Grec. par M. R. Constantinople. 1846.

Κ/πολις Πατρ.

Κωνσταντίου Α'. Πατριάρχου Κ/πόλεως τοῦ Βυζαντίου, βιογραφία καὶ συγγραφαὶ αἱ ἐλάσσονες ἐκκλησιαστικαὶ καὶ φιλολογικαί. ὑπὸ Θ. Μ. Ἀριστοκλέους. Ἐν Κ/πόλει. 1866.

Πατρ. Ἐλάσσ. Γραφαί.

Ioannis Meursi Glossarium Graecobarbarum, in quo prae-ter vocabula amplius ter mille sexcenta, officia atq. Dignitates Imperii Constantinopol. tam in Palatio, quam Ecclesia aut Militia explicantur et illustrantur. Lugduni Batavorum. 1610.

M. Glos.

Urkunden zur Älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig. von G. L. Fr. Tafel und Dr. G. M. Thomas. Wien. Τόμ. Α'. καὶ Β'. 1856. Τόμ. Γ'. 1857.

T. καὶ Th.

Acta et Diplomata Graeca medii aevi sacra et profana, collecta ediderunt Franciscus Miklosich et Josephus Müller. Vindobonae. Τόμ. Α'. 1860. Τόμ. Β'. 1862. Τόμ. Γ'. 1865. Τόμ. Δ'. 1871.

M. καὶ M.

Δουκαγγίου Constantinopolis Christiana, seu Descriptio urbis Constantinopolitanae, qualis extitit sub Imperatoribus Christianis. Libri IV. Parisiis. 1680.

C. Christ.

P. Gyllii de Constantinopoleos topographia. Lib. IV. Lugduni Batavorum. 1632.

Π. Γύλλιος.

Constantinopolis und der Bosphoros, örtlich und geschichtlich beschrieben, von Jos. von Hammer. Τόμ. 2. Pesth. 1822. C/polis Χάμμερ.

Σύνταγμα τῶν θεῶν καὶ ἱερῶν κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφῆ-

B.

μων Ἀποστόλων, καὶ τῶν ἱερῶν καὶ οἰκουμενικῶν συνόδων, κτλ. ὑπὸ
Γ. Α. Ῥάλλη καὶ Μ. Ποτλῆ. Ἀθήνησι. Τόμ. Α΄. καὶ Β΄. 1852. Τόμ.
Γ΄. 1853. Τόμ. Δ΄. 1854. Τόμ. Ε΄. 1855. Τόμ. ΣΤ΄. 1859.

Le palais impérial de Constantinople et ses abords, Sainte-
Sophie, le Forum Augustéon et l'Hippodrome, tels qu' ils
existaient au dixième siècle, par Jules Labarte. Paris. 1861.

L'Architecture Byzantine, par Charles Texier et R. Pop-
plewell Pullan. ἐν Λονδίνῳ. 1864.

Χαδηκάτ-ούλ-τζεβामी, ἦτοι Κήπος τῶν τεμενῶν, ὑπὸ Σειδ Ἀλῆ,
ἐν Κ/πόλει. 1864.

Le Colonie Commerciali degli Italiani in Oriente nel me-
dio evo, dissertazioni del prof. Guglielmo Heyd, etc, recate
in Italiano dal prof. Giuseppe Müller. Τόμ. Α΄. Venezia e To-
rino. 1866. Τόμ. Β΄. Venezia. 1868.

Οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς, εἶναι ἅπαντες τῆς γνωστῆς ἐκδόσεως τῆς
Βόννης.

Σύνταγμα Ῥά-
λη καὶ Ποτλῆ.

Labarte le pa-
lais.

Texier L'Arch.
Byz.

Χαδηκάτ.

Heyd.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ. Τὰ χερσαία τείχη τῆς Κ/πόλεως.	Σελ.	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ. Ἐπιγραφαὶ τῶν χερσαίων τειχῶν.	»	33
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ. Πύλαι τῶν χερσαίων τειχῶν.	»	64
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ. Τὸ παλάτιον τῶν Βλαχερνῶν.	»	83
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ. Αἱ ἐν Κ/πόλει ἀνασκαφαὶ τοῦ θρακικοῦ σιδηροδρόμου.	»	99

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

Τὸ ἐμπόριον τῶν Γενοουησίων ἐν Κ/πολει καὶ Εὐξείνῳ πόντῳ
κατὰ τὸν μεσαιῶνα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ. Συνοικίαι τῶν Γενοουησίων πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κ/πό- λεως ὑπὸ τῶν Λατίνων τῷ 1204φ.	Σελ.	427
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ. Ἄλωσις τῆς Κ/πόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων τῷ 1204φ.		469
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ. Οἱ Γενοουησιοὶ ἐν Γαλατῇ, οἱ ὄροι τοῦ Γαλατᾶ καὶ τὸ ἐμπόριον αὐτοῦ.	»	204
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ. Ἀποικίαι τῶν Γενοουησίων ἐν Κριμαίᾳ καὶ Εὐξείνῳ πόντῳ. Ἐριδες τῶν Γαλαταίων καὶ Βυζαντίων μέχρι τῆς λήξεως τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος.	»	232

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ.

Αἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει μέχρι τοῦδε σωζόμεναι Βυζαντιναὶ
ἐκκλησίαι, ἰστάμεναι καὶ ἠρειπωμέναι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ. Οἱ συγγράψαντες περὶ Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν. Ἀριθμὸς αὐτῶν ἐπὶ Βυζαντίων. Τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει Μουσουλμανικὰ τεμένη.	Σελ. 277
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ. Αἱ μέχρι τοῦδε γνωσταὶ Βυζαντιναὶ ἐκκλησίαι.	» 298
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ. Αἱ μέχρι τοῦδε ἄγνωστοι Βυζαντιναὶ ἐκκλησίαι.	» 354
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ. Αἱ Βυζαντιναὶ ἐκκλησίαι εἰσέτι ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν κατεχόμεναι. Ἐκκλησίαι ἠρειπωμέναι.	» 387
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.	» 405

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

ΤΑ ΧΕΡΣΑΙΑ ΤΕΙΧΗ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ.

Πολλὰ συμβεβηκότα τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας, ἰδίως δὲ τῆς τελευταίας ἀλώσεως, διὰ πολὺν χρόνον δὲν ἠδυνάμην νὰ ἐννοήσω. Ἡ διχογνωμία τῶν πλειοτέρων ἱστορικῶν καὶ ἡ ἀσάφεια τῶν Βυζαντινῶν, ἱστορούντων συμβάντα γνωστὰ εἰς τοὺς τότε ζῶντας συμπολίτας αὐτῶν, ἐπέφερον τὴν σύγχυσιν ταύτην¹). Ὅσῳ προβαίνομεν εἰς τὴν μελέτην τῶν τελευταίων χρόνων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, θέλω προσπαθῆσαι νὰ ἐπανορθώσω ἡμαρτημένας γνώμας ἡμετέρων τε καὶ ἀλλογενῶν ἱστορικῶν, προερχομένας κυρίως ἀπὸ τῆς μέχρι τοῦδε ἀτελοῦς μελέτης τῶν χερσαίων προμαχώνων τῆς Κ/πόλεως.

Καθ' ὄλον τὸ πρόσωπον τῶν τειχῶν τούτων συνηθροίσθη ὁ πολυπληθὴς στρατὸς τοῦ Σουλτάνου. Ἐδῶ κυρίως συνεμάχοντο οἱ Βυζάντιοι μετὰ τῶν ξένων ἐπικούρων, καὶ ἐδῶ πρὸ τῆς ἀλώσεως κατεσκήνωσαν οἱ φράγχοι Σταυροφόροι, ἐκπληττόμενοι ἐπὶ τῷ μεγέθει τῶν τειχῶν καὶ πύργων. Τὰ χερσαία τεῖχη εἶναι σήμερον ἡ κυρία σπουδὴ τῶν ἱστορικῶν, ἐδῶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ πλανώμεθα, ζητοῦντες τῶν Βυζαντίων τὰ ἱστορήματα νὰ σαφηνίσωμεν.

Ἐπόθησα πρὸ πολλοῦ δι' ἐπιμελοῦς τῶν χερσαίων τειχῶν περισκοπήσεως, νὰ σαφηνίσω τὴν ἱστορίαν τῆς τελευταίας ἀλώσεως. Ἄν δὲ εἰς τὴν μελέτην ταύτην δὲν συμμερίζομαι πολλῶν συγχρόνων ιδέας, σέβομαι ὁμως τὰ μέγιστα τοὺς πόνους τῶν τὰ τοιαῦτα συγγραψάντων. Οὐδεὶς πλέον ἐμοῦ θαυμάζει τὴν βαθύνοϊαν τοῦ περιωνύμου Γερμανοῦ Χάμμερ, τὴν ἀφέλειαν τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντίου, τὴν πολυμάθειαν τοῦ Κ. Σχ. Βυζαντίου καὶ τὴν φιλοπονίαν τοῦ Κ. Μόρδτμανν²).

¹) «Οἱ τὰ τῆς Βασιλευούσης ταύτης, ἕκαστος κατὰ τὴν ἀρέσκειαν αὐτοῦ, σκιαγραφῆσαντες, δὲν ἔλαβον πρόνοιαν περὶ μελλόντων· διὸ καὶ τὰ Πάτρια αὐτῶν ἀποτείνονται πρὸς πληροφορίαν τῶν τότε πολιτῶν, οἵτινες ἔβλεπον μὲν τὰ ὑφιστάμενα καὶ ἐγίνωσκον τὰς ὁδοὺς καὶ θέσεις τῆς Πόλεως, ἀλλ' ἠγνόουν ἐξ ἀμαθείας (ἐκτὸς τῶν πεπαιδευμένων) τὰς ἀρχὰς τῶν ὧν ἔβλεπον. » Κ/πολις. Πατρ. σελ. 29. ²) Πολιορκία καὶ ἄλωσις Κ/πόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὑπὸ Α. Δ. Μορδμάννου, μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ, ὑπὸ Α. Β. Ἐν Ἀθήναις. 1859.

Πολλάκις ὁδεύων παρὰ τὰ χερσαῖα τεῖχη τῆς Πόλεως, ἀνεζήτουν μετὰ ζήλου τοὺς πύργους καὶ τὰς πύλας, τὰς τοσάκις ἀναφερομένας κατὰ τὴν τελευταίαν ἄλωσιν. Ἄνὰ πᾶσαν νέαν ἀνάγνωσιν συγχρόνων ἱστορικῶν, πλειότερον ἐσοτιζόμην. Τὰς ἀμφιβολίας μου ταύτας διηγούμενος, θέλω προσπαθήσει, μετὰ τὴν περιγραφὴν τῶν τειχῶν, νὰ καταδείξω τῶν μνημονευομένων πυλῶν τὴν ἀληθῆ θέσιν, καὶ οὕτω νὰ σαφηνίσω τῆς πολυημέρου ἀλώσεως τὰ συμβάντα. Ὁ περιγράφων τὰ χερσαῖα τεῖχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁμοιάζει σταχυολόγον, συνάζοντα μὲν ὅ,τι παρέλειψαν οἱ προπορευθέντες, πολλὰ δὲ ἐγκαταλείποντα καὶ εἰς ἄλλους μεταγενεστέρους.

Ταῦτα προλέγω, διότι πολλὰ περὶ τῶν Βυζαντίων καὶ τῆς πολιτείας αὐτῶν ἀφηγοῦμαι εἰς τὴν μελέτην ταύτην, ἀφορῶσαν κυρίως εἰς τὴν διασάφισιν τῆς ἀλώσεως.

Τὰ χερσαῖα τεῖχη τῆς Κ/πόλεως, ἐκτεινόμενα ἀπὸ τῆς Προποντίδος μέχρι τοῦ Κερατίου κόλπου, ἐκτίσθησαν, ὅπως σήμερον φαίνονται, ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου τοῦ Β΄. περὶ τὸ 413 Μ. Χ., ἐπιστατοῦντος Ἀνθεμίου ἐπάρχου τοῦ Πραιτωρίου¹). Μετὰ 36 ἔτη, καταπεσόντα ἐκ σεισμοῦ, ἀνήγειρεν ἐκ νέου ὁ ἴδιος αὐτοκράτωρ, ἐπιστατοῦντος Κύρου τοῦ Φλώρου²). Ἐπιγραφή σωζομένη ἐπὶ τῆς Μελανδησίας ἢ Νέας Πύλης (Μεβλεβή-χανέ-γενι-καπού), τὴν ὁποῖαν ἀκολούθως θέλω ἀναφέρει, μαρτυρεῖ, ὅτι ταῦτα ἀνηγέρθησαν ἢ μᾶλλον ἐπεσκευάσθησαν εἰς χρόνον ὀλιγώτερον τῶν δύο μηνῶν³). Ταῦτα τὰ τεῖχη, τὰ ὁποῖα ἐκάλουν οἱ Βυζάντιοι τεῖχη Θεοδοσιακὰ καὶ τεῖχος Θεοδοσιακόν⁴), δὲν ἐμπεριέκλειον κατ' ἀρχὰς τὸ Ἑπταπύργιον τῆς Προποντίδος οὐδὲ τὸ λεγόμενον Ἑβδομον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶναι ἡ ἐκκλησία καὶ τὰ παλάτια τῶν Βλαχερνῶν, πρὸς τὸν Κεράτιον κόλπον. Ἐξετείνοντο δὲ ἀπ' ἀρχῆς τῆς ἀνεγέρσεώς των, ἀπὸ τὰ Κύρου ἢ Τριβουνάλιον τοῦ Ἑβδόμου (νῦν Τεκίρ-σεράι) μέχρι τῶν παραλίων τειχῶν τοῦ Κερατίου κόλπου.

Φρονῶ, ὅτι συνεχίχοντο μετὰ τῶν παραλίων τειχῶν πλησίον τῆς νῦν κλειστής πύλης, τῆς καλουμένης ὑπὸ τῶν Βυζαντίων Πύλη τοῦ Κυνηγοῦ, εὐρισκομένης μετὰ τῆς σημερινῆς πύλης τοῦ Μπαλατᾶ καὶ τῆς Ἐϊβάν-σεράι-καπού-σδῦ, πλησίον τῆς γωνίας τῶν παραλίων τειχῶν. Ἡ κλειστή αὕτη πύλη, ἔχουσα πρὸς δεξιὰν αὐτῆς ἐντετειχισμένον ἀνάγλυφον ἀπεικόνισμα τῆς Νίκης, κρατούσης κλάδον φοίνικος εἰς τὴν ἀριστεράν της χεῖρα καὶ ὄχι, καθὼς λέγει ὁ

1) Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α΄. σελ. 104. «Κτίσμα τοῦ μικροῦ Θεοδοσίου τὰ τεῖχη». Κωδινὸς Κουροπαλάτης, σελ. 26. 2) «Κύρος ἑπαρχος τῆς πόλεως, ἀνὴρ σοφώτατος καὶ ἱκανός, ἔκτισε τὰ τεῖχη τῆς πόλεως, ὅπερ ἐξέπληξε τὸν δῆμον διὰ τὸ κάλλος καὶ τὸ τάχος τῆς τοῦ τεῖχους κτίσεως.» Λέων ὁ Γραμ. σελ. 108, 110. 3) Περὶ τῆς ἐπισκευῆς ταύτης ἴδε τὰς σημειώσεις τῆς ἐπιγραφῆς 20ης. 4) Πρβ. ἐπιγραφὴν 20ην. Πασχ. Χρον. Τόμ. Α΄. σελ. 717.

Κύριος Βυζάντιος¹⁾, τοῦ Μιχαήλ ἀρχιστρατήγου, πρὸ πολλοῦ ἀπετειχίσθη. Ἐκ ταύτης ἐξήρχοντο τὰ βασιλικὰ κυνηγέσια τῶν Βυζαντίων, καὶ ἐπομένως ἦτον ἡ τελευταία πύλη πρὸς τὴν πεδιάδα τὴν λεγομένην Κοσμίδιον, ὅπου σήμερον τὰ προάστεια τοῦ Ἐγιοῦπ.

Μετὰ 200 περίπου ἔτη ὁ αὐτοκράτωρ Ἡράκλειος, πρὸς ἀσφάλειαν τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ παλατίου τῶν Βλαχερνῶν, περιέκλεισε πάντα τὰ μέρη ταῦτα διὰ νέου τείχους, καλουμένου ὑπὸ τῶν Βυζαντίων Μονότειχος ἢ Καστέλλιον τῶν Βλαχερνῶν²⁾. Κατὰ τὸ Πασχάλιον τὸ Χρονικόν³⁾, ἐκτίσθη τὸ τεῖχος τοῦτο τὸ δέκατον πέμπτον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Ἡρακλείου, ἐπὶ τῆς πολιορκίας τῶν Ἀβάρων.

Ὅλον τὸ μέρος τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους, τὸ ὁποῖον μετὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ Ἡρακλείου ἔμεινεν ἐντὸς τῶν τειχῶν ἢ μᾶλλον ὀπισθεν τοῦ νέου τείχους, κατηδαφίσθη ὡς ἄχρηστον. Ἴχνος αὐτοῦ δὲν ἀναφαίνεται σήμερον ἐντὸς τῆς πόλεως, οὐδ' ἠδυνήθη ποτὲ εἰς τὰ παράλια τεῖχη τοῦ Κερατίου κόλπου ν' ἀνεύρω γνῶρισμα αὐτοῦ, μ' ὅλον ὅτι πολλάκις ἐπεσκέφθην ὅλα τὰ μέρη τοῦ ἔσω τείχους πλησίον τῆς κλειστῆς Πύλης τοῦ Κυνηγοῦ. Ὀλίγον πρὸς νότον τῆς πυλίδος τῶν Ἀσωμάτων, πλησίον τοῦ Τεχίρ-σεράι, ὅπου τὸ Ἡράκλειον τεῖχος συνεχεται μετὰ τοῦ Θεοδοσιακοῦ, δύναται ἕκαστος ν' ἀναβῆ ἐπὶ τῆς γωνίας τοῦ τείχους καὶ ἐννοήσῃ τὴν προφανῆ συνέχειαν τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους ἐντὸς τῆς πόλεως⁴⁾.

Μετὰ παρέλευσιν διακοσίων περίπου χρόνων, ἄλλος αὐτοκράτωρ, Λέων ὁ Ἀρμένιος, αὐτοκρατορήσας ἀπὸ τοῦ 813 μέχρι τοῦ 820, ἀνήγειρε κατὰ πρόσωπον τοῦ Ἡρακλείου τείχους ἕτερον τεῖχος, χωρὶς νὰ κατεδαφίσῃ τὸ ἐσωτερικόν τοῦ Ἡρακλείου. Ἡ ἔκτασις τοῦ τείχους τούτου ἀπὸ νότου πρὸς βορρᾶν εἶναι περίπου ἑκατὸν μέτρων.

Τὰ τεῖχη λοιπὸν τὰ χερσαῖα εἶναι ἔργον τριῶν αὐτοκρατόρων. Ἐξαιρουμένου τοῦ μικροῦ, τοῦ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος ἀνεγερθέντος καὶ σπανίως ὑπὸ τῶν Βυζαντίων ἀναφερομένου, τὰ ἕτερα χρῆζουσιν ἰδιαιτέρας μελέτης, διότι ἀμφοτέρων ἡ τεichoδομία διαφέρει.

Πρὸς σαφεστέραν μελέτην τῶν χερσαίων τούτων προμαχώνων καλῶ

Τὸ τεῖχος τοῦ Θεοδοσίου, Τεῖχος Θεοδοσιακόν,
 Τὸ τεῖχος τοῦ Ἡρακλείου, Τεῖχος Ἡράκλειον
 Τὸ τεῖχος τοῦ Λέοντος, Τεῖχος Λεόντιον.

¹⁾ Τόμ. Α'. σελ. 582. Καλεῖται συχνάκις, Βασιλικὴ Πύλη τοῦ Κυνηγοῦ. Δούκας, σελ. 279. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 51, 358, 497. ²⁾ «Προδοσίας δὲ γενομένης διὰ τῆς πόρτης τοῦ μονοτείχους τῶν Βλαχερνῶν, τὴν πόλιν ἔλαβον.» Θεοφ. Τόμ. Α'. σελ. 568, 592. I. Καντακουζ. Βιβλ. Α'. σελ. 40. Λέων ὁ Γραμ. σελ. 172. ³⁾ Τόμ. Α'. σελ. 726.

⁴⁾ Ἡ θέσις αὕτη εἶναι ὀπισθεν τοῦ Ἑβραϊκοῦ ὑαλουργείου.

Τὰ τεῖχη τῆς Κ/πόλεως χερσαῖά τε καὶ θαλάσσια, πεσόντα ὑπὸ σεισμοῦ τῷ 740 Μ. Χ., πρῶτος ἀνεκαίνισε Λέων ὁ Ἰσαυρος. Λέγει περὶ τούτου Λέων ὁ Γραμματικὸς¹⁾: «Καὶ σεισμός μέγας ἐγένετο ὥστε πτωθῆναι τὰ χερσαῖα τεῖχη τῆς πόλεως· εἰδὼς δὲ ὁ βασιλεὺς τὰ τεῖχη πτωθέντα, διελάλησε λέγων ὅτι ὑμεῖς οἱ τῆς πόλεως ἀδυνατεῖτε τὰ τεῖχη κτίσαι, ἀλλὰ προσετάξαμεν τοῖς διοικηταῖς εἰς τὸν κανόνα ἀπαιτῆσαι κατὰ νόμισμα μιλιαρῖσιον ἓν καὶ λαμβάνειν αὐτὸ τὴν βασιλείαν καὶ κτίζειν τὸ τεῖχος²⁾.»

Μετὰ τὸν Λέοντα τὸν Ἰσαυρον, μνημονεύουσιν οἱ ἱστορικοὶ τὸν Θεόφιλον, αὐτοκράτορήσαντα ἀπὸ τοῦ 829 μέχρι τοῦ 842. Ἀληθῆ εἶναι τὰ γραφόμενα τοῦ Κεδρηνοῦ, «ὅτι καὶ νῦν ἴστανται τὴν ἐκείνου προσηγορίαν ἐν γράμμασιν ἔχοντα.» Ἀπὸ τῆς πύλης Ἐιβάν-σεράϊ-καπουσοῦ, μέχρι τῆς πύλης τοῦ Περάματος, νῦν Βαλοῦκ-παζάρ-καπουσοῦ, ὅλοι σχεδὸν οἱ πύργοι φέρουσιν ἐπὶ διαζώματος μαρμαρίνου τὴν ἀνάγλυφον ἐπιγραφὴν· «Πύργος Θεοφίλου ἐν Χριστῷ Αὐτοκράτορος.» Εἷς τινὰς πύργους τεμάχια τῆς ἐπιγραφομένης πλακὸς ἀνεστραμμένα, τεκμαίρουσι τὴν ἀνακαίνισιν τοῦ πύργου καὶ τὴν ἀμάθειαν τῶν τειχοδόμων.

Οὐδενὸς ἄλλου αὐτοκράτορος ὄνομα ἐπεγράφη τὸσάκις ἐπὶ τῶν πύργων, κατ' ἐξοχὴν τῶν θαλασσίων. Δὶς μόνον ἀναφαίνεται τὸ ὄνομα τοῦ φιλοκάλου τούτου αὐτοκράτορος ἐπὶ τῶν χερσαίων τειχῶν, τὰ ὁποῖα μακρὰν τοῦ θαλασσίου ἀέρος, τοῦ καταβιβρώσκοντος τὰ κτίρια καὶ ἔνεκα τῆς πλειοτέρας αὐτῶν ἐρυσμότητος, χρήζουσιν ὀλιγωτέρας ἀνακαινίσεως³⁾. Ταῦτα τὰ τεῖχη ὁ Θεόφιλος ὄχι μόνον ἀνεκαίνισεν, ἀλλὰ καὶ ὑπερύψωσε διὰ τὸν φόβον τῶν ὀσημέραι ἐπαπειλούντων ἐχθρῶν. Λέγει περὶ τούτου ὁ μετὰ Θεοφάνην γράψας· «Τεῖχη τε γὰρ τὰ χθαμαλώτερα ἐκ βάρθρων ἀναδειμάμενος, τὸ γῆρας ὡσπερ ἀποξύσας καὶ πρὸς ὕψος μετὰ κάλλους ἀπάρας, ἄβατα πάντη πεποίηκε τοῖς ἐχθροῖς, ἃ καὶ μέχρι τοῦ νῦν τὴν τούτου προσηγορίαν ἐμφαίνουσιν ἐγγεγραμμένην ἔχοντα ἐν αὐτοῖς⁴⁾.»

Μέχρι τῆς τελευταίας ἀλώσεως τὰ τεῖχη ταῦτα, ποτὲ μὲν σχιζόμενα, ποτὲ δὲ καταπίπτοντα, ἀνεκαίνιζον οἱ αὐτοκράτορες⁵⁾. Θέλομεν ἶδει μετ' ὀλίγον εἰς τὴν μελέτην τῶν ἐπιγραφῶν, ὅτι ὀλίγα ἔτη πρὸ τῆς ἀλώσεως μεγάλως ἐφρόντισε τὴν ἀνακαίνισιν τῶν χερσαίων τειχῶν ὁ πρωθύστερος αὐτοκράτωρ Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος⁶⁾.

¹⁾ Σελ. 480. ²⁾ Γ. Κωδινός, σελ. 72. ³⁾ «Τοσοῦτον δὲ μεγαλοπρεπῆς βασιλεὺς ὁ Θεόφιλος ἦν, ὥστε καὶ θαυμαστά τινα φιλοτεχνήσασθαι ὄργανα.» Μ. Γλυκά, σελ. 537. Κ. Μανασσῆς, σελ. 4805. ⁴⁾ Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 94, 95.—Συμεὼν Μαγίστρου, σελ. 627.—Γενεσίου, σελ. 75. «Τούτοις (τοῖς τεῖχεσι) καθῆις γραφὴν τοῦ ἰδίου ὀνόματος.»

⁵⁾ «Ὁ δὲ βασιλεὺς τῶν τε τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπεμεμέλητο μέρεσι πολλοῖς.» Ι. Κιννάμου, σελ. 274.—Νικ. Γρηγορᾶ, Τόμ. Α΄. σελ. 275. ⁶⁾ Μνημονεύονται

Ταύτην τὴν σύντομον περιγραφὴν τῆς ἀνεγέρσεως τῶν χερσαίων τειχῶν τῆς Κ/πόλεως, δύνανται πάντες ν' ἀναπληρώσωσι διὰ τῆς ἀναγνώσεως τῶν σοφῶν συγγραμμάτων τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντίου καὶ τοῦ Κ. Σκαρλάτου Βυζαντίου.

Ματαίως ζητεῖ ὁ ἀρχαιοδίφης εἰς τὰ συγγράμματα τῶν Βυζαντινῶν ἱστορικῶν τὸ εὐκρινές τῶν σημερινῶν χωρογράφων. Γράφοντες διὰ τοὺς συμπολίτας αὐτῶν ἀναφέρουσι κτίρια ὑπ' οὐδενὸς ἄλλου μνημονευόμενα, συγχέουσι τὰ ἀρχαῖα καὶ τὰ νέα, σπανίως μνημονεύουσι τὸ ὕψος τὸ εὖρος ἢ τὴν θέσιν τοῦ κτιρίου. Ἐξυμνοῦσιν ὡς κτίτορας τοὺς ἀνακαινίσαντας τὰ μοναστήρια καὶ τὰς ἐκκλησίας, καὶ σκοτιζοῦσιν οὕτω τὴν τοπογραφίαν τῆς Κ/πόλεως.

Οἱ ἡμέτεροι, πλειότερον τῶν ἀλλοδαπῶν, μετὰ ζήλου ἐμόχθησαν ἵνα διασαφήσωσι τὴν χωρογραφίαν τῆς μεγαλοπόλεως ταύτης ἐκ τῶν ἀσυρράπτων διηγημάτων τῶν Βυζαντινῶν ἱστοριογράφων. Παράδειγμα ἔστω τὸ περὶ κτισμάτων τῆς Πόλεως πόνημα τοῦ Γεωργίου Κωδινού, ὅπου φύρδην καὶ ἀναμιξ ἰδιωτικῶν ἀληθῆ καὶ μυθώδη, θεῖα καὶ τεράστια, πρὸς ἀληθῆ ἀποπλάνησιν τῶν μεταγενοστέρων.

Ταῦτα λέγω διὰ τοὺς μελετῶντας ἢ μέλλοντας νὰ μελετήσωσι τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν.

Τὸ Θεοδοσιακὸν τεῖχος, καλούμενον τεῖχη χερσαῖα, τεῖχη πρὸς δυσμὰς καὶ τῆς δύσεως καὶ κάστρον μέγα, ἐκτείνεται σήμερον ἀπὸ τῆς παραλίας τῆς Προποντίδος μέχρι τοῦ παλατίου τοῦ Ἐβδόμου¹⁾, ἔχει μῆκος Μ. 4950 περίπου· σύγκειται ἐκ δύο τειχῶν μετὰ 94 μεγίστων πύργων, 80 πυργίων καὶ πλατείας τάφρου· εἶναι δὲ διπλοῦν καθ' ὅλον τὸ μῆκος αὐτοῦ. Φρονῶ, ὅτι ἀπ' ἀρχῆς τῆς ἀνεγέρσεώς του ἦτο διπλοῦν, διότι τὸ μετέπειτα ἀνεγερθὲν Ἡράκλειον, ὠνομάσθη Μονότειχος πρὸς διαστολὴν αὐτοῦ. Πρὸς τούτοις, ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν ἀνεγειράντων αὐτὸ τειχοδόμων Ἀνθεμίου καὶ Κύρου, ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Νεωτέρου, μέχρι τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου, μνεῖα δὲν γίνεται ἄλλου ἀνεγερθέντος παραπλησίου ἢ παρακειμένου τείχους. Αὕτη εἶναι καὶ ἡ γνώμη τοῦ Κ. Σκ. Βυζαντίου, ὅστις ἀναφέρει²⁾ τὸν Παχυμέρη καὶ ἐπιστολὴν τοῦ αὐτοκράτορος Βαλδουίνου μαρτυροῦντος, ὅτι ἐπὶ τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων ἀλώσεως τῆς Κ/πόλεως (1204), τὰ τεῖχη ἦσαν διπλᾶ.

Τὸ μὲν πρὸς τὴν πόλιν καλεῖται ἔσω τεῖχος, ἢ κατὰ τοὺς Βυζαντίους, Μέγα τεῖχος· τὸ δὲ ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἢ πρὸς τὴν πεδιάδα, ἔξω τεῖχος. Ταύτας τὰς ὀνομασίας καλὸν εἶναι νὰ φυλάττωμεν κατὰ νοῦν εἰς τὴν μελέτην ταύτην. Τὰ δύο τεῖχη ἀπέχουσιν ἀπ' ἀλλήλων Μ. 17,80. Ὅλον τὸν μεταξὺ τῶν δύο

ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν Βυζαντινῶν «ὁ δομέστικος τῶν τειχῶν» Κωδ. Κουροπαλ. σελ. 26. καὶ «ἄρχοντα τοῦ τείχους». Θεοφάνους, Τόμ. Α'. σελ. 616. Νικ. Πατριάρχου, σελ. 62.

¹⁾ Νῦν Τεκίρ-σεράτ. Θεοφυλ. Ἱστορ. σελ. 328. ²⁾ Τόμ. Α'. σελ. 105.

τούτων τειχῶν ἐπιμήκη χῶρον, ἐκάλουν οἱ Βυζάντιοι, περίβολον ἢ περιβόλειον¹⁾. Ἀπέχει δὲ πάλιν ἢ τάφρος ἀπὸ τοῦ ἔξω τείχους Μ. 17,20. Τούτου τοῦ δευτέρου χώρου, μεταξύ τοῦ ἔξω τείχους καὶ τῆς τάφρου, ὄνομα ἴδιον δὲν ἀπήντησα εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς· ὅθεν καλῶ αὐτὸν προτείχιον. Ἐφρουρεῖτο δὲ τὸ προτείχιον ὑπὸ τοῦ ἔσω τείχους ἢ πτεροῦ τῆς τάφρου, ἔχοντος ὕψος ἀνδρόμηκες μ' ἐπάλξεις ὀδοντωτάς, σωζομένας εἰσέτι εἰς πάμπολλα μέρη, κατ' ἐξοχὴν πρὸς τὴν πύλην τῆς Σηλυμβρίας καὶ πρὸς νότον τῆς σημερινῆς πύλης τῶν Ἑπτὰ Πύργων. Οἱ μαχηταὶ ἐδῶ ἐμάχοντο ἰστάμενοι ἐπὶ τῆς γῆς, διότι οὐδένα πύργον ἢ ὀχύρωμα ἄλλο ἀνήγειραν οἱ Βυζάντιοι ἐντὸς τοῦ προτειχίου. Τὴν τάφρον, τὴν ὁποῖαν ὁ Φραντζῆς καὶ ἄλλοι συγγραφεῖς πολλάκις καλοῦσιν ὄρυγμα καὶ ὁ Κανανός σουδαν²⁾, ἐθεώρουν οἱ Βυζάντιοι ἀνυπέβλητον πρόσκομμα εἰς τὰς ἐφόδους τῶν ἐχθρῶν. Ὡς ἔργον χαμαίζηλον καὶ ταπεινόν, παρημελήθη ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν, ἐκπληττομένων ὑπὸ τοῦ ὕψους καὶ μεγέθους τῶν μετέρων προμαχῶνων. Τοιαύτη ὅμως δὲν ἦτον ἡ πρόθεσις τῶν τειχοδομησάντων τοὺς προμαχῶνας τούτους. Ἄς ἐνθυμῶνται οἱ μελετῶντες τὴν ἱστορίαν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καὶ οἱ περιεργαζόμενοι τὰ νῦν ἰστάμενα ταῦτα κτίρια, ὅτι ἀνηγέρθησαν πολλοὺς αἰῶνας πρὶν ἀκουσθῆ ὁ καταπληκτικὸς κρότος τῶν σημερινῶν πυροβόλων. Ταῦτα τὰ τεῖχη καὶ αὐτὰ τὰ ἐρυμνότατα τοῦ Ἡρακλείου, ἀκαταμάχητα τότε, δύνανται σήμερον ὀλίγα πυροβόλα νὰ κατεδαφίσωσιν. Ἀνεγερθέντα ἵνα προφυλάττωσι τὴν Κ/πολιν ἀπὸ τῶν λιθοβόλων μηχανημάτων καὶ τῶν τῆς τότε τειχομαχίας συνήθων ἐλεπόλεων, ἀπέδειξαν καθ' ὅλας τὰς πολιορκίας τῶν Βουλγάρων καὶ Λατίνων, τὴν μεγαλόνοιαν τῶν πρώτων τειχοδόμων, Ἀνθεμίου καὶ Κύρου³⁾.

Ἀντιγράφω τὰς μηχανάς, τὰς ὁποίας ὁ Κροῦμνος ἠτοίμασε κατὰ τῶν τειχῶν τῆς Πόλεως ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἀρμενίου⁴⁾. «Πρὸς δὲ τούτοις παρασκευάζει διαφόρων ἐλεπόλεων ὄργανά τε καὶ μηχανήματα, καὶ μαγγανικὰ παμμεγέ-

¹⁾ Ἰταλὸς τις ἀνώνυμος, μεταγλωττίσας τὴν ἱστορίαν τοῦ Μιχαὴλ Δούκα, καλεῖ τὸν περίβολον *romarium*, δηλαδὴ μιλῶνα ἢ μάλλον κῆπον, πλανηθεὶς ἐκ τῆς δημώδους σημασίας τῆς λέξεως· ἢ μετὰφρασις μαρτυρεῖ ἄνδρα τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Γράφει τ' ἀκόλουθα ὁ Λ. Χαλκοκονδύλης περὶ τῶν τειχῶν, σελ. 384. «κατ' ἤπειρον δὲ ἐστὸν δύο τεῖχε τῆς πόλεως, τὸ μὲν μέγα τε καὶ ἄξιον λόγου, τὸ δὲ ἔλαττον, ἐκτὸς εἰς τὴν τάφρον ὑπερκείμενον· τάφρος . . . τὸ εὖρος πλεθριαία». ²⁾ Γ. Φραντζῆ, σελ. 280. Ι. Κανανός ἐν τῷ τεύχει τοῦ Γ. Φραντζῆ, σελ. 470. Ἡ λέξις σουδα εἶναι ἀραβικὴ, σημαίνουσα ἐμπόδιον, φρούριον, ὅθεν ὠνόμασαν οἱ Ἀραβες τὴν πόλιν Σουδαν τῆς Κρήτης, ὡς κάστρον κατ' ἐξοχὴν. Ἐξ αὐτῆς ἀπέκρησαν τινες εἰς τὴν ἐνορίαν τῆς Κ/πόλεως, τὴν καλουμένην Ἐγρῆ-καπῆ, καὶ ἔκτισαν τὴν ἐκκλησίαν, τὴν λεγομένην Παναγίαν τῆς Σούδας. Οὕτω καὶ ἡ ἐκκλησία Καφατιανῆ ἐν Γαλατᾶ, καλεῖται ἐκ τοῦ Καφᾶ τῆς Κριμαίας.

³⁾ 29 πολιορκίας ὑπέστη ἡ Κ/πολις. Von Hammer, *Hist. de l'Emp. Ott*, Paris, 1835 Τόμ. Β'. σελ. 428. ⁴⁾ Ἀνώνυμος χρονογράφος ἐν Λέοντι τῷ Γραμματικῷ, σελ. 347.

στατα, τριβόλους και τετραβόλους, και χελώνας και ύψηλās κλίμακας, σφαίρας τε και μοχλούς και όρουās, κριούς τε και βελοστάσεις, πυρόβολά τε και λιθόβολα και σκορπίδια εις τό βαλέσθαι βέλη και σφενδόνας, πάντα μηχανήματα κατά τών επάλξεων του έλειν την πόλιν επί τό δυτικόν μέρος της πόλεως κατά του τείχους τών Βλαχερνών.»

Είς όλας τās τειχομαχίας τών αρχαίων, ή τάφος ήτον ισχυρός προμαχών κατά τών έχθρών ζητούντων να πλησιάσωσι τὰ τείχη και πλησιέστερον να τὰ πλήττωσι διά βαρυτάτων μηχανών. Ένεκα τούτου, περιγράφοντες την άλλωσιν, συχνότατα αναμιμνήσκουσιν οί συγγραφείς της πρό τών τειχών τάφρου και της υπό τών έχθρών παντοίας προσχώσεως αυτής.

Τό πλάτος της τάφρου είναι εις τина μέρη Μ. 19,20, εις τина δέ Μ. 21,15, κατά δέ τόν Κ. Μόρδτμανν 42 βήματα.

Αδύνατον σήμερα να γνωρίσωμεν τό αρχαίον αυτής βάθος, διότι εις πάμπολλα μέρη προσεχώθη υπό πετρών και κόπρου τών πολλών παρακειμένων κήπων και δενδροφυτειών. Η απέναντι της Χρυσής πύλης τάφος έχει επέκεινα τών δέκα μέτρων βάθος· μεταξύ τών πυλών Σηλυμβρίας και Έπτά Πύργων έχει ένός και εις τина μέρη τριών μέτρων βάθος. Πλησίον της Προποντίδος είναι σχεδόν ισόπεδος της λεωφόρου. Από της πύλης του Αγίου Ρωμανού μέχρι της Μελανδησίας, όπου σώζονται σχεδόν άκέραια τὰ Βυζαντινά όχυρώματα, έχει βάθος τριών μέχρις επτά μέτρων¹⁾.

Τὰ τείχη της τάφρου, λεγόμενα παραπετάσματα και πτερὰ, είναι στερεώτατα. Τό μεν έξω, καθώς ανωτέρω ειπον, σώζει εις πλείστα μέρη άκεραίουσ τās όδοντωτάς του επάλξεις, τό δέ έξω, νομίζω, ότι δέν υπερείχε της γης. Αμφότερα εκτίσθησαν, ίνα εμποδίζωσι την κατάπτωσιν τών παρακειμένων χωμάτων· άλλως ή τάφος τάχιστα επληροϋτο χώματος και έματαιούτο ή πρόθεσις τών τειχοδόμων. Έκτίσθησαν με λαξευτούς λίθους, με πλινθόκονιν και τίτανον.

Τό εύρος του έξωτερικού πτερώματος, ευруνομένου κατά την βάσιν του, είναι Μ. 1,75. Επίπονον έργον ήθελεν ειςθαι να υποσκάψωσι τὰ θεμέλια του πτερώματος ίνα εισδύσωσιν εις την τάφρον ή υποκάτωθεν αυτής, εις τόπον τόσον πλησίον τών τειχών. Ταύτα όλα δύναται εκαστος να παρατηρήση και καταμετρήση, μεταξύ τών πυλών της Αδριανουπόλεως και του Αγίου Ρωμανού, όπου τὰ τείχη, εν μέρει κατεδαφισθέντα, μαρτυροϋσι τόν εκεί αίματηρόν άγώνα της τελευταίας άλλώσεως.

Καθ' όλον τό μήκος της τάφρου, αναφαίνονται τείχη διατέμνοντα αυτήν και

1) Ο Γίββων (κεφ. 68) λέγει, ότι ή τάφος έχει εκατόν ποδών βάθος, δηλ. 40 πήχων τουρκικών. Είς πάμπολλα τοιαύτα λάθη υπέπεσεν ό βαθύνοος ούτος ιστορικός, όστις δέν περιηγήθη ποτέ τās χώρας της Ανατολής.

ὕπ' οὐδενὸς ἀρχαίου ἢ νεωτέρου ἀναφερόμενα. Ταῦτα τὰ τεῖχη καλῶ διαταφρίσματα. Εἶναι ἀναμφιλέκτως Βυζαντινὰ κτίρια, ὅμοια τῶν τειχῶν καὶ τὴν ὕλην καὶ τὸ σχῆμα. Διατέμνουσι τὰ πλεῖστα τὴν τάφρον κατ' εὐθείαν γραμμὴν, πλατύτατα τὴν βάσιν καὶ λεπτυνόμενα μέχρι τοῦ χεῖλους τῆς τάφρου. Μόλις δύναται ἐπὶ τῆς ἄκρας αὐτῶν νὰ διέλθῃ ἄνθρωπος. Ἀπὸ τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως μέχρι τοῦ Τεκίρ-σεράι, δὲν σώζονται τοιαῦτα σήμερον, μ' ὅλον ὅτι μοὶ φαίνεται, ὅτι ὑπάρχουσι σημεῖα ἢ γνωρίσματα τῆς προϋπάρξεως αὐτῶν. Ἀπὸ τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως πρὸς τὴν λαγκάδα τοῦ Λύκου εἶναι τέσσαρα, ἐκεῖθεν δὲ πρὸς τὴν πύλην τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ 1) σημεῖον αὐτῶν δὲν σώζεται. Ἀπὸ τῆς πύλης ταύτης μέχρι τῆς Μελανδησίας 2) εἶναι πέντε, ἀπὸ ταύτης μέχρι τῆς πύλης Συλημβρίας πέντε, ἐδῶθεν μέχρι τῆς πύλης τῶν Ἑπτὰ Πύργων πέντε, καὶ μέχρι τῆς Προποντίδος δύο.

Τούτων τῶν διαταφρισμάτων τινὰ μὲν εἶναι σωτάτα, ὑψούμενα μέχρι τοῦ χεῖλους τῆς τάφρου, τινὰ δὲ κατηρειπωμένα. Ἄλλα μετὰ τὴν ἄλωσιν ἐπλατύνθησαν, καὶ δι' αὐτῶν διαβαίνουσιν οἱ κηπουροὶ εἰς τοὺς κήπους τοῦ περιβόλου καὶ τοῦ προτειχίου.

Τὰ τέσσαρα διαταφρίσματα, ἀπὸ τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως μέχρι τῆς λαγκάδος τοῦ Λύκου, ἔχουσιν εἰς τὴν βάσιν τῶν ὁπᾶς ἀψιδωτὰς, ἐντέχνως τειχοδομημένας. Ἀπὸ δὲ τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ, ὅθεν ἅπανα ἡ τάφρος μέχρι τῆς Προποντίδος κλίνει πρὸς νότον, τὰ διαταφρίσματα ταῦτα στηρίζονται ἐκ τῆς νοτίου τῶν πλευρᾶς, ἐπὶ τριῶν ἐρεισμάτων πλατυτάτων καὶ λίαν ἐρυμνῶν, ὡς νὰ ἐφοβεῖτο ὁ τέκτων τὸν κλονισμόν ἢ τὴν παντελεῆ κατάπτωσιν αὐτῶν. Τὰ ἐρείσματα ταῦτα εἶναι λεπτότερα ὅπου ἡ τάφρος εἶναι ἐπίπεδος, καθὼς ἀπὸ τῆς πύλης τῆς Συλημβρίας μέχρι τῆς Προποντίδος.

Πλησίον τῆς κορυφῆς διαταφρισμάτων τινῶν κρημισθέντων, φαίνονται σωλῆνες πήλινοι, ἔκπαλαι ἐντέχνως κεκαλυμμένοι εἰς τὴν ἄνω ἄκραν ἢ μέσσην τοῦ τείχους, ἐκτεινόμενοι ἐκ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸ ἕτερον χεῖλος τῆς τάφρου. Ἀνάγκη νὰ καταπέσωσιν οἱ ἄνω λίθοι ἵνα φανῶσιν οἱ σωλῆνες. Πρὸς τούτοις ἐπὶ τοῦ χεῖλους τοῦ ἔξω πετροῦ καὶ πλησιέστατα τῶν διαταφρισμάτων σώζονται μέχρι σήμερον εἰς πάμπολλα μέρη φρέατα κατάξηρα, ἀγωγοὶ ὕδατος καὶ βόθρια λίθινα, τεχμαίροντα ἅπαντα τὴν διοχέτευσιν ὕδατος. Νομίζω, ὅτι τὰ διαταφρίσματα ταῦτα ἦσαν ὑδραγωγεῖα τῶν Βυζαντιῶν, ἀμεληθέντα καὶ ἀποξηρανθέντα τὴν σήμερον. Ἦν ὅμως εἶναι σῶα, διοχετεύοντα μέχρι σήμερον πόσιμον ὕδωρ ἐντὸς τῆς πόλεως.

Ἔρχομαι τώρα νὰ ἐξετάσω, ἂν εἶναι δυνατόν νὰ σαφησίω ἐκ τῆς μελέτης τῆς τάφρου τὸ περὶ ὕδατος ἐν τῇ τάφρῳ πολύχροτον ζήτημα, περὶ τοῦ ὁποίου διχογνωμοῦσι καὶ ἀρχαῖοι καὶ νέοι χωρογράφοι.

1) Nün, Τοπ-καπουσοῦ. 2) Nün, Μεβλεβή-χανέ-γενι-καποῦ.

Οἱ περιγράψαντες τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὰ συμβάντα τῆς τελευταίας ἀλώσεως, μὴ δυνάμενοι ν' ἀρνηθῶσι τὰ γραφόμενα τῶν ἀρχαίων Βυζαντιῶν περὶ ὕδατος ἐντὸς τῆς τάφρου, ἀποσιωπῶσιν ἢ ἀφίνουσιν εἰς ἄλλους τὴν περαιτέρω ἔρευναν τοῦ προβλήματος.

Πρῶτον λέγω, ὅτι ὁ Κανανός, ὁ ἱστορήσας τὴν πολιορκίαν τῆς Κ/πόλεως ὑπὸ τοῦ Σουλτάν Μουράδ τῷ 1422, γράφει τὰ ἀκόλουθα περὶ τῆς μεταξὺ τῶν πυλῶν τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ λαγκάδος¹⁾. « Τὰς δὲ σκευὰς τὰς μεγίστας ἐκείνας... ἔστησαν περιέργως εἰς τόπον ἐν ᾧ σοῦδαν οὐκ εἶχεν, ὁμοίαν σοῦδῶν τῶν ἐτέρων, ἀλλὰ κεχαλασμένη ὑπῆρχε καὶ ἐκπαλαί γέμουσαν χῶμαν.... ἦν γὰρ ὁ τόπος καὶ σοῦδα καὶ πύργος.... εἰς τὸν ποταμὸν τὸν ἐπονομαζόμενον Λύκον, » καὶ « Ἐκεῖ ὁ τόπος σοῦδαν οὐκ ἔχει τοὺς Τούρκους νὰ ἐμποδίσῃ. » Ἄν ὁ Κανανός ἐγνώριζε τὰ πάτρια καλῆτερα, ἤθελε γράφει ὅτι εἰς τὴν λαγκάδα τοῦ Λύκου δὲν ὑπῆρχε τάφος, ἢ ἂν ὑπῆρχεν, ἦτο λίαν ἀβασίης. Εἰς ὁμοίαν πλάνην πίπτουσιν οἱ νομίζοντες ὅτι ἡ τάφος εἰς τὰ μέρη ταῦτα ἐξηφανίσθη ἢ προσεχώθη ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ἀλώσεως.

Ὁ ποταμὸς οὗτος, τοῦ ὁποίου διέσωσαν τὸ Βυζαντινὸν ὄνομα ὁ Κανανός καὶ ἄλλοι συγγραφεῖς, εἶναι ἄσημον ῥυάκιον κατάξηρον τὸ θέρος, καταρρέον ἐκ τοῦ ἀντικρυ λόφου Μάλτεπε δι' ἐκτενοῦς λαγκάδος ἀεννάως κηπευομένης. Τὰ ὕδατά του ῥέοντα εἰς τὴν τάφρον, ἰσόπεδον μὲ τὴν λεωφόρον, εἰσρέουσιν εἰς ὑπόγειον ὀχετὸν ἔχοντα ἀνοιγμα Μ. 1, 70, ὑπὸ τὸ ἔσω πτερόν καὶ τὸν περίβολον μέχρι τοῦ καλουμένου Σουλοῦ-κουλέ²⁾, δευτέρου πύργου μετὰ τὴν κλειστὴν ἢ πέμπτην πύλην πρὸς νότον. Τὰ ὕδατα τοῦ ῥυακίου χύνονται ἐντὸς τοῦ πύργου καὶ ἐκεῖ πλατυνόμενα καὶ ἐπικαλύπτοντα ὄλον τὸ δάπεδον αὐτοῦ, ἐκρέουσι διὰ μεγάλης τετραγωνικῆς ὀπῆς εἰς τὴν ἐκτενὴ πεδιάδα τοῦ Γενι-μπαχτζέ, συνέχειαν τῆς ἐξω λαγκάδος τοῦ Λύκου. Τὸ ῥυάκιον τοῦτο ῥεεῖ διὰ τῆς πόλεως ἐντὸς αὐλάκος, ποτὲ μὲν ἀνοικτῆς, ποτὲ δὲ ἐπικεκαλυμμένης διὰ σανίδων, μέχρι τῶν κήπων τῆς Βλάγκας, χυνόμενον εἰς τὴν Προποντίδα πεντήκοντα μέτρα πρὸς δυσμὰς τῆς Πύλης καλουμένης Λάγκκα-Γενι-καπή, δι' ὑπογείου θολωτοῦ ἐρμνοτάτου³⁾. Τόσον δ' ὀρμητικὸς εἶν' ἐνίοτε ὁ χειμάρρος, ὥστε παρέσυρε καὶ ζῶα καὶ ἀνθρώπους εἰς τὰς ἐκβολὰς του πρὸς τὴν Προποντίδα.

Περιέγραψα τὸν ῥοδὸν τοῦ ῥυακίου τούτου, διότι εἶναι ἐπίσημος ἐν τῇ ἱστο-

Lycos

1) Σελ. 461, 462. 2) Πύργος Ὑγρός. Εἰς τὸν πύργον τοῦτον εἰσέρχεται τις ἀπὸ τῆς ἔσω πόλεως. Πρβ. ἐπιγραφὴν 45ην. 3) Per hanc mediam, fluit rivulus qui aestivo tempore exarescere solet. Gyllii Top. Const. Lugduni, 1561. σελ. 57. C'est là que la petite rivière de Lycos entre dans Constantinople à côté de la Porte de Saint Romain aujourd'hui dite du Canon. Von Hammer, αὐτ. Κεφ. 40. Δὲν εἶναι ὀρθὴ ἡ λέξις ἀ côté, διότι τὸ ῥυάκιον εἶναι 400 περίπου βήματα μακρὰν τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ.

ρία τῆς τάφρου. Οἱ ἀνεγείραντες τὰ τεῖχη, ἔθεσαν τὸ ἐντὸς τῆς πόλεως στόμιον τοῦ ῥύακος ὑπὸ τὴν ἀγρυπνον φρουρὰν τῶν ἐν τῷ πύργῳ στρατιωτῶν. Διὰ τοῦ ῥύακος τούτου χύνονται ἐντὸς τῆς πόλεως, ὄχι μόνον τὰ ὕδατα τῆς ὁμωνύμου λαγκάδος, ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ καταρρέοντα ἐκ τοῦ περιβόλου καὶ τῆς κλιτύος τῶν λόφων τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ. Ὅτι ἡ τάφρος ἐδῶ δὲν εἶχε πλειότερον τοῦ σημερινοῦ βάθος, καταδείκνυται ἐκ τοῦ ὑπογείου ὄχετοῦ καὶ τῆς εἰσροῆς τῶν ὑδάτων τοῦ Λύκου ἐντὸς τοῦ Ἰγροῦ πύργου. Ἄν εἶχε βάθος ὅμοιον τῆς ἀλλαχόθι τάφρου, ἠθέλομεν ἀνεύρει εὐρυτέρους ἀνιόντας καὶ κατιόντας σωλήνας, πρὸς ἀκώλυτον διοχέτευσιν τῶν ὑδάτων τοῦ Λύκου. Κάλλιον ἡμῶν ἐγίνωσκον οἱ Βυζάντιοι τὰ σχέδια τῶν ἐχθρῶν.

Ἐκτὸς τοῦ ποταμίσκου τούτου, οὐδεμίαν ἄλλην εἰσοδὸν ὑπόγειον εὐρίσκομεν εἰς τὰ χερσαῖα τεῖχη¹⁾. Ὁ Κανανὸς λέγει, περιγράφων τὰ παντοῖα μηχανήματα τῶν Τούρκων κατὰ τῶν χερσαίων τειχῶν. «Ἄλλοι τοὺς ἀγωγούς ἐγύρευον τοὺς ἔκπαλαι τὸ νερὸν εἰς τὰς στέρνas τῆς πόλεως ἔφερον, ὅπως τινὰς ἐξ αὐτῶν ἐπιτύχωσι, καὶ λαθραίως τῶν Ῥωμαίων διὰ τοῦ ἀγωγοῦ ἐντὸς γενέσθαι τῆς πόλεως νυκτὸς, ἀπαραπροσδοκῆτως ταύτην κρατήσουσι καὶ αἰχμαλωτίσουσιν²⁾.»

Ἐνεκα τοῦ ποταμοῦ Λύκου δὲν ἠδυνήθησαν οἱ Βυζάντιοι νὰ δρύξωσιν ἐδῶ εἰμὴ ἀβαθῆ τάφρον. Τοιαύτην ἀβαθῆ τάφρον βλέπομεν καὶ σήμερον εἰς τὰ μέρη ταῦτα.

Ἀπὸ τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ μέχρι τῆς Μελανδησίας πύλης καὶ ἐπέκεινα πρὸς τὴν Προποντίδα ἡ τάφρος εἶναι βαθεῖα, κλίνουσα μέχρι τῆς πύλης Σηλυμβρίας³⁾. Ἐδῶ τὰ διαταφρίσματα εἶναι πολλὰ καὶ τὰ ἐρείσματα ἐκ τετραγώνων μεγάλων πλίνθων καὶ λαξευτῶν λίθων στηρίζουσι τὴν νότιον πλευρὰν τῶν διαταφρισμάτων. Ἐν ᾧ δὲ τὰ πρὸς νότον τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως διαταφρίσματα ἔχουσιν ἅπαντα ὁπὰς, διὰ τῶν ὁποίων διαρρέει τὸ πανταχόθεν καταρρέον ὕδωρ, ἐδῶ ἅπαντα εἶναι τυφλά, ἐδράζοντα ἐπὶ πλατυτάτων βάσεων, σῶα καὶ ἀκλόνητα τὰ πλείοτερα μέχρι τῆς σήμερον. Ἐφοβοῦντο ἄραγε οἱ Βυζάντιοι μὴ κλονισθῶσι ταῦτα ὑπὸ τῶν ὑδάτων τοῦ αὐρανοῦ, ἢ τῶν ἐκ τῶν περιβόλων καταρρεόντων ἐν καιρῷ βροχῆς ἢ χιόνος; Διερχόμενος τὴν λεωφόρον πλησίον τῆς τάφρου διὰ πολλὰ ἔτη ἐν καιρῷ θέρους καὶ χειμῶνος, ποτὲ δὲν εἶδα ἐντὸς τῆς τάφρου ὕδωρ βαθύτερον τῶν πέντε ἢ ἐξ δακτύλων. Δυναμέθα ἄρα γε νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι τὰ διαταφρίσματα ταῦτα ἐκινδύνευον νὰ ἐνδώσωσιν

¹⁾ Ἐγὼ οὐδεμίαν ἄλλην εἰσοδὸν εὐρήκα εἴτε κλειστὴν εἴτε ἀνοικτὴν, εἴτε ἀρχαίαν εἴτε νέαν. Αἱ ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν Βυζαντιῶν μνημονευόμεναι ὑπόγειοι εἰσοδοὶ, σήμερον δὲν ὑπάρχουσι, «ὁ δὲ Ἰουστινιανὸς μετ' ὀλίγων ὁμοφύλων, πολέμου χωρὶς, διὰ τοῦ ἀγωγοῦ εἰσελθὼν» κτλ. παρὰ τὸ παλάτιον τῶν Βλαχερνῶν. Θεοφάνους, Τόμ. Α΄. σελ. 573. Νικηφόρου Πατρ. σελ. 47. ²⁾ Ἐν τῷ τῷ Γ. Φραντζῆ, σελ. 463. ³⁾ Ἡ πύλη τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ εἶναι περίπου 58 μέτρα γαλλικὰ ὑπεράνω τῆς θαλάσσης. Andreossy, σελ. 89.

εἰς τὸ βάρος τοῦ ὀλίγου ὕδατος, ἐντὸς τῶν διαχωρισμάτων τούτων εἰσρέοντος ἐν καιρῷ πολυομβρίας; Δὲν ἦτον αὕτη τῶν πρώτων τειχοδόμων ἢ πρόθεσις. Ἀσκόπου ἐπιδείξεως σημεῖα δὲν ἀναφαίνονται εἰς τὰ κολοσσιαῖα καὶ ἀξιοθαύμαστα ταῦτα κτίρια. Ἡ μὲν τάφρος ἀπ' ἀρχῆς ἐμπεριεῖχεν ὕδωρ, τὰ δὲ διαταφρίσματα, τὰ διατέμνοντα τὴν τάφρον, ἐκώλυον τὴν πρὸς τὰ κάτω καταρροὴν τῶν ὑδάτων. Οἱ ἐπὶ τῶν διαταφρισμάτων ὑδραγωγοὶ σωλῆνες, ἀνοιγόμενοι ἐντὸς τῆς τάφρου, ἠδύνατο εἰς ὀλίγιστον καιρὸν νὰ τὴν πληρώσωσιν ὕδατος.

Ἄν εἰς τινὰς φανῇ παράδοξος ἢ ἰδέα αὕτη, λέγω, ὅτι ἕκαστος σωλὴν πῆλινος ἐπὶ τῶν διαταφρισμάτων τούτων, δύναται εἰς εἰκοσιτέσσαρας ὥρας νὰ χύσῃ ἐντὸς τῆς τάφρου ἑξακοσίας περίπου χιλιάδας ὀκάδων ὕδατος· εἶναι δὲ διπλοὶ καὶ τριπλοὶ οἱ σωλῆνες οὗτοι ἐπὶ τινῶν διαταφρισμάτων. Πρὸς τούτοις, οἱ Βυζάντιοι ἐπλήρουν τὴν τάφρον ὕδατος εἰς μόνην τὴν προσπέλασιν τῶν ἐχθρῶν· ἐν καιρῷ δὲ εἰρήνης τὰ ὕδατα ἔρρεον ἐντὸς τῆς πόλεως, πρὸς χρῆσιν τῶν πολιτῶν.

Διέτριψα ὑπὲρ τὸ δέον εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς τάφρου, ἵνα καταδείξω, ὅτι ἐκ τῆς μελέτης τῶν τειχῶν μέλλομεν νὰ σαφηνίσωμεν πάμπολλα καὶ τῶν Βυζαντίων καὶ τῶν συγχρόνων, ἡμετέρων τε καὶ ἄλλοδαπῶν, ἀσαφῆ διηγήματα.

Περὶ δὲ τῆς τῶν χερσαίων τειχῶν τάφρου λέγει Μανουὴλ ὁ Χρυσολωρᾶς¹⁾: «Καὶ πρὸς τούτοις ἡ ἀνόρυξις καὶ ἀνοικοδομὴ τῶν τάφρων, καὶ τὸ εὖρος αὐτῶν, καὶ τὸ ὕψος καὶ τὸ πλῆθος τῶν εἰς αὐτὰς ὑδάτων εἶναι τοσοῦτον, ὥστε εἰς αὐτὸ τὸ μέρος, μ' ὄλον ὅτι δὲν ἦσαν ὕδατα, φαίνεται ἡ πόλις πελαγία δι' αὐτῶν τῶν τάφρων.» ὁ δὲ Ἀνδρόνικος ὁ Κάλλιστος λέγει τὰ ἀκόλουθα. «Ἦν μὲν γὰρ ἡ τάφρος εὐθύς καὶ πλάτει καὶ βάθει καὶ πλίνθοις ὀπταῖς κατωχυρωμένη, ποταμὸς τις ἄλλος τοῖς παριούσι δοκοῦσα.»

Τὴν περιγραφὴν τοῦ Χρυσολωρᾶ καλεῖ ὁ γνωστὸς ἱστοριογράφος τῶν σταυροφορῶν, ῥητορικὴν ὑπερβολὴν· διότι ἡ τάφρος τῆς Κ/πόλεως οὐδέποτε, λέγει, περιεῖχεν ὕδωρ, καθὸ ὑψηλοτέρα καὶ τῆς θαλάσσης καὶ τῶν παραρρεόντων ποταμῶν. Εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Σταυροφοριῶν πλήρη ὕδατος ἐξέλαβεν αὐτὴν· ἀλλὰ μετέπειτα διώρθωσε τὸ λάθος εἰς τὰς ἐπιστολάς του²⁾.

Τὴν σήμερον εἰς τὰς πλειοτέρας περιγραφὰς τῆς Κ/πόλεως ἀποσιωπᾶται ἡ ὑπαρξίς ὕδατος ἐντὸς τῆς τάφρου. Ἀμφότεροι οἱ ἡμέτεροι τοπογράφοι, ὁ Πατριάρχης Κωνσταντίας καὶ ὁ Κύριος Σχ. Βυζάντιος, μνημονεύουσι μόνον τῶν ἄνω ἱστορουμένων ὑπὸ τῶν Βυζαντίων, μὴ ἐκφέροντες οὐδεμίαν περὶ τούτων ἰδίαν γνώμην.

¹⁾ Κ/πολις Πατρ. σελ. 7. — Κ/πολις Βυζαντίου, Τομ. Α'. σελ. 107. Ὁ Bondelmonti ὁ Φλωρεντινός, ἐν τῷ τόμῳ τοῦ Κινάμου, σελ. 179. περιγράφων τὴν Κ/πολιν τὸ 1422 λέγει: «et vallo aquarum surgentium» ὁ Δουκάγγιος ἐν σημειώσει ἀντιγράφει τὸν Πορχάκιον λέγοντα «et co'l fosso pien d'aqua.» ²⁾ Correspondance d'Orient 1830, 1831, par M. Michaud et Poujoulat. Τομ. Γ'. 135.

Ἐγὼ δὲ πείθομαι, ὅτι ἡ τάφρος ἀνωρύχθη μὲ σκοπὸν νὰ πληροῦται ὕδατος, καὶ διὰ προνοίας τῶν Βυζαντίων ἐπληροῦτο διὰ τῶν ἐπὶ τῶν πολυαρίθμων διαταφρισμάτων σωλήνων, χωρὶς νὰ ἔχη ἀνάγκην οὔτε τῶν ὑδάτων τῆς θαλάσσης, οὔτε τῶν παραρρεόντων ποταμῶν.

Μὴ δυνάμενοι ἔνεκα τοῦ ποταμοῦ Λύκου ν' ἀνορύξωσι τάφρον μεταξὺ τῶν πυλῶν τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ, ἀφήκαν τὰ παρὰ τὰς πύλας ταύτας τείχη ἦττον τῶν ἄλλων ἀφρούρητα, κατὰ τὰς τελευταίας δύο πολιορκίας. Ἄν οἱ Βυζάντιοι κατὰ τὴν ἄλωσιν δὲν μνημονεύωσιν ὕδατος ἐντὸς τῆς τάφρου, αἰτία εἶναι ὅτι δὲν ὑπῆρχε ποτὲ εἰς τὰ μέρη, ὅπου κυρίως προσεβάλλοντο τὰ τείχη.

Ὅλη ἡ ἱστορία τῶν διαταφρισμάτων τούτων στενωῶς συνδέεται μεθ' ὄσων περὶ τῶν ὑδραγωγείων καὶ νυμφαίων τῆς Κ/πόλεως ἔγραψεν ὁ κόμης Ἀνδρέσσης¹⁾. Οἱ Βυζάντιοι, λέγει ὁ συγγραφεὺς οὗτος, μᾶς ἐκληροδότησαν ὡς παρακαταθήκην τὰς ὑδραυλικὰς πυραμίδας²⁾ τῶν ὑδραγωγείων των, καθὼς καὶ παντοῖα ἄλλα ὑδραγωγικὰ κτίρια, τῶν ὁποίων ἡ τέχνη καὶ ἡ ἀπλότης τεκμαίρουσιν, ὅτι ἡ ὀρθόνοια καὶ ἡ καλλιτεχνία εἶναι ἰδιώματα κύρια τοῦ νοήμονος λαοῦ, τοῦ ἐπιδείξαντος τὸ ὡραῖον εἰς πᾶν αὐτοῦ ἔργον.

Εἰς τὴν τοσαύτην κατὰ τῶν Βυζαντίων ἀδικὸν πολλάκις κατακραυγὴν τῶν ξένων καὶ τινῶν ἡμετέρων, ἐμπνεομένην ἐκ τῶν ἐμπαθῶν κρίσεων ἀλλογενῶν συγγραφέων, χαίρομεν βλέποντες, ὅτι τὰ ὑδραγωγεῖα καὶ ἡ δι' αὐτῶν ἔντεχνος καὶ ἐπιστήμων τῶν ὑδάτων διανομὴ ἐν τῇ πόλει, εἶναι ἔργα τῶν Βυζαντίων θαυμάσια, μεγάλως τιμῶντα τοὺς αὐτοκράτορας καὶ τοὺς ἐπιστήμονας ἰδρυτάς. Ὁ κόμης Ἀνδρέσσης προσθέτει³⁾ ὅτι: «Τὰ ὕδατα τὰ ποτίζοντα τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους ἦσαν ἕως σήμερον (1818) σχεδὸν ἄγνωστα· θέλομεν πασχίσει νὰ διασαφηνίσωμεν ὅλα τὰ μέρη αὐτῶν, ἵνα ἅπαντες πεισθῶσιν, ὅτι εἶναι ἐν ἐκ τῶν μεγάλων ἔργων, τὰ ὁποῖα μᾶς κατέλιπον οἱ Γραικοὶ αὐτοκράτορες.»

Θαυμάσια εἶναι αἱ ἔρευναι τοῦ κόμητος Ἀνδρέσσης, γενόμεναι ὀλίγα ἔτη πρὸ τῆς Ἑλληνικῆς ἀνεγέρσεως, ὅτε μετὰ δυσκολίας ἀνηρέυνων οἱ ἀρχαιολόγοι τὰς ἀρχαιότητας τῆς Κ/πόλεως. Εἰς τὴν συγγραφὴν ταύτην οὐδὲν λέγεται περὶ τῶν διαταφρισμάτων οὐδὲ περὶ ὕδατος ἐν τῇ τάφρῳ.

Οἱ Βυζάντιοι, ἔνεκα τῶν πολλῶν καὶ βαρβάρων αὐτῶν ἐχθρῶν, δὲν ἀνήγειραν πλησίον τῆς πόλεως μετέωρα ἐπιφανῆ ὑδραγωγεῖα, οὐδ' ὤρυξαν πλατυστόμους ἀγωγούς, ἵνα διὰ τούτων εἰσρέωσι τὰ πόσιμα ὕδατα, ὑπὸ τὰ τείχη αὐτῶν. Τὰ ὑδραγωγεῖα κατηδαφίζοντο καὶ τὰ εἰσρέοντα ὕδατα ἐδηλητηριάζοντο ὑπὸ τῶν βαρβάρων, ἐχθροὶ δὲ ἠδύναντο λαθραίως διὰ τῶν ἀγωγῶν νὰ εἰσβάλλωσιν ἐν τῇ πόλει. Αἱ περίφημοι κινστέρναι, τῶν ὁποίων τὸ μέγεθος σήμερον θαυμάζομεν,

¹⁾ Voyage à l'embouchure de la Mer Noire, ou Essai sur le Bosphore. Paris, 1848. ²⁾ Τουρκ. Σου-τερεζή, κοινῶς νεροζύγια. ³⁾ Σελ. 180.

ἦσαν παρακαταθῆκαι ὕδατος, πολιορκουμένης τῆς Κ/πόλεως ἢ λεηλατουμένης τῆς περιχώρου ὑπὸ βαρβάρων. Οἱ Ὄθωμανοί, μὴ φοβούμενοι τὴν εἰσβολὴν ἐχθρῶν, ἠμέλησαν τὰς κιστέρνας. Ἡ πόλις ὅμως μέχρι σήμερον ὑδρεύεται διὰ τῶν Βυζαντινῶν ἀγωγῶν.

Ἐκ τῶν ὁρέων τοῦ Κερεμιτλή¹⁾, ἐξ ὥρας μακρὰν τῶν χερσαίων τειχῶν, εἰσρέουσι πολλὰ ὕδατα ἐν τῇ πόλει ὑπὸ τὴν πύλην τῆς Ἀδριανουπόλεως. Πολὺ ὕδωρ προέρχεται ἐκ τοῦ λόφου τοῦ μεγάλου Χαλκαλή, δύο ὥρας πρὸς βορρᾶν τοῦ Ἁγίου Στεφάνου. Ὅπισθεν τῆς κώμης Τοπτζιλάρ, πλησίον τῆς πύλης Τοπκαπουσοῦ εἶναι πάμπολλαι πηγαί, τῶν ὁποίων τὰ ὕδατα διοχετεύονται ἐν τῇ πόλει.

Μεταξὺ τῶν κωμυδρίων Νυμφῶν καὶ Ἀϊπᾶ, ἐπὶ λόφων ὑψηλῶν ἀναβρύουσι πάμπολλαι πηγαί, τῶν ὁποίων τὰ ὕδατα διοχετεύονται πρὸς νότον τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως μέχρι Βλάχκας. Ἐπίσης δὲ καὶ τὰ ὕδατα πλησίον τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς διευθυνόμενα πρὸς τὴν Μελανδησίαν πύλην, εἰσρέουσι μεταξὺ ταύτης καὶ τῆς πύλης τῆς Σουλχηβρίας.

Τοῦ Πασσᾶ Τζαῖρ τὰ ὕδατα εἰσρέουσι μεταξὺ Ἐγρῆ-καπῆ καὶ τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως.

Τοῦ Μάλτεπέ τὰ ὕδατα εἰσέρχονται ὑπὸ τὴν πύλην Τόπ-καπουσοῦ, πύλην τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ.

Ταῦτα εἶναι τὰ ὕδατα, τὰ ὁποῖα, εἰσρέοντα ἐν τῇ πόλει δι' ἀγωγῶν μικρῶν καὶ ἀφανῶν, ἐπλήρουν ὕδατος τὴν τάφρον ἐν καιρῷ πολιορκίας. Ὅτι οἱ ἐπὶ τῶν διαταφρισμάτων πῆλινοι σωλῆνες δὲν ἦσαν οἱ κύριοι ἀγωγοὶ τῶν ὑδάτων τῆς πόλεως, προσμαρτυρεῖται ἐκ τῆς μέχρι σήμερον ἀφθονίας τῶν ἐν τῇ πόλει ὑδάτων, ἐνῶ πάμπολλοὶ σωλῆνες κατέπεσαν μετὰ τῶν διαταφρισμάτων.

Αἱ σημεριναὶ λίθιναι γέφυραι ἐντὸς τῆς τάφρου εἶναι ἔργα Ὄθωμανικὰ, διότι οἱ Βυζάντιοι διέβαινον τὴν τάφρον ἐπὶ ξυλίνων γεφυρωμάτων, ἀνεγειρομένων ἢ ἀφανιζομένων ἐν καιρῷ προσβολῆς. Ὅλαι αἱ κλεισταὶ πύλαι εἶναι ἄνευ γεφύρας, ἐξαιρουμένης τῆς ἀπέναντι τοῦ ἡμετέρου νοσοκομείου πύλης, πρὸς τὴν ὁποίαν φέρει ὠραία γέφυρα λίθινος ἐπὶ τριῶν ἀψίδων στηριζομένη. Ἡ πύλη αὕτη ἔμεινεν ἀνοικτὴ μετὰ τὴν ἄλωσιν, κοινὴ δίοδος τῶν εἰσερχομένων καὶ ἐξερχομένων. Ἐκτίσαν γεφύρας ἐντὸς τῆς τάφρου οἱ Ὄθωμανοί, διότι μετὰ τὴν κατάκτησιν τοῦ Βυζαντίου, στρατὸς ἐχθρικός οὐδέποτε ἐπλησίασε τὰ τεῖχη τῆς πόλεως. Τὰ τεῖχη ἀνεκαινίζοντο ὑπὸ τῶν Σουλτάνων μᾶλλον πρὸς εἰσπραξίν τῶν φόρων, ἐπιβαλλομένων εἰς τοὺς κομίζοντας τροφίμα ἐντὸς τῆς πόλεως. Τὴν σήμερον παρὰ τὴν τάφρον εἶναι πλατεῖα λεωφόρος, ἐκτεινομένη ἀπὸ τὸν λιμένα μέχρι τῆς Προποντίδος. Ταύτην καλεῖ πλακωτὴν, Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος²⁾.

Οἱ πύργοι τοῦ ἔσω τείχους ἀπέχουσιν ἀπ' ἀλλήλων Μ. περίπου 48, εἶναι οἱ

¹⁾ Andreossi, σελ. 247. Π. Γύλλιος, σελ. 255. ²⁾ Τόμ. Α'. σελ. 438.

πλείστοι τετράγωνοι, τινές στρογγύλοι καὶ ἄλλοι ὀκτάγωνοι. Οἱ ἐπὶ τῶν πύργων φρουροὶ δὲν ἔπαυον τὴν νύκτα ἀλλήλους διεγείροντες δι' ἀλλεπαλλήλων φωνῶν ¹⁾).

Τὸ πρὸς τὴν πεδιάδα πρόσωπον αὐτῶν εἶναι εὐρους Μ. 10—12. Ὅλοι οἱ πύργοι εἶναι ὑψηλότεροι τοῦ τείχους, με' ὀδοντωτὰς ἐπάλξεις εἰς ὄλας τὰς πλευράς, ἐξαιρουμένης τῆς πρὸς τὴν ἔσω πόλιν. Δὲν ἔχουσι οἱ πλείότεροι οὐδεμίαν συγκοινωνίαν μετὰ τῶν ἐπάλξεων τοῦ τείχους οὐδὲ μετὰ τοῦ περιβόλου. Πύργοι τινές μεταξὺ τῆς πύλης Μελανθησίας καὶ τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ ἔχουσι θυρίδας ἐπὶ τοῦ τείχους, ὅθεν ἐξήρχοντο οἱ ἐν αὐτοῖς ἐνδιαιτώμενοι στρατιῶται. Οἱ θεωροῦντες τοὺς πύργους ἐκ τῆς ἔξω πεδιάδος, βλέπουσιν εἰς τὰ ὑψηλὰ μέρη αὐτῶν θυρίδας, τινὰς μὲν στρογγύλας, τινὰς δὲ τετραγώνους καὶ ἐπιμήκεις, ἀνοικτὰς μέχρι σήμερον· αἱ μεγαλύτεραι εἶναι πρὸς τὰς πλαγίας πλευράς τῶν πύργων. Ὑπὸ θυρίδας τινὰς ἐξέχουσι κίονες, εἰς ἄλλα κτίρια ἀνήκοντες, καὶ τετράπλευροι λαξευτοὶ λίθοι ὑποκρατοῦντες τοὺς ἐξώστας. Ὁ ἐπισκεπτόμενος τοὺς πύργους ἐκ τοῦ περιβόλου παρατηρεῖ, ὅτι, ἐκτὸς τῶν μακρόθεν φαινομένων τούτων θυρίδων, ἀναφαίνονται καὶ ἄλλαι χθαμαλότεραι, στερεώτατα τὴν σήμερον πεφραγμένα. Ἡ ἀποτείχισις τῶν θυρίδων τούτων ἔγινε πρὸ τῆς ἀλώσεως, διότι ἡ ὕλη καὶ ἡ τειχουργία τεκμαίρουσι Βυζαντινὴν ἐργασίαν.

Πύργοι τινές εἶχον καὶ ἰσογείους εἰσόδους ἐν τῷ περιβόλῳ, διακρινομένας διὰ τῶν πλινθοκτίστων ἀψίδων αὐτῶν. Σήμερον εἰς πλείστα μέρη προσεχώθη τόσον ὁ περίβολος ἔνεκα τῶν κήπων καὶ τῶν καταπιπτόντων πύργων καὶ τειχῶν, ὥστε ὅλη ἡ εἴσοδος ἢ μᾶλλον τὸ θύρετρον εἶναι ὑπὸ τὴν γῆν, καὶ ἀναγνωρίζονται αἱ θυρίδες διὰ μόνης τῆς φαινομένης ἀψίδος. Πύργοι, ὅποιοι οἱ ἀπὸ τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως μέχρι τοῦ βύακος Λύκου, ἔχουσι κατὰ τὴν βάσιν των πάμπολλα τεμάχια μαρμάρου εἰς ἄλλα κτίρια ἀνήκοντα καὶ τῶν ὁποίων τινὰ μὲν εἶναι ῥαβδωτὰ, τινὰ δὲ φέρουσι σταυροὺς ἀνεστραμμένους καὶ κοσμήματα λίαν ἀτεχνα, ἀφιλοκάλως ὑπὸ τῶν ἀγροίκων ἐργατῶν ἐντετειχισμένα. Ἡ ἀντίστροφος ἐντείχισις ἐπιγραφῶν τινῶν ἐπὶ τῶν χερσαίων καὶ παραλίῳν τειχῶν ἀριδῆλως ἀποδεικνύει, ὅτι πολλοὶ ἀναλφάβητοι τειχοδόμοι καὶ ἐπιστάται εἰργάζοντο εἰς ἐπισκευὴν καὶ ἀνέγερσιν τῶν τειχῶν.

Ἐν γένει τὸ μάρμαρον σπανίζει εἰς τοὺς πύργους· σπανιώτατα ἀναφαίνονται κίονες μαρμαρίνοι ἐντὸς τῶν πύργων τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους· συχνότερον εἰς τὰ τείχη καὶ τοὺς πύργους τοῦ Ἡρακλείου τείχους, ὅπου οἱ Βυζάντιοι μετεχειρίσθησαν λίθους καὶ μάρμαρα ἄλλων κτιρίων.

Οἱ λίθοι, λαξευτοὶ τε καὶ ἀλάξευτοι, ἀνωρύχθησαν ἐκ τῶν ὀπισθεν πεδιάδων τοῦ Μακροχωρίου ²⁾, ὅπου καὶ ἄχρι σήμερον ἀνορύττεται καὶ λαξεύεται μέγα μέρος τῆς πρὸς οἰκοδόμησιν πέτρας τῆς Κ/πόλεως.

¹⁾ Νικ. Γρηγορά, Τομ. Α΄. σελ. 408. ²⁾ Τῆς Βυζαντινῆς Ἀπαμείας.

Οἱ ἐπισκεφθέντες τὰ κολοσσιαῖα ταῦτα τεῖχη καὶ ἀναλογισθέντες τὴν οἰκοδομήσιμον ὕλην ἐννοοῦσι, πόθεν ἐγεννήθησαν οἱ πολυάριθμοι λοφίσκοι καὶ τὰ βαθέα ὀρύγματα τῶν ὀπισθεν τοῦ Μακροχωρίου πεδιάδων.

Τὸ εὖρος τοῦ τείχους ἐκάστου πύργου εἶναι Μ. 1,50 μέχρι 2 καὶ εἰς τινὰς πλειόνων.

Ὅλων τῶν πύργων τὸ πρόσωπον, κατ' ἐξοχὴν δὲ τὸ πρόσγειον, ἐσωτερικόν τε καὶ ἐξωτερικόν, εἶναι ἐκ λαξευτῶν λίθων· τὸ διάμεσον πληροῦται ἐκ μικρῶν ἀλαξεύτων λίθων, συγκεκολλημένων διὰ τιτάνου καλλίστης ποιότητος, ἄμμου καὶ πλινθοκόνιος· πανταχοῦ φαίνονται μεγάλοι τετραγωνικαὶ πλίνθοι, ἐμβεβλημένοι κατὰ γραμμὴν εἰς τοὺς πύργους¹⁾ καὶ τὰ τεῖχη· αὕτη ἦτον ἡ συνήθης τειχοδομία τῶν Βυζαντινῶν.

Πάμπολλοι πύργοι εἶναι ἐσχισμένοι μέχρι βάσεως, ὅθεν ἐκ τοῦ περιβόλου εὐχερεστάτη εἶναι ἡ ἐπίσκεψις καὶ καταμέτρησις αὐτῶν. Πάμπολλοι εἰσέτι ἴστανται σῶοι τὸ ἐξωτερικόν, ἀνευ ἴχνους στοᾶς ἢ θόλου. Πολλοὺς πύργους τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους ἐπεσκέφθη· λέγω πολλοὺς, διότι ἀδύνατον νὰ εἰσέλθῃ τις εἰς ὅλους. Ἐκαστος πύργος εἶναι ἴδιον κτίριον, μὴ συνεχόμενον μετὰ τοῦ τείχους, πλησίον τοῦ ὁποίου ἴσταται. Τοιουτοτρόπως ἡ κατάπτωσις πολλῶν πύργων δὲν συνεπέσυρε καὶ τὴν πτώσιν τοῦ παρακειμένου τείχους. Ἡ κυρία εἰσόδος εἰς τοὺς πύργους ἦτον ἐκ τῆς ἐσω πόλεως. Εἶναι πλατεῖα, ὑψηλὴ καὶ ἀψιδωτὴ, πολλαχοῦ ἀνοικτὴ, ὅπου συναγελάζονται σκύλοι καὶ ρίπτονται τὰ κόπρια τῆς γειτονίας, καταγῶγια ἀπρόσιτα διὰ τὴν ρυπαρότητα καὶ τὴν κακοσμίαν· ἄλλοι δὲ πάλιν κατεφράχθησαν ὑπὸ τῶν γειτόνων, διότι αὐτόθι ἐνεφώλευον λησταὶ καὶ φαυλόβιοι· ἄλλοι ἀνήκουσιν εἰς κηπουροὺς καὶ εἶναι τῶν ὑποζυγίων τῶν τὰ καταλύματα. Εἰς τοὺς πύργους τοῦ Γενί-μπαχτζέ, μετὰ τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ τῆς τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ, ἐνδαιτιῶνται μετὰ τῶν οἰκογενειῶν τῶν σιδηρουργῶν Ἀτζίγγανοι· ἄλλοι χρησιμεύουσιν ὡς ἀνθρακοθηκῆ καὶ σιδηρουργεῖα, ἢ ἀνήκουσιν εἰς ἐργαστηριάρχας. Μ' ὅλα ταῦτα ὁ μὴ βαρυνόμενος τοιαύτας ἐρεῦνας, δύναται ποτὲ μὲν διὰ παρακλήσεων, ποτὲ δὲ διὰ χρημάτων, νὰ εἰσέλθῃ εἰς τοὺς πλείστους καὶ μελετήσῃ τὴν πρώτην πρόθεσιν τῶν τειχοδόμων καὶ μαχητῶν τοῦ Βυζαντίου, ἰστάμενος ἐντὸς τῶν ἀξιοθαυμάστων τούτων προμαχῶνων.

Εἰς ὀλίγους πύργους τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους διεσώθη ὁ θόλος, εἰς τοὺς πλειοτέρους φαίνονται γνωρίσματα, εἰς ἄλλους οὐδ' ἴχνος αὐτοῦ. Εἰς τὸν Ὑγρὸν πύργον²⁾ σώζονται λείψανα δύο θόλων, ἱκανὰ νὰ δώσωσιν ἰδέαν τοῦ ὕψους καὶ

1) Texier. L'Arch. Byz. σελ. 6. Ἴνα γενῆ στερεώτερον τὸ κτίριον, ἐμιγνύετο μετὰ τῆς ἄμμου ὀλίγη πλινθόκονις. Τὴν αὐτὴν ὕλην μετεχειρίζοντο καὶ οἱ Ῥωμαῖοι.

2) Τουρκ. Σουλὸν-κουλέ. Δὲν γνωρίζω ἂν ὁ πύργος οὗτος παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς εἶχεν ἴδιον ὄνομα.

τῆς θέσεως ἀμφοτέρων. Δὲν ἠδυνήθην ν' ἀναβῶ εἰς οὐδενὸς πύργου θόλον, ἀλλ' ἐκ τῆς θέσεως τῶν σωζομένων λειψάνων τῶν θόλων καὶ τῶν ἀψίδων εἰκάζω, ὅτι τὸ ὕψος τῶν ἐπάλψεων ἦτον ἀνδρόμηκες· ἀνέβαινον δὲ ἐπὶ τῶν θόλων διὰ λιθίνων κλιμάκων. Ὁ Γύλλιος λέγει ¹⁾: «Πύργοι εἰς τοὺς ὁποίους ἀνέβαινον διὰ κλιμάκων πετρίνων μέχρι κορυφῆς.» Ὁ δὲ Σκ. Βυζάντιος ἱστορεῖ ²⁾, «ὅτι ἔχουσιν ἅπαντες ἀνοδὸν ἄχρι τῆς κορυφῆς διὰ λιθίνων βαθμίδων.» Ἄν αἱ κλίμακες αὐταὶ ἢ τινὲς ἐξ αὐτῶν διεσώζοντο μέχρι τοῦ Γυλλίου (1536), ἀποσιωπᾶ· ἐγὼ δὲ εἰς οὐδένα παρετήρησα ἴχνη κλίμακος ἢ ἀνόδου. Πιθανὸν νὰ ἀφηρέθησαν αἱ λίθιναι αὐταὶ βαθμίδες, χρησιμεύσασαι εἰς τὰ παμμεγέθη τεμένη, τὰ ὁποῖα μετὰ τὴν ἄλωσιν ἀνήγειραν οἱ Ὀθωμανοὶ αὐτοκράτορες· οὐδὲν περὶ τούτων λέγουσιν οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς.

Ὅλοι οἱ πύργοι εἶχον ὑπὸ τὸν ἄνω θόλον καὶ ἕτερον πάτωμα, εἰς τινὰς μὲν θολωτὸν, εἰς τινὰς δὲ ξύλινον ἐδράζον ἐπὶ πετρίνων βάσεων ἢ ἀντηρίδων φαινομένων ὑπὸ τὰς θυρίδας. Ὅλη ἡ ἀνοδὸς ἐφωτίζετο διὰ τῶν χαμηλῶν θυρίδων πεφραγμένων ἀήμερον καὶ διὰ τῆς θύρας τῆς εἰσόδου. Λέγω, ὅτι τὸ ὑπὸ τὸν ἄνω θόλον πάτωμα ἦτο ξύλινον, διότι ἴχνος δευτέρου θόλου δὲν ἀπῆντησα εἰς πολλοὺς πύργους. Τὸ ὑπόστεγον τοῦτο δωμάτιον ἐφώτιζον αἱ θυρίδες, αἱ φαινόμεναι καθ' ὅλον τὸ ὕψος τῶν πύργων. Ἐδῶ ἐνδαιιτᾶτο ἡ Βυζαντινὴ φρουρὰ, ἥτις περιεσχόπει τοὺς ἐξωθεν ἐστρατοπεδευμένους ἐχθροὺς διὰ τῶν θυρίδων τῶν πύργων· θόλοι τινὲς, τῶν ὁποίων λείψανα εἰσέτι διεσώθησαν, δὲν φαίνονται ἱκανοὶ νὰ ὑποφέρωσι πολὺ βᾶρος, διότι εἶναι ἐκ λεπτῶν πλίνθων ³⁾.

Ἐκ τῆς μελέτης τῶν θόλων τούτων εἰκάζω, ὅτι ἡ κλίμαξ περιστρέφετο ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πύργου ὡς κοχλίας καὶ ἀνήρχετο εἰς τὸ κέντρον τοῦ θόλου· διότι οἱ μέχρι τοῦδε σωζόμενοι θόλοι εἶναι ἀνοικτοὶ ἢ κατηρειπωμένοι ἐκεῖ μάλιστα, ὅπου πιθανῶς ἠρείδετο ὁ θόλος ἐπὶ τῆς κοχλιοειδοῦς κλίμακος. Ἐκ τούτου πληροφοροῦμεθα, ὅτι ὑπὸ τὸν ἕνα θόλον ἠδύνατο νὰ προφυλάττωνται οἱ μαχηταὶ ἐν καιρῷ βροχῆς ἢ νυκτός, καὶ ἐκ τῶν ἄνω ἐπάλξεων καὶ θυρίδων νὰ ἀντιμάχωνται πρὸς τρὺς ἐξω ἐχθροὺς.

Πύργοι τινὲς μέχρι σήμερον σώζονται μετὰ τῶν θόλων τῶν ἀκεραίων. Οὗτοι εἶναι οἱ ἀπὸ τῆς Χρυσῆς πύλης μέχρι τῆς Προποντίδος ἐκτεινόμενοι. Μαχηταὶ ἀνέβαινον ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τῶν πύργων ἐκ τοῦ τείχους, ὅπου φαίνεται ἡ ἀνοδὸς κατηρειπωμένη· ἔθετον δὲ πιθανῶς ἐπὶ τοιούτων πύργων καὶ μηχανὰς πολεμικὰς βαρυτέρας.

¹⁾ «Turres in quas gradibus lapideis ascenditur, usque ad summum.» Π. Γύλλιος, σελ. 53. «Τῶν εἰς αὐτὰ κλιμάκων τὸ μέγεθος καὶ τὸν ὄγκον καὶ τὴν οἰκοδομήν» Κ/πολις Πατρ. σελ. 7. ²⁾ Τομ. Α'. σελ. 408. ³⁾ Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἐπὶ τῆς τελευταίας ἀλώσεως οἱ Βυζάντιοι ἔθεσαν ἐπὶ τῶν τειχῶν τῶν μέγα πυροβόλον, τὸ ὁποῖον μεγάλως ἔβλαπτε τὰ τείχη των. Λ. Χαλκοκονδύλης, σελ. 382. Τὰς θυρίδας τῶν πύργων καλεῖ διασφάγας. Νικ. ὁ Χωνιάτης, σελ. 450.

Ἐκάστου πύργου τὸ ἐμβαδὸν εἶναι περίπου ἐβδομήκοντα τετραγωνικῶν μέτρων. Ἀφαιρουντες ἕξ μέτρα διὰ τὴν κλίμακα, ἔχομεν ἐξήκοντα τέσσαρα, ἰκανὰ νὰ ἐμπερικλείωσιν ἄνδρας περίπου ἐξήκοντα. Δὲν φρονῶ ὅτι ἠδύναντο νὰ πολεμῶσι πλειότεροι ἄνδρες ἐντὸς ἐκάστου πύργου, διότι εἶχον καὶ πολεμικὰ μηχανήματα μετ' αὐτῶν ταῦτα ὅμως ἀφίνω εἰς τοὺς στρατιωτικούς.

Ἡ μελέτη τῶν πύργων, ὡς εἶπομεν ἤδη, εἶναι λίαν ἀναγκαία πρὸς ὀρθὴν κατάληψιν τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας· διότι ἐκ τῶν πύργων καὶ τοῦ περιβόλου κυρίως ἐμάχοντο. Τὸ ἔσω τεῖχος ἀπέκρουε τὴν εἰσβολὴν τῶν ἐχθρῶν· ἀλλ' ἐπ' αὐτοῦ στρατιῶται δὲν ἠδύναντο νὰ περιφέρωνται πολλοί. Τεῖχος, τοῦ ὁποίου τὸ εὖρος εἶναι $2\frac{1}{2}$ μέτρων, ἢ ὀλιγώτερον εἰς ἄλλα μέρη, ἔχον ὀδοντωτὰς ἐπάλλξεις σχεδὸν ἐνὸς μέτρου, δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχη στρατιώτας ἐπ' αὐτοῦ περιφερομένους, παραγκωνιζομένους καὶ κινδυνεύοντας νὰ καταπέσωσιν ἐκ 10, 15 καὶ 20 μέτρων ὕψους. Ἰλιγγιᾶ ὁ ἀτενίζων τὸ ὕψος αὐτοῦ ἐκ τῶν παραπλησίων ὁδῶν τῆς ἔσω πόλεως· κυρίως ἀπὸ τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως μέχρι τοῦ Τεχίρ-σεράι. Πρὸς τούτοις δὲν ὑπάρχει ἡ τοῦλάχιστον δὲν ἀναφαίνεται εἰς πολυτάτα μέρη οὐδ' ἄνοδος πρὸς τὸ τεῖχος, μάλιστα ὅπου οἱ πύργοι δὲν ἔχουσιν οὐδεμίαν ἐξοδὸν ἐπὶ τῶν ἐπάλλξεων.

Ἐξαιρουμένου τοῦ Ἡρακλείου τείχους, εὐρυτέρου καὶ στερεωτέρου, νομίζω, ὅτι στρατιῶται δὲν ἀνέβαινον ἐπὶ τῶν ἐπάλλξεων τοῦ ἔσω τείχους, ἀλλ' ἐμάχοντο ἐκ τῶν πύργων. Ὁ μετὰ Θεοφάνην γράψας λέγει ¹⁾· « Κατὰ δὲ τὴν ἡπειρον γενναίως τῶν ἀπὸ τῆς πόλεως ἀπομαχομένων, καὶ τέως μὲν τὰς κλίμακας ἀχρήστους αὐτῶ (τῶ βασιλεῖ) ποιούντων διὰ τῶν ἐκ τῶν πύργων ῥηγνυμένων ἰσχυροτέρων βελῶν. » Ὁ δὲ Φραντζῆς ²⁾· « Τὰ δὲ βέλη παντοῖα κατὰ τῶν ἐν τοῖς πύργοις ἀφίστο. » Πληρέστατα ὅθεν θέλουσι συμφωνῆσαι μετ' ἐμοῦ, ὅσοι ἐτόλμησαν νὰ περιέλθωσι τὰ τεῖχη ταῦτα. Εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς μάχης τὸ παραμικρὸν ὀλίσθημα ἤθελεν ἐπιφέρει βαρέα τραύματα καὶ θάνατον. Ὅθεν εἰς ὅλας τὰς πολιορκίας τῆς πόλεως, ὁσάκις ἀναμιμνήσκουσι τῶν ἐπὶ τῶν τειχῶν μαχομένων, ἐννοοῦσι τοὺς ἐπὶ τῶν πύργων καὶ τοῦ περιβόλου ἰσταμένους, οὐδέποτε δὲ τοὺς ἐπὶ τῶν ἐπάλλξεων τοῦ ἔσω τείχους.

Τὸ ἔξω τεῖχος, καθὼς καὶ τὰ στοργγύλα, τετράγωνα καὶ ὀκτάγωνα αὐτοῦ πυργία ³⁾ ἀντικρὺ κείμενα τοῦ μεταξὺ τῶν πύργων ἔσω τείχους, εἶναι προμαχῶν λεπτότερος καὶ χθαμαλῶτερος τούτου καὶ τῶν πύργων αὐτοῦ. Ὅπισθεν τοῦ τείχους τούτου ἐμάχοντο συνήθως οἱ Βυζάντιοι. Μυριάδες μαχητῶν ἠδύναντο ἐντεῦθεν ν' ἀντιμάχωνται, ὑπερασπιστὰς ἔχοντες τοὺς ἐν τοῖς πύργοις ἰσταμένους.

¹⁾ Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 60. ²⁾ Σελ. 284. ³⁾ Λαόνικος ὁ Χαλκοκονδύλης, ἐν σελ. 388, καλεῖ τὰ πυργία ταῦτα ἐπιπύργια, « καὶ κατέβαλε μέγα μέρος, πύργους τέσσαρας καὶ ἐπιπύργια. » Ἄγνωσθ' ἂν ἡ λέξις αὕτη ἦτο κοινὴ περὰ τοῖς Βυζαντιοῖς.

Σήμερον ἀνυψώθη τὸ ἀρχαῖον ἔδαφος τοῦ περιβόλου περίπου ὑπὲρ τὰ δύο μέτρα. Ἀπόδειξις τῆς προσχώσεως ταύτης εἶναι αἱ κλεισταὶ ἰσόγειοι θυρίδες τῶν πύργων, ἡ μέχρι τῶν ἐπάλξεων τοῦ ἔξω τείχους ἐπιφάνεια αὐτῶν, καὶ τὸ ἰσόγειον ἀνώφλιον τῆς ἀπέναντι τοῦ ἡμετέρου νοσοκομείου κλειστῆς πύλης τοῦ Ῥηγίου.

Ἡ ἐκ τοῦ περιβόλου εἴσοδος τῶν πυργίων εἶναι σήμερον ἀνοικτὴ, καὶ ἀκωλύτως εἰσέρχονται εἰς ὅλα οἱ ἐπισκεπτόμενοι τὰ τεῖχη. Τινῶν μὲν ὁ θόλος εἶναι ἐκ πετρῶν, τινῶν δὲ ἐκ πλίνθων μεγάλων τετραγώνων. Ἄπαντα μὲν ἔχουσι θυρίδα μικρὰν πρὸς τὴν τάφρον, πολλὰ δὲ καὶ ἑτέρας δύο σφηνοειδεῖς εἰς τὰς πλευράς των. Κλίμαξ ἐντὸς τῶν πυργίων δὲν ὑπῆρχε· διότι μικρὸν τὸ ἐμβαδὸν καὶ τυφλοὶ ὅλοι οἱ θόλοι οἱ σωζόμενοι μέχρι σήμερον.

Τὸ ἔδαφος ἦτον ἰσόπεδον τοῦ περιβόλου· ἐντὸς δὲ αὐτῶν δὲν χωροῦσι πλειόνες τῶν πέντε ἢ ἕξ μαχητῶν. Ἡ πρὸς τὸν θόλον ἀνοδος ἦτο εὐχερεστάτη διὰ μικρῶν βαθμίδων ἔξω τῆς εἰσόδου, ἐπὶ τοῦ τείχους.

Δὲν φρονῶ εἰς αἵματηρὰν συμπλοκὴν ὅτι ἀνέβαινον μαχηταὶ ἐπὶ τῶν πυργίων, διότι αἱ ἐπάλξεις μόλις ἐκάλυπτον τὸ ἡμισυ σῶμα αὐτῶν. Ἐκ τῶν πυργίων προσεβάλλοντο οἱ ἐπὶ τοῦ προτειχίου ἐχθροί· ἦσαν καὶ τόποι ἀναπαύλας τῶν ἐν τῷ περιβόλῳ μαχητῶν. Σήμερον τὰ πυργία, προσιτὰ εἰς πάντας, εἶναι ληστῶν κρυπτήρια, κακοβίων καταφύγια καὶ πάντων τῶν διαβατῶν κοπροθέσια.

Ἐκ τούτων ὄλων συμπεραίνω, ὅτι ὁ περίβολος, τὰ περιφρουροῦντα αὐτὸν πυργία καὶ τὸ ἔξω τεῖχος ἦσαν οἱ ἀληθεῖς προμαχῶνες τῶν Βυζαντίων. Εἰς τοὺς ἐκτενεστάτους τούτους περιβόλους, φρουρομένους καὶ ἀπὸ τοὺς ὀπισθεν πύργους, ἠδύνατο ὁλος ὁ στρατὸς τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ν' ἀντιμάχεται, καὶ μετὰ θάρρους ν' ἀντικρούη καὶ προσβάλλη τοὺς ἐχθρούς. Ἐδῶ κυρίως ἦτο ἅπασα ἡ ἀμυντικὴ δύναμις τῶν χερσαίων τειχῶν, καὶ ἐδῶ θέλομεν ἶδει ὅτι ἀντεμάχοντο οἱ Βυζάντιοι καὶ ἔπесαν ὁ Αὐτοκράτωρ καὶ οἱ ξένοι τοῦ ἐπικούρου, τὴν τελευταίαν ἡμέραν τῆς ἀλώσεως.

Συσταίνω εἰς τὸν ἐπισκεπτόμενον τὰ τεῖχη ταῦτα, νὰ ἐξετάσῃ τὰ μεταξὺ τῆς Πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ καὶ Μελανδησίας καὶ τὰ ἀπὸ τῆς Πύλης τῶν Ἑπτὰ Πύργων μέχρι τῆς Προποντίδος. Ἀλλαχόσε, ἔνεκα τοῦ κατακρημνισμοῦ τῶν πλειοτέρων τειχῶν καὶ πυργίων, πίπτει τις εἰς ἀδιόρθωτον πλάνην. Τὴν σήμερον, ὑψίκομα καὶ μεγαλόκλαδα δένδρα φύονται ἐν τῷ ἐκτενεῖ περιβόλῳ τῶν τειχῶν. Πλείστους πύργους καλύπτει ὁ δασύφυλλος κισσός, καὶ ἅπασα ἡ τάφρος κηπεύεται ὑπὸ Ἀλβανῶν κηπουρῶν. Ἐνεκα τούτων, ὁ ἐπιθυμῶν νὰ μελετήσῃ τὰ τεῖχη ταῦτα, δέον νὰ τὰ ἐπισκεφθῇ τὸν χειμῶνα.

Τὸ Ἡράκλειον τεῖχος διαφέρει τὰ μέγιστα ἀπὸ τὸ Θεοδοσιακόν. Δὲν εἶχεν ἀπ' ἀρχῆς οὐδὲ τάφρον, οὐδ' ἔξω τεῖχος¹⁾. Σφάλλει ὁ ἀοίδιμος Πατριάρχης

¹⁾ Ν. Χωνιάτης, σελ. 720, λέγει ὅτι ἐνώπιον τοῦ Ἡρακλείου τείχους τάφρος δὲν ὑπῆρχε.

Κωνσταντίος, γράφων¹⁾, ὅτι «τὰ ἀπὸ τῆς Χαρσίας Πύλης μέχρι τοῦ Ἑπτὰ-
 πουργίου χερσαῖα τεῖχη, διὰ τὸ διπλοῦν αὐτῶν τεῖχος, ἔχουσι καὶ τὰς πύλας
 διπλᾶς, καὶ περὶ αὐτὰς ἀνὰ δύο ὄχυρους Πύργους». Ὁμολογῶ ὅτι δὲν ἠδυ-
 νήθην ν' ἀνεύρω σημεῖον τάφρου καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν τοῦ Ἡρακλείου τεύχους.
 Πιθανὸν συγγραφεῖς τινες ἐπλανήθησαν ἀπὸ τὴν γραφὴν τοῦ ἀνωνύμου χρονο-
 γράφου²⁾, διηγουμένου τ' ἀκόλουθα περὶ Λέοντος τοῦ Ἀρμενίου «Ταῦτα ἀκού-
 σας ὁ Λέων³⁾, πέμψας τε κατασκόπους, καὶ μαθὼν τὴν ἀλήθειαν, συναθροί-
 σας λαὸν πολὺν καὶ τεχνίτας, ἤρξατο κτίζειν ἕτερον τεῖχος ἐξῶθεν τοῦ τεύ-
 χους τῶν Βλαχερνῶν, κόψας καὶ τὴν σοῦδαν πλατεῖαν». Νομίζω ὅτι ὁ χρο-
 νογράφος ἐννοεῖ τὴν ἐμπροσθεν τοῦ Θεοδοσιακοῦ τεύχους τάφρον, ἄλλως ὀρθό-
 τερον ἦτο νὰ εἴπῃ· κόψας καὶ σοῦδαν πλατεῖαν⁴⁾. Ὅστις ἐκ τοῦ σύνεγγυς ἐξή-
 τασε τὸ Θεοδοσιακὸν τεῖχος, ἀπορεῖ μὲ τὴν φαινομένην γυμνότητα τοῦ Ἡρα-
 κλείου τεύχους. Ἀλλ' ἡ ἀπορία παύει, ὅταν ἐκ τῶν ὑψωμάτων τοῦ πύργου τοῦ
 Ἰσαακίου Ἀγγέλου θεωρήσῃ αὐτὸ ἐσωθεν καὶ ἐκ τῶν παρακειμένων κήπων τῆς
 ἐνορίας τοῦ Ἐγρῆ Καποῦ ἐπισκεφθῇ τὰ ὄχυρώματα ταῦτα, καὶ ἴδῃ τὰς ἀψίδας
 τοῦ τεύχους καὶ τὸ ἀκαταλόγιστον ὕψος καὶ εὖρος τῶν ἰσταμένων πύργων.

Τὸ Ἡράκλειον τεῖχος, τέμνον κατ' εὐθείαν γραμμὴν τὸ Θεοδοσιακόν, ὀλίγα
 βήματα πρὸς βορρᾶν τοῦ παλατίου τοῦ Ἐβδόμου, κάμπτεται μετ' ὀλίγον πρὸς
 τὴν κλιτὴν τῆς Χαρσίας Πύλης καὶ ἐκεῖθεν πρὸς τὴν θάλασσαν, ὅπου συνέχε-
 ται μετὰ τῶν τειχῶν τοῦ Κερατίου κόλπου. Ἀπὸ τοῦ παλατίου τοῦ Ἐβδόμου,
 μέχρι τοῦ Κερατίου κόλπου, ἦσαν πρὸ τῆς ἀλώσεως τ' ἀνάκτορα τῶν Βλαχερ-
 νῶν, καλούμενα καὶ Ὑπερύψηλα, ἡ περιώνυμος ἐκκλησία τῶν Βλαχερνῶν, καὶ
 πάμπολλοι ναοὶ καὶ εὐκτήρια. Ἐνώπιον τοῦ Ἡρακλείου τεύχους ἦσαν τὸ Φι-
 λοπάτιον καὶ τὸ Κοσμίδιον, τὰ νῦν Ἐγιοῦπ καὶ Βαῖράμ πασσᾶ. Ἐδῶ πλησίον
 ἦτον ἡ Καμηλογέφυρα⁵⁾, φέρουσα πρὸς τὴν ἀντιπέραν παραλίαν, τὴν νῦν Χά-
 σκιοί. Ἐδῶ κατεσκήνωσαν οἱ Σταυροφόροι ἐπὶ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, καὶ ἐδῶ συνε-
 πλάκησαν μετὰ τῶν Βυζαντίων, πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς των εἰς Νίκαιαν⁶⁾. Οἱ

1) Σελ. 21. 2) Σελ. 348. 3) Δηλ. τὴν μελετωμένην ἐκστρατεῖαν τοῦ Κρούμου κατὰ
 τῆς Κ/πόλεως. 4) Νομίζω ὅτι τὸ κείμενον τοῦ χρονογράφου χρήζει διορθώσεως. Προτι-
 μῶ *βαθεῖαν* ἀντὶ *πλατεῖαν*. Τὸ Λεόντιον τεῖχος εἶναι καθ' ὅλα ὑποδεέστερον τῶν ἄλλων
 τειχῶν. Δὲν ἦτο πιθανὸν νὰ δυνηθῇ ὁ Λέων ἐντὸς ὀλίγου χρόνου νὰ πλατύνῃ τὴν τάφρον,
 καὶ ἀνακτίσῃ τὰ τόσα διαταφρῖσματα. Ἄν ὁμως ἀνώρυξε τάφρον νέαν πρὸ τοῦ τεύχους του,
 αὕτη πρὸ πολλοῦ προσεχώθη. 5) *Ut ponte transito qui est juxta palatium quod
 appellatur Blaquernae,—Gesta dei per Francos, 1644, σελ. 654. Λέων ὁ Διάκ.
 σελ. 429. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 492.* 6) *Dux ergo (δηλ. τῶν Σταυροφόρων) et univer-
 sus exercitus ante urbem in locis liberis et late patentibus constiterunt.
 Ubi, habito conflictu, inter ecclesiam sanctorum martyrum Cosma et Da-
 miani, quae hodie vulgari appellatione dicitur castellum Boemundi, ad pal-*

Βυζαντινοὶ βασιλεῖς κατεκόσμησαν μετὰ μαρμάρων καὶ πολυτίμων λίθων, ἀργύρου καὶ χρυσοῦ τὰ ἀνάκτορα τῶν Βλαχερνῶν, τῶν ὁποίων τὴν λαμπρότητα περιγράφει ὁ ἐν 1173 περιηγηθεὶς τὴν Κ/πολιν Βενιαμὶν ἐκ Τουδέλλης¹⁾.

Πρὶν μελετήσωμεν τὰ πολλὰ ἱστορικὰ γεγονότα τῆς σήμερον ἀφανοῦς γωνίας ταύτης τοῦ Βυζαντίου, ἐξιστορῶ ὅσα περὶ τῶν τειχῶν αὐτῆς ἠδυνήθηεν νὰ μάθω, καὶ ἰδίως περὶ τῶν πολλῶν νῦν ἰσταμένων πύργων.

Τὸ Ἡράκλειον τεῖχος, τόσον ἐπίσημον κατὰ τοὺς τρεῖς τελευταίους αἰῶνας τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, εἶναι ὁμοῖον τοῦ ἔσω Θεοδοσιακοῦ, εὐρύτερον ὁμοῖον τὸ τεῖχος, πυκνότεροι ὑψηλότεροι καὶ ἐρυμνότεροι οἱ πύργοι. Ἐχει εἴκοσι πύργους, τοὺς πλείστους τῶν ὁποίων ἐπεσκέφθηεν ἐκ τῶν ὀπισθεν παρακειμένων κήπων.

Τὸ τεῖχος εἶναι εὖρους Μ. 3,70. Ἐπὶ τοῦ τείχους τούτου, μέχρι σήμερον ἀκλονήτου, ἠδύναντο ἀνέτως καὶ ἀκινδύνως νὰ περιφέρωνται οἱ μαχηταί. Οἱ δὲ πύργοι, κολοσσιαῖοι προμαχῶνες, μετὰ δώδεκα αἰῶνων ἀνέγερσιν, ἴσανται μάρτυρες ἄλλοι τῆς μεγαλουργίας τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου. Μέχρι σήμερον, οἱ θόλοι τῶν πλείστων πύργων σώζονται ἀκέρατοι, θόλοι ἐρυμνότατοι, πάντες συγκοινωνοῦντες μετὰ τῶν ἐπάλξεων τοῦ τείχους διὰ θυρίδων μεγάλων. Ἀνέβαινον ἐπὶ τῶν θόλων δι' ἀνόδου ἐπὶ τοῦ τείχους, προφανεστάτης εἰς πολλοὺς πύργους. Ὑπὸ τοὺς θόλους τούτους ἰστάμενος ὁ θεατῆς, θαυμάζει τὴν στερεότητα αὐτῶν, τοὺς μεγάλους λαξευτοὺς λίθους, τοὺς ὁποίους οἱ χρόνοι καὶ οἱ σεισμοὶ δὲν κατίσχυσαν νὰ διαβρῆξωσιν. Ὑπὸ θόλους τινὰς παρετήρησα ἀντηρίδας πετρίνας, ὑποστηριζούσας ἄλλοτε πάτωμα ξύλινον. Τοιοῦτους ἐρυμνοὺς θόλους παρετήρησα καὶ εἰς τινὰς πύργους τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους, ἀπὸ τῆς Χρυσῆς Πύλης μέχρι τῆς Προποντίδος.

Ὅλοι οἱ πύργοι τοῦ Ἡρακλείου τείχους, ἀπὸ τῆς συνοχῆς αὐτοῦ μετὰ τοῦ Θεοδοσιακοῦ μέχρι τῆς κλιτύος τῆς Χαρσίας Πύλης, εἶναι ἐναλλάξ στρογγύλοι καὶ ὀκτάγωνοι. Τοιοῦτοι πύργοι εἶναι καταλληλότεροι τῶν τετραγώνων, ὁσάκις ὁ ἐχθρὸς δύναται ἐκατέρωθεν νὰ τοὺς προσβάλῃ.

Δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ μάθωμεν σήμερον, διατί οἱ Βυζάντιοι ἀνήγειραν πλησίον τῶν τετραγώνων πύργων ἑτέρους, ποτὲ μὲν στρογγύλους, ποτὲ δὲ ὀκταγώνους. Πάντων ἡ θέσις εἶναι ἡ αὐτή. Πλησίον τῶν ἀνακτόρων τῶν Βλαχερνῶν οἱ πύργοι εἶναι ἅπαντες τετράγωνοι. Πᾶσα ἐφοδος τῶν ἐχθρῶν ἐγένετο ἐδῶ, καθὼς καὶ εἰς τὸ Θεοδοσιακόν, κατὰ πρόσωπον.

Οἱ αὐτοκράτορες χρόνον πολὺν πρὸ τῆς ἀλώσεως ἐνδαιτιῶντο εἰς τὰ μέρη

latium novum quod dicitur Blaquernas, quod in angulo civitatis juxta portum situm est. Gesta Dei per Francos, σελ. 656.

¹⁾ P. Bergeron, voyages en Asie. Paris, 1735 Τόμ. Α΄. σελ. 12.—Usque ad Palatium novum, cui nomen Blaquernas. Gesta Dei per Francos, σελ. 655.

τὰ περικλειόμενα ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείου τείχους. Χάριν λοιπὸν τῆς ἡμετέρας ἱστορίας, θέλω προσπαθῆσαι νὰ διασαφήσω μέρη τινὰ τοῦ τείχους τούτου, ἄχρι σήμερον ἄγνωστα.

Τὸν Μάρτιον τοῦ 1453, ὁ Αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος, φοβούμενος τὴν ἐφοδὸν τῶν Ὀθωμανῶν κατὰ τῶν ἀνακτόρων τῶν Βλαχερνῶν, παρεκάλεσε τὸν Βενετὸν Διέδσον μετὰ τῶν ναυτῶν του νὰ ὀρύξωσι τάφρον ὀκτῶ ποδῶν βάθους καὶ ἑκατὸν βημάτων μήκους. Ἦρχισε τὸ ἔργον τὴν 14ην Μαρτίου, καὶ ἀπεπερατώθη τὸ Σάββατον, τελευταίαν ἡμέραν τοῦ μηνός, ἕξ ἡμέρας πρὶν ἀρχίσῃ ἡ πολιορκία. Καθ' ὅλας τὰς ἡμέρας ταύτας ἐπεθεώρει τὸ ἔργον ὁ Αὐτοκράτωρ αὐτοπροσώπως. Ἔστησε δὲ καὶ δύο σκοποὺς ἐπὶ τοῦ ἀντικρῦ λόφου, ἵν' ἀναγγέλλωσι πᾶσαν αἰφνιδίαν ἐμφάνισιν τῶν ἐχθρῶν. Τῆς προσχαίρου ταύτης τάφρου σημεῖα δὲν εὗρηκα¹⁾. Ὅλον τὸ πεδῖον τοῦτο ἐνώπιον τοῦ Ἡρακλείου τείχους καὶ τῶν ἀνακτόρων τῶν Βλαχερνῶν, καλύπτεται σήμερον ὑπὸ κήπων καὶ ἐργοστασιῶν.

Ταύτην τὴν ἀνόρυξιν τῆς τάφρου λεπτομερῶς ἱστορεῖ ὁ Νικόλαος Βάρβαρος²⁾. Ἄγνοοῦμεν διατί δὲν προσεκάλεσεν εἰς τὸ ἔργον τοῦτο τοὺς ἰδίους ὑπηκόους ὁ Αὐτοκράτωρ. Μάταιοι ἦσαν οἱ φόβοι του, διότι τὰ τεῖχη ταῦτα, ὡς ἐρυμνότερα τῶν ἄλλων, ὀλίγον ὑπέφερον καθ' ὅλην τὴν πολιορκίαν. Τὴν νύκτα δὲ πρὸ τῆς τελευταίας ἡμέρας τῆς ἀλώσεως (29 Μαΐου 1453), διηγεῖται ὁ Φραντζῆς³⁾ ὅτι,

«Καὶ ἀναβάς ὁ βασιλεὺς ἐπὶ ἵππου, ἐξήλθομεν τῶν ἀνακτόρων⁴⁾ περιερχόμενοι τὰ τεῖχη, ἵνα τοὺς φύλακας διεγείρωμεν πρὸς τὸ φυλάττειν ἀγρύπνως· ἦσαν δὲ πάντες ἐπὶ τοῖς τείχεσι τῆ νυκτὶ ἐκείνῃ καὶ πύργοις . . . ὡς δὲ ἤλθομεν ἐν τοῖς Καλιγαρίοις, ὦρα πρώτη τῆς ἀλεκτοροφωνίας, κατιόντες τῶν ἵππων ἀνήλθομεν εἰς τὸν πύργον καὶ ἠκούσαμεν συχνῶς ὀμιλεῖν καὶ θόρυβον μέγαν ποιεῖν ἐξωθεν ἐπιτήδειον, καὶ εἶπον ἡμῖν οἱ φύλακες, ὅτι δι' ὅλης τῆς νυκτὸς οὕτω ποιοῦσιν· ἦσαν γὰρ σύρνοντες τὰ ὄσα τῶν ὀργάνων πρὸς τειχομαχίαν ἠτοίμασται, φέροντες αὐτὰ ἐγγὺς τοῦ ὀρύγματος. »

Ταῦτα διηγούμενος ὁ Κ. Μόρδτμανν εἰς τὸ πόνημά του⁵⁾, λέγει· «Φθάσαντες ἐν τοῖς Καλιγαρίοις ἀφίππευσαν, καὶ ἀνέβησαν εἰς τὸν παρὰ τὴν πύλην πύργον· — ὁ θόρυβος ἐξηκολούθει δι' ὅλης τῆς νυκτὸς, διότι οἱ Τοῦρκοι ἐκόμιζον ἐντὸς τῆς τάφρου τὰ πρὸς ἐφοδὸν ἀπαιτούμενα». Προσθέτει δὲ εἰς σημείωσιν τ' ἀκόλουθα. «Ἐπειδὴ οὐδεμία τάφος ὑπάρχει παρὰ τὸ Ἐγρῆ-καπή, ἔπεται ὅτι, ἡ Καλιγαρία τοῦ Φραντζῆ εἶναι διάφορος τῆς Καλιγαρίας τοῦ Βαρβάρου, καὶ δέον ν' ἀναζητηθῇ ἀλλαχοῦ. »

¹⁾ Ὁ Κ. Μόρδτμανν, σελ. 89, λέγει, ὅτι ἡ τάφος αὕτη σώζεται ἄχρι τῆς σήμερον, ὅπως ὠρύχθη ὑπὸ τῶν Βενετῶν. ²⁾ Σελ. 14. ³⁾ Σελ. 280. ⁴⁾ Τῶν Βλαχερνῶν.

⁵⁾ Ἐνθ' ἄνωθι, σελ. 145.

Ταῦτα δὲν εἶναι ἰσορία, οὐδ' ἐλάλησεν οὕτως ὁ φιλαλήθης Φραντζῆς, ὁ ἀσφαλέστερος ὁδηγὸς τῆς ἱστορίας τῆς ἀλώσεως ¹⁾. Οὗτος λέγει ὅτι ἦλθεν ἐν τοῖς Καλιγαρίοις, καὶ ὄχι εἰς τὴν πύλην τῆς Καλιγαρίας. Δὲν λέγει ὅτι ἀνῆλθεν εἰς τὸν παρὰ τὴν πύλην πύργον, ἀλλ' εἰς τὸν πύργον. Σώζεται σήμερον εἰς τὸ νεκροταφεῖον τὸ Γραικικόν, ἔξω τῶν τειχῶν τοῦ Ἑγρῆ-καπῆ, γωνιαῖος πύργος, ὁ τρίτος ἀπὸ τὴν ἔνωσιν τοῦ Ἡρακλείου μετὰ τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους. Ἀπὸ τὰς ἐπάλξεις τοῦ πύργου τούτου, πύργου ἀληθῶς ἐν τοῖς Καλιγαρίοις, φαίνεται ὅλη ἡ δεξιόθεν κλιτὺς τῆς Χαρσίας Πύλης, καὶ ὄλον τὸ ὄρυγμα, ἀπὸ τοῦ παλατίου τοῦ Ἐβδόμου μέχρι τῆς Πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως. Οὐδένα ἄλλον πύργον ἠδύνατο ὡς καλὸς στρατηγὸς νὰ ἐκλέξη ὁ αὐτοκράτωρ, πρὸς περισκόπησιν τῶν ἐχθρῶν, ἐσρατοπεδευμένων εἰς τὴν ὑπὸ τὸν πύργον τοῦτον πεδιάδα, ὅπου «ἔστυνον τὰ ὄργανά των ἐγγὺς τοῦ ὄρυγματος», καὶ ὄχι ἐντὸς τῆς τάφρου, καθὼς λέγει ὁ Κ. Μόρδτμαν. Ἐπομένως οὐδεμία ἀσυμφωνία τῶν ἱστορικῶν Φραντζῆ καὶ Βαρβάρου· ἡ ἀπλήθῃ θεὰ ἀπὸ τοῦ πύργου διασαφηνίζει ὅλα ταῦτα.

Ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου τείχους σώζεται σήμερον ἄλλος πύργος, ὄγδοος ἐκ τῆς Χαρσίας Πύλης πρὸς βορρᾶν, καλούμενος ὁ πύργος τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, αὐτοκρατορήσαντος ἀπὸ τοῦ 1185 μέχρι τοῦ 1195. Περὶ τοῦ Ἰσαακίου λέγει ὁ Νικήτας Χωνιάτης ²⁾. «Ἵπὲρ πᾶν δὲ ἕτερον, τὰς τῶν ὑπερόγκων οἰκημάτων ἀνεγέρσεις περισπούδαζε. — Προθέμενος δὲ καὶ πύργον τεκτῆνασθαι κατὰ τὸ ἐν Βλαχέρναις παλάτιον, ἅμα μὲν εἰς ἔρεισμα τῶν ἀνακτόρων, ὡς ἔφασκε, καὶ ὑπέρεισμα, ἅμα δὲ καὶ εἰς ἐνοίκησιν ἑαυτῶ, ναοὺς τε κατὰ τὴν ἀκτὴν πάλαισαμένους ἀτμηλεῖς κατήρειψε καὶ πλείστους τῶν κατὰ τὴν βασιλίδαν πόλιν περιφανῶν οἰκῶν ἔθετο εἰς ἐρήμωσιν, ὧν ἐσδεῦρό τινες θέαμα τοῖς παριοῦσι δακρύων ἄξιον τοὺς θεμελίους προβάλλοντες, καὶ τὴν ἐκ πλίνθου πάσης ὀπτῆς λαμπροτάτην τοῦ γενικοῦ οἰκοδομὴν κατηδάφισε, σὺν πολλοῖς δὲ καὶ τὸν περίκλυτον οἶκον τῶν Μαγγάνων κατέβαλε, μήτε τὸ τοῦ ἔργου κάλλος καὶ τὸ μέγεθος αἰδεσθεῖς, μήτε τὸν τροπαιοφόρον μάρτυρα πτοηθεῖς, ὧ ἐνέκειτο οὗτος» ³⁾.

Περὶ τοῦ πύργου τούτου, λέγει ὁ Πατριάρχης Κωνσταντίας ⁴⁾. «Δέκατος τέταρτος καὶ τελευταῖος Ῥεγιῶν συμπεριλαμβάνει καὶ τὸ τῶν Βλαχερνῶν, τὸ καὶ τῶν ὑψηλῶν καλούμενον παλάτιον, τὸν τοῦ Ἀνεμᾶ πύργον, τὸν τοῦ Ἰσαακίου καὶ τὸ τῶν Βλαχερνῶν δημόσιον λουτρόν.» Εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ παλατίου λέγει· «Βλέπεται εἰσέτι ἐπὶ τὰ τεῖχη καὶ ὁ πύργος ἐκεῖνος, ὁ ὑπὸ τοῦ

¹⁾ Τὸν ἱστορικὸν Φραντζῆν πιστότατα ἠκολούθησεν ὁ Χάμμερ εἰς τὰ τῆς ἀλώσεως. Πρὸς. Κεφ. 12, σελ. 421, τῆς ἱστορίας αὐτοῦ. ²⁾ Σελ. 500, 580, 581. «ἔρυμα τῶν ἐν Βλαχέρναις ἀρχείων». ³⁾ Λουτρά διαιτήσεις τε καὶ λαμπροὺς δάμους

Δομούμενος κτίζων τε καινίζων ξένως. Ἐφραίμιος, σίχ. 5673.

⁴⁾ Σελ. 14, 38, 39.

Ἰσαακίου Ἀγγέλου ἐγερθεῖς, κατὰ τὸν Χωνιάτην, ὡς ἔρεισμα τῶν Βλαχερνῶν ἀνακτόρων, ἅμα δὲ καὶ διὰ κατοικίαν. Αὐτὸς διαφέρει ὄλων τῶν ἄλλων πύργων τῆς Πόλεως κατὰ τὸ μόρφωμα καὶ παριστᾷ, ὅτι τῷ ὄντι ἦτο καὶ διὰ κατοικίαν, διότι ἔχει τρία μεγάλα παράθυρα (ὧν τὸ κατὰ μέσην θέσιν εἶναι ὑψηλότερον) ἀφορῶντα πρὸς τὸ Κοσμίδιον (Ἐγιοῦπ)· καὶ ἐπειδὴ, κατὰ τὸν αὐτὸν ἱστορικόν, ὁ Ἰσαάκιος μετεχειρίσθη εἰς τὴν ἀνοικοδομὴν τοῦ πύργου τὴν ὕλην τῶν ἐξωθεν τῶν Βλαχερνῶν παραιγιαλίων ἀμεληθέντων ναῶν, καὶ ἡ ὕλη αὕτη, συνισταμένη ἐκ τοσοῦτων κολωνῶν, φαίνεται μέχρι τοῦδε κτισμένη καὶ κατεστρωμμένη ἀτάκτως κάτωθεν τῶν παραθυρίων, διαλύεται διὰ ταῦτα πᾶσα ἀμφιβολία περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ πράγματος.»

Ὁ δὲ Κ. Σ. Βυζάντιος ἀναφέρει τὰ ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου λεγόμενα ἄνευ οὐδεμιᾶς παρατηρήσεως ἰδίας.

Ἐξ ἐπιγραφῆς¹⁾ σωζομένης πλησίον τοῦ πύργου τούτου, ἀγνώστου καὶ εἰς τὸν Πατριάρχην Κωνσταντίον καὶ εἰς τὸν Κ. Σ. Βυζάντιον, μανθάνομεν, ὅτι ὁ πύργος ἀνηγέρθη τὸ 1188, τρίτον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου. Ἐχει ὁ πύργος, καθὼς λέγει ὁ Πατριάρχης, τρία παράθυρα βλέποντα πρὸς τὸ Κοσμίδιον. Φαίνεται, ὅτι οὔτε ὁ Πατριάρχης, οὔτε ὁ Κ. Σ. Βυζάντιος ἐπεσκέφθησαν τὸν πύργον τοῦτον ἐκ τῆς ἐσω πόλεως, διότι οὐδὲν ἄλλο ἱστοροῦσι περὶ αὐτοῦ. Ἐχει καὶ εἰς τὰς τρεῖς ἐτέρας του πλευρᾶς παράθυρα. Τὸ ὄπισθεν εἶναι μέγα ἀνοιγμα ἀψιδωτόν, ἴσον πρὸς τὰ τρία ὁμοῦ τῆς ἐμπροσθεν πλευρᾶς. Τὸ παράθυρον τῆς νοτίου πλευρᾶς ἀνοίγει ἐπὶ ἐξώστου μετ' ἐπάλξεων, συγκοινωνουσῶν μετὰ τοῦ πλησίον τείχους δι' ἀψίδος σήμερον κατηδαφισμένης. Τεκμήριον καὶ τοῦτο, ὅτι οὐδεμίαν γωνίαν τῶν τειχῶν ἀφήκαν ἀφρούρητον οἱ Βυζάντιοι. Πρὸς τὴν βόρειον πλευρὰν εἶναι ὅμοιον παράθυρον πρὸ πολλοῦ ἐπιτετειχισμένον, ἀνοίγον ἄλλοτε ἐπὶ τοῦ θόλου τοῦ πλησίον ἱσταμένου πύργου. Ὅλον τὸ κενὸν τοῦτο, τὸ εὐάερον καὶ τερπνότατον ἐνδιαίτημα τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, μέχρι σήμερον στεγάζεται ὑπὸ τοῦ θόλου, χρησιμεῖον ὡς ἀποθήκη τῶν νεχροκραββάτων τῶν Ὀθωμανῶν γειτόνων. Ἐκ τῶν ἀνοικτῶν τούτων παραθύρων, φαίνονται αἱ πεδιάδες καὶ οἱ λοφίσκοι τοῦ Ἐγιοῦπ καὶ Βαϊράμ πασσᾶ, καὶ τὸ ὑμνούμενον Φιλοπάτιον τῶν Βυζαντίων.

ὑπὸ τὰ τρία παράθυρα τοῦ προσώπου ἐνετειχίσθησαν κατὰ σειρὰν, ἀτέχνως καὶ ἀφιλοκάλως, πάμπολλοι κίονες μαρμάρινοι παμμεγέθεις, εἰς κτίρια ἄλλα ἀνήκοντες, ἐκτεινόμενοι μέχρι τοῦ ἐξώστου τοῦ νοτίου παραθύρου. Οἱ κίονες οὗτοι, κατὰ σειρὰν ἐμβεβλημένοι, ἦσαν, κατ' ἐμὲ, μεγαλοπρεποῦς ἐξώστου ἀντηρίδες. ὑπὸ τὰ παράθυρα τοῦ προσώπου ἀναφαίνεται καὶ ἕτερον τετράγωνον, πρὸ πολλοῦ μὲν ἐπιτετειχισμένον, ἐκτὸς ἐπιμήκους ὀπῆς ἐν τῷ μέσῳ, ἔχον δὲ ὑποκάτω του πλῆθος κίωνων ἐνετειχισμένων, μικροτέρων ὁμῶς τῶν ἄνω.

¹⁾ Ἴδὲ ἐπιγραφὴν ἕην.

Τὸ εὖρος τοῦ τείχους εἰς τὰ παράθυρα εἶναι Μ. 2,20.

Τὸν περιφανῆ τοῦτον πύργον λυποῦμαι ὅτι δὲν ἐμελέτησαν ἀρκούντως οἱ συγγραφεῖς· διότι ἐκ τῆς ἀνεγέρσεως καὶ θέσεώς του ἤθελον πληροφορηθῆ ὅτι τ' ἀνάκτορα τῶν Βλαχερνῶν ἦσαν ὀπισθὲν του, εἰς τὸν τόπον ἔνθα μετὰ ταῦτα ἐκτίσθη τὸ ὀθωμανικὸν τέμενος 'Αἰβάζ-τζαμησῆ¹⁾. Ἐνεκα τοῦ ὕψους τῶν ἀνακτόρων, ταῦτα ἐβλάπτοντο ἀπὸ τὰ πετροβόλα μηχανήματα τῶν Ὀθωμανῶν κατὰ τὴν τελευταίαν ἄλωσιν.

Ἐκ τοῦ ὑποστέγου τούτου δωματίου τοῦ πύργου ἐξέρχεται τις ἐπὶ τοῦ περιβόλου τοῦ 'Αἰβάζ-τζαμησῆ, καὶ ἐκείθεν εἰς τὴν ἐνορίαν τοῦ Ἐγγρή-καπῆ, πλησίον τῆς μεγάλης πλατάνου.

Ἐρχομαι τώρα νὰ ζητήσω ἐντὸς τοῦ Ἡρακλείου τείχους τὸν ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφῶν συχνάκις ἀναφερόμενον πύργον τοῦ Ἀνεμᾶ.

Πρῶτον ἀφηγοῦμαι τὰ ὅσα περὶ τοῦ πύργου τούτου διηγοῦνται οἱ Βυζάντιοι. Πρώτη ἢ Ἄννα Κομνηνὴ ἀναφέρει τὸν πύργον τοῦτον, λέγουσα²⁾: «Πύργος δὲ ἦτο πλησίον τῶν ἐν Βλαχερναις ἀνακτόρων, ὁ τοῦ Ἀνεμᾶ καλούμενος, ὁ ὁποῖος ὡσπερ κληρονομίαν ἔλαβε τὴν ἐπωνυμίαν ταύτην, διότι πρῶτος ὁ Ἀνεμᾶς ἐκλείσθη σιδηροδέσμιος, καὶ πολὺν ἐν αὐτῷ διέτριψε χρόνον.» Ταῦτα συνέβησαν ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, πατρὸς τῆς Ἄννης, αὐτοκρατορήσαντος ἀπὸ τοῦ 1081 μέχρι τοῦ 1118³⁾. Ὁ πατὴρ τοῦ Ἀνεμᾶ «οὐδενὸς τῶν ἡλικιωτῶν ἠττώμενος ἐν τοῖς κατὰ τὰς μάχας ἀνδραγαθήμασι,» κατὰ τὸν Λέοντα τὸν Διάκονον⁴⁾, ἔπεσεν ἀνδρείως μαχόμενος κατὰ τῶν Σκυθῶν· κατήγετο δὲ ἐκ τῆς Κρήτης. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ ἐπεκράτησε τὸ ὄνομα τοῦ πύργου. Δὲν εὗρήκα εἰς ἀρχαιοτέρους συγγραφεῖς οὐδεμίαν μνεῖαν τοῦ πύργου τούτου.

Μετὰ δὲ τὸν Μιχαὴλ Ἀνεμᾶν, συγχωρηθέντα καὶ ἐξεληθόντα τῆς εἰρκτῆς, ἐφυλακίσθη ἄλλος ἀποστάτης, Γρηγόριος ὁ Δοῦξ τῆς Τραπεζοῦντος⁵⁾.

Περὶ τὰ τέλη τῆς αὐτῆς ἑκατονταετηρίδος, τὸ πρῶτον ἔτος τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Ἰσακίου Ἀγγέλου (1185), κατεσπαράχθη ὑπὸ τοῦ λαοῦ τῆς Κ/πόλεως Ἀνδρόνικος ὁ αἰμοχαρῆς καὶ θηριώδης τύραννος. Τὸν θάνατον αὐτοῦ διηγεῖται ὁ Χωνιάτης⁶⁾. «Εἶχε τοίνυν τοῦτον ἢ τοῦ Ἀνεμᾶ λεγομένη φρουρὰ δυοῖ πα-

¹⁾ Τὸ τέμενος τοῦτο εἶναι ἴδρυμα τοῦ Καδῆ ἀσκέρ τῆς Ρούμελης, 'Αἰβάζ ἐφένδη, ἀποθανόντος τὸ 994 τῆς Ἐγείρας, 1586, Μ. Χ. Ἐντὸς τοῦ τεμένου οὐδὲν Βυζαντινὸν λείψανον ὑπάρχει. Ἀνηγέρθη δὲ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῶν Βυζαντινῶν ἀνακτόρων. Ὅρα Χαδικάτ-οὐλ-τζεβαμῆ, ἐν Κ/πόλει, Τόμ. α', σελ. 147. ²⁾ Βιβλ. IB' σελ. θ'. Κωνστ. Πατρ. σελ. 11. ³⁾ Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Β' σελ. 363. ⁴⁾ Σελ. 153. Θεοφάνης, Τόμ. Α' σελ. 749, μνημονεύει «Βαρδάνιον τὸν σπαθάριον, τὸ ἐπίκλην Ἀνεμᾶν.» Μ. Γλυκᾶς, σελ. 622.

⁵⁾ Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α' σελ. 584. Κ/πολις Πατρ. σελ. 11. Περὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ Ἀνεμᾶ, πρβ. Γ. Κεδρηνόν, Τόμ. Β' σελ. 340. ⁶⁾ Σελ. 455. Πρβ. καὶ τὸν Ἐφραίμιον, στίχ. 5499.

χείαις ἀλύσει τὸν ὑψιτενῆ βαρούμενον τράχηλον, ὑφ' ὧν οἱ ἐν δεσμωτηρίοις σιτούμενοι λέοντες μετὰ σιδηρέων κλοιῶν συνέχονται καὶ πέδαις τοὺς πόδας κακούμενον· ἐμφανισθεὶς δὲ οὕτως ἔχων καὶ παραστάς Ἰσαακίῳ τῷ βασιλεῖ, ὕβρεσι βάλλεται, κατὰ κόρρης ραπίζεται, τοὺς γλουτοὺς ἐπικρούεται, τὴν γένυν τίλλεται, τοὺς ὀδόντας ἐκριζοῦται, τὴν κεφαλὴν ψιλοῦται τριχῶν, εἰς κοινὸν ἐκδίδεται παίγιον πᾶσι τοῖς συνελθοῦσιν—ἔπειτα τὴν δεξιὰν χεῖρα πελέκει ἀποκοπεὶς παραρριπτεῖται αὐθις τῇ αὐτῇ φυλακῇ ἄσιτος, ἄποτος, ὑπ' οὐδενὸς μεταλαγχάνων τῆς οἴασουν κομιδῆς»¹⁾.

Περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς δεκάτης τετάρτης ἑκατονταετηρίδος, ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀνδρονίκου τοῦ πρεσβυτέρου, ὁ Καντακουζηνὸς διηγούμενος τὰς πονηρίας τοῦ μεγάλου Δουκὸς Συργιάννη, γράφει τ' ἀκόλουθα²⁾: «Τοῦ Συργιάννη δὲ ὑπὸ τοῦ πρεσβυτέρου βασιλέως Ἀνδρονίκου, καθάπερ ἔφθημεν εἰπόντες, ἐν δεσμωτηρίῳ φρουρουμένου ὑπὸ κλοιοῖς, ἐπεὶ ὁ νέος βασιλεὺς Βυζάντιον ἔλων, τῆς ἀπάσης ἀρχῆς ἤδη ἐγκρατῆς ἦν, ὁ μέγας δομέστικος, Συργιάννη μνησθεὶς, καὶ πρὸς αὐτὸν εἰς τὸ δεσμωτήριον ἐλθὼν, ἐπεὶ τὴν τε ἄλλην ἐπὶ τοῦ δεσμωτηρίου κακοπάθειαν, καὶ μάλιστα τὴν ἐπὶ τῶν κλοιῶν πιέζουσαν αὐτὸν ἐώρα, βασιλέως ἐδεήθη πρῶτον μὲν ἀφεθῆναι τῶν κλοιῶν, ἔπειτα δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ δεσμωτηρίου ἐν ᾧ ἐφρουρεῖτο, εἰς τὸν τοῦ Ἀνεμᾶ καλούμενον πύργον γυναικί καὶ τέκνοις συνδιάγειν.» Μετὰ τινα καιρὸν, «ἀπελύετό τε τῶν δεσμῶν ὁ Συργιάννης καὶ εὐμενείας ἀπήλαυε καὶ εὐποιίας τῆς παρὰ βασιλέως»³⁾. Πολλὰ περὶ τοῦ Συργιάννη γράφει καὶ ὁ Νικηφόρος Γρηγοράς, ἐπιλέγων⁴⁾: «Εὐθὺς οὖν τὸν μὲν Συργιάννην εἶχε τὸ δεσμωτήριον.»

Μικρὸν μετὰ ταῦτα, συνέβησαν εἰς τὴν χριστιανικὴν ταύτην πόλιν, τὴν ἀενάως περὶ πίστεως καὶ εὐσεβείας ἐρίζουσαν, τ' ἀκόλουθα, τὰ ὁποῖα διηγεῖται ὁ Μιχαὴλ Δούκας⁵⁾: «Ἐτύφλωσεν οὖν καὶ αὐτὸς (ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης) τὸν Ἀνδρόνικον, καὶ οὐ μόνον αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἰωάννην, νῆπιον ὄντα καὶ μόλις ψελλίζοντα. Ἀντ' αὐτοῦ δὲ στέφει τὸν δεύτερον τῶν υἱῶν αὐτοῦ, καὶ βασιλέα Ῥωμαίων, τὸν Μανουήλ. Τὸν δὲ τρίτον, τὸν καὶ Θεόδωρον, δεσπότην Λακεδαιμονίας καθίστησι· τὸν δὲ τυφλὸν Ἀνδρόνικον μετὰ τοῦ παιδὸς Ἰωάννου καὶ τῆς γυναικὸς ἐγκλείστους ἐν τῷ πύργῳ τοῦ Ἀνεμᾶ καθείργουσι· διέτιαν δὲ ἐν φυλακῇ ἐγκλειστοὶ γενόμενοι, συνδρομῇ τῶν τοῦ Γαλατᾶ Λατίνων, ἀπὸ τοῦ πύργου ἐξέφυγον, καὶ οἱ Γενουῖται τοῦτον δεξάμενοι, ἤρξαντο ἀντιμάχεσθαι τοῖς πολίταις, προσωπεῖον κεκτημένοι τὸν Ἀνδρόνικον, καὶ πολέμησαν-

¹⁾ Ὁ υἱὸς τοῦ Ἰωάννης, ὁ καὶ Καλοῖωάννης καλούμενος, ἐγεννήθη περὶ τὸ 1156 ἐν τῇ φυλακῇ, συνοικούσης τῷ πατρὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ. Κ/πολις Βυζαντίου Τόμ. Β'. σελ. 371.

²⁾ Τόμ. Α'. σελ. 329. ³⁾ Αὐτόθι, σελ. 335. ⁴⁾ Τόμ. Α'. σελ. 363, 364. ⁵⁾ Σελ. 44, 45. «Ταῖς κατὰ τὰς Βλαχέρνας εἰρκταῖς ἐγκλείεται.» Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 409. Προκόπ. Τόμ. Γ'. σελ. 30, ὅπου μνημονεύει οἰκημα ἐν παλατίῳ κατάγειον.

τες ἡμέρας ἱκανὰς πατήρ πρὸς υἱὸν καὶ υἱὸς πρὸς πατέρα (τοῦτο τῆς Ῥωμαίων ἀπανθρωπίας καὶ τῆς πρὸς Θεὸν ἐχθρας), διὰ τῶν φρικωδεστάτων ὄρκων γενομένης παραβάσεώς ποτε εἶσιν ἐν τῇ πόλει Ἀνδρόνικος καὶ βασιλεὺς Ῥωμαίων ἀναγορεύεται· τὸν δὲ πατέρα αὐτοῦ καὶ τοὺς ἀδελφούς Μανουὴλ καὶ Θεόδωρον ἐγκλείστους ὁ πύργος, ὃν αὐτὸς εἶχεν ὡς Τάρταρον, ὡς ὁ Ζεὺς τὸν πατέρα καὶ Κρόνον καὶ τοὺς ἀδελφούς Πλούτωνα καὶ Ποσειδῶνα, ἔνδον κατεῖχε καὶ αὐτὸς τῆς βασιλείας ἀντεποιεῖτο· διετίαν οὖν καὶ αὐτοὶ ἐν τῷ πύργῳ γενόμενοι, ἀπέδρασαν συνεργία τινὸς ἀλάστορος, ὄνομα μὲν αὐτῷ Ἄγγελος, τῇ δὲ ἐπωνυμία διάβολος, καὶ μίγδην φέρων σὺν τῇ ἐπωνυμία τὸ ὄνομα, ἐκαλεῖτο διαβολᾶγγελος. Αὐτὸς τοίνυν ἐκβάλλων ἀπὸ τοῦ πύργου, εἴτε ἀγγέλου εἴτε δαίμονος τέχνη, ἐπέρασεν αὐτοὺς ἐμβάλλων ἐν ἀκατίῳ πέραν εἰς τὸ Σκουτάριον.»

Ταῦτα ἐν συντόμῳ εἶναι, ὅσα περὶ τοῦ πύργου τοῦ Ἀνεμᾶ διηγοῦνται οἱ συγγραφεῖς. Ἐκάλουν δ' αὐτὸν καὶ δεσμοκτήριον καὶ φρουρὰν τοῦ Ἀνεμᾶ. Τίς πρῶτος ἀνήγειρε τὸ δεσμοκτήριον τοῦτο καὶ ποῦ ἦτο, ἀγνοοῦμεν. Κατὰ τὰ γραφόμενα τῶν Βυζαντινῶν ἱστορικῶν καὶ ἰδίως τοῦ Χωνιάτου, ἦτο ὁ πύργος οὗτος τῶν ἐπισήμων ἀνδρῶν τὸ δεσμοκτήριον καὶ κατὰ τὸν Δούκαν, ζοφώδης ὡς Τάρταρος.

Ἐκ τῆς θέσεως τοῦ πύργου τούτου, πλησίον τῶν ἄλλων πύργων τοῦ Πενταπυργίου καὶ τῶν ἀνακτόρων τῶν Βλαχερνῶν, κατὰ τὴν Ἄνναν Κομνηνὴν, ἐκάλουν τοὺς πλησίον πύργους οἱ Βυζάντιοι Ἀνεμάδες. Λέγει ὁ Φραντζῆς¹⁾· «Ὁ δὲ βασιλεὺς θέλων καὶ μὴ θέλων, διὰ τὸν φόβον τοῦ Ἀμηρᾶ, τὸν δεσπότην κύριον Ἀνδρόνικον, τὸν υἱὸν αὐτοῦ, τῶν ὀφθαλμῶν ἐστέρησε, καὶ ἐν τοῖς πύργοις τοῖς λεγομένοις Ἀδεμανίδες, πλησίον Βλαχερνῶν, ἐνέκλεισε.» Ταύτην τὴν λέξιν Ἀδεμανίδες, καθὼς καὶ τὴν τοῦ Λεονάρδου τοῦ Χίου Aveniades²⁾ διορθοῦσιν Ἀνεμάδες ὁ Χάμμερ³⁾ καὶ ὁ Κύριος Βυζάντιος⁴⁾. Κατὰ τὸν Χάμμερ, καθὼς ἦτο ἐπὶ τῶν Ὀθωμανῶν το Ἐπταπύργιον, οὕτω καὶ ὁ πύργος τοῦ Ἀνεμᾶ ἐπὶ τῶν Βυζαντιῶν ἦτο δεσμοκτήριον τῶν ἐπισήμων πολιτικῶν δεσμοτῶν.

Ὁ Γύλλιος, ἐπισκεφθεὶς τὴν Κ/πολιν ὀγδοήκοντα ἔτη μετὰ τὴν ἄλωσιν, δὲν ἀναφέρει τὸν πύργον τοῦ Ἀνεμᾶ.

Πρῶτος τῶν ἡμετέρων ὁ αἰοίδιμος Πατριάρχης Κωνσταντίας, διηγούμενος τὰ τῶν Βυζαντιῶν περὶ τοῦ δεσμοκτηρίου τούτου ἱστορούμενα, λέγει⁵⁾· «Ὁ ῥηθεὶς

¹⁾ Σελ. 54. ²⁾ «Leunclavium in Pandectis histor. Turc. docet se a Zygomala didicisse Cpoli turre illas, quas Leonardus Chiensis in narratione expugnationis Cpoleos Aveniades appellat, vero nomine Anemanis turre vocari, et esse eas quae in arce Pentapyrgo, ad angulum urbis orientalem (γρ. Occidentalem), iuxta Blachernarum templum sita visebantur.»— Bullialdi notae ad M. Ducae historiam, σελ. 553. ³⁾ Von Hammer, Τόμ. Β'. σελ. 418. ⁴⁾ Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 584. ⁵⁾ Αὐτ. σελ. 13. Ὅρ. καὶ σελ. 32.

μέγας πύργος τοῦ Ἀνεμᾶ ἐτι ἴσταται πλησίον ταύτης τῆς γωνίας τῆς πόλεως, ἔχων κατὰ τὸ μέσον τῆς ἀφορώσεως πλευρᾶς του εἰς τὸ ἀγίασμα τῶν Βλαχερνῶν μίαν μεγάλην θυρίδα κάτω, καὶ μίαν ἑτέραν μικρὰν ἄνω.»—Ὁ δὲ Κ. Σκαρλάτος Βυζάντιος ¹⁾ ὑποθέτει ἐπίσης, ὅτι ὁ πύργος τοῦ Ἀνεμᾶ εἶναι εἰς τοῦ παρὰ τὰς Βλαχέρνας Πενταπυργίου.

Ὁ παρὰ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντίου καλούμενος πύργος τοῦ Ἀνεμᾶ μετὰ δύο παραθύρων, εἶναι εἰς ἕκ τῶν τριῶν πύργων τῶν περιχλειομένων ὑπὸ τοῦ Λεοντίου τείχους. Ὁ Κ. Ἐμ. Ἰωαννίδης μετὰ τοῦ ὁποίου συνεπεσεκέφθη τὰ τεῖχη ταῦτα, εἰσῆλθεν εἰς τὸ ἄνω ὑπόστεγον δωμάτιον τοῦ πύργου τούτου δι' ὑψηλῆς κλίμακος ξυλίνης· ἐπὶ τοῦ θόλου εἶδε κίονα μαρμάρινον· κάτω δὲ ὑπάρχει ἕτερος θόλος καὶ κενόν, ἀνοῖγον πρὸς τὰ ἔξω. Ὁ πύργος δὲν ἔχει ὑπόγεια ἀλλὰ ἐκτὸς τῶν φαινομένων τούτων, οὐδ' εἰσοδον ἄγουσαν εἰς ἄλλα μέρη.

Πλησίον τοῦ πύργου τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, πρὸς βορρᾶν, ἴσταται ἄλλος πύργος· χαμηλότερος αὐτοῦ. Ἀμφοτέρους τοὺς πύργους τούτους περιζώνει τεῖχος, ἔχον πέντε περίπου μέτρων ὕψος καὶ ἑπτὰ μέτρων εὖρος, ἐκ μεγάλων λαξευτῶν λίθων συγκείμενον. Καλῶ τὸ τεῖχος τοῦτο περιζώμα καὶ οὐχὶ κρηπίδα· διότι δὲν ἐδράζει ἐπ' αὐτοῦ ὁ πύργος, ἀλλ' εἶναι ἔργον μεταγενέστερον τῆς ἐγέρσεως τούτου.

Εἰς ὅλα τὰ τεῖχη τῆς Κ/πόλεως, ἔργον τοιοῦτον δὲν ἀναφαίνεται. Ἐνίοτε αἱ βάσεις τῶν πύργων καὶ τειχῶν ἐξέχουσι κατ' ἐξοχὴν ἐπὶ τῶν παραθαλασσίων τειχῶν ²⁾· ἡ πρόθεσις τῶν τειχοδόμων ἦτο νὰ προφυλάξωσι τὰ τεῖχη ἀπὸ τὴν πολυκύματον νότιον θάλασσαν τῆς Προποντίδος. Εἰς τοιοῦτους πύργους οἱ κολοσσιαῖοι λίθοι εἶναι βάσις καὶ ὄχι περίζωμα.

Διαφέρει δὲ καὶ ἡ λιθουργία τοῦ περιζώματος εἰς τοὺς δύο τούτους πύργους. Σήμερον ὅλον τὸ λαξευτὸν περικάλυμμα, τὸ ὑπὸ τὸν πύργον τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, ἀφηρέθη ὑπὸ τῶν γειτόνων, ἐνῶ διασώζεται ἀκέραιον καὶ πανταχοῦ ἀκλόνητον τὸ τοῦ πλησίον βορείου πύργου. Λείψανά τινα ὑπὸ τὸν πύργον τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, διασωζόμενα μέχρι σήμερον, τεκμαίρουσι τὴν ἄτεχνον αὐτοῦ τειχοδομίαν. Διατί ἄρά γε τὸ περίζωμα τοῦτο;

Τὸ τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου περίζωμα δὲν ἦτο σύγχρονον τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ βορείου πύργου, οὔτε τοῦ αὐτοῦ τειχοδόμου ἔργον.

Ἐξετάζων τὰ τεῖχη πλησίον τοῦ περιζώματος τούτου, καὶ συλλογιζόμενος, τίς ἦτο ἡ πρόθεσις τῶν Βυζαντίων, ἀνεγειράντων τοιοῦτον ἐρυμνὸν περίζωμα εἰς μόνους τοὺς δύο τούτους πύργους, παρετήρησα ἐπὶ τῆς βορείου αὐτοῦ πλευρᾶς, τρία περίπου μέτρα ἄνω τῆς γῆς, θύραν τοξοειδῆ, ἡμίφρακτον διὰ μεγάλ-

Τὸ φρούριον τῶν Βλαχερνῶν ἐμπεριέχει τρεῖς πύργους ἐξ ὧν ὁ εἰς καὶ μείζων εἶναι ὁ τοῦ Ἀνεμᾶ πολυθρύλλητος. ¹⁾ Αὐτ. Τομ. Α'. σελ. 584. ²⁾ Τοιαῦται βάσεις ἐξέχουσι φαίνονται μεταξὺ τῆς πύλης Ναρλῆ-καπῆ καὶ Ψαμάθου.

λων λίθων και λίαν τεχνηέντως και στερεῶς τειχοδομημένην. Λόγοι τινός, ἐργαζομένου εἰς τὸ ἐνώπιον τῶν δύο πύργων οἰκόπεδον, μὲ παρώτρυναν νὰ εἰσέλθω εἰς τὰ καταγώγια ἐντὸς τοῦ πύργου, ὅπου, κατὰ τοὺς λόγους τῶν ἀγροίκων ἐργατῶν, σώζονται εἰκονίσματα, γράμματα χρυσᾶ και σκευὴ ἐκκλησιαστικά ἀρχαιότατα. Δύο ἡμέρας μετὰ ταῦτα συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Κ. Α. Σγουρίδου, πλησίον κατοικοῦντος, τοῦ ὁποίου τὸν ἄσκον ζῆλον πανδήμως διακηρύττω, ἐφωδιασμένοι μὲ ξυλίνας ἀναβάθρας, κηρία, χαρτίνους φανούς και ράβδους, εἰσῆλθομεν εἰς τὴν ὀπὴν ταύτην, ἀμφοτέροι ἀγνοοῦντες ποῦ ἐμέλλομεν νὰ πορευθῶμεν και εἰς τίνα βόθρον πιθανόν νὰ καταπέσωμεν. Διελθόντες τὴν εἴσοδον τοῦ περιζώματος, μήκους Μ. 10, κυρτοὶ και γονυπετεῖς δίκην ληστῶν νυκτιπόρων, εἰσῆλθομεν εἰς μικρὸν δωμάτιον πέντε τετραγωνικῶν μέτρων, θολωτὸν, ὑγρὸν, και διὰ τῆς εἰσόδου μόνῃς φωτιζόμενον. Ἐκ δεξιῶν και ἀριστερῶν, εἶναι δύο ὀπαὶ ἀψιδωταί. Κατὰ πρόσωπον μέγα ἀνοιγμα, ἢ μᾶλλον διαρρωγῆ, ἄγουσα εἰς μέρη ἄλλα. Διὰ τῆς ἐκ δεξιῶν ὀπῆς μόλις ἐχώρει ἰσχνοῦ ἀνδρὸς σῶμα διὰ ταύτης ρίψαντες πέτραν, ἠκούσαμεν τὸν κρότον αὐτῆς πιπτούσης ἐντὸς ὕδατος. Κύψαντες δὲ ἐντὸς τῆς ὀπῆς εἶδομεν φωτιζόμενον ὑπὸ τῶν κηρίων μας μέγα και θολωτὸν δωμάτιον, τοῦ ὁποίου τὸ κονίαμα ἦτο πανταχοῦ σῶον. Ἐπὶ τὴν ὀπὴν ἦτο μέγα και στρογγύλον φρέαρ, τὸ ὁποῖον μετέπειτα καταμετρήσας ὁ Κ. Σγουρίδης, εὔρε βάθους Μ. 5, 50. Ἀνωθεν τοῦ φρέατος διὰ τοῦ θόλου τοῦ δωματίου εἰσῆρχετο ἀμυδρὸν φῶς ἐκ στρογγύλης ὀπῆς. Ἐντὸς τοῦ ὑπογείου τούτου ἐπτερύγιζον νυκτερίδες ταραττόμεναι ἐκ τοῦ φωτός τῶν κηρίων. Εἰσελθόντες ἀκολούθως εἰς τὴν κατὰ πρόσωπον διαρρωγὴν, και μετὰ προσοχῆς και φόβου προβαίνοντες, ἐπιτηροῦντες και τοὺς φανούς ἵνα μὴ εὔρεθῶμεν αἴφνης εἰς σκότος ἐπικίνδυνον, ἐπροχωρήσαμεν πρὸς τὰ ἄνω. Ἐκ δεξιῶν, εἶδομεν εἴσοδον κατωφερῆ, χωριζομένην μὲν ἄλλοτε διὰ τείχους εὐρυτάτου, κατάφρακτον δὲ σήμερον διὰ πετρῶν και μέλανος ὑγροῦ χώματος. Ἀναβάντες εἴτα πρὸς τὰ ἄνω, διὰ κλίμακος ὁμοίας τῆς ἀγούσης εἰς τὰ κατηχούμενα τῆς Ἁγίας Σοφίας, και ἐξετάζοντες τὰς ὀπὰς και πολλὰς διαρρωγὰς τοῦ τείχους γενομένας πιθανῶς πρὸς ἀναζήτησιν θησαυρῶν, εἰσῆλθομεν αἴφνης εἰς ὠραίαν αἴθουσαν θολωτὴν, φωτιζομένην δι' ὀπῆς ἐπιμήκους, ἐν τῷ μέσῳ ἀρχαίου παραθύρου ἐπιτειχισθέντος. Μὴ γνωρίζοντες ποῦ εἴμεθα, ἐθέσαμεν ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἄκρας τοῦ παραθύρου τεμάχιον λευκοτάτου χάρτου ὡς μετέπειτα γνώρισμα. Καὶ τῷ ὄντι, ἀφοῦ κατέβημεν, ἐβεβαιώθημεν ἐκ τοῦ ῥηθέντος χάρτου, ὅτι ἡ θυρὶς αὕτη εἶναι ἢ ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ βορείου πύργου φαινομένη ἐπιμήκης ὀπῆ. Ἐπὶ τοῦ θολωτοῦ ἐδάφους τῆς αἰθούσης ταύτης παρετηρήσαμεν τὴν στρογγύλην ὀπὴν, τὴν ὁποίαν κάτωθεν εἶδομεν φωτίζουσαν τὸ σκοτεινὸν ὑπόγειον, ἐν τῷ ὁποίῳ εἶναι τὸ ἄνω μνημονευόμενον φρέαρ. Ἐκ τῆς ὀπῆς ταύτης καταφαίνεται τὸ στερεὸν τοῦ θόλου, μείναντος ἀκλονήτου ἐπὶ τόσους αἰῶνας. Κατὰ τὴν πλευρὰν τῆς θυρίδος, ἢ αἴθουσα εἶναι εὐρους Μ. 10, 60, μήκους Μ. 12, 15, και ὕψους περίπου

Μ. 7. Εἰς οὐδὲν μέρος τῆς αἰθούσης ἀναφαίνεται ἔχνος τοῦ ἀρχαίου κονιάματος. Μικροὶ σωλῆνες πῆλινοι, τρίγωνοι καὶ τετράγωνοι καὶ μικραὶ ὀπαὶ καταφαίνονται εἰς ὅλα τὰ μέρη τοῦ τείχους, ὑψηλὰ καὶ χαμηλά. Ἐπὶ τοῦ τείχους τῆς κλίμακος φαίνεται σωλῆν, τὸ φαινόμενον ἀεροφόρος, κατερχόμενος μέχρι τοῦ ὑπογείου δωματίου, ὅπου κατὰ πρῶτον εἰσήλθομεν.

Ἐξήτασα τοὺς τοίχους τῆς αἰθούσης, ὅπου κατὰ τοὺς λόγους τῶν ἐργατῶν, ὑπάρχουσι γράμματα χρυσᾶ· ἀνέβην διὰ ξυλίνης ἀναβάθρας μέχρι τοῦ θόλου, περιεργάσθην μετὰ προσοχῆς τοὺς λίθους ὅλους, οἵτινες ἔνεκα τοῦ σκότους ἐφαίνοντο ὡς ἐπιγεγραμμένοι, πλὴν οὐδὲν εἶδον. Ἡ πλάνη προήλθεν ἐκ τῆς ὀφειῶς τῶν γυμνῶν λίθων, πανταχοῦ ἐξεσμένων πρὸς συγχόλλησιν τοῦ κονιάματος. Περὶ τῶν γραμμάτων τούτων συνδιαλεγόμενος ἔπειτα μετὰ τῶν γειτόνων ἐργατῶν, ἔμαθα ὅτι τοιαῦτα καὶ πολλὰ πλείωτερα διεθρυλλοῦντο, ὅτι τὰ εἶχον ἀκούσει καὶ οἱ ἴδιοι, διότι οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἐτόλμησε ποτὲ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν ζοφώδη καὶ ἐπίφοβον τοῦτον πύργον.

Ἡ ἐπιτείχις τοῦ παραθύρου εἶναι στερεὰ, προφανῶς Βυζαντινὴ, γενομένη πρὸ τῆς ἀλώσεως. Ἀφέθη φῶς ἱκανὸν διὰ τοὺς ἐνδαιτωμένους.

Προχωροῦντες πρὸς τὰ ἄνω, διὰ τῆς αὐτῆς κλίμακος, μετὰ βήματά τινα ἐφθάσαμεν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ πύργου, εἰς ὁπὴν τετράγωνον πεφραγμένην διὰ καταπακτῆς κιγκλιδωτῆς θύρας. Χόρτα σεσηπότα, τεμάχια ἀγγείων καὶ περιτρίμματα τοῦ μαγειρείου τεκμαίρουσιν, ὅτι οἱ ἄνω κατοικοῦντες μετεχειρίζοντο τὴν ὁπὴν ταύτην ὡς κοπροθέσιον.

Ἐπιστρέφοντες τῶρα πρὸς τὰ κάτω, παρετηρήσαμεν εἰς τὴν κλίμακα πλησίον τῆς αἰθούσης ὁπὴν βλέπουσαν πρὸς μέγα σκότος. Φθάσαντες εἰς τὸ ἰσόπεδον δωματίου, ὅπου κατ' ἀρχὰς εἰσήλθομεν, κατέβημεν τὴν κλίμακα. Ἀτυχῶς καὶ μετὰ λύπης τὸ λέγω, ἢ πρὸς τὰ κατώτερα μέρη τοῦ πύργου κάθοδος εἶναι κατὰφρακτος. Ἐπίσης κατὰφρακτος διὰ μέλανος χώματος εἶναι καὶ ἡ πρὸς τὰ δεξιὰ εἰσοδος. Μὴ δυνάμενοι νὰ εὕρωμεν δίοδον ἄλλην εἰς τὴν πλευρὰν ταύτην τοῦ πύργου, μολονότι φαίνονται μεγάλαι ὀπαὶ ἀγούσαι εἰς ἄλλα μέρη, ἐπανήλθομεν εἰς τὴν πρώτην μας θέσιν καὶ ἐξετάσαντες καλῶς τὸ δωματίον τοῦτο καὶ πάσας ἐκ νέου τὰς εἰσόδους του, εἰσήλθομεν εἰς τὴν ἐξ ἀριστερῶν ὁπὴν.

Δὲν λησμονῶ τὴν πρώτην θέαν τοῦ ἀληθοῦς τούτου Ταρτάρου· μετὰ προφυλάξεως καὶ σιγῆς ὀδεύοντες ἐντὸς τῆς ἀγνώστου ταύτης γῆς, κρατοῦντες ἕκαστος δύο κηρία, διέβημεν τὸν πρῶτον θόλον, ἀποροῦντες ποῦ εἴμεθα, ποῦ ἀγομεν, καὶ ποῦ μέλλομεν νὰ φθάσωμεν.

Στρέφοντες πρῶτον πρὸς ἀριστερὰ, πρὸς ὀλίγον φῶς χυνόμενον ἀπὸ μικρὰν διαρρωγὴν ἐκ μέρους ὑψηλοῦ, ἐφθάσαμεν εἰς τείχος, πέραν τοῦ ὁποίου οὐδεμίαν διέξοδον εὐρήκαμεν. Ἐπανακάμπτοντες διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ, ἐντὸς κοπρίων καὶ λάσπης ὑγροτάτης, διέβημεν μίαν μετὰ τὴν ἄλλην, ὅλας τὰς αἰθούσας ταύτας. Φθάσαντες εἰς τὴν τελευταίαν, ὅθεν ἐξοδος δὲν ἐφαίνετο, εἶδομεν εἰς γωνίαν

ὕψηλὴν, μικρὰν ὀπὴν πλήρη κοπρίων καὶ περιτριμμάτων, τὴν ὁποίαν ἐπεσκέφθημεν διαβάντες δια λάσπης δυσωδεστάτης. Ἐκ τῆς ὀπῆς ταύτης ἀνεβλέψαμεν καὶ εἶδομεν τὸν λάμποντα οὐρανόν.

Ἐπιστρέφοντες ἐντὸς τῶν αἰθουσῶν, ἠδυνήθημεν τώρα νὰ διακρίνωμεν τοὺς θόλους τοὺς στεγάζοντας τὰ ὑπερύψηλα ταῦτα κτίρια. Μᾶς ἐφάνη τὸ ὕψος αὐτῶν, Μ. περίπου 13. Ὁ μόνος ἐντὸς τοῦ σκότους τούτου ἀκουόμενος ψόφος ἦτο τῶν ἄνωθεν σταλακτουσῶν σταγόνων ὕδατος. Ἐπὶ τῶν τοίχων ἐφαίνοντο εἰς πλεῖστα μέρη σταλακτοὶ ὄγχοι λευκότετοι καὶ παμμεγέθεις. Σωροὶ κοπρίων καὶ σεσηπότων χόρτων ἐφαίνοντο εἰς γωνίας τινάς. Σκευὴ μαγειρικὰ συντετριμμένα, ὑάλινα καὶ πήλινα ἀγγεῖα ρυπαρὰ, κατερρίπτοντο ἀπὸ τινος διαρρωγᾶς τοῦ θόλου. Ὅλα ταῦτα μιγνυόμενα μετὰ τοῦ καταρρέοντος θυσώδους ὕδατος καὶ τοῦ μέλανος χώματος, ἢ ἀπαίσιος ὑγρασία, ἢ θανάσιμος σιγῇ καὶ τὸ σκότος τὸ ζοφώδες μ' ἐπροξένησαν ἀληθῆ φριχίασιν.

Τὰ διαχωρίζοντα τὰς αἰθούσας ταῦτα τείχη, ἀνυψούμενα μέχρι τῶν θόλων, ἔχουσιν εὖρος Μ. 1, 50. Αἱ αἰθούσαι ὅλαι συγκοινωνοῦσι διὰ διόδων ἀψιδωτῶν προσγειῶν, ἄνωθεν δὲ τούτων εἶναι ἄλλαι δίοδοι ὑψηλότεραι καὶ ἐπὶ τούτων ἄλλαι μικρότεραι. Ἐπὶ τῶν τοίχων τῶν διαχωριζόντων τὰς αἰθούσας, ἄνωθεν τῆς προσγειῶν δίοδου, εἶναι μεγάλαι καὶ βαθεῖαι τετράγωνοι ὀπαι, ἅπασαι ἀντικρύζουσαι ἀλλήλας, ὅπου ἐνεβάλλοντο δοκοὶ, ὑποκρατοῦσαι πάτωμα ξύλινον¹⁾. Διὰ τοῦ πατώματος τούτου ἐχωρίζοντο αἱ αἰθούσαι εἰς ἄνω καὶ κάτω πάτωμα, ἀμφοτέρα ἔχοντα ἰκανὸν ὕψος. Τὸ ἄνω πάτωμα ἐφωτίζετο ἀπὸ θυρίδας καταφράκτους σήμερον. Τὸ ἰσόπεδον πάτωμα, τὸ ὁποῖον σήμερον προσεχώθη ἀπὸ τόσων αἰώνων ἀκαθαρίαν, εἶχε βάθος πλειότερον, καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὰς θυρίδας, τῶν ὁποίων μόλις σήμερον φαίνεται τὸ ἥμισυ τῆς ἀψίδος.

Ἀμφιβάλλω ἂν Βυζαντινὰ κτίρια ἄλλα διετηρήθησαν τοσοῦτω ἀκέραια σῶα καὶ ἄσχιστα, ὅσον αἱ ζοφώδεις αὐταὶ αἰθούσαι. Φαίνονται ὡς νὰ ἐτοιχοδομήθησαν σήμερον. Τὰ τείχη εἶναι ἐκ λίθων μεγίστων καὶ πλίνθων τετραγώνων.

Περιδλέπων μετὰ προσοχῆς τὰ τείχη πασῶν τῶν αἰθουσῶν, εἶδον ὀπὴν μικρὰν σκοτεινὴν εἰς τὸν ὀπισθεν τοῖχον. Θέσας τὴν ἀναβάθραν ἐπὶ τῆς ὀπῆς ταύτης, μετὰ δυσκολίας εἰσήλθον εἰς ἄλλο δωμάτιον, ἢ μᾶλλον διάδρομον ἐκτεινόμενον ὀπισθεν ὄλων τῶν αἰθουσῶν. Εἶναι πλήρης χώματος καὶ πετρῶν, πανταχόθεν κατάφρακτος. Τὸ εὖρος αὐτοῦ Μ. 1,75, καὶ ὕψος Μ. 1,70. Ἐκ τῶν πολλῶν ἀψίδων, μόλις φαινομένων ἕνεκα τοῦ ἐπισωρευθέντος χώματος, εἶχεν ὁ διάδρομος οὗτος πολλὰς δίοδους. Ἀπὸ τὰς διαρρωγᾶς του καὶ τὸ μέγεθος τῶν ἐντετειχισμένων λίθων φαίνεται ὁ τοῖχος παχύτερος τοῦ τοίχου τῶν αἰθουσῶν. Ἀμφοτέρα αἱ ἄκραι εἶναι πεφραγμέναι, ὥστε δὲν δύναμαι νὰ εἶπω πόθεν εἰσῆρχοντο ἢ ἐξήρ-

¹⁾ Ταύτας τὰς ὀπὰς πρῶτος παρατήρησεν ὁ μετ' ἐμοῦ ἐπισκεφθεὶς τὰς αἰθούσας ταύτας Κ. Ι. Α. Κοντόσταυλος.

χοντο οί διαβάται. Ἐντὸς τοῦ διαδρόμου τούτου, φρονῶ δτι περιεφέροντο οί περιφρουροῦντες τοὺς δεσμώτας.

Πρὶν ἐξέλθωμεν, κατεμέτρησα μετὰ τοῦ Κ. Σγουρίδου τὸ μῆκος τῶν αἰθουσῶν. Εἶναι ὅλαι δώδεκα τὸν ἀριθμὸν. Ἐκάστης τὸ μῆκος Μ. 9,25, τὸ δὲ εὖρος Μ. 3,70. Τὸ πάχος τοῦ διαχωρίζοντος τείχους Μ. 1,53. Ὅλον τὸ ἐσωτερικὸν μῆκος τοῦ κτιρίου Μ. 61, 23. Ὅλον δὲ μέτρα τετραγωνικὰ 566, 37.

Διὰ φροντίδος τοῦ Κ. Σγουρίδου ἠδυνήθην νὰ ἐξετάσω καὶ τὰ κτίρια ταῦτα ἐκ τῶν ἀνω ἐπάλξεων τοῦ πύργου.

Γνωρίσας τὸν Ὀθωμανὸν, τὸν κύριον τοῦ ἐπὶ τῶν αἰθουσῶν φαινομένου οἰκίσκου, εἰσῆλθον εἰς τὸν κῆπον αὐτοῦ, καὶ ἀνέβην ἐπὶ τοῦ θόλου τοῦ πύργου. Ἐδῶ εἶδον τὴν στρογγύλην ὀπὴν κεκλεισμένην διὰ σιδηρᾶς πλακῶς, πλησίον δὲ αὐτῆς τὴν καταπακτὴν κιγκλιδωτὴν θύραν καλύπτουσαν τὴν ἐπὶ τοῦ πύργου ἄνοδον. Ἐμάθομεν ἀπὸ τοὺς περιοικοῦντας Ὀθωμανοὺς καὶ τὸν ἱμάμην τοῦ Ἀϊβάζ-τζαμησή, ὅτι ὑποκάτω εἶναι ὑπόγεια κενὰ, κτίρια τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, σκοτεινὰ, ἐκτεινόμενα μέχρι τῆς Ἀγίας Σοφίας. Δὲν ἐκρίναμεν φρόνιμον ν' ἀναγγεῖλωμεν ὅτι εἴχομεν ἤδη ἐπισκεφθῆ τὰ κτίρια ταῦτα.

Ἐπὶ τῶν θόλων τῶν αἰθουσῶν, ὀπισθεν τοῦ πύργου, εἶναι κῆπος περικαλλέστατος, ἔχων ἐν τῷ μέσῳ δεξαμενὴν πλήρη ὕδατος, πληρουμένην ἐκ γειτονικῆς τινος κρήνης· φύονται ἐντὸς τοῦ κήπου ἡδύσσμα ἀνθη, κάρπιμα δένδρα καὶ μεγαλόκλαδος συκῆ. Ἀπὸ τὸν κῆπον τοῦτον εἰσῆλθομεν εἰς τὸν περίβολον τοῦ Ἀϊβάζ-Τζαμησή, καὶ ἐκεῖθεν ὑπὸ τὸν θόλον τοῦ πύργου τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, ὀδηγούμενοι ἀπὸ φιλόφρονα Ὀθωμανὸν, Ἐγιούπ Ἐφέντη. Ὀπισθεν τοῦ πύργου τούτου, ἐντὸς τοῦ περιβάλου τοῦ τεμένους, ἀναφαίνεται ἡ ἀνοικτὴ ὀπὴ, τὴν ὁποίαν παρετήρησα εἰς τὴν τελευταίαν αἶθουσαν, ὀπὴ χρησιμεύουσα ὡς κοπροθέσιον τῶν περιοικούντων Ὀθωμανῶν. Πλησίον αὐτῆς ὑπάρχει καὶ ἄλλη, ἐκ τῆς ὁποίας καταρρίπτονται κόπρια εἰς τινὰς γωνίας τῶν αἰθουσῶν.

Ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τῶν τειχῶν τούτων ἰστάμενος, κατεμέτρησα τὸ ὕψος Μ. 17, 25.

Δὲν ἦσαν κινστέρναι αἱ αἰθουσαι αὗται, διότι φαίνονται θύραι καὶ θυρίδες καθ' ὅλον τὸ μῆκος αὐτῶν. Τὰ δὲ τείχη τῶν Βυζαντινῶν κινστερνῶν, στεγαστῶν καὶ ἀστέγων, ἦσαν πάντοτε τυφλά. Κινστέρνα ἀνώγειος εἶν' ἔργον σαθρὸν, διότι σεισμοὶ καὶ ἐχθρικὰ πολεμικὰ μηχανήματα δύνανται ἀκόπως νὰ τὴν διαρρήξωσι καὶ κατεδαφίσωσι. Ἄν ἐχρησίμευον διὰ σταύλους ἢ καταλύματα ζῶων εἰς χρῆσιν τῶν ἀνακτόρων, τότε τίς ἢ ἀνάγκη τειχῶν ὁμοίων τῶν περιφρουρούντων τὴν πόλιν;

Εὐτυχῶς διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ πύργου τοῦ Ἀνεμά, διεσώθη ἐπὶ τοῦ πύργου τούτου τὸ ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορος Θεοφίλου¹⁾. Ἠγέρθη λοιπὸν ἡ ἀνεκαινίσθη

¹⁾ Ἰδ. ἐπιγρ. 5ην.

ἐπὶ τῆς ἐννάτης ἑκατονταετηρίδος καὶ ἠγέρθη ἀνευ τοῦ περιζώματος. Ὅταν μετὰ ταῦτα κατηδαφίσθη τὸ ἀρχαῖον τεῖχος καὶ ἀνηγέρθησαν τὰ κτίρια ταῦτα διὰ δεσμωτήρια, ἀνηγέρθησαν τὰ παραπλήσια τεῖχη καὶ τὸ περιζῶμα ἀρκετὰ στερεά, ἵνα ἐμποδίσωσι τὴν ἀπόδρασιν τῶν δεσμωτῶν. Νομίζω, ὅτι ἡ πρὸς τὰ δεσμωτήρια ταῦτα εἴσοδος ἦτο διὰ τοῦ πύργου τούτου, εἴτ' ἔξωθεν διὰ τῆς ὀπῆς, ὅθεν εἰσῆλθομεν, εἴτ' ἔσωθεν. Ἐνεκα τούτου περιεζώθη ἡ βᾶσις αὐτοῦ διὰ τοιούτου περιζώματος ἀκλονήτου μέχρι σήμερον, καὶ μέλλοντος νὰ ἴσταται διὰ πολλοὺς εἰσέτι αἰῶνας. Πρὶν εἰσέλθῃ τις εἰς τὸν προθάλαμον, παρατηρεῖ εἰς τὸ τεῖχος τῆς θολωτῆς διόδου, διὰ τῆς ὁποίας εἰσῆλθομεν, δύο ὀπὰς τετραγώνους ἑκατέρωθεν πλησίον τῆς ἔσω θύρας, εἰς τὰς ὁποίας ἐμβαίνουν σιδηροὶ μοχλοὶ, κωλύοντες τὸ ἐκ τοῦ ἐνδοτέρου ἀνοιγμὰ τῆς θύρας.

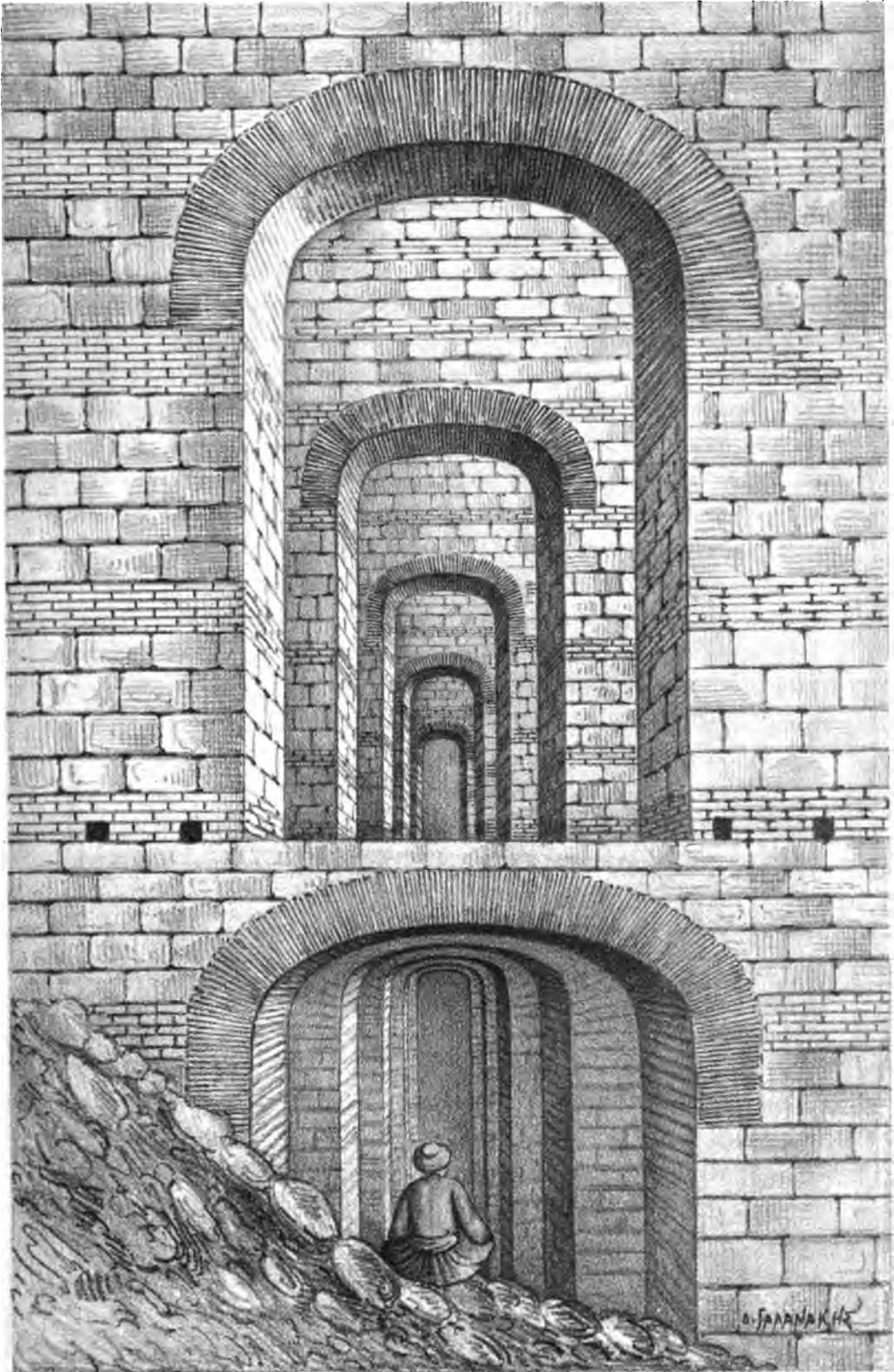
Ἰσαάκιος ὁ Ἄγγελος, ἀνεγείρας ἀκολούθως τὸν ἐπ' ὄνοματι αὐτοῦ καλούμενον πύργον, περιέζωσε καὶ αὐτὸν μὲ περιζῶμα πρὸς ἐναρμόνιον κόσμησιν τοῦ ὄλου.

Ἄν, καθὼς νομίζω, ἡ εἴσοδος εἰς τὰς αἰθούσας ἦτο ἐκ τοῦ πύργου τούτου, ἀνάγκη ἦτον αὕτη νὰ διαχωρισθῇ ἀπὸ τὸ ἐπίλοιπον μέρος τοῦ πύργου καὶ χρησιμεύῃ πάντοτε ὁ ἐπίλοιπος πύργος ὡς φρούριον καὶ προμαχῶν κατὰ τῶν πολιορκούντων ἐχθρῶν. Ποτὲ τεῖχος ἢ πύργος τῶν χερσαίων τειχῶν δὲν ἀφιερῶθη εἰς ἐκκλησιαστικὰς ἢ ἰδιωτικὰς ἀνάγκας. Ἦσαν πάντοτε προμαχῶνες καὶ ἐνδικοιτήματα στρατιωτῶν. Ὅθεν καὶ ὁ πύργος οὗτος διὰ παχυτάτου τοίχου χωρίζεται ἀπὸ τὴν κλίμακα, καὶ μένει ὁ προθάλαμος δωμάτιον ἀκοινώνητον μετὰ τῶν ἐνδικοιτημάτων τῶν στρατιωτῶν. Ἐν τῷ πύργῳ τοῦ Ἰσαακίου Ἄγγελου δὲν ἠδυνήθη νὰ εἰσέλθῃ.

Ταῦτα εἶναι ὅσα σήμερον φαίνονται ἐντὸς τοῦ σκοτεινοῦ καὶ ἀφανοῦς τούτου κτιρίου. Εἰς οὐδὲν μέρος αὐτοῦ δὲν εὗρηκα οὐδ' ἐπιγραφὴν οὐδὲ κόσμημα ἀρχιτεκτονικόν. Πιθανὸν περαιτέρω ἐξέτασις καὶ ἀνόρυξις τῶν πρὸ αἰῶνων ἐπισωρευθέντων χωμάτων θέλει φωτίσει τὰς ἐξόδους καὶ εἰσόδους τοῦ κτιρίου. Τὴν περιγραφὴν ταύτην προσμαρτυροῦσι καὶ οἱ Κύριοι Ἰωαννίδης, Βαφειάδης, Καμάρας καὶ Σαλθάγος, μετ' ἐμοῦ συνεπισκεφθέντες τὸν πύργον τούτον.

Ταῦτα, κατ' ἐμέ, εἶναι τὰ πολυθρύλλητα καὶ πρὸ πολλοῦ ζητούμενα δεσμωτήρια τοῦ Ἀνεμᾶ, ὅπου ἄλλοτε ἠκούοντο αὐτοκρατόρων ἐκτυφλωθέντων οἱ γόοι καὶ αὐτοκρατειρῶν οἱ κλαυθμοί.

Τὸ Λεόντιον τεῖχος περιγράψω κατωτέρω, ἐν τῇ μελέτῃ τῆς τετάρτης ἐπιγραφῆς.

ΔΕΣΜΩΤΗΡΙΑ ΤΟΥ ΑΝΕΜΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΤΩΝ ΧΕΡΣΑΙΩΝ ΤΕΙΧΩΝ.

Πολλὰς ἐπιγραφὰς ἀνέγνωσα ἐπὶ τῶν χερσαίων τειχῶν καὶ πύργων, τῶν ὁποίων οὐδεμίαν μνεῖαν εὐρίσκομεν εἰς τοὺς χωρογράφους τῆς Κ/πόλεως. Οἱ μὲν ξένοι, ἀκάματοι καὶ φιλομαθεῖς, διὰ βασιλικῆς ἀδείας πανταχοῦ περιήρχοντο, ἀκωλύτως ἐπισκεπτόμενοι τείχη καὶ εὐκτήρια, εἰς ἡμᾶς ἄδυστα. Ἡμεῖς δὲ τότε βαθὺν λήθαργον ὑπνώττοντες, ἀφήκαμεν τὰ πάτρια εἰς ξένους, ὑπομείναντες μετὰ ψογερᾶς ἀναλγησίας τὴν ὑπὸ τῶν ξένων σφαλερὰν πολλακίς διδασκαλίαν τῶν ἡμετέρων. Ταῦτα λέγω, διότι ὁ αἰόδιμος Πατριάρχης καὶ ὁ Κ. Βυζάντιος, ἐκ τοιούτων συγγραφῶν ἀρούμενοι, κατέγραψαν πολλὰς ἐπιγραφὰς τῶν χερσαίων τειχῶν, τὰς ὁποίας δὲν ἀνέγνωσαν οἱ ἴδιοι ¹⁾.

Χάριν τῆς ἡμετέρας ἱστορίας, ἐφρόντισα ν' ἀναγνώσω καὶ καταγράψω πάσας τὰς ἐπὶ τῶν χερσαίων τειχῶν ἐπιγραφὰς. Πιθανόν τινες μὲ διέφυγον. Δὲν καταγράψω εἰς τὴν μελέτην ταύτην, παρὰ τὰς ὑπ' ἐμοῦ ἀναγνωσθείσας. Τούτων τινὲς ἤδη κατεχωρίσθησαν εἰς τὸν 4ον τόμον τοῦ Βοικηίου. Παρεκινήθη δὲ σήμερον νὰ ἱστορήσω τὰς ἐπιγραφὰς ταύτας, διότι πιθανόν τὰ χερσαία τείχη τῆς Κ/πόλεως, θαυμάσια λείψανα τῆς μεγαλουργίας τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, νὰ ὑποστῶσι τὴν τύχην τῶν ἐν Γαλατᾷ σήμερον κατεδαφιζομένων τειχῶν, καὶ ἀπωλεσθῶσι διὰ παντός τὰ πολύτιμα ταῦτα ἱστορικὰ ὑπομνήματα.

Τῷ 1868, τρία ἔτη μετὰ τὴν σύνταξιν τῆς ἄνω παραγράφου, μέγα μέρος τοῦ ἐξωτερικοῦ τείχους, καὶ πάμπολλοι πύργοι, μέσον τῆς πύλης τοῦ Πέμπτου καὶ τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ, κατηδαφίσθησαν διὰ σφηνῶν καὶ πυρίτιδος. Ἡ πτώσις τῶν κολοσσιαίων τούτων πύργων κατέσειε τὰς πλησίον συνοικίας. Ἐκ τῆς πέτρας ταύτης ἀνήγειραν οἱ Ὀθωμανοὶ σχολεῖον περιφανές, ὀπισθεν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ τεμένου Σελιμιέ. Ἐντὸς τῶν ἐρειπίων τούτων, εὗρηκα τρεῖς ἐπιχρῆδεις ἐπιγραφὰς καὶ ἄτεχνά τινα κοσμήματα, ἅπαντα τὴν σήμερον ἀπωλεσθέντα.

Πρὸς βορρᾶν καὶ πλησίον τῆς πύλης τοῦ Πέμπτου, ἐσώζετο μέγας πύργος, ὅστις ἀντὶ χιλίων γροσίων ἐπωλήθη συγχρόνως εἰς πολυτάλαντον Ὀθωμανόν, προτιθέμενον νὰ οἰκοδομήσῃ λίθινον μέγαρον. Ἐκ τῶν θεμελίων τοῦ πύργου τούτου ἀνωρύχθησαν πάμπολλα μάρμαρα ἐπιμήκη καὶ κυβικά, τῶν ὁποίων δώδεκα ἦσαν ἐνεπίγραφα. Ταύτας τὰς ἐπιχρῆδεις ἐπιγραφὰς τῶν καλουμένων Φοιδερᾶτων ἀντεγράψαμεν ἐγὼ καὶ ὁ Κ. Κωνσταντῖνος ΣΤ. Καραθεοδωρῆς. Ἐκ τῶν τοσούτων ἐπιγραφῶν, κερωσμένων ἐν τῷ πύργῳ τούτῳ, εἰκάζω ὅτι ἐδῶ

¹⁾ Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 106. Χάμμερ C/polis ἐν τῷ τέλει τοῦ Α'. τόμου.

πλησίον ἦσαν τῶν ξένων δορυφόρων τῶν βασιλέων οἱ τάφοι, τοὺς ὁποίους οἱ Βυζάντιοι ἐσύλησαν ἐν τῇ ἀνεγέρσει τοῦ πύργου. Ἀτυχῶς, τὰ μὲν μάρμαρα, μετακομισθέντα ἀλλάχθῃ, ἐλαξεύθησαν ἐκ νέου, αἱ δὲ ἐπιγραφαί, ἐπιμελῶς ἀντιγραφείσαι, ἔγιναν παρανάλωμα τῆς φρικαλέας πυρκαϊᾶς τοῦ 1870. Μετά τινα καιρὸν ἡ κατεδάφισις τῶν τειχῶν ἔπαυσε.

Αἱ αὐτοκρατορικαὶ ἐπιγραφαὶ εἶναι ἅπασαι ἐντετειχισμέναι κατὰ πρόσωπον τῶν τειχῶν πύργων καὶ πυργίων εἰς τὰ ἐπιφανέστατα αὐτῶν μέρη. Μία μόνη, ἡ τοῦ ιδιώτου Μανουῆλ Ἰάγαρι¹⁾, εἶναι ὑπὸ αὐτοκρατορικὴν ἐπιγραφὴν, ἀλλ' ἡ ἐντείχισις μὲ φαίνεται νεωτέρα.

Πρώτιστόν μου μέλημα εἶναι νὰ μάθωσιν οἱ ἀρχαιολόγοι τὴν θέσιν ἐκάστης ἐπιγραφῆς. Θέλω προσπαθῆσαι, ὅσον τὸ κατ' ἐμὲ, νὰ καταδείξω τὴν ἱστορικὴν ἀξίαν τῶν ἐπιγραφῶν τούτων.

Ἄρχομαι ἀπὸ τὰ τεῖχη τοῦ Κερατίου κόλπου καὶ προβαίνω πρὸς τὴν Προποντίδα.

Ἐπιγραφαὶ ἐπὶ τοῦ Ἀσοντίου τείχους.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΠΡΩΤΗ.

Ἐπὶ διαζώματος μαρμαρίνου κατὰ πρόσωπον τοῦ πρώτου γωνιαίου πύργου.

† ΕΝΕΟΥΡΓΙΟΗΟΠΥΡΓΟΣΤΟΥΑΓΙΟΥΝΙΚΟΛΑΟΥΕΚΘΕΜΕΛΗΩΝ
ΕΠΙΡΟΜΑΝΟΥΤΟΥΦΗΛΟΧΡΙΣΤΟΥΔΕΣΠΩΤΟΥ †

† ἐνεουργ(ή)θη ὁ πύργος τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἐκ θεμελ(ι)ων
ἐπὶ Ῥ(ω)μανοῦ τοῦ φ(ι)λοχρίστου Δεσπ(ό)του †

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη εἶναι λίαν διδακτικὴ. Λέγει ὁ Κωδινός²⁾: «Τὰ Βασιλίδου ὁ Ἅγιος Νικόλαος, οἶκος ἦν Πατρικίου Βασιλίδου καλουμένου καὶ κοιαίσορος τοῦ μεγάλου Ἰουστινιανοῦ.» Κατὰ τοὺς Βυζαντίους, πλησίον τῶν Βλαχερνῶν ἦσαν δύο Ἐκκλησίαι, ἡ τῆς Ἁγίας Θέκλης καὶ ἡ τοῦ Ἁγίου Νικολάου³⁾. Κατὰ τὴν Ἄνναν Κομνηνὴν⁴⁾, «Παρὰ τὴν πύλην τῶν Βλαχερνῶν ἦτο ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου

¹⁾ Ἐπιγρ. 17η. ²⁾ Σελ. 125. ³⁾ Κ/πολις Πατρ. καὶ Βυζαντίου. ⁴⁾ Βιβλ. Γ'.

Νικολάου ὁ ἐν τοῖς Βασιλίδου τοῦ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ πατρικίου καὶ κοιαιστορός». Λέγει δὲ καὶ τὸ Πασχάλιον τὸ χρονικόν ¹⁾: «Ἐξήλθον δὲ καὶ οἱ Ἀρμένιοι τὸ τεῖχος Βλαχερνῶν, καὶ ἔβαλον πῦρ εἰς τὸν ἔμβολον τὸν παρεκεῖ τοῦ Ἁγίου Νικολάου.»

Ἐκ τούτου εἰκάζω ὅτι ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἦτον ἐδῶ πλησίον καὶ πιθανὸν εἰς τὸν περιβόλον τὸν περικλειόμενον ὑπὸ τοῦ Λεοντίου τείχους. Δὲν ἐννοῶ, πόθεν παρακινούμενος ὁ Λέων περιέβαλε διὰ τείχους τὸν περιβόλον τοῦτον. Πιθανὸν ἡ ἐδῶ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἦτο τότε, καθὼς καὶ τὴν σήμερον ὁ Ναὸς τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, τόπος λατρείας καὶ ἀναψυχῆς τῶν Βυζαντιῶν. Φοβούμενος ὁ Λέων τὰς ἐπικειμένας ἐπιδρομὰς τῶν ἐχθρῶν, περιέκλεισε τὴν ἐκκλησίαν διὰ τοιοῦτου τείχους. Σήμερον, ἐντὸς τοῦ περιβόλου τούτου, οὐδὲν χριστιανικὸν ὑπάρχει ἐν μέσῳ τῶν πολλῶν τάφων ἐπισήμων Μουσουλμάνων, εἰμὴ τὸ φημιζόμενον ἁγίασμα τοῦ Ἁγίου Βασιλείου. Εἶναι δὲ τοῦτο μικρὸν λιθόκτιστον ἀνώγειον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου καταβαίνει τις διὰ δεκατεσσάρων πετρίνων βαθμίδων, μέχρι τοῦ διαυγεστάτου ἁγιάσματος, βάθους ἑνὸς μέτρου. Εἰς οὐδεμίαν γωνίαν, εἰς οὐδὲν μέρος τῶν τειχῶν δὲν ἀναφαίνονται ἰχνη χριστιανικοῦ εὐκτηρίου. Δένδρα καὶ ἄγρια φυτὰ καλύπτουσιν ὅλην τὴν γῆν ταύτην.

Ταῦτα λέγω, διότι ἐκ τῆς ἄνω ἐπιγραφῆς εἰκάζω, ὅτι ὁ πύργος παρωνομάσθη τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἔνεκα τῆς συνοχῆς αὐτοῦ μετὰ τῆς ἐκκλησίας.

Πλησίον τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἐν τοῖς Βασιλίδου, ἦτον ἡ ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Θεκλῆς. Ὁ ναὸς οὗτος εἶναι τὸ πλησίον τῆς πύλης τῶν Βλαχερνῶν Ὀθωμανικὸν τέμενος, λεγόμενον Τοκλοῦ-Δεδέ-Ἰβραχίμ ²⁾. Τὸν ναῖσκον τοῦτον βλέπει ὁ πορευόμενος ἐκ τῆς Ἐἰβάν-Σεράι πύλης πρὸς τὴν ἔσω πύλην τῶν Βλαχερνῶν. Οἱ Ὀθωμανοὶ, ἐνταφιάσαντες ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ Ἁγίου Νικολάου ὁμοθρήσκους τινὰς πεσόντας κατὰ τὴν ἄλωσιν, κατηδάφισαν καὶ ἀφῆρσαν πᾶν ἶχνος τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Νικολάου, εὐρισκομένης ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ Λεοντίου τείχους. Χάριν δὲ τῆς ἐκκλησίας ταύτης, καὶ ὄχι πρὸς ὀχύρωσιν τῆς πόλεως, ἀνήγειρε τὸ τεῖχος ὁ Λέων. Ἐκ τοῦ χώρου τούτου, ὑπὸ χαμηλὴν ὀπήν, εἰσῆλθον εἰς τὸν πύργον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου σώζεται ἡ ἄνω ἐπιγραφή, πύργον ὁμοιον πάντων τῶν ἄλλων. Ἀπὸ τὴν Ὀθωμανίδα, τὴν φυλάττουσαν τὰ μαυσωλεῖα, οὐδὲν ἠδυνήθην νὰ μάθω περὶ Βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων. Μετ' εὐλαβείας διατηρεῖται τὸ ἁγίασμα τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, εἰς τὸ ὁποῖον σήμερον εἰσέρχονται καὶ προσεύχονται οἱ Χριστιανοὶ, ἀδρῶς κατὰ τὴν ἐξοδὸν αὐτῶν φορολογούμενοι ³⁾.

¹⁾ Σελ. 724. Προκοπ. Τόμ. Γ'. σελ. 193. ²⁾ Τοκλοῦ-Δεδέ-Ἰβραχίμ-μυστζηδῆ.

³⁾ Ὁ Πατριάρχης Κωνσταντίας (σελ. 52), περιγράφει τὸν χώρον τοῦτον τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ὡς ἀπαρτίζοντα μέρος τῶν πλησίον ἀνακτόρων τῶν Βλαχερνῶν. Προσθέτει δὲ ὅτι, ἔνεκα τοῦ μεγαλωνύμου μαυσωλείου, «ἡ εἴσοδος εἰς τοὺς ἡμετέρους κεκώλυται.» Ταῦτα ἔ-

Κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, δεσπότηι ἐλέγοντο οἱ υἱοί, ἀδελφοὶ καὶ γαμβροὶ τοῦ αὐτοκράτορος· μετὰ καιρὸν δὲ, ἐκαλοῦντο καὶ σεβαστοί. Δεσπότηι ἐλέγοντο καὶ πολλοὶ ἄρχοντες τῶν θεμάτων, διότι ἦσαν ἐκ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ γένους.

Ὁ πρῶτος αὐτοκράτωρ Ῥωμανὸς Λακαπηνὸς ἢ Λεκαπηνὸς, ἦτο γένους ἀσήμευ ἐξ Ἀρμενίας¹⁾· δὲν ἠδύνατο ὅθεν νὰ τιλοφορηθῆται δεσπότης. Ὁ ἐγγονος αὐτοῦ, Ῥωμανὸς ὁ νεώτερος ἢ παιδίον²⁾ ἀπέθανε τῷ 963, ἐτῶν 24, βασιλεύσας ἔτη τρία καὶ μῆνας τέσσαρας· ἐστέφθη δὲ αὐτοκράτωρ εἰς ἡλικίαν ἑπτὰ ἐτῶν. Ἀποδίδω ὅθεν εἰς τὸν Ῥωμανὸν Τρίτον, τὸν Ἀργυρὸν ἢ Ἀργυρόπουλον, αὐτοκρατορήσαντα περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος καὶ τὸν ἐπιφανέστερον πάντων τῶν Ῥωμανῶν, τὴν ἀνέγερσιν τοῦ πύργου τούτου. Περὶ τούτου λέγει ὁ Κ. Βυζάντιος³⁾· «Ἐπὶ πολὺν δὲ χρόνον ἡ οἰκογένεια αὕτη ἐπέκθη ἐν θήρᾳ τῆ νήσῳ τῷ φρούριον (πύργον) τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ὁπόθεν ἐξώσθη ὑπὸ τῶν Τούρκων τῷ 1577.» Ἄν εἰς τινὰς φανῆ παραδόξος ἢ ἐκ θεμελίων ἀνέγερσις τοῦ πύργου τούτου, μετὰ παρέλευσιν δύο αἰῶνων ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτοῦ ἀνεγέρσεως ὑπὸ τοῦ Λέοντος τοῦ Ἀρμενίου, λέγω ὅτι ἡ τειχοδομία ὅλη τοῦ τείχους τούτου εἶναι ὑποδεεστέρα τοῦ Ἡρακλείου καὶ Θεοδοσιακοῦ.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΔΕΥΤΕΡΑ.

Ἐπὶ μαρμαρίνου τετραμεροῦς διαζώματος, ἐπὶ τῆς νοτίου γωνίας τοῦ τείχους.

ΜΙΧΑΗΛ ΚΑΙ ΘΕΟΦΙΛΟΥ ΜΕΓΑΛΩΝ ΒΑΣΙ.

Μιχαὴλ καὶ Θεοφίλου μεγάλων Βασι(λέων)⁴⁾.

Ἐπεσε τὸ μάρμαρον τὸ ἐμπεριέχον τὰ τελευταῖα τέσσαρα γράμματα.

Ὁ Μιχαὴλ, αὐτοκρατορήσας ἀπὸ τοῦ 820 μέχρι τοῦ 829, ἀνηγόρευσε πρὸ τοῦ θανάτου του, αὐτοκράτορα τὸν υἱὸν του Θεοφίλου. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀνεκαινίσθη τὸ τεῖχος. Ἐκ τούτου εἰκάζω, ὅτι ὁ Μιχαὴλ πιθανὸν συνειργάσθη εἰς τὴν ἀνακαίνισιν ὅλων τῶν τειχῶν ὁμοῦ μετὰ τοῦ υἱοῦ του Θεοφίλου, εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλεται ἡ ἀνακαίνισις τῶν χερσαίων καὶ θαλασσίων τειχῶν.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΡΙΤΗ.

Ἐπὶ μαρμαρίνου διαζώματος, ὀλίγον ὑπεράνω τῆς προηγουμένης.

γραφε τὸ 1824. Ἐγὼ δὲ, πολλάκις εἰσῆλθον καὶ ἀκωλύτως περιηγήθην ὅλα τὰ μέρη ταῦτα. ¹⁾ Κ/πολις Βυζ. Τόμ. Β΄. σελ. 347. ²⁾ Ἰδ. Τόμ. Β΄. σελ. 349. ³⁾ Τόμος Β΄. σελ. 357. ⁴⁾ Ὁ Μιχαὴλ πολλάκις ἐγράφετο Μέγας.—Πρὸς τοὺς ἀρ. 8,669 καὶ 8,670 τοῦ Βοικχίου.

+ Ε^Τ, ΣΤΑ +

Σ 6,000.—Τ'. 300.—Α'. 1.

Ἐτει 6,301· ἀφαιροῦντες τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ 5,508, ἔχομεν 793. Ἡ ἐπιγραφή εἶναι παράτοπος, διότι τῷ 793 ὁ Λέων δὲν εἶχεν εἰσέτι ἀνεγείρει τὰ τεῖχη ταῦτα. Τῷ 793 ἡτοκράτορι Κωνσταντῖνος Φλάβιος ὁ ἕκτος. Ἡ ἐπιγραφή αὕτη, ἀνήκουσα εἰς ἄλλο τεῖχος, τυχαίως ἢ μᾶλλον ἀπὸ ἀγνωσίαν τῶν τειχοδόμων, ἐντετεχίσθη εἰς τὸ μέρος τοῦτο. Ἡ ἐντείχισις μὲ φαίνεται σύγχρονος τῆς προηγουμένης.

Ἐπιγραφαὶ ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου τεύχους.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΕΤΑΡΤΗ.

Ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ νοτιωτέρου τῶν τριῶν πύργων, περικλειομένων ὑπὸ τοῦ Λεοντίου τεύχους.

MI \ ΝΑΝΤΟΚΚΑΤΟΙΟϚ

Μι(χαήλ(το)ῦ αὐτοκράτορος.

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη, ἐντὸς τεύχους πλινθίνου καὶ μακρόθεν εὐανάγνωστος, σχηματίζεται διὰ μικρῶν λιθίνων πλακῶν, ἐντετεχισθειῶν ἐν καιρῷ τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ πύργου. Τὰ δύο πρῶτα γράμματα εἶναι τοῦ Μιχαήλ. Κενὸν δὲ ὑπάρχει ἀρκετὸν διὰ τὰ ἐπίλοιπα.

Ὅτε Λέων ὁ Ἀρμένιος ἀνήγειρε τὸ τεῖχος αὐτοῦ, οἱ ἐντὸς περικλεισθέντες τρεῖς πύργοι τοῦ Ἡρακλείου τεύχους, ἰσοῦψεῖς μὲ τὸ ἔξω τεῖχος, ἔμειναν σχεδὸν ἀχρηστοί, διότι ἐχθροὶ ἠδύναντο νὰ πλησιάσωσι τὸ Λεόντιον τεῖχος ἀνευ κινδύνου ἀπὸ τοὺς μαχητὰς τῶν Ἡρακλείων πύργων. Πρὸς τούτοις, καθὼς ἀνωτέρω εἶπον, τὸ Λεόντιον τεῖχος εἶναι λεπτότερον τῶν ἄλλων τειχῶν μεθ' ἑνὸς πύργου. Ὑψῶσαν λοιπὸν τοὺς ὀπισθεν τρεῖς πύργους, πανταχόθεν σήμερον φαινόμενους, καὶ ὑψηλοτέρους πάντων τῶν ἄλλων τοῦ Ἡρακλείου τεύχους. Φαίνεται δὲ ὅτι, μὴ δυναμένων τῶν θεμελίων νὰ βαστάσωσι βᾶρος πετρίνου τεύ-

χους, ὑπερύψωσαν τοὺς πύργους διὰ λεπτοῦ πλινθοκτίστου τείχους. Εἰς οὐδὲν ἄλλο μέρος τῶν τειχῶν φαίνονται πύργοι πλινθόκτιστοι μέχρι κορυφῆς. Τοὺς πύργους τούτους ἐξήτασα ἀπὸ τὸν περίβολον τοῦ ἀγιάσματος τοῦ Ἁγίου Βασιλείου καὶ τὰς ἐπάλλξεις ἄνω τῶν δεσμωτηρίων τοῦ Ἄνεμᾶ. Τὸ πρόσγειον μέρος τῶν πύργων μέχρι τοῦ ὕψους τοῦ Λεοντίου τείχους εἶναι διὰ λαξευτῶν λίθων χτισμένον, ἐντέχνως συνηρμοσμένων, μὲ μαρμαρίνους παραστάδας εἰς τὰς χαμηλὰς θυρίδας. Μέχρι τῆς σήμερον, ἀκλόνητοι εἶναι οἱ πύργοι οὗτοι. Νομίζω ὅτι ἡ μετέπειτα ὑπερύψωσις τῶν πύργων ἐγινε μετὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ Λεοντίου τείχους, ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας Μιχαὴλ Φλαβίου τοῦ ἀνωτέρω, πατρὸς τοῦ Θεοφίλου. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐπιγραφή αὕτη δὲν μνημονεύει τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Θεοφίλου, καθὼς ἡ δευτέρα, πιθανὸν ἀνήγειρε τοὺς πύργους τούτους, πρὶν ἀναγορεύσῃ αὐτοκράτορα τὸν υἱὸν τοῦ Θεοφίλου. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης καὶ τῆς δευτέρας μανθάνομεν, ὅτι οἱ πύργοι οὗτοι ἀνυψώθησαν καὶ τὸ Λεόντιον τεῖχος ἀνεκαινίσθη, ἀπὸ τοῦ 820 μέχρι τοῦ 829.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΠΕΜΠΤΗ.

Ἐπὶ μικρᾶς μαρμαρίνου πλακῶς, ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ πύργου τοῦ Ἄνεμᾶ, πλησίον τῆς συνοχῆς αὐτοῦ μετὰ τοῦ πύργου τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου.

ΟΦΙΛΟΥ (Θε)οφίλου.

Κατέπεσε τὸ μάρμαρον τὸ ἐμπεριέχον τὰ πρῶτα δύο γράμματα· ἂν δὲν ὑπῆρχεν ἡ ἐπιγραφή αὕτη ἐπὶ τοῦ πύργου, ἠδυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἀνηγέρθη ὁ πύργος συγχρόνως μὲ τὰ δεσμωτήρια τοῦ Ἄνεμᾶ. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης μανθάνομεν, ὅτι ὁ πύργος οὗτος, πρὸ χρόνων ἀνεγερθεὶς (829—842), μετεποιήθη ἀκολούθως πρὸς φύλαξιν τῶν δεσμωτῶν, καὶ περιεβλήθη μὲ τεῖχος ἐρυμνότατον. Ὁμοιάζει δὲ κατὰ τὴν τειχοδομίαν αὐτοῦ, πάντας τοὺς ἄλλους πύργους τοῦ Ἡρακλείου τείχους. Τοῦτο βεβαίως γνωρίζομεν, ὅτι τὰ δεσμωτήρια τοῦ Ἄνεμᾶ δὲν μνημονεύονται ὑπὸ τῶν Βυζαντίων παρὰ μετὰ δύο αἰῶνας. Πιθανὸν ἡ ἐπισκευὴ ἢ ἰδρυσις τοῦ πύργου τούτου ἦτο σύγχρονος τῆς ὄλης ἀνακαινίσεως τοῦ πενταπυργίου, γενομένης ὑπὸ τοῦ Θεοφίλου.¹⁾

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΕΚΤΗ.

Ἐπὶ διαζώματος μαρμαρίνου, ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ πρώτου πύργου, πρὸς νότον τοῦ πύργου τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου.

¹⁾ Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 627.

† ΟΣ ΤΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ ΑΓΓΕΛΟΥ ΙΣΑΑΚΙΟΥ
ΠΥΡΓΟΣ ΕΚ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΩΣ. . . . ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Ε(ΤΕΙ) ,ΣΧΦΣ'. †

[. . .) ος τοῦ αὐτοκράτορος Ἀγγέλου Ἰσαακίου
πύργος ἐκ παραστάσεως. . . . Βασιλείου ἔ(τει) ,ΣΧΦΣ'.
6,696—Γέν. Χριστοῦ 5,508=1,188, τρίτον ἔτος τῆς βασιλείας
τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου.

Ὁ μικρὸς οὗτος πύργος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐνετειχίσθη ἡ ἱστορική αὐτὴ ἐπιγραφὴ, πρό τινος καιροῦ κατέπεσε καὶ ἀνεκτίσθη χθαμαλώτερος. Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι ἐπὶ Βυζαντινοῦ τείχους, διότι ὁ πύργος δὲν κατέπεσεν ὅλος. Ἡ ὑπεράνω τῆς ἐπιγραφῆς τειχοδομίᾳ εἶναι προφανῶς τοῦ παρόντος αἰῶνος, διότι πάμπολλοι γείτονες ἐνθυμοῦνται τὴν κατάπτωσιν καὶ ἀνέγερσιν τοῦ πύργου.

Μεταξὺ τῶν λέξεων παραστάσεως καὶ Βασιλείου ἀφήκα κενὸν τι εἰς τὴν ἄνω ἐπιγραφὴν, διότι δὲν ἠδυνήθην ν' ἀναγνώσω τὰ γράμματα· τὴν αὐτὴν δυσκολίαν ἐδοκίμασαν καὶ οἱ μετ' ἐμοῦ συνεπισκεφθέντες τὰ τεῖχη Κύριοι Ἰωαννίδης, Βαφειάδης καὶ Καμάρας. Πιθανὸν ἐπεγράφη τὸ ὄνομα ἡ ἀξίωμα τοῦ μνημονευομένου Βασιλείου.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη, ἐξιστοροῦσα τὴν ἀνέγερσιν τοῦ πλησίον πύργου τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, εἶναι παράτοπος, διότι ὁ πύργος οὗτος, χθαμαλός, ἀφανὴς καὶ ἀχόσμητος, δὲν εἶναι ὁ ὑπὸ τῶν Βυζαντίων μνημονευόμενος πύργος τοῦ Ἰσαακίου, ὑπὲρ τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ ὁποίου κατηδάφισε τόσα κτίρια καὶ συνέλεξεν ἀνακτόρων καὶ ἐκκλησιῶν ἠρειπωμένα κοσμήματα. Πιθανὸν ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη, καθὼς πολλαὶ ἄλλαι τῶν τειχῶν, ἐν τῇ ἀνακαινίσει τοῦ πύργου τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου ὑπὸ μεταγενεστέρων αὐτοκρατόρων, κατέπεσε καὶ ἐνετειχίσθη εἰς τὸν πύργον τοῦτον, πλησίον τοῦ τόπου, ὅπου ἀνηγέρθη ὁ πύργος τοῦ Ἰσαακίου. Βέβαιον εἶναι, ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ μνημονεύει τὸν πύργον τοῦ Ἰσαακίου, καὶ ὄχι ἄλλον.

Ἡ λέξις παράστασις καὶ παρίστημι παρὰ τοῖς Βυζαντίοις σημαίνει τὸ ἡμέτερον ἐπιστάτῳ, καὶ κοινότερον παραστέχομαι· ὅθεν ἡ γραφὴ τῆς ἐπιγραφῆς «ἐκ παραστάσεως Βασιλείου,» ἐξηγεῖται, δι' ἐπιστασίας Βασιλείου. Λέγει ὁ Κωδινός¹⁾· «Τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον τοῦ Κύρου, Κύρος πατρίκιος καὶ ἑπαρχος ἐκτίσεν ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Μικροῦ, ὃς καὶ παρίστατο εἰς τὸ κτίσμα τοῦ χερσαίου τείχους, ὅτε ἐκτίζετο παρὰ τῶν δύο μερῶν.» Καὶ πάλιν λαλῶν περὶ τοῦ Ἰουστίνου καὶ Σοφίας²⁾· «Μέσον δὲ τοῦ λιμένος, ἀνήγειρε τέσσαρας κίονας, ἐφ' ὧν ἔστησε τὰς δε τὰς στήλας. . . . καὶ Ναρσῆ τοῦ ἐκεῖσε παρισταμένου.» Περὶ δὲ τοῦ Βασιλείου τοῦ τέκτονος ἡ ἐπιστάτου, οὐδὲν γνωρίζω.

¹⁾ Σελ. 107. ²⁾ Αὐτόθι, σελ. 85.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΕΒΔΟΜΗ.

Ἐπὶ πλακῶς μαρμαρίνου, μεταξὺ τοῦ πρώτου καὶ δευτέρου πύργου, πρὸς νότον τοῦ πύργου τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, ὑπὸ τὰς ἐπάλξεις.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΕΝ ΧΩ ΤΩ	Ἰωάννης ἐν Χ(ριστῶ) τῶ
ΘΩ ΠΙΣΤΟΣ ΒΑΣΙΛΕΥΣ	Θ(ε)ῶ πιστὸς Βασιλεὺς
ΚΑΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΡΩΜΑΙΩΝ	καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων
Ο ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ	ὁ Παλαιολόγος κατὰ μῆνα
ΑΥΓΟΥΣΤΟΝ ΤΗ Δ ΛΞΡ.	Αὐγουστον τῆ Δ'. (δευτέρα ⁹)
ΤΟΥ ϚϞΘ ΕΤΟΥΣ.	τοῦ ϚϞθ'. ἔτους.

6,949—Γεν. Χριστοῦ 5,508=1,441.

Πολλαὶ ἐπιγραφαὶ τοῦ πρωθυστεροῦ τούτου αὐτοκράτορος ἀναγινώσκονται ἐπὶ τῶν χερσαίων τειχῶν. Ὡς νὰ προησθάνετο ὁ αὐτοκράτωρ τὴν προσεγγίζουσαν πτῶσιν τοῦ Κράτους, ἐφρόντισε ν' ἀνακαινίσῃ πάντα τὰ χερσαία τείχη. Ἐπὶ τῆς πολιορκίας τῆς Κ/πόλεως ὑπὸ τοῦ Σουλτάν Μουράδ, τῶ 1422, πάμπολλα τείχη κατηδαφίσθησαν, κυρίως δὲ τὸ ἔξω τείχος μετὰ τῶν πυργίων αὐτοῦ. Τὰ πυροβόλα, τὰ ὁποῖα κατὰ πρώτην φοράν τότε ἐπληττον τὰ τείχη τῆς Κ/πόλεως, κατέδειξαν εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὴν ἀνάγκην τῆς ἐπὶ τὸ ἐρυμνότερον ἀνεγέρσεως αὐτῶν, διότι κατὰ τοῦ ἔξω τείχους ἐπιπτον κυρίως αἱ σφαῖραι τῶν Ὀθωμανῶν. Διὸ, μετὰ τὴν ἄνω πολιορκίαν, αἱ ἐπάλξεις ἀνυψώθησαν, καὶ πολλὰ μέρη τοῦ ἔξω τείχους ἀνεκτίσθησαν δι' ἀψίδων. Εἰς ταῦτα ἀνευδότως κατεγίνετο ὁ Αὐτοκράτωρ, σπουδάζων συγχρόνως παντὶ σθένει, ἵνα ἐφελύσῃ τὴν ἐπίζηλον συμμαχίαν τῶν ξένων. Τοσοῦτον δὲ ἐτύφλωτε τὸν Αὐτοκράτορα ἡ σπουδὴ ξένης ἐπικουρίας, ὥστ' ἀπεδήμησεν εἰς Εὐρώπην, οὐδόλως ἀναστέλλων τὸ μέγα ἔργον τῆς ἀνακαινίσεως τῶν τειχῶν.

Ἐνῶ δὲ τὴν περὶ τῆς ἀνακαινίσεως τῶν τειχῶν σπουδὴν τοῦ Θεοφίλου πάμπολλοι συγγραφεῖς ἀναφέρουσι, οἱ ἱστορήσαντες τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας οὐδόλως μνημονεύουσι τῆς περὶ τῶν τειχῶν ἀνευδότητος φροντίδος τοῦ αὐτοκράτορος τούτου. Πάντων ἡ διάνοια ἐσκοτίζετο ἐν τῇ ἐξιστορήσει τῶν ἐπισήμων γεγονότων τῆς ἁλώσεως.

Αἱ πλείοται ἐπιγραφαὶ τοῦ Αὐτοκράτορος τούτου φέρουσι χρονολογίαν. Θέλω δὲ παραβάλλει τὰς χρονολογίας ταύτας, μετὰ τὴν καταγραφὴν πασῶν τῶν ἐπιγραφῶν.

Αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται, αἱ πλείοται, μακρόθεν θεωρούμεναι, ἔχουσιν ἐντὸς τῶν γραμμάτων μικρὰς σρογγύλας ὅπας, τῶν ὁποίων τὸν σκοπὸν διὰ πολὺν χρόνον δὲν ἐννόουν. Πάντα τὰ γράμματα εἶναι κατὰγλυπτα καὶ λεπτά, καὶ ἐπομένως

δυσανάγνωστα εἰς τοὺς πλειότερους. Ἄνευ δὲ τηλεσκοπίου πολλὰ γράμματα οὐδόλως διακρίνονται. Μεταξὺ τῆς πύλης Σηλυμβρίας καὶ Ἑπτὰ Πύργων, ἠτύχησα ν' ἀνεύρω ἐπιγραφὴν τοιαύτην, τὴν ὁποίαν ἐκ τοῦ πλησίον ἀνέγνωσα. Εἶδον μετ' ἀπορίας, ὅτι γράμματά τινα ἦσαν εἰσέτι πλήρη ὕλης μεταλλικῆς. Ἄλλαχοῦ κόμματα τοῦ μετάλλου μ' ἔπεισαν, ὅτι τὰ γράμματα ἐπληροῦντο μὲ μολυβδον, καὶ ὅτι αἱ φαινόμεναι ὀπαὶ ἦσαν πρὸς ἀσφαλεστέραν συγκόλλησιν τοῦ μετάλλου. Ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην ¹⁾ ἀφῆρεσα κόμματα τινα τοῦ μολύβδου. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου τὰ μέλανα γράμματα μακρόθεν διακρίνονται ἐπὶ τοῦ λευκοῦ μαρμάρου. Οἱ Βυζάντιοι πολλὰς αὐτοκρατορικὰς ἐπιγραφὰς ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν πύργων δὲν ἠδύνατο ποτὲ ν' ἀναγνώσωσιν, ἔνεκα τοῦ ὕψους καὶ τῆς ἐπὶ τῶν μικρῶν γραμμάτων συγκολλήσεως κονιορτοῦ.

Ἐπιγραφὴ ἄλλη (25η), τὴν ὁποίαν ἀκολούθως ἀναφέρω, φυλάττουσα μέγα μέρος τοῦ μολύβδου τῆς, μακρόθεν ἀναγινώσκειται.

Ταύτας τὰς ἐπιγραφὰς, τὰς πλειοτέρας σήμερον γυμνὰς μολύβδου καὶ δυσαναγνώστους ἀνευ ὕελου, καλῶ ἐπιγραφὰς μολυβδωτάς. Δὲν γνωρίζω ἂν ἄλλοι συγγραφεῖς ἀναφέρωσι τὰς ἐπιγραφὰς ταύτας ²⁾.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΟΓΔΟΗ.

Ἐπὶ μαρμαρίνου διαζώματος μήκους Μ. 1,35, καὶ πλάτους Μ. 0,24, ὅπισθεν τοῦ δευτέρου πύργου ἀπὸ τὸν τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου.

+ @ ΨΩΚΕΝ Ρ Δ

Ὁ Κύριος Βαφειάδης οὕτως ἀνέγνωσε τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην·
ἔτει 6,825 Νοεμβρίου 4—1,317 Μ. Χ.

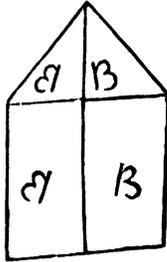
Ἐνετειχίσθη ἀναστρόφως, ἐν μέτρον περίπου ἄνω τῆς γῆς. Εὐρίσκειται εἰς τὸν κῆπον μικροῦ Ὀθωμανικοῦ εὐκτηρίου, πρὸς βορρᾶν τῆς πύλης Γυρολίμνης.

Κατὰ τὸ 1,317, ἐβασίλευεν εἰς τὸ Βυζάντιον Μιχαὴλ ἔννατος ὁ Παλαιολόγος, ἀποθανὼν τὸ 1,320. Ἡ ἐπιγραφὴ οὐδεμίαν ἱστορικὴν σημασίαν παρέχει. Οὐδεμίαν ἄλλην ἐπιγραφὴν εὐρήκα ἐπὶ τῶν τειχῶν τόσῳ πλησίον τῆς γῆς.

¹⁾ Ἐπιγρ. 32α. ²⁾ Μεταξὺ τῆς πύλης Γενι-καπὴ καὶ Κοντοσκαλίου ἐσώζετο, οὐ πρὸ μικροῦ ἐπιγραφὴ μολυβδωτῆ, μνημονεύουσα τὴν ἀνακαίνισιν τοῦ πύργου ὑπὸ Γεωργίου, Δεσπότη τοῦ τῆς Σερβίας, 1448. Μόρδτμανν, σελ. 199. Τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ὄλος ὁ μολύβδος κατέπεσε.

Ἐπιγραφαὶ ἐπὶ τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΕΝΝΑΤΗ.

Μικρὸν πρὸς βορρᾶν τῆς πύλης τῶν Ἀσωμάτων, ὅπου τὸ Θεοδοσιακὸν τεῖχος συνέχεται μετὰ τοῦ Ἡρακλείου, εἶναι ἕξ θυρίδες, ἀνήκουσαι πιθανῶς εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἐννέα Ταγμάτων ἢ Ἀσωμάτων. Ἐπὶ τῆς πέμπτης πρὸς νότον εἶναι θυρεὸς, καὶ ἐντὸς αὐτοῦ τὰ τέσσαρα Β, τὰ συνήθη σύμβολα τῶν Βυζαντιῶν. Βασιλεὺς Βασιλέων, Βασιλεύων Βασιλεύουσι. Τὰ γράμματα ταῦτα ἀναφαίνονται καὶ ἐπὶ τῶν τειχῶν τοῦ Γαλατᾶ.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΔΕΚΑΤΗ.

Ἐπὶ πλακὸς μαρμαρίνου, ἐπὶ τῆς νοτίου πλευρᾶς τοῦ πέμπτου πύργου ἀπὸ τὸ παλάτιον τοῦ Ἑβδόμου.

ΝΙΚΟΛΑΟΥ	Νικολάου
ΚΑΒΑΛΑΡΙΟΥ	Καβαλαρίου
ΤΟΥΑΓΑΛΟΝΟΣ	τοῦ Ἀγάλωνος.

Ὁ Κουροπαλάτης ὀνομάζει Καβαλαρίους τοὺς ἵππεις σωματοφύλακας τοῦ Αὐτοκράτορος. Ἡ λέξις εἶναι λατινικὴ τοῦ μεσαιῶνος (Caballus, ἵππος), γράφεται δὲ μὲ δύο λ. Καβαλάριος ἐλέγετο πολλάκις καὶ ὁ ἀρχηγὸς τοῦ σώματος. Καβαλάριος—ἔφιππος—«καβαλλαρίου διερχομένου τοῦ βασιλέως»¹⁾.

Τὸ ἐπίθετον Ἀγάλων εἶναι Βυζαντινόν. Σῶζεται παρ' ἡμῖν τὸ ἐπίθετον Ἀγάλος, καθὼς χειμῶν καὶ χειμὸς, γέρων καὶ γέρος.

Εἰκάζω ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης καὶ τῆς ἐντειχίσεως αὐτῆς ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τοῦ πύργου, ὅτι ὁ Νικόλαος οὗτος, ἢ ἐπεστάτησεν, ἢ ἰδίως ἀναλώμασιν ἀνήγειρε τὸν πύργον τοῦτον, καθὼς ἐξάγεται καὶ ἀπὸ ἄλλας ἐπιγραφὰς εἰς ἄλλα μέρη τῶν τειχῶν. Οὐδὲν ἄλλο γνωρίζω περὶ τοῦ Νικολάου τούτου.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΕΝΔΕΚΑΤΗ.

Ἐπὶ μαρμαρίνου διαζώματος, ἐπὶ τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ ἑβδόμου πύργου ἀπὸ τὸ παλάτιον τοῦ Ἑβδόμου.

¹⁾ Κωδ:νοῦ, Περὶ ὀφικίων, δρα καὶ αὐτ. σελ. 173.

ΤΟΝΤΟΥΘΟΥΜΕ τὸν τοῦ θ(ε)οῦ μέ(γαν)

Ἐνετειχίσθη πλησίον τῆς γῆς, ἐπὶ ἀψίδος κλειστῆς εἰσόδου. Φαίνεται μέρος ἐπιγραφῆς, τυχαίως ἐκεῖ εὐρεθείσης καὶ ὑπὸ τῶν τειχοδόμων ἐδῶ ἐντειχισθείσης.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΔΩΔΕΚΑΤΗ.

Ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ ἐννάτου πύργου ἀπὸ τὸ παλάτιον τοῦ Ἐβδόμου. Ἐν-
τειχισμένη ἀναστρόφως, πλησίον τῶν ἐπάλλξεων τῆς νοτίου πλευρᾶς.

ΩΝΔΕC (εὐσεβ)ῶν δεσ(ποτῶν)¹⁾, ἡ (τ)ῶν δεσ(ποτῶν)

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΔΕΚΑΤΗ ΤΡΙΤΗ.

Ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ βορείου παραπυλίου πύργου τῆς πύλης τῆς Ἀδρια-
νουπόλεως.

ΤΙΝΗΠΟΛΙ τιν ἡ πόλι(ς)²⁾

Ἐνετειχίσθη πλησίον τῆς γῆς, ὑπὸ γείσωμα πενιχροῦ παραπήγματος.

Ταύτας τὰς δύο ἀσήμους ἐπιγραφὰς ἀντιγράφω, διότι πιθανὸν νὰ διαφωτί-
σωσιν ἀρχαιολόγους ἄλλους.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΔΕΚΑΤΗ ΤΕΤΑΡΤΗ.

Ἐπὶ τοῦ πετρίνου ἀνωφλίου τῆς πέμπτης Πύλης, μεταξύ Ἀδριανουπόλεως
καὶ Ἀγίου Ῥωμανοῦ.

**PORTARUMVALIDOFIRMAVITOMINEMUROS
PUSAEUSMAGNONONMINORANTHEMIO.**

Portarum valido firmavit omine muros
Pusaeus magno non minor Anthemio.

Τῶν πυλῶν τὰ τεῖχη δυνατώτατα ἐστερέωσεν ὁ Πουσαῖος οὐκ ἐλάσων τοῦ
μεγάλου Ἀνθεμίου (τέκτων).

Ἡ Λατινικὴ αὐτῆ ἐπιγραφὴ εἶναι λίαν δυσανάγνωστος. Φρονῶ δὲ, ὅτι μετὰ
καιρὸν ἔχνος αὐτῆς δὲν θέλει φαίνεσθαι, διότι ὁ λίθος εἶναι μέλας καὶ ὀσημέ-
ραι καταβιβρώσκειται ἀπὸ τὰ καταρρέοντα ὕδατα. Περὶ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης,
λαλῶ πλατύτερον ἐν τῇ μελέτῃ τῶν Πυλῶν.

¹⁾ Ἐπὶ τοῦ νοτίου ἐξωτερικοῦ τείχους τῆς ἐντὸς τῶν τειχῶν τούτων Ἑλληνικῆς ἐκκλη-
σίας τοῦ Ἀγίου Γεωργίου ἐνετειχίσθη πλάξ, ἀνήκουσα εἰς τὰ τεῖχη ταῦτα. [ΤΟΚΡΑΤ)
αὐ(τοκρατ)όρων, ἡ αὐ(τοκράτ)ορος. ²⁾ Πρβ. τὸν ἀρ. 8,749 τοῦ Βοικηίου.

Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην ἀναφέρει καὶ ὁ Κ Μόρδτμανν²⁾.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΔΕΚΑΤΗ ΠΕΜΠΤΗ.

ε—Κύ(ρϰε)(ριος. ?)

Ἡ ἐκ τῆς ἔσω πόλεως εἴσοδος εἰς τὸν Ὑγγρὸν πύργον, ἔχει ἐκατέρωθεν καὶ παραστάδας, πλάκας λιθίνους λίαν ἐρυμνάς. Ἐπὶ τῶν πλακῶν τούτων ἐρείδεται ἡ ἀψὶς τῆς εἰσόδου. Τὸ ἄνω μέρος τῆς ἀριστερᾶς πλακῶς εἶναι τεθραυσμένον, φέρει δ' ἐν τῷ μέσῳ σταυρὸν καὶ ἐκατέρωθεν διακρίνονται τὰ ἄνω τρία γράμματα. Ἄν καὶ μικρᾶς σημασίας ἱστορικῆς τὰ γράμματα ταῦτα, μανθάνομεν ὅμως ἐκ τούτων ὅτι ἡ εἴσοδος αὕτη διεσώθη μέχρι τῆς σήμερον καθὼς ἦτον ἐπὶ Βυζαντίων. Ἀνωτέρω περιέγραψα τὸ βυάκιον τοῦ Λύκου καὶ τὸν Ὑγγρὸν πύργον καὶ κατέδειξα τὸ ἐπίσημον τοῦ τόπου ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς τάφρου καὶ τῆς ἀλώσεως ἐν γένει.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΔΕΚΑΤΗ ΕΚΤΗ.

Ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ τετάρτου πυργίου ἀπὸ τὴν Πέμπτην πύλην.

† ANEKAINICETOKASTRONOLONIΩΧΩAY
 ΤΟΚΡΑΤΩΡΟΓΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣΕΤΕΙΣϞMA †

Ἀνεκαίνισε τὸ κάστρον ὄλον Ἰω(άννης ἐν) Χ(ριστῷ) αὐτοκράτωρ ὁ Παλαιολόγος ἔτει ϞϞMA'.

6,941—Γέν. Χριστοῦ, 5,508=1,433.

Τὰ γράμματα τῆς ἄνω ἐπιγραφῆς εἶναι τὰ ἡμέτερα ἐκκλησιαστικά. Τὴν λέξιν κάστρον (φρούριον) συχνότατα μεταχειρίζονται οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς, οἱ ὀλίγον πρὸ τῆς ἀλώσεως ἀχμάσαντες. Οὕτω σήμερον καλοῦσι καὶ οἱ Κ/πολιταὶ τὰ τεῖχη. Κάστρον ἐκάλουν οἱ Βυζάντιοι ὄχι ταῦτα μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅλα τὰ παραθαλάσσια τεῖχη. Ἡ λέξις ἔμεινεν καὶ εἰς ἡμᾶς.

²⁾ Σελ. 209.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΔΕΚΑΤΗ ΕΒΔΟΜΗ.

Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ποργίου, ὀλίγον ὑπὸ τὴν προηγουμένην.

ΜΑΝΟΥΗΛΤΟΥΙΑΓΑΡΙ

Μανουήλ τοῦ Ἰάγαρι.

Τοῦ καταπτύστου τούτου ἀνδρὸς τὸ ὄνομα εἶναι πασιφανὲς εἰς πάντα τοὺς ἐκεῖθεν διαβαίνοντας. Σώζεται ἐπὶ μαρμαρίνου διαζώματος καὶ εἶναι ἡ ἐπιφανεστέρα πασῶν τῶν ἐπιγραφῶν, ἕνεκα τοῦ μεγέθους τῶν γραμμάτων ¹⁾).

Καιρὸν τινα πρὸ τῆς ἀλώσεως, δύο μοναχοὶ, ὁ Μανουήλ Ἰάγαρις καὶ Νικόδημος ὁ Ῥόδιος, ἀνέλαβον τὴν ἀνακαίνισιν τῶν τειχῶν ὄλων, ἕνεκα τῆς ἐπιχειμένης ἐπιδρομῆς τῶν Ὀθωμανῶν. Πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ ἔργου, ἐνετείχισεν ὁ Ἰάγαρις τὸ ὄνομά του ὑπὸ τὸν Αὐτοκράτορα Ἰωάννην. Μετὰ δὲ τὴν ἄλωσιν καὶ τὴν λεηλασίαν ἐκκλησιῶν καὶ οἰκιῶν, ἀνέσκαψαν οἱ Ὀθωμανοὶ ἐβδομήκοντα χιλιάδας χρυσῶν νομισμάτων, τὰ ὅποια ἐσφετερίσθησαν καὶ κατέκρυψαν πρὸς ἴδιον ὄφελος οἱ δύο οὗτοι καταχρασταί.

Ὁ Νικόδημος, ταπεινότερος τοῦ Ἰάγαρι, δὲν συνεπέγραψε τὸ ὄνομά του ²⁾).

Τὸ ὄνομα Ἰάγαρι φαίνεται ξένον. Ἄν ἦτον Ἰάγαρις, τότε ἡ γενικὴ ἤθελεν εἶσθαι Ἰαγάρως, καὶ ὄχι καθὼς ἐπιγράφεται Ἰάγαρι. Περὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου οὐδὲν πλεῖοτερον γνωρίζομεν.

Ἐν τῇ κατεδαφίσει τῶν τειχῶν, μέσον τῆς πύλης τοῦ Πέμπτου καὶ τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ, ἀνωτέρω μνημονευθείση, κατέπεσεν ὁ πύργος οὗτος ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀνεγινώσκοντο αἱ ἄνω δύο ἐπιγραφαί, καὶ ἀγνοῶ ποῦ εὐρίσκονται τὴν σήμερον.

Εἰς τινὰς πύργους, πρὶν φθάσωμεν εἰς τὴν Μελανδησίαν πύλην, φαίνονται ἐπιγραφαί, σχηματισθεῖσαι διὰ πλίνθων μεγάλων, ἐμβεβλημένων εἰς τὰ ἐπιφανέστατα μέρη τῶν πύργων καὶ πάντοτε κατὰ πρόσωπον· ἅπασαι ἀναμφιβόλως ἐξυμνοῦσι τοὺς αὐτοκράτορας καὶ εἶναι ἔργα ἴδια τῶν τειχοδόμων. Ὁ χρόνος διέβρωσε τὴν τίτανον, ὥστε πάμπολλαι πλίνθοι κατέπεσον. Τὰ μεταξὺ τῶν πλίνθων κενὰ δὲν διακρίνονται, διότι τὰ πλεῖστα ἐπληρώθησαν κονιορτοῦ. Ἡ σειρά τῶν γραμμάτων ἠφανίσθη, ἕνεκα τῆς κλίσεως καὶ διαρρωγῆς τῶν πύργων. Δὲν τολμῶ νὰ καταγράψω τὰ ὀλίγα γράμματα, τὰ ὅποια διὰ τηλεσκοπίου ἠδυνήθημεν ν' ἀναγνώσωμεν, ἐγὼ καὶ ὁ Κύριος Ἐμ. Ἰωαννίδης.

Εἰς τὸν δέκατον πύργον ἀπὸ τὴν πύλην τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ, πρὸς τὴν Μελανδησίαν, φαίνεται τόπος κενός, ὅπου ἄλλοτε ἦτον ἐντετειχισμένη πλάξ ἐνεπίγραφος.

¹⁾ Μνημονεύεται τῷ 1400, «κὺρ Μάρκος Παλαιολόγος ὁ Ἰάγαρις». Μ. καὶ Μ. Τομ. Β'. σελ. 497. ²⁾ Λεονάρδος ὁ Χίος—Φραντζῆς—Χάμμερ. Τόμ. Β'. σελ. 417.

Ἐρχόμεθα τώρα εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῆς Μελανδησίας πύλης (νῦν Μεβλεβή-
χανέ-γενι-καπουσου), καλουμένης ἐνίοτε καὶ πύλη τῆς Μελαντιάδος.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΔΕΚΑΤΗ ΟΓΔΟΗ.

Ἐπὶ τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ νοτίου παραπυλίου πύργου τῆς Μελανδησίας
πύλης ἐπὶ λίθου τῆς Ἀπαμείας.

ΝΙΚΑΗΤΥΧΗ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΤΟΥΘΕΟ

ΦΥΛΑΚΤΟΥΗΜΩΝΔΕΣΠΟΤΟΥ.

νικᾶ ἡ τύχη

Κωνσταντίνου τοῦ θεο-

φυλάκτου ἡμῶν δεσπότη¹⁾.

Ἄδύνατον εἶναι νὰ εἰκάσωμεν, τίνα Κωνσταντῖνον μνημονεύει ἡ ἐπιγραφὴ
αὕτη. Φαίνεται ὅτι ἐνετειχίσθη κατὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ πύργου· ἐπειδὴ ὅμως
ἐπὶ τῆς πρώτης ὑπὸ τοῦ Ἀνθεμίου κτίσεως τῶν τειχῶν, οὐδεὶς Κωνσταντῖνος
ἐβασίλευεν εἰς τὸ Βυζάντιον, φρονῶ ὅτι ὁ πύργος κατέπεσε καὶ ἀνεκαινίσθη ἐπὶ
αὐτοκράτορός τινος Κωνσταντίνου. Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι μόλις τρία μέτρα ἄνω
τῆς γῆς. Πιθανώτερον ὅμως μὲ φαίνεται, ὅτι ἐπεγράφη χρόνον τινὰ μετὰ τὴν
ἀνέγερσιν τοῦ πύργου ἐπὶ κοινῆς πέτρας. Ὁ Βοϊκχιος, ὑπ' ἀριθμὸν 8, 188, ἀνα-
φέρει ὁμοίαν, εὑρεθεῖσαν ἐπὶ μεγάλης στήλης, ἐντετειχισμένης εἰς τὸν τοῖχον ἰ-
διωτικῆς οἰκίας ἐν Κ/πόλει· εἶναι δὲ οὕτως·

Νικᾶ ἡ τύχη

Κωνσταντίνου

Μεγάλου Βασιλέως

τοῦ συστατικοῦ

νικητοῦ

καὶ Βενέτων

εὐνωούντων.

Ἀνηγέρθη ἡ στήλη πρὸς τιμὴν τοῦ Κωνσταντίνου ἀπὸ τοὺς δημάρχους, εὐ-
γνωμοσύνης χάριν.

Ἡ ἄνωτέρω ἐπιγραφὴ δὲν εἶναι παράτοπος, διότι ὄλαι αἱ πλησίον πέτραι
εἶναι τοῦ αὐτοῦ χρώματος καὶ τοῦ αὐτοῦ μεγέθους.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΔΕΚΑΤΗ ΕΝΝΑΤΗ.

Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ τείχους, ὀλίγον ὑπὸ τὴν προηγούμενην.

ΑΝΕΝΕΩΘΗΕΠΙΑΥ

ΤΑΤΟΥΑΓΙΟΥ

ΤΟΡΟΣΤΟΥΒΑΣΙΑΣ

ΕΝΙΝΔΣΙΑ †

Ο

ΠΑΤ

ΥΟΙΚΟ ΜΑΡ

ἀνενεώθη ἐπὶ αὐ

τάτου Ἀγίου

τορος τοῦ Βασιλε²⁾

ἐν ἰνδ: ΙΑ. †

ο

πατ

ουικο—μαρ

¹⁾ Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην κατεχώρισεν ὁ Βοϊκχιος ὑπ' ἀρ. 8, 789, σταλεῖσαν ὑπὸ τοῦ Κ.
Μόρδτμανν. ²⁾ Πρβλ. τὴν ὑπ' ἀριθ. 8, 688 τοῦ Βοικχιίου.

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη ἐνεχαράχθη ἐπὶ δύο λίθων· ὁ μὲν εἶναι λευκός καὶ σκληρὸς, ὁ δὲ μέλας καὶ εὐθραυστος. Ἐνεκα τούτου σώζονται εἰς τὸν πρῶτον εὐανάγνωστα τὰ γράμματα ὄλα. Τὴν συνέχειαν δὲν καταλαμβάνω. Εἰς τοῦ Βοιχίου τὴν συλλογὴν εἶναι οὕτως ἡ ἐπιγραφή, σταλεῖσα ὑπὸ τοῦ Κυρίου Μόρδτμανν.

**ΑΝΕΝΕΘΗΕΠΙ
ΤΑΤΟΥΑΠΟΥΠ
ΤΟΡΟΣΤΟΥΒΑΣΙΛΕ
ΕΝΙΝΔ. ΙΑ.**

Πληροῦται δὲ οὕτως ὑπὸ τοῦ συγγραφέως·
ἀνενεώθη ἐπὶ (τοῦ εὐσεβεσ)
τάτου Α(ὕγ)ού(στου καὶ αὐτοκρά)
τορος τοῦ Βασιλ(είου)
ἐν ἰνδ: ιά.

Ἐπι τὴν ἀνάγνωσιν αὕτη δὲν εἶναι ὀρθή, μαρτυρεῖται ἀπὸ τὰ ὀλίγα γράμματα τοῦ δευτέρου λίθου, τὰ ὁποῖα ἠδυνήθηον ν' ἀναγνώσω. Πρὸς τούτοις—μετὰ τὰ ἐπι—ἀκολουθοῦσι ΑΥ—λίαν φανερά. Τὰ ὑπὸ τοῦ Κ. Μόρδτμανν εἰς τὴν δευτέραν γραμμὴν ΑΠΟΥΠ, ἐγὼ ἀνέγνωσα ΑΓΙΟΥ. Ὁμολογῶ ὅτι δὲν δύναμαι νὰ πληρώσω τὴν ἄνω ἐπιγραφὴν.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΕΙΚΟΣΤΗ.

Ἐπὶ τοῦ ἀνωφλίου τῆς ἐξω εἰσόδου τῆς Μελανδησίας πύλης. Τὰ γράμματα εἶναι καθαρὰ ἐγγεγραμμένα εἰς ἐξοχὴν τοῦ ἀνωφλίου.

+ ΗΜΑΣΙΝΕΞΗΚΟΝΤΑΦΙΛΟΣΚΗΠΤΡΩΒΑΣΙΛΕΙ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣΥΓΑΡΧΟΣΕΔΕΙΜΑΤΟΤΕΙΧΕΙΤΕΙΧΟΣ +
† Ἡμασιν ἐξήκοντα φιλοσκήπτρω βασιλεῖ
Κωνσταντίνος ὑπαρχος ἐδείματο τείχει τείχος.†

Ταύτην τὴν ἐπιγραφὴν ἀναφέρουσι καὶ ὁ Πατριάρχης ¹⁾ καὶ ὁ Κ. Βυζάντιος ²⁾. Λέγει ὁ Πατριάρχης περιγράφων τὴν ἀνέγερσιν τῶν τειχῶν· «Κωνσταντίνος ὁ καὶ Κύρος, ἐπαρχος τῆς πόλεως μὲ ταχυτάτην προθυμίαν δι' ἐξήκοντα ἡμερῶν τὰ ἀνήγειρεν, ἐπιγράψας ἐπὶ τῆς Ῥηγίου τῆς πρὸς τὴν Προποντίδα ὑστάτης πύλης τάδε.» Ὁ δὲ Κ. Βυζάντιος· «Ἴσως δὲ καὶ αὕτη ἡ προειρημένη φράσις τοῦ ἐπὶ τῆς τοῦ Ῥηγίου πύλης ἐπιγράμματος, «ἐδείματο τείχει τείχος», σημαίνει τείχος ἐπὶ τείχει, διπλοῦν δηλαδὴ τείχος. Καὶ περὶ μὲν τούτου ἐφείσθω σκοπεῖν τῷ βουλομένῳ.»

¹⁾ Κ/πολις Πατρ. σελ. 6. ²⁾ Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 106.

Ἄδηλον, διατὶ ἀμφότεροι οἱ γεραροὶ οὗτοι συγγραφεῖς ἀναφέρουσι τὴν ἐπιγραφὴν ἐπὶ τῆς Πύλης τοῦ Ῥηγίου, μὴ ἐχούσης οὐδεμίαν ἐπιγραφὴν¹⁾.

Γνωρίζομεν ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς, ὅτι τὰ τεῖχη τὰ χερσαῖα, ἀνεγερθέντα ὑπὸ Ἀνθεμίου καὶ μετὰ τριάκοντα τέσσαρα ἔτη καταπεσόντα ὑπὸ σεισμοῦ, ἀνεκαίνισεν ὁ Κῦρος, τὸν ὁποῖον οἱ Βυζάντιοι καλοῦσι καὶ Κωνσταντῖνον. Εἰκάζω ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης, ὅτι ὁ Κῦρος ἀνήγειρε τὸ ἔξω τεῖχος μετὰ τῶν πυργίων του. Ἄλλως ἀκατανόητος εἶναι ἡ τελευταία φράσις τῆς ἐπιγραφῆς, «εἰδείματο τεῖχεϊ τεῖχος.»

Συγχρόνως μετὰ τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ τεῖχους τούτου, ἀνωρύχθη καὶ ἡ τάφος, διότι μὴ ὑπάρχοντος τοῦ ἔξω τεῖχους, δὲν εἶχον οἱ Βυζάντιοι λόγον νὰ τὴν ἀνορύξωσι τόσον μακρὰν τοῦ μεγάλου τεῖχους. Λέγει Λέων ὁ Γραμματικὸς²⁾: «Ὁ δὲ αὐτὸς βασιλεὺς, καταλύσας τὸ χερσαῖον τεῖχος τῆς πόλεως καὶ προσθεὶς ἄλλα διαστήματα δύο, ὠκοδόμησεν ἕτερον τεῖχος διὰ Κύρου, ἐπάρχου σοφωτάτου καὶ ἱκανοῦ, δι' ἡμερῶν ἐξήκοντα.» Καὶ κατωτέρω πάλιν³⁾: «Κῦρος ἐπαρχος τῆς πόλεως, ἀνὴρ σοφώτατος καὶ ἱκανὸς ἔκτισε τὰ τεῖχη τῆς πόλεως, ὅπερ ἐξέπληξε τὸν δῆμον διὰ τὸ κάλλος καὶ τὸ τάχος τῆς τοῦ τεῖχους κτίσεως.»

Δίκαιον εἶχον οἱ Βυζάντιοι νὰ ἐξυμνῶσι τὸν Κῦρον, δυνηθέντα ἐντὸς ἐξήκοντα ἡμερῶν ν' ἀνεγείρῃ τοιαῦτα τεῖχη. Περὶ τούτου λέγει ὁ Κωδινός⁴⁾: «Κῦρος Πατρίκιος, ὃς καὶ παρίστατο εἰς τὸ κτίσμα τοῦ χερσαίου τεῖχους, ὅτε ἐκτίζετο παρὰ τῶν δύο μερῶν, καὶ ὑπὸ τῶν δημοτῶν ἀγαπηθεὶς ἦν, ὅτε καὶ φωνῇ μεγάλῃ εἶπον· Κῦρος καὶ ἐς ἄλλο νικήσει καὶ προκόψει· ὅπερ ἀκούσας ὁ βασιλεὺς, ἐποίησεν αὐτὸν μητροπολίτην εἰς Σμύρνην.» Ταῦτα τοῦ Κωδινοῦ σαφέστερον ἐξηγεῖ τὸ Ἀλεξανδρινὸν Χρονικόν⁵⁾: «Καὶ ἐχόλωσεν αὐτῷ ὁ Βασιλεὺς, ὅτι ταῦτα ἐπραξε καὶ ἐποίησεν αὐτὸν κληρικὸν καὶ ἐπεμψεν αὐτὸν ἐπίσκοπον εἰς Σμύρνην τῆς Ἀσίας· ἦσαν γὰρ οἱ τῆς πόλεως ἐκείνης ἤδη τέσσαρας ἐπισκόπους φονεύσαντες καὶ ἴνα καὶ αὐτὸν Κῦρον ἀνέλωσιν.»⁶⁾

Περὶ τοῦ Κύρου, λέγει ὁ Κ. Βυζάντιος, ὅτι οὗτος ἐλέγετο τὸ πρότερον Κῦρος, ἐπωνομάσθη δὲ Κωνσταντῖνος ὅταν ἐγίνε Χριστιανός⁷⁾.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΕΙΚΟΣΤΗ ΠΡΩΤΗ.

Ἐνεχαράχθη εὐθὺς ὑπὸ τὴν προηγουμένην ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἀνωφλίου.

¹⁾ Πιθανὸν ἐπλανήθησαν ἀπὸ τὰ γραφόμενα τοῦ Γυλλίου, σελ. 29.—«Εἰς τὴν πύλην τοῦ Ῥηγίου ἐν Βυζαντίῳ.» Ἴδε κατωτέρω ἐν τῇ περιγραφῇ τῶν πυλῶν. ²⁾ Σελ. 108, 109. ³⁾ Σελ. 110. ⁴⁾ Πάτρια Κ/πόλεως σελ. 108. ⁵⁾ Τόμ. Α΄. σελ. 588.

⁶⁾ Μαλακᾶ χρονογρ. σελ. 362. ⁷⁾ Ἐκ τούτου μόνου τοῦ διστίχου κατεχωρίσθη ἡ λέξις (φιλόσκηπτρος) εἰς τὰ Ἑλληνικὰ λεξικά.» Κοραῆ Ἀτακτα. Τόμ. Α΄. σελ. 254.

† ΑΝΕΝΕΩΘΗΤΟΠΡΟΤΕΙΧΙΣΜΑΤΟΥΘΕΟΔΟΣΙΑΚΟΥΤΕΙΧΟΥΣΕΠΙ
 ΙΟΥΣΤΗΝΟΥΚΑΙΣΟΦΙΑΣΤΩΝΕΥΣΕΒΕΣΤΑΤΩΝΗΜΩΝΔΕΣΠΟΤΩΝ
 ΔΙΑΝΑΡΣΟΥΤΟΥΕΝΔΟΞΟΤΑΤΟΥΣΠΑΘΑΡΙΟΥΚΑΙΣΑΚΑΙΛΑΡΙΟΥ
 ΚΑΙΣΤΕΦΑΝΟΥΑΝΗΚΟΝΤΟΣΕΙΣΥΠΟΥΡΓΙΑΝΔΟΥΛΟΝΤΟΝ
 ΣΕΒΑΣΤΟΤΑΤΟΝΔΕΣΠΟΤΟΝ †

† 'Ανευέωθη τὸ προτειχίσιμα τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους ἐπὶ
 'Ιουστ(ι)νου καὶ Σοφίας τῶν εὐσεβεστάτων ἡμῶν δεσποτῶν
 διὰ Ναρσοῦ τοῦ ἐνδοξοτάτου Σπαθαρίου καὶ Σακ(ελ)λαρίου
 καὶ Στεφάνου ἀνήκοντος εἰς ὑπουργίαν δούλ(ω)ν τ(ῶ)ν
 σεβαστοτάτ(ω)ν δεσποτ(ῶ)ν. †

'Αξιοσημείωτος εἶναι ἡ ἐπιγραφή αὕτη. 'Ιουστίνος Φλάβιος 'Ανίκτος Δεύτερος, ὁ Κουροπαλάτης ἢ Νεώτερος, ἐβασίλευσεν ἀπὸ τοῦ 566 μέχρι τοῦ 578. Ἦτον ἀνεψιὸς τοῦ 'Ιουστινιανοῦ, γυναῖκα δὲ εἶχε τὴν Σοφίαν, τὴν ἐπιλεγομένην Λωθὴν, ἀνεψιὰν τῆς αὐτοκρατείας Θεοδώρας. Ὁ Ναρσῆς, κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς, ἦτο τέκτων τοῦ αὐτοκράτορος τούτου, ἀνήγειρε δὲ πολλὰ κτίρια ἰδίως ἀναλώμασι. Λέγει ὁ Κωδινός¹⁾. «Τὸν δὲ λιμένα τῆς Σοφίας²⁾ Σοφία ἢ λωθὴ, ἢ γυνὴ 'Ιουστίνου, ἔκτισεν, ἔνθα καὶ τὸν οἶκον αὐτῆς εἶχε. Βλέπουσα ἡ γυνὴ αὕτη τὰ πλοῖα κλυδωνιζόμενα διὰ τὸ μὴ εἶναι λιμένα, παρεκάλεσε τὸν αὐτοκράτορα νὰ τῇ δώσῃ χρήματα ἵνα κτίσῃ λιμένα· καμφθεὶς τῇ αἰτήσει αὐτῆς ὁ βασιλεὺς, προσέταξε Ναρσῆ τῷ πατρικίῳ καὶ πραιποσίτῳ καὶ Γρωίλῳ τῷ πρωτοβεστιαρίῳ κτίσαι λιμένα. Εἰς τὸν λιμένα τοῦτον ἀνήγειρε στήλας τῶν συγγενῶν τῆς καὶ τοῦ Ναρσοῦ τοῦ ἐκεῖσε παρισταμένου.»

«Τὸ λεγόμενον Ὁρφανοτροφεῖον τοῦ Ἁγίου Παύλου ἀνήγειραν οἱ ἀείμνηστοι³⁾, ὡσαύτως καὶ τὸν ὄσιον Ζωτικὸν καὶ ἐτύπωσεν ἀναπαύεσθαι τοὺς λωβούς ἐκεῖσε καὶ σιτηρέσιον λαμβάνειν.» Πάλιν. «Τὸν δὲ Ἁγιον Τρύφωνα καὶ τὰ Βασιλίσκου, 'Ιουστίνος καὶ Σοφία ἀνήγειραν»⁴⁾. «Ὅτι ὁ Ναρσῆς ἀνήγειρεν ἰδίως ἀναλώμασι κτίρια, μαρτυρεῖ ὁ Κωδινός⁵⁾. «Τὸν Ἁγιον Πρόβον, Τάραχον καὶ Ἀνδρόνικον ὁ αὐτὸς Ναρσῆς ἀνήγειρεν.»

'Ανέφερα τὸ φιλικόδομον τῶν ἄνω μνημονευομένων βασιλέων, ἵνα καταδείξω, ὅτι κατέβαλον πολλὴν φροντίδα εἰς τὴν ἀνανέωσιν τοῦ προτειχίσματος. Ἄδηλον εἶναι, ποῖον μέρος τῶν χερσαίων τειχῶν, ἀνεπέωσεν ὁ Ναρσῆς, διότι ἀτυχῶς λίαν ἀσαφὴ καὶ συγκεχυμένα εἶναι πάντα τὰ περὶ τῶν τειχῶν γραφόμενα τῶν Βυζαντίων. Φρονῶ ὅτι τὸ ἔξω τεῖχος, λεγόμενον ἐν τῇ ἐ-

¹⁾ Σελ. 85. ²⁾ Τὸ νῦν, Κάτεργα-λιμάνι, πλησίον τοῦ Κοντοσκαλίου. ³⁾ Δηλ. ὁ 'Ιουστίνος καὶ ἡ Σοφία. Κωδινού, σελ. 89. ⁴⁾ Αὐτ. σελ. 100. ⁵⁾ Αὐτ. σελ. 104.

πιγραφῆ προτείχισμα, ἀνεγερθὲν ἢ μᾶλλον ἀνακαινισθὲν πρὸ ἑκατὸν εἴκοσιν ἔτων ὑπὸ τοῦ Κύρου, ἀνεωρώθη ἐκ νέου ἐπὶ Ἰουστίνου, ἐπιστατοῦντος τοῦ Ναρσοῦ μετὰ τοῦ Σακελλαρίου καὶ Στεφάνου. Οὐδεμία ἄλλη ἐπιγραφὴ μνημονεύει τῆς ἀνανεώσεως ταύτης τοῦ προτειχίσματος ἢ ἔξω τείχους.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΕΙΚΟΣΤΗ ΔΕΥΤΕΡΑ.

Ἡ Λατινικὴ αὕτη ἐπιγραφὴ ἐνεχαράχθη ἐπὶ τῆς κορωνίδος τῆς δεξιᾶς παραστάδος τῆς πύλης, πλησίον τῶν δύο προηγουμένων.

† THEODOSII JUSSIS GEMINONEC MENSE PERACTO
CONSTANTINUS OVANS HAEC MOENIA FIRMA LOCAVIT
TAM CITO TAM STABILEM PALLAS VIX CONDERET ARCEM †

† Theodosii jussis gemino nec mense peracto
Constantinus ovans haec moenia firma locavit.
Tam cito tam stabilem Pallas vix conderet arcem.†

Περὶ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης λέγει ὁ Κ. Βυζάντιος ¹⁾ εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς Μελανδησίας πύλης· «Ἐπ' αὐτῆς ἐπιγέγραπται ἀνάγλυπτον καὶ τὸ ἀκόλουθον Λατινικὸν ἐπίγραμμα, τὸ ὁποῖον πρῶτος ἀνεκάλυψε, περὶ τὰ 1770, ὁ Γάλλος ἀρχαιολόγος Guys. Τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο, μετάφρασις τρόπον τινὰ τῶν ἄλλων δύο Ἑλληνικῶν ἐπιγραμμάτων, τὰ ὁποῖα ἐπεγράφησαν ἐπὶ τῶν πυλῶν τοῦ Ῥηγίου καὶ τῆς τοῦ Ξυλοκέρκου, εἶναι, κατὰ τὸν Κ. Πεῦσσονέλ, μετατοπισμένον, καὶ ἐτέθη ἐνταῦθα κατὰ σύμπτωσιν μόνον. Τὸ δὲ τελευταῖον αὐτῆς μέρος εἶναι δυσανάγνωστον, ἐξ αἰτίας τοῦ βρύου, διὰ τοῦ ὁποίου κατεκάλυψε τὸν λίθον τὸ καταρρέον ἀπὸ τῆς κορωνίδος ὕδωρ. Παρεκτός δὲ αὐτοῦ, ὁ λίθος οὗτος περιέχει καὶ ἄλλα Ἑλληνικὰ ἐπιγράμματα, τὰ ὁποῖα εἶν' ἀδύνατον ν' ἀναγνώσῃ τις διὰ τὸν αὐτὸν λόγον.» Ἴδου καὶ ἡ μετάφρασις τοῦ Κ. Σκ. Βυζαντίου. «Κελεύσματα τοῦ Θεοδοσίου, ἐν διαστήματι οὔτε δύο μηνῶν, ὁ θριαμβευτὴς Κωνσταντῖνος ἰδρῶδατο τὰ τείχη ταῦτα. Τόσῳ ταχέως καὶ τόσῳ στερεὸν φρούριον μόλις ἡ Παλλὰς ἠδύνατο νὰ κτίσῃ.»

Ἡ λέξις ovans τῆς δευτέρας γραμμῆς, τὴν ὁποίαν ὁ Κ. Βυζάντιος μεταγλωττίζει θριαμβευτῆς, εἶναι μετοχὴ τοῦ ῥήματος ονο, θριαμβεύω τὸν ἐλάσσονα θρίαμβον, δηλ. εἰσέρχομαι ἢ ἐφιππος ἢ πεζός, καὶ ὄχι ἐφ' ἄρματος καθὼς οἱ ἐπίσημοι στρατηγοί. Ἐδῶ ὅμως, καθὼς καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν Λατινικὴν, ovans

¹⁾ Τόμ. Α'. σελ. 341.

σημαίνει τὸν πλήρη χαρᾶς καὶ δόξης· ὥστε τὸ κείμενον ὀρθότερον μεταφράζετο—Κωνσταντῖνος ὑπερχαρῆς ἢ ἔνδοξος. Περὶ τῶν πρώτων λέξεων τῆς τρίτης γραμμῆς, «tam cito, tam stabilem,» λέγει εἰς σημειώσιν· «ἐν ἄλλοις, ut tandem stabilem.» Ὅσακις βλέπω ἀρχαιολόγους διορθοῦντας εὐαναγνώστους ἐπιγραφὰς, λέγω ὅτι αἱ ἐπιγραφαὶ δὲν εἶναι τὰ συνήθη θέματα τῶν ἐν τοῖς σχολείοις φοιτῶντων. Οἱ μετ' ἐμοῦ ἀναγνώσαντες τὴν κατάγλυπτον καὶ ὄχι ἀνάγλυπτον ταύτην ἐπιγραφὴν, Κύριοι Βαφειάδης, Ἰωαννίδης καὶ Καμάρας, μαρτυροῦσιν ὅτι εἶναι ἀνελλιπὴς καὶ λίαν εὐανάγνωστος, ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους. Ἐπίσης εὐανάγνωστοι εἶναι καὶ αἱ ἕτεραι δύο Ἑλληνικαί, τὰς ὁποίας ἀνωτέρω ἐμελετήσαμεν. Ἡ φράσις tam cito, tam stabilem ἀντιθαίνει εἰς τοὺς συνήθεις κανόνας τῆς Λατινικῆς γραμματικῆς. Stablem εἶναι τὸ ἐπίθετον τῆς arcem—μόλις ἢ Παλλὰς ἠδύνατο ν' ἀνεγείρῃ τοιοῦτον ἐρυμνὸν ὀχύρωμα μετὰ τῆς ταχύτητος.

Ἄλλὰ καὶ πάλιν λέγω, ὅτι τῶν ἀρχαιολόγων ἔργον εἶναι ν' ἀντιγράψωσι τὰς ἐπιγραφὰς καθαρῶς καὶ αὐτολεξεῖ, ἀμέριμοι τοῦ ὕφους καὶ τῶν γραμματικῶν ἀμαρτημάτων.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη, κατὰ τὸν Κ. Πεῦσσονέλ, εἶναι παράτοπος. Εἶναι ἢ αὐτὴ τῆς ἀνωτέρω Ἑλληνικῆς, καὶ καθὼς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Κ. Βυζάντιος, μεταφρασις τρόπον τινὰ τῶν ἄνω Ἑλληνικῶν. Ἐτέθη ἐδῶ διὰ τοὺς ἀπείρους τῆς Ἑλληνικῆς, διότι, κατὰ τὸν πέμπτον αἰῶνα, πάμπολλοι εἰς τὴν Κ/πολιν ἐρχόμενοι, δὲν ἐγνώριζον τὴν Ἑλληνικὴν.

Αἱ τρεῖς αὐταὶ ἐπιγραφαί, κατ' ἐμὲ, ἐνεχαράχθησαν ἐπὶ τῆς κορωνίδος τῆς δεξιᾶς παραστάδος, συγχρόνως τῇ ἀνεγέρσει τῆς πύλης ὑπὸ τοῦ Κύρου, καὶ δὲν εἶναι παράτοποι. Ἡ μνημονεύουσα τὴν ἀνανέωσιν τοῦ προτειχίσματος εἶναι τοῦ ἔκτου αἰῶνος.

Ὅσοι εἶδον τὰ χερσαῖα τεῖχη ἐκ τοῦ πλησίου, δικαίως ἐξίστανται διὰ τὴν ταχύτητα τῆς ἐπισκευῆς, γενομένης εἰς χρόνον ὀλιγώτερον τῶν δύο μηνῶν· «ὅπερ ἐξέπληξε τὸν δῆμον διὰ τὸ τάχος τῆς τοῦ τείχους κτίσεως»¹⁾.

Φρονῶ, ὅτι μέρη τινὰ τοῦ τείχους, πεσόντα ἐκ σεισμοῦ, ἀνέκτισεν ὁ Κύρος καὶ ὄχι τὰ τεῖχη ὅλα.

ΕΠΙΓΡΑΦῆ ΕΙΚΟΣΤῆ ΤΡΙΤῆ.

ΙCΧΕΟΝ	ΖΕΙC
	ΥΕΑ
ΑΥΤΟΝC	ΝΟCΠΟΝΟC
	ΟΝ
ΚΟΙΡΑΝΟΝΕ	ΠΑΡΡΗΚΤΟΙC
	ΤΑCΕΜΗΤΕ

¹⁾ Δέοντος τοῦ Γραμματικοῦ, σελ. 110.

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη εἶναι ἐπὶ ἡμικυκλίου μεταξύ τοῦ ἀνωφλίου καὶ τῆς ἀψίδος. Οἱ Βυζάντιοι συνήθως ἀπεικονίζον ἁγίους εἰς τὰ μέρη ταῦτα τῶν θυρῶν. Τὸ μεταξύ τῶν γραμμάτων κενὸν τετράγωνον, φέρον ἄλλοτε εἰκόνισμα ἢ ἀνάγλυφον ἐξέσθη, καὶ ὁ τόπος ἐπληρώθη διὰ παχέος κονιάματος. Ἴχνος τοῦ ἐν τῷ κενῷ τούτῳ ἀπεικονίσματος δὲν φαίνεται. Ἀρισερόθεν φαίνονται τρεῖς γράμματα, δεξιόθεν δὲ ἕξ. Ἐφρόντισα ἵνα ἀντιγράψω μετὰ μεγίστης προσοχῆς τὰ γράμματα, εὐχόμενος ἵνα ἄλλοι ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων συμπληρώσωσι τὴν εἰς ἐμὲ ἀκατανόητον ταύτην ἐπιγραφὴν.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΕΙΚΟΣΤΗ ΤΕΤΑΡΤΗ.

Πλάξ μαρμάρινος ἐπὶ πυργίου μεταξύ τοῦ ἐννάτου καὶ δεκάτου πύργου ἀπὸ τὴν Μελανδησίαν πύλην.

ΙΩΝΧΩ	Ἴω(άννου) ἐν Χ(ριστῷ)
ΑΥΤΟΚΡΑ	αὐτοκρά-
ΤΟΡΟΣΤΟΥΠΑΛΑΙ	τορος τοῦ Παλαι-
ΟΛΟΓΟΥ ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΟΚΤ	ολόγου κατὰ μῆνα Ὀκτ(ώβριον)
ΤΟΥ ϚϞΜ ΕΤΟΥΣ	τοῦ ϚϞΜ ἔτους.

6,946—5,508=1,438 M. X.

Ἐπιγραφή μολυβδωτή.¹⁾

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΕΙΚΟΣΤΗ ΠΕΜΠΤΗ.

Πλάξ μαρμάρινος ἐπὶ πυργίου, μεταξύ τοῦ δεκάτου τετάρτου καὶ δεκάτου πέμπτου πύργου ἀπὸ τὴν Μελανδησίαν πύλην.

ΙΩΟΥ ΕΝ ΧΩ ΑΥΤΟ	Ἴω(άνν)ου ἐν Χ(ριστῷ) αὐτο-
ΚΡΑΤΟΡΟΣΤΟΥΠΑ	κράτορος τοῦ Πα-
ΛΑΙΟΛΟΓΟΥ	λαιολόγου
ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΙΑΝΟΥ	κατὰ μῆνα Ἰανου-
ΑΡΙΟΝ ΤΟΥ Ϛ	άριον τοῦ Ϛ
ϞΜΖ ΕΤΟΥΣ	ϞΜΖ ἔτους.

6,947—5,508=1,439 M. X.

Ἐπιγραφή μολυβδωτή. Εἰς πάμπολλα γράμματα διατηρεῖται ὁ μόλυβδος καὶ μακρόθεν κάλλιστα διακρίνονται τὰ μέλανα γράμματα, ἐπὶ τοῦ λευκοῦ μαρμάρου.

¹⁾ Πρβ: Βοικχίου ἀριθ. 3,665.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΕΙΚΟΣΤΗ ΕΚΤΗ.

Ἐπὶ μαρμαρίνου διαζώματος ἐπὶ τοῦ δεκάτου ἕκτου πύργου ἀπὸ τὴν Μελαν-
δησίαν πύλην.

† ΛΕΩΝΣΥΝΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΩΣΚΗΠΤΟΥΧΟΙΤΟΝΔΕΗΓΕΙΡΑΝ
ΠΥΡΓΟΝΤΩΝΒΑΘΡΩΝΣΥΜΠΤΩΘΕΝΤΑ †

† Λέων σὺν Κωνσταντίνῳ σκηπτοῦχοι τὸν δε ἡγειραν
πύργον τῶν βάθρων συμπτωθέντα. †

Ἀβέβαιον εἰς τίνα ἐκ τῶν αὐτοκρατόρων ν' ἀποδώσωμεν τὴν ἀνέγερσιν τοῦ
πύργου τούτου. Λέων ὁ Μέγας ἢ Μακέλλης, ἀποθανὼν τῷ 474, δὲν ἀφῆκεν
υἱούς. Λέων ὁ Β'. ἢ νεώτερος, ἠυτοκρατόρησεν ἐν ἔτος. Λέων Γ'. ὁ Ἰσαυρος,
ἀποθανὼν τὸ 741 μετὰ εἰκοσαετῆ βασιλείαν, εἶχεν υἱὸν Κωνσταντῖνον τὸν ἐπι-
κληθέντα Κοπρώνυμον, γεννηθέντα τῷ 719, συναυτοκράτορα στεφθέντα τὸ ἐπό-
μενον ἔτος.

Ὁ διάδοχος τοῦ Κωνσταντίνου, Λέων ὁ Δ', ἀποθανὼν τῷ 780, εἶχε καὶ οὗτος
υἱὸν Κωνσταντῖνον συναυτοκρατορήσαντα μετὰ τοῦ πατρὸς ἐπὶ τετραετίαν. Ἐκ
τούτου μανθάνομεν, ὅτι ὁ πύργος ἀνηγέρθη μεσοῦντος τοῦ ὀγδόου αἰῶνος.

Ἡ λέξις σκηπτοῦχος ἦτο προσηγορία συνήθης τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρα-
τόρων.

Ἡ γραφή «τῶν βάθρων συμπτωθέντων,» τὴν ὁποίαν ἀπαντῶμεν καὶ εἰς ἄλ-
λας ἐπιγραφὰς, σημαίνει ἐκ βάθρων καταπεσόντα. Συμπίπτω συμπτωθεὶς, κα-
τακόρως μεταχειρίζονται οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς, ἀντὶ τῶν σήμερον εὐχρη-
στοτέρων πίπτω, καταπίπτω.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΕΙΚΟΣΤΗ ΕΒΔΟΜΗ.

Ἐπὶ μαρμαρίνου διαζώματος ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ βορείου παραπυλίου πύρ-
γου τῆς πύλης τῆς Σηλυμβρίας.

† ΠΥΡΓΟΣΒΑΣΙΛΕΙΟΥΚΑΙΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΕΝ
ΧΡΙΣΤΩΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ †

† Πύργος Βασιλείου καὶ Κωνσταντίνου ἐν
Χριστῷ αὐτοκρατόρων. †

Βασίλειος ὁ Πορφυρογέννητος, ὁ ἐπικληθεὶς Βουλγαροκτόνος, συνητοκρατό-
ρησε πολλὰ ἔτη μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίνου. Τὴν ἀρχὴν κυρίως
εἶχεν ὁ Βασίλειος, ἀποθανὼν τῷ 1,025¹⁾ βασιλεύσας ἔτη πενήκοντα. Ὁ ἀδελ-

¹⁾ Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Β'. σελ. 354.

φός του Κωνσταντίνου απέθανε τῷ 1023. Ἡ ἀνέγερσις τοῦ πύργου εἶναι προγενεστέρα τοῦ 1025. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰωάννου Τζιμισκῆ, συμβάντα τῷ 975, συνηυτοκρατόρησαν οἱ δύο προειρημένοι ἀδελφοί. Ἡ ἀνέγερσις λοιπὸν τοῦ πύργου ἐγένετο ἀπὸ τοῦ 975 μέχρι τοῦ 1025.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΕΙΚΟΣΤΗ ΟΓΔΟΗ.

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη, καθὼς καὶ ἡ ἀκόλουθος, ἐντετειχίσθησαν ἐπὶ τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ νοτίου παραπυλίου πύργου τῆς πύλης τῆς Σηλυμβρίας.

NONNOYK
HTHC MAKΑ	ἡ τῆς μακα-
PIAC MNHMHC	ρίας μνήμης
ENOADE KEITAI	ἐνθάδε κεῖται.

Τῆς πρώτης γραμμῆς τὰ γράμματα μετὰ δυσκολίας ἀναγινώσκονται. Ἄλλοι εὐτυχέστεροι ἐμοῦ πιθανὸν νὰ τὰ ἀναγνώσωσιν ὀρθότερα. Ἡ ἐπιγραφή εἶναι ἐπὶ μέλανος λίθου καὶ ὑψηλὰ ἐντετειχισμένη. Αὕτη, καθὼς καὶ ἡ ἐπομένη, εἶναι λίθοι ἐπιτάφιοι, ἀνευρεθέντες κατὰ τύχην πλησίον ἐκεῖ καὶ ὑπὸ τῶν τειχοδόμων ἐδῶ ἐντετειχισθέντες· φέρουσιν ἀμφοτέραι σταυρὸν ἐπὶ κεφαλῆς. Πιθανὸν προσέρχονται ἀπὸ τὰ μνήματα τῆς Ζωοδόχου πηγῆς.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΕΙΚΟΣΤΗ ΕΝΝΑΤΗ.

† ΙΩΑΝΝHC † Ἰωάννης.

Τὰ γράμματα τῆς ἄνω ἐπιγραφῆς εἶναι μικρότερα, κατάφθαρτα ὑπὸ τοῦ χρόνου.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΡΙΑΚΟΣΤΗ.

Πλάξ μαρμάρινος ἐρυθρόχρους εἰς τὸ δπισθεν πρόσωπον τοῦ νοτίου παραπυλίου πύργου τῆς πύλης τῆς Σηλυμβρίας.

ΑΝΕΚΑΙΝΙCΘΗΗ	ἀνεκαινίσθη ἡ
ΘΕΟCΩCΤΟCΠΥΛΗΑΥΤΗ	θεόσωστος πύλη αὕτη
ΤΗCΖΩΔΟΧΟΥΠΗΓΗCΔΙΑ	τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, διὰ

1) Σχ. Βυζαντίου, αὐτ. Τομ. Β'. σελ. 354.

<p> ΣΥΝΔΡΟΜΗΣΚΑΙΕΞΟΔΟΥΜΑ ΝΟΥΗΛΒΡΥΕΝΝΙΟΥΤΟΥΛΕ ΟΝΤΟΣΕΠΙΒΑΣΙΛΕΙΑΣ ΤΩΝΕΥΣΕΒΩΝΒΑΣΙΛΕΩΝ ΙΩΑΝΝΟΥΚΑΙΜΑΡΙΑΣ ΤΩΝΠΑΛΑΙΟΛΟΓΩΝ ΕΝΜΗΝΙΑΙΩ, ΓΡΑΜΜΑ </p>	<p> συνδρομῆς καὶ ἐξόδου Μα- νουήλ Βρυεννίου τοῦ Λέ- οντος ἐπὶ βασιλείας τῶν εὐσεβῶν Βασιλέων Ἰωάννου καὶ Μαρίας τῶν Παλαιολόγων ἐν μηνὶ Μαίῳ, Γράμ. </p>
---	---

6,941 — 5,508 = 1,433 M. X.

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη προσμαρτυρεῖ τὰ τῶν Βυζαντίων, ὅτι ἡ πύλη αὕτη τῆς Σηλυμβρίας ἐλέγετο καὶ πύλη τῆς Πηγῆς ἢ τῶν Πηγῶν. Νικόλαος ὁ Βάρβαρος, εἰς τὸ περὶ ἀλώσεως ὑπόμνημά του, λέγει τ' ἀκόλουθα¹⁾: « Ἡ τρίτη πύλη (ἡ χερσαία) ἐδόθη εἰς τὸν Κ. Νικόλαον Μοτζενίγον υἱὸν τοῦ Κυρίου Λεονάρδου τοῦ πρώτου, ἡ ὁποία πύλη καλεῖται « ἡ πηγὴ ».

Σπανιώτατα ἀναφέρονται ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς τὰ ὀνόματα τῶν πυλῶν. Τούτου ἕνεκα καὶ ἡ τόση περὶ τῆς ἀλώσεως ἀσάφεια.

Ἐκ τῆς θέσεως τῆς ἐπιγραφῆς, πρόδηλον εἶναι, ὅτι αὕτη δὲν μνημονεύει ἔργον αὐτοκράτορος.

Τίς ἦτο ὁ μνημονευόμενος Μανουήλ ὁ Βρυένιος, ὅστις διὰ « συνδρομῆς καὶ ἐξόδου » ἀνεκαίνισε τὴν πύλην ταύτην, ἀγνοοῦμεν. Ὁ σύζυγος τῆς Ἄννης Κομνηνῆς ἦτο Βρυένιος καὶ ἐκ τοῦ ἀνδρὸς τούτου κατήγοντο οἱ μετέπειτα ἐν Τραπεζοῦντι βασιλεύσαντες Κομνηνοί. Ἡ τρίτη σύζυγος τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου, Μαρία ἡ Κομνηνὴ, ἦτο θυγάτηρ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, βασιλέως τῆς Τραπεζοῦντος²⁾. Ὁ Μανουήλ Βρυένιος πιθανὸν ἦτο συγγενὴς τῆς Μαρίας, καὶ ἐκ τούτου παρεκινήθη ν' ἀνακαίνισῃ τὴν πύλην καὶ μνημονεύσῃ ἑαυτὸν καὶ τοὺς αὐτοκράτορας.

Τὴν χρονολογίαν τῆς ἐπιγραφῆς ἠμαύρωσεν ὁ χρόνος. Εἰς τὸ τέλος φαίνεται τὸ Α. Ἡ Μαρία συνεζεύχθη τὸν Ἰωάννην Παλαιολόγον τῷ 1427 καὶ ἀπεβίωσε τῷ 1440, ἀπόντος τοῦ συζύγου αὐτῆς εἰς Ἰταλίαν.

Ἡ ἀνακαίνισις τῆς πύλης ταύτης συμπίπτει μετὰ τῆς ἀνακαίνισεως ὄλων τῶν τειχῶν, μνημονευομένης ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς ταύταις.

¹⁾ « La terza porta (della terra) si fo dada a ser Nicolò Mozenigo fo de misser Lunardo el primo: la qual porta se chiama Elpigi. » Εἰς σημείωσιν γραφει ὁ ὑπομνηματιστής: « Aveva il nome del pigi, andandosi per lei verso la chiesa della Beata Vergine del fonte, che in greco suona πηγὴ. » σελ. 16. Ἐκαλεῖτο πηγὴ, διότι δι' αὐτῆς ἐπορεύοντο πρὸς τὸν ναὸν « τῆς Παναγίας τῆς Πηγῆς ».

²⁾ Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Β'. σελ. 392.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΡΙΑΚΟΣΤΗ ΠΡΩΤΗ.

Πλάξ μαρμάρινος ἐπὶ τοῦ δευτέρου πυργίου ἀπὸ τὴν πύλην τῆς Σηλυμβρίας.

†ΙΩΝΧΩΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣΤΟΥΠΑΛΑΙΟΛΟ
ΓΟΥΚΑΤΑΜΗΝΑΑΠΡΙΛΙΟΝΤΟΥ,ϚϞΜΒΕΤΟΥϚ†

† Ἰω(άννου) ἐν Χ(ριστ)ῶ αὐτοκράτορος τοῦ Παλαιολό-
γου κατὰ μῆνα Ἀπρίλιον τοῦ ϚϞΜΒ': ἔτους.

6,942—5,508=1,434 M. X.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΡΙΑΚΟΣΤΗ ΔΕΥΤΕΡΑ.

Ἐπὶ πλακὸς μαρμαρίνου ἐπὶ τοῦ ὀγδόου πυργίου ἀπὸ τὴν πύλην τῆς Ση-
λυμβρίας.

ΙΩΑΝΝΟΥΕΝΧΩ
ΑΥΤΟΚΡΑΤΟ
ΡΟΣΤΟΥΠΑ
ΛΑΙΟΛΟΓΟΥ
ΚΑΤΑΜΗΝΑ
ΙΟΥΝΙΟΝΤΟΥ,Ϛ
ϞΜΑΕΤΟΥϚ

Ἰωάννου ἐν Χ(ριστ)ῶ
αὐτοκράτο-
ρος τοῦ Πα-
λαιολόγου
κατὰ μῆνα
Ἰούνιον τοῦ Ϛ
ϞΜΑ'. ἔτους.

6,941—5,508=1,433 M. X.

Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἀφήρεσα κόμματα μολύβδου. Ἐνετειχίσθη πλη-
σίον τῶν ἐπάλλξεων τοῦ πυργίου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀνέβη καὶ ἐκ τοῦ πλησίον ἐξή-
τασα τὴν ἔντεχνον πλήρωσιν τῶν γραμμάτων διὰ τοῦ μολύβδου. Ἡ ὑπ' ἀριθ-
μὸν 8,778 τοῦ Βοικχίου ἔχει χρονολογίαν 6,946.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΡΙΑΚΟΣΤΗ ΤΡΙΤΗ.

Διὰ κεράμων, ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ ἐννάτου πύργου ἀπὸ τὴν πύλην τῆς Ση-
λυμβρίας.

ΤΙΝΟΥ
ΠΟΛΛΑΤΑΕΤΗ

(Κωνσταν)τίνου
πολλὰ τὰ ἔτη.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΡΙΑΚΟΣΤΗ ΤΕΤΑΡΤΗ.

Διὰ κεράμων, ἐπὶ τοῦ ἐνδεκάτου πύργου ἀπὸ τὴν πύλην Σηλυμβρίας.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου
ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ αὐτοκράτορος.

Κωνσταντίνος, ὁ ὕστερος βασιλεὺς, δὲν ἐστέφθη ποτὲ αὐτοκράτωρ. Ὅθεν ἡ ἐπιγραφή δὲν μνημονεύει τὸν αὐτοκράτορα τοῦτον. Πιθανὸν ἢ ἀνάγνωσις δὲν εἶναι ὀρθή. Ἀμφοτέρας τὰς ἄνω ἐπιγραφὰς ἀνέγνωσε τὸ λύγκειον ὄμμα τοῦ φιλομαθοῦς Κ. Ἐμ. Ἰωαννίδου.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΡΙΑΚΟΣΤΗ ΠΕΜΠΤΗ.

Ἐπὶ τοῦ δεκάτου τετάρτου πυργίου, ἀπὸ τὴν πύλην τῆς Σηλυμβρίας. Ἐπιγραφή μολυβδωτή. Κατέπεσεν ἅπας ὁ μόλυβδος.

ΙΩΑΝΝΕΧΩ	Ἰωάν(νου) ἐν Χ(ριστῶ)
ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ	αὐτοκράτορος
ΤΟΥΠΑΛΑΙΟ	τοῦ Παλαιο-
ΛΟΓΟΥΤΟΥ	λόγου τοῦ
ΣϞNB'Ε	ΣϞNB' ἐ-
ΤΟΥΣ	τους

6,952—5,508=1,444 M. X.

Δὲν μνημονεύει τὸν μῆνα τῆς ἀνεγέρσεως, καθὼς αἱ πλείοτεραι τοῦ αὐτοκράτορος τούτου ἐπιγραφαί.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΡΙΑΚΟΣΤΗ ΕΚΤΗ.

Ἐπὶ μαρμαρίνου διαζώματος, ἐπὶ τοῦ δευτέρου πύργου ἀπὸ τὴν Χρυσὴν πύλην.

† ΛΕΩΝΣΥΝΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΩΣΚΗΠΤΟΥΧΟΙΤΟΝΔΕΗΓΕΙΡΑΝ
ΠΥΡΓΟΝΤΩΝΒΑΘΡΩΝΣΥΜΠΤΩΘΕΝΤΑ†

† Λέων σὺν Κωνσταντίνῳ σκηπτοῦχοι, τὸν δε ἡγεῖραν
πύργον τῶν βάθρων συμπτωθέντα. †

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη εἶναι ὁμοία τῆς εἰκοστῆς ἑκτῆς.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΡΙΑΚΟΣΤΗ ΕΒΔΟΜΗ.

Ἐπὶ λευκοτάτου μαρμαρίνου διαζώματος, ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ πέμπτου πύργου ἀπὸ τὴν Χρυσὴν πύλην. Ἡ ἐπιγραφή παρατείνεται μέχρι τοῦ νοτίου προσώπου τοῦ πύργου. Εἶναι ἡ ὠραιότερα καὶ ἐπιφανεστέρα πασῶν τῶν ἐπιγραφῶν.

† ΠΑΣΙΡΩΜΑΙΟΙΣΜΕΓΑΣΔΕΣΠΟΤΗΣΗΓΕΙΡΕΡΩΜΑΝΟΣΝΕΟΝ
ΟΠΑΜΜΕΓΙΣΤΟΝΔΕΠΥΡΓΟΝΕΚΒΑΘΡΩΝ.†

† Πᾶσι Ῥωμαίοις μέγας δεσπότης ἤγειρε Ῥωμανὸς νέον,
ὁ παμμέγιστος, τὸν δε πύργον ἐκ βάθρων. †

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη, εἰς τὴν συλλογὴν τοῦ Βοιχίου, ὑπ' ἀριθμὸν 8,791, γράφεται οὕτως.

ΠΑΣΙΡΩΜΑΙΟΙΣΜΕΓΑΣΔΕΣΠΟΤΗΣΗΓΕΙΡΕΡΩΜΑΝΟΣΝΕΟΝ
ΟΠΑΜΜΕΓΙΣΤΟΝΔΕΠΥΡΓΟΝΕΚΒΑΘΡΩΝ

Συμπληροῦται δὲ οὕτως.

. . . . Πᾶσι Ῥωμαίοις μέγας δεσπότης (ἀν)ήγειρε Ῥωμανὸς νέον .
(τ)ὸ(ν) παμμέγιστον (τόν) δε πύργον ἐκ βάθρων.

Ἀπορῶ διατῆ ἐπιγραφή αὕτη κατεγράφη οὕτως ἡμαρτημένη εἰς τὴν συλλογὴν τοῦ Βοιχίου, ἐνῶ εἶναι εὐανάγνωστος καὶ τὸ μάρμαρον παντοῦ ἀέριον. Γράφει προσέτι ὁ Βοίχιος· «ἐν Κ/πόλει, εἰς πύργον τῶν τειχῶν πρὸς τὸν Βόσπορον» (γρ. Προποντίδα)¹⁾.

Τίς ἦτον ὁ ἄνω μνημονευόμενος Ῥωμανός, εἶναι δύσκολον νὰ εἴπωμεν μετὰ βεβαιότητος. Πιθανὸν εἶναι ὁ αὐτὸς Ῥωμανὸς Λεκαπηνός, ὁ ἀνεγείρας καὶ τὸν πύργον τοῦ Ἁγίου Νικολάου εἰς τὸ Λεόντιον τεῖχος. Τὰ γράμματα ὅμως τῶν ἐπιγραφῶν διαφέρουσιν.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΡΙΑΚΟΣΤΗ ΟΓΔΟΗ.

Πλάξ μαρμάρινος ἐπὶ τοῦ ἔξω τείχους, μεταξὺ τοῦ τετάρτου καὶ πέμπτου πύργου ἀπὸ τὴν Χρυσὴν πύλην.

ΤΟΚΑΙΤΕΙΧΟΣΟΝΤΩΣ

τὸ καὶ τεῖχος ὄντως.

Οἱ τειχοδόμοι, ἐκπληττόμενοι ἀπὸ τὸ ὕψος καὶ τὴν ἐρυμνότητα τῶν τειχῶν καὶ πύργων, ἐνέγλυψαν τεμάχιον μαρμάρου καὶ ἐνετείχισαν αὐτὸ εἰς ἐπιφανὲς μέρος τοῦ ἔξω τείχους. Οἱ Βυζάντιοι μετὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν τειχῶν, μεγαλοφώνως ἐξύμνησαν τὸν Κῦρον. Οὐδὲν παράδοξον λοιπὸν, ἂν οἱ ἔμμισθοι ἐργάται ἠθέλησαν δι' ἐπιφανοῦς ἐπιγραφῆς, νὰ διαιωνίσωσιν ἐπὶ τῶν τειχῶν τὸν θαυμασμόν των. Πιθανὸν καὶ ὁ Κῦρος ἀφῆκεν εἰς τὰ τεῖχη, τοιοῦτον προφανὲς ἐγκώμιον τῆς μεγαλουργίας αὐτοῦ. Ἡ ἐπιγραφή φαίνεται σύγχρονος τῆς ἀνεγέρσεως τῶν τειχῶν.

¹⁾ Constantinopoli, in turri moenium versus Bosphorum.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΡΙΑΚΟΣΤΗ ΕΝΝΑΤΗ.

Ἐπὶ μαρμάρου, πλησίον τῆς προηγουμένης, ἀναστροφῶς ἐντετειχισμένη.

ΠΥΡΓΟΤ—ΠΟΛΕΙ

Πύργο(ς)τ(ῆ)-πόλει.?

Εἶναι λείψανον ἐπιγραφῆς εἰς ἐμὲ ἀκατανοήτου.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΗ.

Ἐπὶ πλακὸς μαρμαρίνου, ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ τελευταίου πυργίου.

ΙΩΑΝ	Ἰωάν(ου ἐν)
ΧΩΛΥΤΟ	Χ(ριστ)ῶ αὐτο-
ΚΡΑΤΩΡΟΣΤΟΥ	κράτ(ο)ρος τοῦ
ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ	Παλαιολόγου.

Ὁ Βοίχιος ὑπ' ἀριθ. 8,779 οὕτω κατεχώρισε τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην.

ΙΩΥΕΝ	Ἰω(άννο)υ ἐν
ΧΩΛΥΤΟ	Χ(ριστ)ῶ αὐτο-
ΚΡΑΤΟΡΟΣ	κράτορος
ΠΑΛΑΙΟ	Παλαιο-
ΛΟΓΟΥ	λόγου.

Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι μολυβδωτή.

Αὕτη εἶναι ἡ τελευταία ἐπιγραφὴ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου τοῦ ἀνακαινίσαντος τὰ χερσαία τεῖχη, ἀπὸ τὸν Κεράτιον κόλπον μέχρι τῆς Προποντίδος· εἶναι δὲ ὄλαι ἐπτά. Ἐξαιρουμένης ταύτης, ἅπασαι αἱ ἄλλαι φέρουσι χρονολογίαν·

Ἡ 16η καὶ ἡ 32α =	6,941=1,433	M. X.
» 24η —	6,946=1,438	»
» 25η —	6,947=1,439	»
» 7η —	6,949=1,441	»
» 35η —	6,952=1,444	»

Ἐκ τῆς παραβολῆς τῶν ἐπιγραφῶν τούτων μανθάνομεν, ὅτι ἡ ἀνακαινίσις δῆρκεσεν ἔνδεκα ἔτη, ἀπὸ τοῦ 1433 μέχρι τοῦ 1444, ἐννέα ἔτη πρὸ τῆς ἀλώσεως. Εἰργάζοντο συγχρόνως εἰς ὅλα τὰ τεῖχη, διότι αἱ χρονολογίαι εἶναι διεσπαρμέναι ἀτάκτως καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν τῶν χερσαίων τευχῶν. Παρατηρῶ πρὸς τούτοις, ὅτι ὄλαι αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται ἐντετειχίσθησαν ἐπὶ τοῦ ἔξω τεί-

χους καὶ τῶν πυργίων. Μόνη μία ἐπὶ τοῦ Ἑρακλείου, ἡ ἐβδόμη, εἶναι μέσον δύο πύργων. Εἰκάζω ἐκ τούτου, ὅτι τὰ ἔσω τείχη ἀνάγκη ἀνακαινίσεως δὲν εἶχον καὶ τὴν ἐρυμνότητα αὐτῶν κατέδειξαν οἱ ἕκτοτε τέσσαρες αἰῶνες.

Λέγω πρὸς τούτους ὅτι ἡ ἀνακαινίσις αὕτη, διαρκέσασα ἔνδεκα ἔτη, διαψεύδει τὰ ὑπὸ τῶν Βυζαντιῶν γραφόμενα περὶ τοῦ Κύρου, ἀνεγείραντος τὰ τείχη εἰς διάστημα χρόνου ὀλιγωτέρου τῶν δύο μηνῶν. Ἦτο δὲ καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους μέγας ὁ πληθυσμὸς τῆς Κ/πόλεως, διότι αἱ ἀλλεπάλληλοι ἐπιδρομαὶ τῶν ἐχθρῶν εἰς τὰ προάστεια τῆς πόλεως ἠνάγκασαν πολλοὺς νὰ καταφεύγωσιν εἰς τὴν ὑπὸ τῶν τειχῶν ἀσφαλῶς φρουρουμένην πόλιν. Ἐπομένως ἐργάται πλείοτεροι εὕρισκοντο ἐντὸς τῆς πόλεως πρὸς ταχυτέραν ἀνακαινίσιν τῶν τειχῶν.

Ἡ τειχοδομία τοῦ ἔξω τείχους, γενομένη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου, τεκμαίρει καὶ τὴν ἀθλιότητα τῆς Βυζαντινῆς πλινθοποιίας, διότι αἱ ἀψίδες τοῦ ἔξω τείχους ἐτειχοδομήθησαν διὰ πλίνθων λεπτοτέρων καὶ λίαν ὑποδεεστέρων τῶν ἐπὶ τῶν πύργων καὶ τῶν ἀρχαίων Βυζαντινῶν οἰκοδομημάτων.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΗ ΠΡΩΤΗ.

Ἐπὶ μαρμαρίνου διαζώματος ἐπὶ τοῦ ὑστεροῦ πύργου. Ἡ βᾶσις τοῦ ἐρυμνοῦ τούτου πύργου βρέχεται ἀπὸ τὴν θάλασσαν τῆς Προποντίδος.

† ΠΥΡΓΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΚΑΙΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΠΙΣΤΩΝ
ΕΝ ΧΩΛΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ ΕΥΣΕΒΕΙΣ ΒΑΣΙΛΕΙΣ ΡΩΜΕΩΝ †

† Πύργος Βασιλείου καὶ Κωνσταντίνου πιστῶν
ἐν Χ(ριστ)ῶ αὐτοκρατόρων εὐσεβ(ῶν) βασιλέ(ων) Ρωμ(αί)ων. †

Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην κατεχώρισεν ὁ Βοΐχιος ὑπ' ἀρ. 8,701. Γράφεται δὲ οὕτως ὑπὸ πολλῶν συγγραφέων.

« Πύργος Βασιλείου καὶ Κωνσταντίνου »
« πιστῶν ἐν »
» σιλεῖς Ῥωμέων »
« Χ(ριστ)ῶ αὐτοκρατόρων εὐσεβεῖς Βα- »

Ἀπορῶ διὰ τὴν παράτοπον θέσιν τῶν λέξεων, διότι ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι ἐπὶ μαρμαρίνου διαζώματος λευκοτάτου, παρατεινομένου μέχρι τοῦ νοτίου προσώπου τοῦ πύργου καὶ λίαν εὐανάγνωστος.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Τζιμισκῆ, συνητοκρατόρησαν ὁ Βασίλειος καὶ ὁ Κωνσταντίνος. Μνημονεῦει τοὺς αὐτοὺς αὐτοκράτορας τῆς εἰκοστῆς ἐβδόμης ἐπιγραφῆς. Ἀνεκαινίσθη λοιπὸν ὁ πύργος ἀπὸ τοῦ 975 μέχρι τοῦ 1,025.

Αὗται εἶναι ὅλαι αἱ ἐπιγραφαί, τὰς ὁποίας ἀνέγνωσα ἐπὶ τῶν χερσαίων τει-

χών. Ἐκ τῆς ἐνδελεχοῦς μελέτης αὐτῶν, πιθανὸν οἱ ἡμέτεροι ἀρχαιολόγοι νὰ σαφηνίσωσι γεγονότα τινὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἀποσιωπώμενα ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν.

Ταύτην τὴν ἐπιγραφὴν καθὼς καὶ τὴν τριακοστὴν ἐβδόμην κατεχώρισεν ὁ Χάμμερ ἐν τῷ περὶ Κ/πόλεως συγγράμματι αὐτοῦ. ¹⁾

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ.

ΠΥΛΑΙ ΤΩΝ ΧΕΡΣΑΙΩΝ ΤΕΙΧΩΝ.

Τὰς πύλας τῶν χερσαίων τευχῶν διαιρῶ εἰς δύο τάξεις—εἰς Πυλίδας ²⁾, συνήθως ὑπὸ τῶν Βυζαντιῶν καλουμένας παραπόρτια, καὶ εἰς Πύλας· αἱ μὲν πύλαι ἦσαν δίοδοι πάνδημοι, αἱ δὲ πυλίδες δίοδοι ἰδιωτικῶν κτιρίων ἢ ἐκκλησιῶν, κλειόμεναι ἢ ἀνοιγόμεναι κατ' ἀρέσκειαν τῶν ἱερωμένων ἢ τῶν ἐπιτρόπων αὐτῶν.

Ἐν τῇ γωνίᾳ τοῦ Ἐβδόμου, ἐνθα συνενοῦνται τὰ χερσαία μετὰ τῶν παραλίων τευχῶν, ἀνήγειραν οἱ Βυζάντιοι τεῖχος χθαμαλότερον, ἐκτεινόμενον ἀπὸ τῆς γωνίας ταύτης μέχρι τῆς θαλάσσης, καλούμενον ὅτε μὲν βραχιόνιον, ὅτε δὲ πτερὸν τῶν Βλαχερνῶν ³⁾. Διὰ τοῦ τεύχους τούτου ἐκωλύετο ἢ ἀπὸ τοῦ Κοσμιδίου εἰσόδος τῶν ἐχθρῶν πρὸς τὴν παραλίαν τοῦ λιμένος. Ἄδηλον εἶναι ἀν ἀνηγέρθη συγχρόνως μετὰ τοῦ Ἡρακλείου τεύχους, ἢ μεταγενέστερον ὑπὸ τοῦ Θεοφίλου τοῦ ἀνακαινίσαντος τὰ τεῖχη ὅλα. Ἐντὸς τοῦ τεύχους τούτου καὶ πλησιέστατα τῶν ὑψηλῶν χερσαίων τευχῶν, ἤνοιξαν οἱ Βυζάντιοι πύλην ὕψους τριῶν καὶ ἡμίσεος μέτρων. Τὴν πύλην ταύτην, κοινῶς καλουμένην Ξυλόπορταν καὶ ὑπὸ τοῦ Καντακουζηνοῦ Ξυλίνην ⁴⁾, σωζομένην μέχρις ἐσχάτων, κατηδάφισαν οἱ Ὀθωμανοὶ τῷ 1868. Διὰ τῆς πύλης ταύτης διαβαίνουσι καὶ σήμερον οἱ πολῖται εἰς τὸ Κοσμιδίον· σώζεται δ' εἰσέτι παρὰ τοῖς ἐκεῖσε διαιτωμένοις χριστιανοῖς τὸ ἀρχαῖον Βυζαντινὸν ὄνομα ἢ Ξυλόπορτα. Λείψανα τοῦ τεύχους

xylogorta

¹⁾ Τόμ. Α'. σελ. X. καὶ XI. τῶν ἐπιγραφῶν. ²⁾ M. Glos. Βλ. παραπόρτιον. ³⁾ «Τὸ Βραχιόνιον τῶν Βλαχερνῶν». Ἄννα Κομνηνὴ, Τόμ. Α'. σελ. 104.—«πυρσοὺς ἀναφθέντας εἰς τὸ Βλαχερνῶν προτείχισμα, τὸ καλούμενον πτερὸν». Νικ. Πατρ. ἱστορία, σελ. 20.

⁴⁾ «Τριήρη. . . ἐπὶ τῆς Ξυλίνης λεγομένης πύλης ἐφορμοῦσαν». I. Καντακουζηνοῦ, Τόμ. Β'. σελ. 541.—καὶ ἐκ τῶν Εὐγενίου πυλῶν ἄχρι τῆς Ξυλίνης λεγομένης πύλης. Ἰδ. Τόμ. Γ'. σελ. 213.—καὶ τὰ ἐγδοήκοντα πλοῖα ἀπὸ τῆς Ξυλοπόρτης ἄχρι τῆς Πλατέας». M. Δούκας, σελ. 282.

τούτου τοῦ ἐκτεινομένου μέχρι τῆς θαλάσσης, ἀναφαίνονται εἰς τοὺς κήπους τῶν παραλίων Ὀθωμανικῶν οἰκιῶν.

Ἡ πύλη αὕτη, ἐπίσημος ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Βυζαντίου, συγχέεται μετὰ τῆς Ξυλοκέρκου πύλης τῆς ἀπέναντι τοῦ Ἡρακλείου τείχους, τῆς ὁποίας ἔχνη σήμερον δὲν φαίνονται. Ἡ θέσις τῆς Ξυλοπόρτης, συχνότατα μνημονευομένης ἐν ταῖς πολιορκίαις τοῦ Βυζαντίου, διέφυγε τοὺς ἱστορικούς, συγχέοντας αὐτὴν ποτὲ μὲν μετὰ τῆς ἄνω Ξυλοκέρκου, ποτὲ δὲ μεθ' ἑτέρας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ αὐτόθι πλησίον Ἀγίου Δημητρίου, τοῦ ἐπιλεγομένου Κανάβη ἢ εἰς τὴν Ξυλόπορταν, ἕνεκα τῶν ξυλίνων θυρῶν τῆς συνοικίας ταύτης, σωζομένων μέχρι τοῦ 1812 ¹⁾. Λέγει ὁ Κανανός ²⁾: « ἔφθασαν... ἀπὸ τῆς Ξυλοπόρτης ἕως εἰς τῆς Χρυσείας ».

Τρεῖς πυλίδας μνημονεύουσιν οἱ Βυζαντινοὶ ἱστορικοί.

Τὴν πυλίδα τοῦ Ἀγίου Καλλινίκου, ἢ παραπόρτιον Καλλινίκην.

Τὴν πυλίδα τῶν Ἀσωμάτων καὶ

Τὴν πυλίδα Κερκόπορταν, ἢ παραπόρτιον Κερκόπορταν, περιώνυμον κατὰ τὰς τελευταίας ὥρας τῆς ἀλώσεως.

Ἡ πυλὶς τοῦ Ἀγίου Καλλινίκου εἶναι πυλὶς τοῦ Ἡρακλείου τείχους, μετὰ τοῦ δευτέρου καὶ τρίτου πύργου, ἀπὸ τὴν συνοχὴν τοῦ Ἡρακλείου μετὰ τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους. Εἶναι πύλη μικρὰ, οὕτω παρονομασθεῖσα ἀπὸ τὸν ἔνδον ναὸν τοῦ Ἀγίου Καλλινίκου³⁾. Φαίνεται ἀπὸ τὸ παρακείμενον Γραικικὸν νεκροταφεῖον τοῦ Ἐγγρή-καπῆ. Τὸ εὖρος τοῦ τείχους εἶναι Μ. 3,70, τὸ δὲ ἄνοιγμα τῆς πυλίδος Μ. 2,96. Προσεχώθη δὲ τόσον ἡ πυλὶς αὕτη, ὥστε ἄγνωστον εἶναι τὸ ὕψος αὐτῆς. Ὑπὸ τὸ μαρμάρινον ὑπέρθυρον, φαίνονται δύο στρογγύλαι ὀπαί, ὅπου ἔμβαινον οἱ στρόφιγγες. Ὅλον τὸν ἔσω χῶρον, κατεχόμενον ἄλλοτε ὑπὸ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγίου Καλλινίκου, συνεξήτασα μετὰ τοῦ φίλου μου Κ. Ἐμ. Ἰωαννίδου. Λεῖψανα τοῦ ναοῦ δὲν διεσώθησαν εἰς οὐδεμίαν γωνίαν. Εἶναι σήμερον κήπος Ὀθωμανικός, περικλειόμενος ἀπὸ τὰ τείχη καὶ τινα πενιχρὰ Τούρκικα οἰκήματα. Ἡ ἐπιτείχισις τῆς πυλίδος κατὰ μέρος καταπεσοῦσα, φαίνεται ἀρχαία, καὶ πιθανὸν εἶναι ἢ αὐτὴ ἢ ἐπὶ τῆς ἀλώσεως γενομένη. Φρονῶ ὅτι αἱ πυλίδες αὗται ἐπετειχίσθησαν κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἀλώσεως καὶ ὄχι, καθὼς λέγει ὁ Κ. Βυζάντιος, « κλεισθεῖσαι μετὰ τὴν ἄλωσιν. »

Ἡ πλησίον ταύτης πυλὶς τῶν Ἀσωμάτων, ἢ τῶν ἐννέα Ταγμάτων, εἶναι πυλὶς τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους, κειμένη πλησίον τοῦ παλατίου τοῦ Ἐβδόμου, ὀλίγα βήματα πρὸς βορρᾶν αὐτοῦ. Εἶναι καὶ αὕτη, καθὼς καὶ ἡ τοῦ Ἀγίου Καλλινίκου, ἐπιτετειχισμένη. Γράφει περὶ τῆς πυλίδος ταύτης ὁ Καντακουζηνός ⁴⁾:

¹⁾ Πατρ. Ἐλάσ. Γραφαί, σελ. 41. ²⁾ Σελ. 472. Λίαν ἀσαφῆ εἶναι τὰ ὑπὸ τοῦ Κ. Βυζαντίου γραφόμενα περὶ τῆς πύλης ταύτης. Κ/πολις, Τόμ. Α΄. σελ. 596. ³⁾ Κ/πολις Πατρ. σελ. 18.—Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α΄. σελ. 353. ⁴⁾ Βιβλ. Γ΄. κεφ. 53.

Ἡ πυλὶς τοῦ
Ἀγίου Καλλινίκου

Ἡ πυλὶς τοῦ
Ἀσωμάτων

«Ὁ δέ γε Χουῦμος ἅμα τοῖς ἀμφ' αὐτὸν τῆς προσαγορευομένης τῶν Ἀσωμάτων πύλης ἐξελθὼν, ὅ,τι ἂν ἀποβαίη ἴστατο ἀποσκοπῶν.»

Πλησίον τοῦ παλατίου τοῦ Ἐβδόμου ἦτον ἡ περιφανὴς ἀνδρῶα μονὴ τῶν ἐννέα Ταγμάτων ἢ Ἀσωμάτων, κτίσμα τῆς Βασιλίδος Θεοδώρας τῆς Πορφυρογεννήτου, ἀδελφῆς Ζωῆς τῆς Αὐγούστης. Ὅτε οἱ φίλοι τοῦ Καντακουζηνοῦ, κατακλεισθέντες ἐν τῷ παλατίῳ τοῦ Ἐβδόμου μεταβληθέντι εἰς εἰρηκτὴν, ἑσασίασαν, «εἰς τὸν ἐγγὺς κατέφυγον ναὸν τὸν τῶν ἐννέα Ταγμάτων προσαγορευόμενον.»

Ὅπισθεν τῆς πυλίδος ταύτης καὶ παρὰ τὸ παλάτιον τοῦ Ἐβδόμου κατοικοῦσι σήμερον πενέστατοι Ἑβραῖοι. Ὀλίγον πρὸς βορρᾶν εἶναι ὑαλουργεῖον Ἑβραϊκόν, κατέχον πιθανῶς τὸν τόπον ἢ μέρος τοῦ τόπου τοῦ Ναοῦ τῶν Ἀσωμάτων· διότι ὀπισθεν τῆς πυλίδος παρατείνεται τὸ τεῖχος τῆς πόλεως καὶ χῶρος ἰκανὸς διὰ τοιοῦτον μεγαλοπρεπῆ ναὸν δὲν ὑπάρχει. Αἱ ἐπὶ τοῦ πλησίον τείχους φαινόμεναι θυρίδες ἀνήκουσι πιθανῶς εἰς τὸν ναὸν τοῦτον, ἢ εἰς κελλία τῶν ἐν τῷ ναῷ ἱερουργούντων.

Ἐρχομαι τώρα εἰς τὴν τρίτην πυλίδα, τὸ περιώνυμον παραπόρτιον, Κερκόπορτα. — Ἴδου τὰ περὶ τούτου γραφόμενα τοῦ Μ. Δούκα ¹⁾, ἀφηγουμένου τὰς τελευταίας ὥρας τῆς ἀλώσεως. «Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι, ἰδόντες τὴν εἰσοδοῦξοδον αὐτῶν φανεράν γενομένην, καὶ μὴ δυνάμενοι ἐξιέναι ἔξω τῆς πόλεως καὶ ἀνθίστασθαι τοῖς Τούρκοις, ἐν τῷ ἔξω κάστρῳ, ἀπερικαλύπτους ὄντας, τῶν τειχέων καταπεσόντων ²⁾, ἦσαν τινες τῶν γερόντων ἐπιστάμενοι παραπόρτιον ἐν πρὸ πολλῶν χρόνων ἀσφαλῶς πεφραγμένον ὑπόγειον, πρὸς τὸ κάτωθεν μέρος τοῦ παλατίου, καὶ δηλώσαντες τῷ Βασιλεῖ, διὰ προστάξεως αὐτοῦ ἠνοίχθη, καὶ ἐξήρχοντο ἐξ αὐτοῦ περισχεπόμενοι τοῖς τείχεσι τοῖς ὑγιαίνουσι, καὶ ἀντεμάχοντο τοῖς Τούρκοις ἐν τῷ περιβολαίῳ. Τὸ δὲ ὄνομα τῆς κρυφῆς ἐκείνης πύλης ἐκαλεῖτό ποτε Κερκόπορτα.» Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς ἱστορικός· «Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι πάντες σὺν τῷ Βασιλεῖ ἀντιπαρατάσσοντες ἦσαν τοῖς ἐχθροῖς, καὶ ἅπασα ἡ δύναμις καὶ ὁ σκοπὸς ἦν τοῦ μὴ ἀφεῖναι τοῖς Τούρκοις τὴν εἰσοδὸν γενέσθαι ἐκ τῶν καταπεσόντων τειχέων· ἔλαθε δι' ἄλλης ὁδοῦ τούτους εἰσάξει ὁ θελήσας Θεός. Ἴδόντες γὰρ τὴν πύλην, ἣν προλαβόντως εἰρήκαμεν, ἀνεωγμένην, καὶ εἰσπηδήσαντες ἐντὸς ἐκ τῶν ὀνομαστῶν ἀνδρῶν ἐκείνων τῶν δούλων τυράννου ὡς πεντήκοντα, καὶ ἀναβάντες ἐπάνω τῶν τειχέων, πῦρ πνέοντες καὶ τοὺς συναντήσαντας κτείναντες, τοὺς ἀκροβολιστὰς ἔπαιον.—Τὰς δὲ κλίμακας ἀκωλύτως ἐπήγγυον, καὶ ἀνέβαινον ὡς ἀετοὶ πετόμενοι. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι σὺν τῷ βασιλεῖ οὐκ ἐγίνωσκον τὸ γινόμενον· ἦν γὰρ ἀπὸ μακρόθεν ἢ γινομένη τῶν Τούρκων εἰσοδος.—Τότε ἐξαίφνης ὀρῶσι βέλη ἐκ τῶν ἄνω κατιόντα καὶ κατασφάττοντα

Cercoporta

¹⁾ Σελ. 282, 285. Τὸ παλάτιον τοῦτο καλεῖ Νικ. ὁ Γρηγορᾶς, Τόμ. Β'. σελ. 729, «παλαιὸν παλάτιον.» ²⁾ Ἐννοεῖ ὁ Δούκας τὸ ἔξω τεῖχος.

τούτους. Ἀναβλέψαντες ὄρωσι Τούρκους, ἰδόντες δὲ εἰς φυγὴν ἐτρέπησαν, καὶ μὴ δυνάμενοι εἰσελθεῖν διὰ τῆς πύλης τῆς ἐπονομαζομένης Χαρσοῦ, στενοχωρούμενοι διὰ τὸ πλῆθος, οἱ μὲν ἀλκὴν περισσοτέραν ἔχοντες τοὺς ἀνάνδρους καταπατοῦντες εἰσῆρχοντο.» Προσθέτει καὶ τὰ ἐξῆς ὁ Δούκας· «Οἱ δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς καμμύσαντες ἀπὸ τοῦ τείχους ἐπιπτον κατερραγότες τὰ σώματα, καὶ δεινῶς τὸ τέλος τῆς ζωῆς ἀποβάλλοντες.»

Ἐκ τῶν λόγων τοῦ Δούκα καταφαίνεται τὸ ἐπίσημον τῆς πυλίδος, διὰ τῆς ὁποίας πρῶτον εἰσῆλθον οἱ Ὀθωμανοὶ τὸ πρῶτὸν τῆς 29 Μαΐου 1453.

Ὁ Φραντζῆς δὲν ἀναφέρει τὴν πυλίδα ταύτην, ἀλλὰ τὰ ἀκόλουθα ἀνάγονται εἰς τὴν εἴσοδον τῶν Ὀθωμανῶν διὰ τῆς πυλίδος ταύτης¹⁾· «Καὶ φωνή τις ἐρρέθη ἔσωθεν καὶ ἐξωθεν καὶ ἐκ τοῦ μέρους τοῦ λιμένος, «ἑάλω τὸ φρούριον» καὶ τὰ στρατήγια καὶ τὰ σημεῖα ἔσωθεν ἐν τοῖς πύργοις ἔστησαν, καὶ ἡ φωνὴ τοὺς ἡμετέρους ἐτρέψατο.»

Μέχρι τῆς σήμερον ἡ θέσις τῆς πυλίδος ταύτης ἦτον ἄγνωστος, μολονότι ὁ Δούκας σαφέστατα διευκρινεῖ τὴν ἐπὶ τῶν τειχῶν τούτων καὶ πλησίον τοῦ Παλατιοῦ θέσιν αὐτῆς.

Λέγει περὶ τῆς πυλίδος ταύτης ὁ Πατριάρχης²⁾· «Πλησίον δὲ τοῦ περὶ τὰ τεῖχη Παλατιοῦ τούτου (δηλ. τοῦ Ἐβδόμου) ἦτο καὶ τὸ ἐπίσημον ἐκεῖνο παραπόρτιον, Κερκόπορτα καλούμενον.» Ἀναφέρει τὰ ἄνω γραφόμενα τοῦ Δούκα, ἐπιλέγων· «Οὕτω λοιπὸν ἡ τῆς πόλεως ἄλωσις διὰ τοῦ παραπορτίου τῆς Κερκοπόρτας ἐγένετο.»

Ὁ Κ. Βυζάντιος³⁾· «Ἀπ' αὐτοῦ (δηλ. τοῦ Ξυλοκέρκου) παρωνομάσθη καὶ τὸ ἐπίσημον ἐκεῖνο παραπόρτιον, τὸ καλούμενον Κερκόπορτα καὶ Ξυλόκερκον, διὰ τοῦ ὁποίου ἐμβῆκαν πρῶτον οἱ Τούρκοι εἰς τὴν πόλιν. Τὸ παραπόρτιον τοῦτο, κείμενον πιθανῶς μεταξὺ τοῦ παραπορτίου τῶν Ἀσωμάτων ἢ τοῦ τῆς Καλλινίκης καὶ τῆς πύλης τῆς Γυρολίμνης, Ἰσαάκιος ὁ Ἄγγελος, ἀκούσας, λέγει ὁ Χωνιάτης, προμαντευόντων τινῶν, καὶ μάλιστα τοῦ ἀπὸ Ἱεροσολύμων πατριάρχου Δοσίθεου τοῦ Στουδίτου, προφητιῶντος, ὅτι ὁ Ῥῆξ τῆς Παλαιστίνης δι' αὐτοῦ ἐμελλεν εἰσελθεῖν καὶ κυριεῦσαι τῆς πόλεως, ἐπέφραξε διὰ τιτάνου καὶ πλίνθου ὀπτῆς»⁴⁾.

Ὁ Κ. Μόρδτμανν⁵⁾ ἀναφέρει τὴν πυλίδα ταύτην, ὡς πλησίον τοῦ παλατιοῦ τοῦ Ἐβδόμου.

Τὴν εἴσοδον τῶν Τούρκων διὰ τῆς Κερκοπόρτας μνημονεύει καὶ ὁ Χάμμερ⁶⁾.

¹⁾ Φραντζῆς, σελ. 285. ²⁾ Κ/πολις Πατρ. σελ. 19. ³⁾ Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 598. ⁴⁾ Ν. Χωνιάτης, σελ. 529. ⁵⁾ Σελ. 89. ⁶⁾ Τόμ. 2, σελ. 424. Ἄγνοεὶ ὁ ἱστορικὸς οὗτος τὴν θέσιν τῆς πυλίδος. Ἐξέλαβε τὸ ὑπὸ τοῦ Δούκα μνημονευόμενον πλάγιον τοῦ Ἐβδόμου ὡς τὸ παλάτιον τῶν Βλαχερνῶν. «A la partie basse du palais des Blachernes, il y avait une sortie souterraine, Cercoporta ou porte du Cir-

Ταῦτα ἀναφέρω, ἵν' ἀποδείξω ὅτι μέχρι τῆς σήμερον οὐδεις ἐσημείωσε τὴν ἀληθῆ θέσιν τῆς Κερκοπόρτας. Αὕτη δὲ ἡ ἀσάφεια πάντων τῶν τὴν ἄλωσιν ἱστορησάντων ἡμεδαπῶν καὶ ἀλλοδαπῶν, προσέρχεται ἀπὸ τὴν ἐπιπόλαιον μελέτην τοῦ ἱστορικοῦ Δούκα.

Ὁ μέσον τοῦ ἔσω καὶ ἔξω τείχους χῶρος ἐκαλεῖτο, καθὼς ἀνωτέρω εἶπον, περιβόλος καὶ ἐκ τοῦ περιβόλου τούτου κυρίως ἀντεμάχοντο οἱ Βυζάντιοι. Ἐναφέρω τὰ ὑπὸ τοῦ Κανανοῦ γραφόμενα ἐπὶ τῆς πολιορκίας τοῦ Σουλτάν Μουράδ τῷ 1422¹⁾. Λέγει ὅτι ἐν καιρῷ τῆς μάχης αἱ γυναῖκες ἐνεθάρρουν τοὺς ἄνδρας, φέρουσαι πέτρας καὶ παντοῖα φάρμακα πρὸς ἴασιν τῶν πληγῶν των. « Ἄλλαι δὲ τοὺς γνησίους αὐτῶν ἀδελφούς καὶ τέκνα καὶ τοὺς ὁμοζύγους κατεμπόδιζον μὴ καταβῆναι ἀπὸ τοῦ τείχους τοῦ κάστρου, καὶ τοῦ πολέμου σχολάσαι, — μίᾳ τὴν ἄλλην ἐνουθέτει καὶ ἔλεγε· Βλέπε μὴ πλησιάσης τὸ κάστρον τὸ μέγα, ὅτι τῶν Τούρκων αἱ σάγιτταις κρόνουν ἐκεῖσε καὶ εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο, ἀλλὰ περιπατεῖτε πλησίον εἰς τὸ μέρος τοῦ ἔξω κάστρου, ἵνα σκέπησθε ὑπὸ τούτου. Πλὴν ἐλαβώθησαν καὶ τινες μὲ σαγίττας ».

Ἐκαστος περιβόλος, ἐκτεινόμενος ἀπὸ τὴν μίαν εἰς τὴν ἄλλην πύλην, εἶχε δύο εἰσόδους στενάς, γενομένας διὰ τῆς προσεγγίσεως τοῦ παραφυλίου πύργου πρὸς τὸ ἔξω τεῖχος. Δὲν φρονῶ, ὅτι ἐν καιρῷ πολιορκίας ὑπῆρχον ἄλλαι εἰσοδοὶ ἐκ τῆς ἔσω πόλεως ἐντὸς τῶν περιβόλων, διότι τότε ὁ ἐχθρὸς, κατεδαφίζων διὰ τῶν ἐλεπόλεων τὸ ἔξω τεῖχος, ἠδύνατο ἀκωλύτως νὰ εἰσβάλλῃ εἰς τὴν πόλιν διὰ τῶν διόδων τούτων. Ἐν δὲν ὑπῆρχε πλὴν μία μόνη εἰσόδος εἰς ἕκαστον περιβόλον, ὁ ἐχθρὸς, εἰσβάλλων διὰ τοῦ ἔξω τείχους εἰς τὸν περιβόλον, ἤθελε κατασφάξει ἢ ζωγρήσει τοὺς μαχητάς, πανταχόθεν περικλειομένους. Ἐνεκα τῆς εὐχεροῦς διαφυγῆς τῶν ἐν τῷ περιβόλῳ μαχομένων δι' ἀμφοτέρων τῶν εἰσόδων τοῦ περιβόλου, ἡ εἰσβολὴ τοῦ ἐχθροῦ ἐντὸς αὐτοῦ ἐματαιοῦτο, διότι ἀνάγκη ἐκεῖθεν νὰ διαβῆ τὰς στενάς διόδους τῶν παραφυλίων πύργων, ἀκοντιζόμενος ἀπὸ τοὺς ἀκροβολιστὰς τῶν πύργων ὄλων. Περὶ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου ἅπασαι αἱ πύλαι ἐκλείοντο²⁾.

Τὸ τεῖχος ἀπὸ τὴν πύλην τῆς Ἀδριανουπόλεως μέχρι τοῦ παλατίου τοῦ Ἐδδόμου ἐκτεινόμενον, ὀλίγον πρὸ τοῦ παλατίου τούτου διακόπτεται. Ἐμπόδιον, νορίζω, ἦτο τὸ παλάτιον τοῦτο, τὸ ὁποῖον, ἀνεγερθὲν πρὸ τῆς ἀνεγέρσεως τῶν τειχῶν ἐπὶ Θεοδοσίου, ὤφειλεν ἢ νὰ κατεδαφισθῆ, ἢ νὰ περιτειχισθῆ ὑπὸ τοῦ νέου τείχους. Ἐνεκα τούτου οἱ πρῶτοι τειχοδόμοι δὲν παρέτειναν τὸ ἔσω τεῖχος μέχρι τοῦ Παλατίου. Τὸ δὲ ἔξω τεῖχος, συνεχόμενον μετὰ τοῦ δυτικοῦ προσώπου τοῦ παλατίου, εἶναι τεῖχος ἐρυμνότατον μετὰ πύργων ὑψηλῶν καὶ

que. Mais Isaac Comnène, l'avait fait murer, afin de prévenir l'accomplissement d'une prédiction qui annonçait que l'empereur Frédéric entrerait par là dans Constantinople. ¹⁾ Σελ. 476. ²⁾ Νικ. Γρηγοράς, Τόμ. Α'. σελ. 420.

εὐρυτάτων. Τὰ δύο τείχη, ἐξωτερικὸν καὶ ἐσωτερικὸν, ἐδῶ ἠνώθησαν διὰ διατειχίσματος ἐρυμνοῦ εὐρους, Μ. 3,15 ἀποκλείοντος τὴν εἰσβολὴν τῶν ἐχθρῶν ἀπὸ τοῦ περιβόλου εἰς τὴν ἔσω πόλιν. Εἰς τὸ διατειχίσμα τοῦτο ἠνοιξαν οἱ τειχοδόμοι χαμηλὴν θύραν, διὰ τῆς ὁποίας εἰσῆρχοντο ἐν τῷ περιβόλῳ οἱ ἐν τῇ πόλει πολεμισταί¹⁾. Τοιοῦτοτρόπως εἶχεν ὁ περίβολος οὗτος, ἀπὸ τὴν πύλην τῆς Ἀδριανουπόλεως μέχρι τοῦ παλατίου τοῦ Ἐβδόμου, δύο εἰσόδους, ἀναγκαίας ἐν καιρῷ πολιορκίας. Αἱ διὰ λαξευτῶν λίθων πλευραὶ καὶ ἡ ἀψὶς τῆς πυλίδος ταύτης τεκμαίρουσιν, ὅτι ἠνοιχθῆ συγχρόνως μετὰ τὴν ἀνέγερσιν καὶ ὄχι μεταγενέστερον δι' ἄλλας ἀνάγκας.

Τὴν τότε ἄσημον πυλίδα ταύτην οὐδεὶς μνημονεύει, ἐκτὸς τοῦ Χωνιάτου, λέγοντος ὅτι ἡ μέχρι τότε ἀνοικτὴ πυλις αὕτη ἐφράχθη ἐπὶ Ἰσαακίου Ἀγγέλου (1185—1195). Αὐτοκρατοροῦντος δὲ τοῦ Ι. Καντακουζηνοῦ, καθὼς ὁ ἴδιος μαρτυρεῖ²⁾, «οἱ ἐν Βυζαντίῳ αὐτοῦ φίλοι ἐπηγγέλλοντό τε καὶ αὐτοὶ, διορύξαντες αὐτὸ, εἰσάγειν αὐτὸν εἰς τὴν πόλιν.» Ἄν οἱ φίλοι τοῦ διώρυξαν τὴν πύλην ταύτην, ἀγνοοῦμεν. Γνωρίζομεν ὅμως ἐκ τοῦ Δούκα, ὅτι τὸ παραπόρτιον τοῦτο ἦτο πρὸ πολλῶν χρόνων «ἀσφαλῶς πεφραγμένον.»

Αὕτη ἡ πυλις, ἀνοιχθεῖσα ὑπὸ τῶν πρώτων τειχοδόμων, ὡς εἴσοδος εἰς τὸν περίβολον, εἶναι τὸ περιώνυμον παραπόρτιον Κερκόπορτα³⁾.

Εἶπον ἀνωτέρω, ὅτι ὁ Δούκας σαφῶς δεικνύει τὴν θέσιν τῆς πυλίδος ταύτης καὶ ἀπὸ τὸν ἱστορικὸν τοῦτον χειραγωγούμενος, ἀνεζήτησα ταύτην πλησίον τοῦ παλατίου τοῦ Ἐβδόμου. Λέγει ὁ Δούκας, ὅτι, πεσόντων τῶν τειχῶν καὶ μὴ δυνάμενοι οἱ Βυζάντιοι νὰ πολεμῶσιν ἀσκεπεῖς, ἠνοιξαν τὸ παραπόρτιον τοῦτο, καὶ δι' αὐτοῦ εἰσῆρχοντο ἐν τῷ περιβόλῳ.

Τὴν πέμπτην Ἰουνίου 1864, ὅλα τὰ πενιχρὰ ξύλινα οἰκήματα τῶν Ἑβραίων, ἰστάμενα παρὰ τὰ τείχη τοῦ παλατίου καὶ τῶν πλησίον τειχῶν, ἀπετεφρώθησαν. Μετὰ τρεῖς ἡμέρας, ἐπεσκέφθη τὰ μέρη ταῦτα, καὶ εἶδον ὅτι ἡ πυλις, ἡ ἄλλοτε τετειχισμένη διὰ πετρῶν καὶ πλίνθων, ἠνεψῆθη ἀπὸ τοὺς πλησίον οἰκοῦντας, ἵνα διαφύγῃ τὴν πυρκαϊάν καὶ διασώσῃ εἰς τὸ ἔξω πεδίου τὰ σκεύη τῶν οἰκιῶν των. Ἐκ τῆς πυλίδος ταύτης διήλθον ἀκωλύτως ἀπὸ τὴν ἔσω πόλιν εἰς τὸν περίβολον, πεπεισμένοι ὅτι αὕτη εἶναι ἡ ἀληθὴς Κερκόπορτα, διὰ τῆς ὁποίας εἰσῆλθον οἱ πεντήκοντα Ὀθωμανοὶ, τὴν πρωίαν τῆς τελευταίας ἡμέρας τῆς ἀλώσεως. Τὸ ἀνοιγμα τῆς πυλίδος εἶναι Μ. 1, 90, τὸ ὕψος Μ. 3, 20, τὸ εὖρος τοῦ τείχους Μ. 3, 15.

Ἀνέβην ἐπὶ τῶν τειχῶν καὶ τῶν πλησίον πύργων, ὅπου κατὰ πρῶτον ἔστη-

¹⁾ Ι. Κανανοῦ, σελ. 476.—Λ. Χαλκοκ. σελ. 384. Τὸ ἐρυμνὸν τοῦτο τείχος κατέπεσε τῷ 1869, καὶ ἕκαστος δύναται νὰ καταμετρήσῃ τὸ πάχος τῶν τειχῶν. ²⁾ Βιβλ. Γ', σελ. 90. ³⁾ Τὰ ὑπὸ τοῦ Κωδικοῦ ἱστορούμενα περὶ τῆς Ξυλοκέρκου πόρτης (σελ. 110), ἀναφέρονται εἰς ἄλλην πύλην, μὴ ἐνυπάρχουσαν σήμερον εἰς τὰ τείχη ταῦτα.

σαν τὰς σημαίας αὐτῶν οἱ Ὀθωμανοὶ καὶ ἐνεποίησαν τοσοῦτον φόβον εἰς τοὺς ὀλίγους πολεμιστάς. Ἐκ τῶν ὑψωμάτων τῶν πύργων τούτων καταφαίνεται πᾶσα ἡ πόλις πρὸς τὸν λιμένα, τὸ Σκουτάριον οἱ λόφοι τῶν Ταταούλων καὶ τοῦ Σταυροδρομίου. Ἔνεκα τούτου ἐξεπλάγησαν οἱ πολῖται, ἰδόντες διὰ μιᾶς ἀναπεπταμένας τὰς σημαίας τῶν ἐχθρῶν ἐπὶ τῶν προμαχώνων τῆς πόλεως¹⁾.

Ἐρχόμεθα τώρα εἰς τὴν μελέτην τῶν πυλῶν, ἐκείνων δὲ κυρίως, περὶ τῶν ὁποίων τοσαύτη συζήτησις ἔγινε κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους χρόνους. Ἄδυνατον νὰ ἐννοήσωμεν πολλὰ συμβεβηκότα τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας καὶ ἰδίως τῆς ἀλώσεως, ἂν πρότερον δὲν μελετήσωμεν τοὺς τόπους, τοὺς ὁποίους ἀναφέρουσιν οἱ Βυζάντιοι²⁾. Λίαν παράδοξον εἶναι εἰς τὸν κατὰ πρῶτον ἐγκύπτοντα εἰς τοιαύτην μελέτην, ὅταν ἀναγνώσῃ τὰς ὀνομασίας τῶν πυλῶν καὶ τῶν χωρογράφων ἡμετέρων τε καὶ ἀλλοδαπῶν, τὴν πλάνην.

Αἱ μὲν πύλαι τοῦ Ἡρακλείου τείχους εἶναι ἀπλαῖ, αἱ δὲ τοῦ Θεοδοσιακοῦ διπλαῖ. Μόνη ἡ πύλη τοῦ Χαρσίου (νῦν Ἐγρῆ-καπῆ) ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου τείχους φρουρεῖται διὰ προτειχίσματος, ἐκτεινομένου ἀπὸ τὸν ἓνα εἰς τὸν ἄλλον πύργον. Ἡ ἔξω πύλη εἶναι πλαγίως ἠνεωγμένη. Ὅθεν καὶ ἡ ὀνομασία ἡ Τουρκικῆ (Ἐγρῆ-καπῆ) ἦτοι ἐγκαρσία πύλη. Μεταξὺ τοῦ τείχους τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ τοῦ προτειχίσματος, μένει χῶρος ἰκανός, καλῶς ὑπερασπιζόμενος ἀπὸ τοὺς ἀκροβολιστάς τῶν πλησίον πύργων.

Τὴν στρατηγικὴν ἀξίαν τοῦ προτειχίσματος τούτου θέλομεν ἰδεῖ μετὰ τὴν μελέτην τῶν ἐπιλοίπων πυλῶν.

Ἡ πύλη τῶν Βλαχερνῶν, συχνότατα μνημονευομένη, ἡ πρώτη ἀπὸ τοῦ Ἐγιοῦπ πλησίον τῆς νοτίου ἄκρας τοῦ Λεοντίου τείχους, εἶναι σήμερον τετειχισμένη. Τὸ ἀνώφλιόν τῆς εἶναι ἰσόγειον, φέρον σταυρόν· αἱ παραστάδες μόλις φαίνονται. Ἐσωθεν θεωρουμένη, ἐκ τοῦ ἀγιάσματος τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, ἔχει τὴν αὐτὴν θέσιν. Ἡ ἐκ τῆς ἔσω πόλεως εἰσόδος εἰς τὸ ἀγίασμα ἦτον ἡ ἀρχαία περιώνυμος πύλη τῶν Βλαχερνῶν, πρὸ τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ Λεοντίου τείχους. Τὸ κατώφλιόν τῆς εἶναι ἰσόπεδον μὲ τὸ ἀνώφλιον τῆς ἀντικρὺ ἔξω πύλης. Ἡ πύλη αὕτη, ἐπὶ τοῦ Λεοντίου τείχους οὔσα, ἐκλείσθη εἰς τὰς παραμονὰς τῆς ἀλώσεως, διότι οὐδεμία μνεῖα αὐτῆς γίνεται εἰς τοὺς ἱστορικοὺς τῆς ἀλώσεως.

*Porte des
Blachernes*

Μεταξὺ τοῦ δευτέρου καὶ τρίτου πύργου ἀπὸ τὸν πύργον τοῦ Ἰσαακίου Ἁγ-

¹⁾ Οὔτε ὁ Γύλλιος, οὔτε ὁ Λεονκλάβιος δὲν ἀναφέρουσι τὴν πυλῖδα ταύτην. — Bullialdi notae ad M. Ducam, σελ. 619. Αἱ ἄνω πυλῖδες εἶναι, εἰκάζω, αἱ μνημονευόμεναι ἐν τῇ συνεχείᾳ τοῦ Θεοφάνους, σελ. 62, «ὅθεν ἄφνω ἐκ πολλῶν πυλῖδων κατ' αὐτῶν συρρεῖς,» κτλ. ²⁾ «Τῶν δὲ τευχῶν τούτων, καὶ ἰδίως τῶν πρὸς τὴν χέρσον, ἀνάγκη νὰ γνωρίζῃ ἐπ' ἀκριβὲς τὸν σχηματισμὸν ὁ ἀναγινώσκων τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν, ὡς κινδυνεύων ἄλλως νὰ περιπέσῃ εἰς ἀπορίας ἀνεξηγήτους καὶ νὰ ἐκλάβῃ ἀντ' ἄλλων ἄλλα». Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 106.

γέλου, πρὸς νότον, εἶναι ἄλλη πύλη, λεγομένη ἢ πύλη τῆς Γυρολίμνης, κατὰ παραφθορὰν ἀπὸ Ἀργυρᾶς λίμνης, διότι οὕτως ἐκάλουν τὰ ἐν τῷ μυχῷ τοῦ κόλπου λιμνάζοντα ἢ ἀργυρᾶ ὕδατα, πρὸς τὰ ὅποια ἐξήρχοντο διὰ τῆς πύλης ταύτης.

Ἡ πύλη αὕτη, ἐπίσημος εἰς τὰ Βυζαντινὰ χρονικά, συχνάκις ἀναφέρεται. Ἐδῶθεν ἐξήρχοντο οἱ βασιλεῖς πρὸς θήραν, καὶ ἐδῶθεν πολλάκις εἰσήρχοντο εἰς τὴν πόλιν.

Λέγει ὁ Καντακουζηνός¹⁾: «Τὰς πρὸς τὴν Γυρολίμνην ὑπανοίξας πύλας, καὶ πρὸς θήρας ἴδθηθεν ὁ νέος ἐξῆλθε Βασιλεύς.» καὶ πάλιν: «Ἦλθεν ἐγγὺς τειχῶν παρὰ τὴν τῆς Γυρολίμνης προσαγορευομένην πύλην.—Γενόμενος δὲ πρὸς τὰς πύλας τῆς προσαγορευομένης Γυρολίμνης»²⁾. «Βασιλεύς δὲ ἐπεστράτευσεν αὐθις Βυζαντίῳ καὶ πρὸς τὴν Γυρολίμνην λεγομένην πύλην ἐλθών»³⁾. «Τὰς κλείς τῶν πρὸς τὴν Γυρολίμνην ἀνοιγομένων πυλῶν»⁴⁾.

Ἡ πύλη αὕτη ἔσθθεν ἐπετειχίσθη εἰς τρόπον, ὥστε σημεῖον αὐτῆς δὲν φαίνεται. Καθὼς τῶν Βλαχερνῶν, οὕτω καὶ τῆς πύλης ταύτης οὐδεμία μνεῖα εἰς τοὺς ἱστορήσαντας τὴν ἄλωσιν. Φρονῶ ὅτι ἐπὶ τῆς πολιορκίας τῆς τελευταίας, ἀμφοτέραι αἱ πύλαι αὗται ἐπετειχίσθησαν.

Ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ προσώπου τῆς πύλης ταύτης, ἀνω τῆς μόνης ἀψίδος, ἐνετειχίσθησαν τρεῖς προτομαὶ ἐκ μέλανος λίθου. Τῶν δύο αἱ κεφαλαὶ ἀπεκόπησαν· ἡ μόνη σωζομένη πρὸς τὴν βόρειον πλευρὰν παριστᾶ γυναῖκα μὲ ποικίλα κοσμήματα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ τραχήλου καὶ στήθους, κοσμήματα ἄτεχνα, ὅμοια τῶν ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν νομισμάτων.

Ἐρχομαι τώρα εἰς τὴν τρίτην καὶ τελευταίαν πύλην τοῦ Ἡρακλείου τείχους. Αὕτη ἐλέγετο Πύλη Χαρσία, Χαρσίου, ἢ Χαρισοῦ, Πύλη τῶν Βουλγάρων⁵⁾, Πύλη τῆς Καλιγαρίας ἢ τῶν Καλιγαρίων, διότι ἐπὶ Βυζαντινῶν οἱ περὶ τὴν πύλην ταύτην κατοικοῦντες κατεγίνοντο ἐργαζόμενοι τὰ καλίγια, τὰ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς ὑποδήματα⁶⁾. Ἡ πύλη αὕτη, ἥτις κατὰ τὴν ἄλωσιν ἦτον ἀνοικτὴ, φρουρεῖται ἀπὸ ἐρυμνὸν ἐξωτερικὸν τεῖχος, μὴ ὑπάρχον εἰς οὐδεμίαν ἄλλην πύλην τοῦ Ἡρακλείου τείχους. Ἡ τειχοδομία ὅλη τοῦ τείχους τούτου εἶναι Βυζαντινὴ. Τὸ προτείχισμα τοῦτο διέφυγε μέχρι τοῦδε τοὺς ἱστορήσαντας τὴν ἄλωσιν μεταγενεστέρους συγγραφεῖς. Ἐκ τούτου δικαίως συμπεραίνομεν, ὅτι οἱ Βυζάντιοι ἐκλείον τὰς ἄλλας θύρας τοῦ Ἡρακλείου τείχους καὶ ἔμμενεν αὕτη,

¹⁾ Βιβλ. Γ΄. Κεφ. 54. Ville-Hardouin, σελ. 59. ²⁾ Γ΄. Κεφ. 56. ³⁾ Βιβλ. Ζ΄. Κεφ. 84. ⁴⁾ Ν. Γρηγορᾶ, Τόμ. Α΄. σελ. 345. — Τὴν πύλην ταύτην καλεῖ Saint Argène ὁ Peyrè, εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς πρώτης Σταυροφορίας. Τόμ. Α΄. σελ. 302. «Les portes voisines de Saint Argène a l'angle nord ouest de la ville.» ⁵⁾ Von Hammer, Τόμ. 8. σελ. 387. ⁶⁾ Ὅθεν καὶ τὰ παρ' ἡμῖν, Καλιγάρης, Καλιγᾶς καὶ Καλίγια. — Κοραΐς, Ἄτακτα, Τόμ. Α΄. σελ. 169, 234.

— τοῦ ἔργου
κατασκευῆς
καλιγάρια

αὐτῶ φρουρουμένη ἀνοικτῇ, καθὼς μαρτυρεῖται ἀπὸ τοὺς συγχρόνους τῆς ἀλώσεως. Ἡ πύλη Χαρσία δὲν εἶχε τάφρον ¹⁾).

Ἐπὶ τοῦ ἔμπροσθεν τῆς πύλης ταύτης πεδίου, διακεκομμένου διὰ λοφίσκων καὶ λαγκάδων, ἔσῃσε κατ' ἀρχὰς τὰ μεγάλα τηλεβόλα αὐτοῦ ὁ Σουλτὰν Μεχμέτ. Ἐδῶ κατεγίνοντο οἱ Ὀθωμανοὶ, ὑποσκάπτοντες ὑπονόμους, ἵνα κατακρημνίσωσι τοὺς πύργους καὶ τὰ τείχη καὶ λάβρα καὶ διὰ νυκτὸς εἰσέλθωσιν εἰς τὴν ἔσω πόλιν. Ἡ ἐμπειρία δὲ τοῦ ἐπιτετραμμένου τὴν φρουρὰν τῆς πύλης, Γερμαναῦ Ἰωάννου Γράντ, ἔματαίωσε τὰ σχέδια τῶν Ὀθωμανῶν. Ἡμέρας τινὰς πρὸ τῆς ἀλώσεως, παρήτησαν οἱ Ὀθωμανοὶ τὰ ὑπόγεια ταῦτα τεχνάσματα, ἀντιπολεμούμενοι δι' ἄλλων ὑπονόμων καὶ πνιγόμενοι ἀπὸ τὸν καπνὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ ὑγροῦ πυρός. Εἰς οὐδεμίαν ἄλλην πύλην δύναται ὁ ἐχθρὸς ν' ἀνορύξῃ ὑπονόμους, ὡς ἐδῶ, διότι οἱ ἀπέναντι ὑψηλοὶ λάφοι καλύπτουσι τοὺς ἐργάτας ἀπὸ τὰ ὄμματα τῶν ἐπὶ τῶν πύργων ἰσταμένων.

Ἀφίνομεν τὴν πύλην ταύτην, διότι ἡ ἱστορία αὐτῆς στενωῶς συνδέεται μετὰ τῆς Πέμπτης λεγομένης πύλης, περὶ τῆς ὁποίας θέλω λαλήσει μετ' ὀλίγον.

Ἐρχομαι τώρα εἰς τὰς πύλας τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους. Αὗται εἶναι διπλαῖ, διότι διπλοῦν τὸ τεῖχος. Οἱ ἐκατέρωθεν ἐκάστης πύλης ἀνεγερθέντες πύργοι, εἶναι ἀξιοθαύμαστοι διὰ τὸ ὕψος καὶ τὴν συναρμογὴν τὴν ἔντεχον λίθων καὶ μαρμάρων. Τοὺς πύργους τούτους καλῶ πύργους παρατυλίου. Εἰς τινὰς πύλας, καθὼς τὴν Μελανδησίαν (Μεβλεθῆ-χανέ-γενι-καπουσοῦ) καὶ τὴν τῆς Σηλυμβρίας, σώζονται ἄσχιστοι καὶ ἀκέραιοι. Παρατεινομένων δὲ πρὸς τὸ ἔξω τεῖχος, πλείοτερον τῶν ἄλλων πύργων, μένει ἡ ἄνω μνημονευθεῖσα στενὴ εἴσοδος εἰς τοὺς περιβόλους. Μεταξὺ τῶν παρατυλιῶν πύργων μένει χῶρος εὐρύτατος, φρουρούμενος ἀπὸ τοὺς πύργους τούτους, ἀπὸ τὰ πυργία τῆς ἔξω πύλης καὶ τὰς ἐπάλξεις τοῦ ἔσω τείχους, ὑπεράνω τῆς μεγάλης πύλης. Εἰς τὸν χῶρον τοῦτον, οὐδεὶς ἐχθρὸς ἐτόλμησε νὰ εἰσέλθῃ, παρ' ὅταν ἡ ἐπὶ τῶν τειχῶν τῆς Κερκοπόρτας ἐμφάνισις τῶν Ὀθωμανῶν ἀπενέκρωσε τοὺς πολεμιστάς.

Λέγει ὁ Φραντζῆς, ὅτι ἐπὶ τῆς πολιορκίας, αἱ πύλαι ἦσαν κεκλεισμέναι. Τὸ αὐτὸ ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ Κ. Βυζάντιος. Ὁρθότερον ἂν ἔλεγον ὅτι αἱ πύλαι τοῦ ἔξω τείχους ἦσαν κεκλεισμέναι, διότι ἀπὸ τὴν ἀφήγησιν τῶν συγχρόνων ἱστορικῶν μαθαίνομεν, ὅτι ὀλίγον μετὰ τὴν εἰσροὴν τῶν Τούρκων εἰς τὴν πόλιν διὰ τῆς Κερκοπόρτας, τοσαύτη συρροὴ ἔγεινεν εἰς τὰς πύλας τῆς Χαρσίας, τοῦ Πολυανδρίου καὶ τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ, ὥστε τὰ πτώματα τῶν πιπτόντων φίλων καὶ ἐχθρῶν κατέφραξαν τὰς πύλας.

Ἴδου καὶ τὰ γραφόμενα τοῦ Χαλκοκονδύλου ²⁾ ἀφηγουμένου τὰς τελευταίας

*Tapis du
mur de Théodore*

¹⁾ Σφάλλει ὁ Von Hammer γράφων (Τόμ. Α'. σελ. 424). «Les Turcs entraient en même temps par la porte Charsias ou Calligaria (Eghri-Capou) sur un monceau des cadavres qui remplissaient le fossé.» ²⁾ Σελ. 595.

ῶρας τῆς ἀλώσεως. «Καὶ ἐπιόντες καὶ διώκοντες ἔτρωσαν Βασιλέα Κωνσταντῖνον εἰς τὸν ὄμον καὶ ἐτελεύτησεν.—οἱ δὲ ἄλλοι Ἕλληνες ἐτράποντο εἰς φυγὴν, ἐκτός τις ἕκαστος προσκαταβάλλειν βουλόμενος, ὥστε σώζεσθαι· ὡς δὲ εἰς τὴν πύλην ἀφίκοντο, τὴν τοῦ Ῥωμανοῦ καλουμένην, κατασχεθέντες ὑπ' ἀλλήλων αὐτοῦ, ταύτην ἔκειντο, καὶ ἐπιόντες ἀθις ἐπιπτον εἰς αὐτούς, καὶ οὗτοι ἐπαναβαίνοντες σπουδῇ ἐπειγομένους διαβαίνειν, σωρὸν μέγιστον ζῶντες κατὰ τὴν πύλην ἐπεποίητο, ὥστε μηδενὶ βάσιμον εἶναι ἐντεῦθεν, καὶ οὗτοι μὲν οὕτως οἱ πλείστοι ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἀπώλοντο.»

Μέχρι τελευταίας ῶρας, οἱ Βυζάντιοι ἀντεμάχοντο ἐκ τοῦ περιβόλου· πόθεν λοιπὸν νὰ εἰσέρχωνται, παρὰ διὰ τῶν πυλῶν; Ἐπὶ τῆς πολιορκίας ὑπὸ τοῦ Σουλτάν Μουράδ τῷ 1422, λέγει ὁ Κανανός ¹, «ἄλλοι ἐχαλούσανε μὲ τζόκους τὸ κάστρον, ἄλλοι ἔκαψαν τὰς πόρτας τοῦ ἔξω κάστρου.» Ἐνεκα τούτου, φαίνεται, ὅτι οἱ Βυζάντιοι κατὰ τὴν τελευταίαν πολιορκίαν ἐπετείχισαν τὰς ἔξω πύλας, καὶ ταύτην τὴν φορὰν διὰ λίθων καὶ ὄχι σανίδων.

Ταῦτα λέγω, διότι οἱ λόγοι τοῦ Φραντζῆ ἐνδέχεται νὰ πλανήσωσι τοὺς ἀναγνώστας τῆς ἀλώσεως.

Ἡ πύλη τοῦ ἔξω τείχους, μικροτέρα τῆς ἔσω, φρουρεῖται διὰ μικρῶν πυργίων. Ὑπὸ τὴν ἀψίδα τῆς πύλης εἶναι μέγα ὑπέρθυρον μαρμάρινον. Ἡ ἐσωτερικὴ πύλη εἶναι Μ. 5,50 εὐρους καὶ Μ. 12 — 13 ὕψους. Αἱ πύλαι αὗται μετὰ καιρὸν ἐσμικρύνθησαν διὰ νέων ἀψίδων, καὶ ὑπὸ τὰς ἀψίδας ταύτας ἐτέθη ὑπέρθυρον λίθινον ἢ μαρμάρινον. Ταῦτα ἐγένεον μετὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν τειχῶν, ὅταν οἱ ἔχθροί, ἐπαπειλοῦντες τὴν πόλιν, ἠνάγκασαν τοὺς Βυζαντίους καὶ τὰς πύλας νὰ σμικρύνωσι πρὸς πλειοτέραν ἀσφάλειαν. Ἡ πύλη τῆς Ἀδριανουπόλεως σήμερον σώζεται καθὼς κατ' ἀρχὰς ἀνηγέρθη καὶ ταύτην συσταίνω εἰς ἕκαστον νὰ ἐξετάσῃ, ἵνα μάθῃ τὴν ἀρχικὴν ἀνέγερσιν τῶν πυλῶν.

Τῆς πύλης ταύτης, καλουμένης τὸ πάλαι Πύλη τοῦ Πολυανδρίου καὶ Μυριάνδρου καὶ σήμερον παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς Ἐδρινὲ καπουσοῦ ²), περιττὴν κρίνω πᾶσαν περιγραφὴν.

Μέσον τῆς πύλης ταύτης καὶ Ἀγίου Ῥωμανοῦ πλησίον τοῦ ποταμοῦ Λύκου καὶ Ὑγροῦ πύργου, φαίνεται πύλη Βυζαντινὴ ἐπιτετειχισμένη. Ἴδου περὶ ταύτης τὰ γραφόμενα τοῦ Πατριάρχου ³). «Μετὰ ταύτην (δηλ. τὴν πύλην τῆς Ἀδριανουπόλεως) ἦτο καὶ ἡ πύλη τοῦ Πέμπτου, ἡ ὁποία ὠνομάσθη οὕτω, διότι, κατὰ τὸν Κωδινόν, ἦτο πέμπτη τὸν ἀριθμὸν μετὰ τὴν τῶν Βλαχερνῶν, Γυρολίμνης, Χαρσίας καὶ Πολυανδρίου, τὰς κοινὰς καὶ ἀνοικομένης πάντοτε πύλας, ἧτις καὶ μέχρι τούτου, κεῖται μεταξὺ τοῦ πρώτου καὶ δευτέρου χερσαίου τείχους, ἀνεωγμένη καὶ ἄχρηστος.» Ὁ δὲ Κωδινός περὶ ταύτης λέγει τὰ ἑξῆς ⁴).

¹) Σελ. 473. ²) Ὀλίγον πρὸ τῆς ἀλώσεως, ἡ πύλη αὕτη, ἀπολέσασα τὸ ἀρχαῖον ὄνομα, ἐκκαλεῖτο Πύλη Ἀδριανουπόλεως. ³) Σελ. 20. ⁴) Σελ. 110.

«Ἡ πέμπτη λεγομένη πόρτα, ἐκλήθη διὰ τὸ εἶναι τὸν ἀριθμὸν τὴν πέμπτην.» Τὸ δὲ Ἀλεξανδρινὸν χρονικὸν ¹⁾—«Ἦλθε παρατασσόμενος πόλεμον ἀπὸ τῆς λεγομένης Πολυανδρίου πόρτας καὶ ἕως τῆς πόρτας τοῦ Πέμπτου καὶ ἐπέκεινα σφοδρότερος.»

Μολονότι ὁ Πατριάρχης γράφει, ὅτι ἡ πύλη αὕτη ἦτο μετὰ τὴν τοῦ Πολυανδρίου, ὁ Κ. Βυζάντιος ²⁾ λέγει, ὅτι «εἰς μάτην ἀνεζήτησα ἐπὶ τῶν ἀρχαίων τευχῶν τὰ ἴχνη τῆς πύλης τῆς καλουμένης Πέμπτης, εἴτε διότι ἦτο πέμπτη τὸν ἀριθμὸν ἀπὸ τῆς γωνίας τῶν Βλαχερνῶν, εἴτε ἀπὸ τοῦ μέρους τοῦ καλουμένου Πέμπτου. Ἡ πύλη αὕτη, κατὰ τὸν συγγραφέα τῆς Κωνσταντινάδος, κεῖται μέχρι τοῦδε ἀνεωγμένη καὶ ἄχρηστος, μεταξὺ τοῦ πρώτου καὶ τοῦ δευτέρου τεύχους.»

Ταῦτα περὶ τῆς πύλης ταύτης δὲν ἤθελα ἀναφέρει, ἂν ὁ Κ. Μόρδτμανν δὲν ἐζήτηε ν' ἀνασκευάσῃ πάντα τὰ ὑπὸ τῶν Βυζαντίων καὶ συγχρόνων ἱστορούμενα. Ἀναφέρω τὴν μετάφρασιν ³⁾. «Ἀπαντες οἱ περὶ τοπογραφίας τῆς Κ/πόλεως συγγράψαντες ὁμολογοῦσιν, ὅτι ἡ Χαρσία Πύλη εἶναι τὸ σημερινὸν Ἐγρῆ-καπή. Ἀλλ' εἶναι πρόδηλον, ὅτι εἰς ἀντέγραφε τοῦτο μηχανικῶς παρὰ τοῦ ἄλλου διότι οὐδὲν χωρίον τῶν Βυζαντινῶν ἠδύνατο νὰ παράσχη αἰτίαν εἰς τὴν ἀπάτην ταύτην. Τὴν κοινὴν δὲ ταύτην γνώμην παραδεχόμενος καὶ ἐγὼ, εὐρέθη εἰς προφανεῖς ἀντιφάσεις. Ἐπειδὴ κατὰ τὴν τελευταίαν πολιορκίαν καὶ ἄλωσιν τῆς Κ/πόλεως, ἡ πύλη αὕτη ἦτον ἡ σημαντικωτέρα θέσις μετὰ τὴν πύλην τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ, ἠναγκάσθη λοιπὸν ν' ἀναζητήσω αὐτὴν ἄλλου ποῦ, καὶ ὀδηγηθεὶς ὑπὸ τινος χωρίου τοῦ Ι. Κανανοῦ (ἐκδ. Βιέννης, 462), ἐζήτησα καὶ ἀνεῦρον αὐτήν. Μεταξὺ Ἐδρινέ-καπουσοῦ (Πύλη Ἀδριανουπόλεως) καὶ Τόπ-καπουσοῦ (Πύλη Ἀγ. Ῥωμανοῦ) ὑπάρχει τις ἀποτετειχισμένη πύλη, ἧς ἡ θέσις ἀκριβέστατα ἐφαρμόζεται πρὸς ὅσα λέγουσιν οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς, περὶ τῆς πύλης Χαρσίας. Μεταθέτω λοιπὸν ταύτην εἰς τὴν ῥηθεῖσαν θέσιν, μηδενὸς κωλύοντος. Παρὰ τὴν πεφραγμένην ταύτην πύλην ὑπάρχει ὁ νῦν καλούμενος πύργος τοῦ Ὑδραγωγείου (Σουλῶν-κουλέ).»

Διὰ τῶν ὀλίγων τούτων λέξεων ὁ Κ. Μόρδτμανν ἀνατρέπει πάσας τὰς περὶ τῶν πυλῶν ἀρχαίας παραδόσεις καὶ τῶν Βυζαντινῶν τὰ σαφῆ διηγήματα. Ἀντιγράφω πρῶτον τὸ ἄνω ἀναφερόμενον κείμενον τοῦ Κανανοῦ, ἀφηγουμένου τὴν ὑπὸ τοῦ Σουλτάν Μουράδ πολιορκίαν τῆς Κ/πόλεως. «Τὰς δὲ σκηνὰς τὰς μεγίστας ἐκείνας—ἔστησαν περιέργως εἰς τόπον, ἐν ᾧ σοῦδαν οὐκ εἶχεν ὁμοίαν σοῦδων τῶν ἐτέρων, ἀλλὰ κεχασμένη ὑπῆρχε, καὶ ἐκπαλαι γέμουσαν χῶμαν, καὶ ἀντικρυς ταύτης πύργος εὐρέθη ἐκ συμβάματος λίαν σεσαθρωμένος καὶ ἐσχισμένος ἀπὸ ἄνωθεν ἕως κάτω καὶ προσδοκῶντες οἱ Τοῦρκοι, ὅτι τῶν μεγίστων βουμπάρδων αἰ πέτραι, τὸν σεσαθρωμένον πύργον ἐκείνον θέλουν χα-

¹⁾ Τόμ. Α'. σελ. 719. ²⁾ Τόμ. Α'. σελ. 353. ³⁾ Σελ. 209, 213.

λάσειν, καὶ ἐπεὶ ὁ τόπος σοῦδαν οὐκ ἔχει τοὺς Τούρκους νὰ ἐμποδίση, ἀκωλύτως εἰς τὸ ἔξω κάστρον θέλουσιν φθάσειν—πλὴν εἰς κενὸν ἐκατήντησεν τέλος ἢ τῶν ἀσεβῶν προσδοκία, ἐπεὶ ἐβδομήκοντα βοκία τῆς βολῆς τῆς μεγίστης ἐκείνης, τὸν σεσαθρωμένον ἐκείνον ἐκρούσε πύργον, καὶ οὐδεμίαν βλάβην τοῖς Ῥωμαίοις τοῦτο προὔξενησε, ἀλλ' οὐδὲ τοῖς Τούρκοις ὠφέλειαν· ἦν γὰρ ὁ τόπος καὶ σοῦδα καὶ πύργος, πλησίον Κυριακῆς τῆς Ἀγίας¹⁾, μέσον Ῥωμανοῦ τοῦ Ἀγίου καὶ τῆς Χαρσῆς τε τὴν πύλην καὶ πλησιέστερον τούτων εἰς τὸν ποταμὸν τὸν ἐπονομαζόμενον Λύκον»²⁾).

Ἐπὶ τῶν γραφομένων τούτων στηριζόμενος ὁ Κ. Μόρδτμανν, ὠνόμασε τὴν πύλην ταύτην πύλην Χαρσίαν. Εἰς τὸ κείμενον τοῦ Κανανοῦ «πλησιέστερον τούτων» γράφω πλησιέστερον τούτου, δηλ. τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ³⁾, ἄλλως ἀκατανόητον εἶναι τὸ κείμενον. Ὡστε ἡ θέσις τοῦ σεσαθρωμένου πύργου εἶναι πλησιέστερον τῆς πύλης τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ. Ὅτι ὁ Κανανὸς ἔγραψε, «μέσον Ῥωμανοῦ τοῦ Ἀγίου καὶ τῆς Χαρσῆς τε τὴν πύλην» ἀντὶ τῆς Ἀδριανουπόλεως αἰτία εἶναι, ὅτι ἡ πύλη Χαρσία ἢ Χαρσοῦ ἦτον ἐπὶ τῶν τελευταίων χρόνων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἔνεκα τῶν ἐκεῖ πλησίων ἀνακτόρων, πύλη λίαν περιώνυμος.

Τίς ἦτο ὁ ὑπὸ τοῦ Κανανοῦ καλούμενος σεσαθρωμένος πύργος, εἶναι δύσκολον σήμερον νὰ μάθωμεν. Πιθανὸν ἐννοεῖ τὸν νότιον παραπύλιον πύργον τῆς Πέμπτης ταύτης πύλης, ἐσχισμένον καὶ σήμερον «ἀπὸ ἀνωθεν ἕως κάτω» καὶ ἐτοιμόρροπον⁴⁾.

Ἐπὶ τοῦ μέλανος ἀνωθύρου τῆς Πέμπτης ταύτης πύλης σώζεται ἐπιγραφή Λατινική, τὴν ὁποίαν ἀνέφερα ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς, ἀναφερομένη καὶ ὑπὸ τοῦ Κ. Μόρδτμανν.

Portarum valido firmavit omine muros

Pusaesus magno non minor Anthemio.

Τῶν πυλῶν τὰ τεῖχη, δυνατώτατα ἐσερέωσε ὁ Πουσαῖος, οὐκ ἐλάσσων τοῦ μεγάλου Ἀνθεμίου (τέκτων).

Οἱ Βυζάντιοι πολλάκις ἀντὶ πύλην ἔλεγον πύλας, καθὼς εἶδομεν καὶ εἰς τὰ ἀναφερόμενα περὶ Γυρολίμνης⁵⁾).

¹⁾ Εἰς τὰ μέρη ταῦτα τῆς πόλεως δὲν διεσώθη τὸ ὄνομα τῆς Ἀγίας Κυριακῆς. ²⁾ Ὁ Κ. Βυζάντιος (Τόμ. Α΄. σελ. 400), πλανηθεὶς ἀπὸ τὸ κείμενον τοῦτο, λέγει—«ὁ ποταμὸς Λύκος εἰσρέει παρὰ τὴν Χαρσίαν πύλην, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ Κανανοῦ.» ³⁾ Οὕτως ὠνομάσθη ἡ πύλη αὕτη ἀπὸ τὸν ἐκεῖσε ναὸν τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ, τὸν ὅποιον Βασίλειος ὁ Μακεδὼν, «καταπεσόντα ἐκ βάρων ἀνεδείματο.» Κωδινου σελ. 98. ⁴⁾ Τὸν σεσαθρωμένον τοῦτον πύργον κατέρριψαν οἱ Ὀθωμανοὶ οἱ καταδαφίσαντες τὰ τεῖχη τῷ 1868, διὰ τῆς ἐκρήξεως τεσσάρων ὀκάρων πυρίτιδος. ⁵⁾ Nam plurali numero, τὰς πύλας efferre Graecis non insolens.—Meursii et Leunclavii notae in Codinum, σελ. 229).

Ἡ λατινικὴ λέξις firmavit, σημαίνει στερεόνω καὶ μεταφορικῶς δχυρόνω, ἐνδυναμόνω. Εἰς τὴν παρακμὴν τῆς Λατινικῆς γλώσσης, firmavit ἐσήμαινε ἐπλεῖσε, ὅθεν καὶ οἱ Ἴταλοὶ fermare κλείω, καὶ οἱ Γάλλοι fermer, καὶ ἡμεῖς ἀπὸ τοῦ ἀσφαλίζω, σφαλῶ, κλείω. Ἡ σημασία τῆς λέξεως ἐδῶ εἶναι στερεόνω, ὅθεν κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν, ὁ Πυσαῖος ἐστερέωσε τὰ τεῖχη τῆς πόλης ταύτης. Πυσαῖος εἶναι Βυζαντινὸν ὄνομα ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ Χρονικοῦ¹).

Τὰ γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς ὁμοιάζουσι τὰ τῶν ἐπὶ τῶν τειχῶν τοῦ Γαλατᾶ Λατινικῶν ἐπιγραφῶν.

Ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς ταῖς μέχρι τῆς σήμερον σωζομέναις ἐπὶ τῶν χερσαίων τειχῶν, δὲν ὑπάρχουσι πλὴν δύο Λατινικαί, αὕτη καὶ ἡ ἐπὶ τῆς Μελανδησιας, Θεοδοσίου τοῦ Νεωτέρου. Μὲ φαίνεται ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη τῆς Πέμπτης πόλης ἐνεχαράχθη ἐπὶ τῆς βασιλείας τῶν Λατίνων Αὐτοκρατόρων, ὅταν οὗτοι ἀνεκαινίσαν τὰ τεῖχη τὰ χερσαῖα. Ἀπίθανόν εἶναι οἱ Βυζάντιοι νὰ ὑμνήσωσι, διὰ Λατινικῆς ἐπιγραφῆς, ἔργον Γραικοῦ Αὐτοκράτορος ἐν καιρῷ, ὅτε ἡ Λατινικὴ γλῶσσα παρήκμαζε καὶ διὰ θρησκευτικῶν ἐρίδων ἀνερριπίζετο τὸ μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἀδιάλειπτον μῖσος. Πρὸς τούτοις, ἀπίθανον εἶναι διὰ τοιαύτης ἐπισήμου γραφῆς, νὰ ἐξυμνήσωσι τὸν Πυσαῖον ὡς τέκτονα ἴσον μὲ τὸν πρῶτον σχεδιάσαντα καὶ ἀνεγείραντα τὰ τεῖχη Ἀνθέμιον.

Ὁ ἀναγινώσκων τὴν ἐπιγραφὴν, δικαίως ζητεῖ τὴν ἐρμηνείαν αὐτῆς. Ἡ πόλις αὕτη μετὰ τῶν παραφυλίων πύργων ἴσταται σήμερον, εἰ καὶ ἠρειπωμένη, καθὼς τὸ πρῶτον ἀνηγέρθη ὑπὸ τοῦ Κύρου. Ὁ θεωρῶν τὴν πόλιν ἐκ τῆς ἔσω πόλεως, παρατηρεῖ ὅτι μέγα ἔρεισμα δύο καὶ ἡμίσεος μέτρων εὐρους, ἐκτεινόμενον ἐκτετέρωθεν τῆς πόλης καὶ ἀνυψούμενον μέχρι τῆς κορυφῆς ἀμφοτέρων τῶν παραφυλίων πύργων, στερεώνει τὴν σαθρὰν ταύτην πόλιν. Ἀντὶ ν' ἀνακαινίσωσι τοὺς σεσαθρωμένους πύργους ἐκ θεμελίων, προὔτιμησαν ν' ἀνεγείρωσι τὸ ἔρεισμα τοῦτο. Αὕτη νομίζω εἶναι ἡ σημασία τῆς λέξεως firmavit. Ἐνεκα τοῦ ἐρμνοτάτου τούτου ἐρείσματος, οἱ παραφύλιοι πύργοι οἱ σεσαθρωμένοι δὲν ἐφοβοῦντο τὰς σφαῖρας καὶ τὰς μηχανὰς τῶν Τούρκων, αἵτινες ἐπληττον τὰ μέρη ταῦτα ὡς ἀνικανώτερα τῶν ἄλλων ν' ἀνθέξωσιν εἰς τὰς προσβολὰς τῶν μηχανμάτων.

Πιστεύω, ὅτι εἰς τὴν πολιορκίαν τὴν τελευταίαν, ἀδύνατον ἦτο νὰ ἔχωσιν ἀνοικτὴν τὴν πόλιν ταύτην. Πρὸς τούτοις, ἔνεκα τῆς μὴ ὑπάρξεως βαθείας τάφρου, οἱ ἐχθροὶ ἠδύναντο ἀκόπως καὶ ἀνενοχλήτως νὰ σύρωσι τὰς πολεμιστήριους μηχανὰς πλησίον τῶν τειχῶν. Οὐδεμίαν μνειαν τῆς πόλης ταύτης ἀνευρίσκω εἰς τοὺς ἱστορήσαντας τὴν ἄλωσιν ἡμετέρους καὶ ἄλλοδαπούς.

¹) «Ἰππатов Πυσαῖον καὶ ἐπαρχὸν τῶν Πραιτωρίων». Ἰβμ. Α'. Σελ. 596.

Ὅτι ἡ πύλη αὕτη δὲν ἦτον ἡ Χαρσία, ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰ γραφόμενα τοῦ Δούκα¹⁾).

Διηγούμενος τὴν εἰσβολὴν τῶν Τούρκων διὰ τῆς Κερκοπόρτας, λέγει· «Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι σὺν τῷ βασιλεὶ οὐκ ἐγίνωσκον τὸ γινόμενον· ἦν γὰρ ἀπὸ μακρόθεν ἡ γενομένη τῶν Τούρκων εἴσοδος.» Ὁ Κ. Μόρδτμανν, καθὼς ἀνωτέρω εἶδομεν, ὁμολογεῖ ὅτι ἡ Κερκοπόρτα ἦτο πλησίον τοῦ παλατίου τοῦ Ἐβδόμου.—Ἄναβλέψαντες ὀρῶσι Τούρκους, ἰδόντες δὲ εἰς φυγὴν ἐτράπησαν, καὶ μὴ δυνάμενοι εἰσελθεῖν διὰ τῆς πύλης τῆς ἐπονομαζομένης Χαρσοῦ, στενοχωρούμενοι διὰ τὸ πλῆθος, οἱ μὲν ἀλκὴν περισσοτέραν ἔχοντες τοὺς ἀνάνδρους καταπατοῦντες εἰσῆρχοντο.» Ἐκ τῶν λόγων τούτων τοῦ ἱστορικοῦ Δούκα μανθάνομεν, ὅτι πολλοὶ Βυζάντιοι ἀντεμάχοντο πρὸς τοὺς Τούρκους εἰς τὸ ἐκτὸς τῶν τειχῶν πεδῖον, ἔμπροσθεν τῆς Χαρσίας πύλης. Οὗτοι εἶναι οἵτινες, ἰδόντες τοὺς Ὀθωμανοὺς ἐπὶ τῶν τειχῶν, ὤρμησαν πρὸς τὰς πύλας.

Εἶναι τώρα δυνατόν νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι οἱ Βυζάντιοι ἀπὸ τὴν πλησίον Κερκοπόρταν, διέβησαν τὰ πολιορκουόμενα τὴν πύλην τῆς Ἀδριανουπόλεως Ὀθωμανικὰ στίφη καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν Πέμπτην πύλην, τὴν Χαρσίαν τοῦ Κ. Μόρδτμανν, πλησίον τῆς ὁποίας ἀντεμάχοντο ὁ Σουλτάνος καὶ ὁ Αὐτοκράτωρ; Διατί νὰ μὴν εἰσέλθωσι διὰ τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως, πλησιιστέρας τῆς Χαρσίας; Ἄν οἱ Βυζάντιοι, οἱ περὶ τὸ παλάτιον τοῦ Ἐβδόμου μαχόμενοι, ἐξήρχοντο καὶ ἀντεμάχοντο ἐκτὸς τῶν τειχῶν μέχρι τῆς ἡμέρας τῆς ἀλώσεως, φυσικὸν ἦτο νὰ εἰσέλθωσι διὰ τῆς αὐτῆς πύλης, διὰ τῆς ὁποίας ἐξήρχοντο.

Ταῦτα, κατ' ἐμὲ, ἀποδεικνύουσι σαφέστατα, ὅτι ἡ πύλη Χαρσία εἶναι ἡ νῦν λεγομένη Ἐγρῆ-καπή καὶ ἡ λεγομένη ὑπὸ τοῦ Κ. Μόρδτμανν Χαρσία, ἡ Πέμπτη τοῦ Κωδινου πύλη σπανίως ἀναφερομένη. Ὅλαι αἱ ἀρχαῖαι παραδόσεις καὶ ὅλοι ἀνεξαιρέτως οἱ περὶ τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν ἀσχοληθέντες, καλοῦσι Χαρσίαν τὴν νῦν Ἐγρῆ-καπή.

Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Δούκα Μιχαήλ²⁾ «καὶ κτίζει τὰς αὐτοῦ σκηνάς κατέναντι τῆς πύλης τῆς Χαρισσοῦ, ὀπισθεν τοῦ βουνοῦ», καταφαίνεται ὅτι ὑπῆρχε πρὸ τῆς πύλης ταύτης βουνὸν γνωστὸν τοῖς πᾶσιν, ἐνῶ πρὸ τῆς Πέμπτης πύλης εἶναι ἐκτενὴς λαγκὰς ἀνευ οὐδενὸς βουνοῦ, διαβρεχομένη διὰ τοῦ χειμάρρου Λύκου. Πρὸς τούτοις, ἡ ἔξω τῆς Χαρσίας πύλης λεωφόρος μέχρι τῆς σήμερον καλεῖται Χαρτζή-τζαδεσῆ, ἦτοι λεωφόρος τῆς Χαρσίας.

Ἄνεφερα ἐν τῇ μελέτῃ τῶν ἐπιγραφῶν τὴν Μελανδησίαν ἢ Μελαντιάδα πύλην, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἀναγινώσκονται τοσαῦται ἐπιγραφαί. Ἡ πύλη αὕτη χρῆζει ἰδιαιτέρας μελέτης. Οἱ Ὀθωμανοὶ καλοῦσιν αὐτὴν Μεβλεβή-χανέ-γενι-καπουσοῦ³⁾ πρὸς διάκρισιν ἐτέρας ἐπὶ τῆς Προποντίδος Λάγκα-Γενι-καπου

¹⁾ Σελ. 286. ²⁾ Σελ. 263. ³⁾ Νέα πύλη τοῦ εὐκτηρίου τῶν Μεβλεβήδων. Ἐκαλεῖτο οὕτως διότι δι' αὐτῆς ἐπορεύοντο πρὸς τὴν κώμην Μελαντιάδα. Μελ. Γεωργ. Τόμ. Γ'. σελ.

σοῦ ¹⁾. Σπανιώτατα μνημονεύεται ἐπὶ τῆς ἀλώσεως. Ἡ ἀκεραιότης τῶν τειχῶν καὶ τῶν πύργων τῆς πύλης ταύτης, τεχμαίρουσιν ὅτι δὲν συνεπλάκησαν ἐδῶ οἱ ἀντιμαχόμενοι. Μεταξὺ ταύτης [καὶ τῆς πύλης τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ σώζεται πύλη ἀρχαία κλειστή, τῆς ὁποίας ἡ ἐξω πύλη κατηδαφίσθη καὶ ἐπετειχίσθη. Μέσον πάλιν τῆς Μελανθησίας καὶ τῆς Σηλυμβρίας, φαίνονται τὰ ἐρείπια ἀλλῆς μεγάλης πύλης κατηρειπωμένης, ἐντὸς δὲ τῶν ἐρειπίων διασώζονται τεμάχια κίωνων καὶ μεγάλων λαξευτῶν λίθων, ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς ἐξωτερικῆς πύλης. Τῶν δὺν τούτων πυλῶν ἡ ἱστορία εἶναι ἀσαφεστάτη.

Ἐρχομαι τώρα εἰς τὴν Χρυσὴν λεγομένην πύλην, περὶ τῆς ὁποίας πολλὰ ἐγράφησαν ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν καὶ νεωτέρων χωρογράφων τῆς Κ/πόλεως. Ἀντιγράφω ὅσα ὁ Κ. Βυζάντιος λέγει περὶ τῆς πύλης ταύτης ²⁾. «Καμμία ἴσως τοποθεσία δὲν ἀναφέρεται συχνότερα καὶ ἐν τοσοῦτῳ περὶ οὐδεμιᾶς ἄλλης ὑπάρχει πλειότερα μεταξὺ τῶν συγγραφέων καὶ περιηγητῶν ἀσάφεια. Ἡ κυριώτερα δὲ τούτου αἰτία εἶναι· Α'. ὅτι συγχέεται μὲ διαφόρους ἄλλας, εἴτε διὰ τὴν συστοιχίαν τοῦ ὀνόματος, εἴτε διὰ τὴν γειτνίασιν· καὶ Β'. διότι ἀπ' αὐτῆς παρωνομάζετο ὄχι μόνον ὄλον τοῦτο τὸ μέρος τῆς πόλεως καὶ αὐτὰ τὰ παράλια τείχη, ἀλλὰ, τὸ παραδοξότερον, καὶ μέρος τοῦ Νεωρίου.»

Ἡ πύλη αὕτη ἔχει τρεῖς εἰσόδους, δὺν μικρὰς ἐκατέρωθεν καὶ ὑψηλοτέραν τὴν μέσην. Διὰ τῆς πύλης ταύτης εἰσῆρχοντο εἰς τὴν πόλιν οἱ ἐν τῷ Ἐβδόμῳ ἀναγορευόμενοι αὐτοκράτορες. Διὰ τῆς πύλης ταύτης εἰσῆλθασαν εἰς τὴν πόλιν ὁ Θεοδόσιος, συρόμενος ὑπ' ἐλεφάντων, ὁ Βελισσάριος, ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς, ὁ Τζιμισκῆς, ὁ Λεκαπηνὸς καὶ ὁ Ἡράκλειος μετὰ τὴν κατὰ τῶν Περσῶν ἐκστρατείαν αὐτοῦ. Τῷ 1261, διὰ ταύτης εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν καὶ ἀνέκτησε τὸν θρόνον Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος.

Πάμπολλα κοσμήματα τῆς πύλης ταύτης ἦσαν κεχρυσωμένα, ὅθεν ἡ ἐπωνυμία τῆς καὶ ἡ παρὰ τοῖς Λατίνοις, *Aurea*. Ὁ Χρυσολωρᾶς ἀναφέρει τὰ κοσμοῦντα τὴν χρυσὴν Πύλην, «ἄθλους Ἡρακλέους ἀρίστης καὶ θαυμασιωτάτης τέχνης καὶ Προμηθέως βᾶσανον καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἐκ μαρμάρου.» Ὁ Γύλλιος περιγράφει πολλὰ κοσμήματα αὐτῆς, σωζόμενα ἐπὶ τῆς ἐν Κ/πόλει διαμονῆς αὐτοῦ. Μετὰ ταῦτα ἐξηφανίσθησαν οἱ ἀνδριάντες καὶ τὰ ἀνάγλυφα. Ταῦτα ἐν συντόμῳ ἀναφέρω καὶ προτρέπω τοὺς ἀγαπῶντας τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν ν' ἀναγνώσῃ τὴν περιγραφὴν τῆς Πύλης ταύτης εἰς τὸ σύγγραμμα τοῦ Κυρίου Βυζαντίου.

61. Τὴν κόμην ταύτην μνημονεύουσιν ὁ Σουΐδας, ὁ Προκόπιος, ὁ Ἀγαθίας καὶ ἄλλοι. Πασχ. Χρον. Τόμ. Α'. σελ. 590, 717, «ἐπὶ τὰ μέρη Μελαντιάδος.» ¹⁾ Νέα πύλη τῆς Βλάγκας· οἱ Τοῦρκοι συνήθως προφέρουν καὶ γράφουν Λάγκα, ἡμεῖς Βλάγκα. ²⁾ Τόμ. Α'. σελ. 324. «καὶ ὡς ἦν ἔθος Βασιλεῦσι, διὰ προπομπίου δοχῆς διὰ τῆς Χρυσῆς καλουμένης πύλης εἰς τὸ Βυζάντιον εἰσελεύει.» Νικηφόρου Πατρ. σελ. 59.

Ἀπὸ τὴν πύλην τῆς Σηλυμβρίας ¹⁾, ἄλλοτε καὶ πύλην τῆς Πηγῆς, καθὼς μαρτυροῦσιν οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς καὶ ἡ ἐπὶ τῆς πύλης σωζομένη ἐπιγραφή, μέχρι τῆς Προποντίδος, ἀνευρίσκει ὁ περιηγούμενος τὰ τεῖχη τέσσαρας πύλας. Πρώτην, ταύτην τῆς Σηλυμβρίας. Δευτέραν, πύλην κλειστὴν ἀπέναντι ταῦ ἡμετέρου νοσοκομείου, τῆς ὁποίας ἡ ἔξω πύλη κατηδαφίσθη καὶ ἀνεκτίσθη τεῖχος. Ἔχει γέφυραν πετρίνην σωζομένην μέχρι σήμερον. Τρίτην, τὴν νῦν καλουμένην Γεντι-κουλέ-καπουσοῦ, δηλ. πύλην τῶν Ἑπτὰ πύργων. Ἡ πύλη αὕτη δὲν εἶναι Βυζαντινὴ, διότι τὸ μαρτυρεῖ ἡ περὶ αὐτὴν τειχοδομία καὶ διότι δὲν ἔχει τοὺς παραπυλίους πύργους πασῶν τῶν ἄλλων πυλῶν τοῦ Θεοδοσιακοῦ τεύχους. Εἶναι πύλη ἀνοιχθεῖσα μετὰ τὴν ἄλωσιν. Τετάρτην πύλην μεγαλοκρεπῆ, εἰς πάντας σήμερον κλειστὴν, ἔχουσαν εἰς τὴν πύλην τοῦ ἔξω τεύχους δύο κίονας ἐκ μαρμάρου πρασίνου στικτοῦ, ὑποκρατοῦντας ἀτεχνον ἀψίδα, ἔργον προφανῶς μεταγενέστερον. Οἱ δύο παμμέγιστοι παραπύλιοι πύργοι ἐκ μαρμάρων λευκῶν, ἐντέχνως συνηρμοσμένων, δεικνύουσιν ἐπὶ τῶν γεισωμάτων κοσμήματα ἀρχαῖα καὶ ἐπὶ τῆς γωνίας τοῦ βορείου πύργου σῶζεται ἀετὸς, ἔργον βεβαίως Βυζαντινόν, διότι ἀποστρέφονται τὰ τοιαῦτα οἱ Ὀθωμανοὶ, οἵτινες τοὺς μὲν ἀνδριάντας κατεκερμάτισαν, τὰ δὲ ἀνάγλυφα ἐπεκάλυψαν δι' ἀσβέστου. Μεταξὺ τῶν δύο τούτων παραπυλίων πύργων, τοὺς ὁποίους ὁ χρόνος καὶ οἱ σεισμοὶ κατὰ μέρος κατέσχισαν, φαίνονται τρεῖς θύραι, αἱ πλάγαι χαμηλαὶ, ἡ μεσαία ὑπερύψηλος. Αὕτη ἡ μεσαία δὲν ἠνοίγετο πλὴν εἰς αὐτοκρατορικὰς πομπὰς· αἱ δὲ πλάγαι ἐχρησίμευον διὰ τὸν λαόν ²⁾.

Ἐκατέρωθεν τῶν ἔξωθεν δύο κίωνων, φαίνονται ἐπὶ τῶν τειχῶν τεμάχια μαρμάρου, μετὰ κοσμημάτων καὶ ἀναγλύφων, ὑπαστηρίζοντα τὸ πάλαι, κατὰ τὸ φαινόμενον, ἀνδριάντας καὶ ἀγάλματα.

Ἀπὸ τὴν πύλην ταύτην μέχρι τῆς Προποντίδος, σημεῖον πύλης ἄλλης δὲν ὑπάρχει.

Ἐξαιρουμένης λοιπὸν τῆς μετὰ τὴν ἄλωσιν ἀνοιχθείσης πύλης τῶν Ἑπτὰ Πύργων, ἔχομεν τρεῖς πύλας Βυζαντινὰς, ὑπὸ τῶν συγγραφέων ἀναφερομένας. Ἡ πύλη τῆς Σηλυμβρίας, σήμερον Σηλυβρῆ-καπουσοῦ, εἶναι τοῖς πᾶσι γνωστὴ· εἶναι ἡ πύλη τῆς Πηγῆς, διότι, κατὰ τοὺς Βυζαντίους, ἦτον ἀπέναντι τοῦ ἀγιάσματος τῆς Ζωοδόχου πηγῆς. Περὶ ταύτης οὐδεμία ἀμφισβήτησις.

Ἡ δευτέρα μετὰ τὴν πύλην τῆς Σηλυμβρίας, εἶναι πύλη κλειστὴ, ἀπέναντι τοῦ Γραικικοῦ Νοσοκομείου, ἔξωθεν γνωριζομένη διὰ τῶν δύο παραπυλίων πύργων καὶ τῆς πετρίνης γεφύρας ἐντὸς τῆς τάφρου. Τὴν πύλην ταύτην ἐπεσχέφθη ἐκ τοῦ περιβόλου. Φέρει ἐπὶ τῆς ἀψίδος κοσμήματα Ὀθωμανικὰ, δένδρα,

¹⁾ Φραντζῆ σελ. 253. ²⁾ Ὁ Κ. Βυζάντιος καὶ ὁ Χάμμερ περιγράφουσι μετὰ πολλῆς ἀληθείας πάντα τῶν Βυζαντινῶν τὰ ἱστορούμενα περὶ τῆς πύλης ταύτης. I. Καντακουζ. Τόμ. Β΄. σελ. 605. C. Christ. IV. σελ. 130.

λέοντας, τέρατα δύσμορφα καὶ σειρὰν ἐρυθρῶν ἀνθέων. Σταυρὸς διασώζεται ὑπὲρ τὴν ἀψίδα. Ἀνυψώθη τόσῳ ὁ ἐδῶ περίβολος, ὥστε τὸ ἀνώθυρον εἶναι ἰσόγειον. Οὐδεμίαν ἐπιγραφὴν ἀνεκάλυψα ἐπὶ τῶν πλησίον τειχῶν ἢ πύργων, μολονότι ὁ Κ. Βυζάντιος ἀναφέρει ἐπιγραφὴν ὁμοίαν τῆς ἐπὶ τῆς Μελανδησίας πύλης ἀναγινωσκομένης. Εἶναι πύλη μονόθυρος, ὁμοιάζουσα τὰς ἄλλας πύλας, εὐρους Μ. 5,50 καὶ ὕψους τῶν ἄλλων πυλῶν. Φέρει ὑπὸ τὴν ἀρχικὴν ἀψίδα καὶ ἑτέραν, γενομένην ἐπὶ Βυζαντιῶν, ὥστε καὶ ἡ πύλη αὕτη εἶχε σμικρυνθῆ καθὼς αἱ πλειότεραι ἄλλαι. Μετὰ τὴν ἄλωσιν ἡ πύλη αὕτη ἔμεινεν ἀνοικτὴ καὶ τότε πιθανὸν ἐκλείσθη, ὅταν ἠνοιχθῆ ἡ σημερινὴ τῶν Ἑπτὰ Πύργων· λέγω πιθανόν, διότι, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν πλειοτέρων περιηγητῶν, κατέκλεισαν οἱ Ὀθωμανοὶ τὴν τρίτην πύλην, τὴν λεγομένην Χρυσῆν. Ἐμενεν εἰς τὴν ἐνορίαν τῆς Ψαμάθου πολὺς λαὸς, πρὸς εὐκολίαν τοῦ ὁποῦ ἠνοιχθῆ ἡ πύλη τῶν Ἑπτὰ Πύργων.

Ἡ πύλη αὕτη ἢ κλειστὴ, εἶναι ἡ πύλη τοῦ Ῥηγίου ἢ τοῦ Ἀθύρα, οὕτω καλουμένη, διὰ τὴν δι' αὐτῆς ἀπέρχοντο πρὸς τὸ Ῥήγιον τὸ νῦν Κιουτζούκ-Τζεχμετζέ καὶ τὸν Ἀθύραν Μπαυγιούκ-Τζεχμετζέ, καθὼς καὶ αἱ πύλαι τῆς Ἀδριανοπόλεως καὶ τῆς Σηλυμβρίας οὕτως ἐκλήθησαν, διὰ τὴν πρὸς τὰς πόλεις ταύτας ἐξοδὸν τῶν πολιτῶν ¹⁾).

Μένει τώρα μία μόνη πύλη Βυζαντινὴ, ἡ Χρυσὴ καλουμένη, ἣτις εἶναι ἡ πρὸς γάτον τῆς σημερινῆς Γενδὶ-κουλέ-καπουσοῦ καὶ τὴν ὁποῖαν ἤδη περιέγραψα. Αὕτη εἶναι ἡ πύλη περὶ τῆς ὁποίας τοσαύτη συζήτησις, τοσαύτη ἀσάφεια εἰς τοὺς σημερινοὺς χωρογράφους τῆς πόλεως.

Πρῶτον ἀναφέρω τὸν Πατριάρχην, περιγράφοντα τὰς πύλας τῶν χερσαίων τειχῶν ²⁾. «Πέμπτη πόρτα Πηγῆς καὶ Σηλυμβρίας, καὶ ἤδη Σηλυβρι-καπουσοῦ, καὶ μετ' αὐτὴν ἴστατο ἡ Χρυσὴ πύλη, ἣτις ἦτον ὠκοδομημένη ὡσπερ τόξον θριάμβου περιεχρυσωμένη ὄλη.—Μετὰ τὴν τῆς πόλεως ἄλωσιν, Μεχμέτ ὁ Β'. (περὶ τὸ 1458) μετακινήσας καὶ πλατύνας τὰ τοῦ Ἑπταπυργίου τεῖχη, κατέρριψε τὴν πύλην ταύτην, καὶ ἐνέκλεισεν αὐτὴν εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἐνωικοδομηθέντος Ἑπταπυργίου. Τὰ ἔχνη ὅμως ταύτης καὶ ἄλλα σημεῖα μέχρι τούτου φαίνονται. Αὕτη εἶχε τρεῖς εἰσόδους.—αἱ δύο μὲν αἱ μικρότεραι διόλου ἐφράγησαν, ἡ δὲ κατὰ τὸ μέσον μεγάλη μετεβλήθη εἰς πύλην ἤδη μικρὰν, φραγεῖσαν μὲ τὴν ἰδίαν ὕλην τῆς.»

Δὲν ἐννοῶ τὰ γραφόμενα ταῦτα τοῦ Πατριάρχου, πρὸ ὀλίγου ὁμολογοῦντος ὅτι τὴν πύλην ταύτην κατέρριψεν ὁ κατακτητὴς.

Περὶ τοῦ πορθητοῦ λέγει ὁ Α. Χαλκοκονδύλης ³⁾. «Ἐδείματο δὲ καὶ ἄλλα δξια λόγου, μετὰ τὴν ἐν Προποντίδι Λαιμοκοπίην, τὴν τε ἐν Βυζαντίῳ ἀκρό-

¹⁾ Οἱ λόγοι τοῦ Γυλλίου, σελ. 84, ἐπλάγησαν τοὺς μεταγενεστέρους portam Selymbriae sive Rhegii. ²⁾ Κ/πολις Πατρ. σελ. 24. ³⁾ Σελ. 529.

πολιν ἀξίως λόγου, εἰς τὰς Χρυσέας καλουμένας πύλας, πύργους τε μεγίστους καὶ ἀξιοθεάτους.»

Τὴν πύλην τῶν Ἑπτὰ Πύργων καλεῖ ὁ Πατριάρχης τελευταίαν πρὸς ξηρὰν κατὰ τὴν Προποντίδα, ἐνῶ ὅλοι ὁμολογοῦσιν ὅτι αὕτη εἶναι Ὀθωμανικὴ πύλη. Ἀφίνω τὸν περισκοποῦντα τὰ τεῖχη, νὰ εἰκάσῃ ἐκ τῆς περιγραφῆς ταύτης τὴν ἀληθῆ θέσιν τῶν πυλῶν τούτων.

Ἐρχομαι τώρα εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ Κυρίου Βυζαντίου¹⁾. «Ἐπὶ τοῦ παρόντος ἄς σημειώσωμεν μόνον, ὅτι ἡ πύλη αὕτη εἶναι καὶ τώρα, καθὼς ἦτο καὶ τότε, ἐπωκοδομημένη²⁾, ὅθεν καὶ ὀνομάζεται Καπαλή-καπή (Κλειστὴ πύλη), ἔχουσα πρὸ αὐτῆς μεγαλοπρεπεσάτην γέφυραν· τέσσαρες δὲ μεγάλοι μαρμάρινοι πινσοὶ ἀποτελοῦσι τὰς παραστάδας καὶ τὸ ὑπέρθυρόν της. Ὁ Λεουνκλάβιος³⁾ λέγει ὅτι εἶναι ἡ τῆς Σηλυμβρίας, καθὼς καὶ ὁ Θεβέτος⁴⁾ τάττει αὐτὴν «τετάρτην ἀπὸ τοῦ κόλπου.»—Μετ' ὀλίγον πάλιν⁵⁾· «Καταντικρὺ τῆς κλειστῆς ταύτης πύλης ἀνηγέρθη πρὸ ὀλίγων ἐτῶν τὸ Γραικικὸν Νοσοκομεῖον.» Ἐκλαμβάνει τὴν πύλην τοῦ Ῥηγίου, διὰ τὴν Χρυσὴν πύλην. Βεβαίως ὁ Κ. Βυζάντιος δὲν ἐπεσκέφθη ὁ ἴδιος τὴν κλειστὴν ταύτην πύλην ἐκ τοῦ περιδόλου, ἀλλως ἤθελεν ἶδει, ὅτι ἡ πύλη αὕτη δὲν ἔχει τὰ τρία θύρετρα, τὰ ὅποια λεπτομερῶς περιγράφει ἀπὸ τὰς συγγραφὰς τῶν Βυζαντινῶν ἱστορικῶν⁶⁾. Ἀγωνίζεται δὲ νὰ καταδείξῃ τὴν ἀληθῆ θέσιν τῆς Χρυσῆς πύλης, διότι ἐκ τῆς τοποθεσίας αὐτῆς σαφηνίζονται πάμπολλα συμβεβηκότα τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας καὶ ἀνευρίσκονται καὶ τὰ πλησίον αὐτῆς περιώνυμα Βυζαντινὰ εὐκτήρια καὶ μοναστήρια.

Περὶ τῆς Χρυσῆς πύλης, ὁ τότε ζῶν Πατριάρχης ἔγραψε τὰ ἀκόλουθα πρὸς τὸν Κ. Βυζάντιον, καταχωρισθέντα εἰς τὰ προλεγόμενα τοῦ δευτέρου τόμου τοῦ συγγράμματος τούτου.

«Περὶ τῆς Χρυσῆς πύλης ἐν μετεώρῳ ταλαντευόμεθα· ἡ παρ' αὐτῆς ὑποδει-

¹⁾ Τόμ. Α΄. σελ. 323. ²⁾ Πρβ. I. Καντακουζηνού, Τόμ. Β΄. σελ. 605, «Ἐδει κάκεινους τὴν Χρυσὴν πύλην διορύττειν ἀπωκοδομημένην, εἰς Ἀδριανούπολιν ἀπῆρε.» ³⁾ Pandect. Hist. Turc. c. 200. ⁴⁾ Cosmographie. ⁵⁾ Τόμ. Α΄. σελ. 329. ⁶⁾ Σφάλλει καὶ ὁ Χάμμερ εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς πύλης τῆς Σηλυμβρίας· «Venait ensuite la porte dite de la Source, de Rhegium, ou de Selymbria, parce qu'en sortant par là on arrivait au palais de la Source, aujourd'hui Baliklu, puis en continuant à Rhegium (Tschekmedjé) et enfin a Selymbria: elle est connue encore aujourd'hui sous le nom de porte de Selyvri.» Δὲν μνημονεύει ἐπομένως τὴν ἀπέκταντι τοῦ Νοσοκομείου κλειστὴν πύλην. Εἰς τὸ αὐτὸ λάθος ὑπέπεσε καὶ ὁ Γύλλιος (σελ. 55). «Et Selymbriae sive Rhegii». Τῷ 1680, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Grelot, Relation nouvelle d'un voyage de Cple, σελ. 79, ἐσώζοντο δύο μεγάλα μαρμάρια ἀνάγλυφα ἐπὶ τῆς πύλης ταύτης.

κνουμένη και ἐπωκοδομημένη, ἀτενέστατα παρ' ἡμῶν παρατηρήθη πρὸ χρόνων, και ἐξῶθεν και ἔσωθεν μάλιστα, ὅπου ἤδη κῆπος παρακείμενος τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Βελιγραδίου, πύλη ἀπλή, οὐδ' ἔχνος μικρὸν φέρουσα τῶν πολλῶν καλλωπισμάτων διὰ γλαφυρῶν κιόνων, μαρμάρων και ἄλλων τῆς ἀρίστης τέχνης, οἷς ἦν κεκοσμημένη, σχῆμα φέρουσα θριαμβευτικοῦ τόξου διὰ τριῶν εισόδων. Καὶ ἔαν ὁ κόσμος αὐτῆς ὅλος παρὰ τοῦ πορθητοῦ κατὰ πρόληψιν μετεκομίσθη εἰς τὴν τοῦ Ἑπταπυργίου ὀρωμένην ἐκεῖσε, ἀφευκτον ἦν ἂν διατηρηθῆναι ἐν τῇ ἐπωκοδομημένη γινώρισμά τι τῆς βιαίας ταύτης ἀποσπάσεως, ἀφαιρέσεως και μεταθέσεως ἐκεῖθεν τῶν τοσοῦτων καλλωπισμάτων· διὸ και πάρεστιν ἡμῖν εἰπεῖν τὸ κατὰ Γάλλους· *Le vrai peut quelque fois n'être pas vraisemblable.*

Ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ συγγράμματος τοῦ Κ. Βυζαντίου πληροφορούμεθα, ὅτι οἱ ἀλλοδαποὶ πλειότερον τῶν ἡμετέρων ἀπεπλανήθησαν εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς Χρυσῆς πύλης.

Ἡ πύλη αὕτη, ἐτι και σήμερον, παρὰ πολλῶν γερόντων ἐκεῖσε κατοικούντων καλεῖται Χρυσόπορτα. Ἄς ἀκούσωμεν και τὸν Καντακουζηνὸν περιγράφοντα τοὺς δύο παραπυλίους πύργους τῆς Χρυσῆς πύλης¹⁾. «Ἐπὶ τούτοις δὲ ἀποδοῦναι Καντακουζηνὸν τὸν Βασιλέα τῷ νέῳ και τὸ κατὰ τὴν Χρυσὴν καλουμένην πύλην φρούριον²⁾, ὃ κατεῖχεν αὐτὸς φρουρᾷ Λατινικῇ, καρτερώτατον ὄν και ἀνάλωτον σχεδὸν ἐκ τῆς κατασκευῆς, ᾧ πύργοι μὲν ἦσαν δύο τῶν ἐκ τοῦ περιβόλου Βυζαντίου, ὧν μεταξὺ ἢ πρὸς τὴν πόλιν εἰσάγουσα πύλη ἦν· οἱ πύργοι δὲ μέγιστοι μεγέθει ὄντες οὐ κατὰ τοὺς ἄλλους ἦσαν ὠκοδομημένοι, ἀλλ' εὐθύς ἐπὶ μῆξιτον ὕψους ἐξαρχῆς μαρμάρους μεγάλοις ὑπὸ λιθουργῶν εἰς τοῦτο κατασκευασμένοις ἦσαν συντεθειμένοι ὑπ' ἄκρας συμφύιας πρὸς ἀλλήλους, οὐδεμιᾶς ἐτέρας δεόμενοι ὕλης συνδεούσης, ἀλλ' ἤλοις μένοις σιδηροῖς, ὡς λέγεται, καθὸ ἀλλήλων ἐπιψάουσι κεχρημένοι πρὸς συνάφειαν, ὥστε ἐξῶθεν δοκεῖν οὐκ ἐκ μερῶν συντεθειμένους, ἀλλ' αὐτολιθίνους εἰς τοῦτο ἀποξεσμένους εἶναι. Ὅθεν οὐδὲ ἐπιχείρησιν δοκοῦσιν οὐδεμίαν ἔχειν, μήτε διορυχθῆναι ὄντες δυνατοί, μήτε ἐκ μηχανῆς τινος ἢ τέχνης ἐτέραν μηδεμίαν ὑποστῆναι βλάβην»³⁾.

Ἐτι ἡ πύλη ἢ Χρυσὴ ἦτον ἢ τελευταία πρὸς τὴν Προποντίδα, καταφαίνεται ἀπὸ τὰ ἐξῆς τοῦ Κανανού⁴⁾. «Και γὰρ ἀπὸ τὸ ἓνα ἄκρον τῆς πόλεως τῆς Χρυσίας ἕως τὸ ἕτερον ἄκρον τῆς Ξυλοπόρτης ἐκράτει.» Καὶ πάλιν· «Ἐπὶ τοσοῦτον ὑπῆρχε τῆς στρατιᾶς ἐκείνης τὸ πλῆθος, ὅτι ἀπὸ τὸ ἐν ἄκρον τῆς πόλεως τῆς Χρυσίας⁵⁾ ἄχρι και τὸ ἕτερον τὸ ἄκρον τῆς Ξυλοπόρτης ἐκράτει.»—«Ἐ-

¹⁾ Τόμ. Γ'. σελ. 292. ²⁾ Δ. Χαλκοκ. σελ. 62.—«Ἐἰσῆλθέ τε εἰς τὴν τῆς Χρυσίας οὕτω καλουμένην ἀκρόπολιν.» ³⁾ Οἱ πύργοι οὗτοι φαίνονται σήμερον, καθὸς ὑπὸ τοῦ Καντακουζηνού περιγράφονται. Ὁ Ἰωάννης Παλαιολόγος ἀνεκαίνισε τὰ περὶ τὴν πύλην και ὄχι τοὺς παραπυλίους πύργους. — Κ/πολις Βυζαντίου Τόμ. Α'. σελ. 407, 423. Δούκας, σελ. 47. ⁴⁾ Σελ. 460, 470, 472. ⁵⁾ Εἰς τὸ κείμενον τοῦ Κανανού, ἡ λέξις ἐσφαλμένως γράφεται (πόλεως) ἀντὶ πύλης.

φθασεν εἰς τὰ τείχη τοῦ κάστρου ἀπὸ τῆς Ξυλοπόρτης ἕως καὶ τῆς Χρυσίας.» Τὰ αὐτὰ λέγει καὶ ὁ Φραντζῆς ¹⁾. «Καὶ ὁ τῆς Ἀνατολῆς στρατὸς ἐπήξατο τὰς σκηνάς αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τῆς θαλάσσης, πύλης τῆς Χρυσῆς.»

Ὁ δὲ Νικόλαος Βάρβαρος, μνημονεύων τοὺς φρουροῦντας τὰς πύλας παραθαλασσίας καὶ χερσαίας, μᾶς διέσωσε πολυτίμους ἱστορικὰς γνώσεις περὶ τῆς πόλεως. Μεταγλωττίζω τὰ ὅσα λέγει περὶ τῶν τριῶν πυλῶν, τῶν ὁποίων τὴν φρουρὰν ἐνεπιστεύθη ὁ Αὐτοκράτωρ εἰς τοὺς Βενετοὺς ἐπικούρους ²⁾. «Ἡ πρώτη πύλη, ἣτις εἶναι ἡ Χρυσῆ, ἐδόθη εἰς τὸν κύριον Καταρίνην Κονταρίνου, υἱὸν τοῦ κυρίου Ἰωάννου· ἡ δευτέρα πύλη ἐδόθη εἰς τὸν κύριον Φαβρούτζην Κόρνερ, υἱὸν τοῦ κυρίου Ἰωάννου· ἡ τρίτη πύλη ἐδόθη εἰς τὸν κύριον Νικόλαον Μοκενίγου, υἱὸν τοῦ κυρίου Λεωνάρδου τοῦ πρώτου, ἡ ὁποία πύλη καλεῖται· «ἡ πηγὴ.» Ἐκ τούτου μαθάνομεν ὅτι μέχρι τῆς πύλης τῆς Σηλυμβρίας τῆς πύλης τῆς Πηγῆς, ὑπῆρχον μόνον δύο πύλαι, τῶν ὁποίων τὴν μὲν πρώτην καλεῖ Χρυσῆ, τὴν δὲ δευτέραν ἀτυχῶς δὲν ὀνοματίζει ³⁾.

Πρὶν τελειώσω τὴν περιγραφὴν τῶν πυλῶν, διηγοῦμαι συμβάντα τινὰ τῆς ἀλώσεως, διότι στενωδῶς σχετίζονται μὲ ὅσα ἐξιστόρησα.

Τὴν παρασκευὴν τῆς Διακαινησίμου, ἕκτην Ἀπριλίου τοῦ 1453, ἡμέραν τῆς Ζωοδόχου πηγῆς, ἔφθασεν ὁ Σουλτάνος μετὰ τοῦ στρατοῦ του καὶ κατεσχῆνωσε κατὰ τὸν Φραντζῆν, «ἐξ ἐναντίας τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ.» Ἡ δὲ μεγάλη ἐλέπολις ἐστήθη κατ' ἀρχὰς ἀπέναντι τῆς Χαρσίας Πύλης, ὅπου ὑπέσκαπτον καὶ τοὺς ὑπονόμους τῶν οἰκιστῶν Ὀθωμανοί. Ἡ ἐλέπολις αὕτη, κατὰ τὸν Φραντζῆν ⁴⁾, εἶχε πλάτος ἐπὶ τοῦ στόματος σπιθαμὰς δυοκαίδεκα, κατασκευασθεῖσα ἀπὸ τὸν Ὀρβὰν Δάκα τὸ γένος. Ὁ Σουλτάνος μετέφερε τὸ μέγα τοῦτο τηλεβόλον ἀπέναντι τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ, ὅπου μέχρι τέλους ἴσατο. Ἄν καὶ ὁ στρατὸς ὁ Ὀθωμανικὸς ἐξετείνετο ἀπὸ τὴν μίαν εἰς τὴν ἑτέραν ἀκρὰν τῶν χερσαίων τειχῶν, ἡ συμπλοκὴ κυρίως ἐγένετο ἀπὸ τὴν πύλην τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ μέχρι τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ ἐκεῖθεν μέχρι τοῦ παλατιοῦ τοῦ Ἐβδόμου, διὰ δύο λόγους. Πρῶτον, διότι ἡ μεταξὺ τῶν πυλῶν τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ καὶ τῆς Ἀδριανουπόλεως λαγκὰς, ἕνεκα τοῦ προμνημονευθέντος ῥυακίου Λύκου δὲν εἶχε πλὴν ἀβαθῆ τάφρον. Δεύτερον, διότι τὰ τηλεβόλα τῶν Ὀθωμανῶν, ἰστάμενα ἐπὶ τῶν ἀπέναντι ὑψηλῶν λόφων, ὅπου σή-

¹⁾ Σελ. 237. ²⁾ «La prima porta che sun la Cresca (γρ. Cresea), fu data a misser Catarin Contarini, fo de misser Zuane: la segunda porta si fo dada a misser Fabruzzi Corner, fo de misser Zuane: la terza porta si fo dada a ser Nicolo Mozenigo fo de misser Lunardo el primo: la qual porta se chiama Elpigi. Σελ. 16. ³⁾ Ὁ Χάμμερ, Τόμ. Β'. σελ. 387, λέγει ὅτι ἐκάστη πύλη ἔχει σημασίαν ἱστορικὴν· chacune d'elle a une importance historique. ⁴⁾ Σελ. 237. Δ. Χαλκοκ. σελ. 385.

μερον τὰ Ὄθωμανικά μνήματα, ἐπληττον εὐκολώτερον καὶ ἐπιτυχέστερον τὰ ὑπ' αὐτὰ τεῖχη. Ὅχι μόνον κατὰ τὴν ἄλωσιν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Σουλτάν Μουράδ πολιορκίαν, οἱ Ῥωμαῖοι αὐτοκράτορες ἴσταντο πλησίον τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ¹⁾. Ἡ μεγάλη ἐλέπολις, περὶ τῆς ὁποίας τοσαῦτα ἐγράφησαν, ἴστατο πιθανόν πεντήκοντα περίπου βήματα πρὸς βορρᾶν αὐτῆς. Λέγω πιθανόν, διότι τὰ πρὸς νότον τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ τεῖχη, εἶναι σῶα ὡς νὰ ἀνηγέρθησαν σήμερον. Πρὸς βορρᾶν δὲ τῆς πύλης ταύτης, τὰ τεῖχη ἐγκλίνοντα πρὸς τὴν λαγκάδα τοῦ Λύκου εἶναι κατηρειπωμένα, ὁ περίβολος προσχωμένος καὶ τὰ πυργία σχεδὸν ἀφανῆ. Φαίνονται καὶ ἐπὶ τῶν πύργων, ἐκεῖ ὅπου συνέχονται μετὰ τοῦ τεύχους, διαρρωγαὶ μέγισται, προξενηθεῖσαι ἀπὸ τὰς σφαίρας τοῦ παμμεγέθους τούτου τηλεβόλου. Μάρτυρα ἔχομεν καὶ τὸν Φραντζῆν λέγοντα· «καὶ τὴν ἐλέπολιν τὴν μεγάλην ἐν ἐκείνοις τοῖς μέρεσι (δηλ. τοῦ Ἁγ. Ῥωμανοῦ) ἔσῃσαν διὰ τὸ εἶναι τὸν τόπον ἐπιτήδειον πρὸς τὸ πολιορκεῖν τὰ τεῖχη καὶ τὴν πόλιν, καὶ διὰ τὸ εἶναι καὶ τὸν Ἀμην²⁾ ἀντικρὺς ἐσκηνωμένον.» Λέγει δὲ ὁ Χαλκοκονδύλης³⁾· «Ἰδρυτο δὲ ὁ μὲν τῶν τηλεβόλων κατὰ τὰ ἐκείνων βασιλεία, ὁ δὲ κατὰ τὴν τοῦ Ῥωμανοῦ καλουμένην πύλην, ἥ δὴ καὶ αὐτὸς ἐστρατοπεδεύετο Βασιλεύς.» Ἀνεκτίσθησαν τὰ τεῖχη ταῦτα μετὰ τὴν ἄλωσιν, ὥστε ἀδύνατον εἶναι νὰ μάθωμεν ποῦ εἶναι ὁ τόπος ἡ ἢ διαρρωγῆ, ὅθεν κατὰ πρῶτον εἰσῆλθον οἱ Ὄθωμανοί. Ὅτι ἡ παντέλης αὕτη ἀνατροπὴ τῶν παραπλησίων τειχῶν καὶ πύργων δὲν εἶναι τοῦ χρόνου μόνου, ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν ἀκραιότητα τῶν πρὸς νότον τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ τειχῶν.

Ἡ ἔσωθεν περισκόπησις τῶν τειχῶν τούτων, ὑψηλῶν καὶ προφανῶς Βυζαντινῶν, μὲ πείθει, ὅτι οἱ Ὄθωμανοί, διαβάντες τὴν τάφρον καὶ εἰσπηδήσαντες ἐντὸς τοῦ περιβόλου, ἐθανάτωσαν τοὺς πολεμίους καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν, πρῶτον διὰ τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ καὶ μετέπειτα διὰ τοῦ τεύχους, πλησίον τῆς πύλης ταύτης, ὅπου οἱ Τοῦρκοι «πλησίον τῶν ἄλλων μερῶν ἐμάχοντο»⁴⁾. Τοσαύτη δὲ ἡ ἐρυμνότης τῶν τειχῶν, ὥστε, κατὰ τὸν Δούκαν⁵⁾, «οὐκ ἔτυχον ἀπὸ τοὺς καιροὺς Κωνσταντίνου τοῦ ἁγιωτάτου ἐν τοσοῦτοις πολέμοις, Σκυθικοῖς, Περσικοῖς, Ἀραβικοῖς, τοῦ γενέσθαι πτώσιν ἐνός λίθου βαροῦντος λίτρας μιᾶς.»

Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν συγχρόνων ἱστορικῶν, οἱ Γραικοὶ καὶ οἱ ἐπίκουροι Ἴταλοὶ, μαθόντες τὴν εἰσβολὴν τῶν πεντήκοντα Ὄθωμανῶν διὰ τῆς Κερκοπόρτας, ἐτράπησαν πάντες εἰς φυγὴν.

Ἀπὸ τὴν Πέμπτην πύλην πρὸς τὴν πύλην τῆς Ἀδριανουπόλεως, τὰ τεῖχη εἶναι σωότερα καὶ ἡ τάφρος διασώζει ἀκέραια τὰ διαταφρίσματά της, ἀπέδειξις ὅτι δὲν ἦτο σφοδρὸς ὁ ἀγὼν εἰς τὰ μέρη ταῦτα. Ἀπὸ τὴν πύλην τῆς Ἀδριανου-

¹⁾ Κανανοῦ σελ. 474. Leon Chiensis. Χάμμερ, Τόμ. Β'. σελ. 398. ²⁾ Οὕτω ἐκάλουν οἱ Βυζάντιοι τὸν Σουλτάνον. ³⁾ Σελ. 385. ⁴⁾ Φραντζῆ σελ. 254. ⁵⁾ Σελ. 276.

πόλεως πρὸς τὸ παλάτιον τοῦ Ἐβδόμου, ὅπου κατὰ τὸν Φραντζῆν «ἡ πόλις ἦν ἐπικίνδυνος,» τὰ τεῖχη εὐκόλως πληττόμενα ἀπὸ τὰ ἀπέναντι ὕψη, κατηρειπώθησαν καὶ κατέπεσε καὶ τὸ πλείστον μέρος τοῦ ἔξω τεύχους μετὰ τῶν πυργίων αὐτοῦ. Ταῦτα μαρτυρεῖ καὶ ὁ Δούκας εἰς τὰ περὶ τῆς Κερκοπόρτας γραφομένα του.

Μολονότι, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Φραντζῆ¹⁾, ὀλίγιστος ἦτον ὁ ἀριθμὸς τῶν Βυζαντίων καὶ ἐπικούρων, πάλιν μέχρι τῆς πρωίας τῆς 29ης Μαΐου, τὰ τεῖχη ἐπιμελῶς ἀνακαινιζόμενα, καὶ διὰ κοφίνων καὶ χωμάτων πληρούμενα, ἀντείχον θαυμασίως εἰς τὰ μηχανήματα καὶ τὰς ἐφόδους τῶν ἐχθρῶν, ἐωσότου ἢ εἰσόδος τῶν πεντήκοντα Ὀθωμανῶν διὰ τῆς Κερκοπόρτας καὶ ἡ ἐμφάνισις τῶν σημαίων των ἐπὶ τῶν τευχῶν, ἔτρεψεν εἰς φυγὴν τοὺς πολιορκοῦντας καὶ ἔμειναν καὶ πύργοι καὶ πύλαι ἀφρούρητοι.

Ἡμέρας τινὰς πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆ 18ῃ Μαΐου, κατὰ τὸν Νικόλαον Βάρβαρον²⁾, οἱ Τοῦρκοι, κατὰ τὸν Φραντζῆν³⁾, κατεσκευάσαν «μηχανὴν μεγίστην, ἔχουσαν τροχοὺς πολλοὺς μετὰ ξύλων χονδρῶν, πλάτος ἔχουσαν πολὺ καὶ ὕψος· ἐνέδεσε δὲ αὐτὴν ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν ἐκ τρίτου μετὰ βουβάλων καὶ βοῶν δορῶν.—Καὶ πρῶτον μὲν μετὰ τῆς φοβεραῆς ἐκείνης ἐλεπόλεως τύψαντες σφοδρῶς, ἔρριψαν εἰς ἔδαφος τὸν πύργον τὸν πλησίον τῆς πύλης τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ⁴⁾, καὶ εὐθὺς τὴν ἐλέπολιν ἐκείνην σύραντες, ἔστησαν ἄνωθεν τοῦ ὀρύγματος.»

Κατὰ τὸν Φραντζῆν λοιπὸν, ἡ ἐλέπολις αὕτη ἐστήθη ἀπέναντι τῆς πύλης τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ. Προσθέτει δὲ ὅτι ἦτο καὶ ἕτερα πρὸς τὰ μέρη τῆς Χρυσῆς πύλης, τὴν ὁποίαν ὁ Βάρβαρος καὶ ὁ Χαλκοκονδύλης μνημονεύουσι⁵⁾.

Περιττὸν εἶναι νὰ ἱστορήσω τὴν ἄλωσιν, τὴν ὁποίαν τόσοι περιφανεῖς συγγραφεῖς περιέγραψαν. Ἐσπούδασα δι' ἐπιμελοῦς περισκοπήσεως τῶν χερσαίων τευχῶν νὰ καταδείξω.

Πρῶτον.—Ὅτι ἡ τάφρος, ἐξαιρουμένης τῆς λαγκάδος τοῦ Λύκου, ἐπληροῦτο ὕδατος διὰ τῶν ἐπὶ τῶν διαταφρισμάτων πηλίνων σωλήνων.

Δεύτερον.—Νὰ ἱστορήσω καὶ περιγράψω τὰ μέχρι τοῦδε ἄγνωστα δεσμωτήρια τοῦ Ἀνεμᾶ, ὀπισθεν τοῦ πύργου τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου.

Τρίτον.—Τὴν ἀληθῆ θέσιν τῆς περιωνύμου Κερκοπόρτας, πρὸς διασάφησιν τῆς ἀλώσεως.

¹⁾ Σελ. 240. ²⁾ E iera questo bastion per mezo uno luogo chiamato la Cresca (γρ. Cresea) σελ. 42. ³⁾ Σελ. 244. ⁴⁾ Τὸν βόρειον παραπύλιον πύργον. Μόνον τὸ ἄνω μέρος τοῦ πύργου τούτου κατέπεσε. Ἀμφότεροι οἱ πύργοι οὗτοι οἱ παραπύλιοι ἴστανται μέχρι σήμερον μετὰ τῶν θόλων αὐτῶν. ⁵⁾ «Ἐἶχον γὰρ ἐν ἐκείνῳ τῷ μέρει ἕως τῆς Χρυσῆς ἐλέπολιν ἐναντίαν καὶ αὐτὴν μετὰ βουβάλων καὶ βοῶν δορῶν ἐνδεδυμένην». Ν. Χαλκοκ. σελ. 386. Φραντζῆ σελ. 253.

Τέταρτον.—“Οτι τὸ νῦν Ἐγρῆ-καπῆ εἶναι ἡ Χαρσία Πύλη τῶν Βυζαντίων, καὶ ὄχι ἡ Πέμπτη τοῦ Κωδικοῦ κατὰ τὸν Κ. Μόρδτμανν ¹⁾).

Πέμπτον.—“Οτι ἡ μετὰ τὴν πύλην τὴν σημερινὴν τῶν Ἑπτὰ Πύργων κλειστὴ πύλη, εἶναι ἡ Χρυσὴ πύλη καὶ

Ἑκτον.—“Οτι ἡ ἀπέναντι τοῦ ἡμετέρου Νοσοκομείου τῶν ἑπτὰ πύργων κλειστὴ πύλη, εἶναι ἡ πύλη τοῦ Ῥηγίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

ΤΟ ΠΑΛΑΤΙΟΝ ΤΩΝ ΒΛΑΧΕΡΝΩΝ.

Ἐντὸς τοῦ χώρου καλουμένου Ἐβδόμου, περιτειχισθέντος ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου, κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐβδόμης ἑκατονταετηρίδος, ἀνήγειραν οἱ Βυζάντιοι ἐκκλησίας, λουτρά καὶ ἀνάκτορα, συνεχῶς μνημονευόμενα ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν ²⁾).

Ὁ χώρος οὗτος πρὸς βορρᾶν τῆς ἐνορίας καλουμένης τὴν σήμερον Ἐγρῆ-καπῆ, μακρὰν τῶν ἐμπορικῶν ἀγορῶν καὶ τῶν καταλυμάτων τῶν Ὀθωμανῶν καὶ χριστιανῶν, ἀγνώστος εἰς τοὺς πλείστους κατοίκους, καλεῖται σήμερον καθὼς καὶ ἐπὶ Βυζαντίων, αἱ Βλαχέρναι, ἔνεκα τοῦ σεπτοῦ ἀγιάσματος τῶν Βλαχερνῶν ³⁾. Ἐκαλεῖτο δὲ καὶ ἡ πλησίον παραλία, κόλπος τῶν Βλαχερνῶν.

Ἐντὸς τοῦ χώρου τούτου, ἀνηγέρθη χρόνον πολὺν πρὸ τῆς τελευταίας ἀλώσεως, περιώνυμον παλάτιον, καλούμενον ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ νέον παλάτιον, παλάτιον τῶν Βλαχερνῶν, αὐτοκρατορικὸν ἀνάκτορον τῶν Βλαχερνῶν, Βασίλεια τῶν Βλαχερνῶν ⁴⁾, παλάτιον ὑπερύψηλον, τὸ ὑψηλόν, τὰ ὑψηλά, καστέλ-

¹⁾ Ὁ Κ. Dethier ἐν τῷ μικρῷ αὐτοῦ πονήματι, ἐπιγραφομένῳ Der Bosphor und Constantinopel, ἐν Βιέννῃ, 1873, σελ. 54, παραδέχεται τὴν γνώμην τοῦ Κ. Μόρδτμανν.

²⁾ Ἐδῶ ἦσαν ἡ Μαγναύρα καὶ τὰ Καριανά. ³⁾ Ἄγνοῶ τὴν ἐτυμολογίαν τῆς λέξεως Βλαχέρναι. Βλ. Κ/πολιν Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 583 καὶ τὸν Κωδινόν «Βλαχέρναις, ἀπὸ τινος ἀρχηγοῦ Σκύθου Βλαχέρνου, ἀναιρεθέντος ἐκεῖσε πεφήμεσται.» Γενεσ. Βασ. σελ. 85. Συνέχ. Θεοφάνους σελ. 64. Πρὸ τῆς ἀνεγέρσεως τῆς ἐκκλησίας, ὁ τόπος ἐκαλεῖτο Βλαχέρναι, καὶ ἐκ τούτου, τῆς συνοικίας ταύτης ἡ ἐπωνυμία. ⁴⁾ «Ἀμφοτέρων τῶν μερῶν γενομένων ἐν Βασιλείοις τοῖς τῶν Βλαχερνῶν λεγομένοις», I. Καντακουζηνοῦ Τόμ. Γ'. σελ. 168. «Τοῦ γὰρ βασιλεύοντος εἰς τὰ ἐν Βλαχέρναις ἀνάκτορα προκαθημένου—πῆ μὲν τὰ ἐν Βλαχέρναις ἀνάκτορα περιέλαβε». Μιχ. Ἀτταλιώτου σελ. 256, 244.

λιον τῶν Βλαχερνῶν, παλάτιον τοῦ Ἑβδόμου, τὸ νέον, πρὸς διαστολὴν ἐτέρου ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἄκρᾳ τῆς πόλεως, καλουμένου συνήθως ἡ Δάφνη¹⁾, ἡ Πορφύρα καὶ πολλάκις τὸ μέγα παλάτιον²⁾).

Πολλοὶ συγγραφεῖς συγχέουσι τὸ παλάτιον τῶν Βλαχερνῶν, μεθ' ἐτέρου παλατίου Βυζαντινοῦ, καλουμένου πολλάκις Βασιλείον τοῦ Κωνσταντίνου³⁾, σήμερον Τεκφοῦρ-Σαράι ἢ Τεκῆρ-Σεράι, καὶ παρά τινων παλατίου τοῦ Βελισαρίου⁴⁾).

Πρὶν περιγράψω τὰ ἐρείπια καὶ τ' ἀρχαῖα τείχη τὰ νῦν ἰστάμενα ἐν τῷ χώρῳ τούτῳ, καὶ πρὶν λαλήσω περὶ τῆς θέσεως καὶ τοῦ ὕψους τοῦ παλατίου, καλὸν εἶναι πρότερον νὰ ἱστορήσω, ὅσα περὶ τοῦ παλατίου τούτου ἔγραψαν οἱ ἡμέτεροι συγγραφεῖς καὶ οἱ Σταυροφόροι, στρατοπεδεύσαντες ὑπὸ τὰ τείχη τοῦ Ἡρακλείου τείχους. Πρὸς τούτοις θέλω ἀναφέρει καὶ ἄλλων μαρτυρίας περὶ τοῦ παλατίου τούτου⁵⁾).

Μητὰ τὴν ἱστορίαν ταύτην, ἄνευ τῆς ὁποίας ἀδύνατον νὰ ἐννοήσωμεν ἢ συναρμόσωμεν τὰς προφανεῖς τῶν συγγραφῶν ἀντιλογίας, θέλω περιγράψαι λείψανα κολοσσιαίων τειχῶν μέχρι σήμερον ἰσταμένων παρὰ τὸ ἀγίασμα τῶν Βλαχερνῶν. Μετὰ τὴν μελέτην ταύτην καὶ παραβολὴν πλείστων συγγραφῶν, ἐρωτῶ εἶναι τὰ τείχη ταῦτα λείψανα τοῦ περιωνύμου παλατίου τῶν Βλαχερνῶν; Βλέπομεν εἰς τὸν χώρον τούτον τείχη προφανῶς Βυζαντινὰ, κρύπτας, ἀνώγαια θολωτὰ ἐρυμνότατα, τῶν ὁποίων οὐδέποτε μνημονεύουσιν οἱ νεώτεροι χωρογράφοι τῆς Κ/πόλεως, ἡμέτεροι καὶ ξένοι. Ταῦτα τὰ ἐρείπια ἴστανται γυμνά, ὄρατὰ τοῖς πᾶσι, καὶ ὁ ἅπαξ ἰδὼν αὐτὰ ἀναγνωρίζει πάραυτα τὴν ἀληθῆ Βυζαντινὴν τειχοδομίαν. Ἡ θέσις τοῦ παλατίου ἀμφισβητεῖται ὄχι μόνον ὑπὸ τῶν ξένων ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν ἡμετέρων συγγραφέων. «Τὸ ῥηθὲν παλάτιον τῶν Βλαχερνῶν, μετὰ τὴν ἄλωσιν ἐκρημνίσθη, παρέμεινε δὲ ὁ περίβολος τῶν τειχῶν τοῦ φρουρίου ἢ Καστελλίου, κείμενος κατὰ δεξιὰν θέσιν εἰς τοὺς εἰσερχομένους τὴν πύλην Ἐϊβάν-Σεράι, κατὰ τὴν γωνίαν τῆς Ἀκροπόλεως τὴν

¹⁾ «Ἐν τῷ κουβουκλίῳ τῷ ὄντι ἐν τῷ παλατίῳ τῆς Δάφνης» Κ. Πορφυρογεννήτου. Τόμ. Α΄. σελ. 7. ²⁾ «Ἐπὶ τὸ μέγα κατήντησε παλάτιον.» Γ. Ἀκροπ. σελ. 197. ³⁾ «Δεσμωτήριον δὲ ἐν τοῖς Βασιλείοις Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου, κοινὸν ποιεῖν διενοεῖτο.» Ι. Καντακουζηνοῦ Τόμ. Β΄. σελ. 57. ⁴⁾ «Ex quo (τὸν Καντακουζηνόν) praeterea colligimus apud eundem scriptorem Blachernianum et Constantinianum palatia diversa esse, ita ut Leunclavii et aliquot. aliorum error reprehendatur, qui Palatium, quod hodie Constantini vocant, idem esse cum Blacherniano contendunt. C. Christ. Βιβλ. Β΄. σελ. 127, 132. Χάμπερ C/polis. Τόμ. Α΄. σελ. 196.

⁵⁾ Περὶ τούτου καὶ τῶν ἐκεῖσε δεσμωτηρίων τοῦ Ἄνεμᾶ, πολλὰ διηγείται ὁ Walter Scott ἐν τῇ μυθιστορίᾳ αὐτοῦ, Robert Count of Paris· ἀρύεται δ' ὅσα γράφει παρὰ τῶν Σταυροφόρων καὶ τῆς Ἄννης Κομνηνῆς.

κατοικουμένην ὑπὸ Ὀθωμανῶν. Ἡ ἔκτασις αὐτοῦ εἶναι μετρία, ἔχει μίαν μεγάλην πύλην, καὶ ἐμπεριέχει τὴν πρὸς τὸ χερσαῖον τεῖχος πάσαι ποτὲ τῶν Βλαχερνῶν πύλην κατάκτιστον· ἐτι τρεῖς πύργους, ἐξ ὧν ὁ εἷς καὶ μείζων, εἶναι ὁ τοῦ Ἀνεμᾶ πολυθρύλλητος, ἐν ἀγίασμα καλούμενον τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, καὶ ἐν μεγαλώνυμον μαουσωλεῖον· διδὸ καὶ ἡ εἰς τὸν περίβολον τοῦτον εἴσοδος εἰς τοὺς ἡμετέρους κεκάλυται ¹⁾). Ἐκειτο δὲ κατὰ τὴν ὁμόφωνον τῶν ἱστορικῶν μαρτυρίαν παρ' αὐτοῦ τοῦ κόλπου τὴν ἀκτὴν, μέρος ὅμως αὐτοῦ ἐλέγετο ὑψηλὰ, διότι καὶ ἦτο τῶ ὄντι τὸ ὑψηλότερον· ἐκειτο δὲ, καθὼς φαίνεται, πρὸς τὸ ἀνώτερον μέρος τοῦ τῶν Βλαχερνῶν περιβόλου, ἀνωθεν τῆς μεσημβρινῆς πύλης τοῦ παλατίου, καὶ ἀπ' αὐτῶν ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος ὁ Κομνηνοάγγελος, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἰσαακίου, ἐθεᾶτο, κατὰ τὸν Χωνειάτην, τοὺς Λατίνους εἰσιόντας τὴν πόλιν ²⁾.)»

Ἔχομεν περὶ τοῦ παλατίου τούτου πλείστας ξένων μαρτυρίας, διότι οὐδένα ἕτερον τόπον τοσάκις ἐπεσκέφθησαν τῆς Εὐρώπης οἱ ἀγέρωχοι καὶ θεομανεῖς Σταυροφόροι, ὅσω τὸ παλάτιον τῶν Βλαχερνῶν.

Ὁφελούμενοι δὲ ἀπὸ τὰς συγγραφὰς τῶν ξένων, μὴ λησμονήσωμεν τοὺς ἡμετέρους Βυζαντινοὺς, τῶν ὁποίων ἀληθεῖς καὶ σαφεῖς εἶναι τοῦ ἀνακτόρου τούτου αἱ περιγραφαί. Ὁ ἀναγινώσκων ἄς ἔχη κατὰ νοῦν τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν οὗτοι ἔγραφον πρὸς τούτοις, ὅτι γράφοντες χάριν τῶν ὁμογενῶν, ἀπεσιώπησαν πάμπολλα, περιττὰ εἰς τοὺς κατοικοῦντας καὶ καλῶς γινώσκοντας τὸν τόπον.

Ὅταν πρό τιнос καιροῦ συνέγραψα τὴν περὶ τῶν χερσαίων τειχῶν προηγουμένην μελέτην, ἐνόμιζον τότε, ὅτι ὁ μέγας πύργος, ὁ καλούμενος τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, ἦτο τὸ μόνον λείψανον τοῦ παλατίου τῶν Βλαχερνῶν. Ἐκτοτε ἡ κατεδάφισις χερσαίων τινῶν πύργων καὶ τειχῶν, ἡ μελέτη νέων ἐπιγραφῶν ἀνεζωπύρησε τὸν πόθον νὰ μελετήσω καὶ ἐρευνήσω τὴν ἀληθῆ θέσιν τοῦ παλατίου τούτου, τὴν ὁποίαν σαφῶς ἀταδεικνύουσιν οἱ ἡμέτεροι συγγραφεῖς καὶ ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀνῆλθον ἅπαντες οἱ ἡγεμόνες τῶν Σταυροφόρων. Κέντρον, οὕτως εἰπεῖν, τῶν ἐρευνῶν μου ἦτον ὁ πύργος τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, ἀνεγερθεὶς κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Χωνειάτου ³⁾) ὡς ἔρυμα τοῦ παλατίου τούτου.

Εἶπον καὶ ἄλλοτε, καὶ πάλιν ἐπαναλαμβάνω, ὅτι οἱ ποθοῦντες νὰ σαφηνίσωσι τὴν χωρογραφίαν τῆς Κ/πόλεως δέον νὰ μελετῶσι τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς. Ἄς παραβλέπωμεν τὴν χυδαίζουσαν τοῦ λόγου ὑφήν. Τί ἤθελεν εἶσθαι δι' ἡμᾶς ὁ χιλιοετής βίος τοῦ ἔθνους ἄνευ τῶν ὀλονέν σκωπτομένων καὶ διασυρομένων τούτων ἱστορικῶν;

Κατὰ τοὺς πλείστους τῶν συγγραφέων λέγεται, ὅτι πρῶτος ὁ Ἀναστάσιος Δίχορος στεφθεὶς τῇ 9ῃ Ἀπριλίου 499 Μ. Χ. ἐθεμελίωσε τὸ παλάτιον τούτο,

¹⁾ Κ/πολις Πατρ. σελ. 64. ²⁾ Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 592, 593.

³⁾ Σελ. 580, 584.

πρὸ τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ Ἑρακλείου τείχους ¹⁾). Μνημονεύεται καὶ ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἰουστινιανοῦ τοῦ Ῥινοτήτου, «τὴν πόλιν παρέλαβε, καὶ πρὸς βραχὺ ἐσκήνωσεν ἐν τῷ παλατίῳ Βλαχερνῶν.»

Δὲν φρονῶ ὅτι μέγα ἴδρυμα ἠδύνατο ν' ἀνεγερθῆ εἰς τόπον εἰσέτι μὴ περιτετοιχισμένον. Πιθανῶς μικρὸν ἐνδιαίτημα εὐρίσκετο ἐκεῖ πρὸς ἀνάπαυσιν τῶν βασιλέων, προσερχομένων χάριν εὐλαθείας εἰς τὸν παρακείμενον ναὸν τῶν Βλαχερνῶν.

Τὸ τεῖχος τοῦ Ἑρακλείου ἀπετέλει ἐπὶ Βυζαντιῶν ὡς καὶ τὴν σήμερον, μέρος τοῦ ὄλου περιβόλου τοῦ παλατίου.

Οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς οὐδέποτε συνέγραψαν χωρογραφίαν τῆς πόλεως μετὰ τῶν λεπτομερειῶν τῶν σημερινῶν χωρογράφων. Ὅσα ἔγραψαν εἶναι ἐνίοτε ἀσαφῆ, διότι περιγράφουσι τὴν Κ/πολιν ὡς ἐφαίνετο ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτῶν, ὀλίγον φροντίζοντες περὶ γεγονότων παρελθόντων. Ἐνεκα τούτου ἀναγκαζόμεθα ἡμεῖς νὰ συμπληρώσωμεν τὰ ἐλλείποντα, καὶ συρράπτοντες τὰ ἀτελῆ ἰσορήματα, νὰ διορθώσωμεν τὰ ἡμαρτημένα. Ἄγνοοῦμεν τίνες ἀνήγειραν καὶ μετὰ καιρὸν τοσοῦτω ἐκόσμησαν τὸ παλάτιον τοῦτο, τοῦ ὁποίου τὴν μεγαλοπρέπειαν, τὰ κοσμήματα καὶ ἐντεθησαυρισμένα πλοῦτη δὲν δύνανται ἀρχούτως νὰ ἐξυμνήσωσιν οἱ Σταυροφόροι. Μολονότι οἱ μετὰ τὸν Δίκυρον αὐτοκράτορες ἀνήγειρον νέους ἀνδρῶνας καὶ τρικλίνους καὶ παντοιοτρόπως ἠΰξησαν καὶ κατεκόσμησαν αὐτό, οἱ Σταυροφόροι καὶ τινες τῶν ἡμετέρων καλοῦσι τὸν Μανουὴλ Κομνηνὸν ἰδρυτὴν τοῦ παλατίου. Περὶ τοῦ βασιλέως τούτου λέγει ὁ Χωνειάτης ²⁾: «φιλοκαλίαν δὲ κατηγοροῦσι τοῦδε τοῦ βασιλέως, καὶ οἱ κατ' ἄμφω τὰ ἀνάκτορα ³⁾ ἐπιμήκιστοι περίστυλοι ἀνδρῶνες, οὓς αὐτὸς ἀνήγειρεν, οἱ ψηφίδων χρυσῶν ἐπιθέσει διαυγάζοντες τυποῦσιν ἄνθεσι βαφῆς πολυχρόου καὶ τέχνη χειρῶν θαυμασία, ὅσα οὗτος κατὰ βαρβάρων ἠνδρίσατο, ἢ ἄλλως ἐπὶ βέλτιον Ῥωμαίοις διεσκευάκει.»

Ἴδου καὶ τὰ γραφόμενα τοῦ Ἑβραίου περιηγητοῦ Βενιαμὴν ἐκ Τουδέλλης, ἰδόντος τὸ ἀνάκτορον τοῦτο τῷ 1173 ⁴⁾. «Ἐκτὸς τοῦ ἀνακτόρου, τὸ ὁποῖον παρέλαβεν ἀπὸ τοὺς προγόνους αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς Ἑμμανουὴλ, ἀνήγειρεν ἐπὶ τῆς παραλίας ἕτερον καλούμενον Βλαχέρναι, τοῦ ὁποίου οἱ κίονες καὶ τὰ τεῖχη εἶναι ἐπικεκαλυμμένοι διὰ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐνέγραψε τοὺς ἰδίους πολέμους καὶ τοὺς τῶν προπατόρων αὐτοῦ ⁵⁾». Odo de Diogilo, ἄλλος

¹⁾ «De ejus conditore silent scriptores, tametsi ante Anastasium Dicorum stetisse constet. C. Christ. Βιβλ. Β΄. σελ. 130).» Θεοφάνης, Τόμ. Α΄. 573, Νικ. Πατρ. 20. ²⁾ Σελ. 269. ³⁾ Δηλ. τοῦτο καὶ τὸ μέγα παλάτιον. ⁴⁾ Κατὰ δὲ τὸν Th. Tafel (de Thessalonica, Berolini, 1839, 8ον. σελ. 476) περὶ τὸ 1155. Σ. Α.

⁵⁾ Voyage de Benjamin, fils de Jonas. σελ. 12, παρὰ Bergeron, Voyages en Asie, Τόμ. Α΄. La Haye, 1735.

σύγχρονος ιστορικός λέγει, ὅτι: «Τὸ παλάτιον τῶν Βλαχερνῶν, καίτοι ἐν χαμαλῶ ᾠκοδομημένον, δαπάνη μὲν τοι καὶ τέχνη ἐπὶ τοσοῦτον ὕψους ἐπῆρται, ὡς τὴν ἀπ' αὐτοῦ θέαν τριπλῆν ὑπάρχειν, θαλάσσης, πεδιάδος, πόλεως ¹⁾.»

Ἄλλος ἱστορικός Βιλλέρμης ὁ Τύριος καλεῖ τὸ παλάτιον τοῦτο ποτὲ μὲν Νέον, ποτὲ δὲ τῶν Βλαχερνῶν· διέβη δὲ καὶ γέφυράν τινα πλησίον τοῦ παλατίου τῶν Βλαχερνῶν ²⁾.

Ἐκ τῶν πολλῶν μαρτυριῶν τῶν ἀλλοδαπῶν καὶ ἡμετέρων εἰκάζω, ὅτι Μανουὴλ ὁ Κομνηνὸς ὑπερεκόσμησε τὸ παλάτιον τοῦτο. Ἄλλοι αὐτοκράτορες ἀνήγειρον τρικλίνους, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα διέσωσαν οἱ ἡμέτεροι. Σήμερον ὅλα τὰ ἴχνη τῶν ἐμβόλων ἀνδρῶνων καὶ τρικλίνων, ὀλοτελῶς ἐξηφανίσθησαν ³⁾.

Τοῦ παλατίου τούτου μνημονεύουσιν οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς μέχρι τῶν τελευταίων ἡμερῶν τῆς αὐτοκρατορίας. Ἐδῶ διενυκτέρευσε Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος τὴν νύκτα πρὸ τῆς ἀλώσεως. Ὡς πρὸς τὴν θέσιν αὐτοῦ, πάντες συμφωνοῦσιν ὅτι ἔκειτο εἰς τὸ ἐνδότερον μέρος τοῦ λιμένος ἢ κατὰ τοὺς Σταυροφόρους, ἐν τῇ γωνίᾳ τῆς πόλεως, πλησίον τοῦ λιμένος ⁴⁾.

Ὁ Ἀλβέρτης Ἀκουένσης ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἱερουσαλήμ λέγει περὶ τῶν Σταυροφόρων τῶν ἐστρατοπεδευμένων ὑπὸ τὰ τεῖχη τῆς πόλεως εἰς πεδῖον καλούμενον Κοσμίδιον ⁵⁾, ὅτι ὁ στρατὸς βλέπων τὴν ὀργὴν τοῦ βασιλέως τῶν Λογγοβάρδων καὶ τὴν σπάνιν τῶν τροφῶν, ὠπλοφόρησε καὶ συνήχθη ὑπὸ τὰ τεῖχη καὶ τὰς πύλας τοῦ μεγάλου παλατίου, μετ' ἀξινῶν, πτύων καὶ σκεπάρνων, εἰς τόπον καλούμενον Ἀγία Ἀργήνη ⁶⁾. Ἐκεῖ κατηδάφισαν τὴν πύλην καὶ διὰ διό-

¹⁾ Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 593. Ἀντιγράφω ὅλον τὸ χωρίον τοῦτο, διότι καλῶς σαφηνίζει τὴν θέσιν τοῦ παλατίου· «Fundatur quidem in humili, sed sumptu et arte, decenti proceritate consurgit, et triplici confinio, triplicem habitantibus jucunditatem afferens, mare, campos, urbemque visibus alternis despicit. Exterior ejus pulchritudo fere incomparabilis est; interior vero, quidquid de eo dixero superabit. Auro depingitur undique, variisque coloribus, et marmore studioso artificio sternitur area, et nescio quid plus ei conferat pretii, vel pulchritudinis ars subtilis, vel pretiosa materia. C. Christ. Βιβλ. Β'. σελ. 134.» Πρβ. καὶ Gesta Dei per Francos. ²⁾ Βιβλ. Β'. κεφ. ζ'. ή.—Βιβλ. Κ'. κεφ. κς'.—Βιβλ. ΚΒ'. κεφ. δ'.—Gesta Dei per Francos. ³⁾ «Ὁ αὐτὸς (δηλ. Ἀναστάσιος ὁ βασιλεὺς) κτίζει καὶ τὸν μέγαν τρίκλινον τὸν ἐν Βλαχερναις, ὃς Ἀναστασιακὸς μέχρι τῆς δεῦρο λέγεται, Σουΐδας ἐν λ. Ἀναστάσιος. Ὁ δὲ Παχυμέρης, Βιβλ. Δ'. σελ. 260. λέγει· «Βασιλικὸς Ἀλεξιακὸς τρίκλινος.» Ἀναφέρονται καὶ ἕτεροι τρίκλινοι, ἀλλὰ δὲν δύναμαι νὰ εἶπω ἂν ἀνηγέρθησαν ἐν τῷ παλατίῳ ἢ ἐν τῷ ναῷ τῶν Βλαχερνῶν. Νικ. Χων. 354.

⁴⁾ «De Palatii situ, constat apud omnes extitisse ad caput Sinus Ceratini, in angulo civitatis juxta portum, inquit Tyrius. Lib. II. cap. VIII. ad ipsa Freti littora, ut est apud Nicetam in Alexio Angelo, Lib. III. C. Christ. Βιβλ. Β'. σελ. 134. ⁵⁾ Σήμερον Ἐγιοῦπ. ⁶⁾ Sainte Argène.

δων εισήλθον καὶ ἐθανάτωσαν νέους τινὰς τοῦ αὐτοκρατορικοῦ γένους καὶ λέοντα ἡμερον προσφιλή εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Ἡ πύλη αὕτη ἀναμφιβόλως εἶναι ἡ Γυρολίμνη, ἡ κυρία πύλη, ἡ ἄγουσα ἀπὸ τὸ Κοσμίδιον πρὸς τὸ ἀνάκτορον.

Ἐρχομαι νῦν εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς· «Τοῦ δ' Ἀνδρονίκου καταβάντος ἀπὸ τοῦ τυραννείου ἐς τὸ ἐν Βλαχέρναις βασιλείον, καὶ γενομένου κατὰ τὸν ἐντὸς τούτου ὑψηρεφῆ δόμον, ὃς Πολύτιμος λέγεται, ἐφίσταται καὶ ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος ἐκ τῶν ἐξωθεν, ὁμοῦ παιάνων τε καὶ στεναγμάτων (οὐ γὰρ πάντες τῷ καιρῷ παρεσύρησαν) εὐρῶν μεστὰ τὰ ἀνάκτορα, καὶ αὐτὸν Ἀνδρόνικον ὡς βασιλέα σχεδὸν παρὰ πάντων καταλαβὼν εὐφημούμενον¹⁾».

Ἵτι τὸ παλάτιον τοῦτο ἦτο κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους περιτετειχισμένον, συμπεραίνομεν ἐκ τῶν γραφομένων τῶν Βυζαντινῶν· «Στὰς τοίνυν θωρακοφόρος εἰσω τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως, ὃν ὁ βασιλεὺς ἀνήγειρε Μανουὴλ, ἔρυμα τῶν ἐν Βλαχέρναις ἀρχαίων²⁾»· Ἐκ τούτου νομίζουσι τινες ὅτι πρῶτος ὁ Μανουὴλ ἀνήγειρε τοῦ περιβόλου τὰ τεῖχη· «Ὡς γὰρ ἐπύθοντο ὅτι μὴ τὴν πρεσβείαν δέχοιτο ἡ βασιλις, μηδὲ χωροίη πρὸς συμβάσεις, τὸ ἐν Βλαχέρναις φρούριον, μέρος καὶ αὐτὸ τοῦ περὶ τὰ βασιλεία φρουρίου, Καστέλλιον προσαγορευόμενον³⁾, ἐξεπόρθησάν τε καὶ διήρπασαν, βασιλέως ἀγνοοῦντος· καὶ τοιγε τῶν ἐνδον ἀπὸ τῶν τειχῶν ἀμυνομένων κραταιῶς·» καὶ μετ' ὀλίγον· «αὐτίκα τε ἐπέιθετο ἡ μήτηρ καὶ τὸν Ἀνδρόνικον Ἀσάνην τὸν βασιλέως πενθερόν καὶ τὸν Παλαμᾶν Γρηγόριον αὐτοῦ που κατακεκλεισμένους ἐν δεσμῶντηριοῖς ἐνδον βασιλείων, ἄγεσθαι ἐκέλευε πρὸς αὐτὴν, καὶ περὶ πρὸς βασιλέα διαλεχθεῖσα πρὸς αὐτοὺς εἰρήνης, ἐπεμπε πρὸς ἐκεῖνον πρεσβευτάς⁴⁾».

Ἐντὸς τοῦ περιτετειχισμένου τούτου περιβόλου, τοῦ καλουμένου Καστελλίου, κατῴκουν καὶ ἄλλοι ἐκτὸς τῆς θεραπείας τοῦ βασιλέως. Λέγει ὁ Καντακουζηνός· «Ἐπειτα εἰς τὰ βασιλεία ἐλθόντες, τὸ λεγόμενον Καστέλλιον διεπόρθησαν, ἀφύλακτον εὐρόντες, καὶ διήρπασαν τῶν ἐνοικούντων οἰκίας⁵⁾».

Τὸ παλάτιον τοῦτο, καθὼς ἀνωτέρω εἶδομεν, ἐκαλεῖτο ὑψηλὸν καὶ ἐνίοτε ὑπερύψηλον, ἀλλ' οὐδεὶς νομίζω ἠρεύνησε νὰ μάθῃ, διατί ἐκαλεῖτο ὑπερύψηλον τὸ βασιλείον τοῦτο, κείμενον εἰς τόπον χθαμαλόν· διότι τοιοῦτος εἶναι ὁλος ὁ τόπος τῶν Βλαχερνῶν. Βεβαίως ὁ λαὸς τῆς Κ/πόλεως εἶχε λόγους νὰ καλῇ τὸ ἀνάκτορον ὑψηλόν, καὶ δεόν σήμερον ἡμεῖς νὰ ζητήσωμεν τὸν λόγον τῆς τοιαύτης ἐπωνυμίας. Ὅλοι οἱ χωρογράφοι, ἡμέτεροι καὶ ἄλλοδαποί, οὐδέποτε

¹⁾ Νικ. Χωνειάτου, σελ. 351. ²⁾ Αὐτόθι, Βιβλ. Α'. σελ. 580. ³⁾ «Atque inde pars illa Magni Palatii, Castellii nomine, donatur a Villharduino. n. CXXVIII, cujus munitionem et fortitudinem praedicat Luithprandus. Lib. III. cap. IX. C. Christ. σελ. 120. ⁴⁾ I. Καντακουζην. Τόμ. Β'. σελ. 611. ⁵⁾ Περὶ τούτου λέγει ὁ Δουκάγγιος C. Christ. Βιβλ. Β'. σελ. 131· «Atque illud amplum fuisse oportet, cum et in eo variae habitantium aedes exstiterint.»

ἐμόχθησαν νὰ σαφηνίσωσι τὴν λέξιν ταύτην, μελονότι ὁ Odo de Diogilo σαφῶς ἐρμηνεύει αὐτήν. Ἀπὸ τοῦ παλατίου τούτου ἐφαίνοντο τὸ Κοσμίδιον καὶ οἱ λόφοι μέχρι τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως. Προσθέτω ὅτι ἡ μελέτη τῆς θέσεως τοῦ παλατίου τούτου σαφηνίζει τὴν θέσιν τῶν δεσμωτηρίων τοῦ Ἀνεμᾶ, τὰ ὅποια αἰνίττεται, μαὶ φαίνεται, ὁ Καντακουζηνὸς λέγων¹⁾ «κεκλεισμένους ἐν δεσμωτηρίαις ἐνδον Βασιλείων.» Τόσῳ πλησίον τῶν τειχῶν ἦτο τὸ παλάτιον, ὥστε οἱ ἐν αὐτῷ διαιτώμενοι ἤκουον τὰς ὑβριστικὰς φωνὰς τῶν ἔξω ἐχθρῶν²⁾.

Ἔοσοι παθοῦσι πλείοτερα περὶ τοῦ ἀνακτόρου τούτου, ἄς ἀναγνώσωσι τὰ τοῦ Δουκαγγίου³⁾, τὴν περιγραφὴν τοῦ ἀοιδίμου πατριάρχου Κωνσταντίου καὶ τοῦ πολυμαθοῦς Κ. Σκ. Βυζαντίου.

Ἄννα ἡ Κομνηνὴ καὶ τῶν Σταυροφόρων οἱ συγγραφεῖς λέγουσιν ὅτι ἐδῶ κατήκουν οἱ αὐτοκράτορες μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Φράγκων ἀλώσεως τῆς Κ/πόλεως τῷ 1204 Μ. Χ. Οἱ Σταυροφόροι κατασκηνώσαντες ὑπὸ τὰ τείχη τοῦ Ἡρακλείου, ἐξεπλάγησαν ἀπὸ τὴν ἐρυμνότητα τῶν τειχῶν, τὸν μέγαν ἀριθμὸν τῶν πύργων καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν τοῦ παλατίου τούτου. Περιγράφουσι πλείστα μέρη τῆς πόλεως, ἱστοροῦσι μετὰ πολλοῦ στούμου τὴν παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος ὑποδοχὴν αὐτῶν. Ἐκ τούτων μανθάνομεν πλείστα, τὰ ὅποια οἱ ἡμέτεροι ἀπεσιώπησαν. Ἡ πολυμαθὴς θυγάτηρ τοῦ Ἀλεξίου, Ἄννα ἡ Κομνηνὴ, δεκαπενταετίς περίπου κατὰ τὴν πρώτην ἐμφάνισιν τῶν Σταυροφόρων, εἶναι ὁ ἀληθὴς ἡμῶν ὁδηγός. Ἡ γυναικεῖα καρδία περιέγραψε οὐ μόνον τὸ ἀτίθασσον καὶ ἀγέρωχον τῶν Σταυροφόρων ἡγεμόνων, τὴν φρόνησιν τοῦ πατρὸς αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀρειμάνιον βλέμμα, τοὺς γαλανοὺς ὀφθαλμοὺς, τὸ κάλλος καὶ τὴν εὐρωστίαν τινῶν νέων Σταυροφόρων. Τινῶν τὰ ὀνόματα ἦσαν τοσοῦτω κακόφωνα, ὥστε γλῶσσα Ἑλληνικὴ δὲν ἠδύνατο νὰ προφέρῃ αὐτά.

Πρῶτος ὁ ἀναβάς ἐπὶ τοῦ ἀνακτόρου τούτου ἦτο Πέτρος ὁ ἐρημίτης τῷ 1096. Ὑπεδέχθη αὐτὸν μετὰ πολλῆς εὐνοίας ὁ Ἀλέξιος· ἐδωρήσατο αὐτῷ 220 χρυσοῦς βυζαντινοὺς, καὶ ποσότητα χρημάτων δι' ἕκαστον στρατιώτην αὐτοῦ. Βέλος ῥιφθὲν ἀπὸ τοῦ στρατοῦ τοῦ Πέτρου, ἐτραυματίσεν ἀξιωματικὸν τοῦ παλατίου ἱστάμενον παρὰ τὸν θρόνον, ἐφ' οὗ ἐκάθητο ὁ Ἀλέξιος. Οὗτος, ἵνα τιμωρῆσῃ τὴν αὐθάδειαν τῶν Σταυροφόρων, προσέταξε λόχον στρατιωτῶν νὰ ἐξέλθῃ τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ ἕτερον ἀπὸ τῆς πύλης τοῦ παλατίου τῆς Γυρολίμνης. Διετάχθησαν δὲ οἱ στρατιῶται ἵνα μὴ κακοποιήσωσι τοὺς ξένους, ἀλλὰ νὰ τρέψωσιν αὐτοὺς εἰς φυγὴν. Τὸ στρατήγημα ἐπέτυχεν· οἱ Σταυροφόροι διὰ τῆς πλησίον καμηλογεφύρας ἀπῆλθον μετὰ τῶν σκηνῶν αὐτῶν εἰς τὴν ἀπέναντι τοῦ λιμένος ἀκτὴν⁴⁾. Ἡ διήγησις αὕτη τῆς Ἄννης δὲν εἶναι πάντῃ σύμφωνος μετὰ τῶν γραφομένων ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων.

¹⁾ Βιβλ. Δ'. σελ. 611. ²⁾ Μ. Ἀτταλιώτης, σελ. 24. ³⁾ C. Christ. B. IV. σελ. 430. ⁴⁾ Τὴν ἀπέναντι κωμόπολιν τοῦ Πικριδίου, νῦν Χάσκιοι.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος, τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ὁ Βουιλλῶν, συνοδευόμενος ὑπὸ τινων συμμαχητῶν, ἀνήλθεν εἰς τὸ παλάτιον τοῦτο. Κατὰ τὴν Ἄνναν ἦσαν λαμπρῶς κεκοσμημένοι. Ὁ αὐτοκράτωρ καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἐθαύμασαν τὰ πολυτελῆ αὐτῶν ἐνδύματα, τὰς βαρυτίμους μηλωτὰς, τὰ πορφυρᾶ καὶ χρυσᾶ αὐτῶν κοσμήματα. Ὁ αὐτοκράτωρ ὑπεδέχθη αὐτοὺς περιεστοιχισμένος ὑπὸ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ καὶ τῶν μεγιστάνων πάντων τῆς αὐτοκρατορίας. Οἱ περὶ τὸν αὐτοκράτορα ἐπόθουν νὰ ἴδωσιν ἐκ τοῦ πλησίον τὸν Βουιλλῶν, πολέμιστὴν ἀτρόμητον, ἄνδρα μεγαλεπήβολον, πρὸ πολλοῦ ὑπὸ πάντων φημιζόμενον. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐπὶ τοῦ θρόνου καθήμενος, ἐζήτησεν ἐκάστου Σταυροφόρου τὸ ὄνομα. Albert d'Aix, ὁ ἱστορήσας τὴν ὑποδοχὴν τοῦ Βουιλλῶν ἐν τῷ παλατίῳ τούτῳ, λέγει· «Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος κατὰ τὸ ἔθος τῶν προγόνων αὐτοῦ ἐκάθητο ἐπὶ τοῦ θρόνου, μὴ ἐγειρόμενος εἰσερχομένων τοῦ Βουιλλῶν καὶ τῶν συμμαχητῶν αὐτοῦ. Ὁ δούξ ὡς καὶ οἱ ἀκόλουθοι αὐτοῦ, γονυπετοῦντες καὶ κλίνοντες τὸ σῶμα, ἠσπάζοντο τὴν χεῖρα τοῦ ἐνδόξου καὶ κραταιοῦ τούτου αὐτοκράτορος.» Μετὰ τὴν ὑποδοχὴν ταύτην, συνήθη παρὰ τοῖς Βυζαντίοις, ὁ Βουιλλῶν καὶ οἱ συνοδεύσαντες αὐτὸν ἐπεσκέφθησαν ὄλον τὸ παλάτιον καὶ ἰδίαις ὀμμασιν εἶδον τοὺς θησαυροὺς αὐτοῦ. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐδωρήσατο εἰς ἅπαντας χρυσόν, βαρυτίμους λίθους, σηρικὰ ὑφάσματα, ἵππους, ἡμιόνους καὶ πολύτιμα ἀγγεῖα. Ἡ ἀξία τῶν αὐτοκρατορικῶν τούτων δωρημάτων ἐξέπληξε τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν Σταυροφόρων. Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ταύτης μέχρι τῆς 14ης Μαΐου, ἡμέρας τῆς Πεντηκοστῆς, ἐστέλλοντο ἀπὸ τοῦ παλατίου τῶν Βλαχερνῶν εἰς τὸν στρατὸν τῶν Σταυροφόρων καθ' ἐκάστην, τόσοι χρυσοὶ Βυζαντινοὶ, ὅσους ἠδύνατο νὰ φέρωσιν ἐπὶ τῶν ὤμων δύο καὶ πολλακίς τέσσαρες ἄνδρες. Διὰ τοὺς στρατιώτας ἄλλα χρήματα ἐπέμποντο. Διὰ τῶν χρημάτων τούτων ἠγόραζεν ὁ στρατὸς ἐνδύματα καὶ τροφὰς ἀπὸ τοὺς πολίτας, ἀθρόους προσερχομένους ἀπὸ τὰς ἀγορὰς τῆς πόλεως εἰς τὸ στρατόπεδον¹⁾).

Εἰς τὸ παλάτιον τοῦτο, καιρὸν τινα μετὰ ταῦτα, ἀνέβη ὁ Βοεμοῦνδος. Κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος ὁ ἡγεμὼν οὗτος καὶ οἱ ἀκόλουθοι αὐτοῦ ἐπεσκέφθησαν ὄλον τὸ παλάτιον. Εἰς αἵθουσαν εὐρύχωρον ἐπεσπαρεύθησαν χρυσοκέντητα ὑφάσματα, νομίσματα ἀργυρᾶ καὶ χρυσᾶ καὶ κοσμήματα σπάνια καὶ πολύτιμα. Τὸ δάπεδον τῆς αἰθούσης ἐκαλύπτετο ὑπὸ σηρικῶν ὑφασμάτων, περιδεραιῶν καὶ βραχιονίων, ὥστε ὁ περιπατῶν ἐν τῇ αἰθούσῃ δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ καταπατήσῃ αὐτά. Τοῦ Βοεμοῦνδου πλησιάζοντος, ἠνοίχθησαν διὰ μιᾶς αἰθύραι καὶ τοσοῦτω ἐξεπλάγησαν οἱ Σταυροφόροι, ὥστε ὁ Βοεμοῦνδος ἀνεφώνησε· «Πόσας πόλεις καὶ ἐπαρχίας ἠδυνάμην νὰ κατακτήσω διὰ τοσοῦτου πλοῦτου.» Ἄπαντα τὰ πλούτη ταῦτα ἐχάρισεν ὁ αὐτοκράτωρ εἰς τὸν Βοεμοῦνδον.

¹⁾ Δὲν συνεχωρεῖτο εἰς τοὺς Σταυροφόρους νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν πόλιν, ἕνεκα τῆς κατ' αὐτῶν ἐχθρας τοῦ λαοῦ.

Ταῦτα καὶ ἕτερα πλείοτερα περιγράφουσι οἱ ἱστορήσαντες τὴν διὰ τῆς Θράκης καὶ Κ/πόλεως πορείαν τῶν Σταυροφόρων. Περὶ τῆς λαμπρότητος καὶ τοῦ πλούτου τοῦ παλατίου τούτου πάμπολλα γράφουσι, διότι ἡ πολυτέλεια τῆς Βυζαντινῆς αὐλῆς, ἀλώβητος εἰσέτι, ὑπερέιχε τὴν γνωστὴν λιτότητα τῶν βασιλέων καὶ ἡγεμόνων τῆς Δύσεως.

Οἱ Βυζάντιοι λαλοῦντες περὶ τοῦ παλατίου τούτου μνημονεύουσι καὶ τῶν δύο αὐτοῦ πυλῶν, τῶν Βλαχερνῶν καὶ τῆς Γυρολίμνης. Αὕτη ἦτον ἡ κυριωτέρα πύλη τοῦ παλατίου, διὰ τῆς ὁποίας ἐξήρχοντο εἰς τὸ Κοσμίδιον οἱ αὐτοκράτορες. Θέλομεν ἰδεῖ ἀκολούθως, ὅτι οἱ ἐν τῷ περιβόλῳ ἢ Καστελλίῳ ἐνοικοῦντες ἀνήρχοντο δι' ἑτέρας πύλης. Κατ' ἐμὲ, ἡ Γυρολίμνη ἦτον ἡ πύλη ἡ βασιλική. Περὶ τοῦ παλατίου τούτου λέγει Κωδινός ὁ Κουροπαλάτης ¹⁾: «κατὰ τὴν τῆς Ὑπαπαντῆς ἑορτῆν, εἰς τὸν τῶν Βλαχερνῶν ναόν, ἀκολουθοῦντων καὶ τῶν βαράγγων, καὶ πάντοτε μὲν τοῦ βασιλέως καθάλλικεῦοντος, ἀκολουθοῦσιν φέροντες ἐπ' ὤμων τοὺς πελέκεις αὐτῶν, καὶ μέχρι τῶν Ὑψηλῶν ἀπερχόμενοι· κατὰ δὲ ταύτην τὴν ἑορτῆν μέχρι καὶ τοῦ ναοῦ ἀκολουθοῦσιν· οὐ μὴν καὶ εἰς τὴν ὑποστροφὴν, ἀλλ' εὐρίσκονται κατὰ συνήθειαν εἰς τὴν πύλην τῶν Ὑψηλῶν, ἐκδεχόμενοι τὸν βασιλέα καὶ ἀκολουθοῦσιν αὐτῷ μέχρι καὶ τοῦ πεζεύματος.»

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων τῷ 1204, οἱ αὐτοκράτορες τούτων προὔτιμησαν τὸ μέγα παλάτιον· μετὰ τὴν ἀνάκτησιν δὲ τῆς πόλεως τῷ 1261, λέγει περὶ αὐτοῦ ὁ Νικ. Γρηγορᾶς ²⁾: «ἐλθόντα δὲ τὸ πρῶτον οἰκῆσαι παρὰ τὸ ἐγγιστα τοῦ ἰπποδρόμου παλάτιον· τὸ γὰρ ἐν Βλαχερνῶναις ἡμέλητο ἐκ πολλοῦ, καὶ ἦν τὸ πλεῖστόν γε καπνοῦ καὶ κόνεως ἐμπεπλησμένον.» Τὰ αὐτὰ λέγει καὶ ὁ Παχυμέρης ³⁾: «τὸ γὰρ τῶν Βλαχερνῶν, οὐκ εὐπρεπῶς ἦν ἔχειν πρὸς τὴν τῶν βασιλέων κατοίκησιν· ἔγεμε γὰρ καπνοῦ καὶ λιγνύος ἰταλικῆς, ἦν οἱ τοῦ Βαλδουίνου δαιταλευταὶ ἐκ πολλῆς τῆς ιδιωτείας ἐκείνου τοῖς τῶν ἀνακτόρων τοίχοις προσέπαττον, ὡς ἔργον εἶναι τὴν ἐκείνου κάθαρσιν.»

Μεσοῦντος τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος, ὅτε Ἀνδρόνικος ὁ νέος, μαχόμενος πρὸς τὸν κλινῆρη καὶ κρονόληρον πάππον αὐτοῦ, ἐπλησίαζεν εἰς τὸ Βυζάντιον, οἱ ἐν τῇ πόλει ὀπαδοὶ αὐτοῦ μυρίας ἐτόξευον κατὰ τοῦ δυστυχοῦς γέροντος ὕβρεις, βοηθούμενοι ἀπὸ τοὺς φύλακας καὶ οἰκέτας τοῦ ἀνακτόρου. Ἔλαβον ἄδειαν αἱ πλύντριαι νὰ εἰσέρχωνται καὶ πλύνωσι τῶν τυχόντων τὰ ἱμάτια «παρὰ τὸ ρέον ὕδωρ διὰ τῆς τοῦ παλατίου αὐλῆς.» Τὰ βασίλεια ἐγένοντο καταπάτημα καὶ νομῆ τῶν ἵππων, ὄνων, βοῶν καὶ ὀρνίθων τῶν γειτόνων ⁴⁾. Τὸ ἄνω μνημονευόμενον ὕδωρ, ρέον διὰ τῆς αὐλῆς τοῦ παλατίου, πιθανὸν εἶναι τὸ μέχρι σήμερον χυνόμενον ἐν τῇ κρήνῃ παρὰ τὴν ρίζαν γηραιᾶς πλατάνου, ὅπισθεν

¹⁾ Περὶ ὀφεικίων, σελ. 80. ²⁾ Τόμ. Β'. σελ. 87. ³⁾ Τόμ. Α'. σελ. 164. ⁴⁾ Νικ. Γρηγορᾶς, Τόμ. Α'. σελ. 434.

τοῦ τεμένους Ἀιβάζ-Ἐφέντη· ὥστε τὸ ἀνάκτορον πιθανὸν ἐθεμελιούτο ἐπὶ τοῦ τεμένους τούτου, καὶ ἐπεξετείνετο μέχρι τῆς κρήνης ταύτης.

Ἐν τῷ παλατίῳ τούτῳ τῷ 1351, συνεκροτήθη ἡ σύνοδος κατὰ τοῦ Βαρλαάμ καὶ Ἀκινδύνου· «Ἀμφοτέρων τῶν μερῶν γενομένων ἐν βασιλείοις τοῖς τῶν Βλαχερνῶν λεγομένοις ¹⁾».

Τὸ παλάτιον τοῦτο κατώκησαν οἱ αὐτοκράτορες μέχρι τῆς τελευταίας ἀλώσεως ²⁾.

Μετὰ τὰ προλεγόμενα ταῦτα ἀναγκαῖα διὰ τοὺς οὐδέποτε μελετήσαντας τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν, ἔρχομαι εἰς τὸ δεῦτερον μέρος τῆς μελέτης μου ³⁾.

Τὸ ἀγίασμα τῶν Βλαχερνῶν, Λοῦμα καὶ Λοῦσμα παρὰ τοῖς Βυζαντίοις, σήμερον καλύπτεται ἀπὸ τὸν ἀρχαῖον αὐτοῦ θόλον. Μικρὰ ἐκκλησία ἀνηγέρθη πρὸ τινων ἐτῶν πλησίον τοῦ ἀγιάσματος καὶ εἰς τὴν ἀνασκαφὴν ἀνευρέθησαν λείψανα κιόνων καὶ πλάκες πορφυροῦ στικτοῦ μαρμάρου, ἀνήκουσαι εἰς τὸ γήπεδον τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας. Ὁ χῶρος τοῦ σημερινοῦ περιτετειχισμένου περιβόλου εἶναι περίπου 4,000 τετρ. πήχεων. Ἐν τῇ βορείῳ γωνίᾳ τοῦ περιβόλου ἐσώζετο ἐτοιμόρροπος ἀψις, νεωτέρων χρόνων ἀτεχον ἴδρυμα. Παρὰ τὴν ἀψίδα ἔξω τοῦ τείχους φαίνονται ἀρχαῖα θεμέλια ἐρυμνότατα, τῶν ὁποίων ἡ ἀνασκαφὴ πιθανὸν νὰ μᾶς φωτίσῃ περὶ τῆς θέσεως τοῦ ἀρχαίου περιβόλου. Οἱ Βυζάντιοι ἐξυμνοῦσι τὴν λαμπρότητα τοῦ ναοῦ τῶν Βλαχερνῶν, ἥτις κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἦτον ἡ ἐκκλησία τοῦ παλατίου, καθὼς ἡ Ἀγία Σοφία τοῦ Μεγάλου. Ἀπετεφρώθη αὕτη τῷ 1070, «ὅτε καὶ τὸ μέγιστον ἱερὸν τῶν Βλαχερνῶν ἕως ἐδάφους ἐπωρπολήθη ⁴⁾»· Ἀνεκαινίσθη καὶ πάλιν ἀπετεφρώθη τῷ 1434, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Φραντζῆ ⁵⁾, «ὑπὸ τινων ἀρχοντοπούλων θελότων πιάσαι τινὰς νεοττοὺς περιστερῶν.»

Πλησίον τοῦ ἀγιάσματος τούτου, εἰς τόπον καλούμενον Λόντζαν, φαίνεται μέγα τεῖχος, ἐκτεινόμενον ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον, Μ. 157,84. Πρὸ τινων χρόνων πενιχρά τινα οἰκήματα παρὰ τὸ τεῖχος ἀπετεφρώθησαν καὶ ἀπεγυμνώθη τὸ πλεῖστον μέρος αὐτοῦ. Εἶναι ἄρα τὸ τεῖχος τοῦτο λείψανον τοῦ μεγάλου Θεοδοσιακοῦ τείχους, κατεδαφισθέντος, ὅτε ὁ Ἡράκλειος ἀνήγειρε τὸ περικλεῖον τὸ Ἐβδομον; Λέγω ὄχι. Πρῶτον, ἡ διεύθυνσις τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους φαίνεται ἀπὸ τὸ μέρος ὅπου τὸ Ἡράκλειον τεῖχος συνέχεται μετὰ τούτου, ὀλίγον πρὸς βορρᾶν τοῦ Τεκφούρ-Σεράι. Τὸ τεῖχος τὸ Θεοδοσιακόν, ἐκτεινόμενον ἀπὸ τῆς συνοχῆς τῶν δύο τειχῶν μέχρι τῆς πύλης τοῦ Κυνηγοῦ, διήρχετο ἀνατολικώτερον τοῦ νῦν ἱσταμένου τείχους τῆς Λόντζας. Δεύτερον, ἀν τὸ τεῖχος τοῦ-

¹⁾ I. Καντακουζηνοῦ Τόμ. Γ'. σελ. 168. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 113. ²⁾ «Palatii imperialis cura bailo Hieronymo Minoto Venetorum, commissa est,» Leon. Chiensis. σελ. 23. ³⁾ Ἴδε τὸν πίνακα τοῦ Ἐβδομοῦ ἐν τῷ τέλει τοῦ βιβλίου.

⁴⁾ Μιχ. Ἀτταλ. σελ. 138. ⁵⁾ Σελ. 138.

το ἦναι λείψανον τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους, ποῦ εἶναι αἱ ἐπάλξεις, οἱ πύργοι καὶ αἱ μεγάλαι καὶ θολωταὶ εἰσοδοὶ εἰς τοὺς πύργους; Αἱ πλίνθοι, οἱ λίθοι καὶ ἡ τειχοδομία ὅλη εἶναι πάντῃ διάφοροι τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους. Ὅλον τὸ τεῖχος τοῦτο δὲν εἶναι εὐθύ. Ἡ μεσημβρινὴ ἀκρα εἶναι μήκους Μ. 38,20 καὶ ὕψους Μ. 13 ἕως 14. Εἶναι τεῖχος μεταγενέστερον τοῦ Θεοδοσιακοῦ, διότι οἱ λίθοι εἶναι μικροὶ, ἀτέχνως λελαξευμένοι, αἱ πλίνθοι λεπτότεραι. Τὸ τεῖχος τοῦτο εἶναι πανταχοῦ τυφλόν, ἐξαιρουμένων δύο μικρῶν ἀψιδωτῶν ὁπῶν πλησίον τῆς γῆς. Εἰς μίαν εἰσῆλθον, ἀλλὰ μετὰ μικρὰν πορείαν, εἶδον ὅτι μέλαν καὶ ὑγρὸν χῶμα φράττει ὅλην τὴν περαιτέρω ὁπὴν ἐντὸς τῆς ἄλλης μικροτέρας καὶ ὑψηλοτέρας παρεκίνησα ἐν παιδίον νὰ εἰσέλθῃ καὶ ἐξῆλθεν ἀπὸ τῆς ὁπῆς, ὅπου ἐγὼ εἰσῆλθον. Αἱ ὅσαι αὐταὶ μοὶ φαίνονται Βυζαντινῶν ὀχετῶν ἐξοδοί.

Μετὰ τὸ νότιον τοῦτο τεῖχος, καὶ ὀλίγον ἐνδότερον αὐτοῦ, ἀκολουθεῖ ἕτερον μεταγενεστέρας ἀνεγέρσεως καὶ ὅλον σχεδὸν ἐπικαλυπτόμενον ὑπὸ χῶματος. Ἀνηγέρθη ὡς ἔρεισμα τῶν χωμάτων τῶν ἄνω κήπων. Μετὰ τοῦτο ὑπάρχει καὶ ἕτερον, συνεχόμενον μετὰ τούτου, ἀληθὲς Βυζαντινὸν τειχοδόμημα, ἐπισκιαζόμενον ἀπὸ τῆς πενιχρᾶ καλύβια. Ἐδῶ καταφαίνεται ἡ ἐργασία ἡ Βυζαντινὴ μεγάλοι λίθοι λαξευτοὶ, πλίνθοι τετράγωνοι κολοσσαῖαι, ἐπὶ τῶν ὁποίων οἱ χρόνοι δὲν ἀφήκαν ἴχνη. Εἶναι, μοὶ φαίνεται, τὸ ἀρχαιότερον μέρος τοῦ τείχους ὅλου. Τὸ ὕψος τοῦ τείχους τούτου εἶναι Μ. 14. Ὅλον τὸ τεῖχος, ἄνω τοῦ ὁποίου φαίνονται δένδρα κάρπιμα καὶ ἄγρια, φέρει καθ' ὅλον τὸ μήκος αὐτοῦ προφανῆ πυρκαϊῶν σημεῖα. Εἰς τῶν μέρη αἱ ρίζαι τῶν δένδρων, εἰσέρπουσαι μέσον τῶν λίθων, διέσχισαν τὸ τεῖχος καὶ πάμπολλοι λίθοι κατέπεσον.

Τὸ τεῖχος τοῦτο ὀπισθεν κρήνης, καλουμένης Τσινάρ-Γοσεσμέ καὶ εὐκτηρίου Μουσουλμανικοῦ, συνεχεται μετὰ τείχους ἄλλου, τοῦ αὐτοῦ ὕψους καὶ εὗρους, ὁμοίου καθ' ὅλα τοῦ ἄλλου, ἐκτεινομένου ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς, καὶ συνεχομένου μετὰ τοῦ Ἡρακλείου τείχους, εἰς τὴν γωνίαν τὴν βόρειον τῶν δεσμοτηρίων τοῦ Ἀνεμᾶ. Ὁ θεατῆς, ὁ ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ ἀγιάσματος τῶν Βλαχερνῶν ἰστάμενος, δὲν βλέπει τὸ τεῖχος τοῦτο, κεκαλυμμένον ἀπὸ ξύλινα οἰκήματα, τὰ ὁποῖα εὐτυχῶς ἀπέχουσι μέτρα τινὰ ἀπὸ τὸ τεῖχος, ὥστε ἕκαστος δύναται νὰ ἐπισκεφθῇ αὐτὸ ἐκ τῶν κήπων τῶν οἰκημάτων τούτων. Τὸ ἐπισημότερον μέρος τοῦ τείχους κεῖται ὑπὸ τὰ θεμέλια Μουσουλμανικοῦ εὐκτηρίου, καλουμένου τοῦ Σείχ-Σαλήμ. Ὁ γέρον Σείχ φιλοφρόνως μὲ συνεχώρησε νὰ ἐπισκεφθῶ τὰ ὑπὸ τὸν Τεκὲν θολωτὰ δωμάτια καὶ πάντα τὰ ἐν τῷ κήπῳ λείψανα τοῦ τείχους. Ὁ Τεκὲς οὗτος θεμελιούται ἐπὶ τοῦ ἀνωτάτου μέρους τοῦ τείχους, ὥστε ἡ πλευρὰ εἶναι γυμνή. Ὅλον τὸ τεῖχος τοῦτο εἶναι σωότερον τοῦ τῆς Λόντζας καὶ κατὰ τὴν τειχοδομίαν αὐτοῦ, ὁμοιάζει τὴν τῶν δεσμοτηρίων τοῦ Ἀνεμᾶ. Τὸ ὅλον μήκος αὐτοῦ, ἀπὸ τῆς συνοχῆς του μετὰ τοῦ τῆς Λόντζας μέχρι τοῦ Ἡρακλείου τείχους, εἶναι Μ. περίπου 184,90. Τὸ χθαμαλὸν τεῖχος τοῦ ἀγιάσματος τῶν Βλαχερνῶν, παράλληλον τούτῳ, ἀπέχει Μ. 23,92. Εἰς τὸ τεῖχος τοῦτο σήμε-

ρον φαίνονται δύο ανοίγματα ἢ ὁδοί, ἡ μὲν, ἀπέναντι τοῦ ἁγιάσματος, ἀντικρὺ τῆς ἐπὶ τοῦ Λούματος πύλης, καλουμένη ὁδὸς τοῦ Τεχέ τοῦ Ἐμὶν-Βουχαρῆ, ἡ δὲ, εἶναι πλησίον τοῦ Ἡρακλείου τείχους, Μ. 12 ἀπέχουσα ἀπ' αὐτοῦ, καλουμένη ὁδὸς τοῦ Ἀϊβάζ-Ἐφέντη. Ἡ πρώτη εἶναι κατωφερεστάτη, ἡ ἑτέρα καμπύλη, ἀγούσα πρὸς τὸν περίβολον τῶν Βλαχερνῶν. Μέσον τῶν δύο τούτων ὁδῶν, εἶναι ὁ κῆπος τοῦ εὐκτηρίου Σείχ-Σαλήμ, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶναι θόλοι ὑπόγειοι, πλήρεις ξύλων καὶ ἀχύρων. Κατωτέρω ἀναφαίνονται λειψανα ἀψίδων, δωμάτια ὑπόγεια θολωτὰ ἐρυμνότατα, συγκοινωνοῦντα μετ' ἀλλήλων διὰ στενοτάτων ὁπῶν γενομένων ὑπὸ μεταγενεστέρων. Τὸ ἐνδότερον μέρος τῶν ὑπογείων τούτων καταφράττεται ἀπὸ χῶματα, λίθους καὶ τρίμματα ἀγγείων. Εἰς τινὰ μέρη ὕδατα, ἀνωθεν καταρρέοντα καὶ μετὰ τῶν ἀκαθαρσιῶν μεμιγμένα, ἀναδίδουσιν ἀνυπόφορον δυσωδίαν. Ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῶν ὑπογείων τούτων, εἶναι κρύπται ἐπιμήκεις τετράγωνοι, βάθους Μ. 2,50 καὶ εὐρους Μ. 0,75. Ἐπὶ τοῦ τείχους τούτου δὲν φαίνεται οὔτε κόσμημα οὔτ' ἐπιγραφή. Τὸ μέρος αὐτοῦ τὸ συνεχόμενον μετὰ τοῦ Ἡρακλείου κατέπεσε καὶ ἀνεκτίσθη ὑπὸ Ὄθωμανοῦ, ἀνεγείραντος ἐπ' αὐτοῦ ξυλίνην οἰκίαν. Τὴν συνέχειαν τοῦ τείχους βλέπει ὁ ἰστάμενος ἐπὶ τοῦ τείχους τοῦ εὐκτηρίου Σείχ-Σαλήμ.

Ἐδῶ λοιπὸν εἶναι χῶρος εὐρύς, ἄνω τοῦ ἁγιάσματος τῶν Βλαχερνῶν, περιτετειχισμένος ὑπὸ τοῦ τείχους τῆς Λόντζας πρὸς ἀνατολάς, ὑπὸ τοῦ τείχους τοῦ παραλλήλου τῶν Βλαχερνῶν πρὸς βορρᾶν καὶ ὑπὸ τοῦ τείχους τοῦ Ἡρακλείου πρὸς δυσμάς. Ἐχομεν λοιπὸν τρεῖς πλευρὰς τοῦ περιβόλου. Ἐν τῷ χῶρῳ ἡ περιβόλω τούτῳ, θέτουσιν οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς τὸν πύργον τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, τὸν ὁποῖον ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος ἀνήγειρεν ὡς ἔρυμα τῶν ἀνακτόρων, καὶ πρὸς ἐνοίκησιν αὐτοῦ. Ὑπὸ τὸ παλάτιον τοῦτο καὶ πλησίον αὐτοῦ, ἦσαν τὰ δεσμοτήρια τοῦ Ἀνεμᾶ, κατὰ τὴν Ἄνναν Κομνηνὴν καὶ τὸν Καντακουζηνόν.

Ἀπὸ τοῦ πύργου τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, πρὸς βορρᾶν Μ. 38, 10, ἀναφαίνεται ἕτερον τεῖχος συνεχόμενον μετὰ τοῦ Ἡρακλείου τείχους, τοῦ αὐτοῦ ὕψους μετὰ τῶν προειρημένων τριῶν, κεκαλυμμένον ὑπὸ θάμνων καὶ ἀγρίων δένδρων, τῶν ὁποίων αἱ ῥίζαι διεχώρισαν τοὺς λίθους καὶ οὕτω κατεκρημνίσθη τὸ πλεῖστον μέρος. Εἶναι σχεδὸν παράλληλον μετὰ τοῦ παρὰ τὸ ἁγίασμα βορείου τείχους· ἐκτείνεται πρὸς τὰ ἔσω Μ. 35. Πέραν τοῦ σημείου τούτου τὸ τεῖχος εἶναι ἀφανές. Εἰς τὴν πλευρὰν τοῦ τείχους τούτου, ἐντὸς τῆς αὐλῆς πενιχρᾶς οἰκίας, σώζονται τεμάχια δύο μεγίστων κιόνων. Πόσον ἦτον τὸ μῆκος τοῦ τείχους τούτου, τίς ἢ ἐντὸς τοῦ χῶματος διεύθυνσις αὐτοῦ καὶ ἂν συνείχετο μετὰ τοῦ τῆς Λόντζας, ἀδύνατον σήμερον νὰ μάθωμεν. Ἐντὸς τοῦ ἀφανοῦς τούτου τείχους ἦτο καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Ν. Χωνειάτου¹⁾ καλουμένη, «μεσημβρινὴ πύλη τῶν ἐν Βλαχερναις ἀρχαίων.»

¹⁾ Σελ. 698.

ὑπὸ τὸ τεῖχος τοῦτο εἶναι ἡ πύλη τῆς Γυρολίμνης, εἰς τόπον χθαμαλόν, καλούμενον ὑπὸ τῶν ἐκεῖσε κατοικοῦντων Τσικούρ. Ὅλος ὁ χώρος οὗτος μέχρι τῆς Χαρσίας πύλης, εἶναι κῆποι, διὰ τῶν ὁποίων εἰσέρχεται τις εἰς τοὺς πύργους τοῦ Ἡρακλείου τείχους. Ἀπὸ τῆς συνοχῆς τοῦ βορείου τείχους μετὰ τῶν δεσμωτηρίων τοῦ Ἀνεμᾶ μέχρι τῆς συνοχῆς τοῦ νοτίου τείχους μετὰ τοῦ αὐτοῦ Ἡρακλείου, εἶναι Μ. 96,70.

Ὁ χώρος οὗτος, περιεκλεισμένος ὑπὸ τεσσάρων τειχῶν, εἶναι Μ. τετραγ. περίπου 24,000. Μέχρι τοῦ ὕψους τῶν περικλειόντων τειχῶν, πληροῦται χώματος. Τὸ ὕψος τοῦ χώματος ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου τείχους εἶναι Μ. 17, ἐπὶ τῶν ἄλλων πλευρῶν ἀπὸ 12 μέχρι 14 Μ. Πιθανῶς ἡ ἐκτὸς τῆς πόλεως γῆ ὑψώθη ἔνεκα τῶν συνεχῶν πυρκαϊῶν. Ἐπὶ τοῦ χειροποιήτου τούτου λόφου ἐπεκτίσθησαν μετὰ τὴν ἄλωσιν πάμπολλα οἰκήματα Ὀθωμανικὰ καὶ Χριστιανικὰ μετὰ κήπων καὶ καρπίμων δένδρων. Ἀπὸ τῶν κήπων τούτων καταφαίνεται τὸ Σκούταρι, ὅλος ὁ λιμὴν καὶ οἱ λόφοι τοῦ Ταξιμίου καὶ τῶν Ταταούλων. Ὅλη ἡ πόλις μέχρι τῆς Ἀγίας Σοφίας κεῖται ὑπὸ τὰ ὄμματα τοῦ θεατοῦ. Ὁ ἀναβαίνων ἐπὶ τοῦ ναοῦ τῶν Βλαχερνῶν διὰ τῆς ὁδοῦ Ἀιβάζ-Ἐφέντη, ἀνέρχεται εἰς τὸ ὕψωμα τοῦτο, πορεύεται διὰ στενῶν καὶ σκολιῶν δρομίσκων, ἀλλὰ τὰ ὑποκάτω ἀντικείμενα εἶναι εἰς τινα μέρη ἀόρατα ἔνεκα τῶν πυκνῶν οἰκιῶν. Πορεύεται ἀνευ κωλύματος πρὸς τὴν συνοικίαν τοῦ Ἐγρη-καπῆ, διότι τὸ τεῖχος τὸ διαχωρίζον τὸ ἀνάκτορον ἐπὶ Βυζαντίων πρὸ πολλοῦ ἐξηφανίσθη ¹⁾).

Ὁ χώρος οὗτος ἦτον ἄρᾳ γε ἐπὶ Βυζαντίων κενὸς χώματος καὶ ἐπληρώθη ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν μετὰ τὴν ἄλωσιν; Ἄν τὰ τέσσαρα ταῦτα τείχη ἀνηγέρθησαν πρὸς φρούρησιν τοῦ παλατιοῦ, διατί δὲν ἀνήγειραν συγχρόνως καὶ πύργους, κατὰ τὴν πανταχόσε συνήθειαν αὐτῶν; Οἱ Βυζάντιοι κυρίως ἐμάχοντο ἰστάμενοι ἐπὶ τοῦ περιβόλου καὶ τῶν πύργων. Ἐπλήρωσαν λοιπὸν οἱ Ὀθωμανοὶ τὸν χώρον τοῦτον πρὸς ἀπλήν εὐχαρίστησιν τῶν ἐνοικούντων; Δὲν ἦτον εὐχερέστερον νὰ κατεδαφίσωσι τὰ τείχη ταῦτα τὰ Βυζαντινὰ καὶ μεταχειρισθῶσι τὴν ὕλην αὐτῶν εἰς ἀνέγερσιν ἄλλων κτιρίων, ὡς κατηδάφισαν ἐκ βάρων τὸν πλησίον ναὸν τῶν Βλαχερνῶν, καὶ δι' αὐτοῦ ἀνήγειραν νέα κτίρια κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ αὐτόπτου Γυλλίου ²⁾); Διατί συγχρόνως δὲν ἀνέσκαψαν καὶ τὰ κολοσσιαία ταῦτα τείχη τόσῳ πλησίον τοῦ ναοῦ τῶν Βλαχερνῶν; Ἄν ἐπὶ Βυζαντίων ὁ χώρος οὗτος ἦτο κενὸς χώματος, εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἀνήγειραν εἰς τόπον τοσοῦτω χθαμαλὸν καὶ εἰς ἀληθὲς βάραθρον, μεγαλοπρεπὲς παλάτιον, σκιαζόμενον ὑπὸ τὸν ὑψηλὸν πύργον τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου καὶ τοὺς κο-

¹⁾ Καλεῖται ἐνίοτε τὸ μέρος τοῦτο τοῦ Βυζαντίου, Ἀκρόπολις. Ν. Γρηγοῦρ, Τόμ. Β'. σελ. 779. Μ. Ἀτταλιώτης, σελ. 24. ²⁾ «Blachernamque locum nominant, vestigia extabant cum venissem Byzantium, quae funditus nunc effossa sunt et deleta». Π. Γυλλίου, Βιβλ. Δ'. κεφ. Ε'. Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Β'. σελ. 585.

λοσσιαίους θόλους τῶν δεσμωτηρίων τοῦ Ἀνεμᾶ; Ἦθελε δὲ καλέσει ὑπερῶψη-
λον τὸ παλάτιον τοῦτο ὁ λαὸς τοῦ Βυζαντίου; Ἄν κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν
Βυζαντινῶν συγγραφέων, τὰ ἔξω τοῦ τείχους πεδία τὸ Κοσμίδιον καὶ ὁ λιμὴν,
ἐφαίνοντο ἀπὸ τῶν θυρίδων τοῦ παλατίου, ἀνάγκη νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τὰ πα-
λάτιον ὑψοῦτο μέχρι Μ. 40, ἵνα ἀνωθεν τοῦ πύργου τοῦ Ἰσαακίου ἐπιβλέπη τὰ
ὑποκάτω πεδία. Εἰς τοιοῦτον ὑψηλὸν παλάτιον ὡφειλὸν 270 βαθμίδας ν' ἀναβῶ-
σιν οἱ αὐτοκράτορες, πρὶν ἀπολαύσωσι τῆς πέριξ αὐτῶν λαμπρᾶς καὶ ὕμνουμέ-
νης θέας. Πρὸς τούτοις, ἄλλοι ἱστοροῦσιν ὅτι ἐκ παντὸς μέρους τοῦ παλατίου,
ἐφαίνοντο ἡ θάλασσα, αἱ πεδιάδες καὶ ἅπασα ἡ πόλις ¹⁾).

Τοιαῦται ἦσαν αἱ σκέψεις μου, ἐρευνῶντος τὴν θέσιν καὶ συλλογιζομένου τὴν
μεγαλοπρέπειαν τοῦ παλατίου τούτου.

Οἱ αὐτοκράτορες οἱ Βυζάντιοι δὲν ἀνήγειραν τὰ τείχη ταῦτα διὰ φρουρήσιν
τοῦ παλατίου, ἀλλ' ἵνα ὑψώσωσι τὸ χθαμαλὸν γήπεδον τῶν Βλαχερνῶν καὶ τοῦ
παραπλησίου χώρου καὶ ἐπὶ τοῦ ὑψώματος τούτου ἀνήγειραν τὸ μεγαλοπρεπὲς
παλάτιον, τὸ τοσοῦτω ὑπὸ τῶν ξένων Σταυροφόρων ἐξυμνούμενον. Τὰ ἐρυμνά
ταῦτα τείχη, σῶα τὰ πλείοτερα μέχρι σήμερον, ἐχρησίμευον κατὰ τοὺς τελευ-
ταίους αἰῶνας τοῦ κράτους, ὡς φρουρία κατὰ τῆς ὀργῆς τοῦ τυραννουμένου
λαοῦ καὶ τῶν γογγυζόντων στρατιωτῶν. Ἀπὸ τὰ τείχη ταῦτα ἐμάχοντο οἱ ἐν
αὐτῷ ἐνοικοῦντες κατὰ τοῦ λαοῦ τῷ 1347, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Καντακου-
ζηνοῦ.

Εἰς τὸν χώρον τοῦτον ἐνώκουν καὶ τινες οἰκογένειαι· πόσαι καὶ ποῖαι ἀγνοοῦ-
μεν· τὸν μεσαιῶνα προνομιούχοι τινες οἰκογένειαι συγκατώκουν εἰς τὸν περίβο-
λον τῶν φρουρίων. Εἰκάζω ὅτι αἱ οἰκίαι αὗται ἦσαν πρὸς τὸ ἀνατολικὸν μέρος,
πλησίον τοῦ τείχους τῆς Λόντζας, διότι τὸ παλάτιον ἀνηγέρθη ὀλίγον ὀπισθεν
τοῦ πύργου τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου.

Ἐν τῇ συνοικίᾳ ταύτῃ τοῦ ἀνακτόρου δὲν ὑπῆρχεν ἐκκλησία, διότι Ἀνδρόνι-
κος ὁ Πρεσβύτερος ἐν ἀγωνίᾳ θανάτου, δὲν εὔρισκεν ἱερέα, «κεκλησιμένων ἀπα-
σῶν τῶν περὶ τὰ βασιλεία πυλῶν ²⁾». Ἐκκλησιάζοντο ἅπαντες ἐν τῷ παρακει-
μένῳ ναῷ τῶν Βλαχερνῶν.

Ἴνα ἴδῃ ὁ ἀναγνώστης τὴν χθαμαλότητα τῶν Βλαχερνῶν, ἄς ἀναβῆ ἔξω τοῦ
Ἡρακλείου τείχους, ἀπὸ τὴν πύλην τὴν κλειστὴν τῶν Βλαχερνῶν μέχρι τῆς
Χαρσίας πύλης.

Εἶπον ἀνωτέρω ὅτι τὸ τεῖχος τὸ βόρειον τοῦ περιβόλου τούτου ἔχει δύο ἀνοίγ-
ματα, ἡ ὁδός. Ἡ μὲν ἀντικρὺ τοῦ ἀγιάσματος δὲν ἦτο ὁδὸς ἐπὶ Βυζαντιῶν,
διότι τὸ τεῖχος μετὰ τὴν ἄλωσιν κατηδαφίσθη περίπου Μ. δύο, καὶ ἀπὸ τὸ ῥηγ-
μα τοῦτο ἐπικλινεστάτη ὁδὸς διὰ βαθμίδων ἄγει εἰς τὴν σημερινὴν πύλην τοῦ

¹⁾ I. Κίνναμος, σελ. 74, 75. ²⁾ Νικ. Γρηγοράς. Τόμ. Α'. σελ. 462.

ἀγιάσματος. Μνημονεύει ὁ Γρηγορᾶς καὶ κάτω παλάτιον ἐν Βλαχέρναις, τοῦ ὁποίου λείψανα δὲν διεσώθησαν ¹⁾).

Ἐκατέρωθεν τῆς ὁδοῦ φαίνονται εἰσέτι τὰ εἰρεῖπια τοῦ ἀτέχνως κατεδαφισθέντος τείχους. Τὸ τεῖχος τοῦτο, ἄλλοτε σῶον πανταχόθεν, εἶχε τὴν πύλην τὴν καλουμένην τῶν Ὑψηλῶν, ἐπὶ τῆς ἄλλης ὁδοῦ τοῦ Ἀιβάζ-ἐφέντη καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ὁδὸν ἦσαν παρατεταγμένοι οἱ πελεχυφόροι Βαράγγοι, ὁσάκις ὁ αὐτοκράτωρ ἐπεσκέπτετο τὸν ναὸν τῶν Βλαχερνῶν ²⁾).

Πρὸς βορρᾶν τοῦ Ὑψηλοῦ παλατίου τῶν Βλαχερνῶν, ἤνοιξαν οἱ Ὄθωμανοὶ, μετὰ τὴν ἄλωσιν, ἐντὸς τοῦ παραλίου τείχους, πύλην καλουμένην Ἐιδάν-σεράϊ-καπουσοῦ καὶ κοινῶς Ἀίβασαρή-καπουσοῦ, ἥτοι πύλη τοῦ Ὑψηλοῦ ἀνακτόρου. Τὴν πύλην ταύτην, οὐδέποτε ὑπὸ τῶν Βυζαντιῶν μνημονευομένην, οὕτως ὠνόμασαν οἱ Ὄθωμανοὶ, ἐκ τοῦ σωζομένου τῶν Βλαχερνῶν παλατίου, ὑπὸ τοῦ λαοῦ Ὑψηλοῦ καλουμένου ³⁾).

Εἶπον ἀνωτέρω ὅτι εἰς τὸν κῆπον, τὸν ἀνήκοντα εἰς τὸ εὐκτῆριον τοῦ Σείχ-Σαλήμ καὶ εἰς τοὺς παραπλησίους κήπους, διασώζονται θολωτὰ ὑπόγεια, κρύπται καὶ λείψανα ἀψίδων. Ταῦτα τὰ κατηρειπωμένα κτίρια ἀνήκουσι κατ'ἐμὲ, εἰς τὸν ναὸν τῶν Βλαχερνῶν, ἢ ἀνηγέρθησαν χάριν τῶν ὑπηρετούντων τὸν ναόν. Διὰ τὴν οἱ αὐτοκράτορες ν' ἀνεγείρωσι κτίρια τοιαῦτα ἐκτὸς τοῦ περιβόλου τοῦ παλατίου, ἐνῶ ὑπῆρχε τόπος εὐρύχωρος, ὥστε νὰ ἐνοικῶσι καὶ ἰδιώται; Τὸ τεῖχος τοῦτο τοῦ περιβόλου διεχώριζε τὸ παλάτιον ἀπὸ τοῦ περιβόλου τοῦ ναοῦ τῶν Βλαχερνῶν· ἐπομένως δικαιοῦμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι πάντα τὰ ἐκτὸς τοῦ παλατίου, εἶναι λείψανα τοῦ περιωνύμου τούτου ναοῦ τῶν Βλαχερνῶν.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως, τὰ τεῖχη τοῦ ναοῦ τῶν Βλαχερνῶν κατηδαφίσθησαν καὶ ἅπας ὁ ἐκτενὴς χώρος ἐδόθη ἢ ἐπωλήθη εἰς ἰδιώτας, ἀνεγείραντας ἐκεῖ οἰκίας καὶ ἐργαστήρια. Περὶ τὸ τέλος τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος πενιχρὰ ὀθωμανικὴ οἰκία, ἐγερθεῖσα ἐπὶ τοῦ ἀγιάσματος αὐτοῦ, ἐκάλυπτεν ὄλον τὸν παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς κόλυμβον, καὶ ὁ ἐν ταύτῃ ἐνοικῶν Ὄθωμανὸς ἐλάμβανε ποσὸν ἀργυρίου παρὰ τῶν προσερχομένων χριστιανῶν.

Ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων τὸ περιχλεῖον τὸν ναὸν τεῖχος, συνείχετο μετὰ τοῦ τείχους τοῦ παλατίου ὑπὸ τὰ θεμέλια τοῦ προειρημένου εὐκτηρίου

¹⁾ Νικ. Γρηγορᾶς, Τόμ. Γ'. σελ. 242. ²⁾ «Ὅσα δεῖ παραφυλάττειν τῇ ἑορτῇ καὶ προελεύσει τῆς Ὑπαπαντῆς—εἰ κελεύει ἀπελθεῖν ὁ βασιλεὺς καὶ παννυχεῦσαι ἐν Βλαχέρναις—ὁ δὲ βασιλεὺς ἐξελθὼν ἐν τῷ τρικλίνῳ τῷ καλουμένῳ Ἀναστασιακῷ—ἐξέρχεται ἐν τῷ τρικλίνῳ τῷ καλουμένῳ Δανουβίῳ — ὁ δὲ βασιλεὺς εἰσελθὼν ἐν τῷ Ἀναστασιακῷ τρικλίνῳ καὶ ἀπαλλάξας κτλ.» Κωδ. Κουροπ. σελ. 147. ³⁾ Κακῶς γράφει καὶ κακῶς μεταγλωττίζει ὁ Michaud, Haivan-hissari-capou, porte du château des animaux. Correspondance d'Orient, 1830—31 par Michaud et Poujoulat. Paris, 1835. Τόμ. Γ'. σελ. 114. Χάμμερ, C/polis, Τόμ. Α'. σελ. 103.

Σείχ-Σαλήμ, διότι ἐδῶ τελειόνοῦσι τὰ χτίρια τὰ ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ ναοῦ σωζόμενα. Εἰς τὸν σημερινὸν περίβολον τοῦ ναοῦ τούτου, μικρότερον τοῦ ἀρχαίου, σώζεται πύλη, καλουμένη κατὰ παράδοσιν Μεγάλη, ἀνοιγομένη μόνον κατὰ τινὰς ἐπισήμους ἑορτάς. Ἡ πύλη αὕτη, βλέπουσα πρὸς δυσμὰς, εἶναι ἀντικρὺ τῆς ὁδοῦ Ἀιβάζ-εφέντη πιθανὸν διὰ ταύτης ἢ ὁμοίας αὐτῆ, εἰσέρχοντο οἱ αὐτοκράτορες κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Ὑπαπαντῆς, ἢ ὅτε ἐκ τοῦ μεγάλου παλατίου ἀπήρχοντο εἰς Βλαχέρνας ἵνα λουσθῶσιν ¹⁾. Ἡ ὁδὸς αὕτη τοῦ Ἀιβάζ-εφέντη, ἀρχομένη ἀπὸ τῆς μεγάλης πύλης τῶν Ὑψηλῶν, κάμπτεται πρὸς τὰ δεξιὰ, καὶ προχωρεῖ μέχρι τοῦ σημερινοῦ τείχους τῶν Βλαχερνῶν. Ἀριστερόθεν ἡ γῆ εἶναι κατωφερῆς καὶ εἰς τινὰ μέρη κρημνώδης.

Ὁ ναὸς τῶν Βλαχερνῶν, ἐν ᾧ οἱ αὐτοκράτορες ἐκκλησιάζοντο ὁσάκις κατῴκουν τὸ παλάτιον τοῦτο, περιεβάλλετο ὑπὸ ὕψηλοῦ καὶ ἐρυμνοῦ τείχους. Τοῦτο εἰκάζεται ἐκ τῶν γραφομένων τοῦ Καντακουζηνοῦ, λέγοντος, ὅτι τὸ Καστέλιον τοῦ παλατίου περιέβαλλε καὶ τὸν ναὸν τῶν Βλαχερνῶν ²⁾.

Μέχρι τῆς σήμερον ἐνόμισαν οἱ χωρογράφοι ὅτι δὲν σώζονται ἀλλὰ ἐρείπια τοῦ ναοῦ τούτου, εἰμὴ «στοαὶ τινες καὶ μία μόνη ἀψὶς περὶ τὸ νῦν ἐκεῖσε ἀναβλύζον ἀγίασμα ³⁾». Τὰ λείψανα ταῦτα τοῦ ναοῦ τῶν Βλαχερνῶν παρὰ τὸ τεῖχος τὰ διαχωρίζον τὸν ναὸν ἀπὸ τοῦ παλατίου εἶναι ἀξία μελέτης, διότι ὁ ναὸς οὗτος ὁ ἀρχαιότατος, μοὶ φαίνεται ὅτι τὸ πάλαι ἦτο ναὸς Ἑλληνικὸς ⁴⁾.

Ἐπὶ τοῦ ἐκτενοῦς τείχους τῆς Λόντζας, ὅπου οἱ νεώτεροι ἀνήγειραν σαθρὰ τεῖχη μετὰ πασσάλων ἵνα ὑποστηρίξωσι τὰ χώματα τῶν ὑπερκειμένων κήπων, εἰκάζω ὅτι ὑπῆρχεν ἡ πύλη ἢ αἱ πύλαι, ὅθεν ἀνέρχοντο εἰς τὸν ἄνω χῶρον οἱ ἐν αὐτῷ ἐνοικοῦντες. Λέγω εἰκάζω, διότι καὶ πύλαι καὶ ἀνοδοὶ ἐξηφανίσθησαν καὶ οὐδεὶς σήμερον ἀναβαίνει ἐκ τοῦ μέρους τούτου ἐπὶ τοῦ ἄνω χῶρου, εἰμὴ διὰ τῶν προειρημένων δύο ὁδῶν τοῦ Ἐμὶν-Βουχαρῆ καὶ τοῦ Ἀιβάζ-εφέντη. Δὲν σφάλλομεν λέγοντες, ὅτι ὅπου τεῖχη καὶ χώματα ἐπὶ τοῦ τείχους ἐπισεσωρευμένα, ἐκεῖ ἦσαν καὶ αἱ πύλαι.

Πλησίον τοῦ τείχους, τοῦ χωρίζοντος τὸ παλάτιον ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐνορίας τοῦ Ἐγγρή-καπῆ, εἶναι ὡς προεῖπον, ἡ τοσάκις παρὰ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων μνημονευομένη πύλη τῆς Γυρολίμνης καὶ πολλάκις καλουμένη πύλη

¹⁾ «Ὅσα δεῖ παραφυλάττειν τῶν δεσποτῶν ἐπιόντων λούσασθαι ἐν Βλαχέρναις.» Κ. Πορφυρογεννήτου Τόμ. Α'. σελ. 554. «Τότε δὲ εἴθιστο Θεοδώρα κατὰ τὸν ἐν Βλαχέρναις θεῖον συχνῶς πως ἐπιφοιτῆν ναὸν, ὁμοῦ μὲν εὐχὰς τινὰς ἀποδιδούσα Θεῷ, ὁμοῦ δὲ καὶ τοῦ λουτροῦ ἐπέχουσα.» Θεοφάνους σελ. 174. ²⁾ Νικ. Γρηγοράς, Τόμ. Γ'. σελ. 242.}]

³⁾ Κ/πολις Πατρ. σελ. 111. ⁴⁾ «A loco quem Blachernae etiam ante instauratam a Constantino Magno Byzantium appellabant, in quo aedificatum fuit, nomenclaturam sumpsit. C. Christ. Βιβλ. Β'. σελ. 130.

τοῦ παλατίου ¹⁾). Διὰ τῆς πύλης ταύτης ἀνήρχοντο εἰς τὸ παλάτιον οἱ Σταυροφόροι. Διὰ τῆς πύλης τῶν Βλαχερνῶν, κλειστής τὴν σήμερον, οὐδεὶς ἀνήρχετο εἰς τὸ παλάτιον. Ἀπὸ τῆς πύλης τῆς Γυρολίμνης, τετειχισμένης καὶ ταύτης τὴν σήμερον, φαίνεται ἡ πρὸς τὸ παλάτιον ἀνοδος· ὥστε ἡ πύλη αὕτη τοῦ παλατίου δὲν ἀπεῖχε πλειότερον τῶν 32 Μ. ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου τείχους. Αἱ δύο εἰσοδοὶ λοιπὸν τοῦ παλατίου, ἡ μὲν ἀπὸ τὴν ὁδὸν τοῦ Ἀϊβάζ-ἐφέντη, ἡ δὲ τῆς Γυρολίμνης πρὸς δυσμὰς, ἠνοῦντο οὐ μακρὰν τοῦ Ἡρακλείου τείχους.

Ἐκ τούτων ὄλων εἰκάζω, ὅτι τὸ παλάτιον μετὰ τῶν πολλῶν αὐτοῦ τρικλίων ἀνηγέρθη ὀλίγον ὀπισθεν τοῦ Μουσουλμανικοῦ εὐκτηρίου Ἀϊβάζ-ἐφέντη καὶ πλησίον γηραιᾶς καὶ μεγαλοκλάδου πλατάνου, ἐκεῖ ἱσταμένης.

Μετὰ τὴν μελέτην ταύτην πειθόμεθα ἄρα γε ὅτι ὁ χώρος οὗτος, ὁ περιτετειχισμένος καὶ διὰ δαπάνης καὶ τέχνης ὑψωθείς, ἦτον ὁ χώρος τοῦ παλατίου τῶν Βλαχερνῶν; Ἐπέβλεπε τὸ Κοσμίδιον, τοὺς λόφους τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως, τὸν λιμένα, μέρος τοῦ Βοσπόρου καὶ τὰς νήσους. Ἐχει ἐνώπιόν του τὸν πύργον τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου κατὰ τὸν Νικήταν Χωνειάτην, τὰ δεσμωτήρια τοῦ Ἀνεμᾶ κατὰ τὴν Ἄνναν Κομνηνὴν καὶ τὸν Καντακουζηνόν. Εἶναι Καστέλιον ἢ φρούριον. Εἶναι πλησίον τοῦ ναοῦ τῶν Βλαχερνῶν, τοῦ λιμένος καὶ τῆς καμηλογεφύρας τῆς ἀγούσης εἰς τὴν ἀντίπεραν ἀκτὴν, κατὰ τὴν μαρτυρίαν οὐ μόνον τῶν ἡμετέρων, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν ἱστορικῶν τῶν Σταυροφόρων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ.

ΑΙ ΕΝ Κ/ΠΟΛΕΙ ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΤΟΥ ΘΡΑΚΙΚΟΥ ΣΙΔΗΡΟΔΡΟΜΟΥ.

Μέχρι τοῦδε οἱ χωρογράφοι τῆς Κ/πόλεως κατεγίνοντο περιγράφοντες καὶ ἱστοροῦντες τὰ φαινόμενα λείψανα τῶν Βυζαντιῶν. Οὐδέποτε συνεχωρήθη νὰ ἐμπηχθῇ ἡ σκαπάνη χάριν τῆς ἐπιστήμης εἰς τὰ ἔγκατα τῆς ἡμετέρας πόλεως. Εἰσέτι σώζονται θεμέλια πολλῶν ἀρχαίων κτιρίων, τῶν ὁποίων τὴν μὲν λαμπρότητα γινώσκομεν, τὴν δὲ θέσιν ἀγνοοῦμεν. Σώζονται βεβαίως λείψανα οὐχὶ μόνον Βυζαντινῆς ἀλλὰ καὶ Ἑλληνικῆς τέχνης, διότι κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας ἐχομίσθησαν ἐξ Ἑλλάδος καὶ Ἀσίας ἀμφοτέρωθεν τῶν Ἑλληνικῶν ναῶν καλλιτεχνήματα. Αἱ καταστροφαι καὶ ἀρπαγαὶ τῶν ἀγροίκων καὶ μισελλήνων Σταυ-

¹⁾ «Γενόμενος δὲ πρὸς τὰς πύλας τῆς προσαγορευομένης Γυρολίμνης, καὶ Πέπανόν τινα, τῶν ἐν Βλαχερναις προκαθήμενον βασιλείων, κτλ». Ι. Καντακουζ. Τόμ. Α'. σελ. 289.

ροφόρων τῷ 1204, αἱ πυρκαϊαὶ καὶ ἡ σκαιότης τοῦ Βυζαντινοῦ ὄχλου δὲν ἐξηφάνισαν ταῦτα ὅλα. Οἱ Ὀθωμανοὶ, ἀρειμάνιοι καὶ φιλοπόλεμοι, οὐδέποτε ὠρέχθησαν νὰ μάθωσι τὸν βίον καὶ τὴν πολιτείαν τοῦ κατακτηθέντος Βυζαντινοῦ λαοῦ, ἀλλοτρίου τὴν θρησκείαν καὶ τὰ ἥθη. Κατηδάφισαν τοῦ Βουκολέοντος καὶ τῶν Βλαχερνῶν τὰ βασίλεια, τῶν ὁποίων τὴν ἐσωτερικὴν διακόσμησιν ὑπερεθάύμασαν οἱ Σταυροφόροι. Ἐκόσμησαν τὰ ἀνεγειρόμενα τεμένη αὐτῶν μὲ τοὺς ὑπερμεγέθεις κίονας παλατιῶν καὶ ἐκκλησιῶν. Μετέβαλον εἰς τεμένη πολλὰς ἐκκλησίας, κατηδάφισαν πλείστας ἄλλας, κατέρριψαν στήλας καὶ ἀνδριάντας καὶ ἀνήγειραν ἐπὶ τῶν θεμελίων ἀρχαίων κτιρίων ἴδια, ὥστε τὴν σήμερον μεθ' ὅλην τὴν σύντονον φιλοπονίαν τῶν ἰσορικών, ἀλλοδαπῶν καὶ ἡμετέρων, ψηλαφῶντες βαδίζομεν ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀχανοῦς καὶ ἱστορικωτάτης ταύτης πόλεως. Ὀγδοήκοντα ἔτη μετὰ τὴν ἄλωσιν, λέγει ὁ Γύλλιος, ἴχνη δὲν διεσώζοντο τῶν Βυζαντινῶν ἀνακτόρων. Ξένα κτίρια ἐκάλυψαν τὸν Βυζαντινὸν ἀνακτορικὸν περίβολον. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἄρμονία, αἱ εἰκόνες, οἱ ἀνδριάντες δὲν ἔτερπον τ' ἀγροῖκα καὶ ἄμουσα στίφη, τὰ κατακτῆσαντα τὴν Κ/πολιν. Οἱ αἱματηροὶ αὐτῶν πόλεμοι κατὰ τῶν ἀλλοθρήσκων γειτόνων παρώργιζον τοὺς Ὀθωμανοὺς, τοὺς ἀποστρεφομένους καὶ καταπτύοντας πάσας τὰς τέχνας καὶ ἐπιστήμας τῶν Χριστιανῶν. Τί ὁμως νὰ εἶπω περὶ τῶν ἐπιστατούντων τὰς ἀνασκαφὰς μηχανικῶν Εὐρωπαϊῶν, κατεδαφίζόντων ἀψίδας, ἀμελούντων κοσμήματα μαρμάρινα, ριπτόντων ἐν τῇ θαλάσῃ ἐνεπιγράφους πλάκας, συντριβόντων πλίνθους μετὰ συμβόλων καὶ ἐπιγραφῶν; Οἱ σκαπανεῖς χάριν παιδιᾶς ἠχρωτηρίαζαν ἀγαλμάτια καὶ σταυροὺς. Πλεῖστα μέρη τῶν παραλίων τειχῶν τῆς Προποντίδος κατηδάφισαν διὰ σφηνῶν καὶ πυρίτιδος, μόνον καὶ μόνον ἵνα κατακερματισθῶσι καὶ χρησιμεύσωσιν ὡς ἔρμα τοῦ δρόμου. Πλάκες ἐκ μαρμάρου, τεμάχια κίωνων, κιονόκρανα καὶ ἐνεπίγραφοι μέγισται πλίνθοι, ἐχρησίμευσαν διὰ τὸ αὐτὸ στῶμα. Τοῦ οἴκου τοῦ μεγάλου Ἰουστινιανοῦ ἀνευρεθέντος, τὸ πλεῖστον μέρος κατηδάφισαν, οὐδόλως φροντίσαντες νὰ μάθωσι τίνος ἡ κατοικία αὕτη. Πιθανὸν οἱ ἐπιστατοῦντες ἀνέγνωσαν τὰ πολλὰ κατὰ τῶν Βυζαντινῶν λοιδορήματα καὶ νομίζουσιν ὅτι καθὼς οἱ Ὀθωμανοὶ κατεκυρίευσαν τὸ κράτος, οὕτω καὶ αὐτοὶ ἐπ' ἀγαθῷ τῆς ἱστορίας ἐργάζονται, ἀφανίζοντες πάντα τὰ σημεῖα καὶ γνωρίσματα τοιοῦτου ἐξηχρειωμένου ἔθνους. Ἡμεῖς δὲ οὐδόλως συμμεριζόμενοι τὰ ἄδικα ταῦτα φρονήματα, δικαίως θρηνοῦμεν τὴν φθορὰν τοσοῦτων ἱστορικῶν μνημείων.

Οὐδέποτε ὑπέστησαν τοσαύτην φθορὰν τὰ γεραρὰ ἰδρύματα τῶν Βυζαντινῶν, ὅσῃ ἀπὸ τοὺς σκαφεῖς τοῦ σιδηροδρόμου· ἀλλὰ καὶ οὐδέποτε ἄλλοτε τοσοῦτω ἐφωτίσθη ἡ ἰσθρία καὶ χωρογραφία τοῦ Βυζαντίου. Αἱ ἀνασκαφαί, εὐτυχῶς διεφώτισαν τὸν ἀνακτορικὸν περίβολον, χῶρον τοῦ Βυζαντίου μέχρι τοῦδε εἰς πάντας ἀπρόσιτον.

Καλὸν εἶναι νὰ εἶπω, ὅτι δὲν προτίθημι νὰ περιγράψω τὰ Βυζαντινὰ παλά-

τια τῆς Ἀχροπόλεως, οὐδὲ τὰς πολλὰς τῶν παλατιῶν τούτων ἐκκλησίας, ἀλλὰ νὰ ἱστορήσω τὰ πολλὰ ἀνακαλυφθέντα λείψανα Βυζαντινῶν κτιρίων καὶ ἐκκλησιῶν. Οἱ ἐπιθυμοῦντες πλείονας περὶ τούτων γνώσεις, ἄς μελετήσωσι τὸ περὶ Κ/πόλεως σοφώτατον σύγγραμμα τοῦ Κ. Βυζαντίου Σκαρλάτου.

Ἐπισημασθεὶς ὁ σιδηροῦς δρόμος ἤρχισε, μεσοῦντος Ἀπριλίου 1871, ἀπὸ τὴν πύλην Γαλιη-κιδσκ-καπουσοῦ, τὴν πάλαι τοῦ Εὐγενίου. Διέρχεται ὅλον τὸν ἀνακτορικὸν περίβολον πλησίον τοῦ παραθαλασίου τείχους· ἐξέρχεται πρὸς ἀνατολὰς τῆς Καρὰ-καπουσοῦ, διέρχεται διὰ τῆς ἐκεῖσε ὀθωμανικῆς συνοικίας, μέχρι τῆς Τζατλαδῆ-καπῆ, τῆς πάλαι Σιδηρᾶς πύλης. Ἐδῶθεν, μεταξὺ τοῦ τείχους καὶ τοῦ ναοῦ τῶν ἁγίων Μαρτύρων Σεργίου καὶ Βάκχου, (νῦν Κιουτζοῦκ-ἁγία-Σόφια) διέρχεται διὰ τοῦ Κάτεργα-λιμανι καὶ τῶν κήπων τῆς Βλάγκας, ποτὲ μὲν ἔσω, ποτὲ δὲ ἔξω τοῦ παραλίου τείχους, μέχρι τοῦ σταθμοῦ τῶν Ἑπτὰ πύργων. Ἀπὸ τὴν Σιδηρᾶν πύλην μέχρι τῶν Ἑπτὰ πύργων οὐδὲν ἄξιον ἱσορήσεως παρετήρησα. Ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ πρὸς ἀνατολὰς πύργου τῆς ἀποβάθρας τοῦ Κοντοσκαλίου, ἀνέγνων τὴν ἀκόλουθον ἐπιγραφὴν.

† ΠΥΡΓΟΣ ΛΕΟΝΤΟΣ ΚΑΛΕΞΑΝ† † Πύργος Λέοντος κ(αι) Ἀλεξάν(δρου)†

Αἱ δύο πρῶται λέξεις εἶναι ἀναστροφῶς ἐντετειχισμένοι. Ὁ πύργος οὗτος μετὰ τῶν παραπλησιῶν αὐτοῦ πυργίων εἶναι, νομίζω, οἱ ὑπὸ τοῦ Φραντζῆ¹⁾ καλούμενοι πύργοι τῶν λεγομένων «Βασιλείου, Λέοντος καὶ Ἀλεξίου», τῶν ὁποίων οἱ φρουροὶ γενναίως ἀντεμάχοντο πρὸς τοὺς εἰσβαλόντας Τούρκους, ἐν τῇ τελευταίᾳ ἀλώσει τῆς Κ/πόλεως. Οἱ ἐν τῷ πύργῳ Κρήτες δὲν παρεδίδοντο, ἀλλὰ μᾶλλον ἔλεγον «ἀποθανεῖν κρεῖττον ἢ ζῆν». Ἐνεκα τῆς ἀνδρίας αὐτῶν, συνεχωρήθησαν νὰ ἐπιβῶσιν ἐν τῷ πλοίῳ αὐτῶν μεθ' ὅλης τῆς ἐπισκευῆς καὶ ἀπέλθωσι τῆς Πόλεως. Ὁ πύργος οὗτος εἶναι σήμερον γυμνός καὶ ἐτοιμόρροπος. Ἡ ἀναστροφῶς ἐντετειχισίς τῆς ἐπιγραφῆς τεκμαίρει, ὅτι ὁ πύργος οὗτος πρὸ καιροῦ ἀνεκαινίσθη. Ὁ διερχόμενος τὸν δρόμον δύναται, ἐκ τῶν ἔσω τοῦ παραλίου τείχους κήπων, νὰ μελετήσῃ ἀνέτως τὴν ἐσωτερικὴν τοιχοδομίαν, τὰς πολλὰς τοῦ τείχους ἀψίδας, νὰ εἰσέλθῃ εἰς τινὰς πύργους καὶ πεισθῇ ἐκ τῆς περισκοπήσεως ταύτης, ὅτι τὰ τείχη ταῦτα δὲν ἔχουσι οὐδὲ τὸ ὕψος οὐδὲ τὸ πάχος οὐδὲ τὴν ἐρυμνότητα τῶν χερσαίων τειχῶν. Τὰ τείχη ταῦτα, ἔνεκα τῆς ἐπὶ τοῦ χείλους τῆς θαλάσσης ἀνεγέρσεως αὐτῶν, οὐδέποτε προσεβλήθησαν. Ἡὐχόμεν νὰ ἴδω ἀνασκαπτομένους τὸ Κάτεργα-Λιμανι καὶ τοὺς ἐκτενεῖς κήπους τῆς Βλάγκας, τὰ ἐπιφανῆ νεώρια τῶν Βυζαντινῶν. Ἀτυχῶς ὅμως ἀπὸ τὴν Σιδηρᾶν πύλην μέχρι τοῦ σταθμοῦ τῶν Ἑπτὰ πύργων, προσετέθη χῶμα²⁾.

¹⁾ Σελ. 287. ²⁾ Ἀνασκαφαί τινες γενόμεναι τῷ 1849, ἐν τῷ Κοντοσκαλίῳ, ἀνεκάλυψαν κολοσσιαίους λίθους, λείψανα τοῦ κυκλικοῦ περιφράγματος τοῦ νεωρίου Κ/πόλεως. Κ/πόλις Πατρ. σελ. 30 ἐν σημ. Περὶ τούτων λαλεῖ ἐκτενέστερον ὁ συγγραφεὺς ἐν τῇ πρὸς τὸν Κ. Βυζάντιον ἐπιστολῇ του. Πατρ. Ἐλάσ. Γραφαί. σελ. 443.

Καλὸν εἶναι πρὸς σαφεστέραν κατάληψιν τῶν πολλῶν ἀνακαλυφθέντων ἱστορικῶν μνημείων, νὰ περιγράψω πρότερον, ὅσα ἀνεφάνησαν ἐντὸς τοῦ Ἀνακτορικοῦ περιβόλου· μετέπειτα προβαίνομεν εἰς τὰ πλησίον τῆς Τζατλαδῆ-καπῆ.

Αἱ πλεῖσται περιγραφαὶ τοῦ περιβόλου τούτου εἶναι ἀσαφεῖς, τινὲς δὲ καὶ λῖαν ἡμαρτημέναι. Ὁ μὲν Πατριάρχης Κωνσταντίας ὀλίγιστα λέγει περὶ τούτου, ὁ δὲ Κ. Βυζάντιος, περιγράφων τ' ἀνάκτορα καὶ τὰς ἐκκλησίας, ὁδηγεῖται ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς καὶ τινὰς μεταγενεστέρους συγγραφεῖς. Εἶν' ἀδύνατον νὰ ἐννοήσῃ ὁ ἀναγνώστης τὴν θέσιν τῶν κτιρίων ἐκ τῶν συγκεχυμένων τούτων περιγραφῶν. Ὁ Δουκάγγιος περιγράφει μετὰ συντομίας τὰ αὐτὰ ἀνάκτορα, ἀναγράφων πάντα ὅσα περὶ αὐτῶν συνέγραψαν καὶ χωρογράφοι καὶ ἱστορικοί. Πρὸ δεκαπέντε ἐτῶν ἐξεδόθη ἐν Παρισίοις τὸ περὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ παλατίου τῆς Κ/πόλεως σύγγραμμα τοῦ Ἰουλίου Labarte¹⁾. Οὗτος χειραγωγούμενος κυρίως ἀπὸ τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου τὴν ἐκθεσιν βασιλείου τάξεως²⁾ καὶ ἀπὸ ἄλλους Βυζαντινοὺς ἱστορικοὺς, ὄχι μόνον ἰστόρησε τὴν ἀρχιτεκτονικὴν καὶ τὰ κοσμήματα τῶν ἀνακτόρων ὅλων, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς σαφηνείας ἠκρίβωσε καὶ τὴν θέσιν ἐκάστου. Ὁμολογῶ ὅτι αἱ σημεριναὶ ἀνασκαφαὶ προσεπεβεβαίωσαν πολλὰ αὐτοῦ γραφόμενα. Οἱ ὀρεγόμενοι νὰ μελετήσωσι τὰ ἱστορικὰ ταῦτα ἀνάκτορα τῶν Βυζαντινῶν, ἄς ἀναγνώσωσι τὸ σύγγραμμα τοῦ Labarte, διότι τοιοῦτου ἐμβριθοῦς ὑπομνήματος δὲν ἠξιώθη εἰσέτι ἡ πόλις τοῦ Κωνσταντίνου.

Ἀπὸ τὴν πύλην τοῦ Εὐγενίου, Μ. 237 πρὸς ἀνατολὰς καὶ Μ. 117,70 ἀπὸ τὸ παράλιον τεῖχος, ἡ γῆ αἰφνης ὑψοῦται. Δεξιόθεν ἀναβαίνομεν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ λόφου, ὅπου τὰ Σουλτανικὰ ἀνάκτορα· ἀριστερόθεν διὰ δρόμου κατωφεροῦς καταβαίνομεν εἰς τὸ παραθαλάσσιον τεῖχος. Εἰς τὴν θέσιν ταύτην, Μ. 5 καὶ εἰς τινὰ μέρη, Μ. 8 ὑπὸ τὴν γῆν, ἀνεκαλύφθη μέγας σωρὸς πλακῶν μαρμαρίνων, κιονοκράνων στυλοβατῶν στηλῶν καὶ κοσμημάτων ἀρχιτεκτονικῶν, φερόντων σταυροῦς. Ἐπὶ τῶν μαρμάρων τούτων μίαν μόνην ἐπιγραφὴν ἀνέγνων, ἐπὶ τινος κιονοκράνου εὐτελεστάτης τέχνης. Τὸ ἄνω μέρος τοῦ κιονοκράνου εἶναι πλάτους Μ. 0,50, τὸ κάτω Μ. 0,42. Ἐπὶ μιᾶς πλευρᾶς εἶναι θυρεὸς, ὕψους Μ. 0,16 καὶ πλάτους Μ. 0,15 καὶ ἐντὸς αὐτοῦ τ' ἀκόλουθα γράμματα.

† ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΟΡΦΑΝΟΤΡΟΦΟΥ † † Δημητρίου ὀρφανοτρόφου †

Ἐπὶ πλακῶς μαρμαρίνου ἀνέγνων τ' ἀκόλουθα δύο γράμματα· ΙΕ

Ἐπὶ τινος τεμαχίου μαρμάρου κυβικοῦ ἐφαίνοντο φύλλα καὶ καρποὶ ἀμ-

¹⁾ Le palais Imperial de Constantinople et ses abords, par Jules Labarte. Paris. 1861. ²⁾ Τοῦ συγγράμματος τούτου, ἀγνώστου εἰς τὴν Δουκάγγιον, ἐξεδόθη ἐν Λειψίᾳ τὸ μὲν πρῶτον μέρος, τῷ 1751ῳ, τὸ δὲ δεύτερον, τῷ 1754ῳ. J. Labarte, σελ. 6. Πρβ. καὶ τὴν ἐκδοσιν τῆς Βόννης.

πέλου, εξαισίας εργασίας. Μ' ἐφάνησαν λείψανα Ἑλληνικοῦ ναοῦ, ἴσως τοῦ Βάκχου· τὸ περικαλλές τοῦτο μάρμαρον ἐλαξεύθη ἐκ νέου πρὸς χρῆσιν τοῦ δρόμου. Τὰ πλείστα ἐκ τῶν κιονοκράνων εἶναι παρακμαζούσης τέχνης ἔργα. Οἱ κίονες διαφέρουσι καὶ τὸ μῆκος καὶ τὸ πάχος. Τινὲς μὲν εἶναι ἐκ μαρμάρου, τινὲς δὲ ἐκ σπυρίτου. Ὅλα ταῦτα κατέκειντο εἰς τὰ βάθη τῆς γῆς, ὡς νὰ κατηδαφίσθησαν ἀπὸ σεισμόν. Μέχρι σήμερον, πάμπολλα τεμάχια μαρμάρου, κίονες καὶ κιονόκρανα ἀναφαίνονται εἰς τὰς ἐπικλινεῖς πλευρὰς τοῦ δρόμου⁴). Πολλὰ μάρμαρα ἐκ τοῦ ἀνεξαντλήτου τούτου σωροῦ ἐλαξεύθησαν ἐκ νέου διὰ τὸν σιδηρόδρομον, πάμπολλα ἀνορυχθέντα ἐκαλύφθησαν πάλιν μετὰ τὰ ἐξαγόμενα χώματα. Ἀπὸ τὸν σωρὸν τοῦτον, Μ. 428,65 πρὸς ἀνατολὰς, οὐδὲν ἄλλο ἐρείπιον ἀνεφάνη. Δεξιόθεν τοῦ δρόμου ἀναφαίνονται τείχη μικρὰ καὶ ἀγωγοὶ Ὀθωμανικοί, τὸ ἐπίλοιπον εἶναι βράχος. Ἀριστερόθεν, ἐξήχθησαν πλάκες μαρμαρίνοι πολλαί, ἀνεφάνησαν καὶ τείχη Βυζαντινά· ὅλη ἡ πλευρὰ αὕτη ἦτο πλήρης πετρῶν ἐξεργασμένων· οὐδεμίαν ἐπιγραφὴν εὗρηκα, οὐδὲν κόσμημα, ἐξαιρουμένου μικροῦ ἀναγλύφου ἐπὶ κιονοκράνου, εἰκονίζοντος ἄγγελον.

Εἰς τὸ μέρος, ὅπου ὁ δρόμος κάμπτει ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς νότον, Μ. 128,65 ἀπὸ τὸν πρῶτον σωρὸν, ἀνεφάνη ἐντὸς τοῦ δρόμου, Μ. 3 περίπου ὑπὸ τὴν γῆν, κολοσσιαῖον τεῖχος διατέμνον αὐτὸν ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς, καὶ παρεκτεινόμενον πέραν τοῦ δρόμου πρὸς τὸν αἰγιαλὸν, διότι οἱ ἐργάται παρὰ τὴν συνθήειαν αὐτῶν προεχώρησαν, ἵνα ἀνασηκώσωσι τοὺς κολοσσιαίους λίθους τοῦ τεύχους. Οἱ λίθοι, τῶν ὁποίων τινὰς κατεμέτρησα, ἦσαν μήκους Μ. 2,14, πλάτους Μ. 1,18 καὶ πάχους Μ. 0,65. Δεξιόθεν, ἐπὶ τῶν θεμελίων τούτων ἐρείδεται ἄλλο τεῖχος, πάχους Μ. 2,36, συγκείμενον ἐκ πετρῶν, πλίνθων τετραγῶνων καὶ πλινθοκόνεως. Τὸ τεῖχος τοῦτο ὑψοῦται μέχρι 12 περίπου μέτρων. Τὴν μὲν νότιον αὐτοῦ πλευρὰν καλύπτει κισσός, τὴν δὲ βόρειον τὰ παρακείμενα χώματα. Τὸ κάτω τεῖχος δὲν εἶναι ἔργον Βυζαντινόν, διότι (ἐξαιρουμένων τῶν θεμελίων, παραλίων τινῶν πύργων, κυρίως μεταξὺ Ναρλή-καπὴ καὶ Ψαμάθου) δὲν ἐκτιζον οἱ Βυζαντινοὶ τὰ θεμέλια αὐτῶν μετὰ τοιαύτας κολοσσιαίας πέτρας. Φανερόν εἶναι, ὅτι μεταγενέστεροὶ ἀνήγειραν ἐπὶ τοῦ πρώτου τεύχους ἕτερον, τὸ ὁποῖον παρεξετείνετο πέραν τοῦ δρόμου. Τὸ Βυζαντινὸν τεῖχος ἐδῶ διερράγη. Λυποῦμαι λέγων, ὅτι τὸν Αὐγουστον οἱ λίθοι τοῦ ἀρχαίου τεύχους, ὁμοῦ μετ' ἄλλων τῶν πλησίον ἐρειπίων, λαξευθέντες ἐκ νέου, ἐνετειχίσθησαν οἱ πλείότεροι, εἰς παρακείμενον νέον τεῖχος, ἀνεγερθὲν δεξιόθεν τοῦ σιδηροδρόμου, ἵνα προφυλάττῃ αὐτὸν ἀπὸ τὰ ἐπικείμενα χώματα. Περὶ τοῦ τεύχους τούτου ἐμακρηγόρησα, διότι εἶναι ἀνακάλυψις σπουδαιοτάτη διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν Βυζαντινῶν ἀνακτόρων. Διὰ τινὰς μῆνας ἐσώζοντο ἐπὶ τοῦ χείλους τοῦ δρόμου λίθοι τινὲς τοῦ κυκλωπέιου τούτου τεύχους.

⁴) Ταῦτα κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1873 ἅπαντα ἐξηφανίσθησαν.

Ἀπὸ τὴν καμπὴν ταύτην ὁ δρόμος διέρχεται πλησίον τῶν παραλίων τειχῶν ἢ γῆ εἶναι ἐπίπεδος, καὶ εἰς τίνα μέρη πολὺ χῶμα προσετέθη. Δεξιόθεν εἶναι κῆποι, καὶ ἐνδότερον τείχη Ὀθωμανικὰ, ἄνω τῶν ὁποίων φαίνονται τὰ Ὀθωμανικὰ ἀνάκτορα. Ἐντὸς τῶν τειχῶν τούτων ἀναφαίνονται εἰς τίνα μέρη γεραρὰ λείψανα Βυζαντινῶν κτιρίων. Ταῦτα τὰ τείχη πεσόντα καὶ ἀνακαινισθέντα εἶναι τ' ἀρχαῖα τείχη τοῦ Βυζαντινοῦ ἀνακτόρου. Ὅλη ἢ πλατεῖα αὕτη εἶναι τῶν Βυζαντινῶν τὸ Τζυκανιστήριον, περὶ τοῦ ὁποίου συχνότατα λαλοῦσιν οἱ Βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ ¹⁾). Τὸ πάλαι ἢ γῆ ἐδῶ ἦτο κατωφερὴς πρὸς τὴν θάλασσαν, ἰσοπεδώθη καὶ ἀνηγέρθησαν τὰ δεξιόθεν τείχη, ἵνα ὑποκρατῶσι τὰ χῶματα.

Ἐξω τῶν παραλίων τειχῶν τοῦ ἀνακτορικοῦ περιβόλου, ἐπὶ τῆς ἐκείσε κρηπίδος, ἀνιδρύθη ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανοὺς τὸ καλούμενον Ἰντζιλῆ-κιοσκ, ἔχον τέσσαρας καμάρας, δύο μικρὰς καὶ δύο μεγαλητέρας. Ὑπὸ τὰς καμάρας ἦτον ἄλλοτε ἀγίασμα τοῦ Χριστοῦ Σωτῆρος, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινίου ²⁾ καὶ οὐχὶ τῆς Παναγίας, καθὼς ἐζήτησαν ν' ἀποδείξωσι τινες λόγιοι εἰς τὸν Ἀνατολικὸν Κήρυκα, τῶν 15 καὶ 17 Ἰουνίου. Ὁ κ. Κούρτης ὑποθέτει ὅτι αἱ καμάραι εἶναι τὰ ὑπόγεια τῆς Παναγίας Ὁδηγητρίας, ἐρειδόμενος ἐπὶ τῆς συγγραφῆς τοῦ Labarte «εἶθε, λέγει, νὰ μάθωμεν ἀπὸ Ἑλληνά τινα, ἂν οἱ Γραικοὶ εἰσέτι συνέρχωνται εἰς τὸ ἀγίασμα τούτο, καὶ εἰς τίνα τόπον». Ταῦτα ὅλα σαφέστατα ἰστόρησεν ὁ κλεινὸς Πατριάρχης ἀπὸ τοῦ 1824. Τὸ ἐπίθετον Ἰντζιλῆ ἐδόθη διὰ τὴν καλλονὴν τοῦ μέρους καὶ ὄχι νομίζω πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ Βυζαντινοῦ Μαργαρίτου τρικλίνου ³⁾). Τὸ μέλαθρον τοῦτο εἶναι κτίριον γνωστὸν εἰς τοὺς παραπλέοντας τὴν ἐκεῖ θάλασσαν.

¹⁾ Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 143.—«Τὸ Τζυκανιστήριον ὁ μικρὸς Θεοδόσιος ἔκτισεν . . . ὁ δὲ Βασίλειος ὁ Μακεδὼν παρεξέβαλε τὸ Τζυκανιστήριον καὶ ἐπλάτυνε». Γ. Κωδινός, σελ. 84. Κ. Πορφυρ. Τόμ. Β'. σελ. 362. Συνέχ. Θεοφάνους σελ. 144. Τὸ παλαιὸν Τζυκανιστήριον ἦτον ἀνατολικώτερον τούτου. Ὁ Κίναμος, σελ. 263, περιγράφει τοὺς ἱππικούς ἀγῶνας τῶν βασιλέων εἰς τὸ Τζυκανιστήριον. Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 244. Ἑλλ. Σφαιριστήριον.—Τὴν λέξιν Τζυκανιστήριον ἐτυμολογεῖ ὁ Χάμμερ ἐκ τῆς Περσικῆς Tschewkan. C/polis. Τόμ. Α'. σελ. 240. ²⁾ «Les Grecs vénéraient encore par tradition, il y a quelques années, la fontaine sainte du Sauveur, qui se trouvait sous le dit Indjili-Kiosque.—Κ/πολις Πατρ. σελ. 37.—Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 184.—«Οἱ ἡμέτεροι ἐξ αὐτῆς τῆς ἀλώσεως ἔχρι τοῦ 1824 ἔτους, ὑπ' ἄκρας εὐλαβείας συντρέχοντες καὶ πανηγυρίζοντες κατὰ τὴν ἔκτην τοῦ Αὐγούστου, ἐσεβάζοντο τὸ παρὰ τὴν θάλασσαν κάτωθεν τοῦ ρηθέντος μελάθρου ἀναβλύζον ὕδωρ ὡς ἀγίασμα.» Πατρ. Ἑλλάς. Γραφικί, σελ. 384. Περὶ τούτου λέγει καὶ ὁ Χάμμερ, Τόμ. Α'. σελ. 236. Der Weihquell (ἀγίασμα) unter dem Indschili-Köschk gehörte vermuthlich zur Kirche der wegweisenden Mutter Gottes. Τῆς αὐτῆς γνώμης εἶναι καὶ ὁ Labarte σελ. 99, ὅστις οὐδέποτε ἀναφέρει τὸν Πατριάρχην ἐν τῷ πονήματι αὐτοῦ.

³⁾ «Κατὰ δὲ τὸ πρὸς ἀνατολὰς μέρος, ἴδιοις μὲν καὶ τὸν Μαργαρίτην προσαγορευόμενον»

Πρὶν φθάσωμεν ὀπισθεν τοῦ μελάθρου, 612 βήματα μακρὰν τοῦ προειρημένου κυκλωπέιου τείχους, τὸ ἔδαφος ὑψοῦται καὶ ἡ ἐπιφάνεια τῆς γῆς φθάνει μέχρι τῶν ἐπάλξεων τοῦ παραλίου τείχους. Ὅλος ὁ προφανῶς χειροποίητος οὗτος λοφίσκος εἶναι 204 περίπου μέτρων μήκους, Μ. 173 πρὸς βορρᾶν καὶ Μ. 31 πρὸς νότον τοῦ Ἰντζιλή-κίοςκ. Ὁ σιδηροῦς δρόμος διεπέρασεν ὄλον τὸν λοφίσκον τοῦτον.

Διὰ πολλὰς ἡμέρας οἱ ἐργάται ἀνεκάλυπτον ἀψίδας, συγκοινωνούσας μετ' ἀλλήλων καὶ μετὰ πολὺν κόπον ἠδυνήθησαν διὰ σφηνῶν καὶ βαρυτάτων σκεπάρνων νὰ διαχωρίσωσιν αὐτάς, κρημνίσωσι καὶ καθαρίσωσι τὸν τόπον ἀπὸ τὰ χώματα καὶ τὰς πέτρας. Αἱ καμάραι ἦσαν ἐρυμνόταται ἐκ πλίνθων τετραγωνικῶν μεγάλων, τὸ ὑπόγειον ἔδαφος ξηρότατον. Τὰ κτίρια ταῦτα, πρὸ τοσοῦτων αἰώνων ἀνεγερθέντα, ἐπικεκαλυμμένα καὶ πάντῃ ἀγνωστα, πολλοὶ ἐπεσκέφθησαν καὶ ἅπαντες ἐθαύμασαν τὴν ἐρυμνότητα αὐτῶν. Τὸ ἔδαφος ἦτο κεκαλυμμένον ἀπὸ χώματα καὶ πέτρας. Μετὰ τὴν ἐκκαθάρισιν ἑκατὸν περίπου μέτρων δρόμου, ἐφάνη τείχος μέγα, ἐρυμνὸν καὶ παχύτατον, διακόπτον ὄλον τὸν δρόμον ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς. Μετὰ τὴν κατεδάφισιν τοῦ τείχους τούτου, ἀνεφάνησαν πάλιν καμάραι ὅμοιαι τῶν προηγουμένων, τὰ αὐτὰ διαχωρίσματα, ἔργα ἅπαντα τῆς αὐτῆς ἐποχῆς. Ἐντὸς χώρου σταυροειδοῦς, 30 περίπου μέτρων μήκους καὶ τοσοῦτου πλάτους, ἦσαν πέντε ἐρείσματα, Μ. 1,80 πάχους, ὑποκρατοῦντα τὰς ἀψίδας, ἐκτεινομένας ἀπὸ τὰ ἐρείσματα μέχρι τῶν πλευρῶν τοῦ χώρου τούτου. Αἱ καμάραι συνεκοινωνοῦν μετ' ἀλλήλων δι' ἀψίδων. Αἱ πλευραὶ τοῦ χώρου ἦσαν μήκους Μ. 4,40. Αἱ ἀψίδες ἅπασαι ἦσαν Μ. 13, ἄνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης καὶ Μ. 4 καὶ 5 ὑπὸ τὴν γῆν. Ἄλλοτε αἱ καμάραι αὗται συνεκοινωνοῦν μετὰ τῶν ἄλλων, ἀλλ' ἐχωρίσθησαν διὰ τοῦ προμνημονευθέντος τείχους¹). Ἀπὸ τὰς καμάρας ταύτας, ὑπόγειος δίοδος φέρει πρὸς ὑπόγειον παράλιον συγκοινωνοῦν μετὰ τῆς ἔξω προκυμαίας, διὰ τῆς καλουμένης μικρᾶς Σιδηρᾶς πύλης. Τὸ μέγα τοῦτο ὑπόγειον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου σήμερον ἐργάζονται σιδηρουργοὶ Ἀρμένιοι, φαίνεται μᾶλλον ἄντρον, παρὰ χειροποίητον ὑπόγειον. Χωρίζεται εἰς τρεῖς θαλάμους δι' ἀψίδων μεγίστων, πάχους Μ. 2,14. Ἡ μεσαία καμάρα εἶναι πλάτους Μ. 5,80. Δεξιόθεν εἶναι μικρὰ θύρα ἄγουσα εἰς πύργον σκοτεινόν. Ἐπὶ τῆς αὐτῆς πλευρᾶς φαίνεται παράθυρον καὶ σημεῖα ἐξώστου. Εἶναι ἀναντιρρήτως ἀρχαῖος πύργος, ἀνεγερθεὶς πρὸ τῆς κτίσεως τῶν ὑπογείων τούτων. Τὸ ὕψος τοῦ ὑπογείου εἶναι περίπου τὸ αὐτὸ μὲ τὸ τῶν ἐσωτερικῶν καμαρῶν.

τρίκλιος οὗτος ἐκ βάθρων τῷ Θεοφίλῳ ἀνεστηκώς.» Συνέχ. Θεοφάνους. σελ. 143.—J. Labarte. σελ. 71. Κ' πόλις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 203. Ἰντζή-μάργαρος, Ἰντζηλή-μάργαρωδης. ¹) Τὸ σχέδιον τῶν ὑπογείων τούτων ἔλαβον ἀπὸ τὸν φιλόφρονα Κ. Κοπτζήνσκη ἐπιστάτην τοῦ σιδηροδρόμου.

Πρὸς βορρᾶν τῆς μικρᾶς Σιδηρᾶς πύλης, ἐπὶ τοῦ παραλίου τείχους, εἶναι ἑτέρα πυλὶς μετὰ δύο θυρίδων, ἄγουσα εἰς ἕτερον ὑπόγειον ἐπίμηκες, μήκους **M. 38** καὶ βάθους **M. 8**. Ὁ ὄροφος ὑποκρατεῖται ἀπὸ ἐξ ἑρυμνάς ἀψίδας. Τὴν σήμερον οὐδεμία συχκοινωνία ὑπάρχει μέσον τούτου καὶ τοῦ ἑτέρου ὑπογείου. Ταῦτα τὰ ὑπόγεια, ὄρατὰ εἰς τοὺς παραπλέοντας, μέχρι τοῦδε ἦσαν εἰς πάντας προσιτὰ, ἀλλ' αἱ ἀνασκαφαὶ ἔμελλον νὰ μᾶς διδάξωσι τὴν ἀληθῆ αὐτῶν ἱστορίαν.

Μεταξὺ τῶν λίθων τῶν ἀνορυχθέντων ἐκ τοῦ προμνημονευθέντος λόφου τούτου, εὑρέθη πλάξ μαρμάρινος, μήκους **M. 1,30** καὶ πλάτους **M. 0,45**, φέρουσα τ' ἀκόλουθα γράμματα μετὰ τόνων.

κ τοῖς ἀ παύστοις τοῦ

Ἐφ' ἑτέρας πλακὸς τετραγώνου ἀνέγνων τ' ἀκόλουθα γράμματα, λίαν ἀτέχνως ἐγγεγραμμένα·

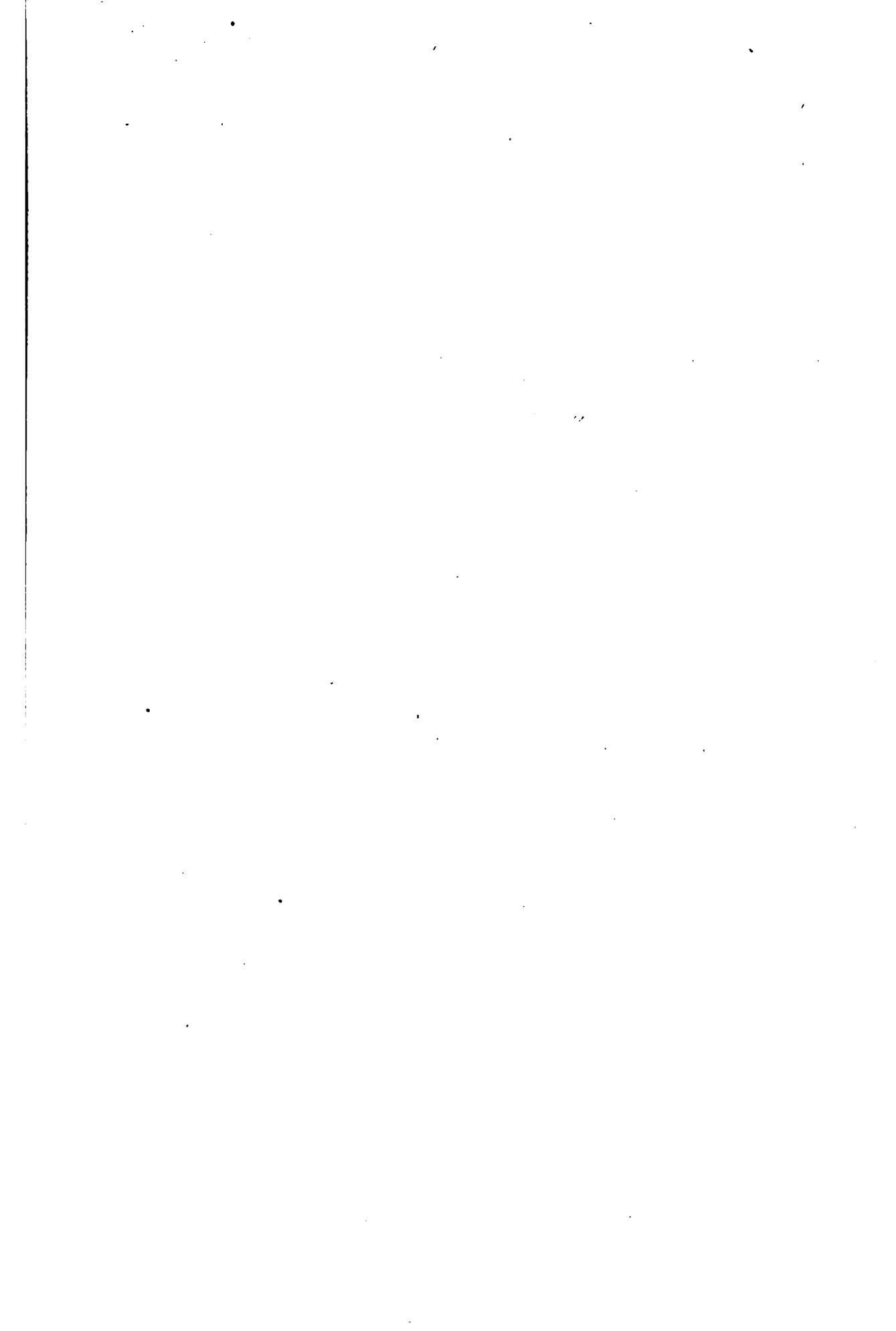
VICTORINSIS

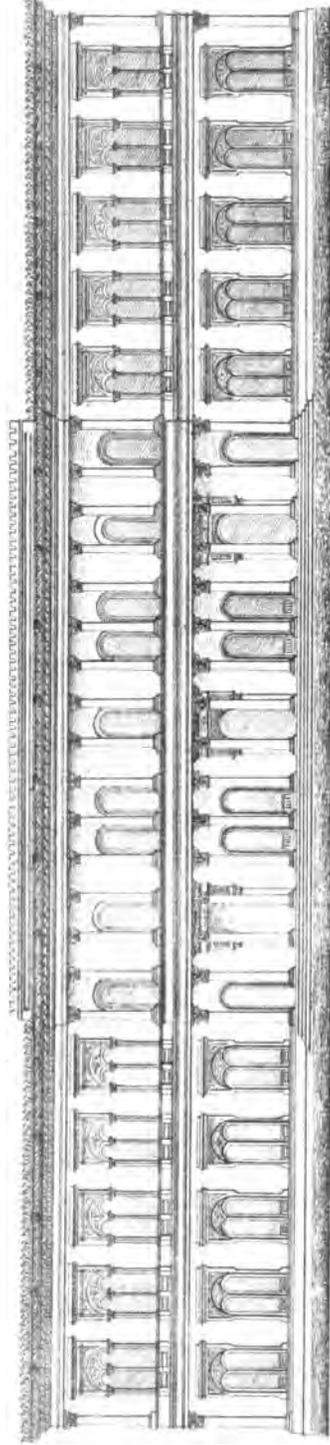
Πρὸς νότον τοῦ Ἰντζιλῆ-κιάσκ **M. 31**, εἶναι ἕτερον ὑπόγειον, ἀνοῖγον ἐντὸς τοῦ ἀνακτορικοῦ περιβόλου καὶ παράλληλον μετὰ τοῦ παραλίου τείχους. Τὸ μῆκος αὐτοῦ εἶναι πλειότερον τῶν 20 μέτρων, διότι ἡ βόρειος αὐτοῦ ἄκρα εἶναι πεφραγμένη μὲ πέτρας καὶ χώματα. Τὸ πλάτος αὐτοῦ **M. 3,75**. ἔχει δὲ καὶ ἑτέραν διόδον ἄγουσαν πρὸς τὸν δρόμον.

Λήγοντος τοῦ Μαΐου, ὅτε αἱ πλειότεραι καμάραι εἶχον ἤδη κρημισθῆ καὶ μετεκομίσθησαν ἀλλαχόσε τὰ χώματα καὶ πρὶν εἰσέτι πλατυνθῆ ὁ δρόμος, παρετήρησα ἑκατέρωθεν αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τῶν εἰσέτι ἱσταμένων πλαγίων καμαρῶν ἐρειδόμενον, τείχος χτιρίου ἐπιμήκους, παραλλήλου μὲ τὸ παράλιον τείχος καὶ μακρὰν αὐτοῦ **M. 28,80**. Μολονότι μέρος τοῦ τείχους εἶχε καταπέσει, εὐκόλον ἦτο νὰ ἴδῃ τις ἅπαν τὸ πλάτος καὶ μῆκος αὐτοῦ, διότι σωότατα ἦσαν τὰ πλείστα αὐτοῦ μέρη· ἴδε τὸ ἀπέναντι σχέδιον.

Αἱ πλευραὶ αἱ παράλληλοι μὲ τὸ παράλιον τείχος ἦσαν μήκους **M. 98,28**· ἡ βόρειος καὶ νότιος **M. 17**. Ἡ πλευρὰ ἡ βλέπουσα πρὸς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν εἶχεν ἑσοχὴν, **M. 25,68** ἀπὸ τὴν ἔνωσιν αὐτῆς μετὰ τῆς βορείου πλευρᾶς· ἡ ἑσοχὴ αὕτη ἐξετείνεται **M. 46,92**. Τὸ πλάτος τοῦ τείχους **M. 1,18**. Ὅλον τὸ ἔμβαδὸν τοῦ περιτετειχισμένου τούτου χώρου εἶναι μέτρα τετραγωνικὰ **1,670,76**. Ἐνώπιον τῆς βορείου ἄκρας τῆς ἑσοχῆς ἐσώζοντο δύο βάθρα, ἀπέχοντα ἀπ' ἀλλήλων **M. 2,76**· ἡ διάμετρος αὐτῶν **M. 0,76**. Τὰ τείχη ταῦτα καὶ τὰ σωζόμενα βάθρα εἶδε καὶ ὁ **K. Κυριάκος Ζαχάρωφ** συνεξετάζων μετ' ἐμοῦ τὰ ἐρείπια.

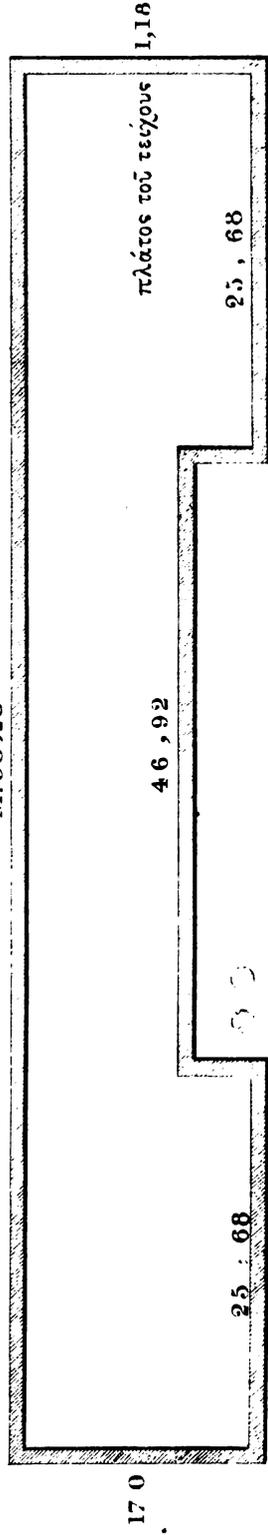
Ἡμέρας τινὰς μετὰ ταῦτα, οἱ ἐργάται ἀνεκάλυψαν εἰς τὴν βορειοτάτην ἄκραν τοῦ χώρου τούτου καὶ μέτρα τινὰ ὑπὸ τὴν γῆν, ὑπὸ καμάραν κατεδαφισθεῖσαν, σωρὸν μέγαν μαρμάρων λελαξευμένων βαρυτάτων καὶ πλακῶν μαρμαρίνων, καὶ παντοῖα παντὸς μεγέθους καὶ βάρους μάρμαρα, ἀνήκοντα εἰς περικαλλῆς

Ἡ πρὸς τὴν Ἀρίαν Σοφίαν πρόσφυσι τοῦ παλατίου τοῦ Βουκολέοντος.

M. 98, 28

Σχέδιον τῶν ἐρειπίων.

κτίριον. Ἐντὸς τοῦ σωροῦ τούτου ἀνευρέθησαν δέκα κιονόκρανα, 4 μεγάλα καὶ 6 μικρότερα, πάμπολλα βάρθρα, τῶν ὁποίων τὰ ὀγκωδέστερα ἦσαν ὅμοια τῶν ἄνω μνημονευομένων δύο, ἐπὶ τοῦ χεῖλους τοῦ κτιρίου σωζομένων. Ἀπὸ τὰ βάρθρα τοῦ σωροῦ, ἀνωρύχθησαν δύο πλάκες μαρμάρινοι μήκους M. 2,76, πλάτους M. 1,07 καὶ πάχους M. 0,23. Ἐν μόνον χεῖλος ἀμφοτέρων εἶναι κεκοσμημένον καὶ ἐντὸς τῶν κοσμημάτων ἐκάστης πλακὸς φαίνονται καθαρῶτατα δύο κεφαλαί, ἡ μὲν λέοντος, ἡ δὲ βοός. Αἱ αὐταὶ κεφαλαὶ ἀναφαίνονται καὶ εἰς ἕτερα τεμάχια τεθραυσμένα καὶ ἀνορυχθέντα ἀπὸ τὸν αὐτὸν σωρόν. Ταῦτα τὰ μάρμαρα, τὰ κιονόκρανα καὶ βάρθρα διὰ τινὰ καιρὸν ἐφυλάττοντο ἐν τινὶ ὑπογείῳ τοῦ δρόμου. Ὅτε κατὰ πρῶτον εἶδον ἐπὶ τῶν πλακῶν τὸν λέοντα καὶ τὸν βουὸν καὶ τὸ μέγεθος πάντων τῶν ἀνορυχθέντων τούτων μαρμάρων, ἐπίεσθην πάραυτα, ὅτι ταῦτα εἶναι λείψανα τοῦ περιωνύμου καὶ ὑπὸ τῶν ἡμετέρων καὶ ξένων ὑμνουμένου Βυζαντινοῦ παλατίου τοῦ Βουκολέοντος. Ὅτι δὲν ἦτον ἐκκλησία, τοῦτο ἀποδεικνύει σαφέστατα ἢ ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον ἐπέκτασις αὐτοῦ¹⁾.

Δυνάμεθα ἐκ τῶν λειψάνων τούτων καὶ τινῶν ἄλλων τμημάτων τῆς κορωνίδος καὶ τῶν ἐπιστυλίων νὰ σχεδιάσωμεν τὸ κτίριον ὅλον, ἵνα λάβωμεν ἰδέαν τινὰ τῶν αὐτοκρατορικῶν Βυζαντινῶν παλατίων, τῶν ὁποίων οὐδὲν σχεδίασμα, οὐδεμίαν εἰκόνα ἔχομεν; Πιθανὸν πλανῶμαι· ἐκτίθημι ὅμως τοὺς λόγους μου.

Ἡ ἐσοχὴ τοῦ κτιρίου εἶναι μήκους M. 46,92. Ἐνώπιον τῆς ἐσοχῆς ταύτης, καθὼς προείπον, ἐσώζοντο δύο βάρθρα, ἀπέχοντα ἀπ' ἀλλήλων M. 2,76. Αἱ μαρμάρινοι πλάκες μετὰ τῶν κεφαλῶν τῶν λεόντων καὶ βοῶν εἶναι τοῦ αὐτοῦ μήκους, δηλ. M. 2,76 καὶ εἶναι ἀναμφιβόλως μέρος τῆς κορωνίδος. Διαιροῦντες τὸ μήκος τῆς ἐσοχῆς M. 46,92 διὰ τῆς διαστάσεως τῶν βάρθρων M. 2,76, εὐρίσκομεν 17 διαστύλια χωρίσματα καὶ ἐπομένως 16 κίονας²⁾. Βάρθρα ἀνωρύχθησαν, καθὼς προείπον, μεγάλα καὶ μικρά. Ἐμέτρησα τὰ μεγάλα βάρθρα, τῶν ὁποίων ἡ βᾶσις εἶναι M. 0,92, ἡ ἄνω διάμετρος M. 0,76, τὸ δὲ ὕψος M. 0,45. Ἐμέτρησα καὶ τὰ μεγάλα κιονόκρανα, τῶν ὁποίων τὸ ὕψος εἶναι M. 0,56. Ἴνα μάθω τὸ ὕψος τοῦ κίονος, κατεμέτρησα κίονας πολλοὺς ἐρριμμένους ἐνθεν κακείθεν εἰς τὰς πλευρὰς τοῦ δρόμου καὶ πρὸ ὀλίγου ἀνορυχθέντας. Εὐρήκα δὲ ὅτι τινὲς ἔχοντες διάμετρον M. 0,68, εἶχον ὕψος M. 4,22. Ἡ διάμετρος πρὸς τὸ ὕψος ὡς 1 πρὸς 6 $\frac{2}{3}$, δηλ. ὁ κορμὸς τοῦ κίονος ἦτο πλέον ἢ ἑξαπλάσιος τῆς διαμέτρου αὐτοῦ. Ἄλλοι κίονες ἦσαν ὡς 1 πρὸς 5 $\frac{1}{6}$, ἄλλοι ὡς 1 πρὸς 7 $\frac{1}{2}$, ἄλλοι ὡς 1 πρὸς 6 $\frac{1}{9}$, ἄλλοι ὡς 1 πρὸς 6· τινὲς δὲ εἰς τὰ Ὀθωμανικὰ τεμένη

¹⁾ Τὰ πλεῖστα τῶν μαρμάρων τούτων, ἐξόχως δὲ τὰ κιονόκρανα μετεκομίσθησαν ἐν τῷ ἀνακτορικῷ μουσεῖῳ τῆς Ἁγίας Εἰρήνης. ²⁾ α Ὁ Καινούργιος τρίκλιнос, ἔχων πλησίον αὐτοῦ καὶ κοιτῶνα, κτίσμα Βασιλείου τοῦ Μακεδόνας, ὑποκρατούμενος δεκαεξὶ κίοισιν, ὧν ἐκτῶ μὲν πρᾶσινοι Θεσσαλικοί, οἱ δὲ λοιποὶ ὀνουχίται, ἢ ὅμοιοι ὀνουχίταις». K/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 204. J. Labarte. σελ. 75.

εἶναι ὡς 1 πρὸς 10 καὶ 12· τούτων οἱ πλείστοι δὲν φαίνονται ἔργα Βυζαντινὰ, ἀλλ' ἀφηρέθησαν ἀπὸ ναοὺς Ἑλληνικοὺς. Οἱ κίονες τοῦ ἵπποδρόμου εἶχον διάμετρον πόδας 3, 6, ὕψος πόδας 28, ἐν πρὸς 8¹⁾· οὐδεὶς κίων σῶος ἀνεκαλύφθη εἰς τὰ ἐρείπια ταῦτα. Ἐκρίνα λοιπὸν νὰ δώσω εἰς τὸ ὕψος τῶν κίωνων 7 διαμέτρους τοῦ βάθρου· $M. 0,76 \times 7 = M. 5,32$. Προσθέτοντες

τὸ ὕψος τοῦ βάθρου	M. 0,45
» τῶν κιονοκράνων	» 0,56
» τοῦ κορμοῦ	» 5,32

ἔχομεν τὸ ὅλον ὕψος τοῦ κίονος M. 6,33

Ἐπὶ τῆς σειρᾶς ταύτης τῶν κίωνων ὑπῆρχε καὶ ἑτέρα, τῆς ὁποίας τὰ λείψανα εἰσέτι σώζονται, δηλ. μικρότερα βάθρα καὶ μικρότερα κιονόκρανα. Τὰ μὲν βάθρα ἔχουσι διάμετρον M. 0,66, τὰ δὲ κιονόκρανα ὕψος M. 0,51. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἀναλογίαν, ὁ κορμὸς τῶν ἄνω κίωνων εἶχεν ὕψος M. 4,62. Προσθέτοντες

τὸ ὕψος τοῦ βάθρου	M. 0,37
» τοῦ κιονοκράνου	» 0,51
» τοῦ κορμοῦ	» 4,62

ἔχομεν τὸ ὅλον ὕψος τοῦ κίονος M. 5,50

Μέσον τῆς ἄνω καὶ κάτω σειρᾶς τῶν κίωνων εἶναι τὸ ἐπιστύλιον καὶ τετράγωνα τεμάχια μαρμάρινα, εὐτυχῶς περισωθέντα εἰς τὰ ἐρείπια· 2,20 μέτρα περίπου εἶναι ἡ μεταξὺ τῶν ἄνω καὶ κάτω κίωνων διάστασις. Ἐπὶ τῆς κορωνίδος τῆς ἄνω σειρᾶς τῶν κίωνων ἠρείδοντο αἱ μαρμάρινοι πλάκες, αἱ φέρουσαι τὰς κεφαλὰς τῶν λεόντων καὶ βοῶν. Διεσώθησαν καὶ πολλὰ τεμάχια μαρμάρινα ἀνήκοντα εἰς τὴν ἄνω κορωνίδα, ἐκ τῶν ὁποίων καταφαίνεται ἡ ποικίλη διακόσμησις τοῦ κτιρίου, φιλόκαλος ἀπομίμησις Κορινθιακοῦ ρυθμοῦ. Ἄν τὸ κτίριον ὅλον ἦτο θολωτὸν ἢ κατὰ τὴν φράσιν τῶν Βυζαντίων κουβουκλωτὸν, ἀγνοῶ. Εἰκάζω ὅμως ὅτι ἦτον ἡλιακὸς, δηλ. στέγη κεκαλυμμένη με μόλυβδον, καθὼς τὰ πλείστα παλάτια καὶ ἅπασαι αἱ ἐκκλησίαι²⁾. Ἄνω τῆς δευτέρας σειρᾶς τῶν κίωνων, πιθανὸν τὸ κτίριον ὑψοῦτο μέχρι M. 2,20 κατὰ τὰ εὐρισκόμενα μαρμάρινα τεμάχια· ἔχομεν λοιπὸν

ὕψος τῆς ἐξωτερικῆς ἀναβάθρας	M. 1,20
» τῶν κάτω κίωνων	» 6,33
» τῆς διαστάσεως	» 2,20
» τῶν ἄνω κίωνων	» 5,50
» τῆς κορωνίδος	» 2,20
» ὅλου τοῦ κτιρίου	M. 17,43

¹⁾ K/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α΄. σελ. 236. ²⁾ Dépouilles Religieuses par le comte Riant. Paris. 1875, σελ. 50.

Ταύτην τὴν περὶ τοῦ κτιρίου ἰδέαν μου ἐκοινοποίησα εἰς τὸν νοήμονα ἀρχιτέκτονα Κ. Δημάδην, μελετήσαντα πολλάκις ἅπαντα τὰ ἐν τῷ δρόμῳ σωζόμενα λείψανα καὶ συναρμολογήσαντα, κατὰ τοὺς κανόνας τῆς Βυζαντινῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τὸ σχέδιον τοῦ παλατίου τούτου ἢ μᾶλλον τὴν πρὸς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν πλευρὰν αὐτοῦ· τὸν ἀριθμὸν τῶν θυρῶν καὶ θυρίδων, τὸ ὕψος πλάτος καὶ τὴν διακόσμησιν αὐτῶν ἦτον ἀδύνατον νὰ γνωρίσωμεν. Τοῦτο μόνον λέγω, ὅτι μικροὶ τινες κίονες καὶ ἀνάλογα τούτων κιονόκρανα συνευρισκόμενα μετὰ τῶν ἄλλων, τεκμαίρουσιν ὅτι τὰ παράθυρα ἐχωρίζοντο διὰ μικρῶν στηλίδων. Ταῦτα ὅμως δὲν μᾶς κωλύουσι ν' ἀνεγείρωμεν ἐκ τῶν περιωθέντων λειψάνων κτίριον, τοῦ ὁποίου τὰ πλεῖστα μέρη εἰν' ἀληθέστατον ἀπεικόνισμα τῶν βάρων, κιονοκράνων καὶ τῆς κορωνίδος τοῦ περιωνύμου παλατίου τοῦ Βουκολέοντος.

Μετὰ τὴν περιγραφὴν τῶν ἐρείπιων τούτων, ἐρχόμεθα εἰς τὴν ἱστορίαν αὐτῶν.

Τὰ ἐρείπια τὰ πρῶτα, εἰκάζω ὅτι εἶναι τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγ. Δημητρίου ἢ Μεγαδημητρίου κειμένης ἐν τῇ Ἀκροπόλει. Ἡ σημερινὴ πύλη τοῦ ἀνακτορικοῦ περιβόλου, καλούμενη Τὸπ-καπουσοῦ, εἶναι κατὰ τὸν Πατριάρχην, ἢ πάλαι Βυζαντινὴ τῆς Ἁγ. Βαρβάρας, οὕτω καλούμενη ἀπὸ τὸν ἐκεῖσε πλησίον ναὸν τῆς Ἁγίας ταύτης. Ὁ Πατριάρχης λέγει, ὅτι τῷ 1816, ἢ ἕως τότε σωζομένη Βυζαντινὴ αὕτη πύλη, κειμένη μετὰξὺ δύο πύργων ἐκ λίθων λευκῶν ἀνεγερθέντων ὑπὸ τοῦ Θεοφίλου, κατηδαφίσθη ὁμοῦ μετὰ τῶν πύργων καὶ ἐπ' αὐτῆς ἀνιδρύθη ἡ νῦν Ὀθωμανικὴ¹⁾. Τὸ Ὀθωμανικὸν ἀνάκτορον, τὸ ὁποῖον ὁ Σουλτάν Μαχμούτ ἀνήγειρε τῷ 1817, ἀπετεφρώθη πρὸ ὀλίγων ἐτῶν. Ὁ Δημήτριος Ὀρφανοτρόφος, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα ἀναγινώσκεται ἐπὶ κιονοκράνου, πιθανὸν ἦτον εὐεργέτης τις τοῦ ναοῦ. Κωδινὸς ὁ Κουροπαλάτης²⁾ λέγει· «ὁ ὄρφανοτρόφος ἦν μὲν φροντίζων καὶ ἐπιμελούμενος πάλαι τῶν ὄρφανῶν, νῦν δὲ οὐδαμῶς κέκτηται τινα ὑπηρεσίαν». — «Τὸν δὲ ναὸν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, τὸν ἄνωθεν τοῦ τείχους ὄντα, ἐκτίσε Βάρδας ὁ Καῖσαρ, ὁ θεῖος τοῦ ἀναιρεθέντος Μιχαήλ». — «Καὶ πρὸς τῷ ναῷ τοῦ μεγαλομάρτυρος γενόμενος Δημητρίου, ὃς τῶν Βασιλείων ὠκοδόμητο ἐντός.»³⁾ Καὶ πάλιν, «καὶ πρὸς τὸν ἐν βασιλείοις τοῦ μυροβλύτου Δημητρίου τοῦ μάρτυρος γενόμενος ναόν.» — Τὴν μονὴν ταύτην ἀνεκαίνισαν οἱ Παλαιολόγοι καὶ ἐκ τούτων ἔλαβεν ὑστέρως τὸ ὄνομα αὐτῶν. — «Κατὰ τὴν μνή-

¹⁾ Σελ. 33. Πολλοῦ λόγου ἄξια εἶναι τὰ γραφόμενα τοῦ Πατριάρχου, διηγουμένου τὰ ὅσα ὁ ἴδιος εἶδε. Τῷ 1817 κατηδαφίσθη καὶ ὁ παρὰ τὴν πύλην Εὐγενίου ὁμώνυμος πύργος. Ἰδ. σελ. 16 ἐν σημ. Ἡ πύλη, αὕτη κατὰ τὴν εἰκόνα τῆς Κ/πόλεως ὑπὸ Grellet, Relation nouvelle d'un voyage de C/ple, ἐκδοθεῖσαν τῷ 1680, ἐκαλεῖτο Μποςάν-καπουσοῦ. Ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς μνημονεύει καὶ τοὺς δύο στρογγύλους πύργους ἐν σελ. 86. Περὶ τῶν δύο τούτων πύργων ἐκ «λίθων λευκῶν καὶ ἀπεξεσμένων» λαλεῖ καὶ ὁ Νικ. Γρηγορᾶς, Τόμ. Β'. σελ. 860. Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 147 ἐν σημ. Δούκας, σελ. 283.

²⁾ Σελ. 44. ³⁾ I. Καντακουζ. Τόμ. Β'. σελ. 47, 66.

μην τοῦ μεγάλου Δημητρίου, τὴν ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ τιμωμένην σεβασμίαν μονὴν τὴν τῶν Παλαιολόγων.—ὁ δὲ τὸν ναύσταθμον καταλιπὼν (ὠρμίζετο γὰρ ἐπὶ τὰς Εὐγενίου πύλας) καὶ περιπλεύσας τὴν Ἀκρόπολιν ἐπὶ τὸ ἀχμαιότατον τοῦ ρεύματος ἔλθων, ἐφώρμει πρὸς τὴν τῆς μάρτυρος Βαρβάρας καλουμένην πύλην ¹⁾).» Ἐνεκα τοῦ ναοῦ τούτου, ἐκαλεῖτο τὸ μέρος τοῦτο, Ἀκρόπολις τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ²⁾), ὁ δὲ ναὸς τῆς Ἁγίας Βαρβάρας ἦτον ἀναντιρρήτως πλησιέστερον τοῦ παραλίου τείχους.

Ἐδῶ πλησίον ἦτο καὶ ὁ πύργος τῶν Μαγγάνων ἢ τὰ Μάγγανα, κατὰ τὸν Κωδινόν ³⁾). «Ἐκτισε δὲ αὐτὸς καὶ τέσσαρας ἐμβόλους ἀπὸ τοῦ παλατίου μέχρι τῶν χερσαίων τειχῶν, ἐγχορήγους θόλους· ὁ μὲν εἰς ἤρχετο ἀπὸ τοῦ Τζυκανιστηρίου καὶ τῶν Μαγγάνων καὶ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τοῦ Εὐγενίου, καὶ δετήρχετο μέχρι τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου.» Ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολιν ἐτείνετο ἄλυσις μέχρι τοῦ καστελλίου τοῦ Γαλατᾶ ⁴⁾).—«πέδας σιδηρᾶς διατείνοντες ἀπὸ τῆς καταντικρὺ πόλεως εἰς τὸ τεῖχος τοῦ Βυζαντίου, παρὰ τὴν Ἀκρόπολιν καλουμένην» ⁵⁾). Ὅλη ἡ Ἀκρόπολις τῶν Βυζαντίων ἦτον ἐκτὸς τοῦ ἀνακτορικοῦ περιβάλλου, ἐπὶ τοῦ χώρου, ὅπου ὁ Σουλτάν Μαχμουτ ἀνήγειρε τὸ παλάτιόν του.

Ἡ φράσις τοῦ Καντακουζηνοῦ, «τὸ ἀχμαιότατον τοῦ ρεύματος» καὶ τ' ἀκόλουθα γραφομένηά του, μὲ παρεκίνησαν νὰ ἐξετάσω καὶ τοὺς ὀγκώδεις λίθους, τοὺς ὁποίους, κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ καὶ ἄλλων, ἔθεσαν οἱ Βυζάντιοι πρὸ τῶν θεμελίων τῶν τειχῶν. Λέγει ὁ Καντακουζηνός ⁶⁾ περί τινων πλοίων πλεόντων ἀπὸ τὸ νεώριον τοῦ Κοντοσκαλίου πρὸς τὸν λιμένα, «ἐπεὶ δὲ ἐγγὺς τοῦ νεωρίου ἦσαν, ὑπὸ σφοδρότητος τοῦ πνεύματος ἐξωθούμενοι, ἐκινδύνευσαν βράχουσι περιπεσεῖν, ἃ πρὸ τῶν τειχῶν πάντῃ ἐγκατέσπαρται, ὥστε τοῖς τείχεσιν ἀμύνειν πρὸς τὴν βίαν τῶν κυμάτων.» Πάλιν μετ' ὀλίγον.—«ὀγκουμένη γὰρ ἡ θάλασσα τοῖς τείχεσιν προσπίπτει, πέτραι τε πολλαί, καὶ ὑφαλοὶ καὶ φαινόμεναι, τῶν τειχῶν προβέβληται πανταχοῦ, πρὸς ἄμυναν τῶν κυμάτων, ὑπὸ τῶν πρώτων τειχισάντων τὸ Βυζάντιον, ἐκ προνοίας ὠκοδομημέναι» ⁷⁾).

Ταύτας τὰς πέτρας, ἢ μᾶλλον βράχους, βλέπομεν μέχρι σήμερον, κυρίως δὲ ἀπὸ τὴν πύλην τῆς Βλάβγκας, μέχρι τῆς πρὸς βορρᾶν καμπῆς τοῦ παραθαλασίου τείχους. Ὁ Καντακουζηνός γράφων χίλια ἔτη μετὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν τειχῶν, πιθανὸν δὲν παρετήρησεν ἅπασαν τὴν ὑπὲρ τῶν τειχῶν μέριμναν τῶν πρώτων τειχοδόμων.

¹⁾ Κωδ. Κουροκαλ. σελ. 80. ²⁾ Stetit enim Acropolis Constantinopolitana in primâ urbis regione, in primo colle ad orientem . . . in extremo urbis angulo quem S. Demetrii vocabant nuperi Graeci, à templo S. Demetrii ibidem aedificato. C. Christ. Τόμ. Α΄. σελ. 44. ³⁾ Σελ. 22. ⁴⁾ Δέων ὁ Διάκονος. σελ. 79. ⁵⁾ Ν. Χαλκοκ. σελ. 384. ⁶⁾ Τόμ. Γ΄. σελ. 221. ⁷⁾ Ἴδ. Τόμ. Γ΄. σελ. 232. Κωδινός, σελ. 128. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 464.

Ἡ θάλασσα τῆς Προποντίδος σφοδρότατα κυμαίνεται ἀπὸ τὸν νότιο-δυτικὸν ἄνεμον. Ἡ μεγαλοκύμων θάλασσα μετὰ καταπληκτικῆς ὀρμῆς προσπίπτει κατὰ τῶν τειχῶν, μέσον Βλάγκας καὶ Ἀχῆρ-καπουσοῦ. Ἡ ὀρμὴ τῶν κυμάτων ἐντὸς τοῦ κόλπου τῆς Ψαμάθου ἀμβλύνεται ἀπὸ τὸ ἀκρωτήριο τῶν Ἐλαιῶν ¹⁾ καὶ τὸν μαρμάρινον πύργον, ὅπισθεν τοῦ ὁποίου συνευνοῦνται τὰ χερσαῖα μετὰ τῶν παραλίων τειχῶν. Τὰ κύματα, πνέοντος σφοδροῦ νοτίου ἀνέμου, πλήττοντα τὰ τεῖχη, ἀνέρχονται μέχρι τῶν ἐπάλξεων καὶ πολλάκις χύνονται ἐντὸς τῆς πόλεως. Ἀπὸ τὴν Βλάγκαν, ὅλα τὰ τεῖχη, κυρίως δὲ οἱ εὐάριθμοι πύργοι, ἔχουσιν εἰς τὴν βᾶσιν αὐτῶν στήλας κολοσσιαίας, κιονόκρανα καὶ πολλάκις μάρμαρα κεκοσμημένα· διότι οὐδεμία πέτρα ἀντέχει τοσοῦτω εἰς τὴν διάβρωσιν τῆς θαλάσσης, ὅσῳ τὸ μάρμαρον. Καθ' ὅλον τὸ παράλιον τεῖχος τῆς Προποντίδος ἀναφαίνονται πάμπολλα μάρμαρα, κυρίως δὲ πλεονάζουσιν ἀπὸ τὴν Βλάγκαν μέχρι τῆς Ἀχῆρ-καπουσοῦ. Εἰς τὸν πύργον τῆς Σιδηρᾶς πύλης, Τζατλαδῆ-καπῆ, ἀπέναντι τοῦ νότιο-δυτικοῦ ἀνέμου, ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης, ἐμέτρησα ὀκτὼ βάρθρα καὶ ἄνω τούτων εἴκοσι κίονας. Αἱ ὑπερκείμεναι πέτραι καὶ πλίνθοι εἶναι βαθύτατα διαβεβρωμένα ἀπὸ τὴν κυμαινομένην θάλασσαν. Ἐπὶ τῶν κιονοκράνων εἰσέτι ἀναφαίνονται τὰ λαξεύματα, μετὰ δεκαπέντε αἰῶνων ἀένναον πλύσιν. Ἐψεξαν τοὺς Βυζαντίους ²⁾ διὰ τὴν ἀπώλειαν τοσοῦτων μαρμάρων καὶ κίωνων, ἀλλὰ μάρμαρα τοιαῦτα δὲν ἀναφαίνονται, εἰ μὴ σπανιώτατα, εἰς τὰ θεμέλια τῶν χερσαίων τειχῶν ἢ τῶν τειχῶν τοῦ λιμένος.

Οἱ τειχοδόμοι ἀνήγειραν τὰ παράλια ταῦτα τεῖχη, ὄχι κατὰ τὴν ἀρμονίαν τῶν χερσαίων τειχῶν ἢ τῶν τοῦ λιμένος ἀλλὰ διαγωνίως, ὥστε ἡ κυμαινομένη θάλασσα νὰ μὴ πλήττη καθέτως τὰ τεῖχη ἢ τὰς γωνίας τῶν πύργων καὶ ἡ τειχοδομία αὕτη, ἀρχομένη ἀπὸ τὴν πύλην τῆς Ψαμάθου, κυρίως καταφαίνεται ἀπὸ τὴν Βλάγκαν μέχρι τῆς Ἀχῆρ-καπουσοῦ, ὅπου τὰ τεῖχη δὲν πλήττονται ἀπὸ τὴν θάλασσαν τῆς Προποντίδος. Μεγίστη ἡ πρόνοια τῶν Βυζαντίων ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς πόλεως αὐτῶν.

Μανθάνομεν ἀπὸ νόμον τινὰ τοῦ Θεοδοσιακοῦ Κώδικος ³⁾, ὅτι ἐπὶ τῆς παρλιᾶς ταύτης μέσον τοῦ ἀμφιθεάτρου καὶ τοῦ Ἰουλιανοῦ λιμένος, κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Βυζαντίου, ἐκαμίνευον ἄσβεστον. Ὁ νόμος διατάττει, νὰ μὴ καμινεύηται εἰς τὸ ἐξῆς ἄσβεστος εἰς τὴν παραλίαν ταύτην, «χάριν τῆς υἰείας τῆς μεγαλοπόλεως, καὶ ἔνεκα τῆς γειτνιασεως τῶν ἡμετέρων ἐνδικοιτημάτων» ⁴⁾.

¹⁾ Τὸ νῦν Ζεῖτοῦν-μπουρνοῦ. ²⁾ Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 97. Νικ. ὁ Γρηγοράς. Τόμ. Α'. σελ. 460, λέγει, ὅτι κατὰ τὸν θάνατον Ἀνδρονικοῦ τοῦ Πρεσβυτέρου (434), νότιος ἄνεμος κατέρριψε μέρος τῶν παραλίων τειχῶν τῆς Προποντίδος, ἐξεμόχλευσε πύλας καὶ ἡ θάλασσα κατέκλυσε τὰ ἐνδον οἰκήματα. ³⁾ Cod. Theodosian. Βιβλ. ΙΔ'. τίτλος ς'. σελ. 343. Lugd. Batav. 1593—Banduri. Τόμ. Β'. σελ. 677. ⁴⁾ Propter salubritatem urbis amplissimae, et nostrarum aedium vicinitatem.

Ἀπὸ τὸν Ἅγιον Δημήτριον ἐρχόμεθα εἰς τὸ τεῖχος τὸ διακόπτον τὸν δρόμον. Τὰ θεμέλια τοῦ τείχους τούτου ἀνήκουν εἰς κτίρια προγενέστερα τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, κτίρια βεβαίως οὐχὶ Χριστιανικά. Ἐδῶ ἦσαν τὰ παλάτια τοῦ Βύζαντος, κατὰ τὸν Κωδινόν ¹⁾. «Ἔθος γὰρ ἦν τοῖς ἀρχαίοις ἀρχηγοῖς εἰς τὰς ἀκροπόλεις κτίζειν τὰ ἑαυτῶν παλάτια». Οἱ Βυζάντιοι, εὐρόντες τὸ τεῖχος τοῦτο, ἐπέκτισαν ἐπ' αὐτοῦ ὑψηλότερον ἄλλο, τὸ ὁποῖον οἱ ἴδιοι πάλιν κατηδάφισαν δύο αἰῶνας πρὸ τῆς ἀλώσεως. Ἡ Ἀκρόπολις τῶν Βυζαντίων ἦτον ἐκτὸς τοῦ τείχους τούτου.

Διαβαίνοντες διὰ τοῦ Τζυκανιστηρίου βήματα 612, ἐρχόμεθα εἰς τὸ παλάτιον, τὸ ὁποῖον ἐκάλεσα τοῦ Βουκολέοντος, πλησίον τοῦ ὁποίου, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν Βυζαντίων, ἦτο καὶ ὁ λιμὴν τοῦ Βουκολέοντος, καλούμενος ἐνίοτε καὶ λιμὴν τοῦ παλατίου. Τὸν λιμένα τοῦτον οἱ χωρογράφοι, ἡμέτεροι καὶ ἄλλοδαποὶ, θέτουσι ποτὲ μὲν εἰς τὸ Κάτεργα-λιμανί, ποτὲ δὲ εἰς τὸν λιμένα τοῦ Ἰουλιανοῦ, παρὰ τὴν Σιδηρᾶν πύλην καὶ οὐδέποτε ἐντὸς τοῦ παλατίου. Μόνος ὁ Labarte, ὀδηγούμενος ἀπὸ τὰς συγγραφὰς τῶν Βυζαντινῶν, κατέδειξε τὴν ἀληθῆ θέσιν αὐτοῦ, μολονότι τὸν θέτει ἔξω τῶν τειχῶν, πλανηθεὶς ἀπὸ τὸν χάρτην τῆς Κ/πόλεως τοῦ Βουονδελμόντε καταχωρισθέντα ἐν τῇ Χριστιανικῇ Κ/πόλει τοῦ Δουκαγγίου καὶ τῷ συγγράμματι τοῦ Βανδούρη. Ὁ Βουονδελμόντε εἰκονίζει ἐπὶ τοῦ ἔξω τείχους δύο κρηπίδας, ἐκτεινομένας ἐντὸς τῆς θαλάσσης, βαθμηδὸν συστελλομένας, ὥστε ν' ἀφήσῃσι στενοτάτην εἴσοδον εἰς τὸν χειροποίητον τοῦτον λιμενίσκον. Ταύτην τὴν παράλογον εἰκόνα θεωρεῖ ἀληθῆ ὁ Labarte, μηδὲν συλλογιζόμενος, ὅτι εἶν' ἀδύνατον, ἔνεκα τῶν ἐδῶ σφοδρῶν ρευμάτων καὶ τῆς βαθυτάτης θαλάσσης, νὰ θεμελιωθῇ κρηπίς ἀντέχουσα εἰς τ' ἀκαταμάχητα ρεύματα τῆς ἄκρας ταύτης. Ἐντὸς τοῦ λιμένος τοῦ Βουκολέοντος εἰσέπλευσεν ὀλόκληρος ὁ Βυζαντινὸς στόλος. Εὐγνωμονοῦμεν τῷ Βουονδελμόντε, ὅτι διὰ τοῦ σχεδίασματος τούτου κατέδειξε τὴν τέως ἄγνωστον τοποθεσίαν τοῦ λιμένος τούτου.

Ὁ λιμὴν οὗτος ἦτο κάτωθεν τοῦ παλατίου καὶ πλησίον αὐτοῦ. Λέγει ὁ Γ. Κεδρηνός ²⁾. «Ἄγει τοῦτον (δηλ. τὸν Τζιμισκὴν) πρὸς τὸν κάτωθεν τοῦ παλατίου χειροποίητον λιμένα νυκτός». — Ἄξια μελέτης εἶναι τὰ περὶ Βουκολέοντος γραφόμενα τῆς Ἄννης Κομνηνῆς ³⁾. «Ὁ δὲ γε τέως τῶν σκήπτρων δραξάμενος Ἀλέξιος, ὁ ἐμὸς πατήρ, εἰσω τῶν βασιλείων γενόμενος, τὴν μὲν ἰδίαν σύνευνον πεντεκαίδεκατον ἔτος ἄγουσαν σὺν ταῖς ἀδελφαῖς καὶ τῇ μητρὶ καὶ Καίσαρι τῷ πρὸς πατρός αὐτῆς πάπῳ ἐν τῷ κάτω κατελελοίπει παλατίῳ· οὕτω γὰρ ἔφθασε καλεῖσθαι, ἀπὸ τῆς τοῦ τόπου θέσεως τὴν ἐπωνυμίαν λαχόν· αὐτὸς δὲ μετὰ τῶν ἀδελφῶν καὶ τῆς μητρὸς καὶ τῶν ἐξ ἀγχιστείας προσηκόντων αὐτῷ γαμ-

¹⁾ Σελ. 24. ²⁾ Τόμ. Β'. σελ. 375. ³⁾ Βιβλ. Γ'. σελ. 137. Allgemeine Encyclopädie. Brockhaus. Leipzig. 1866. σελ. 526.

βρῶν εἰς τὸ ὑπερκείμενον παλάτιον ἀνεισιν, ὃ καὶ Βουκολέων ἐπονομάζεται¹⁾ ἐξ αἰτίας τοιαύδε· καὶ γὰρ ἀγχοῦ τῶν τούτου τειχῶν, λιμὴν δι' ἐγχορήγου καὶ μαρμάρων πάλαι τῶν χρόνων ὠκοδόμητο, ὅπου ὁ λίθινος λέων ζωγρεῖ τὸν βουῦν· ἔχεται γὰρ τοῦ κέρως τοῦ βοῦς καὶ ἐξαιχενίσας αὐτὸν ἐμφύεται πως τῷ λαιμῷ· ἐξ οὗ δὴ καὶ Βουκολέων ὁ τόπος ὄλος ὠνόμασται, τά τε ἐν ἡπίερω οἰκοδομήματα, καὶ αὐτὸς δὴ ὁ λιμὴν.» Ἐκ τῶν γραφομένων τούτων τῆς Ἄννης μανθάνομεν, ὅτι ὑπῆρχε καὶ χθαμαλότερον παλάτιον ἐκεῖσε πλησίον, ἀλλὰ σήμερον εἶν' ἀδύνατον νὰ προσδιορίσωμεν τὴν θέσιν αὐτοῦ.—Περὶ τοῦ Βουκολέοντος, λέγει ὁ Κεδρηνός²⁾. «Παιδίσκη τις ἦν οἰκογενῆς τοῦ Μιχαήλ· αὕτη κατὰ τὰς σεληνιακὰς περιόδους πάθει μανίας ἠλίσκετο· ὁπότε γοῦν ἀλώῃ τῷ πάθει, εἰς τόπον ἐρχομένη, ἐν ᾧ βοῦς τε καὶ λέων ἴδρυνται λίθινοι (καὶ τούτου ἔχει τὴν προσηγορίαν ὁ τόπος, Βουκολέων ὀνομαζόμενος³⁾), ἐβόα γεγωνοτέρα τῆ φωνῆ.»

Ἴνα εὐρωμεν τὴν θέσιν τοῦ λιμένος, πρέπει πρότερον νὰ πεισθῶμεν περὶ τῆς θέσεως τοῦ παλατίου τοῦ Βουκολέοντος. Μὴ λησμονῶμεν ὅτι οἱ Βυζάντιοι ἐκάλουν ὄλον τὸν χῶρον τοῦτον Βουκολέοντα. Λέγει ὁ Κωδινός⁴⁾. «Τὰ ἐπάνω τοῦ τείχους παλάτια τοῦ Βουκολέοντος ὁ μικρὸς ἀνήγειρε Θεοδόσιος· ὁ δὲ Ἰουστινιανὸς ἀνήγειρε τρίκλινον καὶ καλεῖται εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ.» Μνεῖαν τοῦ παλατίου τούτου εὐρίσκομεν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοφίλου, 828—842· «ἀλλ' ὁ Θεόφιλος τούτους (δηλ. τοὺς ὄρκους) θέμενος εἰς οὐδὲν, νῦν μὲν εἰρκτῆ τινι καὶ φρουρᾷ τῆ κατὰ τὸν Βουκολέοντα, τοῦτον (δηλ. τὸν Θεόφοβον) τίθησι, φρουρεῖσθαι προστάξας.»⁵⁾ Ὁ Σκυλίτσης⁶⁾ λέγει «δεσποτῆριον κατὰ τὸν Βουκολέοντα». Τ' ἀκόλουθα περὶ τοῦ Θεοφίλου ἱστορεῖ Γεώργιος ὁ Μοναχός⁷⁾. «Πρὸ δὲ τῆς αὐτοῦ τελευτῆς ὁ θεομισθὴς οὗτος βασιλεὺς, βουλὴν μυστικὴν ποιησάμενος μετὰ τῶν ὁμοφρόνων αὐτοῦ, περὶ Θεοφόβου τοῦ Πέρσου . . . ἀνήγαγεν αὐτὸν εἰς τὸ παλάτιον καὶ εἶχε μετ' αὐτοῦ. Βαρυνηὶς δὲ ἐκ τῆς νόσου, καθεῖρξε Θεόφοβον ἐν ταῖς καμάραις τοῦ Βουκολέοντος . . . ἀπέτεμε τὴν κεφαλὴν τοῦ Θεοφόβου . . . τὸ δὲ σῶμα τοῦ Θεοφόβου, διὰ τοῦ Βουκολέοντος ἐξαγαγόντες λαθραίως, διέσωσαν πλησίον τοῦ Ναρσοῦ, ἐν τῇ νῦν λεγομένη τῆς Θεοφοβίας»⁸⁾.

1) Ο Labarte, σελ. 211, κακῶς μετέφρασε, dans le palais haut qu'on appelle Boucoleon· γράφει qu'on appelle aussi Boucoleon. Κ. Μανασσῆς, στίχ. 4862-66. «Ἐν χωρίῳ λιθίνῳ, ὃ Βουκολέων προσαγορεύεται». Γενεσίου ἱστορ. σελ. 40, 60. 2) Τόμ. Β'. σελ. 49. 3) Ἐτυμολογία ἡμαρτημένη· ἡ λέξις εἶναι Λατινικὴ, Bucca leonis, στόμα λέοντος. Οἱ μεταγενέστεροι Βυζάντιοι ἀγνοοῦντες τὴν Λατινικὴν, ἐτυμολόγησαν αὐτὴν ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν βοῦς καὶ λέων· Ὁρθότατα περὶ τῆς λέξεως λαλεῖ ὁ Κ. Βυζάντιος. Κ/πολις. Τόμ. Α'. σελ. 274. Γ. Κεδρηνός. Τόμ. Β'. σελ. 292. 4) Σελ. 100. 5) Συνέχ. Θεοφάνους. σελ. 136. 6) Σελ. 533. C. Christ. Β:βλ. IV, σελ. 157. 7) Σελ. 810. 8) Δίων ὁ Γραμ. σελ. 456, λέγει· «ἐν δεσποτηρίῳ τίθησι τὸν Θεόφοβον] ζοφωδεστάτῳ κατὰ τὸν Βουκολέοντα». Γ. Κεδρηνός. Τόμ. Β'. σελ. 139. Μ. Γλυκάς. σελ. 541.

Ἵτι αἱ ἄνω μνημονευόμεναι καμάραι ἦσαν δεσμωτήρια, ἐξάγω καὶ ἔκ τινος περικοπῆς τῆς Συνεχείας τοῦ Θεοφάνους ¹⁾. Ὁ λόγος εἶναι περὶ τῶν ἀρετῶν καὶ τῆς φιλοκοσμίας Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου. « Ἀλλὰ καὶ τὰς βασιλικὰς στολὰς, καὶ τὰ ἔκπαλαι στέμματα καὶ διαδήματα φθαρέντα εἰς ἀνακαίνισιν διωρθώσατο, καὶ τὸν Βουκολέοντα ζωδίοις ἐκ διαφόρων τόπων ἀγαγὼν ἐκαλλώπισε, καὶ κεῖσε ἰχθυοτροφεῖον ἐποίησεν· ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν τῇ φυλακῇ τῶν ἐν τῇ πόλει καὶ τῶν ἐξῴθεν θεμάτων κατεχομένων δεσμίων ἠρέυνησε, καὶ ἐπεσκέψατο καὶ τῶν δεσμῶν ἐλυτρώσατο, ὡς πάντας σωτήρια ἐπευφημοῦν τὸν ἀγαθὸν καὶ χριστομίμητον ἀνακτα Κωνσταντίνον. » Μέχρι τοῦ Νικηφόρου Φωκά, ὅλοι αἱ καμάραι ἦσαν ἠνωμέναι καὶ τὰ σώματα τῶν ἐν ταῖς καμάραις θανατωθέντων ἢ ἀποθανόντων, ἐξήγοντο διὰ τῆς Μικρᾶς Σιδηρᾶς πύλης καὶ οὐχὶ διὰ τοῦ λιμένος τοῦ Βουκολέοντος. « Μετ' ὀλίγον ὁ Ζαούτζης τελευτᾷ ἐν τῷ παλατίῳ καὶ διὰ τοῦ Βουκολέοντος κατενεγκόντες αὐτὸν ἐν τῇ μονῇ τοῦ Καυλέου κατέθαψαν ».

Περὶ τοῦ παλατίου τοῦ Βουκολέοντος, βασιλεύοντος Νικηφόρου τοῦ Φωκά, πληρέστερα εἶναι τὰ γραφόμενα τῶν Βυζαντινῶν. Ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος φοβούμενος τὸν λαόν, ἀπεφάσισε ν' ἀνεγείρῃ γύρω τοῦ παλατίου τοῦ Βουκολέοντος μέγα τεῖχος. Πιθανὸν ὅτι συγχρόνως ἀνεκαίνισε καὶ ἐλάμπρυνε τὸ παλάτιον τοῦτο. Λέγει περὶ τούτου Λέων ὁ Διάκονος ²⁾, σύγχρονος ἱστορικός· « διενωτισθῆναι τὸν αὐτοκράτορα, ὡς παρὰ τὴν βασιλείον ἐστίαν ἐκπλήσει τὸν βίον, ἀναίρεθεις παρὰ τῶν ὁμοεθῶν . . . περίβολον ἐκ τοῦ θατέρου μέρους τοῦ πρὸς θάλατταν ἐπικλινοῦς τῶν ἀνακτόρων τειχίζειν ἀρξάμενος, κατὰ θάτερον πρὸς θάλατταν συνεπέρανε, καὶ τεῖχος τὸ νῦν δρώμενον ὑψηλὸν τε καὶ ὄχυρόν ἐδομήσατο, καὶ τὴν βασιλείον ἐστίαν, ὡς ὑπετόπαζεν, ἠσφαλίσατο ». Ἐκτενέστερα λαλεῖ ὁ Κεδρηνός ³⁾, περιγράφων τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ λαοῦ. « Πλέον δὲ τῶν ἄλλων ἠνίασε τοὺς ἀνθρώπους, καίπερ λίαν ὄντων χαλεπωτάτων, ἢ τοῦ τεύχους κτίσις τῶν παλατίων. Πολλὰ γὰρ ἔργα κύκλῳ ὄντα τοῦ παλατίου, εἰς κάλλος καὶ μέγεθος ἐξεργασμένα, καταστρεψάμενος, ἀκρόπολιν καὶ τύραννεῖον κατὰ

¹⁾ Οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς λαλοῦσι περὶ πολλῶν δεσμωτηρίων· « ἀπῆι βάρην τε καὶ πεζῇ διὰ τῶν σχολῶν πρὸς τοὺς ἐν τοῖς δεσμωτηρίοις κατεχομένους τῆς Χαλκῆς καὶ τοῦ Πραιτωρίου καὶ τῶν Νομῆρων. » — « Μετ' ὀλίγας ἡμέρας εἰς τὰ Νούμερα καθειρξάν » (δηλ. τὸν Πατρ. Ἰγνάτιον). Συνέχ. Θεοφάνους. σελ. 668. — « Τὰ δὲ Νούμερα καὶ τὴν Χαλκῆν ὁ Μέγας Κωνσταντίνος ἔκτισε, καὶ διὰ τὸ εἶναι ἀργά, ἐποίησεν αὐτὰ φυλακὴν ὁ Ἡράκλειος καὶ οἱ καθεξῆς. » Γ. Κωδινός, σελ. 76. « Εὐρῶν δὲ ὁ Μέγας Κωνσταντίνος τὰς φυλακὰς τοῦ Βυζαντίου εἰς τὸ Στρατήγιον, ἐκεῖσε καὶ αὐτὸς τοὺς κατακρίτους ἐφρούρει, διήρκεσαν δὲ χρόνους σπγ', (283) μέχρι τῆς βασιλείας Φωκά τοῦ Καππάδοκος. » C. Christ. Τόμ. Α'. σελ. 157. ²⁾ Σελ. 64. ³⁾ Τόμ. Β'. σελ. 369.

τῶν ἀθλίων πολιτῶν ἀπειργάσατο . . . ἀποθήκας καὶ σιτοβολῶνας ἔνδοθεν, καὶ ἵπνους καὶ κλιβάνους ἐργάσαμενος, καὶ πληρώσας εἰδῶν, προτεθέσπιστο γὰρ αὐτῷ ἔνδοθεν τοῦ παλατίου ἀποθανεῖν . . . ὅτε γὰρ τὸ τεῖχος τοῦ παλατίου κατεσκευάζετο, μιᾷ τῶν νυκτῶν, ἀνά τὴν θάλασσαν ὑποπλέων τις ἐξεβόησεν· «ὦ βασιλεῦ! ὑψοῖς τὰ τεῖχη, κἄν μέχρι πόλου φθάσης, ἔνδον τὸ κακόν, εὐάλωτος ἢ πόλις.» πολλὰ δὲ ἀναζητηθεὶς ὁ τοῦτο εἰπὼν οὐχ εὐρέθη· τοῦ τείχους γὰρ τελειωθέντος, τότε συνέβη καὶ αὐτὸν κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν ἀποθανεῖν, ὀπηνίκα τὰς κλεῖς ὁ τὴν ἐπιμέλειαν ἐπιτετραμμένος, φέρων αὐτῷ ἐνεχείρισεν ». Ἀπὸ τὸν Ἐφραίμιον ¹⁾ μανθάνομεν ὅτι τὸ τεῖχος

«ἐξέμηγε πάντας πρὸς μῖσος·
ὁ κυκλόθεν τέτευχε τοῖς ἀνακτόροις
ὑψιτενές τ' ὄν καὶ περιδρομον λίαν».

Ἐν τινι χειρογράφῳ τοῦ Ν. Χωνειάτου ²⁾, λόγου γενομένου περί τινος λεκανίδος εὐρισκομένης ποτὲ εἰς τὸ παλάτιον τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, σημειοῦνται τάδε· «ἐν τῷ οἴκῳ τῷ ἐπάνω τοῦ Βουκολέοντος, ἐν ᾧ ὁ βασιλεὺς Νικηφόρος ὁ Φωκᾶς ἔμενε.»

Τὴν παραμονὴν τοῦ θανάτου τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, συμβάντος κατὰ τὸν Κεδρηνόν ³⁾ τὴν 14. Δεκεμβρίου 969, κληρικὸς τις τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἐμήνυσε τὸν βασιλέα, κατοικοῦντα ἐν τῷ Βουκολέοντι, διὰ γράμματος ἀνωνύμου, ὅτι τινὲς συνώμοσαν νὰ τὸν θανατώσωσι καὶ ὅτι εἶναι κεκρυμμένοι ἐν τῷ παλατίῳ. Διηρεύνησε ὅλον τὸ ἀνάκτορον, ἀλλ' οἱ συνωμόται ἦσαν εἰς κρύπτῃν πλησίον τοῦ κοιτῶνος τῆς βασιλίσσης Θεοφανούς. Ἡ Θεοφανῶ, χήρα τοῦ Ῥωμανοῦ καὶ νέα εἰσέτι, ἀποστρεφόμενη τὸν Φωκᾶν, συνεννοήθη μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Ἰωάννου Τζιμισκῆ, παραπονουμένου κατὰ τῆς ἀγνωμοσύνης τοῦ βασιλέως. Πέμπει ὁ Τζιμισκῆς ἄνδρας πιστοὺς κρυφθέντας ἐν τῷ ἰδίῳ παλατίῳ. Δύω συγγραφεῖς, Λέων ὁ Διάκονος καὶ Γεώργιος ὁ Κεδρηνός, ἀφηγοῦνται τὸν φόνον τοῦ αὐτοκράτορος Φωκᾶ. «Οἱ δὲ πρὸς τῆς Αὐγούσης ὑποδεχθέντες ὑπηρέται τοῦ Ἰωάννου, τοῦ δωματίου ξιφῆρεις ἐκπηδήσαντες, τὴν ἐκείνου ἀφιξίν προσεδέχοντο περὶ τὰ ὑπαιθρα τῶν βασιλείων ὑπερώων κατασκοπούμενοι· δριμεῖα δέ τις βορέου αὔρα τὸ τοῦ ἀέρος ἐπεῖχε κατάστημα καὶ χιῶν ἐχεῖτο πολλή. Πέμπτην τῆς νυκτὸς ὥραν ὁ γνώμων ἤδη κατεπηγγέλλετο καὶ ὁ Ἰωάννης ἀφίκετο μετὰ τῶν συνωμοτῶν, ἐπὶ λέμβου τὸν αἰγιαλὸν περιπλέων καὶ τῆς ἠπέιρου προσεπιβαίνων, ἵνα (γράφει ὁπου) ὁ λίθινος λέων τὸν ταῦρον ζωγραφεῖ (Βουκολέοντα τὸν τόπον κέκληκεν ἢ συνήθεια), ὃς τοῖς ἄνωθεν ἐπὶ τῶν ὑπαιθρων προκύπτουσιν ὑπηρέταις συρίττων ἐπεγινώσκετο· τοιοῦτον γὰρ τοῖς παλαμναίοις ἐδέδοτο σύν-

¹⁾ Στίχ. 2795 ²⁾ Ν. Χων. σελ. 149, ἐκδ. Βόννης. J. Labarte. σελ. 212. ἐν σημ.

³⁾ Τόμ. Β'. σελ. 375.

θημα. Κόφινον οὖν καλωδίους ἐξηρητημένον χαλάσαντες ἄνωθεν, καθ' ἓνα τοὺς συνωμότας πρότερον ἅπαντας ἀνιμήσαντο· ἔπειτα δὲ καὶ τὸν Ἰωάννην αὐτόν¹⁾. Ἀνελθόντες οὖν παρὰ πᾶσαν ἀνθρωπίνην ὑπόνοιαν καὶ τὰ ξίφη γυμνώσαντες, εἰς τὸν βασιλικὸν εἰσελαύνουσι θάλαμον καὶ τὴν κλίνην κατειληφότες καὶ ταύτην εὐρόντες κενὴν καὶ μὴ τινα ἐν αὐτῇ διαναπαυόμενον²⁾, ἐπεπήγεσαν ἀπὸ τοῦ δέους, καὶ κατακρημνίζειν αὐτοὺς ἐπειρῶντο πρὸς θάλασσαν· ἀλλ' ἀνδράριόν τι τῶν ἐκ τῆς γυναικωνίτιδος ἰταμῶν, αὐτῶν ἠγησάμενον, ὑποδεικνύει τὸν βασιλέα καθεύδοντα, οὗ κύκλω παριστάντες, ἔνυττον τοῖς ποσὶν ἐναλλόμενοι· διῦπνισθέντα δὲ τοῦτον καὶ τὴν κεφαλὴν ἐπ' ἀγκῶνος ἐρείσαντα, ξίφει βιαίως παίει Λέων ὁ Βαλάντης ὀνομαζόμενος». Προσθέτει εἰς ταῦτα ὁ Κεδρηνός³⁾. «Τελευταῖον ἐπεὶ περ κατεφωράθησαν παρὰ τῶν προκοίτων τοῦ παλατίου καὶ συνίστατο ἐπ' αὐτοὺς πλῆθος ἀμυνομένων, ἀποσφάττουσι τοῦτον καὶ τὴν κεφαλὴν ἀποτεμόντες διὰ τινος θυρίδος τοῖς εἰς βοήθειαν συντρέχουσι δεικνύουσι, καὶ οἱ μὲν οὕτω κατεστρορέθησαν, τοῖς δὲ περὶ τὸν Τζιμισκὴν καιρὸς ἐδόθη ἀδεῶς καὶ μετ' ἀδείας πάντα ποιεῖν.»

Ἐκ τῶν γραφομένων τούτων πληροφορούμεθα, ὅτι τὸ παλάτιον τοῦ Βουκολέοντος ἦτο πλησίον τοῦ αἰγιαλοῦ· αἱ ἀνασκαφαὶ καὶ τὰ ἱστορούμενα ταῦτα μαρτυροῦσιν ὅτι καὶ τὸ ἔδαφος ὑψοῦτο καὶ τότε, καθὼς καὶ τὴν σήμερον, μέχρι τῶν ἐπάλλξεων, διότι ἐδῶ περιέμενον καὶ κατεσκόπουν οἱ συνωμόται τὴν ἔλευσιν τοῦ Τζιμισκῆ. Ἀναφέρω ὁμῶς καὶ ἕτερα ἱστορούμενα· «καὶ πρὸς τῷ τοῦ Βουκολέοντος αἰγιαλῷ προσφοιτῶν»⁴⁾. «Ἀπὸ τοῦ Βουκολέοντος πλοίῳ μικρῷ ἐμβιδάσαντες, ἐν τῇ Ἱερείᾳ διεπέρασαν» «καὶ πλοίου ποτὲ διὰ τοῦ Βουκολέοντος διερχομένου ἐρωτήσας»⁵⁾.

Μετὰ τὸν φόνον τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, λέγει ὁ Χωνειάτης⁶⁾, ἔταξαν οἱ Βυζάντιοι περὶ τὰς ἀκτὰς τοῦ Βουκολέοντος νυκτοφύλακας, ἵνα περιφρουρῶσι τὰ ἐκεῖσε παράλια. Ὁ Ἀνδρόνικος εἰς τὴν ἀπόδρασίν του, διέφυγε τὴν προσοχὴν τῶν φυλάκων τούτων. Εἰκάζω, ὅτι τὸ ὑπόγειον, πρὸς βορρᾶν τῆς Μικρᾶς Σιδηρᾶς Πύλης, ἦτο τὸ ἐνδιαίτημα τῆς φρουρᾶς ταύτης, διότι εἶναι κτίριον σαθρότερον τῶν ἄλλων, ἀνεγερθὲν οὐχὶ μετὰ τῆς προσηκούσης σπουδῆς.

Τὸ παλάτιον τοῦ Βουκολέοντος μνημονεύει καὶ ὁ Βιλέλμος, ἀρχιεπίσκοπος τῆς Τύρου, συνοδεύων τὸν βασιλέα τῶν Ἱεροσολύμων Ἀμαλριχὸν Ζ΄ ὄν ἐλθόντα

¹⁾ α' Ἀνῆλθεν ἠλίβατον ἄνοδον νύκτωρ». Ἐφραίμ. στίχ. 2813. ²⁾ «Καταλαμβάνουσιν αὐτόν ἐπ' ἐδάφους κείμενον καὶ στρωμνὴν ἔχοντα πῖλον κοκκοβαφῆ καὶ ἄρκτου δέρμα.» Γ. Κεδρηνός. Τόμ. Β'. σελ. 375. ³⁾ «Σφάττουσι τόνδε τὸν βασιλέα ξίφει». — Ἐφραίμ. στίχ. 2817. Μανασ. στίχ. 5842, 5867. Μ. Γλυκᾶς. σελ. 573. Λέων ὁ Διάκονος. σελ. 87. Γ. Κεδρηνός. Τόμ. Β'. σελ. 675. ⁴⁾ Συνέχ. Θεοφάνους. σελ. 22. Ὁ αὐτὸς μνημονεύει καὶ ἠλιακόν· «ἐν τῷ τοῦ Βουκολέοντος ἠλιακῷ ἐπεφάνει». σελ. 392. ⁵⁾ Συνέχ. Θεοφάνους. σελ. 371, 628. ⁶⁾ Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 213.

εις Κ/πολιν, ἵνα ζητήσῃ βοήθειαν παρὰ τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, κατὰ τοῦ Σαλαδίνου τῷ 1170 ¹⁾). Ὁ συγγραφεὺς μαρτυρεῖ, ὅτι τὸ παλάτιον τοῦτο κεῖται ἐπὶ τοῦ πρὸς ἀνατολὰς αἰγιαλοῦ τῆς Κ/πόλεως.

Ἄλισκομένης τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων τῷ 1204, ὁ Μούρτζουφλος ²⁾ κατέφυγεν εἰς τὸ παλάτιον τοῦ Βουκολέοντος καὶ ἐκεῖθεν μετὰ τῶν γυναικῶν αὐτοῦ ἐξῆλθε τῆς πόλεως. Εἰς τὸν μαρκέσιον Βονιφάτιον τοῦ Μοντφερράτου παρεδόθη τὸ πλάτιον τοῦτο μετὰ πάντων τῶν ἐκεῖσε χάριν σωτηρίας καταφυγόντων. Ἐντὸς τοῦ παλατίου τούτου, κατὰ τὸν λόγον τοῦ Βιλλαρδουίνου, εὐρέθησαν καὶ αἱ ὠραιότεραι κυριαὶ τοῦ κόσμου, ἐκεῖσε καταφυγοῦσαι ἡ Γαλλίς Ἄγνη ἡ τοῦ Βραναῖ ἐρωμένη καὶ ἡ ὠραία καὶ νεάζουσα ἔτι τοῦ Ἰσαακίου χήρα Μαργαρίτα ἡ Οὐγγαρικῆ ³⁾). Ὅταν ἅπασα ἡ πόλις ἐκυριεύθη, ὁ Λατίνος αὐτοκράτωρ Βαλδουῖνος κατώκησε τὸ παλάτιον τοῦτο τοῦ Βουκολέοντος. Τοῦτο, καθὼς καὶ τὸ τῶν Βλαχερνῶν, ἦσαν τότε περιτετειχισμένα ⁴⁾).

Ταῦτα εἶναι τὰ περὶ τοῦ πλάτιου τούτου ἱστορούμενα. Ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν καὶ τῶν περισωθέντων λειψάνων ἀνηγείραμεν τὸ κτίριον, εὐρήκαμεν τὰς καμάρας, μίαν τοῦ μεγάλου τείχους πλευρὰν, διὰ τοῦ ὁποίου ἐπεχειρίσθη ἡ ἀσφαλίσθη τὸ παλάτιον ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς, τὰς ἔξω καμάρας, τὴν μετὰ τῆς θαλάσσης συγκοινωνίαν αὐτῶν καὶ τέλος τὸ φρουραρχεῖον τῶν ἐκεῖσε νυκτοφυλάκων. Ταῦτα ὅλα κατ' ἐμὲ, σαφηνίζουσι πληρέστατα τὰ μέχρι τοῦδε ἀκατανόητα γραφόμενα τῶν Βυζαντινῶν. Ἡ πρὸς βορρᾶν πλευρὰ τοῦ μεγάλου τείχους ἐξηφανίσθη.

Μένει τώρα νὰ εὐρωμεν τὴν θέσιν τοῦ λιμένας τοῦ Βουκολέοντος, τὸν ὁποῖον εἰς τὸν χάρτην τοῦ ὁ Βουονδελμόντε καλεῖ λιμένα τοῦ Παλατίου ⁵⁾ καὶ τὸν ὁποῖον, καθὼς προεῖπον, θέτουσιν οἱ πλείοτεροι ἐπὶ τῆς παραλίας τῆς Προποντίδος πλησίον τῆς Σιδηρᾶς πύλης. Ὁ λιμὴν οὗτος ἦτο, κατὰ τὸν Κεδρηνόν ⁶⁾, κά-

¹⁾ Est autem in ipsa urbe super littus maris ad Orientem perspicuens, imperiale palatium quod Constantinianum appellatur.—Willelmus Tyrius. Lib. XX. cap. XXV.—C. Christ. Βιβλ. IV σελ. 59.—J. Labarte. σελ. 204.

²⁾ L'empereur Morchuflex . . . qui s'en va fuiant par les rues al chatel du Boukeliôn.—Ducange Hist. de l'empire de C/ple sous les Français. Livr. I.—Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 569, ἐν σημ.—J. Labarte. σελ. 213.

³⁾ Le marquis Boniface de Montferrat chevaucha tout le long du rivage vers Bouchelion, et quand il fut là le palais lui fut rendu la vie sauve pour ceux qui étaient dedans. Là furent trouvées, la plupart des hautes dames qui s'étaient enfuies au chateau, Ville—Hardouin. Conquête de C/ple. Paris, 1870, σελ. 92, 98. Παπαρρηγοπούλου Ἱστορία τοῦ Ἑλλ. ἔθνους. Τόμ. Δ'. σελ. 726.

⁴⁾ fortissima et munitissima palatia. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 304.

⁵⁾ Portus Palatii.—Const. Christ. ⁶⁾ Τόμ. Β'. σελ. 375.

τωθεν τοῦ παλατίου, ἐπομένως πρὸς νότον αὐτοῦ. Κατὰ τὴν Ἄνναν Κομνηνὴν ¹⁾, «ἀγχοῦ τῶν τούτου τειχῶν». Ὁ λιμὴν λοιπὸν οὗτος, ἐντὸς τοῦ Ἀνακτορικοῦ περιβόλου εὐρισκόμενος, ἔκειτο 32 μέτρα πρὸς νότον τοῦ Ἰνδζιλῆ-κιδόσκ, ὅπου ὁ χειροποίητος λοφίσκος ταπεινοῦται· ἐδῶ τὸ ἔδαφος εἶναι χθαμαλὸν καὶ δεξιόθεν τοῦ δρόμου εἶναι μικρὰ δεξαμενὴ, γύρω τῆς ὁποίας σήμερον συναθροίζονται χῆνες καὶ νῆσσαι τοῦ παλατίου. Φρονῶ, ὅτι τὸ ὑπόγειον τοῦτο, παράλληλον μὲ τὸ παραθαλάσσιον τεῖχος, ἦτον ὁ νεώσοικος τοῦ Βυζαντινοῦ βασιλικοῦ δρομωνίου. «Ἰστέον ὅτι μέχρι τῆς βασιλείας Λέοντος τοῦ αἰοιδίμου καὶ σοφωτάτου βασιλέως, οὐκ ἦν βασιλικὸν δρομώνιον . . . ὁ δὲ αἰοιδίμος καὶ σοφώτατος Λέων ὁ βασιλεὺς, φιλοτιμώτερόν πως πρὸς τοὺς μαγίστρους καὶ πατρικίους καὶ οἰκειούς συγκλητικούς διακειόμενος . . . ἐποίησε δρομώνιον καὶ δὴ ἀπαύστως εἰσῆρχετο ἐν αὐτῷ ὅπουδαν (sic) ἐβούλετο ἀπελθεῖν συνήρχοντο δὲ μετ' αὐτοῦ οἴους ἂν ἐβούλετο τῶν Ἀρχόντων κτλ.» ²⁾. Ὁ λιμὴν οὗτος εἶχε μάρμαρινον ἀποθάβραν ³⁾, κεκοσμημένην μετὰ λεόντων καὶ στηλῶν, ὅθεν ἀπέβαινε μόνος ὁ Αὐτοκράτωρ μετὰ τῶν αὐλικῶν του. Ὁ λιμὴν οὗτος ἦτο λίαν εὐρύχωρος, πλάτους νομίζω, περίπου 124 μέτρων, διότι κατὰ τὰ γραφόμενα τῶν Βυζαντινῶν, εἰσέπλευσεν ἐντὸς αὐτοῦ ὁλόκληρος ὁ Βυζαντινὸς στόλος. «Μὴ συνευδοκοῦντος δὲ Νικολάου Πατριάρχου εἰς τοῦτο, ἐμηνύθη Ῥωμανὸς παρὰ Θεοδώρου τοῦ ῥηθέντος παιδαγωγοῦ, ἐλθεῖν μετὰ στόλου παντός μέχρι Βουκολέοντος ⁴⁾· ἦλθεν ἔνοπλος ἅμα τῷ στόλῳ παντὶ ἐν τῷ Βουκολέοντι» ⁵⁾. Ἄν κατὰ τοὺς πλείστους τῶν χωρογράφων ὁ Βουκολέων ἦναι ὁ αὐτὸς μετὰ τοῦ νεωρίου τοῦ Κοντοσκαλίου, τῶν Σοφιῶν καλουμένου, τότε τί ἐννοεῖ ὁ Φραντζῆς ⁶⁾, λέγων· «τῷ δὲ τῶν Καταλάνων κονσουλῷ Πέτρῳ Γουλιάνῳ ἐδόθη, ἵνα φυλάττη ἐν τοῖς μέρεσι τοῦ Βουκολέοντος, καὶ ἄχρι ἐγγὺς τοῦ Κοντοσκαλίου»;

Ἐκ τῶν παλατίων ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου ὑπῆρχε δρόμος πρὸς τὸν Βουκολέοντα· λέγει Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ⁷⁾· «Κατέρχονται τὸ καταβάσιον τοῦ Βουκολέοντος, καὶ ἐκνεύοντες δεξιᾶ, κατέρχονται πρὸς τὸν νάρθηκα τῆς νέας μεγάλης Ἐκκλησίας.»

Ἐκ τούτων μανθάνομεν, ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη, τὴν ὁποίαν ὑπερύμνησεν ὁ Πατριάρχης Φώτιος, ἔκειτο πρὸς τὸ νότιο-δυτικὸν τοῦ παλατίου τοῦ Βουκολέοντος. Ἡ εἴσοδος τοῦ λιμένος τούτου μετὰ τὴν ἄλωσιν ἐπεκτίσθη. Ἰχνη αὐ-

¹⁾ Βιβλ. Γ΄. σελ. 137. ²⁾ Κ. Πορφυρογ. Τόμ. Γ΄. σελ. 233. Περὶ κωπηλατῶν. Ἴδε σελ. 601. ³⁾ Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Γ΄. σελ. 136. ⁴⁾ Γεωργίου Μοναχοῦ Βίος Κ. Πορφυρογεννήτου σελ. 886.—Συνέχ. Θεοφάνους σελ. 390. «Ὁ κατὰ τὸν Βουκολέοντα λιμὴν».—Ν. Χων. σελ. 289.—Ἱλιμὴν περὶ τὰ ἀνάκτορα» Ζων. περὶ Θεοφίλου, σελ. 447.

⁵⁾ Γ. Μοναχοῦ Βίος Κ. Πορφυρ. σελ. 393. ⁶⁾ Σελ. 253. ⁷⁾ Βιβλ. Α΄. κεφ. 19, σελ. 447.

της δὲν φαίνονται. Πλεῖστα ἄλλα περὶ τοῦ λιμένος τούτου ἱστοροῦσιν οἱ Βυζάντιοι.

Διερχόμεθα τῶρα τὸν Ἀνακτορικὸν περίβολον, τὸν πλήρη θεμελίων καὶ μαρμάρων, διότι παντοῦ ὅπου οἱ ἐργάται ἔσκαπτον, ἵνα ἐπιθέσωσι χῶμα ἐπὶ τοῦ δρόμου, ἀνεφαίνοντο πέτραι, βάρθρα, κιονόκρανα καὶ λελαξευμένα μάρμαρα ἀνήκοντα εἰς Βυζαντινὰ κτίρια.

Ἐξερχόμεθα διὰ τοῦ ρήγματος τοῦ τείχους εἰς συνοικίαν Ὀθωμανικὴν, διὰ τῆς ὁποίας διέρχεται ὁ δρόμος, μέχρι τῆς Σιδηρᾶς πύλης¹⁾. Τὸ τεῖχος ἀπὸ Βάβ-ι-Χουμαγιούν μέχρι θαλάσσης, τὸ διαχωρίζον τὸν Ἀνακτορικὸν περίβολον ἀπὸ τὴν συνοικίαν ταύτην, δὲν εἶναι τὸ ἀρχαῖον Βυζαντινὸν τεῖχος, τὸ περιβάλλον ἅπαντα τὰ βασιλεία. Γνωρίζομεν, ὅτι οἱ βασιλεῖς ἀπὸ τὸ παλάτιον ἠλόγουν τὸν ἐν τῷ Ἴπποδρόμῳ λαόν. Μέσον τοῦ Ἴπποδρόμου καὶ τοῦ παλατίου ἦτο τὸ τεῖχος τοῦτο. Ἦτο λοιπὸν πλησιέστατα τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ Ἴπποδρόμου, ἐπὶ τοῦ χώρου, ὅπου μετέπειτα ἀνηγέρθη τὸ τέμενος τοῦ Σουλτάν Ἀχμέτ. Τὰ ἐνδιδαιτήματα τῶν αὐτοκρατόρων, καλούμενα ποτὲ μὲν ἀνάκτορα, ποτὲ δὲ παλάτια καὶ βασιλεία, δὲν ἦσαν ἐν σύνολον ἀρμονικόν, καθὼς πολλὰ σημερινὰ τῶν Εὐρωπαϊῶν βασιλέων, ἀλλὰ τρίκλινοι πολλοὶ, παντὸς μεγέθους καὶ ποικίλης διακοσμῆσεως, ἀνεγερθέντες ἀπὸ τὸν Μέγαν Κωνσταντῖνον καὶ τοὺς διαδόχους αὐτοκράτορας, μέχρι Νικηφόρου τοῦ Φωκά. Μετὰ τὸν ἐνδέκατον αἰῶνα, οἱ βασιλεῖς παρημέλησαν τ' ἀνάκτορα ταῦτα προτιμώντες τὸ τῶν Βλαχερνῶν, τὸ ὅποσον τοσοῦτω ἐχόσμησαν οἱ Κομνηνοί. Τὸ νῦν ὀρώμενον τεῖχος, τὸ περιβάλλον τὰ Σουλτανικὰ ἀνάκτορα, διαφέρει τῶν ἄλλων τειχῶν. Ἀναβάθραι ἐσωτερικαὶ ἐκατέρωθεν τῶν πύργων, ἄγουσιν εἰς τὰς ἐπάλξεις. Τὰ πολλὰ παράθυρα, αἱ πλίνθοι καὶ ἐν γένει ἡ τειχοδομία ὅλη, εἶναι παρακμαζούσης ἐποχῆς ἔργα. Ἀνεγερθέντος τοῦ νέου τούτου τείχους, ἔμειναν ἀφρούρητα τὸ μέγα παλάτιον, ὁ τρίκλινος τῆς Μαγναύρας, τὸ παλάτιον τῆς Πορφύρας καὶ τὸ πεντακούβουχλον²⁾. Τότε πιθανὸν κατηδαφίσθησαν τὰ παλαιὰ τεῖχη καὶ ἐκ τῆς ὕλης ταύτης ἀνηγέρθησαν τὰ νέα ταῦτα. Παράδοξον εἶναι, ὅτι οὐδεὶς τῶν μέχρι τοῦδε γνωσῶν Βυζαντινῶν ἱστορικῶν ἀναφέρει, πότε τοῦτο ἀνηγέρθη καὶ τίς ἀνήγειρεν αὐτό. Τὰ ἔξω τοῦ τείχους τούτου παλάτια κατηδαφίσθησαν, διότι μὴ ἐπισκευαζομένων ἕνεκα τῆς ἀλλαχόσε κατοικίας τῶν βασιλέων καὶ ἴσως ἕνεκα τοῦ κενοῦ ταμείου, ὀλίγον κατ' ὀλίγον κατέπιπτον. Παράλογον εἶναι νὰ εἴπωμεν, ὅτι τὰ παλάτια ταῦτα μετὰ τοῦ τόσου κόσμου αὐτῶν ἔμειναν ἀφρούρητα καὶ ἀνευ τοῦ περιβάλλοντος αὐτὰ τείχους.

Ὅταν περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Αὐγούστου, οἱ ἐργάται διαρρήξαντες τὸ πρὸς ἀνατολὰς τεῖχος τῆς Καρὰ-καπουσοῦ, ἤρχισαν κατεδαφίζοντες τὰς φραγὰς τῶν

¹⁾ Γ. Κωδινός, 19. ²⁾ J. Labarte, σελ. 94.

κήπων, υποσκάπτοντες θεμέλια οίκων και λουτρῶν, ἤλπιζον νὰ εὔρω ἔχνη τοῦ ἀρχαίου τούτου τείχους ἢ τοῦλάχιστον τὰ θεμέλια αὐτοῦ. Τὰ πρῶτα τριακόσια μέτρα τοῦ δρόμου δὲν ἀνεσκάφθησαν. Ἐντὸς τῶν κήπων, ἔχνος Βυζαντινῶν κτιρίων δὲν ἐφάνη. Εἷς τινα κρήνην, ὀπισθεν τῆς Ἀχῆρ-καπουσοῦ, ὑπῆρχον δύο μέγιστα λάρνακες ἐκ μαρμάρου μετὰ σταυρῶν.

Δεξιόθεν τοῦ δρόμου, 540 βήματα μακρὰν τῆς Καρὰ-καπουσοῦ, κατηδάφισαν οἱ ἐργάται Βυζαντινὰ ὑπόγεια καὶ ἀνώγεια, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐθεμελιῶντο πενιχραὶ Ὄθωμανικαὶ οἰκίαι. Σώζονται εἰσέτι ἀψίδες τινὲς καὶ ἐπὶ τούτων, εἰκάζω, ἤρειδετο ἄλλοτε τὸ παλάτιον τῆς Πορφύρας, τοῦ ὁποίου τὴν θέσιν ἐδῶ διορίζει ὁ περιουστάτος Labarte. Ἐκολλούθουν μετὰ πολλῆς σπουδῆς τοὺς σκαφεῖς, διότι προχωροῦντος τοῦ δρόμου ἀνυψοῦτο τὸ ἔδαφος καὶ οἱ ἐργάται ἤρχισαν ἀνασκάπτοντες βαθύτατα τὴν γῆν. Μεσοῦντος τοῦ Αὐγούστου, ὅτε καθ' ὅλον τὸν δρόμον κατερρίφθησαν αἱ φραγαὶ καὶ τὰ ὑψηλὰ πέτρινα τείχη, τὰ περιβάλλοντά τινων πλουσιῶν Ὄθωμανῶν τοὺς κήπους, ἐφάνη διὰ μιᾶς, περιεκλεισμένον ἐντὸς κήπου Ὄθωμανικοῦ, Βυζαντινὸν τείχος, τεσσαράκοντα περίπου μέτρων μήκους, δώδεκα ὕψους, μετὰ μεγίστης καμαρωτῆς πύλης, ὑποκρατουμένης ὑπὸ τεσσάρων μεγάλων μαρμαρίνων κιόνων. Μῆκος τῆς πύλης ταύτης Μ. 6,05. Τὸ τείχος τοῦτο, παρεκτεινόμενον μὲν μέχρι θαλάσσης, ἤθελε λήξει εἰς τὸν πύργον τοῦ παλαιοῦ φάρου, κτιρίου Ὄθωμανικοῦ, παρεκτεινόμενον δὲ πρὸς τὰ ἄνω, διακόπτει τὸ τέμενος τοῦ Σουλτάν Ἀχμέτ. Τὸ τείχος τοῦτο ἔχει ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς δίοδον διὰ καμαρῶν, καλούμενην ἀπὸ τοὺς Βυζαντίους τὰ διαβατικά τοῦ Μαρκιανοῦ. Ἡ πύλη αὕτη εἶναι, εἰκάζω, ἢ καλουμένη τὸ πάλαι Καρέα. Λέγει Νικήτας ὁ Χωνειάτης ¹⁾· «ἐπεὶ δὲ τὸ πλῆθος ἦν εἰσχυθὲν ἔσωθεν τῶν ἀνακτόρων . . . ἀνατραπείσης τῆς πύλης, ἧτις Καρέα λέγεται . . . τὸ δὲ τοῦ δήμου πολὺ, ἐπειδὴ τὰ ἀνάκτορα ἄνετα ἐγεγόνεισαν καὶ οὐδεὶς ἦν ὁ κωλύων αὐτούς» κτλ. Ὅτε οἱ Βυζάντιοι ἀνήγειραν τὸ νῦν ὀρώμενον τείχος, τὴν πύλην, τὴν ὑπὸ τῶν Ὄθωμανῶν καλούμενην Καρὰ-καπουσοῦ, ἐκάλουν Καρέαν καὶ ἐκ τούτου ἢ νῦν Καρὰ-καπή, μέλαινα πύλη ἢ Καρὰ-καπουσοῦ, πύλη χειρσαία ἢ πύλη τῆς ξηρᾶς. Ἡ ὠραία πύλη αὕτη ἢ Βυζαντινὴ εὕρισκομένη ἐν τινὶ κήπῳ Ὄθωμανικῷ, κατηδαφίσθη.

Τὸ τείχος τοῦτο, ἀφανέσατον μέχρι τοῦδε εἰς τοὺς ὀδεύοντας διὰ τῶν ἐκεῖσε ὀδῶν, εἶναι ἀναντιρρήτως λείψανον τοῦ ἀρχαιοτάτου τείχους τοῦ περικλείοντος τὰ Βυζαντινὰ παλάτια. Ἡ ἀνέυρεσις τοῦ τείχους τούτου εὐκρινέστατα σαφνίζει καὶ ἕτερα ἀσαφῆ καὶ ἀβέβαια τῶν Βυζαντινῶν. Ἀπέχει 750 βήματα ἀπὸ τὴν Καρὰ-καπουσοῦ· ἀτυχῶς, καθὼς προεῖπον, οἱ σκαφεῖς κατηδάφισαν τὴν πύλην Καρέαν, τὸ δὲ τείχος ὅλον σώζεται μέχρι σήμερον δεξιόθεν τοῦ δρόμου.

¹⁾ Σελ. 452, 453.

Οἱ Βυζάντιοι ἀνεγείραντες τὸ νέον τεῖχος τῶν παλατιῶν, ἀπὸ Βάβ-ι-Χου-μαγιοῦν μέχρι θαλάσσης, ἐπεξέτειναν καὶ τὸ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, πρὸς τὴν πύλην τοῦ Εὐγενίου, περιλαμβάνοντες ἐδῶ νέον χώρον, δι' ὅσον ἀπώλεσαν ἐπὶ τῆς Προποντίδος ¹⁾). Τὰ ἐκεῖ χερσαῖα τεῖχη τοῦ σημερινοῦ ἀνακτορικοῦ περιβόλου, ἐκτεινόμενα ἀπὸ τῆς Ἀγίας Εἰρήνης μέχρι τῆς πύλης τοῦ Εὐγενίου, εἶναι ἔργα τῆς αὐτῆς ἐποχῆς. Τὸ ἀρχαῖον τεῖχος τοῦ Βυζαντινοῦ περιβόλου πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν εἶναι τὸ κυκλώπειον τεῖχος, τὸ ὁποῖον ἀνεκαλύφθη πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Ἀγίου Δημητρίου, ὅπου, κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς, λήγει καὶ τὸ Τζυκανιστήριον καὶ ὅπου ἦτον ἡ πύλη ἡ ἄγουσα πρὸς τὴν πόλιν. Ὅλος ὁ χώρος λοιπὸν, ὁ ἐκτεινόμενος ἀπὸ τὴν ἄκραν τοῦ Τζυκανιστηρίου μέχρι τῆς πύλης τοῦ Εὐγενίου, περιελήφθη ἐντὸς τῶν ἀνακτόρων, χώρος περὶ τοῦ ὁποίου σπανίως γίνεται μνεῖα ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ· ἦτο μάλιστα πρὸ τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ νέου τεύχους, μεγίστη ἀγορά. Ἐδῶθεν μέχρι τῆς Πύλης τοῦ Νεωρίου, τῆς Βαχτσέ καπουσοῦ, συγκατώκουν Σαρακηνοί, Γενουήνσιοι, Ἀμαλφῆνοι, Πισαῖοι καὶ Ἑβραῖοι ²⁾), ἅπαντες ἔχοντες ἰδίας ἀποβάθρας ἀποθήκας καὶ ναοὺς.

Ἐκ τῶν πολλῶν Βυζαντινῶν μαρτυριῶν, ἀναφέρω τ' ἀκόλουθα τοῦ Νικ. Χωνειάτου ³⁾ περὶ τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ. «Μεθ' ἡμέρας δέ τινας καὶ αὐτὸς τὴν μεγαλόπολιν εἰσιὼν κατάγει θρίαμβον ἀπὸ τῆς Ἐώας πύλης, ἦτις ἀνέωγε κατὰ τὴν Ἀκρόπολιν ⁴⁾)... αὐτὰ μέντοι τὰ καθ' ἑκάτερα μέρη τῆς ἀγυῖας, καθ' ἣν ἐμελλε τελεῖσθαι ὁ θρίαμβος, παρυφιστάμενα δρύφακτα εἰς διώροφά τε καὶ τριώροφα παρυφούμενα πᾶσιν ἐνεποίουν θαυμασμόν, καὶ τὰ τέγη δ' οὐχ ἦκιστα μάλιστα πολλοὺς τοὺς θεωμένους καὶ πάντας ἀνέχοντας ἐκκρεμεῖς... εἰς δὲ τὸν μέγαν νεὼν εἰσιὼν καὶ τοῦ παντός ἐνώπιον λεῶ τὴν τοῦ Κυρίου λαλήσας αἴνεσιν, πρόεισιν ἐκεῖθεν εἰς τὰ βασίλεια»· βεβαίως τοσοῦτος λαὸς δὲν συνεχωρεῖτο νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὰ βασίλεια.

Ὁ Καντακουζηνός, γράφων μεσοῦντος τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος, λέγει ⁵⁾· «καὶ πρὸς τῷ ναῷ τοῦ μεγαλομάρτυρος γενόμενος Δημητρίου, δὲ τῶν βασιλείων ὠκοδόμητο ἐντός»· καὶ πάλιν ⁶⁾), «πρὸς τὸν ἐν βασιλείοις τοῦ μυροβλύτου Δημητρίου». Ἦτο λοιπὸν ὁ Ἅγιος Δημήτριος ἐντὸς τῶν βασιλείων τῷ 1341, καὶ αὕτη ἡ ἐπανάληψις τοῦ Καντακουζηνοῦ «ἐν τοῖς βασιλείοις», μὲ πείθει ὅτι πρὸ ὀλίγου περιελήφθη ὁ Ἅγιος Δημήτριος ἐντὸς τῶν βασιλείων καὶ ἐπομένως δὲν ἦτον εἰσέτι τοῖς πᾶσι γνωστόν. Εἰκάζω δὲ, ὅτι τὸ νέον τοῦτο τεῖ-

¹⁾ Ὁ Labarte, σελ. 217, εἰκάζει, ὅτι ὁ ἀρχαῖος Βυζαντινὸς ἀνακτορικὸς περιβόλος ἦτο 400,000 μέτρων τετραγωνικῶν· εἰκασία ἀπλή, διότι ὁ συγγραφεὺς δὲν ἐγνώριζε ποῦ ἔληγον τὰ ἐπὶ τῆς Προποντίδος τεῖχη. ²⁾ Ὁ Βουονδελμόντε θέτει εἰς τὸ μέρος τοῦτο πύλην ὑπ' αὐτοῦ καλουμένην Porta judaica. ³⁾ Σελ. 452. ⁴⁾ C. Christ. Τόμ. Α'. σελ. 55. ⁵⁾ Τόμ. Β'. σελ. 47. ⁶⁾ Ἰδ. Τόμ. Β'. σελ. 66.

χος ἀνηγέρθη περὶ τὸ 1268, βασιλεύοντος Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου· τοῦτο δὲ ἐξάγω ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν Γενοουησίων τῶν μετὰ τῶν Βυζαντιῶν ἐμπορευομένων. Περὶ τούτων θέλω λαλήσει ἐν τῷ ἐμπορίῳ τῶν Γενοουησίων.

Πρὸς ἀνατολὰς τῆς Σιδηρᾶς πύλης, καλουμένης διὰ τινὰ ἔτη μετὰ τὴν ἀλωσιν πόρτα τῆς Ἀρκούδας, Ἀρκουδόπορτα καὶ πόρτα τοῦ Λέοντος¹⁾, εἰσίνοντο ἐπὶ τῶν τειχῶν παράθυρα μετὰ κορωνίδων καὶ δύο μαρμάρινοι λέοντες εὐτελεστάτης ἐργασίας²⁾. Ταῦτα δὲ τὰ κοσμήματα, καθὼς καὶ ὅλον τὸ τεῖχος, κατηδαφίσθησαν, διότι διὰ τοῦ χώρου τούτου διέρχεται ὁ σιδηρόδρομος. Μέγα ὑπόγειον ἐκ μαρμάρου ἀνεκαλύφθη μέτρα τινὰ ὑπὸ τὴν γῆν, εἰς τοῦ ὁποίου τὰς ὁπὰς δὲν ἠδυνήθην νὰ εἰσέλθω, ἔνεκα τῶν χωμάτων. Ἀνατολικώτερον, ἐπὶ αὐτοῦ τοῦ παραλίου τείχους, φαίνονται μέχρι σήμερον χίονες ἐντὸς τοῦ τείχους καὶ παρέχει ἔσω τοῦ τείχους ἑπτὰ καμάραι πλινθόκτιστοι, τῶν ὁποίων αἱ τρεῖς κατὰ μέρος κατηδαφίσθησαν. Εἰς τὰς τέσσαρας ἄλλας, μήκους Μ. 5,12, καὶ πλάτους Μ. 4,35, σώζονται τρεῖς θύραι, Μ. 12 περίπου ἄνω τῆς θαλάσσης. Αἱ μονόλιθοι παραστάδες ἐκ μαρμάρου, ἐντέχνως λελαξευμένοι, εἶναι ὕψους Μ. 3,70, τὸ πλάτος τῶν θυρῶν Μ. 1,76. Τὸ ἀνώφλιον καὶ τῶν τριῶν εἶναι κεκοσμημένον με φύλλα ἀκάνθου, λεπτοτάτης καὶ ὠραιότητας ἐργασίας· ἡ μεσαία θύρα εἶναι χαμαλωτέρα. Ἄνω τῶν θυρῶν εἶναι ἡμικύκλιοι ὅπαι διὰ φῶς. Ἐπὶ τοῦ ἔξω τείχους σώζονται εἰσέτι μεγάλοι μαρμάρινοι ἀντηρίδες ὑποκρατοῦσαι τὸν πάλαι ἐξώστην, ἐκτεινόμενον ὑπὸ τὰς θύρας καὶ τὸ ἐπίλοιπον τεῖχος· ὅμοιαι ἀντηρίδες φαίνονται εἰς τὸν πύργον τοῦ Ἰσαάκιου Ἀγγέλου. Ἀνασκαπτομένης τῆς γῆς ὀπισθεν τῶν καμαρῶν τούτων, ἀνεφάνησαν ὑπόγεια, θεμέλια καὶ λείψανα κτιρίων τοσοῦτω ἐρυμνά, ὥστε μετεχειρίσθησαν οἱ ἐργάται πρὸς ἐκκαθάρισιν τοῦ δρόμου, βαρύτατα σκέπαρνα καὶ πυρίτιδα.

Ἄπαντὰ τὰ κτίρια ταῦτα ἐκάλουν οἱ πλειότεροι παλάτια τοῦ Ὀρμίσδα ἢ Ὀρμίσδου. Ὁ Δουκάγιος³⁾ φρονεῖ, ὅτι εἰς τὸ παλάτιον τοῦτο ὑπῆρχον τὰ θησαυροφυλάκια τῶν αὐτοκρατόρων· λέγει δὲ ἀλλαχοῦ, ὅτι πιθανὸν τὰ ἐπὶ τῶν τειχῶν παράθυρα ταῦτα πλησίον τῆς Σιδηρᾶς πύλης, ἦσαν μέρος τοῦ παλατίου τῶν Σοφίων⁴⁾. Ἰδοῦ περὶ τούτου γραφόμενά τινὰ τῶν Βυζαντιῶν. Λέγει ὁ Προκόπιος περὶ Ἰουστινιανοῦ. «Εἰς δὲ τοῦ Χριστοῦ Ἀποστόλους τὸ πιστὸν ἐπιδέδεικται τρόπῳ τοιῶδε· πρῶτα μὲν Πέτρῳ καὶ Παύλῳ νεῶν οὐ πρότερον ὄντα ἐν Βυζαντίῳ ἐδείματο παρὰ τὴν Βασιλέως αὐλὴν, ἢ Ὀρμίσδου⁵⁾ τὸ παλαιὸν ἐπώνυμος

1) Juxta portam urbis quam vocant Leonis. Π. Γύλλιος, Βιβλ. Β΄. Κεφάλ. 45. Κωδ. σελ. 404. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 700. 2) Ὁ Πατριάρχης, σελ. 32, φρονεῖ; ὅτι τὰ λείψανα ταῦτα ἦσαν τοῦ παλατίου τοῦ Ἄετοῦ, ἀνεγερθέντος ὑπὸ Θεοδοσίου τοῦ νεωτέρου. Οἱ λέοντες οὗτοι μετεκομίσθησαν εἰς τὸ μουσεῖον τῆς Ἁγίας Εἰρήνης. 3) C. Christ. Βιβλ. Β΄. σελ. 119. 4) Quod quidem palatium illud forte fuerit, quod Sophianarum dictum est. C. Christ. Βιβλ. Β΄. σελ. 55. 5) Μένανδρος, σελ. 411, 416.

ἦν ταύτην γὰρ ἰδίαν αὐτοῦ οἰκίαν παλάτιον εἶναι δοκοῦν τε καὶ πρέπειν τῷ μεγαλοπρεπεῖ τῆς οἰκοδομίας διαπρεψάμενος, ἐπειδὴ αὐτοκράτωρ κατέστη Ῥωμαίοις, τοῖς ἄλλοις βασιλείοις ἐνήψεν, οὗ δὴ καὶ τέμενος ἄλλο Ἀγίοις ἐπιφανέσι Σεργίῳ τε καὶ Βάκχῳ ἐδείματο, καὶ ἐπειτα καὶ τέμενος ἐκ πλαγίου τούτῳ παρακείμενον»¹⁾. Πάλιν μετ' ὀλίγον· «πρὸς ἐπὶ τούτοις δὲ τὴν Ὀρμίσδα ἐπάνυμον οἰκίαν, ἀγχιστα οὔσαν τῶν βασιλείων, παραλλάξαι τε καὶ ὅλως εἰς τὸ ἐπιφανέστερον μεθαρμοσάμενος, ὡς τοῖς βασιλείοις ἐπικεικῶς πρέπει, τῷ παλατίῳ ἐντέθεικεν, εὐρύτερόν τε αὐτὸ, καὶ πολλῶ ἔτι μᾶλλον ἀξιώτερον πάντῃ ἐξείργασται»²⁾. Λέγει ὁ Ἀνώνυμος Βιβλ. Γ'. «Τὰ δὲ ὄντα κτήματα εὐμεγέθη εἰς τὸν Ἅγιον Σέργιον, οἶκος ἦν τοῦ μεγάλου Ἰουστινιανοῦ, ὄντος αὐτοῦ Πατρικίου»³⁾. Ὁ Γύλλιος λέγει, ὅτι οἱ Γραικοὶ εἰσέτι ἐκάλουν τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων καλούμενην Κιουτζούκ Ἅγια Σόφια, ἐκκλησίαν τῶν Ἀγίων Σεργίου καὶ Βάκχου⁴⁾. Ἡ ἀνακάλυψις τῆς ἀρχαίας Καρέας πύλης μετὰ τοῦ τείχους ἐναργῶς σαφηνίζει τὰ γραφόμενα τοῦ Προκοπίου, «τοῖς ἄλλοις βασιλείοις ἐνήψε», καὶ «οἰκίαν ἀγχιστα οὔσαν τῶν βασιλείων». Ὁ Ἰουστινιανὸς δὲν παρεξέτεινε τὰ αὐτοκρατορικὰ τεῖχη, ἵνα ἐγκλείσῃ τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἐντὸς αὐτῶν, διότι μεταγενέστεραὶ συγγραφεῖς λαλοῦσι περὶ τοῦ τόπου ὡς κτήματος τῆς πόλεως· πρὸς τούτοις, καθὼς ὀρθότατα λέγει ὁ Labarte, ἤθελον εἶσθαι τὰ παλάτια ὑπὸ τὴν μεσημβρινὴν ὑπερκειμένην πλευρὰν τοῦ Ἰπποδρόμου καὶ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἐπαναστατοῦντος λαοῦ.

Τὸ ἔδαφος ὅλον τῶν παλατίων τοῦ Ὀρμίσδου εἶναι εἰς τινὰ μέρη, Μ. 15, ὑπεράνω τῆς θαλάσσης. Ὅπισθεν τῶν ἐπὶ τοῦ τείχους λεόντων ἦσαν πιθανώτατα οἱ κῆποι, διότι ἐντὸς αὐτοῦ ἐν μόνον ὑπόγειον ἀνεφάνη. Πρὸς τὴν γωνίαν τῆς Σιδηρᾶς πύλης τὸ τεῖχος τῶν κήπων ἐπεκτείνεται μεσογειῶς, ὑψηλὸν καὶ ὀχυρόν. Ὑπὸ τὸ τεῖχος τοῦτο, μέχρι τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἀγίων Σεργίου καὶ Βάκχου καὶ ὑπὸ τὸ ἀπόκρημνον τεῖχος τοῦ Ἰπποδρόμου, εἶναι χῶρος χθαμαλὸς καὶ ἐδῶ θέτω τὸν καλούμενον λιμένα τοῦ Ἰουλιανοῦ ἢ νεώριον τοῦ Ἰουλιανοῦ, λιμένα συγγεόμενον συχνότατα μετὰ τοῦ Βουκολέοντος καὶ τῶν Σοφίων. Λέγει ὁ Ἀνώνυμος⁵⁾, «ὅτι (γρ. εἰς) τὰ καλούμενα Ὀρμίσδου λιμὴν ἦν μικρὸς, ἐν ᾧ ὁ μέγας Ἰουστινιανὸς ἐχρημάτισε κοιτῶνα, καὶ ὠνόμασε Σέργιον καὶ Βάκχον.... ἐκλήθη Ἰουλιανοῦ λιμὴν, ὅτι ὁ κτίσας οὕτως ἐκαλεῖτο». Ὁ δὲ Κωδινὸς περὶ Κτισμάτων Κ/πόλεως, λέγει τὰ ἐπόμενα· «τὰ δὲ καλούμενα Ὀρμίσδου, λιμὴν ἐτύγχανε μικρὸς, ἐν ᾧ ὄρμουν αἱ νῆες πρὸ τοῦ κτισθῆναι τὸν λιμένα τῶν Σο-

¹⁾ Περὶ Κτισμάτων. Τόμ. Γ'. σελ. 490. ²⁾ Ἰδ. Τόμ. Γ'. σελ. 202. «Συνάξιος γὰρ οὔσης τοῦ Ἁγίου Τιμοθέου ἐν τοῖς Ὀρμίσδου, ἐν τῷ νέῳ παλατίῳ». Εὐστάθ. ἐν τῷ βίῳ Εὐτυχίου Πατρ. Κ/πόλεως, ἀρ. 37. Banduri Τόμ. Β'. σελ. 669. ³⁾ Κωδ. σελ. 425.

⁴⁾ Sergii et Bacchi adhuc superest, cujus nomen duntaxat Graeci etiam nunc retinent. Βιβλ. Β'. Κεφ. 16. ⁵⁾ Βιβλ. Γ'.

φιδῶν, ἐκ δὲ τῶν πολλῶν χρόνων ἀμεληθεὶς ἐγεμίσθη· ἐκεῖσε δὲ ὁ Ἰουστινιανὸς ὁ μέγας κατώκει πρὸ τοῦ βασιλεῦσαι· ἀπὸ δὲ τοῦ κτίσαντος αὐτὸν Ἰουλιανοῦ εἴληφε τὴν ἐπωνυμίαν καὶ καλεῖται Ἰουλιανοῦ λιμὴν» — «καὶ τότε Θεόκλης μάρτυρος ἱερὸν, ὃ παρὰ τὸν τῆς πόλεως λιμένα ἐστίν, ὄνπερ ἐπώνυμον Ἰουλιανοῦ συμβαίνει εἶναι»¹⁾. Ὁ λιμὴν οὗτος κείμενος, καθὼς προεῖπον, ὄπισθεν τῆς Σιδηρᾶς πύλης, εἴτε διότι ἦτο μικρὸς καὶ χῶρον δὲν εἶχεν ἵνα τὸν ἐπεκτείνωσι, διότι πρὸς βορρᾶν εἶναι ὁ Ἰππόδρομος, πρὸς δυσμὰς δὲ ἡ ἐκκλησία τῶν Ἀγίων Σεργίου καὶ Βάχχου, εἴτε διὰ τὸν θόρυβον καὶ τὸ ἀτίθασσον τῶν ναυτιλλομένων, ἐγεμίσθη καὶ ἠνοιχθῆ ὁ εὐρυχωρότερος καὶ μέχρι τῆς ἀλώσεως θαμιζόμενος λιμὴν τῶν Σοφιδῶν, μετέπειτα τοῦ Κοντοσκαλίου καλούμενος καὶ τὴν σήμερον Κάτεργα-λιμανί²⁾:

Ἀκατάληπτα εἰς τινὰς, τοὺς μὴ ἰδόντας τὸν τόπον τοῦτον, πιθανὸν νὰ φανῶσι τὰ ἱστορούμενα ταῦτα. Ἡ τοῦ χώρου τούτου ἐπισκόπησις, ἀδύνατος μὲν ἄλλοτε, εὐχερεστάτη δὲ τὴν σήμερον, πείθει τὸν ἐπισκεπτόμενον τὰ μέρη ταῦτα, ὅτι λιμὴν πλησίον τοῦ Ὀρμίσδα δὲν ἠδύνατο ν' ἀνοιχθῆ, εἰ μὴ ὄπισθεν τῆς Σιδηρᾶς πύλης. Ὁ Γύλλιος συγγέει τὸν Ἰουλιανὸν μετὰ τοῦ Σοφιδῶν ἢ μᾶλλον ἀγνοεῖ τὴν ἀληθῆ θέσιν τῶν δύο λιμένων. Ὁ Βανδούρης νομίζει, ὅτι ὁ λιμὴν τοῦ Ἰουλιανοῦ μετὰ καιρὸν ἐκλήθη λιμὴν τοῦ Βουκολέοντος³⁾. Ὁ Χάμμερ⁴⁾ ἐν τῇ χωρογραφίᾳ Κ/πόλεως καὶ Βοσπόρου λέγει, ὅτι δύο λιμένας εἶχεν ἡ Κ/πολις ἐπὶ τῆς Προποντίδος· ἐξ αὐτῶν ὁ εἰς εἶναι ὁ λιμὴν τοῦ παλατίου, καλούμενος καὶ βασιλικὸς ἢ τοῦ Βουκολέοντος, λαβὼν τὴν ἐπωνυμίαν ταύτην ἐκ τοῦ ὀμωνύμου παλατίου ἐκεῖσε κειμένου. Εἶναι δὲ ὁ αὐτὸς μετὰ τοῦ καλουμένου Ἰουλιανοῦ, τῶν Σοφιδῶν καὶ τοῦ Κοντοσκαλίου⁴⁾. Προσθέτει δὲ εἰς σημειώσιν, ὅτι ὁ Δουκάγγιος σφάλλει, γράφων ὅτι ὑπῆρχον τρεῖς λιμένες, τοῦ Βουκολέοντος, τοῦ Ἰουλιανοῦ καὶ τοῦ Κοντοσκαλίου⁵⁾.

Ἐρχομαι τώρα εἰς τοὺς ἡμετέρους. Λέγει ὁ Πατριάρχης. «Ἐντὸς τῆς Σιδηρᾶς πύλης ἦτον ὁ περίφημος λιμὴν τοῦ παλατίου . . . ἐκαλεῖτο λιμὴν τοῦ Ἰου-

¹⁾ Κωδ. σελ. 87. Οὕτω ἐκαλεῖτο καὶ ἐπὶ Γυλλίου. Βιβλ. Β΄. κεφ. 45. Ἐμεινεν ἀνοικτός μετὰ τὴν ἄλωσιν 62 ἔτη. Κ/πολις Πατρ. σελ. 159 ἐν σημ. ²⁾ Πρωκ. περὶ Κτισμ. Τόμ. Γ΄. σελ. 190. — «Καὶ τῷ Ἰουλιανῷ λιμένι προβόλους τίθησιν» (ὁ αὐτοκράτωρ Ἀναστάσιος). Σουΐδας, λέξ. Ἀναστάσιος· «καὶ ἐλθὼν μετὰ καράβου εἰς τὸν Ἰουλιανοῦ λιμένα.» Χρον. Πασχ. Τόμ. Α΄. σελ. 700. Μαλακᾶ Χρονογρ. σελ. 479. Γ. Κωδινός, σελ. 188. Π. Γύλλιος. σελ. 197. ³⁾ De portu Iuliani, qui deinde Buccoleontis appellatus fuit. Τόμ. Β΄. σελ. 476. ⁴⁾ Τόμ. Α΄. σελ. 21, 109. ⁵⁾ Τὸ ἐν Κοντοσκαλίῳ νεώριον ἐλέγετο καὶ νεώριον ἐν ἐπτασκάλῳ. I. Καντακουζ. Τόμ. Γ΄. σελ. 165. Προφέρεται καὶ Κοντοσκέλιον. — Ἐν τῷ λιμένι τῶν Σοφιδῶν συνεκροτήθη πόλεμος μεταξὺ Φωκᾶ καὶ Ἡρακλείου. Λέων ὁ Γραμ. σελ. 146, 191. Γ. ὁ Κωδινός καλεῖ τὴν πύλην ταύτην, πύλην τῶν Σοφιδῶν. σελ. 101.

λιανού . . . ἀκολούθως λιμὴν τοῦ παλατίου, ἀποβάθρα βασιλική, καὶ Βουκολέων»¹⁾. Μετ' ὀλίγον λέγει, ὅτι «ἡ τρίτη Ῥεγεῶν ἐμπεριέχει μεταξύ ἄλλων καὶ τὸ παλάτιον τοῦ Ἀετοῦ, καὶ τὸν βασιλικὸν λιμένα Βουκολέοντα, κατὰ τὴν χώραν τὴν σήμερον καλουμένην Γζατλαδῆ-καπή.»—Ὁ Κ. Βυζάντιος²⁾ γράφει τὰ ἐξῆς· «Σοφιανῶν ἢ Βουκολέοντος λιμὴν (τὸ νῦν Κάτεργα-λιμανί), ὁ μέγιστος καὶ ὀνομαστότατος τῶν ἐπὶ τῆς Προποντίδος τὸ πάλαι κειμένων—κατ' ἀρχὰς μὲν ἐκαλεῖτο τοῦ Ὀρμίσδου, ἢ ἐταυτίζετο μετ' ἐκείνου, ἔπειτα δὲ ὠνομάσθη τοῦ Ἰουλιανοῦ ἢ Ἰουλιανήσιος . . . μετωνομάσθη τῆς Σοφίας ἢ τῶν Σοφιῶν». Περιγράφων τὸ παλάτιον τῶν Σοφιῶν ἢ τὰ Σοφιάνα³⁾, τὰ ὁποῖα ἦσαν παρὰ τὸ σήμερον Κάτεργα-λιμανί, λέγει·—«τὸ δὲ παλάτιον τοῦτο ἐλέγετο, καθὼς καὶ ἦτο, καὶ κάτω παλάτιον τοῦ Βουκολέοντος, σχετικῶς ὡς πρὸς τὸ τοῦ Θεοδοσίου, τὸ ὁποῖον ἦτον ὑπερκειμένον καὶ ἐπάνω, καὶ ἀπ' ἐκείνου πρὸς τοῦτο ἔφερε μεγαλοπρεπῆς καὶ μαρμάρινος κάθοδος, προήκουσα μέχρι τῆς καλουμένης ὑπὸ τοῦ Χωνειάτου, Ἀποβάθρας τοῦ Βασιλέως». . . . — Λέγει πάλιν μετ' ὀλίγον . . . «καὶ διὰ τοῦτο συγγέεται τὸ παλάτιον τοῦτο τῷ τε πρὸ αὐτοῦ τοῦ Ὀρμίσδου, καὶ τῷ μετ' αὐτὸ τοῦ Ἐλευθερίου ἢ τῆς Εἰρήνης καὶ δὲν εἶν' ἀπίθανον νὰ ἦσαν τὰ τρία ταῦτα ἐν καὶ τὸ αὐτό.»

Ταῦτα ἐπλάνησαν καὶ τὸν Κ. Παππαρρηγόπουλον⁴⁾ λέγοντα. «Ἡ πόλις ἐμεινεν εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Φράγκων ἀπὸ τῶν Βλαχερνῶν μέχρι τοῦ Βουκολέοντος καὶ μέχρι τῆς Χρυσῆς πύλης, ἦτοι ὡς ἠθέλομεν εἶπει σήμερον ἀπὸ τοῦ Ἐγιούπ-Ἐνσαρῖ, μέχρι τοῦ Κάτεργα-λιμανί, καὶ τοῦ Γεντί-κουλέ, τῶν Ἑπτὰ πύργων».

Ταῦτα καταγράφω, ἵνα καταδείξω τὴν ἀνάγκην συντονωτέρας μελέτης εἰς τὴν εἰσέτι ἀσαφῆ χωρογραφίαν τῆς μεγαλοπόλεως ταύτης. Μὴ λησμονῶμεν δὲ ἀναγινώσκοντες τοσοῦτων μεγατίμων συγγραφέων τ' ἁμαρτήματα, ὅτι συνέγραψαν ἐν χαλεποῖς χρόνοις. Εἰς ἡμᾶς τὰ πάντα σήμερον εἶν' εὐπρόσιτα καὶ ἀξιόμειπτοι εἶμεθα, ἀν δὲν διαφωτίσωμεν τὴν ἱστορίαν ὅλην τῆς Κ/πόλεως, ἀκολουθοῦντες τὰ ἔχνη τοσοῦτων φερεπόντων ἀνδρῶν.

Διευκρινήσας τὴν ἀληθῆ θέσιν τοῦ λιμένος τοῦ Ἰουλιανοῦ, μετὰ θάρρους λέγω, ὅτι τὰ ἐπὶ τοῦ παραλίου τείχους ἐρείπια καὶ αἱ πέντε πλινθόκτιστοι καμάραι εἶναι ἀναμφιλέκτως τοῦ μεγάλου Ἰουστινιανοῦ τὸ ἐνδιαίτημα. Βέβαιον εἶναι, ὅτι ζῶντος αὐτοῦ αἱ καμάραι αὗται ἦσαν μέρος τοῦ ὅλου παλατίου.

Εἶπον ἀνωτέρω⁵⁾ ὅτι οὐδέποτε τοσοῦτῳ ἐφωτίσθη ἡ ἱστορία τοῦ Βυζαντίου, ὅσῳ σήμερον ἀπὸ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ Θρακικοῦ σιδηροδρόμου. Ἐμάθομεν τὴν

¹⁾ Σελ. 32, 38, 136. ²⁾ Τόμ. Α'. σελ. 268. ³⁾ Ἴδ. Τόμ. Α'. σελ. 273. ⁴⁾ Ἱστορία τοῦ Ἑλλ. Ἔθνους. Τόμ. Δ'. σελ. 725. Πρβ. καὶ τὸν Χάμμερ. C/polis. Τόμ. Α'. σελ. 496. ⁵⁾ Πρβ. σελ. 100.

θέσιν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Εἶδομεν τὸ ἐν τῇ Ἀκροπόλει ἀρχαῖον τεῖχος τοῦ Βυζαντινοῦ ἀνακτορικοῦ περιδόλου, τὸ παλάτιον τοῦ Βουκολέοντος, τὰ δεσμωτήρια ἢ τὰς καμάρας τοῦ Βουκολέοντος, τὸ φρουραρχεῖον τῶν ἐκεῖσε νυκτοφυλάκων, τὸν λιμένα τοῦ Βουκολέοντος, τὰ πλησίον τοῦ Ὀρμίσδου ἀρχαῖα Βυζαντινὰ τεῖχη, τὴν πύλην Καρέαν, τὴν οἰκίαν τοῦ μεγάλου Ἰουστινιανοῦ, τὸν λιμένα τοῦ Ἰουλιανοῦ καὶ ἀμφοτέρωθεν τὰ ὄρια τοῦ ἐπὶ θαλάσσης ἐπικλινούσ τεύχους τῶν ἀρχαίων Βυζαντινῶν ἀνακτόρων.

BIBLION ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟΝ ΤΩΝ ΓΕΝΟΥΗΝΣΙΩΝ ΕΝ Κ/ΠΟΛΕΙ ΚΑΙ ΕΥΞΕΙΝΩ ΠΟΝΤΩ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΕΣΑΙΩΝΑ ¹⁾.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

ΣΥΝΟΙΚΙΑΙ ΤΩΝ ΓΕΝΟΥΗΝΣΙΩΝ ΠΡΟ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ Κ/ΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΛΑΤΙΝΩΝ ΤΩ 1204.

Ἡ φίλη Ἰταλία, ἣτις ἄλλοτε τοσούτῳ συνεμπορεύετο μετὰ τῶν Βυζαντιῶν, δημοσιεύει σήμερον τὰ ἐμπορικά της ἐγγράφα, μέχρι τοῦδε κεκρυμμένα εἰς τ' ἀρχεῖα καὶ τὰς βιβλιοθήκας αὐτῆς. Τούτων τινὰ μὲν, βέβηλοι χεῖρες ἀφήρπασαν, τινὰ δέ, ἠφάνισαν ἢ ὑγρασία, ὁ κονιορτός καὶ οἱ σῆτες.

Οἱ Ἰταλοὶ βιοῦντες σήμερον βίον ἐλευθεριώτερον, σπουδάζουσι μετὰ πολλοῦ ζήλου τὴν πάτριον ἱστορίαν καὶ τὴν ἀτρόμητον θαλασσοπλοίαν τῶν πατέρων αὐτῶν, καθ' ὅλην τὴν ἀνατολικὴν Μεσόγειον. Τὰ ἱστορικὰ μελετήματα ἐτέρων εὐνομούμενων ἐθνῶν διηρέθισαν αὐτοὺς, ποθεῦντας ἵνα μάθωσιν οὐχὶ μόνον τοὺς πολέμους, ἀλλὰ τὰ ἥθη, ἔθιμα καὶ τὴν πολιτείαν τῶν πατέρων αὐτῶν.

Τὸν ἡμέτερον μεσαιωνικὸν βίον, μέχρι τοῦδε ἀνιστόρητον, σαφηνίζουσι περισπούδαστα συγγράμματα τῶν ἡμετέρων καὶ ἀλλοδαπῶν. Ἀπὸ τῆς τελευταίας ἀλώσεως μέχρι τῆς σήμερον, οἱ ἱστοροῦντες τὴν πολιτείαν καὶ τοὺς πολέμους τῶν Ὀθωμανῶν, σπανιώτατα ἀναμιμνήσκονται τοῦ ἡμετέρου ἔθνους, ἀσῆμου καὶ ταπεινοῦ. Ἐνεκα τούτου οὐδένα ἱστορικὸν τῶν Τουρκικῶν πραγμάτων Εὐρωπαῖον γινώσκω, ἀρμόδιον νὰ μεταφρασθῇ εἰς τὴν ἡμετέραν γλῶσσαν. Ὁφείλομεν ἐκ τῶν ἐσχάτως δημοσιευθέντων ἡμετέρων καὶ ξένων ἐγγράφων καὶ συνθηκῶν, νὰ ἱστορήσωμεν ἡμεῖς τοὺς ἄρχοντας Ὀθωμανοὺς, συνάμα δὲ τὸν βίον καὶ τὰ παθήματα τοῦ ἀρχομένου Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

¹⁾ Ἡ μελέτη αὕτη μέλλει ἀκολούθως νὰ συμπληρωθῇ, ὅταν ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν ἐκδοθῶσιν ἅπαντα τοῦ Καφᾶ τὰ ἐγγράφα.

Συγγράμματα δυσανάγνωστα καὶ ἀσυνάρτητα, ἀφηγούμενα βιωτικὰς φροντίδας, παραδόσεις, μύθους καὶ παροιμίας, μαρτυρούσας τὴν ἀμάθειαν καὶ τὰς ἐπιβλαβεῖς θρησκευτικὰς προλήψεις τοῦ λαοῦ, μεγάλως διαφωτίζουν τὸν πολιτικὸν βίον παντὸς ἔθνους. Τεκμήριον τοῦ λόγου μου εἶναι τὰ ἐν Βιέννῃ ἐκδοθέντα ἔγγραφα, ἀφηγούμενα τὰς σχέσεις τῶν Βενετῶν μετὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, τὰ Βυζαντινὰ χρυσόβουλλα καὶ ἔγγραφα τῶν πρὸ τῆς ἀλώσεως ἀκμασάντων ἡμετέρων Πατριαρχῶν¹⁾. Ἐδῶ καταφαίνονται αἱ ἐπικρατοῦσαι ἐν Κ/πόλει δεισιδαιμονίαι τοῦ Βυζαντινοῦ λαοῦ, ἡ ἀκόρεστος οἰνοφλυγία ἰδιωτῶν καὶ ἱερωμένων²⁾, ἡ ἀτιμωρησία τῶν εὐνοουμένων καὶ οἰκείων τοῦ Αὐτοκράτορος ἀρχόντων, ἀφόδως σφετεριζομένων χρήματα καὶ κτήματα ἰδιωτῶν. Οἰκίαι, ἐργαστήρια, χωράφια καὶ ἀμπελῶνες ἀφιεροῦνται εἰς ἐκκλησίας καὶ μονὰς, ἵνα διασωθῶσιν ἀπὸ πλεονέκτας ἀρχοντας. Ἀνεγείρονται καὶ κοσμοῦνται εὐκτήρια καὶ μοναὶ ἐν τῇ μεγαλοπόλει καὶ ἀλλαχόσε, ἵνα διὰ τούτων καλύψωσιν οἱ ἰδρυταὶ τὴν ἀνομίαν τοῦ προτέρου βίου καὶ ἀποφύγωσι τὴν τιμωρίαν τοῦ νόμου. Πάμπολλοι διεμάχοντο περὶ εἰκότων καὶ σεπτῶν λειψάνων, ἐκ τῶν ὁποίων ἀνδρωτὶ προσεπορίζοντο βίον ἄνετον³⁾. Ταῦτα πάντα πρᾶσμαρτυροῦσι πλείστοι τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων. Ἄνδρες καὶ γυναῖκες ἀεργοὶ καὶ φυγόπονοι κατέφευγον εἰς τὰς μονὰς, τῶν ὁποίων τὴν εὐσιτίαν καὶ οἰνοφλυγίαν διεκωμώδησεν ὁ Πτωχοπρόδρομος μεσοῦντος τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος⁴⁾. Ταύτας ὁσημέραι ἐπλούτιζον καὶ ἰδιῶται καὶ αὐτοκράτορες καὶ διὰ χρυσοβούλλων καὶ ἀρῶν, ἐκλήρυττον ἀσυδότους καὶ πάσης ὑποτελείας ἐλευθέρους⁵⁾. Οὐδὲν παράδοξον λοιπὸν, ἂν ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῆς τελευταίας ἀλώσεως μόλις εὐρέθησαν ἐν ὄλῃ τῇ Κ/πόλει, κατὰ τὸν Φραντζῆν, πεντακισχίλιοι μαχηταί, ἐνῶ πλήρεις μοναχῶν ἦσαν αἱ μοναί. Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος, οὐχὶ ἅπαξ ἀλλὰ πολλάκις προτρέπει τὸν λαὸν τῆς Κ/πόλεως, ἵνα προφυλάττηται ἀπὸ μαγείας καὶ μαγγανείας, ἀπατώσας αὐτόν⁶⁾. Ἡ Σύνοδος αὕτη, εἰς τὴν ὁποίαν κατέφευγεν ὁ λαὸς, χάριν

1) *Fontes Rerum Austriacarum. Urkunden zur Älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig. Ἐν Βιέννῃ, Τόμ. Α' καὶ Β'. 1856.—Τόμ. Γ'. 1857. Acta et Diplomata Graeca Medii Aevi, Sacra et Profana collecta, ediderunt Franciscus Miklosich et Josephus Müller. Ἐν Βιέννῃ, Τόμ. Α'. 1860.—Τόμ. Β'. 1862.—Τόμ. Γ'. 1865.—Τόμ. Δ'. 1871.* 2) *Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 187, 319. Τόμ. Β'. σελ. 76, 140, 141, 158, 535.* 3) *Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 52. Τόμ. Β'. σελ. 513.* 4) *Κορ. Ἀτακτα. Τόμ. Α'. «Οἱ μὲν (πατριτικοὶ) εἰς μοναστήρια, οἱ δὲ εἰς εὐκτηρίους οἴκους, καὶ ἐσφραγίσθησαν οἱ οἴκοι αὐτῶν». (532). Πασχ. Χρον. Τόμ. Α'. σελ. 628. Συνέχ. Θεοφάνους σελ. 606, 693. Λέων ὁ Γραμ. σελ. 350. Ἰ. Καντακουζηνός, Τόμ. Β'. σελ. 497.* 5) *Πρόβ. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Δ'. ὅπου ἐμπεριέχονται ἅπαντα τὰ προνόμια τῆς βασιλικῆς μονῆς τῶν Λέμβων.* 6) *Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 186, 188.—Τόμ. Β'. σελ. 84. «Ἴδού γὰρ ὅπερ ἐκάλυπτες σὺ τὴν ἀρχὴν, φανερώς ἀνωμολογήθη, μὴ τὰ τῶν*

τῆς εὐθυδικίας αὐτῆς, μετὰ λύπης ἠναγκάζετο πολλάκις νὰ καθυποβάλλῃ τοὺς ἀναιδῶς ψευδομένους διαδίκους εἰς ὄρκους, ἔν' ὁμολογήσωσι τὴν ἀλήθειαν. Ἀπροκαλύπτως ἐλέγχει καὶ καθαιρεῖ ἱερεῖς ἀσέμνους καὶ οἰνόφλυγας ¹⁾, ἐπισκόπους καὶ ἀρχιεπισκόπους παρανομοῦντας ²⁾, ἐπιπλήττει μετὰ πολλοῦ θάρρους καὶ τοὺς ἐν τοῖς ἀνακτόροις τῶν Βλαχερνῶν ἱεουργοῦντας ἱερεῖς, ἀπειλοῦσα καὶ πλειότερα ἐπιτίμια, ἂν ἐνοχλήσωσι τὰ «ὄτα τοῦ αὐτοκράτορος» ³⁾.

Ἐνῶ ἐκ τῶν ἐγγράφων τούτων καταφαίνονται ἡ ἀμάθεια τοῦ Βυζαντινοῦ λαοῦ καὶ ἡ πλεονεξία καὶ καταδυναστεία τῶν ἀρχόντων, μόνη ἡ Ἱερά Σύνοδος πολιτεύεται ὀρθῶς, κηδομένη τῆς ἐκκλησίας, καταδικάζουσα τὴν αὐθαιρεσίαν τῶν ἀχρείων αὐλικῶν καὶ μετὰ παρρησίας ἀποβάλλουσα τὰς ἀλόγους αἰτήσεις τῶν βασιλέων ⁴⁾.

Ὁ διερχόμενος τὰ ἀστυκὰ καὶ ἐκκλησιαστικὰ ταῦτα ἐγγράφα, τὰ συμπληροῦντα τοὺς πολιτικούς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς, ἐννοεῖ, ὅτι ὅπου ἄρχοντες καὶ ἀρχόμενοι συμπολιτεύονται ἐν ἀπάτῃ καὶ δόλῳ, ἀμφοτέροι μέλλουσι τάχιστα ν' ἀπολέσωσι καὶ πολιτείαν καὶ πατρίδα. Ἐκ τῆς διαφθορᾶς ταύτης προήλθε καὶ ἡ ἀνικανότης αὐτοῦ εἰς μάχας καὶ πολιορκίας, τὴν ὁποίαν προφανῶς ὁμολογεῖ ὁ λαὸς τῆς μεγαλοπόλεως ταύτης, κηρύττων, ὅτι κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ 1424 οὐχὶ ἡ ἀνδρία αὐτοῦ, ἀλλ' ἡ Παναγία ἐπὶ τῶν τειχῶν βαδίζουσα ἀπεδίωξε τοὺς πολιορκοῦντας Τούρκους.

Ἔτερα ἐγγράφα, ἱστοροῦντα τὰς σχέσεις τῆς Γενούης μετὰ τῶν ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ ἐμπορικῶν αὐτῆς ἀποικιῶν, ἐξετυπώθησαν πρὸ ὀλίγου ἐν Γενούῃ ⁵⁾. Πάντες γινώσκουσιν ὅτι μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κ/πόλεως, οἱ Γενουήνσιοι δὲν ἀπώλεσαν ἀπάσας τὰς ἀποικίας τοῦ Εὐξείνου Πόντου, οὐδ' ἐπτοθήθησαν ἀπὸ τὴν καταπληκτικὴν καὶ νικηφόρον πορείαν τοῦ πορθητοῦ. Τὰ ἐγγράφα ταῦτα διεσώζοντο μέχρι τῆς σήμερον εἰς τ' ἀρχεῖα τῆς τραπέζης τοῦ Ἀγ. Γεωργίου τῆς Γενούης ⁶⁾. Τινὰ μὲν μετεκομίσθησαν εἰς Παρισίους ἐπὶ Ναπολέοντος τοῦ Μεγάλου καὶ ἐκεῖσε ἐδημοσιεύθησαν ⁷⁾, τινὰ δὲ κλαπέντα ἢ πωληθέντα εὐρίσκον-

χριστιανῶν πρεσβεύων, τὰ τῶν Ἑλλήνων δὲ μᾶλλον φανερώς λατρεύων τοῖς δαίμοσι.» Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 545. ¹⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 319, 324. ²⁾ «Ἐπει δὲ εἶδον αὐτὸν (δὴλ. τὸν ἐπίσκοπον Ἀλκνίας) προδήλως μὲν καὶ τὰς συνοδικὰς ψήφους καὶ ἀποφάσεις περιφρονοῦντα καὶ ἀθετοῦντα» κτλ. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 357, 358.

³⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 56. Τόμ. Β'. σελ. 540. «Ὁ ἀπὸ τοῦ εὐαγοῦς βασιλικοῦ κλήρου τῶν Βλαχερνῶν οἰκονόμος.» Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 369. ⁴⁾ Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 507.

⁵⁾ Codice Diplomatico delle Colonie Tauro-Liguri, durante la signoria dell' ufficio di S. Giorgio, 1453—1475. Ordinato ed illustrato dal P. Amedeo Vigna. Genova. 1868—1870—1871. ⁶⁾ Cod. Diplomatico. Vol. I. σελ. X.

⁷⁾ Sauli, Della Colonia dei Genovesi in Galata. Torino. 1831. Τόμ. Α'. σελ. XVI. Ταῦτα ἐξέδωκε μετὰ σοφῶν σημειώσεων, ὁ πολυμαθὴς Silvestre de Sacy.

ται εἰς χεῖρας πολιτῶν. Ἄπαντα ταῦτα, ἀρχόμενα ἀπὸ τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 1453 καὶ λήγοντα τῷ 1475, ἐκδίδει ὁ ἐν Γενοῦῃ Λιγυρικὸς Σύλλογος τῆς πατρῴου ἱστορίας, ἐπιστατοῦντος τοῦ ἐμβριθοῦς Ἡγουμένου Ἀμεδαίου Βίγνα. Μέχρι τοῦδε ἐδημοσιεύθησαν τέσσαρα ὀγκώδη φυλλάδια, ἱστοροῦντα τὰ μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 1475 συμβάντα ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ, Γαλατᾶ, Λέσβῳ καὶ Χίῳ. Εἶναι σχεδὸν ἅπαντα Λατινιστὶ γεγραμμένα, ἀνευ πολλῆς ὀρθογραφίας, ἐξαιρουμένων τῶν ἐγγράφων τῆς παπικῆς αὐλῆς. Τινὰ εἶναι Ἰταλιστὶ ¹⁾ καὶ ὀλίγιστα Γαλλιστὶ. Τὰ ἐγγράφα ταῦτα, ἐκδοθέντα μετ' ἄλλων ἱστορικῶν ὑπομνημάτων, διὰ δαπάνης τοῦ ἄνω φιλομούσου Ἰταλικοῦ Συλλόγου τῆς Γενοῦσης, εἶναι κατ' ἐμὲ, διδακτικώτατα ἐγγράφα διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν χρόνων τούτων καὶ ἰδίως διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἡμετέρου ἔθνους, τοῦ ὁποῦ ὀλίγιστα ἱστορικὰ μνημεῖα τῶν χρόνων ἐκείνων διεσώθησαν. Ἄπασα ἡ Εὐρώπη μεγάλως ἐπήνεσε τὴν συλλογὴν ταύτην. Ἡμεῖς δὲ πρὸ πάντων εὐγνωμονοῦμεν τῇ φίλῃ Ἰταλίᾳ, διαφωτιζούσῃ διὰ τῆς ἐκδόσεως τῶν ἐγγράφων τούτων, τὴν ἡμετέραν ἱστορίαν.

Τὰ ἐγγράφα ταῦτα ἀφορῶσι κυρίως τὸν τότε εὐδαίμονα καὶ πολυάνθρωπον Καφᾶν τὴν ποτὲ Θεοδοσίαν, πόλιν κειμένην ἐπὶ τῶν νοτίων παραλίῳ τῆς Κριμαίας. Διαφωτίζουσι συνάμα καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν πολυαρίθμων ἀποικιῶν τῶν Γενοουησίων, εὐρισκομένων εἰς τὰ Εὐρωπαϊκὰ καὶ Ἀσιατικὰ παράλια τοῦ Πόντου. Καθὼς εἰς τὰ ἄνω μνημονευόμενα Πατριαρχικὰ ἐγγράφα καταφαίνεται ὁ ἰδιωτικὸς βίος τῶν Βυζαντιῶν, οὕτω καὶ τὰ ἐγγράφα ταῦτα ἀφηγοῦνται μετὰ πολλῆς ἀφελείας, τὰς ἀρπαγὰς τῶν ἀρχόντων, τὸν δόλον τῶν ἐμπορευομένων καὶ τοὺς ἀγῶνας τῆς Γενοῦσης ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν πόλεων τούτων, ἐπαπειλουμένων ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανοὺς καὶ τοὺς γείτονας Τατάρους, θρασυτέρους γενομένους κατὰ τῶν Χριστιανῶν μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κ/πόλεως. Οἱ κλαυθμοὶ τῶν κινδυνευόντων ἐν τῷ ἀπομεμονωμένῳ Εὐξείνῳ Γενοουησίῳ, ἡ ὑπὲρ αὐτῶν μέριμνα τῶν ἐν Γενοῦῃ πολιτῶν, οἱ δειλιῶντες ὑποτελεῖς Γραικοὶ καὶ Ἀρμένιοι συζῶντες μετὰ τῶν Γενοουησίων, ἀπεικονίζονται μετὰ πολλῆς ἀληθείας. Ἐδῶ οὐδεὶς ἱστορικὸς, χαριζόμενος εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ, καλύπτει τὰς παραφορὰς ἢ ἐξυμνεῖ τὰς ἀρετὰς τῶν συμπολιτῶν του.

Ταῦτα τὰ ἐγγράφα ἀνέγνων πολλάκις, ἵνα ἐκ τούτων συλλέξω τ' ἀφορῶντα κυρίως τὴν ἡμετέραν ἱστορίαν. Ἄλλ' ἵνα γένη τὸ ἔργον εὐληπτον εἰς τοὺς μηδέποτε μελετήσαντας τὴν ἱστορίαν τῶν χρόνων τούτων, ἐνόμισα καλὸν ἵνα ἱστορήσω ἀπ' ἀρχῆς, τὰς πολλὰς ἐμπορικὰς ἀποικίας τῶν Γενοουησίων ἐν Κ/πόλει, Γαλατᾶ καὶ Εὐξείνῳ Πόντῳ, καὶ προσφέρω τῷ ἡμετέρῳ ἔθνει ἅπασαν τὴν ἱστορίαν τοῦ Γενοουησίου ἐμπορίου εἰς τὰς χώρας ταύτας. Μανθάνομεν ἐκ τῆς

¹⁾ Λίαν δυσανάγνωστα καὶ πολλάκις ἀκατάληπτα εἶναι τὰ Ἰταλικὰ ἐγγράφα, γεγραμμένα τὰ πλεῖστα εἰς γλῶσσαν Γενοουησίαν. Δι' ἡμᾶς τοὺς ξένους, ἡ ἔλλειψις σημειώσεων εἶν' ἀτύχημα.

μελέτης ταύτης τὰ κτήματα, τὰς ἐκκλησίας καὶ ἀποβάθρας ἐντὸς τῆς Κ/πόλεως, τὰς ὁποίας ἐχορήγησαν εἰς τοὺς Γενουησίους καὶ ἄλλους Ἴταλοὺς οἱ Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες. Μολονότι κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους, συνέγραψαν πολλοὶ Γερμανοὶ καὶ αὐτοὶ οἱ Ἴταλοὶ περισπούδαστα συγγράμματα περὶ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐμπορευομένων Βενετῶν, Ἀμαλφηνῶν, Γενουησίων, Πισαίων καὶ ἄλλων, νομίζω ὅτι καὶ ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες, εὐγνωμόνως ἀποδεχόμενοι τὰ φιλόμουσα ταῦτα ἔργα, οὐχὶ ματαίως συνεργαζόμεθα πρὸς πληρεστέραν κατὰληψιν τῆς περιέργου ταύτης ἱστορίας καὶ διασάφησιν ἀγνωστών τινῶν τόπων.

Τὴν ἐμπορίαν τῶν Ἴταλῶν ἐν Ἀνατολῇ καὶ Εὐξείνῳ Πόντῳ, καὶ τὴν μεθ' ἡμῶν πολυετῆ αὐτῶν ἐπιμιξίαν, οὐδεὶς ἐκ τῶν ἡμετέρων μέχρι τοῦδε συνέγραψεν. Ἐξαιρουμένων τῶν ἡμετέρων Βυζαντινῶν ἱστορικῶν τοῦ δεκάτου τρίτου καὶ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος, ἀφηγουμένων τὰς ἐριδας τῶν ἐν Γαλατᾷ Γενουησίων μετὰ τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τὰς λεηλασίας αὐτῶν καὶ τῶν Βενετῶν εἰς τὸ Αἰγαῖον Πέλαγος, τὰ ἐπίλοιπα ἀρυόμεθα ἀπὸ τοὺς ἀλλοδαποὺς συγγραφεῖς. Οὗτοι δὲ, μετὰ φιλοπονίας θαυμαστῆς, ἀνεσχάλευσαν ἀντέγραψαν καὶ ἐμελέτησαν τὰ πολιτικὰ καὶ ἐμπορικὰ ἔγγραφα, τὰ πρὸ αἰῶνων τεθησαυρισμένα εἰς τ' ἀρχεῖα τῶν ἄλλοτε ἐμπορικωτάτων πόλεων τῆς Ἰταλίας, Ἰσπανίας καὶ Γερμανίας. Αἱ βιβλιοθηκαὶ τῆς Ἰταλίας, τῆς Βιέννης καὶ τῆς Πέστης παρέδωκαν εἰς τοὺς φιλομαθεῖς ἀρχαιολόγους πάντα τὰ ἔγγραφα, τὰ ὁποῖα μέχρι τοῦδε κατεσπίλουν οἱ κονιορτοὶ καὶ μετὰ τὸσαύτης ἀνέσεως κατεβίβρωσκον οἱ σκώληκες.

Ἔτερα λίαν περισπούδαστα ἔγγραφα εἶναι καὶ αἱ ἐκθέσεις τῶν προξένων πρέσβων καὶ βασιούλων τῆς Βενετίας, ἐκδοθεῖσαι πρὸ τινος χρόνου ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν χάριν τῆς πατρῴου ἱστορίας.

Ἄπαντα τὰ ἔγγραφα ταῦτα δὲν εἶναι ἱστορία ἀλλὰ βοηθήματα, ἐκ τῆς μελέτης τῶν ὁποίων φωτίζεται ὁ ἱστορικὸς, καὶ μετὰ τὴν προσήκουσαν σπουδὴν καὶ παραβολὴν αὐτῶν μετ' ἄλλων συγγραφῶν καταδεικνύει τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς συνεπείας τῶν γεγονότων καὶ τὸν ἀληθῆ χαρακτῆρα ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων. Ἐγγραφα, ὡς τὰ ἡμέτερα Πατριαρχικὰ καὶ τὰ Ἰταλικὰ τοῦ Καφᾶ, ἀφηγούμενα ἄνευ στόμφου τὰς φροντίδας καὶ βιωτικὰς μερίμνας τοῦ λαοῦ καὶ τὰ κατὰ τῶν ἀρχόντων παράπονα αὐτοῦ, διαφωτίζουν πολλὰ ἱστορικὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα εἴτε ἐκ προθέσεως, εἴτε ἐξ ἀγνοίας διαστρέφουσιν οἱ γινωστοὶ ἱστορικοί.

Πολυχρόνιον ἔργον εἶναι ἡ ἱστορία τῶν ἐμπορικῶν ἀποικιῶν τῶν Ἰταλῶν ἐν ταῖς χώραις τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους κατὰ τὸν μεσαιῶνα. Ὁφείλει ὁ ἱστορικὸς νὰ μελετήσῃ τοὺς Σταυροφορικοὺς πολέμους καὶ τὰς διαμάχας τῶν Λατίνων ἡγεμόνων εἰς τὴν Συρίαν καὶ Κύπρον¹⁾. Προϋτίμησα νὰ

¹⁾ La pomme de discorde entre Gènes et Venise, ce fut toujours le commerce du Levant. Depping, Histoire du Commerce entre le Levant et l'Eu-

ἱστορήσω τὰς ἀποικίας τῶν Γενουησιῶν, διότι ἡ Βενετία ἐποφθαλμιῶσα εἰς τὴν παράλιον Ἑπειρον, τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς νήσους αὐτῆς, ἀπεδίωξεν ἐκεῖθεν τοὺς ἀντιζήλους Γενουησίους εἰς τὸν Βόσπορον καὶ Εὐξείνιον Πόντον, ὅπου οὗτοι, βοηθούμενοι ἀπὸ τοὺς Βυζαντίους, ὠχύρωσαν τὰς πόλεις αὐτῶν, καὶ τέλος ἐκώλυον καὶ αὐτοὺς τοὺς Βενετοὺς ἀπὸ τοῦ ἐπικερδῆς ἐμπορίου τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Εἰς τῶσαύτην ἀγερωχίαν ἐφθασαν οἱ μεθ' ἡμῶν συμβιοῦντες Γενουῆνσιοι, ὥστε νὰ μὴ συγχωρῶσι καὶ αὐτοὺς τοὺς Βυζαντίους νὰ πλέωσιν ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ. Συναπωλέσθησαν δὲ μετὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἐνῶ ἡ Βενετία, διὰ τινὰ καιρὸν μετὰ τὴν ἄλωσιν, ἐνέμετο πολλὰς ὑποτελεῖς χώρας καὶ τινὰς αὐτῶν, καθὼς τὴν Ἑπτάνησον, ἐξουσίαζε μέχρι τέλους τοῦ παρελθόντος αἰῶνος.

Πρὸς τούτοις, βιοῦντες σήμερον ἐν μέσῳ πόλεων ἄλλοτε ὑπὸ τῶν Γενουησιῶν κατοικουμένων, δυνάμεθα καθὼς προεῖπον, νὰ διαφωτίσωμεν τὴν ἱστορίαν αὐτῶν καὶ ἐκ τῶν Ἑλληνιστῶν συγγραφέων. Γράφω ὅμως χάριν τῶν ἡμετέρων, καὶ ἂν ἐνίοτε μακρηγορήσω, ἢ παρεκβῶ τὰ ὄρια, τοῦτο ποιῶ, ἵνα πλείοτερον διαφωτίσω τὴν ἡμετέραν ἱστορίαν τῶν μέσων αἰῶνων καὶ δικαιώσω τοὺς ἡμετέρους προγόνους, τῶν ὁποίων ἀξιομνημόνευτα ἔργα καὶ τινὰς ἀρετὰς ἀπεισιώπησαν οἱ ξένοι, ἐνῶ διὰ ῥητορικοῦ στόμφου καὶ μετὰ πολλῆς πικρίας διετράνωσαν ὑπὲρ τὸ πρέπον τὰς κακίας αὐτῶν. Οὐχὶ περὶ τῶν Γενουησιῶν μόνων μέλλω νὰ λαλήσω, ἀλλὰ καὶ περὶ ἐτέρων Ἰταλῶν, μετὰ τῶν Βυζαντιῶν συνεμπορευομένων καὶ δίκην ληστῶν καὶ πειρατῶν ἀρπασάντων τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς πλείστας νήσους τοῦ Αἰγαίου Πελάγους ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν νομίμων ἀρχόντων, τῶν Βυζαντιῶν. Αἱ εὐφοροὶ καὶ εὐάεροι νῆσοι τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, μακρὰν τῆς Κ/πόλεως, ἔγιναν κυλινδήθρα τῶν Ἰταλῶν, καὶ ὁ ἐκεῖσε λαὸς βαρυνόμενος τὰς ἀλλεπαλλήλους ἀλλαγὰς, πολιορκίας καὶ φόρους, προσεδέχετο νέους ἡγεμόνας μετὰ πλείστης ἀδιαφορίας¹⁾.

Δι' ἡμᾶς δὲ διδακτικὴ εἶναι ἡ ἱστορία πάντων τῶν ἐν Ἀνατολῇ Ἰταλῶν, διότι πολλὰ ἡμέτερα ἱστορικὰ γεγονότα ἐσαφηνίσθησαν, καθὼς π. χ. ἡ παρακμὴ τοῦ Βυζαντινοῦ ναυτικοῦ ἐμπορίου, μὴ δυναμένου νὰ συναγωνισθῇ μετὰ τῶν Ἰταλῶν, καὶ ἡ ἐπιζήμιος συνεργία τῶν Βενετῶν καὶ Γενουησιῶν, κατὰ τοὺς τρεῖς τελευταίους αἰῶνας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους.

Τῆς πολυετοῦς συνοικίσεως τῶν Ἰταλῶν μετὰ τῶν Ἑλλήνων τεκμήρια σώζονται μέχρι τῆς σήμερον, εἰς τινὰς πόλεις, πύργοι καὶ ὀχυρώματα, τινὰ μὲν σῶα, τινὰ δὲ ἡρειπωμένα. Τὸ κύριον δὲ καὶ προφανὲς μαρτύριον τῆς μεθ' ἡμῶν συμβιώσεως αὐτῶν εἶναι ἀτυχῶς, ἡ ἀδιάλλακτος ἔχθρα Γραικῶν καὶ Λατίνων²⁾.

rope. Paris. 1830. Τόμ. Α'. σελ. 204. Miltitz. Manuel des Consuls. Londres. 1838. Τόμ. Β'.¹⁾ Νικ. Χων. σελ. 843. ²⁾ Ὁ Pococke, λαλῶν περὶ τῶν Κοπτῶν, λέγει. La haine qu' ils conservent encore aujourd' hui pour les Francs et

Πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κ/πόλεως ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν καὶ πολλὰ ἔτη μετέπειτα, πρὶν δεχθῶσιν οἱ Γερμανοὶ τὰς δοξασίας τοῦ Λουθήρου καὶ Καλβίνου, οἱ μεθ' ἡμῶν βιοῦντες ξένοι ἦσαν ὅλοι Καθολικοί. Οἱ Σταυροφόροι, οἱ μεθ' ἡμῶν ἐμπορευόμενοι Ἴταλοι καὶ οἱ συγγράψαντες περὶ Ἑλλήνων ἱερωμένοι καὶ ἰδιῶται, καλοῦσιν ἡμᾶς ἀπίστους ἀνάνδρους καὶ ψεύστας. Ὅσοι ἐκ τῆς ἐσπερίας Εὐρώπης μετέπειτα περιήρχοντο τὰς χώρας ταύτας χάριν ἐμπορίου, προσηλυτισμοῦ ἢ ἀρχαιολογικῆς μελέτης, τὰ αὐτὰ ἐπαναλαμβάνουσι. Κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας, οἱ περιηγούμενοι τὴν Ἑλλάδα καὶ Ἀνατολὴν διαμαρτυρούμενοι Γερμανοὶ καὶ Ἀγγλοὶ, ἐλάλησαν γλῶσσαν ἀλλοίαν, συμπονοῦντες λαὸν ἄλλοτε μὲν περιώνυμον καὶ νοήμονα, νῦν δὲ κατατρυχόμενον ὑπὸ δουλείας καὶ ἀμαθείας. Οἱ μετὰ τῶν Γραικῶν ἐν τῷ Αἰγαίῳ συγκατοικοῦντες Καθολικοὶ, ἀπόγονοι οἱ πλείονες τῶν Ἰταλῶν τυχοδιωκτῶν, ἀρωγούς προθύμους ἔχοντες τὴν Γαλλίαν καὶ τὸν Πάπαν, διηρέθιζον τοὺς τότε ὑποτελεῖς νησιώτας.

Ἀπὸ τὰς ἡμέρας τοῦ Φωτίου μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, οἱ Πάπαι καλοῦντες ἡμᾶς σχισματικούς καὶ σκληροτραχήλους, ὑπεξέκαιον τὸ καθ' ἡμῶν σφοδρὸν πάθος τῶν Καθολικῶν. Πρὶν εἰσέτι φθάσωσιν εἰς τὰς πύλας τῆς Κ/πόλεως οἱ Σταυροφόροι, ἀναφαίνεται εἰς τὰς προκηρύξεις καὶ τοὺς λόγους αὐτῶν, ἢ κατὰ τῶν ἀπίστων Γραικῶν δυσπιστία. Οὐδεμίᾳ ὑπὲρ τῶν τότε Γραικῶν συμπάθεια εἰς τοὺς συγγραφεῖς τῶν Σταυροφοριῶν. Ἀλέξιος ὁ Κομνηνός, ἅπαντες οἱ ἄρχοντες τοῦ τόπου καὶ αὐτὸς ὁ λαὸς τῶν ἀγρῶν καὶ τῆς Κ/πόλεως, ἦσαν κατ' αὐτοὺς κατάπτυστοι ἀπατεῶνες καὶ ἄξιοι πάσης τιμωρίας. Αἱ λεηλασίαι τῶν Σταυροφόρων διαβαιόντων διὰ τῆς Θράκης καὶ τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κ/πόλεως τῷ 1204 συμβάντα, περιγραφέντα ἀπὸ μάρτυρα αὐτόπτην τὸν Χωνειάτην, εἶναι ἔργα ἐχθρῶν πρὸς ἐχθρούς.

Ποτὲ δὲν ἐνόησαν οἱ δυτικοὶ τὴν καλουμένην παλιμβουλίαν τῶν Βυζαντινῶν ἡγεμόνων, ζητούντων τὴν μετὰ τῆς Λατινικῆς ἐκκλησίας ἔνωσιν μόνον καὶ μόνον, ἵν' ἀποσοβήσωσι τοὺς πανταχόθεν ἐπικειμένους κινδύνους. Ὅσάκις οἱ Βυζάντιοι ἐζήτησαν τῶν Λατίνων τὴν βοήθειαν κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν, ἐχαρίζετο ἢ βοήθεια, ἂν ὑπετάσσοντο εἰς τὰ δόγματα τοῦ Πάπα. Οἱ Βυζαντινοὶ ἡγεμόνες καὶ τινες ὁμοφρονοῦντες ἱεράρχαι, συνεφώνησαν ἵνα γίνωσι Καθολικοὶ, τὰ πάντα δεχόμενοι, ἀλλ' ὁ λαὸς οὐδέποτε παρεδέχθη τῶν Λατίνων τὰ δόγματα καὶ τὴν ὑποταγὴν εἰς τὸν Πάπαν, ἵν' ἀπελευθερωθῇ ἀπὸ τὸν κίνδυνον προφανοῦς δουλείας. Ἐπιστρέφοντες ἐξ Ἰταλίας, πλήρεις χαρᾶς καὶ ἐλπίδων, δὲν ἠδυνήθησαν οἱ Βυζαντινοὶ ἄρχοντες νὰ συμπαρασύρωσιν εἰς τοιαύτην δουλείαν τὸν Ἑλληνικὸν λαόν, τὸν μισοῦντα τοσοῦτω τοὺς Λατίνους. Ὅσω συνεπυκνοῦντο περὶ τὴν Κ/πολιν οἱ Ὀθωμανικοὶ στρατοὶ, ἐξ Ἀσίας καὶ Θράκης, ὅσω πλειότε-

les Grecs, mais surtout pour les premiers, à cause des efforts qu' ils ont fait pour les convertir. Voyages. Paris, 1772. Τόμ. Β'. σελ. 249—Μετ. γαλλικῆ.

ρον ἠκούοντο ἐν Εὐρώπῃ αἱ φωναὶ τῶν κινδυνευόντων Βυζαντίων, τοσοῦτω προσαπήτουν οἱ Καθολικοὶ τὴν εἰς τὸν Πάπαν ὑποταγὴν παντός τοῦ σχισματικοῦ πληρώματος ¹⁾).

Πᾶσα βοήθεια τῆς Εὐρώπης ἦτο τότε ματαία· οἱ πολέμιοι οἱ κατακτήσαντες τὸ Βυζαντινὸν κράτος καὶ διὰ πολλὰ μετέπειτα ἔτη κατανικῶντες τοσοῦτους χριστιανικοὺς στρατοὺς, ἤθελον ἀναμφιβόλως κατισχύσει ἔθλους ἰσχυροτέρου τῶν ἀφιλοπολέμων Βυζαντίων.

Ἐνῶ οἱ Βυζάντιοι ἔβλεπον τοὺς Ὀθωμανοὺς προσεγγίζοντας, ὑπέφερον συγχρόνως δεινὰ μέγιστα ἐκ τῶν πολλῶν ἐν τῷ κράτει ἐμπορευομένων Ἰταλῶν, τῶν ὁποίων τοὺς μετ' ἀλλήλων πολέμους ἔβλεπον καὶ ὑπὸ τὰ τείχη αὐτὰ τῆς πρωτευούσης. Οἱ Ἰταλοὶ ἔμποροι, πλούσιοι καὶ ναυτοπόροι θρασεῖς, ἐκδικούμενοι τοὺς αὐτοκράτορας, δι' ὅσα ὑπέφερον δικαίως ἢ ἀδίκως ἐν Βυζαντίῳ, ἐπέπιπτον ἐπὶ τῶν ἀθῶων νήσων, ἀρπάζοντες τὰ ὑπάρχοντα καὶ κτήνη τῶν νησιωτῶν, καὶ σύροντες εἰς αἰσχρὰν δουλείαν τοὺς νέους καὶ τὰς εὐειδεῖς νέας.

Πρώτιστοι τῶν Ἰταλῶν, τῶν ἐν Βυζαντίῳ ἐμπορευομένων, ἦσαν οἱ Ἀμαλφῆνοι ²⁾, τοὺς ὁποίους εὐρίσχομεν μεσοῦντος τοῦ ἐνδεκάτου αἰῶνος, ἔχοντας ἐργαστήρια καὶ ἐκκλησίας ³⁾. Οὗτοι μετέφερον ἀπὸ Κ/πόλεως εἰς Ἰταλίαν τὰ ποικίλα μεταξωτὰ, διὰ τῶν ὁποίων ἐκόσμου τοὺς ναοὺς των οἱ Ἰταλοὶ ⁴⁾.

Ὅταν ὁ Δεσιδέριος, Ἡγούμενος τῆς μονῆς τοῦ Μόντε Κασσίνου, Πάπας μετέπειτα γενόμενος Βίκτωρ Ὀγδοος, διενοεῖτο νὰ μεγαλύνῃ καὶ καλλωπίσῃ τὴν μονὴν ταύτην, προσεκάλεσεν ἐκ Βυζαντίου διὰ πρεσβευτῶν, τεχνίτας Βυζαντινοὺς. Ἦνοιξε σχολὰς ὑπὸ τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν, ὅπου ἐδιδάσκοντο οἱ Ἰταλοὶ τὴν χρυσοουργίαν, ἀργυροουργίαν, ὑελουργίαν, ξυλοουργίαν καὶ λιθουργίαν, τέχνας σχεδὸν ἀπολεσθείσας ἐν Ἰταλίᾳ, ἀλλὰ σωζομένας, καίτοι ἐν παρακμῇ ἐν Βυζαντίῳ ⁵⁾. Τὸ λατινικὸν κείμενον, τὸ ἱστοροῦν τὰ ἔργα τοῦ περιφανοῦς τού-

¹⁾ Ville-Hardouin. Paris. 1870. σελ. 32, 67. ²⁾ Une petite ville Napolitaine Amalfi, avait devancé toutes ces republicues dans le commerce du Levant. Depping. Τόμ. Α'. σελ. 238, 239. Miltitz, Manuel des Consuls. Londres. Τόμ. Β'. σελ. 8. Παρ' Ἰταλοῖς Amalfitani. Τὰ ἔγγραφα τῆς Ἀμάλφης ἀπωλέσθησαν. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 3. Illustrazioni di una carta del Mar Nero. Serristori. Firenze, 1856. σελ. 2. Byzantinische Geschichten τοῦ Ofrörer, Graz. 1872. Τόμ. Α'. σελ. 295, 367. Histoire de l'Eglise Latine de Constantinople. Belin. 1872, σελ. 3.

³⁾ Ἀναφέρεται ἡ ἐκκλησία, S. Maria Amalfitanorum de Latina. C. Christ. Βιβ. Ι. σελ. 82. Μελετίου Γεωργ. ἐν Βενετίᾳ. Τόμ. Γ'. σελ. 74. ⁴⁾ I Codici et le Arti a Monte Cassino, ὑπὸ τοῦ D. Andrea Caravita. Monte Cassino. 1869, Τόμ. Α': σελ. 172. Indumenta autem ipsius altaris. . . coopertoria serica Constantino-politana. Σελ. 173, super ipsum altare, una lena serica Constantinopolitana.

⁵⁾ Caravita, σελ. 184, 249. Di qui la chiamata degli artisti Bizantini fatta

του Ἡγουμένου, λέγει ὅτι πρὸ πεντακοσίων ἐτῶν καὶ ἐπέκεινα, ἡ Ἰταλία εἶχεν ἀπολέσει τὰς τέχνας ταύτας ¹⁾. «Ἐκ τούτων κατὰ μέγα μέρος ἀνεβλάστησεν ἡ φιλοκαλία τῆς Βυζαντινῆς σχολῆς ἐν Ἰταλία». Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Καραβίτα, οἱ ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν τούτων τεχνιτῶν διδαχθέντες Ἰταλοὶ, προσεκληθήσαν τὸ 1081 ἀπὸ τοὺς Βενεδικτίνους τῆς Κάβας, ἵνα κοσμήσωσι τὴν ἐκκλησίαν τῆς μονῆς ταύτης μὲ μωσαϊκὰ καὶ εἰκόνας ²⁾.

Κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα, ἀμφιβολία δὲν εἶναι ὅτι οἱ Βυζάντιοι οὗτοι καλλιτέχνηται μεγάλως ὠφέλησαν τὰς τέχνας ταύτας ἐν Ἰταλία ³⁾ καὶ ἐξόχως τὴν τέχνην τοῦ μωσαϊκοῦ, μολονότι κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Θεοδωρίχου ἐγένοντό τινα μωσαϊκὰ ἀπὸ τεχνίτας Ἰταλοῦς ⁴⁾.

Ὁ Δεσιδέριος, ὅστις ἄλλοτε εἶχεν ἴδει τὰς ὀρειχαλκίνοὺς πύλας τῆς μεγάλης ἐκκλησίας τῆς Ἀμάλφης, γεγομένας ἐν Βυζαντίῳ καὶ μέχρι τῆς σήμερον θαυματομένας διὰ τὸ κάλλος αὐτῶν, ἐζήτησεν ὁμοίας διὰ τὴν ἀνεγειρομένην ἐκκλησίαν τῆς μονῆς τοῦ Μόντε Κασσίνου ⁵⁾. Αἱ πύλαι αὗται, παραγγελθεῖσαι ἐν Βυζαντίῳ, ἀτυχῶς ἐγίναν μικραί. Ἐμεγεθύνθησαν δὲ καὶ ἐβλήθησαν ἐν τῷ τόπῳ τῶν, ἡγουμενεύοντος τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Ὀδερισίου ⁶⁾. Ἐπὶ τῶν πυλῶν τούτων ἐνεχαράχθησαν τὰ ὀνόματα τῶν γαιῶν καὶ ἐκκλησιῶν τοῦ Ἀγίου Βενεδίχτου. Αἱ χαραγαὶ ἐπληροῦντο δι' ἀργύρου ⁷⁾. Ὑπὸ τὰς ἐπιγραφὰς ταύτας, εἶν' ἑτέρα λέγουσα, ὅτι ταύτας τὰς πύλας ἐποίησε Μαῦρος ὁ υἱὸς τοῦ Παντολέοντος . . . τῷ 1066. Ἐν ἑτέρᾳ ἐκκλησίᾳ τῆς Ἰταλίας, πλησίον τῆς Ῥώμης, ὑπάρχουσιν ὁμοίαι πύλαι ⁸⁾, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐνεχαράχθη ἡ ἀκόλουθος ἐπιγραφή. «Τὸ 1070 ἔτος ἀπὸ τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ Κυρίου, ἐπὶ τοῦ ἀγιωτάτου Πάπα Ἀλεξάνδρου τετάρτου καὶ κυρίου Ἰλδεβράνδου εὐσεβοῦς μοναχοῦ καὶ ἀρχιδιακόνου, κατεσκευάσθησαν αἱ πύλαι αὗται ἐν τῇ βασιλικῇ πόλει τῆς Κ/πόλεως ⁹⁾, συνεργούντος τοῦ κυρίου Παντολέοντος προζένου, ὅστις διέταξε νὰ γίνωσι».

da quel sommo Abate Desiderio . . . di qui la formazione di scuole in ogni genere di lavoro, sotto quei Greci precettori, che appianando le difficoltà materiali nell'esecuzione dei lavori agevolarono la via ad una piu ampia rivelazione del genio artistico Italiano. Ἰδ. Τόμ. Γ'. σελ. 602—ed insieme ai prodotti di artigiani Greci anche l'opere di artisti furon per la via d'Amalfi portate all'Occidente. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 6. ¹⁾ «Et quoniam artium istarum ingenium a quingentis et ultra jam annis magistra Latinitas intermiserat. Caravita. Τόμ. Α'. σελ. 184 ἐν σημ. ²⁾ Caravita. Τόμ. Α'. σελ. 182 ἐν σημ.

³⁾ Πολλὰ εἰκόνες τῆς Παναγίας καὶ τοῦ Χριστοῦ ἐνεδύοντο κατὰ τὸν Βυζαντινὸν τρόπον καὶ ἔφερον καὶ τὰ παρ' ἡμῖν συνήθη γράμματα, ΜΘ. ΙΧ. κτλ. Caravita, Τόμ. Α'. σελ. 232, 244. ⁴⁾ Caravita. Τόμ. Α'. σελ. 188. ⁵⁾ Caravita. Τόμ. Α'. σελ. 194.

⁶⁾ Caravita. Τόμ. Α'. σελ. 280. ⁷⁾ Caravita. Τόμ. Α'. σελ. 194. ⁸⁾ Caravita. Τόμ. Α'. σελ. 192, ἐν τῇ καλουμένῃ Basilica Ostiense. ⁹⁾ Regia urbe Constantinopolitana.

Ἔτεροι δὴ ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ τῆς Ἀμάλφης φέρουσι τὴν ἀκόλουθον ἐπιγραφὴν· «τὸ ἔργον τοῦτο διέταξε νὰ γένη πρὸς σωτηρίαν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ὁ Παντολέων τοῦ Μαύρου Παντολέοντος» ¹⁾).

Ἐκ τούτων καταφαίνεται, ὅτι ἅπασαι αἱ πύλαι αὗται, τῶν ὁποίων τὴν τέχνην ἐθαύμαζον οἱ Ἴταλοι ²⁾, κατεσκευάσθησαν, μεσοῦντος τοῦ ἐνδεκάτου αἰῶνος ἐν Βυζαντίῳ, ἐπισατούντων Ἀμαλφηνῶν ἐμπόρων, κατοικούντων ἐν τῇ πόλει ταύτῃ. Δὲν φρονῶ, ὅτι Ἀμαλφῆνοι τεχνῖται κατεσκεύασαν τὰς πύλας ταύτας ἐν Βυζαντίῳ, ἀλλὰ τεχνῖται Βυζαντινοί, ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ βαθυπλοῦτου Παντολέοντος, διότι οἱ Ἴταλοι ἐν Βυζαντίῳ ἦσαν ἔμποροι, καὶ δὲν συνεχωρεῖτο εἰς οὐδένα ξένον νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὰς συντεχνίας τῶν ἐγχωρίων ³⁾. πρὸς τούτοις, ἂν οἱ ἐν Βυζαντίῳ Ἀμαλφῆνοι κατεσκεύαζον τοιαύτας πύλας, ἠδύναντο πορευόμενοι εἰς Ἰταλίαν, νὰ διδάξωσι τοὺς Ἰταλοὺς. Ἀπὸ τὰς ἐπιγραφὰς ταύτας μανθάνομεν, ὅτι οἱ Ἀμαλφῆνοι εἶχον ἐν Βυζαντίῳ κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον ἐκκλησίαν ἀποθήκας ἀποβάθρας καὶ πρόξενον τὸν Παντολέοντα. Τὰ χρονικά τῆς Ἀμάλφης μνημονεύουσι καὶ προσφορὰς τετρακοσίων ταρίων τοῦ αὐτοῦ Παντολέοντος τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Ἀγίας Τροφιμένης τῶν Ἐλασσόνων ⁴⁾.

Μετὰ τὰ ἐγκαίνια τῆς περιφανοῦς ἐκκλησίας τῆς μονῆς τοῦ Μόντε Κασσίνου, ὁ Δεσιδέριος ἐπέμψε μοναχόν τινα εἰς Βυζάντιον μετὰ τριάκοντα ἕξ λιτρῶν χρυσοῦ, ἵνα κατασκευάσῃ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ τράπεζαν χρυσοῦν κεκοσμημένην διὰ λίθων πολυτίμων καὶ ἐγκαύσων, ὡς ἐπικάλυμμα τοῦ ἐμπροσθίου προσώπου τοῦ μείζονος βωμοῦ. Τὰ ἐγκαυστα ἀπεικόνιζον γεγονότα τινὰ τοῦ βίου τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Βενεδίκτου. Ἀτυχῶς, τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, μετὰ τῶν Βυζαντινῶν αὐτῆς κοσμημάτων, αἱ πολιτικαὶ ταραχαὶ καὶ οἱ ἀδιάλειπτοι σεισμοὶ ⁵⁾ τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος κατέρριψαν καὶ ἐξηφάνισαν.

Οἱ τεχνῖται οἱ Βυζαντινοί, τοὺς ὁποίους ὁ Δεσιδέριος προσεκάλεσεν εἰς Ἰταλίαν, πιθανὸν ἔμειναν ἐκεῖ καὶ μετὰ τῶν μαθητευόντων Ἰταλῶν ἔγραψαν ἀπά-

¹⁾ Ὁ Παντολέων οὗτος ἦτον Ἀμαλφῆνος, ἐμπορευόμενος ἐν Κ/πόλει.

Hoc studiis Mauri . . .

Gentis Melfigene . . .

Consule Melfigeano.

Pro Pantaleone . . . Caravita. Τόμ. Α'. σελ. 192. Τὸν Ἀμαλφῆνον τοῦτον περιγράφει ὁ Heyd ἐν τῷ Deutschen. Kunstblatt, Σεπτ. 1858. Τόμ. Α'. σελ. 233.

²⁾ «Portas aereas pulcherimas» Caravita. Τόμ. Α'. σελ. 195. ³⁾ Σφάλλει ὁ Depping, Α'. ἐν σελ. 114, λέγων· les Francs osèrent même établir des ateliers au milieu du peuple grec. ⁴⁾ S. Trofimeni di Minori. Caravita. Τόμ. Α'. σελ. 194. Ἴνα μὴ ἐπανέρχωμαι εἰς τὰ αὐτὰ, λέγω ὅτι ὅπου ἑτερόθρησκοι εἶχον συνοικίας ἐμπορικὰς, εἰς πόλεις ὑποκειμένας εἰς Γραικοὺς καὶ Μουσουλμάνους, εἶχον συγχρόνως καὶ ἐκκλησίαν καὶ κοιμητήριον. ⁵⁾ 9 Σεπτ. 1349. Caravita. Τόμ. Α'. σελ. 335.

σας τὰς ἱεράς εἰκόνας, κατὰ τὸν τύπον τῶν τότε Βυζαντινῶν ζωγράφων. Τὰ μωσαϊκὰ τῆς Ῥώμης, τὰ ἐντελέστερα τῆς Φλωρεντίας καὶ ἡ ἐντεχνος συναρμογή ποικίλων μαρμάρων ἐπὶ τοῦ δαπέδου πολλῶν Ἰταλικῶν ἐκκλησιῶν, εἶναι διδάγματα τῶν τότε εἰς Ἰταλίαν προσκληθέντων Βυζαντινῶν καλλιτεχνῶν.

Ἄνω τῆς μεγάλης πύλης τοῦ ναοῦ τοῦ Μόντε Κασσίνου, εἶναι ἡ εἰκὼν τῆς δευτέρας παρουσίας¹⁾, τὸ μόνον σχεδὸν λείψανον τῆς τέχνης τοῦ ἐνδεκάτου αἰῶνος, τὸ ὁποῖον ἂν καὶ προφανῶς Βυζαντινὸν, κατὰ τὴν ἐνδυμασίαν τῶν ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν καὶ τὰ ἱμάτια τῶν ἱερωμένων, ἔχει πλειοτέραν κίνησιν τῶν κοινῶν Βυζαντινῶν εἰκόνων. Ἡ εἰκὼν αὕτη, ὁμοία πολλῶν ἐτέρων σωζομένων μέχρι τῆς σήμερον ἐν ταῖς ἡμετέραις Ἑλληνικαῖς ἐκκλησίαις, εἶναι ἀναμφιβόλως ἔργον τῶν Βυζαντινῶν καὶ τῶν Ἰταλῶν μαθητῶν αὐτῶν.

Ἐν τῇ μονῇ τοῦ Μόντε Κασσίνου φυλάττεται σταυρὸς ἀργυροῦς, μετὰ χρυσοῦ μαργαριτῶν καὶ πολυτίμων λίθων, ἐγκλείων ἕτερον μικρότερον, φέροντα τεμάχιον τιμίου ξύλου. Ὁ σταυρὸς οὗτος φέρει τ' ἀκόλουθα γράμματα: «ξύλον τὸ λῦσαν τὴν φθορὰν τὴν ἐκ ξύλου, κοσμεῖ Ῥωμανὸς εὐπρεπῶς τῷ χρυσίῳ· Χριστῷ γὰρ αὐτῷ, κόσμος ὄν τὸ χρυσίον». Κατὰ τὰ χρονικὰ τῆς μονῆς ταύτης, εὐπατρίδης τις Ἀμαλφηνὸς ἐδωρήσατο τὸν σταυρὸν τοῦτον εἰς τὴν μόνην, ὅπου ἔγινε καὶ μοναχός· ἀφῆρπασε δ' αὐτὸν ἀπὸ τοῦ παλάτιου τῆς Κ/πόλεως εἰς τὴν συνωμοσίαν κατὰ τοῦ Μιχαὴλ τοῦ Παραπινάκη, ὅτε ἔλαβε τὸν θρόνον Νικηφόρος ὁ Βοτανειάτης τῷ 1078. Τὸ Βυζαντινὸν τοῦτο ἔργον, κατὰ τὸν Καραβίταν, φαίνεται ἔργον Ῥωμανοῦ τοῦ Δευτέρου.

Οἱ Ἀμαλφηνοὶ κατῴκουν ἅπαντες ἐντὸς τῆς περιτετειχισμένης Κωνσταντινουπόλεως, ἐν τῇ αὐτῇ ἐνορίᾳ, ὑπ' ἀρχηγὸν ἴδιον καλούμενον πρόξενον, ἔχοντες καὶ ἐκκλησίαν²⁾.

Ἐν τῇ Βόρειο-ἀνατολικῇ πλευρᾷ τοῦ ὄρους Ἄθω, ἐπὶ τινος τερπνοῦ παραλίου ὑψώματος καλουμένου σήμερον Μορφοῦ, σώζονται τὰ ερείπια τῆς ἀρχαίας μονῆς τῶν Ἀμαλφηνῶν.

Τῆς μονῆς ταύτης κτίτωρ οἰκιστὴς καὶ νομοθέτης, εἶναι ὁ ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Τζιμισκῆ (970) κτίσας καὶ κατοικίσας τὴν ἱερὰν τῆς Λαύρας μόνην, πατὴρ Ἀθανάσιος ὁ Τραπεζούντιος.

Τὴν φήμην τοῦ πολιστοῦ τούτου τοῦ ὄρους Ἄθω, πατρὸς Ἀθανασίου, ἀκούσαντες καὶ οἱ ἐν Ἰταλίᾳ Ἀμαλφηνοὶ ἤλθον ἐν Ἄθω, ὅπου κατῴκισεν αὐτοὺς ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ κτισθείσῃ μονῇ, ἧτις ἐκ τούτων ἐκλήθη μόνη τῶν Ἀμαλφηνῶν.

1) Caravita. Τόμ. Α'. σελ. 245. 2) Questa chiesa è forse identica con la chiesa di Sant' Andrea, detta più tardi la chiesa principale degli Amalfitani in Constantinopoli, o con uno dei conventi, S. Salvatore, o S. Maria de Latina colà, che amendue appartenevano agli Amalfitani. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 7.

Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ, ἦτον ἐν χρήσει ἡ Λατινικὴ γλῶσσα καὶ τὰ πρακτικὰ τῶν ἀνωτέρω ὑπεγράφοντο Λατινιστὶ, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν Κωδίκων.

Ἐν τῇ μονῇ τῆς Λαύρας σώζονται δύο ἴσα τῶν χρυσοβούλλων τῆς μονῆς τῶν Ἀμαλφηνῶν, ἐκδοθέντων ὑπ' Ἀλεξίου Κομνηνοῦ καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου. Τὰ χρυσοβούλλα ταῦτα διαλαμβάνουσι περὶ τινῶν χωρίων καὶ τόπων ἐν τῇ πεδιάδι τῶν Σερρῶν κειμένων, ἀνηκόντων τῇ μονῇ ταύτῃ. Ἡ τῶν Ἀμαλφηνῶν μονὴ εἶχεν ἐν Κ/πόλει μετόχιον ὀμώνυμον, τῶν Ἀμαλφηνῶν καλούμενον¹⁾.

Μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν Βενετῶν καὶ Πισαίων ἐν Βυζαντίῳ, τῶν ὀμοίων τὴν ἱστορίαν ἀφηγοῦνται ἅπαντες οἱ Ἴταλοὶ ἱστορικοὶ, ἀναφαίνονται καὶ οἱ Γενοῦήνσιοι²⁾, πλούσιοι ἔμποροι καὶ τολμηροὶ θαλασσοπόροι. Προσῆρχοντο δὲ πρὸ πολλοῦ εἰς Βυζάντιον μετὰ τῶν Πισαίων καὶ Βενετῶν χάριν ἐμπορίου· ἐπλήρωνον ὁμῶς τελωνιακὰ δέκα τοῖς ἑκατὸν, ἐνῶ οἱ Πισαῖοι ἐπλήρωνον τέσσαρα τοῖς ἑκατὸν καὶ οἱ Βενετοὶ ἦσαν παντὸς τέλους ἐλεύθεροι³⁾. Μανουὴλ ὁ Κομνηνός, ἐπιθυμῶν ἵνα συμπαραλάβῃ βοηθοὺς τοὺς θαλασσινοὺς Ἴταλοὺς, κατὰ τῶν ἐν Σικελίᾳ Νορμάνων, ἀπέστειλεν εἰς Γένουαν, «Δημήτριόν τε τινὰ Μακρεμβολίτην»⁴⁾, ἐπικυροῦντα ὅσα πρότερον ἀνήγγειλαν οἱ εἰς Ἰταλίαν προσταλέντες Παλαιολόγος καὶ Δούκας⁵⁾, καὶ προτείναντα τῷ κοινῷ τῆς Γενούης σύμβασιν μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος. Ὑπεσχέθη ὁ Μακρεμβολίτης⁶⁾, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ θέλει εἰσακούσει τὰ παράπονα τῶν ἐν τῷ κράτει ἀδικηθέντων Γενοουησίων καὶ ἰκανοποιήσει, κατὰ τὸ δίκαιον, τοὺς ἀδικηθέντας· πρὸς τούτοις εἰς οὐδὲν μέρος τοῦ κράτους νὰ μὴ δίδωσιν οἱ Γενοῦήνσιοι τέλος πλειότερον τῶν Πισαίων. Ὁ αὐτοκράτωρ χαρίζει τῷ μὲν κοινῷ τῆς Γενούης κατ' ἔτος, ὑπέρπυρα πενταχόσια καὶ δύο βλατία, τῷ δὲ ἀρχιεπισκόπῳ ὑπέρπυρα ἐξήκοντα καὶ ἑν βλατίον. Δίδει δὲ πρὸς τούτοις ἔμβολον καὶ ἀποβάθραν ἐν Κ/πόλει, μετὰ τελωνείου καὶ τελωνιακῶν δικαιοματίων, καθὼς ἔχουσιν οἱ Πισαῖοι⁷⁾. Ἐὰν ὁ Παλαιολόγος ἢ ὁ Σεβα-

¹⁾ Ἐκ τῶν παρατηρήσεων τοῦ ἐν Ἀθῶ ἀποσταλέντος Πατριαρχικοῦ ἐπιτρόπου, κυρίου Ι. Α. Ἀριστοκλέους. ²⁾ Génes avait devancé Venise dans ses établissements commerciaux au Levant. Depping. Βιβλ. Α'. σελ. 203. Ὁ Χαλκοκονδύλης, σελ. 284, καλεῖ τοὺς Γενοουησίους, Ἰανυτοὺς. Κοινῶς οἱ Βυζαντίοι ἐκάλουσαν αὐτοὺς Γενοῦτας.

³⁾ Οἱ Γενοῦήνσιοι δὲν εἶχον ἕως τότε συνοικίαν ἰδίαν ἐν Κ/πόλει. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 29. «Μόνον (δηλ. οἱ Βενετοὶ) τε τῶν ἀπάντων διὰ τοῦτο τὰς κατ' ἐμπορίαν δεκάτας οὐδὲν Ῥωμαίων ἐξ ἐκείνου παρέσχοντο». Κίνναμος, σελ. 280. ⁴⁾ Κίνναμος, σελ. 67.

⁵⁾ Κίνναμος, σελ. 135, 136. Ἀρχήτερα, τῷ 1142, ὁ Καλοϊωάννης ἐδώρησέ τινα πρόνομια εἰς τοὺς Γενοουησίους. Miltitz. Τόμ. Β'. σελ. 80. ⁶⁾ Ἐν τῷ Λατινικῷ κειμένῳ γράφεται Macropolitae, εἰς τινα δὲ ἄλλα Ἰταλικά, Metropolitae, Macropolitae. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 35 ἐν σημ. Macrampolitae. Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 186. Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 112. ⁷⁾ Embolum et Scalam et Ecclesiam ultra (γρ. inter) Constantinopolim, in loco qui dicitur Orca (γρ. orea) in loco bono et plac-

στός ¹⁾ ὑπεσχέθησαν ἤδη εἰς ὑμᾶς ἴδιον ἔμβολον καὶ ἰδίας ἀποβάθρας, ὁ ἡμέτερος αὐτοκράτωρ θέλει παραχωρήσει αὐτάς. «Ταῦτα ἐγένοντο ἐν τῇ πόλει Γενούης, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Λαυρεντίου, τῇ 12ῃ Δεκεμβρίου 1155» ²⁾).

Τὸ ἀκόλουθον ἐγγράφον εἶναι ἡ παραδοχὴ τῶν ἄνω συμφωνιῶν. «Ἐν ὀνόματι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος . . . ἡμεῖς οἱ ἄρχοντες τῶν Γενοησιῶν μετὰ παντὸς τοῦ λαοῦ, ποιούμεν εἰρήνην μετὰ τοῦ Κυρίου Ἐμμανουὴλ αὐτοκράτορος Βυζαντίου Πορφυρογεννήτου Κομνηνοῦ καὶ μετὰ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, καὶ ὑποσχόμεθα ἐν ἀληθείᾳ, ὅτι δὲν θέλομεν βουλεύεσθαι, οὐδὲ συνεργάζεσθαι μετὰ τῶν ἡμετέρων ἢ ἀλλοτρίων, ἵν' ἀπολέσῃ χώραν εἴτε τιμῆν, τὴν ὁποίαν νῦν ἔχει ἢ θέλει ἔχει . . . Ἄν τινες προσβάλωσιν ἢ πολιορκήσωσιν τὰς γαίας αὐτῶν, οἱ ἐν ταῖς γαίαις αὐτῶν ἐνοικοῦντες Γενοῦησιοὶ, μετὰ πίστεως καὶ ἀνευ δόλου, νὰ ὑπερασπίζωσιν καὶ προφυλάττωσιν τὰς γαίας ταύτας, πρὸς τιμῆν τοῦ Κυρίου αὐτοκράτορος Ἐμμανουὴλ καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ.»

«Οἱ ζημιώσαντες τὸν αὐτοκράτορα ἢ τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ ἵνα τιμωρῶνται, καθὼς τιμωροῦνται οἱ Πισαῖοι. Ἄν Γενοῦησιος εἰς τὸ ἐξῆς ζημιώσῃ τὸ κράτος ἢ τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ, οἱ ἄρχοντες τῆς Γενούης ὑπόσχονται ἵνα πράξωσιν ὅ,τι ἀπαιτεῖ ἡ δικαιοσύνη. Τὰ ἄνω γεγραμμένα, ἐν πλήρει βουλῇ οἱ ἄρχοντες τῶν Γενοησιῶν ἐνόρκως ὑπεσχέθησαν νὰ φυλάττωσιν.»

Δύω ἔτη μετὰ ταῦτα, κατὰ τὸν Ἰταλὸν ἱστορικὸν Κάφφαρον, ἐπεμψαν οἱ Γενοῦησιοὶ εἰς Κ/πολιν πρεσβευτὴν ³⁾, τὸν Ἀμίχον δὲ Μούρταν, ἵνα αἰτήσῃ τὸν ἔμβολον καὶ τὰς ἀποβάθρας καὶ μάθῃ τὰ προνόμια τὰ προδωρηθέντα εἰς τοὺς Πισαίους. Κατὰ τὴν ἐγγράφον μετὰ τοῦ Μούρτα σύμβασιν, δίδει ἡ βασιλεία ⁴⁾ ἔμβολον, σκάλαν καὶ ἐκκλησίαν ἐντὸς τῆς μεγαλοπόλεως. Μετὰ τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν καλουμένων σολεμνίων ⁵⁾, «διορίζεται κομμερκεύεσθαι αὐτοὺς οὕτως,

bili. Sauli. Τόμ. Α'.σελ. 23 ἐν σημ. — Ἡ πύλη τοῦ Νεωρίου, νῦν Βαχτζέ-καπουσοῦ, ἐκαλεῖτο καὶ ὠραία Κ/πολις, Πατρ. σελ. 17. «ἀπὸ μέρους τῆς πύλης τῆς πόλεως τῆς καλουμένης ὠραίας εἰς τὸ τοῦ Γαλατᾶ μέρος.» Δούκας. Κεφ. 38. Τὸ Ἑλληνικὸν κείμενον Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 35 λέγει, «ἔμβολον καὶ σκάλαν καὶ ἐκκλησίαν ἐντὸς τῆς μεγαλοπόλεως.» Ὁ Sauli μεταφράζει· al di là di C/poli. Πρβ. καὶ τὸν Miltitz. Βιβλ. Β'. σελ. 81. ἐν σημ. ¹⁾ Το Λατ. κείμενον λέγει· Si vero Paleologus vel subitus ὀρθῶς γράφει Σεβασδός, ὁ Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 35. ²⁾ Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 184. Τὸ Ἑλληνικὸν κείμενον τοῦ χρυσοβούλλου τούτου ἀπωλέσθη. ³⁾ Ὁ Κίναμος καλεῖ τοὺς Γενοησιούς Λομπάρδους. σελ. 40. «Λιγούρων ἱπέων, οὗς Λομπάρδους ἡμῖν ὀνομάζουσιν ἀνθρωποὶ». σελ. 282. ⁴⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 35. ⁵⁾ Λέξις Λατινικὴ συνήθης παρὰ τοῖς Βυζαντιοῖς, σημαίνουσα τὰ δῶρα τῶν αὐτοκρατόρων πρὸς τὰς πόλεις τῆς Ἰταλίας, κοινῇ εἰς τὰ χρυσόβουλλα ταῦτα. Solenne, Solemne, ἑορτὴ κατ' ἔτος τελουμένη, ἐπετηρίς, δῶρον κατ' ἔτος διδόμενον. Ἐν τῷ ἐγγράφῳ τῷ Λατινικῷ τοῦ Sauli, Τόμ. Β'. σελ. 186, γράφεται pro sollempniis. «Σολέμνιος, ἡ παρὰ βασιλέως ἀναφαίρετος δω-

ἡγουν, ἐν μὲν τῇ μεγαλοπόλει, εἰς τὰ ἑκατὸν τέσσαρα, ἐν δὲ ταῖς λοιπαῖς χώ-
 ραῖς τῆς Ῥωμανίας, καθὼς καὶ οἱ λοιποὶ Λατῖνοι, οἱ δίδοντες κομμέρκια· ὀφεί-
 λουσι δὲ φυλάσσεσθαι οἱ Γενοῦται καὶ τὰ πράγματα αὐτῶν σῶα, ἐν πάσαις ταῖς
 χώραις τῆς βασιλείας μου . . . ἵνα δὲ ἔχωσιν ἐπ' ἀδείας τὰ Γενοῦτικὰ πλοῖα
 πραγματεύεσθαι ἐν πάσαις ταῖς ὀπουδήποτε χώραις τῆς βασιλείας μου, ἀνευ
 τῆς Ῥωσσίας καὶ τῶν Ματράχων¹⁾, εἰ μὴ ἴσως ῥητῶς ἔστιν, ὅτι καὶ τοῦτο
 ἐκχωρηθῆ τούτοις παρὰ τῆς βασιλείας μου.»

Οἱ περὶ ναυαγούντων Γενοησιῶν πλοίων λόγοι τοῦ βασιλέως ἐν τούτῳ καὶ
 ἐτέρῳ τῶν Πισαίων χρυσοβούλλῳ, ἐπέσυραν τὴν προσοχὴν τῶν ἀλλοδαπῶν
 συγγραφέων. «Καὶ ἂν πλοῖον Γενοῦτικὸν ἀφ' οἰουδήτινος τόπου ἐρχόμενον εἰς
 Ῥωμανίαν κινδυνεύσῃ, καὶ συμβῆ τινὰ τῶν ἐν αὐτῷ πραγμάτων ἀφαιρεθῆναι
 ὑπὸ τινῶν, ἵνα γίνηται πρὸς ταῦτα τῆς βασιλείας μου ἐκδίκησις καὶ ἐπανάσω-
 σις τῶν τοιούτων πραγμάτων.» Λέγει ὁ Νικήτας²⁾, ὅτι συνθήκεια τῶν Ῥωμαίων
 ἦτον ἀνέκαθεν, ν' ἀρπάζωσιν ἀτιμωρητὶ τὰ ἐμπορεύματα καὶ λείψανα τῶν ναυα-
 γούντων πλοίων. Πρῶτος ὁ Ἀνδρόνικος ὁ τύραννος ἀπηγόρευσε διὰ νόμου τὴν
 τοιαύτην ἀρπαγὴν³⁾. Ταῦτα προσεπιμαρτυρεῖ τὸ παρὸν χρυσόβουλλον. Τὰ τε-
 λευταῖα γραφόμενα τοῦ χρυσοβούλλου ἀποβλέπουσι τὴν ἐν τῷ κράτει πολιτείαν
 τῶν Γενοησιῶν. «εἰ δ' ἴσως συμβῆ πταῖσαί τινας Γενοῦτας, ὅπως ὅποτε, οὐκ
 ὀφείλουσι κρίνεσθαι παρὰ τινος ἐτέρου ἀλλογενοῦς, εἰ μὴ παρὰ τῆς αὐτῆς τῆς
 βασιλείας μου, προκαθημένων δηλονότι Ῥωμαίων, συγγενῶν ἢ καὶ ἀνθρώπων
 τῆς βασιλείας μου· καὶ ἵνα μὴ κατέχηται εἰς φυλακὴν ὁ πταίσας πρὸ κρίσεως,
 εἴπερ δίδωσιν ἐγγυητὴν· εἰ δὲ μὴ δίδωσιν ἐγγυητὴν, ἵνα κατέχηται μὲν εἰς φυ-
 λακὴν, ἐκβάλληται δὲ καὶ κρίνηται, μέχρις ἂν γίνηται ἀπόφασις ἐπ' αὐτῷ· σὺν
 τούτοις ἵνα ἀποστέλληται μετὰ παραδρομὴν πέντε ἐνιαυτῶν, βεστιαρίτης τῆς
 βασιλείας μου, εἰς ἐκδίκησιν τῶν Γενοῦτῶν, κὰν οἱ τοιοῦτοι ἐγκαλῶσι τῇ βα-
 σιλείᾳ μου.» Τὸ κοινὸν τῆς Γενοῦῆς παρακαλεῖ νὰ ἦναι ὁ ἐμβολος καὶ αἱ ἀπο-

ρεὰ διδομένη ταῖς ἐκκλησίαις·» «σολέμνιον, σύνθηες τὸ διδόμενον παιδευταῖς, ἰατροῖς καὶ
 τοῖς ὁμοίοις.» M. GLOS. ἐν λέξει σολέμνιος. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 433· «λόγω σολεμνίου,
 νομίσματα δώδεκα.» Σάθα Μεσ. Βιβλιοθήκη. Τόμ. Α'. σελ. 65. ¹⁾ Son tentato di
 leggere Meotica. Sauli. Τόμ. Α'. σελ. 24, ἐν σημ. Εἰς τὴν πόλιν ταύτην κατεχο-
 μένην ὑπὸ βαρβάρων δὲν προσωρμίζοντο τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα. Εἰς τὸ Λατινικὸν κείμενον
 τοῦ χρυσοβούλλου τούτου, δημοσιευθέντος ὑπὸ τοῦ Sauli, Τόμ. Β'. σελ. 192, γράφεται
 Matica. ²⁾ Σελ. 423, 427. ³⁾ Questo per avventura è il più antico patto
 dove si deroghi al barbaro diritto di naufragio. Sauli. Τόμ. Α'. σελ. 24, ἐν σημ.
 Ὁ συγγραφεὺς ἀγνοεῖ τὰς προγενεστέρους διατάξεις τοῦ Ἀνδρόνικου. Può essere una
 prova di più per dimostrare che l'Europa va debitrice ai Greci e al com-
 mercio, non solamente del rinascimento delle lettere, ma eziandio degli
 ordini civili. Πρβ. Depping. Τόμ. Β'. σελ. 15.

βάθραι ἐντὸς τῆς Κ/πόλεως, εἰς τόπον μέσον τῆς συνοικίας τῶν Βενετῶν καὶ τοῦ παλατίου τοῦ δεσπότη Ἀγγέλου ¹⁾· ἀν τοῦτο ἀδύνατον, νὰ αἰτήσῃ τὸν τόπον τὸν καλούμενον τρυπητὸν ²⁾. Ἄν ὅμως καὶ τόπος κατάλληλος δὲν εὑρίσκειται ἐντὸς τῆς πόλεως, νὰ αἰτήσῃ τόπον πέραν τοῦ λιμένος, ἐν Γαλατᾶ.

Πότε οἱ Γενουήνσιοι κατὰ πρῶτον κατώκησαν τὴν συνοικίαν αὐτῶν ἐν Κ/πόλει, ἀγνοοῦμεν. Τοῦτο μόνον γινώσκουμεν, ὅτι τῷ 1162, πέντε ἔτη μετὰ τὴν εἰς Κ/πολιν ἀποστολὴν τοῦ ἀνω μνημονευομένου Μούρτα, οἱ Πισαῖοι προσέβαλον τὴν συνοικίαν τῶν Γενουηνσίων, συγκειμένην ἐκ τριακοσίων περίπου ἀνθρώπων. Τὴν ἐπιούσαν ἀπεδίωξαν τοὺς Γενουηνσίους καὶ ἤρπασαν καὶ τριάκοντα χιλιάδας ὑπερπύρων. Οἱ ἐν Γενούῃ ἐτιμώρησαν τοὺς Πισαίους ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῶν. Μόνος ὁ Ἴταλὸς ἱστορικὸς Κάφφαρος ἀναφέρει τὰ συμβάντα ταῦτα ³⁾. Ἡ ἐγκατάστασις τῶν Γενουηνσίων ἐν Βυζαντίῳ πιθανὸν ἐγένετο τῷ 1158, διότι οὐδένα λόγον εἶχεν ὁ αὐτοκράτωρ ν' ἀρνηθῇ τὰ διὰ τοῦ Μακρεμβολίτου ὑποσχεθέντα ⁴⁾.

Τῷ 1160 οἱ Γενουήνσιοι ἐπεμψαν ἐκ νέου καὶ ἕτερον πρεσβευτὴν, τὸν Ἑρρίκον Γουέρκιον ⁵⁾.

Ὅταν ὁ Μούρτας ἐπανῆλθεν εἰς Γένουαν, ἀνέγνω εἰς ἐπήκοον τῆς κοινότητος, ἐκτενέστερον ἐγγραφον, τὸ ὅποιον φαίνεται ὅτι παρεδέχθη ἡ κοινότης. « Ἐγὼ ὁ Ἀμίχος δὲ Μούρτας, πρέσβυς τῆς Γενούης, ὑπόσχομαι τὸν Κύριον Ἐμμανουὴλ αὐτοκράτορα Κ/πόλεως, Πορφυρογέννητον Κομνηνὸν καὶ τοὺς κληρονόμους καὶ διαδόχους αὐτοῦ καὶ τὸν μετ' αὐτὸν αὐτοκράτορα, ὅτι ἡμεῖς οὐδέποτε, εἴτε ἐν λόγῳ, εἴτε ἐν ἔργῳ, εἴτε διὰ ἐστεμμένων ἢ μὴ ἐστεμμένων, θέλομεν

¹⁾ Ὁ Heyd, Τόμ. Α'. σελ. 37, ἐν σημ. λέγει· *la casa della famiglia Angelo secondo Niceta, 444, si trovava accanto al convento della Periblepte*. Λέγει ὁ Νικήτας· « οὐκοῦν εἰς τὴν οἰκίαν Ἰσαακίου παραγενόμενος, ἐγγυὸς οὖσαν τῆς μονῆς τῆς Περιβλέπτου »· ἀλλ' ἡ ἐδῶ μνημονευομένη οἰκία οὐδόλως εἶναι ἡ οἰκία τοῦ δεσπότη Ἀγγέλου. Εἰς τὸ χρυσοβούλλον τὸ δοθὲν εἰς τοὺς Πισαίους, ἀναφέρεται μαγκυπικὸν ἐργαστήριον τῆς Περιβλέπτου, δηλ. μετόχιον· τοῦτο πιθανὸν ἐπλάνησε τὸν Heyd. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 49. « Τὰ οἰκήματα τῆς Περιβλέπτου. » Ἰδ. σελ. 52. ²⁾ Perforum, ὁ τόπος οὗτος, λέγει ὁ Heyd, Τόμ. Α'. σελ. 37, ἐν σημ. εἶναι πιθανώτατα, *il lapis perforatus* ὁ τρυπητὸς λίθος ὁ ἀναφερόμενος ὑπὸ τοῦ Νικήτα, σελ. 719, 742. « Τῷ Κοσμιδίῳ ἐφίστανται . . . περὶ τὴν ἐκεῖ που γέφυραν καὶ τὸν λεγόμενον τρυπητὸν λίθον » ἡ γέφυρα αὕτη ἦτο πλησιέστατα τοῦ παλατίου τῶν Βλαχερνῶν καὶ ὄχι *alla parte estrema del corno d'oro nell'imbocatura delle acque dolci in esso*. Περὶ τῆς γεφύρας ταύτης, θέλω λαλήσει ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ὑπὸ τῶν Δατίνων ἀλώσεως τῆς Κ/πόλεως. Ὁ τρυπητὸς λίθος εἶναι ἡ παραλία πρὸς δυσμὰς τῆς πόλεως Ἀϊθασαρή. ³⁾ Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 54.

⁴⁾ Λέγει ὁ Buchon, *Recherches*. Τόμ. Γ'. σελ. 40, ὅτι τῷ 1155, παρέχώρησεν ὁ Μανουὴλ Κομνηνὸς τοῖς Γενουηνσίοις, τὰ ἀπὸ ἐμπορικὰ δικαιώματα, τὰ ὅποια πρὸ πολιοῦ εἶχε παραχωρήσει τοῖς Πισαίοις. ⁵⁾ Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 38 ἐν σημ.

πράξει τι, διὰ τοῦ ὁποίου ν' ἀπολέσωσι ὁ Κύριος Ἐμμανουήλ ὁ ἀγιώτατος αὐτοκράτωρ καὶ οἱ αὐτοῦ διάδοχοι, χώραν ἢ τιμὴν, τὴν ὁποίαν νῦν ἔχουσιν ἢ θέλουσιν ἔχει, ἐξαιρουμένων τῶν ἡμετέρων κτημάτων τῆς Συρίας. Οἱ πρόξενοι τῆς Γενούης ἐν καλῇ πίστει νὰ πράττωσι κατὰ τῶν κακούργων ὅ,τι ἀπαιτεῖ ἡ δικαιοσύνη, ἅμα καταμηνυθῶσιν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος. Ὑπόσχομαι, ὅτι θέλομεν περιποιεῖσθαι τοὺς πρέσβεις αὐτοῦ τοὺς ἀποστελλομένους εἰς τὴν ἡμετέραν χώραν, καὶ ἂν ποτε εἶδος ἑκατὸν τριήρων προσβάλη ἢ πολιορκήσῃ τὰς γαίας τοῦ κράτους, οἱ ἐν τῷ κράτει ἐνοικοῦντες Γενουήνσιοι, νὰ ἐπιβαίνωσιν ἐπὶ τῶν τριήρων τοῦ αὐτοκράτορος, μὲ τὸν συνήθη μισθὸν τῶν Λατίνων ναυτῶν, καὶ ὑπάγωσι κατὰ τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου καὶ συμπληρώσωσιν αὐτὸν, ἐκτὸς εἴκοσιν ἀνδρῶν ἀναγκαίων πρὸς προφύλαξιν τῶν ἰδίων πλοίων. Ταῦτα ἅπαντα οἱ πρόξενοι καὶ ὁ λαὸς τῆς Γενούης ἐνόρκως ὑπεσχέθησαν νὰ τηρῶσι. Λέγω προσέτι, ὅτι ὅσῳ ὁ αὐτοκράτωρ θέλει τηρεῖ τὴν σύμβασιν ταύτην πρὸς τοὺς Γενουησίους, τόσῳ θέλουσι τηρεῖ ταύτην καὶ οἱ Γενουήνσιοι πρὸς τὸν αὐτοκράτορα»¹⁾.

Ταῦτα τὰ εἰς τοὺς Γενουησίους διδόμενα προνόμια, καθὼς καὶ τὰ εἰς τοὺς Βενετούς καὶ πολίτας τοῦ Ἀγκῶνος, προσεπιμαρτυροῦσι τὰ περὶ τοῦ Μανουήλ Κομνηνοῦ γραφόμενα τοῦ Νικήτα Χωνειάτου²⁾: «ἀμέλει Βενετίαν καὶ Γένουαν Πίσαν τε καὶ τὸν Ἀγκῶνα, καὶ ὅσα παρὰ θάλατταν ἔθνη ἕτερα διακέχυται, φίλια Ῥωμαίοις ἐτίθει κατεμπεδῶν ὄρκους, καὶ παντοδαπαῖς φιλοφροσύναις ὑποποιούμενος, καὶ καταγωγαῖς αὐτὰ δεξιούμενος ἐν τῇ ἀρχούσῃ τῶν πόλεων.»

Ἐκτὸς τούτων εἰς πλείστας ἄλλας Ἰταλιώτιδας πόλεις, εἶχεν ὁ Ἐμμανουήλ φίλους καὶ πιστοὺς καὶ τὴν εὐνοίαν αὐτῶν ἀπέχτα σπαταλῶν τὰ δημόσια χρήματα... «Τὰ δὲ πλείστα ταῖς τῶν ἐθνῶν μεταγγιζόμενα πανσπερμίας, καὶ μάλιστα ταῖς Λατινικαῖς ἐκρέοντα ὀμηγύρεσι»³⁾. Κατὰ τῆς σπατάλης ταύτης συνεχῶς ἐγόγγυζον οἱ ὑπήκοοι, λοιδοροῦντες τὸν Ἐμμανουήλ καὶ ἀποστρεφόμενοι τοὺς ἐν Κ/πόλει ἐνοικοῦντας Ἰταλοὺς, χαίροντας πλείονα αὐτῶν προνόμια, ταχύτερον πλουτοῦντας καὶ ἀλαζονευομένους⁴⁾. Τὰ χρήματα τὰ δημόσια δωρούμενα εἰς ξένους, χάριν τῆς ἐκτάσεως τοῦ κράτους ἢ μᾶλλον τῆς ἀκορέστου φιλοδοξίας τοῦ Ἐμμανουήλ⁵⁾, ἐβάρυνον τὸν φορολογούμενον λαὸν μὴ

¹⁾ Φαίνεται ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ὑπεσχέθη ν' ἀποζημιώσῃ τινὰς ζημίας τῶν Γενουησίων, τὰς ὁποίας δὲν εἶχεν εἰσέτι ἀποτίσει κατὰ τὸ 1175. Sauli. Βιβλ. Β'. σελ. 185: quod Amico de Murta, hanc perditam imperialis celsitudo, restituere promisit.

²⁾ Σελ. 260. ³⁾ Ἰδ. σελ. 266. ⁴⁾ «Καὶ τὸ ἀσυμμέτρως ἐντεῦθεν πλουτεῖν ταχὺ εἰς ἀλαζονεῖαν αὐτοὺς ἦρεν» (δηλ. τοὺς Βενετούς). Κίναμος, σελ. 281. Ἡ Ναύπακτος τῷ 1285 ἀπεσπάρθη ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας, «ὑπὸ τῶν ἀλαζόνων καὶ ἀγερώχων τούτων καὶ πλεονεκτῶν Ἰταλῶν». Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 469. Ι. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 189.

⁵⁾ (Manuel) jam conceperat malum in corde suo contra Venetos, videns eos divitiis abundare. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 41, ἐν σημ.

ἐννοοῦντα τὰς βουλὰς τοῦ βασιλέως. Ὀνειδίζον δὲ αὐτόν, μὴ ἀρκοῦμενον εἰς τοσαῦτα πρὸς τοὺς ἀλλοθρήσκους δωρήματα, ἀλλ' ἔχοντα προσέτι καὶ ἐν τοῖς ἀνακτόροις, «ἐτερογλώττους ὑποβαρβαρίζοντας ὑπηρέτας» ¹⁾).

Χρόνους τινὰς μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν Γενουηνσίων ἐν Κ/πόλει, περὶ τὸ 1171, οἱ Βενετοὶ, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Κιννάμου, ἐλεηλάτησαν τὰ κτήματα τῶν Γενουηνσίων. Κατὰ τὴν γνώμην δὲ τοῦ Heyd ²⁾, ἦτο τέχνασμα τοῦ Ἐμμανουήλ, ζητοῦντος νὰ ἐκδικηθῇ τοὺς Βενετούς, τοὺς ὁποίους κατηγορήσεν ὡς πρωταιτίους τῆς φθορᾶς καὶ πολλοὺς αὐτῶν ἔρριψεν εἰς τὰς φυλακὰς τῆς πόλεως. Ἐνεκα τῆς ἀπωλείας τοσοῦτωνπραγματειῶν καὶ τῶν δεινῶν παθημάτων τῶν Βενετῶν εἰς τὰς φυλακὰς, ἀνεφύησαν ἀκολούθως μακροχρόνιοι ἔριδες μεταξὺ Βενετίας καὶ Βυζαντίου. Οἱ Βενετοὶ μετὰ στόλου πολυαριθμοῦ, λεηλάτησαν τὰς ἀφρουρήτους νήσους τοῦ Ἰονίου κόλπου καὶ τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ἀνέλαβον μετὰ τινα χρόνον τὰ ἐν Κ/πόλει κτήματα αὐτῶν καὶ χρηματικὴν ἀποζημίωσιν. Ἄν οἱ Βενετοὶ ἦσαν ἀληθῶς οἱ ζημιώσαντες τοὺς Γενουηνσίους, οὗτοι ἤθελον αἰτήσῃ ἀποζημίωσιν διὰ τὴν ἀπώλειαν ταύτην ἀπὸ τὸν λατινοφρονοῦντα Ἐμμανουήλ, διὰ τοῦ εἰς Βυζάντιον σταλέντος πρέσβεως Γρημάλδου, τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1175.

Τὸ ἔγγραφον τῶν πρέσβεων τούτων, δημοσιευθὲν τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Σάουλη ³⁾, ἐμπεριέχει τὰς διαταγὰς τῆς κοινότητος τῆς Γενοῦης, προσέτι δὲ πάμπολλα ἀφορῶντα τὴν ἡμετέραν ἱστορίαν. Ἐνεκα τούτου μεταγλωττίζω τινὰ μέρη αὐτοῦ.

«Φροντίσατε ἐπιμελῶς ν' αὐξήσητε καὶ μεγεθύνητε τὸν ἔμβολον καὶ τὴν ἀποβάθραν, καὶ νὰ ἔχητε τὴν ἐκεῖσε ἐκκλησίαν καὶ τὰς οἰκίας μέχρι θαλάσσης, καὶ προσέτι ἐτέραν ἀποβάθραν καὶ ὅσα μείζονα καὶ πλείονα, Θεοῦ βοηθοῦντος, δύνασθε ν' ἀποκτήσητε.

«Ἀπὸ τῆς συμβάσεως μετὰ τοῦ Δημητρίου Μακρεμβολίτου, παρῆλθον 19 ἔτη, δικαιοῦμεθα ὅθεν νὰ λάβωμεν δι' ἕκαστον ἔτος ὑπέρπυρα ἐξήκοντα διὰ τὸν ἡμέτερον ἀρχιεπίσκοπον, καὶ δύο βλατία μεταξωτὰ διὰ τὴν ἡμετέραν κοινότητα, καὶ ἐν βλατίῳ διὰ τὸν αὐτὸν ἀρχιεπίσκοπον, τῶν ὁποίων βλατίων τὴν τιμὴν θέτομεν εἰς ὑπέρπυρα ἑκατόν· δι' ἕκαστον λοιπὸν ἔτος ὑπέρπυρα ἑκατόν ἐξήκοντα, καὶ διὰ δεκαεννέα ἔτη τρεῖς χιλιάδας καὶ τεσσαράκοντα, τῶν ὁποίων τὰ μὲν χίλια ἑπτακόσια ἐξήκοντα τρία, εἶναι διὰ τὸν ἀρχιεπίσκοπον, τὰ δὲ χίλια διακόσια ἐβδομήκοντα ἑπτὰ, διὰ τὴν κοινότητα ⁴⁾).

¹⁾ Νικ. Χων. σελ. 266. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 51. ²⁾ Τόμ. Α'. σελ. 40. ³⁾ Τόμ. Β'. σελ. 183. ⁴⁾ Ἐκ τούτου μανθάνομεν ὅτι τρία βλατία ἐτιμῶντο 100 ὑπέρπυρα Βυζαντινὰ. Τὸ ὑπέρπυρον ἦτο νόμισμα χρυσοῦν, ἀξίας περίπου φράγκων 40—42. Ἡ ἀξία τοῦ χρυσοῦ τότε ἦτο πεντάκις μεγαλύτερα τῆς σημερινῆς· ὅθεν τὰ τρία ἰσοδυναμοῦσι μὲ σημερινὰ φρ. 4200 καὶ ἕκαστον βλατίον φρ. 400. «Ἡ ὀρθὴ γραφὴ εἶναι ὑπέρπυρρα, ἀπὸ τὸ πυρρὸς, τὸ ὁποῖον σημαίνει τὸ φυσικὸν χρῶμα τοῦ χρυσοῦ, μάλιστα ὅταν ᾖναι εἰς ἄκρον καθαρὸν.»

«Ἴν' ἀνεγείρωμεν τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Λαυρεντίου, αἰτήσατε ἀπὸ τὸν Ἁγίον αὐτοκράτορα τὰς ἐννέα χιλιάδας καὶ πεντακόσια ὑπέρπυρα, καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ὅ,τι ἐγκρίνει, μέχρι τῆς ἀποπερατώσεως τοῦ ἔργου. Πρὸς τούτοις φροντίσατε νὰ λάβητε τὰ κατ' ἔτος ὀφειλόμενα πέντακόσια ὑπέρπυρα καὶ τὴν ἀξίαν τῶν δύο βλατίων, ἀνευ δόλου.

«Αἰτήσατε ἐπιμελῶς νὰ λάβητε ἀμοιβὴν δι' ὅσας ζημίας ὑπέφεραν οἱ ἡμέτεροι συμπολιταὶ εἰς τὸν ἔμβολον τοῦ Σταυροῦ¹⁾, καθὼς εἶναι σεσημειωμένοι εἰς τοὺς ἰσολογισμοὺς τοῦ κράτους, διότι ἀλόγως καὶ ἀδίκως ὑπέφεραν ζημίαν οἱ πολιταὶ ἡμῶν, οἱ ἐνδαιτώμενοι ἐν τῇ μεγαλοπρεπεῖ πόλει τῆς Κ/πόλεως, ὑπὸ τὴν αἰγίδα καὶ τὰς πτέρυγας τοῦ αὐτοκράτορος· τὸν ἔμβολον τῆς Κωπαρέας²⁾ ἀφαιρέθοντα νὰ αἰτήσητε.

«Τὴν ζημίαν τῶν πλοίων τῶν ἡμετέρων πολιτῶν, πυρποληθέντων ὑπὸ τῶν Βενετῶν ἐν Ἀλμυρῷ, ὅταν ὑπὲρ τῆς πόλεως ταύτης ἐμάχοντο χάριν τοῦ αὐτοκράτορος, νὰ αἰτήσητε.

«Δι' ὅλας τὰς ζημίας τὰς γενομένας ἀπὸ τὸν καιρὸν τῆς συμβάσεως τοῦ Δημητρίου Μακρεμβολίτου, αἰτήσατε ἀμοιβὴν ἀρμόζουσαν εἰς τὴν ἀξιοπρέπειαν τῆς Γενούης.

«Περὶ δὲ τῶν ζημιῶν τῶν γενομένων πρὸ τῆς συμβάσεως τοῦ Δημητρίου, φροντίσατε καὶ μοχθήσατε ἐν καλῇ πίστει, ἵν' ἀποκτήσητε ὅ,τι δύνασθε ἀπὸ τὸ ἔλεος τοῦ αὐτοκράτορος.»

Τὸ ἐγγραφον τοῦτο μνημονεῦει καὶ ἐτέρας ζημίας τῶν Γενουησιῶν, διὰ τὰς ὁποίας ἐμελλεν ὁ πρέσβυς νὰ αἰτήσῃ ἀμοιβὴν. Ὁ ὄρκος τοῦ Γρημάλδου ἐνώ-

Κορ. Ἄτακτα. Τόμ. Α'. σελ. 49. Ἀναφέρονται εἰς τὰ Πατριαρχικά ἐγγράφα τ' ἀκόλουθα. «Ἵπέρπυρα πολιτευόμενα.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 375, 434, 437. Γ'. σελ. 406, 446. «ὑπ. πολιτευόμενα ἐκ χαράγματος.» Β'. σελ. 394, 444. «ὑπ. χρυσᾶ.» Β'. σελ. 504. «ὑπ. κατασειστά.» Β'. σελ. 558. «ὑπ. ἐξάγια.» Δ'. σελ. 256. Μ. Glos. λέξις ἐξάγιον καὶ ὑπέρπυρον. «ὑπ. τρικέφαλα.» Δ'. σελ. 320. «Ἐπὶ τιμῆματι ὑπερπύρων εὐστάθμων τετρακισχιλίων. Α'. σελ. 312. ¹⁾ De Embolo de Sancta cruce. Ἰδ. σελ. 184. Ὁ ἔμβολος οὗτος καὶ ὁ μετ' ὀλίγον καλούμενος τῆς Κωπαρέας ἦσαν εἰκάζω, μέρη τοῦ αὐτοῦ ἔμβολου. ²⁾ Ὁ ἔμβολος οὕτως ἐκαλεῖτο, διότι ἐδῶ εἰργάζοντο τὰ κωπία. Εἰς τὸ χρυσόβουλλον τοῦ Ἀλεξίου, τῷ 1202 (Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 49), ἀπαντῶμεν «τὰ κατώγεα εἰς κωπαρικὸν ἐργαστήριον» «οἰκῆμα ἀνώγειον εἰς κωπαρικὸν ἐργαστήριον» «τοῦ ρηθέντος κωπαρικοῦ οἰκῆματος» «κατώγεα εἰς κωπαρικά ἐργαστήρια.» Πρβ. καὶ τὸν Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 60 ἐν σημ. Εἰς τὸν τόπον τοῦτον σήμερον κωπία δὲν ἐργάζονται. Πιθανὸν μετὰ τῶν Γενουησιῶν μετέβησαν οἱ τούτων ἐργάται εἰς Γαλατᾶν, ὅπου εὐρίσκονται μέχρι σήμερον «κωπαρίων εἴκοσι.» Φραντζῆς, σελ. 103. Μνημονεῦεται ἐν τοῖς Πατριαρχικοῖς ἐγγράφοις ἐνορία Ψαθάρια, πιθανὸν ἀπὸ τὰς ἐκεῖ πωλουμένας ψιάθους. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 393, σήμερον καλεῖται Κασηρτζηλάρ.

πιόν τῶν ἀρχόντων τῆς Γενοῦης ἔγινε τὴν 8ην Δεκεμβρίου 1174¹⁾, ὥστε ἔφθασεν εἰς Κ/πολιν τὸ ἔαρ τοῦ 1175.

Ἐκ τοῦ ἐγγράφου τούτου μαυθάνομεν, ὅτι ὁ Ἐμμανουήλ μετὰ παρέλευσιν 19 ἐτῶν δὲν εἶχεν ἐκτελέσει τὰ πρὸ τοσοῦτων ἐνιαυτῶν ὑποσχεθέντα. Ὁ Ἐμμανουήλ ἐπεμψεν εἰς Γένουαν τρεῖς πρέσβεις μετὰ χρημάτων, ἀλλ' ἡ Γένουα, διὰ λόγους εἰς ἡμᾶς ἀγνώστους, ἀπέρριψεν αὐτά²⁾.

Ἀδύνατον νὰ ἐννοήσωμεν τὴν ἱστορίαν τῶν ἐν Βυζαντίῳ Γενοουησίῶν καὶ τῶν ἄλλων Ἰταλῶν, ἀν πρότερον δὲν ὀρίσωμεν τὸν τόπον ἢ τοὺς τόπους, ὅπου ἅπαντες συγκατῶκουν. Οὐδέποτε συνεχωροῦντο οἱ ξένοι νὰ συγκατοικῶσι μετὰ τῶν Βυζαντιῶν «ἀφορίζονται τόποι ἐκάστη τούτων φυλῆ εἴτε ἐντὸς πόλεων εἴτε ἐκτὸς»³⁾.

Ὁ πολυμαθὴς Heyd⁴⁾, ὁ ἱστορήσας πρὸ μικροῦ τὰς ἐμπορικὰς ἀποικίας πάντων τῶν ἐν Ἀνατολῇ Ἰταλῶν, λαλῶν περὶ τοῦ ἐμβόλου τοῦ Σταυροῦ καὶ τῆς Κωπαρέας, ἀνήκοντος εἰς τοὺς Γενοουησίους, λέγει· «Ἐνεκα τῆς ἀτελοῦς ἡμῶν γνώσεως τῆς τοπογραφίας τῆς Κ/πόλεως κατὰ τὸν μεσαιῶνα, δὲν δυνάμεθα νὰ μάθωμεν, ποῦ ἦσαν αἱ κατοικίαι τῶν Γενοουησίῶν. Μολονότι εἰς τὰ χρυσόβουλλα μνημονεῦονται ὀνόματα δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν τόπων ἐν Κ/πόλει, ἀνηκόντων εἰς τὰς συνοικίας τῶν Βενετῶν, Πισαίων καὶ Γενοουησίῶν, ἐντὸς ἢ πλησίον τῶν ὀρίων αὐτῶν, εἶναι σχεδὸν ἀδύνατον νὰ καταδείξωμεν ὡς ἔγγιστα τὴν θέσιν τῶν συνοικιῶν⁵⁾.

Περὶ τούτων ὄλων θέλω λαλήσει μετ' ὀλίγον, ὅταν ἐξετάσωμεν τὰ καλούμενα χρυσόβουλλα τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, ὀρίζοντα τὰς συνοικίας καὶ τὰ ὄρια αὐτῶν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ λατινοφρονοῦντος Ἐμμανουήλ τοῦ Κομνηνοῦ, τῷ 1180, ἡ χῆρα αὐτοῦ καὶ ὁ εὐνοοῦμενος αὐτῆς Ἀλέξιος, ἐπέσυραν διὰ τῆς ἀφρονός

¹⁾ Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 55. Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 188. ²⁾ Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 188. ³⁾ M. καὶ M. Τόμ. Γ'. σελ. 203. Σύνταγμα Ἰράλλη καὶ Ποτλῆ. Τόμ. Ε'. σελ. 445. ⁴⁾ Τόμ. Α'. σελ. 10. ⁵⁾ Anche solo approssivamente. Ἰδ. σελ. 60. Ἀκολούθως, σελ. 108, λαλῶν περὶ τῶν Βενετῶν μετὰ τὴν ἄλωσιν λέγει· Ma non siamo meglio informati intorno al possesso dei Veneziani in Constantinopoli, nell'epoca del dominio Latino, di quello che lo siamo per il tempo anteriore. —Malheureusement, les passions politiques ou religieuses, le feu, et surtout cette indifference affectée de part et d'autre pour les dissidents et leurs établissements religieux, n'ont laissé que peu ou point de traces, sur les localités occupées par les Latins dans la ville de Constantinople, et rendent ainsi plus que difficile, toute recherche tendant à en déterminer l'emplacement. Histoire de l'Église Latine de Constantinople, ὑπὸ τοῦ M. Belin. Paris. 1872, σελ. 3. Miltitz. Τόμ. Β'. σελ. 81.

διοικήσεως τῶν πραγμάτων τὴν ἔχθραν τοῦ Βυζαντινοῦ λαοῦ, βλέποντας τὴν αὐτὴν φιλοφροσύνην, τὴν ὁποίαν καθ' ὅλην τὴν βασιλείαν αὐτοῦ. ἐδείκνυε πρὸς τοὺς Λατίνους ὁ Ἐμμανουήλ. Οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς ἀναμιμνήσκονται τοῦ κατὰ τῶν Λατίνων σφοδροῦ μίσους τοῦ λαοῦ καὶ πικρότατα κατὰ τῶν Λατίνων καταβοῶσιν ¹). Οὐχὶ μόνον κατώκουν οἱ Ἴταλοι τὰς ἐμπορικωτάτας παραλίας τῆς Κ/πόλεως, ἀλλὰ προὔτιμῶντο τῶν ἰδίων Κωνσταντινουπολιτῶν, χαίροντες πλείονα αὐτῶν προνόμια καὶ τινας, καθὼς οἱ Βενετοὶ, παντελεῖ ἀτέλειαν ²). Πιθανὸν ἂν λαὸς ἐφθάνει τὴν πολυτέλειαν, τὰ πλούτη καὶ τὰ βαρύτιμα αὐτῶν ἐμπορεύματα, συσσωρευόμενα εἰς τὰς ἐκτενεῖς αὐτῶν ἀποθήκας.

Οἱ Βυζάντιοι ἀποστρεφόμενοι τὸν Ἀλέξιον καὶ βλέποντες αὐτὸν ὡς ἡμέραι χαριζόμενον εἰς τοὺς Λατίνους, ἐμήνυσαν τὸν τύραννον Ἀνδρόνικον ἵνα ἔλθῃ εἰς Κ/πῶλιν, ἐξώσῃ τὴν χήραν καὶ τὸν εὐνοούμενον πρωτοσεβαστὸν Ἀλέξιον ³) καὶ λάβῃ τὸν θρόνον. Ὁ Ἀλέξιος δὲ, βλέπων τὴν ἐκδηλουμένην ἔχθραν τοῦ λαοῦ, παρέλαβεν ἐκ τῶν ἐν Κ/πόλει Λατίνων ἐπικούρους πολλοὺς, πολλὰ αὐτοῖς ὑποσχόμενος μετὰ τὴν νίκην. «Τριῆρεις τοίνυν τὴν Προποντίδα ἐκάλυπτον, αἱ μὲν Ῥωμαίους ἔχουσαι αἱ δὲ τῶν κατὰ πόλιν διαφορογενῶν Λατίνων, ὅτι περ κράτιστον μέρος καὶ μαχιμώτατον, οἷς καὶ χρήματα ποταμηδὸν ἐπέχροντο, ἐπεὶ καὶ τούτοις ἐπεπαίθει μᾶλλον ὁ χρώμενος πρωτοσεβαστὸς» ⁴).

Ἐμφανισθέντος τοῦ Ἀνδρονίκου εἰς τὰ προάστεια τῆς πόλεως, ἅπαντες οἱ πολῖται ἐπευφήμησαν καὶ οἱ ὑπὸ τὸν Ἀλέξιον στρατιῶται ἐλειπατάκτησαν πρὸς τὸν Ἀνδρόνικον. Οἱ δὲ Λατῖνοι, πιστοὶ εἰς τὸν Ἀλέξιον, ὑπέφεραν τὰ πάνδηνα ἀπὸ τὸν Βυζαντινὸν λαόν. Οἱ μισούμενοι Λατῖνοι ἐθανατόνοντο εἰς πάσας τὰς ἀγυῖας τῆς πόλεως, κυρίως δὲ εἰς τὰς συνοικίας αὐτῶν, ὅπου κατέφυγον ⁵). Ἐσφάγησαν δὲ γυναῖκες καὶ τέκνα καθὼς καὶ οἱ νοσηλευόμενοι ἐν τῷ νοσοκομείῳ τῶν ἵπποτῶν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου ⁶). Παντοίας κακώσεως ὑπέφεραν οἱ μοναχοὶ καὶ ἱερωμένοι Λατῖνοι. Πολλοὶ ἐπωλήθησαν εἰς ξένους, ἐκ τῶν ὁποίων ἀ-

¹) «Ἔστι δὲ τὸ ἔθνος (δηλ. τῶν Βενετῶν) ἦθαι μὲν διεφθορὸς, βωμολόχον εἶπερ τι καὶ ἀνελεύθερον, ἅτε καὶ ἀπειροκαλίας μεστὸν ναυτικῆς.» Κίνναμος, σελ. 289. ²) «Μόνον τα (δηλ. οἱ Βενετοὶ) τῶν ἀπάντων διὰ τοῦτο τὰς κατ' ἐμπορίαν δεκάτας οὐδενὶ Ῥωμαίων ἐξ ἐκείνου παρέσχοντο· τοίνυν καὶ τὸ ἀσυμμέτρως ἐντεῦθεν πλουτεῖν, ταχὺ εἰς ἀλαζονείαν αὐτοὺς ἤρεν.» Ἰδ. σελ. 284. ³) Graeci indigne ferentes quod Imperator eorum Francos eis praeponeret, Andronicum mandant ut veniet. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 63, ἐν σημ. ⁴) Νικ. Χων. σελ. 324' κατωτέρω, σελ. 325, ὁμολογεῖ, ὅτι τῶν Λατίνων τὸ ὀπλιτικὸν ἦτον ἐπικρατέστερον τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ναυτικοῦ· «πάγχαλκον καὶ ὄλον αἱμοχαρές.»

⁵) «Ὅποσοι δὲ συνελήφθησαν, θανάτῳ ὑπεδικάσθησαν, πάντες μέντοι τὰς οὐσίας ἀπέβαλοντο.» Νικ. Χων. σελ. 326. Κατὰ τὸν Βιλλέλμον τῆς Τύρου, ἐσφάγησαν ἐξαμισχίλιοι Λατῖνοι. Belin, Histoire de l'Église Latine à Constantinople. σελ. 6. ⁶) C. Christ. Βιβλ. Α'. σελ. 163. Τὸ νοσοκομεῖον τοῦτο μνημονεύει καὶ ὁ Βιλλαρδουῖνος. Paris. 1870, σελ. 73.

κολούθως τετρακισχίλιοι ἐξηγοράσθησαν. Ἀπασαι αἱ συνοικίαι αὐτῶν, ἐντὸς τῶν ἑποίων ἦσαν αἱ ἐκκλησίαι, τὰ νοσοκομεῖα προξενεῖα καὶ αἱ ἐμπορικαὶ ἀποθήκαι, ἐλεηλατήθησαν καὶ ἐπυρπολήθησαν¹⁾. Οἱ Γενουήνσιοι ἀπώλεσαν «ὑπερπύρων χιλιάδας διακοσίας εἰκοσιοκτώ»²⁾.

Πολλοὶ στρατιῶται καὶ ἔμποροι διέφυγον τὴν ὀργὴν τοῦ λαοῦ, καταφυγόντες εἰς τὰς παραλίους συνοικίας αὐτῶν, κεκλεισμένας διὰ θυρῶν ἰδιαιτέρων. Ἐπέβησαν ἐπὶ τῶν Λατινικῶν πλοίων προσωρμισμένων παρὰ τὰς ἀποβάθρας καὶ οὕτω διέφυγον τοὺς παρὰ πόδας διώκοντας αὐτοὺς πολίτας. Τὴν σφαγὴν ταύτην, τὴν ὁποίαν ἐξεδικήθησαν αἱ Λατῖνοι μετὰ εἴκοσι δύο ἔτη, ἀφηγοῦνται οἱ ἡμέτεροι καὶ ἄλλοδαποὶ συγγραφεῖς.

Ἐκ τῆς ἀπωλείας τῶν Γενουησιῶν, τὴν ὁποίαν ὁμως μόνοι ὑπελόγησαν, καταφαίνεται τὸ ἐν Κ/πόλει ἀκμάζον ἐμπόριον τῶν Λατίνων. Οἱ Βενετοὶ ἦσαν πολυπληθέστεροι τῶν Γενουησιῶν καὶ πιθανὸν ὑπέφεραν πλειοτέρας ζημίας. Ὁ ἀριθμὸς τῶν Λατίνων ἐν Βυζαντίῳ, κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ἦτο περίπου ἐξήκοντα χιλιάδες³⁾.

Παρὰ τὴν παραλίαν τῶν Λατινικῶν συνοικιῶν προσωρμίσθησαν, κατὰ τὰς ὥρας τῆς ἀδυσωπήτου σφαγῆς, τεσσαράκοντα τέσσαρα Λατινικὰ πλοῖα, εὐρισκόμενα χάριν ἐμπορίου ἐν τῷ λιμένι. Ἐπὶ τούτων ἐπέβησαν οἱ φυγάδες καὶ ἀπέπλευσαν μετὰ τινῶν ἄλλων πλοίων πρὸς τὰς Πριγκηποννήσους⁴⁾. διενυκτέρευσαν ἐκεῖ καὶ τὴν πρωΐαν λεηλατήσαντες οἰκίας καὶ μοναστήρια τινὰ τῶν νήσων, ἀπέπλευσαν εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος. Ὁ μὲν Νικήτας ἀποσιωπᾷ τὰς πράξεις τοῦ στόλου τούτου, ἡσύχως πλέοντος πρὸς τὴν Μεσόγειον, ὁ δὲ Βιλλέλμος τῆς Τύρου λέγει, ὅτι ἀνέτως καὶ ἀνευ οὐδενὸς κωλύματος ἐκ μέρους τῶν Βυζαντιῶν, κατέκαυσαν οἱ διασωθέντες Ἴταλοὶ οἰκίας, κωμοπόλεις, μοναστήρια καὶ πλοιάρια κατὰ τὸν διάπλουν αὐτῶν. Ἐξ αὐτῆς τῆς Κ/πόλεως ἐφαίνοντο αἱ φλόγες εἰς τ' ἀντικρυ παράλια, μὴ δυναμένων τῶν πολιτῶν νὰ τιμωρήσωσι τοὺς φυγάδας, ἐκδικουμένους τὸν φόνον τοσοῦτων γυναικῶν καὶ παί-

¹⁾ «Τὰς οἰκίας ἀνέντες πλήρεις πλούτου καὶ πολυειδῶν ἀγαθῶν . . . τοῖς βουλομένοις προνόμειμα.» Νικ. Χων. σελ. 326. ²⁾ «Δευτέρως ἐζητήσαμεν ἀποθεραπευθῆναι ἡμῖν τὰς ζημίας, ἃς ἐν τῷ καιρῷ τῆς εἰς τὴν μεγαλόπολιν εἰσελεύσεως τοῦ δηλωθέντος τυράννου ἐκείνου Ἀνδρονίκου ὑπέστημεν, καὶ αὐτὰ τὰ σώματα τῶν προστάξει ἐκείνου ἀποσφαγέντων συνεποίκων ἡμῶν, ἃς δὴ ζημίας καὶ συνεποσοῦμεν διὰ τοῦ δοθέντος παρ' ἡμῶν καταστίχου, εἰς νομίσματα ὑπέρπυρα χιλιάδας διακοσίας εἰκοσιοκτώ.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 27. ³⁾ Καταγράφω τοὺς ἀριθμοὺς τούτους κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν συγχρόνων ἱστορικῶν. Ἐν Ἀνατολῇ τότε, καθὼς καὶ τώρα, οἱ τῶν ἐγκατοίκων ἀριθμοὶ εἶναι ἀσαφεῖς ἢ μᾶλλον ἐσφαλμένοι. ⁴⁾ «Τὸ μὲν λείπον τῆς ἡμέρας ἐκείνης ταῖς νήσους προσωρμηκυῖαι ἐξέπλεον . . . τὴν δ' ἐπιούσαν τινὰ τῶν ἐν αὐταῖς ἱερῶν φροντιστηρίων πυρπολήσαντες ἐξῆραν ἐκεῖθεν.» Νικ. Χων. σελ. 326.

δων και τὴν ἀπώλειαν τοσούτου πλούτου. Ἐν τινι χειρογράφῳ ἀνεκδότῳ τοῦ ἐν Κ/πόλει Γενικοῦ προξένου τῆς Γαλλίας κυρίου Belin σώζεται ἐπιστολὴ τοῦ Σαλαδίνου, τῷ Χαλίφῃ τῆς Βαγδάτ, Τζεμαζούλ-εββέλ 578 (1182 Μ. Χ.), ἐν τῇ ὁποίᾳ ἀναγγέλλει ὁ Σαλαδίνος ὅτι Ἀραβικὰ πλοῖα συνέλαβον πλοῖον Εὐρωπαϊκὸν πλήρες φυγάδων ἐκ Κ/πόλεως, ὅπου συνέβη στάσις μέσον Λατίνων καὶ Βυζαντίων.

Ἔνεκα τῆς ἀφρονος καὶ ἀνάνδρου σφαγῆς τῶν Λατίνων ἐν Βυζαντίῳ, ἀκαταλόγιστοι ἦσαν αἱ μετέπειτα ζημίαι τῶν Βυζαντίων. Ἄνευ στόλου, ἄνευ ἐμπείρων ναυτῶν, κατεπολέμησαν καὶ κατέσφαξαν εἰς τὰς ἀγυῖας τῆς Κ/πόλεως, τοὺς θρασεῖς καὶ ἐμπείρους ναύτας τῆς Μεσογείου καὶ ἠγέρθη ἐν Ἰταλίᾳ γοερὰ φωνὴ ἐκδικήσεως κατὰ τῶν ἀπίστων καὶ ἀμαρτανόντων Βυζαντίων. Οἱ Ἰταλοὶ, κατὰ τὸν διάπλουν των, πιθανόν, ἐζημίωσαν τοὺς ὑπηκόους τοῦ Ἀνδρονίκου πλείοτερον τῶν ἰδικῶν των ζημιῶν ἐν Βυζαντίῳ. Σωφρονεστέρα ἦτον ἡ πολιτεία τοῦ Ἐμμανουὴλ Κομνηνοῦ, ζητοῦντος διὰ προνομίων καὶ δωρημάτων νὰ ἐλκύσῃ τοὺς Λατίνους. Σωφρονεστέρα ἤθελεν εἶσθαι πάντων τῶν αὐτοκρατόρων ἡ πολιτεία, ἂν μιμούμενοι τοὺς Ἰταλοὺς ἐνεψύχωναν τὴν ναυτιλίαν τοῦ κράτους καὶ συνηρίζοντο μετὰ τῶν ἐμπορευομένων καὶ δραστηρίων Ἰταλῶν οἱ ὑπήκοοί των ἐν τε τῇ ξηρᾷ καὶ θαλάσῃ. Δὲν ἐγίνωσκον οἱ Βυζάντιοι, ὅτι οἱ Ἰταλοὶ πολλὰ παθόντες καὶ τὰ πάντα ἐν Κ/πόλει ἀπολέσαντες, ἐμελλον πικρότατα νὰ ἐκδικηθῶσι τὸ κράτος, τὸ ὁποῖον μετὰ τῆς εὐχερείας κατεκράτησαν τῷ 1204;

Γνωστὴ εἶναι ἡ πολιτεία Ἀνδρονίκου τοῦ ἐπικαλουμένου τυράννου. Οἱ ἐξωσθέντες Ἰταλοὶ, ἀφιχθέντες εἰς Ἰταλίαν καὶ διασαλπίσαντες τὰ δεινὰ αὐτῶν, παρεκίνουν τῆς Δύσεως τοὺς δεσπότας, ἵνα ἐστρατεύσωσι κατὰ τοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ σφετερισθέντος τὰ κτήματα αὐτῶν. Προσέτι, ἡ ἀπανθρωπία τοῦ βασιλέως τούτου καὶ ἡ ἀτιμώρητος ἀγωγὴ τῶν ἀρχόντων καὶ εὐνοουμένων ἀλικῶν, παρώργιζον ὁσημέραι τὸν Βυζαντινὸν λαόν. Μόνος τῶν Ἰταλῶν ἡγεμόνων ὁ Γουλιέλμος Β' τῆς Σικελίας, ἐξεστράτευσε κατὰ τοῦ Ἀνδρονίκου, ἀναιρεθέντος μετ' ὀλίγον ὑπὸ τοῦ Βυζαντινοῦ λαοῦ¹⁾, κατὰ τὰ γραφόμενα τοῦ Νικήτα.

Ὁ διάδοχος τοῦ Ἀνδρονίκου, Ἰσαάκιος ὁ Ἄγγελος, φρονιμώτερον ἐπολιτεύετο πρὸς τοὺς Λατίνους. Οἱ Βενετοὶ, ἔμποροι ἀκάματοι, πρῶτοι ἐπεμψαν πρέσβεις εἰς Βυζάντιον, ἀνεκτήσαντο τὰ ἀρπαγέντα κτήματα καὶ ἔλαβον καὶ χρηματι-

¹⁾ Ἐκ πολλῶν Βυζαντινῶν συγγραφῶν καταφαίνεται, ὅτι ὁ Λατινικὸς λαὸς συνεμιγνύετο μετὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ. «Τινὲς δὲ ἐκ τοῦ Λατινικοῦ γένους ἔτυψαν τὸν τυράννον Ἀνδρόνικον.» Νικ. Χων. σελ. 458. Πολλοὶ Βενετοὶ ἐν Βυζαντίῳ συνεζεύχθησαν μετὰ τῶν θυγατέρων ἐπισήμων Βυζαντινῶν. Τ. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 54 ἐν σημ. Depping. Τόμ. Β'. σελ. 60.

κην ἀποζημίωσιν. Οἱ Πισαῖοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ λάβωσι τὴν ὑπ' αὐτῶν ἀπαιτουμένην ἀποζημίωσιν, διότι μετὰ τὴν ἐκ Βυζαντίου ἐξωσιν αὐτῶν, σκληρότερον πάντων τῶν ἄλλων Ἴταλῶν ἐλεηλάτησαν τὰς γαίας τοῦ κράτους.

Μετὰ τούτους προσήλθον καὶ οἱ Γενουήνσιοι πρέσβεις, Γουλιέλμος Τορνέλλος καὶ Γουίδος Σπινόλας καὶ μετὰ πολυήμερους διαπραγματεύσεις ἐγένε σύμβασις μετὰ τοῦ Ἰσαακίου. Περὶ τῶν ζημιῶν τῶν γενομένων εἰς τὴν συνοικίαν τῶν Γενουησιῶν, βασιλεύοντος τοῦ Ἀνδρονίκου, οὐδεὶς λόγος. Ἐδώρησεν ὁ Ἰσαάκιος, κατ' αἴτησιν αὐτῶν, ἑτέραν ἀποβάθραν πλησίον τῆς μονῆς τοῦ Παντελεήμονος, ἰδρυθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἐμμανουήλ, ἐκτὸς τοῦ παλατίου τοῦ καλουμένου Καλαμάνου ἤτοι τοῦ Βοτανειάτου καὶ ἑτερά τινα οἰκήματα. Ἡῤῥησεν ὁ αὐτοκράτωρ τὰ πρὸς τὴν κοινότητα τῆς Γενούης δωρήματα αὐτοῦ, δίδων σήμερον ἀντὶ τῶν πεντακοσίων, ἑξακόσια ὑπέρπυρα, καὶ ἑκατὸν εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπον ἀντὶ τῶν ἐξήκοντα. Ἐζήτουν πρὸς τούτοις οἱ πρέσβεις νὰ ἐλαττώσῃ τὸ ἐπὶ τῶν ἐμπορευμάτων μέχρι τοῦδε διδόμενον τέλος 4 τοῖς 100, εἰς 2 τοῖς 100, ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ ἦτον ἀδυσώπητος ¹⁾).

Περὶ τὸ 1186, βασιλεύοντος τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, Γενουήνσιός τις, Καφούρης τὸ ὄνομα, μετὰ πλοίων δικρότων καὶ στρογγύλων ἐλεηλάτει τὰς πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους ²⁾). Τοῦτον ἄλλοτε ἐλθόντα εἰς Βυζάντιον, χάριν ἐμπορίου, ἐζημίωσεν ὁ τότε ναύαρχος Μιχαὴλ ὁ Στρυφνός ³⁾ δι' αἰτίας, τὰς ὁποίας ἀγνοοῦμεν. Ταύτην τὴν ζημίαν ἐξεδικεῖτο λεηλατῶν τὰς γαίας τοῦ κράτους. Κατ' αὐτοῦ ἀπῆλθεν ὁ Στειριόνης Ἰωάννης, «πειρατῆς μὲν ποτε γεγωνῶς, καὶ πειρατῶν ὁ χεῖριστος, ἐκ Καλαβρίας ὀρμώμενος, Ἰσαακίῳ δὲ τῷ βασιλεῖ προσφους ἐπὶ μεγίστοις φιλοτιμήμασι, καὶ Ῥωμαίοις πλειστάκις ὠφελικῶς ἐν τοῖς κατὰ θάλασσαν ἀεθλεύμασι.» Ὁ Στειριόνης μετὰ τῶν πλοίων του ἠγκυροβόλησεν ἐν τῷ Ἑλλησπόντῳ, «περὶ Σηστόν» φρονῶν δὲ ὅτι ὁ Καφούρης διέπλεε τὸ Αἶγαῖον, συνεχώρησε τοὺς ναύτας του, ἵνα ἀποβῶσιν εἰς τὴν ξηράν. Ὁ Καφούρης περὶ μεσημβρίαν ἐπέπεσε κατὰ τῶν πλοίων κενῶν ὄντων, τὰ ὅποια ἐκυρίευσεν. Ἐξηκολούθει τότε θρασύτερον ληστείων τὰς νήσους καὶ τὰ παράλια. Μὴ ἔχων ὁ Ἰσαάκιος δυνάμεις ἀξιωμαχοῦς, ἵνα καταβάλλῃ τὸν Καφούρην, ἐπεμφεν πρὸς αὐτὸν Γενουηνσίους τινὰς, κατοικοῦντας ἐν Βυζαντίῳ καὶ γνωρίζοντας τὸν Καφούρην ἀπὸ τὸν καιρὸν τῆς ἐδῶ ἐνδημίας αὐτοῦ. Συγχρόνως καταρτίσας νέας τριήρεις ὑπὸ τὸν ναύαρχον Στειριό-

¹⁾ Τοῦτο καταφαίνεται ἀπὸ τὰς ὁδηγίας τὰς δοθείσας εἰς τὸν Ὀτομόνον. Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 195. Et quod Januenses non dent nisi de centum duo. «Τὸ τέλος τὸ διδόμενον ἀπὸ τοὺς Γενουηνσίους εἶναι 4 τοῖς 100' προσπαθήσατε νὰ τὸ ὀλιγοστεύσῃτε εἰς 2 τοῖς 100, καὶ ἂν καὶ τοῦτο δὲν ἐπιτύχητε, εἰς 3 τοῖς 100». ²⁾ Νικ. Χων. σελ. 936. ³⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 27. «ἐπὶ τοῦ σεβαστοῦ Κυρ. Μιχαὴλ τοῦ Στρυφνοῦ καὶ ἑτέρων ἀνθρώπων τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἀφαιρεθέντων χάριν κομμερτίου ἢ ἄλλως πως».

νην, ἀπέστειλεν αὐτὰς κατὰ τοῦ Καφούρη. Διὰ τῶν Γενοουησιῶν προσέφερον εἰς αὐτὸν ἕξ κεντηνάρια χρυσίου καὶ χώραν εἰς τὸ κράτος ἱκανὴν νὰ διατρέφῃ ἑπταπλασίους, ὅσων ὀπαδῶν εἶχε σήμερον μετ' αὐτοῦ. Τὰς προσφορὰς ταύτας ἐδέχθη ὁ Καφούρης· ὁ δὲ Στεριόνης, παραλαβὼν καὶ τινα πλοῖα Πισαϊκά, ἐπέπεσεν αἴφνης κατὰ τοῦ πειρατοῦ, τὸν ὁποῖον ἐθανάτωσε, κυριεύσας πάντα τὰ πλοῖα ταῦτα, ἐκτὸς τεσσάρων διαφυγόντων μετὰ τοῦ ἀνεπιτοῦ αὐτοῦ¹⁾.

Μόνος ὁ Νικήτας διηγεῖται τὴν πειρατείαν ταύτην, τὴν ὁποίαν, ὡς καὶ πλείστας ἄλλας, ἀποσιωπῶσι τὰ Ἰταλικά χρονικά. Τεκμαίρει δὲ τὴν ἀθλιότητα τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, λαμβάνοντος εἰς ὑπηρεσίαν αὐτοῦ πειρατὴν γνωστὸν, ὡς τὸν Στεριόνην²⁾. Εἰκάζω ἐκ τῶν γραφομένων τοῦ Νικήτα, ὅτι ὁ Καφούρης, δολασθεὶς ἀπὸ τὰ χρήματα τοῦ βασιλέως καὶ τὴν δωρουμένην χώραν, ἔγινε θῦμα τοῦ Στεριόνη.

Περὶ τὸν αὐτὸν καιρὸν συνέβη ἑτέρα πάλη κατὰ τῶν ἐν τῇ πόλει κατοικούντων Λατίνων. Ὁ Ἰσαάκιος βλέπων ὅτι δὲν ἠδύνατο μόνος νὰ καταβάλῃ τὸν ἀποστατήσαντα Ἀλέξιον Βρανᾶν, προσεκάλεσεν εἰς βοήθειαν τὸν ἐν Βυζαντίῳ διατρίβοντα γυναικάδελφόν του Κορράδον τὸν Μομφερράτου. Οὗτος δὲ, εἴτε διότι δὲν ἐνεπιστεύετο τοὺς Κ/πολίτας, εἴτε διότι ἦσαν ὑποδεέστεροι τῶν Λατίνων³⁾, ἐστρατολόγησεν ἐκ τῶν ἐν Κ/πόλει Ἰταλῶν διακοσίους πεντήκοντα ἵππεις, πεντακοσίους πεζοὺς καὶ τινὰς «ἀπὸ Ἰσμαηλιτῶν καὶ ἑῶν Ἰβήρων τῶν κατ' ἐμπορίαν στειλαμένων εἰς τὴν βασιλίδα τῶν πόλεων»⁴⁾. Δικαίως λέγει ὁ Heyd⁵⁾, ὅτι οὗτοι ἦσαν στρατιωτικοὶ τυχοδιῶκται περιφερόμενοι ἐν Βυζαντίῳ, ζητοῦντες στρατιωτικὴν ἐργασίαν, καὶ ὄχι φιλήσυχοι ἔμποροι Ἰταλοὶ. Ἄν ὁ Κορράδος ἠδυνήθη νὰ συλλέξῃ ἢ μᾶλλον στρατολογήσῃ ἑπτακοσίους πεντήκοντα Λατίνους μαχητὰς ἐντὸς τῆς Κ/πόλεως, δικαιούμεθα λέγοντες, ὅτι οἱ Κ/πολίται ἀπεστρέφοντο τὰ ὄπλα, διανοούμενοι μετὰ τοῦ λατινοφρονοῦντος Ἰσαακίου νὰ σώσωσι τὸ κράτος, ὁλονὲν προσευχόμενοι εἰς τοὺς ναοὺς καὶ τὰ μοναστήρια.

Ὁ Κορράδος μετὰ τοῦ Ἰταλικοῦ τούτου στρατοῦ κατετρόπωσε τὸν στρατὸν τοῦ Βρανᾶ καὶ ἐθανάτωσε καὶ τὸν ἴδιον. Τότε «τὸ ἀγελαῖον καὶ πτωχεῦον πλῆθος τῆς πόλεως» μετὰ τῶν ὀπλοφόρων τοῦ Κορράδου, παντοίας κακώσεις ἐπέφεραν ἐπὶ τῶν Κωνσταντινουπολιτῶν.

¹⁾ Μέχρι τοῦ 1204 φαίνεται, ὅτι ἦσαν εἰσέτι ἐν ταῖς φυλακαῖς συνεργοὶ τινες τοῦ Καφούρη. Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 198. ²⁾ Ὁ Βιλλαρδουῖνος, ἐν σελ. 181, 183, λέγει περὶ τούτου τὰ ἑξῆς. Et alors (1207) lui vint une nouvelle qui était bien triste, qu'Esturion, qui était amiral des galères de Théodore Lascaris, était entré avec dix-sept galères en bouche d'Avie, etc. ³⁾ «Τὸ ἐκ Λατίνων ὀπλιτικὸν ἐπικρατέστερον τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ναυτικοῦ.» Νικ. Χων. σελ. 325. ⁴⁾ Νικ. Χων. σελ. 490.

⁵⁾ Non già uomini dei quartieri commerciali, ma piuttosto mercenari ed avventurieri che cercavano servizio militare. Τόμ. Α'. σελ. 74.

Ὁ λαὸς τοῦ Βυζαντίου ληστευόμενος ἀπὸ τοὺς μισθοφόρους Λατίνους καὶ τὸν ἀκολουθοῦντα αὐτὸν ἄεργον καὶ καπηλικὸν ὄχλον, ὠρμησε μετ' ὀλίγον κατὰ τῶν συνοικιῶν τῶν Λατίνων καὶ κατ' αὐτῶν τῶν μισθοφόρων τῶν ἐκ τῆς νίκης μεθυσθέντων. Ἐνόμιζον οἱ Βυζάντιοι, ὅτι ἤθελον ἀποδιώξει τοὺς Λατίνους ἐκ τῶν οἰκημάτων αὐτῶν, καὶ ἀρπάσει τὰ εἰς τὰς ἀποθήκας πολλότατα ἐμπορεύματα, πράττοντες ὅσα ἐγένοντο κατὰ τοὺς χρόνους Ἀνδρονίκου τοῦ τυράννου. Οἱ Λατῖνοι ἔφραξαν τὰς ῥύμας τῶν συνοικιῶν αὐτῶν διὰ θυρῶν¹⁾, ἀνήγειραν ἐν βίᾳ ὁδοφράγματα καὶ παντοῖα ἐμπόδια εἰς τὴν πρόσδον τῶν Κ/πολιτῶν. Ὅλοι οἱ μισθοφόροι ἐχύθησαν εἰς τὰς συνοικίας ταύτας, διότι κατ' αὐτῶν κυρίως ἐμαίνετο ὁ λαός. Κατὰ τὸν Νικήταν, οἱ Βυζάντιοι «ἀσιδήρωτοι γὰρ καὶ γυμνοὶ πρὸς ὠπλισμένους μαχόμενοι, οἱ πλεῖστοι δὲ καὶ οἰνόφυλγες ὄντες», οὐδόλως ἐζημίωσαν τοὺς Λατίνους. Τὴν ἐπιουσαν, ὁ λαὸς ἠτοιμάζετο ἐκ νέου νὰ προσβάλλῃ τοὺς Λατίνους, ὅταν ὁ βασιλεὺς διὰ τινος ἀξιωματικοῦ διέταξεν αὐτὸν νὰ ἡσυχάσῃ.

Ἔρχομαι τῶρα νὰ ἐρευνήσω τὴν θέσιν τῶν συνοικιῶν τούτων ἐν Βυζαντίῳ καὶ ὀρίσω, ἂν ἦναι δυνατὸν, τὸν τόπον ἢ καθὼς προεῖπον, τοὺς τόπους, ὅπου συγκατώκουν καὶ ἐμπορεύοντο.

Ἐκ τῆς μελέτης τῶν χρυσοβούλλων τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, ὀρίζαντων τοὺς τόπους αὐτῶν, δυνάμεθα νὰ διευκρινήσωμεν τὰς συνοικίας καὶ τὰς ἀποβάθρας. Τότε πλεῖστα ἄλλα μέρη τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας γίνονται καταληπτά²⁾.

Τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1191, ὁ Ἰσαάκιος ἀποκρινόμενος εἰς ἐπιστολὴν τοῦ πρέσβεως τῆς Γενοῦης Τάντου, διακηρύττει, ὅτι πρόθυμος εἶναι ἡ βασιλεία αὐτοῦ, ἰν' ἀκούσῃ καὶ παραδεχθῇ, ὅσον τὸ κατὰ δύναμιν, τὰς αἰτήσεις τῆς Γενοῦης καὶ ἐπικυρώσῃ τὰ προδωρηθέντα πρηνόμια τῶν Γενοουησίων ἐν Ῥωμανίᾳ.

Τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1192, ὁ Ἰσαάκιος ἐπεκύρωσε τὰ προνόμια τῶν Πισαίων καὶ τὸ αὐτὸ ἔτος κατ' Ἀπρίλιον, τὰ τῶν Γενοουησίων. Ἀμφότερα τὰ πολύτιμα ταῦτα ἔγγραφα διεσώθησαν εἰς τ' ἀρχεῖα τῆς Εὐρώπης καὶ ἐκ τούτων κυρίως μέλλομεν νὰ ὀρίσωμεν τοὺς τόπους τῶν Ἰταλῶν, βοηθούμενοι καὶ ἀπὸ τοὺς συγχρόνους Βυζαντινοὺς ἱστορικοὺς.

Εἰς τὸ ἔγγραφον τὸ δοθὲν τοῖς Πισαίοις δίδει ὁ βασιλεὺς «σχάλαν³⁾, ἐν ᾗ

¹⁾ Ἐκ ταύτης καὶ ἐξ ἐτέρας μαρτυρίας μανθάνομεν, ὅτι αἱ συνοικίαι τῶν Λατίνων ἐκλείοντο διὰ θυρῶν. Τοιαύτας θύρας βλέπομεν εἰσέτι εἰς τινὰς πόλεις τῆς Αἰγύπτου. Πατρ. Ἑλλάς. Γραφαί, σελ. 41. ²⁾ Τὰ χρυσοβούλλα ὀρίζουσιν ἅπαντα τὰ ὄρια τῶν συνοικιῶν τούτων. Ἐνίοτε ὑπερέβαινον ταῦτα οἱ Λατῖνοι, «γυναίξι τε Ῥωμαίαις ἑαυτοὺς συνοικίζοντες (δηλ. οἱ Βενετοὶ) καὶ οἰκίαις ταῖς αὐτῶν, ὡσπερ οἱ ἄλλοι Ῥωμαῖοι ἐξω τῆς ἐκ βασιλείας δεδομένης αὐτοῖς ἀναστρεφόμενοι διατριβῆς.» Κίνναμος, σελ. 284. ³⁾ Ὁ αὐτοκράτωρ Καλοῖωάννης ἐπεμψε πολύτιμα δῶρα διὰ τὸν μητροπολιτικὸν κὰν τῆς Πίσης. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 28.

μέλλουσι καταίρειν τὰ πλοῖα ὑμῶν, καὶ ὁ φόρτος ἐκβάλλεσθαι τούτων, καὶ κατατόπιον τοῦ πραγματεύεσθαι ἐπιτήδειον καὶ ἐνδεχόμενον μετὰ οἰκημάτων, ἵνα ἀποτεθῆτε τὰς πραγματείας ὑμῶν καὶ καταμένητε· ὡσαύτως καὶ ἐν τῇ ἀγιωτάτῃ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ, τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ, δοθήσεται ὑμῖν παρὰ τοῦ ἀγιωτάτου πατριάρχου τόπος ¹⁾ εἰς στάσιν, καὶ εἰς τὸν Ἰππόδρομον ἵνα δοθῆ ὑμῖν κατατόπιον, ἔνθα μέλλετε καθῆσθαι ἐν ἡμέρᾳ ἰπποδρόμου ²⁾. Πλοῖον ὑμῶν εἰ ναυαγήσῃ ἐν τῇ ἐπικρατείᾳ τῆς βασιλείας μου, τὰ πράγματα ὑμῶν, ἃ ὑμεῖς ἐλευθεροῦτε καὶ ἐκβάλλετε σεσωσμένα, ἵνα ἔχητε ἀμερίμνως, καὶ ἃ δὲ ἐκβάλλουσιν οἱ Ῥωμαῖοι βοηθήσαντες, ἵνα ἔχητε κάκεινα, παρασχόντες κατὰ τὸν τόπον τοῦ τόπου πρὸς αὐτοὺς τὸν μισθόν, εἰ μὴ ἴσως ἐκουσίως μέσον ὑμῶν κάκεινων ἕτερόν τι συμφωνηθῆ.

Ἀπὸ τὸ ἴδιον ἐγγραφον μαυθάνομεν, «ὅτι πρὸ καιροῦ διὰ τινὰς αἰτίας ἠθέλησεν ἡ βασιλεία μου ἐναλλαγῆναι αὐτοὺς τοὺς τοιοῦτους τόπους, καὶ δοθῆναι αὐτοῖς ἀντὶ τούτων, ἑτέρους ἐν τοῖς πέραν μέρεσιν ἀντικρυ τῆς μεγαλοπόλεως ³⁾· οἱ δὲ προσελθόντες ἐδεήθησαν τῆς βασιλείας μου μὴ οὕτω γενέσθαι, ἀλλ' εἶναι αὐτοὺς ἐν κατοχῇ ᾧν εἶχον καὶ πρότερον ⁴⁾· εὐδόκησεν ἡ βασιλεία μου οὕτω γενέσθαι»· καὶ πάλιν μετ' ὀλίγον· «ἐπεὶ γὰρ συνέβη διὰ τινὰς λόγους μετακινήθῃναι ἡμᾶς πρὸς μικρὸν τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἐμβόλου καὶ τῆς σκάλας ⁵⁾, ἅπερ εἶχομεν ἐν τῇ μεγαλοπόλει, ὡς ἀντιδοθέντων ἡμῖν ἀντιστήκων ἐν τοῖς πέραν μέρεσι, νῦν δὲ ἐξ ὀρισμοῦ τοῦ βασιλέως ἀποκατέστημεν εἰς ταῦτα, ἅπερ εἶχομεν πρότερον ἵνα» κτλ.

¹⁾ «Ὁπισθεν τοῦ ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου Σοφίας διακείμενον μονούριον τῆς Θεομήτορος, ἐπιεκκλημένον τῆς Βαραγγιωτίσσης». Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 423. Ἦτον ἄρα Λατικὴ ἐκκλησία αὕτη; Ἐπὶ Ἀνδρονίκου τοῦ Παλαιολόγου, τὴν ἡμέραν τῶν Θεοφανείων, συνήλθον περὶ τὴν φιάλην, ὅπου ἐτελεῖτο ὁ ἀγιασμὸς «ὄσοι τῶν Γραικῶν καὶ ὄσοι τῶν Ἰταλῶν». Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 22. «Κατὰ τὸν τοῦ Θεοῦ Σοφίας νεών, συναχθέντων ἀπάντων, ... οὐδ' αὐτῶν ἀπόντων τῶν κατὰ τὴν πόλιν Ἰταλῶν». Ἰδ. σελ. 195.

²⁾ Κατὰ τὸν Roncioni, σελ. 364, la circostanza che i Pisani nell'ippodromo ebbero luogo superiore ai Veneziani, fu posteriormente causa di dissapori fra le due nazioni. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 25 ἐν σημ. Ἄν οἱ Βενετοὶ εἶχον τόπον «ἐν ἡμέρᾳ ἰπποδρόμου» πιθανὸν τὸ αὐτὸ προνόμιον ἐχαίροντο καὶ οἱ Γενουήνσιοι. Miltitz. Τόμ. Β'. σελ. 123. Κατὰ τὸν Saracini ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ Miltitz. Τόμ. Β'. σελ. 163 ἐν σημ., φαίνεται ὅτι τῷ 1372, οἱ ἐγκάτοικοι τοῦ Ἀγκῶνος, καθὼς καὶ οἱ Βενετοὶ Γενουήνσιοι καὶ Καταλάνοι, εἶχον τόπον ὠρισμένον ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἁγίας Σοφίας. ³⁾ Πρὸς τὸν Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 51, ὅπου ἀφηγεῖται τὰς αἰτίας ταύτας, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν Ἰταλῶν ἱστορικῶν. ⁴⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 14. ⁵⁾ Ἡ Πίσα ἀφίερωσεν εἰς ἀνέγερσιν τοῦ μεγάλου τῆς ναοῦ, τὰ ἔσοδα τῶν ἐν Κ/πόλει ἐκκλησιῶν αὐτῆς, τοῦ νοσοκομείου καὶ τῶν ἀποβαθρῶν πρὸς τούτοις, τινὰ τελωνιακὰ καὶ ἐνοίκια. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 53· ὁ ἐπὶ τῶν ἀποβαθρῶν φόρος, ἐκαλεῖτο σκαλλιιάτικον, scalaticun. Τ. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 257.

Ταῦτα ἀναφέρω ἵνα καταδείξω, ὅτι οἱ Πισαῖοι εἶχον τὴν κατοικίαν αὐτῶν ἐν-
τὸς τῆς μεγαλοπόλεως· προσέτι ἐκ τῆς παραχωρήσεως τόπων ἐν Ἀγία Σοφία
καὶ Ἱπποδρόμῳ, εἰκάζω ὅτι δὲν κατώκουν μακρὰν τῶν τόπων τούτων.

Εἰς τὰ χρυσόβουλλα τὰ δρίζοντα τοὺς τόπους τῶν Λατίνων καὶ εἰς πολλὰ
Ἱταλικά ἐγγραφα τῶν τότε καιρῶν, ἐκδοθέντα ὑπὸ τῶν Ἱταλῶν, λόγος γίνεται
πολλάκις περὶ ἐμβόλου, ποτὲ μὲν ἀπλῶς τοιούτου, ποτὲ δὲ δημοσίου. Ὁ ἀναγι-
νῶσκων τὰ ἐγγραφα ταῦτα, μὴ λησιμονήσῃ τὰ γραφόμενα Λέοντος τοῦ Διακό-
νου ¹⁾ περὶ τοῦ ἐμβόλου διήκοντος ἀπὸ τοῦ παλατιῦ μέχρι τοῦ Ἀγίου Ἀν-
τωνίου. Ὁ ἐμβολος οὗτος εἶναι, νομίζω, ὁ τοσάκις μνημονευόμενος εἰς τὰ χρυ-
σόβουλλα ταῦτα. Τὴν ἑκτάσιν τῶν Ἱταλικῶν συνοικιῶν πρὸς δυσμὰς καὶ ἀνα-
τολάς, πρὸς ἄρκτον καὶ νότον ἀγνοοῦμεν, διότι τὰ χρυσόβουλλα μνημονεύουσι
ναῶν, οἰκημάτων, ῥυμῶν καὶ ῥυμίδων, ἀφανισθέντων σήμερον πάντων.

Τὸ χρυσόβουλλον τῶν Πισαίων ἀναφέρει πρῶτον τὰ προκατεχόμενα κτήμα-
τα αὐτῶν, τὰ πλεῖστα πυρποληθέντα ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς βασιλείας τοῦ Ἀνδρο-
νίκου· μετέπειτα ἀπαριθμεῖ «τὰ νῦν ἐπιφιλοτιμηθέντα, ἐν οἷς συνεισάγονται καὶ
τὰ τοιαῦτα καὶ ἐκπαλαί ἐδάφη» . . . Μετὰ τὴν ἀπαρίθμησην γαιῶν καὶ ῥυμίδων,
μνημονεύεται καὶ μετόχιον τῶν Τριχιναρῶν καὶ τῶν Ὀλοβώδων ²⁾, εἶτα λέγει·
«ἐκεῖθεν τοῦ ἐμβόλου πρὸς ἄρκτον ἔδαφος ἀνετον, τὸ νῦν φαινόμενον εἰς κάμ-
πον ³⁾ τῶν ποτὲ οἰκημάτων, ἔχων μῆκος ἀπὸ τοῦ δημοσίου ἐμβόλου καὶ μέχρι
τοῦ τείχους τοῦ κάστρου, τοῦ φαινομένου κατ'εὐθείαν ἀπὸ τῆς πόρτας τοῦ Νεω-
ρίου καὶ πρὸς δύσιν, πῆχεις ἑκατὸν ὀκτώ, καὶ πλάτος ἀπὸ τοῦ νεροδρόμου τοῦ
πρὸς δύσιν μὲν τῆς μονῆς τοῦ ἀπὸ Λογοθετῶν ὄντος, πρὸς ἀνατολάς δὲ τοῦ εἰς
κάμπον φαινομένου ἐδάφους, τοῦ ἐξάγοντος τὸ ὕδωρ ἐν τῇ πόρτῃ τοῦ Νεωρίου,
καὶ πρὸς δύσιν μέχρι καὶ τοῦ νεροδρόμου τοῦ κατερχομένου ἀπὸ τῶν Ἀμαλφη-
νῶν καὶ ἐξάγοντος τὸ ὕδωρ ἐν τῇ πόρτῃ τῆς Ἰκανατίσσης, πῆχεις ἑκατὸν δε-
καπέντε, ἀνευ τοῦ ἀνωθεν τῆς πόρτης τοῦ Νεωρίου θολωτοῦ πύργου, ὡς ὄντος
τοῦ ἀπὸ Λογοθετῶν ἐκπαλαί» ⁴⁾. Αὗται αἱ γραφαὶ μαρτυροῦσιν, ὅτι πλησίον τῆς
πύλης τοῦ Νεωρίου, σήμερον Βαγτζέ-καπουσοῦ, ἔκειντο τὰ κτήματα τῶν Πι-
σαίων. Ἀναφέρεται πάλιν μετ' ὀλίγον τὸ τεῖχος καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ τείχους πύλη τῆς
Ἰκανατίσσης ⁵⁾, περὶ τῆς ὁποίας οὐδεμίᾳ μνεῖα εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς συγ-
γραφεῖς.

¹⁾ Σελ. 79. ²⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 18, 19. Μοναὶ πάντῃ ἄγνωστοι. ³⁾ Κάμπον
ἐκάλουν οἱ Βυζάντιοι τὸν χῶρον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀνήγειραν οἱ Λατῖνοι τὰ κτίρια αὐτῶν.
Γ. Ἀκροπολίτης, σελ. 192. ⁴⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 19. ⁵⁾ «Πανσέβαστε. . . κὺρ
Θεόδωρε Ἰκανάτε.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Δ'. σελ. 215· ἀναφέρονται εἰς ἕτερα χρυσόβουλλα,
Ycanati duas stationes, in quibus panes venduntur, ἐντὸς τῆς συνοικίας τῶν Βε-
νετῶν. Τ. καὶ Τη. Τόμ. Α'. σελ. 192. Ἰκανάτοι ἦσαν στρατιῶται φρουροῦντες τὸ παλάτιον.
Κ. Παρφυρογέννητος, Τόμ. Γ'. σελ. 26, 283, Μ. GLOS., λέξις Ἰκανάτοι. Ἰπῆρχον πυλίδες

Μετὰ τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν οἰκημάτων καὶ τῶν δύο ἐκκλησιῶν τῶν Πισαίων, τοῦ Ἀγίου Πέτρου καὶ Ἀγίου Νικολάου¹⁾, ὀρίζει τὰς ἀποβάθρας. Μνημονεύει ἀποβάθρας « ἡ ἀπὸ παλαιοῦ, ἡ καὶ ἐξωθεν τῆς πόρτας τοῦ Νεωρίου, ἡ καὶ φαινομένη καὶ λεγομένη Διπλῆ », κτήμα οὔσης τῶν Πισαίων, ἐχούσης πρὸς ἀνατολὰς τὴν σκάλαν τῆς μονῆς τῆς ἀπὸ Λογοθετῶν²⁾ καὶ πρὸς δύσιν τὴν ἐτέραν σκάλαν τῶν αὐτῶν Πισαίων, τὴν καὶ πρὸς δύσιν τῆς « πόρτας τοῦ Νεωρίου διακειμένην ». Ἡ ἀποβάθρα αὕτη δὲν εἶχεν οἰκήματα παρὰ τὸ τεῖχος, διότι ταῦτα ἦσαν ἅπαντα κτήματα τῆς μονῆς τῆς ἀπὸ Λογοθετῶν. Ἀπὸ ταύτης τῆς Διπλῆς σκάλας πρὸς δύσιν, « ἕτεραι σκάλαι τρεῖς αἰ διήκουσαι μέχρι καὶ τῆς σκάλης τῆς νῦν κατεχομένης παρὰ τῆς μονῆς τοῦ Κύρ Ἀντωνίου »³⁾. « αἱ τοιαῦται δὲ τρεῖς σκάλαι κέκτηνται ὡς πρὸς τὸ τεῖχος, ἐδάφη καὶ οἰκήματα, ὧν ἡ μία, ἡ πρὸς δύσιν τῆς Πόρτας τοῦ Νεωρίου, κέκτηται ἔδαφος ἀνετον, ἀποφρασσόμενον διὰ ἐξαπήχων, χρησιμεῖον ὡς ἀπόθετον μέχρι καὶ τῆς πόρτης τοῦ Νεωρίου »⁴⁾.

Τῶν πρὸς δύσιν τῆς Διπλῆς σκάλας τριῶν σκαλῶν, κατείχετο ἡ μὲν πρώτη, ἡ πρὸς δυσμὰς αὐτῆς, ἀπὸ τοὺς Πισαίους, ἡ μεσαία ἀπὸ τοὺς Ἀμαλφηνούς καὶ ἡ τρίτη ἀπὸ τὴν μονὴν τοῦ Κύρ Ἀντωνίου. Κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἡ ἔξω τῶν τειχῶν δημοσία ὁδὸς δὲν εἶχεν, εἰ μὴ χαμηλὰ οἰκήματα παρὰ τὸ τεῖχος καὶ τινα παραπήγματα ἐπὶ τῶν ἀποβαθρῶν⁵⁾.

Μαθόντες ἐκ τοῦ χρυσοβούλλου τούτου τὰς κατοικίας τῶν Πισαίων ἐν Κ/πόλει, εὐκολον θεωρῶ τὴν διασάφησιν τῶν θέσεων τῶν ἄλλων Ἰταλῶν⁶⁾.

μικραὶ, σπανιώτατα μνημονευόμεναι ἐν τοῖς συγγράμμασιν « οἰκημα περὶ τὴν Μαρμαρόπορταν ἐν τῇ ἐνορίᾳ τοῦ Εὐγενίου διακείμενον ». Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 564.

¹⁾ C. Christ. Βιβλ. IV. σελ. 89. Μίαν ἀνήγειραν οἱ ἴδιοι· « σὺν τῇ παρ' αὐτῶν ἀνεγερθεῖσιν ἐντὸς τῶν δικαίων αὐτῶν ἐτέραν ἐκκλησίαν ». Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 60. Κατωτέρω, σελ. 20, λέγει τὸ χρυσοβούλλον· « καὶ αἱ παρὰ τῶν αὐτῶν Πισαίων κτισθεῖσαι δύο μεγάλαι ἐκκλησῖαι, ἡ μὲν μία . . . τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου, ἡ δὲ ἕτερα . . . τοῦ Ἀγίου Νικολάου ». ²⁾ Μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Λατίνων ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως τῷ 1204, ἡ μονὴ αὕτη τῆς ἀπὸ Λογοθετῶν ἐδωρήθη εἰς τοὺς Πισαίους. C. Christ. Βιβλ. IV. σελ. 55. Τῆς μονῆς ταύτης μέρος κατηδαφίσθη τῷ 1473, ἵνα πλατυνθῇ ἡ ἐνώπιον αὐτοῦ λεωφόρος. ³⁾ « Προσεπιφιλοτιμεῖται δὲ τούτοις ἡ βασιλεία μου, καὶ τὰ ἐνοικια τῆς μονῆς τοῦ Κύρ Ἀντωνίου, τὰ ἐν τῷ γενησομένῳ αὐτοῖς πρακτικῶ δηλωθησόμενα ». Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 16. Ταῦτα ἦσαν πιθανώτατα ἐντὸς τοῦ τεύχους, διότι ἐπὶ τῆς παραλίας, ἡ ἀποβάθρα τῶν Ἀμαλφηνῶν ἦτο μέσον τῆς τῶν Πισαίων καὶ τῆς μονῆς τοῦ Κύρ Ἀντωνίου. Πολλὰ ἀποβάθραι ἦσαν κτήματα τῶν ἐκκλησιῶν καὶ μονῶν. Μ. Ἀτταλιώτης, σελ. 278.

⁴⁾ Ὁ Miltitz, Τόμ. Β'. σελ. 122, ἀναφέρει μίαν μόνην ἀποβάθραν τῶν Πισαίων.

⁵⁾ Δύσκολον εἶναι νὰ μάθωμεν πόσον ἀπέχον τὰ παράλια τεῖχη ἀπὸ τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης. Ὁ Βιλλαρδουίνος, Paris. 1870, σελ. 87, λέγει, ὅτι κατὰ τὴν ἐφοδὸν τῆς 9ης Ἀπριλίου 1204, οἱ Βυζάντιοι ἐπὶ τῶν πύργων καὶ τοῦ τεύχους διὰ τῶν λογγῶν ἐπληκτον τοὺς ἐπὶ τῶν πλοίων Λατίνους, de main à main. ⁶⁾ Πλανᾶται νομίζω ὁ Heyd,

Τὸ χρυσόβουλλον τῶν Γενουησίων κατεγράφη τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1192 ¹⁾. Τοὺς ἄνω μνημονευθέντας πρέσβεις ὁ Ἰσαάκιος «εὐμενῶς τε αὐτὸς παρεδέξατο, καὶ περὶ ὧν ἐζήτουν, τραχταίσαι διωρίσατο». Τὸ χρυσόβουλλον τῆς βασιλείας ἀπεστάλη εἰς Γένουαν διὰ τῶν πρέσβειων, τοῦ γραμματικοῦ Νικηφόρου τοῦ Παπαγωγμένου καὶ τοῦ διερμηνευτοῦ Γεράρδου τοῦ Ἀλαμανοπούλου, ἵνα παραδεχθῆ καὶ ἐπικυρωθῆ ὑπὸ τῆς κοινότητος τῆς Γενούης. Τοιούτων ἐγγράφων ἐγένοντο δύο ἀντίγραφα, τὸ μὲν τούτων, «τοῖς τοῦ Λογοθέτου τοῦ δρόμου ²⁾ χαρτίοις τῆς Βασιλείας μου ἐναποτεθῆναι, τὸ δὲ ἕτερον ἀποκομισθῆναι ὑμῖν παρὰ τῶν ἀποκρισιarίων τῆς Βασιλείας μου».

Πρὶν ἱστορήσω τὰ χαρισθέντα, ἢ, κατὰ τὰ χρυσόβουλλα, φιλοτιμηθέντα εἰς τοὺς Γενουησίους καὶ τινα ἄλλα ἀφορῶντα τὴν ἡμετέραν ἱστορίαν, καλὸν εἶναι νὰ ἱστορήσω τὰ οἰκήματα καὶ τὰς ἀποβάθρας τῶν Γενουησίων, ὠφελούμενος ἀπὸ τὰς θέσεις τῶν Πισαίων.

Ἐδώρησεν ὁ βασιλεὺς τοῖς Γενουησίοις «τὴν τε προκατεχομένην παρ' αὐτῶν παράλιον σκάλαν, καὶ τὸν ἔμβολον καὶ τὴν πλησιάζουσαν τῇ προτέρᾳ αὐτῶν σκάλα ἑτέραν σκάλαν, τὴν τῇ σεβασμῖα μονῇ τῇ ἐπ' ὄνόματι τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος παρὰ τοῦ Μανουὴλ ἐκείνου ἀνεγερθείση διαφέρουσαν ³⁾, ἀλλὰ δὴ καὶ τὰ ἐκατέρωθεν τοῦ παλαιοῦ ἐμβόλου αὐτῶν συναπτόμενα οἰκήματα, ἧγουν τὰ τῆς μονῆς τῆς ἀπὸ Λογοθετῶν καὶ τῆς μονῆς τοῦ πατρικίου Θεοδοσίου» ⁴⁾.

Ἐκ τοῦ χρυσοβούλλου τῶν Πισαίων ἐμάθομεν, ὅτι ἡ μονὴ τῶν ἀπὸ Λογοθετῶν ἐκεῖτο πλησίον τῆς πύλης τοῦ Νεωρίου καὶ πρὸς ἀνατολὰς αὐτῆς ⁵⁾. Εἶχε δ' ἡ μονὴ καὶ ἀποβάθραν καλουμένην τὴν ἀπὸ Λογοθετῶν. Ἡ ἀποβάθρα λοιπὸν τῶν Γενουησίων ἦτο πρὸς ἀνατολὰς τῆς ἀποβάθρας τῆς ἀπὸ Λογοθετῶν καὶ

Τόμ. Α'., λέγων· noi veniamo a sapere che i Pisani avevano un possedimento molto esteso in Constantinopoli, che andava dalla porta della Darsena (porta Neorii) fino al corno d'oro, rimpeto a Galata, ed era attiguo al quartiere degli Amalfitani. ¹⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 24, 25. ²⁾ Ἦτο τότε λογοθέτης τοῦ δρόμου, Κύρ Δημήτριος ὁ Τορνίκης. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 26, 32. Οὗτος «ἔγραψε πρὸς τὸν Δατίνον Ἐπίσκοπον Στρογγόμου περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἐξ ὀνόματος τοῦ αὐτοκράτορος Ἰσαακίου τοῦ Ἀγγέλου». Δημητρακοπούλου Ὁρθόδοξος Ἑλλάς. Ἐν Ἀειψίᾳ. 1872. σελ. 33. ³⁾ δηλ. ἀνήκουσαν. ⁴⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 34. Ἐκ τῶν ὀδηγιῶν τοῦ πρέσβειος Ὀττομπόνου, Sauli. τόμ. Β'. σελ. 496, καταφαίνεται ὅτι οἱ Γενουησῖοι ἦσαν πλησίον τῶν Πισαίων. Possessionem emboli nostri . . . cum domibus duabus in quibus molendina . . . fiunt usque embolum Pisanorum.

⁵⁾ Εἰκάζω ὅτι ἡ θέσις τῆς μονῆς ταύτης εἶναι ἐκεῖ, ὅπου μετέπειτα ἀνηγέρθη τὸ Ὄθωμανικὸν κτίριον, τὸ ἀνῆκον εἰς τὸν τάφον τοῦ Σουλτὰν Χαμιδ, ἀριστερόθεν τῆς πύλης τοῦ Νεωρίου, καλούμενον Χαμιδιε-Ἰμαρτί. Πρβ. Κ/πολιν Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 525. Ἡ μονὴ αὕτη εἰς τὰ χρυσόβουλλα καλεῖται τῆς ἀπὸ Λογοθετῶν, τοῦ ἀπὸ Λογοθετῶν καὶ τῶν ἀπὸ Λογοθετῶν. Μελετίου Γεωργ. ἐν Βενετίᾳ. 1807, Τόμ. Γ'. σελ. 74.

της Διπλής, διότι πρὸς δυσμὰς ὄλαι αἱ παράλιοι σκάλαι κατείχοντο ἀπὸ τοὺς Πισαίους, τοὺς Ἀμαλφηνούς καὶ τὴν μονὴν τοῦ Κύρ Ἀντωνίου. Πρὸς ἀνατολὰς δὲ τῆς πύλης τοῦ Νεωρίου, ἐντὸς τοῦ τείχους, ἦσαν τὰ οἰκήματα ἡ μετόχια τῆς μονῆς τῆς ἀπὸ Λογοθετῶν καὶ τῆς μονῆς τοῦ πατρικίου Θεοδοσίου¹⁾).

Ἐπέκεινα δὲ τούτων, δωρεῖται τούτοις ἡ βασιλεία μου καὶ τὸν ἐν τῇ τοποθεσίᾳ τῶν Καλυβίων διακείμενον οἶκον τοῦ Καλαμάνου²⁾ ἤτοι τοῦ Βοτανειάτου, μετὰ τῶν ἐμπερικλειομένων τῷ περιτειχίσματι τούτου οἰκημάτων, τῆς κινστέρνης καὶ τῶν δύο αὐλῶν, καὶ αὐτῶν τῶν ἐν τῷ οἴκῳ ἐκκλησιῶν καὶ τοῦ λουτροῦ.» Ἐκ τούτων καταφαίνεται, ὅτι οἱ Ἴταλοὶ δὲν ἀνήγειραν πάσας τὰς ἰδίας αὐτῶν ἐκκλησίας, ἀλλὰ παρέλαβόν τινας Ἑλληνικάς, μνημονευομένας εἰς τινὰ Πατριαρχικὰ ἔγγραφα. Αἱ πλεῖσται τοποθεσίαι, ἀναφερόμεναι εἰς τὸ χρυσόβουλλον τῶν Γενοουησίων, εἶναι ἄγνωστοι. Ἡ ἐν τῷ πάλαιτῳ τοῦ Καλαμάνου μνημονευομένη κινστέρνα, ἐκαλεῖτο κινστέρνα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ἀντιφωνητοῦ³⁾, ἐπὶ τῆς ὁποίας εἶχον ἄδειαν οἱ Γενοουήσιοι, ἵν' ἀνεγείρωσι τὰ καταπεσόντα οἰκήματα καὶ «ἀντλῶσιν ὕδωρ εἰς οἰκίαν χρῆσιν, . . . ἀνευ μέντοι λουτροῦ καὶ ποτοῦ ἀλόγων.» Ἐπειδὴ αἱ κινστέρναι τῆς Κ/πόλεως ἦσαν εἰς ἀνωφερῆ τόπον, εἰκάζω ὅτι οἱ τόποι τῶν Γενοουησίων ἐπεξετείνοντο ἰκανὸν διάστημα πρὸς νότον τοῦ παραθαλασίου τείχους καὶ πλησίον τῆς Ἀγίας Σοφίας⁴⁾).

Περὶ τῶν χορηγηθέντων τούτων τόπων λέγει τὸ χρυσόβουλλον· «ἀλλ' οὐδὲ ἡ κατοχὴ καὶ νομὴ τῶν ἀναγεγραμμένων παραλίων σκαλῶν καὶ τῶν οἰκημάτων καὶ τοῦ ἐμβόλου, καὶ αὐτοῦ τοῦ οἴκου τοῦ Βοτανειάτου, ἀφαιρηθήσονται ἐξ αὐτῶν, ὡς τῆς βασιλείας μου κατὰ τὴν δοθεῖσαν αὐτῇ ἔννομον ἐξουσίαν ἀφαιρουμένης τὰ τοιαῦτα πάντα ἀπὸ τῶν κατεχόντων αὐτὰ, καὶ δωρουμένης τῷ κοινῷ τῆς Γενοῦης διὰ τὸ συμφέρον καὶ χρήσιμον τῇ Ῥωμανίᾳ· κερδανουοῖ δὲ οἱ Γενοῦῖται καὶ πᾶσαν τὴν ἐξ αὐτῶν εἰσοδον, τὴν τε νῦν οὔσαν καὶ τὴν ἐπομένην ἐξ ἐπιπονήσεων αὐτῶν, ἐντὸς τῶν παρὰ τῶν παραδιδομένων αὐτοῖς συνόρων γενομένων, μέχρις ἂν τὴν πρὸς τὴν βασιλείαν μου καὶ τοὺς κληρονόμους καὶ διαδόχους αὐτῆς, καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν Ῥωμανίαν συντηρῆ πίστιν καὶ δου-

¹⁾ Αἱ μοναὶ αὗται, καθὼς καὶ ἡ πολλὰκις μνημονευομένη τοῦ Κύρ Ἀντωνίου, οὕτως ἐκαλοῦντο ἀπὸ τοὺς ἰδρύσαντας αὐτάς. ²⁾ Ὁ Νικήτας, σελ. 183, μνημονεῖ «τὸν σεβαστὸν Κωνσταντῖνον τὸν Καλαμάνον, ἄνδρα καὶ τόλμης λελογισμένης μεστὸν καὶ τὸ γενναῖον εὐτυχοῦντα στάσιμον», ἀκμάσαντα ἐπὶ Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ. Τὸ ὄνομα Καλαμάνος εἰσέτι σώζεται εἰς τινὰς οἰκογενεῖας τῆς Κ/πόλεως. ³⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 57.

⁴⁾ Ut possideant ejusmodi Embolum et scalam in magna civitate, sicut illis tradita sunt, vice illorum quae data fuerunt eis in transmarinis partibus. Semini ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Γαλατᾶ τοῦ Sauli. Τόμ. Α'. σελ. 25 ἐν σημ. Ἄγνωστος ἔστι ὁ Semini γράφων in transmarinis partibus.

λείαν τὸ κάστρον καὶ ἡ χώρα τῆς Γενοῦης, καὶ αὐτὸ τὸ κοινὸν αὐτῆς, ἀπαράθραυστον καὶ ἀκολόβωτον κατὰ τὴν παρὰ τῶν ἀναγεγραμμένων ἀποκρισιαρίων αὐτῶν γεγонуῖαν ἔγγραφον συμφωνίαν, τὴν καὶ ἀνωτέρω συνταχθεῖσαν τῶν ἀφαιρεθέντων ταῦτα τὸ ἱκανὸν σχεῖν μελλόντων ἀπὸ τοῦ δημοσίου· κἀν μὴ σγῶσι δὲ, μὴ κατὰ τῶν Γενοῦϊτῶν ὀφειλόντων ἐνάγειν, ἀλλὰ κατὰ τοῦ δημοσίου αὐτοῦ ἐντὸς τοῦ νενομισμένου καιροῦ· κἀν μὲν τύχωσιν ἀντισηκώσεως, ἔχειν τὸ ἱκανὸν διὰ τοῦ δοθέντος, κἀν μὴ τύχωσι δὲ, στέργειν, ὡς τῆς βασιλείας μου ἐπ' ἀδείας ἐκ τῶν νόμων ἐχούσης, ἐν εἰδήσει δωρεῖσθαι καὶ τὰ ἀλλότρια, καὶ οὕτω δωρουμένης τὰ τοιαῦτα τῷ τῆς Γενοῦης πληρώματι.»

Ἄντέγραφα ταῦτα, ἵνα κατανοήσωμεν τὴν ἀθαιρεσίαν τοῦ ἀνοήτου Ἰσαακίου. Ὅσακις ξένοι χάριν ἐμπορίας κατώκησαν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ, συνήθως ἠγόραζον διὰ πολλῶν χρημάτων παραλίους τινὰς τόπους, ὅπου ἀνίδρουον ἀποθήκας, περιέσκαπτον τάφρον καὶ ἀνήγειρον τείχη, ἵνα διαφυλάττωσι τὰ ἐμπορεύματα αὐτῶν ἀπὸ γείτονας ἀρπαγας. Ἐν Κ/πόλει ὁμως, εὐρύχωρα παλάτια καὶ ἀποβάθραι ἐδωροῦντο εἰς ξένους ἑτεροδόξους καὶ ἑτερογλώττους¹⁾ καὶ τὸ δημόσιον ἐπλήρωνε τοὺς ἰδιοκτητάς. Κατὰ τὸν Ἰσαάκιον, ἀν τὸ δημόσιον δὲν ἱκανοποίησῃ ἢ μᾶλλον ἀν ἡ ἀποζημίωσις φανῇ ἀνεπαρκῆς, οὐδέποτε νὰ ἐνάγωσιν εἰς δίκην τοὺς Γενοῦησιούς, ἀλλὰ τὸ δημόσιον αὐτό· τέλος ἀν καὶ τοῦτο δὲν ἀποζημιώσῃ, νὰ γνωρίζωσιν οἱ κτήτορες τῶν δωρηθέντων οἰκημάτων, ὅτι ἡ βασιλεία δικαιοῦται ἐκ τῶν νόμων νὰ δωρῆται καὶ τ' ἀλλότρια.

Ἄπὸ τοῦδε ἅπασα ἡ ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους σαφηνίζει τὰ τοσαῦτα δωρήματα, νόμιμα καὶ ἀνομα, τὰ ὅποια οὐδέποτε ἐγένοντο ἐπὶ τῶν ἰσχυρῶν καὶ ἀνεξαρτήτων βασιλέων τοῦ ἐννάτου καὶ δεκάτου αἰῶνος. Οἱ προσεγγίζοντες Ὀθωμανοὶ, τῶν δυτικῶν ἡγεμόνων ἢ γνωστῆ φιλοκτημοσύνη, παρεκίουν ἀπὸ τοῦδε τοὺς Βυζαντίους, ἵνα κολακεύωσι τοὺς θαλασσινοὺς καὶ τολμητίας Ἰταλοῦς. Ἡ ῥήτρα δὲ τοῦ Ἰσαακίου εἰς τὸ χρυσόβουλλον τοῦτο, καθὼς καὶ εἰς τὸ τῶν Πισαίων, ὅτι ἔχει ἐκ τῶν νόμων ἐξουσίαν νὰ δωρῆται καὶ τ' ἀλλότρια, εἶναι ῥήτρα αὐθάδους βασιλέως εἰς ὧτα ἐξηχρειωμένου ὑπηκόου²⁾.

Ἐκ τῶν ἄνω εἰρημένων γίνεται πρόδηλον, ὅτι κατὰ τὸ 1192, ἅπασα ἡ παραλία τοῦ Βυζαντίου, ἢ ἐκτεινομένη ἀπὸ τὴν μονὴν τοῦ Κύρ Ἀντωνίου, πλησίον τῆς νῦν Βαλοῦκ-παζάρ-καπουσοῦ, μέχρι τῆς πύλης τοῦ Νεωρίου, νῦν Βαγτζέ-

¹⁾ Περὶ τὸ 1180, κατὰ τὸν Εὐστάθιον, εὕρισκοντο ἐν Κ/πόλει 60,000 Λατῖνοι. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 62. Ὁ Ville-Hardouin, Paris, 1870 σελ. 74, λέγει· une mêlée comença entre les Grecs et les Latins qui étaient habitants de Constantinople et il y en avait beaucoup ταῦτα τῷ 1203. ²⁾ Ὁ Ἄγγελος ἐκυβέρνησεν ὡς δεσπότης δημοβόρος, ἢ μᾶλλον, ὡς ἤθελε πράξει ληστῆς σπουδάζων νὰ μὴν ἀφήσῃ τίποτ' εἰς τὸν ληστευόμενον, διὰ φόβον μὴ δὲν εὕρῃ καιρὸν νὰ τὸν ληστεύσῃ καὶ δεύτερον.» Κοραῆ, Ἄτακτα. Τόμ. Α'. σελ. 14.

καπουσοῦ, εἶχε τέσσαρας ἀποβάθρας, τὴν πρώτην τῆς μονῆς τοῦ Κυρ Ἀντωνίου, τὴν δευτέραν τῶν Ἀμαλφηῶν, τὴν τρίτην τῶν Πισαίων, τὴν τετάρτην τὴν καλουμένην Διπλῆν, ἀπέναντι τῆς Βαγτζέ-καπουσοῦ. Πρὸς ἀνατολὰς ταύτης, ἦτον ἡ ἀποβάθρα τῆς μονῆς τῶν ἀπὸ Λογοθετῶν ἀνατολικώτερον δὲ, δύο ἕτεραι ἀποβάθραι, ἀνήκουσαι εἰς τοὺς Γεουηνησίους. Μέσον τῆς πύλης τοῦ Νεωρίου καὶ Βαλοῦκ-παζάρ-καπουσοῦ, ἦτον ἐπὶ τοῦ τείχους πύλη δημοσία, καλουμένη τῆς Ἰκανατίσης¹), πῆχεις ἑκατὸν δεκαπέντε μακρὰν τῆς πύλης τοῦ Νεωρίου.

Ἄπαντα τὰ ἐντὸς τοῦ τείχους οἰκήματα τῶν Ἰταλῶν ἦσαν ἀπέναντι τῶν ἀποβαθρῶν τούτων. Εἰς τὰς ἀποβάθρας ταύτας προσωρμίζοντο τὰ πλοῖα αὐτῶν καὶ ἐδῶ ἤρχοντο οἱ βασιλικοὶ τελῶναι, ἵνα εἰσπράττωσι τὰ συμφωνηθέντα 4 τοῖς 100 ἐπὶ τῶν εἰσαγομένων ἐμπορευμάτων. Τελῶναι Ἰταλοὶ ἐλάμβανον ἐκ τῶν ὁμοθρήσκων τέλος τι χάριν τῆς κοινότητος· τὰς θέσεις ταύτας τῶν Ἰταλῶν σαφηνίζουσι καὶ ἕτερα χρυσόβουλλα τῶν βασιλέων, τὰ ὅποια ἀναφέρω μετ' ὀλίγον, ἵνα συμπληρώσω τὴν ἱστορίαν τῶν ἐθνῶν τούτων ἐν Κ/πόλει.

Ἐρχόμεθα τώρα καὶ εἰς ἕτερα γραφόμενα τοῦ ἄνω χρυσοβούλλου. Οἱ Γεουηνησιοὶ πρέσβεις ἀπήτουν ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα ἀποζημίωσιν δι' ὅσα ἔπαθον «ἐν τῇ τοῦ τυράννου ἐκείνου Ἀνδρονίκου εἰς τὴν μεγαλόπολιν ἐπεισφρήσει,» ὅταν «Ῥωμαῖοι καὶ Λατῖνοι εἰς ἐχθροὺς μεταταξάμενοι ἐσφαττον καὶ ἐσφάττοντο, ἐζημίουν καὶ ἐζημιῶντο». Τέλος οἱ πρέσβεις, ἀκούοντες ὅτι ὁ βασιλεὺς ἀπῆτει, ἵν' ἀποζημιώσωσι καὶ οἱ Λατῖνοι τὰς ὅσας ζημίας ἐπροξένησαν εἰς τοὺς Ῥωμαίους εἰς τὸν ἀπόπλου αὐτῶν, συνεφώνησαν, οἱ μὲν Γεουηνησιοὶ ἵνα λησμονήσωσι τὰς ζημίας αὐτῶν ἐν τῇ μεγαλοπόλει, ὁ δὲ βασιλεὺς τὰς λεηλασίας τοῦ στόλου²).

Ἡ παρακμὴ τοῦ Βυζαντινοῦ ναυτικοῦ, ἐμπορικοῦ καὶ πολεμικοῦ, ἀρχεται ἀπὸ τοὺς χρόνους τῆς συνοικήσεως τῶν Λατίνων ἐν Κ/πόλει. Οἱ Λατῖνοι οὐχὶ μόνον μετεκόμιζον ἐκ τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ἐμπορεύματα εἰς Κ/πολιν καὶ διὰ τοῦ

¹) «Μετὰ καὶ τοῦ πλάτους τῆς δημοσίας πόρτας Ἰκανατίσης.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 23. «Ὁ Δάριος ἐκτίσε τῆς Κανατίσης τοῦ Σκληροῦ.» Κωδ. σελ. 11. Ἔχει ἄρα σχέσιν μετὰ τῆς ἄνω πύλης; Et scalam predeputatam in situ loci Icanatisse' ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ τοῦ Μανουὴλ δοθέντι τοῖς Πισαίοις. Buchon, Recherches. Τόμ. Δ'. σελ. 49. Περὶ Ἰκανάτων, πρβ. Σάθα Μεσ. Βιβλιοθ. Τόμ. Β'. σελ. λή. Κ. Πορφυρ. Τόμ. Α'. σελ. 737. «κόμητες τῶν Ἰκανάτων» «ὁ πρωτομανδάτωρ τῶν Ἰκανάτων.» Ἰδ. Τόμ. Γ'. σελ. 283.

²) Ἐκ τούτων καταφαίνεται, ὅτι ὁ Νικήτας ἰσορῶν τὴν σφαγὴν τῶν Λατίνων ἀποσιωπᾷ τὰς πράξεις τοῦ στόλου· «ἀμνηστεῖαν πάσης ζημίας ἐν τε τῇ ἐπεισφρήσει τοῦ τυράννου καὶ πρὸ τούτου καὶ μετὰ ταῦτα, καὶ μέχρι καὶ νῦν τῇ χώρᾳ τῆς Γεουῆς ἀπὸ τοῦ μέρους τῆς Ῥωμανίας μερικῶς ἢ καθόλου γενομένης καθυπισχοῦμεθα.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 29. Μὴ λησμονῶμεν ὅτι κατὰ τὸν λόγον αὐτῶν αἱ ζημίαι ἀνέβαινον εἰς ὑπέρπυρα 228,000.

Ἑλλησπόντου εἰς Εὐρώπην, ἀλλ' εἶχον καταστήματα εἰς τὰς παραλίους πόλεις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, πλουτοῦντα διὰ τῆς ἐπικερδοῦς ἀκτοπλοίας καὶ χαίροντα πλείονα προνόμια τῶν ἐγγχωρίων Βυζαντινῶν ἐμπόρων. Ἄλλως, ἀδύνατον νὰ καταλάβωμεν διατί τὰ παράλια τοῦ κράτους ἐγένοντο λεία ἀνετος εἰς τοὺς τυχοδιώκτας Ἴταλοὺς, τῶν ὁποίων τὰς πειρατείας καὶ κακώσεις δὲν ἠνείχοντο πάντοτε καὶ αὐταὶ αἱ μητροπόλεις τῆς Ἰταλίας ¹⁾.

Ὀλίγους μῆνας μετὰ τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ ἄνω χρυσοβούλλου, πλοῖον Γενουήνσιον ²⁾, πλοιαρχούμενον ὑπὸ τοῦ Γουλιέλμου Γράσσου μετὰ τινος Πισαϊκοῦ, κατέπλευσεν εἰς Ῥόδον καὶ ἐπέπεσε κατὰ τῶν ἀόπλων κατοίκων, τῶν ὁποίων τινὰς ἐσφαξε καὶ ἄλλων τὰ χρήματα ἤρπασεν. Ἐκεῖσε εὐρισκόμενοι ἀμφότεροι οἱ πλοίαρχοι συνηντήθησαν μετὰ Βενετικῶν πλοίων, κομιζόντων εἰς Βυζάντιον πρέσβεις τοῦ Ἰσαακίου πρὸς τὸν Σαλαχαδῖνον, ἐπανακάμπτοντας εἰς Βυζάντιον καὶ ἐτέρους τοῦ Σαλαχατίνου πρέσβεις πρὸς τὸν Ἰσαάκιον ³⁾, κομιζοντας «φάρια τε καὶ μουλάρια, καὶ ἄλλοια ζῶα κυνηγετικά, οἷα Λιθύη τρέφει καὶ Αἴγυπτος, καὶ παντοῖα πολύτιμα πράγματα»· τοὺς πρέσβεις τοὺς Ῥωμαίους, τοὺς Συρίους πραγματευτὰς καὶ πάντας τοὺς Χριστιανοὺς καὶ Μουσουλμάνους ἐπιβάτας, «ἀπηνῶς καὶ ἀνηλεῶς διὰ μαχαιρῶν κατέσφαξαν» ⁴⁾· διεσώθησαν μόνοι οἱ Γενουήνσιοι καὶ Πισαῖοι, οἱ εὐρεθέντες ἐν τῷ πλοίῳ. Τυχόντες δὲ μετὰ ταῦτα καὶ πλοίου Λογγοβαρδικοῦ, εἰς τὰ μέρη τῆς Κύπρου ἀπερχομένου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐπέβαινον πρέσβεις τοῦ Ἰσαακίου καὶ ὁ ἐπίσκοπος Πάφου καὶ Ἴταλοί τινες, ἐπέπεσον κατ' αὐτοῦ, ἐθανάτωσαν ἅπαντας τοὺς Λογγοβάρδους, ἀφήκαν ἐλευθέρους τινὰς Πισαίους καὶ ἐδέσμευσαν τὸν ἐπίσκοπον Πάφου. Τὸ χρυσόβουλλον ἀπαριθμεῖ τὰς ἀπωλείας ἐκάστου καὶ τὰ ἄρπαγέντα χρήματα. Τὰ δῶρα τοῦ Σαλαχαδῖνου πρὸς τὸν Ἰσαάκιον, συμποσοῦνται εἰς νομίσματα ὑπέρπυρα 6,675, τοῦ δὲ πρέσβεως εἰς ὑπέρπυρα 700, τὰ τῶν πραγματευτῶν εἰς ὑπέρπυρα 39,000, μεθ' ἐτέρων 193. Τοῦ σεβαστοκράτορος Κυροῦ Ἀλεξίου εἰς ὑπέρπυρα 50,000, τὸ ὅλον εἰς ὑπέρπυρα 96,568. Πολλῶν ἄλλων ἐμπορευμάτων σημειώσεις, λέγει τὸ χρυσόβουλλον, ἀπωλέσθησαν σφαγέντων τῶν κατόχων τῶν σημειώσεων. Τὰ δῶρα τοῦ Σαλαχαδῖνου πρὸς τὸν Ἰσαάκιον ἦσαν φάρια, ξυλα-

¹⁾ Les Génois et les Catalans se livraient plus que d'autres Latins à la piraterie. Depping. Τόμ. Β'. σελ. 204, 202. Φραντζῆς, σελ. 32. ²⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 37. ³⁾ Les deux princes (δηλ. ὁ Ἰσαάκιος καὶ ὁ Σαλαχαδῖνος) se firent mutuellement des présens, et pour marque de leur bonne intelligence, ils gardèrent respectivement dans leurs cours, les Ambassadeurs qu'ils s'étoient envoyés. M. Marin, Histoire de Saladin, Paris. 1758. Τόμ. Β'. σελ. 156.

⁴⁾ «Ὡς φίλοις προσεγγίσαντες τούτοις καὶ πρεβένταν εἰρηνικῶς τάχα ἐξ αὐτῶν ἐπιζητοῦντες, ἐπεπήδησάν τε αὐτοῖς ληστρικῶς.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 38.

λόη, βαλσαμέλαιον, ἀμπαράτα, βλατία¹⁾, σελοχάλινοι χρυσοὶ εἴκοσι ἐπτὰ, μετὰ λιθαρίων καὶ μαργαριταρίων.

Ἐπεμψεν ὁ Ἰσαάκιος εἰς τὴν Γένουαν τὸν Ἰγγλινον Πέτρον μετὰ τοῦ Γενουησιῦ Πέτρου Πανδῶλου, ζητῶν ἱκανοποίησιν διὰ τὰς ζημίας ταύτας, γενομένας εἰς τὴν βασιλείαν καὶ τοὺς πραγματευτὰς, καὶ μολονότι ἠδύνατο ὁ βασιλεὺς ν' ἀποζημιωθῇ ἀπὸ τὰ ὑπάρχοντα καὶ τὰς πραγματείας τῶν ἐν Βυζαντίῳ ἐμπορευομένων Γενουησιῶν, προὔτιμησε νὰ πέμψῃ εἰς Γένουαν τοὺς πρέσβεις, ἵνα ἱκανοποιήσῃ ἢ πόλις αὕτη τὰς ζημίας τῆς βασιλείας καὶ τῶν πραγματευτῶν. Τὸ χρυσόβουλλον, ἐκ τοῦ ὁποῦ ἀρυόμεθα ὅλα ταῦτα, ἐγράφη τὸν Νοέμβριον τοῦ 1192ου ἔτους.

Ἡ αὐθάδεια τοῦ Γενουησιῦ τούτου πειρατοῦ σφόδρα παρώργισε τὸν Βυζαντινὸν λαόν κατὰ πάντων τῶν ἐν Κ/πόλει κατοικούντων Λατίνων. Οἱ πραγματευταί, ἐνῶ ἐθρήνουν τὴν ἀπώλειαν τοσοῦτων χρημάτων, ἔψεγον τὸν Ἰσαάκιον, τὸν φιλοφρονούντα τοὺς Λατίνους. Ἦτοιμάζοντο ν' ἀρπάσωσι τ' ἀγαθὰ τῶν Λατίνων πρὸς ἀποζημίωσιν τῶν ἀπολεσθέντων χρημάτων καὶ ἐκδίκησιν τῶν φονεθέντων. Δικαίως λέγει ὁ βασιλεὺς ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ τούτῳ, «τοσοῦτον δὲ τὸ φιλότιμον περὶ τὴν καθ' ἡμᾶς χώραν ἐπιδειξαμένη ἡ βασιλεία μου, ἀνάλογον καὶ τὴν ἐξ ὑμῶν δουλείαν ἐξείν προσεδόκα, καὶ μὴ μόνον μὴ εἰς πολεμίους ὑμᾶς εὐρίσκειν καὶ προφανεῖς ἐχθροὺς ἀντικρὺς, ἀλλὰ καὶ συνερίθους καὶ συμμάχους ἐν πᾶσιν, οἷς ἂν εὐρεθῆτε τόποις, εἴτε κατὰ ξηρὰν εἴτε καὶ κατὰ θάλασσαν»²⁾.

Μετὰ τὴν εἰς Ἰταλίαν ἀποστολὴν τῶν ἄνω πρέσβειων, ὁ Ἰσαάκιος, ἵνα περιστείλῃ τὴν ὁρμὴν τοῦ ἀγανακτοῦντος λαοῦ, διέταξε τοὺς Γενουησιῖους νὰ θέσωσιν «ἐν ἀσφαλεῖ» τὰς πραγματείας αὐτῶν, νὰ πωλήσωσιν αὐτὰς εἰς ὅποιον θέλουσιν, καὶ «τὸ τίμημα αὐτῶν ἐναποτίθεσθαι», ἐωσότου φροντίσῃ ἡ Γένουα «περὶ ὀφειλομένης ἐπὶ τῷ τοιοῦτῳ ἀτοπήματι ἐκδικήσεως, καὶ τῆς τῶν πραγμάτων πάντων ἱκανοποιήσεως».

Τὸ ἀκόλουθον ἔτος κατ' Ἀπρίλιον, ἐφθασαν ἐκ Γενούης δύο πρέσβεις, ὁ Γουί-

¹⁾ Βλατίον ἀπὸ τὸ Ῥωμαϊκὸν blatta, σκώληξ, ὅθεν τὰ πορφυρᾶ φορέματα τῶν παλαιῶν, ἐξαιρέτως τὰ μάλλινα. Βλατᾶς (Λατ. blattarius) ὁ τεχνίτης τῶν βλατίων καταβλατᾶς. Κορ. Ἄτακτα. Τόμ. Α'. σελ. 192. Βλατί(όν) λέγουσιν οἱ Χῖοι ἔτι σήμερον τὴν ὑπὸ τῶν Γάλλων, rougeole. «Βλαττὴν τῆς Ἁγίας Τραπέζης.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Δ'. σελ. 45. Ἐκ τούτων καὶ τὰ κύρια ὀνόματα «Βασίλειος ὁ Βλαττερός.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Δ'. σελ. 217. «Θεόδωρος ὁ Τριβλαττίτης.» Ἰδ. Τόμ. Γ'. σελ. 58. Τὸ Βλατίον ἐλέγετο ἐνίοτε καὶ ἐξάμιτον· mille iperperi et un examito, cioè un pallio o veste tutta di seta. T. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 89. Ἐνίοτε ἦτο χρυσοκέντητον· examitum auro textum. Ἰδ. σελ. 90. Νικ. Χων. σελ. 908 καὶ τὰς σημειώσεις. Περὶ τοῦ Βλατίου, pallium, ἴδε τὰ γραφόμενα τοῦ Miltitz. Τόμ. Β'. σελ. 89 ἐν σημ. Μ. Glos. λέξ. Ἐξάμιτος. Βλαττίον γράφεται ἐνίοτε καὶ βλατίον. ²⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 37.

δος Σπινόλας και ὁ Γουλιέλμος Τορνέλλος, κομίζοντες τὴν περὶ τῶν προειρημένων πάντων ἀπόφασιν τῆς κοινότητος τῆς Γενούης. Τὸ ἐγγραφον, τὸ ἱστοροῦν τῆς ὑποθέσεως ταύτης τὴν σύμβασιν, χρονολογεῖται ἀπὸ Ὀκτωβρίου τοῦ 1193. Λέγει ὁ βασιλεὺς, ὅτι οἱ πραγματευταὶ οἱ ἀπολέσαντες τ' ἀγαθῶν καθ' ἐκάστην ἀνακλαίονται, «τὴν ἐκδίκησιν λιπαρῶς ἐξαιτούμενοι» καὶ δεόμενοι, ἵνα ἱκανοποιηθῶσιν ἐκ τῶν ἐνταῦθα εὐρισκομένων Γενουηνσίων. Ὁ βασιλεὺς συνεκάλεσε τοὺς ἐν Κ/πόλει Γενουησίου, ἵνα φροντίσωσι περὶ τῆς ἐκδίκησεως τοῦ κακοῦ καὶ οὕτω καταπραῦνῃ τὴν ὀσημέραι αὐξάνουσαν ἀγανάκτησιν ἅπαντος τοῦ λαοῦ. Λέγει τὸ χρυσόβουλλον· «ὡς δὲ οὔτοι (δηλ. οἱ Γενουήνσιοι) τὴν τοῦ τηλικούτου πράγματος ἀνεβάλλοντο φροντίδα, καὶ ἑαυτῶν ταύτην ἀποτινάσσεσθαι ἐπειρῶντο, τὴν τῶν τολμησάντων τοῦτο κακίαν προβαλλόμενοι, καὶ τὴν διὰ ταύτην ἀπὸ τῆς χώρας αὐτῶν πρὸ χρόνων ἤδη πολλῶν ἀποσώβησιν· κάντεῦθεν αὐθις ἀγριώτερος αὐτοῖς ὁ τῶν Κωνσταντινουπολιτῶν ἐπηγείρετο δήμος, καὶ θερμότερος ἐδεῖτο τῆς βασιλείας μου ἐξ αὐτῶν ἱκανωθῆναι τὰ ἀπὸ τοῦ τοιοῦτου πλοίου ἀφαιρεθέντα πράγματα αὐτῶν, ἡ βασιλεία μου τῷ καιρῷ καὶ τοῖς πράγμασιν ἐνδιδοῦσα, μέσως χωρεῖται, τοῖς τε Κ/πολίταις τὸν θόρυβον καταστέλλουσα, καὶ τοῖς Γενουίταις τὸ ἀσφαλές ἐπὶ τοῖς πράγμασιν αὐτῶν περιποιουμένη, καὶ τὴν προκυρωθεῖσαν συμφωνίαν τῆς βασιλείας μου καὶ τῆς Ῥωμανίας, καὶ τοῦ κάστρου καὶ τῆς χώρας Γενούας μὴ ἀκυρωθῆναι διοικονομοῦσα».

Διηγεῖται ὁ βασιλεὺς τὴν ὑπὸ τῶν Γενουηνσίων παρακαταθήκην εἴκοσι χιλιάδων ὑπερπύρων. Τοιουτοτρόπως ὁ θόρυβος καταστέλλεται, καὶ οἱ Γενουήνσιοι διήγον ἐν ἀφοβίᾳ καὶ ἐλευθερίᾳ.

Οἱ ἀφιχθέντες πρέσβεις τῆς Γενούης ἀνήγγειλαν εἰς τὸν Ἰσαάκιον, ὅτι οἱ ταῦτα πράξαντες Γενουήνσιοι πρὸ πολλοῦ ἀπὸ τὴν πατρίδα «ἀπεδιώχθησαν διὰ τὸν ἐκδεδιητημένον αὐτῶν βίον, καὶ τὴν ἐν οὐκ ἀγαθοῖς ἀναστροφῇ» ¹⁾, ὅτι δὲν θέλουσι παύσει διώκοντες αὐτούς, ἐωσότου συλλάβωσι καὶ παραδώσωσιν αὐτούς εἰς χεῖρας τοῦ βασιλέως. Ἰκετεύουσι δὲ αὐτόν, «μὴ διὰ δύο ἢ καὶ τριῶν ἀνδρῶν κακίαν» ἀποβάλῃ ἀπὸ τὴν εὐνοίαν του τὴν Γένουαν, πιστὴν οὔσαν πάντοτε πρὸς τὴν βασιλείαν τῶν Βυζαντίων. Ἐκ τῶν λόγων τούτων, ἐκάμφθη ὁ Ἰσαάκιος καὶ διέταξε ν' ἀποδοθῶσι τὰ ὑπὸ τῶν Γενουηνσίων εἰς ἐγγυητὰς κατατεθέντα ὑπερπυρα, καθὼς καὶ ἐπεδόθησαν ²⁾.

Οἱ Γενουήνσιοι πρέσβεις φοβούμενοι μὴ μεταμεληθῇ ὁ βασιλεὺς, ἡ ἐπιπέση κατ' αὐτῶν ὁ λαὸς καὶ διωχθῶσιν ἀπὸ τὰς συνοικίας αὐτῶν, ἤτησαν ἀπὸ τὸν βασιλέα, ἵνα ἐπικυρώσῃ διὰ νέου χρυσοβούλλου τὰ προνόμια αὐτῶν. Εἰς ταῦτα προ-

¹⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 44. ²⁾ «Καὶ ἐλάβομεν ἡμεῖς τὰ τοιαῦτα νομίσματα ἀπὸ χειρῶν τοῦ ὀξεοβαφεοπώλου Ἰωάννου εἰς τὰς ἡμετέρας χεῖρας». Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 44.

θύμως συνήνεσεν ὁ Ἰσαάκιος· ἂν ὅμως ἔλαβον οἱ πραγματευταὶ τὸ τίμημα τῶν πραγματειῶν αὐτῶν ἐκ τοῦ βασιλικοῦ ταμείου, ἂν ὁ πειρατῆς συνελήφθη καὶ παρεδόθη εἰς τὸν βασιλέα πρὸς τιμωρίαν, ἀγνοοῦμεν. Ταῦτα, ἀφορῶντα τὸν Ἰσαάκιον καὶ τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ, δὲν μνημονεύονται ἐν τῷ ἐγγράφῳ. Πιθανὸν ὁ βασιλεὺς καθησύχασε τὸν λαὸν διὰ χρημάτων, διότι ἄλλως ἐμελλόν ἀθρόοι νὰ ἐπιπέσωσι κατὰ τῶν Γενονησίων. Τὸ τέλος τοῦ χρυσοβούλλου σαφηνίζει τινὰ, τὰ ὅποια ἀπεσιώπησαν ἕτερα ἐγγράφα, «ἵνα μὴ κακόν τι μέγα παρὰ τῶν Κ/πολιτῶν τοῖς ἐν τῇ μεγαλοπόλει Γενοῦταις συμβῆ, ὅποια ὁ πολὺς ὄχλος οἶδε ποιεῖν, τὴν ἀγίαν αὐτοῦ βασιλείαν τοῦτο οἰκονομησαί, καὶ οὐδέποτε μνήμην τῆς τοιαύτης ὑποθέσεως ποιησόμεθα, μᾶλλον μὲν οὖν καὶ ἐν τοῖς ὄρκοις· . . . τοῦτο προστίθεσθαι, ἀμνηστειάν παντελῆ πάντας τοὺς Γενοῦτας ἔχειν τοῦ τοιοῦτου σκανδάλου ».

Ἰστορήσα τὴν πειρατείαν ταύτην καὶ τ' αὐτοκρατορικὰ χρυσόβουλλα, μαρτυροῦντα τὴν πολλὴν τοῦ Ἰσαακίου φιλοφροσύνην ἢ μᾶλλον ταπεινώσιν εἰς τὰς μετὰ τῶν Γενονησίων διαπραγματεύσεις αὐτοῦ. Πολλοί, πιθανὸν κατακρίνουσι τοσαύτας παραχωρήσεις, γενομένας πολλάκις πρὸς βλάβην τοῦ ἰδίου Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἀλλὰ ἀπὸ τοὺς χρόνους τούτους μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ κράτους, τοῦ Βυζαντίου οἱ βασιλεῖς ἐθώπευον τοὺς Λατίνους, διὰ τῆς βοήθειας τῶν ὁποίων ἤλπιζον ν' ἀποσοβήσωσι τοὺς κινδύνους τῆς Ὀθωμανικῆς στρατιᾶς. Οὗτοι δὲ, τολμηρότεροι τῶν Βυζαντίων θαλασσοπόροι καὶ πλειότερον αὐτῶν πλουτοῦντες, οὐχὶ μόνον περιεφρόνουν καὶ ἐχλεύαζον ἀναφανδὸν τοὺς Βυζαντίους, ἀλλὰ καὶ πολλῶν, κακώσεων αἴτιοι ἕγιναν, ἀδιαλείπτως κατ' ἀλλήλων μαχόμενοι, οὐχὶ μόνον ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς καὶ Βυζαντιναῖς θαλάσσαις, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ μεγαλοπόλει.

Ἡ παντελής ἔλλειψις ναυτικοῦ ὑπεκίνει πολλοὺς Ἰταλοὺς πειρατὰς νὰ διαπλέωσιν ἀφόβως τὸ Αἰγαῖον πέλαγος. Αἱ ἀφρούρητοι νῆσοι καὶ τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐληστεύοντο ποτὲ μὲν ἀπὸ Γενονησίου, ποτὲ δὲ ἀπὸ Βενετοῦ καὶ Σικελούς. Ἐξ ἑνὸς χρυσοβούλλου τοῦ Ἀλεξίου κατὰ τὸ 1201 μανθάνομεν, ὅτι πρὸς καταδίωξιν πλοίων καὶ κατέργων πειρατικῶν Γενονησίων «ἀπὸ τῶν μερῶν τῆς Σικελίας», ἀπεστάλη ὁ Κακαλλάρος Γουλιέλμος Γενονησίου μετ' αὐτοκρατορικὸν σιγγίλλιον, διατάττον πάντας τοὺς διοικητὰς νὰ τὸν βοηθήσωσιν, ἵνα συλλάβῃ τὰ πλοῖα ταῦτα. Τὸ χρυσόβουλλον τοῦτο τεχμαίρει τὴν ἔλλειψιν ναυτικοῦ καὶ ναυτῶν Βυζαντινῶν, ἱκανῶν νὰ ἀντιστρατεύωνται κατὰ τῶν Ἰταλικῶν πειρατικῶν πλοίων.

Δύω ἔτη πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κ/πόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων, ἐξεδόθη, βασιλεύοντος τοῦ Ἀλεξίου, ἕτερον χρυσόβουλλον εἰς τὸν ἀποσταλέντα εἰς Κ/πολιν πρέσβυν τῆς Γενοῦης, Ὀττομόνον Δελακρόζα¹⁾, ἐπικυροῦν τὰ ἤδη δωρηθέντα

¹⁾ Ottenibuono di Croce, οὕτω γράφεται εἰς τὰ Ἰταλικά ἐγγράφα· quod prae-

οικήματα και προσθέτον και ἕτερα. Τὰ ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ τούτῳ μνημονευόμενα και τὰ προμελετηθέντα, σαφηνίζουσι πληρέστατα τὰς μέχρι τοῦδε ἀγνώστους θέσεις τῶν Γενουηνσίων. Μολονότι αἱ πλείσται ὀνομασίαι εἶναι εἰς ἡμᾶς τὴν σήμερον ἀγνώστοι και οἱ μνημονευόμενοι ἔμβολοι, αἱ μοναὶ και ῥῦμαι πρὸ πολλοῦ ἠφανίσθησαν και ἑτερόγλωσσα ὀνόματα διεδέχθησαν τὰ ἡμέτερα Ἑλληνικὰ, εἰσέτι διαμένουσι θέσεις τινὲς γνωσταί, ἐκ τῶν ὁποίων δυνάμεθα μετὰ πλείστης βεβαιότητος νὰ ὀρίσωμεν τὰς συνοικίας ταύτας.

Τὸ χρυσόβουλλον διατάττει τὸν πανσέβαστον πρωτονοτάριον Κύρ Κωνσταντῖνον Πεδιαδίτην και τὸν λογοθέτην Κύρ Θεόδωρον Τριβλαττίτην, μετὰ τοῦ αἰδεσιμωτάτου Ἰωάννου τοῦ Ἀνζᾶ, ἵνα παραδώσωσιν εἰς τὸν πρέσβυν Ὀττομπόνον Δελακρόζα τὰ «παρὰ τῶν Γενουϊτῶν προκατεχόμενα ἐν τῇ μεγαλοπόλει ἐνοικικὰ και τὰς παραλίους σκάλας, τὰ και προδεδωρημένα αὐτοῖς· ἔτι δὲ παράδοτε αὐτῷ και τὰ ἀρτίως ἐπέκεινα τούτων δωρηθέντα παρὰ τῆς βασιλείας μου τῷ αὐτῷ κάστρω και τῇ χώρᾳ τῆς Γενοῦας κτλ....» Τὸ χρυσόβουλλον τοῦτο ἀπαριθμεῖ ἰδιωτικὰ οἰκήματα μετὰ τῶν ἐνοικίων, εἶτα δὲ οἶκημα τῆς μονῆς τοῦ πατρικίου Θεοδοσίου, ἕτερον πλησιάζον τῇ μονῇ τῇ ἀπὸ Λογοθετῶν και «τὴν μίαν παράλιον σκάλαν, τὴν διαφέρουσαν τῇ σεβασμῖα μονῇ τοῦ Μανουήλ και πλησιάζουσαν τῇ παρὰ τῶν Γενουϊτῶν προκατεχομένη σκάλα¹⁾. Αὕτη ἔκειτο πρὸς ἀνατολὰς ταύτης, και μετ' αὐτῆς μνημονεύονται και τινὰ χαμαίγεια κτίρια παρὰ τὸ τεῖχος. Ἐκ τοῦ ἐγγράφου τούτου μανθάνομεν, ὅτι ἀπέναντι τῆς πρὸ καιροῦ παραχωρηθείσης σκάλας ἦτο πύλη καλουμένη τοῦ Ῥαϊκτορος, μὴ μνημονευομένη εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς. Ἀδύνατον ἐκ τῶν γεγραμμένων νὰ ὀρίσωμεν, ἕως ποῦ πρὸς ἀνατολὰς ἐξετείνοντο αἱ δύο αὗται ἀποβάθραι.

Ἐντὸς τοῦ τεύχους παρεχωρήθησαν πολλὰ οἰκήματα, τινὰ μάλιστα πλησίον τῆς μονῆς τοῦ Ἀγίου Δημητρίου και κατὰ τι ἐγγράφον Ἰταλικόν, μέχρι τῆς Ἀγίας Σοφίας²⁾. Ἦτον ἄρα ἡ μονὴ αὕτη τοῦ Μεγαλοδημητρίου ἐν τῇ Ἀκροπόλει, περὶ τῆς ὁποίας τосαῦτα ἔγραψαν οἱ Βυζάντιοι; Ὁ οἶκος, ὁ ἐπιλεγόμενος τοῦ Βοτανειάτου, τοῦ ὁποίου ἐμνήσθη ἄνωτέρω, περιεῖχε και ἐκκλησίαν, τῆς ὁποίας ἅπαντα τὸν κόσμον, ἐσωτερικὸν και ἐξωτερικὸν, λεπτομερῶς περι-

cedentes legati Willelmus Tornelli et Guido Spinola cum sancto imperio contraxerunt, sicut est inscriptum et redactum corroboret ac confirmet (δηλ. ὁ αὐτοκράτωρ). Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 195. Μ. και Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 49. ¹⁾ Ἀναγινώσκωμεν ἐν τῷ δευτέρῳ Τόμῳ τῶν Πατρ. Ἐγγράφων, σελ. 564. «Οἶκημα περὶ τὴν Μαρμαρόπορταν ἐν τῇ ἐνορίᾳ τοῦ Εὐγενίου διακείμενον». Ἡ πύλη αὕτη δὲν ἀναφέρεται ἄλλαχού.

²⁾ Μεθ' ἑτέρων δύο οἰκιῶν μέχρι τῆς Ἀγίας Σοφίας (cum aliis duabus domibus usque Sanctam Sophiam). Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 196. Ἀναγινώσκονται ταῦτα εἰς τὰς ὁδηγίας τὰς δοθείσας εἰς τὸν Ὀττομπόνον, ἀπερχόμενον ἐκ Γενοῦης εἰς Κωνσταντινούπολιν.

γράφει τὸ χρυσοβούλλον¹⁾. Αὕτη ἡ ἐκκλησία ἀφαιρεθεῖσα πρότερον, πότε ἀγνοοῦμεν, ἀπεδόθη ἐκ νέου εἰς τοὺς Λατίνους.

Μνημονεύονται ἐν τοῖς χρυσοβούλλοις τούτοις πολλὰ ἕτερα εὐκτήρια, ἀγνωστα τὰ πλειότερα, τεκμαίροντα τὸ πλῆθος τῶν τοιούτων κτιρίων ἐν Κ/πόλει. Οἰκήματα τοῦ ὀσίου Βασιανοῦ. Μετόχιον τῶν Ἑλιγμῶν. Μονὴ τῆς Ὑψηλῆς. Ναὸς τῶν Ἁγίων μεγάλων μαρτύρων Τεσσαράκοντα. Μονὴ τοῦ Μιχαήλ, ἐξουσιαζούσα τὰς δύο ἀποβάθρας τὰς δοθείσας εἰς τοὺς Γενουηνοὺς. Ναὸς τοῦ Ταξιάρχου Μιχαήλ περὶ τὴν ἐνορίαν τοῦ Εὐγενίου. Ἡ μονὴ τοῦ Μανδύλου κτλ.

Πρὶν τελειώσω τὴν ἱστορίαν τῶν Ἰταλικῶν συνοικιῶν ἐν Βυζαντίῳ, πρὸ τῆς ἀλώσεως αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Λατίνων, καλὸν εἶναι νὰ μάθωμεν ποῦ κατῶκου καὶ οἱ ὁμόφυλοι Βενετοί.

Οἱ Γενουῆνσιοι διὰ τοῦ πρέσβεως Μούρτα, τῷ 1157 ἔτος, ἤτησαν ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα ἔμβολον καὶ σκάλαν μέσον τῆς συνοικίας τῶν Βενετῶν καὶ τοῦ παλατίου τοῦ δεσπότου Ἀγγέλου. Ἄννα ἡ Κομνηνὴ²⁾ λέγει, ὅτι πρὸς ἀμοιβὴν τῶν Βενετῶν, βοηθησάντων τὸν πατέρα αὐτῆς Ἀλέξιον κατὰ τῶν Νορμάννων, ἐδώρησεν οὗτος «τὰ ἀπὸ τῆς παλαιᾶς Ἑβραϊκῆς σκάλας³⁾ μέχρι τῆς καλουμένης Βίγλας⁴⁾ διήκοντα ἐργαστήρια, καὶ τὰς ἐντὸς τοῦ διαβήματος τούτου ἐμπεριχομένας σκάλας». Ὁ δὲ Κίναμος⁵⁾ «καὶ στενωπὸς αὐτοῖς ἐν Βυζαντίῳ ἀποτέτακτο, ὃν ἔμβολον ὀνομάζουσιν οἱ πολλοί». Ἐχομεν καὶ ἑτέραν μαρτυρίαν τοῦ Πτωχοπροδρόμου περὶ τῶν Βενετῶν⁶⁾.

Καὶ διάβα κ' εἰς τὸ πέραμαν γοργὸν ὡς ἐξαφτέρην·

Ἐρώτησε στὸ διάβα σου ἐπὶ τοὺς Βενετικούς,

Τὸ πῶς πουλιέται τὸ τυρὶν, τί ἔχει τὸ κεντηνάριν»⁷⁾.

¹⁾ Φαίνεται ἀπὸ τὰς ὁδηγίας τοῦ Ὀττομπόου, ὅτι τὸ παλάτιον τοῦ Καλαμάνου, ἦτοι τοῦ Βοτανειάτου (ἔθεν τὸ Λατινικὸν κείμενον, Chalama' καὶ Kalama), ἀφρέθη ἀπὸ τοὺς Γενουηνοὺς καὶ ἐδόθη εἰς τοὺς Γερμανοὺς (Alemanni), qui palatium ipsum penitus devastarunt. Παρακαλεῖ ἡ Γένουα ἵνα ἐπισκευασθῇ δι' ἐξόδων τῆς βασιλείας καὶ ἀποδοθῇ αὐτοῖς ἐκ νέου μετὰ τῆς ἐκκλησίας, τοῦ λουτροῦ καὶ τῆς κινστέρνης. Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 496. Miltitz. Τόμ. Β'. σελ. 84. ²⁾ Ἄλεξ. Βιβ. Δ'. Οἱ κ. Τ. καὶ Th. λέγουσιν ἐν τῷ τόμῳ Α'. σελ. 49, ὅτι τοῦ χρυσοβούλλου τούτου οὔτε τὸ πρωτόγραφον Ἑλληνικὸν, οὔτε ἡ Λατινικὴ μετάφρασις εὐρέθησαν μέχρι τοῦδε. ³⁾ Il n' y a dans l'enceinte de la ville (δηλ. τῆς Κ/πόλεως) aucun Juif. Voyages en Asie par Berge-ron. A la Haye. 1735. Ὁ Βενιαμὴν τῆς Τουδέλλης ἦτον ἐν Κ/πόλει περὶ τὰ τέλη τοῦ 12ου αἰῶνος. Πιθανὸν οἱ Ἰουδαῖοι εἶχον ἐξωσθῆ ἐκ τῆς πόλεως. ⁴⁾ Βικάζω ὅτι [ἡ ἐδῶ καλουμένη Βίγλα εἶναι ἡ πύλη τοῦ Δρουγγαρίου, νῦν Ζινδάν-καπουσοῦ. Πιθανὸν ὁ ἐδῶ πύργος, ὅστις μετέπειτα ἐγένετο εἰρκτῆ (Τουρκ. Ζινδάν), ἦτο Βίγλα. ⁵⁾ Σελ. 284.

⁶⁾ Κοραῖ Ἄτακτα Τόμ. Α'. Βιβλ. Β'. στίχ. 443. ⁷⁾ Σήμερον εἰσέτι σώζονται κάμπολλα μεγάλα τυροπωλεῖα (κοινῶς χαβιαράδικα), πρὸς δυσμὰς τῆς πύλης Βαλοῦκ-παζάρ, τὸ πάλαι Περάματος.

Ὁ Κοραῆς νομίζει, ὅτι οἱ ἐδῶ καλούμενοι Βενετικοὶ ἦσαν οἱ Βενέτοι, οἱ ἀντίζηλοι τῆς πατρίδος τῶν Πρασίνων, οὕτω καλούμενοι «διὰ τὸ βένετον ¹⁾ χρώμα τοῦ φορέματος».

Ὁ μὲν ὑπάγει ἔς ἀγορὰν ἰατρικῶν σπερμάτων,

Ἄλλος ὁρᾶται εἰς πέραμαν, ἄλλος εἰς ταυγενίου.

Πέραμα, λέγει ὁ Κοραῆς, ὠνομάζετο ὁ Γαλατᾶς, ὡς πέραν, ἤγουν καταντικρὺ τοῦ Βυζαντίου. Ἀλλαχοῦ, Βιβλ. Α'. στίχ. 223, λέγει ὁ ποιητής.

Νὰ μετερχόμεν πέραμαν ναύρισμα ὀκάτι κέρδος,

Ὡς κωπηλάτης πρότερον, δεύτερον ὡς πλωρήτης.

Εἰς τοὺς στίχους τούτους ὁ ποιητὴς ἐννοεῖ τῶν παλαιῶν τὸ πορθμεῖον ²⁾. Ὁ Πτωχοπρόδρομος, γράφων πέραμα, ἐννοεῖ τόπον ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου, ὅθεν συνήθως διέβαινον εἰς τὸν ἀντίπεραν Γαλατᾶν καὶ οὐχὶ τὸν ἴδιον Γαλατᾶν, ἀσημαν τότε προάστειον καὶ ὅπου οὐδέποτε ἐκάθισαν οἱ Βενετοὶ ³⁾. Μέχρι σήμερον οἱ ἀπὸ τὴν ἀποβάθραν τοῦ Γαλατᾶ, Καράχιοι καλουμένην, διαβαίνοντες εἰς Βυζάντιον ἀποβαίνουσιν εἰς τὴν ἀποβάθραν καλουμένην Βαλοῦκ-παζάρ, ἀπέναντι τῆς Βαλοῦκ-παζάρ-καπουσοῦ. Ἐδῶ πωλοῦνται τὰ ἰατρικὰ σπέρματα», εἰς τὴν ὀπισθεν τῆς πύλης ταύτης θολωτὴν ἀγορὰν, καλουμένην Μισσῆρ-τζαρσῆ· ἐδῶ εἶναι καὶ ἡ πύλη τοῦ περάματος ⁴⁾. Ὅλη αὕτη ἡ συνοικία ἐλέγετο τὸ πά-

¹⁾ Bleu céleste. Κορ. ἐνθ' ἀνωτέρω. Μ. Glos. λέξ. Βένετος, καὶ Καλλάινος. ²⁾ Οἱ Χιοὶ σήμερον καλοῦσι τὴν ἀντικρὺ αὐτῶν πόλιν, τὸν Τσεσμε, πέραμα· καὶ παραματούση τὸν ἐκείσε κατοικοῦντα καὶ τὸν ἐκείθεν ἀποπνέοντα ἀνατολικὸν ἄνεμον. ³⁾ Τ' ἀκόλουθα σαφῶς δεικνύουσιν ὅτι οἱ Βυζάντιοι ἐκάθουν πέραμα τὴν νῦν πύλην τοῦ Βαλοῦκ-παζάρ· «καὶ ἐκάθισαν ἀμφοτέρω ἐν τῷ βασιλικῷ ὀχήματι . . . καὶ ἦλθον ἕως τοῦ περάματος, καὶ ἐπέρασαν.» C. Christ. Βιβλ. IV. σελ. 148. ⁴⁾ Porta Peramatis. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 16. Δέγει ὁ Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 19, ὅτι ἡ πύλη αὕτη corrisponde probabilmente alla porta Neorii della quale Leunclavio dice, juxta portam hanc est scala Sycena, trajectusque Sycenus, vel Galatae Perama, sicut Graeci vocant. Ὁ Leunclavius ὀρθότατα λαλεῖ περὶ τῆς Βαλοῦκ-παζάρ-καπουσοῦ. Perama, fretum ipsum. C. Christ. σελ. 9. Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 533. Μνημονεύεται καὶ ἔμβολος τοῦ Περάματος εἰς λατινικὴν μετάφρασιν αὐτοκρατορικοῦ χρυσοβοῦλλου. Ad haec largitur eis (δηλ. τοῖς Βενετοῖς) ergasteria in embolo Peramatis, id est transitus, existentia, cum eorum solariis, quae introitum et exitum habent versus embolum, progredientia ab Hebraica usque ad locum qui dicitur Vigla. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 50· in ipso nostro embulo, ἴδ. σελ. 56· vel in imbolo. ἴδ. σελ. 68. Περαιὰ ἐλέγετο ἡ καταντικρὺ τῆς Κ/πόλεως παραλία. Ὁ Wolf ἐν ταῖς σημ. Νικ. Χων. σελ. 879, λέγει· utrum vero περαιὰ . . . nunc Peram sive Galatham vocent, affirmare non possum· «τῇ περαιᾷ ἐναυλιζόμενος, ἥτις τοῦ Πικριδίου κατονομάζεται.» Πικριδίου τὸ νῦν Χάσχιοι. Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Β'. σελ. 11. Portam Peramae. ἴδ. σελ. 56.

λαι ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς πέραμα, διότι ἐδῶθεν τότε, καθὼς καὶ τὴν σήμερον, διαβαίνουσιν ἀπὸ τὴν Πόλιν εἰς τὸν Γαλατᾶν.¹⁾

Ἐπειδὴ κατὰ τὰ προμελετηθέντα, ἀπὸ τὴν ἐνορίαν τοῦ περάματος μέχρι τῆς πύλης τοῦ Νεωρίου κατῴκουν οἱ Ἀμαλφηνοὶ καὶ οἱ Πισαῖοι, ὑποθέτω ὅτι οἱ Βενετοὶ εἶχον τὴν πρὸς δυσμὰς παραλίαν μέχρι τῆς ποτὲ πύλης τῶν Δρουγγαρίων, νῦν δὲ Ζινδάν-καπουσοῦ καὶ κατὰ τὸν Λεουνκλάβιον, πύλην τῶν καραβίων, μετὰ τριῶν ἀποθαθρῶν²⁾. Κατὰ τὰ γραφόμενα τῆς Ἄννης Κομνηνῆς, ἡ Ἑβραϊκὴ σκάλα ἦτο πιθανώτατα πλησίον τοῦ Βαλοῦκ-παζάρ, διότι ἀνατολικώτερον ἦσαν αἱ ἀποθάθραι τῆς μονῆς τοῦ Κυρ Ἀντωνίου καὶ τῶν Ἀμαλφηνῶν³⁾.

Ἐσχάτως διὰ φροντίδος τοῦ σεβαστοῦ συναδέλφου κ. Μίλλιντζεν καὶ ἀπὸ τινα Τουρκικὰ ἱστορικὰ ἐγγράφα ἐμάθομεν, ὅτι τὸ γήπεδον, ἡ μέρος τοῦ γηπέδου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου μεσοῦντος τοῦ δεκάτου ἐβδόμου αἰῶνος ἀνιδρύθη ἐπὶ τῆς ἐκεῖ παραλίας τὸ βασιλικὸν τέμενος καλούμενον Γενι τζαμι⁴⁾, ἦτο κτῆμα

1) C. Christ. Βιβλ. Α'. σελ. 58. Ἐκ τῶν γραφομένων τοῦ Νικήτα Χωνειάτου, σελ. 384, καταφαίνεται ὅτι ἐκάλουν ἐνίοτε οἱ Βυζάντιοι τὸν Γαλατᾶν, Πέραμα· «εἰς τὴν ἀντιπέραν ἀναρτᾷ τοῦ πορθμοῦ, δεσ κικλήσκειται Πέραμα.»²⁾ Porta Carabiorum (τῶν καραβίων), Graecis recentioribus dicitur, quam Turci Gemisce (γρ. Yemishiskelessi), ut auctor est Leunclavius. C. Christ. Τόμ. Α'. σελ. 47. Ἀναφέρεται καὶ porta Canavuci a Vigla versus portam Canavuci. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 112, 193. Μνημονεύεται τῷ 1324, Καναβούτζης δρουγγάριος. M. καὶ M. Τόμ. Α'. σελ. 114, 117. Πλησίον τοῦ Ζινδάν-καπουσοῦ πρὸς ἀνατολὰς, εἶναι πάμπολλα κηροπώλεια· ταῦτα εἶναι τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὸ χρυσόβουλλον τοῦ αὐτοκράτορος Ἐμμανουὴλ, τὸ δοθὲν εἰς τοὺς Βενετούς· versus Aquilonem tria ergasteria cerulariorum. Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 111. C. Christ. Βιβλ. Α'. σελ. 84. Lat. κηροπώλης, cerarius, κηριολάριον, cerularium. Κηρουλάριος, cerularius, κηροπώλης, cerae venditor. Γ. Κεδρηνός. Τόμ. Β'. σελ. 910· et maritimas III scalas, quae in predicto spatio terminantur. Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 57. Μία καλεῖται τοῦ Ἁγίου Μαρκιανοῦ· adhuc cum his comprehenditur et, quae est in litore, scala sancti Marciani, quae hodie a Chrysiobasilio possidetur. Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 112, 183. Εἰκάζω ὅτι εἶναι ἡ ἄλλοτε καλουμένη porta S. Marci. Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 271· terra vacua posita in Constantinopoli foras muri civitatis, in scala majori, in ripa de prima (οἱ κ. κ. T. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 44, ὁρθῶς γράφουσιν ἐν σημ. an de perama?). Ἐκ τούτου εἰκάζω, ὅτι ἡ ἀποθάθρα αὕτη ἦτο πλησίον τῆς νῦν ἀποθάθρας Βαλοῦκ-παζάρ-iskelessi καλουμένης. Ἀναφέρεται καὶ ἡ σκάλα τοῦ Δρουγγαρίου ἢ τῶν Δρουγγαρίων· pecie de terra posita in Constantinopoli, foras muri civitatis in scala de Drongario. Ἰδ. Τόμ. Β'. σελ. 11, 60. Ἀπὸ τὴν ἀποθάθραν τοῦ Δρουγγαρίου, 77 πόδας πρὸς ἀνατολὰς, ἦτον ἡ πύλη τοῦ Ἁγίου Μάρκου. Ἰδ. σελ. 271. Περὶ τῆς scala major, πρβλ. τοὺς αὐτούς. Τόμ. Α'. σελ. 57. Ἡ scala, quae vocatur Cacegalla (Ἰδ. σελ. 117) ἐν τῇ συνοικίᾳ τῶν Βενετῶν, μοι εἶναι ἄγνωστος.³⁾ A porta Ebrayky usque ad murum. T. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 5. ⁴⁾ Κ/πολις Πατρ. 1846. σελ. 137.

τῶν Ἑβραίων Καραϊτῶν, δωρηθὲν εἰς αὐτοὺς παρὰ τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων. Ἐπὶ τούτου εἶχον τὰς οἰκίας καὶ τὴν συναγωγὴν αὐτῶν. Ἡ Ὄθωμανικὴ διοίκησις ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς ἀντὶ τῶν ἐδῶ οἰκιῶν, ἑτέρας εἰς Χάσκιοι καὶ ἀσσοσίαν εἰς τεσσαράκοντα μέλη τῆς κοινότητος καθ' ὅλον τὸν βίον αὐτῶν. Μὴ δυνάμενοι οἱ Ἑβραῖοι νὰ πωλήσωσι ἢ ἀπαλλοτριώσωσι τὸ γῆπεδον τῆς συναγωγῆς, λαμβάνουσι τακτικῶς ὡς ἐνοίκιον αὐτοῦ μέχρι τῆς σήμερον, γρόσια τριάκοντα δύω κατ' ἔτος· κρατοῦσιν τὸ φερμάνιον τὸ ὀρίζον ταῦτα ὅλα ¹⁾).

Τὸ ἔγγραφον τοῦτο, μολονότι νεώτερον τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος, προσεπικυρόνει τὰ γραφόμενα τῆς Κομνηνῆς. Εἰκάζω, ὅτι ἐδῶ πρέπει νὰ τοποθετήσωμεν τὴν Ἑβραϊκὴν σκάλαν ἀπέναντι τῆς ἐκεῖσε Ἑβραϊκῆς συνοικίας, τὴν ὁποίαν σημειώνει εἰς τὸν χάρτην τοῦ ὁ Βουονδελμόντε ²⁾). Ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἀποβαθρῶν τῶν Ἰταλικῶν ἐθνῶν πρόδηλον εἶναι, ὅτι ἡ συνοικία ἡ Ἑβραϊκὴ ἦτον ἐπὶ τῆς αὐλῆς τοῦ Γενι-τζαμι, πλησιέστατα τῆς πύλης τοῦ Βαλουκ-παζάρ καὶ τῆς Ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ Μισσήρ-τσαρσή· ἐδῶθεν πρὸς δυσμὰς ἐξετείνετο ἡ συνοικία τῶν Βενετῶν, κεχωρισμένη ἐκ τῶν ἀντιζήλων Γενοουηνσίων, μετὰ τῶν ὁποίων ἤριζον μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ κράτους. Ἐν τῇ συνοικίᾳ ταύτῃ τῶν Βενετῶν, ἐκτὸς τοῦ τείχους, ἦτον ὁδὸς καλουμένη ὁδὸς δημοσία ³⁾), ἐκατέρωθεν τῆς ὁποίας ἀνηγέρθησαν οἰκίαι καὶ ἐργαστήρια. Τούτων τὰ πλειότερα ἦσαν μετόχια τοῦ πατριάρχου τοῦ Γράδου ⁴⁾ καὶ ἡ σημείωσις αὐτῶν, γενομένη ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1206, εὐτυχῶς διεσώθη εἰς τ' ἀρχεῖα τῆς Βενετίας ⁵⁾). Πλησίον τοῦ τείχους ἦσαν δεκατρεῖς οἰκίαι ἐνοικιαζόμεναι κατ' ἔτος ἀντὶ ὀγδοήκοντα ὑπερπύρων. Παρὰ τὴν πύλην τοῦ Δρουγγαρίου ⁶⁾ ἦσαν ἑνδεκα, ἐνοικιαζόμεναι ἀντὶ τεσσαράκοντα ἑπτὰ ὑπερπύρων. Παρὰ τὴν θάλασσαν ⁷⁾ ἦσαν εἴκοσι ἑπτὰ, ἐνοικιαζόμεναι ἀντὶ ἑκατὸν τριάκοντα ἑννέα ὑπερπύρων. Ἐντὸς τοῦ τείχους, παρὰ τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Ἀκινδύνου, ἦσαν ὀκτώ, ἐνοικιαζόμεναι ἀντὶ δεκατριῶν ὑπερπύρων. Ἐμπρὸς τοῦ αὐτοῦ ναοῦ ἦσαν ἑπτὰ, ἐνοικιαζόμεναι ἀντὶ δέκα ὑπερπύρων. Πλησίον ἑτέρου ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τῶν Κεράτων ⁸⁾), ἡ-

¹⁾ Περὶ τούτων ὅλων οὐδὲν λέγει ὁ συγγραφεὺς τοῦ Χαθηκάτ-ούλ-τζεβαμή, περιγράφων τὸ τέμενος τοῦτο. Τόμ. Α'. σελ. 24. «Ἡ πύλη τοῦ Νεωρίου ἐκαλεῖτο καθὼς εἶδομεν καὶ Ἑβραῖα . . . πυρκαϊᾶς δὲ γενομένης τῷ 1589, ἐξωκίσθησαν ἔκτοτε ἐντεῦθεν.» Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 534. Ἑλλ. Φιλ. Σύλλογος. Τόμ. ζ'. σελ. 277. ²⁾ Porta Judaica. C. Christ. Ad portam Peramae usque ad Judecam. Ad prefatam Judecam. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 56, 57. Ἡ πύλη αὕτη εἰς τὸν χάρτην τοῦτον ἐσφαλμένως τοποθετεῖται εἰς τὴν ἄκραν τῆς Ἀκροπόλεως, ὅπου ἡ πύλη τῆς Ἁγίας Βαρβάρας, νῦν Τόπ-καπουσοῦ, κατεδαφισθεῖσα πρὸ δύο ἐτῶν. ³⁾ Via publica. ⁴⁾ Bona Patriarcatus Gradensis posita in Constantinopoli. ⁵⁾ T. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 4. ⁶⁾ Δρουγγάριος, ναύαρχος· «μέγας δρουγγάριος τοῦ θεοσώστου στόλου.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 108. ⁷⁾ De ripa secus mare. ⁸⁾ S. Joannis de Cornibus. 'Ο

σαν οικίαι δεκατέσσαρες, ἐνοικιάζόμεναι ἀντὶ εἴκοσι ἕξ ὑπερπύρων. Ὁ κατέχων τὸ καντάριον τῆς ἀποβάθρας τοῦ Δρουγγαρίου, ἐπλήρωσε κατ' ἔτος ἐβδομήκοντα δύο ὑπέρπυρα ¹⁾. Τὰ κτήματα ταῦτα ἐνοικιάζοντο διὰ εἴκοσι ἐννέα ἔτη. Τοῦ ἐνιαυσίου ἐνοικίου τὸ μὲν ἥμισυ, ἐπληρώνετο τὸν Μάρτιον, τὸ δ' ἕτερον, τὸν Σεπτέμβριον. Μετὰ τὰ εἴκοσι ἐννέα ἔτη, ἅπαν τὸ γῆπεδον μετὰ τῶν ὑπὸ τῶν ἐνοικιαστῶν ἀνεγερθέντων νέων οἰκοδομημάτων, ἐπανήρχετο εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ αὐτοῦ πατριάρχου ²⁾.

Ὁ μελετῶν τὴν ἱστορίαν τῶν Ἰταλικῶν συνοικιῶν ἐν Κ/πόλει μὴ νομίση, ὅτι ἅπασα ἡ παραλία, ἐπὶ τῆς ὁποίας εὐρίσκοντο αἱ ἀποβάθραι τῶν Λατίνων, ἦτο κτῆμα ἀπόλυτον αὐτῶν. Ἀναφέρουσιν οἱ ἱστορικοὶ τὴν ἀποβάθραν τῆς Ἀκροπόλεως, τὴν Χαλκηδονησίαν σκάλαν ³⁾, καὶ τότε, καθὼς καὶ νῦν, πλησίον τῆς πύλης Βαγτζέ-καπουσοῦ, τὴν σκάλαν τοῦ Περάματος ἀγτικρὺ τῆς Βαλοῦκ-παζάρ πύλης. Προσέτι ἄς ἐνθυμηταὶ ὁ ἀναγινώσκων τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν, ὅτι πάμπολλα τῶν ἀρχαίων Βυζαντιῶν διετηρήθησαν ἀναλλοίωτα ἀπὸ τοὺς κυριάρχας Ὀθωμανοὺς.

Πλείω περὶ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ οἰκιῶν τῶν ἐν Κ/πόλει Ἰταλῶν θέλω ἱσορῆσαι, ἀφηγούμενος τοὺς δύο τελευταίους αἰῶνας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ὅτε οἱ Ἰταλοὶ, ποτὲ μὲν σύμμαχοι, ποτὲ δὲ πολέμιοι, μεγάλως ἐξησθένησαν τὸ κράτος. Ἄνευ ὁμῶς τῆς γνώσεως τῆς περὶ τὸ Νεώριον κατοικίας αὐτῶν, τὰ ἐξῆς ἱστορούμενα εἶναι κατ' ἐμὲ ἀσαφέστατα.

Παράδοξον εἶναι, ὅτι μετὰ τοσοῦτους αἰῶνας, ἡ συνοικία τῶν Γεουηνησίων ἐπῆλθεν ἐκ νέου εἰς χεῖρας τῶν Εὐρωπαϊῶν. Εἰς τὸν χώρον τοῦτον καλούμενον σήμερον Σιρκετζή-ἰσκελεσι, σταθμὸν τοῦ Θρακικοῦ σιδηροδρόμου, καθαριζόμενον καὶ ἀνασκαπτόμενον εἰς τινὰ μέρη, οὐδὲν λείψανον Λατινικῶν κτιρίων εὗρηκα.

Ταῦτα εἶναι ὅσα ἐκ τῶν χρυσοβούλλων καὶ Ἰταλικῶν ἐγγράφων μαανθάνομεν περὶ τῶν ἐν Κ/πόλει οἰκούντων Ἰταλῶν, πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων τῷ 1204. Ἡ ἔρευνα τῆς ἐκτάσεως τῶν ἐντὸς τοῦ τείχους συνοικιῶν αὐτῶν, εἶναι σήμερον ἀληθὴς ματαιοπονία. Διὰ τὴν ἡμετέραν ἱστορίαν ὁμῶς, καλὸν εἶναι, ὅτι διὰ τῆς μελέτης καὶ παραβολῆς τῶν ἐγγράφων κατεδείξαμεν τὸν τόπον τῶν μεθ' ἡμῶν κατοικησάντων Λατίνων, ἐκτεινόμενον ἀπὸ τῆς πύλης τῶν Δρουγγαρίων καὶ τῆς μονῆς τοῦ Κυρ Ἀντωνίου παρὰ τὴν Βαλοῦκ-παζάρ πύλην, μέχρι τῆς πρὸς ἀνατολὰς πύλης τοῦ Εὐγενίου, νῦν Γιαλή-κιδσχ-

Κωδινός, σελ. 423, μνημονεύει ἐκκλησίας καλουμένης «Τὸ Μυροκέρατον» . . . «καὶ ἐκτίσθη ἐν τοῖς χρόνοις Μαρκιανοῦ τοῦ βασιλέως.» Ἀτυχῶς δὲν δρίζει τὴν θέσιν τῆς ἐκκλησίας ταύτης. Μελετίου Γεωργ. ἐν Βενετίαι, 1807. Τόμ. Γ'. σελ. 93. ¹⁾ Pro statera medio (γρ. modio) et kila, pp. LXXII. Scala de Drongario. ²⁾ T. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 492, 493, 495. ³⁾ «Ἐχομίσθη τὰ λείψανα τοῦ Ἁγίου Σαμουὴλ εἰς Κ/πολιν διὰ τῆς Χαλκηδονησίας σκάλας.» Πασχ. Χρον. Τόμ. Α'. σελ. 569, 572.

καπουσοῦ καὶ πέραν αὐτῆς. Αἱ ἐμπορικαὶ αὐτῶν ἀποβάθραι σημειοῦνται μετὰ πολλῆς ἀκριβείας πρὸς δυσμὰς καὶ ἀνατολὰς τῆς γνωστῆς πύλης τοῦ Νεωρίου, νῦν Βαγτζέ-καπουσοῦ. Ταῦτα τὰ μελετήματα, τὰ σαφηνίζοντα τὴν πρώτην ἐν Κ/πόλει κατοικίαν τῶν Λατίνων, δυνάμεθα καὶ ἡμεῖς νὰ ἀνταποδώσωμεν εἰς τοὺς φίλους Ἴταλοῦς, τοὺς φυλάξαντας καὶ ἐκδόντας τὰ πολύτιμα χρυσοβούλλα τῶν ἡμετέρων αὐτοκρατόρων. ⁴⁾

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

ΛΑΨΙΣ ΤΗΣ Κ/ΠΟΛΕΩΣ ΥΠὸ ΤΩΝ ΛΑΤΙΝΩΝ ΤΩ 1204.

Δύο ἔτη μετὰ τὴν παράδοσιν τῶν ἄνω χρυσοβούλλων, ἐκυρίευσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν οἱ Λατίνοι, καὶ οἱ ἡμέτεροι βασιλεῖς, αἰσχυρῶς ἐκ τῆς πόλεως ἐξωσθέντες, κατέλαβον τὴν Πελοπόννησον, τὴν Νίκαιαν καὶ τὴν Τραπεζοῦντα, καταρώμενοι τοὺς Λατίνους καὶ ἀποδίδοντες τὴν τόσσην τοῦ ἔθνους ταπεινότητα εἰς τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν. Διαχόσια πεντήκοντα ἔτη μετὰ ταῦτα, ἠλώθη ἡ περικαλλεστάτη αὕτη πόλις, μόνη μετ' ὀλίγων ὀπλιτῶν μαχομένη πρὸς πολλὰς μυριάδας εὐτόλμων ἐχθρῶν. Τὴν σήμερον δὲ, φαῦλοι ἡγεμόνες, θρησκείας καὶ πατριδος ἀμέριμνοι ²⁾, ἀμαχητὶ παρέδωσαν τὴν πόλιν εἰς χεῖρας τῶν ξένων. Χρό-

⁴⁾ Ὁ λόγιος Γενουήνσιος Desimoni, ἐγκρατῆς τῆς ἡμετέρας γλώσσης, ἐπικρίνων τὴν ἄνω μελέτην ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς Λιγυρικῆς ἐταιρείας τῆς πατρίου ἱστορίας, τῇ 7ῃ Φεβρουαρίου 1874, λέγει· *ed io son d'avviso che egli colse pienamente nel segno e che i documenti nostri come i pisani ed i veneti, concordano col suo sistema e ne restano ben rischiarati.* Ταῦτα τοῦ ἐπιφανοῦς Ἴταλοῦ καταγράφω, ἵνα ἐπικυρώσω ὅ,τι ἀνωτέρω εἶπον, σελ. 132, ὅτι δυνάμεθα καὶ ἡμεῖς νὰ διαφωτίσωμεν τὴν ἱστορίαν τῶν φίλων Ἴταλῶν καὶ ἐκ τῶν ἑλληνιστῶν συγγραφέων.

²⁾ Προσηγόρευε τοὺς αἰσχυροὺς τούτους ἄρχοντας ὁ Βυζαντινὸς λαὸς οὕτως. «Θεοστροφής.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 24. «ἄναξ κραταῖος, ὑψηλὸς καὶ ἀεὶ αὐγουστος.» Ἰδ. σελ. 24. «κράτιστος καὶ ἄγιος.» Ἰδ. σελ. 70. «εὐσεβεστάτους καὶ ἀγίους βασιλεῖς.» Ἰδ. σελ. 28. «τοῦ ἐκ Θεοῦ βασιλέως.» Ἰδ. σελ. 203, 218. «τοῦ τρισμακαρίστου καὶ ἀγίου ἡμῶν αὐθέντου καὶ βασιλέως.» Ἰδ. σελ. 246. «τοῦ θεοφρουρήτου καὶ ἀγίου ἡμῶν βασιλέως.» Ἰδ. σελ. 400, 430. «θεοκραταιοτάτους καὶ θεοπροβλήτους ἀγίους ἡμῶν αὐθέντας καὶ βασιλεῖς.» Ἰδ. Δ'. σελ. 110. «ὑπερύχεται ὀλοσχερῶς τῶν θεοπροβλήτων καὶ οὐρανοφρόνων ἀγίων ἡμῶν αὐθεντῶν καὶ αὐτοκρατόρων.» Ἰδ. σελ. 111. Κωνστ. ὁ Πορφυρογ. Τόμ. Α'. σελ. 611, ἱστορεῖ τὰς εὐφημίας τοῦ λαοῦ, ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τῶν ἐπινικίων θριάμβων.

νοι θλίψεως διὰ τοὺς Βυζαντίους ἦσαν οἱ χρόνοι οὗτοι, πικρὰ ἦτον εἰς τοὺς μεταγενεστέρους ἢ ἀνάμνησις τοῦ 1204. Τὰ παθήματα ταῦτα δὲν ὠφέλησαν τοὺς ἡμετέρους, διότι ἱστοροῦντες τὴν ἄλωσιν, ἀπεσιώπησαν τὴν ἀτολμίαν αὐτῶν καὶ ἱστόρησαν μετὰ πολλοῦ ζήλου, τὰς λεηλασίας καὶ κακώσεις μόνας τῶν βαρβάρων Λατίνων ¹⁾).

Δι' ἡμᾶς τοὺς μελετῶντας τὴν πάτριον ἱστορίαν, ἵνα ἐκ ταύτης διδαχθῶμεν καὶ ἄρχοντες καὶ ἀρχόμενοι μαθήματα σωτήρια, ὅλη ἡ ἡγεμονία τῶν Λατίνων ἐν Κ/πόλει εἶναι διδακτικὴ, σήμερον μάλιστα, ὅταν τοσαῦτα ἔγγραφα ξένα καὶ ἡμέτερα ἐξεδόθησαν, σαφηνίζοντα τὰς σχέσεις τῶν ξένων μετὰ τῶν ὑποκειμένων Γραικῶν.

Ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἀλώσεως 12 Ἀπριλίου 1204, μέχρι τῆς παντελοῦς καταπτώσεως τοῦ κράτους τῷ 1453, Λατῖνοι καὶ Βυζάντιοι συνεπλάκησαν πολλάκις, συνυπέγραψαν συνθήκας, ὤμοσαν ὄρκους εἰρήνης καὶ ἀγάπης καὶ μολαταῦτα, ὅλον ἐκορυφοῦτο ἢ πρὸς ἀλλήλους ἔχθρα. Πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης, ὀλίγα περὶ τούτων γνωρίζομεν· ὅσα παραλείπουσιν οἱ ἡμέτεροι, συμπληροῦσιν οἱ ξένοι ἱστορικοί. Πρὸς ἀπόδειξιν, ἀναφέρω τὸν ἡμέτερον ἱστορικὸν τῆς ἀλώσεως, Νικήταν τὸν Χωνειάτην, ἄνδρα φιλαλήθη καὶ πολλὰ παθόντα ἐν τῇ ἀλώσει, τοῦ ὁποίου τὰ ἱστορούμενα ἐπιβεβαιοῦνται ἀπὸ πολλὰ τοῦ χρόνου ἐκείνου ἰδιωτικὰ καὶ ἐκκλησιαστικὰ Λατινικὰ ἔγγραφα ²⁾). Ὅσα ὁ Νικήτας χάριν τῶν ὁμογενῶν παρέλειψεν ἢ ἐξ ἀγνοίας ἀπεσιώπησε, διηγεῖται ὁ σύγχρονος ἱστορικὸς Γάλλος ὁ Βιλλαρδουῖνος ³⁾). Δυνάμεθα συγχρόνως ἐκ τῆς μελέτης ταύτης νὰ σαφηνίσωμεν πλείστας τοποθεσίας τῆς Κ/πόλεως καὶ τῶν περιχώρων αὐτῆς, τὰς ὁποίας οἱ ξένοι, ἄπειροι τῆς ἡμετέρας γλώσσης καὶ προφορᾶς, εἰς πλείστα μέρη διαστρέφουσι.

Τὴν λεγομένην τετάρτην σταυροφορίαν, κυρίως ἀνεζωπύρωσεν ὁ εὐφραδέ-

¹⁾ «Ἐπει δὲ περιεῖλε Κύριος τὴν δόξαν αὐτῆς, κρίμασιν οἷς οἶδεν ὁ πάντα κινῶν δόποτε καὶ ὅπως βούλεται.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 345· «καὶ τῆς ἀρχιερωσύνης κληρωθείσης τοῖς Βενετίκοις, οἷς ἐπίσταται κρίμασιν ὁ τοῦ κοσμικοῦ τοῦδε σκάφους σκευαστῆς καὶ κυβερνήτης Κύριος.» Ν. Χων. σελ. 854. ²⁾ Ὁ Νικήτας, ὁ μετὰ πολλῆς ἀληθείας ἱστορήσας τὰ τῶν ἐν Κ/πόλει Λατίνων, ἐσχετίζετο μετὰ τῶν Βενετῶν. Ὁ οἶκος του, πυρποληθεὶς ἐν τῇ δευτέρᾳ πυρκαϊᾷ, ἦτον ἐν τοῖς Σφωρακίου· ὁμολογεῖ ὅτι ἐσώθη τὴν πέμπτην ἡμέραν τῆς ἀλώσεως, χάριν Βενετοῦ φίλου. «Ἦν δὲ ἐμοί τις συνήθης τε καὶ συνέστιος ἐκ τοῦ τῶν Βενετῶν προελθῶν γένους·—οὗτος χρῆσιμος ἡμῖν ἐν τοῖς τότε καιροῖς γίνεται.» σελ. 777· «γνωσὺς ἡμῖν Βενετικός.» σελ. 778. Ἐξερχόμενος τῆς πόλεως μετὰ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ καὶ φοβούμενος τὴν ἀσέλγειαν τῶν στρατιωτῶν Λατίνων, λέγει· «ταῖς δὲ νεάνισιν ἐπεσκήψαμεν ἐντρίψασθαι πηλῶ τὰ πρόσωπα, ἀντίρροπα τῶν πρώην κομμώσεων.» σελ. 779. ³⁾ Histoire de la Conquête de Constantinople, par Geoffroi de Ville-Hardouin. Paris, 1870.

στατος Γάλλος μοναχός Φούλκος⁴⁾. Τούτου ἕνεκα, πρωταγωνιστοῦσιν οἱ Γάλλοι εἰς τὴν σταυροφορίαν ταύτην. Ἄπειροι ὁμῶς τῆς θαλάσσης καὶ ἄνευ χρημάτων, προσέφυγον εἰς τοὺς θαλασσοκράτορας καὶ πολυταλάντους Βενετοὺς ἐμπόρους. Τὴν θείαν πρόθεσιν τῶν σταυροφόρων Γάλλων καὶ Βενετῶν, ἠύλογησεν ὁ Πάπας, εὐχόμενος ἵνα διὰ τοσοῦτων γενναίων ἀνδρῶν καὶ τοσοῦτων πλοίων, ἀνακτήσῃ τὴν Παλαιστίνην, τὴν ὁποίαν ὁ περῖνους Σαλαχαδῖνος ἤρπασεν ἀπὸ τοὺς Λατίνους.

Προθύμως συνήργησαν οἱ φιλοκερδεῖς Βενετοὶ, ἐλπίζοντες μυριά ἀγαθὰ νὰ καρπωθῶσιν ἐκ τῆς σταυροφορίας ταύτης. Ὁ Σαλαχαδῖνος πρὸ χρόνων εἶχεν ἐξώσει ἐκ τῆς Συρίας τοὺς πλείστους Λατίνους καὶ ἐρημώσει τὰς οἰκίας, ἐκκλησίας καὶ ἐμπορικὰς αὐτῶν ἀποθήκας²⁾. Ἐν Βυζαντίῳ, οἱ Βενετοὶ ἀπήτουν εἰσέτι ἀπὸ τῶν βασιλεύοντα Ἀλέξιον πάμπολλα χρήματα, διὰ τὰς κατ' αὐτῶν κακώσεις τῶν Βυζαντίων ἐπ' Ἀνδρονίκου τοῦ τυράννου³⁾. Πρὸς τοῦτοις, τὰ ἀπονεμηθέντα προνόμια εἰς τοὺς Πισαίους καὶ κατ' ἐξοχὴν εἰς τοὺς Γενουησίους, κατετάραξαν τοὺς πρὸ πολλοῦ ἐν Κ/πόλει ἐνοικοῦντας Βενετοὺς, ἀποστρεφομένους τοὺς ὁμοθενεῖς ἐμπόρους⁴⁾. Τὸ ἐπικερδὲς ἐμπόριον τῆς Κ/πόλεως καὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου μετὰ τῆς Εὐρώπης, συνεμερίζοντο σήμερον οὔτοι⁵⁾ μετὰ τῶν ἀντιζήλων Πισαίων καὶ Γενουησίων. Οἱ Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες, φρονίμως πολιτευόμενοι, ἀπένειμαν οὐχὶ μόνον εἰς τοὺς Βενετοὺς, ἀλλὰ καὶ εἰς ἑτέρους Ἰταλοὺς, ἀποβάθρας, ἀποθήκας καὶ ἐμβόλους· τὰς δὲ ἐκκλησίας αὐτῶν ἐν Κ/πόλει, ἐκήρυξαν ὅλως ἀνεξαρτήτους τῆς Ἀνατολικῆς· οὐδέποτε παρεπονήθησαν κατ' αὐτῶν οἱ Λατίνοι, οὐδέποτε ἠνώχλησεν ἢ ἐμυκτήρισεν ὁ Βυζαντινὸς λαὸς τὰς ἱεράς αὐτῶν τελετάς⁶⁾.

⁴⁾ Il y eut un saint homme en France, qui avait nom Foulque de Neuilli. V. H., σελ. 4. ²⁾ Ἐκ τινος χρονικοῦ Γαλλικοῦ ἀνεκδότου μαθάνομεν, ὅτι ὁ Σουλτάνος τῆς Αἰγύπτου, ἀδελφὸς τοῦ Σαλαχαδῖνου, μαθὼν τὴν προμεμελετημένην ἐκστρατείαν, ἐπεμψε πρέσβεις πρὸς τοὺς Βενετοὺς, ἀναγγέλων ὅτι ἂν ἀποτρέψωσι τοὺς Γάλλους σταυροφόρους ἀπὸ τὴν Συρίαν καὶ Αἴγυπτον, θέλει τοῖς δωρῆσει πολλὰ προνόμια εἰς τοὺς λιμένας τῆς Συρίας καὶ Αἰγύπτου. Ἐπεμψε συγχρόνως καὶ πλείστα δῶρα. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 332. Sauli. Τόμ. Α'. σελ. 32. Buchon, Recherches. Τόμ. Α'. σελ. 484.

³⁾ Ταῦτα ὁμολογεῖ ὁ Νικήτας, σελ. 742. «Πολλάκις οὖν τὰς πρὸς Βενετικούς συνθήκας παραβλεψάμενοι (οἱ Ἀγγελώνυμοι), αὐτοὺς τε ἐς χρήματα ἐζημίωσαν καὶ τὰ πλοῖα τούτων ἠργυρολόγουν.» ⁴⁾ «Ἄτάρ οἱ Βενέτικοι . . . μεταχωροῦσαν πρὸς Πισαίους τὴν σφετέραν δεξίωσιν οὐκ οὖν ὄραν ἀνεχόμενοι, δῆλοι ἦσαν. . . μελετῶντες ἐν καιρίοις τὴν ἀντελύπησιν.» Ἰδ. σελ. 743. ⁵⁾ Περὶ τῆς ἐχθρας τῶν Βυζαντίων καὶ Λατίνων, πρβ. τὰ γραφόμενα τῶν T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 465. ⁶⁾ Ταύτην τὴν σῶφρονα πολιτείαν τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων, καλὸν ἦτον ἂν ἐμιμοῦντο καὶ οἱ μετέπειτα δεσπόσαντες τῶν Γραικῶν Λατίνοι. Igitur nos Matheus. . . . Constantinopolitanus Patriarcha quia manifestum et certissimum nobis est, quod Venetorum ecclesie que tam

Ὅταν συνηθροίσθησαν ἐν Βενετία, οἱ πρεσβευταὶ τῶν Γάλλων ἀπέστειλάν τινας εἰς Πίσαν καὶ Γένουαν, ἵνα μάθωσι τίνα βοήθειαν δύνανται νὰ παρέξωσιν εἰς τοὺς σταυροφόρους αἱ δύο αὗται θαλάσσιαι δυνάμεις ¹⁾. Αὕτη εἶναι ἡ μόνη εἶδησις περὶ τῆς Γενούης, καὶ ἐπειδὴ καθ' ὅλην τὴν σταυροφορίαν καὶ τὴν μετέπειτα ἡγεμονίαν τῶν Λατίνων, οὐδεμία μνεῖα γίνεται περὶ Γενουησιῶν συμμάχων, φρονῶ, ὅτι οὗτοι δὲν συνεξεστράτευσαν μετ' αὐτῶν.

Μεσοῦντος τοῦ 1202ου ἔτους, συνήχθησαν ἐν Βενετία οἱ σταυροφόροι Γάλλοι καὶ μετ' αὐτῶν ²⁾ ὥμοσαν νὰ συνεχεστράτευσωσι πάμπολλοι Βενετοὶ ὑπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ ὑπεργέρου καὶ τυφλοῦ δουκὸς τῆς δημοκρατίας, Ἐρρίκου Δανδόλου ³⁾. Μὴ δυναμένων τῶν ξένων σταυροφόρων Γάλλων νὰ συνεισφέρωσι τὸ ὀφειλόμενον μέρος τῆς δαπάνης, κατὰ τὴν προγενομένην μετὰ τῶν Βενετῶν σύμβασιν ⁴⁾, συνεφώνησαν μετ' αὐτῶν νὰ ἐστρατεύσωσι κατὰ τῶν Ἰαδάρων (τῆς νῦν Ζάρας), πόλεως ἄλλοτε μὲν τῶν Βενετῶν, νῦν δὲ ὑποτελοῦς τῷ βασιλεῖ τῆς Οὐγγαρίας ⁵⁾.

in urbe Const. sunt, quam in aliis Imperii partibus constitute, nulli Patriarcharum Grecorum fuerint aliqua umquam conditione subjecte, sed in omnibus, et in spiritualibus, et in temporalibus, sine exactione aliqua cum omnibus pertinentiis suis, libere sunt. T. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 225. Τόμ. Γ'. σελ. 17. ¹⁾ Et les autres s'en allèrent à Gènes et à Pise pour savoir quelle aide on y ferait à la terre d'outre-mer. V. H., σελ. 44. Πολιορκουμένης τῆς Κ/πόλεως τῆ 47ῃ Ἰουλίου 1203, μνημονεύονται «ἐπίκουροι Ῥωμαῖοι Πισσαῖοι.» Ν. Χων., σελ. 724. Ὁ μετὰ πλείστης ἐπιμελείας ἐρευνήσας τ' ἀρχεῖα τῆς Γενούης, ἱστορικὸς Sauli, λέγει: Il comune di Genova non s'era ingerito per niente nella crociata che terminò coll' acquisto di Constantinopoli. Τόμ. Α'. σελ. 59. Πισσαῖοι τινες ἐμάχοντο μετὰ τῶν σταυροφόρων. V. H., σελ. 178. Buchon, Recherches. Τόμ. Γ'. σελ. 4, 14.

²⁾ Et les Venitiens commencèrent à se croiser en grand nombre, et en grande multitude. V. H., σελ. 24. Κατὰ τὸν Νικήταν, σελ. 714, οἱ Βενετοὶ ἐναυπήγησαν διὰ τὴν ἐστρατείαν ταύτην, δρομώνων ἰππαγωγῶν 110, νηῶν δὲ μικρῶν 60, στρογγύλων μεγίστων ὑπὲρ τὰς 70, ὄλας 240. ³⁾ Car c'était un vieil homme; et il avait les yeux du visage beaux, et pourtant il n'en voyait goutte. V. H., σελ. 23. «δοῦξ Βενετῶν Ἐρρίκος Δάνδουλος, ἀνὴρ πηρὸς μὲν τὰς ὄψεις, καὶ τῷ χρόνῳ πέμπελος, ἐπιβουλότατον δὲ πρᾶγμα Ῥωμαῖοις καὶ φθονερώτατον.» Ν. Χων., σελ. 743, 790. «τὸ δ' ἀρχαιότατον καὶ πολυτροπώτατον κακὸν, καὶ τῶν ἀπευκταίων πάντων Ῥωμαῖοις πρωτουργὸν αἴτιον, ὃ τῆς Βενετίας δοῦξ Δανδοῦλος» σελ. 814. Ὁ Heyd, Τόμ. Α'. σελ. 94, ἐν σημ. διαψεύδει τὴν γνώμην τινῶν ἱστορικῶν λεγόντων, ὅτι οἱ Γραικοὶ ἐξετύφλωσαν τὸν Δάνδουλον, ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαήλ. Car l'empereur des Grecs si l'avoit embachiné les yeux. Buchon, Recherches. Τόμ. Α'. σελ. 7. Σφοδρότατα κατὰ τοῦ δουκὸς λαλεῖ ὁ Ἐφραίμιος, στίχ. 6687, 6700. ⁴⁾ V. H., σελ. 20. ⁵⁾ «Ὅτι τὸ κάστρον τῶν Διαδάρων καλεῖται τῇ Ῥωμαίων διαλέκτῳ, Ἰάμ-Ἐρατ.» Κ. Πορφυρ. Τόμ. Γ'. σελ. 439. Jadera, et hodie Jadra urbs et colonia antiquissima. Ἐν σημ.

Πρὸ τῆς ἐκστρατείας ταύτης, Ἀλέξιος ὁ τοῦ Ἰσαακίου υἱὸς, ξενιζόμενος παρὰ τῷ βασιλεῖ τῆς Γερμανίας Φιλίππῳ, γαμβρῷ ἐπ' ἀδελφῆ, ἐφοδιασθεὶς μὲ γράμματα τοῦ Πάπα ¹⁾ καὶ τοῦ Φιλίππου, παρακινούμενος καὶ ἀπὸ φίλους τινάς, παρεκάλεσε τοὺς ἐν Βενετία συνελθόντας σταυροφόρους, ἵνα συνδράμωσιν αὐτὸν καὶ ἐξώσωσιν ἐκ τοῦ Βυζαντινοῦ θρόνου τὸν θεῖον αὐτοῦ Ἀλέξιον. Οἱ σταυροφόροι, ἐξόχως δὲ οἱ Γάλλοι, οἰκτείροντες τὸν νέον, φιλοφρόνως εἰσήκουσαν τὰς δεήσεις τοῦ Φιλίππου, τὸν ὁποῖον παρεκάλεσαν ἵνα καὶ αὐτὸς μετὰ χρημάτων καὶ ὀπλιτῶν συμβοηθήσῃ τοὺς σταυροφόρους.

Πολιορκουμένων τῶν Ἰαδάρων, ἡγούμενός τις Βενετὸς εἶπεν εἰς τὸν πολιορκουόμενον στρατὸν ²⁾. «Κύριοι, σὰς ἀπαγορεύω νὰ προσβάλητε τὴν πόλιν ταύτην, διότι εἶναι πόλις Χριστιανῶν καὶ ὑμεῖς εἶσθε σταυροφόροι». Οἱ λόγοι οὗτοι, τοὺς μὲν Γάλλους κατετάραξαν, τὸν δὲ δοῦκα τῆς Βενετίας παρώργισαν, πείσαντα τέλος τοὺς Γάλλους νὰ συνεχαστρατεύσωσι κατὰ τῆς πόλεως ³⁾.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῶν Ἰαδάρων, ἔπεσαν οἱ Γάλλοι ἡγεμόνες ἐκ νέου εἰς τὴν καγίδα τῶν Βενετῶν, ὀρεγομένων τὴν κατάκτησιν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καὶ ἐνθαρρυνομένων ἀπὸ τὴν γενναιότητα τῶν μετ' αὐτῶν συμπολεμούντων Γάλλων.

Ἐφθασαν οἱ πρὸ πολλοῦ περιμενόμενοι πρέσβεις τοῦ Ἀλεξίου καὶ τοῦ βασιλέως Φιλίππου, καὶ ἐνώπιον τῶν Γάλλων καὶ τοῦ δουκὸς τῆς Βενετίας οὕτως ἐλάλησαν. «Κύριοι, ὁ βασιλεὺς Φίλιππος, καθὼς καὶ ὁ υἱὸς τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Κ/πόλεως, ἀδελφὸς τῆς συζύγου αὐτοῦ, μᾶς πέμπουσι πρὸς ὑμᾶς. Κύριοι, λέγει ὁ βασιλεὺς, πέμπω τὸν ἀδελφὸν τῆς συζύγου μου, θέτω αὐτὸν εἰς χεῖρας τοῦ Θεοῦ καὶ τὰς ὑμετέρας. Ἐπειδὴ πορεύεσθε διὰ τὸν Θεόν, διὰ τὸν νόμον καὶ τὴν δικαιοσύνην, τούτων ἕνεκα ἀποδίδετε εἰς τοὺς ἀποκλήρους τὴν κληρονομίαν αὐτῶν. Ἄν δι' ὑμῶν ἀνακτήσῃ τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ, θέλει ὑποτάξῃ ὅλην τὴν Ῥωμανίαν εἰς τὴν ὑποταγὴν τῆς Ῥώμης, ἀπὸ τὴν ὁποίαν πρὸ πολλοῦ ἀπεχωρίσθη. Γινώσκει ὅτι ἐδαπανήσατε τὰ ὑμέτερα ὑπάρχοντα καὶ εἶσθε ἄποροι. Θέλει σὰς δώσῃ λοιπὸν διακοσίας χιλιάδας μαρκῶν ἀργυρῶν ⁴⁾ καὶ τροφίμα, δι' ἅπαντας μικροὺς τε καὶ μεγάλους τοῦ στρατοῦ. Θέλει πορευθῆ μεθ' ὑμῶν εἰς τὴν γῆν τῆς Αἰγύπτου ἢ (ἂν προτιμᾶτε) θέλει πέμψῃ μεθ' ὑμῶν, ἰδίαις δαπάναις, μυριάδα ἀνδρῶν. Ταῦτα δι' ἐν ἔτος, καὶ δι' ὅλου τοῦ βίου αὐτοῦ θέλει διατηρεῖ ἐν Συρίᾳ πεντακοσίους ἵππεῖς πρὸς φύλαξιν τῆς χώρας» ⁵⁾.

¹⁾ «Ταῖς παρακλήσεσι τοῦ παιδὸς δυσωπηθεὶς ὁ Πάπας, μάλιστα δὲ ταῖς ὑποσχέσεσιν (ἐτύγγανον γὰρ ἄδραϊ) κτλ.» Γεώργ. Ἀκροπ. σελ. 6. ²⁾ V. H., σελ. 28. ³⁾ T. καὶ Th. τόμ. Α'. σελ. 446. ⁴⁾ Περίπου 40,000,000 φράγκων. Gibbon. κεφ. LX.

⁵⁾ Ταῦτα μετέφρασα ἐκ τοῦ Βιλλαρδουίνου, σελ. 32. Περὶ τούτων λέγει ὁ Νικήτας, σελ. 715. «Τὸν τοίνυν Ἀλέξιον οὐ μᾶλλον τὴν ἡλικίαν ἢ τὰς φρένας νεάζοντα, πανοῦργοι πάντες καὶ πράγμασιν ἐντακέντες ἄνδρες παραλαβόντες ἐκείνοις ἐν ὄρκοις συνθέσθαι παρέπεισαν, ἃ μηδαμῶς ἐπεφίκει πέρας λαβεῖν» οὐ γὰρ μόνον θαλάσσας χρημάτων αἰτη-

Ταύτας τὰς αἰσχρὰς προτάσεις τοῦ νεανίου Ἀλεξίου, συνεζήτησαν οἱ σταυροφόροι ἐν τῷ στρατοπέδῳ. Πάμπολλοι ἀντέτειναν, λέγοντες ὅτι παρήτησαν πατρίδα καὶ συγγενεῖς χάριν τῆς γῆς τοῦ Σωτῆρος καὶ οὐχὶ ἵνα κατακτῶσι πόλεις καὶ χώρας Χριστιανῶν. Πολλοὶ μὲν ἐλειποτάκτησαν πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Οὐγγαρίας, ἄλλοι δὲ διὰ πλοίων ἐμπορικῶν ἀπῆλθον ἐκ Βενετίας καὶ ἄλλων λιμένων εἰς Συρίαν, ἐκεῖσε περιμένοντες τὸν στρατὸν τῶν σταυροφόρων. Οἱ Γάλλοι μετὰ τοῦ δουκὸς, παραδεχθέντες τὰς προτάσεις ταύτας, ὑπεδέχθησαν τὸν Ἀλέξιον μετὰ πολλῶν τιμῶν. Ὁ γηραιὸς καὶ πολυμήχανος δούξ ἐκ τοῦ πολυαρίθμου στόλου, ἔδωκεν εἰς τὸν Ἀλέξιον ὅσας τριήρεις καὶ πλοῖα ἤθελε.

Ταῦτα πάντα, ἄγνωστα εἰς τοὺς ἡμετέρους ἱστορικοὺς, ἀφηγεῖται μετὰ τῆς συνήθους αὐτοῦ ἀφελείας ὁ Βιλλαρδοῦϊνος. Ἐνθερμος ὁπαδὸς τῶν Βενετῶν, ἀμφιβάλλω ἂν ποτε ὁ ἴδιος ἢ οἱ σταυροφοροῦντες πατριῶται αὐτοῦ, ἐνόησαν τὴν δολιότητα τῶν Βενετῶν, καπηλευομένων πρὸς ὄφελος ἑαυτῶν τὸν ἔνθεον καὶ ἄσβεστον ζῆλον τῶν Γάλλων. Ἡ μετ' ὀλίγον εὐχερὴς κατάκτησις τῆς Κ/πόλεως, τὰ πολύτιμα λάφυρα, ἡ βασιλεία τῶν Γάλλων ἡγεμόνων καὶ ἡ ἐπικερδεστάτη ἐμπορεία τῶν Βενετῶν ἐπὶ τῶν παραλίων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἠὲ χαρίστησαν τοὺς πάντας· ἡ δὲ πρὸ πολλοῦ ποθουμένη ὑποταγὴ τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν Ῥώμην, κατεσίγησε καὶ τοῦ Πάπα τὰς ἀρὰς κατὰ πάντων τῶν σταυροφόρων, πολιορκούντων καὶ λεηλατούτων χώρας Χριστιανῶν καὶ οὐχὶ Μωαμεθανῶν ¹⁾).

Ὁ Νικήτας λέγει, ὅτι τὸν υἱὸν τοῦ Ἰσαακίου Ἀλέξιον, συμπαρέλαβεν ὁ θεὸς τοῦ Ἀλέξιου, ὅταν ἐκστρατεύων κατὰ τοῦ πρωτοστράτορος, κατέλυσε εἰς Δημοκράνειαν ²⁾). Ἐκεῖσε κατέπλευσε πλοῖον Πισαίου τινός, πέμψαντος τὸ ἀκάτιον αὐτοῦ εἰς λιμενίσκον μὴ ὀρώμενον ἐκ τῆς Δημοκρανείας καὶ παραλαβόντος τὸν νέον Ἀλέξιον ³⁾). Οὗτος δὲ, ἐνδυθεὶς ἱμάτια ναυτικὰ καὶ ξυρίσας τὴν γενεά-

σαμένους κατένευσε τὸ μειράκιον, ἀλλὰ καὶ συναρσιν κατὰ τῶν Σαρρακηνῶν μεθ' ὀπλομάχων Ῥωμαίων . . . τὸ δὲ δὴ μείζον καὶ ἀτοπώτατον, παρεκτροπὴν πίστεως ὅποια τοῖς Λατίνοις ἀσπάζεται· — «οὔτε μὴν τὸ μισορῶμαιον φρόνημα τῶν Λατίνων ὀπωσοῦν ἐβάλετο κατὰ νοῦν.» Ἰδ. σελ. 728. ¹⁾ Impugnantes populos Christianos, cum debuissetis expugnare perfidos Saracenos. Ἐν ἐπιστολῇ τοῦ Πάπα πρὸς τοὺς σταυροφόρους. T. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 28. ²⁾ Σελ. 711. «Ἐν τῷ περὶ τὴν Θράκην χωρίῳ Δημοκρανείας.» N. Βρυέν. σελ. 133, πρβ. καὶ τὴν σημ. σελ. 229. Πολίχνιον παράλιον, πρὸς νότον τοῦ Μεγάλου Ῥηγίου· καλεῖται σήμερον, τὰ Δημοκράνα. Πολλὰ λείψανα Βυζαντινῶν κτιρίων σώζονται πλησίον τῆς κωμοπόλεως ταύτης. Ἐφραίμιος, στίχ. 6664—85.

³⁾ Διεσώθησαν εἰς τινὰ ἐγγράφα τῆς Πίσης, τὰ ὀνόματα τῶν συνεργησάντων εἰς τὴν φυγὴν τοῦ νέου Ἀλεξίου. Rainerius comes de Segalari καὶ Ildebrandus Familiaris. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 96, ἐν σημ. Buchon, Recherches. Τόμ. Γ'. σελ. 13. Δ'. 23. Ὁ λιμενίσκος οὗτος εἰκάζω ὅτι εἶναι ὁ ὄρμος τῆς νῦν Καλλικρατείας, ἐπὶ τοῦ στο-

δα αὐτοῦ, διέφυγε τοὺς ἐρευνήσαντας τὸ πλοῖον Βυζαντίους. Εἰς τὴν φυγὴν τοῦ νέου συνήργησε καὶ ὁ Φίλιππος, γαμβρὸς ἐπ' ἀδελφῇ¹⁾.

Ἄπας ὁ στόλος τῶν σταυροφόρων, μετὰ τοῦ Ἀλεξίου, ἐκπλεύσας ἐκ τῶν Ἰαδάρων, προσωρμίσθη εἰς Κέρκυραν, ὅπου διέμεινε τρεῖς ἐβδομάδας· ἐκεῖθεν παραπλέων τὴν Πελοπόννησον ἀφίχθη εἰς Εὐβοίαν, ὅπου οἱ σταυροφόροι ἀπέβησαν εἰς Ἄνδρον, τῆς ὁποίας οἱ ἐγκάτοικοι προσεκύνησαν τὸν Ἀλέξιον καὶ εὐφήμεσαν αὐτὸν ὡς νόμιμον αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου.

Ἀναπλεύσαντες τὸν Ἑλλάσποντον καὶ τὴν Προποντίδα, προσωρμίσθησαν οἱ σταυροφόροι εἰς τὰ παράλια τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, τῇ 23ῃ Ἰουνίου, παραμονῇ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου.

Τῆς ἐδῶθεν φαινομένης πόλεως τὰ τεῖχη καὶ οἱ ὑψηλοὶ πύργοι, τὰ πλούσια ἀνάκτορα καὶ αἱ ἐκκλησίαι ἐξέπληξαν τοὺς σταυροφόρους, μετὰ τρόμου θεωρῶντας τὸ μεγαλεῖον τῆς Κ/πόλεως καὶ τὸ ῥιψοκίνδυνον τοῦ ἐπιχειρήματος αὐτῶν²⁾.

Εἰς τὴν μικρὰν ταύτην κωμόπολιν αὐθημερὸν ἀπέβησαν οἱ ἡγεμόνες Γάλλοι καὶ ὁ δούξ τῆς Βενετίας καὶ συνηδρίασαν ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας³⁾. Μετὰ πολὺ-
 ωρον συζήτησιν, τῆς ὁποίας τὰ καθ' ἕκαστα ἀτυχῶς ἀποσιωπᾷ ὁ Βιλλαρδουῖ-
 νος⁴⁾, ἀναστὰς τελευταῖον ὁ δούξ τῆς Βενετίας, εἶπε· «Κύριοι, γινώσκω τὴν
 χώραν ταύτην κάλλιον ὑμῶν, διότι ἄλλοτε διέτριψα ἐδῶ... Ἄν πορευθῶμεν διὰ
 ξηρᾶς, γνωρίσατε, ὅτ' ἡ ξηρὰ εἶναι μεγάλη καὶ εὐρεῖα, οἱ ἡμέτεροι δὲ ἄποροι
 καὶ πειναλέοι, θέλουν διασκορπισθῆ ἐν τῇ ξηρᾷ, ζητοῦντες τροφάς.

» Πολὺς λαὸς εἶναι ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, καὶ ὅσω καὶ προφυλαττόμεθα, θέλο-
 μεν ἀπολέσει τοὺς ἡμετέρους. Ἡ ἀπώλεια αὕτη δι' ἡμᾶς εἶν' ἐπιζήμιος, διότι
 ὀλίγοι εἴμεθα διὰ τὸ ἔργον τὸ ὁποῖον ἐπεχειρήσθημεν.

» Ἐδῶ σιμὰ εἶναι νησοὶ τινες⁵⁾, τὰς ὁποίας ἐδῶθεν βλέπετε, ὅπου ἄνθρωποι
 κατοικοῦσι, κομίζοντες σῖτον, τροφίμα καὶ ἕτερα ἀγαθὰ. Ἄς προσορμισθῶμεν
 ἐκεῖσε, ἄς συλλέξωμεν τὸν σῖτον καὶ τὰ τροφίμα τῆς χώρας, μετὰ ταῦτα ἄς
 πλεύσωμεν πρὸς τὴν πόλιν, καὶ πράξωμεν ὅ,τι διατάττει ὁ ἡμέτερος Κύριος,

μίου τοῦ κόλπου, καλουμένου νῦν Μέγας Τζεκμετζές, τὸ πάλαι Μέγα Ῥήγιον καὶ κόλπος
 τοῦ Ἀθύρα. Ὁ ἐν Δημοκρανεῖξ διατρίβων, δὲν βλέπει τὸν ὄρμον τῆς Καλλικρατείας.

¹⁾ Νικ. Χων., σελ. 711. Περὶ τοῦ Φιλίππου οὐδὲν λέγουσιν οἱ ἀλλοδαποὶ ἱστορικοί.

²⁾ V. H., σελ. 44. Ἀντέγραφα τοῦς λόγους τοῦ Βιλλαρδουῖνου. Ἡ Κ/πολις, πνέοντος
 βορείου ἀνέμου, μόλις φαίνεται ἀπὸ τὸν Ἁγιον Στέφανον, ἀπέχοντα μίλια 10. Ὅταν νό-
 τιος ἄνεμος πνέη, πάντα τὰ κτίρια θαυμασιῶς διακρίνονται. ³⁾ Ἡ ἐκκλησία αὕτη ἐτοι-
 μόροπος οὔσα, κατηδαφίσθη τῷ 1844 καὶ ἐπὶ τῆς αὐτῆς θέσεως ἀνηγέρθη ἡ σημερινή.

⁴⁾ Toutes les paroles qui y furent dites, le livre ne vous les contera pas.
 V. H., σελ. 44. ⁵⁾ Ἐννοεῖ τὰς παρὰ τὴν Ἀσιατικὴν παραλίαν καλουμένας Πριγκηπον-
 νήσους, φαινομένας ἀπὸ τὸ χωρίον τοῦ Ἁγίου Στεφάνου.

διότι κάλλιον τοῦ μὴ ἔχοντος, μάχεται ὁ ἔχων τροφάς». Ταύτην τὴν γνώμην τοῦ δουκὸς παρεδέχθησαν ἅπαντες οἱ συνεδριάζοντες.

Ἡ γνώμη αὕτη τοῦ γηραιοῦ δουκὸς ἦτο λίαν συνετή. Ἄν οἱ σταυροφόροι ἐκ τῆς κωμοπόλεως τοῦ Ἁγίου Στεφάνου ἐπορεύοντο διὰ ξηρᾶς πρὸς τὰ χερσαία τείχη, ἀπέχοντα ἐδῶθεν ὀκτὼ μίλια, ἤθελον ἀποτύχει, προσβαλλόμενοι συγχρόνως καὶ ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῶν πέριξ κωμοπόλεων. Ἡ ὑπὸ τῶν Λατίνων διὰ θαλάσσης εὐχερῆς ἄλωσις τῆς πόλεως καὶ ἡ μετὰ ταῦτα πολυήμερος τοῦ Μωάμεθ πολιορκία, προσεπικυροῦσι τὴν στρατηγικὴν ἐμπειρίαν τοῦ γηραιοῦ δουκὸς.

Τῆ 24ῃ Ἰουνίου, οἱ σταυροφόροι παρασκευάσαντες τὰ πολυάριθμα αὐτῶν πλοῖα διὰ μάχην καὶ ὠπλισμένοι ἅπαντες, ἀπέπλευσαν πρῶτ' ἐκ τῶν παραλίων τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, πνέοντος νοτίου ἀνέμου¹⁾. Παρέπλευσαν τόσῳ πλησίον τῶν τειχῶν τῆς Κ/πόλεως, ὥστ' ἠδύναντο νὰ ρίψωσι βέλη κατὰ τῶν Βυζαντιῶν, ἰσταμένων ἀθρόων ἐπὶ τῶν τειχῶν καὶ πύργων²⁾.

Ἐνεκα τοῦ νοτίου ἀνέμου, οἱ σταυροφόροι προσωρμίσθησαν εἰς Χαλκηδόνα εἰς τὸ παλάτιον τοῦ Ἀλεξίου³⁾, τοῦ ὁποίου τὴν λαμπρότητα ἐξυμνεῖ ὁ Βιλλαρδουῖνος. Οἱ μὲν ἠγεμόνες κατέλυσαν ἐντὸς τοῦ παλατίου, οἱ δὲ ἐπίλοιποι ἀνέστησαν σκηνὰς εἰς τὴν περιχώρον καὶ ἀποβιβάσαντες τοὺς ἵππους, ἀφήκαν εἰς τὰ πλοῖα μόνους τοὺς ναύτας. Ἐδῶ διέμειναν τρεῖς ἡμέρας, συνάγοντες τὸν ἤδη θερισθέντα σῖτον, κείμενον εἰς τοὺς ἀγρούς⁴⁾.

Μετὰ τριήμερον ἀνάπαυλαν, τὰ πλοῖα ἀνέπλευσαν τὸν Βόσπορον μέχρι τῆς Χρυσουπόλεως, εἰς ἕτερον ἀνάκτορον τοῦ Ἀλεξίου⁵⁾. Τὸ δὲ ἱππικὸν ἐπορεύθη διὰ ξηρᾶς· οὕτω δὲ ἅπασα ἡ δύναμις τῶν σταυροφόρων, χερσαία τε καὶ θαλασσία, ἦτον ὑπὸ τὰ βλέμματα πάντων τῶν ἀπέναντι Κ/πολιτῶν.

Ὁ ἀκώλυτος καὶ πομπικὸς οὗτος εἰσπλους τῶν Λατίνων εἰς τὰ ὕδατα τοῦ

1) Et Dieu leur donna bon vent tel qu' il leur fallait. V. H., σελ. 46· «ἐδ-
πλοίας παραδόξου τυχόντες.» Νικ. Χωνειάτης, σελ. 717. 2) Ἐκαστος συμπεραίνει πόσοι
πολιταὶ τὴν ἡμέραν ἐκείνην συνήχθησαν ἐπὶ τῶν τειχῶν, ἵνα ἴδωσι παραπλέοντα τοιοῦ-
τον πολυάριθμον στόλον. Λέγει ὁ V. H., σελ. 46. Il y avait tant de gens sur les
murs et sur les tours qu' il semblait qu' il n'y en eut pas ailleurs. Μετὰ τῶν
φρουρῶν συνήλθον ἐπὶ τῶν τειχῶν καὶ πολιταὶ. 3) Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 659· «ἐ-
ξῶθεν τοῦ παλατίου τῆς Ἱερείας.» Κ. Πορφ. Τόμ. Α'. σελ. 373. Κωνσ. Μανασσῆς, στίχ.
4073. Ν. Χων., σελ. 717. Πνέοντος σφοδροῦ νοτίου ἀνέμου τὰ πλοῖα δὲν ἀγκυροβολοῦσιν
εἰς τὰ Ἀσιατικὰ παράλια τῆς Κ/πόλεως, ἀλλὰ τὸ θέρος ὁ νότιος ἄνεμος εἶναι πάντοτε γα-
λῆνιος. C. Christ. Βιβ. IV. σελ. 175. 4) Εἰς τὰ Ἀσιατικὰ παράλια τῆς Κ/πόλεως, ἡ
μὲν κριθὴ θερίζεται τὴν 15ην, ὁ δὲ σῖτος τὴν 25ην Ἰουνίου. Οἱ νότιοι ἄνεμοι συνήθως
ἐπιταχύνουσι τὴν ὠριμότητα, καθὼς συνέβη καὶ τὸ ἔτος τοῦτο. 5) «Καὶ ἐπεὶ ἔτυχε τότε
τοῖς κατὰ Δάμαλιν ἀρχείοις ἐναυλιζόμενος, ἃ Σκουτάριον ὀνομάζονται.» Ν. Χων., σελ.
280. Θεοφάνης. Βιβ. Α'. σελ. 420.

Βυζαντίου, τοῦ ὁποίου τὰ ἐρυμνότατα ὀχυρώματα ἐξέπληξαν τοὺς ἰδίους ἐχθροὺς, τεκμηριοὶ τῶν Γραικῶν βασιλέων τὴν φαύλην ἡγεμονίαν καὶ τοῦ Βυζαντινοῦ λαοῦ τὴν αἰσχρὰν δουλείαν. Οὐδέποτε ἄλλοτε ὑπέστη τὸ κράτος τοσαύτην ἀτιμίαν καὶ ἀδοξίαν. Ἀπὸ τοὺς χρόνους τῆς συμβάσεως τοῦ Ἐμμανουὴλ Κομνηνοῦ μετὰ τῶν Βενετῶν, καὶ τῆς ἐνοικίσεως τῶν Πισαίων καὶ Γενουνησιῶν ἐντὸς τῆς Κ/πόλεως, μετὰ προνομίων ὑπερτέρων τῶν ἰδίων ὑπηκόων, ἀρχονται αἱ μετὰ τῶν Λατίνων ἀτελεύτητοι ἐρίδες, ἐωσότου ἢ κατὰ τῶν Γραικῶν ἀδυσώπητος ἐχθρα τῶν Βενετῶν, ἀποπλανήσασα καὶ τοὺς Γάλλους, ἐπέφερε τὴν ἀλωσιν τῆς Κ/πόλεως καὶ τὴν κατάκτησιν τοῦ κράτους. Ἡ ἐκστρατεία αὕτη, κατ' ἐμὲ, ἦτο προμελετημένον σχέδιον τῶν ἐμπόρων Βενετῶν ¹⁾, πρὸ πολλοῦ ὀρεγόμενων τοὺς μὲν Βυζαντίους νὰ ἐκδικηθῶσι, τοὺς δὲ ἐμπόρους Γενουνησίους ν' ἀποδιώξωσι. Τί ἐγένετο καθ' ὅλον τὸν χρόνον τοῦτον ἐν Βυζαντίῳ μετὰ πολλῆς θλίψεως ἀφηγεῖται ὁ Νικήτας ²⁾. Ὁ ναύαρχος Μιχαὴλ ὁ Στρυφνός, τὸν ὅποτον ἀρχήτερα ἀνέφερα ὡς ζημιώσαντα τὸν πειρατὴν Καφούρημ ἐμπορευόμενον ἐν Βυζαντίῳ, ἀτιμωρητὴ ἐπώλει καὶ γόμφους καὶ ἀγκύρας, καὶ χάριν τῆς μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἐπιγαμίας αὐτοῦ, « ἀπαξάπαντος πλοίου μακροῦ τὰ νῆωρια Ῥωμαίων ἐκένωσεν ». Οἱ δασοφύλακες ἐκτομίαι, ἐκώλυον τὴν κατατομὴν ναυπηγησίμων δένδρων, διότι τὰ δάση ἐφυλάττοντο διὰ τὰ κυνηγέσια τοῦ αὐτοκράτορος· ὁ δὲ Ἀλέξιος « εἰς ἐπιδείπνιον εἶχε γέλωτα τὴν τοῦ Λατινικοῦ στόλου ἀπόπλοια, καὶ ὡς εἰς μῦθον ἀπέλυε τὰ τοῖς ὡσὶν ἔναυλα δεινὰ, καὶ πρὸ ὀμμάτων πολλοῖς κείμενα ». Μαθὼν δὲ ὅτι οἱ σταυροφόροι μετὰ τὴν πολιορκίαν τῶν Ἰαδάρων, ἐπλεον πρὸς τὸ Βυζάντιον καὶ ὅτι ὁ μετ' αὐτῶν συμπλέων ἀνεψιὸς αὐτοῦ Ἀλέξιος, ἀνηγορεύετο ³⁾ αὐτοκράτωρ ὑπὸ πολλῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν, ἤρχισεν ἐπισκευάζων « τὰ τῶν σκαφιδίων ὑπόσαθρά τε καὶ θριπηδέστατα, μόλις εἰς εἴκοσιν ἀριθμούμενα· περιελθὼν δὲ καὶ τὰ τεῖχη τῆς πόλεως, τὰς ἐξωθεν οἰκῆσεις κατερέπειν προσέταττεν ». Ἐν τῷ Ἑλλησπόντῳ ⁴⁾

¹⁾ Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Πάπα Ἰννοκεντίου Γ'. πρὸς τὸν βασιλέα Ἀλέξιον, ὑπὸ χρον. 16 Νοεμβρίου 1202, καταφάνεται, ὅτι ὁ ἀνόμως βασιλεύων Ἀλέξιος ἐγίνωσκε τὰ σχέδια τῶν Βενετῶν, μελετώντων νὰ προσβάλωσι τὸ Βυζάντιον, διότι ἔπεμψε πρέσβεις παρακαλῶν τὸν Πάπαν, ἵν' ἀποτρέψῃ αὐτοὺς ἀπὸ τὴν μελετωμένην ἐκστρατείαν. Γράφει ὁ Πάπας. *Proposuerant siquidem nobis dicti nuntii tui, et id etiam tuae literae continebant quod, cum Christianorum exercitus qui venturus est in subsidium Terrae Sanctae, praeposuerit tuae magnitudinis terram invadere κτλ. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 404. Λέγει ὁ Sauli περὶ τῶν Βενετῶν. Τόμ. Α'. σελ. 33. Egli è perciò verisimile che i Veneziani . . . avvisassero di agevolarsi la via, tanto di vendicare le antiche offese, quanto di acquistare la facoltà di mercanteggiare in quelle parti, con immunità esclusive. ²⁾ Σελ. 716, 654. Ὁ Βυζαντινὸς λαὸς μετὰ τῶν Βαράγγων ἐκακοποίησε τοὺς ἐν Κ/πόλει ἐμπορευομένους Ἰταλοῦς. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 95. ³⁾ Νικ. Χων., σελ. 747. Ἐβραΐμιος, στίχ. 6, 775. ⁴⁾ Εἴκοσι*

καὶ τῇ Προποντίδι οὐδὲν πλοῖον Βυζαντινὸν ἐφάνη καὶ οὕτως εἰσέπλευσαν οἱ Λατῖνοι μέχρι τῆς Χρυσουπόλεως, « μηδενὸς εἰδότος σχεδόν ». Ταύτην τὴν ὀλιγωρίαν τοῦ Ἀλεξίου καὶ τῶν συμβούλων αὐτοῦ δὲν ἐγίνωσκον οἱ Λατῖνοι.

Περὶ τοῦ Βυζαντινοῦ κρατοῦ ἐντὸς τῆς Κ/πόλεως, ὀλίγιστα λέγει ὁ Νικήτας. Μνημονεύει ¹⁾ φάλαγγός τινος περὶ τὸν Δαμάτρυν ²⁾, ἐκεῖσε ραθμευούσης, ἵνα ἐμποδίξῃ τὰς ὀπισθεν τῆς Χρυσουπόλεως ἐκδρομὰς τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ. Κατὰ τῆς φάλαγγος ταύτης ἀπεστάλη Λατινικὸν ἵππικὸν καὶ συμπλοκῆς γενομένης, ἐδραπέτευσαν οἱ Βυζάντιοι « μάλιστα οἱ στρατηγοί, ὡς κραδέλαφοι πλέον δειλάνδροι ».

Ταῦτα τὰ μετὰ πολλῆς ἀληθείας ἱστορούμενα τοῦ Νικήτα, σαφηνίζουσι τὴν μέχρι τοῦ Βοσπόρου ἀκώλυτον πορείαν τῶν σταυροφόρων.

Τῇ 29ῇ Ἰουνίου, τῇ ἐπαύριον τῆς ἀφίξεως τῶν Λατίνων ἐν Χρυσουπόλει, ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος ἐπεμψεν πρὸς τὸν ξένον στρατὸν, πρέσβυν Νικόλαον Ῥόσσην τὸν Γενουήνσιον ³⁾, οὕτω λαλήσαντα ἐνώπιον τῶν σταυροφόρων. « Κύριοι, ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος γινώσκει, ὅτι εἴσθε οἱ γενναιότεροι τῶν ἀνθρώπων τῶν μὴ ἐστεμμένων, καὶ πολῖται καλλίστης χώρας. Παραξενίζεται δὲ διατί ἤλθετε εἰς τὴν χώραν καὶ βασιλείαν αὐτοῦ, ὄντες καὶ ὑμεῖς καὶ οὗτος χριστιανοί. Γινώσκει ὅτι πορεύεσθε ἵν' ἐλευθερώσητε τὴν πέραν τῆς θαλάσσης ἁγίαν γῆν, τὸν τίμιον σταυρὸν καὶ τὸν Ἅγιον τάφον. Ἄν ἦσθε πτωχοὶ καὶ ἄποροι, ἀπερχόμενοι ἐκ τῆς χώρας αὐτοῦ, θέλει σᾶς δώσει εὐχαρίστως ἐκ τῶν ἰδίων καὶ τρόφιμα καὶ χρήματα. Δὲν προτίθεται οὐδόλως νὰ σᾶς κακοποιήσῃ, μολονότι ἔχει δύναμιν, διότι καὶ εἰκοσαπλάσιοι ἐὰν ἦσθε, ἠδύνατο νὰ σᾶς κατατροπώσῃ, ἂν εἶχε διάθεσιν τοιαύτην ».

Εἰς ταῦτα ἀπεκρίθη ὁ Κόνων, ἐν ὀνόματι πάντων τῶν ἡγεμόνων. « Εὐγενέστατε, μᾶς εἶπατε ὅτι ὁ ὑμέτερος Κύριος παραξενίζεται, ὅτι εἰσῆλθον οἱ ἡμέτεροι Κύριοι καὶ ἡγεμόνες εἰς τὴν χώραν καὶ βασιλείαν αὐτοῦ. Εἰς τὴν χώραν αὐτοῦ δὲν εἰσῆλθον, διότι ἀδίκως καὶ παραλόγως κρατεῖ αὐτὴν, ἐναντίον τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς δικαιοσύνης. Ἀνήκει αὕτη εἰς τὸν ἐδῶ ἐπὶ θρόνου καθήμενον ἀνεψιὸν αὐτοῦ Ἀλέξιον, υἱὸν τοῦ Ἰσαακίου, ἀδελφοῦ τοῦ αὐτοκράτορος ⁴⁾. Ἄν

πλοῖα κατὰ τῶν 240 τῶν Λατίνων, καὶ ταῦτα κατὰ τὸν ἀψευδέστατον Νικήταν « θρηπιδέστατα »! ¹⁾ Σελ. 718. ²⁾ Damatrys est Bithyniae mons et urbs supra Scutarium (Chrysopolim). Οἱ T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 270, ἀναφέρουσι καὶ τοὺς Βυζαντινοὺς τοὺς γράψαντας περὶ τοῦ ὄρους τούτου. Εἶναι τὸ νῦν καλούμενον Ἀλὲμ-δάγ. Πατρ. Ἑλλάς. Γραφαί, σελ. 369. C. Christ. Βιβλ. IV. σελ. 177. Λέων ὁ Γραμματικὸς, σελ. 283.

³⁾ Ce messenger avait nom Nicolas Roux, et était natif de Lombardie. V. H., σελ. 49. Περὶ τούτου οὐδὲν ἀναφέρει ὁ Νικήτας. Rossi, μετεποίησεν ὁ V. H. κατὰ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ, εἰς Roux. ⁴⁾ Ὁ V., H. σελ. 24, μαρτυρεῖ, ὅτι ὁ Ἰσαάκιος ἐξηγήρασεν ἀπὸ τοὺς Τούρκους τὸν νῦν βασιλεύοντα ἀδελφόν του.

πρασέλθη εἰς τὸ ἔλεος τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ καὶ ἀποδώσῃ τὸ στέμμα καὶ τὴν βασιλείαν, θέλομεν τὸν παρακαλέσει ἵνα τὸν συγχωρήσῃ καὶ τῷ χαρίσῃ περισσοίαν, ἵνα ζήσῃ πλουσιοπαρόχως. Διὰ τοιοῦτον σκοπὸν δύνασθε νὰ ἐπανεέλθητε, ἄλλως μὴ τολμήσητε νὰ ἐπιστρέψητε ¹⁾».

Τὴν ἐκαύριον οἱ σταυροφόροι ἀπεφάσισαν νὰ δείξωσι τὸν νέον Ἀλέξιον εἰς τὸν λαὸν τῆς Κ/πόλεως ²⁾. Ὁ δούξ τῆς Βενετίας καὶ ὁ Μαρκέσιος Μονφερράτου, παρέλαβον τὸν νέον ἐν τῷ πλοίῳ αὐτῶν, ἀκολουθουμένῳ ἀπ' ἄλλα πλήρη σταυροφόρων. Παρέπλευσαν πλησίον τῶν τειχῶν, κατέδειξαν τὸν νέον εἰς τὸν ἐπὶ τῶν τειχῶν συνηθροισμένον φιλοθεάμονα λαὸν, λέγοντες, « ἰδοὺ ὁ νόμιμος ὑμῶν ἄρχων, ἤλθομεν ἵνα σᾶς ὑπερασπισθῶμεν, διότι ὁ νῦν βασιλεύων ἀδίκως ἀφῆρπασε τὸν θρόνον, ἐκτυφλώσας τὸν ἀδελφὸν καὶ ἀποδιώξας τὸν νόμιμον ἄρχοντα ». Ταῦτα ἤκουσεν ὁ λαὸς τοῦ Βυζαντίου, ἀλλ' οὐδεμίαν φωνήν, οὐδὲν κίνημα ὑπὲρ τοῦ νέου Ἀλεξίου. Ἡ παράταξις αὕτη ἐγένετο ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν, παρὰ τὰ τείχη τῶν ἀνακτόρων καὶ τῆς Προποντίδος, διότι ὁ λιμὴν ἦτο κεκλεισμένος διὰ τῆς ἀλύσεως, ἐκτεινομένης ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολιν μέχρι τοῦ Γαλατᾶ.

Οἱ σταυροφόροι μετὰ τὰς ματαίας ταύτας ἀποπειράς, γενομένης χάριν μᾶλλον τῶν Γάλλων, ἀποστρεφόμενων τὴν κατὰ τῶν Βυζαντιῶν πάλιν, ἀπεφάσισαν ἵνα προσβάλλωσι τὴν Κ/πολιν. Ἴν' ἐπιτύχωσιν, ὤφειλον πρότερον νὰ κυριεύσωσι τὸν πύργον τοῦ Γαλατᾶ, ὅθεν ἐπεξετείνετο πρὸς ἕτερον πύργον τῆς ἀντικρῦ ἀκροπόλεως ἢ κλείουσα τὸν λιμένα ἄλυσις ³⁾. Διὰ τῆς ἀλύσεως ταύτης, ὁ εὐρύχωρος καὶ νήνεμος λιμὴν τῆς Κ/πόλεως ⁴⁾ ἦτον ἀπρόσιτος εἰς τοὺς

¹⁾ V. H., σελ. 49. Conon de Béthune. Τοῦτον καλεῖ ὁ Νικήτας, σελ. 825. «Τῆς Πετιούνης κόμητα Κόνωνα.» Περὶ τοῦ πρέσβους τούτου οὐδὲν ἕτερον λέγει ὁ V. H.

²⁾ Ὁ Hugo, κόμης τοῦ Ἁγίου Παύλου, γράφων πρὸς τὸν φίλον του Ἑρρίκον, τῷ 1203, καὶ ἀφαιγόμενος τὰ τῆς πολιορκίας, λέγει. «Εὐρισκόμενοι εἰς Σκούταρι παραξενίσθημεν, ὅτι οὐδεὶς φίλος, οὐδεὶς ἀπεσκαμμένος προσῆλθεν ἵν' ἀναγγείλῃ τὰ ἐν Βυζαντίῳ γενόμενα.» T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 306. Ὁ Hugo ἐννοεῖ φίλον ἢ πρεσβευτὴν πρὸς τὸν μετ' αὐτῶν συνεκατρετεύοντα Ἀλέξιον. ³⁾ Περὶ τῆς ἀλύσεως ταύτης, συχνὰ μνημονευομένης εἰς τὰ συγγράμματα τῶν Βυζαντινῶν, λέγει ὁ κόμης Hugo. *Inde perreximus ad quandam turrim fortissimam, que Galatha nuncupatur, in qua firmabatur catena ferrea grossa nimis, quae posita super ligna transversa mare transnatabat* (ἐπὶ φητῶν τε μεγίστων ἐφαρμοσάμενος. A. Διάκ., σελ. 79) *attingens usque ad muros civitatis. Catena illa portum servabat.* T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 306. «τῷ φραυρῷ ἐπέστησαν ἐν ᾧ εἶθισται σιδηρᾶν βαρυτάλαντον ἀποδέειν ἄλυσιν.» N. Χων., σελ. 748. Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 60. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 609. M. Γλυκάς, σελ. 535. ⁴⁾ Μετὰ τὴν ἄλωσιν, λέγει ὁ Νικήτας, σελ. 788. «καὶ πύλας τῆς πόλεως καὶ τέμαχος τῆς ἀλύσεως, ἢ διαταθεῖσα συνείχε τὸν ναύσταθμον, τοῖς ἐν Συρίᾳ ὁμογενεῖα μετὰ πλείστων πλοίων πεπόμφασιν.» Ὁ κ. Γλαβάνης λέγει περὶ τῆς ἀλύσεως ταύτης. «εἰς κρίκος αὐτῆς διατηρεῖται εἰς τὸ πυροβολοστάσιον τοῦ Τοπ-χανῆ, καὶ ἔχει

ἐχθρούς. Ὁ Γαλατᾶς ἦτο τότε προάστειον ἀτείχιστον¹⁾, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐχθρός δὲν ἠδύνατο νὰ μείνη, διότι προσεβάλλετο ἀπὸ τὰ πετροβόλα μηχανήματα τῆς ἀπέναντι Κ/πόλεως καὶ ἀπὸ τὰ Βυζαντινὰ πλοῖα τὰ ἀνενοχλήτως διαπλέοντα τὸν λιμένα. Τούτου ἕνεκεν, ὁ Ἀλέξιος μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ κατέλαβε τὴν πρὸς βορρᾶν τῆς ἀλύσεως παραλίαν²⁾, ὅπου ἐγίνωσκεν ὅτι ἐμελλον τὰ πλοῖα τῶν σταυροφόρων νὰ προσορμισθῶσι. Συγχρόνως τὰ ὀλίγα Βυζαντινὰ πλοῖα παρετάχθησαν ὅπισθεν τῆς ἀλύσεως καὶ ἐντὸς τοῦ λιμένος, ἵνα συνάμα μετὰ τοῦ στρατοῦ ὑπερασπίζωσι τὸν ἐπαπειλούμενον πύργον, κείμενον μέσον τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν πλοίων.

Τοῦ πύργου τούτου τοῦ Γαλατᾶ πολλάκις συγχεομένου μετὰ τοῦ μέχρι σήμερον σωζομένου ἐρυμνοῦ πύργου, καλουμένου τοῦ Χριστοῦ³⁾, σώζονται εἰσέτι λείψανά τινα. Εἰς ἔγγραφον Λατινικὸν δημοσιευθὲν ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ Σάουλη, ὀρίζον τὰ ὅρια τὰ πρώτιστα τοῦ Γαλατᾶ, λέγεται, ὅτι ὁ καλούμενος πύργος τοῦ Γαλατᾶ, ἦτον ἐπὶ τῆς παραλίας, ἐβδομήκοντα βήματα πρὸς ἀνατολὰς τοῦ τείχους τοῦ Γαλατᾶ, τοῦ ἐκτεινομένου ἀπὸ βορρᾶν πρὸς νότον⁴⁾. Τὸ τεῖχος τοῦτο, τὸ κυρίως ἀνατολικὸν τοῦ Γαλατᾶ, εἶναι τὸ ἐκτεινόμενον ἀπὸ τὴν ὑπὸ-ρειαν τοῦ λόφου, παρὰ τὴν ὁδὸν σήμερον καλουμένην Χαρατζή-σοκάκ καὶ κατ' εὐθείαν πρὸς τὴν γνωστὴν ἀποβάθραν τοῦ Καράκιοι. Ἐπὶ τῆς θέσεως τοῦ τείχους τούτου, κατεδαφισθέντος τοῦ πλείστου σήμερον, ἀνεκτίσθη ἡ ἔξω πύλη τοῦ Χαβιαροχάνου. Ἀπὸ τὴν πύλην τοῦ Καράκιοι, ἐβδομήκοντα Ἴταλικά βήματα, ἦτοι πῆχ. περίπου 140, πρὸς τὴν ἀνατολικὴν γωνίαν τοῦ μεγάλου χανίου τοῦ Χαλλήλ πασαῖ, ἦτον ὁ πύργος τοῦ Γαλατᾶ. Ἄν λογίσωμεν τὸ πάχος τῶν τειχῶν καὶ τοῦ ἰδίου πύργου, δὲν πλανώμεθα λέγοντες, ὅτι ὁ πύργος οὗτος, τὸν ὁποῖον πολλάκις μνημονεύουσι τὰ Βυζαντινὰ χρονικά καὶ οἱ ἀλλοδαποὶ ἱστορικοὶ, κατεῖχε τὴν θέσιν τοῦ σημερινοῦ ὑγειονομείου, τοῦ ὁποίου ἡ ὑψιτενὴς παραθαλάσσιος πύλη, μετὰ δύο ἐτέρων τὴν σήμερον ἐντετειχισμένων, μὲ φαίνονται ἔργα Βυζαντινὰ καὶ οὐχὶ τῶν Γενουησίων. Ὁ πύργος οὗτος δὲν κατηδαφίσθη ἀπὸ

πάχος βραχίονος, σχῆμα ἔλλειπτικὸν καὶ μέγεθος ὑπὲρ τὸ ἓν μέτρον.» Ἑλλην. Φιλολ. Σύλλ. Τεύχ. Δ'. σελ. 86. Buchon, Recherches. Τόμ. Α'. σελ. 486. ¹⁾ Ὁ Ν. Γρηγοῦρας, Τόμ. Α'. σελ. 134, γράφων περὶ τῶν ἐν Γαλατᾶ συμβάντων τῷ 1275 λέγει: «οὐπω γὰρ σφίσι (δηλ. τοῖς Γενουησίοις) τειχῶν ὀχυρώματα ἦν.» ²⁾ Καλεῖται σήμερον ἡ παραλία αὕτη Κιρὲτζ-κπουσοῦ καὶ Τῶπ-χανέ. ³⁾ Christeam turrim. «ὁ μέγας οὗτος τῷ ὄντι πύργος ἐκαλεῖτό ποτε «τοῦ Χριστοῦ» καὶ πύργος τοῦ Σταυροῦ κατὰ τὸν Σανσοβίνον.» Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Β'. σελ. 42, 44. «Καστελλίου πύργωμα» κατὰ τὸν Α. Διάκ., σελ. 79. Ele (δηλ. ὁ πύργος) avoit à non (ὄνομα) le tors de Galatas. Buchon, Recherches. Τόμ. Α'. σελ. 486. Πρβ. καὶ τὸ Λεξικὸν τῆς Γαλ. Γλώσσης ὑπὸ τοῦ Littrè, λέξ. Galathas. ⁴⁾ Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 244. Ad marinam distando à muro Castro Galate, per passus septuaginta: τὸ ἐδῶ καλούμενον βῆμα, ἦτον ἑπτὰ σπιθαμῶν.

τούς μετέπειτα κατοικήσαντας τὸν Γαλατᾶν Γενουησίου, διότι μέχρι τῆς ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ ἀλώσεως τῆς Κ/πόλεως, ἐκλείετο ὁ λιμὴν διὰ τῆς ἀλύσεως ταύτης.

Οἱ μελετῶντες τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν, ἐννοοῦσι πόσον σαφηνίζει τινὰ ἰσορροπικὰ γεγονότα ἢ θέσεις τοῦ πύργου τούτου ¹⁾).

Κατὰ τὸν Βιλλαρδουῖνον, ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ἐστρατοπέδευεν ἐπὶ τῆς βορεινῆς παραλίας τοῦ πύργου τοῦ Γαλατᾶ. Ἐδῶ πλησίον ἀπέβησαν οἱ σταυροφόροι μεθ' ἅπαντος τοῦ ἰππικοῦ καὶ προσέβαλον τὸν Βυζαντινὸν στρατὸν, τραπέντα πάραυτα εἰς αἰσχρὰν φυγὴν. Κυριεύσαντες ἀναιμωτὶ τὴν παραλίαν, ἔσυραν πλησίον τῆς ξηρᾶς τὰ φορτηγὰ πλοῖα καὶ οὕτως ἅπας ὁ ἐχθρικός στρατός ἀπέβη ἐπὶ τῆς παραλίας, οὐδενὸς κωλύοντος. Ἐστρατοπέδευσαν δὲ ὅλην τὴν ἐπιούσαν νύκτα εἰς τόπον καλούμενον ἢ Ἑβραϊκὴ ²⁾).

Οἱ σταυροφόροι λίαν πρῶτ' προσέβαλον τὸν πύργον τοῦ Γαλατᾶ, φρουρούμενον ἀπὸ Βυζαντινοῦ καὶ ξένου ἐπικούρου ³⁾). Τινὲς ἐκ τοῦ πύργου ἐξερχόμενοι, προσέβαλλον τοὺς σταυροφόρους. Ἄλλοι δ' ἐκ τῶν ἐκεῖσε προσωρμισμένων Βυζαντινῶν πλοίων, συνεβοήθουν τοὺς ἐν τῷ φρουρίῳ πολιορκουμένους· τούτων τινὲς, καταδιωκόμενοι ἀπὸ τοὺς σταυροφόρους καὶ ἐπιστρέφοντες εἰς τὰ πλοῖα, ἐπνίγησαν, ἄλλοι δὲ ἐθανατώθησαν. Οἱ ἐκ τοῦ φρουρίου ἐξεληθέντες καὶ ἀπὸ τοὺς σταυροφόρους πληττόμενοι, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ κλείσωσι τὴν πύλην τοῦ φρουρίου, οἱ δὲ σταυροφόροι μετὰ φονικὴν πάλην πρὸ τῆς πύλης, ἀθρόοι εἰσελθόντες, κατέσφαξαν τοὺς πλείστους καὶ ἐκυρίευσαν τὸν πύργον ⁴⁾).

Μετὰ τὴν κατάκτησιν τοῦ πύργου καὶ τὴν διάρρηξιν τῆς ἀλύσεως, οἱ μὲν σταυροφόροι εἰσέπλευσαν ἐντὸς τοῦ λιμένος, τὰ δὲ Βυζαντινὰ πλοῖα, καταδιω-

¹⁾ Οἱ κκ. Michaud καὶ Poujoulat ἐν τῇ Correspondance d'Orient, Paris. 1835. Τόμ. Γ'. σελ. 419, φρονοῦσιν, ὅτι ὁ νῦν ἰστάμενος πύργος τοῦ Χριστοῦ (κοινῶς Γάλατακουλεσῆ), εἶναι ὁ πύργος τοῦ Γαλατᾶ τῶν ἀλλοδαπῶν σταυροφόρων καὶ ἡμετέρων ἱστορικῶν. ²⁾ Ils se logèrent ainsi la nuit devant la tour, et en la juiverie que l'on appelle l'Estenor, où il y avait une ville bien bonne et bien riche. V. H., σελ. 55. Estenor εἶναι τὸ παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς στενὸν καὶ νῦν Κατάστενον. Ἀπὸ τὴν παραλίαν ταύτην τοῦ Τὸπ-χανὲ ἄρχεται ὁ Βόσπορος. Βενιαμὴν ὁ ἐκ Τουδέλλης λέγει. L'endroit de leur demeure (δηλ. τῶν Ἑβραίων) se nomme Pera. Voyages de Benjamin fils de Jonas, σελ. 14, ἐν τοῖς Voyages en Asie par Bergeron, à la Haye, 1735. «τὸν μὲν εἰς τὴν περαιὰν ἢ τοῖς Ἰουδαίοις εἰς ταφὴν ἀποτέμνεται ἄγουσι.» Ν. Χων., σελ. 382. ³⁾ In turri siquidem sepe dicta, erant sarjanti Anglici, Pisani, Livoniani, Dachi (Dani)? ad eam protegendam constituti. Pisani, Geneciani, Daci, coll. Franc, Geneciani sunt ne Genuesi, Γενουῖται? Περὶ τούτου ἀμφιβάλλω. Τ. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 306. Νικ. ὁ Γρηγοράς λέγει, ὅτι ὁ πύργος ἢ τὸ φρούριον τοῦ Γαλατᾶ, ἦτον ἀπέναντι τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Τόμ. Β'. σελ. 864. ⁴⁾ «Ὡς δ' οἱ μὲν ἐπνίγειοι, οἱ δ' ἐνάλιοι τῷ φρουρίῳ ἐπέστησαν.» Ν. Χων., σελ. 718. Balduinus cum suis classem intrantes, ... Constantinopolim, dirigat ante

κόμμενα ἀπὸ τὰ πολυἀριθμὰ ἐχθρικὰ, προσωρμίσθησαν πρὸς τὴν ἀπέναντι παραλίαν, ὅπου οἱ ὀπλίται καὶ οἱ ναῦται ἀπέβησαν εἰς τὴν ξηρὰν πρὸς φρουρὰν τῆς κινδυνευούσης πόλεως ¹⁾. Τέσσαρας ἡμέρας διήγον ἐν Γαλατᾶ οἱ σταυροφόροι, συσχεπτόμενοι περὶ ἐφόδου καὶ ἀλώσεως τῆς Κ/πόλεως. Οἱ μὲν Βεγετοὶ ἐπρότεινον τὴν διὰ θαλάσσης ἔφοδον, λέγοντες εἰς τοὺς Γάλλους, ὅτι διὰ πολεμικῶν μηχανῶν καὶ κλιμάκων ἐπὶ τῶν πλοίων, ἠδύναντο νὰ εἰσπηδήσωσιν ἐντὸς τῶν παραλίων πύργων καὶ κυριεύσωσιν ἀνέτως ἅπασαν τὴν πόλιν. Οἱ δὲ Γάλλοι, ἐπαιρόμενοι ἐπὶ τῇ ἐφόδῳ τοῦ πύργου τοῦ Γαλατᾶ καὶ ὁμολογοῦντες τὴν αὐτῶν ἀπειρίαν εἰς ναυμαχίας καὶ ναυτικὰ μηχανήματα, ἐπρότειναν ἵνα προσβάλωσι τὴν πόλιν ἐκ τῶν χερσαίων τειχῶν. Ταύτην τὴν σύμβασιν παρεδέχθησαν μετὰ τινα συζήτησιν οἱ ἐν Γαλατᾶ ²⁾ ἀρχηγοὶ τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ.

Τὴν πέμπτην ἡμέραν οἱ Γάλλοι ἰππεῖς μετὰ τῆς πεζῆς στρατιᾶς, ὀδεύοντες διὰ τοῦ Γαλατᾶ, τοῦ Κασήμ-πασᾶ καὶ τοῦ σημερινοῦ ναυστάθμου, ἀφίχθησαν εἰς τὸ Πικρίδιον ³⁾, τὸ νῦν Χάσκιοι, ἐνῶ συγχρόνως παρέπλεεν ἅπας ὁ στόλος, ἵνα προσφυλάττῃ τοὺς πορευομένους Γάλλους ἀπὸ τὰς ἐφόδους τῶν Βυζαντιῶν. Ἐλθόντες ἐδῶ ἀπέναντι τῶν ἀνακτόρων τῶν Βλαχερνῶν, εὗρηκαν τὴν γέφυραν τὴν ὑπὸ πολλῶν Βυζαντινῶν ἀναφερομένην, κατὰ μέρος «κεκομμένην», ἵνα κωλύσῃ τὴν πέραν τοῦ λιμένος διάβασιν τῶν ἐχθρῶν ⁴⁾. Ταύτην ἐπανώρθωσαν εἰς εἴκοσι τέσσαρας ὥρας καὶ τὴν ἐπιούσαν, διέβησαν τὸν λιμένα καὶ ἐστρατοπέδευσαν ὑπὸ τ' ἀνάκτορα τῶν Βλαχερνῶν. Ἐδῶθεν ἔρριπτον βέλη ἐντὸς τῶν ὑψηλῶν ἀνακτόρων διὰ τῶν θυρίδων καὶ τὰ τῶν Βυζαντινῶν ἐπιπτον ἐπὶ τῶν σκηνῶν τῶν σταυροφόρων ⁵⁾.

turrim quae Galathas dicitur quam ascendunt et capiunt, et Pyrely quot erat suburbium Constantinopolitanae urbis, ubi Judaei commorabantur combusserant. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 297. Pyrely εἶνε ἡ περαία τῶν Βυζαντιῶν.

¹⁾ «Εἶτα καὶ αὐτῆς (δηλ. τῆς ἀλώσεως) διαρραγείσης, εἶσα ξύμπας ὁ πολέμιος στόλος εἰσρέεται.» Ν. Χων., σελ. 719. Ὁ Γύλλιος, σελ. 324, λέγει, ὅτι ὑπᾶρχεν ἐκεῖ πλησίον, πύλη καλουμένη τῆς ἀλώσεως, Porta catena. ²⁾ V. H., σελ. 56. ³⁾ Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Β'. σελ. 40. Κ/πολις Πατρ., σελ. 457. ⁴⁾ Et là il y a un fleuve qui se jette dans la mer, qu'on ne peut passer, sinon par un pont de pierre. V. H., σελ. 56. «Ἐκτισε δὲ (ὁ Ἰουστινιανὸς) καὶ τὴν γέφυραν, δι' ἧς δύναται τις τὴν περαίαν ποιῆσθαι ἀπὸ τῆς ἀντιπέρας εἰς τὴν πανευδαίμονα.» Χρον. Πασχ. Τόμ. Α'. σελ. 648. «Περὶ τὴν ἐκεῖ που γέφυραν καὶ τὸν λεγόμενον τρυπητὸν λίθον.» Ν. Χων., σελ. 719. Διὰ τῆς γεφύρας ταύτης μετὰ δυσκολίας διέβαινον ἠνωμένοι τρεῖς ἰππεῖς, juncti lateribus. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 307. Αὕτη εἶναι ἡ μόνη εἶδησις τοῦ πλάτους τῆς γεφύρας ταύτης. Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 645. I. Κίνναμος, σελ. 75. «ἐν τοῖς παρὰ τὴν τῆς Καμήλου γέφυραν λειμῶσιν ἐσράταπεδεύσατο.» I. Καντακ. Τόμ. Α'. σελ. 305. Πασχ. Χρον. Τόμ. Α'. σελ. 720. ⁵⁾ Et ponte et amne transmissio qui exercitum nostrum separabat à Graecis cuneis ordinatis ante portam diu stetitibus re-

Καθ' ὄλην τὴν διάβασιν ταύτην οὐδείς Βυζαντινὸς στρατιώτης ἐφάνη. Ὁ Γαλλικὸς στρατὸς ὠδεύεν ὠπλισμένος καὶ ἑτοιμὸς εἰς μάχην· δὲν ἐφρόνει ὅτ' οἱ Βυζάντιοι, ἔχοντες πολυάριθμον στρατὸν καὶ τοιαῦτα ὀχυρώματα, ἤθελον ἀφήσει εἴκοσι χιλιάδας μαχητῶν νὰ πορεύωνται ἀκωλύτως διὰ τῆς χώρας αὐτῶν.

Εἰς τὴν πλατείαν ταύτην, κειμένην ὑπὸ τὰ τείχη τοῦ ὑψηλοῦ παλατίου τῶν Βλαχερνῶν καὶ ἐνώπιον τῶν ὀχυρῶν πύργων τοῦ Ἄνεμᾶ, ἐστρατοπέδευσαν οἱ Γάλλοι, περιχαράξαντες τὸ στρατόπεδον, ἵνα περιφυλάττωνται ἀπὸ τὰς ἐξόδους τῶν Βυζαντιῶν, γενομένας ἐξάκις καὶ ἐπτάκις τῆς ἡμέρας ¹⁾. Αἱ ἐξοδοὶ αὐταὶ ἐγένοντο ἀπὸ τὰς πύλας τῆς Γυρολίμνης, τῆς Χαρσίας καὶ τῆς Ἀδριανουπόλεως ²⁾ καὶ τόσον πλησίον τῶν τειχῶν προσήρχοντο οἱ ἀντιμαχόμενοι Γάλλοι, ὥστε τινὰς αὐτῶν ἐτραυμάτιζον μὲ λίθους οἱ ἐπὶ τῶν τειχῶν Βυζάντιοι.

Τοιουτοτρόπως παρήλθον δέκα ἡμέραι καὶ οἱ Γάλλοι, ποτὲ μὲν προσβάλλοντες ποτὲ δὲ προσβαλλόμενοι, ἐταλαιπωροῦντο ἀπὸ τὸν κάματον καὶ τὴν πείναν, διότι οἱ Βυζάντιοι τῶν περιχώρων ἀπέστειλαν μακρὰν αὐτῶν, τὰ ζῶα καὶ τὰς τροφὰς τῶν.

Τὰ ἔργα τῶν Γάλλων ὑπὸ τὰ τείχη τῶν Βλαχερνῶν ³⁾ ἱστορεῖ ὁ Βιλλαρδουῖνος, ἀποσιωπᾷ δὲ τὰ τῶν Βενετῶν, ἐργαζομένων ἐντὸς τῶν πλοίων καὶ παρασκευαζόντων τὰς πολιορκητικὰς αὐτῶν μηχανάς.

Τῆ 17ῃ Ἰουλίου 1203, ὁ Βενετικὸς στόλος προσέβαλε τὰ τείχη, ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ Πετρίου μέχρι τῆς βασιλικῆς πύλης ⁴⁾. Τὰ πλοῖα, φέροντα πύργους ἀφλέκτους, ὑψηλοτέρους τῶν τειχῶν, μετὰ μακρῶν κλιμάκων, προσωρμίσθησαν καθ' ὅλον τὸν μέσον τῶν δύο τούτων πυλῶν αἰγιαλόν. Ὁ γηραιὸς δούξ ἀπέβη

giae civitatis et palatii imperialis, quod Blacherna nuncupatur. T. καὶ Th., Τόμ. Α'. σελ. 332, 505. Εἰς ἕτερον ἐγγράφον μνημονεύεται καὶ πύργος πλησίον τῶν Βλαχερνῶν totam aquam, que est ab ultima turri de Virgioti versus Wlacherneon. Ἰδ. Τόμ. Β'. σελ. 48. Ποῦ ἦτον ὁ πύργος οὗτος ἀγνοῶ. Τὸ γεώλοφον ἀφ' οὗπερ ὄρατὰ μὲν τὰ ἐν Βλαχέρναις ἀνάκτορα» (Νικ. Χων., σελ. 719), καλεῖται σήμερον Βαϊράμ-πασᾶ καὶ ἐπιβλέπει τὴν θέσιν τῶν παλατιῶν τῶν Βλαχερνῶν καὶ τὴν ἐνορίαν Ἐγρήκαπῆ. Οἱ πλείστοι πύργοι τῶν τειχῶν εἶχον τὸ πάλαι ἰδίας ὀνομασίας, ἀγνώστους τὴν σήμερον. ¹⁾ V. H., σελ. 57, 58. ²⁾ «Σκηνάς τε οὖν ὀρθὰς ἐώρων οἱ ἐν τοῖς τείχεσι, καὶ μικροῦ διομιλεῖσθαι εἶχον τοῖς ἐν αὐταῖς περὶ τὴν Γυρολίμνην στρεφομένοις.» Ν. Χων., σελ. 719. Πρβ. καὶ τὸν Buchon, Recherches. Τόμ. Α'. σελ. 487. ³⁾ D'évant un castel qui est au chief de Constantinoble devers tere, qui a à non (ὄνομα) Blaquerne, qui estoit uns des manoirs l'empereur; et là etoit il le plus. Buchon, Recherches. Τόμ. Α'. σελ. 487. ⁴⁾ «Τὰ πλοῖα φέροντες κατέναντι τῶν Πετρίων.» Νικ. Χων., σελ. 721. Πρὸς δυσμὰς τῶν Πετρίων ἦτο «τόπος δὲ Ἀποδάθρα βασιλέως ὀνόμασαι» πιθανὸν αὕτη ἦτον ἐν τῇ βασιλικῇ πύλῃ (τῇ νῦν Μπαλάτ-καπουσοῦ, Παλατίου πύλῃ). Τινὰ πλοῖα, χάριν τῶν Γάλλων, ἠγκυροβόλησαν περὶ τὸ Κοσιμίδιον (Ἐγιοῦπ). Buchon, Recherches. Τόμ. Α'. σελ. 487.

εἰς τὴν ξηρὰν καὶ οἱ Βενετοὶ, φλεγόμενοι ἀπὸ τὴν τόλμην αὐτοῦ, συναπέβησαν εἰς τὴν παραλίαν, ἐνῶ συγχρόνως ἅπαντα τὰ πλοῖα, πλήρη μηχανῶν, προσωρμίζοντο πλησίον τῶν τειχῶν. Οὕτως ἐκυρίευσαν εἰκοσιπέντε πύργους παραλίους καὶ ἀπεδίωξαν τοὺς Βυζαντινοὺς φρουροὺς.

Ταύτην τὴν ἀπροσδόκητον κατάκτησιν τῶν εἰκοσιπέντε πύργων ἀνήγγειλαν πάραυτα οἱ Βενετοὶ εἰς τοὺς Γάλλους, τοὺς προσβάλλοντας εἰς μάτην τὸ ἐνώπιον τῆς πύλης τῶν Βλαχερνῶν Λεόντιον τεῖχος, φρουρούμενον ἀπὸ πολλοὺς Ἄγγλους καὶ Δανούς¹⁾. Ἐπεμψαν διὰ θαλάσσης καὶ τινὰς ἵππους, κυριευθέντας ἐντὸς τῆς Πόλεως. Οἱ Γάλλοι οἱ ἀναβάντες ἐπὶ τοῦ Λεοντίου τεῖχους καὶ ἐκείθεν ἀποδιωχθέντες, μαθόντες τὴν νίκην ταύτην τῶν Βενετῶν, ἀπεμακρύνθησαν ἀπὸ τὰ τεῖχη.

Ὁ Ἀλέξιος, ἐπὶ λόφου ἰστάμενος καὶ βλέπων τοὺς Βενετοὺς εἰσερχομένους, ἀπέστειλε κατ' αὐτῶν στρατὸν ἱκανὸν νὰ ἀποκρούσῃ τοὺς εἰσελθόντας Βενετοὺς. Οὗτοι δὲ ἐντὸς τῶν τειχῶν καὶ κεχωρισμένοι ἀπὸ τὰ πλοῖα αὐτῶν, ἐνέπρησάν τινὰς οἰκίας καὶ πνέοντος βορείου ἀνέμου, αἱ φλόγες καὶ ὁ καπνὸς ἀπεδίωξαν τὸν κατ' αὐτῶν ἐρχόμενον στρατὸν²⁾. Αὕτη εἶναι ἡ πρώτη πυρκαϊὰ, ἡ ὑπὸ τῶν Λατίνων ἀναφλεχθεῖσα κατὰ τοὺς δυστήνους τούτους χρόνους³⁾.

Μετὰ τὴν αἰσχρὰν φυγὴν τοῦ Ἀλεξίου, οἱ Βυζάντιοι ἀνεβίβασαν εἰς τὸ παλάτιον τῶν Βλαχερνῶν⁴⁾ τὸν « ἐνδον τῶν ἀρχείων εἰργνύμενον⁵⁾ Ἰσαάκιον », ἀναγορεύσαντες αὐτὸν αὐτοκράτορα, ἐπεμψαν δὲ καὶ ἀγγέλους εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἀλέξιον καὶ τοὺς ἡγεμόνας τῶν σταυροφόρων, ἀναγγέλλοντες τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Ἰσαακίου. Οἱ σταυροφόροι δὲ, ὑποπτευόμενοι τοὺς Βυζαντίους, ἀπέστειλαν ἐν τῇ πόλει κατασκόπους, ἐνῶ οἱ ἴδιοι περιέμενον ἐν τῷ στρατοπέδῳ τοῦ Κοσμιδίου, ὠπλισμένοι καὶ ἔτοιμοι εἰς μάχην. Τέλος ἐπεμψαν εἰς τὸν Ἰσαάκιον τέσσαρας πρέσβεις, δύο Γάλλους, τῶν ὁποίων εἰς ἦτον ὁ Βιλλαρδουῦνος καὶ δύο Βενετοὺς, αἰτοῦντες τὸν βασιλεύοντα Ἰσαάκιον, ἵνα ἐπικυρώσῃ τὰ

1) Et le mur était bien garni d'Anglois et de Danois. V. H., σελ. 60. 2) Ils mirent donc le feu entre eux et les Grecs V. H., σελ. 62. Quant les Venitiens les virent venir, ils boutèrent le feu entre eux et les Grecs, s'y ot si grande fumiere, que il ne pouvoient veoir les Venissiens. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 347. Νικ. Χων., σελ. 724. Si bouterent le feu en la chité. Buchon, Recherches. Τόμ. Α'. σελ. 487. 3) « Πάντα γὰρ ὅσα ἐκ τοῦ τῶν Βλαχερνῶν βουνοῦ πρὸς τὴν μονὴν διήκει τοῦ Εὐεργέτου, κατηθάλωτο καὶ ὑπερμηκίσθη τὸ καλούμενον Δεύτερον ἢ τοῦ πυρὸς ἐρωή. » Ν. Χων., σελ. 724. Συμφωνῶ μετὰ τοῦ Κ. Βυζαντίου (Κ/πολις. Τόμ. Α'. σελ. 144), λέγοντος, ὅτι τὴν θέσιν τῆς μονῆς τοῦ Εὐεργέτου κατέχει τὸ σημερινὸν τέμενος τοῦ Σουλτάν Σελημ, ἄνω τοῦ Φαναρίου. 4) Ὁ V. H. καλεῖ αὐτὸ ὑψηλὸν au haut palais de Blaquerne. Σελ. 65. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 348. 5) Ν. Χων., σελ. 727.

τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἀλεξίου προὔποσχεθέντα, ἄλλως, δὲν θέλουσι συγχωρήσει τὸν υἱὸν νὰ εἰσέλθῃ ἐν τῇ πόλει.

Ἄξια ἀναγνώσεως εἶναι τὰ γραφόμενα τοῦ Βιλλαρδουίνου, τὰ ὁποῖα ἀγνοοῦσιν οἱ ἡμέτεροι συγγραφεῖς. Οἱ πρέσβεις ἔφιπποι προσήλθον πρὸς τὴν πύλην ἠνοίχθη ἡ πύλη καὶ κατέβησαν ἀπὸ τῶν ἵππων ¹⁾). Πελεκυφόροι Ἄγγλοι καὶ Δανοὶ ἦσαν παρατεταγμένοι ἀπὸ τὴν πύλην μέχρι τοῦ παλατίου τῶν Βλαχερνῶν. Πεζοὶ διέβησαν οἱ πρέσβεις μέχρι τοῦ Ὑψηλοῦ παλατίου. Ἐκεῖ εὐρῆκαν τὸν αὐτοκράτορα Ἰσαάκιον, λαμπρῶς κεκοσμημένον καὶ πλησίον αὐτοῦ τὴν αὐτοκράτειραν σύζυγόν του, ὠραίαν κυρίαν. Τόσῳ πολυάριθμοι ἦσαν οἱ ἐπίσημοι Κύριοι καὶ Κυρίαι, ὥστε δὲν ἠδύνατό τις νὰ κινηθῇ. Ὅσοι τὴν προτεραίαν ἦσαν κατὰ τοῦ Ἰσαακίου, ἦσαν σήμερον μετ' αὐτοῦ ²⁾).

Ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ἅπαντες οἱ περὶ αὐτὸν μεγάλως ἐτίμησαν τοὺς πρέσβεις. Τέλος, κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῶν πρέσβειων, ὁ αὐτοκράτωρ μετὰ τῆς συζύγου του, ὁ γραμματεὺς καὶ ὁ διερμηνευτὴς μετὰ τῶν πρέσβειων, εἰσῆλθον εἰς ἐτέραν αἴθουσαν. Ἐδῶ οἱ πρέσβεις ἀνήγγειλαν εἰς τὸν Ἰσαάκιον, ὅτι οἱ σταυροφόροι, ἀγωνισθέντες μέχρι τοῦδε χάριν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἀλεξίου, λέγουσιν ὅτι οὗτος δὲν εἰσέρχεται ἐν τῇ πόλει, ἂν πρότερον δὲν ἐπικυρώσῃ ὁ αὐτοκράτωρ τὰς πρὸ πολλοῦ γενομένας συμβάσεις τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ μετὰ τῶν σταυροφόρων ³⁾). Τότε ὁ Ἰσαάκιος, εἴτ' ἀγνοῶν τὰς συμβάσεις ταύτας, εἴτε προσποιούμενος ἄγνοιαν, λέγει, τίνες εἶναι αὗται αἱ συμβάσεις;

«Πρωτίστη, λέγει ὁ πρέσβυς, νὰ ὑποτάξῃ τὸ κράτος τῆς Ῥωμανίας εἰς τὴν ὑποταγὴν τῆς Ῥώμης, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν πρὸ πολλοῦ ἀπεχωρίσθη· ἔπειτα νὰ δωρῆσῃ διακοσίας χιλιάδας μαρκῶν ἀργυρῶν εἰς τὸν στρατὸν, καὶ τροφὰς δι' ἕν ἔτος εἰς μικροὺς τε καὶ μεγάλους. Νὰ ἀποστείλῃ δέκα χιλιάδας πεζῶν καὶ ἵππέων δι' ἰδίων πλοίων καὶ ἰδίαις δαπάναις εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ διατηρῇ αὐτοὺς δι' ἕν ἔτος. Πρὸς τούτοις εἰς τὴν πέραν γῆν ⁴⁾), νὰ διατηρῇ δι' ὄλου τοῦ βίου αὐτοῦ, ἰδίαις δαπάναις, πεντακοσίους ἵππεὺς πρὸς φύλαξιν τῆς γῆς ⁵⁾). Τοιαύτην σύμβασιν μᾶς ἔκαμεν ὁ ὑμέτερος υἱός, ταύτην ἐπεκύρωσε δι' ὄρκου, διὰ χρυσοβούλλων καὶ διὰ τοῦ Φιλίππου τῆς Γερμανίας, τοῦ συζευχθέντος τὴν ὑμετέραν θυγατέρα. Ταύτην τὴν σύμβασιν ποθοῦμεν καὶ ἡμεῖς νὰ ἐπικυρώσητε».

¹⁾ Τὴν Γυρολίμνην, τὴν πύλην τοῦ παλατίου τῶν Βλαχερνῶν. Ἐδῶθεν πρὸς τὸ παλάτιον ἡ ἀνοδος μετ' ἵππου εἶναι δύσκολος· πιθανὸν δὲν συνεχωρεῖτο εἰς ἄνδρας ἐφίππους νὰ διέρχωνται αὐτήν. ²⁾ Ταῦτα διηγεῖται ὁ Βιλλαρδουίνος. ³⁾ «Οἱ δὲ. . . καὶ τοῦ Ἰσαακίου δὲ υἱὸν οὐ πρότερον αἰτησαμένου τοῦ πατρὸς ἐκπεπόμφασιν, εἰ μὴ γε καὶ αὐτὸς ὁ Ἰσαάκιος ἐς πέρας ἀγαγέσθαι συνέθετο ὅσα ὑπέσχετο σφίσι· ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀλέξιος.» Ν. Χων., σελ. 728. ⁴⁾ Τὴν Παλαιστίνην καὶ Συρίαν. ⁵⁾ Πρὸς τούτοις ὁ Ἀλέξιος ὑπέσχεθη νὰ δώσῃ εἰς τοὺς Βενετούς καὶ τριάκοντα χιλιάδας μαρκῶν ἀργυρῶν διὰ τὰς ἀπωλείας αὐτῶν ἐπὶ Ἀλεξίου τοῦ αὐτοκράτορος. Τ. καὶ Τh. Τόμ. Α'. σελ. 289. Ταῦτα δὲν ἀναφέρει ὁ Βιλλαρδουίνος.

«Σκληρὰ εἶναι ἡ σύμβασις αὕτη, λέγει ὁ Ἰσαάκιος· δὲν βλέπω τίνι τρόπῳ δυνάμεθα νὰ τὴν ἐκπληρώσωμεν. Μεγάλως εὐηργετήσατε ἐμὲ καὶ αὐτόν· καὶ ἅπαν τὸ κράτος, ἂν σὰς ἐχαρίζετο, πάλιν ἠθέλαμεν σὰς εὐγνωμονεῖ».

Μετὰ πολύωρον συζήτησιν, ὁ Ἰσαάκιος παρόντων τῶν πρέσβειων, ἐπεκύρωσε δι' ὄρκου καὶ χρυσοβούλλου τὰς συμβάσεις ταύτας. Τὸ χρυσοβούλλον παρεδόθη εἰς τοὺς πρέσβεις, ἀνενοχλήτως ἐκ τοῦ παλατίου διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ ἀναχωρήσαντας ¹⁾.

Τὴν ἐπαύριον ὁ νέος Ἀλέξιος, παρακολουθούμενος ἀπὸ τοὺς Λατίνους ἡγεμόνας, ἀνέβη εἰς τ' ἀνάκτορον τῶν Βλαχερνῶν καὶ συνεβασίλευσε μετὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ²⁾.

Οἱ Βυζάντιοι, ταπεινωθέντες ἀπὸ τοὺς σταυροφόρους καὶ μαθόντες τὴν αἰσχρὰν σύμβασιν τῶν δύο αὐτοκρατόρων, ὠργίσθησαν κατὰ πάντων τῶν Λατίνων. Οὗτοι δὲ, στρατοπεδεύσαντες ἅπαντες κατέναντι τῶν χερσαίων τειχῶν, συνεχῶς ἐπεσκέπτοντο τοὺς ἐν Βλαχέρναις βασιλεῖς, προσαγορευόμενοι εὐεργέται καὶ σωτῆρες ³⁾. Οἱ δύο αὐτοκράτορες, γινώσκοντες κάλλιον τῶν ξένων Λατίνων τὴν κατ' αὐτῶν ἐχθρὰν τῶν Βυζαντίων, αἰτιωμένων αὐτοὺς ὡς αἰτίους τῆς ταπεινώσεως τοῦ ἔθνους, παρεκάλεσαν τοὺς σταυροφόρους ἵνα μὴ μένωσιν ὑπὸ τὰ τείχη πλησίον τῶν Κ/πολιτῶν, ἀλλὰ μετοικήσωσι πέραν εἰς Γαλατᾶν, ἐπὶ τῆς βορεινῆς αὐτοῦ παραλίας ⁴⁾. Οἱ Βυζάντιοι διετάχθησαν νὰ μὴ διέρχωνται τὸν λιμένα. Συνεχωρεῖτο δὲ εἰς τινὰς τῶν ἡγεμόνων σταυροφόρων νὰ ἐπισκέπτωνται τ' ἀνάκτορα καὶ τὰς ὑψιτενεῖς ἐκκλησίας. Σφόδρα ἐξέπληττε τοὺς θεομανεῖς σταυροφόρους τὸ πλῆθος τῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἀγίων λειψάνων. Διὰ τινὰ καιρὸν, οἱ ἀγοραῖοι καὶ φιλοκερδεῖς κάπηλοι, λάθρα τῶν ἀρχῶν, συνεμπορεύοντο μετὰ τῶν Λατίνων ἐν πλήρει ὁμοιοῖα. Οἱ Βυζάντιοι, ἐκδικούμενοι τοὺς Λατίνους, ἐπέπεσον κατὰ τῶν συνοικιῶν τῶν Πισαίων καὶ Ἀμαλφηνῶν, πρὸ πολλοῦ μετ' αὐτῶν συμβιούντων καὶ κατηρήμωσαν τὰς οἰκίας αὐτῶν. Πολλοὶ τούτων, φίλοι μέχρι τοῦδε, δυσχεραίνοντες ἀπῆλθον εἰς τὸν ἀντίπεραν Γαλατᾶν, ὅπου συνεσχήνωσαν μετὰ τῶν ὁμοθρήσκων σταυροφόρων ⁵⁾.

¹⁾ Οἱ πρέσβεις δὲν ἐτόλμων τοιαύτας συμβάσεις ν' ἀναγγείλωσιν ἐν τῷ μέσῳ τοσοῦτου πλήθους Βυζαντίων. Παράδοξον εἶναι ὅτι τὸ χρυσοβούλλον ἐγράφη καὶ ἐσφραγίσθη αὐθωρεῖ παρόντων τῶν πρέσβειων. Τὸ χρυσοβούλλον τοῦτο οὐδέποτε ἐδημοσιεύθη. ²⁾ Τ. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 350. ³⁾ Πρβ. τὰ ὅσα περὶ τῆς τρυφῆς καὶ σπατάλης τῶν Λατίνων γράφει ὁ Νικήτας, σελ. 731. ⁴⁾ Ταῦτα σαφέστατα ἱστορεῖ τὸ περὶ τῆς ἀλώσεως χειρόγραφον, ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ Buchon. Τόμ. Α'. σελ. 486. Λέγει ὁ αὐτοκράτωρ εἰς τοὺς σταυροφόρους νικητὰς, *il m'est avis . . . pour che que meslée ne levast entre nous et vous, que vous alissiez herbergier en Pere, à la tour de Galatas où li Juifs manoient devant qu'il fussent ars.* Ἀπὸ τοὺς σταυροφόρους μανθάνομεν, ὅτι ἅπασαν τὴν πρὸς βορρᾶν τοῦ πύργου τοῦ Γαλατᾶ παραλίαν, κατῴκουν Ἑβραῖοι. ⁵⁾ Ν. Χων., σελ. 370. Οὐδὲν περὶ τῶν Γενουησιῶν λέγει ἡ συγγραφεὺς οὕτως.

Ὁ Ἀλέξιος ἐστέρφη κατὰ τὴν βασιλικὴν τάξιν τῶν Βυζαντίων, τῇ 1ῃ Αὐγούστου 1203.

Ὁ Ἀλέξιος ἐπεσκέπτετο συχνὰ τοὺς ἐν Γαλατᾷ σαυροφόρους. Ἡμέραν τινὰ, λέγει εἰς τὸν Δοῦκα τῆς Βενετίας καὶ τοὺς Γάλλους ἡγεμόνας: « πολλοὶ μὲ δεικνύουσι φανερὰ ὅτι δὲν μ' ἀγαπῶσι, καὶ πλήττονται ὅτι διὰ τῆς ὑμετέρας ἀρωγῆς ἀνέκτησα τὴν κληρονομίαν μου ¹⁾. Ἄν μετ' ὀλίγον ἀναχωρήσητε, κατὰ τὴν ὑμέτεραν σύμβασιν, δὲν δύναμαι ν' ἀποτίσω τὰ χρέη μου. Ἄν ἀναχωρήσητε, οἱ Γραικοὶ οἱ μισοῦντές με, θέλουσι μοῦ ἀφαιρέσει τὴν χώραν καὶ μὲ θανάτωσει. Μείνατε μέχρι τοῦ προσεχοῦς Μαρτίου. Ἀποτίνω τὰς δαπάνας τοῦ σόλου καὶ τότε διὰ τῶν εἰσπραττομένων χρημάτων, θέλω ἀποτίσει ὅλα τὰ χρέη μου καὶ πέμψει μεθ' ὑμῶν καὶ ἰδιά μου πλοῖα ²⁾ ».

Ταύτας τὰς νέας προτάσεις τοῦ Ἀλεξίου παρεδέχθησαν μετὰ τινα συζήτησιν οἱ σταυροφόροι, κυρίως δὲ οἱ Βενετοί. Οἱ Γάλλοι ἐπεθύμουν νὰ ἐκστρατεύσωσιν εἰς Συρίαν καὶ Αἴγυπτον, πεπεισμένοι ὅτι ἐξετέλεσαν τὸ ἔργον, ὑπὲρ τοῦ ὁποίου ἦλθον εἰς Κ/πολιν. Εἰς τὰς νέας ταύτας προτάσεις τοῦ Ἀλεξίου, οὐδόλως μνημονεύεται ἢ εἰς τὴν Ῥώμην ὑποταγὴ τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Ἡ σαφὴς ὁμολογία τοῦ Ἀλεξίου πρὸς τοὺς σταυροφόρους, τεκμαίρει τὴν ἐχθρὰν τῶν Βυζαντίων, οὐχὶ μόνον κατὰ τῶν Λατίνων, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν δύο αὐτοκρατόρων, βασιλευόντων σήμερον, ἐλέφ τῶν Λατίνων. Ἡ ἡσυχία ὅμως τοῦ Βυζαντίου δὲν διαταράχθη, ἐνόσω ἐβλεπον οἱ Κ/πολίται τοσαῦτα πολεμικὰ πλοῖα καὶ τοσοῦτον ξένον στρατὸν ἐν Γαλατᾷ ³⁾. Διαρκούσης τῆς εἰρήνης, ὁ Ἀλέξιος μετὰ πολλῶν σαυροφόρων ἐξῆλθε τῆς πόλεως, ἵνα ὑποτάξῃ τὴν Ῥωμανίαν, ἣτις καὶ ὑπετάχθη, ἐκτὸς τῆς χώρας τοῦ Ἰωάννου, βασιλέως τῆς Βλαχίας καὶ Βουλγαρίας ⁴⁾.

Καθ' ὄλον τὸ ἔτος τοῦτο, δὲν ἀναφέρονται οἱ ἐν Βυζαντίῳ ἐνοικοῦντες Γε-

προσθέτει ὅτι ὁ Ἰσαάκιος «καταλλάσσει τοὺς ἐκ τῆς Πίσσης τοὺς Βενετικούς καθ' ἡμῶν καὶ τοῦτο ἀσυντηρήτως ἐπιτεχνώμενος.» Φρονῶ ὅτι τοὺς μὴ συνεκστρατεύσαντας Πισαίους ἐκακοποίησαν οἱ Βενετοί. ¹⁾ V. H., σελ. 70. Car mout ont les Grioux grant despit de ce que j'ay recouvré mon heritage par vostre force. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 349. ²⁾ Ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Βαλδουίνου πρὸς τὸν Πάπαν (1204) φαίνεται ὅτι τὸ παλάτιον τῶν Βλαχερνῶν ἠγγυήθη εἰς τοὺς Λατίνους. Marculfum (Μούρτζουφλον) nomine... mittit ad exercitum nostrum, qui Blakernae palatium nobis sub Imperatoris et suo juramento promittit in obsidium donec nobis cuncta promissa reddantur. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 503. Ταύτην τὴν πρόθεσιν τοῦ Ἀλεξίου ἐδήλωσεν εἰς τοὺς Βυζαντίους ὁ πονηρὸς Μούρτζουφλος. ³⁾ « Πάντων ὑποφευγόντων αὐτοῦς (δηλ. τοὺς Ἰταλοὺς) ὡς ἀπὸ τινος θεηλάτου ἐλαυνομένων πληγῆς.» Γ. Ἀκροπολ., σελ. 40.

⁴⁾ Johannis . . . roi de Blaquie et de Bogrie. V. H., σελ. 74. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, Βλαχία ἐκαλεῖτο ἢ Θεσσαλία καὶ ἢ Ἠπειρος. Buchon, Recherches. Τόμ. Β'. σελ. 39, στίχ. 1034.

νουήνσιοι· πιθανόν δὲν ἠνωχλήθησαν ἀπὸ τοὺς Γραικοὺς, διότι δὲν συνεξεστράτευσαν μετὰ τῶν σταυροφόρων, τινὲς δὲ αὐτῶν καὶ συνεπολέμησαν μετὰ τῶν Βυζαντιῶν κατὰ τῶν Βενετῶν. Ἄπαντες οἱ Λατῖνοι, καὶ ἦσαν κατὰ τὸν Βιλλαρδουῖνον πολυπληθέστατοι¹⁾, κατώκουν τὰς αὐτὰς συνοικίας μέχρι τῆς 19ης Αὐγούστου.

Ἐρις ἀνεφύη μεταξὺ Βυζαντιῶν καὶ τῶν Λατίνων τούτων, καὶ μετ' ὀλίγον πυρκαϊὰ ἀνήφθη, ἣτις διὰ δύο ὀλόκληρα ἡμερονύκτια ἀπετέφρωσε πλεῖστα μέρη τῆς πόλεως²⁾. Οἱ ἐν Βυζαντίῳ ἐμπορευόμενοι Γενουήνσιοι, Πισαῖοι, Ἀμαλφηνοὶ καὶ Βενετοὶ, παραλαβόντες γυναῖκας καὶ τέχνα καὶ ὄσσην περιουσίαν ἠδύναντο νὰ σώσωσιν, ἐπέβησαν εἰς τὰ πλοῖα καὶ ἀκάτια καὶ διήλθον εἰς τὸν Γαλατᾶν. Ἐκτοτε ἔμειναν ἐκεῖσε καὶ ἔπαυσαν αἱ πολλαὶ διενέξεις Γραικῶν καὶ Λατίνων³⁾.

Τὴν πυρκαϊᾶν ταύτην ἰστόρησαν δύο αὐτόπται, ὁ Βιλλαρδουῖνος καὶ ὁ Νικήτας. Κατὰ τὸν Βιλλαρδουῖνον ἐπεξετάθη μέχρι τῆς παραλίας τῆς Προποντιίδος, καὶ τοσαύτη ἦτον ἡ ὄρμη αὐτῆς, ὥστε πάμπολλοι ἄνδρες καὶ γυναῖκες ἔγιναν παρανάλωμα τοῦ πυρός.

Ἡ πυρκαϊὰ αὕτη, ἡ ὀλεθριωτέρα τῶν ὄσων ἄλλων ὑπέστη ἡ Κ/πολις⁴⁾, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Νικήτα, εἶν' ἀξία μελέτης, διότι σαφηνίζει ἀγνώστους τινὰς θέσεις τῆς πόλεως. Ὁ Νικήτας διηγεῖται μετὰ πολλῆς σαφηνείας, τοὺς αἰτίους τῆς πυρκαϊᾶς ταύτης. Γάλλοι σταυροφόροι⁵⁾, μετὰ τινῶν Πισαίων καὶ Βενετῶν, ἐπέπεσαν κατὰ τοῦ τεμένους τῶν ἐν Βυζαντίῳ Σαρακηνῶν, δι' αἰτίας εἰς ἡμᾶς ἀγνώστους ἢ μᾶλλον διὰ τὴν κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν τότε ἔχθραν

1) Une mêlée commença entre les Grecs et les Latins qui étaient habitants de Constantinople et il y en avait beaucoup: V. H., σελ. 74 et ils n'étaient pas peu, car ils étaient bien quinze mille tant petits que grands. ἴδ. σελ. 75.—Les Latins qui demeuroient en la ville, dont il y avait grant plenté. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 350. 2) Περὶ τῆς πυρκαϊᾶς ταύτης λέγει ὁ Βιλλαρδουῖνος et je ne sais quelles gens, par méchanceté, mirent le feu en la ville, et ce feu fut si grand et si horrible, que nul homme ne le put éteindre ni apaiser. Σελ. 74. 3) Γεώργ. ὁ Ἀκροπ., σελ. 8, λέγει, ὅτι οἱ ἐν Κ/πόλει ἐγκατοικοῦντες Λατῖνοι ἀπεδιώχθησαν πρὸ τῆς πυρκαϊᾶς ταύτης. Προτιμῶ τὰ γραφόμενα τοῦ Χωνειάτου Περὶ τοῦ πλήθους αὐτῶν λέγει ὁ Ἀκροπολίτης: « οἱ δὲ αὐτόμολοι πρὸς τοὺς πολεμίους χωροῦσι χιλιοστές πολλαὶ » . . . « πλήθος πολὺ ὄντες καὶ εἰδήμονες τῶν πραγμάτων. » Πρβ. καὶ T. καὶ Th. Τόμ. Γ'. σελ. 461. 4) « Ὁ ἐμπρησμὸς. . . ὁ τότε συμβὰς, ἐνάυσματα βραχέα τοὺς πάντας ἀπέδειξε. » Ν. Χων., σελ. 732. 5) « Τινὲς τῶν Φραγγίσκων (οὔτοι δὲ εἰσιν οἱ πάλαι Φλαμίονες κικλησκόμενοι. » Ν. Χων., σελ. 730, 854. Εἰς τὰ Λατινικὰ ἔγγραφα καλοῦνται οἱ Γάλλοι ποτὲ μὲν Franci, T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 533, 538, inter Francos et Venetos, ποτὲ δὲ Francigenae inter Venetos et Francigenas. ἴδ. Τόμ. Α'. σελ. 530, 572. Β'. σελ. 49.

τῶν σταυροφόρων. Τοὺς ληστευομένους Σαρακηνούς ἐπεβοήθουν οἱ συρρεύσαντες Βυζάντιοι. Ἐκ τῶν λόγων τοῦ Νικήτα, προφανές εἶναι, ὅτι οἱ πέραν ἐν Γαλατᾷ σκηνοῦντες Γάλλοι, διαπεράσαντες τὸν λιμένα « δι' ἀλιάδων », συμπάρελαβον βοηθούς τοὺς ἐκεῖ πλησίον συνοικοῦντας Πισαίους καὶ Βενετούς. Οἱ ξένοι, ἰδόντες τὴν ἀντίστασιν τῶν Σαρακηνῶν καὶ τοὺς Βυζαντίους βοηθοῦντας αὐτούς¹⁾ διὰ τὸ πρὸς τοὺς Λατίνους ἔχθος, κατέφυγον εἰς τὸ σύνηδες στρατήγημά των καὶ ἔβαλον πῦρ ἐκ δευτέρου εἰς τὰς οἰκίας. Ἐπὶ τριάκοντα ἕξ ὥρας κατεκαίετο ἡ πόλις, καὶ κατὰ τὸν Νικήταν, « ἐνδόντων πάντων, καὶ δίχην θρυαλλίδων κατεργασθέντων²⁾ ».

Ἦρχισε τὸ πῦρ ἀπὸ τοῦ τεμένου τῶν Σαρακηνῶν, κειμένου³⁾. « κατὰ τὸ πρὸς θάλασσαν ἐπικλινές βόρειον μέρος τῆς πόλεως, καὶ τῷ τεμένει ἐγγίζον, ὃ ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἀγίας Εἰρήνης ἱδρύται »⁴⁾. Τὸ πῦρ ἐπεξετάθη πρὸς δυσμὰς τῆς Ἀγίας Σοφίας καὶ παρὰ τὸν αἰγιαλὸν τοῦ λιμένος μέχρι τοῦ Περάματος⁵⁾. Κατέφλεξε τοὺς καλουμένους ἐμβόλους τοῦ Δομνίνου⁶⁾, τὸ δυτικὸν μέρος τοῦ ἱποδρόμου, μέχρι τοῦ λιμένος τῶν Σοφιῶν. Κατὰ τὸν Νικήταν, ἡ πόλις ἀπὸ τὴν παραλίαν τῶν Σαρακηνῶν καὶ τοῦ Περάματος, μέχρι τῆς Σιδηρᾶς πύλης καὶ τῶν Σοφιῶν, ἔγινε παρανάλωμα τοῦ πυρός.

Ἐκ τῶν λόγων τοῦ Νικήτα, μανθάνομεν ὅτι ἐν Βυζαντίῳ τότε ὑπῆρχε τέμενος Μωαμεθανικόν⁷⁾ ἐπὶ τῆς θαλάσσης, πρὸς τὸ βόρειον μέρος τῆς πόλεως. Εἰκόζω λοιπὸν ὅτι ἔκειτο πρὸς ἀνατολὰς τῆς συνοικίας τῶν Γενουηνσίων, διότι ἀπὸ τὰς ἀποβάθρας τῶν ἐμπόρων τούτων, μέχρι τῆς πύλης τῶν Δρουγγα-

¹⁾ « Ἐπιβοηθοῦσι δὲ καὶ Ῥωμαῖοι, παρὰ τῆς τοῦ κακοῦ φήμης, ἐκεῖσε συνηλισμένοι. » Ν. Χων., σελ. 734. ²⁾ Et il dura deux jours et deux nuits. V. H., σελ. 75. « Τὸ πῦρ μεταρσιωθὲν ὑπὲρ ἔννοιαν τὴν νύκτα ὅλην ἐκείνην καὶ τὴν ἐπιούσαν ἡμέραν καὶ τὴν ταύτης διάδοχον ἔσπεραν, τὸ πᾶν ἀπενέμετο. » Ν. Χων., σελ. 733. ³⁾ Ν. Χων., σελ. 733. Κ. Πορφυρ. Τόμ. Γ'. σελ. 104. τὸ τέμενος τοῦτο « ἐν τῷ Βασιλικῷ Πραιτωρείῳ » ἐκτίσθη δι' αἰτήσεως τοῦ Μέσαλμα, ἐστρατεύσαντος κατὰ τῆς πόλεως ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου. Σελ. 739. ⁴⁾ Παρὰ τοῖς κ. κ. Τ. καὶ Th. Τόμ. Γ'. σελ. 6, ἀναφέρεται ἡ θέσις τῆς ἐκκλησίας ταύτης ἀλλὰ λίαν ἀσαφῶς. ⁵⁾ « Κατὰ δ' ἔσπεραν ἐς τὸ λεγόμενον Πέραμα ἐξεμηκίσθη. » Ν. Χων., σελ. 733. ⁶⁾ Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 404, 402. ⁷⁾ « Τῷ τῶν ἐξ Ἀγαρ συναγωγίῳ ἐνεισπίπτουσιν, ὃ φησιν Μιτάτον ἡ δημῶδης διάλεκτος. » Ν. Χων., σελ. 734. Τινὲς παράγουσι τὴν λέξιν Μιτάτον ἐκ τοῦ Τουρκικοῦ μεστζήδ, ναῖσκος, εὐκτῆριον. Σαφηνίζεται ἀπὸ τὸ χρυσόβουλλον τοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ πρεσβυτέρου ἐκδοθὲν τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1349, χάριν τῶν Ἰωαννίνων. « Ὡσαύτως οὐδὲ μιτάτον γένηται εἰς τὰ εἰρημένα κτήματα αὐτῶν οὐδὲ ζημία. » κτλ. ἐν σημ. « Μιτάτον, κατάλυμα διαβατικοῦ στρατιώτου. » Χρον. τῆς Ἠπείρου ὑπὸ Π. Α. Π. ἐν Ἀθήναις, 1856. Τόμ. Β': σελ. 303. Σάθκ Μεσ. Βιβλιοθήκη. Τόμ. Α'. σελ. 64. Ἐν σελ. 234, 236 γράφεται « Μητάτον. » C. Christ. Τόμ. Γ'. σελ. 75. Θεοφ. Τόμ. Α'. σελ. 113. Περὶ τοῦ τεμένου τούτου, πρβ. Κ. Πορφυρογ. Τόμ. Γ'. σελ. 104, 324. M. Glos. λέξ. Μιτάτον.

ρίων πρὸς δυσμᾶς, ὅλη ἡ παραλία κατείχετο ἀπὸ ἐμπόρους ἄλλους. Πρὸς τοῦτοις οἱ γείτονες τῶν Σαρακηνῶν Γενουήνσιοι, δὲν φαίνεται ὅτι ἠνώχλησαν αὐτούς, οὐδ' ἀναφέρονται εἰς τὰς διαμάχας ταύτας. Φρονῶ λοιπὸν, ὅτι πρὸς ἀνατολὰς τῶν Γενοουησιῶν ἢ τῆς ἀνατολικωτέρας ἀποβάθρας τοῦ Ἁγίου Θεοδοσίου, ἐπεξετείνετο πρὸς τὰ πρόσω ἢ συνοικία τῶν Σαρακηνῶν, διότι ἐκεῖθεν ἀρχίσαν τὸ πῦρ, ἀνέβη διὰ τῆς πνοῆς βορείου ἀνέμου¹⁾, μέχρι τοῦ Μιλίου ὀπισθεν τῆς Ἁγίας Σοφίας.

Ἡ πυρκαϊὰ αὕτη κατέφλεξε πάσας τὰς συνοικίας τῶν ἐν Βυζαντίῳ συνοικισθέντων Λατίνων, ἐκτὸς τῆς τῶν Βενετῶν. Ἐλαβον τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν καὶ ὅ,τι ἠδύνατο νὰ σώσῃσι καὶ μετέβησαν εἰς τὸν Γαλατᾶν. Ἐμείναν οὕτως, μέχρι τῆς ἀλώσεως, κεχωρισμένοι Γραικοὶ καὶ Λατίνοι.

Οἱ Λατίνοι, οἱ μέχρι τοῦδε συγκατοικοῦντες καὶ ἐμπορευόμενοι ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου, διέβησαν εἰς τὸν πέραν Γαλατᾶν, οὐχὶ διότι δὲν ἐνεπιστεύοντο τοὺς Βυζαντίους²⁾, ἀλλὰ διότι ἀπετεφρώθησαν αἱ κατοικίαι αὐτῶν. Τὸ πῦρ ἔκτανθ' ἐντὸς μέχρι τοῦ Περάματος, ἔσω καὶ ἔξω τοῦ παραλίου τείχους, ἀπετέφρωσε τὰς ξυλῖνας οἰκίας τῶν πλείστων Ἰταλῶν. Αἱ ἐκκλησίαι καὶ οἱ ἔμβολοι, κτίρια λίθινα ἀφλεκτα, πιθανώτατα ἐσώθησαν. Βέβαιον εἶναι ὅτι μετ' ὀλίγον νέα οἰκήματα ἀνηγέρθησαν, αἱ ἀποβάθραι καὶ οἱ ἔμβολοι ἐπεσκευάσθησαν καὶ οἱ Ἰταλοὶ, μετὰ τὴν ἄλωσιν ἢ μικρὸν μετέπειτα, μνημονεύονται ὡς κατοικοῦντες τὰς προτέρας αὐτῶν συνοικίας.

Καθ' ὅλον τὸν χειμῶνα, οἱ σταυροφόροι, ἐσκηνωμένοι εἰς τὰ περίχωρα τῆς Κ/πόλεως, ἀπήτουν ἀπὸ τὸν Ἀλέξιον χρήματα, τὰ ὅποια δὲν ἠδύνατο ν' ἀποτίσῃ. Ὁ λαὸς τοῦ Βυζαντίου μετὰ βδελυγμίας ἔβλεπεν ἀμφοτέρους τοὺς βασιλεῖς, περαιουμένους εἰς τὰς σκηνάς τῶν ἐν Γαλατᾷ Λατίνων καὶ ἐκεῖσε μετ' αὐτῶν διημερεύοντας καὶ συγχραιπαλῶντας³⁾. Ἐνεκα τούτου καὶ τῆς ψιθυριζομένης ὑποταγῆς τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸν Πάπαν, ἐγένοντο ἀμφοτέρωθεν θύματα τοῦ φαύλου Ἀλεξίου Δούκα Μουρτζούφλου. Μέχρι τοῦ Ἀπριλίου, οἱ Λατίνοι καὶ οἱ Βυζάντιοι πρὸς ἀλλήλους ἀντεμάχοντο⁴⁾. Δις ἀπεπειράθησαν νὰ πυρπολήσωσι τῶν Λατίνων τὰ πλοῖα. Ἡ ἐν Βυζαντίῳ ἐκδηλουμένη κατὰ τῶν Λατίνων ἀντίστασις καὶ τὰ ἐκεῖσε ἀνοσιουργήματα, ἐπίεισαν τοὺς σταυροφόρους ὅτι οὐδὲν καλὸν ἐκ τῶν Βυζαντίων. Ὅθεν, παρακινούμενοι καὶ ἀπὸ τὰς ἐπιστολάς τοῦ Πάπα, ἀπεφάσισαν ἐν συμβουλίῳ, γενομένῳ ἐν τινὶ ἐκκλησίᾳ τοῦ Γαλατᾶ, ἵνα

¹⁾ «Ἰπ' ἀνέμου βορρᾶ ἐλαυνόμενον» Ν. Χων., σελ. 732. Πρβ. καὶ τὰ γραφόμενα τοῦ Jules Labarte, περὶ τῆς πυρκαϊᾶς ταύτης, σελ. 402. ²⁾ Tous les Latins . . . n'y osèrent plus demeurer. V. H., σελ. 75. ³⁾ Ν. Χων., σελ. 736. ⁴⁾ Graecorum sustinentes molestias et infestationes assiduas . . . et diuturna bella inferentium. Ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ γραικοῦ δουκὸς τῆς Βενετίας πρὸς τὸν Πάπαν τῷ 1205. Τ. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 524.

κατακτήσῃ τὴν Κ/πολιν καὶ διανείμῃ τὸ κράτος, κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον. Ὁ μέλλων αὐτοκράτωρ νὰ ἔχῃ τὸ τέταρτον ἅπαντος τοῦ κράτους ἐντός καὶ ἐκτός τῆς Κ/πόλεως, προσέτι δὲ καὶ τ' ἀνάκτορα τῶν Βλαχερνῶν καὶ τοῦ Βουκολέοντος ¹⁾). Τὰ ἐπίλοιπα τρία τέταρτα νὰ διανεμηθῶσιν εἰς δύο μερίδας, τὴν μὲν, ἵνα ἔχῃσιν οἱ Βενετοὶ, τὴν δὲ, οἱ ἄνδρες τοῦ στρατοῦ ²⁾).

Οἱ Βυζάντιοι, βλέποντες τὰς ἐτοιμασίας τῶν σταυροφόρων, ὕψωσαν διὰ σαινίδων τοὺς παραλίους πύργους αὐτῶν ³⁾). Τῇ 9ῃ Ἀπριλίου 1204 ⁴⁾), οἱ Βενετοὶ μετὰ τῶν πλείων ὄλων, προσωρμίσθησαν πλησίον τῶν τειχῶν τοῦ Πιερρίου καὶ διὰ τῶν πολλῶν αὐτῶν μηχανημάτων ἐπολιόρχουν τοὺς πύργους, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν. Ὁ Μούρτζουφλος, ἐσκηνωμένος πλησίον τῆς μονῆς τοῦ Παντεπόπτου ⁵⁾), ἐνεθάρρυνε τὸν στρατὸν του. Τὴν ἐπιούσαν Δευτέραν, 12ῃν Ἀπριλίου, ἡ πόλις ἐκυριεύθη, καὶ ὁ Μούρτζουφλος τὰ πάντα παραιτῶν, δρομαῖος κατέφυγεν εἰς τὸ καλάτιον τοῦ Βουκολέοντος. Πολλοὶ ἐπίσημοι Βυζάντιοι διέφυγον διὰ τῶν χειρσαίων πυλῶν· ὁ δὲ λαὸς κατεγίνετο κρύπτων τὰς οὐσίας του, χάριν τῶν ἐπιζώντων καὶ σωζόμενος ὅπως ἠδύνατο ⁶⁾).

Ἰστορήσα ἐν συντομίᾳ τὴν ὑπὸ τῶν Λατίνων ἄλωσιν τῆς Κ/πόλεως, τὴν ὁποίαν περιγράφουσιν ὁ Νικήτας καὶ ὁ Βιλλαρδουῖνος. Ὁ μὲν Νικήτας ἴσσορεῖ τὰ τῶν Βυζαντίων καὶ τὰς μετέπειτα ταλαιπωρίας αὐτῶν· ἐλέγχει μετὰ πολλῆς παρρησίας τῶν βασιλέων τὴν ἀδράνειαν καὶ τοῦ στρατοῦ τὴν δειλίαν· ὁ δὲ Βιλλαρδουῖνος, σύμβουλος τῶν σταυροφόρων, ἀφηγεῖται τὰ συμβούλια καὶ ἔργα τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ, τὰ πλεῖστα ἄγνωστα εἰς τὸν Νικήταν.

Ταύτην τὴν σύντομον ἀφήγησιν τῆς ἀλώσεως τοῦ Βυζαντίου ὑπὸ τῶν Λατίνων ἀναφέρω, διότι στενῶς συνδέεται μεθ' ὅλης τῆς ἀκολούθου ἱστορίας τῶν Λατίνων ἐν Κ/πόλει καὶ τοῦ ἡμετέρου μεσαιωνικοῦ βίου. Τὸ κράτος τὸ Βυζαντινὸν τοσοῦτῳ ἐκλονίσθη καὶ τοσοῦτῳ ἐδειλιάσαν οἱ Βυζάντιοι ἐκ τῆς πολιορκίας ταύτης καὶ τῆς δυνάμεως τῶν Λατίνων ⁷⁾), ὥστε ἀπὸ τῆς ἡμέρας ταύτης

¹⁾ Ὁ V. H., σελ. 86, οὐδέποτε ἀναφέρει ἕτερα παλάτια· et celui seroit Empeureur et aroit le quart de quanques et conquerroient dedens la cité et dehors, et aroit le palais de Boukelyon et celui de Blakierne, et le remanant seroit parti. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 354. ²⁾ Ὁ δοῦξ τῆς Βενετίας διὰ πολλὰ μετέπειτα ἔτη ὑπεγράφετο, Imperii quarte partis et dimidie dominator. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 559. Γ'. σελ. 123. Γεώργ. Ἀκροπ., σελ. 15. ³⁾ Turribus autem supereriguntur lignae turres altissimae stationum sex· ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ Βαλδουίνου πρὸς τὸν Πάπαν. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 504. ⁴⁾ «Ὡς δ' ἐπέφωσκεν ἡ ἐννάτη τοῦ Ἀπριλίου μηνός.» Ν. Χων., σελ. 752· «ἦρος μὲν οὖν ἐνειστῆκει καιρός.» Ν. Γρηγ. Τόμ. Α'. σελ. 14. ⁵⁾ Ν. Χων., σελ. 752, 755. V. H., σελ. 89. Imperator qui non procul a muris in tentoriis stabat armatus . . . statim tentoria dereliquit et fugit. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 507. ⁶⁾ «Καὶ τῶν μὲν ἀστυπόλων ἕκαστος ἐνεπέονε τῇ μεταθέσει καὶ καταχώσει τῶν οὐσιῶν.» Ν. Χων., σελ. 755. ⁷⁾ Ἴδου τὰ περὶ

ἀρχεται προφανῶς ἡ παρακμὴ τοῦ κράτους, τὸ ὁποῖον ἐχθροὶ ἕτεροι, καταπληκτικώτεροι τούτων, ἀπέσβεσαν ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κ/πόλεως, ἐξελέχθη Αὐτοκράτωρ ὁ Βαλδουῖνος τῆς Φλάνδρας, καὶ ἐστέφη τῇ 16 Μαΐου τοῦ αὐτοῦ ἔτους, κατὰ τὴν βασιλείον τάξιν τῶν Βυζαντιῶν, ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ ¹⁾. Κατώκησε τὸ παλάτιον τοῦ Βουκολέοντος. Εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἑρρίκον παρεχώρησε τὸ ὑψηλὸν ἀνάκτορον τῶν Βλαχερνῶν ²⁾.

Τὴν διανομὴν τοῦ κράτους ἱστόρησαν οἷτε ἡμέτεροι καὶ οἱ ξένοι ³⁾. Τὰς μεσογείους πόλεις παρέλαβον οἱ Γάλλοι, ἐνῶ οἱ Βενετοὶ προὔτιμησαν τὰς παραλίους καὶ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, τὰς ὁποίας ἠδύνατο νὰ προφυλάττωσι διὰ τῶν πλοίων των, καὶ μετ' αὐτῶν ἐπικερδῶς νὰ συνεμπορεύωνται.

Δύω ἔθνη ἀντίζηλα κατέκτησαν τὸ Βυζαντινὸν κράτος· οἱ μὲν Γάλλοι, ἀπορῶντες χρημάτων καὶ κατὰ τῶν Γραικῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἀντιμαχόμενοι, ὑπέφεραν μυρίας δυστυχίας, ἐνῶ οἱ Βενετοὶ συνεχόμιζον πάντα τὰ ἐκ τῶν Ἰνδιῶν, τοῦ Πόντου καὶ τῆς Θράκης ἐμπορεύματα ⁴⁾.

Μόνη παρηγορία τῶν ὑποτελῶν Βυζαντιῶν ἦτον ἡ ἐν Νικαίᾳ διασωθεῖσα βα

τοῦ στρατοῦ τῶν Λατίνων γραφόμενα τοῦ Γάλλου Hugo... car ils (δηλ. οἱ σταυροφόροι) n'avoient mie plus de XX mil hommes armés de toutes gens, et si avoient prise une des plus fortes villes du monde, et des mieux fermées contre plus de III cens mil hommes armés. Τ. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 356. Τὰ περὶ τῶν Βυζαντιῶν εἶναι μυθῶδη. ¹⁾ Ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ Βαλδουῖνου πρὸς τὸν Πάπαν, λέγει ὅτι κατὰ τὴν στέψιν αὐτοῦ, more etiam suo applaudentibus Graecis. Τ. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 508· ἐπευφημοῦντων καὶ τῶν Γραικῶν κατὰ τὴν συνήθειαν αὐτῶν. Περὶ τοῦ Βαλδουῖνου λέγει ὁ Νικήτας, σελ. 790· «ἦν δὲ καὶ ἄλλως ὁ ἀνὴρ οὗτος εὐλαβὴς τὰ πρὸς Θεὸν, ὡς ἐλέγετο, καὶ τὴν δίκαιαν ἐγκρατῆς.» Πρβ. Γ. Ἀκροπ., σελ. 15.

²⁾ Fortissima et munitissima palatia Francis reliquuntur. Τ. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 300, 507. Debēt vero Imperator habere . . . et palacium Blachernae et Buccam leonis. Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 447. V. H., σελ. 93. Τὸν Ἑρρίκον καλοῦσιν οἱ Βυζαντινοὶ Ἑρρῆν, Ν. Γρηγ. Τόμ. Α'. σελ. 86, μιμούμενοι τοὺς Λατίνους· nostri, Herri olim dicebant. Ν. Γρηγ. Τόμ. Β'. σελ. 1153. ³⁾ Ἡ γεωγραφία τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους σαφηνίζεται ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς Tafel καὶ Thomas. Τόμ. Α'. σελ. 344, 504. Πρβ. Ν. Χων., σελ. 784, Ν. Γρηγ., σελ. 13, Γ. Φραντζῆν σελ. 106. Ἀπὸ ἐπιστολῆν τοῦ Πάπα Ἰννοκεντίου Τρίτου, πρὸς τινὰς ἐπισκόπους τῆς Ῥωμανίας, μανθάνομεν, ὅτι εἰς τὴν διανομὴν τοῦ κράτους, γενομένην πρὸ τῆς ἀλώσεως, συνεφώνησαν οἱ Γάλλοι μετὰ τῶν Βενετῶν τ' ἀκόλουθα. Ἄν Γάλλος ἐκλεχθῆ αὐτοκράτωρ, νὰ ἔχουσιν οἱ Βενετοὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀρχήν· ἂν ἡ ἀρχὴ αὕτη δοθῆ εἰς τοὺς Γάλλους, αὐτοκράτωρ νὰ στεφθῆ Βενετός. Τ. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 84. Ταῦτα ἀγνοοῦσιν οἱ ἡμέτεροι συγγραφεῖς.

⁴⁾ In esso erano unite due nazioni che si odiavano in modo accanito: la franca dominante, la greca dominata. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 144.

σιλεία αὐτῶν, ὅπου ἐτελοῦντο ἅπασαι αἱ βασιλικαὶ τελεταὶ ¹⁾ καὶ ὄθεν, καταρῶμενοι τοὺς Λατίνους διὰ τὴν ἀρπαγὴν τῆς μεγαλοπρεποῦς πόλεως καὶ τὴν βεβήλωσιν τῶν σεπτῶν ναῶν, ἤρχοντο νὰ ἐπανέλθωσιν. Εἰς τὴν Θράκην, τὴν ὁποίαν διέτρεχον Λατινικοὶ στρατοὶ, οἱ ἐγχώριοι, ὅτε μὲν φίλοι, ὅτε δὲ ἐχθροὶ αὐτῶν, ἀδιαλείπτως ἀντιμαχόμενοι, ὑπέφερον τὰ πάνδεινα ἐκ τῶν Λατίνων, μοχθούντων νὰ ἐπαναφέρωσι τοὺς ἀλλοφρονοῦντας Γραικοὺς εἰς τὴν ὑποταγὴν τοῦ Πάπα ²⁾.

Ταύτην τὴν φροντίδα κυρίως εἶχον οἱ Βενετοὶ, οἱ μηδὲλως μεριμνῶντες περὶ τῆς πολιτείας τῶν Γάλλων· τούτους ἀνευδότης παρώτρυνεν ὁ Πάπας διὰ συνεχῶν εὐχῶν καὶ ἐπιστολῶν, ἀλλ' οἱ ἀριστοκρατικοὶ ἔμποροι Βενετοὶ οὐδέποτε ἦσαν, ὡς οἱ ἄλλοι Ἴταλοὶ, τέκνα πειθήνια τοῦ Πάπα. Ἀναφανδὸν καὶ ἀτρόμως ἐχλεύαζον παλλὰς αὐτοῦ διαταγὰς. Τοσαύτη ὁμως ἦτον ἡ κατὰ θάλασσαν δύναμις αὐτῶν καὶ τοσαῦτα τὰ πλούτη, ὥστ' οἱ Πάπαι καὶ ἄκοντες συνεχώρουν τοὺς ἀπειθεῖς καὶ μετανοοῦντας τούτους Ἴταλοὺς ³⁾.

Οἱ σταυροφόροι, κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τῆς ἀλώσεως, σφόδρα ἠγωνίσθησαν νὰ ὑποτάξωσι τὸν πρὸ πολλοῦ ἀποπλανηθέντα λαὸν τῶν Γραικῶν, εἰς τὸν Πάπαν· ἀλλ' οἱ μὲν Γάλλοι ἀδιαλείπτως μαχόμενοι, οἱ δὲ Βενετοὶ ἐπικερδῶς πλουτίζοντες, μετὰ καιρὸν ἐλησμόνησαν καὶ Πάπαν καὶ θρησκείαν, καὶ ἀφέθησαν τέλος οἱ σκληροτράχηλοι Γραικοὶ, ἔρμαια τοῦ Σατανᾶ. Ταύτην τὴν πρὸς τὴν πίστιν αὐτῶν ἀκράδαντον ἐγκαρτέρησιν, δικαίως σήμερον ὑμνοῦμεν ἡμεῖς οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν.

Ταῦτα σαφηνίζουσι τὴν πρὸς τοὺς ὑποτελεῖς Γραικοὺς πολιτείαν τῶν ξένων καὶ τὴν μετέπειτα ἀκώλυτον λατρείαν τῆς θρησκείας αὐτῶν.

Μετὰ τὴν στέψιν αὐτοῦ, ὁ Βαλδουῖνος ἀνήγγειλεν εἰς τὸν Πάπαν τὰς νίκας τῶν σταυροφόρων, ἀνυμνῶν τὴν τόλμην τῶν πολεμούντων καὶ τὴν προφανῆ βοήθειαν τοῦ Θεοῦ. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, οὐδὲν ἐγένετο ἐν Ἀνατολῇ ἀνευ τοῦ Πάπα· οἱ μαχηταὶ ἦσαν ἅπαντες στρατιῶται τοῦ Θεοῦ. Ἐνεκα τούτου, ὁ Πάπας ποτὲ μὲν ἐπέπληττε, ποτὲ δὲ ἠυλόγει τὰς πράξεις τῶν σταυροφόρων. Ἀποκρινόμενος εἰς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Βαλδουῖνου, λέγει ⁴⁾. «Εὐχόμεθα ἵνα τὴν ἐκκλησίαν τῶν Γραικῶν καὶ τὸ Βυζαντινὸν κράτος φροντίζης νὰ τηρῆς εἰς τὴν

¹⁾ N. Γρηγ. Τόμ. Α'. σελ. 12, 81. ²⁾ Mais chacun (δηλ. οἱ σταυροφόροι) comença à faire mal en sa terre, l'un plus et l'autre moins, et les Grecs commencèrent à les haïr et à nourrir de mauvaises pensées. V. H., σελ. 114.

³⁾ Περὶ τῶν Βενετῶν, λέγει ὁ Sauli, Τόμ. Α'. σελ. 30· ma dall'un canto gli davano (δηλ. τῷ Πάπα) debole ascolto i Veneziani, che pel continuo trafficare con genti infedeli, andavano alquanto rimessi nella venerazione dovuta alla cattedra di S. Pietro. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 552. Β'. σελ. 69. ⁴⁾ T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 517.

ὑποταγὴν τῆς Ἀποστολικῆς ἔδρας, διὰ τῆς ὁποίας δύνασαι κάλλιον νὰ διαφυλάττης αὐτό. Φύλαττε πιστῶς καὶ ἐπιμελῶς τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα, κινήτὰ καὶ ἀκίνητα, ἕωσοῦ ἀσφαλῶς καὶ ἄνευ συγχύσεως διαθέσωμεν αὐτὰ ἡμεῖς, καὶ ἀποδώσωμεν τὰ τοῦ Καίσαρος τῷ Καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ».

Τοιαῦτα ἔγραφεν ὁ Πάπας, οὐχὶ εἰς μόνον τὸν αὐτοκράτορα, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς Βενετοὺς κληρικοὺς καὶ ἰδιώτας¹⁾. Ἀνεμίμησεν αὐτοῖς, ὅτι τὸ βασίλειον τῆς Κ/πόλεως μετέβη ἀπὸ τοὺς ὑπερηφάνους εἰς τοὺς ταπεινοὺς, ἀπὸ τοὺς ἀπειθεῖς εἰς τοὺς εὐσεβεῖς, ἀπὸ τοὺς σχισματικοὺς εἰς τοὺς ὀρθόφρονας, ἀπὸ τοὺς Γραικοὺς τέλος πάντων εἰς τοὺς Λατίνους. Ἐμεγαλύνθη ἡ δεξιὰ τοῦ Κυρίου, ὑπερῦψωσεν ὁ Κύριος τὴν ἀγιωτάτην ἐκκλησίαν τῶν Λατίνων, ἐπαναφέρων τὴν θυγατέρα εἰς τὴν μητέρα, τὸ μέρος εἰς τὸ ὅλον, καὶ τὸ μέλος εἰς τὴν κεφαλὴν²⁾.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν, μετεβλήθησαν εἰς Λατινικὰς ἐκκλησίας ἡ Ἁγία Σοφία, ἡ Παναγία τῶν Βλαχερνῶν³⁾, ἡ μονὴ τοῦ Παντοκράτορος⁴⁾, ἡ ἐκκλησία τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων⁵⁾, ἡ μονὴ τοῦ Παντεπόπτου⁶⁾, ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῶν Μαγγάνων καὶ ἡ μονὴ τῆς Παναχράντου⁷⁾. Ἐκτὸς τούτων γνωρίζομεν, ὅτι ἐντὸς τῆς Κ/πόλεως, εἶχεν εἰς τὴν μερίδα αὐτοῦ ὁ Γάλλος αὐτοκράτωρ, τριάκοντα μεγάλας ἐκκλησίας⁸⁾. Ἀτυχῶς οὐτ' οἱ Λατῖνοι, οὐτ' οἱ Βυζάντιοι ἰστόρησαν πόσας ἐξ ὄλων τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Κ/πόλεως ἐκράτησαν οἱ Λατῖνοι. Πολλὰ τούτων παρημελήθησαν καὶ κατέπεσαν⁹⁾.

Ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ δὲν ἠδύναντο νὰ λειτουργῶσιν εἰ μὴ Βενετοὶ κληρικοί. Καταφαίνεται ἀπὸ τὰς ἐπιστολάς τοῦ Πάπα ὅτι πολλὰς ἐκκλησίας καὶ μονὰς παρήτησαν οἱ Βυζάντιοι· διατάττει λοιπὸν τοὺς ἐν Κ/πόλει Λατίνους κληρικοὺς, νὰ καταλάβωσιν οὗτοι τὰς ἐκκλησίας ταύτας. Ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ διατάττει ἵνα εἰσέλθωσι Λατῖνοι ἱερεῖς ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, ἐν ταῖς ὁποίαις μέχρι τοῦδε Λατῖνοι δὲν ἦσαν¹⁰⁾. Οἱ δὲ κληρικοὶ τῆς Ἁγίας Σοφίας (ἵνα μὴ ἦναι ἀκέφαλοι οἱ

¹⁾ T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 548, 549. ²⁾ Partem ad totum, et membrum ad caput. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 548. Ταῦτα ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τοῦ Πάπα συχνάκις ἐπαναλαμβάνονται. ³⁾ Decano Sanctae Mariae de Blakerna Constantino-politano. T. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 444, 442, 446, 448, 452. Comme il allait à la procession à Nôtre Dame de Blaquerne le jour de la fête de Nôtre Dame de Chandeleur (2 Φεβρ. 1206). V. H., σελ. 156. ⁴⁾ T. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 46, 348. «τὰ μὲν οὖν τῶν Λατίνων βασίλεια ἡ τοῦ Παντοκράτορος ὑπῆρχε μονή.» Ν. Γρηγ. Τόμ. Α'. σελ. 85. Οὐδεὶς ἄλλος ἱστορικὸς ἀναφέρει τὰ βασίλεια ταῦτα τῶν Λατίνων.

⁵⁾ T. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 68, 452. ⁶⁾ Τὴν μονὴν ταύτην κακῶς γεγραμμένην Ρα-titapohei, ὀρθῶς διορθῶνται Pantepopti οἱ κ. κ. T. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 423.

⁷⁾ Et Gautiers Deens de l' Iglise de Nostre Dame de Panecrante. C. Christ. Βιβ. IV. σελ. 93. ⁸⁾ T. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 444. Belin, σελ. 495. ⁹⁾ Περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Στουδίου, πρβ. Ν. Γρηγ. Τόμ. Α'. σελ. 490. «καὶ τῷ ναῷ τοῦ Στουδίου λαμ-πρὸν ἐπιθεῖς τὸν ὄροφον (ἠρήμωται γὰρ ὁ χῶρος ἐκεῖνος παρὰ Λατίνων)». ¹⁰⁾ Ecclesias

Λατῖνοι ἱερεῖς) ἐξέλεξαν ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ Πάπα, Πατριάρχην αὐτῶν, τὸν ὑποδιάκονον Θωμᾶν Μοραζίνην, τὸν ὅποιον μετὰ τινα καιρὸν ἐπεκύρωσεν ὁ Πάπας ¹⁾. Οὗτος πρὸς τούτοις, ἐπιστέλλων εἰς τὸν αὐτοκράτορα Βαλδουῖνον καὶ τὸν Δοῦκα τῆς Βενετίας, ἀποτρέπει ἀμφοτέρους ἀπὸ τὴν διανομὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων τῶν Ἑλληνικῶν ἐκκλησιῶν, ἕωσού ὁ ἴδιος ἀποφανθῆ περὶ τούτων ὄλων, διότι οὐδεμίαν ἐξουσίαν ἔχουσιν οἱ λαϊκοὶ ἐπὶ κτημάτων ἐκκλησιαστικῶν ²⁾. Ἡ πρόθεσις λοιπὸν τῶν σαυροφόρων, νὰ διανείμωσιν ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ Πάπα πάντα τὰ ἐκκλησιαστικά καὶ μοναστηριακὰ κτήματα, παρέχοντες εἰς τοὺς κληρικούς μερίδα ἐπαρκῆ πρὸς ἔντιμον διατροφὴν αὐτῶν, ἐματαιώθη ἀπὸ τὰς ἀπειλὰς τοῦ Πάπα Ἰννοκεντίου τοῦ Τρίτου ³⁾.

Ὁ Πάπας ἐπιχαίρων διὰ τὴν προσδοκωμένην πάσης τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ὑποταγὴν, γράφει πρὸς τὸν ἐν Κ/πόλει Πατριάρχην τῶν Λατίνων τ' ἀκόλουθα. «Ἐπικυροῦμεν τὰς ἐλευθερίας, τὰ προνόμια καὶ τὰ ἔθιμα λογικά τε καὶ ἀρχαῖα ταύτης τῆς ἐκκλησίας, τὰ μὴ ἀντιβαίοντα εἰς τὰς συνηθείας τῆς Ἀποστολικῆς ἑδρας· διατάττομεν δὲ ἄθικτα νὰ μένωσι ταῦτα εἰς ἅπαντα τὸν αἰῶνα». Πρὸς τούτοις, διατάττει ὅλους τοὺς κληρικούς παντὸς ἔθνους ἐν τῇ ἐνορίᾳ τῆς Κ/πόλεως, νὰ σέβωνται καὶ τιμῶσιν αὐτόν. Περὶ δὲ τῶν Γραικῶν ἐπισκόπων λέγει. «Ἐν ταῖς ἐπισκοπαῖς ὅπου μόνοι Γραικοὶ κατοικοῦσι, χειροτόνει ἐπισκόπους Γραικοὺς, ἂν τοιοῦτους εὐρῆς εὐσεβεῖς καὶ πιστοὺς, δεχομένους ἐν πίστει καὶ ταπεινότητι τὴν χειροτονίαν σου. Ἐν ταῖς ἐπισκοπαῖς ὅπου συγκατοικοῦσι Γραικοὶ μετὰ Λατίνων, χειροτόνει Λατίνους καὶ προτίμα αὐτοὺς τῶν

a Graecis relictas de Latinis clericis ordinetis.—in Ecclesiis Constantinopolitanae civitatis, in quibus Latini hactenus non fuerunt, auctoritate nostra suffulti Latinos clericos instituisse procuretis. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 519. Β'. σελ. 72. ¹⁾ T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 527, 528, 535, 537· ἡ στολὴ τοῦ Πατριάρχου τούτου παρεξέτισε τοὺς Βυζαντίους. Κωμικώτατα εἶναι τὰ γραφόμενα τοῦ Νικήτα. «Τὴν δὲ σωματικὴν πλάσιν, λακκεύτου σὺς εὐτραφέστερος.» Σελ. 855. Ἐφραίμιος, στίχ. 7430. ²⁾ Laicis, quantumcunque religionis, disponendi de rebus ecclesiasticis nulla sit attributa facultas. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 528, 536.

³⁾ T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 530, 532, 533, 534. Πρὸς τὸν Δοῦκα τῆς Βενετίας, εἰν' αὐστηρότερος ὁ Πάπας· dedimus firmiter in mandatis, et tam te quam alios qui ad divisionem ecclesiasticarum possessionum intenderint, ab hujusmodi praesumptione cessare per censuram ecclesiasticam. Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 534. Τῷ 1209 ὁ Πάπας διέταξε τὸν Λατίνον Πατριάρχην τῆς Κ/πόλεως, ἵνα πείσῃ τοὺς Γραικοὺς νὰ δίδωσι τὰ εἰς αὐτόν ὀφειλόμενα ἐκκλησιαστικά δέκατα. Ἰδ. Τόμ. Β'. σελ. 144. Ἐν τῷ βιβλίῳ τῆς Κουχέστας, Buchon, Τόμ. Β'. στίχ. 767, μνημονεύεται ἡ ἀκόλουθος τῶν Ἑλλήνων συνήθεια·

«Εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοὺς ἐὰν συμβῆ φράγκος νὰ λειτουργήσῃ,
Σαράντα ἡμέρας λείπεται ἀφαλτῆ ἡ ἐκκλησία τοὺς.»

Ὁ συγγραφεὺς τὸ βιβλίον τοῦτο ἦτο Λατίνος τὸ θρήσκευμα.

Γραικῶν. Περὶ δὲ τῶν Γραικῶν, τῶν ἐγκαρτερούντων εἰς τὰ πάτρια αὐτῶν ἔθιμα ἐπιλέγει, «ἄς διατηρῶσι ταῦτα, ἕως οὗ περὶ τούτων ὄλων σκεφθῆ ὠριμώτερον ἢ Ἀποστολικὴ ἔδρα» ¹⁾).

Μολονότι οἱ Γάλλοι κατόικουν τὸ παλάτιον τοῦ Βουκολέοντος καὶ ἐκκλησιάζοντο ἐν τῇ πλησίον Ἁγία Σοφία, μανθάνομεν ὅτι τὸν Μάιον τοῦ 1205, οἱ ἱερεῖς τῆς ἐκκλησίας ταύτης, ἐνόρκως συνυπεσχέθησαν, ἵνα μὴ δέχωνται ἐν τῇ εἰρημένῃ ἐκκλησίᾳ οὐδένα ἀρχιδιάκονον, ἀρχιπρεσβύτερον, ἐπιστάτην, ἀρχιφύλακα, θησαυροφύλακα, ἂν δὲν ἦναι Βενετός ἢ διατελέσας δεκαετίαν ὄλην ἐν ἑτέρᾳ Βενετικῇ ἐκκλησίᾳ ²⁾). Ταῦτα πάντα ἐγένωσκεν ὁ αὐτοκράτωρ Ἑρρίκος ³⁾, διότι ἐπεκυροῦντο ἀπὸ τὸν Βιβιάνον γραμματέα αὐτοῦ ⁴⁾). Οἱ Βενετοὶ ὁμῶς, οἱ κατέχοντες τὴν παραλίαν τῆς Κ/πόλεως πρὸ τῆς ἀλώσεως, εἶχον ἐκεῖσε καὶ τινὰς ἐκκλησίας ἀνεξαρτήτους τοῦ Λατίνου Πατριάρχου. Αὗται, καθὼς καὶ αἱ τῶν ἄλλων Λατίνων τῶν ἐν Κ/πόλει ἐνοικούντων, ἀνέκαθεν ὑπέκειντο εἰς τὸν καλούμενον Πατριάρχην τοῦ Γράδου ⁵⁾). Ταύτας δι' ἐπισήμου ἐγγράφου, ἐπικυρωμένου καὶ ἀπὸ τινὰς κληρικοῦς τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἀπέδωκεν ἐκ νέου ὁ Λατίνος Πατριάρχης εἰς τὴν ἀρχιερατικὴν ἀρχὴν τοῦ Γράδου. Μετὰ τὸ 1261 ἔτος αἱ ἐκκλησίαι τῶν Γενουησίων ὑπέκειντο εἰς ἱεράρχην Γενουήνσιον ⁶⁾). Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, οὐδεὶς λόγος περὶ τῶν ἐκκλησιῶν τῶν Γενουησίων καὶ Πισαίων, διότι οἱ Ἴταλοι οὗτοι, ἔνεκεν τῆς πυρκαϊᾶς, κατόικουν τὸν Γαλατᾶν. Πρὸς τούτοις οἱ Βενετοὶ, ἐχθροὶ τῶν Γενουησίων, οὐδεμίαν βοήθειαν ἐδίδον εἰς τούτους, τῶν ὁποίων τινὰς συνέλαβον μαχομένους μετὰ τῶν Βυζαντινῶν ⁷⁾).

¹⁾ T. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 23, 24. ²⁾ T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 547. Καὶ τὰ κτήματα τῶν Βενετῶν, ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Κ/πόλεως, δὲν ἐπωλοῦντο εἰ μὴ εἰς Βενετούς. Ἰδ. Τόμ. Β'. σελ. 559, 568. Τὸν Ἰούνιον τοῦ 1206ου ἔτους, ὁ Πάπας διέταξε νὰ ἐκλέγωνται καὶ ἱερεῖς μὴ Βενετοὶ ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ, ἀλλὰ νὰ μὴν ἐκλέγωσι Πατριάρχην, εἰμὴ Βενετόν. Ἰδ. Τόμ. Β'. σελ. 13, 64, 75. Περὶ τούτων ὄλων πικρότατα ἐλέγχει ὁ Πάπας τοὺς ἐν Κ/πόλει Βενετούς. Ἰδ. Τόμ. Β'. σελ. 83. ³⁾ Τοῦ αὐτοκράτορος τούτου, ἀδελφοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Βαλδουίνου, τὴν σὴν πολιτείαν ἐπαινοῦσιν οἱ πλείστοι τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων. Πρβ. καὶ σελ. 34 καὶ 32 τοῦ Γ. Ἀκροπολίτου, ἱστοροῦντος τὰ κατὰ τῶν Γραικῶν ἀνοσιουργήματα τοῦ Πελαγίου, πρέσβεως τοῦ Πάπα. Σάββα Μεσ. Βιβλιοθήκη. Τόμ. Β'. σελ. π'. ⁴⁾ Ego Vivianus scriptor notarius et iudex Henrici Romanorum Imperatoris... propria manu firmavi etque subscripsi. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 551. ⁵⁾ Κ. ὁ Πορφυρ. καλεῖ τὴν νῆσον ταύτην Κογράδον, «κἄστρον Κογράδον (πιθανὸν τὸ Γράδον), ἐν ᾧ καὶ μητρόπολις ἐστὶ μεγάλη καὶ πολλὰ λείψανα ἁγίων ἐν ταύτῃ ἀπόκεινται.» Λατ. Gradus, κοινῶς Grado καὶ Grao, νῆσος τῆς Βενετίας ὀνομασθῆ, ἕνεκα τῶν ἐκεῖ ἐδρευόντων πατριαρχῶν, καλουμένων Patriarchae Gradenses. Τῷ 1454, ἡ ἐπισκοπὴ αὕτη ἐπέρασεν ἐν Βενετίᾳ. Belin, σελ. 5, ἐν σημ. ⁶⁾ Belin, σελ. 5.

⁷⁾ Τῷ 1208, καταφαίνεται ἀπ' ἐγγράφου τοῦ Πάπα πρὸς τοὺς κληρικοὺς τῆς Καλλιπόλεως καὶ Κ/πόλεως, ὅτι Πισαῖοι, Λομβάρδοι (πιθανώτατα Γενουήνσιοι), Λογγοβάρδοι, Ακ-

Ἐνόμισα περιττόν, νὰ ἱστορήσω τὰ ὅσα μετὰ τὴν ἄλωσιν συνέβησαν ἐν Κ/πόλει, διότι ταῦτα ἀφηγοῦνται οἱ ἡμέτεροι καὶ ἀλλοδαποὶ ἱστορικοὶ ¹⁾). Συμφωνῶ μετὰ τοῦ Μεμβούργ ²⁾, λέγοντος ὅτι ὁ μὲν (Νικήτας) πολλὰ εἶπε, καὶ οἱ ἕτεροι (Λατίνοι) δὲν εἶπαν ἀρκετά. Περὶ τούτων γράφει ὁ Πάπας πρὸς τὸν μαρκίωνα Μομφερράτου τ' ἀκόλουθα ³⁾. «Ἐκινήσατε τὰ ὄπλα ὑμῶν, οὐχὶ κατὰ τῶν Σαρακηνῶν, ἀλλὰ κατὰ τῶν Χριστιανῶν, οὐδόλως φροντίζοντες ἔν' ἀνακτήσητε τὴν Ἱερουσαλήμ, ἀλλ' ἵνα κατακτήσητε τὴν Κ/πολιν, προτιμῶντες ἐπιγείους θησαυροὺς τοῦ οὐρανοῦ πλοῦτου. Τὸ χεῖρισον δὲ πάντων εἶναι, ὅτι δὲν ἐφείσθητε θρησκείας, ἡλικίας, οὐδὲ φύλου, ἀλλὰ πορνεύοντες, μοιχεύοντες καὶ ἀσελγαίνοντες μετὰ συγγενῶν ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων, οὐχὶ μόνον ἐξεθέσατε εἰς τὰς ἀκολασίας τῶν νέων τὰς ὑπάνδρους καὶ χήρας, ἀλλὰ δὴ καὶ γυναῖκας καὶ παρθένους ἀφιερωθείσας εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Θεοῦ. Δὲν ἠρκέσθητε ἐκκενοῦντες τοὺς αὐτοκρατορικοὺς θησαυροὺς καὶ ἀρπάζοντες τὰ λάφυρα μικρῶν τε καὶ μεγάλων, ἀλλ' ἐπεκτείνατε τὰς χεῖρας ὑμῶν εἰς τοὺς θησαυροὺς τῆς ἐκκλησίας καὶ τὸ χεῖριστον, εἰς τὰ κτήματα αὐτῶν, ἀρπάζοντες ἀργυρᾶς τραπέζας ἀπὸ τὰ θυσιαστήρια καὶ διαρρηγνύοντες τὰ θησαυροφυλάκια τῶν ναῶν· ἀφῆρέσατε εἰκόνας, σταυροὺς καὶ ἱερά λείψανα, ὡστ' ἡ ἐκκλησία τῶν Γραικῶν, μολονότι κατατεθλιμμένη, ἀποστρέφεται τὴν ὑποταγὴν τῆς Ἀποστολικῆς ἕδρας, καὶ μὴ βλέπουσα παρὰ τοῖς Λατίνοις εἰ μὴ ἀπώλειαν καὶ ἔργα τοῦ σκότους, δικαίως βδελύσσεται αὐτοὺς, ὡς χεῖρονας τῶν κυνῶν ⁴⁾».

Ταῦτα γράφει ὁ Πάπας καὶ ἐκ γραμμᾶτων καὶ ἀποστόλων Λατίνων, ἐμάνθανον οἱ ἐν Ῥώμῃ τὰς λεηλασίας καὶ ἀσελγείας τῶν σταυροφόρων, αἵτινες ἀπὸ τοῦδε συνέτειναν νὰ διχάσωσι διὰ παντός τὸν πολλὰ παθόντα Βυζαντινὸν λαὸν ἀπὸ τοὺς Λατίνους.

Τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1205, ὁ ἀδελφὸς τοῦ αὐτοκράτορος, Ἑρρίκος ὁ κάλλιστος καὶ πρὸς τοὺς ὑποτελεῖς Βυζαντίους ὁ πραότερος αὐτοκράτωρ, μετὰ τοῦ ἡ-

νοῖ, Ἄγγλοι καὶ ἕτεροι ἄλλοεθνεῖς, δὲν ἐπλήρουν εἰς τὸν πατριάρχην καὶ τὰς ἐκκλησίας τὴν νόμιμον δεκάτην, τὴν ὁποῖαν ὤφειλον πάντες οἱ ἐνοικοῦντες ἐν τῇ ἐνορίᾳ τοῦ Λατίνου Πατριάρχου. Τ. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 68. ¹⁾ Περὶ τῆς ἀλώσεως τῆς πόλεως καὶ τῆς ἡγεμονίας τῶν Φράγκων, ἔχομεν τὸ καλὸν σύγγραμμα τοῦ κ. Ἐπαμ. Ἰ. Σταματιάδου· «Ἱστορία τῆς ἀλώσεως τοῦ Βυζαντίου» κτλ. ἐν Ἀθήναις, 1866. Πρβ. καὶ τὸν Gibbon, κεφ. LX.

²⁾ «Histoire des Croisades» par le P. Louis Maimbourg de la compagnie de Jesus. Paris. 1676. Τόμ. Β'. σελ. 162. Πάντων σκληρότεροι πρὸς τοὺς νικηθέντας Βυζαντίους ἦσαν οἱ ἐν Κ/πόλει κατοικοῦντες Λατίνοι. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 99. Gibbon. κεφ. LX. Κωδινός, σελ. 160. ³⁾ Τ. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 563. ⁴⁾ Τῷ 1206 γράφων ὁ αὐτὸς Πάπας πρὸς τὸν δούκα τῆς Βενετίας, λέγει· ut enim de multis iniquis operibus taceamus, que apud Constantinopolim perpetrastis, diripiendo ecclesiarum thesauros et possessiones ecclesiasticas invadendo, κτλ. Τ. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 28.

γεμόνος τῶν Βενετῶν Μαρίνου Γένου, ἐπεκύρωσαν ἐκ νέου τὴν διανομὴν τοῦ κράτους γενομένην ἐν Γαλατᾶ μικρὸν πρὸ τῆς ἀλώσεως. "Ἀπαντες οἱ Βενετοὶ (κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτῶν μαρτυρίαν πολυαριθμότατοι) ¹⁾, ἦσαν ἐλεύθεροι νὰ διέρχωνται τὸ κράτος ὅλον, ἄνευ κωλύματος καὶ ἄνευ φόρου. Νὰ χαίρωνται ὅσα κτήματα καὶ προνόμια ἀπενεμήθησαν αὐτοῖς ἐπὶ τῶν Γραικῶν αὐτοκρατόρων, εἴτ' ἐγγράφως εἴτ' ἀγράφως. Τὸ κυριώτερον δὲ προνόμιον καὶ τὸ ὅποιον ἀπέβλεπε τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν τοὺς Γενονησίους, ἦτον, ὅτι οὐδεὶς ἀντιμαχόμενος τὴν κοινότητα τῆς Βενετίας, ἦτο δεκτὸς ἢ διέμενεν ἐν τῷ Βυζαντινῷ κράτει, μέχρι τῆς γενομένης εἰρήνης ²⁾.

Καθ' ὅλην τὴν κυριαρχίαν τῶν Λατίνων ἐν τῷ Βυζαντινῷ κράτει, σπανιώτατα ἀναφέρονται οἱ Γενονησίοι. Αἱ συνοικίαι αὐτῶν, καθὼς καὶ τῶν πλησίον Πισαίων, ἐμπεριείχοντο εἰς τὴν μερίδα τῶν Βενετῶν. Τῷ 1208 ἀναφέρονται αἱ συνοικίαι τῶν Πισαίων ³⁾. Μετὰ τὴν ἀλωσιν, οἱ Γενονησίοι πιθανὸν ἐπανῆλθον ἐκ τοῦ Γαλατᾶ ἐν Κ/πόλει, ἀνέκτισαν τὰς οἰκίας καὶ ἀποθήκας, ἀποτεφρωθείσας τῷ 1203ῳ ἔτει. Ἐδῶ συνεμπορεύοντο μετὰ τῶν Λατίνων καὶ Βυζαντινῶν, κατὰ τοὺς νόμους τῶν ὁμοθρήσκων Λατίνων ἀρχόντων.

Τῷ 1218, ἐγένεεν ἡ δευτέρα συνθήκη τοῦ Δουκὸς τῆς Βενετίας Πέτρου Ζάνη μετὰ τοῦ Βιλέλμου Βουλτερβίου, πρέσβεως τῆς κοινότητος τῆς Γενοῦης ⁴⁾. Περὶ τῶν ἐν Κ/πόλει καὶ Ῥουμανία ἐμπορευομένων Γενονησίων, ὀρίζει ἡ συνθήκη τ' ἀκόλουθα. «Ἡμεῖς ὁ δούξ καὶ ἡ κοινότης τῆς Βενετίας, ὅσον τὸ καθ' ἡμᾶς, παραχωροῦμεν τῇ κοινότητι τῆς Γενοῦης καὶ τοῖς ἀνθρώποις τῆς χώρας αὐτῆς, ἵνα πολιτεύωνται ἐν τῷ Ῥωμαϊκῷ κράτει ὡς ἐπολιτεύοντο ἐπ' Ἀλεξίου τοῦ αὐτοκράτορος, ἵνα ἐμπορεύωνται ἐν τῷ κράτει τούτῳ, τελουόντες τοὺς αὐτοὺς φόρους, τοὺς ὁποίους ἔδιδον ἐν καιρῷ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου, ἐκτὸς τῶν ἐτησίων δωρημάτων ⁵⁾». Συγχρόνως σχεδὸν συνυπεγράφη καὶ ἑτέρα συνθήκη τῶν Βενετῶν μετὰ τοῦ ἐν Νικαίᾳ αὐτοκράτορος Θεοδώρου τοῦ Λασκαρέως ⁶⁾.

Οἱ Βενετοὶ, ἀπὸ τὸν καιρὸν τοῦ αὐτοκράτορος Ἐρρίκου, παρεξέτεινον τὴν ἀρ-

¹⁾ Populus Veneciae qui tunc temporis Constantinopoli aderant, copiosa quorum erat ibi multitudo. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 567. ²⁾ Nullus homo habens guerram cum comuni Venetiae, debet esse receptus, nec morari in Imperio, donec ipsa guerra fuerit pacificata. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 448, 452, 573. Ἡ σύμβασις αὕτη ἀνενώθη τῷ 1221ῳ ἔτει, ἐν τῷ παλατίῳ τοῦ Βουκολέοντος. Ἰδ. Τόμ. Β'. σελ. 227. ³⁾ Ad parrochias Pisanorum. T. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 73.

⁴⁾ T. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 197· προγενεστέρα σύμβασις τῶν Βενετῶν μετὰ τῶν Γενονησίων ἐγένετο τῷ 1207. Giornale Ligustico, ἐν Γενοῦᾳ, 1874, σελ. 69. ⁵⁾ Μνημονεύονται ἐν τῇ συνθήκῃ ταύτῃ, οἱ consules, vicecomites καὶ rectores τῶν Γενονησίων. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 137. Τὰ ἐτήσια δωρήματα εἶναι τὰ καλούμενα σολέμνια. Ἰδ. ἀνωτέρω, σελ. 189, ἐν σημ. ⁶⁾ T. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 205.

χαίαν αὐτῶν συνοικίαν πρὸς δυσμὰς τῆς πύλης τῶν Δρουγγαρίων, διότι πρὸς ἀνατολὰς δὲν ἠδύναντο νὰ σφετερισθῶσι τὴν παραλίαν, ἀνήκουσαν τοῖς ἄλλοις Λατίνοις. Πρὸς τούτοις ἐξουσίαζον καὶ τὸν ναύσταθμον ¹⁾).

Τῷ 1238 ἐγένετο σύμβασις μεταξὺ τῆς Βενετίας καὶ τῆς Γενούης, ἐν τῇ ὁποίᾳ συνυπεσχέθησαν ἀμφότεραι νὰ προσβάλλωσι πάντας εἴτε πειρατὰς εἴτ' ἐχθροὺς, ληστεύοντας τὴν χώραν εἴτε τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα ἑκατέρας τῶν πολιτειῶν. Αἱ πολιτεῖαι δὲν ἠδύναντο νὰ συμμαχήσωσιν ἢ ἐπιμαχήσωσι μετὰ τοῦ ἐν Νικαίᾳ αὐτοκράτορος τῶν Ῥωμαίων, ἀνευ τῆς θελήσεως τοῦ Πάπα. Ἡ συνθήκη αὕτη ἐγένετο δι' ἐννέα ἔτη, καὶ ἀνενεοῦτο κατὰ πᾶσαν τετραετίαν ²⁾. Ὑπεγράφη ἐν Ῥώμῃ ὑπὸ τῶν πληρεξουσίων ἀμφοτέρων τῶν πολιτειῶν, ἐνώπιον τοῦ Πάπα.

Δεκατρία ἔτη μετὰ τὴν συνθήκην ταύτην, ἐγένετο ἑτέρα ³⁾ μεταξὺ τῶν δύο τούτων πολιτειῶν, τῇ 10ῇ Ἰουλίου 1251, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐμπεριέχονται καὶ τ' ἀκόλουθα περὶ τῶν ἐν Κ/πόλει κατοικούντων Γενουησιῶν. «Ἡμεῖς ὁ δοῦξ καὶ ἡ κοινότης τῆς Βενετίας, ὅσον τὸ καθ' ἡμᾶς, παραχωροῦμεν τῇ κοινότητι τῆς Γενούης καὶ τοῖς ἀνθρώποις τῆς χώρας αὐτῆς, ἵνα πολιτεύωνται ἐν τῷ κράτει τῆς Ῥωμανίας καθὼς ἐπολιτεύοντο βασιλεύοντος τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου, ἵνα ἐμπορεύωνται ἐλευθέρως ἐν τῷ κράτει, τελοῦντες τοὺς αὐτοὺς φόρους, τοὺς ὁποίους ἔδιδον ἐν καιρῷ τοῦ αὐτοῦ αὐτοκράτορος, καρπούμενοι καὶ χαίροντες τὰ κτήματα καὶ δικαίωματα, τὰ ὁποῖα εἶχον ἐν καιρῷ τοῦ ἄνω εἰρημένου αὐτοκράτορος, ἐξαιρουμένων τῶν ἐτήσιων δωρημάτων, μέχρι τέλους τῆς εἰρήνης».

Ταύτην τὴν ὀκταετῆ συνθήκην ἐμελλον νὰ προσυπογράψωσιν οἱ ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ ἐκλεγόμενοι νέοι δοῦκες, ὀκτῶ ἡμέρας μετὰ τὴν ἐκλογὴν αὐτῶν. Ἄν ἐκτὸς τῶν πόλεων Γενούης καὶ Βενετίας ἐνήγειν εἰς δίχην Γενουήσιος Βενετόν, δεόν νὰ ἐνάξῃ αὐτόν εἰς τὸ δικαστήριον τοῦ βαιούλου τῶν Βενετῶν, ἐκεῖσε εὐρισκομένου, ἢ εἰς τὸ τῶν προξένων καὶ οὐχὶ ἀλλαχόσε· καὶ ὁ Βενετὸς νὰ ἐνάγῃ τὸν Γενουήσιον εἰς τὸ δικαστήριον τῶν Γενουησιῶν καὶ οὐχὶ ἀλλαχόσε. Ἄν ὅμως δὲν ὑπάρχῃ δικαστήριον τοῦ ἔθνους τοῦ ἐναγομένου, καὶ δὲν δύναται νὰ συγκροτηθῇ δικαστήριον εἴτε τοῦ βαιούλου, εἴτε τοῦ προξένου, τότε καὶ Γενουήσιοι καὶ Βενετοὶ νὰ καταφεύγωσιν εἰς τὰ ἐγχώρια δικαστήρια.

Αὗται αἱ παραχωρήσεις τῆς Βενετίας εἰς τοὺς εὐαρίθμους Γενουησιούς, ἐμπορευομένους ἐν Κ/πόλει καὶ Ῥωμανίᾳ, ἀντιβαίνουσιν εἰς τὴν γνωστὴν πλεονεξίαν τῆς ἀριστοκρατικῆς Βενετίας. Ἡ ὅλον ἐν αὐξάνουσα ἐχθρα τῶν ὑποτελῶν Γραι-

¹⁾ Τῶν Βυζαντιῶν ὁ ναύσταθμος ἦτο κυρίως εἰς τὸν λιμένα τῶν Σοφιῶν. Γ. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 284. ²⁾ Quod predicta concordia et societas serventur . . . usque ad novem annos et de quarto in quartum annum renoventur sacramento. Γ. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 344. Ἐκ τῆς συνθήκης ταύτης συμπεραίνομεν, ὅτ' οἱ Βενετοὶ ἐφοβοῦντο τὴν μετὰ τῶν Γραικῶν αὐτοκρατόρων συμμαχίαν τῶν Γενουησιῶν.

³⁾ Γ. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 457.

κῶν, ἡ προφανῆς πενία τῶν Γάλλων αὐτοκρατόρων, οἱ Βενετοὶ οἱ μεταχομίζοντες ἐμπορεύματα εἰς τὴν πατρίδα αὐτῶν καὶ ἀμεριμνοῦντες διὰ τὴν διάσωσιν τοῦ κράτους, ἦσαν προμηνύματα τῆς προσεγγιζούσης πτώσεως τῆς Λατινικῆς ἡγεμονίας. Αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Πάπα πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῆς Εὐρώπης ἵνα συνασπισθῶσι πρὸς ἀμυναν τοῦ καταρρέοντος κράτους καὶ τῆς ἐν Ἀνατολῇ Λατινικῆς ἐκκλησίας, ἐνεψύχωσαν τοὺς ὑποτελεῖς Γραικοὺς, θρασυτέρους νῦν γενομένους πρὸς τοὺς ἄρχοντας Λατίνους. Πολλοὶ ἀπὸ τὰ ὄρη τῆς Βιθυνίας στενάζοντες, ἠτένιζον πρὸς τὴν μεγαλοπρεπῆ βασιλίσσαν τῶν πόλεων, ἐνεθυμοῦντο τὰς βασιλικὰς τελετὰς καὶ τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν, ὅπου σήμερον ἀντήχουν τῶν Λατίνων οἱ κακόηχοι ψαλμοὶ καὶ ἀπὸ τὸν θρόνον τῶν Γραικῶν ἱεραρχῶν ἠκούετο ἑτερόδοξος διδασκαλία ¹⁾).

Οἱ Βενετοὶ, κράτος τότε ἰσχυρότατον, ἀπένειμαν τὰ ἄνω μνημονευόμενα προνόμια τοῖς ὁμοφύλοις Γενοουησίοις, ἵνα διὰ τῆς βοθηθείας τούτων κρατύνωσι τῶν Λατίνων τὴν βασιλείαν. Ἡ συνθήκη αὕτη, ἂν καὶ μετὰ τοσαῦτα ἔτη γενομένη, δεικνύει ὅτι μέχρι τοῦ 1251, οἱ Γενοουήνσιοι κατώκουν τὰς αὐτὰς συνοικίας καὶ ἀποβάθρας, τὰς ὁποίας εἶχον πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κ/πόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων. Οὐδέποτε δὲ ἀφήρπασαν ἀπὸ τοὺς Γενοουησίους οὐδ' ἐκκλησίας οὐδ' ἐμβόλους, μολονότι ἐκ τῆς ἄνω συνθήκης εἰκάζω, ὅτι αἱ συνοικίαι τῶν Γενοουησίων Πισαίων καὶ Ἀμαλφηνῶν ἐνέκειντο, καθὼς ἀνωτέρω εἶπον, εἰς τὴν μερίδα τῶν Βενετῶν.

Ὑπὸ τὸν ἀπαράμιλλον τροῦλον τῆς Ἀγίας Σοφίας συνῆλθον τῷ 1255 ἔτει οἱ ἐν Κ/πόλει μεγαλοπράγμονες ἔμποροι καὶ ναυτίλοι Βενετοὶ καὶ συνέταξαν τοὺς ναυτικὸς νόμους, καλουμένους τὸ Προξενεῖον τῆς θαλάσσης ²⁾). Οἱ νόμοι οὗτοι παραδεχθέντες ἀπὸ τοὺς Πισαίους καὶ Γενοουησίους, ἴσχυον μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων.

Οἱ Βενετοὶ, κύριοι μεγάλου μέρους τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καὶ τῶν πλείεων παραλίων πόλεων, δὲν ἀπένειμαν τοῖς Γενοουησίοις, οὐδὲ τὰ κέρδη, οὐδ' ὅλα τὰ προνόμια, τὰ ὁποῖα οὗτοι ἔχαιρον ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων ³⁾). Ἡ Γένουα, μὴ δυναμένη μόνη νὰ κατισχύσῃ τῶν Βενετῶν καὶ τῶν Γάλλων, ἠναγκάζετο νὰ ἐμπορεύηται εἰς χώρας μακρὰν τοῦ Βυζαντίου μὴ ὑποκειμένας εἰς τοὺς Βενετούς.

¹⁾ Et toutefois j'avois dit publiquement à Constantinople, prêchant dans l'Église de Sainte Sophie. Voyage de Rubruquois. Κεφ. Α'. ²⁾ Consulat us maris. Consulat de la mer. Histoire du commerce de toutes les nations par Scherer. Μεταφρ. Γαλ. Paris, 1857. Τόμ. Α'. σελ. 304. Depping. Τόμ. Α'. σελ. VII. καὶ τὰς παρατηρήσεις αὐτοῦ, Τόμ. Β'. σελ. 46. ³⁾ La preponderanza de' Veneziani era nociva alle colonie delle altre nazioni commerciali in Oriente. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 143. La pomme de discorde entre Gènes et Venise, ce fut toujours le commerce du Levant. Depping. Τόμ. Α'. σελ. 204.

Ἡ ἄλωσις τῆς Πτολεμαίδος, ἡ καταστροφή τῶν κτημάτων τῶν ἐκεῖ Γενουη-
σίων καὶ ἡ ἀπελασία πάντων τούτων ἀπὸ τὰ ἐμπορικὰ παράλια τῆς Συρίας,
σφῆδρα παρώργισαν αὐτοὺς κατὰ τῶν Βενετῶν ¹⁾. Εἰς μάτην ὁ Πάπας προσε-
πάθησε νὰ συμφιλιώσῃ τὰς δύο ἀντιμαχομένας πολιτείας. Οἱ Γενουήνσιοι τα-
πεινωθέντες καὶ ὀσημέραι ζημιούμενοι εἰς τὰς ἐμπορικὰς αὐτῶν ἐπιχειρήσεις, ἀ-
νεπέεωσαν μετὰ πλείστου ζήλου τὰς σχέσεις αὐτῶν μετὰ τοῦ νεάζοντος Μιχαὴλ
τοῦ Παλαιολόγου, αὐτοκράτορος τῆς Νικαίας, πρὸ πολλοῦ μελετώντος τὴν ἀ-
νάκτησιν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Καὶ ἄλλοτε, τῷ 1231 καὶ 1239, ἐπεμφαν
πρέσβεις οἱ Γενουήνσιοι πρὸς τοὺς αὐτοκράτορας τῆς Νικαίας, ἀλλ' ἡ συμμα-
χία ἀπέτυχεν ἕνεκα τῶν τότε ἰσχυρῶν Λατίνων ἡγεμόνων.

Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1261ου, ὁ ἡγεμὼν τῆς Γενούης, Μαρτίνος τοῦ Φάνου
καὶ ὁ δήμαρχος Γουλιέλμος Βοκκανέγρας, ἀπέστειλαν δύο πρέσβεις τὸν Γου-
λιέλμον Βισκόντην καὶ Γουαρνέριον Γιούδιτζην, ἵνα μετὰ τοῦ Γραικοῦ αὐτο-
κράτορος, ἐκδιώξωσιν ἀπὸ τὸ Βυζάντιον τοὺς Γάλλους καὶ τοὺς Βενετούς. Ἡ
αὐθιγία ²⁾, γενομένη τῇ 13 Μαρτίου 1261, συνυπεγράφη ἀπὸ τὸν Μιχαὴλ Πα-
λαιολόγον εἰς τὸ Νύμφαιον, πόλιν πλησίον τῆς Μαγνησίας καὶ τῶν Σάρδεων ³⁾.

Ἐν πρώτοις ὑπεσχέθη (ὁ Μιχαὴλ) ὅτι ἀπὸ τῆς σήμερον ἡμέρας (Μαρτίου ἡ-
μέρα 13ῃ) καὶ εἰς τὸ ἐξῆς, θέλει ἔχει τὸ ἡμέτερον κράτος καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ,
ἀγάπην καὶ εἰρήνην αἰδιον μετὰ τῆς κοινότητος τῆς Γενούης καὶ τῶν χωρῶν
αὐτῆς· ὅτι θέλει ἔχει πόλεμον εἰς τὸ ἐξῆς μετὰ τῆς κοινότητος τῶν Βενε-
τῶν καὶ μετὰ πάντων τῶν Βενετῶν τῶν ἡμετέρων ἐχθρῶν, ὅτι δὲν θέλει εἰρη-
νεύσει οὐδὲ συνθηκολογήσει μετὰ τῆς κοινότητος ταύτης, ἀνευ τῆς γνώσεως
καὶ θελήσεως τῆς κοινότητος τῆς Γενούης· καὶ ἡ εἰρημένη κοινότης τῆς Γε-
νούης, ἵνα μὴ συνθηκολογήσῃ ἢ εἰρηνεύσῃ μετὰ τῆς αὐτῆς κοινότητος τῶν Βε-
νετῶν, ἀνευ τῆς γνώσεως καὶ θελήσεως τοῦ ἡμετέρου κράτους.

¹⁾ Ταῦτα, καθὼς καὶ τὰς μετέπειτα προσπαθείας τοῦ Πάπα πρὸς συμφιλίωσιν τῶν ἀν-
τιμαχομένων πολιτειῶν, ἀφηγείται ὁ Sauli, Τόμ. Α'. σελ. 52, 59. ²⁾ Τὸ Ἑλληνικὸν
καίμενον ἀπωλέσθη. ³⁾ Apud Niffum. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 316. Τὸ ἔγγραφον τεῦτο,
πρῶτος ἐξέδωκεν ὁ Δουμάγγιος ἐν τῷ Recueil de diverses chartes, σελ. 9, 46, ἐν
τῇ ἐκδόσει τοῦ Βιλλαρδουίνου· μετέπειτα ὁ C. Pagano, Τόμ. Α'. σελ. 249, 258, ἀπὸ
τ' ἀρχεῖα τῆς Γενούης. Ὁρθότερον εἶναι τὸ καίμενον τῶν κ. κ. T. καὶ Th. Τόμ. Γ'. σελ.
64, 65. Γ. Παχυμέρης. Τόμ. Α'. σελ. 405, 426. Ν. Γρηγοράς. Τόμ. Α'. σελ. 490. Μ. καὶ Μ.
Τόμ. Γ'. σελ. 254, 262. Τῷ 1316, τὸ Νύμφαιον ἦτον ἀρχιεπισκοπὴ· «τὸν ἰσρώτατον ἀρχιε-
πίσκοπον Νυμφαίου.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 50. Chandler, Voyages. Μετάφρ. Γαλ.
Paris, 1806. Τόμ. Α'. σελ. 434. Γεώργ. Ἀκροπ., σελ. 30, 73, 94. «Τῶν τοιοῦτων ἀπάρας
χωρῶν, πρὸς τὴν ἐξ ἔθους τοῖς βασιλεῦσιν οὐσαν ἀνάπαυσιν, ἐξ ὅτου τῆς Κ/πόλεως γεγόνασιν
ὑπερόριοι, κατηντήκει τὸ Νύμφαιον.» Ἰδ. σελ. 187. Τὸ χωρίον νῦν καλεῖται Νίφι καὶ
Νίφ. C. Christ. Β.6. IV. σελ. 478. Σώζονται εἰσέτι ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ τὰ ἱερεῖα
τῶν Βυζαντινῶν ἀνεκτόρων. Texier, L'Archit. Byz., σελ. 82.

Πρὸς τούτοις, ὑπεσχέθη ἐδώρησε καὶ ἐπεκύρωσε πάντα τὰ δικαιώματα καὶ κτίρια, τὰ ὅποια, βοήθεια τῆς θείας προνοίας, ἢ κοινότης τῆς Γενούης ἢ ἕτερος διὰ τὴν κοινότητα, κατεῖχεν ἐν τῇ μεγαλοπόλει τῆς Κ/πόλεως· καὶ ἂν Κύριος ὁ Παντοκράτωρ εὐδοκήσῃ, ἵνα τὸ ἡμέτερον κράτος ἀνακτήσῃ καὶ λάβῃ τὴν εἰρημένην πόλιν, τότε ἐν τῇ εἰρημένη πόλει, θέλει δωρήσει τῇ κοινότητι τῆς Γενούης, παλάτιον, σταθμόν, κτήματα καὶ ἐσόδους, καὶ θέλει χαρίσει τῇ εἰρημένη κοινότητι, δηλαδή θέλει δωρήσει, τὴν ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας σήμερον ἀπὸ τοὺς Βενετοὺς κατεχομένην, μετὰ τῶν περὶ τὴν ἐκκλησίαν ταύτην καταλυμάτων, τὸ κοιμητήριον αὐτῆς καὶ τὸ γήπεδον τοῦ φρουρίου τῶν Βενετῶν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ¹⁾, ἂν ἡ κοινότης αὕτη μετὰ ζήλου καὶ ἔργου²⁾ πέμψῃ βοήθειαν ναυτικὴν, πρὸς κατάκτησιν τῆς εἰρημένης πόλεως.

Ἐπεσχέθησαν οἱ πρέσβεις τῆς Γενούης ἐν πρώτοις, ὅτι ἡ κοινότης τῆς Γενούης εἰς τὸ ἐξῆς, θέλει ἔχει εἰρήνην καὶ ἀγάπην αἰδίον μετὰ τοῦ ἡμετέρου κράτους καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ καὶ δὲν θέλει εἰρηνεύσει ἢ συνθηκολογήσει μετὰ τῶν ἡμετέρων ἐχθρῶν τῶν Βενετῶν, ἄνευ τῆς γνώσεως καὶ θελήσεως τοῦ ἡμετέρου κράτους, καθὼς καὶ τὸ ἡμέτερον κράτος ὑποχρεοῦται ἵνα μὴ εἰρηνύσῃ ἢ συνθηκολογήσῃ μετὰ τῶν ἡμετέρων ἐχθρικῶν κοινοτήτων τῆς Βενετίας, ἄνευ τῆς θελήσεως καὶ τῆς γνώσεως τῆς εἰρημένης κοινότητος τῆς Γενούης.

Αὕτη εἶναι ἐν μέρει ἡ συνθήκη τοῦ Νυμφαίου³⁾. Νικηφόρος ὁ Γρηγορᾶς λέγει, ὅτι δὲν συνήργησαν εἰς τὴν ἄλωσιν οἱ Γενουήνσιοι⁴⁾. Ὁ στόλος τῶν Γενουησιῶν ἀπέπλευσεν ἐκ Γενούης τὸν Ἰούλιον, ἡμέρας τινὰς μετὰ τὴν ἐπικύρωσιν τῆς συνθήκης ὑπὸ τῆς Γενούης, καὶ τῇ 25ῃ Ἰουλίου εἰσῆλθε διὰ τοῦ Ἐπταπυργίου νύκτωρ Μιχαὴλ ὁ Στρατηγόπουλος καὶ ἀπεδίωξεν ἐκ τῆς Κ/πόλεως τοὺς Γάλλους καὶ Βενετούς.

¹⁾ Τὸ φρούριον τοῦτο, ἐν τῇ παλαιᾷ συνοικίᾳ τῶν Βενετῶν, κατηδάφισαν οἱ Γενουήνσιοι καὶ μετέφεραν ἐν Γενούῃ τινὰς λίθους αὐτοῦ (Heyd, Τόμ. Α'. σελ. 409), ἐκδικούμενοι τοὺς Βενετούς τ' αὐτὰ πράξαντας μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Πτολεμαίδος ἐν Συρίᾳ.

²⁾ Instantanter et efficaciter. Σελ. 65. ³⁾ In quella età si incolparono gravemente i Genovesi per causa della lega da essi fatta col Paleologo contro i Veneziani. Sauli. Τόμ. Α'. σελ. 64. ⁴⁾ «Δίχα τῆς σφῶν βοήθειας γενόμενος αὐτῆς ἔγκρατῆς.» Τόμ. Α'. σελ. 97. Κατὰ τὸν Sauli, Τόμ. Α'. σελ. 62, οἱ Φλωρεντινοὶ ἱστορικοὶ, Matteo Villani καὶ Ricordano Malaspina, ὁμολογοῦσιν ὅτι συνέπραξαν οἱ Γενουήνσιοι. Ἄξιοπιστότερος πάντων εἶναι ὁ Γρηγορᾶς, ὅστις αἰνίττεται τὴν σύμβασιν ταύτην λέγων· «Πρὶν γὰρ ἄλῶναι τὴν βασιλείαν, συμφώνησε τὴν τοιαύτην αὐτοῖς παρέχειν ἀτέλειαν ὁ βασιλεὺς.» Τόμ. Α'. σελ. 97. Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 188. Μεγάλως σφάλλει καὶ ὁ στρατηγὸς Serristori, γράφων· nell' anno 1260, la flotta genovese ricondusse Michele Paleologo sotto le mura di Constantinopoli. Illustrazione di una carta del mar nero del 1351, Firenze. 1856.—Hist. de la République de Gènes, par Émile Vincens. Paris. 1842. Τόμ. Α'. σελ. 328, 329.

Ἡ ἄλωσις τῆς Κ/πόλεως ἦτον ἐπιχείρημα ἀπρομελέτητον, καὶ μολονότι δὲν συνεπολέμησαν μετὰ τῶν Βυζαντιῶν οἱ Γενουήνσιοι ¹⁾, οὐδεὶς δικαιούται νὰ κατηγορήσῃ αὐτοὺς ὅτι δὲν εἶχον πρόθεσιν νὰ ἐκτελέσωσι τὰ ἐν τῇ συνθήκῃ τοῦ Νυμφαίου ὑποσχεθέντα.

Γνωστὸν εἶναι ὅτι, πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ Στρατηγοπούλου, οἱ Λατῖνοι μετὰ πολλῶν πλοίων καὶ ὀπλιτῶν ἐπολιόρχουν τὴν ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ Δαφνουσίαν ²⁾. Οἱ Βυζάντιοι, εἰσελθόντος τοῦ Στρατηγοπούλου, ὡς ἐκ ληθάργου ἐγερθέντες, ἐπέπεσαν κατὰ τῶν Λατίνων. Κατὰ τὴν συμβουλὴν Ἰωάννου, φύλακος καὶ οἰκείου θεράποντος τοῦ Βαλδουίνου, ἐνέπρησαν πάσας τὰς οἰκίας τῶν Λατίνων ³⁾. Οἱ ἐν τοῖς πλοίοις Λατῖνοι, οἱ ἐπανελθόντες ἐκ Δαφνουσίας, ἐβλεπον τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα ζητούσας βοήθειαν, ἀλλ' ἡ καιομένη παραλία ἦτον ἀδιάρρηκτον τεῖχος μέσον αὐτῶν καὶ τῶν γυναικῶν. Ἐκ τῶν καιομένων οἰκημάτων καὶ ἀποθηκῶν, ἤρπασαν ὅ,τι ἠδύναντο οἱ Βυζάντιοι ⁴⁾. Τότε κατὰ τὸν Παχυμέρη ⁵⁾, «καὶ δίκας ἐτίγγυον ἀντικρυς Ἴταλοι, ὧν ἐκεῖνοί ποτε πρὸς Ῥωμαίους ἐποίουν».

Δις λοιπὸν ἀπετεφρώθησαν τὰ ἐν τῇ παραλίᾳ οἰκήματα τῶν Λατίνων, κατὰ τὴν βασιλείαν αὐτῶν ἐν Βυζαντίῳ. Πρῶτον, τὴν 19ην Αὐγούστου 1203 καὶ δεύτερον τὴν σήμερον.

¹⁾ «Κἄπειτα παραδόξως ἀκούει τὴν Κωνσταντίνου, τὸ μέγα θυμῶμα τῆς οἰκουμένης, ἀλοῦσαν ῥαδίως ὑπ' ὀκτακοσίων ἀνδρῶν.» Ν. Γρηγοράς, Τόμ. Α'. σελ. 87. Φραντζῆς, σελ. 19.

²⁾ Γ. Παχυμ. Τόμ. Α'. σελ. 145. Ν. Γρηγοράς, Τόμ. Α'. σελ. 85. Γεώργ. Ἀκροπ., σελ. 191. Νικηφ. Πατρ., σελ. 76. «Ἐν τῷ... Πόντῳ οὐ σμακρὰν τῶν Χηλῶν, κεῖται ἡ Βιθυνία νῆσος, ἧτις καὶ Δαφνουσία... λέγεται.» Μελ. Γεωργ. Τόμ. Γ'. σελ. 119. ³⁾ «Πῦρ ὑφάπτουσι παραυτίκα, ὅπου μᾶλλον οἶκοι καὶ πράγματα· ὃ δὲ καὶ νεμόμενον τοὺς οἶκους ἐσπόδει.» Γ. Παχυμ. Τόμ. Α'. σελ. 147. «ἀλλὰ τὰ Ῥωμαϊκὰ στρατεύματα τοῦτο γόνοντες, πῦρ ταῖς οἰκίαις τῶν Λατίνων ἐνέβαλον παρὰ τὸν αἰγιαλὸν κειμένας, καὶ ἐνέπρησαν ταύτας, καὶ πρῶτα μὲν τὰς τῶν Βενετικῶν, εἶτα τῶν ἄλλων γενῶν, ἃς καὶ κάμπους κατωνόμαζον.» Γ. Ἀκροπ., σελ. 192. Φραντζῆς, σελ. 48. ⁴⁾ «Καὶ γυμνοὶ ἐκ τῶν κοιτῶνων ἐξήρχοντο, καὶ φόνος πολὺς κατ' αὐτῶν ἐγένετο καὶ ἀπώλεια.» Φραντζῆς, σελ. 19. ⁵⁾ Τόμ. Α'. σελ. 148.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ.

ΟΙ ΓΕΝΟΥΗΝΣΙΟΙ ΕΝ ΓΑΛΑΤΑ. ΟΙ ΟΡΟΙ ΤΟΥ ΓΑΛΑΤΑ ΚΑΙ ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟΝ ΑΥΤΟΥ.

Οἱ ἐν Βυζαντίῳ διαμείναντες Γενοῦηνσιοὶ, Βενετοὶ καὶ Πισαῖοι, μετὰ προφανοῦς χαρᾶς ὑπεδέχθησαν τὸν Μιχαὴλ Παλαιολόγον ¹⁾. Ὁ νεαρὸς αὐτοκράτωρ ἀφῆκεν αὐτοὺς ἐλευθέρους ἵνα πολιτεύωνται κατὰ τοὺς νόμους τῆς ἰδίας πατρίδος, ὑπ' ἄρχοντα στελλόμενον παρὰ τοῦ συνεδρίου τοῦ γένους αὐτῶν. Τῶν μὲν Γενοῦηνσιῶν ἐκαλεῖτο Ποτεστάτος, τῶν δὲ Βενετῶν Παῖούλος, τῶν δὲ Πισαίων Κόνσουλός ²⁾. Εἰς τοὺς συμμάχους Γενοῦηνσίους, ἐχάρισε ἀτέλειαν καὶ ἐμπορίαν ἐλευθέραν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν. Μετὰ τινα καιρὸν, ἐχάρισε τὰ αὐτὰ προνόμια τοῖς Βενετοῖς καὶ Πισαίοις. Οὗτοι δὲ, κύριοι πρότερον τῆς Κ/πόλεως καὶ ὑπὸ τῶν Βυζαντιῶν ἀντεκδικούμενοι, ἀπήρχοντο ὁσημέραι ἐκ τῆς πόλεως. Τοὺς μείναντας χειρῶνακτας καὶ ἀγοραίους, συνεχώρησεν ἵνα διαμένωσιν ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου ³⁾. Τοιοῦτοτρόπως ἐθώπευε τοὺς ἐν Βυζαντίῳ Λατίνους καὶ διὰ δῶρων ἀνεχαίτιζε τὴν ὀρμὴν τῶν ἐν Ἰταλίᾳ ὁμογενῶν αὐτῶν, παρασκευαζόντων νέας ἐν Εὐρώπῃ δυνάμεις, ἵν' ἀνακτήσωσι τὸ ἀπολεσθὲν κράτος. Ὁ Βαλδουῖνος, ὁ τελευταῖος αὐτοκράτωρ, συνέζευξε τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα μετὰ τοῦ Καρόλου τῆς Σικελίας, δίδων προῖκα τὴν μερίδα τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, τὴν ὁποίαν ἐμελλεν ὁ Κάρολος ν' ἀνακτήσῃ ⁴⁾.

Μικρὸν μετὰ ταῦτα, κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα ⁵⁾, ὁ Παλαιολόγος βλέπων τοσοῦτους Γενοῦηνσίους συνερχομένους καὶ πλείστους προσδοκωμένους, χάριν τῆς μετὰ τῶν Βυζαντιῶν ἐπικερδοῦς ἐμπορίας, ὑποπτευόμενος αὐτοὺς ὡς «ὑπερόφρους καὶ σοβαροὺς», καὶ φοβούμενος μὴ ἐξῶθεν βοηθούμενοι, στασιάσωσιν ἢ ἐγείρωσιν πόλεμον κατὰ τοῦ κράτους, διέταξεν μὲν αὐτοὺς, ἵνα μετοικήσωσιν εἰς τὴν Ἡράκλειαν τῆς Θράκης, τοὺς δὲ Βενετοὺς καὶ Πισαίους, εὐαρίθμους

¹⁾ Παχυμέρης. Τόμ. Α'. σελ. 162. ²⁾ «Ποτεστάτος, ἐξουσιαστὴν εἶποι ἂν ἡ Ἑλλήνων γλῶσσα . . . τοῖς μὲν (Βενετοῖς) ὑπὸ Παῖούλω, ὃν Ἕλληνα εἶποι ἐπίτροπον, τοῖς δὲ Πισαίοις, κονσούλω, ἐφόρω, κτλ.» Γ. Παχυμ. Τόμ. Α'. σελ. 162. Ν. Γρηγόρας, Τόμ. Α'. σελ. 97. Δουκαγ. Γλωσσάριον. Τόμ. Α'. Militiz. Τόμ. Β'. σελ. 25. Κωδ. Ὁφ., σελ. 112, 210. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 439. ³⁾ «Πλὴν τοῖς Γενοῦῖταις οὐκ εἶχε πιστεῦειν ἐντὸς περικεκλεισμένοις τοῦ ἄστεος.» Γ. Παχυμ. Τόμ. Α'. σελ. 163. «Μετὰ μὲν τοι τὸ ἐξωσθῆναι τῆς πόλεως τοὺς Λατίνους, ἐναπελείφθη χειρῶνακτικὸν καὶ ἀγοραῖς ἀσχολούμενον πλῆθος, σύμμικτον ἐκ τε Βενετικῶν καὶ Πισαίων.» Ν. Γρηγ. Τόμ. Α'. σελ. 97. Φραντζῆς, σελ. 21. ⁴⁾ Γ. Παχυμ. Τόμ. Α'. σελ. 163, 317. ⁵⁾ Τόμ. Α'. σελ. 167.

δοντας, ἐνέκρινεν ἵνα μένωσιν ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου, ἐκλέγοντες ἰδίους τόπους πρὸς οἴκησιν ¹⁾ καὶ τελοῦντες, ὡς πρότερον, τοὺς αὐτοὺς φόρους.

Μετὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ κράτους, ὁ Πάπας, ἀνακηρύξας προδότης καταπτύστους τοὺς Γενουησίους, τοὺς βοηθήσαντας τοὺς Γραικοὺς ἵν' ἀνακτήσωσι τὴν βασιλείαν αὐτῶν ²⁾, καὶ βλέπων ματαιουμένας τὰς ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν ἐλπίδας αὐτοῦ, δὲν ἔπαυσε προτρέπων τοὺς Εὐρωπαίους εἰς νέας κατὰ τῶν Γραικῶν σταυροφορίας. Μόνοι οἱ ζάπλοτοι Βενετοὶ ὤπλισαν πλοῖα, ἐλπίζοντες παραλίους τινὰς πόλεις τῆς Ῥωμανίας ν' ἀνακτήσωσι καὶ διατηρήσωσιν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν, τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου Πελάγους.

Ὁ στόλος τῶν Βυζαντιῶν μετὰ τινων πλοίων Γενουησίων, ἐναυμάχησε κατὰ τῶν Βενετῶν ἐν τῷ Αἰγαίῳ Πελάγει. Ὁ Παλαιολόγος, βλέπων ὅτι ματαίως ἠγωνίζετο κατὰ τῶν πολυαριθμῶν καὶ ἀριστα ὤπλισμένων Βενετικῶν πλοίων ³⁾, παρήτησε τὴν ἀνίσον πάλην ⁴⁾.

Ὁλίγον μετὰ ταῦτα, ὁ Παλαιολόγος ⁵⁾, μαθὼν ὅτι ὁ ἀρχηγὸς τῶν Γενουησίων Γουλιέλμος Γουέρκιος, συνεννοούμενος μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας, ἐμψχανάτο ἵνα ὑποτάξῃ ἐκ νέου τὸ κράτος ὑπὸ τοὺς Λατίνους, ὠργίσθη οὐχὶ κατὰ τῶν Γενουησίων μόνων, ἀλλὰ κατὰ πάντων τῶν ἐν τῇ πόλει κατοικούντων Λατίνων, τοὺς ὁποίους διέταξε ν' ἀποδημήσωσιν ἐκ τῆς Κ/πόλεως ⁶⁾. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν Ἰταλῶν, ἡ κοινότης τῆς Γενοῦης, ἀγνοοῦσα τὰς πονηρὰς βουλὰς τοῦ Γουερκίου, τὰς ὁποίας ὁ ἴδιος μετὰ τινα καιρὸν ὠμολόγησεν, ἐξώρισεν αὐτόν· ἐκέτευσε δὲ τὸν Μιχαὴλ ἵνα μὴ τιμωρήσῃ τοὺς Γενουησίους ἕνεκα τῆς κακοβουλίας τοῦ ποτεστάτου. Τότε (1264) κατὰ τοὺς συγγραφεῖς τούτους, ἀπεδήμησαν ἅπαντες οἱ Γενοῦησιοὶ εἰς τὴν Ἡράκλειαν τῆς Προποντίδος. Ἡ Γένοια δὲ, κηδομένη τῆς σωτηρίας τῆς ἀποικίας, ἤτησεν ἀπὸ τὸν ἀκαμπτον αὐτοκράτορα, τὸν Γαλατᾶν, διὰ κατοικίαν τῶν Γενουησίων. Περὶ τούτων ὅλων οὐδεμίαν μαρτυρίαν ἔχομεν τῶν ἡμετέρων συγγραφέων. Εἰκάζω, ὅτι οἱ μέχρι τοῦδε φίλοι τοῦ αὐτοκράτορος δὲν μετωχίζοντο ἄνευ λόγου εἰς τὴν Ἡράκλειαν, μακρὰν ἀπὸ τὰς ἀγορὰς τοῦ Βυζαντίου καὶ ὑποκείμενοι νὰ ζημιῶνται ἀπὸ τοὺς ληστεύοντας τὰς Θρακικὰς κωμοπόλεις τοῦ Βυζαντίου, βαρβάρους. Περὶ δὲ τῶν Βενετῶν καὶ τῶν ὀλίγων Πισαίων, γνωρίζομεν ὅτι ἔμειναν ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου, εἰς τὰς προτέρας αὐτῶν συνοικίας καὶ ἀποβάθρας. Ἐκ τούτων καταφαί-

¹⁾ Βέβαιον εἶναι, ὅτ' οἱ Βενετοὶ καὶ Πισαῖοι ἐξέλεξαν τοὺς αὐτοὺς τόπους, τοὺς ὁποίους εἶχον πρὸ τῆς ἀλώσεως καὶ ἐπὶ τῆς Λατινοκρατίας. ²⁾ Furono per ciò scomunicati da papa Urbano IV. ma essi più che mai continuarono a far quanto di male potevano ai Veneziani. (Miltitz. Τόμ. Β'. σελ. 84, ἐν σημ. ³⁾ Τ. καὶ Th. Τόμ. Γ'. σελ. 403. ⁴⁾ Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 324. Sauli. Τόμ. Α'. σελ. 69. Κατὰ τὸν συγγραφέα τοῦτον, τῶν ἰδίων Γενουησίων αἱ ἐριδες, diedero eziandio motivo all' ira concetta da Michele Paleologo contro il nome Genovese. Σελ. 74.

⁵⁾ Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 324. ⁶⁾ Buchon, Recherches. Τόμ. Γ'. σελ. 2.

νεται, ὅτι ὁ Παλαιολόγος μετὰ τὴν ἀνάκρισιν τοῦ Γουερκίου, ἀνεκάλεσε τὴν διαταγὴν αὐτοῦ.

Μετὰ τὴν ἀποίκησιν τῶν Γενουησιῶν εἰς Ἡράκλειαν, ὁ Παλαιολόγος βαρυνόμενος τὴν φιλίαν τῶν Γενουησιῶν, τῶν μετ' ἀλλήλων ἐρίζοντων, καὶ ποθῶν ἵνα ἔχη ἰσχυροὺς συμμάχους ἐν Ἰταλίᾳ, ἤρχισε θωπεύων τοὺς Βενετοὺς διὰ τινος αἰχμαλώτου Βενετοῦ ἐν Κ/πόλει¹⁾. Ἡ κοινότης τῆς Βενετίας, σφόδρα ποθοῦσα τὴν μετὰ τῆς Ῥωμανίας ἐμπορίαν, τὴν ἐπικερδεστάτην τῶν χρόνων τούτων, καὶ ἐλπίζουσα ἐκεῖθεν ν' ἀποδιώξῃ τοὺς Γενουησιούς, ἐπεμφεν εἰς Κ/πολιν δύο πρέσβεις, τὸν Ἰάκωβον Δελφῖνον καὶ Ἰάκωβον Κονταρῖνον, συνυπογράψαντας μετὰ τοῦ Παλαιολόγου τῷ 1265 ἔτει συνθήκην, ἐκ τῆς ὁποίας ἀντιγράφω τὰ ἀφορῶντα τὴν ἱστορίαν τῶν Γενουησιῶν²⁾.

Μετὰ τὴν κήρυξιν τῆς συμμαχίας καὶ τῆς ὑπισχυομένης βοηθείας τῶν Βενετῶν κατὰ τῶν προσβαλλόντων τὸ Βυζαντινὸν κράτος, εἴτε χριστιανῶν εἴτε ἀσεβῶν, λέγει ἡ συνθήκη. « Ἴνα ἀποδιώξῃ ἡ βασιλεία μου ἀπὸ τῆς χώρας αὐτῆς καὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν τοὺς Γενουίτας, καὶ οὐ μὴν παραλάβῃ αὐτούς· ἐὰν δέ ποτε τῶν καιρῶν προσέλθωσιν οἱ Γενουίται τῇ βασιλείᾳ μου καὶ παρακλητεύσωσιν αὐτὴν, ἵνα δέξηται αὐτοὺς εἰς ἀγάπην, ἄλλως οὐ μὴν ποιήσῃ ταύτην ἡ βασιλεία μου μετ' αὐτῶν, εἰμὴ μετὰ εἰδήσεως τοῦ δουκὸς Βενετίας καὶ τοῦ κουμουνίου, σωζομένου τοῦ παρόντος ὀρκομωτικῆς βασιλείας μου πρὸς τὴν Βενετίαν· ἀλλ' οὐδὲ ἡ Βενετία ἵνα παραδέξηται αὐτοὺς εἰς ἀγάπην ἄνευ εἰδήσεως τῆς βασιλείας μου, σωζομένου τοῦ πρὸς τὴν βασιλείαν μου ὀρκομωτικῆς Βενετίας. Ἐὰν δὲ οἱ τοιοῦτοι ἐχθροὶ αὐτῶν ἀρματώσωσι κάτεργα ἐπὶ τῷ ἔλθειν κατὰ τῆς χώρας τῆς βασιλείας μου, ἵνα ἀρματώσωσι καὶ οὗτοι κάτεργα καὶ ἔρχωνται πρὸς ἀντιπαρατάξιν αὐτῶν καὶ βοήθειαν τῆς χώρας τῆς βασιλείας μου, πρὸς τὸ ποσὸν τῶν Γενουιτικῶν ξύλων καὶ πρὸς ὃ διακρίνουσιν οὗτοι ἀντιπαρατάξεσθαι αὐτοῖς. »

Διὰ λόγους ἀγνώστους ἡμῖν τὴν σήμερον, ἡ Βενετία δὲν ἐπεκύρωσε τὴν συνθήκην ταύτην, ἐλπίζουσα διὰ τῆς βοηθείας τῶν Λατίνων ἡγεμόνων, ν' ἀνακτήσῃ τὸ Βυζαντινὸν κράτος καὶ ἀναλάβῃ τὴν προτέραν αὐτῆς ἐμπορικὴν εὐκλειαν³⁾. Πιθανόν, ἄλλοι ὀρεγόμενοι νέας κατὰ τοῦ Παλαιολόγου σταυροφορίας, ἀπέτρεψαν τὴν συνετὴν ταύτην δημοκρατίαν ἀπὸ τὴν ἐπικύρωσιν τῆς συνθήκης. Τρία ἔτη μετὰ ταῦτα (1268), ἡ Βενετία ἐπεκύρωσε νέαν συνθήκην, ἥτιον συμφωρωτέραν τῆς προηγουμένης, ἐν τῇ ὁποία ἀνακαλοῦνται οἱ κατὰ τῶν Γενουησιῶν διωγμοί⁴⁾. Ἀναφέρεται πρὸς τούτους, ὅτι δέον νὰ εἰρηνεύωσιν

1) Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 322· per via di Arrigo Trevisano. Sauli. Τόμ. Α'. σελ. 75.

2) Τὴν συνθήκην ταύτην κατεχώρισαν οἱ κ. κ. Μ. καὶ Μ. ἐν τῷ τόμῳ Γ'. σελ. 76.

3) Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 324. 4) Propter treguam istam, non debent expelli Januenses de Constantinopoli vel Imperio suo. T. καὶ Th. Τόμ. Γ'. σελ. 96.

οἱ ἐν τῷ κράτει ἐνοικοῦντες Γενουήνσιοι καὶ Βενετοὶ καὶ μὴ προσβάλλωσιν ἀλλήλους, εἴτε κατὰ ξηρὰν εἴτε κατὰ θάλασσαν, ἀπὸ τὴν Ἄβυδον μέχρι τοῦ Εὐξείνου Πόντου ¹⁾. Διὰ τοῦ ὄρου τούτου ἤλπιζεν ὁ αὐτοκράτωρ ἵνα κωλύσῃ τὰς αἱματηρὰς ἐριδας τῶν δύο τότε ἰσχυρῶν καὶ ἀντιζήλων δημοκρατιῶν. Ἡ συνθήκη αὕτη ἐμελλε νὰ διαρκέσῃ πέντε ἔτη. Ἀπὸ τὴν συνθήκην ταύτην μανθάνομεν, ὅτι τῆς προτέρας μὴ ἐπικυρωθείσης ὑπὸ τῆς Βενετίας, ἀνεστάλη ὁ διωγμὸς τῶν Γενουηνσίων, κατοικούντων εἰσέτι τὴν Ἡράκλειαν.

Πιθανὸν ὅτι συνήργησεν εἰς ταῦτα ἡ ἀποστολὴ Βυζαντινοῦ πρέσβευς εἰς Γένουαν τῷ 1267 ἔτει ²⁾. Πρὸ πάντων φρονῶ, συνήργησεν ἡ πρὸς τοὺς Βυζαντίους ὑπεροφία τῶν Βενετῶν καὶ τὰ κατὰ τοῦ κράτους πονηρὰ αὐτῶν μελετήματα.

Πιθανὸν ὅτι ἐπανήλθον οἱ Γενουήνσιοι ³⁾ ἐκ τῆς Ἡρακλείας τὸ ἔτος τοῦτο καὶ κατώκησαν οὐχὶ τὰς προτέρας αὐτῶν συνοικίας ἐν Βυζαντίῳ, ἀλλὰ τὸν ἀπέναντι Γαλατᾶν ⁴⁾. Βέβαιον εἶναι ὅτι οἱ εὐάριθμοι Βενετοὶ τῷ 1285 κατώκουν τὴν παραλίαν τῆς Κ/πόλεως, ἀπὸ Περάματος μέχρι τῆς πύλης τῶν Δρουγγαρίων ⁵⁾.

Ὁ Παλαιολόγος μετὰ τὴν τελευταίαν συνθήκην μετὰ τῶν Βενετῶν, ὑπονοήσας τὴν κατ' αὐτοῦ ἐχθραν τούτων καὶ ἐτέρων Ἰταλῶν, ἤρχισε μετὰ πολλῆς σπουδῆς ἀνακαινίζων τὰ τείχη τῆς Κ/πόλεως καὶ ἐφοδιάζων αὐτὴν μὲ τροφὰς, ἵνα ἀντιπαραταχθῇ εἰς τὸν κατ' αὐτοῦ μελετώμενον πόλεμον τοῦ ἀτρομήτου βασιλέως τῆς Ἰταλίας Καρόλου. Τότε κατὰ τὸν Παχυμέρη ⁶⁾, « ἠσφαλίζετο δὲ καὶ τοὺς ἐπὶ τῆς περαιᾶς Γενουίτας, ὡς μὴ συνεπιτιθῶνται στέργοντες τὰς σπονδάς· οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ ἄλλως φυλάττοιτο τὴν πρὸς τοὺς ἐπελευσομένους κοινωνίαν κτλ ». Ὁ Παχυμέρης, ὁ μόνος ἡμῶν ἱστορικὸς, δὲν ἐνόμισεν ἄξιον λόγου νὰ ἱστορήσῃ τὸ ἔτος τῆς ἀπὸ Ἡρακλείας εἰς Γαλατᾶν μετοικήσεως τῶν Γενουηνσίων. Ἐκ τῶν γραφομένων του ὁμῶς κατάδηλον εἶναι ὅτι τὸ 1268, οἱ Γενουήνσιοι κατώκουν τὸν Γαλατᾶν.

¹⁾ Ταῦτα ἦσαν γνωστὰ καὶ εἰς τὸν Παχυμέρη. Τόμ. Β'. σελ. 239· «ἐνδοθεν μὲν τῶν τῆς Ἄβυδου στενωῶν, ἐνδοθεν δὲ τοῦ Φάρου, οὔτε κατὰ θάλασσαν μάχεσθαι, τὸ μόνον δὲ τούτων πάσαις ἄβητον μάχαις.» κτλ. ²⁾ Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 329. ³⁾ Heyd. Τόμ. Γ. Παχυμ. Α'. σελ. 329. ⁴⁾ «Πρὸς τῷ Γαλατᾶ σφᾶς αὐτοὺς ἐπιμήκιστον παρεκτείνοντος κατοικεῖν.» Τόμ. Α'. σελ. 468.

«Ἐν τούτῳ ἐσυμβιδάσθημεν ἐκεῖνος ὁ Παλαιολόγος
«Μὲ τὸ κουμὸν τῆς Γένοβας, τὸν Γαλατᾶν τοὺς δίδει,
«Ὅπου ἐνὶ ἐκεῖθεν τῆς πόλεως, ἀπέκει τοῦ λιμιῶνος.»

Buchon. Τόμ. Β'. σελ. 47, στίχ. 4277.

⁵⁾ T. καὶ Th. Τόμ. Γ'. σελ. 327, 345. ⁶⁾ Τόμ. Α'. σελ. 366· ἐν σελ. 186, περιγράφει λεπτομερῶς τὴν ὑπὲρ τῆς ἀνακτίσεως τῶν τειχῶν φροντίδα τοῦ Μ. Παλαιολόγου. Ν. Γρηγοῦρας. Τόμ. Α'. σελ. 125.

Καλὸν εἶναι πρὶν προχωρήσω νὰ εἶπω, διατί ὁ Παλαιολόγος ἐπαναφέρων τοὺς Γενοουησίους ἐξ Ἑρακλείας, παρεχώρησεν αὐτοῖς τὴν ἐκτενὴ παραλίαν τοῦ Γαλατᾶ. Ὁ Σάουλη¹⁾ ἐξυμνεῖ τὸν Γαλατᾶν ὡς τόπον καταλληλότατον πρὸς ἐμπορίαν, χαίροντα τὰ αὐτὰ πλεονεκτήματα τῶν παραλίων τῆς ἀντιπέραν Κ/πόλεως, μὲ λιμένα βαθὺν καὶ ἀσφαλῆ. Ἡ μετέπειτα ἐμπορικὴ εὐκλεία τοῦ προαστείου τούτου, τεκμαίρει τὴν σύνεσιν τῶν Γενοουησίων πολιτῶν²⁾. Μετὰ τὴν μελέτην ὁμως τῶν Ἰταλικῶν συνοικιῶν ἐπὶ τῆς ἀπέναντι παραλίας τοῦ Βυζαντίου καὶ μετὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῆς πλησίον ἀκροπόλεως, εικάζω ὅτι ὁ Παλαιολόγος μετώκισε τοὺς Γενοουησίους ἐν Γαλατᾶ, οὐχὶ χαριζόμενος εἰς τὰς ἰκεσίας τῆς Γενοῦης, ἀλλ' ὅτι παρατείνων τ' ἀνάκτορα πρὸς δυσμὰς μέχρι τῆς νῦν πύλης τοῦ Εὐγενίου, παρέλαβεν ἐντὸς τοῦ νέου ἀνακτορικοῦ περιβόλου πᾶσαν τὴν συνοικίαν τῶν Σαρακηνῶν καὶ μέγα μέρος τῆς συνοικίας τῶν Γενοουησίων, ἐκτεινομένης πρὸς ἀνατολὰς τῆς πύλης τοῦ Νεωρίου. Διατί νὰ μένωσιν ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου οἱ Βενετοὶ καὶ Πισαῖοι εἰς τὰς ἀρχαίας αὐτῶν συνοικίας, καὶ ν' ἀπέλθωσιν οἱ Γενοουῆνσιοι τῶν Βυζαντίων πιστοὶ σύμμαχοι, ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου εἰς Γαλατᾶν, χώραν τότε ἀτείχιστον; Οὐδεὶς τῶν ἡμετέρων ἱστορικῶν μνημονεύει τὴν ἀνέγερσιν τοῦ νέου τείχους τοῦ αὐτοκρατορικοῦ περιβόλου, καὶ τὴν παντελεῆ ἐρήμωσιν τῶν ἄλλοτε περιωνύμων παλατίων. Νικήτας ὁ Χωνειάτης³⁾ πολλάκις μνημονεύει τὸ μέγα παλάτιον, τὸ ὁποῖον ἔκειτο ἐπὶ τοῦ σημερινοῦ χώρου τοῦ Ὀθωμανικοῦ τεμένους Σουλτᾶν Ἀχμέτ. Τὸ παλάτιον τοῦ Βουκολέοντος, πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κ/πόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων, ἦτο προσφιλὲς ἐνδιαίτημα τῶν βασιλέων. Τὸ μέγα παλάτιον παρημελήθη, εἴτε δι' ἀπορίαν χρημάτων, εἴτε διὰ τὴν πλειοτέραν καλλόνῃν τοῦ Βουκολέοντος. Ἐπὶ τῶν Λατίνων, «ἡ πόλις δουλωθεῖσα οὐδεμίαν ἐδέξατο, παρ' ἐκείνων ἐπιμέλειαν πώποτε»⁴⁾. Τὰ παλάτια ταῦτα ἂν καὶ καταρρέοντα διεσώζοντο μέχρι τοῦ 1261⁵⁾. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους οἱ Βυζαντινοὶ βασιλεῖς κατώκουν τὸ παλάτιον τῶν Βλαχερνῶν. Οὐδεὶς μετὰ ταῦτα ἀναφέρει τὸ μέγα παλάτιον, τοῦ ὁποῖου τοὺς μεγαλοπρεπεῖς θαλάμους, τὰς φιάλας καὶ ἐκκλησίας, περιέγραψε Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος.

¹⁾ Τόμ. Α'. σελ. 66. ²⁾ Ἡ παραχώρησις τοῦ Γαλατᾶ, λέγει ὁ Miltitz Τόμ. Β'. σελ. 88, fut accueillie de la part des Génois avec les plus grandes démonstrations de joie. ³⁾ «Διαιτῶν τοίνυν καὶ βασιλεὺς (Ἰσαάκιος) ἑαυτῷ τε καὶ τοῖς γαμβροῖς, εἰς μὲν τὸ μέγα παλάτιον οὐδαμῶς ἀφικνεῖται.» Ν. Χων., σελ. 674. «Τὸ μέγα παλάτιον εἰσεῖσιν εὐμαρῶς.» Ἰδ. σελ. 697, 702. Γεώργιος ὁ Ἀκραπολίτης, διηγούμενος τὴν εἴσοδον τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου διὰ τῆς Χρυσῆς πύλης· λέγει, «ἐπὶ τὸ μέγα κατηντήκει παλάτιον.» Σελ. 197. «ἐλθόντα δὲ τὸ πρῶτον οἰκῆσαι παρὰ τὸ ἐγγιστα τοῦ ἵπποδρόμου παλάτιον.» Ν. Γρηγορᾶς, Τόμ. Α'. σελ. 87. Μ. ὁ Ἀτταλιώτης, σελ. 270, λέγει· «τῶν μὲν ἀνακτόρων, ἃ τὸ μέγα παλάτιον λέγεται.» ⁴⁾ Ν. Χων., Τόμ. Α'. σελ. 88. ⁵⁾ ὁ Νικ. Γρηγορᾶς, Τόμ. Γ'. σελ. 556, λαλεῖ περὶ τῆς «καθαιρέσεως τῶν μεγίστων παλατίων.»

Μιχαήλ ὁ Παλαιολόγος, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Παχυμέρη, ἀνεκαίνισε καὶ ὕψωσεν ἅπαντα τὰ τεῖχη τῆς πόλεως, ἕνεκα τῆς ἐπικειμένης στρατιᾶς τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας. Τότε, προσκαλέσας καὶ τοὺς Γενοουησίους ἐξ Ἑρακλείας, τοὺς ὁποίους καὶ ἐφοβείτο καὶ ἐθώπευε, παρεχώρησε τὸν ἀπέναντι Γαλατᾶν, διότι τὸ τεῖχος τῶν ἀνακτόρων ἐπέκτεινόμενον ἀπὸ τὸ κυκλώπειον τεῖχος καὶ τὸν Ἅγιον Δημήτριον μέχρι τῆς πύλης τοῦ Εὐγενίου, περιέκλεισε μέγα μέρος τῆς ἐμπορικῆς παραλίας τῶν Γενοουησίων. Συγχρόνως καὶ διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους, ἀπεδώχθησαν ἐκ τῆς συνοικίας αὐτῶν καὶ οἱ Σαρακηνοὶ καὶ κατώκησαν πλησίον τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Αἰμιλιανοῦ, νῦν Δαουτ-πασᾶ-καπουσοῦ ¹⁾).

Ἐκ τούτων ὄλων σαφηνίζονται τὰ αἷτια τῆς ἀποπομπῆς τῶν Γενοουησίων ἐκ τῆς περιτετειχισμένης πόλεως. Τούτους, καθὼς καὶ τοὺς ὁμογενεῖς Βενετοὺς ἐμπορευομένους ἐν τῷ Βυζαντινῷ κράτει, μνημονεύουσι συχνότατα οἱ ἡμέτεροι ἱστορικοί. Οἱ Βενετοὶ εἰς στενοτάτας συνοικίας ἐνδiciaτῶμενοι, οὐδέποτε ἠνώχλησαν τοὺς βασιλεῖς. Τὰ μελετήματα ταῦτα πιθανὸν νὰ πείσωσι τοὺς Ἰταλοὺς συγγραφεῖς, τοὺς ὑπερυμνούντας τὴν συνέσιν τῶν Γενοουησίων καὶ μυχτηρίζοντας τὸν Παλαιολόγον διὰ τὴν παραχώρησιν τοῦ Γαλατᾶ, ὅτι, ὁ κατὰ τοῦ Καρόλου ἀμυνομένος αὐτοκράτωρ, παρεχώρησε τὸν Γαλατᾶν ἀντὶ τῆς ἐν Βυζαντίῳ ἀπολεσθείσης συνοικίας αὐτῶν.

Τῷ 1275ω ἐπεμφεν ἡ Γένοια τὸν πρέσβυν Ἀναφράγκον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, καὶ συνυπεγράφη συνθήκη μεταξὺ Γενοῦης καὶ τοῦ Παλαιολόγου, τῆς ὁποίας τὸ Λατινικὸν κείμενον εὐτυχῶς διεσώθη εἰς τ' ἀρχεῖα τῆς Γενοῦης ²⁾. Ἐκ τῆς μετέπειτα ἱστορίας τῶν Γενοουησίων μετὰ τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων, καταφαίνεται, ὅτι ἡ συνθήκη αὕτη ἦτον ἡ βάσις τῆς μετέπειτα πολιτείας ἀμφοτέρων τῶν συμβαλλομένων ἐπεκυρώθη ἐν Γενοῦῃ τῇ 25ῃ Ὀκτωβρίου, παρόντων τοῦ δουκὸς καὶ πάντων τῶν συμβούλων τοῦ λαοῦ. Μεταγλωττίζω τοὺς κυριωτέρους ὄρους τῆς συνθήκης ταύτης.

Ἄν Γενοουησίοις τις, ἡ Γενοουησίοι τινες, ἢ οἱ χαίροντες δικαίωματὰ Γενοουησίων ³⁾, βλάβῳσιν ἄνθρωπον ἢ ἀνθρώπους τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἐν λόγῳ, ἐν ἔργῳ, ἐν βουλῇ, κτλ. νὰ τιμωρῶνται ἀπὸ τὸν ποτεστάτον, κατὰ τοὺς νόμους καὶ τὸ ἔγκλημα ἂν ὅμως ὁ ποτεστάτος δὲν τιμωρήσῃ τοὺς ἐνόχους κατὰ τὸ δίκαιον, ὁ αὐτοκράτωρ νὰ τιμωρήσῃ αὐτοὺς κατὰ τοὺς ποινικοὺς αὐτοῦ νόμους.

¹⁾ Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 294. Ἰδ. ἀνωτέρω. σελ. 103. ²⁾ Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 204. ³⁾ Τὸ κείμενον λέγει, vel qui pro Januensibus se distinguuntur. Οὗτοι εἶναι οἱ νῦν προτέγες τῶν Εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων. Ἐκαλοῦντο πολλάκις *distrittuali*. Οἱ Ἰταλοὶ συγγραφεῖς οὐδὲν περὶ τούτων λέγουσι. Πιθανὸν ἦσαν Βυζαντίοι ἐν Γαλατᾶ μετὰ τῶν Γενοουησίων συγκατοικοῦντες, διερμηνεῖς, μεσίται ἢ ὑπάλληλοι αὐτῶν, προτιμῶντες τὴν ξένην ἐθνικότητα, ἕνεκα τῶν πολλῶν ἐμπορικῶν προνομίων τῶν Γενοουησίων. Τὰ πρὸ τοῦ 1261 ἔγγραφα, οὐδέποτε ἀναφέρουσι τοιοῦτους ὑπηκόους τῶν ξένων. *Miltitz*.

Ἄν Γενουήνσιοι προσέλθωσιν ὠπλισμένοι, εἴτε διὰ ξηραῖς, εἴτε διὰ θαλάσσης ὡς πειραταί, καὶ βλάβωσι γαίας ἢ ἀνθρώπους τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, καὶ συλληφθῶσι, νὰ τιμωρῶνται ἀπὸ τὸν ποτεστάτον κατὰ τὸν νόμον, ὡς ἀνωτέρω ἐρρέθη· ἂν ὅμως δὲν συλληφθῶσιν ἢ διαφύγωσιν, ὑποχρεοῦται ἡ κοινότης τῆς Γενούης ν' ἀποτίσῃ τὴν ζημίαν γενομένην εἰς τὰ πράγματα καὶ κτήματα τῶν ζημιωθέντων, ἀπὸ τὰ κτήματα τῶν ζημιωσάντων.

Πρὸς τούτοις, ὁ ἐν Ῥωμανίᾳ στελλόμενος ποτεστάτος, ὡς ἀρχηγὸς τῶν Γενουηνσίων, ἵνα ᾗναι ἀνὴρ τιμῶν τὸν αὐτοκράτορα καὶ τὴν κοινότητα τῆς Γενούης.

Ἄν Γενουήνσιός τις εὐρεθῆ λαμβάνων πρᾶγμα ἄλλου μὴ ὄντος Γενουηνσίου καὶ ἐμπορευῆται αὐτὸ ἐντὸς τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ὡς πρᾶγμα ἴδιον, τὸ πρᾶγμα αὐτὸ ἢ τὸ ἐμπόρευμα καὶ ὁ κύριος αὐτοῦ, νὰ ὑπάγωνται εἰς τὴν κρίσιν τοῦ αὐτοκράτορος, δυναμένου νὰ πράξῃ κατὰ τὴν θέλησιν αὐτοῦ.

Ἄν Γενουήνσιος ἢ Γενουήνσιοι, ἐξάξωσι λαθραίως ἐκ τοῦ κράτους, χρυσίον ἢ ἀργύριον καὶ συλληφθῶσι, νὰ τιμωρῶνται ἀπὸ τὸν ποτεστάτον κατὰ τὸν νόμον.

Ἄν Γενουήνσιοί τινες ἐν τῷ κράτει τοῦ αὐτοκράτορος φονεύσωσι, βλάβωσιν ἢ ἄλλως κακοποιήσωσι Γραικόν, ἢ ἕτερόν τινα ἀλλογενῆ, διατελοῦντα ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ αὐτοκράτορος, ὀφείλει ὁ ποτεστάτος ἐνόρκως νὰ ζητήσῃ τὸν κακούργον μετ' ἐπιμελείας καὶ ἀνευ δόλου, καὶ τιμωρήσῃ αὐτὸν κατὰ τὸ κακούργημα· ἂν ὅμως αὐτὸς διαφύγῃ, ὑποχρεοῦται ἡ κοινότης νὰ ἱκανοποιήσῃ τοὺς ζημιωθέντας ἀπὸ τὰ κτήματα τοῦ κακούργου· ἂν ὄχι¹⁾, νὰ ἱκανοποιήσῃ ἡ κοινότης. Ὁ πρέσβυς ὑπογράψας τὸν ὄρον τοῦτον, ἤτησεν ἵνα καὶ ὁ αὐτοκράτωρ τὰ αὐτὰ πράξῃ κατὰ τῶν Γραικῶν, κακοποιούντων Γενουηνσίους.

Οἱ Γενουήνσιοι οἱ ἐξάγοντες ἐκ τοῦ κράτους, κατὰ τὸν νόμον καὶ τὴν θέλησιν τοῦ αὐτοκράτορος, σίτον καὶ ἄλλα τρόφιμα, νὰ κομίζωσι ταῦτα εἰς τὴν κοινότητα τῆς Γενούης ἢ εἰς τὰς γαίας τῆς κοινότητος, καὶ οὐχὶ εἰς ἄλλην χώραν, τόπον ἢ λιμένα τῶν ἐχθρῶν τῆς Ῥωμανίας.

Πρὸς τούτοις, ὁ αὐτοκράτωρ δύναται νὰ λαμβάνῃ πλοῖα καὶ ὀλκάδας Γενουηνσίας μετὰ δικαίου ναύλου καὶ ἀποστείλῃ αὐτάς, ὅπου ἔχει ἀνάγκη κατὰ τὰς συνθήκας· ἂν τοιαῦτα πλοῖα τύχωσι ναυλωμένα παρ' ἄλλων καὶ ἐμπεριέχωσιν ἤδη μέρος ἢ ὅλον τὸ φορτίον αὐτῶν, δὲν πρέπει, ἕνεκα τῆς ἀνάγκης ταύτης τοῦ αὐτοκράτορος, ν' αὐξηθῇ ὁ ναῦλος ἢ νὰ γίνωνται ἄλογοι αἰτήσεις· ἂν δὲν συμφωνήσωσιν εἰς ταῦτα οἱ Γενουήνσιοι πλοίαρχοι, ὁ ποτεστάτος μετὰ τῶν συμβούλων Γενουηνσίων, νὰ ὀρίσωσιν ἐν δικαιοσύνῃ τὴν τιμὴν τοῦ ναύλου καὶ δώσωσιν αὐτὸν εἰς τοὺς πλοίαρχους, ἂν καὶ μὴ στέργοντας.

Τόμ. Β'. σελ. 85, 436 ἐν σημ. Ἐν τῇ συνθήκῃ τοῦ Ἰωάν. Παλαιολόγου μετὰ τῶν Βενετῶν (1390), λέγεται «ὅτι τινὲς Βενέτικοι καὶ καταλογιζόμενοι Βενέτικοι ἐγένοντο» κτλ. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 138. Οἱ ὑπὸ τοὺς Βενετοὺς διατελοῦντες, ἐκαλοῦντο ἐνίοτε καὶ «κρατούμενοι.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 90, 94. ¹⁾ Δηλ. ἂν δὲν συλληφθῇ.

Ἐρὸς τούτοις, ἂν Γενουήνσιοι βοηθήσωσιν ἐχθροὺς τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ λάβωσιν ἐπιστολάς καὶ κομίσωσι ταύτας εἰς ἄλλους, ἐχθροὺς τοῦ ἡμετέρου αὐτοκράτορος, καὶ δώσωσιν εἰς αὐτοὺς ὑποσχέσεις ἢ λάβωσι παρ' ἐκείνων ἐπιστολάς καὶ κομίσωσι πάλιν ταύτας εἰς τοὺς ἐχθροὺς τοῦ αὐτοκράτορος, ἂν συλληφθῶσιν, ἵνα τιμωρῶνται ἀπὸ τὸν ἐν Ῥωμανίᾳ ποτεστάτον, κατὰ τὸ δίκαιον.

Ἐρὸς τούτοις, κατὰ τὰ ἄνω εἰρημένα περὶ ἐμπορευμάτων κομιζομένων εἰς Κ/πολιν ἀπὸ τοὺς Γενουησίους, ὁποιοῦδήποτε εἶδους καὶ ἂν ἦναι ταῦτα, ὀφείλουσιν ἵνα φανερώνωσι τὰ ἐμπορεύματα εἰς τοὺς τελώνας, συμφώνως μετὰ τῆς γενομένης συμβάσεως καὶ μεθ' ὄρκου, καθὼς ἔθος εἶναι νὰ πωλῶνται καὶ ἀγοράζονται διὰ τῶν μεσιτῶν τοῦ τελωνείου. Ἄν τυχὸν ἐμπόρευμα ἀγορασθῆ ἢ πωληθῆ ἀνευ μεσίτου, ὀφείλουσιν ἵνα καταδείξωσιν αὐτὸν ἢ αὐτοὺς ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἢ τοὺς ὁποίους ἠγόρασαν ἢ ἐπώλησαν, ἵνα λάβωσιν οἱ τελῶναι τὸ δικαίωμα αὐτῶν. Ἄν τις δολίως πωλήσῃ ἢ ἀγοράσῃ, ἵνα τιμωρηθῆ ἀπὸ τὸν ποτεστάτον κατὰ τὸν δόλον αὐτοῦ· πρὸς τούτοις ἵν' ἀποτίσῃ ὅλον τὸ ὁποῖον δολίως ἀφῆρεσεν ἀπὸ τοὺς τελώνας τοῦ αὐτοκράτορος.

Ἐκ τῆς ἐμπορικῆς ταύτης συνθήκης, μανθάνομεν, ὅτι εἰς τοὺς Γενουησίους καὶ Βενετοὺς παρεχωρήθη ἀπὸ τὸν Παλαιολόγον ἵνα δικάζωσιν εἰς ἴδια δικαστήρια τοὺς ἀλλήλους κακοποιοῦντας ὑπηκόους αὐτῶν. Πᾶς Γενουήνσιος φονεύων, ληστεύων, ἢ ἄλλως κακοποιῶν Γραικὸν ἢ ἄλλογενῆ ὑπήκοον τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἐδικάζετο μὲν ἀπὸ δικαστὰς ὁμοφύλους καὶ ἐτιμωρεῖτο κατὰ τοὺς νόμους τῆς Γενούης, συνήδρευεν ὅμως εἰς τὸ δικαστήριον ἐπίτροπος τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁμοίως καὶ οἱ Γραικοὶ οἱ κακοποιοῦντες τοὺς Γενουησίους ἐδικάζοντο εἰς τὰ ἐπιχώρια δικαστήρια, εἰς δὲ τὸν ποτεστάτον ἢ τὸν ἐπίτροπον αὐτοῦ παρεχωρήθη ἵνα ἐπιβλέπῃ τὴν δίκην καὶ ἰκετεύῃ τὸν αὐτοκράτορα, ὅσακις ἐνόμιζεν ὅτι δὲν ἐδικάσθη δικαίως ὁ κατηγορούμενος.

Ἡ τοσαύτη τοῦ Παλαιολόγου εὐμένεια μαρτυρεῖται καὶ ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς Ἰταλοὺς, λέγοντας, ὅτι ἡ Γένουα εὐγνωμονοῦσα, οὐχὶ μόνον δὲν ἔδωκεν εἰς τὸν Κάρολον τῆς Σικελίας τὴν αἰτουμένην ἐπικουρίαν κατὰ τοῦ Παλαιολόγου, ἀλλ' ἀνήγγειλε μάλιστα εἰς τὸν βασιλέα τὴν ἐστρατείαν ταύτην, ματαιωθεῖσαν ἔνεκα τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Σικελίας κατὰ τοῦ Κάρολου.

Οἱ Γενουήνσιοι, τοὺς ὁποίους καλεῖ λιζίους¹⁾ τῆς βασιλείας ὁ Παχυμέρης, ἐγιναν μετὰ τὴν ἄνω συνθήκην κράτος ἐν κράτει²⁾. Ὑπὸ τὰ ὄμματα τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων ἐδιοικοῦντο, κατὰ τοὺς νόμους τῆς Γενούης, ἀπὸ Γενουησίους

1) Heyd, Τόμ. Α'. σελ. 332. Περὶ τῆς σημασίας τῆς λέξεως λιζίος, πρβ. Μ. Γιός. λέξ. λιζίος. 2) Ἐν τῇ Πτολεμαίδι, κατὰ τὸν δωδέκατον αἰῶνα, ἦσαν δεκαεννέα ἀρχαὶ ξέναι. Depping. Τόμ. Α'. σελ. 94. Οἱ κακούργοι κατέφυγον χάριν σωτηρίας εἰς ἄλλην ἀρχήν. Πολλοὶ Βυζάντιοι λάθρα κατέθετον τὰ ἐμπορεύματα αὐτῶν ἐν Γαλατῆ. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 547, 548.

ἀνδρας, ἐν Γενοῦῃ ἐκλεγομένους καὶ ἐκεῖθεν εἰς Γαλατᾶν ἀποστελλομένους. Οὐδένα φόρον ἐτέλουν. Ὁ ποτεστάτος, κατὰ τὴν ἄνω συνθήκην, ὤφειλε νὰ ᾔηται συνετὸς καὶ ἀρεστὸς εἰς τὸν βασιλέα ¹⁾). Τὴν συνθήκην ταύτην, ὁμοίαν ἐτέρων ἐν Συρία καὶ Αἰγύπτῳ γενομένων, ἐμιμήθησαν ἀκολούθως καὶ ἅπαντα τὰ Χριστιανικὰ ἔθνη εἰς τὰς μετὰ τῶν Ὀθωμανῶν διαπραγματεύσεις αὐτῶν. Αὗται αἱ συνθήκαι εἶναι αἱ βάσεις τῶν μετέπειτα Εὐρωπαϊκῶν συμβάσεων. Ἡ πολιτεία τῶν Βυζαντιῶν μεγάλως ἐπενήργησεν ἐπὶ τοῦ βίου τῶν συγχρόνων καὶ μεταγενεστέρων ἐθνῶν.

Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος, τὸν ὁποῖον πολλοὶ μέμφονται ὡς Λατινοφρονοῦντα, μεγάλως ἐκίδητο τῆς τιμῆς καὶ ἀξιοπρεπείας τῆς βασιλείας.

Εἰς τὸν Ἐμμανουὴλ Ζαχαρίαν, εὐπατρίδην Γενοῦήσιον, μεγάλως εὐεργετήσαντα τὸ κράτος, ἔδωσεν ὁ Παλαιολόγος τῷ 1275ω τὴν Φωκαίαν περιέχουσαν ἀνεξάντητον πλοῦτον στυπτηρίας χρυσοῦ εἰς βαφὴν ἐρίων ²⁾). Τῷ 1303ω κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἰσπανοῦ Μουντάνερ ³⁾), εἰργάζοντο εἰς ἀνόρυξιν τῆς στυπτηρίας τρεῖς χιλιάδες Γραικῶν, ὑπὸ τὴν οἰκογένειαν τοῦ Ζαχαρίου. Μὴ ἀρκούμενος ὁμως εἰς τὸν πλουσιώτατον τῆς Φωκαίας καρπὸν, ἤτησεν ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα ἵνα κωλύσῃ τοὺς Γενοῦησίους ἀπὸ τὴν ἐξαγωγήν τῆς στυπτηρίας ἐκ τῶν νοτιῶν παραλίῶν τοῦ Εὐξείνου πόντου. Τὴν αἴτησιν ταύτην τοῦ ἀγορέστου Ζαχαρίου παρεχώρησεν ὁ αὐτοκράτωρ. Ταύτην τὴν ἐμπορίαν μετήρχοντο οὐχὶ μόνον οἱ ἐν Γαλατᾶ Γενοῦήσιοι, ἀλλὰ καὶ οἱ πολῖται τῆς Γενοῦης, ποτὲ μὲν ἀναπλέοντες μέχρι τοῦ Εὐξείνου, ποτὲ δὲ ἀγοράζοντες αὐτὴν ἀπὸ τὰς ἀποθήκας τοῦ Γαλατᾶ. Οἱ ἐν Γαλατᾶ Γενοῦήσιοι ἂν καὶ δυσανασχετοῦντες, φοβούμενοι ὁμως τὴν ὀργὴν τοῦ βασιλέως, ἀγογγύστως ὑπετάχθησαν εἰς τὴν διαταγὴν αὐτοῦ. Γενοῦήσιοι ἐμποροὶ ναυπηγήσαντες μέγα πλοῖον ἐν Γενοῦῃ, διέπλευσαν τὸν Βόσπορον ἄνευ τῆς συνήθους πρὸς τὸν βασιλέα εὐφημίας παρὰ τὸ παλάτιον τῶν Βλαχερνῶν ⁴⁾). Ὀφελούμενοι ἀπὸ νότιον ἄνεμον διέπλευσαν τὸν Βόσπορον, προσωρμίζοντο εἰς τοὺς λιμένας τοῦ Πόντου, ποτὲ μὲν ἐμπορευόμενοι, ποτὲ δὲ πειρατεύοντες· τέλος συλλαβόντες καὶ πλοῖον φέρον στυπτηρίαν, ἐπλήρωσαν τὸ πλοῖον αὐτῶν, καὶ μετὰ θάρρους ἀπέπλευσαν διὰ τὸν Βόσπορον. Ὁ Παλαιολόγος μαθὼν τὸν διάπλουν τοῦ πλοίου καὶ τὴν προφανῆ αὐτοῦ καταφρόνησιν, ἀπεφάσισε καὶ τὸ πλοῖον νὰ συλλάβῃ καὶ τοὺς πειρατὰς νὰ

¹⁾ Τῷ 1308, ὁ Ἀνδρόνικος δὲν ἐδέχθη τὸν ποτεστάτον τῆς Γενοῦης Σπινόλαν. *Giornale Ligustico*, 1874, σελ. 143. ²⁾ Γ. Παχυμ. Τόμ. Α'. σελ. 420. Sauli. Τόμ. Α'. σελ. 89. Depping. Τόμ. Α'. σελ. 121. Κατὰ τὸν συγγραφέα τοῦτον, ἐξήγοντο ἐκ τῆς Φωκαίας, 14,000 κανταρίων στυπτηρίας κατ' ἔτος. Buchon, *Recherches*. Τόμ. Γ'. σελ. LXXVIII, LXXIX. ³⁾ Heyd, Τόμ. Α'. σελ. 333. ⁴⁾ «Μηδὲ γὰρ εἶναι τὴν προσέχοντα τοῖς ἐνταυθοῖ ἐκ Γενοῦας, πρὶν ἂν πρὸς ταῖς Βλαχερναις γενόμενον βασιλέα τε εὐφημεῖν τὰ εἰκότα καὶ προσκυνεῖν, ἐτέρωθι τρέπεσθαι.» Γ. Παχυμ. Τόμ. Α'. σελ. 424. Ὁ Ν. Γρηγορᾶς, Τόμ. Α'. σελ. 134, λαλεῖ περὶ δύο πλοίων. Κωδ. Κρουροπ., σελ. 75.

τιμωρήση. Οὔτοι δὲ καλῶς ἐγίνωσκον τὴν πρόθεσιν τοῦ βασιλέως, διότι οὐχὶ μόνον διέπλευσαν τὸν Βόσπορον ἄνευ τῆς συνήθους εὐφημίας, ἀλλὰ μετεκόμιζον στυπτηρίαν, εἰς ξένους ἐμπόρους ἀνήκουσαν, καὶ ἀπαγορευθεῖσαν χάριν τοῦ ἐν Φωκαίᾳ Ζαχαρίου. Πιθανὸν δὲ, ὅτι οἱ πειραταὶ οὔτοι ἐμάνθανον τὰ ἐν Βυζαντίῳ κατ' αὐτῶν παρασκευαζόμενα, ἀπὸ τούς ἐν Γαλατᾷ συμπολίτας αὐτῶν, τοὺς διαπλέοντας τὸν Εὐξείνιον πόντον. Ὁ βασιλεὺς, ἵνα συλλάβῃ καὶ τιμωρήσῃ τοὺς πειρατάς, συνέλεξε πολὺν στρατὸν χερσαῖον καὶ ναυτικόν, περὶ τὸ βόρειον στόμιον τοῦ Βοσπόρου, ὑπὸ ἀρχηγόν τὸν βεστιαρίτην Ἀλέξιον τὸν Ἀλυάτην¹⁾, ἐνῶ ὁ ἴδιος ἐπεθεώρει τὰ πάντα. Τὸ πλοῖον καταπλευσαν ἐντὸς τοῦ Βοσπόρου, περιτετυλιγμένον ἔχον τὸ σκάφος μετὰ βοείων δερμάτων, ἵνα φυλάττηται ἀπὸ τὰ βέλη τῶν Βυζαντίων, συνελήφθη μετὰ κρατερὰν μάχην. Οἱ πειραταὶ ὑπέστησαν τὴν προσήκουσαν τιμωρίαν. Ἐξώρυσαν καὶ τινων τοὺς ὀφθαλμοὺς, διὰ τὴν πρὸς τὸν βασιλέα καταφρόνησιν.

Συγχρόνως δὲ συνέβη καὶ ἐν Γαλατᾷ ῥήξις, διακινδυνεύσασα τὴν σωτηρίαν τῶν ἐκεῖσε ἐνοικούντων. Γενουήνσιόν τινα κομπορρημονοῦντα καὶ λέγοντα, ὅτι καὶ πάλιν τὴν Κ/πολιν θέλουσι κατακτήσει οἱ ἡμέτεροι, Γραικὸς ἐπλήξε καὶ ἀπετύφλωσε²⁾. Τοῦτον πάραυτα ἐθνατώσαν οἱ Λατῖνοι. Τὸν φονέα ἀπήτει ὁ βασιλεὺς καὶ μὴ συλλαμβανομένου, διέταξε τὸν Μουζάλονα Μιχαῆλ ἵνα περικυκλώσῃ πάσας τὰς οἰκίας τοῦ Γαλατᾷ. Ἐκεῖ συνήχθη ἅπαν τὸ ἐν τῇ πόλει στρατιωτικόν, περιμένον τὴν κέλευσιν τοῦ βασιλέως ἵν' ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν Γενοουησιῶν. Οὔτοι δὲ, βλέποντες τὸν ἐπικείμενον ὄλεθρον καὶ τὸ ἄκαμπτον τοῦ Παλαιολόγου, ἀπέστειλαν πρὸς τὸν βασιλέα δύο πρεσβευτάς μετὰ σχοινίου περὶ τὸν τράχηλον, ἰκετεύοντες καὶ ὑποσχάμενοι πειθῶ εἰς τὰς προσταγὰς αὐτοῦ³⁾. Οὔτω ταπεινωθέντες κατεμάλαξαν τὴν ἀργὴν τοῦ βασιλέως καὶ διὰ πολλοῦ χρυσοῦ ἀνεπλήρωσαν τὰς ζημίας καὶ δαπάνας τοῦ κράτους.

Μιχαῆλ ὁ Παλαιολόγος, μετὰ τοῦ ὁποίου συνυπέγραψαν οἱ Γενουήνσιοι τὴν συνθήκην τοῦ Νυμφαίου, καὶ ἀπὸ τὸν ὁποῖον παρέλαβον τσσαῦτα προνόμια, οὐδέποτε συνεχῶρει τὰς κατὰ τοῦ κράτους παρανομίας τῶν Ἰταλῶν. Τὰ ἐμπορικὰ ἄμως προνόμια χορηγηθέντα, εἰς τοὺς Γενοουησίους, τούτους μὲν ἐπλούτιζον, τοὺς δὲ Βενετοὺς καὶ ἑτέρους Ἰταλοὺς ἐζημίουν. Οἱ τότε ἡγεμόνες δὲν ἐν-

¹⁾ Γ. Παχυμ. Τόμ. Α'. σελ. 423. ²⁾ «Ἦδη δέ τις (δηλ. τῶν Βυζαντιῶν). . . προχειρότερον ἔσχε τὸ ξίφος τῆς γλώττης, καὶ παραχρῆμα τὸν ἄνθρωπον τοῦ βίου ἀπήλλαξε.» Ν. Γρηγ. Τόμ. Α'. σελ. 134. Γ. Παχυμ. Τόμ. Α'. σελ. 425. ³⁾ *Pieni di spavento gli abitatori (δηλ. τοῦ Γαλατᾷ) elessero allora tumulturiamente due deputati, et li mandarono subitamente colla corda al collo a chiedere misericordia all'Imperatore. Sauli. Τόμ. Α'. σελ. 94. Οὐδεὶς ἐκ τῶν ἡμετέρων λαλεῖ περὶ σχοινίου. Ὁ Ν. Γρηγοράς, Τόμ. Α'. σελ. 134, σαφηνίζει τὸν φόβον τῶν Γενοουησιῶν, λέγων «οὔπω γὰρ σφίσι τειχῶν ὀχυρώματα ἦν.»*

νόουν, ὅτι τοσαῦτα προνόμια εἰς ξένους παραχωρούμενα κατέβλαπτον τοὺς ὑπηκόους αὐτῶν. Οἱ Βυζάντιοι, οἱ μετὰ τῶν ξένων τούτων ἐμπορευόμενοι, ἔβλεπον τοὺς ἐν Γαλατᾶ Γενονησίους πλουτοῦντας, καὶ μετὰ δεκαετίαν προέχοντας ἐν πλούτῳ καὶ πλοίοις τοὺς Βενετοὺς αὐτούς, κυρίους πρὸ ὀλίγου τοῦ κράτους. Ἐπικερδῆς ἦτο ἡ μετακομιδὴ τῶν ἐμπορευμάτων ἀπὸ τοῦ Πόντου εἰς Εὐρώπην. Κύριοι δὲ νὰ διαπλέωσι τὸν Εὐξείνιον πόντον διὰ τῆς βουλῆς τοῦ βασιλέως, εἰς τοιαύτην ἀφοβίαν ἐφθασαν, ὥστε καὶ χειμῶνος μεσοῦντος, περιέπλεον τὸν Εὐξείνιον πόντον, μετὰ μακρῶν πλοίων, ἀποκλείοντες οὐχὶ μόνον τοὺς Βενετοὺς, ἀλλὰ καὶ τοὺς Βυζαντίους ἀπὸ τῆς θαλασσοπλοίας¹⁾).

Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος ἀπέβίωσε τῷ 1282 ἔτει. Εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἀνδρόνικον τὸν Β'. ἐσάλῃ ἐκ Γενοῦης ὁ Ἰάκωβος Δόριας. Ὁ Ἀνδρόνικος ὑπεσχέθη ν' ἀποζημιώσῃ πάντας τοὺς Γενονησίους, ζημιωθέντας ἀπὸ τοῦ ὑπηκόου αὐτοῦ.

Ἀνανεώσας ὀλίγον μετὰ ταῦτα, διὰ δέκα ἔτη τὴν μετὰ τῆς Βενετίας προηγουμένην συνθήκην²⁾, ἐπανέλαβε τὸν ὅρον, ἵνα μὴ ἐξωσθῶσιν ἐκ τοῦ κράτους οἱ Γενοῦήνσιοι, καὶ ὅτι ἀπὸ τὴν Ἄβυδον μέχρι τοῦ Εὐξείνου πόντου, ἵνα μὴ βλάπτωσιν ἀλλήλους οἱ Βενετοὶ καὶ Γενοῦήνσιοι. Ἡ δὲ βασιλεία ἔν' ἀποζημιῶσιν τὸν ζημιωθέντα, ἐκ τῆς περιουσίας τοῦ ζημιώσαντος.

Χρόνους τινὰς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου, οἱ Ἀραβες τῆς Συρίας ἀπεδίωξαν ἀπὸ τὴν Συρίαν καὶ Αἴγυπτον τοὺς σταυροφόρους καὶ τοὺς ἐκεῖσε ἐμπορευομένους Λατίνους³⁾. Τὴν καταστροφὴν ταύτην ἐπετάχυναν αἱ ἐκρίδες τῶν Βενετῶν καὶ Γενονησίων, καὶ αἱ ληστρικαὶ ἀποβάσεις τῶν Ἰταλῶν πειρατῶν. Μὴ δυνάμενοι νὰ ἐμπορεύωνται ἐν Αἰγύπτῳ, ὅπου ἐναπεταμιεύοντο τὰ ἐμπορεύματα τῶν Ἰνδιῶν, ἐτράπησαν ἐκ νέου πρὸς τὸν Εὐξείνιον πόντον, ὅπου ἤρχιζον νὰ προσέρχωνται μετὰ πολυήμερον πορείαν οἱ ἔμποροι τῆς Κίνας καὶ τῶν Ἰνδιῶν. Οἱ δὲ Γενοῦήνσιοι, προνομιούχοι ἔμποροι τοῦ Βυζαντίου, ἐδρεύοντες ἐν Γαλατᾶ καὶ ἐλευθέρως διαπλέοντες τὸν Πόντον, ἐκώλυον τὴν πρόοδον τῶν Βενετῶν. Οὐδὲν ἠδύναντο νὰ πράξωσιν οἱ ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου ἐνοικοῦντες εὐάριθμοι Βενετοὶ, ὑπὸ τῶν Βυζαντίων ἀείποτε μισούμενοι⁴⁾).

Ἐνεκα τῆς ἀλαζονείας ταύτης, ἡ Βενετία ἐμόχθησε διὰ τῶν ὀπλων οὐχὶ νὰ καταβάλλῃ τοὺς Βυζαντίους, ἀλλὰ νὰ κατασρέψῃ ἅπαντας τοὺς ἐν Γαλατᾶ Γενονησίους, καὶ ἀκολούθως τὰς ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ ἀποικίας αὐτῶν.

Τῇ 22ᾳ Ἰουλίου τοῦ 1296, οἱ Βενετοὶ, ὀπλίσαντες ἑβδομήκοντα πέντε πλοῖα,

¹⁾ Ἀσαφῆ περὶ τούτων ὄλων εἶναι τὰ γραφόμενα τοῦ Παχυμέρη. Τόμ. Α'. σελ. 420. Κατὰ τὸν Depping, Τόμ. Α'. σελ. 181, οἱ Βενετοὶ μὴ δυνάμενοι νὰ πλέωσιν ἐν τῷ Εὐξείνῳ πόντῳ, ὑπέφεραν τότε μεγάλην σιτοδείαν. ²⁾ T. καὶ Th. Τόμ. Γ'. σελ. 329.

³⁾ Sauli. Τόμ. Α'. σελ. 97. ⁴⁾ Les Francs eux-mêmes donnaient aux Grecs qui les accueillirent, le honteux spectacle d'intrigues mutuelles, de jalousies et quelquefois de rixes sanglantes. Depping. Τόμ. Α'. σελ. 115.

ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ῥογέρου Μοροζίνη¹⁾, διέπλευσαν τὸν Ἑλλησπόντον καὶ ἐναυλόγησαν περὶ τὰ παράλια τοῦ Βυζαντίου²⁾. Τὸν εἰσπλουν τοσοῦτων πλοίων ἐκθαμβος ὁ βασιλεὺς ἐθεώρει ἐκ τοῦ ἵπποδρόμου. Ὁ Βυζαντινὸς στρατὸς ὡπλισμένος διέτρεχε τὰ παράλια τείχη, ἵνα φρουρήσῃ αὐτὰ κατὰ τῆς προσβολῆς τῶν ξένων πλοίων. Ἀπασαὶ αἱ πύλαι κεκλεισμέναι, ἐφρουροῦντο ἀπὸ πολλοὺς ὀπλίτας. Ὁ βασιλεὺς ἐπεμφε πρὸς τοὺς Βενετοὺς στολάρχους ἐπίσημόν τινα Βενετὸν, πρέσβυν ἐκ Βενετίας, διαμένοντα ἐν Βυζαντίῳ, ἵνα μάθῃ διατί ἦλθον τόσα πλοῖα. Ὁ πρέσβυς εἶτε ἀπὸ τοὺς Βενετοὺς κωλυόμενος, εἶτε τὸν βασιλέα φοβούμενος, δὲν ἐπανῆλθεν. Ἐκ τούτου ὑπονοήσαντες οἱ Βυζάντιοι τὰς κακὰς βουλὰς τῶν στολάρχων, ἐφυλάκισαν τοὺς ἐν τῇ πόλει ἐνοικοῦντας Βενετοὺς. Μετὰ τὴν ματαίαν καταδίωξίν τινων πλοίων Γενοουησιῶν, εἰσέπλευσαν καὶ ἐπλήρωσαν τὸν λιμένα τὰ Βενετικὰ πλοῖα. Οἱ πέραν Γενοουήνσιοι, γινώσκοντες τὴν κατ' αὐτῶν ἐπικειμένην ἔφοδον τῶν Βενετῶν³⁾, ἰκέτευσαν τὸν Ἀνδρόνικον ἵνα δεχθῇ αὐτοὺς καὶ γυναῖκας καὶ παῖδας καὶ πράγματα ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου. Κατένευσεν ὁ βασιλεὺς καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς «τὸ κατὰ Βλαχέρνας μέρος»⁴⁾, ὅπου ἐβύθισαν ἐπὶ τῆς παραλίας τινὰ πλοῖα ἐμπορικὰ πρὸς σωτηρίαν αὐτῶν. Ἐκαστος κατὰ τὰς δυνάμεις αὐτοῦ ὡπλίσθη. Συγχρόνως μετὰ τῶν Γενοουησιῶν, διέβησαν εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ οἱ ἐν Γαλατᾷ συνοικοῦντες Γραικοί. Τὸν Γαλατᾶν ἔρημον ἀνθρώπων, κατέκαυσαν οἱ Βενετοὶ καὶ συναπωλέσθησαν καὶ αἱ οἰκίαι τῶν Γραικῶν⁵⁾. Ταύτην τὴν ἀπώλειαν τῶν Γραικῶν βλέπων ὁ Ἀνδρόνικος, καὶ τὴν ἀθέτησιν τῆς συνθήκης διὰ τῆς ὁποίας ἀπηγορεύετο εἰς Βενετοὺς καὶ Γενοουησιοὺς ν' ἀντιμάχωνται ἐντὸς τῶν στενῶν τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τοῦ Βοσπόρου, ἀνεκηρύχθη σύμμαχος καὶ ἀρωγὸς τῶν κακοπραγούντων Γενοουησιῶν. Ἦρχισε πάραυτα ὁ Βυζαντινὸς στρατὸς προσβάλλων ἐκ τῶν τειχῶν καὶ πύργων τὰ Βενετικὰ πλοῖα, εἰς τρόπον νὰ μὴ δύνανται νὰ προσορμισθῶσι πλησίον τῶν τειχῶν⁶⁾.

Βλέποντες οἱ Βενετοὶ, ὅτι ματαίως ἠγωνίζοντο κατὰ τῶν Βυζαντιῶν, τῶν ὁποίων τὸ θάρρος ἀνερρίπιζεν ἡ ἀνδρία τοῦ Ἀνδρονίκου, ἐτράπησαν κατὰ τῶν ἐν Βλαχέρναις καταφυγόντων Γενοουησιῶν. Οὗτοι δὲ μετὰ θάρρους καὶ τόλμης

¹⁾ Ὁ ναύαρχος οὗτος κοινῶς καλεῖται Malabranca Sauli. Τόμ. Α'. σελ. 107. Dep-
ping. Τόμ. Α'. σελ. 117. ²⁾ Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 237, 845. ³⁾ «Φανερόν γὰρ ἐπὶ
σφᾶς εἶναι τὴν ἔφοδον.» Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 238. ⁴⁾ Τὸν μέσον τῆς νῦν καλου-
μένης Ἀϊθασαρή-καπουσοῦ καὶ τῆς κλειστῆς πύλης τοῦ Κυνηγοῦ παράλιον χῶρον, καλου-
μενον νῦν, ὁ ἅγιος Δημήτριος τοῦ Κανάβη. Ν. Χων., σελ. 719. ⁵⁾ Πολλοὶ Γραικοὶ συγ-
κατῶκον μετὰ τῶν Γενοουησιῶν ἐν Γαλατᾷ, ἔχοντες ἐντὸς αὐτοῦ τρεῖς ἐκκλησίας, καὶ ἐ-
τέρας διὰ τῶν ὁποίων διῆλθε μετέπειτα ἡ τάρφος τοῦ Γαλατᾶ. ⁶⁾ Οἱ Βυζάντιοι δὲν ἐ-
λησμόνησαν τὴν εὐχερῆ ὑπὸ τῶν Λατίνων ἄλωσιν τῆς Κ/πόλεως τῷ 1204, ὅταν ἀφῆκαν
ἀνενόχλητα τὰ ξένα πλοῖα νὰ πλησιάζωσι τὰ παράλια τείχη τοῦ λιμένος.

ἀντεπολέμουν. Τέλος φονεύσαντες μεγιστᾶνά τινα Βενετόν, ἠνάγκασαν τοὺς ἐχθροὺς ν' ἀποχωρήσωσιν ἐκ τῆς μάχης.

Ὁ βασιλεὺς, καλέσας τὸν ἀρχηγὸν τῶν Βενετῶν καὶ τινας σὺν αὐτῷ, ἐπέπληξεν αὐτοὺς διὰ τὰς πυρποληθείσας οἰκίας τῶν Γραικῶν, καὶ τὴν προφανῆ ἀθέτησιν τῆς μετ' αὐτοῦ καὶ τῆς Βενετίας γενομένης συνθήκης.

Ὁ Ἀνδρόνικος ἐπεμφεν εἰς Βενετίαν τὸν Νικηφόρον, γεραρὸν καὶ τίμιον ἄνδρα, ἐπίσκοπον τῆς ὑπὸ τοὺς Βενετοὺς διατελούσης Κρήτης, ἐλπίζων ὅτι εὐμενῶς ἤθελον ὑποδεχθῆ αὐτὸν οἱ Βενετοί. Ἀπήτει ἀπὸ τοὺς ἐν Βυζαντίῳ ἐνοικούντας Βενετοὺς, ὀγδοήκοντα χιλιάδας ὑπερπύρων διὰ τὴν ζημίαν τῶν πέραν κατεικούντων Γραικῶν καὶ Γενουησίων¹). Ἡ ἔρις αὕτη δὲν ἐπέπρωτο τόσον ταχέως νὰ λησμονηθῆ, διότι ὁ ναύαρχος Μυροζίνης εἰς τὸν ἀπόπλουν αὐτοῦ ἠρῆμωσε τὴν Φώκαιαν καὶ συνέλαβε πάμπολλα ἐμπορικὰ πλοῖα τῶν Γενουησίων. Οὗτοι, μὴ δυνάμενοι πιθανὸν νὰ λάβωσι τὴν αἰτουμένην ἀποζημίωσιν, ἐπέπεσαν τὸν Δεκέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους κατὰ τῶν ἐν Βυζαντίῳ εὐαρίθμων Βενετῶν, δι' αἰτίαν οὐτιδανήν²). Ἐνθυμούμενοι τοῦ Βενετικοῦ στόλου τὰς κακώσεις καὶ ἀρπαγὰς, μετ' ἑαυτῶν ἐβλάστησαν τοὺς ἐν τῇ πόλει καὶ ταῖς οἰκίαις ἀθώους Βενετοὺς, δεομένους καὶ ἰκετεύοντας³). Τὸν βασιῦλον κατακράτησαν ἐκ τῆς στέγης τῆς οἰκίας αὐτοῦ. Ἐσφράξαν πάντας τοὺς ἐπιφανεῖς Βενετοὺς. Τινὲς βάνησσοι, σκυτοτόμοι καὶ πιθωτοποιοὶ, διέφυγον τὴν ὄργην τῶν ἐχθρῶν, καὶ μὴ τολμῶντες νὰ μένωσιν ἐντὸς τῆς πόλεως, ἀπεδήμησαν εἰς τὴν πάτριον χώραν, ὅπου ἀνήγγειλαν τὰ γεγονότα εἰς τὴν γερουσίαν τῆς Βενετίας⁴).

Ἰνα καταπραῶνη τὴν δικαίαν ὄργην τῶν Βενετῶν ὁ Ἀνδρόνικος, ἐπεμφεν εἰς Βενετίαν δύο πρέσβεις, τὸν μοναχὸν Μάξιμον τὸν Πλανοῦδην καὶ τὸν ὀρφανότροφον Λέοντα, ἀπολογούμενος ὅτι ἀμέτοχος ἦτον ἡ βασιλεία τῶν ὑπὸ τῶν Γενουησίων ἐν Κ/πόλει κατὰ τῶν Βενετῶν πεπραγμένων.

Οἱ πρέσβεις, τοὺς ὁποίους καλεῖ ἐλλογίμους καὶ συνετοὺς ὁ Χαχυμέρης⁵), ἀφιχθέντες ἐν Βενετία, ἐκινδύνευσαν ἐν μέσῳ τοσούτων συγγενῶν τῶν ἐν Κ/πόλει θανατωθέντων Βενετῶν. Κατηνάσθη ἡ ὄργη τοῦ λαοῦ, μαθόντος ὅτι διὰ

¹) Sauli. Τόμ. Α'. σελ. 110. ²) « Ἐκ τινος εἰκαίας αἰτίας παρακροτήσαντες ἑαυτοὺς. » Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 242. ³) Tout ce que ces deux peuples ont tenté au moyen âge pour . . . se ruiner réciproquement est incroyable. Depping. Τόμ. Α'. σελ. 138, 204. « Τότε δὲ διαφορᾶς ἐνοστάσης μεγίστης μεταξὺ Γενουιτῶν καὶ Βενετικῶν, ὡς πᾶσι πάντας δι' ἐχθρας εἶναι καὶ κακὸν ἀλλήλοις ἀπάντημα γίνεσθαι καὶ ναυσὶ πλέοντας καὶ ὄδοιποροῦντας πεζῆ. » Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 232. ⁴) Κατὰ τὸν Sauli, μόνος ὁ ἱστορικὸς Jacobo da Varagine (Chronicon Januense R. I. Τόμ. IX. σελ. 56) μνημονεῖ ἐν συντόμῳ τὴν σφαγὴν ταύτην τῶν Βενετῶν. Ἀκολούθει τὸν Παχυμέρη καὶ Γρηγορέν. ⁵) Τόμ. Β'. σελ. 243.

τοῦ θανάτου τῶν δύο πρέσβειων, μεγάλως ἐκινδύνευον οἱ ὀλίγοι εἰσέτι σωζόμενοι ἐν Κ/πόλει Βενετοί. Ἀπῆτει ἡ γερουσία ἔν' ἀποδῶση ὁ βασιλεὺς ὄσα πράγματα καὶ χρήματα ἔλαβεν ἀπὸ τοὺς Βενετοὺς, πρὸς ἀποζημίωσιν τῶν ἐν Γαλατᾶ πυρποληθεισῶν οἰκιῶν, λέγουσα, ὅτι ἔληξεν ἡ σύμβασις καὶ ὅτι ταῦτα, μόνον ἐν καιρῷ εἰρήνης ἐφαρμόζονται. Ἀκαμπτος ἦτον ὁ Ἀνδρόνικος, καλῶς γινώσκων ὅτι ἡ Βενετία ἐμέλλε πάλιν νέας συνθήκας νὰ συνάψῃ, μὴ δυναμένη νὰ ἐμπορευῆται σήμερον, εἰ μὴ εἰς τὰς θαλάσσας τοῦ Βυζαντίου ¹⁾).

Ἐν τῇ μεταξὺ τῶν δύο ἀντιμαχομένων πολιτειῶν Γενοῦης καὶ Βενετίας γενομένη συνθήκη τῆς 25ης Μαΐου 1299, ἐμπεριέχεται ὁ ἀκόλουθος ὄρος. Ἄν ποτε Βενετοὶ προσβάλωσιν ἡ κυριεύσωσι τόπον ἢ χώραν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωμανίας, καὶ ἡ κοινότης ἢ οἱ ἄνδρες τῆς Γενοῦης, πρὸς χάριν τοῦ αὐτοκράτορος, ἀποκρούσωσι τὴν προσβολὴν ταύτην, ἵνα μὴ λογίζωνται οἱ Γενοῦήσιοι, ἕνεκα τούτου, ἐχθροὶ τῆς Βενετίας ἢ ἀθετηταὶ τῆς ἀνω εἰρήνης ²⁾).

Τὰς συνεχεῖς διαμάχας τῶν δύο τούτων δημοκρατιῶν ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς θαλάσσαις, περιέγραψαν οἱ Ἴταλοὶ ἱστορικοί. Ἡ ἐν Γαλατᾶ ἀποικία τῶν Γενοουησίων καὶ ἡ ἐν τῷ Εὐξείνῳ πόντῳ ἐπιχειρησάτη αὐτῶν ἐμπορία, κατετάραττον τοὺς ἀντιζήλους Βενετοὺς. Ἡ ἔφοδος τοῦ στολάρχου Μοροζίνου κατὰ τῶν ἐν Γαλατᾶ Γενοουησίων καὶ ὁ προφανὴς πόλεμος κατὰ τῶν τειχῶν τοῦ ἰδίου Βυζαντίου, ἐπέσειε τοὺς Βυζαντίους ὅτ' ἡ Βενετία, πιθανόν νὰ ἐπαναλάβῃ τ' αὐτὰ στρατηγήματα κατὰ τῶν Γενοουησίων καὶ τῶν ὑπερασπιζόντων αὐτοὺς Βυζαντιῶν, ἕως οὗ ἐξαφανίσῃ τὴν ἀποικίαν ταύτην, καὶ δυνηθῇ ἄνευ κωλύματος οὐδενός, νὰ διαπλῆ τὸν Εὐξείνιον πόντον. Τούτων ὄλων ἕνεκα, οἱ Βενετοὶ μετὰ δεκαοκτῶ τριήρων ³⁾ προσέβαλον ἐν νέου τὴν Κ/πολιν τῷ 1302ῳ, καὶ ἐπυρπόλησαν πάσας τὰς ἐκτὸς τῶν τειχῶν οἰκίας τοῦ Βυζαντίου. Ὁ Ἀνδρόνικος ⁴⁾ ἄνευ πλοίων, ἠναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ μετὰ τῶν Βενετῶν οὗτοι δὲ κατὰ τὸν Γρηγορᾶν, «πλείω τῶν ζητουμένων συλλεξάμενοι χρήματα, ἀνεχώρησαν οἴκαδε.»

Οἱ Γενοῦήσιοι πολλὰ ἄλλοτε πάθοντες ἀπὸ τοὺς Βενετοὺς, κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Μοροζίνου, ἐθεῶντο τὰ γένομενα ἐκ τοῦ Γαλατᾶ, οὐδεμίαν βοήθειαν παρέχοντες εἰς τοὺς Βυζαντίους, τοῦλάχισον οὐδεὶς λόγος περὶ αὐτῶν εἰς τοὺς ἡμετέρους συγγραφεῖς.

Οἱ Γενοῦήσιοι γινώσκοντες κάλλιον τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων, τὴν κατ'αὐτῶν ἐχθραν τῆς Βενετίας, ἤτησαν ἀπὸ τὸν Ἀνδρόνικον τὴν ἄδειαν νὰ περιτα-

1) Tutti i commerci dell'Asia si facevano a quei tempi per la navigazione del Mediterraneo. . Restarono solo aperte a Venezia le strade del mar nero et dell'Armenia. Sauli. Τόμ. Α'. σελ. 99, 100, 122. 2) Sauli, Τόμ. Α'. σελ. 124, ἐν σημ. 3) Sauli, Τόμ. Α'. σελ. 127. Ν. Γρηγορᾶς. Τόμ. Α'. σελ. 208. 4) «Τῷ μὴ κεκτῆσθαι τριήρεις ἀντιστρατευομένας.» Ν. Γρηγορᾶς. Τόμ. Α'. σελ. 208.

φρεύσῳσι τὸν Γαλατᾶν, ἵνα εἰς τὸ ἐξῆς προφυλάττωνται ἀπὸ τὰς συνεχεῖς ἐφόδους τῶν Βενετῶν.

Ταῦτα ἐπιβεβαιοῦνται ἀπὸ ἐγγραφον Λατινικόν, διασωθὲν εἰς τ' ἀρχεῖα τῆς Γενοῦης καὶ δημοσιευθὲν τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Σχούλη¹⁾. Χρονολογεῖται τὸν Μάιον τοῦ 1303ου, καὶ κατεγράφη ἐν ἔτος μετὰ τὴν ἄνω ἐκστρατείαν τῶν Βενετῶν. Μολονότι τὰ πλεῖστα τῶν ἐν τῷ ἐγγράφῳ ἐμπεριεχομένων εἶναι σήμερον ἀσαφῆ, καὶ οἱ ἐν αὐτῷ μνημονευόμενοι τόποι καὶ ναοὶ πρὸ πολλοῦ ἐξηφανίσθησαν, καλὸν εἶναι ἵνα μεταγλωττίσω αὐτὸ, χάριν τῆς ἡμετέρας ἱστορίας καὶ τῆς μελέτης τῶν μετέπειτα ἐν Γαλατᾶ γεγονότων.

«Ὁ τόπος ἐν Γαλατᾶ δωρηθεὶς τῇ ἐνδόξῳ κοινότητι τῆς Γενοῦης, δι' ὀρισμοῦ τοῦ κραταιοῦ καὶ ἀγίου ἡμῶν Αὐτοκράτορος, ἔχει τὸν ἀκόλουθον ὄρον. Ἄρχεται ἀπὸ τὴν παραλίαν παρὰ τὴν ἀποβάθραν καλουμένην παλαιὸν ναυπηγεῖον, μακρὰν αὐτῆς, ὅσον βήματα εἴκοσι πέντε τῶν ἐπτὰ σπιθαμῶν²⁾, καὶ ἀνέρχεται πρὸς βορρᾶν, ἀφίνων ἀριστερόθεν τὰ ἱερὰ ὄρια καὶ τὸν σεπτὸν ναὸν τοῦ τιμίου προφήτου καὶ προδρόμου τοῦ Κυρίου, Ἁγίου Ἰωάννου, καὶ μακρὰν τῶν ὀρίων αὐτοῦ ὅσον βήματα τρία. Ἐπειτα εἰσέρχεται ἐντός τινος ἀμπέλου τοῦ Περδικάρη, λαμβάνων ἀπὸ τὴν ἀμπελον ταύτην, γῆν τεσσάρων βημάτων, καὶ φθάνει εἰς τὸν χάνδακα αὐτῆς. Ἀπὸ τὴν παραλίαν μέχρι τοῦ χάνδακος τῆς ἀμπέλου, εἶναι βήματα τῶν ἐπτὰ σπιθαμῶν, καθὼς ἀνωτέρω ἐρρέθη, ἐννεήκοντα. Ἐκ τοῦ μέρους τούτου ὑπάγει δι' εὐθείας γραμμῆς πρὸς ἀνατολάς, λαμβάνων ἐκ τῆς αὐτῆς ἀμπέλου τέσσαρα βήματα, καὶ παρατεινόμενος εἰσέτι δι' εὐθείας γραμμῆς, φθάνει εἰς τὴν ἀμπελον τῆς σεπτῆς μονῆς τοῦ Λιβός. Ἀφίνει ἀριστερόθεν τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἀγίου καὶ μεγαλομάρτυρος Θεοδούλου, ἀπέχουσαν ἐκ τῶν ὄρων τούτων εἰκοσιτέσσαρα βήματα. Διατέμνει τὴν ἄνω ἀμπελον, ἀπομακρυνόμενου τοῦ ὄρου, ἀπὸ τὸ τεῖχος τὸ διαχωρίζον ταύτην τὴν ἀμπελον, τὴν καλουμένην Μακρόπιτταν, πεντήκοντα τέσσαρα βήματα. Διέρχεται ἔπειτα διὰ φρέατος εὐρισκομένου ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἁγίας Εἰρήνης, ἄλλοτε κοιμητηρίῳ τῶν Γενοουησίων³⁾. Διέρχεται ὁμοίως τὸ τεῖχος τῆς ἀμπέλου τοῦ Λογοθέτου στρατιωτικοῦ ποτὲ Κιννάμου, ἀπέχον ὅσον βήματα τρία, διέρχεται πλησίον τοῦ τεύχους τούτου καὶ φθάνει εἰς ἄλλο τεῖχος ἑτέρας ἀμπέλου τοῦ ῥηθέντος Λόγοθέτου τοῦ στρατιωτικοῦ, κάταντικρὺ τῆς πύλης τοῦ ἱεροῦ ναοῦ τοῦ ἀγίου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου, ἀπεχούσης ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ ὄρου τούτου ὅσον βήματα εἴκοσι ὀκτώ. Ἀπὸ τὸν ἄνω εἰρημένον χάνδακα τῆς ἀμπέλου

¹⁾ Τόμ. Β'. σελ. 209. ²⁾ *Vetus tarssana, distantem ab ipsa passus septem parmorum viginti quinque.* Ἰδ. σελ. 209. ³⁾ Ὁ Πατριάρχης, σελ. 164, λέγει ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη ἔκειτο ἐν τῷ στόματι τοῦ λιμένος ὅπου νῦν ὁ Τὸπ-χανές. Ἡ ἐν τῷ ἐγγράφῳ τούτῳ μνημονευομένη ἐκκλησία ἦτο μεσόγειος. «Ὁ Ἅγιος Ἀνδρέας... ἐχειροτόνησε τὸν Ἅγιον Στάχυν εἰς τὴν Ἁγίαν Εἰρήνην τοῦ Γαλάτου πέραθεν.» Κωδινός, σελ. 149.

τοῦ Περδικάρη, μέχρι τοῦ τείχους τῆς δευτέρας ἀμπέλου τοῦ Λογοθέτου στρατιωτικοῦ ποτὲ Κιννάμου, εἶναι βήματα διακόσια δεκαεπτὰ. Ἐπειτα κλίνει ὁ ὄρος οὗτος πρὸς νότον, ἀφίνων ἀριστερόθεν τὸν ἱερὸν καὶ σεπτὸν ναὸν τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων, ὅσον βήματα δέκα μακρὰν αὐτοῦ. Μετέπειτα κλίνει κατ' εὐθειαν πρὸς ἀνατολὰς, ἀφίνων πάλιν ἀριστερόθεν τὸν αὐτὸν ναὸν, καὶ φθάνει εἰς τὸν περίβολον τοῦ ξενῶνος Λογοθέτου τινὸς στρατιωτικοῦ, καὶ μακρὰν αὐτοῦ βήματα δεκατέσσαρα. Ἐπειτα ἐκ νέου στρέφει πρὸς νότον, ἀφίνων ἀριστερόθεν τὸν ἱερὸν καὶ σεπτὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου καὶ Ἐνδόξου Νικολάου, ἀπέχοντα ὅσον βήματα ἕξ. Κλίνει πάλιν πρὸς ἀνατολὰς, ὅσον βήματα τριάκοντα, ἀφίνων ἀριστερόθεν τὸν αὐτὸν ναὸν ἀπέχοντα ὅσον βήματα ὀκτώ. Ἐκ νέου κλίνει πρὸς νότον, κατερχόμενος κατ' εὐθειαν γραμμὴν εἰς τὴν παραλίαν, μακρὰν τοῦ τείχους τοῦ πύργου τοῦ Γαλατᾶ, ὅσον βήματα ἑβδομήκοντα. Ἀπὸ τὸ ἄνω εἰρημένον τεῖχος τῆς ἀμπέλου τοῦ Λογοθέτου στρατιωτικοῦ Κιννάμου, μέχρι τῆς παραλίας, εἶναι ἑβδομήκοντα καὶ πέντε βήματα. Ἐπειτα διέρχεται πρὸς δυσμὰς παρὰ τὴν παραλίαν μέχρι τοῦ τόπου ὅθεν ἤρχισε, βήματα τριακόσια τριάκοντα ἑννέα. Ὁρίσθη δὲ ὁ ἐκτὸς τοῦ ὄρου τούτου τόπος, μέχρις ἐξήκοντα πήχεων, ἵνα ἦναι πανταχόθεν κενός, ἀνευ οἰκημάτων, ἐξαιρουμένων τῶν καταλυμάτων τῶν ἱερέων τῶν λειτουργούντων εἰς τοὺς ἄνω εἰρημένους ἱεροὺς ναοὺς. Οὐδεὶς Γραικός, οὐδ' ἄλλος τις δύναται νὰ ἐγείρῃ ἐκεῖσε οἶκημα. Ἀνάγκη δὲ νὰ ἦναι κενός καὶ ὁ μέσον τοῦ ὄρου καὶ τοῦ φρουρίου τοῦ Γαλατᾶ παράλιος χώρος, καθὼς περὶ τούτου ἀνήγγειλε καὶ διέταξεν ὁ Ἅγιος καὶ κραταῖος ἡμῶν κύριος ὁ Αὐτοκράτωρ ».

Ταῦτα τὰ πρώτιστα ὄρια τοῦ Γαλατᾶ, παρέτειναν οἱ Γενουήσιοι μετὰ τινα ἔτη, ἐπὶ Καντακουζηνοῦ.

Ὁ Γαλατᾶς τὸ πάλαι ἐκαλεῖτο Συκώδης, συνηθέστερον Συκαῖ, καὶ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος Συκῆ¹⁾. Ἀκολούθως ἐκλήθη τὸ Γαλάτου καὶ τὰ Γαλάτου, καὶ συνηθέστερον Γαλατᾶς, ὄνομα κοινὸν πολλῶν κωμοπόλεων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους²⁾. Ἐπὶ Βυζαντίων, ὁ Γαλατᾶς ἐμπεριεῖχε λουτρά, ἀγορὰς καὶ λείψανα Ἑλληνικῶν ναῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἀνήγειραν ἐκκλησίας. Ἀναφέρονται³⁾ καὶ πύργοι ἐγερθέντες πρὸς ἀσφάλειαν τῶν ἐγκατοίκων· βέβαιον εἶναι ὅτι οἱ Γε-

¹⁾ Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Β'. σελ. 33. Στράβων. Τόμ. Β'. σελ. 44; ἐκδ. Κοραῆ. C. Christ., ἄρθρον Sycae. Πασχ. Χρον. Τόμ. Α'. σελ. 565. Γ. Κωδινός, σελ. 6.

²⁾ Ν. Γρηγοράς. Τόμ. Α'. σελ. 80, 87. Γαλατᾶς «χωρίον τῆς Αἰτωλίας.» Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου ὑπὸ Π. Α. Π., ἐν Ἀθήναις, 1856. Τόμ. Β'. σελ. 39. Ὅνομα κύριον «γαμβρὸν ἐν αὐτῇ τὸν Γαλατᾶν.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Δ'. σελ. 13. «Νικήτα τοῦ Καταφυγιώτου τοῦ Γαλατᾶ.» Ἰδ. σελ. 197. Μελετίου Γεωργ. Τόμ. Γ'. σελ. 97. Ἑλληνικώτερον Γαλακτᾶς.

³⁾ «Ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ ὁ βασιλεὺς Ἰουστινιανὸς ἀνένεωσε τὸ προάστειον Συκᾶς . . . καὶ τὸ θέατρον καὶ τὰ τείχη.» Πασχ. Χρον. Τόμ. Α'. σελ. 618.

νουήνσιοι εὐρήκαν τὸν τόπον πάντῃ ἀφρούρητον ἢ μᾶλλον ἀτείχισον¹⁾. Ὑπῆρχε τότε ὁ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τοῦ Γαλατᾶ μέχρι τοῦδε σωζόμενος [μέγιστος πύργος, ἐγερθεὶς ὑπὸ Ἀναστασίου τοῦ Δικόρου²⁾] καὶ ἀνυψωθεὶς μετέπειτα ὑπὸ τῶν Γενοουηνσίων μικρὸν πρὸ τῆς τελευταίας ἀλώσεως.

Οἱ Γραικοὶ ἔνεκα τοῦ πλήθους τῶν Ἰταλῶν καὶ τῆς μετ' αὐτῶν κακῆς συμβιώσεως, πιθανὸν παρήτησαν τὰς ἐν ἐτέρῳ ἐγγράφῳ μνημονευόμενας τρεῖς ἐκκλησίας καὶ μετώκησαν ἐκεῖ ὅπου σήμερον εὐρίσκονται. Καθὼς οἱ Ὀθωμανοὶ ἤγειραν ἐπὶ τῶν πλείστων γηπέδων τῶν Ἑλληνικῶν ἐκκλησιῶν τὰ τεμένη αὐτῶν, οὕτω καὶ οἱ Γενουήνσιοι ἀνέκτισαν τὰς ἐκκλησίας αὐτῶν ἐπὶ τῶν ἡμετέρων. Φρονῶ ὅτι τὸ Ἀράπ-τζαμησῆ καὶ τὸ Γενί-τζαμη, (ἄλλοτε τοῦ Ἀγίου Φραγκίσκου³⁾), ἐν τῷ χώρῳ τούτῳ, ἦσαν τὸ πάλαι δύο ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν τούτων.

Ἄν ὅμως τὰ βόρεια ὄρια τοῦ Γαλατᾶ εἶναι ἀσαφῆ, τὰ τῆς παραλίας, ἐκτεινόμενα ἀπὸ τοῦ Καρακιοὶ μέχρι τοῦ Καλαφάτ-γερῆ, εἶναι ἀναμφιβόλως ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα σήμερον βλέπομεν.

Ἀπὸ τὴν ἀποβάθραν Καρακιοὶ μέχρι τῆς πρώτης ἀποβάθρας ἀναφερομένης ἐν τῷ ἐγγράφῳ, εἶναι βήματα ἑπτακόσια πενήκοντα, ἴσα σχεδὸν μὲ τὰ τριακόσια τριάκοντα ἑννέα βήματα τῶν ἑπτὰ σπιθαμῶν. Ἐδῶ κατέρχεται ἐκ τῆς Ὀθωμανικῆς συνοικίας μέγα καὶ ἐρυμνὸν τεῖχος, παρατεινόμενον κατὰ τὸ ἐγγράφον πρὸς βορρᾶν, ἑννεήκοντα βήματα. Ἀπὸ τὸ Καρακιοὶ πάλιν πρὸς βορρᾶν εἶναι ἑκατὸν ἑννεήκοντα βήματα, ἴσα μὲ ἑβδομήκοντα πέντε τῶν ἑπτὰ σπιθαμῶν. Οὕτω καταφαίνεται, ὅτι ὁ χώρος ἦτο παράλιος καὶ κατὰ τὸν Παχυμέρη⁴⁾ « ἐπιμήχιστος ».

Ταύτην τὴν σύντομον περιγραφὴν τῶν πρώτων ὀρίων τοῦ Γαλατᾶ, ἀναπληροῖ ἢ μετὰ τοῦ Ἀνδρονίκου γενομένη συνθήκη τὸν Μάρτιον τοῦ ἐπομένου ἔτους 1304. Οἱ πρέσβεις τῆς Γενοῦης, Γουλδὸς Ἐμβριάκος καὶ Ἀκουρσος Φερράριος, ἐστάλησαν εἰς Κ/πολιν, παρακαλοῦντες τὸν Ἀνδρόνικον ἵνα ἐκ νέου ἐπικυρώσῃ τὰ πρὸ πολλοῦ ἀπονεμηθέντα προνόμια, καὶ τὴν παραχώρησιν τοῦ Γαλατᾶ εἰς τοὺς Γενοουησίους⁵⁾. Ταῦτα τὰ προνόμια ἀπονέμει ὁ Ἀνδρόνικος πρὸς ἐνδειξιν τῆς ἀγάπης αὐτοῦ πρὸς τὴν Γένουαν καὶ τοὺς πλησίον τῆς πόλεως ἐνοικοῦντας πιστοὺς καὶ τιμίους Γενοουησίους.

Ὅρίζει πρῶτον, ὅτι ὁ τόπος ὁ ἐκτὸς τῆς τάφρου τῆς ὀρίζουσας τὸν Γαλα-

1) «Αὐτοὶ γὰρ ἐξ ἀρχῆς ὀλίγα τινὰ καὶ φαῦλα περὶ τὸν τόπον οἰκήματα συγχωρηθέντες συστήσασθαι.» κτλ. Ν. Γρηγοράς. Τόμ. Β'. σελ. 844. Omnino immunita. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 339, ἐν σημ. 2) Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Β'. σελ. 44. Κ/πολις Πατρ., σελ. 162. «Εἰς τοὺς πύργους τοῦ περιβόλου ἀνέβαινον, ὅς ἐν Συκαῖς ἐστίν.» Προκοπίου Τόμ. Α'. σελ. 257. «ἀνενεώθη τὰ μέρη Συκῶν καὶ τὸ θέατρον καὶ τὰ τεῖχη.» Μαλακᾶ Χρονογρ., σελ. 430. 3) Belin, σελ. 63. 4) Τόμ. Α'. σελ. 168. 5) Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 244.

λατᾶν, μέχρις ἐξήκοντα πήχεων, νὰ ἦναι κενός, ἄνευ οὐδεμιᾶς οἰκίας. Ἐντὸς ῥῆως τῶν ὀρίων, οἱ Γενουήνσιοι δύνανται ἀκωλύτως νὰ κτίσωσι οἰκίας καὶ ἕτερα κτίρια κατὰ τὴν θέλησιν καὶ πρὸς ἀσφάλειαν ἑαυτῶν, ἐκτὸς τείχους ἐντὸς τοῦ τετραγώνου τούτου τόπου, τὸ ὁποῖον ῥητῶς διατάττει νὰ μὴν ἐγερθῇ ἐν Γαλατᾶ¹⁾.

Ἴνα ἔχωσιν ἐν τῷ Γαλατᾶ οἱ Γενουήνσιοι καὶ ὅσοι λογίζονται ὡς Γενουήνσιοι, ἄνευ οὐδενὸς κωλύματος, σφαγεῖα καὶ σφαγεῖς Γενουηνσίους, δημαρχεῖον, λουτρόν, ἰδίας ἐκκλησίας, ἱερεῖς Γενουηνσίους καὶ Λατίνους, μέτρα καὶ σταθμὰ, γραμματεῖς καὶ πάντα κατὰ τὴν θέλησιν αὐτῶν. Ζυγίζομένων δὲ τῶν ἐμπορευμάτων, νὰ συμπαρευρίσκωνται γραμματεῖς ἢ ἕτεροι ἐντολεῖς τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ τελωνεῖου.

Μολονότι οἱ Γενουήνσιοι εἰν' ἐλεύθεροι νὰ ζυγίζωσι τὰ ἐμπορεύματα αὐτῶν, ὅσοι ὅμως ὑπάγονται εἰς τὸ τελωνεῖον τοῦ κράτους, ὀφείλουσι τὸν ὠρισμένον φόρον εἰς τὸ αὐτοκρατορικὸν τελωνεῖον κατὰ τοὺς νόμους.

Ἐντὸς τοῦ χώρου τοῦ Γαλατᾶ παραχωρηθέντος εἰς τοὺς Γενουηνσίους, εἶναι τρεῖς ἐκκλησῖαι ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Παναγιωτάτου Πατριάρχου. Αἱ ἐκκλησῖαι αὗται νὰ ἔχωσιν ἱερεῖς Γραικοὺς, ψάλλοντας καὶ λειτουργοῦντας κατὰ τὰς ἐνιαυσίους διατάξεις τοῦ Πατριάρχου.

Ἄν Γενουήνσιος ἢ Γενουήνσιος λογιζόμενος, ἐγίνεν ὑπήκοος ἄλλου ἔθνους ἢ Βυζάντιος, θέλει λογίζεσθαι εἰς τὸ ἐξῆς ὡς Γενουήνσιος. Ἄν δὲ Βυζάντιος ἢ ἕτερός τις ὑπήκοος τοῦ ἡμετέρου κράτους, ἐγινε Γενουήνσιος, νὰ ἐπανεέλθῃ ὑπὸ τὴν ἡμετέραν ἐξουσίαν καὶ μὴ μετέχη τῶν προνομίων καὶ δικαιωμάτων τῶν Γενουηνσίων.

Μετὰ τὴν ἐπανάληψιν τινῶν ὄρων ἀναφερομένων εἰς προηγούμενα χρυσόβουλλα, λέγει τὸ ἐγγράφον Ἐκονέμομεν τῇ ἐνδόξῳ καινότητι τῆς Γενούης, καὶ ἐκάσω Γενουηνσίῳ, καὶ τοῖς λογιζομένοις Γενουηνσίοις, ἐλευθερίαν καὶ ἀτέλειαν, κατὰ θάλασσαν καὶ ξηρὰν, εἰς τε τοὺς λιμένας καὶ τὰς ἡμετέρας νήσους. Πάντες δὲ οἱ Γενουήνσιοι εἰσερχόμενοι ἢ ἐξερχόμενοι καθ' ὅλον τὸ ἡμέτερον κράτος, πωλοῦντες ἢ ἀγοράζοντες, συναλλάττοντες ἢ ἕτερον ἐμπόριον μετερχόμενοι, κατὰ τὰς συνθηκὰς τοῦ ἐμπορίου, ἵνα μὴ δίδωσι τελώνιον ἢ οὐδενὸς εἶδους ἕτερον φόρον, ἐξαιρουμένου τοῦ φόρου τοῦ ἁλατος καὶ τῆς μαστίχης. Ὅμοίως καὶ οἱ μεταβαίνοντες ἀπὸ χώραν εἰς χώραν, διὰ ξηρᾶς ἢ διὰ θαλάσσης,

1) Praeter tantum modo murum castri quod quidem construere in ipso loco volumus non licere. Sauli, Τόμ. Β'. σελ. 211. Ἀπορῶ ὅτι πάντες οἱ ἰστοροῦντες τὰ τοῦ Γαλατᾶ, λαλοῦσι περὶ τείχους. Les faubourgs de Péra et de Galata qui furent entourés de murs et de fossés. Depping. Τόμ. Α'. σελ. 116. Les Génois sollicitèrent et obtinrent la faculté de protéger leur faubourg par des murailles et des tours. Miltitz, Τόμ. Β'. σελ. 88. Ταῦτα ἀνηγέρθησαν μετὰ τινα ἔτη.

μετ' ἐμπορευμάτων ἢ ἄνευ αὐτῶν, καὶ οἱ ἐκεῖθεν ἀγοράζοντες ἢ χάριν κέρδους ἄλλοθι ἐμπορεύματα μετακομίζοντες, ἵνα ᾖναι παντελῶς ἐλεύθεροι καὶ ἀτελεῖς, οὐδένα φόρον τελοῦντες.

Ἄν δὲ Γενοῦήνσιος, ἢ ἕτερος, Γενοῦήνσιος λογιζόμενος, πληρώσῃ τι ἢ ζημιωθῇ ἐν χώρᾳ τοῦ ἡμετέρου κράτους ἀπὸ τελῶνας εἴτε εἰσπράκτορας, τὸ ἡμέτερον κράτος ν' ἀποδώσῃ εἰς τὸν πληρώσαντα ἢ ζημιωθέντα, ὅσα ἐνώπιον τοῦ ποτεστάτου ἢ τῶν Γενοῦησιῶν προξένων, δηλώσῃ ὅτι ἀφηρέθησαν ἀπ' αὐτοῦ.

Πρὸς τούτοις, πάντας τοὺς κακούργους Γραικοὺς εἴτε Λατίνους, (ἐξαιρουμένων ἐκείνων μετὰ τῶν ὁποίων ἔχομεν συνθήκην) τοὺς κακοποιοῦντας τοὺς Γενοῦησιῶν, θέλομεν καταδιώκει καὶ τιμωρεῖ κατὰ τὸν νόμον. Ὅμοίως καὶ οἱ Γενοῦήνσιοι θέλουσι συλλαμβάνει καὶ τιμωρεῖ τοὺς κακούργους Γενοῦησιῶν κατὰ τὸν νόμον.

Ἐκ τῶν ἡμετέρων χωρῶν, εἴν' ἐλεύθεροι οἱ Γενοῦήνσιοι ν' ἀγοράζωσι τρόφιμα, ἐκτὸς τοῦ σίτου καὶ ἐτέρων σπόρων, καὶ ἐξάγωσιν αὐτὰ ἐκ τῆς ἡμετέρας χώρας, ἄνευ τελωνίου ἢ ἐτέρου κωλύματος.

Ἐκ τῶν χωρῶν τοῦ Εὐξείνου πόντου μὴ ὑποκειμένων εἰς τὸ κράτος ἡμῶν, εἴν' ἐλεύθεροι οἱ Γενοῦήνσιοι νὰ ἐξάγωσι δι' αὐτῶν καὶ δι' ἄλλων, καὶ μετακομίζωσι δι' αὐτῶν καὶ δι' ἄλλων οἰαδήποτε ἐμπορεύματα, σίτον τρόφιμα ξυλικὴν πίσσαν στυπηρίαν καὶ πάντα τὰ ἄλλα, ἄνευ οὐδενὸς κωλύματος ἐκ μέρους τοῦ ἡμετέρου κράτους καὶ διὰ τὰ ἐμπορεύματα, ταῦτα οὔτε τελῶνης ἢ ἕτερος εἰσπράκτωρ δικαιοῦται ἵνα αἰτήσῃ τέλος.

Πρὸς τούτοις, δὲν θέλομεν κρατήσῃ ἢ συγχωρήσῃ νὰ κρατηθῇ πλοῖον Γενοῦήνσιον ἢ Γενοῦησιῶν λογιζόμενον, εἴτε αὐτοὺς εἴτε τὰ ὑπάρχοντα αὐτῶν, ἀλλὰ νὰ ἐξέρχωνται ἐλευθέρως ἐκ τῶν χωρῶν τοῦ ἡμετέρου κράτους αὐτοὶ καὶ τὰ ἐμπορεύματα αὐτῶν, ἐκτὸς ἂν τις ἐξ αὐτῶν κατηγορηθῇ ὡς κλέπτῃς ἢ ἄρπαξ, τὸν ὁποῖον θέλει δικάσει τὸ δικαστήριον τῶν Γενοῦησιῶν καὶ τιμωρήσῃ κατὰ τὸν νόμον¹).

Ἐξ ὅλων τῶν συνθηκῶν τούτων καταφαίνεται ἡ σύνεσις τῶν Γενοῦησιῶν καὶ ἡ ἄνοια τῶν ἡμετέρων βασιλέων. Ναι μὲν ἠδύνατο ὁ βασιλεὺς νὰ συλλάβῃ ἐμπορεύματα λαθραίως ἀπὸ τοὺς Γενοῦησιῶν εἰσαγόμενα, ν' ἀφαιρέσῃ ἀπὸ κλέπτας καὶ ληστὰς Γενοῦησιῶν χρήματα καὶ πράγματα ἀνήκοντα εἰς ὑπηκόους αὐτοῦ, οὐδέποτε ὅμως κατὰ τὰς συνθήκας, ἠδύνατο νὰ τιμωρήσῃ Γενοῦήνσιον ἢ Γενοῦήνσιον λογιζόμενον. Εἰς πᾶσαν συνθήκην ῥητῶς καὶ σαφέστατα ἐπαναλαμβάνεται ὁ ὅρος οὗτος, ὅτι πᾶς Γενοῦήνσιος συλλαμβάνεται δικά-

¹) Τὰς συνθήκας ταύτας μνημονεύει ὁ Ἱ. Καντακουζηνός. Τόμ. Γ'. σελ. 188. «Τοῖς μὲν ἐκ Γενοῦης ἔθετο σπονδὰς διηνεκεῖς ἐπὶ τῷ ἐκείνους μὲν εἶναι ἀτελεῖς παντάπασι ἐν πάσαις πόλεσι καὶ ἐμπορίαις ἃ εἰσὶν ὑπήκοα Ῥωμαίοις.» Ἡ συνθήκη αὕτη ὑπεγράφη ἐν τῷ παλατιῷ τῶν Βλαχερνῶν. Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 216.

ζέται καὶ τιμωρεῖται ἀπὸ τὸν ποτεστάτον, καὶ δικάζεται, οὐχὶ κατὰ τὸν Βυζαντινὸν νόμον, ἀλλὰ κατὰ τὸν προικὸν νόμον, τὸν ὁποῖον ἡ κοινότης τῆς Γενούης συνέταξε διὰ πάσας τὰς ἐν Ῥωμανίᾳ καὶ Εὐξείνῳ πόντῳ ἀποικίας αὐτῆς¹⁾.

Δὲν παρήλθε πολὺς χρόνος καὶ οἱ ἡμέτεροι βασιλεῖς ἐθέρισαν τοὺς καρποὺς τῆς ἀφροσύνης αὐτῶν²⁾. Οἱ Βυζάντιοι ὀσημέραι πτωχεύοντες, μετὰ πικρίας ἐβλεπον τοὺς Γενουησιῶτας ὑπερμέτρως πλουτοῦντας. Τοιαῦτα εἶναι πάντοτε τοῦ ἐμπορίου τὰ τέλη, ὅταν προνομιούχοι τινες καρπίζονται πλειότερα τῶν ἄλλων κέρδη, καὶ οἱ πλείστοι γογγύζοντες πτωχεύωσι καὶ μαραίνωνται³⁾. Ἄλλοι οἱ ἡμέτεροι βασιλεῖς, θωπεύοντες μετὰ τοσοῦτων προνομίων τοὺς Γενουησιῶτας, ἤλπιζον διὰ τῆς ἀρωγῆς τῆς ἰσχυρᾶς ταύτης δημοκρατίας, ἵν' ἀποκρούσωσι τὰς εἰσβολὰς τῶν ἀντιζήλων Βενετῶν καὶ τῶν πλησιαζόντων Ὀθωμανῶν.

Ὀλίγιστα περὶ ἐμπορίου συνέγραψαν οἱ Βυζάντιοι⁴⁾. Ἐριδας θρησκευτικὰς, πολέμους, ἀναγορεύσεις καὶ ἐκτυφλώσεις αὐτοκρατόρων, ἀφηγοῦνται οἱ πλείστοι τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων. Ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν ἐν τῷ κράτει Ἰταλικῶν συνοικιῶν, πολλὰ μανθάνομεν περὶ τοῦ Βυζαντινοῦ ἐμπορίου. Ὅλας τὰς μετὰ τῶν Ἰταλῶν ἐμπορικὰς συνθήκας, ὅλα τὰ ἀπονεμηθέντα χρυσόβουλλα, ὀσημέραι ἐν Εὐρώπῃ δημοσιεύμενα, ἀπεσιώπησαν οἱ ἡμέτεροι. Κατὰ τοὺς τελευταίους δύο αἰῶνας τοῦ κράτους, οἱ συγγραφεῖς ἐνίοτε ἐλάλησαν περὶ τῶν ἐμπόρων Ἰταλῶν, ὅτε μὲν ὑμνοῦντες τὴν τόλμην καὶ φιλοπονίαν αὐτῶν, ὅτε δὲ θρηνοῦντες τὴν πενίαν τῶν ὁμογενῶν, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἤρπαζον οἱ Ἰταλοὶ τὰ ἐπίζηλα κέρδη τοῦ ἐμπορίου⁵⁾.

Μέχρι τοῦ ἐνδεκάτου αἰῶνος, ἅπαν τὸ ἐμπόριον τοῦ Βυζαντίου, θαλάσσιον καὶ χερσαῖον, ἦτον εἰς χεῖρας τῶν Βυζαντιῶν. Πλοῖα Βυζαντινὰ μετεκόμιζον ἐκ τοῦ Εὐξείνου πόντου εἰς Βυζάντιον, σίτον καὶ παντοῖα τρόφιμα, ἀποστελλόμενα εἰς Ἑλλάδα καὶ Ἰταλίαν ποτὲ μὲν δι' ἰδίων, ποτὲ δὲ διὰ ξένων πλοίων.

Οἱ νικηφόροι Ἀραβες, κυριεύσαντες τὴν Αἴγυπτον καὶ Συρίαν κατὰ τὸν ἑβδομον αἰῶνα, ἀπεδίωξαν τοὺς Βυζαντίους καὶ Ἰταλοὺς ἀπὸ τὰ ἐκεῖ παράλια⁶⁾. Τὰ ἐμπορεύματα τῶν Ἰνδιῶν, τῆς Ἀραβίας καὶ Ἀφρικῆς, μετακομιζόμενα εἰς

¹⁾ Milititz. Τόμ. Β'. σελ. 432. ²⁾ Byzantinische Geschichten τοῦ Ofrörer. Gratz. 1872. Τόμ. Α'. σελ. 367, λέγει ὁ συγγραφεὺς. «Ἐκ τούτου κυρίως γνωρίζονται αἱ βάρβαροι καὶ δεσποτικαὶ κυβερνήσεις, ὅτι προτιμῶσι τῶν ἰδίων ὑπηκόων τοὺς ξένους.»

³⁾ «Ἴδου γὰρ καὶ οἱ ἐκ Γενούης ἀντιπέραν οἰκοῦντες τοῦ Βυζαντίου, τῷ τῆς ἀτελείας κέρδει μεθυθέντες . . . κατεπαίρσθαι ἤρξαντο Ῥωμαίων καὶ περιφρονεῖν ὡς ἀσθενεστέρους.» Ν. Γρηγοράς. Τόμ. Α'. σελ. 134. ⁴⁾ Ὀλίγα τινὰ περὶ ἐμπορίου εὕρισκει ὁ ἀναγνώστης ἐν τῷ περὶ Θεμάτων Κ. Πορφυρογεννήτου, σελ. 1458, 1463. ⁵⁾ «Καὶ ναυτικὴ δύναμις τῆς τῶν Βυζαντιῶν διηνεκῶς ὑπερέχουσα.» Ν. Γρηγοράς. Τόμ. Β'. σελ. 844. ⁶⁾ Voyage en Crimée et sur les bords de la Mer Noire, ὑπὸ τοῦ J. Reuilly. Paris. 1806, σελ. 88, ἐν σημ.

Αἴγυπτον καὶ Συρίαν, καθὼς ἄλλοτε, ποτὲ μὲν ἠγοράζοντο ἀπὸ τοὺς φιλεμπόρους Ἄραβας ἡγεμόνας καὶ μετεπωλοῦντο εἰς τοὺς ἄλλοδαποὺς ἐμπόρους, ποτὲ δὲ ἐπεβαρύνοντο μὲ τοσοῦτους φόρους, ὥστ' ἀπελπιζόμενοι ἀπῆρχοντο οἱ Εὐρωπαῖοι ἔμποροι. Ἄλλα, διερχόμενα διὰ ξηρᾶς ἀπὸ τὸ Βαγδάτ, ἐμπορεῖον τότε τῶν Ἰνδιῶν, μέχρι τῆς Συρίας, ἐληστεύοντο καθ' ὁδὸν ἀπὸ τοὺς νομάδας. Τόσαυτὴ ὅμως ἐν Εὐρώπῃ ἦτον ἡ ζήτησις τῶν Ἰνδικῶν προϊόντων, κυρίως τῶν ἀρωμάτων καὶ φαρμάκων, ὥστ' οἱ Λατῖνοι καὶ οἱ Βυζάντιοι οὐχὶ μόνον ἠγόραζον τὰ προϊόντα ταῦτα εἰς μεγάλην τιμὴν, ἀλλ' ἐνίοτε ἐθώπευον τοὺς πλεονέκτας ἡγεμόνας διὰ τιμαλφῶν δώρων ¹⁾). Ὀλίγιστοι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἦσαν οἱ ἐκεῖ καταπλέοντες Ἴταλοί. Οἱ πλείστοι ἦσαν ἔμποροι Βυζαντινοὶ καὶ Ἑλληνεὺς τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Αἰγαίου πελάγους, εὐρίσκοντες ἐν Συρίᾳ καὶ Αἰγύπτῳ ὁμοφύλους καὶ ὁμογλώττους πολίτας. Τῶν Βενετῶν, Γενουησιῶν καὶ Ἰσπανῶν ἐμπόρων, προὔτιμώντο οἱ Βυζάντιοι.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους μέχρι τῶν σταυροφοριῶν, τῶν ἐμπορικωτάτων τούτων ἐπιχειρήσεων, οἱ Ἄραβες διέπλεον οὐχὶ μόνον τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν, ἀλλὰ τὸν Περσικὸν κόλπον καὶ τὰ δυτικὰ παράλια τῶν Ἰνδιῶν ἐνίοτε ἀπῆρχοντο καὶ μέχρι τῆς ἀπωτάτης Κίνας. Ἀπὸ τὰ παράλια τῆς Ἀφρικῆς ἐκόμιζον εἰς τὴν Μασάουαν καὶ τὸ Σουακῆμ, παραλίους πόλεις τῆς Αἰγύπτου, ἐλεφάντινα, κόμμια, Αἰθίοπας δούλους, πτερὰ τῆς στρουθοκαμήλου, χρυσοῦν, ἀργυραὶ καὶ παντοῖα προϊόντα τῆς μεσογείου Ἀφρικῆς. Ἐγένετο ὅθεν ἡ Αἰγύπτος, ἀπὸ τὴν Συέννην μέχρι τῆς Ἀλεξανδρείας, ἀποθήκη τῶν ἐπιζήλων προϊόντων τῆς Ἰνδίας Ἀραβίας καὶ Ἀφρικῆς.

Οἱ σταυροφόροι κατακτῆσαντες ἀκολούθως τὴν Συρίαν, ἔστρεψαν καὶ τὰ ἐμπορεύματα εἰς τὴν χώραν ταύτην, ὅπου ἀκινδύνως προσήρχοντο οἱ Βυζάντιοι καὶ Ἴταλοὶ ἔμποροι. Μετ' ὀλίγον ὅμως, αἱ ἐριδες τῶν σταυροφόρων ἐπανάφεραν τοὺς ἀποδιωχθέντας Μουσουλμάνους ἡγεμόνας. Μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Συρίας ἀπὸ τὸν Σαλαχαδινόν, πολλὰ ἐμπορεύματα τῶν Ἰνδιῶν διὰ τοῦ Ἰνδοῦ ποταμοῦ, μετεκομίζοντο διὰ τῆς Βακτρίανῆς πρὸς τὰ παράλια τῆς Κασπίας θαλάσσης· ἐκεῖθεν διὰ τῶν ποταμῶν Βόλγα καὶ Τανάιδος, μετεκομίζοντο εἰς τὴν Τάναϊν καὶ τὸν Καφᾶν ²⁾).

Τὸ Βυζάντιον ἐπεμπεν εἰς Εὐρώπην διὰ τινὰς αἰῶνας, τὰ περιζήτητα σιτηρὰ ὑφάσματα ἀργυροκέντητὰ καὶ χρυσοκέντητὰ ³⁾), πάντοια κοσμήματα τῶν ἐκ-

¹⁾ Un article qui avait couté un ducat dans l'Inde se vendait quelquefois après avoir passé par les douanes d'Egypte, 60 ducats, et même cent. Depping. Τόμ. Α'. σελ. 52, 77. Οἱ Ἄραβες ἐν Αἰγύπτῳ ἐπλήρωνον τὸ ἡμισυ τοῦ ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν διδομένου τελωνίου. Ἴδ. σελ. 63, 78, 134. ²⁾ Bergeron. Κεφ. XVI.

³⁾ Depping. Τόμ. Α'. σελ. 10. Buchon, Recherches. Τόμ. Γ'. σελ. XXXVIII.

κλησιῶν, μηλωτὰς ἐκ τοῦ Εὐξείνου πόντου ¹⁾), εἰκόνας, βαρυτίμους τάπητας καὶ τῶν μεταλλουργῶν του τὰ ἔξοχα ἀριστουργήματα. Πρὸς τούτοις, ἐκ τοῦ Βυζαντίου καὶ διὰ Βυζαντινῶν πλοίων, ἐπορίζοντο τὰ πρὸς δυσμὰς Χριστιανικὰ ἔθνη, τὰ ποικίλα ταρίχη τῶν πολυημέρων αὐτῶν νηστειῶν.

Ἄτυχῶς ὀλίγιστα περὶ τούτων ὄλων γνωρίζομεν πρὸ τῶν σταυροφοριῶν. Ἐκτοτε οἱ μετὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἐπικερδῶς ἐμπορευόμενοι Ἴταλοί, συνέστησαν ἐδῶ καὶ εἰς τὸν Εὐξείνου πόντον τὰς ἐμπορικὰς αὐτῶν συνοικίας, τῶν ὁποίων τὰ εὐτυχῶς περισωθέντα ἔγγραφα, τεκμαίρουσι τὴν πολλὴν τῶν χρόνων τούτων ἐμπορίαν.

Ἄν ὅμως οἱ Βυζάντιοι οὐδὲν ἢ ὀλίγιστα συνέγραψαν περὶ ἐμπορίου καὶ ἐμπόρων, συνέταξαν νόμους, τοὺς ὁποίους ὁμοφώνως παρεδέχθησαν οἱ μετ' αὐτῶν ἐμπορευόμενοι Ἴταλοί. Χάριν τῆς σωτηρίας τῶν ἐμπορευομένων καὶ ναυτιλλομένων, ἀνώρουξαν ἐκτενεῖς καὶ βαθεῖς λιμένας, νεώρια συνήθως καλουμένους. Τὰ βόρεια ἀπολίτευτα ἔθνη, ἀείποτε διὰ τῆς ἀρπαγῆς βιοῦντα, ὀρεγόμενα τὰ πλοῦτη καὶ τοὺς θησαυροὺς τοῦ Βυζαντίου καὶ κωλυόμενα ἀπὸ τὰ ἐρυμνὰ χερσαῖα τεῖχη, ἀτιμωρητὶ ἐλεηλάτουν τὰς ἀφρουρήτους κώμας καὶ πόλεις τῶν Βυζαντινῶν περιχώρων. Ἐνεκα τούτου, ἀνίδρυσαν οἱ Βυζάντιοι οὐχὶ μόνον εἰς τὰς περὶ τὸ Βυζάντιον κωμοπόλεις, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀπωτάτας τινὰς, πύργους ὑψηλοὺς, ὅπου οἱ ἐγκάτοικοι, ἐπιδρομῆς ἐπικειμένης, κατέφευγον, συγκρύπτοντες καὶ τὸν πλοῦτον αὐτῶν ²⁾). Τούτων τινὲς σώζονται μέχρι σήμερον, καθὼς ὁ ἐν Ἐπιβάταις πύργος καλούμενος τοῦ Ἀποκαύχου, καὶ ὁ ἐν Γαλατᾷ τοῦ Ξταυροῦ λεγόμενος. Τὸ τεῖχος τοῦ Ἀναστασίου, ἐκτεινόμενον ἀπὸ τὴν Προποντίδα μέχρι τοῦ Εὐξείνου πόντου, καὶ τοῦ ὁποίου λείψανα εἰσέτι φαίνονται εἰς τὰ δάση τῆς Στράντζας, τεκμαίρει τὴν ὑπὲρ τῶν περιχώρων τοῦ Βυζαντίου μέριμναν τῶν αὐτοκρατόρων. Οὗτοι, μεριμνῶντες καὶ περὶ τῆς ἀσφαλείας τῶν κατὰ θάλασσαν ἐμπόρων, ἀνώρουξαν καὶ ἐκρηπιδῶσαν τὰ νεώρια αὐτῶν, ἀληθεῖς μεσογειοὺς λιμένας, ἐκ τῶν ὁποίων διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν, μόνου τοῦ καλουμέ-

¹⁾ Les parures du temps avaient aussi quelque chose d'Oriental: les fourrures y entraient pour beaucoup. (ἐν Βενετία). Depping. Τόμ. Α'. σελ. 193. Β'. σελ. 332. ²⁾ Κατὰ τὸ 1384, ὁ τότε πατριαρχεῶν Νεῖλος, ἐν τινι ἐγκυκλίῳ λέγει τ' ἀκόλουθα περὶ τοῦ χωρίου Οἰκονομείου (νῦν Κοῦμ-μπουργάζ), κειμένου ἐπὶ τῆς παραλίας, μέσον Ἐπιβατῶν καὶ Δημοκράνων, καὶ ἀνήκοντος εἰς τὴν μεγάλην Ἐκκλησίαν. «Τῶν ἀνθρώπων, τῶν πλειόνων δὲ καὶ αἰχμαλωτισθέντων, λίαν ὀλίγων περιλειφθέντων. . . διὰ τὸ μὴ ἔχειν ἐκεῖ φρούριον, ἐν ἄλλῃ χώρᾳ κατοικησάντων.» Χάριν τῆς σωτηρίας τῶν ἐκεῖσε κατοικοῦντων, μετὰ πολλὰς δαπάνας τοῦ πατριάρχου καὶ τῶν καλογηρῶν, ἐδυνήθημεν εἰς τέλος τὸ ἔργον ἀγαγεῖν καὶ τὸν πύργον ὡς ἔχει σήμερον οἰκοδομησαι.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 507. Β'. σελ. 64. Τοῦ πύργου τούτου λείψανά τινα σήμερον σώζονται. Clarke. Voyages. Τόμ. Β'. σελ. 502.

νου Ἐλευθερίου τὰ μεσόγεια ὄρια. Τὰ ἐπὶ τῆς παραλίας τοῦ λιμένος καὶ τῆς Προποντίδος ἅπαντα ἠφανίσθησαν, καὶ αἱ πύλαι ἀνεκτίσθησαν, ὥστε τὴν σήμερον ἀδύνατον εἶναι νὰ μάθωμεν ποῦ ἔκειντο τὰ νεώρια ταῦτα, καὶ πόσον χῶρον ἕκαστον κατεῖχεν. Ἐξαιρουμένου τοῦ νεωρίου παρὰ τὴν πύλην Ὡραίαν¹⁾, τὰ ἄλλα ἦσαν μικρὰ, ἔνεκα τῶν πλησίων τῶν τειχῶν λόφων.

Ἐπὶ τῆς Προποντίδος ἀνωρύχθησαν διὰ τοὺς ναυτιλλομένους τρεῖς λιμένες²⁾, ὁ τοῦ Ἰουλιανοῦ ὀπισθεν τῆς Σιδηρᾶς πύλης, κλεισθεὶς πιθανὸν μετὰ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὅταν ἀνήγειρε τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἀγίων Σεργίου καὶ Βάχχου καὶ ἐδωρήσατο εἰς τ' ἀνάκτορα τὴν προτέραν αὐτοῦ οἰκίαν.

Μετὰ ταῦτα, ἠνοίχθη τὸ νεώριον τῶν Σοφίων, καλούμενον καὶ τοῦ Κοντοσκαλίου, νῦν Κάτεργα-λιμανί³⁾. Ὁ χῶρος οὗτος ἢ μᾶλλον μέρος τοῦ χώρου τούτου, εἶναι σήμερον ἐκτενὴς πλατεῖα. Ἀτυχῶς τοῦ νεωρίου τούτου τὸ ἐσωτερικὸν τεῖχος ἐξηφανίσθη καὶ τὰ μόνα λείψανα Βυζαντινῶν κτιρίων, εἶναι παμμεγέθεις κίονες ἐπὶ γῆς κείμενοι, λείψανα ἴσως ναοῦ τινος, οὐχὶ βεβαίως τῶν ἀνακτόρων τῶν Σοφίων, διότι ταῦτα ἦσαν εἰς θέσιν ὑψηλοτέραν⁴⁾. Πρὸς μεσημβρίαν τούτου, μέσον τῶν πυλῶν Βλάχκας καὶ Ἀγίου Αἰμιλιανοῦ⁵⁾, σώζονται τὰ τεῖχη τὰ περιβάλλοντα τὸ θαυμάσιον νεώριον τοῦ Ἐλευθερίου, χωροῦν ἑκατοντάδας ἐμπορικῶν πλοίων⁶⁾. Ἐδῶ ἐνεκλείοντο τὰ πλοῖα, ἄνευ φόβου ἀνέμων καὶ ἐχθρῶν. Τὸν λιμένα τοῦτον καθὼς καὶ τῶν Σοφίων, κατέχωσαν οἱ Ὀθωμανοὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν καὶ ἐν αὐτῷ φύονται σήμερον τὰ πρῶτα λαχανικὰ τῆς Κ/πόλεως.

Οἱ γινώσκοντες τὴν Κ/πολιν καὶ τὸν εὐρύχωρον, βαθὺν καὶ νήνεμον αὐτῆς λιμένα, ἀποροῦσι, διατί οἱ Βυζάντιοι προὔτιμησαν τοὺς μεσογείους λιμένας, ἐνῶ τοσοῦτος χῶρος θαλάσσιος, μεταξὺ Γαλατᾶ καὶ τῆς Πόλεως ὑπῆρχε διὰ τὰ πλοῖα αὐτῶν. Εἰκάζω, ὅτι κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ὅταν ἐπὶ τῆς ἀντιπέραν παραλίας τοῦ Γαλατᾶ καὶ τοῦ Πικριδίου συγκατῶκουν ὀλίγιστοι ἐγκάτοικοι, ἄνευ φρουρίων καὶ τειχῶν, δὲν ἦσαν ἐν τῷ λιμένι ἀσφαλῆ τὰ πλοῖα, οὐδὲ τὰ ἐμπορεύματα αὐτῶν. Μὴ δυναμένων προσέτι ἵν' ἀνορύξωσι νεώρια ἐκτενῆ ἐν τῇ παραλίᾳ τοῦ λιμένος, κατέφυγον εἰς τὴν παραλίαν τῆς Προποντίδος, πρῶτον εἰς τὴν πλησίον Σιδηρᾶν πύλην, ἀκολούθως εἰς τὸν ἐκτενὴ καὶ ἐπίπεδον χῶρον τοῦ Ἐλευθερίου. Πιθανὸν τὸ μετὰ τῆς Εὐρώπης ἐμπόριον, παρεκίνησε τοὺς Βυζαντίους ἵν' ἀνορύξωσι τοὺς ἐπὶ τῆς Προποντίδος λιμένας τούτους, ὅπου εἰσέπλεον τὰ ἐκ τῆς Μεσογείου πλοῖα, μὴ δυνάμενα νὰ

¹⁾ Ὅθεν πολλάκις καλεῖται καὶ Πύλη τοῦ νεωρίου. ²⁾ Εἰς τὸν λιμένα τοῦ Βουκολέωτος δὲν εἰσῆρχοντο πλοῖα ἐμπορικά. ³⁾ « Ἀγορὰ τῶν θαλασσίων ἐμπόρων ἦν. » Κωδ., σελ. 52. C. Christ. Βιβ. Α'. σελ. 56. Ἰδ. ἀνωτέρω, σελ. 125. ⁴⁾ Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 268. ⁵⁾ Νῦν, Δαοὺτ-πασᾶ-καπουσοῦ. ⁶⁾ Κ/πολις Πατρ. 1846, σελ. 30. Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 276. Γ. Κωδινός, σελ. 49.

εισπλέωσιν ἐν τῷ μεγάλῳ λιμένι ἔνεκα τῶν ρευμάτων καὶ τῶν σφοδρῶν βορείων ἀνέμων. Ἡ ἐκ νέου ἀνόρυξις τοῦ νεωρίου τοῦ Ἐλευθερίου, ἤθελε μεγάλως εὐεργετήσῃ τὸ ἐμπόριον ὅλον. Πολλὰ πλοιάρια ἐκ τῶν λιμένων τῆς Προποντίδος, ἐδῶ προσωρμιζόμενα, ρίπτουσιν ἐπὶ τῶν βράχων τῆς παραλίας, οἱ φθινοπωρινοὶ νότιοι ἀνεμοί.

Τὰ νεώρια ταῦτα, ἀνορυχθέντα ἐπὶ τῶν πρώτων αὐτοκρατόρων, παρημελήθησαν μετὰ ταῦτα, ὅταν οἱ Βυζάντιοι ἐκώλυον τὴν εἴσοδον ξένων πλοίων ἐν τῷ λιμένι, διὰ τῆς πολλάκις μνημονευομένης ἀλύσεως, διατεινομένης ἀπὸ Γαλατᾶ μέχρι τῆς Ἀκροπόλεως. Πρὸς τούτοις, ἡ Βενετία ἀναγκάζουσα τοὺς ἐμπόρους νὰ πληρώνωσιν εἰς τὰ τελωνεῖα αὐτῆς, τὴν ἡμίσειαν ἀξίαν τῶν ἐμπορευμάτων τῆς Ἀνατολῆς ¹⁾ εἰσαγομένων διὰ ξένων πλοίων, ἀπέδιώξε τὰ Βυζαντινὰ πλοῖα ἀπὸ τὸν Ἀδριατικὸν κόλπον. Ἐκτοτε ἤρχισαν τὰ Ἰταλικά πλοῖα προσερχόμενα ἐν Ἀνατολῇ, καὶ μὴ συγχωρούμενα νὰ εἰσπλέωσιν ἐν τοῖς νεωρίοις, κατέφευγον εἰς τὸν λιμένα. Πλοῖα ὅμως ἐμπορικὰ καὶ πολεμικὰ ἐναυπηγοῦντο ἐν τοῖς νεωρίοις τούτοις, μέχρι τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος ²⁾. Πιθανόν, ὅτι τὰ μὲν ἐκ Πόντου καταπλέοντα πλοῖα, κομίζοντα σῖτον καὶ ἕτερα ἄτροφιμα, προσωρμιζοντο κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τοῦ κράτους, εἰς τὸν λιμένα, τὰ δὲ μετὰ τῆς Εὐρώπης ἐμπορευόμενα, εἰς τὰ νεώρια τῆς Προποντίδος.

Μετὰ τοὺς σταυροφορικοὺς πολέμους, ὅταν οἱ Ἰταλοὶ συνώκησαν εἰς Βυζάντιον, ἔλαβον ἀπὸ τοὺς αὐτοκράτορας προσφόρους ἀποβάθρας, ἐπὶ τῆς μέχρι σήμερον πολυανθρώπου καὶ ἐμπορικωτάτης βορεινῆς παραλίας τοῦ Βυζαντίου. Τὰ πλοῖα τῶν Βυζαντινῶν προσωρμιζοντο πρὸς τὴν ἐνδοτέραν παραλίαν.

Εἰς τὰς ἀποβάθρας τῶν συνοικιῶν τούτων, ἦσαν τὰ τελωνεῖα τῶν Ἰταλῶν, καὶ μετὰ τῶν Ἰταλῶν τελωνῶν συνεχάθηντο καὶ οἱ εἰσπράκτορες τοῦ Βυζαντινοῦ βεστιαρίου, λαμβάνοντες τὰ τέλη τῶν εἰσαγομένων διὰ τὸ κράτος ἐμπορευμάτων, εἴτε διὰ Βυζαντινῶν εἴτε δι' Ἰταλικῶν πλοίων. Πάμπολλοι Βυζαντινοὶ ἔμποροι, λάθρα εἰσήγον διὰ Ἰταλικῶν πλοίων ἐμπορεύματα, ἅτινα κατὰ τὰ χρυσόβουλλα, ἦσαν ἐνίοτε παντελῶς ἀτελεῖ, ἢ ἐτέλουν φόρον ὀλιγώτερον τῶν διὰ πλοίων Βυζαντινῶν εἰσαγομένων. Τοὺς βασιλικοὺς τούτους εἰσπράκτορας, ἐνίοτε ἐμάλαττον διὰ δώρων οἱ λαθρέμποροι ³⁾.

Κατὰ τὴν ἀνάκτησιν τοῦ Βυζαντίου ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν τῷ 1261ῳ, ὁ λιμὴν

¹⁾ Depping. Τόμ. Α'. σελ. 157. Τὸν τελωνιακὸν τοῦτον νόμον τῆς Βενετίας, ἀναφέρει καὶ ὁ Πεγολόττης. ²⁾ «Καὶ πρὸς τῷ λεγομένῳ Κόντοσκαλίῳ νεωρίῳ αἱ τριῖρεις ἐναυπηγοῦντο.» (1348). I. Καντακ. Τόμ. Γ'. σελ. 73. ³⁾ E vuolsi avere a mente che chi fa onore a commerciare, e dona loro alcuna cosa o danari e a loro scrivani e turcimani, ellino si passano molto cortesamente, e sempre ragionano la mercantazia che tu metti, meno, ch' ella non vale. Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 243.

ὁ εὐρύχωρος ἐπληροῦτο πλοίων Ἰταλικῶν. Ἀμφότεραι αἱ πολιτεῖαι τῆς Βενετίας καὶ Γενούης, διὰ νόμων αὐστηρῶν, καὶ καθ' ἡμᾶς τὴν σήμερον ἀσυνέτων, σφετεριζόμεναι χάριν ἑαυτῶν τὰς ὠφελείας τοῦ ἐμπορίου, ἐκώλυον τὰ διὰ ξένων πλοίων εἰσαγόμενα ἐμπορεύματα. Τὴν Βυζαντινὴν ἀκτοπλοῖαν παρέλυον ἐν τῇ Προποντίδι καὶ τῷ Αἰγαίῳ πελάγει, οἱ τολμηροὶ καταδρομεῖς τῆς Γενούης καὶ Ἰσπανίας. Ἐν τῷ Εὐξείνῳ πόντῳ ἐχθροὶ ἀμείλικτοι τῶν ἐμπόρων, ἦσαν οἱ Ὀθωμανοὶ πειραταὶ τῆς Σινώπης ¹⁾.

Οἱ ἐν Γαλατᾷ Γενουήνσιοι, σφόδρα πλουτοῦντες καὶ διὰ τινὰ καιρὸν ἀπόλυτοι ἡγεμόνες τοῦ πλουσιωτάτου ἐμπορίου παντὸς τοῦ Εὐξείνου πόντου ²⁾, ἐπέφεραν τέλος τὴν ἀεργίαν καὶ πτώσιν τοῦ Βυζαντινοῦ ναυτικοῦ. Τὸ ἄλλοτε πλούσιον καὶ ἐμπορικώτατον Βυζάντιον, δὲν ἔβλεπε πλέον εἰς τοὺς λιμένας αὐτοῦ, εἰ μὴ ἀλιευτικὰ σκαφίδια. Τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα, μεταβαλλόμενα ἐν ὥρᾳ ἀνάγκης εἰς πολεμικὰ, ἠφανίσθησαν ἅπαντα· μνημονεύονται μόνον τ' ἀλιευτικὰ τῆς Προποντίδος καὶ τοῦ Βοσπόρου καὶ τὰ πολυπληθῆ τοῦ λιμένος ἀκάτια. Παρὰ τὴν Ἀκρόπολιν, κατέπλεον καὶ ἀνέπλεον ὀλκᾶδες καὶ τριήρεις Ἰταλικαὶ μέγισται. Τὰς αὐθάδεις ἐρεσχηλίας τῶν Ἰταλῶν ναυτῶν βαρυνόμενοι οἱ αὐτοκράτορες, κατέλυσαν εἰς τ' ἀνάκτορα τῶν Βλαχερνῶν, προτιμώντες τ' ἀκαρπα πεδία τῆς καλουμένης χώρας καὶ τὸν νοσῶδη κόλπον τῆς Ἀργυρολίμνης, τῶν ἡλιακῶν καὶ τερψιθύμων θεαμάτων τῆς ἀπαραμίλλου Βυζαντινῆς ἀκροπόλεως. Ἐκτοτε εἰς τὰς πύλας τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ, τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ τοῦ Κωνηγοῦ, συνώκησαν πάμπολλοι ἄρχοντες Βυζάντιοι, καὶ ἐκ τούτου, ἡ ἀνατίμησις τῶν οἰκιῶν καὶ ἐργαστηρίων τῶν τόπων τούτων, κατὰ τοὺς δύο τελευταίους αἰῶνας τοῦ κράτους ³⁾.

Τοῦτον τὸν μονήρη βίον τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων, ἱστοροῦσιν ἅπαντα τὰ Πατριαρχικὰ ἐγγραφα τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος, ἀφηγούμενα ὅτε μὲν τῶν Ἰταλῶν τὰς καταδρομὰς καὶ ἐρημώσεις, ὅτε δὲ τῶν Μουσουλμάνων τοὺς πολέμους καὶ τὴν ἀγριότητα.

Ὅσα ματαίως ζητοῦμεν ἀπὸ τοὺς ἡμετέρους καὶ τοὺς ἐδῶ ἐμπορευομένους Ἰταλοὺς, συνέγραψαν δύο λόγιοι Φλωρεντινοὶ ἐμποροὶ, ὁ Πεγολόττης καὶ ὁ Οὐτζάνος, ἐξιστορήσαντες τὰ ἐμπορεύματα, τὰ σταθμὰ καὶ νομίσματα τῶν κυριωτέρων ἐμπορικῶν πόλεων τῆς Εὐρώπης καὶ Τουρκίας ⁴⁾. Ὁ μὲν Πεγολόττης

¹⁾ «Μανουὴλ ὁ Κορέσσης ὡς ἐπελθὼν εἰς τὴν Σινώπην καὶ Ἀμινσὸν, εὔρε πᾶσαν σύγχυσιν εἰς τὰ πράγματα καὶ ταραχὴν, τοῦ Σκύθου τοὺς πέριξ τόπους ληϊζομένου.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 547. Depping. Τόμ. Α'. σελ. 217. ²⁾ «Μὴ μόνον Ῥωμαῖοις ἀπέκλεισαν (δηλ. οἱ Γενουήνσιοι) τὰς κατὰ θάλασσαν κελεύθους καὶ πραγματείας» κτλ. Γ. Παχυμ. Τόμ. Α'. σελ. 419. «Τὸ ναυτικὸν γὰρ πρὸ χρόνων ἀπέσβετο.» Ἐπὶ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου. Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 323. ³⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 224. Β'. σελ. 358, 363, 375. ⁴⁾ Della Decima, et di varie altre gravezze imposte dal co-

συνέγραψεν ἀρχομένου τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος, ὁ δὲ Οὐτζάνος τὸν ἀκόλουθον αἰῶνα. Ἀμφοτέρων τὰ συγγράμματα εἶναι διὰ τὴν ἡμετέραν καὶ τῶν Ἰταλῶν τὴν ἱστορίαν, πολλῶν ἐτέρων συγγραμμάτων πολυτιμότερα. Οἱ κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον ἱστορήσαντες τὸ ἐμπόριον τῶν Ἰταλῶν ἐν Ἀνατολῇ καὶ Εὐξείνῳ πόντῳ, Γερμανοὶ καὶ Ἰταλοὶ, ἀρῶνται τὰ πλεῖστα ἐκ τῶν συγγραμμάτων τούτων. Μολονότι εἰς τὰ Πατριαρχικὰ ἐγγράφα καὶ τοὺς συγχρόνους Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς, ἀναφέρονται οἱ ἔμποροι, τὰ τελωνεῖα καὶ ἐνίοτε ἡ ἀξία τῶν εἰσαγομένων καὶ ἐξαγομένων ἐμπορευμάτων, οὐδεμίαν ἰδέαν τοῦ τότε ἐμπορίου δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν ἐκ τῶν ἀσαφῶν τούτων παρατηρήσεων.

Ἴνα σαφηνίσω τὰ μετέπειτα ἐν Γαλατᾷ καὶ Κριμαίᾳ γενόμενα καὶ ἐννοήσωμεν, πόθεν τὰ τοσαῦτα πλοῦτη τῶν Γενοουηνσίων ἐμπόρων κατὰ τοὺς αἰῶνας τούτους, καταγράφω ὀλίγα τινὰ τοῦ Πεγολόττη, ἀφορῶντα κυρίως τὸ ἐμπόριον τοῦ Βυζαντίου μετὰ τῆς Εὐρώπης καὶ τοῦ Εὐξείνου πόντου. Τὰ γραφόμενα ταῦτα σαφηνίζουσι καὶ τὰ τῶν Βυζαντίων, διότι οἱ Ἰταλοὶ συνεμπορεύοντο μετ' ἀλλήλων καὶ τῶν Βυζαντίων, κατὰ τοὺς ἐγχωρίους νόμους.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, οἱ Γενοουήνσιοι οἱ ἐν Γαλατᾷ κατοικοῦντες, εἶχον ἐκεῖσε τὸ τελωνεῖον αὐτῶν, κείμενον μέσον τῆς νῦν καλουμένης ἀποβάθρας Βαλοῦκ-παζάρ καὶ τῆς γνωστῆς Καράκιοι, καὶ ἐδῶ προσωρμίζοντο ἅπαντα τὰ ἐξ Εὐρώπης καὶ Εὐξείνου πόντου πλοῖα αὐτῶν. Ἐδῶ προσήρχοντο καὶ τὰ ὀλίγα Βυζαντινὰ τὰ κομίζοντα ἐμπορεύματα καὶ τρόφιμα, πωλούμενα εἰς τοὺς Γενοουηνσίους. Ἐπειδὴ δὲν μετεκομίζοντο ἐμπορεύματα εἰς Ἰταλίαν διὰ πλοίων Βυζαντινῶν, ἐναπεθέτοντο ταῦτα εἰς τὰς ἀποθήκας τοῦ Γαλατᾷ. Τὰ πλοῖα, εἴτε Γενοουηνσίων εἴτε Βυζαντίων, κομίζοντα ἐμπορεύματα πρὸς χρῆσιν τῶν Βυζαντινῶν, προσωρμίζοντο ἅπαντα εἰς τὰς ἀπέναντι ἀποβάθρας τῆς Κ/πόλεως. Μετὰ τινὰ ἔτη, ὅταν οἱ Γενοουήνσιοι ἐπὶ Καντακουζηνοῦ ἐπεξέτειναν τὰ ὄρια αὐτῶν, τὸ τελωνεῖον ἀνηγέρθη ὅπου εἶναι σήμερον. Οὕτω καὶ μέχρις ἡμῶν ἐνυπάρχουσιν ἐν Κ/πόλει δύο τελωνεῖα, τὸ μὲν τοῦ Γαλατᾷ, τὸ δὲ τῆς πέραν Κ/πόλεως. Εἰς μὲν τὸ πρῶτον, προσωρμίζοντο ἕως πρὸ μικροῦ τὰ Εὐρωπαϊκὰ πλοῖα, εἰς δὲ τὸ δεύτερον, τὰ ἐγχώρια κομίζοντα προϊόντα ἐπιχώρια, τρόφιμα, καρποὺς καὶ καπνοὺς.

Τὰ ἐν χρήσει νομίσματα ἦσαν τὰ ὑπέρπυρα. Ταῦτα ἔμειναν μέχρι τέλους τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ἐκ τῶν Πατριαρχικῶν ἐγγράφων καταφαίνεται ὅτι τούτων πολλὰ εἶδη ἐκυκλοφόρουν, τινὰ μὲν καθαρὰ, τινὰ δὲ νενοθευμένα⁴).

mune di Firenze, etc. Lisbonne, Lucques. 1765, 1766, 4 Τόμοι εἰς 4ον. Le moyen âge n'a rien fourni d'aussi instructif sur la même matière que ces deux traités. Depping. Τόμ. Α'. σελ. IV. 236. Ὁ Πεγολόττης ἦτον ὑπάλληλος τῶν ἐμπόρων Bardi. Buchon. Τόμ. Γ'. σελ. 58, ἐν σημ. ⁴) Ἴδ. ἀνωτέρω, σελ. 143, ἐν σημ. Description Générale des Monnaies Byzantines, ὑπὸ τοῦ Sabatier. Paris.

Ἐν Γαλατᾶ, ἐκυκλοφόρουσαν ξένα νομίσματα τῆς Βενετίας καὶ Γενούης¹⁾. Ἄργυρος εἰς τεμάχια πρὸς ἕνδεκα οὐγγίας καὶ δεκαπέντε δηνάρια τὴν λίτραν, ἐπέμποντο κυρίως εἰς Κριμαίαν καὶ Ἀνατολήν, ὅπου ἀντηλλάττοντο δι' ἐμπορεύματα. Ἐννεήκοντα ἑννέα ὑπέρπυρα ἐν Βυζαντίῳ, ἐζύγιζον ἑκατὸν ἐν Γαλατᾶ.

Οἱ Φλωρεντινοί, Γάλλοι, Καταλάνοι, Ἀγκωνῖται, Σικελοὶ καὶ πάντες οἱ ἐτερογενεῖς, πληρόνουσι δύω τοῖς 100, ἐπὶ τῆς ἀξίας τοῦ ἐμπορεύματος, καὶ ὀφείλουσι διὰ μιᾶς νὰ πληρόνωσι τὰ τέλη τῆς εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς. Ἀκολούθως, εἶναι κύριοι νὰ πωλῶσι κατ' ἀρέσκειαν, ἄνευ ἐτέρου τέλους. Δὲν δύναται ὁμως μετὰ τῶν χρημάτων, προερχομένων ἐκ τῆς πωλήσεως τοῦ ἐμπορεύματος, ν' ἀγοράσωσιν ἢ μεταπωλήσωσιν ἐπιτοπίως· μόνον ν' ἀγοράσωσι πρὸς ἐξαγωγήν. Ἄν ὁμως ἀγοράσωσιν ἢ μεταπωλήσωσιν ἐπιτοπίως, πληρόνουσιν ἕτερα δύω τοῖς 100 ἐπὶ τῆς ἀξίας τοῦ ἐμπορεύματος. Μετὰ τὸν ἐν Εὐξείνῳ πόντῳ πλοῦντων, καταπλέοντες ἐν Γαλατᾶ, πληρόνουσι μόνον δύω τοῖς 100 ἐπὶ τῶν εἰσχομιζομένων ἐμπορευμάτων²⁾.

Ὁ ἀποτίνων τὰ τέλη τὰ ὀφειλόμενα εἰς τὸν τελώνην, λαμβάνει ἀπόδειξιν ἰδιόχειρον τοῦ τελώνου, διότι οὗτος μένει εἰς τὸ ὑπουργημά του, ἐν μόνον ἔτος. Διὰ τῆς ἀποδείξεως ταύτης πείθεται ὁ διάδοχος αὐτοῦ, ὅτι ἤδη ἐπληρώθησαν τὰ νενομισμένα τέλη³⁾.

Ὁ σῖτος τῆς Ῥαιδεστοῦ φυόμενος «ἐν τῇ Ἑλλάδι τῆς Κ/πόλεως,» εἶναι ὁ κάλλιστος σῖτος τῆς Ῥωμανίας καὶ πωλεῖται εἰς τιμὴν ἀνωτέραν τοῦ σίτου τοῦ Καφᾶ⁴⁾. Ὁ σῖτος τοῦ Καφᾶ εἶν' ἀνώτερος παντὸς σίτου τοῦ Εὐξείνου πόντου καὶ τῆς Κριμαίας⁵⁾. Ὁ σῖτος τοῦ Ἀζήλου⁶⁾ εἶναι σχεδὸν ἰσότιμος τοῦ σίτου τοῦ Καφᾶ· ἀλλ' ἐν γένει προτιμᾶται ἀπὸ τοὺς ἀγοραστὰς ὁ σῖτος τοῦ Καφᾶ. Ὁ σῖτος τοῦ Μαυροκάστρου, ἔρχεται μετὰ τὸν σῖτον τοῦ Ἀζήλου, καὶ μολονότι ὁ σῖτος οὗτος δὲν εἶναι καλῆτερος, κάλλιον ὁμως πωλεῖται, διότι κάλλιον αὐτοῦ διατηρεῖται κατὰ τὸν διάπλουν. Οἱ σῖτοι τῆς Βάρνης, τοῦ Ζαγαρᾶ⁷⁾, τῆς Βυζώνης⁸⁾ καὶ τῆς Σωζοπόλεως εἶναι ἀξίας κατωτέρας τῶν ἄνω μνη-

1862, Τόμ. Α'. σελ. 55. ¹⁾ Περὶ τοιούτων νομισμάτων οὐδεμία μνεῖα εἰς τὰ Πατριαρχικὰ ἔγγραφα, ὅπου συχνάκις δικάζονται οἱ πωλοῦντες, ἀγοράζοντες καὶ δανείζοντες.

²⁾ Πρὸς τὸν Depping. Τόμ. Β'. σελ. 107, 167. ³⁾ «Ὁ μὲν Μανουὴλ ὁ Κορέσης τοῦτον δεξάμενος, ἀληθῆ τε εἶναι τὴν τοῦ κομερκίου ἀπόδειξιν εἶπε» κτλ. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 549. ⁴⁾ Περὶ τοῦ σίτου τοῦ Καφᾶ, πρὸς Chardin. Voyages. Τόμ. Γ'. σελ. 108. ⁵⁾ Tauride de ses grains nourrissait la population surabondante de l'Europe méridionale. Depping. Τόμ. Α'. σελ. 3. Οἱ συγγραφεῖς ὑπὲρ τὸ δέον ἐξύμνησαν τὴν εὐφορίαν τῆς Κριμαίας. Πρὸς Κ. Πορφ. Τόμ. Γ'. σελ. 270. ⁶⁾ Ἄγνοῶ τὴν θέσιν τῆς πόλεως ταύτης. ⁷⁾ «Δέβελτος, ἥτις ὕστερον ἐκλήθη Ζαγορᾶ καὶ κοινότερον Ζαγαρᾶς, ἀπέχουσα τῆς Ἀρχιάλου 25 μίλια.» Μελετιοῦ Γεωργ. Τόμ. Γ'. σελ. 103. ⁸⁾ «Di Vezina.» Sauli, Τόμ. Β'. σελ. 243. «Μετὰ τὴν Ὀδησσὸν εἶναι αἱ ἐκβολαὶ τοῦ Πανυσοῦ ποταμοῦ, εἶτα ἡ Βιζύη πόλις ποτὲ, ἥτις κατεπόθη ὑπὸ σεισμῶν· αὕτη ἐλέγτο καὶ

μονευθέντων σίτων, καὶ πωλοῦνται εἰς τιμὴν κατωτέραν τοῦ σίτου τῆς 'Ραιδεστοῦ. "Ὅλοι οἱ σῖτοι τῶν ἄνω μερῶν εἶναι τῆς αὐτῆς τιμῆς. Ἐτέρους σίτους, ἀξίους μνήμης, δὲν ἔχει ἡ 'Ρωμανία ¹⁾).

Ἡ κριθὴ τῆς 'Ραιδεστοῦ εἶν' ἡ καλητέρα, πωλεῖται ἀντὶ τεσσάρων κερατίων τὸ κοιλόν· μετ' αὐτὴν, ἔρχεται ἡ τοῦ Καφᾶ, πωλουμένη ἀντὶ δύο ἕως τριῶν κερατίων τὸ κοιλόν, καὶ μετὰ ταύτην ἡ κριθὴ τῆς Βάρνης. Σήμερον κριθή, ἀξία μνήμης, δὲν γεννᾶται ἀλλαχόσε.

Περὶ φόρων ἐπὶ τοῦ ζυγίου. Ἐν Γαλατᾶ, οἱ Γενουήνσιοι δὲν πληρῶνουν οὐδένα φόρον ζυγίου. Οἱ Βενετοὶ καὶ πάντες οἱ ἀλλοδαποὶ εἴτε ἀγοράζοντες εἴτε πωλοῦντες, πληρῶνουν δι' ἐκάστην δεκάδα κανταρίων, τρεῖς λίτρας. Ὁ ζυγίζων δὲν φιλοδωρεῖται οὐδ' ὁ γραμματεὺς τοῦ ζυγίου· χάριν εὐκολίας ὁμῶς προσφέρεται μικρὸν τι δῶρον, ἀνάλογον τῆς ἀξίας τοῦ ζυγιζομένου ἐμπορεύματος, δύο ἕως ἕξ λίτραι. Ὁ ζυγίζων οὐδέποτε ζητεῖ δῶρον.

Περὶ μεσιτείας. Οἱ μεσίται καλούμενοι μεσίται τοῦ τελωνείου, ἐλάβανον ἐκ τῆς ὅλης μεσιτείας τρία ὄγδοα, τὰ ἐπίλοιπα πέντε ὄγδοα ἐλάβανον ἡ κοινότης ²⁾). Πάντα τὰ ἐμπορεύματα ἐπωλοῦντο καὶ ἠγοράζοντο διὰ τῶν μεσιτῶν τούτων.

Ἐκτὸς τῶν πολυτίμων τούτων ἐμπορικῶν γνώσεων, τὰς ὁποίας δύνανται οἱ νῦν ἐν Κ/πόλει ἐμπορευόμενοι νὰ παραβάλωσι μὲ τὰς σημερινὰς ἐγχωρίους συνθηκὰς, ὁ Πεγολόττης κατέγραψε καὶ πλεῖστα ἄλλα περὶ μέτρων καὶ σταθμῶν τῆς Κ/πόλεως. Περὶ συναλλαγῶν καὶ ἐμπορικῶν τραπεζῶν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ πόλει, ὀλίγα λέγει. Ἐκ τινων παρατηρήσεων αὐτοῦ, εἰκάζω, ὅτι οἱ ἐν Γαλατᾶ Γενουήνσιοι εἶχον δημοσίους λιθίνας ἀποθήκας, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐναπέθετον τὰ ἐμπορεύματα αὐτῶν. Πολλοὶ ἐμποροὶ εἶχον τὴν ἀποθήκην των εἰς τὸ ἰσόγειον πάτωμα τῆς οἰκίας αὐτῶν, καὶ εἰς ἀπόστασιν τινα ἀπὸ τὰ παράλια τείχη, πολλὰκις προσβληθέντα ἀπὸ ἐχθρικὰ πλοῖα.

Ἐξ ὄλων τῶν παρατηρήσεων τοῦ Πεγολόττη καταφαίνεται ἡ περὶ τοῦ ἐμπορίου μέριμνα τῶν Γενουησίων, οἵτινες διὰ παντοίων νόμων καὶ αὐστηρῶν διαταγμάτων, ἀπέφευγον τὰς ἔριδας τῶν ἐμπορευομένων· ἕνεκα τούτου, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἡμετέρου Νικηφόρου Γρηγορᾶ ³⁾), εἰσέπραττον οἱ Γενουήνσιοι μικρὸν μετὰ τοὺς χρόνους τούτους, πρόσοδον ἐπέτειον ἐκ τῶν φόρων, διακοσίας ὡς ἕγγιστα χιλιάδας ὑπερπύρων, καὶ τριάκοντα μόνας, «βία καὶ μόλις», οἱ πέραν βιοῦντες Βυζάντιοι.

Βυζοῦ χώρος.» Μελετίου Γεωργ. Τόμ. Γ'. σελ. 49. ¹⁾ Περὶ τῆς τιμῆς τοῦ σίτου ἐπὶ Νικηφόρου Φωκᾶ καὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα, πρβ. Κ. Μανασσῆν, στίχ. 5802, 5805, 5806, 5808, 5849. ²⁾ Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 27. ³⁾ Τόμ Β'. σελ. 844.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

ΑΠΟΙΚΙΑΙ ΤΩΝ ΓΕΝΟΥΗΝΣΙΩΝ ΕΝ ΚΡΙΜΑΙΑΙ ΚΑΙ ΕΥΞΕΙΝΩΙ ΠΟΝΤΩΙ. ΕΡΙΑΞ
 ΤΩΝ ΓΑΛΑΤΑΙΩΝ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΑΠΕΘΩΣ ΤΟΥ ΔΕΚΑΤΟΥ
 ΤΕΤΑΡΤΟΥ ΑΙΩΝΟΣ.

Ἡ νῦν καλουμένη Κριμαία ¹⁾, ἐκαλεῖτο ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας ἡ Ταυρικὴ Χερρόνησος, καὶ πολλὰκις ἡ Ταυρίς. Τὴν εὐλίμενον καὶ καρποφόρον αὐτῆς νοτιαν παραλίαν κατέλαβον τὸ πάλαι, πολλὰ ἀποικίαι Ἑλληνικαί, ἰδίως δὲ αἱ τῶν Μιλησίων ²⁾. Τὴν παραλίαν ταύτην διαχωρίζουσιν ἀπὸ τὰ βορειότερα καὶ ἐπίπεδα αὐτῆς μέρη, ὑψηλὰ ὄρη ἐκτεινόμενα ἀπὸ τὸν λιμένα τῶν Συμβόλων μέχρι τοῦ Καφᾶ ³⁾. Ἐκ τῶν ὁρέων τούτων καταρρέουσιν ὀρμητικοὶ χεῖμαρροι, πιαίνοντες τὰς κοιλάδας, ἐν ταῖς ὁποίαις φύονται πάμπολλα κάρπιμα δένδρα, πολύχροα καὶ εὖσσμα ἄνθη, καὶ αὐτὴ ἡ ἄμπελος, παράγουσα κάλλιστον οἶνον ⁴⁾. Προφυλάττουσι τὴν παραλίαν ταύτην ἀπὸ τοὺς ψυχροὺς ἀνέμους τῶν βορείων πεδιάδων τῆς Ῥωσσίας καὶ τῆς Μαιώτιδος λίμνης. Ἐπὶ τῶν παραλίων τούτων, σώζονται ἐρείπια ναῶν καὶ ὀχυρωμάτων Ἑλληνικῶν, ἐκκλησιῶν καὶ φρουρίων Βυζαντινῶν ⁵⁾, ἰσταμένων πλησίον τῶν πύργων τῶν ἀνεγερθέντων ἀπὸ τοὺς πλουσίους Γενουησίου ⁶⁾. Τὰ ἐρείπια τῆς πόλεως Χερσῶνος, σωζόμενα μέχρι τέλους τοῦ

¹⁾ Ταταριστὶ Κρίμ, ὄνομα τῆς πρωτευούσης. Reuilly. Voyages en Crimée et sur les bords de la Mer Noire. Paris. 1806, σελ. 137. Schnitzler. Description de la Crimée. Paris. 1855, σελ. 4, 63, 137. ²⁾ Reuilly, σελ. 75. Depping. Τόμ. Α'. σελ. 3. Huet. Histoire du commerce et de la navigation des anciens. Paris, 1763, σελ. 244. ³⁾ Reuilly, σελ. 3, 4, 14, 121. Περὶ τῆς παραλίας ταύτης λέγει ὁ Στράβων, ἐκδ. Κοραῆ, Μέρ. Β'. σελ. 28. «Ἡ Ταυρικὴ παραλία, τραχεῖα καὶ ὀρεινὴ, καὶ καταιγίζουσα τοῖς βορείοις ἴδρυται.» Clarke. Voyages en Russie, en Tartarie et en Turquie. Μετάφρ. Γαλλ. Paris. 1813. Τόμ. Β'. σελ. 318. ⁴⁾ Τὸν οἶνον τῶν περιχώρων τῆς Σουγδαίας ἐπαινεῖ ὁ Reuilly, σελ. 17. Κατωτέρω ἐν σελ. 186, λέγει, ὅτι τὴν ἄμπελον κατὰ πρῶτον εἰσήξαν ἐν Κριμαίᾳ οἱ Ἕλληνας. Clarke, Τόμ. Β'. σελ. 408, 450, 463. Peyssonel, Traité sur le commerce de la Mer Noire. Τόμ. Α'. σελ. 161. Περὶ σίτου, πρβ. σελ. 165. ⁵⁾ Byzance... avait eu des relations très suivies avec les colonies Grecques de la Tauride. Depping. Τόμ. Α'. σελ. 113. Περὶ τῆς ἐν Κριμαίᾳ κατοικίας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, πρβ. Clarke, Τόμ. Β'. σελ. 277, 278, 309, 378, 380. Raoul-Rochette. Antiquités Grecques. Paris, 1822, σελ. 2.

⁶⁾ Reuilly, σελ. 24.

παρελθόντος αἰῶνος, μετεκαμίσθησαν εἰς Σεβαστούπολιν καὶ Ὀδησσόν ¹⁾. Πρὸς δυσμὰς τοῦ Βαλλακλάβα, ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς σημερινῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ἴδρυσαν τὸ πάλαι οἱ ἀποικοὶ Ἕλληνας τὸν ναὸν τῆς Ταυρικῆς Ἀρτέμιδος ²⁾. Ἄπασα ἡ παραλία αὕτη, ἀπὸ τοῦ λιμένος τῶν Συμβόλων μέχρι τοῦ Κιμμερικοῦ Βοσπόρου, φέρει προφανῆ σημεῖα πολιτισμοῦ καὶ πελυανθρώπων ἄλλοτε ἀποικιῶν ³⁾. Τὰ ἡμέτερα Πατριαρχικὰ ἔγγραφα μνημονεύουσι πολλῶν πόλεων καὶ χωμοπόλεων ἀγνώστων τὴν σήμερον. Ἡ ἐπὶ τῆς Μαιώτιδος παραλία τῆς Κριμαίας εἶναι νοσώδης, ἔνεκα τῶν αὐτόθι λιμναζόντων ὑδάτων, ἐκ τῶν ἀποικίων ἐξατμιζαμένων τὸ θέρας, συλλέγουσιν οἱ κάτοικοι τὸ ἅλας ⁴⁾, τοῦ ἀπαιοῦ μέρος μὲν κατηναλίσκετο εἰς ταριχείαν, μέρος δὲ μετεκομίζετο εἰς τὴν Μιγγρηλίαν, τὸ Βυζάντιον καὶ τὰς χώρας τῆς Μεσογείου. Τούτου ἔνεκα, ἡ νότιος παραλία τῆς Κριμαίας, ἦτο τὸ προσφιλέσ ὄρμηθῆριον τῶν πάλαι Ἑλλήνων ἐμπόρων καὶ τῶν μετέπειτα Βυζαντίων καὶ Γενουησίων. Οἱ περιηγηθέντες τὴν Κριμαίαν, μετὰ τὴν ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας κατάκτησιν αὐτῆς, ἐξυμνοῦσι τὴν εὐκρασίαν τοῦ ἀέρος, τὸ πολύγονον τῆς γῆς καὶ τὴν ποικιλίαν τῶν φυτῶν. Τὰ κολοσσιαῖα ὀχυρώματα, ἐπιθαλάσσια καὶ μεσόγεια, καθ' ὅλην τὴν χώραν ταύτην, τεκμαίρουσιν ὅτι οἱ ἐκεῖ βιοῦντες, διῆγον ἐν φόβῳ ἐχθρῶν πολλῶν καὶ ἰσχυρῶν, τοὺς ἀπαιοὺς ἐδελέαζον τὰ πλούσια τῶν ἐκεῖ εὐημερούντων ἐμπορεύματα.

Πολλοὶ Γάθοι κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Χριστιανισμοῦ κατόκησαν τὴν Κριμαίαν, καὶ μολονότι ἡ ἐξουσία αὐτῶν ἐξέλιπε, διεσώθη τὸ ὄνομα αὐτῶν ἐν τῇ χερσονήσῳ. Μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἐσώζετο ἐν Κριμαίᾳ ἡ καλουμένη ἐπισκοπὴ τῆς Γοθθίας. Οἱ Γενουήνσιοι ἐκάλουν Γοθθίαν ⁵⁾ τὴν μεταξὺ τῆς Σουγδαίας καὶ τοῦ λιμένος τῶν Συμβόλων ἐκτενῆ παραλίαν. Ἐκ τῶν μετέπειτα κατακτησάντων τὴν Κριμαίαν Χαζάρων, ἐκαλεῖτο ἤδη ἀπὸ τοῦ δεκάτου αἰῶνος Χαζαρία ⁶⁾ καὶ παρὰ τοῖς Γενουησίοις Gazaria, μέχρι τῆς

¹⁾ Κατὰ τὸν Reuilly, σελ. 124, μέγα μέρος τῶν ἐρειπίων τῆς πόλεως ταύτης, μετέφεραν οἱ Ὀθωμανοὶ εἰς Κ/πὸλιν. Πρβ. καὶ τοῦ Clarke, Τόμ. Β'. σελ. 378. Συναξαριστῆς, Μαρτίου 7. ²⁾ Clarke. Τόμ. Β'. σελ. 428. Schnitzler, σελ. 9, 105, 108. ³⁾ Reuilly, σελ. 19, 21, 25, 235, 236, 237, 238. ⁴⁾ «Ἐν τῷ μέσῳ δὲ λίμναι καὶ λιμένες εἶσιν, ἐν αἷς Χερσωνάται τὸ ἅλας ἐργάζονται.» Κ. Πορφυρογ. Τόμ. Γ'. σελ. 180. Τὰς λίμνας ταύτας περιγράφει ὁ Reuilly, σελ. 45. Τὴν ἀφθονίαν τοῦ ἁλατος, ὁ Chardin. Voyages en Perse, etc. Amsterdam. 1714, Τόμ. Γ'. σελ. 106. ⁵⁾ Gottia. Συναξαριστῆς, Μαρτίου 26' «διέτριβε δὲ εἰς τὴν Γοθθίαν τὴν εὐρισκομένην κατὰ τὸ Κριμ, πλησίον τοῦ Καφά.» Ἰδ. Ἀπριλ. 18, 24. Ἰουνίου 26. ⁶⁾ Κ. Πορφυρογ. Τόμ. Γ'. σελ. 80, 81, 82, 83, 87. Οἱ Χαζάροι κατέκτησαν τὴν Κριμαίαν τῷ 679ῳ Μ. Χ., κατατροπώσαντες καὶ Γότθους καὶ Ἕλληνας. Reuilly, σελ. 79. Μελετίου Γεωργ. Τόμ. Β'. σελ. 52. «Οὗτος δὲ μέλλωντας καὶ φονεῦσθαι ὑπὸ τοῦ τυράννου ἐφυγεν εἰς Χαζαρίαν.» Συναξ. Νοεμβρίου 28.

ἀπωλείας τοῦ Καφᾶ καὶ πασῶν τῶν ἐν Πόντῳ Γενοουησιακῶν ἀποικιῶν. Οἱ Χαζάροι ἦσαν ὑποτελεῖς τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων. Ἡ Κριμαία ὅλη ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν Χαζαρία, ἡ δὲ χώρα ἡ ἄλλοτε ὑπὸ τῶν Γότθων κατοικουμένη, συχότατα ἐκαλεῖτο Γοθθία, καὶ ἐκεῖ διὰ πολλοὺς αἰῶνας κατόικουν οἱ ἀπόγονοι τῶν Γότθων. Μετὰ τοὺς Χαζάρους εἰσήλασαν οἱ Κουμάνοι.

Οἱ διὰ πολλοὺς αἰῶνας ἐξουσιάσαντες τὴν Κριμαίαν Βυζάντιοι ¹⁾, ἀπεδιώχθηθησαν ἐκεῖθεν ἀπὸ τοὺς Τατάρους, κατέχοντας αὐτὴν μέχρι τέλους τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ὅτε ἐκράτησαν αὐτὴν οἱ Ῥῶσσοι. Ἦσαν δὲ οἱ Τάταροι, ὑποτελεῖς τοῦ Σουλτάνου. Ἐδιοικεῖτο ἡ Κριμαία ἀπὸ Τάταρον ἡγεμόνα, ἐδρεύοντα ἐν αὐτῇ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐκεῖ ἐμπορίας τῶν Γενοουησιῶν.

Τοὺς Τατάρους εὐρήκεν ἐδῶ ἡγεμονεύοντας, ὁ ἱερεὺς Ρουβρουκούης τῷ 1252ω. Ἀπὸ τούτους ἡγόρασαν ἢ ἐνοικίασαν τὸν Καφᾶν οἱ Γενοουήσιοι, οἵτινες, ἐνισχυθέντες ἐκ τοῦ πλούτου καὶ τῶν ὄπλων, μετὰ τινα χρόνον ἐκυρίευσαν τὴν Σουγδαίαν καὶ τὸν λιμένα τῶν Συμβόλων.

Ὁ Καφᾶς, πόλις ἐπὶ τῆς νοτίου παραλίας τῆς Κριμαίας, ἰδρύθη ἐπὶ τῆς δυτικῆς ἄκρας πλατυστόμου κόλπου, ἔχων λιμένα εὐρύχωρον, βαθὺν καὶ οὐδόλως ἐνοχλούμενον ἀπὸ τοὺς βόρειο-δυτικοὺς ἀνέμους ²⁾. Τὸ πάλαι ἦτο πολυάνθρωπον ἐμπορεῖον δι' ὅλον τὸν Εὐξείνιον πόντον, πέμπον σίτον καὶ ταρίχη εἰς τὰς χώρας τῆς Ἑλλάδος ³⁾. Ἐκαλεῖτο δὲ ἡ πόλις αὕτη Θεοδοσία κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Στράβωνος καὶ ἐτέρων Ἑλλήνων συγγραφέων ⁴⁾. Τὸ ὄνομα τοῦτο ἀναφαί-

¹⁾ Reuilly, σελ. 134. ²⁾ «Θεοδοσία ἔχουσα καὶ λιμένα ναυσὶ καὶ ἑκατὸν ἐπιτήδειον.» Στράβων, Μέρ. Β'. σελ. 300, ἐκδ. Κοραῆ. Rien n'égale au reste la fidélité de ce géographe (δηλ. τοῦ Στράβωνος) dans le tableau des côtes de la Crimée. Clarke. Τόμ. Β'. σελ. 394. «Πόλις Καφᾶς . . . παρὰ τὰ εὐώνυμα τοῦ Εὐξείνου πόντου κειμένη πλευρὰ, εἴ τις πρὸς ἄρκτους ποιείσθαι τὸν ἀνάπλου ἐθέλοι.» Ν. Γρηγοράς. Τόμ. Β'. σελ. 683. «Καφᾶς, ὁ Λατίνων τῶν ἐκ Γενοῦας φρούριόν ἐστι τοῖς παραλίοις τῆς Σκυθίας κατακισμένον.» Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 192. Clarke, Τόμ. Β'. σελ. 464, ἐν σήμ. Peyssonel. Τόμ. Α'. σελ. 14. ³⁾ «Κὰν τοῖς πρόσθεν χρόνοις ἐντεῦθεν ἦν τὰ σιτοπομπεῖα τοῖς Ἑλλησι, καθάπερ ἐκ τῆς λίμνης αἱ ταριχεῖαι. Λεύκωνα δὲ φασὶν ἐκ τῆς Θεοδοσίας Ἀθηναίοις πέμψαι μυριάδας μεδίμων διακοσίας καὶ δέκα.» Στράβων, Μέρ. Β'. σελ. 32. Raoul-Rochette, σελ. 32. ⁴⁾ «Μετὰ δὲ τὴν ὀρεινὴν τὴν λεχθεῖσαν ἢ Θεοδοσία κεῖται πόλις.» Στράβων, Μέρ. Β'. σελ. 34. «μέχρι Θεοδοσίας πόλεως.» Ἰδ. Μέρ. Β'. σελ. 29. «Τῆς δὲ χερρονήσου πλὴν τῆς ὀρεινῆς τῆς ἐπὶ θαλάττῃ μέχρι Θεοδοσίας.» Ἰδ. σελ. 32. «Πόλις δ' Ἑλληνίδες αἶδε ἐν αὐτῇ (δηλ. τῇ Σκυθίᾳ) Θεοδοσία, Κυταία καὶ Νυμφαία, Ποντικάπαιον, Μηρμύκειον.» Σκυλ. Περ., σελ. 57, ἐν τοῖς Geographi Min. Paris, 1855. Νῦν δὲ ἡ Θεοδοσία τῇ Ἀλανικῇ ἦτοι τῇ Ταυρικῇ διαλέκτῳ Ἀρδαβδα, τουτέστιν ἐπτάθεος (sic codex vulgo. Ἀρδαύδα. Postea Caffa). Κ. Πορφυρογ. de adm. Imp. c. 53 nunc Caffa. Ἄνω. Περ. Εὐξείνου πόντου, σελ. 445. Clarke. Τόμ. Β'. σελ. 495. Πλανᾶται ὁ Chardin, Τόμ. Γ'. σελ. 403, λέγων ὅτι τὴν

νεται καὶ κατὰ τὸν ἑβδομον αἰῶνα ¹⁾). Ἄγνωστον εἶναι πότε ἐκλήθη ἡ πόλις αὕτη Καφᾶς, τὴν ὁποίαν οὕτω καλεῖ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος καὶ πάντες οἱ μετ' αὐτὸν Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς. Πλανῶνται τὰ μέγιστα οἱ λέγοντες ὅτι ὁ Καφᾶς, οὕτως ἐκλήθη ἐκ τῆς Ἀραβικῆς κιαφῆρ, ἀπιστος ²⁾). Ἄλλος ἱστορικός Ἰταλὸς εἰκάζει, ὅτι ἡ πόλις ὠνομάσθη οὕτως ἐκ τῆς οἰκογενείας τοῦ Γενουησιῶν Καφάρου ³⁾.

Ἄδηλον εἶναι πότε συνωκίσθησαν ἐν Καφᾶ οἱ Γενουήνσιοι, καὶ ἂν ἡ πόλις αὕτη, ἔρημος τότε κατοίκων κατὰ τὴν μαρτυρίαν τινῶν ἱστορικῶν, ἐδωρήθη ἅπασα εἰς αὐτοὺς, ἢ συνεχωρήθησαν μόνον νὰ ἐμπορεύωνται ἐκεῖ, ἔχοντες ἀποθήκας καὶ ἀποβάθρας. Τὴν πρώτην ἀρχὴν τῆς ἐκεῖσε συνοικίσεως τῶν Γενουησιῶν, οὐδὲ μνημονεύουσι τὰ μέχρι τοῦδε ἐκδοθέντα Ἰταλικά ἔγγραφα ⁴⁾. Νικηφόρος ὁ Γρηγοράς, ἱστορῶν τὴν πρώτην αὐτῶν ἐν Καφᾶ οἰκῆσιν ἀναφέρει αὐτὴν ὡς γενομένην «οὐ πολλοῖς τισιν ἔτεσι πρότερον» ⁵⁾. Λέγει ὅτι ἡ πόλις αὕτη εἶναι τῶν Γενουησιῶν ἀποικία, καλουμένη ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων Καφᾶς, καὶ ὅτι χάριν τοῦ ἐμπορίου καὶ τοῦ θαλασσίου αὐτῶν βίου ⁶⁾, συνέθεντο οἱ Γενουήνσιοι μετὰ τῶν ἡγεμόνων τῶν παραθαλασσιῶν εὐλιμένων πόλεων, σπονδὰς καὶ φιλίας. Τοιοῦτοτρόπως ἡ πόλις αὕτη πρότερον τῶν Σκυθῶν ⁷⁾, παρεχωρήθη διὰ συνθήκης τοῖς Γενουησιῶσι, ἀνεγείρασι κατ' ἀρχὰς μικρὰ τείχη, τὰ ὅποια τοῦ καιροῦ προϊόντος ἐμεγέθυναν, χάριν τῶν πολλῶν εἰσχομιζομένων ἐμπορευμάτων· οὕτω δὲ τὸ πενιχρὸν χωρίον κατέστη πόλις ἰσχυροτάτη ⁸⁾.

Ὁ Καφᾶς τῷ 1289ῳ ἀπέστειλε πρὸς βοήθειαν τῆς ἐν Συρίᾳ Τριπόλεως, τρία πλοῖα ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ προξένου Παυλίνου Δόρια ⁹⁾. Ἐκ τούτου εἰκάζει ὁ

πόλιν ταύτην ἐρημωθείσαν, ἀνήγειραν ἐκ νέου οἱ Βυζάντιοι ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἐκάλεσαν αὐτὴν Θεοδοσίαν. Στεφ. Βυζαντίου, λέξις Θεοδοσία. ¹⁾ Chersona, Theodosia, Dosiopolis etc. Anonymi Revennatis de Geographia. Paris, 1688, σελ. 267. Οἱ Λατίνοι κοινῶς γράφουσι μετὰ δύο f Caffa, ὁμοίως καὶ οἱ Ὀθωμανοὶ Κιέφφε. Ἡ λέξις Καφᾶς πιθανὸν παρεφθάρη ἀπὸ τὸ Καῦον ἢ Χαῦον (Στράβων, Μέρ. Β'. σελ. 33), λιμένα τῶν Ταυροσκυθῶν, πλησίον αὐτοῦ, ἢ ὁ αὐτὸς λιμὴν τῆς Θεοδοσίας. Μελ. Γεωγρ. Τόμ. Β'. σελ. 54. Ὁ Clarke, Τόμ. Β'. σελ. 314, φρονεῖ ὅτι ὁ Καφᾶς δὲν ἰδρύθη ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς ἀρχαίας Θεοδοσίας. ²⁾ Chardin. Voyages, Τόμ. Γ'. σελ. 104.

³⁾ Heyd. Τόμ. Β'. σελ. 18. Ὁ Miltitz. Τόμ. Β'. σελ. 100, ἀγνοεῖ, ὅτι πρὸ τῶν Γενουησιῶν, ἡ πόλις αὕτη ἐκαλεῖτο Καφᾶς. ⁴⁾ Τὰ ἔγγραφα τὰ ἱστοροῦντα τὴν ἐν Κριμαίᾳ πρώτην οἰκῆσιν τῶν Γενουησιῶν, ἀτυχῶς ἀπωλέσθησαν. Miltitz. Τόμ. Β'. σελ. 93.

⁵⁾ Τόμ. Β'. σελ. 684. ⁶⁾ Depping. Τόμ. Α'. σελ. 207. ⁷⁾ Ὁ Heyd, Τόμ. Β'. σελ. 14, σαφῶς δεικνύει ὅτι οἱ ὑπὸ τοῦ Γρηγορά καλούμενοι Σκυθαὶ ἦσαν Τάταροι. La colonia genovese in Caffa fu fondata sotto il governo dei Tartari. ⁸⁾ Ὁ Chardin, Τόμ. Γ'. σελ. 103, λέγει, ὅτι τὸν Καφᾶν κατέκρησαν οἱ Γενουήνσιοι τῷ 1266ῳ· τῷ 1270ῳ, κατὰ τὸν συγγραφέα τῆς Univers Pittoresque. Crimée, σελ. 16. ⁹⁾ Heyd, Τόμ. Β'. σελ. 15.

Hedy ότι ἡ πόλις ἵνα δυναθῆ ν' ἀποστείλῃ τροφὰς καὶ ὀπλίτας εἰς ἀπομεμαχρυσμένον τόπον, πρέπει νὰ ἦτο πρό πολλοῦ ἐνωχισμένη, πολυάνθρωπος καὶ ἰκανὴ νὰ ὑπερασπίζῃ τὸν τόπον διὰ τῶν ἐκεῖ μενόντων πολιτῶν. Φρονεῖ ὅθεν, ὅτι ἡ πόλις ὤκισθη μεσοῦντος τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος ἐπὶ τῆς βασιλείας τῶν Λατίνων ἐν Κ/πόλει· ἀλλ' ἡ τεραστία αὔξεις τῶν Γενουηνσίων ἐν Γαλαταῖ, ὀλίγα μόνον ἔτη μετὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Παχυμέρη καὶ Γρηγοῦ, σαφηνίζει τὴν αὔξιν ταύτην τοῦ Καφᾶ, γενομένην ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν. Δὲν φρονῶ ὅτι οἱ Γενουήνσιοι ἐπὶ τῶν Λατίνων αὐτοκρατόρων, ἐμπορευόμενοι ὑπὸ τὰ ὄμματα τῶν ἀντιζήλων Βενετῶν, ἠδύνατο ἀνενοχλήτως νὰ ἰδρύσωσιν ἐμπορικὰς ἀποικίας ἐν Εὐξείνῳ πόντῳ. Μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κ/πόλεως ὑπὸ τῶν Βυζαντίων, οἱ Γενουήνσιοι, κύριοι γενόμενοι ἅπαντος τοῦ Εὐξείνου πόντου, καὶ ἐκεῖθεν ἐκδιώξαντες τοὺς Βενετῶν καὶ διὰ τῆς πλειοτέρας αὐτῶν τῶν δόλμων καὶ αὐτοὺς τοὺς Βυζαντίους, ἀκωλύτως συνέστησαν καὶ ὠχύρωσαν τὰς πολυαριθμοὺς αὐτῶν ἀποικίας ἐν Κριμαίᾳ καὶ Ἀσίᾳ. Μὴ λησμονήσωμεν ὅσα οἱ σύγχρονοι Βυζάντιοι γράφουσι περὶ τοῦ πληθους τῶν ἐν Κ/πόλει ἐνοικούντων καὶ τῶν πολλῶν ἡμερῶν ἐξ Ἰταλίας εἰσερχομένων Γενουηνσίων, χάριν τῆς ἐπικερδοῦς ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐμπορίας. Οἱ Βυζάντιοι αἰείποτε ἀποστρεφόμενοι τὴν πολιτείαν καὶ θρησκείαν τῶν ἀξέστων Λατίνων, ἐξύμνουν ὁμῶς τὴν περὶ τὴν θάλασσαν δόλμην καὶ ἰκανότητα αὐτῶν· οὐδὲν παράδοξον ὅθεν, ἂν μετὰ εἴκοσι ὀκτῶ ἔτη, ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου, μέχρι τοῦ 1289, ἠδυνήθησαν οἱ Καφαῖοι ν' ἀποστείλωσι βοήθειαν εἰς τοὺς κινδυνεύοντας ἐν Συρίᾳ ὁμοφύλους αὐτῶν.

Ἐκ τῶν Ἰταλικῶν ἐγγράφων καταφαίνεται ὅτι ὁ πρῶτος ἢ ἐκ τῶν πρώτων οἰκιστῶν τοῦ Καφᾶ, ἦτόν ὁ Ἀντώνιος τοῦ Ὀρτου¹⁾, τοῦ ὁποῦ ἡ οἰκογένεια εἰσέπραττεν ἀπ' ἀρχῆς τῆς οἰκίσεως τῆς πόλεως, τελωνιακά τινα τέλη πρὸς ἴδιον αὐτῆς ὄφελος.

Τὸν Καφᾶν ἐξέλεξαν οἱ Γενουήνσιοι καὶ διὰ τὸ εὐλίμενον αὐτοῦ, καὶ διὰ τὴν ἐγγύς τοῦ Κιμμερικοῦ Βοσπόρου καὶ τῆς Μαιώτιδος λίμνης θέσιν αὐτοῦ²⁾. Ἐνεκα τούτου δὲν ἐβράδυνεν ἡ πόλις νὰ γενῆ γενικὴ ἀποθήκη τῶν ἐμπορευμάτων τῆς Μαιώτιδος λίμνης καὶ τῶν παραλίων τῆς Μιγγρελίας.

¹⁾ Heyd. Τόμ. Β'. σελ. 17. ²⁾ Ils firent de cette ville une des plus belles et des plus riches places du commerce en Europe. Depping. Τόμ. Α'. σελ. 207. Δὲν γνωρίζω πόθεν ὀνομαζόμενος ὁ Clarke, Τόμ. Β'. σελ. 304, λέγει ὅτι ὁ Καφᾶς ἄλλοτε εἶχε 36,000 οἰκίων καὶ 45,000 εἰς τὰ προάστεια. Τὸν Καφᾶν πολλάκις ἀναφέρει Κ. ὁ Πορφυρογ. «ἐν τοῖς τοῦ λεγομένου Καφᾶ τόποις» «ἐν τῷ Καφᾶ» «αἱ δὲ εἰρημένα πρῶται ὁδοὶ εἰς ἐν Καφᾶ εἰσὶν ἀποκείμεναι.» Τόμ. Γ'. σελ. 252, 253, 255. Διὰ τινος καιρὸν οἱ Τάταροι τῆς Κριμαίας ἐκάλουν τὸν Καφᾶν, Κριμ-σταμπόλ, δηλ. Κ/πολιν τῆς Κριμαίας. Reuilly, σελ. 138. Κατὰ τὸν περιηγητὴν τοῦτον, ὁ Καφᾶς τῷ 1806, εἶχε 400 οἰκίας, τὰς πλείστας κατοικουμένας ὑπὸ Γραικῶν.

Ἡρὸς νότιο-δυσμὰς τοῦ Καφᾶ καὶ μακρὰν αὐτοῦ μίλια τριάκοντα ἕξ ¹⁾, κεῖται ἡ παράλιος πόλις Σουγδαία, νῦν Σουδάγ, καὶ παρὰ τοῖς Λατίνοις Σολδάια ²⁾. Τὴν πόλιν ταύτην περιγράφει ὁ ἱερεὺς Λατίνος Ρουβρουκούης ³⁾, ὅστις ἐκ Κ/πόλεως ἀφίχθη ἐδῶ τῇ 21ῃ Μαΐου 1252. Ἐμποροὶ τινες ἐκ Κ/πόλεως, συγχρόνως ἀφίχθησαν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, κομίζοντες ὑφάσματα βαμβακερὰ καὶ λινᾶ. Κατὰ τὸν ἱερέα τοῦτον, οἱ ἐκ Τουρκίας ⁴⁾ ἔμποροι, ἀπερχόμενοι εἰς βορειοτέρας χώρας, καὶ ἐκεῖθεν ἐπανακάμπτοντες, διέρχονται πάντοτε διὰ τῆς πλουσίας καὶ πολυανθρώπου Σουγδαίας· ὁ Ρουβρουκούης κατέλυσεν εἰς τὴν ἐπισκοπὴν τῆς πόλεως, ἀπόντος τοῦ ἐπισκόπου.

Τὴν πόλιν ταύτην, τῆς ὁποίας τὰ ὀχυρώματα καὶ οἱ ἐρυμνότατοι πύργοι μέχρι τῆς σήμερον ἐκπλήττουσι τοὺς ξένους, ἐκυρίευσαν οἱ Γενουήνσιοι τῇ 19ῃ Ἰουλίου 1365 ⁵⁾. Πλειστοὶ τῶν πρὸ αἰώνων ἐκεῖ κατοικούντων Γραικῶν, τάλαιπωροῦμενοι ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Τατάρων, τῶν κρατησάντων τὴν Σουγδαίαν τῷ 1223ω ⁶⁾, κατέφευγον εἰς ἐτέρας πόλεις ⁷⁾.

Κατὰ τὸ 1320, ἀπηγόρευσαν οἱ Τάταροι τοὺς κώδωνας τῶν ἐκκλησιῶν καὶ συγχρόνως ἐσφετερίσθησαν καὶ τὰς πλειοτέρας ἐκκλησίας, τὰς ὁποίας μετέβαλον εἰς τεμένη Μουσουλμανικά.

Τούτου ἕνεκα, ἡ Σουγδαία ἐπὶ τῆς κατακτήσεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν Γενουηνσίων, ἐκαλεῖτο πόλις Ταταρικὴ ⁸⁾. Συγχρόνως μετὰ τῆς Σουγδαίας ἐκυρίευσαν

¹⁾ Schnitzler, σελ. 50. ²⁾ Originariamente Scioltadia o Soltadia, ma comunemente appellato Soldaja. Heyd. Τόμ. Β'. σελ. 3. Τ. καὶ Th. Τόμ. Γ'. σελ. 245. Συναξαριστής, Νοεμβ. 28. ³⁾ Voyages en Asie, par Bergeron. Paris, 1735. Voyage de Rubruquis en Tartarie. Κεφ. Α'. Depping. Τόμ. Α'. σελ. 47. ⁴⁾ Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, Τουρκίαν ἐκάλουον οἱ Λατίνοι, τὴν Ποντικὴν παραλίαν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. ⁵⁾ Ὁ Heyd, Τόμ. Β'. σελ. 445, παραβάλλων τῶν πλειοτέρων ἱστορικῶν τὰς γνώμας, περὶ τῆς πρώτης ἐνοικίσεως τῆς Σουγδαίας ὑπὸ τῶν Γενουηνσίων, παραδέχεται τὴν ἄνω γνώμην τοῦ Στέλλα. Τῷ 1363ω ὁ Ἀρχιερεὺς Σουγδαίας καὶ Φούλλων ἐξωσθεὶς ὑπὸ τῶν Τατάρων ἐκ τῆς πόλεως ταύτης, μετετέθη εἰς τὴν ἐπισκοπὴν τῆς Αἴνου. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 443. Reuilly, σελ. 48. Univers Pittoresque. Russie, Crimee, σελ. 47. ⁶⁾ Heyd, Τόμ. Β'. σελ. 4. ⁷⁾ «Πρὸ χρόνων συνέβη ἐξοικισθῆναι τινὰ τῶν χωρίων τῆς ἐνορίας (δηλ. τῆς Σουγδαίας) αὐτοῦ ἐκ τῆς τῶν Ταταρίων ἐπιδρομῆς, ἐπανελθόντων δὲ πάλιν εἰς αὐτὰ τῶν ἀποίκων κτλ.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 75. Σφάλλουσιν οἱ πλειότεροι συγγραφεῖς, λέγοντες ὅτι οἱ Τάταροι ἀπεδίωξαν τοὺς ἐν Κριμαίᾳ Χριστιανοὺς καὶ ἔκλεισαν τὰς ἐκκλησίας αὐτῶν. Clarke, Voyages. Τόμ. Β'. σελ. 353. Τὰ Πατριαρχικά ἔγγραφα μνημονεύουσιν ἐκκλησιῶν καὶ ἐπισκόπων ἐπὶ Τατάρων.

⁸⁾ Ταῦτα κατὰ τοὺς Ἰταλοὺς συγγραφεῖς. Ἡ πόλις, ἂν καὶ Ταταρικὴ ἢ μᾶλλον ὑπὸ τοὺς Τατάρους, περιεῖχε πολλοὺς Ἕλληνας. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν Πατριαρχικῶν ἐγγράφων, ἡ πόλις ἦτο πολυάνθρωπος, καὶ ἡ ἐπισκοπὴ πλουσία. Αἱ ἐριδες τῶν ἐν Κριμαίᾳ Βυζαντινῶν ἐπισκόπων τοῦ Σουγδαίας καὶ Φούλλων, τοῦ Χερσῶνος καὶ τοῦ Γοθθίας, σα-

οί Γενουήνσιοι καὶ δεκαοκτὼ χωρία ὑποκείμενα εἰς τὴν πόλιν ταύτην. Οἱ Τάταροι μετ' ὀλίγον ἐπιπεσόντες κατὰ τῶν Γενουηνσίων, ἀνέκτησαν μὲν τὰ ἄνω χωρία, ἀπεδιώχθησαν δὲ ἀπὸ τὴν Σουγδαίαν. Μετὰ τὴν ἀπόπειραν ταύτην, οἱ Γενουήνσιοι μετὰ τῶν Τατάρων, συνυπέγραψαν συνθήκην, διὰ τῆς ὁποίας οὐχὶ μόνον ἀπέδωκαν οὗτοι εἰς τοὺς Γενουηνσίους τὰ ἐν τῷ πολέμῳ ἀπολεσθέντα δεκαοκτὼ χωρία ¹⁾, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν τὴν μεταξὺ Σουγδαίας καὶ λιμέγος τῶν Συμβόλων χώραν, καλουμένην Γοθίαν, κατοικουμένην ὑπὸ Χριστιανῶν, τῶν πλείστων ἀπογόνων τῶν Γόθων. Ἡ συνθήκη αὕτη ὑπεγράφη ἀπὸ τὸν Γιανόννε τοῦ Βόσκου ²⁾, πρόξενον τοῦ Καφᾶ, καὶ δύο δικαστὰς, ἐν τόπῳ ἐγγύς τοῦ Καφᾶ, καλουμένῳ τὰ τρία φρέατα· ἐδῶ συνῆλθε καὶ ὁ Τάταρος ἡγεμῶν τῆς Σουγδαίας, ὁ ἐν Σολγάτ κατοικῶν, ὑπογράφας ἐν ὄνόματι αὐτοῦ καὶ τοῦ μακρὰν διατρίβοντος Χάνου τοῦ Τσιπσάχ, κυρίου πάσης τῆς Κριμαίας ³⁾.

Κατὰ τὴν συνθήκην ταύτην, δύο ὑπάλληλοι τοῦ Χάνου τοῦ Τσιπσάχ διέμενον ἐν Καφᾶ ἀνενόχλητοι, ὁ μὲν, ἵνα δικάζῃ τοὺς ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Γενουηνσίων ἐπιδημοῦντας Τατάρους, ὁ δὲ, ἵνα εἰσπράττῃ τὰ εἰς τὸν Χάνην ὀφειλόμενα τέλη ⁴⁾.

Ἀρχήτερα τῆς Σουγδαίας, ἐκυρίευσαν οἱ Γενουήνσιοι τὸν Βαλλακλάβαν κείμενον πρὸς τὴν μεσημβρινωτάτην τῆς Κριμαίας ἄκραν, καὶ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ Βυζαντίων, λιμένα τῶν Συμβόλων καλούμενον ⁵⁾. Αἱ δύο αὗται πόλεις, τὰς

φνιζουσι πολλὰ γεγονότα τῆς τότε Κριμαϊκῆς ἱστορίας. Σπανίως ἀναμιμνήσκονται τῶν Ἑλλήνων ἐγκατοικῶν τὰ Ἱταλικά ἔγγραφα, σπανίως καὶ οἱ ἡμέτεροι ἀναφέρουσι τοὺς κραταιοὺς αὐτῶν γείτονας τοὺς Γενουηνσίους. ¹⁾ Depping. Τόμ. Β'. σελ. 104. ²⁾ Gianone del Bosco. Heyd, Τόμ. Β'. σελ. 119. ³⁾ Τῆς συνθήκης ταύτης μόνη ἡ Ἱταλικὴ μετάφρασις σώζεται. Heyd. Τόμ. Β'. σελ. 120. Ἡ πόλις Σολγάτ, καλουμένη τὸ πάλαι Κιμμέριον, εἶναι τὸ σημερινὸν Ἑσκι-Κριμ, Ῥωσσιστί, Σταρόι-Κριμ. Ἐν αὐτῇ ἤδρευε καὶ πρόξενος Γενουήνσιος. Ἰδ. Τόμ. Β'. σελ. 41. Clarke. Τόμ. Β'. σελ. 318. Schnitzler, σελ. 137. ⁴⁾ Τρία τοῖς 100 ἐπὶ τῆς ἀξίας τῶν ἐμπορευμάτων. Heyd, Τόμ. Β'. σελ. 124, ἐν σημ. ⁵⁾ «Εἶθ' ἡ παλαιὰ χερρόνησος κατεσκαμμένη, καὶ μετ' αὐτὴν, λιμὴν στενόστομος... καλεῖται δὲ Συμβόλων λιμὴν.» Στράβων, ἔκδ. Κοραῆ. Μέρ. Β'. σελ. 28. Ἐν σημ. λέγει ὁ Κοραῆς. «Συμβόλων λιμὴν, . . . κοινῶς Σίβουλα κατὰ τὸν ἡμέτερον Μελέτιον (Τόμ. Β'. σελ. 53), κατὰ δὲ τὸν Γάλλον Δαμβίλλην, Port de Coslevé ὁ δὲ Πάλλας (Second voyage, Τόμ. III. σελ. 65), port de Balaklawa καλεῖ αὐτόν.» «Μετὰ δὲ τὸν τῶν Συμβόλων λιμένα.» Ἰδ. σελ. 290. Ἄνων. Περ. Εὐξείνου πόντου, σελ. 416. Νικηφόρ. Πατρ. Κ/πόλεως, σελ. 47. Reully, σελ. 124. Univers Pittoresque. Russie, Crimée, σελ. 30. «Ἀναγκασθεὶς πρὸς τὰ μέρη τοῦ Συμπόλου ἀπέπλευσε.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 386, ἔγγραφον τοῦ 1400σ. Οἱ Γενουήνσιοι ἐκάλεσαν αὐτὸν Cembalo, Cembolo, καὶ οὕτω γράφεται εἰς ὄλα τὰ Ἱταλικά ἔγγραφα. Ὁ Depping γράφει, Sembara. Τόμ. Β'. σελ. 104. «Ὁ Μπαλουκλαβάς, τὸ ποτὲ Παλάκιον.» Μελ. Γεωγρ. Τόμ. Β'. σελ. 54. Στράβων. Τόμ. Β'. σελ. 29, 33. Raoul-Rochette, σελ. 95. Clarke. Τόμ. Β'. σελ. 396.

ὁποίας ὀλίγον κατ' ὀλίγον περιέβαλον με ἐρυμνά τείχη, ἐγένοντο ἐμπορεῖα κεντρικά τῶν πέριξ αὐτῶν χωρῶν. Πόσοι καὶ τίνες οἱ ἐγκάτοικοι, πόσῃ γῆν ἐξουσίαζον οἱ Γενουήνσιοι, τὰ Ἰταλικά ἐγγράφα σαφῶς δὲν ἀποφαίνονται. Ἐκ τῶν Πατριαρχικῶν ἐγγράφων εἰκάζω, ὅτι οἱ Γραικοὶ οἱ κατοικοῦντες τὴν εὐφορον καὶ τερπνὴν παραλίαν τῆς Κριμαίας, ἦσαν ἐπὶ Γενουηνσίων πολυάριθμοι, διότι τὰ πολλὰ Βυζαντινὰ ὀχυρώματα, εὐκτήρια καὶ μοναστήρια τεκμαίρουσι τὴν μετὰ τῶν Τατάρων καὶ Γενουηνσίων συμβίωσιν πολλῶν Γραικῶν ¹⁾.

Πρὸς δυσμὰς τοῦ λιμένος τῶν Συμβόλων, οἱ Γενουήνσιοι οὐδὲν ἐμπορεῖον συνέστησαν. Τὴν Κτενοῦντα, νῦν Σεβαστούπολιν, οὐδὲν ἀναφέρουσιν ²⁾. Αἰτία δὲ τῆς μὴ ἐνοικίσεως τῶν Γενουηνσίων εἰς τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Κριμαίας, κυρίως εἶναι, ὅτι τὰ πλείοτερα αὐτῶν κέρδη ἐπορίζοντο ἀπὸ τοὺς λιμένας τῆς Μαιώτιδος λίμνης καὶ τῆς Μιγγρελίας.

Πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Καφᾶ κατέκτησαν, εἴτε διὰ συνθήκης εἴτε δι' ὀπλων, τὸ καλούμενον Κέρτζιον, τὸ ὁποῖον καὶ ὠχύρωσαν ³⁾.

Παρὰ τοὺς ἄνω μνημονευθέντας τρεῖς λιμένας, ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῶν Γενουηνσίων, εἶχον καὶ προξενεῖα ἢ μᾶλλον ἐμπορικὰς ἀποικίας, ὡς τὴν Τανάιν ⁴⁾, πόλιν ἐπὶ τῶν ἐκβολῶν τοῦ ὁμωνύμου ποταμοῦ. Ἐδῶ συνεμπορεύοντο μετὰ τῶν Βενετῶν, τοὺς ὁποίους τέλος ἀπεδίωξαν. Ἔτερον ἐμπορεῖον εἶχον εἰς τὴν Φαρνακσίαν, Κόππαν καλουμένην, εἰς τὰ Μάτραχα, τὴν νῦν Ταμάν, ἀντικρὺ τοῦ Κερτζίου, καὶ εἰς τὴν Διοσκουριάδα ⁵⁾, ἐπὶ τῶν παραλίων τῆς Μιγγρελίας, κα-

Ballaclava εἶναι παραφθορὰ τῶν λέξεων bella clave, καλὴ κλεῖς. Clarke. Τόμ. Β'. σελ. 394. Serristori, σελ. 22. «Μνήμη Τιμοθέου τοῦ ἐν Συμβόλοις.» Συναξαριστής, Φεβρ. 20. Γ. Κεδρ. Τόμ. Α'. σελ. 779. Νικ. Πατριάρχου, σελ. 47. ¹⁾ Περὶ τῆς σημερινῆς Σουγδαίας, λέγει ὁ Schnitzler, σελ. 44. Un village de Grecs et de colons Allemands, ... un vaste amas de ruines, qui rappelle l'ancienne importance de Soudak.

²⁾ «Οὗτος δὲ (ὁ Συμβόλων λιμὴν) ποιεῖ πρὸς ἄλλον λιμένα Κτενοῦντα καλούμενον, τετραράκοντα σταδίων ἰσθμόν.» Στράβων. Μέρ. Β'. σελ. 28. Γ. Κεδρηνός. Τόμ. Α'. σελ. 779.

³⁾ Heyd, Τόμ. Β'. σελ. 430. Τὰ στενὰ τοῦ Κερτζίου ἐκαλοῦντο κατὰ τὸν μεσαιῶνα Vosporo, Bocca di St. Giovanni, ἐνίοτε καὶ πορθμὸς τοῦ Καφᾶ. Bergeron. Traité des Tartares. Κεφ. ΙΣΤ'. Chardin, Voyages. Τόμ. Γ'. σελ. 442. Ὁ ἡμέτερος Μελέτιος, τοῦ ὁποῦ ἡ Γεωγραφία ἐμπεριέχει πολυτίμους εἰδήσεις διὰ τὰς χώρας ταύτας, λέγει· «Παντικαπαία, ἣτις καὶ Παντικάπαιον λέγεται, καὶ κοινῶς Πάντικο. . . τινὲς λέγουσιν ὅτι αὕτη νᾶ λέγεται τανῦν Κέρτζ.» Γεωγρ. Τόμ. Β'. σελ. 54. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος, τὸ Κέρτζιον εἰσέτι ἐκαλεῖτο ἀπὸ τοὺς ἰθαγενεῖς, Vospor καὶ Bospor. Clarke, Voyages. Τόμ. Β'. σελ. 253. Serristori ἐν τῷ χάρτῃ τοῦ Εὐξείνου πόντου. Raoul-Rochette, σελ. 160. ⁴⁾ «Τανάις πόλις ὁμωνύμος τῷ ποταμῷ, κατὰ δὲ τὰς εἰς τὴν λίμνην Μαιώτιν ἐκβολὰς τοῦ Τανάτιδος, πόλις Ἑλληνικὴ ἐκτισταὶ Τανάις, ἣτις καὶ ἐμπόριον ὀνομάζεται.» Στέφ. Βυζ.. Στράβων, Μέρ. Β'. σελ. 34. ⁵⁾ «Ἡ δὲ Σεβαστούπολις πάλαι Διοσκουριάς ἐκαλεῖτο, ἀποικὸς Μιλησίων.» Ἄρ. Περ., σελ. 378, ἐν τοῖς Geogra-

λουμένην κατὰ τοὺς χρόνους τούτους Σεβασταύπολιν καὶ συγχεομένην μετὰ τῆς σημερινῆς Σεβαστουπόλεως. Ἐπὶ τῶν παραλίω τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐμπορεύοντο ἐν Τραπεζοῦντι, καὶ ἐκεῖθεν μέχρι Ταυρίδος τῆς Περσίας, χαίροντες προνόμιά τινα ἀπονεμηθέντα ἀπὸ τοὺς ἐν Τραπεζοῦντι βασιλεύοντας Κομνηνοὺς ¹⁾. Ἐν τῇ πλησίον Κερασοῦντι, εἶχον ἐμπορικὴν ἀποθήκην, τὴν ὁποίαν μετέπειτα ἐπυρπόλησαν ἢ κατηδάφισαν ἐκδικούμενοι τοὺς Κερασούντιους ²⁾. Ἐμπορεῖα εἰσέτι τῶν αὐτῶν, μνημονεύονται ἐν Σινώπῃ καὶ Ἀρμεσί. Εἰς τὴν Ἀμάστριδα ³⁾ κατεχομένην ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν, ἀνήγειραν πέριξ τῶν ἀποθηκῶν, ἰσχυρὸν φρούριον, ἵνα περιφυλάττωνται ἀπὸ τοὺς ἄρπαγας ἡγεμόνας, τοὺς μὴ ἀνεχομένους τοὺς ξένους ἐμπόρους, ὡς οἱ Τάταροι τῆς Κριμαίας καὶ τῆς Μαιώτιδος λίμνης.

Ἐπὶ τῶν δυτικῶν παραλίω τοῦ Πόντου, συνεμπορεύοντο μετὰ τοῦ Μαυροκάστρου ⁴⁾ γῶν Ἀκχερμαν καὶ τινῶν ἄλλων λιμέων, ἀναφερομένων μὲν ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν συγγραφέων, ἀγνώστων δὲ τὴν σήμερον ἕνεκα τῆς ἀλλαγῆς τῶν ὀνομάτων αὐτῶν.

Ἀξία μελέτης εἶναι ἅπανα ἡ ἱστορία τῶν ἐν τῷ Εὐξεινῷ πάντῳ ἐμπορευομένων Γεουηνησίων ἡμᾶς μάλιστα τοὺς Ἕλληνας ἐνδιαφέρει τὰ μέγιστα, διότι στενῶς συνδέεται μετὰ τῆς ἱστορίας τῶν δύο τελευταίων αἰῶνων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ἐκ τῶν περισωθέντων ἐγγράφων τῶν χρόνων τούτων, πλείστα ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν ἱστορούμενα, παρέλειψα ὡς μὴ ἐνδιαφέροντα τὸν ἡμέτερον βίον. Ἀφηγοῦμαι τὰ ἐξῆς ὀλίγα, ἵνα γένωσι καταληπτότερα τὰ πρῶτα συμβεβηκότα τῆς ἐν τῷ Πόντῳ ἐμπορίας τῶν Γεουηνησίων.

Οἱ Γεουηνησιοὶ μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τοῦ κράτους ὑπὸ Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου τῷ 1261ῳ, συνεπολιτεύοντο μετὰ τῶν Βυζαντιῶν, συνετώτερον τῶν Βενετῶν. Τὰ παθήματα τῶν ἀντιζήλων Βενετῶν, ἦσαν δι' αὐτοὺς σωτήρια μαθήματα. Οὐδέποτε ἐλησμόνησαν οἱ Βυζάντιοι τὴν ἄλωσιν τῆς Κ/πόλεως, τὴν βεβήλωσιν τῶν ἐκκλησιῶν, καὶ τὸ χερίστον, τὴν ὑπὸ τῶν Βενετῶν αἰτωμένην ὑποταγὴν εἰς τὸν Πάπαν τῆς Ῥώμης. Ἡ διοίκησις τῆς ἀριστοκρατικῆς Βενετίας ἦτο πάντοτε νουνεχεστέρα τῆς ὀχλοκρατούμενης Γενούης. Τὰς βουλὰς τῶν ἐν Βενετία ἀρχόντων, δὲν ἐτάραττον ὀχλαγωγίαι ἢ ταραχώδεις ἀλλοιώσεις τοῦ πολιτεύματος ⁵⁾. Ἡ μετέπειτα ἱστορία τῆς Βενετίας, ἐπὶ Βυζαντιῶν καὶ Ὀθωμανῶν, πληρέστατα τεκμαίρει τὴν περὶνοιαν τῶν κυβερνῶντων. Πολλάκις κατὰ

phi Min. ἐν σημ. nunc ibi Isgaur vicus prope Iskuriah promontorium. Τὰ Ποιτικά, ὑπὸ Περ. Τριανταφυλλίδου. Ἀθήναις, 1866, σελ. 35, 37. Μελετίου Γεωργ. Τόμ. Γ'. σελ. 315. Heyd, Τόμ. Β'. σελ. 63. ¹⁾ Depping. Τόμ. Β'. σελ. 88. Ὁ Ῥουβρουκούης καλεῖ τὸν ἡγεμόνα τῆς Τραπεζοῦντος Guion ἀντὶ Κομνηνόν. ²⁾ Depping. Τόμ. Α'. σελ. 127, 130. ³⁾ Jaubert. Voyage en Armenie et en Perse. Paris, 1821, σελ. 404. ⁴⁾ Δέων ὁ Διάκονος, σελ. 497. ⁵⁾ Depping. Τόμ. Α'. σελ. 154, 166.

τῶν Ὀθωμανῶν ἀντιστρατευόμενοι καὶ οὐδέποτε ἀθυμοῦντες, διέσωσαν μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν, λείψανά τινα τῆς προτέρας αὐτῶν κυριαρχίας. Οἱ δὲ Γενουήνσιοι, ἐπιεικέστεροι καὶ ἀνεκτικώτεροι πρὸς τοὺς Βυζαντίους, μεγάλως ἐσέβοντο τὴν θρησκείαν τῶν ὑποτελῶν Γραικῶν, τὴν ὁποίαν ὁτὲ μὲν κατεπίεζον, ὁτὲ δὲ ἐμυκτήριζον οἱ Γάλλοι καὶ Βενετοί.

Ἀνέφερα ἀνωτέρω ¹⁾ τὰς ἐπιστολάς τοῦ Πάπα Ἰννοκεντίου Τρίτου, καταρωμένου τὰς ἀρπαγὰς, λεηλασίας καὶ ἀσελγείας τῶν σταυροφόρων κατὰ τῶν Βυζαντίων. Ἄρπαγες καὶ πειναλέοι σταυροφόροι ἐπέπεσαν ἐπὶ πλουσίας πόλεως, καὶ οὐδεμία παραίνεσις εἴτε ἱεράρχου εἴτε ἡγεμόνος, ἴσχυσεν ἵνα καταστείλῃ τὴν πλεονεξίαν τῶν ξένων. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συνετοῦ ἱεράρχου Ἰννοκεντίου, ἕτεροι Πάπαι ἐμόχθησαν ἵνα ἐπαναφέρωσι τοὺς Βυζαντίους ὑπὸ τὴν ὑποταγὴν τῆς Παπικῆς ἑδρας. Ταῦτα ὑπερεπίκραναν τὸν Γραικικὸν λαόν, οὐχὶ κατὰ τῶν Βενετῶν μόνων, ἀλλὰ καὶ κατὰ πάντων τῶν ἀλλογενῶν. Τούτου ἕνεκα, κατὰ τοὺς ἀκολούθους αἰῶνας, πρόθυμοι τῶν Ὀθωμανῶν συναρωγοὶ κατὰ τῶν Ἰταλῶν, ἦσαν οἱ Γραικοί.

Ἄν ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος, ὀλίγον μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τοῦ Βυζαντίου, συνεφώνησε μετὰ τῆς Βενετίας, νὰ ἐκδιώξῃ ἐκ τοῦ κράτους τοὺς Γενουησίους, τοῦτο ἐπραξε, ποθῶν ἵνα προσλάβῃ ἀρωγὸν τὴν ἰσχυρὰν Βενετιάν κατὰ τῶν Ἰταλῶν, ὀρεγομένων νέαν κατὰ τοῦ κράτους του ἐκστρατείαν. Ἄν ἐν τῇ συνθήκῃ τοῦ Νυμφαίου, ἀφῆκε τοὺς Γενουησίους κυρίους τῆς ἐν τῷ Εὐξείνῳ πόντῳ θαλασσοπλοίας, καὶ μετ' ὀλίγον συνεφώνησεν νὰ ἐκδιώξῃ αὐτοὺς ἐκ τοῦ κράτους, πάλιν ὀλίγον μετὰ ταῦτα, ἐν τῇ συνθήκῃ μετὰ τῶν Βενετῶν τοῦ 1265ου, λέγει ῥητῶς, «εἰς τὴν Μαύρην θάλασσαν, ὅπου ἀν ἀρεσθῶσιν» ²⁾.

Οἱ Γενουήνσιοι, ἐμπορευόμενοι ἐν Κριμαίᾳ, οὐδόλως εἶχον ἀνάγκη νὰ αἰτήσωσιν ἄδειαν τοῦ Παλαιολόγου, διὰ τὸ ἐν Κριμαίᾳ ἐμπόριον αὐτῶν, διότι τὸν Καφὰν καὶ τὰ περίχωρα, εἶχον πρὸ πολλοῦ κατακτήσει οἱ Κουμάνοι καὶ μετ' αὐτοὺς οἱ Τάταροι. Δὲν ἔμειναν μολαταῦτα ἀνενόχλητοι οἱ Γενουήνσιοι εἰς τὰς ἀπωτάτας ταύτας χώρας, ταλαιπωρούμενοι ὁτὲ μὲν ἀπὸ τοὺς Τατάρους, ὁτὲ δὲ ἀπὸ τοὺς ὁμοφύλους Πισαίους καὶ Βενετούς. Οἱ Πισαῖοι, οἵτινες εἶχον πρὸς τὴν βόρειον παραλίαν τῆς Μαιώτιδος ἐμπορεῖον, σημειούμενον εἰς τοὺς χάρτας τῶν χρόνων τούτων ³⁾, ὤπλισαν τριήρη τῷ 1277ῳ, μὲ πρόθεσιν νὰ καχοποιήσωσι τὰς ἐν τῷ Εὐξείνῳ ἀποικίας τῶν Γενουησίων. Προσέβαλον πρῶτον τοὺς ἐν Σινώπῃ ἐμπορευομένους Γενουησίους, μετέπειτα τοὺς ἐν Σουγδαίᾳ, ὅπου ἡ τριήρης αὕτη συνελήφθη καὶ ἐπυρπολήθη ἀπὸ τριήρη Γενουησίαν.

Τῶν Γενουησίων ἀντίπαλοι ἐπίφοβοι ἦσαν οἱ Βενετοί. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου, εἰ ἐν Γαλατᾷ καὶ Εὐξείνῳ πόντῳ Γενουήν-

¹⁾ Σελ. 497. ²⁾ T. καὶ Th. Τόμ. Γ'. σελ. 70. ³⁾ Serristori, ἐν τῷ χάρτῃ τοῦ Εὐξείνου πόντου, τοῦ 1354ου. Heyd, Τόμ. Β'. σελ. 23.

σιοι ἔμειναν διὰ τινὰ ἔτη ἀνενόητοι, διότι κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἡμετέρων Βυζαντινῶν συγγραφέων, οἱ Βενετοὶ, φόβῳ τῶν Βυζαντιῶν, ἀπέδρασαν οἱ πλείότεροι εἰς Ἰταλίαν. Οἱ ἐν Εὐξείνῳ ἔμποροι καὶ ναυτιλλόμενοι πατριῶται αὐτῶν, μετὰ πολλῆς βίας ἀπέπλευσαν ἀπὸ τὰς Βυζαντινὰς θαλάσσας. Οἱ πλοῦσιοι καὶ ἀκάματοι οὗτοι ἔμποροι, μετ' ὀλίγον ἐπανήλθον, καὶ καθὼς ἀνέκτησαν τὰς προτέρας ἐν Βυζαντίῳ κατοικίας καὶ ἀποβάθρας, μέσον τῆς πόλης τοῦ Περάματος καὶ τῆς τῶν Δρουγαρίων, ἔλαβον καὶ τὸ προνόμιον νὰ ἐμπορευῶνται ἐλευθέρως ἐν τῷ Εὐξείνῳ πόντῳ. Τοσοῦτον πλῆθος Βενετῶν συνήλθεν εἰς τὴν ἐμπορικωτάτην Σουγδαίαν, τὸ γενικὸν τότε ἐμπορεῖον τῆς Κριμαΐας καὶ τοῦ Εὐξείνου, ὥστε ἡ Βενετία ἔπεμψεν ἐκεῖσε πρόξενον Βενετὸν, καλούμενον πρόξενον πάσης Χαζαρίας. Πιθανὸν ἔλαβον τὴν ἀδειαν τοῦ Τατάρου διοικητοῦ, τελουόντες τὰ συνήθη τέλη· ἀλλὰ νὰ λάβωσι τόπον καὶ περιταφρεῦσωσιν αὐτόν, ἦτον ἀδύνατον, διότι ἡ Σουγδαία ἦτο τότε πόλις πολυάνθρωπος, καὶ οἱ πλείστοι τῶν ἐν τῷ Εὐξείνῳ ἐμπορευομένων, ἐδῶ συνήρχοντο. Ἄλλως ἐπραξαν οἱ Γενουήνσιοι ἐν Καφᾶ, ἐνοικίσαντες χωρίον ἔρημον ἢ ὀλιγάνθρωπον. Οἱ Βενετοὶ φθονοῦντες τὸν ἐκ τῆς ἐμπορίας πλοῦτον τῶν ἐν Καφᾶ Γενουηνσίων, προσέβαλον αὐτοὺς τῷ 1296ῳ, μετὰ εἴκοσι πέντε πλοίων, οὐδόλως λογιζόμενοι τὴν τσοάκις μετὰ τῶν Γραικῶν αὐτοκρατόρων γενομένην σύμβασιν, νὰ μὴ μάχωνται Γενουήνσιοι μετὰ Βενετῶν, ἐντὸς τῆς Προποντίδος καὶ τοῦ Εὐξείνου πόντου¹⁾. Ὁ στόλος οὗτος ὑπὸ τὸν στόλαρχον Ἰωάννην Σοράντζον²⁾, συνέλαβε κάμπολλα πλοῖα ἐμπορικὰ τῶν Γενουηνσίων· προσέβαλε τέλος καὶ τὸν Καφᾶν, τὸν ὁποῖον ἐκυρίευσεν μετὰ πεισματώδη πάλην. Ἐπυρπόλησε δύο τριήρεις καὶ τέσσαρα πλοῖα τῶν ἐχθρῶν. Μετὰ τὴν νίκην ταύτην, ὁ Βενετὸς στόλαρχος διεχείμασεν ἐν Καφᾶ. Τὸ ψῦχος καὶ ἡ ἔλλειψις τροφῶν, ἐθανάτωσαν μέγα μέρος τοῦ στρατοῦ. Ἐπανήλθε τὴν ἀνοιξιν εἰς τὴν Βενετίαν μετὰ δεκαεξὶ πλοίων. Μετὰ τὸν ἀπὸ πλουν τοῦ Σοράντζου, οἱ περίφοβοι Γενουήνσιοι ἐπανήλθον εἰς Καφᾶν.

Ὁ ἡγεμὼν τοῦ Τσιπτσᾶχ Τοκταΐ³⁾, μαθὼν ὅτι οἱ Χριστιανοὶ τοῦ Καφᾶ καὶ ἔτεροι ἄλλοι κατοικοῦντες, ἐπώλουν εἰς Μουσουλμάνους τέχνα τῶν Τατάρων, προσέβαλε τὸν Καφᾶν μετὰ πολυαρίθμου στρατοῦ. Οἱ Καφαῖοι ἀνευ τειχῶν, κατέφυγον μετὰ τῆς περιουσίας αὐτῶν ἐντὸς τῶν πλοίων. Οἱ Τάταροι εὐρόντες κενὴν καὶ ἀνώχυρον τὴν πόλιν, εἰσήλθον καὶ ἐγύμνωσαν αὐτήν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Τοκταΐ, ἡ Γένουα ἔπεμψεν εἰς τὸν διάδοχον αὐτοῦ Οὐσδέκ, δύο πρέσβεις τὸν Ἀντώνιον Γρίλλον καὶ Νικόλαον Παγάνον, ἰπετσού-

¹⁾ «Πρότερον μὲν γὰρ πολλῶ προείχον σφῶν Βενετικοί.» Γ. Παχυμέρης. Τόμ. Α'. σελ. 449. ²⁾ Heyd. Τόμ. Β'. σελ. 25. Univers Pittoresque. Russie, Crimée, σελ. 47.

³⁾ Ἐβασίλευεν ἀπὸ τοῦ 1294ου μέχρι τοῦ 1313ου. Heyd. Τόμ. Β'. σελ. 27. Ἡ ἐπαρχία Τσιπτσᾶχ κεῖται πρὸς βορρᾶν τῆς Κασπίας θαλάσσης. Univers Pittoresque. Russie, Crimée, σελ. 46.

σα τὸν Τάταρον ἡγεμόνα, ἵνα ἐκ νέου εἰσέλθωσιν ἐν Καφᾶ οἱ Χριστιανοὶ ἐγκάτοιχοι. Χρήματα καὶ δῶρα πιθανὸν ἐμαλάκουναν τὴν καρδίαν τοῦ Οὐσβέκ, συγχωρήσαντος ἐπὶ τέλους τοὺς Γενοουησίους, ἵνα ἐκ νέου συνοικίσωσι τὸν Καφᾶν.

Πρὸς ἀποφυγὴν τοσοῦτων κινδύνων, συνεστήθη ἐν Γενοῦῃ τῷ 1313ῳ, τὸ καλούμενον γραφεῖον τῆς Χαζαρίας ¹⁾, ἵνα φροντίζη οὐχὶ περὶ τοῦ Καφᾶ μόνοῦ ²⁾, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς Τραπεζοῦντος καὶ Περσίας, ὅπου ἐπεξετείνετο τὸ ἐμπόριον τῶν Γενοουησίων. Μετ' ὀλίγον ἡ δικαιοδοσία τοῦ γραφείου τούτου ἐπεξετάθη καθ' ὅλον τὸν Εὐξείνιον πόντον, ὅπου ὑπῆρχον ἐμπορεῖα Γενοουησίων ἢ διέμενον χάριν ἐμπορίου ἄνδρες Γενοουησίοι. Τὸ γραφεῖον τοῦτο συνέταξε νόμους δι' ὅλας τὰς ἀποικίας τῶν Γενοουησίων ἐν Εὐξείνῳ, νόμους διὰ τὴν προαγωγὴν τοῦ ἐμπορίου καὶ ἐκλογὴν τῶν κοσμητόρων. Ἐφρόντιζε περὶ τῶν ἐν Ἀνατολῇ καὶ Εὐξείνῳ πόντῳ ἐμπορευομένων πλοίων, ὀρίζον τὸν φόρτον, τὰ πληρώματα, τρόφιμα καὶ ὄπλα αὐτῶν. Διέταττε κατὰ τίνα ὥραν τοῦ ἔτους ν' ἀποπλέωσιν ἐκ Γενοῦης καὶ τίνα ὥραν νὰ ἐπανέρχωνται. Ἐπιτροπαὶ ἰδιαιτέρας καλούμεναι γραφεῖα ἐμπορεῖου εἰς τὰς ἀπανταχοῦ ἀποικίας, ἐπετήρουν τοὺς πλοιάρχους· οἱ δὲ παραβάται ἐτιμωροῦντο ἐν Γενοῦῃ ἀπὸ τοῦ γραφείου τῆς Χαζαρίας. Αἱ διαταγαὶ τοῦ γραφείου τούτου εἶχον τὴν αὐτὴν ἰσχὺν τῶν νόμων τῆς Γενοῦης. Τετρακόσιοι ἄνδρες Γενοουησίοι, εὐπατρίδαι καὶ ἰδιῶται, ἄσπλοι καὶ ὠπλισμένοι, ὑπηρετοῦν τὸ γραφεῖον τοῦτο.

Οἱ ἀπαρτίζοντες τὸ γραφεῖον τοῦτο ὀκτῶ ἄνδρες καλούμενοι σοφοὶ ³⁾, ἤλαττον ἀνὰ πᾶσαν ἐξαμηνίαν.

Τὸ γραφεῖον τῆς Χαζαρίας ἐξέλεγεν ἐκ τῶν ἐπισήμων οἰκογενειῶν τῆς Γενοῦης τὸν ἄρχοντα τοῦ Καφᾶ, καλούμενον ποτὲ μὲν πρόξενον πάσης Χαζαρίας, ποτὲ δὲ πρόξενον τῶν ἐν Χαζαρία κατοικούντων Γενοουησίων, καὶ ἄλλοτε πρόξενον παντὸς τοῦ Εὐξείνου πόντου. Πρὸ τῆς ὀρχοδοσίας αὐτοῦ ⁴⁾, ὤφειλε νὰ παρακαταθέσῃ ὡς ἐγγύην, ἱκανὴν ποσότητα χρημάτων, ὀλιγωτέραν ὅμως τῆς τοῦ ποτεστάτου τοῦ Γαλατᾶ ⁵⁾.

Ἀφικομένου ἐν Καφᾶ, συνήρχοντο οἱ πολῖται ἵν' ἀκροασθῶσι τὸ διάταγμα τῆς ἐκλογῆς καὶ τὰς ὁδηγίας αὐτοῦ. Ἀκολουθῶς, συνεκάλει τὸ καλούμενον συμβούλιον τῶν εἰκοσιτεσσάρων, τὸ ὅποιον συνείργαζετο μετὰ τοῦ προκατόχου

1) Officium Gazariae. Heyd. Τόμ. Β'. σελ. 29. Τὰς διατάξεις ταύτας ἀρόμαι ἐκ τοῦ συγγραφέως τούτου. Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 52. 2) Ils firent de cette ville une des plus belles et des plus riches places de commerce en Europe. Depping. Τόμ. Α'. σελ. 207. Clarke. Voyages. Τόμ. Β'. σελ. 304, 313. Κατὰ τὸν συγγραφέα τούτον, ἐπισκεφθέντα τὸν Καφᾶν περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος, ἡ πόλις αὕτη περιεῖχε μόλις πενήτηκοντα οἰκογενεῖας. 3) "Οθεν ἐκαλεῖτο, Officium octo sapientium super factis navigandi et maris majoris. Heyd. Τόμ. Β'. σελ. 29, 31, ἐν σημ. Depping. Τόμ. Α'. σελ. 211. 4) Heyd. Τόμ. Β'. σελ. 130. 5) Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 23.

προξένου. Κατὰ διαταγὴν τῆς μητροπόλεως, τὸ συμβούλιον τοῦτο ἐξέλεγε πρὸς ἀντικατάστασιν αὐτοῦ, ἕτερον συμβούλιον ἰσάριθμον. Οὐδὲν μέλος τοῦ προτε-
ραίου συμβουλίου ἐξελέγετο ἐκ νέου· ἀπηρτίζετο δὲ ἀπὸ δώδεκα εὐπατρίδας καὶ
δώδεκα ἰδιώτας. Ἐν αὐτῷ δὲν ἠδύνατο νὰ συνεδριάζωσι πλείονες τῶν τεσσά-
ρων ἐγγχωρίων Καφαίων. Ἐκ τῶν ἄνω εἴκοσι τεσσάρων μελῶν, ἐξελέγετο ἕτερον
συμβούλιον ἐξαμελές, καλούμενον μικρὸν συμβούλιον. Ὁ πρόξενος οὐδέποτε ἀ-
νεμιγνύετο εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν μελῶν τῶν δύο τούτων συμβουλίων. Δὲν συνε-
χωρεῖτο νὰ ἐκδώσῃ οὐδεμίαν ἐπίσημον διαταγὴν, ἀνευ τῆς ἐπικυρώσεως τοῦ
συμβουλίου. Δὲν ἠδύνατο νὰ εἰσπράττῃ χρήματα, νὰ ἐπιβάλῃ νέους φόρους, νὰ
δανεισθῇ, δανείσῃ ἢ δαπανήσῃ χρήματα τῆς κοινότητος. Ταῦτα κατεῖχον διὰ δύο
μόνους μῆνας, δύο μέλη τοῦ μεγάλου συμβουλίου, καλούμενα ταμίαι ἢ κλειδοῦ-
χοι. Μετὰ τὴν διμηνίαν, οὗτοι ἐνώπιον τοῦ εἰκοσιτετραμελοῦς συμβουλίου ἀ-
νήγγελλον τὰς ἐσόδους καὶ δαπάνας τοῦ τόπου. Ἐξελέγοντο πάραυτα ἕτερα
δύο μέλη ἐκ τοῦ αὐτοῦ συμβουλίου ὡς κλειδοῦχοι. Ὁ λογοθέτης ἢ γραμματεὺς
τοῦ προξένου, ἐξελέγετο οὐχὶ ἀπὸ τὸν πρόξενον, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ ἐν Γενοῦῃ γρα-
φεῖον τῆς Χαζαρίας. Ἡ ἐντολὴ αὐτοῦ ἦτο νὰ καταγράφη πάσας τὰς ἐπισήμους
πράξεις τοῦ προξένου, τὰ ἰδιωτικὰ συμβόλαια παντὸς γένους, τὰς διαθήκας,
περιουσίας καὶ τὰ δικαστικὰ ἔγγραφα. Ὁ γραμματεὺς, τοῦ ὁποίου συχνότατα
μνημονεύουσι καὶ μεταγενέστερα ἔγγραφα, ἦτο πάντοτε ἐκ τῶν γνωστῶν νο-
μομαθῶν συμβολαιογράφων τῆς Γενοῦης.

Ὁ πρόξενος, ὁ διοικῶν τοσοῦτον λαόν, ὁ δικάζων τοσοῦτων ἐμπορευομένων,
ἀλλογενῶν καὶ ἐγγχωρίων δίκας, ἐξελέγετο πάντοτε ἐκ τῶν ἐπισήμων καὶ νομο-
μαθῶν ἀνδρῶν τῆς μητροπόλεως ¹⁾. Ὄφειλε δὲ νὰ δικάζῃ κατὰ τοὺς νόμους τῆς
Γενοῦης, καὶ ὁσάκις δὲν ἀπεφαίνετο σαφῶς ὁ νόμος, ἐδίκαζε κατὰ τοὺς Ῥωμαϊ-
κοὺς νόμους ²⁾. Εἰς τὰς δίκας τὰς ἐμπορικὰς οἱ διαδικαζόμενοι εἰσήγον δύο ἢ
τέσσαρας ἀνδρας πιστοὺς ³⁾, καὶ οὗτοι ἀπεφάσιζον. Οὐδέποτε δὲ συνεχωρεῖτο εἰς
τὸν πρόξενον ν' ἀποφανθῇ ὁ ἴδιος περὶ δίκης τινός, ἀλλ' ἐξετέλει τὴν ἀπόφα-
σιν. Συνέλεγε τὰ πρόστιμα, ἐξώριζε καὶ ἐπέβλεπε τὴν ἐκτέλεσιν τῶν κεφαλι-
κῶν ποινῶν. Δὲν ἐδέχετο δῶρα ἀνώτερα τῶν δέκα σολδίων. Δὲν ἠδύνατο ν' ἀνα-
μιγνύηται εἰς ὑποθέσεις χάριν προσδοκωμένου κέρδους ἢ νὰ γενῇ ὑποτελής τοῦ
Χάνου τῶν Τατάρων ἢ τῆς συζύγου αὐτοῦ. Μετὰ τὴν λήξιν τῆς ἐνιαυσίου προ-
ξενίας αὐτοῦ, ὄφειλεν ἀνευ ἀναβολῆς νὰ ἀπέλθῃ εἰς Γένουαν καὶ ἐκεῖσε ἐξελεγ-
χθῇ ἀπὸ ἀνδρας ἐπὶ τούτῳ διορισθέντας, βοηθουμένους ἀπὸ ἐμπόρους, διαπρέ-
φαντας ἐν Καφᾶ κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐκεῖσε προξενίας αὐτοῦ.

¹⁾ Les consulats d'outre-mer, furent occupés par les hommes des pre-
mières familles des republicues Italiennes. Depping. Τόμ. Β'. σελ. 56.

²⁾ Συνεχωρήθη εἰς τοὺς Καφαίους, εἰς τινὰς περιστάσεις, ἵνα μεταβάλλωσι τοὺς ἐγγω-
ρίους νόμους, προσαπηγεῖτο ὅμως ἢ ἐπικύρωσις τῆς μητροπόλεως. Sauli. Τόμ. Β'. σελ.
30, 34. ³⁾ Boni homines. Heyd. Τόμ. Β'. σελ. 32.

Οἱ νόμοι οἱ διέποντες τὰς ἐμπορικὰς αὐτῶν ἀποικίας ἐν τῷ Εὐξείνῳ πόντῳ, ἦσαν διάφοροι τῶν ἐν Γαλατᾷ. Ἐδῶ κατὰ τὴν αὐτῶν ὁμολογίαν, ἦσαν ὑποτελεῖς τοῦ βασιλέως τῶν Ῥωμαίων, ἔχοντες ἀπέναντι αὐτῶν, λαὸν πεπολιτισμένον καὶ ἰσχυρὸν, ἐνῶ ἐν Κριμαίᾳ περιεκυκλοῦντο ἀπὸ Τατάρους ἀγρίου, ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῶν ὁποίων διετέλουν τινὰ καιρὸν, τελοῦντες καὶ φόρον, ἕως οὗ περιφρουρήσαντες τὰς πόλεις αὐτῶν, ἐγένοντο πράγματι καὶ οὐχὶ ὀνόματι κύριοι ἀπόλυτοι ἐκτενοῦς περιχώρου¹⁾, ποτὲ μὲν ἐκλέγοντες ποτὲ δὲ ἀποβάλλοντες τοὺς Τατάρους ἡγεμόνας.

Τὸν Καφᾶν ἐρημωθέντα πρῶτον διὰ τῆς ἐφόδου τοῦ Βενετοῦ στολάρχου Σοράντζου, καὶ δεύτερον ὑπὸ τῶν στρατευμάτων τῶν Τατάρων, διενόθη ἡ Γένουα ν' ἀνεγείρη καὶ ὀχυρώσῃ. Πρὸς τούτοις, ἕνεκα τῆς θέσεώς της πλησίον τῆς Μαιώτιδος λίμνης, καὶ τῶν ἄλλων τῆς Κριμαίας καὶ Μικρᾶς Ἀσίας ἀποικιῶν της, ἐμελλε νὰ ἦναι μητρόπολις τῶν ἄλλων ἐμπορικῶν ἀποικιῶν. Τὰ ἐδῶ εἰσαγόμενα ἐμπορεύματα, προερχόμενα ἐκ νότου καὶ ἀνταλλασσόμενα ἢ πωλούμενα εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Ταταρίας καὶ ἄνω Ῥωσσίας, ὄφειλον νὰ προφυλάττωνται ἀπὸ τοὺς ἄρπαγας γείτονας. Τὰ περιοικοῦντα ἔθνη, οὐδὲν γωργοῦντα τὴν γῆν, τὴν ἀληθῆ πηγὴν παντός πλοῦτου, ἦσαν πτωχὰ, ζῶντα ἀπὸ τὴν ἀλειάν καὶ τὴν ἄγραν τῶν δασῶν. Τὰς ἄρπαγας τῶν ὑπηκόων, σπανιώτατα ἐτιμῶρει ὁ ἡγεμὼν, ὁ καρπούμενος πολλακίς τὸ κρεῖττον τῶν ἄρπαγῶν²⁾.

Τούτων ὄλων ἕνεκα, ἡ Γένουα, κηδομένη τῆς μελλούσης σωτηρίας τοῦ Καφᾶ, καὶ ποθοῦσα οὐχὶ τοῦτον μόνον νὰ περιφυλάττη, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀδελφὰς ἀποικίας νὰ ὑπερασπίζηται, περιέβαλε τὸν Καφᾶν μὲ ἐρυμνὰ τεῖχη καὶ φρούρια, μετὰ βαθυτάτης τάφρου. Συγχρόνως ἡ ὀλίγον μετὰ τὴν ἀνεγερσιν τῶν τειχῶν τούτων, περιέβαλε καὶ τινὰ προάστεια, δι' ἐτέρου τείχους καλουμένου τῶν προαστείων³⁾, περιλαμβάνοντος μικρὰς τινὰς κωμοπόλεις καὶ τινὰς ἐπαύλεις τῶν πλουσίων Καφαίων.

Ἵνα πορισθῇ ἡ πόλις χρήματα διὰ τσαύτας δαπάνας, γενομένας μικρὸν μετὰ διπλὴν καταστροφὴν, διέταξε τοὺς ναυκλήρους καὶ πλοιάρχους Γενοουησίους ἀναπλέοντας ἐκ Κ/πόλεως πέραν τοῦ Καφᾶ, εἴτε εἰς τὰ παράλια τῆς Μαιώτιδος εἴτε τῆς Κιρκασίας, καὶ τοὺς ἐκεῖθεν καταπλέοντας πρὸς τὴν Μεσόγειον, νὰ ἐλλιμενίζωνται ἐν Καφᾷ· ἐδῶ διέμενον ἡμέραν μίαν, καὶ ἐτέλουν φόρον ἀνάλογον τῆς ἀξίας τῶν ἐμπορευμάτων καὶ τῶν κεφαλαίων τῶν ἐν τῷ πλοίῳ ἐμπόρων. Δὲν ἐπετρέπετο εἰς οὐδένα Γενοουήνσιον νὰ διαμείνῃ πλέον τῶν τριῶν

¹⁾ Mais dès que leurs (δηλ. τῶν Τατάρων) divisions intestines commencèrent à les affaiblir, les Génois secouèrent le joug et les princes du plat pays n'étaient, pour la plupart, élus et déposés qu'avec leur agrément. Reuilly, σελ. 87. ²⁾ Depping. Τόμ. Α'. σελ. 53, 63. ³⁾ Ces chateaux sont fortifiés d'un double mur, et la ville aussi. Chardin. Voyages. Τόμ. Ι'. σελ. 403.

ἡμερῶν ἐν Σουγδαίᾳ· ὁ παραβαίνων τὴν διαταγὴν ταύτην, ἐτιμωρεῖτο διὰ βαρυτάτου προστίμου· ἀπηγορεύετο εἰς τοὺς Γενονησίους νὰ διαχειμάζωσιν ἢ ἀγοράζωσιν οἰκίας ἐν τῇ Ταναϊδί· πρὸς τούτοις, ἀπηγορεύετο ν' ἀγοράζωσιν ἢ πωλῶσιν ἐμπορεύματα ἐν Σουγδαίᾳ, νὰ ἐκφορτώνωσιν ἐπὶ τῆς μέσον τῆς Σουγδαίας καὶ τοῦ Καφᾶ παραλίας, εἴτε εἰς ἐτέρους λιμένας, ἐπὶ ποινη ἑκατὸν ὑπερπύρων¹⁾, ἀλλὰ μόνον εἰς τὸν Καφᾶν. Διὰ τῶν εἰσπραττομένων τούτων χρημάτων, ἀνήγειραν οἱ Καφαῖοι τὰ ἐρυμνὰ αὐτῶν ὄχυράματα καὶ τὰ δημόσια κτίρια. Πᾶς Γενονήσιος ἀγοράζων ἐντὸς τοῦ Καφᾶ γῆπεδον, ὤφειλε ν' ἀνεγείρῃ ἐπ' αὐτοῦ οἰκίαν ἐντὸς μηνῶν δεκαοκτώ²⁾).

Ὅλαι αἱ ἄνω διατάξεις περὶ συνοικισμοῦ τοῦ Καφᾶ, καὶ ἡ γνωστὴ θαλασσία δύναμις τῆς Γενοῦης παρεκίνησαν πολὺν λαὸν νὰ συρρεύσῃ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ χάριν πλειοτέρας ἀσφαλείας καὶ πλειοτέρου κέρδους³⁾. Ἐκτὸς τῶν πολυαριθμῶν Ἀρμενίων ἐδῶ συνελθόντων, ἔνεκα τῆς δηώσεως τῆς πατρίδος αὐτῶν ὑπὸ τῶν Τατάρων⁴⁾, συγκατώκησαν μετὰ τῶν Λατίνων καὶ πάμπολλοι Ἑβραῖοι Καραῖται⁵⁾, οἵτινες μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Καφᾶ, κατώκησαν τὴν παρὰ τῷ αὐτοκρατορικῷ ναυστάθμῳ τῆς Κ/πόλεως κωμόπολιν Χάσκιοι, ὅπου μέχρι σήμερον κατοικοῦσιν οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν. Τούτων καὶ τῶν Μουσουλμάνων ἐνοίκων, μνημονεύουσι συχνότατα τὰ ἐγγράφα τοῦ Καφᾶ, καθὼς καὶ πλεῖστα ἐκκλησιαστικὰ τοῦ τότε αἰῶνος, ἀφηγούμενα τὰς φροντίδας τῶν ἐκεῖσε Λατίνων ἀποστόλων καὶ ἀρχιερέων, ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν Ἀρμενίων καὶ εἰσελεύσεως αὐτῶν εἰς τὴν Λατινικὴν ἐκκλησίαν. Οἱ μετὰ τῶν Λατίνων συμβιούντες Γραικοὶ, οἱ μετὰ τοσοῦτου ζήλου ἀποπτύσαντες ἐπὶ τῆς Λατινοκρατίας, τὴν ἰδέαν τῆς εἰς τὸν Πάπαν ὑποταγῆς, οὐδόλως ἠνωχλοῦντο. Ἀτυχῶς ὀλίγα περὶ τούτων ὄλων γνωρίζομεν, διότι οὐδεὶς ἰστόρησε τὸν βίον τῶν ἐν Κριμαίᾳ Ἑλλήνων, καθ' ὅλον τὸν χρόνον τῆς ἐκεῖ ἰσχυρᾶς δεσποτείας τῶν Γενονησίων⁶⁾.

Ὁ Καφᾶς μεθ' ὅλης τῆς περιχώρου, ὑπέκειτο ὑπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν δικαιο-

¹⁾ Heyd. Τόμ. Β'. σελ. 117. ²⁾ Ταῦτα ἐρμηνεύεται ὁ πολυμαθὴς Heyd, Τόμ. Β'. σελ. 27, ἐκ τῆς *Historiae Patriae Monumenta. Leges Municipales*, σελ. 378, 382, 408 καὶ κατωτέρω.

³⁾ Κατὰ τοὺς Ἰταλοὺς καὶ Γερμανοὺς συγγραφεῖς, εἶχεν ἡ πόλις αὕτη μικρὸν πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κ/πόλεως ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν, 20,000 οἰκιῶν. Heyd. Τόμ. Β'. σελ. 40.

⁴⁾ Κατὰ τινὰς ἱστορικοὺς τοῦ ΙΑ'. καὶ ΙΓ'. αἰῶνος, ἡ Κριμαία ἔνεκα τῶν ἐκεῖ πολλῶν Ἀρμενίων, ἐκαλεῖτο παραθαλάσσιος Ἀρμενία. Heyd. Τόμ. Β'. σελ. 35, ἐν σημ. Κατὰ τὸν Bergeron, Κεφ. Α'. ἱστοροῦντα τὴν περιήγησιν τοῦ Βενετοῦ Μάρκου Παύλου ἐν Ταρταρίᾳ τῷ 1252ῳ, ἡ Σολδαία ἐκαλεῖτο πόλις τῆς Ἀρμενίας.

⁵⁾ Μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων σώζονται ἐν Κριμαίᾳ πάμπολλοι Καραῖται Ἑβραῖοι κατοικοῦντες τὴν κώμην Τσιφούτ-Καλὲ, 3 μίλια μακρὰν τοῦ Βαγτσέ-σεράι, καθὼς καὶ τὸν Καφᾶν. Clarke. Τόμ. Β'. σελ. 350, 358, 458. Schnitzler, σελ. 68, 132.

⁶⁾ Ὅλίγα τινὰ περὶ τῆς Κριμαίας ἀναφέρονται ἐν τῷ Συναξαριστῇ. Ἀφηγεῖται ὁμοῦ γεγονότα προγενέστερα τῆς δυναστείας τῶν Γενονησίων.

δοσίαν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σουγδαίας καὶ Φούλλων¹⁾. Οὐδέποτε εἶχεν ἴδιον ἀρχιεπισκοπον ὁ Καφᾶς. Ἐν τῇ περιοχῇ αὐτοῦ, ἐν τῷ Παλαιῷ λιμένι, εἶχον οἱ Γραικοὶ μονύδριον πατριαρχικόν, τιμώμενον ἐπ' ὀνόματι τοῦ τιμίου Πέτρου²⁾. Τῷ 1366ῳ ὁ Πατριάρχης διέταξε τὸν ὀρεγόμενον τὰ εἰσοδήματα τοῦ ἀνω μονυδρίου Ἁγίου Σουγδαίας, ἴν' ἀπέχη τῶν πολλῶν αὐτοῦ ἐνοχλήσεων, καὶ φροντίζη ὁ ἡγούμενος νὰ πέμπη εἰς τὸ Πατριαρχεῖον τὸ ἐτήσιον κανονικὸν δίκαιον.

Ἐτερον μονύδριον τιμώμενον ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Γεωργίου³⁾ καὶ Πατριαρχικὸν καλούμενον, ἐφωρεύετο κατὰ τὴν διαθήκην τοῦ ἀποθανόντος Ἰδρουτοῦ, ἀπὸ ἑπτὰ Καφαίους, ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ ἐν Κ/πόλει Πατριάρχου, λαμβάνοντος τὸ κανονικόν, μετὰ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ ὀφειλομένου εἰς τὸν ἀρχιερέα τοῦ τόπου⁴⁾. Τὸν ἐπόμενον αἰῶνα οἱ Γραικοὶ ἀνήγειραν καὶ τινὰς ἐκκλησίας ἐν Καφᾶ, ὅπου μνημονεύεται καὶ ἐπίσκοπος ἢ πρωτόπαππας αὐτῶν, τοῦ ὁποίου τὰς διενέξεις μετὰ τῶν Λατίνων ἀρχόντων ἀφηγοῦνται ἐν ἐκτάσει τὰ ἐγγραφα τοῦ Καφᾶ.

Τρεῖς ἀρχιερεῖς συχνότατα μνημονεύονται ἐν Κριμαίᾳ κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον. Ὁ Σουγδαίας καὶ Φούλλων⁵⁾, ὁ Χερσῶνος⁶⁾ καὶ ὁ Γοτθίας⁷⁾. Ἀπέναντι τοῦ Κερτζίου, ὁ Ζηκχίας καὶ Ματράχων⁸⁾. Τοῦ μὲν Σουγδαίας ἡ ἐπισκοπὴ ἐπεξετεινέτο μέχρι τῆς Ἐλίσσου⁹⁾, τὴν ὁποίαν μετὰ τῶν περὶ αὐτὴν χωρίων εἶχε παρανόμως προσλάβει ἐν τῇ ἐπισκοπῇ αὐτοῦ ὁ Χερσῶνος. Ἐνεκα τῆς ἀπωλείας τῶν κωδίκων καὶ ἐγγράφων, ἦτον ἀγνωστον τίνος ἐπισκόπου ἦτο τὸ πάλαι ἢ ἐνορία αὕτη τῆς Ἐλίσσου. Ἄλλη ἕρις ἀνεφύη τῷ 1384ῳ μετὰ τοῦ Γοτθίας καὶ τοῦ Χερσῶνος, περὶ τῶν παραλίων πόλεων τῆς Συκῆτας, Παρθενίτας¹⁰⁾, Λαμπάδος, Ἀλούστας, Φούνας καὶ Ἀλανίας. Διετάχθη ὁ μοναχὸς Ἰσιδωρος ἴν' ἀπέλθῃ ἐκ Κ/πόλεως εἰς Κριμαίαν, καὶ παρόντων τῶν δύο ἐριζόντων ἀρχιερέων Χερσῶνος καὶ Σουγδαίας, ἐξετάσῃ τοὺς γεραιτέρους ἐγκατοίκους καὶ τὴν ἀπόφασιν αὐτῶν πέμψῃ εἰς Κ/πολιν, ἵνα ἐπικυρωθῇ καὶ παύσωσιν εἰς τὸ ἐξῆς

¹⁾ Οὕτως εἰκάζω ἐκ τῶν ἀκολουθῶν «ἐπὶ τῷ συντηρεῖσθαι τοῦτο (δηλ. τὸ μονύδριον τοῦ τιμίου Πέτρου) ἀνέπαφον ἀπὸ τῶν κατὰ καιροὺς ἀρχιερέων Σουγδαίας, μήτε τινὸς ἀπαιτήσεως ἐξ αὐτοῦ γενησομένης παρ' αὐτῶν.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 486. ²⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 486. Εἰκάζω ἐκ τοῦ ἐγγράφου τούτου, ὅτι ὑπῆρχε καὶ ἕτερος λιμὴν, καλούμενος πιθανὸν νέος. Πιθανὴ εἶναι ἡ γνώμη τινῶν, λεγόντων ὅτι ὁ νῦν Καφᾶς δὲν ἀνηγέρθη ἐπὶ τῆς ἀρχαίας Θεοδοσίας ἀλλὰ δυτικώτερον ταύτης. ³⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 70. ⁴⁾ Ἡ φράσις «τηρουμένου δηλονότι τοῦ ὀφειλομένου κανονικοῦ δικαίου πρὸς τὸν ἀρχιερέα τοῦ τόπου», πιθανὸν ἐπλάνησε τὸν Schiltberger λέγοντα, ὅτι ὁ Καφᾶς εἶχεν ἐπίσκοπον. Heyd. Τόμ. Β'. σελ. 40, ἐν σημ. «Ὁ ἀρχιερεὺς τοῦ τόπου» ἦτον ὁ Σουγδαίας καὶ Φούλλων. ⁵⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 76. Β'. σελ. 42, 73. ⁶⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 478. Β'. σελ. 544. ⁷⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 43. ⁸⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 260. ⁹⁾ Πιθανὸν ἢ νῦν καλούμενη Καρά-Ἰλαές, κώμη χαριστάτη πρὸς βορρᾶν τοῦ Τσερκὲς-Κερμάν. Clarke. Τόμ. Β'. σελ. 479. ¹⁰⁾ Reuilly, σελ. 23.

αἱ τῶν ἀρχιερέων ὀχληραὶ διενέξεις ¹⁾. Ἐν ἐτέρῳ ἐγγράφῳ ²⁾ ὁ Πατριάρχης πικρότατα ἐπιπλήττει τὸν Χερσῶνος, τοῦ ὁποῦ ἡ αἰσχρὰ πλεονεξία ἐπέφερε τοσαῦτα σκάνδαλα εἰς τὰς ἐκκλησίας τῆς Κριμαίας. Ἐκ τῆς παραβολῆς τῶν ἐγγράφων τούτων καταφαίνεται, ὅτι τὰ μὲν ἐπιθαλάσσια πολιόμενα τῆς Κριμαίας ἦσαν ὑπὸ τὴν ἐπισκοπὴν τοῦ Γοθθίας, τὰ δὲ μεσόγεια ὑπὸ τὴν τοῦ Σουγδαίας καὶ Φούλλων. Ἡ ἐπισκοπὴ τοῦ Χερσῶνος ἦτο μικρὰ καὶ πτωχὴ ³⁾. Εἰς τὰς πόλεις τὰς παραλίους τὰς ὑποκειμένας εἰς τὴν Πατριαρχικὴν ἀρχὴν, ἦσαν χωραὶ τινες καὶ μοναὶ ὑποκείμεναι τῷ Σουγδαίας, καὶ τῶν ὁποίων τὰ εἰσοδήματα ἐπέμποντο εἰς τὸν Πατριάρχην. Μία ἦτον ἡ Ἰαλίτα ⁴⁾. Οἱ ἀρχιερεῖς τῆς Κριμαίας, ἐξὼχος δὲ ὁ Σουγδαίας καὶ Γοθθίας, συχνάκις συνηδρίαζον ἐν τῇ μεγάλῃ συνόδῳ τοῦ Πατριάρχου ⁵⁾. Τῷ 1399ω ⁶⁾, κατηγόρησεν ὁ Σουγδαίας τὸν Χερσῶνος, ὅτι οὗτος λαβὼν χρήματα ἱκανὰ συνεχώρησε πενταγαμίαν, τὴν ὁποίαν ἐκώλυσεν ὁ Σουγδαίας. Ἀμφότεροι προσεκλήθησαν εἰς Κ/πολιν, ἵνα ἐνώπιον τῆς ἱεραῆς συνόδου, ἀπολογηθῶσιν. Αἰτία τῶν συχνῶν καὶ αἰσχρῶν τούτων διενέξεων, ἦτον ὅτι τῷ 1390ω ὁ Χερσῶνος, ἔχων προστάτην τὸν αὐτοκράτορα, κατέπεισε τὸν Πατριάρχην καὶ τὴν περὶ αὐτὸν ἱεράν σύνοδον, ἵν' ἀποδώσωσιν αὐτῷ ἐκ νέου τὴν ἐκκλησιαστικὴν διοίκησιν τῶν παραλίων πόλεων, πρὸ ἐξαστίας δοθεῖσαν τῷ Σουγδαίας ⁷⁾. Ὁ Χερσῶνος προβάλλων τὴν αὐτοῦ πενίαν καὶ τὴν ἐκτενὴ ἐπισκοπὴν τοῦ Σουγδαίας ⁸⁾, μετέτρεψε πρὸς χάριν ἑαυτοῦ τὰ φρονήματα τοῦ Πατριάρχου· πρὸ πάντων νομίζω ὑπερίσχυσεν ἡ βουλὴ τοῦ αὐτοκράτορος.

Ταῦτα τὰ ὀλίγα τ' ἀφορῶντα τὴν ἡμετέραν ἐν Κριμαίᾳ ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν ἐπὶ τῶν Γενουησίων ἐν Καφᾶ, συνέλεξα, ἵνα καταδείξω, ὅτι μέχρι τοῦδε, ὀλίγιστα γινώσκομεν, καὶ ταῦτα ἀσαφῆ καὶ ἀσυνάρτητα ⁹⁾. Τὰς ἀρχαίας ἀποι-

¹⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 67, 71. ²⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 69. ³⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 72· «ἀλλ' ὅτι μόνον πτωχὴ, φησὶν ἐστίν, ἡ τῆς Χερσῶνος ἐπισκοπὴ.» «Ὁ Χερσῶνος διηγησάμενος περιπαθῶς τὴν τῆς ἐκκλησίας αὐτοῦ στενοχωρίαν καὶ ἔνδειαν.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 148. Κατὰ τὸ 1368 ὁ Πατριάρχης διέταξε τὸν Γοθθίαν νὰ ἐπιβλέπῃ τὴν ἀρχιεπισκοπὴν τοῦ Χερσῶνος. Ἰδ. σελ. 500. ⁴⁾ Ἡ νῦν Γιάλτα (Yalta). Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 74· «μηνὶ Αὐγούστῳ, Ἰνδ. γ'. παρεδόθησαν τὰ περὶ τὴν Χαζαρίαν Πατριαρχικὰ δίκαια, ἤγουν ἡ Ἰαλίτα καὶ τὰ λοιπὰ πρὸς τὸν ἱερομόναχον Ματθαῖον.» Ἰδ. σελ. 249, 258. Schnitzler. σελ. 24, 24. ⁵⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 115.

⁶⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 270. ⁷⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 148. ⁸⁾ Τῷ 1400ω «πολυάνθρωπον» καλεῖ τὴν Σουγδαίαν ὁ Πατριάρχης. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 390. Σύναγμα Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ. Τόμ. Ε'. σελ. 504. ⁹⁾ Ὁ Clarke, Τόμ. Β'. σελ. 353, λέγει ὅτι τὸ πάλαι οἱ Τάταροι ἀπηγόρευσαν τὴν λατρείαν τῶν Γραικῶν Χριστιανῶν. Ἐκ τῶν ἔνω ὁμως καταφαίνεται, ὅτι οἱ μετὰ τῶν Τατάρων συμβιοῦντες Χριστιανοὶ ἀκωλύτως ἐλάτρευον τὴν θρησκείαν αὐτῶν.

κίας τῶν Ἑλλήνων κατεδούλωσαν οἱ Σχύθαι, τῶν Βυζαντίων οἱ Τάταροι, καὶ τῶν Γενουηνσίων οἱ Ὄθωμανοί. Τὰ πλεῖστα ὀνόματα τῶν πόλεων ἀπωλέσθησαν, καὶ ὅσα Ἑλληνικά τότε διετηροῦντο εἰς τὰ στόματα τῶν Ἑλλήνων, ἐλησμονήθησαν ¹⁾).

Τί ἐμπόριον εἶχον οἱ Βυζάντιοι ἐν τῷ Εὐξείνῳ πόντῳ κατὰ τὸν μεσαιῶνα, ὀλοτελῶς σχεδὸν ἀγνοοῦμεν. Ὄταν μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ἀράβων κατάκτησιν τῆς Συρίας καὶ Αἰγύπτου, τὰ πολύτιμα καὶ περιζήτητα ἐμπορεύματα τῶν Ἰνδιῶν μετεκομίζοντο διὰ ξηρᾶς μέχρι Τραπεζοῦντος καὶ Ταναΐδος καὶ ἐκεῖθεν εἰς Εὐρώπην, οἱ ἄτολμοι καὶ φυγόπονοι Βυζάντιοι ἀφήκαν ἐλευθέρους τοὺς Ἰταλοὺς νὰ ἐμπορεύωνται ἐν τῷ Εὐξείνῳ πόντῳ, ἀρκοῦμενοι οἱ ἴδιοι εἰς τὰ τέλη τῶν εἰσκομιζομένωνπραγματειῶν. Ὀλίγιστα πλοῖα Βυζαντινὰ ἀνεφαίνοντο εἰς τὰ ὕδατα τοῦ Πόντου. Μολαταῦτα ἀναφέρονται ἔμποροι Βυζαντινοί, ἀπερχόμενοι εἰς τὰ Ἀσιατικά παράλια τοῦ Πόντου, εἰς τὸν Καφᾶν ²⁾ καὶ τὰς παραλίους πόλεις τῆς Μαιώτιδος λίμνης.

Ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν Γενουηνσίων ἐν Γαλατᾷ καὶ τὴν ἐπικύρωσιν τοσούτων προνομίων ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων, οἱ πολῖται τῆς Γενοῦης, οἱ πλεῖστοι ἔμποροι καὶ θαλασσοπόροι, συνέταξαν διὰ τοὺς ἐν Γαλατᾷ ἀποίκους αὐτῶν, παντοίους νόμους δημοσιευθέντας τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Σάουλη ³⁾).

Οἱ νόμοι οὗτοι συνετάχθησαν τέλος ἐν Γενοῦῃ τῷ 1317ῳ, παρόντων τῶν συμβούλων τοῦ λαοῦ καὶ πολλῶν ἐμπείρων καὶ σοφῶν ἀνδρῶν.

Ὁ διοικητὴς τοῦ Γαλατᾷ, καλούμενος ποτεστάτος, ὀκτῶ ἡμέρας μετὰ τὴν ἐν Γαλατᾷ ἀφίξιν αὐτοῦ, ὤφειλε νὰ συγκαλέσῃ τὸ συμβούλιον τῶν εἰκοσιτεσσάρων καὶ τοῦτο νὰ ἐκλέξῃ ἐξ καλουμένων σοφοῦς ⁴⁾, τρεῖς εὐπατρίδας καὶ τρεῖς ἰδιώτας. Οὗτοι ἐδίκαζον τὰς μεταξὺ τῶν ὑπαλλήλων τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῶν Γενουηνσίων ἢ λογιζομένων Γενουηνσίων διενέξεις. Ἐάν τις τῶν ἀνω σοφῶν ἀποδιώσῃ ἢ κωλυθῇ, τὸ ἀνω συμβούλιον τῶν εἰκοσιτεσσάρων ἢ τὰ τρία τέταρτα αὐτοῦ, ἐκλέγουσιν ἕτερον ἀντ' αὐτοῦ, ὥστε νὰ ᾔηται πάντοτε πλήρης ὁ ἀριθμὸς. Ὅποιον οὗτοι ἀναγνωρίσωσιν ὡς Γενοῦηνσιον ἢ Γενοῦηνσιον λογιζόμενον, τοῦτον ὤφειλε ν' ἀναγνωρίσῃ καὶ ὁ διοικητὴς.

Ἀρχομένης τῆς διοικήσεως αὐτοῦ, ὤφειλε νὰ προκηρύξῃ καθ' ὅλον τὸν Γαλατᾶν, ὅτι οἱ Γενοῦηνσιοὶ νὰ μὴ βλάπτωσι, χάριν θήρας ἢ αἰτίας ἄλλης, τὰς

¹⁾ Schnitzler, σελ. 28. ²⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 279, 356. Β': σελ. 546.

³⁾ Τόμ. Β'. σελ. 222. Κατὰ τὸν Heyd, Τόμ. Α'. σελ. 353, οἱ πρῶτοι κανονισμοὶ ἐγράφησαν ὑπὸ τοῦ Γαβίνου Ταρτάρου, ἀντιπροσώπου τῆς Γενοῦης ἐν Ἀνατολῇ τῷ 1300ῳ, καὶ ἐπεκυρώθησαν ἐν Γενοῦῃ τῷ 1304ῳ. ⁴⁾ Sex sapientes. Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 223. Λέγει ὁ συγγραφεὺς οὗτος, σελ. 12, ὅτι ὁ ποτεστάτος, ἐκλεχθεὶς κατ' αἴτησιν αὐτοῦ καὶ μὴ παραδεχόμενος, εἶδεν πρόστιμον διακοσίων χρυσῶν φλωρινίων πεντήκοντα δὲ, ἀν δὲν ἐδέχετο τὴν ἐκλογὴν, γενομένην ἄνευ αἰτήσεως αὐτοῦ.

ἀμπέλους, τοὺς κήπους ἢ τὰς γαίας τῶν Γραικῶν, εἴτε ἰδιωτῶν εἴτε κληρικῶν τοὺς βλάπτοντας νὰ τιμωρῇ ὁ διοικητῆς, ἀναλόγως τῆς βλάβης.

Ἦφειλεν ὁ διοικητῆς νὰ τιμωρῇ διὰ προστίμου χιλίων λιτρῶν Γενονησίων, πάντα Γενονήσιον ἢ Γενοήνσιον λογιζόμενον, συνεργοῦντα εἰς ἀνεγερσιν φρουρίων, ἐπὶ χώρας ὑποτελοῦς εἰς τὸν αὐτοκράτορα, καὶ τὴν σήμερον ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν ἐχθρῶν τῆς Χριστιανικῆς πίστεως.

Εἰς οὐδένα Γενοήνσιον εἰς τὸ ἐξῆς ἐπετρέπετο ν' ἀνεγείρῃ, δι' ἑαυτοῦ ἢ δι' ἄλλων, κτίρια πέραν τῶν ὀρίων τῶν παραχωρηθέντων αὐτοῖς ἀπὸ τὴν βασιλείαν, ἀνευ τῆς γνώσεως καὶ θελήσεως τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐὰν ὁμως Γενοήνσιοί τινες κατέχωσι κτίρια πρὸ καιροῦ ἐκεῖ ἀνεγερθέντα, ἅς συμβιβάζονται μετὰ τῶν ἐξ σοφῶν καὶ τοῦ αὐτοκράτορος.

Ἡ κοινότης τῆς Γενοῦης, ἵνα μὴ καταχρῶνται οἱ ἐν Γαλατᾷ Γενοήνσιοι τῶν προνομίων αὐτῶν, διέταξεν ὅτι πᾶς Γενοήνσιος ἢ Γενοήνσιος λογιζόμενος, εἰσάγων ἢ ἐξάγων ἐμπορεύματα μὴ ἀνήκοντα αὐτῷ, ν' ἀποτίσῃ εἰς μὲν τὴν κοινότητα, πρόστιμον διπλάσιον τοῦ τελωνιακοῦ τέλους, εἰς δὲ τὸ τελωνεῖον τοῦ αὐτοκράτορος, τὸ σύνθηδες τέλος τῶν τοιοῦτων ἐμπορευμάτων.

Ἦφειλε πρὸς τούτοις ὁ διοικητῆς, νὰ συλλάβῃ καὶ τιμωρήσῃ τοὺς εἰσάγοντας ἢ ἐξάγοντας ξένα ἐμπορεύματα ὡς ἴδια, ὡσάκις οὗτοι καταμνησθῶσιν ἀπὸ τοὺς τελῶνας τοῦ αὐτοκράτορος.

Ἦφειλεν ὁ διοικητῆς, νὰ διατάτῃ τοὺς πλοιάρχους καὶ ναυκλήρους πάντων τῶν ἐν Γαλατᾷ προσορμιζομένων πλοίων, ὡσάκις γενῆ αἴτησις ἀπὸ τοὺς τελῶνας τοῦ αὐτοκράτορος, ἵνα δηλώσωσιν ἐγγράφως τὰ ἐν τοῖς πλοίοις ἐμπορεύματα τῶν μὴ Γενονησίων, ἵνα μὴ ζημιῶνται οἱ τελῶναι τοῦ αὐτοκράτορος.

Ἐπειδὴ παρεχωρήθη τοῖς Γενονησίοις καὶ τοῖς λογιζομένοις Γενονησίοις, νὰ ζυγίζωσι κατὰ τὰ μέτρα καὶ σταθμὰ αὐτῶν, ἐμπορεύματα ἀγοραζόμενα ἢ πωλούμενα εἰς ὁμοφύλους ἢ εἰς ξένους, ὡφειλεν ὁ διοικητῆς, ἵνα μὴ ζημιῶνται τὰ τελωνεῖα τοῦ αὐτοκράτορος, νὰ διατάξῃ τοὺς ζυγίζοντας, ἵνα δηλώσωσιν εἰς τοὺς τελῶνας τοῦ αὐτοκράτορος, ὅσα ἐμπορεύματα πωλούμενα ἢ ἀγοραζόμενα, ὑπόκεινται εἰς τὸ σύνθηδες τέλος τοῦ αὐτοκρατορικοῦ τελωνεῖου. Οὐδόλως ἐπιτρέπεται νὰ δίδεται τὸ ἐλάχιστον δῶρον, εἰς τοὺς ζυγίζοντας ἐμπορεύματα ὑποκείμενα εἰς τὸν φόρον τοῦ αὐτοκράτορος.

Καθ' ὅλον τὸν χρόνον τῆς ἐν Γαλατᾷ διοικήσεως αὐτοῦ, ὁ διοικητῆς δὲν ἠδύνατο νὰ κινήσῃ δίκην ἰδίαν, κατὰ τοῦ βασιλέως. Διεκδικεῖ δὲ τὰ δίκαια αὐτοῦ, μετὰ τὴν λήξιν τῆς αὐτοῦ διοικήσεως.

Εἰς οὐδένα Γενοήνσιον ἐπετρέπετο νὰ εἰσάξῃ διὰ πλοίου ἰδίου ἢ ξένου, ἄλλας εἰς τὸν λιμένα τῆς Κ/πόλεως ἢ τοῦ Γαλατᾷ, εἴτε εἰς ἑτέραν χώραν ὑποκειμένην εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Τὸ ἄλλας συλλαμβανόμενον δημεύεται, ἐκτὸς ἂν τὸ πλοῖον, ἔνεκα τριχυμίας ἢ ἑτέρας αἰτίας, προσέφυγεν εἰς τοὺς λιμένας τούτους.

Ἄλλοτε διὰ πρεσβευτῶν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ κατ' αἴτησιν τῆς Γενοῦης, ἐξελέγοντο δύο Γραικοί, ἵνα δικάζωσι τοὺς Γραικοὺς, τοὺς κακοποιούντας Γενοουησίους. Διατάττει ἡ Γένουα τὸν διοικητὴν τοῦ Γαλατᾶ, ἵνα αἰτήσῃ ἀπὸ τῆν αὐτοῦ αὐτοκρατορικὴν μεγαλειότητα, ὅπως εὐδοκήσῃ νὰ ἐκλέγωνται δύο ἀρμοδίιοι καὶ σοφοὶ ἄνδρες, οἵτινες μετὰ τὴν ὀρκωμοσίαν γενομένην κατὰ τὰ ἔθιμα τῶν Γραικῶν, νὰ δικάζωσι τὰς ἄνω δίκας ἐν τόπῳ ὠρισμένῳ πρὸς τοῦτοις, ἵνα οἱ Γενοῦηῆσοι ἐν ὠρισμέναις ὥραις, ἀκωλύτως εἰσέρχωνται ἐν τῷ δικαστηρίῳ· ἡ δὲ δίκη νὰ γίνηται ἐν τῷ φανερῷ, ἀνευ παραχῆς, στρεφοδικίας ἢ ἀναβολῆς χρόνου.

Ἄν φρονῇ ὁ διοικητὴς ὅτι ἡ δίκη δὲν ἐδικάσθη δικαίως ἢ ἐν καιρῷ ἀρμοδίῳ, καὶ ὅτι οἱ προειρημένοι δικασταὶ Γραικοί, ἐνεκα τῆς διαφορᾶς τῶν γλωσσῶν ¹⁾ ἢ ἀγνοίας ὄρων τινῶν νομικῶν, δὲν ἐνόησαν τὴν μεταξὺ Γενοουησίου καὶ Γραικοῦ δίκην, τότε ὁ διοικητὴς προσφεύγει πρὸς τὸν ἴδιον αὐτοκράτορα, σαφηνίζων τὴν δίκην. Ἄν δὲ μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ διοικητοῦ ἐπέλθῃ διαλλαγή, τότε παύει πᾶσα περαιτέρω ἀγωγή. Τοιοῦτοτρόπως καὶ ἐν τοιοῦτῳ τόπῳ, νὰ δικάζωνται αἱ πολιτικαὶ δίκαι.

Ὅσακις ἀγωγή γίνηται κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἢ τῶν ἀξιωματικῶν αὐτοῦ, εἴτε κατὰ Γραικῶν κατηγορουμένων ἐπὶ κλοπῇ ληστεία ἢ κακουργήματι, ἡ δίκη δικάζεται οὐχὶ ἐν τῷ ἄνω εἰρημένῳ τόπῳ, ἀλλ' ὅπου ὁ αὐτοκράτωρ μετὰ τοῦ διοικητοῦ συμφωνήσωσιν.

Ἄν ὁ διοικητὴς τοῦ Γαλατᾶ γράψῃ πρὸς τὴν Γένουαν παρακονοῦμενος κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος, ὀφείλουσιν ὁ διοικητὴς καὶ ὁ γραμματεὺς αὐτοῦ, μετὰ τὸν συνῆθη ὄρκον, ἵνα αἰτήσωσιν ἐγγράφως παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἢ δύο πληρεξουσίων αὐτοῦ, τὰς περὶ ὄλων τούτων αἰτίας καὶ ἀπολογίας. Ταύτας, ὁμοῦ μετὰ τῶν παραπόνων αὐτοῦ, ν' ἀποστείλῃ ὁ διοικητὴς πρὸς τὸ κοινὸν τῆς Γενοῦης, ὁκτῷ ἡμέρας μετὰ τὴν ἐγγραφὸν αἴτησιν. Ἄν ὅμως ἐντὸς ὁκτῷ ἡμερῶν, αἱ ἀπολογίαι δὲν ἀποσφαλῶσι, νὰ πέμπωνται τὰ ἐγγράφα τοῦ διοικητοῦ ἀνευ αὐτῶν.

Ὅφειλον οἱ μαρτυροῦντες κατὰ τῶν Γενοουησίων Γραικοὶ ἢ ἕτεροι ὑπήκοοι τοῦ αὐτοκράτορος, πρὸ τῆς δίκης, νὰ ὀρκόνωνται κατὰ τὸ ἔθος τῶν Γραικῶν, παρὰ τὸν τοῦ ἐναγομένου, ἵνα περὶ τῆς ἀληθοῦς αὐτῶν μαρτυρίας, κάλλιον πεισθῶσι καὶ Γενοῦηῆσοι καὶ Γραικοί· ἄλλως πᾶσα μαρτυρία εἶναι ἀναπόδεκτος καὶ ἄκυρος.

Πάντες οἱ περὶ τῆς διοικήσεως τοῦ Γαλατᾶ προγενέστεροι νόμοι, ἀκυροῦνται διὰ τῶν νόμων τούτων ²⁾.

¹⁾ Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, μνημονεύονται πολλάκις οἱ διερμηνευταὶ τῶν Βυζαντινῶν καὶ Ἰταλῶν. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 385. Γ'. σελ. 126, 144, 185, 195. ²⁾ Ὁ πρῶτος τοῦ Γαλατᾶ ἄρχων, πολίτης πάντοτε τῆς Γενοῦης, ἐκαλεῖτο Potestas Januen-

Ταῦτα εἶναι ὅσα περὶ τῆς διοικήσεως τοῦ Γαλατᾶ, κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα, γνωρίζομεν ἐκ τῶν ἐγγράφων τῶν περισωθέντων ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Ἰταλίας.

Ἐκτὸς τῶν σημειωθέντων ἐν τῷ ἄνω ἐγγράφῳ, οἱ Ἰταλοὶ καὶ ἰδίως ὁ Σάουλης¹⁾ προσέθεσαν ἕτερα ἅπαντα, ἐξ ἄλλων πηγῶν. Ὁ διοικητὴς τοῦ Γαλατᾶ ἐξέλεγε μετὰ τῶν συμβούλων αὐτοῦ, ἐτέρους διοικητὰς διὰ πάντα τὰ ἐμπορεῖα τῶν Γενουηνησίων.

Ὅσακις ἀνεφύοντο διενέξεις μεταξὺ Γενουηνησίων καὶ Βυζαντιῶν, ἢ ἦτον ἀνάγκη ἵνα τροποποιηθῶσι συνθηκαὶ ἢ νόμοι, ἀπέστελλεν ἡ Γένουα εἰς Γαλατᾶν, πρεσβευτὰς ἐκ τῶν νομομαθῶν αὐτῆς πολιτῶν, οἵτινες μετὰ τῶν ἐγχωρίων ἀρχόντων, συνεβουλεύοντο περὶ τούτων ὄλων.

Ἐκτὸς τοῦ διοικητοῦ καὶ τῶν συμβούλων αὐτοῦ, ἐξελέγοντο δύο κοσμήτορες ταμίαι²⁾, ἐξ εἰκοσιτεσσάρων πολιτῶν τοῦ Γαλατᾶ. Συνήδρευον μετὰ τοῦ διοικητοῦ καὶ τῶν συμβούλων αὐτοῦ, ὁσάκις ἐπρόκειτο περὶ μεγάλων συμφερόντων τοῦ Γαλατᾶ. Κύριον ἔργον τούτων, ἦτον ἡ σύναξις καὶ φύλαξις τῶν δημοσίων χρημάτων. Τὰ βιβλία τὰ ἐμπεριέχοντα τὰ ἔσοδα καὶ ἔξοδα τῆς κοινότητος, ἦσαν πάντοτε ἐκτεθειμένα εἰς τοὺς πολίτας, ἀπὸ πρωίας μέχρι ἐσπέρας, ὥστε πᾶς πολίτης ἔβλεπε πόσα ὀφείλει, τίς ἤδη ἐπλήρωσε καὶ ποῦ καὶ πόσα ἐδαπανήθησαν χάριν τῶν συμφερόντων τῆς κοινότητος.

Τὰ ἔσοδα τοῦ Γαλατᾶ, τόσῳ πλείοτερα τοῦ πέραν Βυζαντίου, κατὰ τὸν Νικ. Γρηγοράν, προήρχοντο ἐκ χρημάτων καταβαλλομένων ἀπὸ τοὺς διοικητὰς, τοὺς ὑποδεστέρους κοσμήτορας³⁾, ἀπὸ τοὺς φόρους τῶν ἐμπορευμάτων, τὸ ζύγιον, τὰς μεσιτείας⁴⁾, τὰ πρόστιμα ἐπιβαλλόμενα εἰς λαθρεμπόρους καὶ εἰς εἰσάγοντας ἐμπορεύματα ξένων ὡς ἴδια. Ἐκ τῆς μητροπόλεως, εἰσήγοντο παντοῖα ὄπλα καὶ πολιορκητικαὶ μηχαναί. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἡ Γένουα διέταξεν ἵνα δαπανῶνται κατ' ἔτος διὰ τὴν φρουρὰν τοῦ Γαλατᾶ, ὑπέρπυρα 4000, διὰ μισθὸν δύο πρέσβειων, ὑπέρπυρα 1400, ὀκτὼ συμβούλων καὶ τοῦ γραμματέως, ὑπέρπυρα 900, διὰ τὴν ἀνακαίνισιν καὶ ἐπισκευὴν τῶν τειχῶν τοῦ Γαλατᾶ, ὑπέρπυρα 2,000, τὸ ὅλον ὑπέρπυρα 8,300⁵⁾.

Συγκατάσχουν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐν Βυζαντίῳ, οἱ Γενουήνσιοι οἱ Βενετοὶ οἱ Πισαῖοι οἱ Ἀγκωνιτάνοι καὶ τινες ἄλλοι ξένοι. Οὗτοι ὅλοι κατὰ τὰς

sis in imperio Romaniae, ἢ Potestas Januensium, in imperio Romaniae conversantium' ἦτοι, Ποτεστάτος Γενουήνσιος ἐν τῷ κράτει τῆς Ῥωμανίας, ἢ Ποτεστάτος τῶν Γενουηνησίων, τῶν ἐν τῷ κράτει τῆς Ῥωμανίας κατοικοῦντων. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 353. ¹⁾ Τόμ. Β'. σελ. 20. ²⁾ Due magistrati, detti massari, ossia ragionieri. Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 29. ³⁾ Ἐκαλεῖτο Stallia, λέγει ὁ Σάουλης, Τόμ. Β'. σελ. 23, quel diritto che si pagava da coloro ch'erano eletti ai magistrati ed agli impieghi. ⁴⁾ Ἰδ. ἄνωτέρω, σελ. 234. ⁵⁾ Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 29, ἐν σημ.

ἐπισήμους ἑορτὰς τῆς βασιλείας, προσήρχοντο καὶ προσεκύουν τὸν αὐτοκράτορα κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον.

Ὁ ποτεστάτος τῶν Γενοουησιῶν¹⁾, ἐν καιρῷ τῆς προκύψεως μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ Γενοουησιῶν ἀρχόντων, «προσκαρτερεῖ μέχρι καὶ τῆς τραπέζης.» Ἐπολυχρόνιζον τὸν αὐτοκράτορα Λατινιστί. Μετὰ τὴν εἴσοδον πάντων τῶν Γενοουησιῶν, ὁ βασιλεὺς ἤρχετο αὐτοῖς «εἰς πολλὰ ἔτη», καὶ ἔδιδε διὰ χειρὸς αὐτοῦ, κολλίχιον τῷ ποτεστάτῳ ἀπερχομένῳ μετὰ τῶν ἀκολούθων αὐτοῦ. Ἐν ἐτέραις τελεταῖς, ὁ ποτεστάτος εἰσερχόμενος τὴν θύραν τοῦ τριγλίνου, γονατίζει καὶ ἔπειτα ἀσπάζεται τὸν πόδα, τὴν χεῖρα καὶ τὴν παρεῖαν τοῦ βασιλέως ἐπὶ θρόνου καθημένου· τὸ αὐτὸ κάμνουσι καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ εἰσερχόμενοι Γενοουησιοὶ ἄρχοντες. Ὁ ποτεστάτος ἀκολούθως εἰσήρχετο ἐλευθέρως ἐν τοῖς ἀνακτόροις, οὐχὶ μόνον ἕνεκα τῆς ἀπ' ἀρχῆς ἀπονεμηθείσης ταύτης χάριτος, ἐπὶ Μιχαὴλ Παλαιολόγου, ἀλλ' ἕνεκα μᾶλλον τῶν συνεχῶν διενέξεων μεταξὺ τῶν Γενοουησιῶν τοῦ Γαλατᾶ καὶ τῶν ἀπέναντι Βυζαντιῶν.

Τῶν Βενετῶν ὁ μπαϊούλος, ἐρχόμενος εἰς Βυζάντιον, δὲν ἐχαίρετο τὰς τιμὰς τὰς ἀπονεμομένας τοῖς Γενοουησιῶσι. Ἐρχόμενος κατὰ πρῶτον εἰς προσκύνησιν τοῦ βασιλέως, γονατίζει οὗτος καὶ οἱ ἀκόλουθοι αὐτοῦ, ἀλλ' οὐδὲν ἀσπάζεται τὸν πόδα αὐτοῦ. Μετέπειτα ἀπερχόμενοι εἰς προσκύνησιν τοῦ βασιλέως, «τὰ μὲν καπούτζια μόνον αὐτῶν ἐκβάλλουσιν, οὐ γονατίζουν δέ²⁾.» Οἱ Πισαῖοι καὶ Ἀγκωνιτάνοι γονατίζοντες, ἀπήρχοντο.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἕνεκα τῆς ἀφροσύνης καὶ ἀτολμίας τῶν Βυζαντιῶν, ἅπανα ἡ Ἀνατολὴ ἐγένετο ἔρμαιον τῶν Μουσουλμάνων. Ἄπαντα τὰ παράλια τοῦ Πόντου καὶ τῆς Προποντίδος, ἐξουσίαζον οἱ ἐχθροί. Πλοῖα τῶν Χριστιανῶν σπανίως προσωρμίζοντο εἰς τοὺς λιμένας, κατεχομένους ὑπὸ Ὀθωμανῶν. Ηἱραταὶ Ὀθωμανοὶ διέπλεον τὰ παράλια τοῦ Πόντου³⁾, καὶ Ἴταλοι τὰ τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Αἱ πόλεις καὶ κῶμαι ὑπετάσσοντο εἰς ἀλλογενεῖς ἡγεμόνας⁴⁾. Τὰς βορείους ἐπαρχίας τῆς Ῥωμανίας, διέτρεχον ἀτιμωρητὶ τῶν Βουλγάρων οἱ πολυπληθεῖς στρατοί. Ἐν τῷ μέσῳ τοσούτων κινδύνων, Μιχαὴλ ὁ Ἀνδρόνικος, τῷ 1303^ω, προσεκάλεσεν εἰς βοήθειαν αὐτοῦ τὸν τότε περιβόητον καὶ τολμηρότατον ἀρχηγὸν τῶν Καταλάνων Ροντζέριον⁵⁾. Οὐχὶ μόνον ὑπεσχέ-

¹⁾ Κωδ. Κουροπ., σελ. 56, 75, 76. ²⁾ Εἶδος πύλου συνήθους ἐν Εὐρώπῃ κατὰ τὸν μεσαιῶνα. Λατ. caputium. Γαλ. chaperon. Ἴτ. capuzzo. Κωδ. Κουροπ., σελ. 330.

³⁾ Περὶ τοῦ ναυτικοῦ τοῦ Βυζαντίου κατὰ τοὺς χρόνους τούτους λαλοῦσιν ὁ Παχυμέρης, Τόμ. Β'. σελ. 74, καὶ ὁ Νικ. Γρηγοράς, Τόμ. Α'. σελ. 174. ⁴⁾ Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 411.

⁵⁾ Περὶ τούτου πλήρεις εἶναι αἱ ἱστορίαι τοῦ μέσου αἰῶνος. Rogerio de Flor. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 346. Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 392, 762. Οἱ Καταλάνοι ἐν Ἀνατολῇ, ὑπὸ Ἐπ. Σταματιάδου, ἐν Ἀθήναις, 1869. Κεφ. Γ'. σελ. 41. Ὁ συναγωνιστὴς τοῦ Ῥοντζερίου, καλούμενος ὑπὸ τοῦ Παχυμέρη, Τόμ. Β'. σελ. 393, Φαρέντα Τζιμῆ, εἶναι κατὰ τοὺς Λα-

θη διὰ χρυσοβούλλων χρήματα¹⁾ καὶ τιμὰς αὐτῶ τε καὶ τοῖς ὁπαδοῖς αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ σύζυγον τὴν ἀνεψιᾶν αὐτοῦ Μαρίαν θυγατέρα τοῦ Ἀσάν. Μετὰ τὴν παραλαβὴν τοσούτων ὑποσχέσεων, ὁ Ῥοντζέριος ἀπορῶν χρημάτων καὶ πλοίων πρὸς μετακόμισιν τοσούτου στρατοῦ, ἐδανείσθη χρήματα ἀπὸ πολίτας τῆς Γενούης, ὑποσχόμενος τὰ πάντα ν' ἀποδώσῃ μετὰ τὴν εἰς Κ/πολιν αἰσίαν ἀφιξίν αὐτοῦ.

Οἱ ἐν Γαλατᾶ Γενουήνσιοι, γινώσκοντες κάλλιον τῶν Βυζαντιῶν τοὺς ἀρπαγὰς καὶ φιλοπολέμους Καταλάνους, καὶ φοβούμενοι τούτων τὴν ὑπεροχὴν, ἤρχισαν ψιθυρίζοντες εἰς τὰ ὦτα τοῦ βασιλέως τὸν κίνδυνον τῶν τυχοδιωκτῶν τούτων, λέγοντες ὅτι καὶ ἕτεροι ἐφάμιλλοι αὐτῶν, δελεαζόμενοι ἀπὸ τὰς τιμὰς τοῦ Ῥοντζερίου, ἐτοιμάζονται τὴν προσεχῆ ἀνοιξὴν ἵνα πλεύσωσι πρὸς τὴν Κ/πολιν²⁾. Μὴ πειθομένου τοῦ βασιλέως, οἱ Γαλαταῖοι ἀγανακτοῦντες, ἤτησαν ἀπὸ τὸν Ῥοντζέριον, ἀφιχθέντα ἐν Κ/πόλει, τὰς εἴκοσι χιλιάδας δουκᾶτων³⁾, τὰς ὁποίας ἐδανείσθη ἐν Γενούῃ καὶ ὑπεσχέθη ἐν Κ/πόλει ν' ἀποδώσῃ.

Αὗται αἱ προτάσεις τῶν Γαλαταίων ἐγένοντο τελουμένων τῶν γάμων τοῦ Ῥοντζερίου μετὰ τῆς ἀνεψιάς τοῦ βασιλέως Μαρίας. Τὴν ἀπόδοσιν τῶν ὀφειλομένων ἀνέβαλλεν ὁ Ῥοντζέριος, μόλις δυνάμενος νὰ διατρέφῃ τοὺς πολυπληθεῖς ὁπαδοὺς αὐτοῦ, μετὰ τῶν χρημάτων τοῦ Ἀνδρονίκου.

Ὁ Ῥοντζέριος μετὰ τινων ὁπαδῶν αὐτοῦ, κατώκουν τὴν μονὴν τοῦ Κοσμιδίου κειμένην ἐν τῷ χώρῳ τῷ καλουμένῳ Ἐγιούπ. Ὁ στρατὸς ἦτον ἐσκηνωμένος ἀπὸ τὴν μονὴν μέχρι τῶν ὑψηλῶν ἀνακτόρων τῶν Βλαχερνῶν. Ἐδῶ συνέρρεον οἱ φιλοθεάμονες Βυζάντιοι καὶ πάμπολλοι τοῦ Γαλατᾶ Γενουήνσιοι, σκώπτοντες τοὺς εὐωχοῦντας Καταλάνους, τοὺς ὀφείλοντας καὶ μὴ πληρόνοντας. Τελουμένων τῶν ἐπιγαμίων ἑορτῶν, Γενουήνσιον τοῦ Γαλατᾶ, συναντήσαντα Καταλάνον καὶ χλευάζοντα τὰ ἐνδύματα καὶ τὴν ἀγροικὸν αὐτοῦ συμπεριφορὰν, ἐθανάτωσε διὰ ξίφους ὁ Καταλάνος. Σφόδρα διεταράχθησαν ἐκ τούτου ἄ-

τίνους, Ferandus Ximenes. ἴδ. σελ. 763. Τὸν πρότερον βίον αὐτοῦ περιγράφει ὁ Παχυμέρης, Τόμ. Β'. σελ. 393· «εἰ δέ γε τῆς ἀληθείας ὁ λόγος ἐκκλίνειν, οὐχ' ὁ γράφων ἀλλ' ἡ φήμη τὴν μέμψιν φερέτω»—«καὶ τὸν πειρατικὸν ἀδεῶς μετῆει βίον, δεινότατος ἐν τούτῳ τῶν πώποτε γενόμενος.» Ν. Γρηγορᾶς. Τόμ. Α'. σελ. 248, 220. Muralt Chron. Byzantine. Τόμ. Β'. σελ. 483. ¹⁾ Ὁ Ν. Γρηγορᾶς, Τόμ. Α'. σελ. 220, λαλῶν περὶ τῶν χρημάτων λέγει· «ἡ μέντοι τῶν χρημάτων δαπάνη, ὁκόση περὶ τὰ ἐκείνων ἐνδύματα καὶ τὰς διαρεὰς καὶ τὰ ἐπέτεια δεδαπάνηται σιταρῆσια, εἰς τοσοῦτον ἀνήλθε πλεονεξίας, ὥστ' ἐν βραχεὶ τὸ βασιλικὸν ἐξέκνωσε ταμισίον.» ²⁾ Sauli. Τόμ. Α'. σελ. 147.

³⁾ Ὁ Παχυμέρης λεπτομερῶς διηγείται, ὅσα οἱ ἐν Γαλατᾶ Γενουήνσιοι ἔλεγον εἰς τὸν βασιλέα, ποτὲ μὲν πιστεύοντα, ποτὲ δὲ ἀπιστοῦντα. «Ταῦτα βασιλεὺς ἀκούων διεπίσπει τοῖς πλείστοις τῶν λεγομένων, καὶ ταῦτα ἅμα μὲν φθόνον ἅμα δὲ καὶ κακίαν συμπράττειν τὴν ὑπὸ τῶν Γενουιτῶν ὑπετόπαζε.» Τόμ. Β'. σελ. 489, 491.

παντες οί θεαταί. Λαός πανταχόθεν συνέτρεχε και πλείστοι εκ του Γαλατᾶ Γενουήνσιοι. Ὁ Παλαιολόγος φοβούμενος τὴν διαμάχην ταύτην, ἀπέστειλε τὸν μέγαν δρουγγάριον τοῦ στόλου Στέφανον τὸν Μουζάλωνα, πάραυτα ἀπὸ τὸ πλῆθος κατακοπέντα¹⁾. Ἐκ τῶν Γενουηνσίων μετ' ὀλίγον προσήλθεν ὁ Φινάλης, εἷς τῶν ἀρχόντων και ἔπεσε θυμα τῶν Καταλάνων. Ἐν τῷ μέσῳ τασούτων φόνων γενομένων ὑπὸ τὰ ἀνάκτορα τῶν Βλαχερνῶν, ὁ βασιλεὺς ἰκέτευσε τὸν Ῥοντζέριον ἵνα εἰρηνεύσῃ τοὺς διαμαχομένους και μὴ συμβῆ ἀπαισιώτερον τι ἐν τῇ πόλει. Ἡ ἐμφάνισις τοῦ Ῥοντζερίου ἐν τῷ μέσῳ τῆς μάχης, καθησύχασε τὰ πάντα. Ἐνεκα τούτου, ὁ βασιλεὺς ἐπλήρωσεν ἐν μηνιαίον εἰς τὸν στρατὸν τοῦ Ῥοντζερίου.

Οἱ Καταλάνοι ποθοῦντες ἐκδίχῃσιν, ἠτοιμάζοντο ἵνα προσβάλωσι τὸν Γαλατᾶν, τὸν ὁποῖον οἱ Γαλαταῖοι ἐν βίᾳ ὠχύρωσαν ὅπως ἠδύναντο. Ὁ Ἀνδρόνικος δέ, φοβούμενος τοὺς ἀγερῶχους Καταλάνους και τοὺς Γενουηνσίους, μετὰ πολλῆς δυσκολίας ἀπέτρεψε τοὺς Καταλάνους ἀπὸ τὴν κατὰ τοῦ Γαλατᾶ ἐφοδον. Ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ, ἔπεσαν κατὰ τὸν Παχυμέρη²⁾, πολλοὶ ἀμφοτέρωθεν, κατὰ δὲ τοὺς Ἴταλοὺς, δεκατρεῖς χιλιάδες Γενουηνσίων³⁾.

Ἡ αἵματηρὰ αὐτῇ συμπλοκῇ ἠνάγκασε τὸν Ἀνδρόνικον ν' ἀποστείλῃ τοὺς ταραξίας Καταλάνους εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ὅπου κατεπολέμησαν μετὰ πολλῆς ἀνδρίας τοὺς ἐκεῖ Ὀθωμανοὺς, ἀποδιώξαντες αὐτοὺς ἀπὸ τὰ παράλια και πολλὰς μεσογειοὺς πόλεις. Συγχρόνως ὅμως, μὴ λαμβάνοντες ἐκ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ταμείου τροφὰς και σιτηρέσια, ἤρχισαν καταπιέζοντες τοὺς Χριστιανοὺς ἐγκατοίκους, ἀρπάζοντες ἀτιμωρητὶ τὰς οὐσίας και ἀτιμάζοντες τὰς γυναῖκας αὐτῶν⁴⁾. Οἱ ἐν Ἀσίᾳ Χριστιανοὶ κατεβῶν κατὰ τῶν Καταλάνων, ἰκετεύοντες τὸν αὐτοκράτορα ἵνα ἐλευθερώσῃ αὐτοὺς ἀπὸ τὴν τυραννίαν τῶν ἀσπλάγχων και ἀγρίων τούτων ξένων⁵⁾.

Ὁ αὐτοκράτωρ διὰ χρημάτων ἔπεισε τοὺς Καταλάνους νὰ κατοικήσωσι τὴν Καλλιόπολιν. Ὁ Ῥοντζέριος μετ' ὀλίγον, συνοδευόμενος ὑπὸ τινων ἀρχηγῶν αὐτοῦ, ἀφόβως προσήλθε πρὸς τὸν ἐν Ἀδριανουπόλει αὐτοκράτορα, ἵν' ἀπολογηθῆ και αἰτήσῃ χρήματα διὰ τὸν στρατὸν. Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου, ἀρχηγοῦ τῶν Ἀλάνων⁶⁾, μετὰ τινων ὀπαδῶν αὐτοῦ. Τινὲς διαφυγόν-

¹⁾ «Ἐπεπε τὸν Μουζάλωνα Στέφανον... και κατεκόπη σπάθαις αὐτῷ γε ἵππῳ.» Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 398. ²⁾ «Ὡς και πολλοὺς πεσεῖν ἀμφοτέρωθεν.» Τόμ. Β'. σελ. 399.

³⁾ Sauli. Τόμ. Α'. σελ. 148, 150. Ἀπορῶ δτι οἱ Ἴταλοὶ ἐπίστευσαν τὰς ὑπερβολὰς ταύτας. Δεκατρεῖς χιλιάδες μαχίμων ἀνδρῶν δὲν εὗρισκοντο τότε ἐν ὅλῳ τῷ Γαλατᾶ.

⁴⁾ «Ἦν οὖν ἰδεῖν οὐ μόνον τὰς οὐσίας ἄρδην τῶν ταλαιπῶρων ἀρπαζομένας Ῥωμαίων, κόρας τε και γυναῖκας ὑβρίζομένας, κτλ.» Ν. Γρηγορᾶς, Τόμ. Α'. σελ. 223. ⁵⁾ Ν. Γρηγορᾶς. Τόμ. Α'. σελ. 224. ⁶⁾ Sauli. Τόμ. Α'. σελ. 203. Οἱ Καταλάνοι ἐν Ἀνατολῇ. σελ. 86.

τες τὴν σφαγὴν, δρομαῖοι ἀπῆλθον εἰς Καλλιπόλιν, ἀναγγείλαντες τὰ πεπραγμένα.

Τὸν θάνατον τοῦ Ῥοντζερίου ἐξεδικήθησαν οἱ Καταλάνοι ἐπὶ τῶν κατοίκων τῆς Καλλιπόλεως καὶ τῶν περιχώρων. Ὁχύρωσαν τὴν πόλιν ταύτην, καὶ ὀπλίσαντες τὰς ὀκτὼ τριήρεις αὐτῶν¹⁾, συνελάμβανον πάντα τὰ διαπλέοντα τὸν Ἑλλησποντον ἐμπορικὰ πλοῖα, Ῥωμαίων καὶ Γενουησιῶν.

Ἄλλοι δέ, καλῶς ὀπλισμένοι διέτρεχον τὴν Θράκην ληίζοντες καὶ ἀρπάζοντες τῶν Γραικῶν τὰς οὐσίας. Κατ' αὐτῶν ἐξῆλθε μετὰ στρατοῦ ὁ Μιχαήλ. Συννητήθησαν οἱ δύο στρατοὶ ἐν τῷ πεδίῳ τῶν Ἄπρων²⁾. Ὀλίγον μετὰ τὴν συμβολὴν τῆς μάχης, τὰ ξένα στρατεύματα τοῦ Μιχαήλ παρεξέκλιναν, μήτε τοὺς Ῥωμαίους βοηθοῦντα, μήτε πρὸς τοὺς Καταλάνους μαχόμενα. Μὴ δυνάμενος ὁ Μιχαήλ μετὰ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ, νὰ ἀντιστῇ εἰς τὴν ὁρμὴν τῶν Καταλάνων καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν Τούρκων, φεύγων, διεσώθη. Ἀπαλλαχθέντες διὰ τῆς ἀπροσδοκίτου ταύτης νίκης τοῦ φόβου τῶν αὐτοκρατορικῶν στρατευμάτων οἱ Καταλάνοι, διέτρεχον ἅπασαν τὴν Θράκην ἐκδικούμενοι τοὺς χωρικοὺς, καὶ πλουτοῦντες ἐκ τῆς ἀρπαγῆς τῶν οὐσιῶν αὐτῶν.

Ὁ Μपुरιγέριος³⁾, διάδοχος τοῦ Ῥοντζερίου, μετὰ ἑπτὰ μακρῶν καὶ ἑννέα μικρῶν πλοίων σκυλεύων τὰς παραλίους πόλεις τῆς Πρόποντιδος, τὴν Ἀρτάκην, καὶ τὴν Προικόννησον, ἀφίχθη τῇ 28ῃ Μαΐου εἰς Ἡράκλειαν, τῆς ὁποίας τοὺς πλείστους ἐγκατοίκους κατέσφαξεν. Ἐνεκα τῆς σφαγῆς ταύτης, οἱ κατοικοῦντες τὴν περὶ τὴν Κ/πολιν ἀφροῦρητον χώραν, κατέφευγον μετὰ πολλῆς σπουδῆς ἐντὸς τῆς Κ/πόλεως, σύροντες μεθ' ἑαυτῶν ὅ,τι ἠδύναντο νὰ σώσωσι. Τὴν θηριωδίαν ταύτην τῶν Καταλάνων, ἐξηγρίωσεν ἡ ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου σφαγῆτινων ὁμογενῶν αὐτῶν, τοὺς ὁποίους ματαίως προσεπάθει νὰ σώσῃ ἀπὸ τοῦ ἐξηγριωμένου λαοῦ τὰς χεῖρας, ὁ Πατριάρχης.

Τῇ 30ῃ Μαΐου ὁ στόλος οὗτος τῶν Καταλάνων ἠγχυροβόλησεν περὶ τὸ Ῥήγιον⁴⁾. Περὶ τὴν δείλην, τριήρεις ἐφάνησαν ἀναπλέουσαι, τὰς ὁποίας οἱ Καταλάνοι ὑπέλαβον ὡς ἰδίας, σταλείσας ἐκ Σικελίας κατὰ τὴν πρὸ καιροῦ αἴτησιν αὐτῶν. Μετὰ τῆς βοήθειας τούτων, ἐμελέτων οἱ Καταλάνοι νὰ προσβάλωσι καὶ κυριεύσωσι τὴν Κ/πολιν. Μετ' ὀλίγον ἐφάνησαν ἐπὶ τῶν πλοίων, τῶν Γενουησιῶν αἱ σημαῖαι, ἀλλ' ἐφρόνουν ὅτι ἠδύναντο καὶ τούτους νὰ πείσωσιν εἰς τὴν κατὰ τοῦ Βυζαντίου μελετωμένην ἐστρατείαν. Οἱ Γενουήνσιοι ἀκούοντες τὰς παρακλήσεις καὶ ἀγνοοῦντες τὰ πεπραγμένα, ἐζήτησαν πληροφορίας. Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Καταλάνων ἤρχισαν ψιθυρίζοντες εἰς τὰ ᾧτα τῶν Γενουησιῶν στολάρχων, τὰ κατὰ τῶν ἐν Γαλατᾷ ὁμογενῶν κακουργήματα τῶν Βυζαντίων,

¹⁾ Ν. Γρηγοράς. Τόμ. Α'. σελ. 227. ²⁾ Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 229. ³⁾ Γ. Παχυμ. Τόμ. Γ'. σελ. 528. Sauli, Τόμ. Α'. σελ. 187. ⁴⁾ ἀναυλοχρησάμενοι κατὰ τὸ Ῥήγιον. Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 533, τὸ νῦν Κιουτζοῦκ-τζεκιμετζέ.

τὴν πρὸ καιροῦ γενομένην ἔξωσίν τινων Καθολικῶν ἱερέων ἐκ τῆς Κ/πόλεως, τὴν ἀποπομπὴν τοῦ ποτεστάτου ἀπὸ τὰς βασιλικὰς παρατάξεις ¹⁾, τὴν ἀπιστίαν τῶν Βυζαντίων καὶ τὴν μέχρι τοῦδε ματαίως αἰτουμένην βασιλικὴν χορήγησιν. Διὰ τοιούτων λόγων, ἐπειράτο ὁ Μπυριγέριος νὰ μαλάξῃ τὴν γνώμην τῶν Γενουησιῶν. Οὗτοι δὲ τὰ πάντα ἀγνοοῦντες, ἐπεμφαν πλοῖον πολύκωπον εἰς Γαλατᾶν, ἵνα περὶ τούτων ὅλων πληροφορηθῶσι καὶ λάβωσι τὰς διαταγὰς τῆς ἐν Γαλατᾶ κοινότητος.

Ἐφθασε τὸ πλοῖον εἰς Γαλατᾶν. Οἱ ἄρχοντες ἀπελθόντες τὴν νύκτα πρὸς τὸν βασιλέα, ἀνήγγειλαν τὸν κατάπλου τῶν Γενουησιῶν πλοίων ἐν Ῥηγίῳ, ζητοῦντες τὴν περὶ τούτων ὅλων γνώμην τοῦ βασιλέως. Οὗτος δὲ μετὰ μεγίστης ταχύτητος, ἀπέστειλε διὰ ξηρᾶς στρατὸν εἰς τὸ Ῥήγιον συγχρόνως πλοῖά τινα πολεμικὰ ἀπέπλευσαν ταχυναυτοῦντα πρὸς τὸν λιμένα τοῦ Ῥηγίου ²⁾. Αἶαν πρωτὸν ³⁾, συνεπλάκησαν οἱ Γενουήνσιοι μετὰ τῶν Καταλάνων, ποθοῦντες τούτων τὰ πληρώματα νὰ συλλάβωσι καὶ κυριεύσωσι τὰ πολλὰ λάφυρα τὰ ὅποια ἀκωλύτως συνέλεξαν καὶ ἤρπασαν ἀπὸ τοὺς Βυζαντίους, οἱ πρὸ πολλοῦ πειρατεύοντες Καταλάνοι. Ὁ Μπυριγέριος, μικρὸν μετὰ τὴν ἀρχὴν τῆς συμπλοκῆς, παρεδόθη εἰς τὸν Γενουήνσιον ναύαρχον. Ἀπολεσάντων τῶν Καταλάνων τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν, ἐγένοντο ἅπαντες λεία τῶν Γενουησιῶν. Ἐν μόνον πλοῖον διέφυγε. Τὴν μεσημβρίαν τῆς ἡμέρας ταύτης, 31ης Μαΐου, εἰσέπλευσαν εἰς τὸν λιμένα τῆς Κ/πόλεως τὰ πλοῖα τῶν Γενουησιῶν μετὰ κόσμου πολλοῦ, παρακολουθούμενα ἀπὸ τ' ἄκοσμα καὶ πένθιμα τῶν Καταλάνων. Κάμφαντες τὴν ἀκρόπολιν, ἀνέπλευσαν μέχρι τοῦ Μεγάλου Ῥεύματος ⁴⁾.

Οἱ Καταλάνοι μετὰ τὴν ναυμαχίαν ταύτην καλῶς ὀχυρώσαντες τὴν Καλλιπόλιν, καὶ ἀποκρούσαντες νέαν ἐφοδὸν τῶν Βυζαντίων καὶ Γενουησιῶν, διήρπασον τὰ διαπλέοντα τὸν Ἑλλάσποντον Βυζαντινὰ καὶ Ἰταλικά πλοῖα. Οἱ Γενουήνσιοι, οἵτινες κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἶχον πλείονα τῶν ἄλλων πλοῖα, καὶ ἄκοντος τοῦ βασιλέως ⁵⁾, ἔκλεισαν εἰρήνην μετὰ τῶν Καταλάνων. Ἀπῆλθον μετὰ ταῦτα οἱ Καταλάνοι εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ Βοιωτίαν.

Οἱ ἐν Γαλατᾶ Γενουήνσιοι, μακρὰν τῆς πατρίδος αὐτῶν βιοῦντες καὶ ἀσχό-

¹⁾ Τὴν ἱστορίαν ταύτην συντόμως διηγεῖται ὁ Παχυμέρης, Τόμ. Β'. σελ. 536. Ἐκ τοῦ συγγραφέως τούτου μανθάνομεν, ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, οἱ Πισαῖοι κατεῖχον τὰς προτέρας αὐτῶν κατοικίας «καὶ ἐνεκάλουν πρὸς Γενουίτας κατὰ τὴν Περαίαν» ἐν σελ. 539.

²⁾ Ὁ λιμὴν τοῦ Ῥηγίου ἀπέχει τῆς Κ/πόλεως μίλια δεκατέσσαρα. ³⁾ «Εὐθὺς πρωτὰς ἄρχουσι μάχης.» Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 541. ⁴⁾ «Ἄνω δὲ που τὰ μέσα τοῦ Ἁγίου Φωκᾶ καὶ ἐπὶ τὰδε ναυλοχσάμενοι ἀνεπαύοντο.» Γ. Παχυμέρης, Τόμ. Β'. σελ. 542. «καὶ ὁ Ἅγιος Φωκᾶς. . . κείμενος ἐν καταστένω Πόντου.» Crusius, TurcoGraecia, σελ. 54. Ὁ Ἅγιος Φωκᾶς εἶναι ἡ σημερινὴ κωμόπολις, Μέγα Ῥεῦμα, καὶ παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς, Ἄρναούτ-κιοί. ⁵⁾ Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 624.

λαύμενοι εἰς ἐμπορικὰς συναλλαγὰς, οὐδέως ἐμερίμων περὶ τῶν ἐν τῇ μητροπόλει πολιτευομένων. Οἱ Γουέλφοι ἀπεδίωξαν ἀπὸ τῆν Γένουαν τοὺς ἀντιπάλους Γιβελλίνοους. Οἱ ἐν Γαλατᾷ Γενοῦήναιοι, πιστοὶ ἀνέκαθεν τῶν Γιβελλίνων φίλοι, οὐδέποτε παρεδέχθησαν τὸ ἐν Γενοῦῃ πολιτεύμα τῶν Γουέλφων. Οὗτοι δὲ, φοβούμενοι τὴν ἰσχὺν τῶν ἐν Γαλατᾷ πλουσίων ἀποίκων καὶ τὴν μετὰ τῶν ἐξωσθέντων Γιβελλίνων συμμαχίαν αὐτῶν, ἀπέπεμψαν κατὰ τῶν Γαλαταίων στόλον ναυαρχούμενον ὑπὸ τοῦ Καρόλου Γρημάλδου ¹⁾. Ἡ ναυτικὴ αὕτη μοῖρα διετάχθη νὰ προσβάλη οὐχὶ μόνον τοὺς ἐν Γαλατᾷ ἀποίκους, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐν Βυζαντίῳ Γραικὸν αὐτοκράτορα ²⁾. Οἱ Γουέλφοι εἰσπλεύσαντες εἰς τὸν λιμένα τῆς Κ/πόλεως, καὶ ἰδόντες Γραικοὺς καὶ Γενοῦηνοὺς ἠνωμένους καὶ πλοῖα μετὰ μαχητῶν ἕταιμα πρὸς πόλεμον, διέπλευσαν τὸν Βόσπορον καὶ παραπλέοντες καὶ λεηλατοῦντες τὰ Ἀσιατικὰ παράλια τοῦ Πόντου, ἀπωλέσθησαν τέλος ἐν Σικώπῃ, Μικρὸν μέρος τοῦ στόλου ἀπεσώθη ἐν Γενοῦῃ ³⁾.

Μικρὸν μετὰ ταῦτα, τασσαράκοντα Βενετικαὶ τριήρεις, ναυαρχούμεναι ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιάνου, ἀπέπλευσαν τᾷ 1328ῳ κατὰ τῶν ἐν Γαλατᾷ Γενοῦηνοίων, ἀρναυμένων ἢ ἀποδώσωσι χρήματα ληφθέντα ἐκ πλοίου Βενετικοῦ ἐν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει ὑπὸ πειρατῶν Γενοῦηνοίων ⁴⁾. Τούτων αἱ τριάκοντα δύο εἰσπλεύσαν «ἐς τὸ πρὸ Βυζαντίου Κέρας καὶ ἔστησαν ἑαυτὰς μετωπηδὸν ἐς ἐπαγγελίαν πολιορκίας τῶν ἐν τοῖς Γαλάτου Γενοῦητικῶν». Αἱ ἐπίλοιποι ὀκτὼ ἐφύλαττον τὰ βόρειον σπόμεα τοῦ Βοσπόρου. Ἐδῶ συνέλαβον τέσσαρας στραγγύλας ναῦς ἐταίμους εἰς ἐκπλουν, καὶ ἄλλας τῶν Γενοῦηνοίων καταπλεύσας ἐκ τοῦ Εὐξείνου πόντου. Μετ' ὀλίγον, ἐπληρώθη ὁ παρθμᾶς πλοίων Γενοῦηνοίων καὶ Ῥωμαϊκῶν. Ἡ Κ/πολις, ἥτις τότε ἔνεκα τῶν ἐμφυλικῶν ταραχῶν τῆς Θράκης ἐσιτίζετο κυρίως διὰ τοῦ ἐκ τοῦ Πόντου εἰσκαμιζομένου αἵτου, ἐταλαιπωρεῖτο ἐκ τῆς σπάνεως τοῦ ἄρτου. Διήρκεσεν ἡ ἀναίμακτος αὕτη πολιορκία δεκαπέντε ἡμέρας. Οἱ Γενοῦήναιοι ὀλημέραι ὑποσχόμενοι, ἀνέβαλλον τῶν ἀφειλομένων χρημάτων τὴν ἀπόδοσιν. Καθ' ὅλην τὴν δεκαπενθημερίαν ταύτην, πολλὰ ἀκάτια τῶν Βυζαντιῶν προσήρχοντο εἰς τὰς Βενετικὰς τριήρεις, πωλοῦντα παντοῖα προϊόντα καὶ τρόφιμα τῆς Κ/πόλεως. Οὐδεὶς ἐκ τοῦ σύρφακος ὄχλου ἀπώλεσε χρήματα, ἀντελάμβανον δὲ οἱ πωληταί, «πλείονα ἢ ἐχρῆν τὸν μισθόν». Τοὺς Βυζαντίους ἐξέπληξεν ἡ τῶν «Βενετικῶν εὐταξία καὶ ἡ μετὰ δικαιοσύνης μεγαλοπρέπεια». Μετὰ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ χρέους, τριάκοντα τέσσαρα τῶν Γενοῦηνοίων φορτηγὰ πλοῖα, ὑπὸ τῶν Βενετῶν κρατούμενα, ἠλευθερώθησαν μετὰ τοῦ φόρτου αὐτῶν ⁵⁾.

¹⁾ Heyd. Τόμ. Α΄. σελ. 372. ²⁾ Sauli. Τόμ. Α΄. σελ. 229. ³⁾ Τῆς ἐκστρατείας ταύτης οὐδεμίαν μνησίαν ἐν τοῖς ἡμετέροις συγγραφεῦσιν. Οὗτοι σπανίως μνημονεύουσι τὰς μετ' ἀλλήλων ἔριδας τῶν Ἰταλῶν. ⁴⁾ Ν. Γρηγοῦρας, Τόμ. Α΄. σελ. 416. ⁵⁾ Sauli, Τόμ. Α΄. σελ. 237. Ὁ συγγραφεὺς ἀκολουθεῖ τὸν Γρηγοῦραν, Τόμ. Α΄. σελ. 416, ἐπιτινοῦντα τὴν εὐκοσμίαν τῶν Βενετικῶν πλῆρημάτων.

Οἱ Γενοῦήνσιοι κατὰ τὰ περιωθέντα ἔγγραφα τοῦ 1303ου καὶ 1304ου, περιέβαλλον τὸν ἐν Γαλατᾷ ἀπονεμηθέντα αὐτοῖς χώρον διὰ τάφρου, τῆς ὁποίας τὰ ὄρια περιέγραψα ἀνωτέρω ¹⁾). Πολλὰ παθόντες οἱ Γαλαταῖοι ἀπὸ τοῦς Βενετοῦς καὶ Καταλάνους, ἀνήγειρον ἀκολούθως τείχη ἐπὶ τῆς τάφρου, ἵνα κάλλιον ἀμύνωνται. Ἄν ἡ περιτείχισις αὕτη ἐγένετο τότε ἀδεία τῶν ἀντικρῶ βασιλέων, ἀγνοοῦμεν. Τὴν σήμερον, τὰ τείχη τὰ μεσόγετα ἀνεγερθέντα ἐπὶ τοῦ πρώτου χώρου, διεσώθησαν εἰς τινα μέρη, διότι οἱ Γενοῦήνσιοι μετὰ τινα χρόνον, ἀνεγείραντες τὰ πέραν τῆς πρώτης τάφρου τείχη, δὲν κατηδάφισαν ὅλα τὰ ἐσωτερικά.

Ἄνδρόνικος ὁ νεώτερος, κηδόμενος τῆς εὐημερίας τοῦ κράτους, ἐξαπέστειλε κατὰ τῆς Λέσβου, κατεχομένης τότε ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Φωκαίων Κατάνη, στόλον ἀξιόμαχον. Ὁ Κατάνης κληρονομήσας τὴν Φώκαιαν ἐξ ἐπιτροπῆς τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ πάππου αὐτοῦ, βλέπων δὲ τὰ τῶν Βυζαντίων ὀσημέραι καταρρέοντα, παρέλαβε πλοῖα ἐκ Γενοῦης καὶ Ῥόδου καὶ ἀπῆλθεν εἰς Λέσβον, τῆς ὁποίας ἐκυρίευσεν. Τὴν Φώκαιαν ἔκράτει, χάριν ἀρχαίων προνομίων ἀνανεουμένῳ κατὰ ταχτοῦς χρόνους.

Οἱ ἐν Γαλατᾷ Γενοῦήνσιοι, μαθόντες τὴν κατὰ τοῦ συμπολίτου αὐτῶν Κατάνη πρόθεσιν τοῦ Ἀνδρονίκου, ἤρχισαν ὑβρίζοντες καὶ κακοποιούντες τοῦς Βυζαντίους. Ἐνεκα τῆς ἀτελείας, ἀπονεμηθείσης αὐτοῖς παρὰ τοῦ Μιχαὴλ Παλιολόγου, ὑπερήχησε τὸ ναυτικὸν αὐτῶν καὶ ἤλαττοῦτο τὸ τῶν Βυζαντίων. Ἔς τοσαύτην ἀσθένειαν ἔφθασαν, ὥστε ἐβάθυναν τὴν προτέραν τάφρον καὶ ὑποδόμησαν πύργους ἰσχυροὺς ἐν σχήματι οἰκιῶν. Διαφθείραντες δὲ καὶ τοῦς προεστώτας τῶν βασιλικῶν πραγμάτων, ἔλαβον ἀδειαν ἢ ἀγοράζωσιν ἀμπελῶνας καὶ ἀνεγείρωσιν ἐπὶ τοῦ ὑπερκειμένου λόφου, οἰκίας ἀλαμπροῖς πεφυρωμένας τοῖς τείχεσι».

Μαθὼν ὁ Ἀνδρόνικος τῆς Λέσβου τὴν ἄλωσιν, καὶ βλέπων τοὺς ἐν Γαλατᾷ ὄλονεν θρασυνομένους καὶ ἀπροκαλύπτως παρασκοπνοῦντας, ἀπεφάσισεν ἵνα τιμωρήσῃ καὶ ταπεινώσῃ τοὺς θρασεῖς τούτους γείτονας. Ἐπιπεσὼν αἰφνης κατὰ τῶν ἐνοικούντων ἐπὶ τοῦ λόφου, ἐνέπηρσε τὰς οἰκίας, πρὸ μικροῦ ἐκεῖ ἀνεγερθείσας, ἐντὸς τῶν ὁποίων εὗρηκεν ὄπλα, τόξα καὶ παντοῖα βέλη. Οἱ ἐντὸς τῶν τειχῶν Γαλαταῖοι φρονοῦντες ὅτι καὶ κατ' αὐτῶν ἤθελεν ἐκπέσει ὁ βασιλεὺς, κατελήφθησαν ὑπὸ φόβου. Μέχρι τῆς ἑσπέρας παραμείναντες, καὶ βλέπόντες τὸν βασιλέα οὐδὲν κατ' αὐτῶν μελετῶντα ἢ πράττοντα ἀλλ' ἠσχολημένον εἰς τὸν κατὰ τῆς Λέσβου ἀπόπλουν, ἀναθαρρήσαντες, μάχην φανεράν πρὸς τοὺς Βυζαντίους ἐκήρυξαν, ὑβρίζοντες καὶ αὐτὸν τὸν βασιλέα. Ἀνήγειραν ξυλίνους πύργους περὶ τὰ τείχη αὐτῶν ²⁾). Ὀλκάδας τινὰς μεγάλας κατέδυσαν εἰς τὸν πυθμέ-

¹⁾ Σελ. 248. ²⁾ Ἐκ τῶν λόγων τοῦ Ν. Γρηγοῦ καταφαίνεται ὅτι εἶχον ἤδη τείχη πρὸ καιροῦ ἀνεγερθέντα.

να τοῦ λιμένος· ἄλλας ὤπλισαν καὶ ἔστησαν πρὸ τῶν τειχῶν, ἀντὶ προβόλων καὶ χαρακωμάτων. Ὁ Ἀνδρόνικος κατεφρόνει τὰς πολεμικὰς ταύτας παρασκευὰς τῶν Γαλαταίων, παρασκευαζόμενος δι' ἑτέραν ἐκστρατείαν.

Οἱ Γενοῦήνσιοι, περικλεισθέντες ἐν Γαλατᾷ δι' ὄλας ἑπτὰ ἡμέρας, ἐταλαιπωροῦντο ἐκ τῆς σπάνεως τοῦ ὕδατος καὶ τῆς ἐλλείψεως λαχάνων καὶ ὀπωρῶν. Οἱ ἐν Γαλατᾷ ἀγοραῖοι καὶ πένητες, οἱ ποριζόμενοι τὸν ἐφήμερον αὐτῶν ἄρτον ἐκ τῆς πωλήσεως τῶν ὠνίων, ἐμαίνοντο κατὰ τῶν ἀρχόντων Λατίνων. Ἐνεκα τούτων ὄλων, οἱ Γαλαταῖοι ὑπέκυψαν καὶ συνεχωρήθησαν ὑπὸ τοῦ βασιλέως¹⁾, ἐκστρατεύσαντος μετ' ὀλίγον κατὰ τοῦ κατακτῆσαντος τὴν Λέσβον Κατάνη.

Λήγοντος τοῦ ἔαρος τοῦ 1337ου, οἱ Ὀθωμανοὶ, γινώσκοντες τὴν ἀδυναμίαν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καὶ παρακινούμενοι ἀπὸ τοὺς Γενοουησίους τοῦ Γαλατᾷ, ἐκδικουμένους τὴν κατὰ τοῦ ὁμοφύλου αὐτῶν Κατάνη ἐπιτυχῆ ἐκστρατείαν τοῦ Ἀνδρονίκου²⁾, διήλθον τὸν Ἑλλάσποντον περὶ τὴν Καλλιπόλιν καὶ μετὰ πολλῶν πλοίων προσορμισθῶσι παρὰ τὸ Ῥήγιον. Οἱ Τούρκοι κατετροπώθησαν, πολλὰ αὐτῶν πλοῖα συνελήφθησαν, καὶ ὁ στρατὸς ἄνευ ἰππικοῦ κατεστράφη, ἀρχηγούντος τοῦ Καντακουζηνοῦ.

Οἱ Γενοῦήνσιοι ἐπωφελοῦμενοι ἐκ τῶν διχονοιῶν τῶν ἐν Βυζαντίῳ βασιλέων, μεσοῦντος τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος, ἀνήγειραν νέα τεῖχη καὶ ὄχυροὺς πύργους μετὰ τάφρου, πέραν τῶν ἀρχαίων αὐτῶν ὄχυρωμάτων. Ἄννα, ἡ χήρα τοῦ Ἀνδρονίκου, περικεκλεισμένη ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου ἄνευ χρημάτων καὶ στρατοῦ³⁾, πολεμουμένη καὶ ὑπὸ τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἐθώπευε τοὺς ἐν Γαλατᾷ Λατίνους⁴⁾. Ἦναγκάσθη μάλιστα ν' ἀποζημιώσῃ τὰς ἐν Αἰγαίῳ πελάγει ἀρπαγὰς τοῦ Φακεωλάτου⁵⁾.

Ὁ Καντακουζηνὸς, βλέπων τὰς συχνὰς τῶν Τούρκων διαβάσεις ἀπ' Ἀσίας εἰς Θράκην, καὶ τὰ ἐκ τοῦ ἐμπορίου πλοῦτη τῶν Γενοουησίων, ἤρχισεν ἐπιμελούμενος τὸ ναυτικὸν τοῦ Βυζαντίου, ἵνα διὰ τούτου ἀντιπολεμήσῃ τοὺς πέραν κατοικοῦντας ἐχθροὺς. Τοσοῦτω δὲ ἐμαράνθη ἡ ναυτιλία τῶν Βυζαντιῶν, ὥστε ἡ Κ/πολις ὀλοτελῶς ἐτρέφετο διὰ τοῦ σίτου τοῦ εἰσκομιζομένου διὰ πλοίων τῶν Γενοουησίων⁶⁾. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, οἱ ἐν Γαλατᾷ, ὠφελοῦμενοι ἐκ τοῦ πλοῦτου καὶ τῆς ἐπικερδοῦς αὐτῶν ναυτιλίας, ἤρχισαν χλευάζοντες τοὺς Βυζαντινοὺς, «κρύφα μὲν τὸ πρῶτον, ἀποκεκαλυμμένως δ' ἔπειτα.»

¹⁾ Ν. Γρηγοράς, Τόμ. Α'. σελ. 526. «Ὁ βασιλεὺς Λατίνους μὲν τοῖς κατὰ Γαλατᾶν ἀποίκοις οὓσι Γενοῦιτῶν πολλὴν ὠνείδισε τὴν πονηρίαν καὶ τὴν νεωτεροποιᾶν.» Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Α'. σελ. 476. ²⁾ «Ἔχοντες (δηλ. οἱ Τούρκοι) δὲ μεθ' ἑαυτῶν καὶ τὴν γνώμην τῶν ἐν τοῖς Γαλάτου Λατίνων.» Ν. Γρηγοράς, Τόμ. Α'. σελ. 539. ³⁾ «Χρημάτων τε γὰρ οὐκ εὐπόρει (δηλ. ἡ Ἄννα) πρὸς τὸσαύτην δύναμιν, ὥστε στόλον ἀντίρροπον τῶν Λατίνων ἐξαρτύειν.» Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Β'. σελ. 582. ⁴⁾ «Καὶ ἐκ τῶν ἐν Γαλατᾷ βοήθειαν μετεκαλεῖτο.» Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Β'. σελ. 607. Ν. Γρηγοράς, Τόμ. Β'. σελ. 734.

⁵⁾ Ν. Γρηγοράς, Τόμ. Α'. σελ. 767. ⁶⁾ Ν. Γρηγοράς, Τόμ. Β'. σελ. 842.

Πρώτη αἰτία τῶν αἱματηρῶν ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις πολέμων τῶν Γενοουη-
σίων πρὸς τοὺς Βυζαντίους, ἦτον ἡ αἴτησις αὐτῶν περὶ νέων ὀχυρωμάτων. Ἦ-
τησαν τὸν Καντακουζηνὸν ἵνα παραχωρήσῃ αὐτοῖς τὸ ὑπεράνω τοῦ φρουρίου
αὐτῶν ὑψηλὸν χωρίον, λέγοντες ὅτι ὁ νῦν περίβολος δὲν ἐχώρει τοὺς ἐν αὐτῷ
ἐνοικοῦντας. Ὁ Καντακουζηνὸς δὲ ἐφρόνει, ὅτι ἐπόθουν νὰ περιβάλωσιν αὐτὸ
διὰ τειχίσματος, ἵνα μὴ εὐκόλως πολιορκῶνται ὑπὸ τῶν Βυζαντίων. Πρὸς τού-
τοις ἐδυσχέρανον οἱ Γαλαταῖοι βλέποντες τὸν Καντακουζηνὸν ἐπιμελούμενον
τῶν πλοίων καὶ ναυπηγοῦντα ἐν τοῖς νεωρίοις, οὐχὶ μόνον ἐμπορικῶς, ἀλλὰ καὶ
μεγάλας ὀλκάδας καὶ τριήρεις πολεμικῶς. Ὁ Καντακουζηνὸς ἀπηγόρευσε τὴν
κατάληψιν τοῦ αἰτουμένου χωρίου, γνωρίζων ὅτι ὁ φόβος καὶ οὐχὶ ἡ εὐγνωμο-
σύνη ἢ ἡ εὐορκία ἤθελε τοὺς ἀποτρέψει ἀπὸ τοῦ χωρίου τοῦτο ¹⁾.

Οἱ Γενοουήνσιοι, θρασύτεροι γενόμενοι, καὶ ποθοῦντες ἵνα κωλύσωσι τὰ ὑπὸ τοῦ
Καντακουζηνοῦ ναυπηγούμενα πλοῖα, ἐκήρυξαν πόλεμον κατὰ τῶν Βυζαντίων,
ἐλπίζοντες οὕτω νὰ περιτειχίσωσι τὸ αἰτούμενον χωρίον. Συνέλεγον λίθους
καὶ παντοίαν ὕλην ἐν ἀπορρήτῳ. Τοῦ Καντακουζηνοῦ νοσοῦντος ἐν Διδυμοτεί-
χῳ, ἐπέπεσαν κατὰ τῶν πέραν κατοικούντων Βυζαντίων καὶ ἐνέπρησάν τινας οἰ-
κίας ²⁾. Τὴν ἐπαύριον ὀπλίσαντες τὰς τριήρεις αὐτῶν, καὶ συμπαραλαβόντες ἀ-
κάτια καὶ λέμβους, ἐνέπρησαν τὰ ἔξω τῶν τειχῶν ἐργαστήρια, τὰς οἰκίας καὶ
τὰς ὀλκάδας παρὰ τὰ τεῖχη προσωρμισμένας. Τὰς δὲ ἐν τοῖς ναυστάθμοις ναυ-
πηγουμένας τριήρεις κατέκαυσαν, ἐκτὸς τριῶν καταφυγουσῶν εἰς τὸν μυχὸν
τοῦ κόλπου. Κύριοι οὕτω τῆς θαλάσσης γενόμενοι, παρέπλεον πάντα τὰ παρά-
λια, πυρπολοῦντες καὶ ληστεύοντες. Θρασυνθέντες ἐκ τῆς ἐπιτυχίας ταύτης,
ἤρχισαν τειχίζοντες, ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ βασιλέως, τὸν λόφον, ὑψώσαντες καὶ τὸν
ἐπὶ τῆς ἀκρολοφίας πύργον ³⁾. Συνειργάζοντο μετὰ πολλῆς σπουδῆς ἄνδρες καὶ
γυναῖκες, καὶ οἱ ἐπιφανέστατοι δὲν ἀπηξίουσαν τὴν ἐργασίαν ταύτην ⁴⁾.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἀνηγέρθη τὸ χερσαῖον τεῖχος τοῦ Γαλατᾶ, ἐκ-
τεινόμενον ἀπὸ τὴν πύλην Ἀζάπ-καπουσοῦ μέχρι τοῦ πύργου καλουμένου τοῦ
Χριστοῦ, καὶ ἐδώθεν πρὸς τὴν κλιτὸν τοῦ Τόπ-χανὲ μέχρι θαλάσσης. Πλησίον
τοῦ πύργου τούτου, εἶν' ἕτερον τεῖχος, μετὰ πύργων, καλούμενον ἡ ἀκρόπολις
τοῦ Γαλατᾶ ⁵⁾.

¹⁾ Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 69. ²⁾ Τὰ τῆς Κ/πόλεως οἰκήματα ἦσαν τὸ πάλαι
καθὼς καὶ τὴν σήμερον ξύλινα. Γ. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 6, 53, 374. ³⁾ Ὁ Καντα-
κουζηνὸς γράφει, «πύργον ἐγείροντες πρὸς τὴν ἀκρολοφίαν». Τόμ. Β'. σελ. 74. Ὑψωσαν
τὸν πύργον τοῦτον πρὸ αἰῶνων ἀνεγερθέντα ὑπὸ τοῦ βασιλέως Διόδου. ⁴⁾ «Ἄνδρες ὁ-
μοῦ καὶ γυναῖκες ὅλας νύκτας ἀϋπνοὺς διατελοῦντες.» Ν. Γρηγοράς. Τόμ. Β'. σελ. 848.

⁵⁾ Τῷ 1866ῳ, ἐν τινι μικρῷ οἰκοπέδῳ, πρὸς νότον τοῦ πύργου τοῦ Χριστοῦ, ἀνωρύχθη-
σαν πάμπολλοι λίθοι πλατεῖς καὶ στρογγύλοι, ἐκ τῆς παραλίας συλλεχθέντες, ἔχοντες
βάρος δραχμῶν 400, μέχρις ὀκάδος. Οἱ λίθοι οὗτοι ἐρρίπτοντο κατὰ τῆς Κ/πόλεως διὰ
τῶν πετροδόλων μηχανῶν.

· Ταῦτα μαθὼν ὁ ἐν Διδυμοτείχῳ βασιλεὺς, καίτοι ὑπὸ τῆς νόσου εἰσέτι ταλαιπωρούμενος, ἐπανήλθεν εἰς Βυζάντιον. Οἱ ἔμποροι καὶ ἐργαστηριάρχαι τοῦ Βυζαντίου κατὰ πρόσκλησιν τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἐν τοῖς βασιλείοις συνελθόντες, ἐκέλευον αὐτὸν, ἵνα μὴ περιέδῃ αὐτοὺς, οὕτως ὑπὸ τῶν Λατίνων τοῦ Γαλατᾶ περιφρονουμένους καὶ τὰ ἀνήκεστα παθόντας. Ἔτοίμοι ἦσαν ἅπαντες νὰ συνεισφέρωσι χρήματα κατὰ τὴν εὐπορίαν αὐτῶν. Ἰστορήσαν τὰς ὑπὸ τῶν Λατίνων πρὸ ὀλίγου γενομένας κακώσεις, τῶν οἰκιῶν καὶ ἐργαστηρίων τὸν ἐμπρησμόν, καὶ ὅτι τὰ πλοῖα τὰ χρήματα καὶ αἱ ἐμπρησθεῖσαι οἰκίαι, ἦσαν ἴδια αὐτῶν κτήματα. Ἀποκρινόμενος ὁ Καντακουζηνὸς εἶπεν, ὅτι οἱ παθόντες ἠδύναντο τὰς ζημίας ταύτας ν' ἀποφύγωσιν, ἐὰν καθὼς ἄλλοτε συνεβούλευεν, ἐδείκνυον πλειοτέραν προθυμίαν, χρησιγοῦντες χρήματα, ἀνευ τῶν ὁποίων ἀδύνατον ἦτο ν' ἀντιστρατεύωνται ἐπιτυχῶς κατὰ τῶν ἐν Γαλατᾶ Λατίνων. Συνεβούλευσε δὲ ἐκ νέου τοὺς Βυζαντίους ἵνα συνεισφέρωσι χρήματα, καὶ διώρισεν ἐπὶ τῶν εἰσπράξεων, Κωνσταντῖνον τὸν Ταρχαμώτην¹⁾.

Ἡ πρώτη φροντίς τοῦ βασιλέως ἦτο νὰ ναυπηγήσῃ τριήρεις, καὶ ἐπειδὴ ναυπηγήσιμα ξύλα δὲν ἐκομίζοντο ἀπὸ τὰ παράλια τοῦ Πόντου, ἔνεκα τῶν θαλασσοκρατούντων Γενοουησίων, ἐφέροντο μετὰ κόπου καὶ πολλῆς δαπάνης δι' ἄμαξῶν καὶ ἡμιόνων ἀπὸ τὸ ὄρος Σεργέντζιον²⁾. Αἱ τριήρεις ἐναυπηγοῦντο μακρὰν τῶν Γαλαταίων, ἐν τῷ νεωρίῳ τοῦ Κοντοσκαλίου³⁾.

Οἱ ἐν Γαλατᾶ Γενοουησιοὶ ἠλπίζον ὅτι ὁ Καντακουζηνὸς, ἀφικόμενος εἰς Κ/πολιν, ἤθελε παραχωρήσει αὐτοῖς πάντα τὰ αἰτούμενα, καὶ οὕτω νὰ μένωσι καθὼς πρότερον κύριοι τῆς θαλάσσης. Ἰδόντες δὲ αὐτὸν σὺδδῶως ἀποκρινόμενον εἰς τὰς αἰτήσεις ταύτας, ἀλλὰ ναυπηγοῦντα καὶ παρασκευάζοντα πλοῖα πρὸς πόλεμον, μεταβαλόντες γνώμη, ἐπεμψαν πρεσβείαν ὑπὲρ εἰρήνης. Ὁ Καντακουζηνὸς ὠνείδισε τὴν πονηρίαν καὶ ἀγνωμοσύνην αὐτῶν, ὅτι σὺδέποτε ἀδικηθέντες, σὺδὲ πρόφασιν πολέμου δικαίαν ἔχοντες, τοσαύτας ἀδικίας κατὰ τῶν Βυζαντίων ἔπραξαν. Προσέταξε πρὸς τούτοις ἵνα παραιτήσωσι τὸ χωρίον καὶ κατεδαφίσωσι τὰ ἤδη ἀνεγερθέντα τείχη. Οὕτω ποιοῦντες, θέλουσι λάβει συγγνώμην τῶν ὑπ' αὐτῶν πεπραγμένων.

Οἱ λόγοι τοῦ Καντακουζηνοῦ δὲν ἐπεισαν τοὺς Γενοουησίους, ἀναφανδὸν κακοποιοῦντας τοὺς Βυζαντίους καὶ διαφθείροντας πάντα τὰ ἐν τῇ θαλάσῃ προσ-

¹⁾ Ν. ὁ Γρηγορᾶς διηγούμενος ταῦτα, λέγει ὅτι οὕτως ἐλάλησεν ὁ Καντακουζηνός: «ὁρᾶτε γὰρ ὡς ἐν ταῖς ἐπιθαλαττίοις πόλεσι καὶ μάλιστα πασῶν τῇ βασιλείῃ ταύτῃ τῶν πόλεων, ἂν τὸ θαλαττοκρατεῖν ἀφέληται τις τῶν πολεμίων, τὸν περὶ τοῦ ζῆν εὐθὺς ἐπακρέμασι κίνδυνον.» Τόμ. Β'. σελ. 855. Λόγοι σώφρονος βασιλέως. ²⁾ Ἡ νῦν Στράντζα, ἀπέχουσα τῆς Κ/πόλεως πενήτηντά μίλια· «τὰ μὲν ἐξ ὄρους ἤδη τμηθέντα.» Ν. Γρηγορᾶς, Τόμ. Β'. σελ. 854. ³⁾ Τὸ νῦν Κάτεργκα-λιμακί, ὀπίσθεν τῆς ἀποβάθρας, Κοιμ-καπή. Ἰδ. ἀνωτέρω, σελ. 124.

τοχόντα τῶν Βυζαντίων πλοῖα ¹⁾). Οἱ Βυζάντιοι ὑπὸ τῶν Γαλατῶν οὕτω ταλαιπωρούμενοι, ἐκλείσθησαν ἐν Βυζαντίῳ. Οἱ ἐν Γαλατῇ ²⁾, ἐπιστήσαντες ἐπὶ μεγάλης ὀγκώδους τειχομαχικῆν μηχανήν, ἔριπτον ὀγκώδεις λίθους ἐντὸς τῆς πόλεως, ἀνευ ὅμως πολλῆς βλάβης. Ὁ βασιλεὺς μὴ ἔχων παρεσκευασμένην ναυτικὴν δύναμιν, προσέβαλε τοὺς Γενουηνοὺς ἐκ τῶν ὀπισθεν ὑψωμάτων τοῦ Γαλατᾶ· συγχρόνως δ' ἐπιστήσας ἐπὶ τῶν τειχῶν τοῦ Βυζαντίου πετροβόλους μηχανὰς, ἔριπτε λίθους παρμεγέθεις ἐντὸς τοῦ Γαλατᾶ, ἐκ τῶν ὁποίων ἐβλάπτοντο καιρίως τὰ ἐπιθαλάσσια οἰκήματα· μετ' ὀλίγον ἐβυθίσθη καὶ ἡ ὀγκῶς ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐπιστήθη ἡ τειχομαχικὴ μηχανή. Οἱ Λατίνοι δὲ ξηρὰς πολιορκούμενοι, καὶ διὰ συνεχῶν ἐφόδων ταλαιπωρούμενοι, λιθοβολούμενοι δὲ καὶ ἐκ τοῦ ἀντικρῆ Βυζαντίου, ἔπερσαν πρὸς εἰρήνην, τῇ ὁποίᾳ δὲν ἐδέχτο ὁ βασιλεὺς, ἀν' ἄλλοτερον δὲν κατεδαφίσωσι τὰ τείχη καὶ ἀποχωρήσωσιν ἀπὸ τοῦ χωρίου περὶ τοῦ ὁποίου ἡ τσαούτη διένευε. Ἐν τούτοις ὁ βασιλεὺς παρεσκευάζων τὰς τριήρεις, συνέλεγε ναύτας, ὀπλίτας, ὅπλα καὶ βέλη πρὸς πόλεμον ³⁾.

Αἱ τριήρεις ναυπηγηθεῖσαι ἐν τῷ νεωρῷ τοῦ Κοντοκαλίου, καὶ καθῶς παρεσκευασμέναι, ἀπέπλευσαν περιμένουσαι νὰ ἐνωθῶσι μετὰ τῶν τριῶν ἐν τῷ λιμένι, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Φακεωλάτου. Ἠκολούθησαν τὸν στόλον μονήρεις, ἀκάτια καὶ λέμβοι πλήρεις ὀπλιτῶν παντοχόθεν συνελθόντων, ἔχοντες ἐν Γαλατῇ Λατίνων. Οὗτοι δὲ, ἐκπλαγέντες ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πλοίων καὶ τῶν πολλῶν ὀπλιτῶν, ἔσυραν τὰ πλοῖα αὐτῶν πλησίον τῶν τειχῶν τοῦ Γαλατᾶ, ὅθεν ἐπιτοχέστεραν ἠδύναντο ν' ἀντιμάχωνται. Ὁ Καντακουζηνὸς συγχρόνως ἐπέμψεν στρατῶν ἱππικὴν πολλήν, ἵνα προσβάλῃ τὸν Γαλατᾶ ἐκ τῶν ὀπισθεν λόφων.

Τὴν ἐπιόσαν τὰ πλοῖα τῶν Βυζαντίων, παραπλέοντα τὴν παραλίαν τῆς Ἀκροπόλεως, ἠνώθησαν μετὰ τῶν ἀνω εἰρημένων τριῶν τοῦ Φακεωλάτου ἐν τῇ παραλίᾳ τῆς πύλης τοῦ Εὐγενίου ⁴⁾. Σφοδρὸς βόρειος ἀνεμὸς ἐματαίωσε τὰς καλὰς τοῦ Καντακουζηνοῦ προθέσεις. Ὁ ἀνεμὸς ἀνέτρεψε τὰς τρεῖς τριήρεις τοῦ Φακεωλάτου, ἐπὶ τῶν ὁποίων εἶχον ἀνεγείρει ξυλίνοὺς πύργους. Ναῦται καὶ ὀπλίται κατέπεσαν ἐν τῇ θαλάσῃ· ἄλλοι ἀπέβησαν εἰς τὴν ξηρὰν, ἀφήσαντες τὰ πλοῖα κενὰ ὀπλιτῶν καὶ ναυτῶν. Ἐπνίγησαν διακόσιοι περίπου ἄνδρες, ἐκ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Φιλανθρωπικὸς Μανουήλ, τῆς ναυαρχίδος ἀρχων ⁵⁾. Οἱ ἐν Γαλατῇ

¹⁾ «Ἐπεὶ δὲ τὴν θάλασσαν ἀπλωτον ἐποίησαν Ῥωμαίοις.» Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 73.

²⁾ Μόνη μία τριήρης ἐκ Χίου ἦλθε πρὸς βοήθειαν τῶν ἐν Γαλατῇ Λατίνων. Ν. Γρηγοράς, Τόμ. Β'. σελ. 854. Ἐπέμψαν καὶ εἰς Γένουαν καὶ Ῥόδον πρέσβεις, αἰτοῦντες ταχεῖαν βοήθειαν. Ἰδ. Τόμ. Β'. σελ. 856. ³⁾ Περὶ τῶν ναυτῶν καὶ ὀπλιτῶν τοῦ στόλου τούτου, λέγει ὁ Γρηγοράς, Τόμ. Β'. σελ. 858. «μηδὲ γὰρ εἶναι πάντας ἐν συνηθείᾳ θαλάττης καὶ κόπης, ἀλλ' ἀπόζοντας τοὺς πλείους δενδροτομίας τε καὶ σκαπάνης.»

⁴⁾ Νῦν, Γαλι-καδοκ-καπουσοῦ. ⁵⁾ Τοιαῦτον δυστύχημα δὲν συμβαίνει ἐν τῷ λιμένι τῆς Ἐπόλεως. Παθόντων οἱ βαρεῖς πύργου καὶ αἰετὶ τῶν πύργων πολεμικαὶ μηχαναὶ κατέπεσαν ἐκ τῆς ὀρυγῆς τοῦ ἀνέμου καὶ ἀνετρέψθησαν τὰ πλοῖα.

θεωροῦντες τὴν ἀπροσδόκητον ταύτην καταστροφὴν, ἐπέπεσαν κατὰ τῶν κενῶν πλοίων, τὰ ὅποια συνέλαβον καὶ ἐπυρπόλησαν, «κωλύοντος οὐδενός ἢ ἀμυνομένου¹⁾».

Ἡ πεζικὴ καὶ ἰππικὴ στρατιὰ συγκειμένη ἐκ τριῶν χιλιάδων, βλέπουσα τὴν φθορὰν τῶν πλοίων, ἀνεχώρησε δρομαία ἀπὸ τὰ ὑψώματα τοῦ Γαλατᾶ πρὸς τὸ Βυζάντιον.

Ἡ συμφορὰ αὕτη οὐδόλως ἐτάραξε τὸν Καντακουζηνόν, διατάξαντα τὴν ναυπηγίαν νέων τριήρων.

Οἱ Γαλαταῖοι δέ, θεαταὶ τῆς φθορᾶς τῶν ἐχθρῶν, τὴν ἐπιούσαν, ἐώρτασαν οὐχὶ μόνον ἐπινίκια ἀλλὰ καὶ σωτήρια. Ἐφοπλίσαντες πάσας τὰς τριήρεις αὐτῶν καὶ κοσμήσαντες αὐτὰς ὡς ἐπὶ νίκη, παρέπλευσαν ἀντικρὺ τῶν βασιλείων, σύροντες ἐν ἀτιμίᾳ καὶ τὰς βασιλικὰς σημαίας. Ἐνόμιζον δὲ ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐκ τῆς βαρυθυμίας καὶ τῆς προφανοῦς δυσπραγίας, ἤθελε χωρῆσαι πρὸς εἰρήνην καὶ ἀπονείμει αὐτοῖς τὸ χωρίον.

Αἱ τοσαῦται ἀλλεπάλληλοι δυστυχίαι οὐδόλως ἐπτόησαν τὸν γενναϊόφρονα Καντακουζηνόν, οὐδὲν περὶ εἰρήνης λαλήσαντα. Μαθόντες δὲ οἱ Γενοῦήνσιοι ὅτι ὁ βασιλεὺς παρεσκεύαζε νέας τριήρεις, ἐπεμψαν πρεσβείαν ὑπὲρ εἰρήνης. Πρῶτόν ἐπειρῶντο ἵνα μάθωσι τοῦ βασιλέως τὴν γνώμην περὶ τοῦ χωρίου. Ἰδόντες ὁμῶς αὐτὸν οὐδόλως βαρυθυμοῦντα ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τοῦ στόλου, καὶ ὅτι προθυμότερον παρεσκευάζετο εἰς νέαν κατ' αὐτῶν ἐκστρατείαν, φοβούμενοι μὴ ἡ πολλὴ φιλονεικία τελευτήσῃ εἰς ὄλεθρον αὐτῶν, συνεφώνησαν νὰ ἐγκαταλείψωσι τὸ χωρίον. Ἐγένετο ἡ εἰρήνη ἐπὶ τοῖς ἀκολούθοις ὄροις· νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὸν βασιλέα καὶ ἐγκαταλείποντες τὸ χωρίον ν' ἀποσυρθῶσιν εἰς τὸν πρότερον περίβολον. Παρέδωσαν οὕτως τὸ χωρίον τῷ υἱῷ τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἐκεῖ ἀπελθόντι μετὰ στρατοῦ²⁾).

Ὁ βασιλεὺς προσκαλέσας τοὺς ἀρίστους τῶν Γενοουησίων, διελέχθη προσηνῶς μετ' αὐτῶν, χαρίσας τέλος τὸ χωρίον, περὶ τοῦ ὁποίου τοσαύτη μεταξὺ αὐτῶν καὶ Βυζαντιῶν ἔρις. Πρὸς τούτοις εἶπε τοῖς εἰρημένοις πρεσβευταῖς, ὅτι δὲν ἦτον ἀξία λόγου ἡ περὶ τῆς γῆς ταύτης φιλονεικία. Ὁφείλον νὰ σέβωνται τὰ δίκαια τοῦ κράτους καὶ νὰ μὴν ἀναισχυντῶσι κατὰ τῆς βασιλείας οἱ ἐν Γαλατᾶ Λατῖνοι, οἱ τοσάκισ παρὰ τῶν Ῥωμαίων βασιλέων εὐεργετηθέντες. Ἀνέμνησεν ὁ βασιλεὺς, ὅτι ἤθελε καταπολεμήσει αὐτοὺς μέχρι φθορᾶς, ἂν εἰς τὸ ἐξῆς δὲν ἐπολιτεύοντο δικαίως. Μετὰ τὴν προσλαλιὰν ταύτην ἀπέσυρεν ἐκ τῶν ὑψωμάτων τοῦ Γαλατᾶ τὴν χερσαίαν στρατιάν. Οἱ Λατῖνοι εὐφημοῦντες τὸν

¹⁾ Ν. Γρηγοῦρας, Τόμ. Β'. σελ. 865. ²⁾ Συντέλεσαν εἰς τὴν εἰρήνην ταύτην πρέσβεις ἐκ Γενοῦης, διατάξαντες τοὺς Γαλαταίους νὰ παραιτήσωσι τὸ χωρίον καὶ ἀποζημιώσωσι πᾶσαν γενομένην βλάβην. Ν. Γρηγοῦρας, Τόμ. Β'. σελ. 866.

βασιλέα παρέλαβον τὸ χωρίον, τὸ ὁποῖον ἐξουσίαζον μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀλώσεως τῆς Κ/πόλεως ¹⁾).

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡ ναυτικὴ δύναμις τῶν Γενουησίων ὑπερεῖχε τῆς τῶν Βενετῶν. Ὁ Καφᾶς ἐν Κριμαίᾳ καὶ ὁ Γαλατᾶς ἐν Κ/πόλει, ἦσαν τὰ μῆλα τῆς ἐριδος μέσον τούτων καὶ τῶν Βενετῶν. Ὅλον τὸ ἐμπόριον τοῦ Πόντου μετὰ τοῦ Βυζαντίου, καὶ ἡ εἰς Εὐρώπην κομιδὴ τῶν ποικίλων τοῦ Πόντου προϊόντων, ἐγένοντο διὰ πλοίων τῶν Γενουησίων.

Οἱ Βενετοὶ σφόδρα ποθοῦντες νὰ τιμωρήσωσι τοὺς Γενουησίους, διὰ τινὰς δηώσεις καὶ λεηλασίας τούτων ἐν ταῖς Βενετικαῖς ἀποικίαις τοῦ Αἰγαίου, ἐπεμφαν πρέσβεις πρὸς τὸν Καντακουζηνόν, ἐπικαλούμενοι τὴν κατὰ τῶν Γενουησίων συμμαχίαν αὐτοῦ. Ταύτην κατ' ἀρχὰς ἀπεποιήθη ὁ βασιλεὺς, ἐπασχολούμενος εἰς πόλεμον κατὰ τῶν Σέρβων.

Ἐφρόνουσι οἱ Βενετοὶ ὅτι ὁ Καντακουζηνὸς μετὰ τὰς κακώσεις τῶν Γαλαταίων, ἤθελε παραδεχθῆ τὴν μετὰ τῶν Βενετῶν συμμαχίαν.

Τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1350ου, τριάκοντα πέντε τριήρεις τῆς Βενετίας, πλοιαρχούμεναι ὑπὸ τοῦ Μάρκου Ῥουζζίνη, πρσέβαλον εἰς τὴν Εὐβοίαν δώδεκα πλοῖα τῶν Γενουησίων ἐμπορικὰ, ἀναπλέοντα εἰς Γαλατᾶν καὶ Καφᾶν. Τέσσαρα διέφυγον εἰς Χίον. Ὁ στόλος τῶν Βενετῶν ἀκολούθως ἐπλευσε πρὸς τὸν Γαλατᾶν, τὸν ὁποῖον εὗρηκε καλῶς ὠχυρωμένον καὶ παρεσκευασμένον εἰς ἀμυναν. Ἐδῶθεν ἀπέπλευσε πρὸς τὸν Πόντον, συλλαμβάνων καὶ ληστεύων τὰ πλοῖα τῶν Γενουησίων.

Μετὰ τὸν ἀπόπλου τοῦ Βενετοῦ στολάρχου Ῥουζζίνη, οἱ Χιοὶ ὀπλίσαντές τινα πλοῖα ἐπέπεσαν κατὰ τῆς Εὐβοίας, λεηλατήσαντες τὰς χώρας τῶν Βενετῶν καὶ ἐλευθερώσαντες τοὺς αἰχμαλωτισθέντας καὶ ἐκεῖ εἰσέτι κρατούμενους ὁμοεθνεῖς αὐτῶν.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος 1351, οἱ Βενετοὶ ἐκ νέου παρεκάλεσαν τὸν Καντακουζηνόν, ἵνα μετ' αὐτῶν συμμαχήσῃ κατὰ τῶν Γενουησίων. Ἦλπιζον δὲ, ὅτι ἤθελε συγκατανεύσει ὁ βασιλεὺς, μετὰ τὰς τόσας ἀδικίας καὶ παρασπονδὰς τῶν ἐν Γαλατᾶ Λατίνων. Ἀποτυχόντων ἐκ νέου τῶν Βενετῶν, συνεμάχησαν οὗτοι μετὰ τῶν Καταλάνων, ἀτρομήτων θαλασσοπόρων καὶ πλουσίων ἐμπόρων τῶν χρόνων τούτων ²⁾). Τὸ θέρος δέκα καὶ τέσσαρες τριήρεις προσέβαλον τὸν Γαλατᾶν, καὶ νύκτωρ εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν διὰ τῶν ἀνοιχτῶν πυλῶν. Οἱ Γαλαταῖοι ἐκ τῶν φωνῶν τῶν σκοπῶν ἀφυπνισθέντες, συνεπλάκησαν ἐν τῷ σκοτει μετὰ τῶν ἐχθρῶν. Πολλοὶ ἐκ τῶν ἐγκατοίκων κατερχόμενοι πρὸς τὴν παραλίαν, ἵνα μάθωσι τὰ γενόμενα, ἐτιτρώσκοντο καὶ ἀπέθνησκον. Τέλος οἱ Γαλαταῖοι ἀπεδίωξαν τοὺς Βενετοὺς, διασωθέντας τοὺς πλείστους εἰς τὰς τριήρεις αὐτῶν. Ἀποπλέον-

¹⁾ Τὴν διένεξιν ταύτην οὐδόλως μνημονεύουσιν οἱ ἱστορικοὶ τῆς Γενούης. Heyd, Τόμ. Β'. σελ. 398, ἐν σημ. ²⁾ Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 185.

τες οἱ Βενετοὶ, ἔσυραν καὶ τινὰς ὀλκάδας κενὰς τῶν Γενοουησίων, παρὰ τὰ τεῖχη προσωρμισμένας. Τὴν ἡμέραν, προσεπάθησαν ἀλλ' εἰς μάτην, νὰ πυρπολήσωσι τὰς πολλὰς ἐκεῖσέ εὐρισκομένας ὀλκάδας τῶν Γενοουησίων¹⁾).

Ἐντὸς τῶν πλοίων τούτων ἦτο καὶ ὁ πρεσβευτὴς τῆς Βενετίας Δελφίνος, παρακαλῶν τὸν βασιλέα ἵνα συμμαχήσῃ μετὰ τῶν Βενετῶν, κατὰ τῶν ἀγερώχων Γενοουησίων. Συγχρόνως ἐκόμιζε καὶ ἐπιστολὴν τοῦ βασιλέως τῆς Ἀρραγώνης, παρακαλοῦντος τὸν Καντακουζηνόν, ἵνα εἰσακούσῃ τὴν παράκλησιν τῶν Βενετῶν, μετὰ τῶν ὁποίων καὶ ὁ ἴδιος συνεμάχησεν. Ὁ Καντακουζηνὸς ἀπέβαλε πᾶσαν μετὰ τούτων συμμαχίαν, λέγων ὅτι τὴν σήμερον, ὁ μόνος αὐτοῦ πόθος ἦτο νὰ ἐλευθερώσῃ τὰς Βυζαντινὰς χώρας καὶ πόλεις ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν βαρβάρων. Ὁ πρεσβευτὴς τῆς Βενετίας καὶ πάντες οἱ ἄλλοι, ἠγανάκτουν ἐπὶ τῇ ἀρνήσει ταύτῃ τοῦ Καντακουζηνοῦ. Οἱ Γαλαταῖοι ὁμῶς, μαθόντες τὰς κατ' αὐτῶν σκευωρίας τοσούτων ἐχθρῶν, ἐδέοντο καὶ οὗτοι τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἵνα λησμονῶν τὰ παρελθόντα παρέξῃ συγγνώμην καὶ συμμαχίαν μετ' αὐτῶν μόνων. Ὑπέσχοντο ἵνα μηδένα ἀδικήσωσιν εἰς τὸ ἐξῆς, καὶ ὑπακούωσι πιστῶς τὸν βασιλέα. Πρὸς τούτοις, προσέφεραν καὶ χρήματα πολλὰ διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ κράτους. Ὑπεσχέθη ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ ἐξῆς νὰ μὴ προσβάλῃ αὐτούς, ἂν μετ' ἀληθοῦς πίστεως τηρήσωσι τὰ ἐπαγγελθέντα. Τὰ χρήματα δὲν ἐδέχθη, ἵνα μὴ φανῇ ὅτι χάριν χρημάτων πολιτεύονται τὰ πράγματα τῶν Ῥωμαίων.

Οἱ Βενετοὶ μὴ δυνηθέντες νὰ πείσωσι τὸν βασιλέα, ἀνεχώρησαν τῆς Κ/πόλεως μετὰ τοῦ ἐν Βυζαντίῳ βαϊούλου αὐτῶν.

Οἱ Γαλαταῖοι θρασυθέντες ἐκ τῆς ἀποτυχίας τῶν Βενετῶν, ἔρριψαν μέγαν λίθον εἰς Βυζάντιον. Ἰδὼν ὁ βασιλεὺς τὴν προφανῆ ταύτην περιφρόνησιν, διέταξε πάντας τοὺς Γαλαταίους, τοὺς ἔχοντας ἐμπορικὰ συμβόλαια, χρέη ἢ λειψοδοσίας μετὰ τῶν Βυζαντιῶν, νὰ ἐξομαλύνωσιν αὐτὰς, διότι μεθ' ἡμέρας ὀκτῶ, ἐμελλε πόλεμον κατ' αὐτῶν νὰ κηρύξῃ. Μετεκάλεσε τοὺς Βενετούς, μετὰ σπουδῆς ἐπανελθόντας, καὶ μετ' αὐτῶν συνῆψε συμμαχίαν καὶ σπονδὰς. Ὑπεσχέθησαν οἱ Βενετοὶ νὰ συνεισφέρωσι τὰ δύο τρίτα τῶν δαπανῶν, διὰ τὸν καταρτισμὸν τῶν ὑπὸ τοῦ βασιλέως ὑποσχεθεισῶν δώδεκα τριήρων.

Ἡ Γένουα μαθοῦσα τὴν κατὰ τοῦ Γαλατᾶ ἐπιδρομὴν τῶν Βενετικῶν πλοίων, καὶ τὴν μετὰ τούτων συμμαχίαν τῶν Καταλάνων καὶ τοῦ Καντακουζηνοῦ, παρεσκέυασε πολυάριθμον στόλον μετὰ ναυτῶν καὶ ὀπλιτῶν ἐμπείρων, ναυαρχούμενον ὑπὸ τοῦ περιφανοῦς Παγαίνου Δόρια. Ὁ στόλος οὗτος συνήνητησε τὸν Βενετικὸν στόλον ἐν τοῖς ὕδασι τῆς Εὐβοίας. Μετὰ δύο μῆνας, ἕτερα πλοῖα ἐκ Βενετίας μετὰ τοῦ στόλου τῶν Καταλάνων, ἠνάγκασαν τὸν Γενοῦήνσιον στόλαρχον ν' ἀποπλεύσῃ ἐξ Εὐβοίας.

¹⁾ Ν. Γρηγοῦρας, Τόμ. Β'. σελ. 880.

Τῷ 1352ω, οἱ ἐν Γαλατᾷ Γενουήνσιοι, ὑπὸ τῶν Βυζαντίων διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης πολιορκούμενοι, ἀνυπομόνως περιέμενον τὸν στόλον τῆς μητροπόλεως. Δὲν ἔπαυον ὅμως κακοποιοῦντες διὰ τῶν πλοίων αὐτῶν, τὰ περὶ τὸ Βυζάντιον παράλια ¹⁾. Ἐπεμψαν πρέσβεις πρὸς τὸν Ὁρχάνην, τὸν Ὀθωμανὸν ἀρχηγὸν τῶν ἀντικρῦ παραλίῳν, μετὰ τοῦ ὁποίου συνεμάχησαν, χρήματα οὐκ ὀλίγα παρέχοντες ²⁾.

Τῇ 13ῃ Φεβρουαρίου, ὁ στόλος τῶν Βενετῶν καὶ Καταλάνων ναυλοχῶν πρὸ ἡμερῶν παρὰ τὰς Πριγκηποννήσους, ἀπέπλευσεν ἐκεῖθεν πρὸς τὸν Βόσπορον ³⁾. Τῶν Βυζαντίων τὰ πλοῖα, ἐκπλέοντα ἐκ τοῦ νεωρίου τῶν Σοφιῶν, ἠνώθησαν μετὰ τῶν συμμάχων Βενετῶν. Ὁ στόλος τῶν Γενουησιῶν μετὰ τινῶν πλοίων τῶν Γαλαταίων, συνεποσοῦτο εἰς πλοῖα ἐξήκοντα πέντε ⁴⁾, ἀλλὰ δὲν ἐτόλμησαν νὰ προσβάλωσιν ἐν τῇ ἀνοικτῇ θαλάσῃ τῆς Χαλκηδόνος, τὰ προσπλέοντα συμμαχικά. Νότιος σφοδρὸς ἄνεμος ἔπνεε τὴν ἡμέραν ταύτην ⁵⁾. Τῶν Γενουησιῶν τὰ πλοῖα μὴ δυνάμενα ἕνεκα τοῦ σφοδροῦ κλύδωνος καὶ τῶν ρευμάτων, νὰ ναυμαχήσωσιν ἐν ἀνοικτῇ θαλάσῃ, κατέφυγον εἰς τὸν τότε καλούμενον Βραχοφάγον, νῦν δὲ Σαλῆ-παζάρ, παραλίαν μέσον Τόπ-χανέ καὶ Διπλοκιοῦ ⁶⁾. Παρετάχθησαν παρὰ τὴν παραλίαν, ἀνὰ τέσσαρες ἕως ἑπτὰ τριήρεις, καὶ ἀπέναντι αὐτῶν τὰ ἐχθρικά, κατὰ τὴν αὐτὴν τάξιν. Ἄπαντα τὰ πλοῖα τῶν Ἰταλῶν καὶ Καταλάνων μετὰ τῶν Βυζαντινῶν τριήρεων, ἦσαν περίπου ἑκατὸν τριάκοντα ἢ ἑκατὸν τεσσαράκοντα ⁷⁾. Ἐν τῇ ναυμαχίᾳ ταύτῃ διέπρεψαν οἱ Γαλαταῖοι, ἅπαντες λευχεῖμονες, καὶ μετ' αὐτοῦς οἱ Καταλάνοι. Οἱ μαχηταὶ ἐπὶ τῶν πλοίων, κλυδωνιζομένων ὑπὸ τῆς ἐκεῖ μεγαλοκύμονος θαλάσσης, ἐμάχοντο μετὰ τόλμης

¹⁾ Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 209. Ν. Γρηγοράς, Τόμ. Γ'. σελ. 78. ²⁾ Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 228. Κατὰ τοὺς Ἰταλοὺς ἐγίνε καὶ συνθήκη μετὰ τοῦ Ὁρχάνου. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 406, ἐν σημ. ³⁾ «Κάπειδὴ λιμὴν ταῖς νήσοις ἐκείναις οὐκ ἦν οὐδαμῆ τοσοῦτω στόλῳ προσήκων, μετέωροι νυχθημέροις δυσὶν ἐπ' ἀγκυρῶν ἐσάλευον ἄπασαι». Ν. Γρηγοράς, Τόμ. Γ'. σελ. 86. ⁴⁾ Κατὰ τὸν Καντακουζηνόν, Τόμ. Γ'. σελ. 220, ἑβδομήκοντα πλοῖα εἶχε τῶν Γενουησιῶν ὁ στόλαρχος. ⁵⁾ «Νότου γὰρ ἀνέμου σφοδροτάτου κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν πνεύσαντος...» Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 220. ⁶⁾ Περὶ τοῦ τόπου τῆς ναυμαχίας, πολλὰ ἐγράφησαν ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν Ἰταλῶν. Ὁ Γρηγοράς λέγει: «καὶ μὲν δὴ τετύχηκε συρραγῆναι σφᾶς κατ' ἀλλήλων ὅπη κίονες διπλοῖ σχῆμα τάφου τινὸς ἀνέχοντες ἴστανται.» Τόμ. Γ'. σελ. 87. Πρὸς νότον τῶν διπλῶν κίωνων (νῦν, Βεσηκτάς) εἶναι ἡ παραλία τοῦ Σαλῆ-παζάρ· «πρὸς τῷ Βραχοφάγῳ λεγομένῳ τόπῳ ὑφάλους ἔχοντι πολλάς.» Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 221. «Ὅτι ὁ Βραχοφάγος ἦτο πέραν τῆς Κ/πόλεως, μαρτυρεῖται ἀπὸ τοῦ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 63· «ἐκεῖ δὲ καὶ ἀμπέλιον εὐρῆκεν ἡ μετριότης ἡμῶν πέραν ἐν τῷ Βραχοφάγῳ.» ⁷⁾ Ἀκολουθῶ τὸν Heyd, Τόμ. Α'. σελ. 407, ἐρανισθέντα τὰ τῆς ναυμαχίας ἐκ τῶν ἀλλοδαπῶν συγγραφέων.

καὶ ἀνδρίας. Ἡ μάχη αὕτη πεζομαχία μᾶλλον ἢ ναυμαχία ¹⁾, ἔνεκα τῆς εὐχεροῦς ἐπὶ τῶν πλοίων ἐπιβάσεως τῶν ἐχθρῶν, ἀρχίσασα τὸ ἀπόγευμα τῆς ἡμέρας, ἔληξε μὲ τὸ πρῶτον σκότος. Κατὰ τὸν Γρηγορᾶν ²⁾, τοσαύτη ἦτο τῶν πολεμίων ἢ ἐχθρα καὶ ἡ πρὸς ἀλλήλους θηριωδία, ὥστε ἅπαντες ἤθελον ἀπολεσθῆ, ἀν τὸ σκότος δὲν ἠνάγκαζεν αὐτοὺς νὰ παύσωσι τῆς μάχης.

Ὁ Καντακουζηνός ³⁾, ἀφηγούμενος τὰ τῆς ναυμαχίας, λέγει, ὅτι οὐδεμία Βυζαντινὴ τριήρης ἀπωλέσθη. Ἐπεσαν ὁμως τινὲς Βυζάντιοι καὶ ἐτραυματίσθησαν πολλοί. Οἱ ἄλλογενεῖς συγγραφεῖς ψέγουσι τοὺς Βυζαντίους, φυγόντας τὴν μάχην, ὀλίγον μετὰ τὴν ἑναρξιν αὐτῆς ⁴⁾.

Πολλοὶ μαχηταὶ ἀποβαίνοντες ἐπὶ τῆς ξηρᾶς, ἐμάχοντο ἐπὶ τῆς παραλίας. Οἱ Καταλάνοι ἐμάχοντο ἀνδρείως καὶ πολλοὺς τῶν πολεμίων ἐθανάτωσαν. Ἐνεκα τῆς ἀπειρίας τοῦ τόπου καὶ τῶν ἐδῶ σφοδρῶν ρευμάτων, πολλὰ πλοῖα αὐτῶν ἐπὶ τῶν βράχων πεσόντα, διεφθάρησαν. Πολλοὶ πεσόντες ἐν τῇ θαλάσῃ ἐπνίγησαν, ἄλλοι ἀποβάντες ἐπὶ τῆς παραλίας, ἐζωγρήθησαν ὑπὸ τῶν ἐκεῖ συναχθέντων Γαλαταίων. Οἱ μὲν Γενουήνσιοι ἀπώλεσαν εἴκοσι καὶ ὀκτῶ αὐτάνδρους τριήρεις· οἱ δὲ Βενετοὶ καὶ Καταλάνοι ἑνδεκα. Τὴν ἐπιούσαν τὸ πρωὶ, οἱ Βυζάντιοι καθεῖλυσάν τινα πλοῖα εἰς τὸν λιμένα, οὐδενὸς ἐναντιουμένου. Ὁ συμμαχικὸς στόλος μετὰ τὴν μάχην, ἀνέπλευσε πρὸς τὴν Σθῆνιν ⁵⁾.

Τῇ ἐπαύριον 14ῃ Φεβρουαρίου, πάμπολλα πτώματα τῶν ἐν τῇ μάχῃ πεσόντων ἐπέπλεον ἐπὶ τῶν ὑδάτων τοῦ Βοσπόρου. Λεῖψανα τῶν βυθισθέντων πλοίων ἐφαίνοντο πανταχοῦ. Οἱ Γαλαταῖοι ἀπώλεσαν τοὺς πλείστους τῶν μαχίμων πολιτῶν καὶ πολλοὺς ἐπιφανεῖς ἀνδρας τῆς πόλεως αὐτῶν.

Ἡ ναυμαχία αὕτη ἦτον ἐκ τῶν ἀμφιβόλων, διότι ἐκ τῶν Λατίνων συγγραφῶν οἱ πλείστοι ὁμολογοῦσιν, ὅτι ἤσαντο ἐπιφανῆ νίκην οἱ Βενετοὶ μετὰ τῶν συμμαχῶν. Οἱ Ἴταλοὶ ταλαιπωρηθέντες ἐκ τῆς ναυμαχίας, οὐδὲν ἀκολούθως ἐπραξάν. Οἱ Γαλαταῖοι φοβούμενοι τὴν ἐπικειμένην τοσοῦτων ἐχθρῶν ἐφοδον, ὠχύρωσαν τὰ τεῖχη, καὶ προσεκάλεσαν εἰς βοήθειαν αὐτῶν, στρατὸν Τουρκικόν.

Μετὰ τινὰς ἡμέρας, ὁ συμμαχικὸς στόλος κατέπλευσεν ἀπὸ τὸν ἄνω Βόσπορον εἰς τὸ Βυζάντιον, ἵνα ἐκεῖ νοσηλεύσῃ τοὺς ἀσθενεῖς καὶ τραυματίας ⁶⁾. Ἐκεῖθεν μετ' ὀλίγον ἀπέπλευσε πρὸς τὴν Βενετίαν, κομίζων καὶ τὸ πτώμα τοῦ

¹⁾ «Ὁ μᾶλλον ἐναυμάχουν ἢ ἐπεζομάχουν.» Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 224.

²⁾ «Καὶ εἰ μὴ νῦξ ἐν βραχεὶ διέκοψεν ἐπιούσα τὴν ναυμαχίαν ἐκείνην....» Τόμ. Γ'. σελ. 87. ³⁾ Τόμ. Γ'. σελ. 223. ⁴⁾ Heyd, Τόμ. Α'. σελ. 407. ⁵⁾ Λέγει ὁ Heyd, Τόμ. Α'. σελ. 407, ὅτι ὁ στόλος ἐπλευσεν εἰς τὸν εὐρὺν λιμένα τῆς Σθῆνης, καλούμενον τότε λιμένα τοῦ Ἁγίου Φωκᾶ. Ὁ Καντακουζηνός, Τόμ. Γ'. σελ. 224, ὀρθότερα γράφει, «κατὰ τὸ στενὸν Θεραπεία,» πλησίον τῆς Σθῆνης. ⁶⁾ «Καταλάνοι δὲ εὐθὺς μετὰ τὴν μάχην τοὺς τε τραυματίας, ὅσοι ἦσαν, καὶ τοὺς νενοσηκότας, παμπόλλους ὄντας, ἄγαγον εἰς Βυζάντιον.» Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 225.

Καταλάνου στολάρχου Ποντίου, ἀποβιώσαντος ἐκ τῶν τραυμάτων τῆς ναυμαχίας. Δύω χιλιάδες ἔμειναν ἐν Βυζαντίῳ, τοὺς ὁποίους μετὰ τὴν ἀνάρρωσιν αὐτῶν, ἀπέστειλεν ὁ Καντακουζηνός εἰς Βενετίαν. Τριακόσιοι ἔμειναν μισθοφόροι ἐν τῷ Βυζαντινῷ στρατῷ.

Ψέγει ὁ Καντακουζηνός τὸν Βενετὸν ναύαρχον, μὴ θέλοντα τὴν ἐπαύριον τῆς μάχης, νὰ ἐπιπέσῃ κατὰ τῶν τριήρων καὶ τοῦ φρουρίου τοῦ Γαλατᾶ. Αἱ ζημίαι τοῦ στόλου ἦσαν τοσαῦται, ὥστε δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιχειρισθῇ νέαν ναυμαχίαν. Ὁ Καντακουζηνός ἀγνοοῦμεν, διατί τοσούτῳ πικρῶς καταφέρεται κατὰ τοῦ Βενετοῦ ναυάρχου¹⁾.

Ἄτυχῶς ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Βυζαντίου, ἀγνοοῦμεν πολλὰ αἷτια τῶν συμβεβηκότων. Τούτου σαφῆς ἀποδείξεις εἶναι ἡ πρὸς τοὺς Βενετοὺς μεταβολὴ τῶν αἰσθημάτων τοῦ Καντακουζηνοῦ. Μικρὸν μετὰ τὴν ναυμαχίαν ταύτην, ὁ βασιλεὺς ἀποβάλλων τὴν συμμαχίαν τῶν Βενετῶν, συνεμάχησε μετὰ τοῦ Παγανίου Δόρια, ναυάρχου τῶν Γενουησιῶν²⁾, πρὸς τὸν ὁποῖον ἐναυμάχησε πρὸ τριῶν μηνῶν μετὰ τῶν Βενετῶν καὶ Καταλάνων. Τῆς συνθήκης ταύτης τὸ Λατινικὸν κείμενον διεσώθη καὶ ἐδημοσιεύθη πρῶτον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Γαλατᾶ ὑπὸ τοῦ Σάουλη³⁾. Ἡ συνθήκη αὕτη ὑπεγράφη ἐν τῷ ἀνακτόρῳ τῶν Βλαχερνῶν τῇ 6ῃ Μαΐου 1352⁴⁾.

Μεταγλωττίζω μέρη τινὰ τῆς συνθήκης ταύτης. Ὁ Καντακουζηνός παραχωρεῖ τοῖς Γενουησιῶσι τὸ χωρίον ἄνω τοῦ Γαλατᾶ, περὶ τοῦ ὁποῖου ἐγένοντο τοσαῦται διενέξεις. Ν' ἀποδώσωσιν οἱ Γενουήνσιοι ὅσους Γραικοὺς κρατοῦσιν ἐν ταῖς εἰρηταῖς, καὶ οἱ Γραικοὶ τοὺς Γενουησιούς. Οἱ Γραικοὶ οἱ πωλοῦντες οἶνον ἐν Γαλατᾶ, νὰ πληρώνωσι τὸν αὐτὸν φόρον τὸν ὑπὸ τῶν Γενουησιῶν οἰνοπωλῶν τελοῦμενον. Τοιοῦτον φόρον νὰ πληρώνωσι καὶ οἱ Γενουήνσιοι οἱ πωλοῦντες οἶνον ἐν Βυζαντίῳ. Οἱ Βυζάντιοι νὰ μὴ πλέωσιν ἐντὸς τῆς Ἀζοφικῆς, εἰ μὴ ὅταν ἐκεῖ πλέωσι καὶ οἱ Γενουήνσιοι, ἐκτὸς ἂν τὸ δικαίωμα τοῦτο ἀπονεμηθῇ ὑπὸ τοῦ ἀρχοντος τῆς Γενούης. Ὁ εἰσπλοῦς τότε Βυζαντινῶν πλοίων νὰ μὴ θεωρῆται ὡς αἷτια πολέμου. Ἄν Γραικοὶ συλληφθῶσιν ἐπὶ πλοίων Βενετῶν ἢ Καταλάνων, ὡς ὑπομίσθιοι ἢ ἐθελονταί, οἱ τοιοῦτοι νὰ αἰχμαλωτίζωνται ὑπὸ τῶν Γενουησιῶν. Ἄν ὅμως ἐπέβησαν διὰ βίας, νὰ ἦναι ἐλεύθεροι. Πρὸς τούτοις, οὐδεὶς Γενουήνσιος δύναται ν' ἀγοράσῃ κτήματα, γαίας ἢ ἀμπελῶνας ἀπὸ Γραικῶν, ἄνευ ἀδείας τοῦ κράτους· ἄλλως χάνει τὸ τίμημα τοῦ κτήματος. Ἄν, διαρκούντος τοῦ πολέμου τούτου, ἐσφετερίσθησαν κτήματα τῶν Γενουησιῶν οἱ Βενετοὶ καὶ Καταλάνοι, καὶ ἂν κτήματα Βυζαντινῶν ἐσφετερίσθησαν ξένοι καὶ ἐπώλησαν εἰς Γενουησιούς, περὶ τούτων δέον νὰ παύσῃ πᾶσα περαιτέρω συζή-

1) Ἱ. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 226. 2) Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 410. 3) Τόμ. Β'. σελ. 216. 4) Ἐν τῇ συνθήκῃ ταύτῃ ὁ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Γαλατᾶ πύργος, καλεῖται castrum Sanctae Crucis. Sauli, Τόμ. Β'. σελ. 217.

τησις ἢ ἀπαίτησις. Περὶ τῶν ζημιῶν γενομένων, διαρκοῦντος τοῦ πολέμου, ἀπὸ Γενοουησίουσ πρὸς Γραικοὺς ἢ ἀπὸ Γραικοὺς πρὸς Γενοουησίουσ, δὲν ἐπιτρέπεται οὐδεμία αἴτησις, ἀπόδοσις ἢ ἀποζημίωσις.

Ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων καταφαίνεται, ὅτι ἡ συνθήκη αὕτη εἶναι μᾶλλον ὄρος ἐπιβαλλόμενος ἀπὸ νικῶντα πρὸς νικώμενον.

Μεσοῦντος τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος, ὁ Πατριαρχεὺν Κάλλιςτος καθηρέθη καὶ κατέφυγε παρὰ τοῖς ἐν Γαλατᾶ Λατίνοις ¹⁾, ἀκολούθως ἐξωρίσθη εἰς Τένεδον, ὅπου διέτριβε καὶ ὁ νέος βασιλεὺς. Κατὰ τὴν ἐν Τενέδῳ διατριβὴν τοῦ νέου βασιλέως, κατέκτησε τὴν Λέσβον πολίτης ἐπιφανῆς τῆς Γενοῦης, ὁ Φραγκίσκος Γαττελούζιος ²⁾, μιμούμενος τὸ παράδειγμα πολλῶν ὁμογενῶν αὐτοῦ. Καθ' ὅλην τὴν ἐν Τενέδῳ διαμονὴν τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου, οἱ ἐν Γαλατᾶ φίλοι αὐτοῦ, λάθρα τοῦ βασιλέως, μετ' αὐτοῦ συνεννοοῦντο. Ὁ Γαττελούζιος, ὑπὸ τῶν Λατίνων βοηθούμενος, παραλαβὼν τὸν Παλαιολόγον, νύκτωρ εἰσήγαγεν αὐτὸν ἐν Βυζαντίῳ, καταλαβόντα τὸν θρόνον, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ἐκάθητο τόσα ἔτη ὁ Καντακουζηνός. Ἐλαβεν ὁ Γαττελούζιος εἰς ἀμοιβήν, σύζυγον τὴν ἀδελφὴν τοῦ Παλαιολόγου Μαρίαν, καὶ προῖκα τὴν νῆσον Λέσβον ³⁾.

Μετὰ τῶν Βενετῶν ἐγένετο τῷ 1363ῳ συνθήκη, διὰ τῆς ὁποίας ἀπηγορεύετο ν' ἀγοράζωσιν ἐν τῷ Βυζαντινῷ κράτει, γαίας καὶ οἰκίας. Τὰ οἰνοπωλεῖα τῶν Βενετῶν τοσοῦτω ἐπλήθυναν, ὥστε οἱ βασιλεῖς διὰ συνθήκης ἀνανεουμένης κατὰ πενταετίαν, ἀπηγόρευον τοὺς Βενετοὺς νὰ ἔχωσι πλείονα τῶν δεκαπέντε οἰνοπωλείων ἐν Κ/πόλει. Αὕτη ἦτο φυσικὴ συνέπεια τῆς ἐλευθέρας ἢ ἀνευ τέλους εἰσαγωγῆς οἴνου ὑπὸ τῶν Βενετῶν ἐν Κ/πόλει. Ἦδύναντο νὰ πωλῶσιν οἶνον «κατακοπτικῶς κατὰ πᾶσαν ποσότητα» ⁴⁾.

Λήγοντος τοῦ ΙΑ'. αἰῶνος, τὸ κράτος ταραττόμενον ὑπὸ τῶν διχονοούντων βασιλέων Ἰωάννου, Ἀνδρονίκου καὶ υἱοῦ, ἀντιπολεμούμενον ὑπὸ τῶν ἐν Ἀσίᾳ καὶ Θράκῃ Ὀθωμανῶν, ὅτε μὲν ἐζήτει βοήθειαν ἀπὸ τοὺς Γενοουησίουσ, ὅτε δὲ ἀπὸ τοὺς Βενετοὺς.

Ἡ κατὰκτησις τῆς Τενέδου ἔφερε τὰς δύο δημοκρατίας τῆς Ἰταλίας εἰς αἰματηρὰν ῥῆξιν. Οἱ Βενετοὶ ἐπόθουν τὴν νῆσον ταύτην, ἵνα ἐκεῖθεν ἐπιβλέπωσι τὰ κινήματα τῶν Ὀθωμανῶν, καὶ κωλύωσι τὰς ἐπὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους ἐπιθέσεις αὐτῶν.

Ἡ προφανῆς ἀδυναμία τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, καὶ αἱ ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν ἐπαπειλούμεναι συνοικίαι τῶν ἐν τῷ κράτει Ἰταλῶν, ἐκ νέου παρεκίνησαν τοὺς

¹⁾ «Διεδίδρασκον εἰς Γαλατᾶν καὶ χρόνον τινὰ ἐκρύπτετο ἐν τοῖς Λατίνοις.» Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 275. ²⁾ Ν. Γρηγοράς, Τόμ. Γ'. σελ. 257. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 413. Giungeva frattanto a Tenedo, Francesco Gattilusio arditissimo giovane, di nobile schiatta Genovese. Sauli, Τόμ Β'. σελ. 34. ³⁾ Ν. Γρηγοράς, Τόμ. Γ'. σελ. 554. ⁴⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 137.

Εὐρωπαίους, ἵνα ὀπλίωσι νέαν στρατιάν κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν. Ἡ Βενετία ὤπλισε πάντα τὰ πλοῖα αὐτῆς, μετὰ τινων τῆς Γενούης, Χίου καὶ Λέσβου, ἵνα προφυλάξῃ τὴν Κρήτην καὶ Εὐβοίαν. Ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας μετὰ πολλῶν ἰππέων Γάλλων καὶ Γερμανῶν, προσέβαλε τοὺς Ὀθωμανοὺς παρὰ τὴν Νικόπολιν τῇ 28ῃ Σεπτεμβρίου 1396 ¹⁾. Ἐν τῇ ἀξιομνημονεύτῳ ταύτῃ μάχῃ πάμπολλοι Εὐρωπαῖοι ἐθανατώθησαν, πλεῖστοι ἄλλοι ἠχμαλωτίσθησαν, ἐξηγοράσθησαν καὶ ἀπεβίωσαν ἐν ταῖς συνοικίαις τῶν ἐν τῷ Βυζαντινῷ κράτει Ἰταλῶν.

Τὰ πατριαρχικά ἐγγράφα τῶν ὁποίων πολλάκις ἐμνήσθη ἀνωτέρω, περιγράφουσι συμβάντα πολλὰ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν ἐν Γαλατᾷ Γενοουησίων, ἐξόχως δὲ τὰς μετὰ τῶν Βυζαντιῶν σχέσεις αὐτῶν. Τὰ τοιαῦτα εἰς μάτην ἀναζητοῦμεν ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν πολιτικῶν συγγραφέων. Ἐκ τοῦ χρυσοβούλλου δωρηθέντος τοῖς Γενοουησίοις τῷ 1303^ω, δημοσιευθέντος τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Σάουλη ²⁾, μανθάνομεν ὅτι ἐν τῷ χώρῳ τούτῳ ἐνυπῆρχον τρεῖς ἐκκλησίαι, αἵτινες ἐμελλον νὰ ὑποτάσσωνται τῷ οἰκουμενικῷ Πατριάρχῃ. Ἡ τάφος ἡ περιβάλλουσα τὸν χώρον τοῦτον, διήλθε διὰ τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου καὶ τοῦ ἀμπελῶνος ἀνήκοντος τῇ μονῇ τοῦ Λιβός. Μνημονεύονται αἱ ἐκκλησίαι τοῦ Ἁγίου Θεοδούλου, τῆς Ἁγίας Εἰρήνης, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων καὶ τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Συμπεραίνομεν ὅθεν, ὅτι πολλοὶ Γραικοὶ κατώκουν ἐν Γαλατᾷ.

Ὅταν ἐπὶ Καντακουζηνοῦ, οἱ Γαλαταῖοι περιέβαλον τὸν πρότερον στενὸν καὶ παράλιον χώρον διὰ νέου τείχους, ἐκτεινομένου ἐκ τοῦ λιμένος μέχρι τοῦ πύργου τοῦ Σταυροῦ, καὶ ἐδῶθεν πρὸς τὴν παραλίαν σήμερον καλουμένην Τὸπ-χανέ, περιέκλεισαν καὶ πάσας τὰς ἐντὸς αὐτοῦ ἐκκλησίας. Ἄν τις τούτων μετέβαλον εἰς Λατινικὰς, ἢ ἀνήγειραν ἰδίας, ἀγνοοῦμεν, διότι οὐδεὶς ἰστόρησε τὸν τότε Γαλατᾶν. Αἱ τέσσαρες σημεριναὶ Γραικικαὶ ἐκκλησίαι τοῦ Γαλατᾷ ἀνηγέρθησαν ἅπασαι μετὰ τὴν ἄλωσιν. Τούτων ἡ ἀρχαιότερα εἶναι πιθανὸν ἢ Καφατιανή ³⁾. Ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Βενεδίκτου εἶναι ἴδρυμα Γενοουήσιον, ἀνεγερθεῖσα ὅταν οἱ Γενοουήσιοι περιέβαλον τὸν τόπον αὐτῶν ὡς σήμερον φαίνεται. Δὲν φρονῶ ὅτι ἐσφετερίσθησαν τῶν Γραικῶν τὰς ἐκκλησίας, διότι οἱ Γενοουήσιοι καθ' ὅλην τὴν μετὰ τῶν Βυζαντιῶν συμβίωσιν αὐτῶν, ἐφάνησαν λίαν ἀνεκτικοὶ καὶ φιλοφρονέστεροι τῶν Βενετῶν. Πιθανὸν ἐκεῖθεν ἀπεδιώχθησαν οἱ περιοικοῦντες Γραικοὶ καὶ ἔμειναν αἱ ἐκκλησίαι ἄνευ ἐνοριτῶν. Δύο ἐκκλησίαι εὐρισκόμεναι σήμερον ἐν τῷ πρώτῳ χώρῳ τῷ δοθέντι τοῖς Γενοουησίοις, καλούμεναι Ἀράπ-τζαμι (τέμενος τῶν Ἀράβων) καὶ Γενι-τζαμι (νέον τέμενος),

¹⁾ Heyd, Τόμ. Α'. σελ. 430.

²⁾ Τόμ. Β'. σελ. 209.

³⁾ Ἰδ. κατωτέρω τὴν περιγραφὴν τῆς μονῆς τοῦ Μανουήλ.

ἦσαν πιθανόν ἀμφότεραι Γραικικαί, τὰς ὁποίας οἱ Γραικοὶ παρήτησαν ἕνεκα τῶν πολλῶν ἐκεῖ περιοικούντων Γενουησίων¹⁾.

Πολλοὶ Βυζάντιοι, λάθρα τῶν ἰδίων ἀρχῶν, ἐμπορεύοντο ἐν Γαλατᾷ, ἐπωφελοῦμενοι τῶν ἐμπορικῶν προνομίων τῶν Γενουησίων. Κακούργοι καὶ φαυλόβιοι κατέφευγον ἐν Γαλατᾷ καὶ ἐκεῖ ἐκρύπτοντο ἀπὸ τὰ ὄμματα τῆς Βυζαντινῆς ἀστυνομίας²⁾.

Πάμπολλοι Λατίνοι, δι' αἰτίας ἡμῖν ἀγνώστους, προσέφευγον τῇ Μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ ἀπαρνούμενοι τὰ τῶν Λατίνων δόγματα. Τινὲς ἦσαν καὶ ἐκ τῶν ἐπιφανῶν τοῦ Γαλατᾷ οἰκογενειῶν.

Ἐπέγραψεν ἐνώπιον τοῦ Πατριάρχου καὶ τῆς Συνόδου τ' ἀκλόουθα³⁾. « Πιστεύω εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα, παντοκράτορα κτλ. καὶ ὁμολογῶ . . . προσέρχομαι καὶ καθαρῶς τῇ ἀγιωτάτῃ μεγάλῃ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίᾳ, καὶ ἀποβάλλομαι πᾶσαν (αἵρεσιν) τῶν Λατίνων, τὴν περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ λέγουσαν, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ . . . πιστεύω γὰρ καὶ ὁμολογῶ κατὰ τὴν ἀπόφασιν τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ θεοῦ συμβόλου ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι μόνον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἀποβάλλομαι δὲ καὶ ἀρνοῦμαι καὶ πάντα τὰ λοιπὰ ἔθιμα αὐτῶν, τὰ τε ἐκκλησιαστικά καὶ τὰ περὶ τῆς λοιπῆς αὐτῶν πολιτείας, καὶ στέργω πάντα, ὅσα καὶ φρονεῖ καὶ λέγει ἡ ἀγία τοῦ Χριστοῦ μεγάλη ἐκκλησία περὶ αὐτῶν τῆς Κ/πόλεως, καὶ εἰμὶ καὶ ἐγὼ εἷς τῶν ὀρθοδόξων Χριστιανῶν »⁴⁾. Βυζάντιοι δὲ τινες καταφυγόντες εἰς Γαλατᾶν καὶ καθολικοὶ γενόμενοι⁵⁾, ἐπιστρέφοντες εἰς τὴν πατριὴν θρησκείαν ἐπανελάμβανον τὰ αὐτὰ τῶν γνησίων Λατίνων⁶⁾. Τοιαύτην ὁμολογίαν, γεγραμμένην ἰδιοχείρως ὑπὸ τοῦ Φιλίππου Λομελίνου, κατεχώρισεν ἡ Σύνοδος ἐν τοῖς πρακτικοῖς τοῦ 1370ου ἔτους⁷⁾. Ἐκ τῶν ἀρνησιθρήσκων τούτων, τινὲς χάριν γάμου μετὰ γυναικῶν τοῦ Βυζαντίου, ἐκτὸς τῆς ἀποβολῆς τῶν δογμάτων τῶν Λατίνων, ὑπέσχοντο, ἀν μετὰ τὸν γάμον ἐπανέλθωσιν εἰς τοὺς Λατίνους, νὰ χωρίζωνται τῆς συζύγου,

1) Τὸ Ἀράπ-τζαμί, ἐπὶ τῆς κυριαρχίας τῶν ἐν Γαλατᾷ Γενουησίων, ἦτον ἐκκλησία Λατινικὴ, τιμωμένη ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Παύλου. 2) « Ἴνα μηδέποτε φωραθῶ τὰ Λατίνων ἐπεκδικεῖν ἢ πρὸς ἐκείνους καταφεύγειν, σωτηρίας χάριν. » Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 295. 3) « Οὐκ ὀφείλει γένος Λατινικὸν ἐκ χειρὸς ἱερατικῆς διὰ τῶν θείων καὶ ἀχράντων μυστηρίων ἀγιάζεσθαι, εἰ μὴ κατάρχηται πρότερον ἀπέχεσθαι τῶν Λατινικῶν δογμάτων τε καὶ συνηθειῶν. » Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ. Τόμ. Δ'. σελ. 460. 4) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 365. Ἐπίσχεσις Γενουησίου· Georgios. . . Vacha Archo. Τόμ. Β'. σελ. 9, 48, 84, 159, 160, 192, 200, 266, 296, 344, 448, 488, 490, 565.

5) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 545. 6) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 504, 503, Β'. σελ. 455.

7) Ἴδου αἱ πρῶται γραμμαὶ τῆς ὁμολογίας ταύτης. « Πιστέω ἰς ἕνα θεόν, κτλ. Ἐποῦ δε νόπις . . . φανυστοῖς προσεμῦνα τῷ ἐκκλησίᾳ τῶν Λατίνων καὶ ὑπὸ πλάνοις καὶ ἀπάτοις, » κτλ. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 506.

καὶ ἀποδίδωσι τὴν προῖκα καὶ πάντα τὰ δίκαια αὐτῆς· πρὸς τοῦτοις, νὰ λαμβάνῃ τὸ βασιλικὸν ταμεῖον τὸ τρίτον τῆς περιουσίας αὐτοῦ. Τοιαύτη ἦτον ἡ ὁμολογία Ἰωάννου τινὸς Κωνσταντσοῦ τῷ 1400ῷ ¹⁾).

Ἐκτὸς τῶν Γενουηνσίων, προσήρχοντο καὶ Καταλάνοι καὶ Βενετοί, ἐκ τῶν δοκίμων τινὲς συνεζεύχθησαν μετὰ γυναικῶν Βυζαντιῶν.

Ὁ Γαλατᾶς κατὰ τὸν Ἰδὸν αἰῶνα, ὅταν ἀπροκαλύπτως ἀντεμάχετο πρὸς τοὺς Βυζαντιοὺς, ἦτο καταφύγιον πολλῶν ιδιωτῶν καὶ φαυλοβίων Βυζαντινῶν ἱερέων ²⁾). Καθὼς καὶ ἐπὶ τῶν ἡμετέρων χρόνων πάμπολλοι ἐξ ἀλλοίων συμφορόντων, ἀπέπυσαν τὴν πίστιν αὐτῶν, οὕτω καὶ πολλοὶ Βυζαντιοί, ὑπὸ τοῦ νόμου καταδιωχόμενοι, κατέφυγον εἰς Τούρκους καὶ Φράγκους ³⁾). Τῷ 1365ῳ, ἡ Ἱερά σύνοδος καθήρεσε πρεσβύτερόν τινα, διότι ἐνώπιον αὐτῆς, ἐτόλμησε μετὰ θρασύτητος νὰ εἴπῃ, ὅτι «ἐγὼ ἐξελύσομαι ἀπὸ τῶν ἐνταῦθα καὶ ἀπελεύσομαι εἰς Φράγκους ἢ Τούρκους». Ἐτερος ἱερεὺς μεθ' ἐτέρων ἀτασθάλων καὶ παρανόμων ἀνδρῶν, ἀναφανδὸν κατηγόρει τὸν βασιλέα. Βλέπων τέλος τοὺς συνεταίρους αὐτοῦ κρατουμένους καὶ δικαζομένους, κατέφυγεν εἰς Γαλατᾶν. Ἐδῶ, μετ' ἀφοβίας καὶ τόλμης, διέσυρε τὸ ὄνομα τοῦ βασιλέως, καθυβρίζων Πατριάρχην καὶ Σύνοδον. Οἱ ἐν Βυζαντίῳ οὕτως ὑβριζόμενοι, καὶ ὑπὸ τοῦ ἐν Γαλατᾶ ἱερέως ἐμπαιζόμενοι, ἐπεκαλοῦντο τὴν Σύνοδον, ἵνα προσκαλέσῃ καὶ τιμωρήσῃ τὸν ἱερέα. Μετὰ ματαίας ἀποπειράς, ἵνα τὸν φέρωσι καὶ δικάσωσιν ἐν Βυζαντίῳ, καθηρέθη καὶ ἐρήμην ἀπεκόπη τοῦ ἱερατικοῦ καταλόγου ⁴⁾).

Οἱ Γαλαταῖοι ἐφυλάκιζον ἐν Γαλατᾶ ὀφειλέτας Βυζαντιοὺς, τοὺς ὁποίους ἢ ἐν Βυζαντίῳ ἀρχὴ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐλευθερώσῃ, εἰ μὴ μετὰ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ ὄλου ὀφειλήματος ⁵⁾).

Γνωστὸν εἶναι ὅτι οἱ Βενετοὶ καὶ οἱ Γενουῆνσιοι μὴ σεβόμενοι τὰς διαταγὰς τοῦ Πάπα, οὐχὶ μόνον μετεκόμιζον δούλους εἰς Αἴγυπτον, ἀπὸ τοὺς Κιρκασίους καὶ Τατάρους ἐν Πόντῳ ἀγορασθέντας, ἀλλ' εἶχον ἐν Καφᾶ καὶ Γαλατᾶ, δούλους ἰδίους ⁶⁾). Διεσώθη ἐν τοῖς Πατριαρχικοῖς ἐγγράφοις, ὁμολογία Γαλαταίου τινὸς Γεωργίου Τεμπράντζε, γενομένη ἐνώπιον τοῦ Πατριάρχου, καὶ ἐπικυρωμένη ὑπὸ δύο Ἰταλῶν ἀρχόντων τοῦ ποτεστάτου.

Ἡ δούλη τοῦ ἄνω Τεμπράντζε κατέφυγεν εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν, καὶ μὴ δυνάμενος ν' ἀνακτήσῃ αὐτὴν, ἠναγκάσθη, παρόντων τῶν ἄνω συμβούλων, πρό-

¹⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 343. ²⁾ Ὁπαδοὶ τινεὶς τοῦ Καντακουζηνοῦ τῷ 1346ῳ, κατέφυγον ἐν Γαλατᾶ. Ν. Γρηγορᾶς, Τόμ. Β'. σελ. 748. ³⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 456. «ἔλεγεν αὐτὸς, ὅτι, ἐὰν μὴ συγχωρηθῇ, ἢ εἰς τοὺς Φράγκους ἢ εἰς τοὺς Τούρκους μέλλει ἀπελθεῖν.» Ἰδ. Τόμ. Β'. σελ. 55. ⁴⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 172. Ὁ Συργιάννης κατέφυγεν εἰς Γαλατᾶν. Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Α'. σελ. 450. Περὶ ἱερέως σχετιζομένου μετ' ἀνθρώπων τοῦ Γαλατᾶ, πρὸς Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 30. ⁵⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 367. ⁶⁾ Heyd, Τόμ. Β'. σελ. 44. Miltitz, Τόμ. Β'. σελ. 99.

τερον νὰ υπογράψῃ τὴν ἀκόλουθον ὁμολογίαν ἢ μᾶλλον ὑπόσχεσιν, τεκμαίρουσαν τὴν τότε ἐξουσίαν τῶν κυρίων ἐπὶ τῶν δούλων. Ὑπεσχέθη νὰ μὴ τὴν ἀκρωτηριάσῃ, φονεύσῃ ἢ πωλήσῃ. Ἄν τοιοῦτό τι πράξῃ, ἴν' ἀφορίζηται ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου, «ἂν ὀρθόδοξος εὑρίσκεται», εἰ δὲ μὴ, ἴν' ἀφορίζηται ὑπὸ τοῦ Πάπα ¹⁾. Τὸ ἔγγραφον τοῦτο φέρει τὰς ὑπογραφὰς, Λατινιστὶ γεγραμμένας, τῶν ἄνω δύο Ἰταλῶν ἀρχόντων.

Μεσοῦντος τοῦ ἸΑου αἰῶνος ²⁾, ὁ Πατριάρχης Φιλόθθος ἐπεμφε πιττάκιον τῷ βασιλεῖ, περὶ τῶν Γενονησίων καὶ Βενετῶν, κατοικούντων ἐν τῷ κράτει. Ὁ Πατριάρχης μετὰ τῶν ἀρχόντων τῆς συγκλήτου, λαβὼν τὴν γνώμην τῆς βασιλείσεως, συνεβούλευσε τὸν βασιλέα, πρῶτον, ἵνα μὴ παραδέχεται δόγματα ἀλλότρια τῆς τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίας· δεύτερον, ἵνα μὴ παραδώσῃ εἰς χεῖρας ξένων, τοὺς ὑποκειμένους τῇ βασιλείᾳ τῶν Ῥωμαίων, καὶ τρίτον, ἵνα γενῆ ἡ εἰρήνη ἄνευ ὄρκων, διότι οἱ λόγοι τοῦ βασιλέως «οὐκ ἀσφαλείας ὄρκων δέονται». Τὸ σπουδαίω-τατον τοῦτο ἔγγραφο, ἀτυχῶς εἶναι ἄνευ χρονολογίας, ἀλλὰ κατετάχθη μεταξὺ δύο ἔγγράφων τοῦ 1361ου ἔτους.

Εἰς πλεῖστα μέρη τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, κυριευθέντα ὑπὸ τῶν Βενετῶν καὶ Ὀθωμανῶν, ἡ ἐκκλησία σφόδρα ἐταλαιπωρεῖτο. Οἱ μὲν Ὀθωμανοὶ, ἀφίνοντες ἐλευθέραν τῶν Χριστιανῶν τὴν λατρείαν, ἀφήρπαζον πολλὰ τῶν ἐκκλησιῶν κτήματα, ἐκ τῶν ὁποίων διετρέφοντο οἱ ἱερεῖς καὶ μοναχοὶ ³⁾. Ἡ Μεγάλη ἐκκλησία δὲν ἠδύνατο νὰ θεραπεύσῃ τὴν πενίαν τῶν κληρικῶν, ἢ νὰ διορίζῃ ἐτέρους ἱεράρχας. Οἱ Λατῖνοι προσεπάθουν ποτὲ μὲν διὰ πειθοῦς, ποτὲ δὲ διὰ τῆς βίας, νὰ ὑποτάξωσι τὸν ὑποτελεῖ Γραικικὸν λαὸν εἰς τὰ δόγματα τῆς Λατινικῆς ἐκκλησίας. Οἱ ἀποβληθέντες ἀρχιερεῖς κατέφευγον οἱ πλεῖστοι εἰς Βυζάντιον ⁴⁾, καὶ ἡ Μεγάλη ἐκκλησία, τῆς ὁποίας ἡ πενία κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἶναι πασίγνωστος, προσεπάθει νὰ πείσῃ τοὺς Λατίνους, ὅπως ἡπιώτερον φέρωνται πρὸς τοὺς ὑποκειμένους Γραικοὺς ⁵⁾.

Κατὰ τὸ 1387ον ⁶⁾, ὁ Πατριάρχης ἐπιστέλλει τοῖς ἐν Χίῳ Γενονησίοις, τὸν

¹⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 462. ²⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 430. Κατὰ τὸν Muralt, Chron. Byz. Τόμ. Β'. σελ. 680, τὸ ἔγγραφον τοῦτο εἶναι τοῦ 1367ου, ἀπόντος τότε τοῦ βασιλέως Ἀνδρονίκου. ³⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 69. Περὶ Καισαρείας, Τόμ. Α'. σελ. 143. Περὶ Νικαίας, Τόμ. Β'. σελ. 25. Περὶ Ἀμάστριδος, Τόμ. Β'. σελ. 402. Περὶ Φωκαίας καὶ Κλαζομενῶν, Τόμ. Β'. σελ. 105. Περὶ Ἀδριανουπόλεως, Τόμ. Β'. σελ. 429. ⁴⁾ Ὁ Φιλιππων, ἐνεκα τῆς ἐνδείας αὐτοῦ, λαμβάνει ἀπὸ τοῦ Φιλιππουπόλεως ὑπέρ-πυρα ἑκατὸν κατ' ἔτος. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 190. Mont-Athos: les moines sont persécutés par les Latins. Muralt. Chron. Byz. Τόμ. Β'. σελ. 434, 564. ⁵⁾ Ὁ Λευκάδος ἀπεδιώχθη ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 493. Οἱ ἐν Ἀθήναις Λατῖνοι, δὲν ἐδέχοντο δι' ἕξ χρόνους ἀρχιερεῖς. Ἰδ. Τόμ. Β'. σελ. 465. ⁶⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 90.

Ιερομόναχον Κύρ Ἰερεμίαν, ἵνα ἐπιτηρῇ τὰ τῆς ἐκεῖ ἐκκλησίας· πικρῶς μέμφεται τοὺς ἐν Χίῳ Γενοουηνσίους, διότι κατὰ τὴν μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν Ῥωμαίων γραπτὴν σύμβασιν, τὰ μοναστήρια, ὁ κληρὸς καὶ αἱ ἐκκλησίαι, ὄφειλον νὰ ὑποτάσσωνται τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριάρχῃ, καθὼς πρότερον. Πρὸς τούτοις, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μητροπολίτου, νὰ ἐκλέγηται ἄλλος, κατὰ τὴν συνθήειαν τῆς ἐκκλησίας τῆς Κ/πόλεως. Κατὰ τὴν ἄνω σύμβασιν, ὁ Πατριάρχης εἶχεν ἐν Χίῳ καλόγηρον ἰδικόν του, ἐπιτηροῦντα τὰ ἐν Χίῳ ἐκκλησιαστικά. Ὁφείλον πρὸς τούτοις οἱ Γενοῦήνσιοι, νὰ δίδωσι τῷ Πατριάρχῃ κατ' ἔτος ὑπέρπυρα ἑκατὸν πεντήκοντα. Κατὰ τὴν ἐπιστολὴν ταύτην, οἱ Γενοῦήνσιοι ἠθέτησαν τοὺς ὄρους τούτους, καὶ ἀπέπεμψαν τὸν ἔξαρχον τοῦ Πατριάρχου. Παραπονεῖται ὁ Πατριάρχης ὅτι «μῖαν καὶ δις καὶ πολλακίς» περὶ τούτου ἔγραψε καὶ οὐδεμίαν ἀπόκρισιν ἔλαβε. Παρακαλεῖ ἐκ νέου τοὺς Γενοουηνσίους ἄρχοντας τῆς Χίου, τοὺς ὁποίους, καθὼς ἀκούει, καλεῖ ἀνθρώπους καλοὺς καὶ φιλοδικαίους, «ζητοῦντας καὶ τοῦ μικροτέρου ἀνθρώπου τὸ δίκαιον», ἵνα δεχθῶσι τὸν ἀποστελλόμενον Ἰερεμίαν, ὡς ἐπίτροπον αὐτοῦ, καὶ μέλλοντα νὰ περιστείλῃ τὰ ἄτοπα καὶ τὰς παρανομίας τοῦ ἐν Χίῳ ἀκεφάλου Ἑλληνικοῦ κλήρου.

Καθ' ὅλους τοὺς χρόνους τούτους, δύσφορος καὶ ἀπίστευτος ἦτον ἡ πενία τοῦ κράτους, καὶ αὐτῆς τῆς ἐν Κ/πόλει καλουμένης Μεγάλῃς ἐκκλησίας. Οἱ χρῆσοι αἰῶνες τῆς Βυζαντινῆς βασιλείας πρὸ πολλοῦ πᾶρηλθον. Τὰ βασιλικά ταμεῖα ἦσαν κενὰ ¹⁾, τῆς δὲ Μεγάλῃς ἐκκλησίας τὰ φῶτα, ἐκινδύνευον νὰ σβεσθῶσιν ἕνεκα ἐλλείψεως ἐλαίου.

Ὁ Πατριάρχης ἤδη ἀπὸ τοῦ 1324ου, περιγράφων τὴν ἔνδειαν τῆς Μεγάλῃς ἐκκλησίας καὶ τὴν πενίαν τῶν ἱεραρχῶν καὶ ἐπισκόπων, προέτρπε τοὺς ἀπανταχοῦ ἐπισκόπους, ἵνα ἕκαστος συνεισφέρῃ πρὸς θεραπείαν τῶν χρηματικῶν ἀναγκῶν αὐτῆς ²⁾. Ἡ ἱερὰ Σύνοδος ἐπέβαλλε φόρον ἐπὶ πάντων τῶν ἐπισκόπων ἀνάλογον τοῦ ἐτησίου εἰσοδήματος ἐκάστου. Ὁ κατάλογος οὗτος, συγκρινόμενος μεθ' ἑτέρου Πατριαρχικοῦ ἐγγράφου τῶν ἡμερῶν ἡμῶν ³⁾, καταδεικνύει πόσον ἐπισκοπαὶ τινες ἐμαράνθησαν, καὶ πόσον ἄλλαι ἐπλούτησαν. Ὁ τότε Μονεμβασίας διετάχθη νὰ συνεισφέρῃ ὑπέρπυρα ὀκτακόσια, ὁ Δέρκων εἰκοσιτέσσαρα, καὶ ἑβδομήκοντα πέντε, ὁ Προικοννήσου.

Ἀπὸ τοῦ 1324ου, ὅτε κατεγράφη ἡ πρὸς τοὺς ἐπισκόπους ἄνω ἐγκύκλιος τῆς Συνόδου, τὰ πράγματα ἐδεινοῦντο. Οἱ Ὀθωμανοὶ πανταχόθεν περιεκύκλουν τοὺς ἀφιλοπολέμους Βυζαντίους. Οἱ Ἰταλοὶ, κυρίως ὅμως οἱ Γενοῦήνσιοι, ἦσαν οἱ πολυτάλαντοι ἔμποροι τοῦ Βυζαντίου, καὶ τὰ ἐμπορεύματα τοῦ κράτους ἐχομί-

¹⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 788. ²⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 126. ³⁾ Γενικοὶ Κανονισμοὶ περὶ διευθετήσεως τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ Ἐθνικῶν πραγμάτων. Ἐν Κ/πόλει, 1862, σελ. 48.

ζοντο εἰς Βυζάντιον καὶ τὴν ἀλλοδαπὴν διὰ πλοίων ξένων. Ματαίως ἐγόγγυζον οἱ Βυζάντιοι κατὰ τῶν Ἰταλῶν. Ὁ ἡμέτερος αἰὼν ἐμελλε πάντας νὰ διδάξῃ, ὅτι τὸ ἐμπόριον δεόν νὰ ᾖ πάντῃ ἐλεύθερον καὶ ἀνεξάρτητον, τοῖς πᾶσι προσιτόν· εἰς τὴν ἀρχὴν ἐναπόκειται μόνον νὰ ἐπαγρυπνῇ ἐπὶ τῆς δικαίας συναλλαγῆς τῶν ἐμπορευομένων. Ἐκ τῆς ἐμπορίας τῶν Λατίνων καὶ Βυζαντίων ἐν τῷ Βυζαντινῷ κράτει, διδασκόμεθα, ὅτι πᾶν προνόμιον χαριζόμενον εἰς ἰδιώτας ἢ εἰς ἐμπορικὰς ἐταιρείας, εἶναι ζημία ἀντικρυς πάντων τῶν ἄλλων ἐμπόρων. Ἐνεκα τῶν πολλῶν προνομίων ἀπονεμηθέντων τοῖς Γενουηνοῖς, πολλοὶ Βυζάντιοι ἐν Γαλατᾷ, λάθρα τῶν ἰδίων ἀρχῶν, συνεμπορεύοντο μετὰ τῶν Ἰταλῶν. Τούτων πολλοὺς, συνελάμβανε καὶ ἐτιμῶρει ἢ ἐν Βυζαντίῳ ἀρχῇ, ἄλλους ἀπέκρυπτον οἱ ἐν Γαλατᾷ ἀρχόντες. Ἄν περὶ τοῦ πλούτου τῶν ἐν Ἀνατολῇ Ἰταλῶν ἀκριβεῖς πληροφορίας δὲν ἔχομεν, γινώσκομεν ὅμως ὅτι τὰ μεγαλοπρεπῆ τῶν Ἰταλῶν ἀνάκτορα καὶ αἱ ὑψιτενεῖς ἐκκλησίαι ἐν τῇ πατρίδι αὐτῶν, ἀνηγέρθησαν ἀπὸ τὴν πλουσίαν τῶν Ἰταλῶν ἐν Ἀνατολῇ ἐμπορίαν.

BIBLION ΤΡΙΤΟΝ.

ΑΙ ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥΔΕ ΣΩΖΟΜΕΝΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ, ΙΣΤΑΜΕΝΑΙ ΚΑΙ ΗΡΕΙΠΩΜΕΝΑΙ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

ΟΙ ΣΥΓΓΡΑΨΑΝΤΕΣ ΠΕΡΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ. ΑΡΙΘΜΟΣ ΑΥΤΩΝ ΕΠΙ ΒΥΖΑΝΤΙΩΝ. ΤΑ ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΑ ΤΕΜΕΝΗ.

Τὸ Βυζάντιον, διὰ πάντα Χριστιανόν, ἐξόχως δὲ δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας, εἶναι τόπος λίαν ἀσπαστός. Οἱ πλείστοι τῶν μεγάλων τῆς ἐκκλησίας πατέρων, ἐδῶ διέμειναν καὶ ἐδῶ ἐκήρυξαν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Ἐκ τοῦ ὑψιδμήτου τρούλου τῆς Ἀγίας Σοφίας, καταφαίνονται τὰ ὄρη τῆς Νικαίας, ἡ Χαλκηδῶν καὶ ἅπασαι αἱ Βυζαντιναὶ ἐκκλησίαι, ἐντὸς τῶν ὁποίων συνήλθον αἱ πλείσται σύνοδοι, τῶν ὁποίων τὴν μνήμην εἰσέτι ἐπιτελοῦμεν ἐν ταῖς ἡμετέραις ἐκκλησίαις⁴). Καὶ μολαταῦτα, ἐξαιρουμένης τῆς Ἀγίας Σοφίας, οὐδέποτε ἐμελετήσαμεν τὰς εἰσέτι σωζομένας ἐκκλησίας τῶν Βυζαντίων, εἰς τοὺς ὁποίους πάμπολλα ὀφείλομεν. Ἀποδεχόμενοι τὰς καχολογίας τῶν ἀλλογενῶν ἀνευ κρίσεως, ἡμελήσαμεν τὴν ἱστορίαν αὐτῶν καὶ ἀτενίζομεν τὰ ἐν Βυζαντίῳ μέχρι τοῦδε ἱστάμενα μνημεῖα, ὡς μνημεῖα ἀλλότρια τοῦ ἡμετέρου προγονικοῦ βίου. Ἐνεκα τῆς ὀλιγωρίας ταύτης, ἔμειναν μέχρι τοῦδε καὶ τοσαῦται ἐκκλησίαι, ἐπιφανῆ τῶν Βυζαντίων ἰδρύματα, οὐχὶ μόνον ἀπερίγραπτοι, ἀλλὰ καὶ παντελῶς ἀγνωστοί. Ταύτας τὰς ἐκκλησίας, τὰς πλείστας εἰς τεμένη Μουσουλμανικὰ μεταβληθείσας, γνωστάς τε καὶ ἀγνώστους, μετὰ τινων ἐτέρων Βυζαντινῶν κτιρίων, προτίθημι νὰ περιγράψω. Ἡ πρὸς τὰ πάτρια ἀγάπη τῶν ὁμογενῶν, μ' ἐνεθάρρυνε καθ' ὅλην τὴν πολυετῆ καὶ δυσχερεστάτην τῶν ἐκκλησιῶν τούτων ἔρευναν.

Ἀπεικόνισα πάσας τὰς μέχρι τοῦδε σωζομένας Βυζαντινὰς ἐκκλησίας, μετὰ πολλῆς δυσχερείας. Ἐνόσω ἡ εἴσοδος δὲν εἶναι ἐλευθέρα, οὐδόλως δυνάμεθα νὰ μάθωμεν τὴν ἔκτασιν, τὸ ὕψος καὶ τὰ ἐσωτερικὰ αὐτῶν ἐγκαλλωπίσματα.

⁴) Συναξαριστής, ἐν Κ/πόλει, 1842. Ἰουλίου 6.

Εἰς πολλάς ἐκ τούτων οὐδέποτε ἠδυνήθη νὰ εἰσέλθω. Περιεστρεφόμεθα ἐγὼ καὶ ὁ καλλιτέχνης Α. Μαναράκης, ἀπὸ μίαν εἰς ἄλλην πλευρὰν πολλῶν ἐκκλησιῶν, ἵνα εὐρωμεν θέσιν ὅθεν νὰ ἀπεικονίσωμέν τινὰς ἐξ αὐτῶν, ὑπὸ οἰκῶν ὑψιτενῶν περικυκλωμένας. Ἀνέβημεν ἐπὶ τειχῶν, εἰσῆλθομεν ἐντὸς κοιμητηρίων Μουσουλμανικῶν, εἰς παντοπωλεῖα καὶ γαλακτοπωλεῖα, εἰσεχωρήσαμεν διὰ χρημάτων εἰς παραπλησίους οἰκίσκους, ὅθεν καταφανεστέρα ἦτον ἡ ἐκκλησία. Οὐδέποτε ἠνωχλήθημεν ἀπὸ τοὺς Ὁθωμανοὺς ἱερεῖς, προθύμως διηγουμένους τὴν ἱστορίαν τοῦ ναοῦ καὶ τὴν εἰς τέμενος μεταβολὴν αὐτοῦ.

Ταῦτα προλέγω, ἵνα μὴ νομίσωσιν οἱ ἀναγνώσται ὅτι μέλλω μετὰ τῶν εἰκονισμάτων νὰ ἐκθέσω καὶ τὰ τεκτονικὰ σχέδια τῶν ἐκκλησιῶν¹). Ταῦτα μέλλουσιν ἕτεροι νὰ πράξωσιν, ὅταν οἱ πεφωτισμένοι ὑπουργοὶ τῆς Α. Μεγαλειότητος, ἐπιτρέψωσι τὴν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ταύταις ἐλευθέραν εἴσοδον, χάριν τῆς καλλιτεχνίας καὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἱστορίας. Ἐγὼ σήμερον, οὐδὲν πλειότερον ἠδυνήθη νὰ πράξω.

Ἐκτὸς τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας, τὸν ὁποῖον λεπτομερέστατα ἱστόρησαν πάμπολλοι ἀρχαῖοι συγγραφεῖς καὶ οἱ νεώτεροι χωρογράφοι τῆς Κ/πόλεως, ξένοι καὶ ἡμέτεροι²), αἱ ἄλλαι ἐκκλησίαι μνημονεύονται πολλάκις ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν Βυζαντινῶν καὶ τοῖς Συναξαρισταῖς, ἀνευ οὐδεμιᾶς περὶ αὐτῶν λεπτομεροῦς περιγραφῆς.

Εὐτυχῶς ἐν Κ/πόλει διεσώθησαν αἱ πλείσται μεγάλαι ἐκκλησίαι καὶ μοναὶ, ἐκ τῆς ὄψεως τῶν ὁποίων καταφαίνεται ἡ ἀρχιτεκτονικὴ καλλιτεχνία τῶν Βυζαντινῶν. Οἱ μὲν κίονες, οἱ πλειότεροι, ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῶν ναῶν, εἶναι Ἑλληνικοί, τὰ δὲ κιονόκρανα καὶ βάθρα, ἐλεσινὰ ἀπομιμήματα προγονικῆς καλλιτεχνίας. Ταῦτα τὰ διασωθέντα κτίρια, τεκμαίρουσι προσέτι καὶ τὴν ἀγνωσίαν πολλῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων καὶ ῥητόρων, ὑπερεπαινούντων τὸ μέγεθος τῶν ἐκκλησιῶν τούτων καὶ τὸ ἀπαράμιλλον κάλλος τῶν ἐσωτερικῶν αὐτῶν κοσμημάτων, ἐκ μαρμάρων καὶ ὑελογραφιῶν.

Αἱ πλείσται ἐκκλησίαι ἦσαν τρουλωταί³). Τὸ ἡράκλειον ἔργον τῶν ἀρχιτεκτόνων τῆς Ἀγίας Σοφίας, Ἀνθεμίου καὶ Ἰσιδώρου, ἐμιμήθησαν οἱ μεταγενέστεροι⁴). Γινώσκοντες ὅμως τὰς δαπάνας τῆς ἐκκλησίας ταύτης, οὐδέποτε

¹) Τὰς πρώτας τῶν ἐκκλησιῶν εἰκόνας ἔγραψεν, ὁ πρὸ ὀλίγου ἀποβιώσας καλλιτέχνης, Α. Μαναράκης. Αἱ εἰκόνας ἐν τῷ πονήματι τούτῳ, εἰν' ἔργα τοῦ ἐπιδεξίου λιθογράφου, κ. Δ. Γαλανάκη. ²) Παύλου Σιλεντιαρίου Ἐκφρασις τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἐν Βόννῃ, 1837.

³) «Ἐκκλησία τρουλωτὴ μονόκογχος.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 55. Δ'. σελ. 7. «ξυλότρολον καὶ δρομικὴν.» Μ. Γλυκάς, σελ. 495, 498. ⁴) Προκοπ. Τόμ. Γ'. σελ. 180. La coupole centrale... tel est le type qui se perpétue dans les monuments consacrés au culte, jusqu'à la chute de l'empire. Texier. L'Archit. Byz., σελ. 25, 77.

ἀνήγειραν ἑτέραν ἐκκλησίαν τοιαύτην, οὐδὲ τοιοῦτον τροῦλον¹⁾. Πάμπολλαι ἐκκλησῖαι ἐσκεπάζοντο διὰ τροῦλου μικροτάτου, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὀρόφου, ἀτέχνου ἀπομιμήματος τοῦ τροῦλου τῆς Ἀγίας Σοφίας. Ἐνίοτε ὁ τροῦλος ἦτο ξύλινος, στεγάζων μικρὸν μέρος τοῦ ὀρόφου. Ἄλλοτε πάλιν, ἡ ἐκκλησία ἐσκεπάζετο διὰ ξυλίνου ὀρόφου, καὶ τοιαῦται ἐκκλησῖαι, ξυλόστεγοι καλούμεναι²⁾, ἐγίνοντο συχνάκις βορὰ τῶν πυρκαϊῶν. Μία τοιαύτη, μέχρι σήμερον σωζομένη, εἶναι ἡ ποτὲ ἐπισημοτάτη ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μονῇ τοῦ Στουδίου, νῦν Μιρ-ἀχόρ-μεστζηδι, τῆς ὁποίας τὰ ἐρυμνά ἀλλὰ λεπτὰ τεῖχη, δὲν ἠδύναντο νὰ ὑποκρατήσωσι τροῦλον. Τούτου ἔνεκεν, ἀναφέρουσιν οἱ Βυζάντιοι ἐκκλησίας πολλάκις ἀνεγειρομένας, ἀλλὰς ὑπὸ σεισμοῦ καταπεσούσας³⁾ καὶ ἐκ νέου ἐκ βάρων ἀνακτιζομένας. Εἰκάζω ὅτι πολλαὶ ἐκκλησῖαι, καλούμεναι ξυλόστεγοι, κατέπεσαν ἢ ἀπετεφρώθησαν καὶ οὐδέποτε ἀνεκτίσθησαν, καθὼς συμβαίνει καὶ κατὰ τοὺς ἡμετέρους χρόνους, ὅταν πολλαὶ ἐκκλησῖαι Ἑλληνικαὶ πρὸ πολλοῦ μεταβληθεῖσαι εἰς τεμένη, ἐκ σαθρότητος κατέπεσαν ἢ ἀπετεφρώθησαν, καὶ τὸν τόπον αὐτῶν δεικνύουσιν ὁ εἰσέτι ἰστάμενος μιναρὲς καὶ οἱ περὶ τὸν ναὸν Μουσουλμανικοὶ τάφοι.

Ταῦτα προλέγω, ἵνα μὴ ἐπανέρχωμαι, περιγράφων ἐκάστην ἐκκλησίαν. Περὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῶν Βυζαντιῶν, στρατιωτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς, πολλοὶ συνέγραψαν, καὶ τοιαῦτα συγγράμματα δέον ν' ἀναγνώσῃ ὁ ἐπιθυμῶν νὰ μάθῃ τὴν τῶν Βυζαντιῶν ἀρχιτεκτονικὴν⁴⁾ καὶ ἰδίως τὴν τῶν ἐκκλησιῶν.

Τὰ δεινὰ παθήματα τῶν πρώτων Χριστιανῶν, πανταχόθεν διωκομένων, ἐνέπνευσαν τοσοῦτον φόβον, ὥστ' οἱ μετέπειτα Χριστιανοὶ ἀπεστρέφοντο οὐχὶ μόνον τὰ γράμματα τῶν Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς τοὺς ναοὺς τῶν καλουμένων ἐθνικῶν⁵⁾. Ἐνεκα τούτου παρεδέχθησαν ὡς χριστιανικώτατον τὸ σχέδιον τῆς Ἀγίας Σοφίας, ὡς τὸ μόνον ἀρμόζον εἰς λατρείαν Χριστιανῶν⁶⁾.

¹⁾ Ἡ ἐκκλησία τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, ἡ δευτέρα μετὰ τὴν Ἀγίαν Σοφίαν, ἦτο ξυλότρουλος. ²⁾ M. GLOS. λέξις ξυλότρουλος· «καὶ τὸν ναὸν τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων. . . ὀρομικὸν καὶ τοῦτον ποιήσας καὶ ξυλόστεγον.» Γ. Κωδινός, σελ. 17. ³⁾ Τῷ 14ῳ ἔτει τῆς βασιλείας Ἰουστινιανοῦ, «σεισμὸς ἐγένετο μέγας ἐν Κ/πόλει, καὶ ἔπεσον ἐκκλησῖαι, καὶ οἴκοι καὶ τὸ τεῖχος μάλιστα τὸ κατὰ τὴν Χρυσὴν πόρτην.» Γ. Κεδρηνός. Τόμ. Α'. σελ. 656, 674, 675, 804. Πολλὰς ἐκκλησίας ἀνεκαίνισε Βασίλειος ὁ Μακεδὼν, κατὰ τὸν ἴδιον συγγραφέα, Τόμ. Β'. σελ. 237. ⁴⁾ Choix d' Églises Byzantines en Grèce, par A. Couchaud Architecte. Paris. 1842. Alt Christliche Baudenkmale von Constantinopel, von W. Saltzenberg. Berlin, 1854. L'Architecture Byzantine, par Charles Texier et R. Popplewell Pullan, ἐν Λονδίῳ, 1864. Griechenland geographisch, geschichtlich und culturhistorisch. Sechster Band. Leipzig. 1870. ⁵⁾ «Καὶ διωγμὸν κατὰ Ἑλλήνων καὶ πάσης αἰρέσεως ἐκίνησεν» (δηλ. ὁ Ἰουστινιανός). Γ. Κεδρηνός Τόμ. Α'. σελ. 642, 660. Πασχ. Χρον. Τόμ. Α'. σελ. 564.

⁶⁾ Texier. L'Archit. Byz., σελ. 3.

Ἡ κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἀπέχθεια, διεσώζετο (ἐξαιρουμένων ὀλίγων τινῶν λογίων) μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ κράτους ¹⁾.

Τὰ συγγράμματα ἐκ τῶν ὁποίων ἀρνούμεθα ὅσα περὶ τῶν ἐν Κ/πόλει Ἑλληνικῶν ἐκκλησιῶν γινώσκομεν, εἶναι ἅπαντες οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς, πολιτικοὶ καὶ ἐκκλησιαστικοί, ποτὲ μὲν, μνημονεύοντες τὴν ἀνίδρυσιν, ποτὲ δὲ, τὴν ἀνακαίνισιν αὐτῶν ὑπὸ μεταγενεστέρων, εἰς τοὺς ὁποίους εἶτε ἐξ ἀγνοίας εἶτε ἐκ χολακείας, ἀποδίδουσι τὴν πρώτην αὐτῶν ἀνέγερσιν. Ἐνίοτε ὁ ναὸς καλεῖται ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ κτίτορος, καθὼς ἡ μονὴ τοῦ Κυρ Ἀντωνίου, τοῦ Κυρ Θεοδοσίου, τοῦ Μανουήλ· ἐνίοτε ἀπὸ τὸν ἅγιον ἐπ' ὀνόματι τοῦ ὁποίου ἐτιμᾶτο. Μνημονεύονται πρὸς τούτοις, πολλαὶ ἐκκλησίαι ἀφιερωμέναι εἰς τὸν αὐτὸν ἅγιον καὶ πάμπολλαι εἰς τὴν Θεοτόκον. Ἄλλοτε ἀναφέρεται ἡ θέσις τοῦ ναοῦ, ἐν τόπῳ ἀγνώστῳ, ἢ μᾶλλον ἐν τόπῳ ἀγνώστῳ ἡμῖν τὴν σήμερον. Μολονότι οὐδεμίαν πόλιν περιέγραψαν τοσοῦτοι ἐμβριθεῖς χωρογράφοι, ὡς τὸ Βυζάντιον, πάλιν αἱ πλείοτεροι τοποθεσίαι αὐτοῦ εἶναι εἰσέτι ἀγνώστοι. Ἐνεκα τῆς ἀλλαγῆς τῶν πλείστων ὀνομάτων, τῶν συνεχῶν πυρκαϊῶν, τῶν ὀλεθρίων σεισμῶν ²⁾ καὶ τῆς σημερινῆς ῥυμοτομίας τῆς Κ/πόλεως, πάντῃ ἀλλοίας τῆς ἀρχαίας, ἀκατάληπτα καὶ ἀσαφῆ εἶναι πάμπολλα διηγήματα τῶν Βυζαντίων. Τῶν συνόδων τὰ πρακτικὰ, φυλαττόμενα μέχρι τέλους τοῦ κράτους ἐν τοῖς ὑπογείοις τοῦ Θωμαίτου τρικλίνου, ἀναφέρουσιν ἡγουμένους μονῶν, οὐδέποτε ἀλλαχοῦ μνημονευομένων ³⁾. Τοιούτων μονῶν τὴν θέσιν ἀδύνατον εἶναι τὴν σήμε-

¹⁾ Τούτῳ τῷ ἔτει τῆς η' ἐπιμεμήσεως (514) ἐποίησεν ὁ βασιλεὺς Ἰουστινιανὸς διωγμὸν μέγαν κατὰ τῶν Ἑλλήνων . . . καὶ ἐθέσπισεν ὁ βασιλεὺς μὴ πολιτεύεσθαι τοὺς Ἑλληνίζοντας, μηδὲ τοὺς αἰρετικούς, εἰ μὴ μόνους τοὺς Ὀρθοδόξους Χριστιανούς.» Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 276, 354· «τοὺς δὲ τῶν εἰδώλων εἰδωλικὸς ναοὺς καταλύεσθαι προσέταξε (δηλ. ὁ Μ. Κωνσταντῖνος) καὶ ἐκκλησίας οἰκοδομεῖσθαι.» Πασχ. Χρον. Τόμ. Α'. σελ. 564. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 34, 73· «οἱ δὲ Σμυρναῖοι ὑφορώμενοι αὐτὸν (δηλ. τὸν ἐπίσκοπον Κύρον) ὡς ἑλληνόφρονα, ἠβούλοντο ἀνελεῖν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ.» Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 449· «οὐκ ἔστι δὲ νῦν χρεια τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας, διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν ψεύδους μεμεστωμένην.» Κ. Πορφυρ. Τόμ. Γ'. σελ. 42. Μαλαλᾶ Χρονογρ. σελ. 344, 346, 494. Ἐν τῷ κυνηγίῳ ἔκαυσαν εἰκόνας καὶ ἀγάλματα τῶν Ἑλλήνων. Λέων ὁ Γραμ., σελ. 102. ²⁾ Συναξ. Σεπτ. 10, Ὀκτ. 26. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 323. Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 618, 640, 656, 675. Μαλαλᾶ Χρονογρ. σελ. 363, 486. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 500.

³⁾ Ἐγένετο δὲ ἐμπρησμός, καὶ ἐκαύθη ὅτε τρικλίνος τοῦ Πατριαρχείου, ὁ λεγόμενος Θωμαίτης καὶ αἱ ὑποκάτω αὐτοῦ καμάραι, ἐνθα ἀπέκειτο τὰ σχέδη πάσης γραφῆς, ἃ ἤρμηθυσεν ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος.» Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 25· «τὴν κατὰ τὴν Πατριαρχικὴν ἐν τῷ Θωμαίτῃ . . . βιβλιοθήκην.» Ἰδ. Τόμ. Β'. σελ. 115. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 105. C. Christ. Βιβ. Β'. σελ. 144. Ἐφραίμιος, στιχ. 1887—95. Θεοφάνης. Τόμ. Α'. σελ. 723.

ρον νὰ μάθωμεν. Ἡ πάντελής σωπὴ τῶν μεταγενεστέρων Βυζαντίων περὶ τῶν εὐαγῶν τούτων οἰκῶν, μὲ πείθει, ὅτι τούτων πολλοὶ παρημελήθησαν, κατέπεσαν καὶ ἐπ' αὐτῶν ἄλλοι ἀνεκτίσθησαν.

Ἄλλα τὰ περὶ ἐκκλησιῶν καὶ μονῶν διηγήματα τῶν Βυζαντίων, συνέλεξε μετὰ τῆς γνωστῆς αὐτοῦ ἐπιμελείας, ὁ σοφὸς Γάλλος Δουκάγγιος ἐν τῇ ἐπικαλουμένῃ Χριστιανικῇ Κωνσταντινουπόλει, ἐκδοθεῖσα ἐν Παρισίοις τῷ 1680¹⁾. Πρῶτος ὁ συγγραφεὺς οὗτος κατενόησε καὶ τὴν ἱστορικὴν ἀξίαν τῶν μηναιῶν, συναξαρίων καὶ ἐν γένει τῆς ἱστορίας τῶν μαρτύρων καὶ ἀγίων τῆς ἐκκλησίας, γεγραμμένης τῆς πλείστης ἐν ταῖς τότε μοναῖς τῆς Κ/πόλεως. Ὁ ἀναγινώσκων τὸ σύγγραμμα τοῦτο τοῦ Δουκάγγιου, θαυμάζει τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ ἀνδρός, οὐδὲν παραλείψαντος ἀφορῶν τὴν τοπογραφίαν Κ/πόλεως καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν πολλῶν αὐτῆς ἐκκλησιῶν, ἀρχαίων τε καὶ νέων. Συνέλεξε καὶ ἀπὸ τοὺς Λατίνους ἱστορικοὺς τῶν σταυροφοριῶν, καὶ τοὺς ἄλλοδαποὺς περιηγητὰς, ὅσα ἐν παρόδῳ ἱστοροῦσι καὶ οὖται, περὶ τῶν ἐν Κ/πόλει τότε σωζομένων Ἑλληνικῶν ἐκκλησιῶν. Ἐπὶ τῆς Λατινοκρατίας μάλισσα, οὐχὶ μόνον μετέβαλον οὗτοι τὰς μεγάλας ἐκκλησίας εἰς Λατινικὰς, ἀλλ' ἀφῆρπασαν κατὰ τὸν συγγραφεὰ τοῦτον καὶ τὰ πλείοτερα ἱερὰ λείψανα, τὰ ὅποια καὶ αὐτοκράτορες καὶ ἱερωμένοι συνέλεξαν, ἐκ πασῶν τῶν τότε Χριστιανικῶν χωρῶν. Οἱ μετὰ τὸν Δουκάγγιον συγγράψαντες περὶ τῆς ἀρχαίας Κ/πόλεως, ξένοι καὶ ἡμέτεροι, ἀντέγραψαν πολλακίς αὐτολεξεί τὸν ἐπιφανῆ τοῦτον συγγραφεὰ, ἀνευ οὐδεμιᾶς μνείας τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ²⁾. Περὶ τῆς ἐσωτερικῆς διακοσμήσεως τῶν ἐκκλησιῶν, ὀλίγιστα λέγει ὁ Δουκάγγιος, ἐξαιρουμένης τῆς Ἀγίας Σοφίας, τὴν ὅποιαν ἀπεικόνισε καὶ ἱστῶρησε, χειραγωγούμενος κυρίως ἀπὸ τὸν Βυζαντινὸν Σιλεντιάριον.

Ἐτερον συγγραφεὰ Βυζάντιον, τὸν ὅποιον ὑπερετίμησεν ὁ Δουκάγγιος πλείοτερον πολλῶν ἄλλων, εἶναι ὁ καλούμενος Συμεὼν ὁ Μεταφραστῆς³⁾, Βυζάντιος τὴν πατρίδα καὶ πατρίκιος Λέοντος τοῦ σοφοῦ. Μετὰ τὴν ἐκστρατείαν τῆς Κρήτης, ἐπανελθὼν ὁ Συμεὼν εἰς Βυζάντιον, ἀπεσύρθη ἀπὸ τὴν τύρβην τῶν πολιτικῶν πραγμάτων καὶ ἠσπάσθη τὸν μοναχικὸν βίον. Ὁ Συμεὼν οὐχὶ μόνον συνέλεξε τοὺς ἐν Κ/πόλει εὐρισκομένους βίους τῶν ἀγίων, σωζομένους ἐν ταῖς μοναῖς καὶ ἀναγινωσκομένους ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, ἀλλ' ἰδίαις δαπάναις, ἐπεμψε

¹⁾ Constantinopolis Christiana, seu Descriptio urbis Constantinopolitanae, qualis extitit sub Imperatoribus Christianis. Libri IV. Parisiis, 1680.

²⁾ Μελετίου Γεωγραφία, ἐν Βενετίᾳ, 1807. Τόμ. Γ'. σελ. 71. Ὁ σοφὸς οὗτος ἱεράρχης κατέγραψεν αὐτολεξεί, ὅλον τὸν κατάλογον τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Δουκάγγιου. ³⁾ Συναξ. Νοεμβρίου, 9. Ὁ βίος καὶ τὰ ἔργα Συμεὼν τοῦ Μεταφραστοῦ, κατεγράφησαν ἐν τῷ 144^ω τόμῳ τῆς Πατρολογίας τοῦ Migne. Paris. 1864. Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ. Τόμ. ΣΤ'. σελ. 147.

καθ' ὄλον τὸ τότε Χριστιανικὸν κράτος, ἐν Περσίᾳ¹⁾ καὶ Αἰγύπτῳ ἱερεῖς, ἵνα συλλέξωσι καὶ ἀντιγράψωσι τῶν Ἀποστόλων καὶ μαρτύρων τοὺς βίους, ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ μέχρι τῶν τότε χρόνων.

Τὸ σύγγραμμα Συμεὼν τοῦ Μεταφραστοῦ, εἶναι ἡ βᾶσις τῶν μετέπειτα ἐκδοθέντων μηναίων καὶ συναξαρίων, ἐδῶ καὶ ἐν Εὐρώπῃ. Ὅσακις ἀναφέρει τὰς ἐκκλησίας, τὴν θέσιν αὐτῶν καὶ τὰ Χριστιανικὰ ἔθιμα τῆς Κ/πόλεως, λαλεῖ ὡς ἄνθρωπος καλῶς γινώσκων τὴν πατρίδα αὐτοῦ. Ἐν τῇ μελέτῃ ταύτῃ τῶν ἡμετέρων ἐκκλησιῶν, μεγάλως ὠφελήθη ἀπὸ τὰς γνώσεις τοῦ Μεταφραστοῦ, καὶ λέγω ὅτι, οἱ μελετῶντες τὴν Κ/πολιν, καλὸν ἵνα ἔχωσιν ἀνὰ χεῖρας καὶ κατὰ νοῦν, τὰς ὀρθοτάτας καὶ ἀληθεστάτας παρατηρήσεις τοῦ Μεταφραστοῦ, τῶν μηναίων καὶ συναξαρίων, περὶ τῆς Κ/πόλεως. Ἀδίκως μέχρι τοῦδε ἡμελήσαμεν τὰ ἱστορικὰ ταῦτα συγγράμματα, πολλῶν ἐτέρων πολυτιμότερα.

Μετὰ τὸν Δουκάγγιον, ἐξεδόθησαν τινες συγγραφεῖς Βυζαντινῶν, ἐκ τῶν ὁποίων δυνάμεθα ὀλίγα τινὰ νὰ προσθέσωμεν εἰς τὰ ἤδη γεγραμμένα τοῦ Δουκαγγίου. Πάντων ὁμως τῶν πρὸ μικροῦ ἐκδοθέντων Βυζαντινῶν συγγραμμάτων, πολυτιμότερα ἀναντιρρήτως εἶναι τὰ πρακτικὰ τοῦ ἐν Κ/πόλει πατριαρχείου, ἀπὸ τοῦ 1315ου μέχρι τοῦ 1402ου, εἰς τόμους δύο, τῶν ὁποίων ὁ πρῶτος ἐφάνη τῷ 1860ῳ καὶ ὁ δεύτερος τῷ 1862ῳ²⁾. Τὰ χειρόγραφα ταῦτα ἐπιγραφόμενα, « Συνοδικαὶ κρίσεις καὶ ἐκκλησιαστικῶν παρασημειώσεων ἔγγραφα σημειώματα, ἡ Κωδίκια τῶν συνοδικῶν παρασημειώσεων », ἀφηρέθησαν ἀπὸ τὸ πατριαρχεῖον τῆς Κ/πόλεως, μεσοῦντος τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰῶνος, τίνι τρόπῳ καὶ διὰ τίνος ἄγνοοῦμεν, καὶ ἐπωλήθησαν εἰς τὸν τότε ἐν Κ/πόλει διατρίβοντα πρέσβυν τῆς Ἀουστρίας, Βυσβέκιον, ἀποστείλαντα αὐτὰ εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς Βιέννης³⁾. Ἐμείναν μέχρι τοῦδε ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ ταύτῃ, ἕως οὗ ἐξεδόθησαν διὰ φροντίδος τῶν Κυρίων Μίκλοσιχ καὶ Μοῦλλερ. Οὐδὲν σύγγραμμα τῶν Βυζαντινῶν, προγενέστερον τῆς συντάξεως τῶν κωδικῶν τούτων, ἀφηγείται μετὰ τοσαύτης σαφηνείας καὶ ἀμεροληψίας, τὸν οἰκιακὸν κοινωνικὸν καὶ μοναστικὸν βίον τῶν Βυζαντινῶν. Πολλότατα ἐκκλησιαστικὰ καὶ μοναχὰ ἀναφέρονται ἐν τοῖς ἐγγράφοις τούτοις, πολλὰ ἀναφύμενα ἔριδες περὶ κτημάτων ἰδιωτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἐδικάζοντο ἐν τῇ μεγάλῃ Συνόδῳ, ἐκ τῶν ὁποίων διδασκόμεθα

¹⁾ Θεοφάνης. Τόμ. Α'. σελ. 36, 428, 434. « καὶ οὕτως ἐπλατύνθη ἐν Περσίᾳ ὁ Χριστιανισμός. » σελ. 425. ²⁾ Acta Patriarchatus Constantinopolitani. MCCCXV—MCCCII. ediderunt Fr. Miklosich et Jos. Müller. Τόμ. Α'. Vindobonae, 1860, Τόμ. Β'. 1862. Σάθα Μεσ. Βιβλ. Τόμ. Γ'. σελ. η'. ³⁾ Busbequii omnia. Lugd. Batavorum, 1633. Ἐν σελ. 394, λέγει ὁ συγγραφεὺς. Reporto... adhaec librorum Graecorum manuscriptorum tota plaustra, totas naves. Ἦτοι, « φέρω πρὸς τοῦτοις, βιβλίων Ἑλληνικῶν χειρογράφων ὀλοκλήρους ἀμάξας, ὀλοκλήρα πλοῖα. »

οὐχὶ μόνον τὴν οὐσιότητα πολλῶν ἱερέων, ἀλλὰ καὶ τὴν φαυλόδιον διαίταν πολλῶν μοναχῶν καὶ μοναστριῶν¹⁾.

Ἐκ τῶν νεωστὶ ἐκδοθέντων Βυζαντινῶν συγγραμμάτων καὶ χρυσοβούλλων, μανθάνομέν τινα περὶ τῶν ἐν Κ/πόλει ἐκκλησιῶν. Κυρίως ὁμως τὰ συγγράμμα-
τα ταῦτα ἀφορῶσι τὰς ἐκκλησίας καὶ μονὰς ἐκτὸς τῆς Κ/πόλεως²⁾.

Τὸ τελευταῖον σύγγραμμα, ἐκ τοῦ ὁποίου ἠρανίσθη ὅσα περὶ τῶν ἡμετέρων ἐκκλησιῶν γινώσκομεν μετὰ τὴν ἄλωσιν, εἶναι τὸ δίτομον πόνημα τοῦ Χαφῆζ Χουσεῖν Ἐφένδη, υἱοῦ τοῦ Χατζῆ Ἰσμαήλ ἐξ Ἐϊβάν σεράι, ἐνορίας πλησίον τοῦ Ἐγρῆ-καποῦ. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἐπικαλούμενον, «Κήπος τῶν τεμενῶν»³⁾, συγγραφὴν προτροπῆ καὶ δαπάνῃ τοῦ Μουστακῆμ ζαδὲ, ἐπεξεργάσθη καὶ συνεπληρώθη ὑπὸ τοῦ Σεῖδ Ἀλῆ, ἀπὸ τοῦ 1248ου μέχρι τοῦ 1253ου τῆς Αἰγείρας, ἤτοι καθ' ἡμᾶς, ἀπὸ τοῦ 1832ου μέχρι τοῦ 1837ου. Ἐξεδόθη ἐν Κ/πόλει τῷ 1281ῳ τῆς Αἰγείρας (1864). Ἐν τῷ προλόγῳ ὁ Σεῖδ Ἀλῆς λέγει, ὅτι ἐπηύξησε τὸ ἔργον τοῦ Χαφῆζ, ἐρευνήσας πάσας τὰς πηγὰς καὶ τὰ περὶ τῶν τεμενῶν σωζόμενα ἔγγραφα. Ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ, ἐμπεριέχονται πάντα τὰ Μουσουλμανικὰ τεμένη τὰ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῆς Κ/πόλεως· ἐν τῷ δευτέρῳ, τὰ τοῦ Βοσπόρου καὶ τῶν Ἀσιατικῶν περιχώρων. Ὅλα τὰ τεμένη, οὐδενὸς ἐξαιρουμένου, περιγράφονται μετὰ πολλῆς σαφηνείας. Διττῶς ὠφελήθη ἀπὸ τὴν μελέτην τοῦ πονήματος τούτου. Πρῶτον, περιγράφων πολλὰ τεμένη, λέγει ῥητῶς, ὅτι τὸ πάλαι ἦσαν ἐκκλησίαι ἢ ἀνηγέρθησαν ἐπ' ἐδάφους ἐκκλησίας. Ἀτυχῶς ὁμως, ἀμφότεροι οἱ Ὄθωμανοὶ, οὐδόλως ἀναφέρουσιν ἂν τὰ τεμένη ταῦτα ἦσαν ἄλλοτε μοναὶ ἢ ἐκκλησίαι καθολικαὶ, ποῖον τὸ ἀρχαῖον αὐτῶν ὄνομα ἢ ἐπὶ τί-
νος ἀγίου ὀνόματι ἐτιμῶντο. Τούτων τινὰ, ἠδύναντο οἱ συγγραφεῖς νὰ μάθωσιν ἀπὸ τοὺς περιρκοῦντας Χριστιανοὺς. Τούλάχιστον ἐν τῇ περιγραφῇ τινῶν μεγάλων ἐκκλησιῶν, ἠδύναντο νὰ μνημονεύσωσι τὰ Βυζαντινὰ τῶν ἐκκλησιῶν τούτων ὀνόματα, τὰ ὁποῖα μέχρι σήμερον διεσώθησαν καὶ εἰς αὐτὰ τοῦ ἡμετέρου ἀναλαφθήτου λαοῦ τὰ στόματα. Περιγράφοντες τὴν Ἀγίαν Σοφίαν, λέγουσιν ἀπλῶς, ὅτι τὸ πάλαι ἦτον ἐκκλησία. Δεύτερον καὶ τὸ μᾶλλον ἐνδιαφέρον τοῦ πονήματος τούτου εἶναι, ὅτι ἰστόρησαν τὸ ἔτος, πολλάκις δὲ τὸν μῆνα καὶ τὴν ἡμέραν τῆς μεταβολῆς τῶν ἐκκλησιῶν τούτων εἰς τεμένη Μουσουλμανικὰ.

¹⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 168, ὅπου ἰστορεῖται ὁ βίος τοῦ μητροπολίτου Φιλίππων. Ἰδ. αλ. 323, 333, 442, 443, 548. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 271. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 504.

²⁾ Ἐν ταῖς μοναῖς ἐδιδάσκοντο καὶ οἱ παῖδες τῶν ἐνοριῶν «καὶ ἐὰν παιδιὰ κοσμικὰ ἐν τῷ κοινοβίῳ μανθάνωσιν.» Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Δ'. 428, 431, β'.

³⁾ Χαδηκᾶτ-ούλ-τζεβαμί. ⁴⁾ Ἡ ἀποσιώπησις τῆς προγενεστέρως τῶν ἐκκλησιῶν τούτων ἱστορίας, καταφαίνεται ἐν ὄλοις τοῖς συγγράμμασι τῶν Ὄθωμανῶν, τῶν πραγματευ-
μένων τὰ τοῦ Βυζαντίου.

Πρὸς τούτοις μνημονεύουσι συχνότατα καὶ τοὺς μεταβαλόντας τὰς ἐκκλησίας ταύτας εἰς τεμένη.

Διὰ τοῦ συγγράμματος τούτου, συμπληροῦται ἡ ἱστορία τῶν εἰσέτι σωζομένων ἐκκλησιῶν τῆς Κ/πόλεως, τῶν ὁποίων τὴν μετὰ τὴν ἄλωσιν τύχην, οὐδεὶς Χριστιανὸς συγγραφεὺς ἱστορήσεν. Ὅλα τὰ τεμένη, τὰ ὑπὸ τῶν συγγραφέων τούτων καλούμενα ἐκκλησίαι, ἐπescέφθη οὐχὶ ἀπαξ ἀλλὰ πολλάκις. Ἀξιόπαινος εἶναι ἡ περὶ τούτων σαφῆς γνῶσις τῶν Ὀθωμανῶν συγγραφέων. Οἱ ἱερεῖς οἱ Μουσουλμάνοι, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἠρύσθη πάμπολλα περὶ τῶν ναῶν τούτων, οὐδέποτε διέψευσαν τοὺς λόγους τῶν ἄνω συγγραφέων. Ἐπescέφθη τεμένη τινὰ, ἄλλοτε ἐκκλησίας, μὴ περιγραφόμενας ἢ μνημονευόμενας ἐν τῷ συγγράμματι. Μετὰ λύπης λέγω, ὅτι πολλὰς ἐκκλησίας, ἀγνώστους μέχρι τοῦδε, ἐν Ὀθωμανικαῖς συνοικίαις εὐρίσκομένας, τῶν ὁποίων τὰς πιστὰς εἰκόνας θέλω ἐκθέσει, ἀνεκάλυψα, τῶν ὁποίων τὰ ἐπὶ Βυζαντίων ὀνόματα ἀγνοῶ. Τινῶν ἄλλων τὴν ἱστορίαν ἀφηγοῦμαι καὶ ἐκτίθημι τοὺς λόγους, οἵτινες μὲ πείθουσι νὰ εἶπω, ὅτι οὕτως ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν Βυζαντίων ἡ ἐκκλησία αὕτη.

Ἐμπεριέχει δὲ πρὸς τούτοις τὸ σύγγραμμα τοῦτο, πολυτίμους τινὰς γνώσεις περὶ τοῦ ἀρχαίου Βυζαντίου, καταγεγραμμένας ἐν ταῖς περιγραφαῖς τῶν τεμενῶν. Λέγει, ὅτι τὸ τέμενος καλούμενον τοῦ Κεχὴμ τζελεπῆ, πλησίον τῆς Κόσκας¹⁾, ἀνεγερθὲν βασιλεύοντος τοῦ Σουλτάν Σουλεϊμάν, ἦτο τὸ πάλαι σταυλὸς ἐλεφάντων. Πρώτην φοράν ἐκ τοῦ συγγράμματος τούτου μαθητόμεν, ὅτι τὸ πάλαι ἐτρέφοντο ἐν Κ/πόλει ἐλέφαντες, καὶ τὸν τρόπον τοῦ περιδόλου, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐνεκλείοντο τὰ ζῶα ταῦτα. Ἔτερον κτίριον ὅμοιον τούτου παθόν, εὐρίσκειται ὀπισθεν τοῦ Μακροχωρίου, μέχρι σήμερον καλούμενον σταυλὸς τῶν ἐλεφάντων, ἀπὸ τοὺς περιοικοῦντας γεωργοὺς καὶ ποιμένας²⁾. Περιγράφων ὁ Σεῖδ Ἀλῆς, ἕτερον τέμενος καλούμενον Σουχέδα μεστζηδὶ³⁾, ἀναφέρει τὴν λέξιν φλόρια, παραφθοράν μὲ φαίνεται τῆς Βυζαντινῆς μονῆς τοῦ Φλώρου⁴⁾. Ἄλλου ἀναφέρων τὸ τέμενος τοῦ Μπoστάν ζαδὲ⁵⁾, πλησίον τῆς Ψαμάθου, λέ-

¹⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 89, ἀρ. 15. Ἡ Κόσκα εἶναι συνοικία παρὰ τὸ τέμενος καλούμενον Λαλελή. ²⁾ Ἐλ. Φιλ. Σύλλογος, ἔτος Γ'. σελ. 69. «Τέσσαρας δὲ ἤγαγεν ἐλέφαντας (ὁ Ἡράκλειος), οὗς δὴ καὶ εἰς τοὺς ἵππικοὺς ἀγῶνας ἐθριάμβευσεν ἐπὶ τῆ τῆς πόλεως τέρφει.» Νικ. Πατριάρχου, σελ. 26. Μ. Ἀτταλιώτης, σελ. 48. Ὁ Π. Γύλλιος ἐν τῇ τοπογραφίᾳ τῆς Κ/πόλεως, 1632, σελ. 292, λέγει, ὅτι ἐτρέφοντο ἐλέφαντες ἐν κιστινήνῃ τοῦ παλατιοῦ «Τὰ Κόρου», Τουρμιστι, Τεκφούρ-Σεράϊ. Θεοφάνης. Τόμ. Α'. σελ. 354, 389. Γ. Κωδινός, σελ. 103. ³⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 128, ἀρ. 1. ⁴⁾ C. Christ. Ββ. IV, σελ. 156. Γ. Κεδρηός, Τόμ. Α'. σελ. 775. Β'. σελ. 22. Συναξ. Αὐγ. 18. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 708. Β'. σελ. 540. Λέων ὁ Γραμ., σελ. 194. Νικ. Πατριάρχου, σελ. 43.

⁵⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 62, ἀρ. 21.

γει, ὅτι καλεῖται καὶ τέμενος τοῦ Πετεινοχωρίου, ὀνόματος μέχρι σήμερον μικρᾶς κώμης πλησίον τῆς Κ/πόλεως.

Ὁ Ὄθωμανὸς συγγραφεὺς ἀναφέρει τινὰ τεμένη ἀνεγερθέντα ἐπὶ τόπου ἐκκλησιῶν, κατεδαφισθεισῶν διὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον ἢ πρὸ πολλοῦ κατηρειπωμένων. Ἀτυχῶς ὁ Σεῖδ Ἀλῆς, ἀντιγράφων τὸν πρὸ ἐτῶν συντάξαντα τὸ πονήμα Χαφῆζ Χουσεῖν, δὲν ἐπεσκέφθη ὁ ἴδιος ἅπαντα τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἱστορηθέντα τεμένη. Περιγράφει τινὰ ὡς ἱστάμενα, τῶν ὁποίων καὶ θεμέλια καὶ τείχη πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἐξηφανίσθησαν. Τοιαῦτα μεταξὺ ἄλλων εἶναι τὸ τέμενος Σιδασῆ, ὀπισθεν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ τεμένους Σελιμιέ, καὶ τοῦ ἀμαξηλάτου Βαγεζῆδ, ἐπὶ τῆς εὐνούμου πλευρᾶς τῆς λεωφόρου, ἀγούσης ἀπὸ τὰ Ἐξ μάρμαρα πρὸς τὴν πύλην τῆς Σηλυβρίας¹⁾, τοῦ ὁποίου τὸν ἐτοιμόρροπον καὶ μονήρη μιναρὲν χάριν τῆν σωτηρίας τῶν περιόικων, διέταξε νὰ κατεδαφίσωσιν, ὁ ἐκεῖθεν διαβαίνων Σουλτὰν Μαχμούδ. Περὶ τῶν κρημνισθέντων τούτων τεμενῶν, θέλω λαλήσει μετ' ὀλίγον, περιγράφων τὰς μέχρι τοῦδε ἀγνώστους ἐκκλησίας. Ταῦτα λέγω, ἵνα καταδείξω ὅτι ὁ Σεῖδ Ἀλῆς συνέγραψε πολλὰ ἔτη μετὰ τὸν πρῶτον συντάκτην τοῦ πονήματος τούτου Χαφῆζ Χουσεῖν Ἐφένδῆ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου τὰ τεμένη ταῦτα διεσώζοντο, διότι εὐκρινῶς ὑπ' αὐτοῦ περιγράφονται.

Μένει εἰσέτι ν' ἀναμνήσω ἕτερον περισπούδαστον σύγγραμμα, ἐκδοθὲν τῷ 1875φ ἐν Παρισίοις ὑπὸ τοῦ ἐραστοῦ τῶν Βυζαντινῶν γραμμάτων κόμητος Ῥιάντ²⁾. Ἐν τῷ πονήματι τούτῳ, ὁ συγγραφεὺς ἀφηγεῖται τὰς ἀρπαγὰς καὶ συλήσεις τῶν Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν ὑπὸ τῶν ἐν Ἀνατολῇ ἐμπορευομένων Ἰταλῶν, κυρίως δὲ ὑπὸ τῶν κατακτησάντων τὴν Κ/πολιν σταυροφόρων τῷ 1204φ. Ἀπαριθμῶν τὰ ἱερὰ κειμήλια καὶ λείψανα ἀρπαγέντα ἀγορασθέντα ἢ κλαπέντα ἐκ τῶν ἡμετέρων ἐκκλησιῶν, ἐμόχθησε ἵνα μάθῃ, ποῦ κατ' ἀρχὰς ἐκομίσθησαν ταῦτα, ποῦ τέλος κατετέθησαν καὶ πόσα ἐξ αὐτῶν εἰσέτι διατηροῦνται ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Εὐρώπης.

Γινώσκωμεν ἐκ τῶν ἡμετέρων συγγραφέων ἐκκλησιαστικῶν καὶ πολιτικῶν, ὅτι οὐχὶ μόνοι οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ πατριάρχαι, ἀλλὰ καὶ πλείστοι ἰδιῶται καὶ μοναχοὶ μετεκόμιζον εἰς Βυζάντιον λείψανα τῶν Ἀποστόλων καὶ μαρτύρων, εἰκόνας ἀρχαίας καὶ παντοῖα ἄλλα, ἀνήκοντα εἰς περιφανεῖς ἀγίους τῆς ἐκκλησίας. Ὅ,τι πολῦτιμον εὕρισκετο ἐν ὅλῃ τῇ χώρᾳ τῆς Παλαιστίνης, εἶχε μετακομισθῆ πρὸ πολλοῦ εἰς Κ/πολιν. Τοσαύτη ἦτο τῶν πρώτων Χριστιανῶν ἢ πρὸς τὰ λείψανα εὐλάβεια, ὥστε οὐδέποτε ἀνήγειραν ἐκκλησίαν, μονὴν ἢ εὐκτήριον οἶκον, ἀνευ τῆς καταθέσεως τιμίων λειψάνων. Ἀπὸ τὰς πόλεις καὶ κώμας τοῦ

¹⁾ Καθηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 121, ἀρ. 5, σελ. 147, ἀρ. 2. ²⁾ Des Dépouilles Religieuses enlevées à Constantinople au XIII siècle par les Latins, et des Documents Historiques nés de leur transport en Occident, par le Comte Riand. Paris, 1875.

κράτους πάντα τῶν ἐπιφανῶν μαρτύρων τὰ λείψανα, μετεφέροντο εἰς Βυζάντιον. Ἐκ τῶν ἡμετέρων συγγραφέων¹⁾, οὐδὲν ἄλλο μανθάνομεν, εἰμὴ τὰ ἐν ταῖς ἐπιφανεστέραις ἐκκλησίαις τοῦ Βυζαντίου τεθησαυρισμένα λείψανα, τῶν ὁποίων πάμπολλα ἐδεικνύοντο εἰς τοὺς πρεσβευτὰς τῶν Χριστιανῶν καὶ Μουσουλμάνων. Τὰ μέχρι τοῦδε δημοσιευθέντα τῶν Εὐρωπαϊῶν συγγράμματα περὶ τοῦ ἀνεξαντλήτου πλούτου τῶν ἐν Κ/πόλει ἱερῶν λειψάνων, τεχμαίρουσιν, ὅτι οἱ ἡμέτεροι τὰ πλεῖστα ἀπεσιώπησαν. Μνημονεύουσι μόνον τὰς ἀρπαγὰς τῶν Λατίνων, τὴν ἀπώλειάν τινων σεπτῶν λειψάνων, καὶ τὴν μεταβολὴν τῶν μεγάλων ἐκκλησιῶν καὶ μονῶν εἰς Λατινικὰς.

Εὐτυχῶς διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν ἡμετέρων ἐκκλησιῶν, διεσώθησαν ἐν Εὐρώπῃ πάμπολλα ἔγγραφα μνημονεύοντα τὰς ἐκκλησίας ἐκ τῶν ὁποίων ἀφηρέθησαν τὰ λείψανα, τὴν μετακομιδὴν αὐτῶν ἐν Εὐρώπῃ, καὶ τὸν ναδόν, ὅπου τέλος κατετέθησαν καὶ προσεκυνοῦντο. Τὰ πλεῖστα ἐκ τῶν ἐγγράφων τούτων ἐπεκυροῦντο ὑπὸ τῶν Λατίνων βασιλέων, ἀρχιερέων, καὶ τῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ λειτουργούντων, ἵνα μὴ ἀποπλανῶνται οἱ ἐν Εὐρώπῃ πιστοί. Τοσαύτη δὲ ἡ ἐν Εὐρώπῃ εὐλάβεια πρὸς τὰ λείψανα ταῦτα, ὥστε διὰ τῆς συρροῆς καὶ μεγαλοδωρίας τῶν πιστῶν, ἀνηγέρθησαν ἐπιφανεῖς ἐκκλησίαι, ἀνεκτίσθησαν γέφυραι καὶ ἀνωκοδομήθησαν φιλανθρωπικὰ καταστήματα²⁾.

Ἄλλα τὰ λείψανα δὲν ἦσαν ἐπίσης ἀρεστὰ τοῖς Λατίνοις. Προὔτιμων τὰ λείψανα ἀγίων τιμωμένων ἐν τῇ Δύσει, ἀμελοῦντες τὰ τῶν ἀγίων τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ἀγνώστων αὐτοῖς, ἢ μὴ μνημονευομένων ἐν τοῖς μαρτυρολογίοις αὐτῶν. Ἴνα δικαιολογήσωσι τὰς ἀρπαγὰς ταύτας, δὲν ἔπαυον διακηρύττοντες, ὅτι πλείοτερον τῶν Γραικῶν ἐσέβοντο τὰ λείψανα οἱ Λατίνοι³⁾. Ἔτεροι διελάλουν, ὅτι ἀνάξιοι τοσούτων ἱερῶν λειψάνων ἦσαν οἱ Γραικοί.

Μνημονεύουσιν οἱ Λατῖνοι τρεῖς ἐκκλησίας, τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, τὴν Παναγίαν τῶν Βλαχερνῶν καὶ τοῦ Βουκολέοντος, τὰς ὁποίας πλείοτερον τῶν ἄλλων, ἀπεγύμνωσαν τῶν ἱερῶν αὐτῶν λειψάνων. Ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ταύταις, ἦσαν τεθησαυρισμένα τὰ εὐαγέστερα λείψανα, τοσούτω λατρευόμενα ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν. Ἡ Ἁγία Σοφία κατεῖχε μέγα μέρος τοῦ σταυροῦ⁴⁾. Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Βουκολέοντος, εὐρισκομένη πιθανὸν ἐντὸς τοῦ ὁμωνύμου ἀνακτόρου⁵⁾ καὶ οὐδέποτε μνημονευομένη ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Βυζαντίου, ἐφυλάττοντο πάντα τὰ λείψανα τοῦ πάθους, καλούμενα ἐνίοτε καὶ θησαυροὶ τοῦ πάθους. Ταῦτα τῷ 1234ῳ μετεκομίσθησαν ἅπαντα εἰς Παρισίους⁶⁾. Ἐκ τῶν πολλῶν τούτων, ἦσαν

1) Les textes Grecs ne donnent que peu de descriptions de reliquaires. Riant, σελ. 15, ἐν σημ. 2) Riant, σελ. 13. 3) Sperantes quod in partibus transmarinis, debeat iisdem reliquiis reverentia amplior exhiberi. Riant, σελ. 9, ἐν σημ. 4) Riant, σελ. 17. 5) Ἴδ. ἀνωτέρω, σελ. 112, τὴν περιγραφὴν τοῦ ἀνακτόρου τούτου. 6) Riant, σελ. 17, 22.

μέγα τεμάχιον τιμίου ξύλου ἐν πολυτίμῳ θήκῃ φυλαττομένου, μέρος τῶν σπαργάνων τοῦ Χριστοῦ, ὁ στέφανος ὁ ἀκάνθινος, ἡ ἁγία λόγχη καὶ ὁ σπόγγος. Ἐκτὸς τῶν λειψάνων τούτων τοῦ πάθους, ἀφηρέθησαν καὶ πλεῖστα ἄλλα ἱερὰ κειμήλια, ἐκ τῶν ὁποίων καταφαίνεται ὁ φημιζόμενος πλοῦτος τῆς ἐκκλησίας ταύτης¹⁾. Τούτων τὰ πλεῖστα ἀπωλέσθησαν τῷ 1793ῳ ἐν ταῖς ταραχαῖς τῶν Παρισίων. Ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν λειψάνων τούτων, μανθάνομεν τὰ ὅσα περὶ τῆς ἀμνημονεύτου ταύτης ἐκκλησίας γινώσκομεν. Ἐν τῇ ἀκολούθῳ περιγραφῇ τῶν μέχρι τοῦδε σωζομένων ἡμετέρων ἐκκλησιῶν, μνημονεύω τὰ λείψανα καὶ κειμήλια ἀφαιρεθέντα κατὰ καιροῦς ἐξ ἑκάστης ἐκκλησίας, πρὸς γνῶσιν τῶν ἡμετέρων, διότι ἐκ τοιούτων καὶ μόνων συγγραμμάτων, δυνάμεθα νὰ συμπληρώσωμεν τὴν ἱστορίαν τῶν ἐν Κ/πόλει ἡμετέρων ἐκκλησιῶν. Τὰ περὶ τῶν Βυζαντινῶν λειψάνων προγενέστερα συγγράμματα, εἶναι μικρᾶς ἀξίας, παραβαλλόμενα μετὰ τοῦ ἐμβριθοῦς τούτου πονήματος τοῦ κόμητος Ῥιάντ.

Ἡ ὀλεθρία σύλλησις τῶν Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν ἤρχισεν ἀπὸ τῆς δωδεκάτης Ἀπριλίου τοῦ 1204ου, διαρκέσασα μέχρι τῆς δεκάτης ἑκτῆς τοῦ προσεχοῦς Μαΐου, ὅταν ἐστέφθη αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ὁ Βαλδουῖνος, καὶ ἀνέστειλε τὰς ἀρπαγὰς τῶν θεομανῶν σταυροφόρων. Αἱ ἀρπαγαὶ καὶ ἐρημώσεις τῶν ἐκκλησιῶν καὶ ἀνακτόρων, ἐξηκολούθουν μέχρι τέλους τῆς Λατινοκρατίας, ἀλλὰ τότε ὀλίγα καὶ ἄσημα λείψανα εἶχον διαφύγει τοὺς Λατίνους. Οἱ Βυζάντιοι, οἱ κατακρύψαντες ἐν τῇ πρώτῃ ὀρμῇ τῶν σταυροφόρων λείψανά τινά, δελεαζόμενοι ἀκολούθως ἀπὸ τῶν Λατίνων τὰ χρήματα, ἐπώλησαν τὰ πλεῖστα ἐξ αὐτῶν.

Μετὰ τὰ λείψανα τοῦ πάθους, ἐθήρευον τὰ λείψανα καὶ ἐνδύματα τῆς Θεοτόκου, τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, τοῦ πρωτομάρτυρος Ἁγίου Στεφάνου, τοῦ Ἁγίου Λαυρεντίου, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Οἱ Γάλλοι μάλιστα ἠμέλησαν πάντα τὰ ἱερὰ κειμήλια καὶ λείψανα τῶν Ἁγίων καὶ προφητῶν τῆς Παλαιᾶς διαθήκης, μετὰ τῆς αὐτῆς προθυμίας συλλεχθέντα ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων²⁾.

Ἐκτὸς τῶν λειψάνων, καταφαίνεται ἀπὸ ἀποστολᾶς ἐτέρας, ὅτι μετεχομίσθησαν εἰς Εὐρώπην ἱερὰ ἄμφια χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ, θυμιατήρια, σταυροὶ μεγάλοι συνήθως περιηγόμενοι ἐν ταῖς λιτανείαις τῆς Κ/πόλεως, ἐπικαλύμματα τῶν ἁγίων τραπεζῶν, χρυσοῦφανα ἱμάτια τῶν κληρικῶν, καὶ τάπητες ἐκ χρυσοῦ ἀργύρου καὶ μετάξης διὰ τὰς ἐν Εὐρώπῃ ἐκκλησίας³⁾.

Κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς συλλήσεως τῶν ἐκκλησιῶν καὶ ἀνακτόρων, πάμπολλα βιβλία τῶν ἐκκλησιῶν ἀπωλέσθησαν. Τὰ χρυσᾶ, ἀργυρᾶ καὶ ἐλεφάντινα

1) Baudouin II vient solennellement confirmer le transfert dans la Sainte-Chapelle de Paris des grandes reliques de Boukoleon. Riant, σελ. 54.

2) Riant, σελ. 29. 3) Riant, σελ. 30.

ἐπικαλύμματα τῶν βιβλίων, διεχωρίζοντο ἀπὸ τὰ βιβλία ἀπορριπτόμενα ὡς ἄχρηστα. Ἐνεκα τούτου, διεσώθησαν μέχρι τοῦδε ἐν Εὐρώπῃ πάμπολλα τοιαῦτα Βυζαντινὰ τῶν βιβλίων ἐπικαλύμματα, τεκμαίροντα τὸ πλῆθος τῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων, καὶ τὴν καλλιτεχνίαν τῶν Βυζαντινῶν χρυσοχόων.

Οἱ Βενετοὶ ἦσαν δεξιότεροι τῶν Γάλλων ἄρπαγες. Γνωρίζοντες κάλλιον τούτων τὴν Κ/πολιν, τὰ πλούτη καὶ τὴν ἀξίαν τῶν ἐν ἐκάστη ἐκκλησία τεθησαυρισμένων κειμηλίων, ἤρπασαν καὶ μετεκόμισαν εἰς Βενετίαν, τὰ πολυτιμότερα κειμήλια τῶν Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν. Ταῦτα ὁμολογοῦσιν οἱ ἴδιοι αὐτῶν συγγραφεῖς ¹⁾).

Ἐν τῇ πυρκαϊᾷ τῆς ἐπιφανοῦς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Μάρκου ἐν Βενετία, τῷ 1231ω, πάμπολλα λείψανα καὶ κειμήλια τῶν ἡμετέρων ἐκκλησιῶν ἀπωλέσθησαν. Μολαταῦτα, τὰ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ μέχρι τοῦδε σωζόμενα, τεκμαίρουσι τὸ πλῆθος τῶν τοιούτων κειμηλίων ἐν Βυζαντίῳ. Πάμπολλα χρυσοχοικὰ ἔργα Βυζαντινὰ, κόσμοῦσι τὰς θήκας τῶν λειψάνων ²⁾).

Οἱ Βενετοὶ οἱ φρονοῦντες ὅτι τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἐμελλε νὰ ἦναι διὰ παντὸς ὑποτελὲς τῇ Βενετία, δὲν ἀφῆρσαν τσαῦτα κειμήλια ὅσα οἱ Γάλλοι καὶ οἱ μετ' αὐτῶν συνεχεστρατεύσαντες Γερμανοὶ. Ἐνεκα τούτου, ἔμειναν μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τοῦ κράτους τῷ 1261ω, πάμπολλα ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ταῖς προκατεχομέναις ὑπὸ τῶν Βενετῶν.

Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἰδίων σταυροφόρων, τὰ λείψανα ἐφυλάττοντο ἐν θήκαις χρυσαῖς καὶ ἀργυραῖς, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐπεγράφετο τὸ ὄνομα τοῦ ἐγκλειομένου ἁγίου. Οἱ πλείστοι ἐκ τῶν σταυροφόρων, πάντῃ ἀπειροὶ τῆς Ἑλληνικῆς, κατέφευγον συνήθως εἰς τοὺς διερμηνεῖς αὐτῶν, Ἕλληνας τοὺς πλείστους. Μολαταῦτα, μετεκόμισαν εἰς Εὐρώπῃ λείψανα ἀσῆρων μαρτύρων, ὁμωγύμων τῶν Ἀποστόλων. Ἐνεκα τούτου, ἀνεφάνησαν ἐν Εὐρώπῃ πολλὰ τῶν Ἀποστόλων λείψανα καὶ πολλὰ τοῦ αὐτοῦ ἁγίου μέλη.

Ἐναφέρω πρὸς ἀπόδειξιν ταύτου, τὰ περὶ τοῦ Ἁγίου μανδηλίου ἱστορούμενα. Κατὰ τὸν Ῥιάντ ³⁾, τὸ Μανδηλίον τοῦτο μετεκομίσθη τῷ 1206ω ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἀπωλέσθη τῷ 1792ω. Κατ' ἄλλον συγγραφέα ⁴⁾, ἡ εἰκὼν αὐτῆ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καλουμένη τοῦ Αὐγάρου, ἐκαμίσθη ἐκ Παλαιστίνης εἰς Κ/πολιν, ὑπὸ τοῦ Ῥωμανοῦ Λεκαπηνοῦ, γαμβροῦ Ἰωαννουστάντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, μεσοῦντος τοῦ δεκάτου αἰῶνος. Ταύτην τὴν εἰκόνα φυλαττομένην ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ ἁ-

¹⁾ Riant, σελ. 52, 57. Πρὸ τῆς ἀλώσεως τοῦ 1204ου, οἱ Βενετοὶ εἶχον ἀφαιρέσει πολλὰ λείψανα, ἀπὸ πολλὰς πόλεις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. ²⁾ «Καὶ καθόλου εἶτι ἔχει ὁ Ἁγιος Μάρκος εἶναι τῆς Ἁγίας Σοφίας.» Δωροθέου Ἱστορ. Βενετίας. 1574, σελ. 374. Riant, σελ. 52. ³⁾ Σελ. 206. ⁴⁾ Del Santo Sudario. Da Pier Constantino Remondini, ἐν Γενούῃ, 1876.

νακτόρου, έδωρήσατο Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος τῷ Γενουηνοσίῳ Λεωνάρδῳ Μοντάλδῳ, τῷ 1364ῳ, χάριν εὐγνωμοσύνης. Ἀπὸ τοῦ 1388ου μέχρι τῆς σήμερον, ἡ εἰκὼν αὕτη, φυσικοῦ μεγέθους καὶ ἐπὶ λεπτοτάτου ὑφάσματος, εὐρίσκεται ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Βαρθολομαίου ἐν Γενοῦῃ. Ὁ συγγραφεὺς ἐξυμνεῖ τὴν γλυκύτητα τοῦ προσώπου τοῦ Σωτῆρος, ἀποκαλῶν τὸ ἔργον ὄλον, θαυμασίον καλλιτέχνημα ¹⁾).

Πάμπολλα ἐκ τῶν λειψάνων τούτων, κατ' ἐξοχὴν τὰ τεθησαυρισμένα ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῶν ἀνακτόρων, ἀπέστειλαν οἱ Λατῖνοι τῷ Πάπα, ἵνα διὰ προτροπῆς καὶ ἀρωγῆς αὐτοῦ, ἐνισχυθῶσιν ἐπὶ τοῦ θρόνου καὶ ἀντιστρατεύωνται ἐπιτυχῶς κατὰ τῶν πολλῶν τοῦ κράτους ἐχθρῶν. Ἄλλα ἐπωλήθησαν εἰς ἱερωμένους καὶ ἰδιώτας, ἀποστείλαντας αὐτὰ εἰς Εὐρώπην καὶ πολλὰς διὰ τῶν προσκυνητῶν καρπουμένους ὠφελείας. Τινὰ ἄλλα ἐκλάπησαν.

Ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν λειψάνων τούτων, καταχωρισθέντι ἐν τῷ τέλει τοῦ ποιήματος αὐτοῦ, ὁ Ῥιάντ μνημονεύει πάσας τὰς ἐν Κ/πόλει ἐκκλησίας ἐκ τῶν ὁποίων ἀφηρέθησαν τὰ λείψανα ταῦτα. Αἱ πλεῖσται μεγάλαι ἐκκλησῖαι καὶ μοναὶ μνημονεύονται. Δὲν ἀναφέρεται ἡ μονὴ τοῦ Δαλμάτου ²⁾, τῆς ὁποίας ὁ ἡγούμενος ἦτον ἄλλοτε ἑξαρχος τῶν ἐν Κ/πόλει μονῶν. Εἰκάζω, ὅτι ἡ μονὴ αὕτη μετὰ τὸν Κοπρώνυμον μεταβλήθεισα εἰς στρατῶνα, οὐδέποτε πλέον ἀνωκοδομήθη.

Ἄτυχῶς τὰ πλείοτερα λείψανα τῶν Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν μετακομισθέντα εἰς Εὐρώπην, καθ' ὅλην τὴν ἐν Κ/πόλει κυριαρχίαν τῶν Λατίνων, ἀπωλέσθησαν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀναμορφώσεως καὶ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ³⁾.

Διαιρῶ τοὺς εὐαγεῖς οἴκους τῶν Βυζαντινῶν, εἰς τρεῖς τάξεις· εἰς ἐκκλησίας, καθολικὰς πολλαχίς καλουμένας ⁴⁾, ὅπου συνεκκλησιάζοντο ἄνδρες καὶ γυναῖκες, εἰς μονὰς ἀνδρῶν, καλουμένας ἀνδρώας ⁵⁾, καὶ γυναικῶν γυναικείας,

1) Il volto del Redentore di grandezza naturale, di colore rosso assai oscuro, ma di bellissimo disegno, e di uno sguardo severo e dolce così che e una meraviglia a riguardarlo. Σελ. 6. Περὶ τῆς εἰκόνης ταύτης ἐπὶ Βυζαντινῶν, πρὸ Κεδρηνοῦ, Τόμ. Α'. σελ. 308. ²⁾ Κ/πολις Βυζ., Τόμ. Α'. σελ. 303. ³⁾ En France . . . beaucoup des produits religieux de l'art grec ou latin du moyen âge ont succesivement disparu: les troubles de la Reforme et la Revolution ont sacrifié presque tous les autres. Riand, σελ. 175. ⁴⁾ «Οὐσης πρότερον καθολικῆς ἐκκλησίας, αὐτὸς δὲ Φώτιος ἐποίησεν αὐτὴν μονὴν γυναικείαν.» Γεωργ. Μοναχοῦ βίος τῶν Νέων Βασιλέων, σελ. 844. «Καθολικὴ γὰρ ἦν ἡ ἐκκλησία.» Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 656. ⁵⁾ Ἐνίοτε καὶ ἀνδρείας· «καὶ μονὴν πεποίηκε ἀνδρείαν.» Γεωργ. Μοναχοῦ βίος τῶν Ν. Βασιλέων, σελ. 842, 860. Αἱ μοναὶ καλοῦνται καὶ σεμνεῖα. Γεωργ. Ἀκροπολίτης, σελ. 92.

καὶ εἰς εὐνούχων ὀλίγας τινάς ¹). Μοναὶ τινες ἐκαλοῦντο βασιλικά, ἄλλαι πατριαρχικά, ἀνήκουσαι τῷ Πατριάρχῃ. Ὑπῆρχον πρὸς τούτοις, καὶ οἴκοι εὐκτήριοι ἢ ἀπλῶς εὐκτήρια καλούμενοι, μικραὶ ἐκκλησίαι ἐντὸς τῶν οἴκων ἐπισήμων πολιτῶν ²). Ἐν τοιοῦτον εὐκτήριον διεσώθη μέχρι τῆς σήμερον.

Εἰς τὰς ἐπιφανεῖς μονάς, ὕπῆρχον ἐνίοτε πολλαὶ ἐκκλησίαι ἢ θυσιαστήρια, χάριν τοῦ περιοικοῦντος λαοῦ, μὴ συγχωρουμένου νὰ ἐκκλησιάζηται μετὰ τῶν μοναχῶν καὶ μοναστηρίων. Λέγουσι τὰ Πατριαρχικά ἔγγραφα· «ἵνα πρῶτον μὲν ἐκτελῶνται αἱ τρεῖς λειτουργίαι καθ' ἐκάστην ἑβδομάδα, ἡ μὲν πρώτη κατὰ τὴν πέμπτην ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος, ἐν τῷ καθολικῷ ναῷ τοῦ μοναστηρίου, αἱ δὲ λοιπαὶ δύο, τὴν τρίτην καὶ τὸ σάββατον, ἐν ἑτέρῳ τοῦ μοναστηρίου θυσιαστηρίῳ » ³). Μοναὶ τινες ἦσαν κοινόδια μοναχῶν καὶ μοναστηρίων, καὶ ἔνεκα τῶν πολλῶν σκανδάλων, ἐκλείσθησαν ἀπὸ τινος Πατριάρχου ⁴). Ὑπῆρχον ἐν ταῖς μοναῖς καὶ ἀδελφάτα, τῶν ὁποίων τινὰ ἐκαλοῦντο παραπεμπτά, διότι οἱ ἀδελφοὶ ἠδύναντο νὰ μεταφέρωσιν αὐτὰ εἰς ἑτέραν ἐκκλησίαν ⁵).

Ὅλαι αἱ μοναὶ περιβάλλοντο μ' ἐρυμνὰ τεῖχη ⁶). τοιαῦτα εἶναι τὰ κολοσσιαῖα τεῖχη τὰ μέχρι σήμερον ἰστάμενα, ἐρυμνότερα καὶ αὐτῶν τῶν χερσαίων τευχῶν, φαίνόμενα ἐκ δεξιῶν εἰς τὸν ἀναβαίνοντα τὸν λόφον τοῦ τεμένους Ζεῖρέκ, πάλαι μονῆς τοῦ Παντοκράτορος Χριστοῦ. Οἱ περίβολοι τῶν τοιούτων μονῶν σήμερον δὲν σώζονται. Ἀναφαίνονται ὁμως ἐκ πλαγίων καὶ ὀπισθεν πολλῶν τεμενῶν

¹) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 13. Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 645. Ζωναράς, σελ. 135. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 376, 704. Β'. σελ. 461. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 365· «ὡσαύτως ἔπιτσεν εἰς τοὺς λεγομένους τόπους τὸν Ἅγιον Λάζαρον, κατασκευάσας μονὴν ἀνδρείαν εὐνούχων.» Λέων ὁ Γραμ., σελ. 274. «Εὐνοῦχος ἱεραταί, ἐκτομίας δὲ οὐ.» Συμ. Μεταφραστῆς, Τόμ. Α'. σελ. 237, 241. Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. ΣΤ'. σελ. 295.

²) Συναξ. Αὐγ. 11· «ἐν εὐκτήριοις οἴκοις ἐνδοθεν οἴκων οὐκ ἐπιτελέσωσι βάπτισμα.» Συμ. Μεταφραστῆς, Τόμ. Α'. σελ. 285, 289. Δούκας, σελ. 611. ³) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 261. Μοναὶ τινες παρεχωρήθησαν εἰς τοὺς πατριάρχας τῆς Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων, ἵνα ἐν ταύταις καταλύσωσιν οἱ ἐν Κ/πόλει διατρίβοντες τῶν πατριαρχείων τούτων μοναχοὶ. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 380. Ἄλλων μονῶν μοναχοὶ ἐκαλοῦντο ἐξωμονίται καὶ ξενοκουρίται. Μ. Glos. λέξ. ἐξωμονιτάτον. ⁴) «Καὶ πᾶν αὐτοῖς εἰσεφθάρη τὸ ἐναντίον . . . καὶ ἔργα πράττουσι μὴ τοι γε μοναχῶν, ἀλλ' οὐδὲ Χριστιανῶν ἀπλῶς ἄξια . . . ἀπ' ἀλλήλων διαιρεθῆναι τὰ μοναστήρια.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 81. Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Β'. 637, ΣΤ'. σελ. 380. ⁵) «ἐπ' ἀδείας ἔχειν παραπέμπειν αὐτὸ, ὅπου καὶ βούλοιο.» Ἰδ. σελ. 436. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 317. Β'. σελ. 353, 424, 425. ⁶) Ὁ περικλειόμενος χώρος ἐκαλεῖτο περίβολος, ἐνίοτε καὶ πρόναος. C. Christ. Βιβ. Γ'. σελ. 18, 20. Παρὰ τοῖς Λατίνοις atrium. Texier. L'Arch. Byz., σελ. 10. Περὶ τῶν περιβόλων τῶν ἐκκλησιῶν, πρβ. Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Β'. σελ. 480, 481.

ἐκτενεῖς κῆποι καὶ κοιμητήρια Μουσουλμανικά, κατέχοντες τὸν τόπον τοῦ πάλαι περιβόλου, καὶ ἀνήκοντες σήμερον εἰς τὸ τέμενος. Ἐντὸς τοῦ περιβόλου ἢ τῶν κήπων, ἀνορύττονται πολλακίς ἐπιτύμβιοι ἐπιγραφαὶ καὶ χίονες μαρμάρινοι. Ταῦτα, θέλω περιγράψαι ἐκτενέστερον ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐκάστης ἐκκλησίας.

Ὅλαι αἱ μεγάλαι μοναὶ εἶχον ἐντὸς τῶν ἐκτενῶν αὐτῶν περιβόλων, κιστέρνας σιτοθελῶνας καὶ οἰνοθήκας. Ὁ Βουονδελμόντης μνημονεῦει τὴν κιστέραν τῆς μονῆς τοῦ Παντοκράτορος, τοῦ Παντεπόπτου καὶ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων. Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἐδώρησατο εἰς τὰς ἐκκλησίας σιτομέτρια, ἵνα ἐκ τούτων διατρέφωνται χῆραι καὶ ὀρφανά.

Τὰ ξύλινα παραπήγματα ἐπὶ τῆς παραλίας καὶ παρὰ τὰς ἀποβάθρας, ἐδέσποζον «πλέον τῶν λοιπῶν», τὰ πτωχοτροφεῖα, νοσοκομεῖα καὶ οἱ λοιποὶ εὐαγεῖς οἴκοι καὶ φροντιστήρια. Ἐν τοῖς ἐγγράφοις τῶν Γενουηνησίων, μνημονεῦονται πολλαὶ μοναὶ κατέχουσαι τὰς ἀποβάθρας. Αἱ ἐκκλησίαι συνήθως ἐδίδον βοήθειαν τοῖς ἀπόροις χρεωφειλέταις ⁴⁾.

Φρονῶ ὅτι ἐκτὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, οὐδεμία ἐκκλησία ἐκ τῶν καλουμένων καθολικῶν εἶχε τὸ μέγεθος καὶ τὰ πλούτη τῶν ἐν ταῖς μοναῖς ἐκκλησιῶν. Ἐνεκα τούτου διέσωσαν αὐτὰς οἱ Ὀθωμανοὶ, ἐνῶ πλείστα ἄλλαι κατέπεσαν ἢ κατηδαφίσθησαν πρὸς ἀνέγερσιν τεμενῶν.

Αἱ ἐκκλησίαι μνημονεῦμεναι καθ' ὅλην τὴν βασιλείαν τῶν Βυζαντίων, φαίνονται ταπειναί, συγκρινόμεναι μετὰ τῶν ἐν τῇ ἐσπερίᾳ Εὐρώπῃ Λατινικῶν ἐκκλησιῶν καὶ αὐτῶν τῶν ὑψιτενῶν τεμενῶν, ἀνεγερθέντων ἐδῶ καὶ ἀλλαχόσε ὑπὸ τῶν Μουσουλμάνων. Πρὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, ἐκκλησίαι μεγάλαι πιθανὸν δὲν ἀκιδρύθησαν ἐν Βυζαντίῳ· λέγω πιθανόν, διότι οὐδεμία μέχρις ἡμῶν διεσώθη ἐκτὸς τῆς μονῆς τῆς Χώρας, τὴν ὁποίαν πολλακίς ἀνέκτισαν καὶ ἀνεκαίνισαν οἱ Βυζάντιοι. Τούτων τὰς πλείστας ἀνήγειραν ἐπὶ ναῶν Ἑλληνικῶν ἠρειπωμένων καὶ ἰσταμένων ²⁾. Οὐδέποτε ἠδύνατο ἰδιῶται ἢ κοινότητες πτωχαὶ ν' ἀνεγείρωσι πολυδάπανα κτίρια. Οἱ τότε Χριστιανοὶ συνεκκλησιάζοντο ἅπαντες ἐντὸς τοῦ ναοῦ, οἱ μὲν ἄνδρες δεξιόθεν, αἱ δὲ γυναῖκες ἀριστερόθεν, χωριζόμενοι διὰ τοῦ χοροῦ· ὅθεν καὶ ἡ ἀπ' ἀρχῆς διαίρεσις πάσης ἐκκλησίας εἰς τρεῖς ὑποστάσεις. Ἐπὶ Λικινίου, ἔνεκα τῆς ἐπιμιξίας γυναικῶν καὶ ἀνδρῶν ἀποστρεφομένης ὑπὸ πάντων τῶν ἐν Ἀνατολῇ βιούντων, διετάχθησαν αἱ γυναῖκες,

⁴⁾ Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 588. Θεοφάνης. Τόμ. Α'. σελ. 43. Μ. Ἀτταλιώτης, σελ. 278. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 448. ²⁾ «Τοὺς δὲ ναοὺς τῶν Ἑλλήνων κατέστρεψεν ἕως ἐδάφους (Θεοδόσιος ὁ βασιλεὺς). Κωνσταντῖνος. . . τὰ ἱερὰ μόνον ἐκλείσει καὶ τοὺς ναοὺς τῶν Ἑλλήνων.» Πασχ. Χρον. Τόμ. Α'. σελ. 564. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 34, 42. Κατὰ τὸν Γ. Κωδινόν, σελ. 430, ἡ Ἁγία Σοφία ἀκιδρύθη ἐπὶ εἰδωλείου. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 656.

ἵνα ἐκκλησιάζωνται ἐν τῷ ὑπερώῳ καλουμένῳ γυναικωνίτης, κατηχούμενον, καὶ παρ' ἡμῖν σήμερον γυναικεῖον ¹⁾). Τὴν διαταγὴν ταύτην παρεδέχθησαν καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν πατέρων. Πρὸς τούτοις, ἵνα μὴ συμβαίνωσι σκάνδαλα καὶ συνεννοήσεις μετὰ τῶν ἄνω ὀρωμένων γυναικῶν, παραπετάσματα, βῆλα καλούμενα, ἐκάλυπτον τὰς γυναῖκας ²⁾). Οἱ κατηχούμενοι ἢ οἱ ποθοῦντες νὰ γένωσι Χριστιανοί, σπανίως εἰσῆρχοντο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἴσταντο ἀκρωμένοι τὴν ἱερὰν λειτουργίαν πρὸ τῶν προθύρων τοῦ ναοῦ. Χάριν τούτων καὶ τῶν μετανοούντων, ἀποβληθέντων τῆς ἐκκλησίας, ἔνεκεν ἀνομημάτων καὶ φαύλου βίου, ἀνήγειραν οἱ Χριστιανοὶ τὸν ὑπόστεγον νάρθηκα, ἵνα προφυλάττωνται οἱ ἐκεῖσε ἰστάμενοι ἀπὸ ὑετὸν καὶ χιόνα ³⁾).

Ταῦτα κάλλιστα καταφαίνονται ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀγίας Σοφίας, καὶ διαφωτίζουσι τὴν μετέπειτα ἀρχιτεκτονικὴν τῶν Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν ⁴⁾). Προϊόντος τοῦ χρόνου, ὅταν οἱ πολῖται ἦσαν ἅπαντες Χριστιανοί, οἱ Βυζάντιοι ἀνήγειραν τὰς ἐκκλησίας αὐτῶν ἐπὶ τοῦ πρώτου τούτου σχεδίου τῆς Ἀγίας Σοφίας, ὅταν πάμπολλα μέρη τοῦ ναοῦ ἀνεγερθέντα διὰ τοὺς πρώτους Χριστιανοὺς, καὶ τοὺς προσερχομένους τῇ ἐκκλησίᾳ ἐθνικοὺς, ἦσαν πάντῃ περιττά ⁵⁾). Ἡ περιώνυμος μονὴ τοῦ Στουδίου, ἔνθα γυναῖκες οὐδέποτε εἰσῆρχοντο ⁶⁾), ἔχει εὐρύχωρον γυναικωνίτην, καὶ ἐκ τούτου εἰκάζω, ὅτι ἀνηγέρθη τὸ πρῶτον ὡς καθολικὴ ἐκκλησία, μεταβληθεῖσα ἀκολούθως εἰς μονήν. Ἡ μονὴ τοῦ Παντοκράτορος, μεγαλοπρεπὲς ἴδρυμα, εἶναι ἄνευ γυναικωνίτου. Ἐξαιρουμένων ὀλιγίστων ἐκκλησιῶν ἅπασαι ἔχουσι νάρθηκα, καὶ τινες, ὑπερῶον μικρὸν ὑπεράνω τῆς βασιλικῆς καλουμένης πύλης. Ἐνεκα τῆς ἐν τῷ ὑπερώῳ στάσεως τῶν γυναικῶν, αἱ Βυζαντιναὶ ἐκκλησίαι δὲν εἶχον ἀνάγκην τοσοῦτου χώρου ὅσον αἱ Λατινικαί, ἔνθα ἀπ' ἀρχῆς συνεκκλησιάζονται ἀνάμιξ γυναῖκες καὶ ἄνδρες.

Ἐκ τῆς ἀρχαίας στάσεως τῶν γυναικῶν ἐν τῇ ἀριστερᾷ πλευρᾷ τοῦ ναοῦ, ἐπεκράτησεν ἐν ταῖς Βυζαντιναῖς ἐκκλησίαις ἡ ἀριστερόθεν ἄνοδος πρὸς τὰ ὑπε-

¹⁾ «Διὸ δὴ δεύτερον νόμον ἐτίθει, μὴ δεῖν προστάττειν ἄνδρας ἅμα γυναῖξιν ἐπὶ τὰς τοῦ Θεοῦ παρεῖναι εὐχάς.» Πατρολ. Τόμ. Κ'. Βιβ. Γ'. Κεφ. 53. Texier. L'Archit. Byz., σελ. 9' «καὶ ἡ βασίλισσα Εἰρήνη... ἀνήλθεν... εἰς τὰ κατηχούμενα τῆς ἐκκλησίας.» Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 697. ²⁾ «Παραπετάσμασιν ἐπιτρέψας τὰ ὑπερῶα διαττιχίζεσθαι.» Συμ. ὁ Μεταφραστής, Τόμ. Α'. σελ. 1113, ἐν τῷ βίῳ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου.

³⁾ Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Δ'. σελ. 405. Περὶ τῆς ἐν τῷ νάρθηκι στάσεως τῶν τεσσάρων τάξεων τῶν μετανοούντων, πρβ. σελ. 363, τοῦ ΣΤ'. Τόμου. ⁴⁾ Texier. L'Archit. Byz., σελ. 77. ⁵⁾ «Πολλὰ γὰρ τῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις πάλαι γινομένων, νῦν ἄλλως ἐκράτησε γίνεσθαι.» Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Γ'. σελ. 194. ⁶⁾ «Κωλύει, οὐ μόνον τὸ καταμεῖναι γυναῖκα ἐν ἀνδρῶν μοναστηρίῳ, ἢ τὸ ἀνάπαλιν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὄλωσ εἰσελθεῖν ἐν αὐτῷ, χάριν οἰκασθήποτε ὑποθέσεως.» Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Β'. σελ. 629.

ρῶα. Αἱ τρεῖς θύραι τῶν ἐκκλησιῶν, διὰ τῶν ὁποίων ἐκ τοῦ νάρθηκος εἰσῆρχοντο εἰς τὸν ναόν, εἶναι ἐκ τῶν πρώτων σχεδίων, διότι διὰ τῆς δεξιᾶς εἰσῆρχοντο οἱ ἄνδρες, διὰ τῆς ἀριστερᾶς αἱ γυναῖκες καὶ διὰ τῆς μέσης καλουμένης βασιλικῆς, οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ βασιλεῖς.

Ἐπῆρχον ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου καὶ εὐαγεῖς οἴκοι ξένων ἐθνῶν. Εἶχόν τινες οἱ Λατίνοι, ἐν τῇ παραλίᾳ τοῦ λιμένος, τοὺς ὁποίους ἀνέμνησα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Γενουησίου ἐμπορείου. Τὸ Πασχάλιον τὸ χρονικὸν μνημονεῖ ἐκκλησίαν τῶν Γότθων ἐν Κ/πόλει τῷ 399ῳ¹⁾. Ἡ ἐκκλησία αὕτη πυρποληθεῖσα, οὐδέποτε πλέον ἀνηγέρθη ὡς Ἀρειανίζουσα. Οἱ Μωαμεθανοὶ εἶχον τέμενος μνημονευόμενον κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος, κείμενον πρὸς ἀνατολὰς τῆς συνοικίας τῆς ἐμπορικῆς τῶν Γενουησιῶν. Μετὰ τὸν ἐμπρησμόν τοῦ τέμενους τούτου, κατόκησαν οἱ Μωαμεθανοὶ παρὰ τὴν πύλην τοῦ Ἁγίου Αἰμιλιανοῦ, νῦν Δαουδ-πασᾶ-καπουσοῦ, ἐπὶ τῆς Προποντίδος. Οἱ τάφοι τῶν ἐν Βυζαντίῳ πρὸ τῆς ἀλώσεως ἀποβιωσάντων Μωαμεθανῶν, ἀνευρίσκοντο ὡς πρὸ τινων χρόνων, ἐν τῷ Μουσουλμανικῷ κοιμητηρίῳ, ὅπισθεν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ναυστάθμου.

Μνημονεύεται πρὸς τούτοις μονὴ τῶν Ἀρμενιανῶν, πιθανὸν τῶν Ἀρμενίων, καὶ Ἀρμένιοι ἐν Κ/πόλει, κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα²⁾. Ἄπαντες οἱ ξένοι ἐνεταφιάζοντο ἐν τόπῳ καλουμένῳ Πανδέκτη³⁾.

Εἶπον ἀρχήτερα ὅτι ἡ ῥυμοτομία τῆς σημερινῆς Κ/πόλεως εἶναι πάντῃ διάφορος τοῦ ἀρχαίου Βυζαντίου καὶ τοῦτο ἐξάγω ἐκ τῶν ἡμετέρων σωζομένων ἐκκλησιῶν, εὐρισκομένων σήμερον τῶν πλείστων ἐπὶ τῶν διόδων καὶ λεωφόρων, ἐνῶ τὸ πάλαι ἅπασαι αἱ ἐκκλησίαι, καθὼς αἱ σημεριναί, εἶχον περιβόλον.

Προσεπάθησα, ὅσον τὸ κατ' ἐμὲ, ἵνα ἀπεικονίσω τὰς ἐκκλησίας, μετὰ τῆς κόγχης σωζομένης ἐν ταῖς πλείσταις αὐτῶν. Εἷς τινες, τεῖχη ὑψηλὰ, μεγάλοκλαδοὶ πλάτανοι καὶ κυπάρισσοι ἐπισκιάζουσι τὴν κόγχην, καὶ μικρὸν μέρος τῆς ἐκκλησίας φαίνεται ἐκ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς. Ἡ ἐν ταῖς πλείσταις ἐκκλησίαις σωζομένη κόγχη καὶ ὁ μιναρὲς ὁ μετέπειτα ἀνεγερθεὶς παρὰ τὸν ναόν, καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῶν τειχῶν τοῦ ναοῦ, εἶναι γνωρίσματα σαφέστατα πολλῶν Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν, μεταβληθεισῶν εἰς τεμένη. Ἐν γένει, τῶν μὲν ἐπιφανεστέρων τεμενῶν τὰ τεῖχη, εἶναι ἐκ λίθου λαξευτοῦ, τῶν δ' ἐκκλησιῶν, καθὼς τῶν πλειοτέρων Βυζαντινῶν τειχισμάτων, ἐκ λίθου καὶ ὀπτῆς πλίνθου, ἐπικεκαλυμμένα ἄλλοτε διὰ κονιάματος πρὸ πολλοῦ καταπεσόντος⁴⁾.

¹⁾ «Καὶ ἐκὰθ ἡ ἐκκλησία τῶν Γότθων σὺν πολλῷ πλήθει Χριστιανῶν.» Τόμ. Α'. σελ. 567. Β'. σελ. 406. ²⁾ Βασιλεύοντος τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, τῷ 967ῳ, «διαμάχη τις μετὰ τὸ Βυζαντίων καὶ Ἀρμενίων συνέβαινεν ὡς πολλοὺς πρὸς τῶν Ἀρμενίων τρωθῆναι τῶν ἀστυκῶν.» Δέων ὁ Γραμ., σελ. 64. «καὶ τὸν ἐντιμότατον ἐπίσκοπον τῶν ἐνταῦθα Ἀρμενίων.» Ἐν ἐπιστολῇ τοῦ Πατριάρχου τῷ Καθολικῷ τῶν Ἀρμενίων. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 158, 161. C. Christ. Βιβ. Α'. σελ. 153. ³⁾ Συναξ. Ἰουλίου 29. ⁴⁾ «La brique

Ἀνέμνησα τὴν κόγχην τῶν ἐκκλησιῶν, ὅτε μὲν στρογγύλην, ὅτε δὲ τρίκογχον, μετὰ τοῦ ἡμιτρούλου τῆς, διότι ἐν τῇ πλευρᾷ ταύτῃ τοῦ ναοῦ, ὑπὸ τὴν ἀγίαν τράπεζαν, ἦτο συνήθως ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, κυρίως δὲ ἐν ταῖς μοναῖς, ὑπόγειον, ὅπου ἐνεταφιάζοντο οἱ ἡγούμενοι τῶν μονῶν, καὶ οἱ ἐπὶ σοφίᾳ καὶ ἀρετῇ διαπρέψαντες Χριστιανοί. Μέχρι σήμερον, πιθανὸν σώζονται πολλοὶ τάφοι τοιούτων ἀνδρῶν, ἐν ταῖς μεγάλας μοναῖς ταῖς εἰσέτι σωζομέναις¹⁾.

Μένει, πρὶν ἀρχίσω τὴν περιγραφὴν ἐκάστης ἐκκλησίας, νὰ μάθωμεν πόσας ἐκκλησίας ἀνήγειραν οἱ Γραικοὶ ἐντὸς τοῦ περιτετριχημένου Βυζαντίου.

Ἐν τῷ ἄνω συγγράμματι τοῦ Δουκαγγίου, κατεγράφησαν πᾶσαι αἱ ἐκκλησίαι, αἱ μοναὶ καὶ τὰ εὐκτήρια τῶν Βυζαντινῶν. Λέγω μετὰ θάρρους, ὅτι ἐν ὅλῃ τῇ πολυτόμῳ συλλογῇ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων, οὐδεμία σχεδὸν ἐκκλησία μνημονεύεται, μὴ καταγεγραμμένη ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ Δουκαγγίου.

Κατὰ τὸν κατάλογον τοῦτον τοῦ πολυμαθοῦς Δουκαγγίου γενόμενον μετὰ τῆς συνήθους αὐτοῦ ἐπιμελείας, εἶχον οἱ Βυζαντινοὶ ἐκκλησίας τιμωμένας ἐπ' ὀνόματι

τῆς Ἀγίας Σοφίας.	1	τῶν Προφητῶν.	12 ³⁾
τοῦ Χριστοῦ.	1	τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων.	29 ⁴⁾
τῆς Ἀγίας Δυνάμεως.	1	τῶν Μαρτύρων.	84 ⁵⁾
τοῦ Ἀγίου Πνεύματος.	1	τῶν Ἀγίων Παρθένων.	25 ⁶⁾
τῆς Ἀγίας Τριάδος.	1	Ἀγίων ἐτέρων.	9
τῆς Θεοτόκου.	36 ²⁾	τῶν Ἐννέα Ταγμάτων.	1
τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ.	11		
		ὅλας	212

était employée, de préférence, pour la construction des églises; elle se prête mieux à tous les caprices de l'architecture. Texier. L'Archit. Byz., σελ. 5.

¹⁾ Συναξ. Ἀπριλ. 6' «ὄπισθεν τοῦ Ἀγίου βήματος ὑποκάτω τοῦ ἐδάφους, ἦτο τόπος κατασκευασμένος ὡσάν κοιμητήριον, διὰ νὰ ἀποτίθενται ἐκεῖ τὰ τίμια λείψανα τῶν Ἀγίων.» Ἰδ. Νοεμβ. 12, πρβ. καὶ τὴν σημ. ἐν σελ. 87 τοῦ Νοεμβ. «ἐν τῇ ἀνακομιδῇ τοῦ λειψάνου τοῦ Ἀγίου Νικολάου.» Μαΐου 20. «Τὸ σῶμα τοῦ Ἀγίου Χρυσοστόμου ἐτέθη ὑπὸ τὸ θυσιαστήριον τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων.» Ἰδ. Σεπ. 27, Ὀκτ. 12. Γ. Κωδινός, σελ. 72. Λέων ὁ Γραμ., σελ. 107' «τὸ δὲ ἅγιον Βῆμα ἐκείσε εἰάθη διὰ τὰ ἐν αὐτῷ κείμενα τίμια λείψανα πατριαρχῶν τε καὶ Ἀποστόλων.» Ὁ λόγος περὶ τοῦ ναοῦ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων ἀνακαινισθέντος ὑπὸ τῆς γυναικὸς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, Θεοδώρας. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 499.

²⁾ Ἡ Κ/πολις ἦτο κυρίως ἀφιερωμένη τῇ Θεοτόκῳ. C. Christ. Βιβ. Γ'. σελ. 30. ³⁾ Αἱ ἐκκλησίαι αὗται ἐκαλοῦντο καὶ προφητεῖα. C. Christ. Βιβ. Γ'. σελ. 4. ⁴⁾ Ἐκαλοῦντο καὶ ἀποστολεῖα' «ἐν τῷ σεπτῷ ἀποστολεῖα.» Φραντζῆς, σελ. 255. ⁵⁾ «Μαρτύρια» «τὸ λείψανον τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας καὶ κατετέθη ἐν τῷ μαρτυρίῳ αὐτῆς τῷ ὄντι ἐν τοῖς Δομνίνου ἐμβόλοις.» Μ. Glos. λέξ. μαρτύριον. ⁶⁾ Παρθενεῖα, Monasteria virginum, ἐνίοτε καὶ παρθενῶνες. Μ. Glos. λέξ. παρθενεῖα.

Εἶχον μονὰς ¹⁾ τιμωμένας ἐπ' ὀνόματι			
τοῦ Χριστοῦ.	8	τῶν Μαρτύρων.	23
τῆς Θεοτόκου.	12	τῶν Ἁγίων Παρθένων.	4
τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ.	3	Ἁγίων ἐτέρων.	91
τῶν Προφητῶν.	10		
τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων.	7		
		ὅλας	158 ²⁾
		Ἐκκλησίας	212
		Ὅλας	370

Ἐν τῷ καταλόγῳ τούτῳ τοῦ Δουκαγγίου, ὁ ἀριθμὸς ὅλας εἶναι 381, ἀλλ' ἐμπεριέχονται αἱ ἕνδεκα ἐκκλησίαι τοῦ Γαλατᾶ, τὰς ὁποίας ἀφαιρῶ.

Εἰς τὸν κατάλογον τοῦτον προσθέτω καὶ τὰς ἀκολουθοῦσας πέντε ἐκκλησίας καὶ δεκαεπτὰ μονὰς, μνημονευομένας τὸ πρῶτον ἐν τοῖς Πατριαρχικαῖς ἐγγράφοις. Ἐκκλησία τῆς Παναγίας τῆς Καστελιωτίσσης, ναὸς τοῦ Ἁγίου Εὐδοκίμου, τοῦ Ἀμολύντου, τῶν Ἁγίων μαρτύρων Χριστοφόρου καὶ Ἀκυλίνου, τῆς Θεοτόκου τοῦ Μανδύλου³⁾. Μονὴ τῆς Κυρᾶς Μαρίας, τῆς Βαραγγιωτίσσης, τῆς Παισολύπης, τοῦ Πιγκέρνη, τοῦ Ἀκαταλήπτου, τοῦ Κυρ Νικολάου, τοῦ Ἁγίου Γεροντίου, Χριστοῦ τοῦ Ἀκαταλύτου, τῆς Ἐπουρανιωτίσσης, τοῦ Μαρούλη, τοῦ Μαγίστρου, τοῦ Κυπριανοῦ, τοῦ Ὑπομιμνήσκοντος, τῆς Ὑψηλῆς, τῶν Τριχιναρῶν, τῶν Ρουφιανῶν καὶ τῆς Παρακοιμωμένης⁴⁾. Ὅθεν ὅλος ὁ ἀριθμὸς τῶν Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν, μονῶν, μονοδριῶν καὶ εὐκτηριῶν, μνημονευομένων μέχρι τῆς ἀλώσεως, ἀνέρχεται εἰς 392⁵⁾.

Ὁ Σεῖδ Ἀλῆς μνημονεῦει μετὰ μεγίστης ἀκριβείας, ἅπαντας τοὺς εὐαγεῖς οἴκους τῶν Μουσουλμάνων, καλῶν τοὺς μὲν, μονὰς, τεκιε⁶⁾, τοὺς δὲ, εὐκτήρια,

¹⁾ Τάστας ἐκάλουν ἐνίστε καὶ μοναχεῖα, Sodalitium Monachorum. M. Glos. λέξις μοναχεῖον. Ἐπερ συστάσεως μονῶν, ἄξια ἀναγνώσεως εἶναι τὰ ἐν τῇ πρώτῃ τῶν Νεαρῶν τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, σελ. 313. Ἀντιγράφω πρὸς τούτους τοῦ Νικ. Χωνιάτου, σελ. 274, τὰς ὁρθὰς περὶ μονῶν σκέψεις, ἀποδιδόμενας τῷ Μανουήλ Κομνηνῷ «δέον γὰρ ἐν τόποις δυσσευνήτοις καὶ χωρίοις πανερήμοις καὶ σπηλαίων ὄπαῖς καὶ ὁρῶν περιωπαῖς, τοῖς μονάζουσιν ἀποτάξαι τὸ σκῆνωμα, καὶ παριδεῖν ταυτηνὴ τὴν ἐφ' Ἑλλησπόντῳ κειμένην Καλλιπόλιν.» ²⁾ Ἐν Ῥώμῃ ὑπάρχουσι σήμερον μοναί, ἀνδρῶναι 126, γυναικεῖαι 90, ὅλαι 216.

Ἐφημ. Turquie, 3/15 Μαΐου 1874.

³⁾ M. καὶ M. Τόμ. Β'. σελ. 297, 399, 455, 551. Τόμ. Γ'. σελ. 57. ⁴⁾ M. καὶ M. Τόμ. Α'. σελ. 393, 423, 454, 461, 508, 529, Τόμ. Β'. σελ. 304, 379, 416, 424, 499, 504, 509, 525. Τόμ. Γ'. σελ. 19, 49. Τόμ. Δ'. σελ. 40, 193. ⁵⁾ Ὁ Δουκάγιος, κατὰ τινὰς, ἀπαριθμεῖ τῷ 1100ῷ, ἐν Ἀντιοχείᾳ 1200 ἐκκλησίας καὶ 360 μονὰς. C. Christ. Βιβ. Γ'. σελ. 4. ⁶⁾ Τεκιέ, μοναστήριον δερβισιδων. Μεστζήδ, ἀ. ναὸς. Δζαμί', ἀ. τέμενος, τζαμίον. Ἄβρ. Μαλιάκα, Λεξικὸν Τουρκο-Ἑλληνικόν, ἐν Κ/πόλει, 1876.

μεστῆς, καὶ τὰ μεγάλα τεμένη, τζαμί'. 481 εἶναι ὅλα τὰ ἐντὸς τῆς περιτειχισμένης Κ/πόλεως τεμένη κατὰ τὸν συγγραφέα τοῦτον· 89 πλείοτερα τῶν ἄλλοτε ἐν Βυζαντίῳ ἐκκλησιῶν.

Ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ Ὀθωμανοῦ συγγραφέως, ἀναφέρονται ἅπαντα τὰ τεμένη, ἀνεγερθέντα ὑπὸ τοῦ κατακτητοῦ Μωάμεθ, καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ εἰσβαλόντων εἰς τὸ Βυζάντιον. Τούτων τινὰ ἀνηγέρθησαν ἐπὶ κατηρειπωμένων ἐκκλησιῶν, τινὰ δὲ ἐπ' ἐδάφους ἐκκλησιῶν, καὶ ἄλλα ἐπ' ἐδάφους ἰδιωτικοῦ. Ἐκ τῶν Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν, τινές, οὐχὶ ὁμως αἱ ἐπιφανέστεραι, μετεβλήθησαν εἰς τεμένη, ζῶντος τοῦ κατακτητοῦ. Ἐκ πολλῶν συγγραφέων πληροφοροῦμεθα, ὅτι ὅλαι αἱ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Βυζαντίου μνημονευόμεναι ἐκκλησῖαι δὲν ἐσώζοντο μέχρι τῆς ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ ἀλώσεως τῆς Κ/πόλεως. Τὰ πατριαρχικὰ ἔγγραφα, μνημονεύουσι ναοὺς ἀρχαίους ἠρειπωμένους, καὶ ἑτέρους ἐπ' ἀρχαίων ἀνεγερθέντας. Ἐκ τῆς ἄνω μελέτης τοῦ ἀριθμοῦ πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν ἀνεγερθεισῶν ἀπὸ τοῦς χρόνους τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ κράτους, μανθάνομεν, ὅτι δὲν ἀνήγειραν οἱ φιλόθηρσοι Βυζάντιοι τόσους ναοὺς, ὅσους οἱ διαδεχθέντες αὐτοὺς Μουσουλμάνοι.

Οἱ ἐκτενεῖς περίβολοι τῶν 176 Βυζαντινῶν μονῶν, οἱ κῆποι καὶ αἱ ἄμπελοι¹⁾ ἐντὸς τῆς Κ/πόλεως, τοσάκις μνημονευόμενοι ἐν τοῖς πατριαρχικοῖς ἔγγραφοῖς, τεκμαίρουσι τὴν ἀραίωσιν τῶν ἐγκατοίκων, ὡς ἡμέραι ἀποδημούντων, ἕνεκα τῆς ἀεργίας καὶ τῶν προσεγγιζόντων Ὀθωμανικῶν σιφῶν. Ἐνεκα τούτου, πάμπολλαι ἐκκλησῖαι ἐπὶ τῶν Γραικῶν βασιλέων, κατέπεσαν πρὸ τῆς ἀλώσεως, καὶ ἄλλαι εὐθὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν ἔμειναν εἰς συνοικίας, ὅπου συγκατώκησαν οἱ κατακτηταὶ Ὀθωμανοί. Βέβαιον εἶναι, ὅτι κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον καὶ δέκατον πέμπτον αἰῶνα, δὲν εἶχε πλέον ἢ Κ/πολις τοσοῦτους ἐγκατοίκους ὅσους εἶχεν ἐπὶ τοῦ ἐνάτου καὶ δεκάτου αἰῶνος²⁾. Πλείοτερας ἐκκλησίας ἤθελον μεταβάλλει τότε εἰς τεμένη, οἱ ἐνθουσιῶντες Ὀθωμανοί, ἀν' ὃ ζήλος αὐτῶν δὲν ἐχαλιναγωγεῖτο ἀπὸ τὴν σύνεσιν καὶ κραταιὰν θέλησιν τοῦ κατακτητοῦ³⁾.

Κατὰ τὸν Ὀθωμανὸν συγγραφέα, ἀνήγειραν οἱ Ὀθωμανοί, ζῶντος τοῦ Μωάμεθ, πενήτην ἑννέα τεμένη, ἐκ τῶν ὁποίων ἓν, καλούμενον μέχρι σήμερον εὐκτήριον τοῦ πολέμου⁴⁾, κείμενον ἐντὸς τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ, ἀνηγέρθη ἐπὶ τοῦ τόπου, ὅπου κατὰ πρῶτον προσευχήθη ὁ κατακτητὴς τὴν ἡμέραν τῆς ἐν Κ/πόλει εἰσόδου αὐτοῦ⁵⁾.

¹⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 407, 410, 412, 414. ²⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ Β'. σελ. 469.

³⁾ Ὁ διάδοχος αὐτοῦ ἐκλείσει τινὰς ἐκκλησίας, τὰς ὁποίας ἤνοιξεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Σελῆμ. Ἱστορία Πολιτικῆ, σελ. 72. ⁴⁾ Χαρμπη μεστῆζιδί. Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 92, ἀρ. 20.

⁵⁾ Δούκας, σελ. 298. Τὰ γραφόμενα τοῦ Δούκα δὲν συμφωνοῦσι μετὰ τῶν τοῦ Σειδ' Ἀλῆ.

Ἐκτός τοῦ μεγάλου τεμένους τοῦ Μωάμεθ, ἀνεγερθέντος ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, ἀνήγειρε οὗτος προσέτι καὶ

ἕτερα	6	ὁ ἀρχιαρτοποιός	2
οἱ ποιμένες αὐτοῦ	2	οἱ τέκτονες τοῦ τεμένους του.	2
ὁ ἀρχιμάγειρος	1	ὁ κεραμεὺς	1
οἱ δρομεῖς	3	ὁ σιδηρουργός	1
οἱ ἱερωμένοι	9	οἱ λογισταὶ	2
οἱ στρατιωτικοὶ	3	ὁ ἀρχιαμαξηλάτης	1
οἱ κρεωπῶλαι	2	ὁ χαλκεὺς	1
ὁ ὄρυζοπώλης	1	οἱ ξιφηφόροι	2
οἱ πωληταὶ ὀσπρίων	1	ὁ ἀρχιθυρωρός	1
οἱ πυροβολισταὶ	2	οἱ ὑπουργοὶ αὐτοῦ	3
ὁ ἱματιοφύλαξ	1	ἕτεροι ἐλθόντες μετ' αὐτοῦ	11 ¹⁾
			59 ²⁾

Ταῦτα ἐνόμισα καλὸν νὰ ἱστορήσω, διότι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν Βυζαντίῳ ἐκκλησιῶν, κατὰ τινάς, ἦτον ὑπέρτερος τοῦ ἄνω ἀριθμοῦ. Δεύτερον, νὰ καταδείξω ὅτι τὰ Ὄθωμανικὰ τεμένη, δὲν θεμελιῶνται ἅπαντα ἐπ' ἀρχαίων ἐκκλησιῶν.

Λέγω δὲ ἐν παρόδῳ, ὅτι ἐξαιρουμένης τῆς ἐκκλησίας τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, ἀντικρὺ τῆς πύλης τῆς Σηλυβρίας, οὐδεμία ἐκκλησία Βυζαντινὴ πλησίον τῶν χερσαίων ἢ ἐκτός τῶν παραλίων τειχῶν, διεσώθη· διότι ἐπιχειμένης τῆς κατὰ τῆς Κ/πόλεως ἐφόδου τοῦ Μωάμεθ, ὅλα τὰ ἐκτός τῶν τειχῶν κτίρια, κατηδαφίσθησαν ἀπὸ τοὺς Βυζαντίους.

Πρὸς εὐχερστεράν κατάληψιν τῆς ἱστορίας τῶν σωζομένων ἐκκλησιῶν, διαίρω αὐτὰς εἰς δύο τάξεις.

Ἡ μὲν πρώτη, ἐμπεριέχει τὰς Βυζαντινὰς ἐκκλησίας μεταβληθείσας εἰς τεμένη Μουσουλμανικὰ, μέχρι τοῦδε γνωστὰς, ἢ δὲ δευτέρα, τὰς Βυζαντινὰς ἐκκλησίας, μέχρι τοῦδε ἀγνώστους.

Μετὰ τὴν περιγραφὴν τῶν ἐκκλησιῶν τούτων, μεταβληθειῶν τῶν πλείστων, καθὼς ἀνωτέρω εἶπον, εἰς τεμένη Μουσουλμανικὰ, περιγράψω τὰς τρεῖς Βυ-

1) Χαδῆκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 25, 31, 32, 33, 39, 44, 45, 50, 52, 53, 55, 63, 68, 69, 70, 77, 85, 88, 92, 97, 107, 119, 122, 124, 125, 131, 132, 135, 137, 139, 148, 152, 157, 159, 166, 168, 179, 171, 173, 174, 184, 185, 195, 196, 197, 200, 204, 205, 209, 222, 224.

2) Ἐπὶ Γυλλίου, κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ, ὑπῆρχον τεμένη Μουσουλμανικὰ ἐν Κ/πόλει πλείονα τῶν τριακοσίων, καὶ ἑξακόσται ἐκκλησίαι. Σελ. 329, 331. Ἐκ τούτων καταφαίνεται, ὅτι οἱ πλείότεροι συγγραφεῖς ἠγνόουν τὸν ἀληθῆ ἀριθμὸν τῶν τεμενῶν καὶ ἐκκλησιῶν τῆς Κ/πόλεως.

ζαντινὰς ἐκκλησίας, εἰσέτι ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν κατεχομένας, καὶ τινὰς ἐτέρας ἐκ θεμελίων ἐξαφανισθείσας, συχνάκις μνημονευομένας ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν Βυζαντίων. Ἡ θέσις τῶν ἐκκλησιῶν τούτων, σαφηνίζει τινὰ γεγονότα τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας. Ἐξαιρουμένων τῶν ἄνω τριῶν ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν εἰσέτι κατεχομένων, ἅπασαι αἱ σημεριναὶ Γραικικαὶ ἐκκλησίαι τῆς Κ/πόλεως, ἀνηγέρθησαν μετὰ τὴν ἄλωσιν¹⁾.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

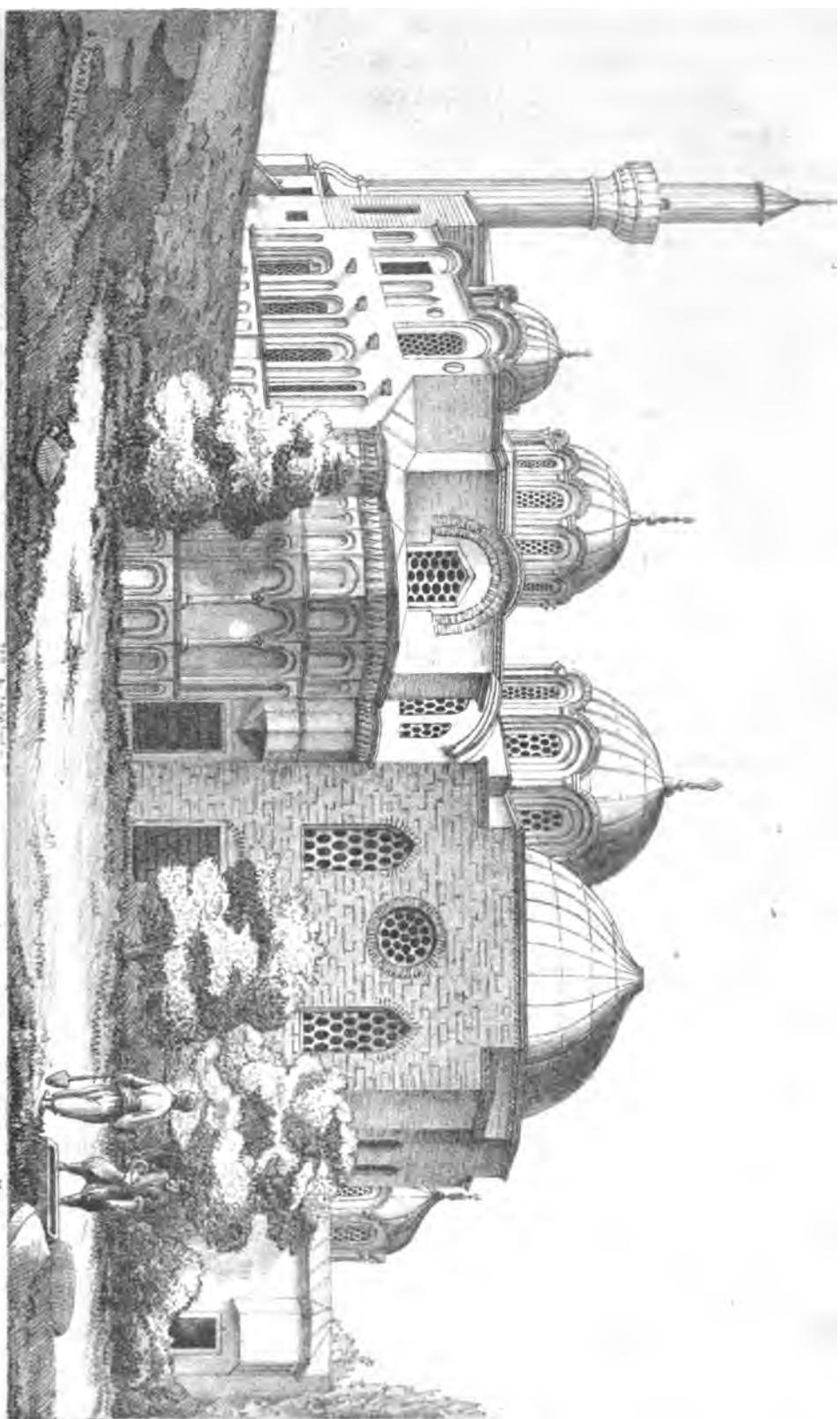
Αἱ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥΔΕ ΓΝΩΣΤΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ.

Μονὴ τῆς Παμμακαρίστου.

Νῦν, Φετιχίε τζαμίτ²⁾.

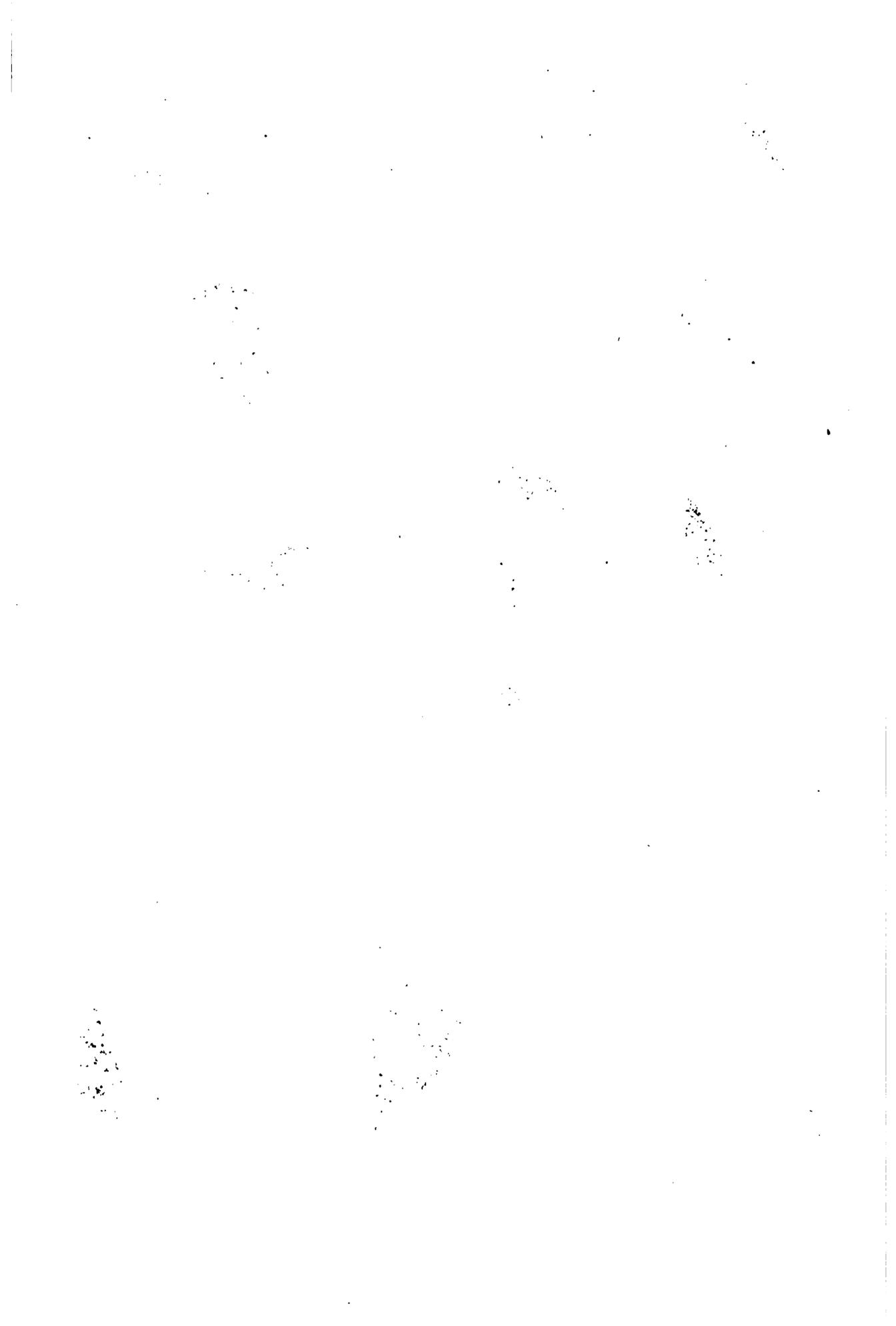
Ἡ ἐκκλησία αὕτη κειμένη ἄνω τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Ποτηρᾶ, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ καλουμένης Τελάλ-σοκαγί, ἦτο μονὴ γυναικεία ἐγερθεῖσα κατὰ τὸν δωδέκατον αἰῶνα, παρὰ τοῦ Μιχαὴλ Δούκα πρωτοστράτορος καὶ τῆς συμβίας αὐτοῦ Μαρίας Δούκαινας πρωτοστρατορίσσης καὶ κτιτορίσσης³⁾, ἀδελφῆς τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ. Ἀμφοτέρων αἱ εἰκόνες ἐνουπῆρχον ἐν τῷ ναῷ τούτῳ. Τὴν μονὴν ταύτην τιμωμένην ἐπ' ὀνόματι τῆς Θεοτόκου, μνημονεύουσιν ὁ Παχυμέρης, ὁ Ι. Καντακουζηνός καὶ ἄλλοι⁴⁾. Ἐν γένει ὁ ναὸς οὗτος περιφανῆς μετὰ τὴν ἄλωσιν, σπανιώτατα ἀναφέρεται ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ, διότι ἀπ' ἀρχῆς κατώ-

¹⁾ Αἱ σημεριναὶ τῆς Κ/πόλεως ἐκκλησίαι, μνημονεύονται ἐν σελ. 428 τοῦ Α' οὐ Τόμου τῆς Κ/πόλεως τοῦ Κ. Βυζαντίου. ²⁾ Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 457. ³⁾ C. Christ. Βιβ. IV., σελ. 93. Κ/πολις Πατρ., σελ. 96. «Πρωτοστράτωρ καλεῖται διὰ τὸ προηγεῖσθαι παντὸς αὐτὸν στρατοῦ.» Κωδ. Μ. ΓΙΟΣ. λέξ. πρωτοστράτωρ. ⁴⁾ «Ἀρχιμανδρίτης τῆς σεβασμίας βασιλικῆς καὶ πατριαρχικῆς μονῆς τῆς εἰς ὄνομα τιμωμένης τῆς πανυπεράγνου Δεσποίνης καὶ Θεομήτορος καὶ ἐπικεκλημένης τῆς Παμμακαρίστου.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 275, 312. Γ. Παχυμέρης, Τόμ. Β'. σελ. 183, 284, 291. Ὁ Καντακουζ. Τόμ. Β'. σελ. 498, διηγείται τὴν ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ἄφιξιν τοῦ μεγάλου λογοθέτου Γαβαλᾶ. Ἱστορία Πολιτικῆ, σελ. 28, 29, 35. Ὁ Δούκας, σελ. 453, γράφων «τῶν ἐν τῇ μονῇ τῆς Παμμακαρίστου τῶν καλογῆρων ὀνειδισμῶν,» ἐννοεῖ τοὺς καθηγουμένους καὶ προεστώτας τῆς μονῆς.

ΜΟΝΗ ΤΗΣ ΠΑΜΜΑΚΑΡΙΣΤΟΥ

ΦΕΤΙΧΕ ΤΖΑΜΙ

κησαν αὐτὸν αἱ μοναχαί. Κατὰ τὸ 1304ον, ὁ ἡγούμενος τῆς Παμμακαρίστου, πατριάρχης μετέπειτα γενόμενος, Ἰωάννης ὁ Ἰβος, κατέφυγε διὰ τινὰ καιρὸν ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ¹⁾. Κατὰ τὸ 1397ον προεβιάσθη εἰς τὴν ἐπισκοπὴν τῶν παλαιῶν Πατρῶν, Νίφων ὁ ἡγούμενος καὶ ἀρχιμανδρίτης τῆς μονῆς ταύτης²⁾. Μετὰ τρία ἔτη, ἕτερος ἡγούμενος, ὁ Θεοφάνης, ἐγένετο μητροπολίτης Ἡρακλείας³⁾.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν, ὁ Μωάμεθ διέταξε τοὺς Χριστιανοὺς ἵνα ἐκλέξωσι Πατριάρχην κατὰ τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν συνήθειαν. Ἐδωσε δὲ εἰς τὸν ἐκλεχθέντα Πατριάρχην Γεννάδιον τὸν Σχολάριον, τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων διὰ πατριαρχεῖον, ἐκκλησίαν ἔχουσαν τὰ δευτερεῖα μετὰ τὴν Ἁγίαν Σοφίαν κατὰ τὸ μέγεθος καὶ κάλλος. Εὐγνωμονοῦντες οἱ Χριστιανοί, προέπεμψαν τὸν Πατριάρχην συνοδευόμενον ἀπὸ Ὀθωμανοῦς μεγιστᾶνας μέχρι τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων⁴⁾. Πόσους μῆνας διέμεινεν ἐδῶ ὁ Πατριάρχης, εἶν' ἄδηλον⁵⁾. Νύκτα τινὰ εὐρέθη ἐκεῖ πτώμα φονευθέντος Ὀθωμανοῦ, « ἐν τῷ τοῦ ναοῦ περιαυλίῳ », κατὰ τὸν Φραντζῆν⁶⁾. Φοβούμενοι ὁ Πατριάρχης καὶ οἱ περὶ αὐτὸν, τῶν Ὀθωμανῶν τὰς ἀντεκδικήσεις, καὶ βλέποντες καὶ τὸν τόπον ἡρημωμένον Χριστιανῶν κατοίκων, ἤτησαν ἄδειαν ἀπὸ τὸν Σουλτάνον, καὶ μετέφεραν τὸ Πατριαρχεῖον ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ τῆς Παμμακαρίστου, ὅπου συγκατάκουν εἰσέτι ὀλίγοι Χριστιανοί⁷⁾. Πιθανὸν ὅτι συγχρόνως μετέφεραν τὰ εἰκόνας καὶ πάντα τὰ ἐκκλησιαστικὰ σκεύη ἀνήκοντα εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, ὅθεν καὶ ἡ παρὰ πάντων φημιζομένη λαμπρότης τῆς πατριαρχικῆς ταύτης ἐκκλησίας. Τὰς ἐν τῇ Παμμακαρίστῳ ἐνδαιτωμένας μοναχὰς ὀλιγίστας, (διότι μετὰ τὴν ἄλωσιν ἡρημώθησαν αἱ μοναί), διέταξεν ὁ Πατριάρχης ἵνα παραλάβωσι τὴν ἐκεῖ πλησίον ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ τοῦ ἐν τῷ Τρούλῳ. Πατριαρχεύοντος τοῦ Γενναδίου, ἐπεσκέφθη τὸν ναὸν τοῦτον ὁ κατακτητὴς⁸⁾.

¹⁾ Νικ. Γρηγοράς. Τόμ. Α'. σελ. 240. ²⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 342. ³⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 342. ⁴⁾ Γ. Φραντζῆς, σελ. 307. Ἱστορία Πολιτικῆ, σελ. 84. Ἐν τῷ πονήματι τούτῳ, πάμπολλα μανθάνομεν περὶ τοῦ ναοῦ τούτου, πρὸ τῆς μεταβολῆς αὐτοῦ.

⁵⁾ Ἀθ. Κομν. Ὑψηλάντου τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν, ἐν Κ/πόλει, 1870. Ὁ συγγραφεὺς (σελ. 5) λέγει ὅτι τῷ 1459ῳ κατέλειπεν ὁ Γεννάδιος τὸν ναὸν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων. Ἐπὶ τίνι μαρτυρίᾳ, ἀγνοῶ. Γνωρίζομεν μόνον, ὅτι τὸ τέμενος τοῦ Μωάμεθ, ἰδρυθὲν ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, φέρει χρονολογίαν Αἰγείρας 875. 1470 Μ. Χ. Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 8. ⁶⁾ Σελ. 307. « ἐν ἐκείνοις γὰρ τοῖς μέρεσιν ἐναπέμειναν τινὲς ὀλίγοι Χριστιανοί. » ⁷⁾ « Ἐλαβον δὲ εἰς Πατριαρχεῖον τὸν ναὸν τῆς Παμμακαρίστου, ὅτι οἱ οἰκοῦντες ἦσαν κύκλῳ πάντες Χριστιανοί. » κτλ. Crusius Turcograecia, σελ. 15.

⁸⁾ Ἱστορία Πολιτικῆ, σελ. 83. Εἰκόνα τοῦ ναοῦ τούτου καὶ τοῦ περιβόλου αὐτοῦ, κατεχώρισεν ὁ Κρούσιος ἐν τῇ Τουρκογραικίᾳ, σελ. 190. Ἐχει ὁ ναὸς τρεῖς θόλους καὶ πάμπολλα δένδρα ἐν τῷ περιβόλῳ.

Ὅλη ἡ ἱστορία τοῦ ἡμετέρου ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ πατριαρχείου, εἶναι ραδιουργίαι καὶ συκοφαντίαι, οὐχὶ καθ' ἐνός μόνου, ἀλλὰ κατὰ πάντων τῶν Πατριαρχῶν, ραδιουργίαι ἐτέρων κληρικῶν ὀρεγομένων τὴν πατριαρχίαν, καὶ καταφευγόντων ἀνευθριάστως καὶ ἀσυνειδήτως, εἰς τὰς θύρας ἀλλοθρήσκων ἡγεμόνων.

Βασιλεύοντος τοῦ Σουλεϊμάν τοῦ μεγάλου, ἐπὶ τῆς δευτέρας πατριαρχείας τοῦ Ἰερεμίου, θόρυβος πολὺς συνέβη ἐν Κ/πόλει, τῶν Ὀθωμανῶν αἰτούντων νὰ ἐξωσθῶσιν ἅπαντες οἱ Χριστιανοὶ ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν αὐτῶν, μικρῶν τε καὶ μεγάλων¹⁾. Ὁ τότε Μουφτής συνέταξε φετῶν, ὀρίζοντα, ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ὑπάρχωσι μοναὶ καὶ ἐκκλησίαι Χριστιανικαί, ἐντὸς πόλεως ἀλωθείσης διὰ σπάθης καὶ ἐφόδου. Ἐμελλον οἱ Ὀθωμανοὶ, κρύφα τῶν Χριστιανῶν, νὰ ὀρμήσωσι καὶ καταδαφίσωσι πάσας τὰς ἐν Κ/πόλει ἐκκλησίας. Ἦκμαζε τότε ἐν Κ/πόλει, ἀρχῶν τις Γραικὸς τὸ ὄνομα Ξενάκης, λίαν εὐνοούμενος τοῦ δικαστοῦ τῆς Ῥωμυλίας. Τοῦτον, ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ λαοῦ, συνεβούλευσεν οὗτος καὶ ὁ πρωθυπουργός, ἵνα εἰσαξῶσιν ἐν τῷ μεγάλῳ συμβουλίῳ τοῦ κράτους, μάρτυρας Μουσουλμάνους, εἰσέτι ζῶντας καὶ ὑπὸ τὸν Μωάμεθ πολεμήσαντας. Ἄν οὗτοι μαρτυρήσωσιν, ὅτι Κωνσταντῖνος, ὁ βασιλεὺς τῶν Ῥωμαίων, παρέδωκεν ἀμαχητὶ τὰς κλεῖδας τῆς Κ/πόλεως τῷ κατακτητῇ, τότε δύνανται ν' ἀποτρέψωσι τὸν λαὸν ἀπὸ τὴν μελετωμένην κατὰ τῶν ἐκκλησιῶν ἐφοδον. Εἴκοσιν ἡμερῶν διορίαν ἔλαβεν ὁ Πατριάρχης. Οἱ Χριστιανοὶ μετὰ σπουδῆς συνήχθησαν ἐν τῷ Πατριαρχείῳ, προσφέροντες χρήματα καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν αὐτῶν, ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν ἐκκλησιῶν. Ἐπεμψαν ταχυδρόμους εἰς Ἀδριανούπολιν, ὅπου εἰσέτι ἔζων δῶν τοῦ Μωάμεθ στρατιῶται, καὶ φέροντες αὐτοὺς ἐν Κ/πόλει ἐν συνοδίᾳ κληρικῶν καὶ Ὀθωμανῶν φυλάκων, ἐπαρρησίασαν εἰς τὸν Πατριάρχην, ὑποδεχθέντα αὐτοὺς μετὰ μεγίστης φιλοφροσύνης καὶ ἀδροτάτων δώρων²⁾.

Τὴν ἐπαύριον, ὁ Πατριάρχης συνοδευόμενος ὑπὸ πλήθους λαοῦ καὶ τῶν δῶν Ὀθωμανῶν μαρτύρων, εἰσήλθεν εἰς τὸ συμβούλιον τοῦ πρωθυπουργοῦ ἀφήσας τοὺς μάρτυρας ἔξω. Μετὰ τινὰς λόγους τοῦ πρωθυπουργοῦ καὶ Πατριάρχου, εἰσήλθον οἱ δῶν μάρτυρες, λέγοντες ὅτι ὀγδοήκοντα τέσσαρα ἔτη εἶναι σήμερον, ἀφότου ἔλαβε τὴν Κ/πολιν ὁ Μωάμεθ, ὅτι ἦσαν τότε ἀμφοτέροι νέοι δεκασκταετείς, καὶ στρατιῶται τοῦ Μωάμεθ. Ἐρωτήσαντος τοῦ πρωθυπουργοῦ

¹⁾ Ἡ ἀφήγησις τῶν συμβεβηκότων τούτων εἶναι λίαν συγκεχυμένη ἐν τῷ πονήματι τοῦ Ὑψηλάντου, «Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν.» Δὲν συνέβησαν ταῦτα ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Σελήμ πατρὸς τοῦ Σουλεϊμάν' πρὸς τούτοις πλανᾶται λέγων, ὅτι τινὲς ἐκκλησίαι τότε μετεβλήθησαν εἰς τεμένη, σελ. 50, 52. ²⁾ «καὶ ἐκάτεβη ὁ Πατριάρχης, εἰς τὴν αὐλὴν, καὶ ἠγκαλιόθη αὐτοῦς, καὶ τοὺς ἐδέχθη μετὰ πολλῆς ἀγάπης. . . . καὶ ἐκάθισαν, καὶ φαγητὰ διάφορα τοὺς ἔφερε καὶ ροῦχα, καὶ ἀνεπαύθησαν.» Ἱστορ. Πολιτικῆ, σελ. 163. Ὑψηλάντου, Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν, σελ. 62.

ἀν τὴν Κ/πολιν ἐκυρίευσε δι' ἐφόδου ὁ Μωάμεθ, ἢ ἀν αὐτῇ προσεκύνησεν, ἀπεκρίθησαν ἀμφοτέρω, ὅτι προσεκύνησεν.

Εἶπον οἱ μάρτυρες, ὅτι ὁ Μωάμεθ μετὰ πολυήμερον καὶ αἱματηρὰν πολιορκίαν, ἀπώλεσε πολλοὺς ἀνδρας, καὶ αἷμα πολὺ ἐχύνετο· κατέπεσαν δὲ πολλὰ μέρη τοῦ χερσαίου τείχους, καὶ πολλὰ οἰκίαι. Ταῦτα βλέπων Κωνσταντῖνος ὁ βασιλεὺς τῶν Ῥωμαίων, καὶ φοβούμενος μὴ ἐπὶ τέλους κυριεύσῃ τὴν Πόλιν οἱ Ὀθωμανοὶ, καὶ θανατώσῃ τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ, ἐπεμψε πρέσβεις ἄρχοντας, προσκυνήσαντας τὸν Μωάμεθ καὶ ὑποσχομένους, ἀν γενῇ εἰρήνη, ν' ἀναπαύσῃ πάντας τοὺς μεγιστᾶνας Ὀθωμανοὺς. Ὁ δὲ Μωάμεθ παρεκλήθη, μετὰ τὴν παράδοσιν τῆς Πόλεως νὰ μὴ ἐνοχλήσῃ, ληστεύσῃ ἢ κακοποιήσῃ τοὺς Χριστιανούς, ἀλλ' ἀφήσῃ αὐτοὺς ἡσυχούς ἐν ταῖς οἰκίαις αὐτῶν ἀνευ ἀγγαρείας ἢ ἐτέρου βάρους. Ταῦτα παραδεχθεὶς ὁ Μωάμεθ μετὰ μεγάλης χαρᾶς, ἔδωκεν ὄρισμὸν ἔγγραφον, ὑποσχόμενος ἵνα ἅπαντα ταῦτα διαφυλάττῃ πιστῶς. Ἐξήλθεν ἐκ τῆς Κ/πόλεως Κωνσταντῖνος τῶν Ῥωμαίων ὁ βασιλεὺς, ἔφθασεν εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ Σουλτάνου, καὶ παρέδωκε τὰς κλεῖδας τῆς Κ/πόλεως. Ὁ Σουλτάνος ἐνηγκαλίσθη τὸν βασιλέα τῶν Ῥωμαίων, ἐκάθισεν αὐτὸν ἐκ δεξιῶν του, καὶ μετὰ τριήμερον εὐωχίαν ἐν τῷ στρατοπέδῳ, εἰσήλθον ἀμφοτέρω οἱ βασιλεῖς εἰς τὴν Κ/πολιν, καὶ παρέδωκεν αὐτὴν ὁ Κωνσταντῖνος εἰς χεῖρας τοῦ Σουλτάνου.

Ταῦτα ὁ πρωθυπουργὸς καὶ οἱ σύμβουλοι αὐτοῦ ἀνήγγειλαν τῷ Σουλεϊμάν. Διετάχθησαν ὁ Πατριάρχης καὶ οἱ Χριστιανοὶ ν' ἀπέλθωσι, καὶ μὴ ἐνοχληθῶσιν εἴτε ἢ θρησκεία εἴτε αἱ ἐκκλησίαι αὐτῶν, εἰς ἅπαντα τὸν αἰῶνα¹⁾.

Αὕτη εἶναι ἡ πρώτη κατὰ τῶν ἐκκλησιῶν καταδρομὴ, καὶ πιθανὸν ἅπασαι αἱ ἐκκλησίαι ἤθελον μεταβληθῆ τότε εἰς τεμένη, ἀν διὰ τοιοῦτου μηχανήματος δὲν συνέτιζε τὸν λαὸν αὐτοῦ, ὁ μέγας μονάρχης Σουλεϊμάν.

Μετὰ τὰ ἄνω συμβάντα, ἐπὶ τῆς πατριαρχείας τοῦ Διονυσίου, κατεβιδάσθη ὁ μέγας τοῦδε ἐπὶ τοῦ μεγάλου τρούλου τῆς Παμμακαρίστου σωζόμενος μέγας σταυρὸς, μακρόθεν φαινόμενος²⁾.

Τὴν ἐκκλησίαν ταύτην ἐκόσμησαν οἱ Πατριάρχαι καὶ οἱ Χριστιανοὶ, ἀνεγείραντες καὶ μεγαλοπρεπῆ κελλία περὶ τὸν ναὸν, οὐχὶ μόνον διὰ τὸν Πατριάρχην ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς ἐξωθεν προσκεκλημένους ἀρχιερεῖς. Ἄπαντες σχεδὸν οἱ Πατριάρχαι ἐνεταφιάζοντο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ περιβόλῳ αὐτῆς. Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ³⁾ πρὸ τῆς ἀλώσεως, ἐφαίνοντο οἱ τάφοι Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ,

¹⁾ «Καὶ ἐλευθερώθη ἡ καθολικὴ μεγάλη ἐκκλησία, καὶ αἱ ἐπίλοιποι ὅλοι ἐκκλησίαι τῆς Πόλεως καὶ τοῦ Γαλατᾶ.» Crusius. Turcograecia, σελ. 163. ²⁾ Ὑψηλάντου, Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν, σελ. 91. Ἱστορία Πολιτικῆ, σελ. 178. Ἐκ τῶν λόγων τοῦ Νικ. Γρηγορᾶ, Τόμ. Α'. σελ. 460, καταφαίνεται, ὅτι ἐφ' ὧν τῶν ναῶν, ἦσαν ἰδρυμένοι σιδηροὶ σταυροί.

³⁾ Μ. Γλυκᾶς, σελ. 555. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 361. Κ/πολις Πατρ. σελ. 86. Ἱστορ. Πολιτικῆ. σελ. 152.

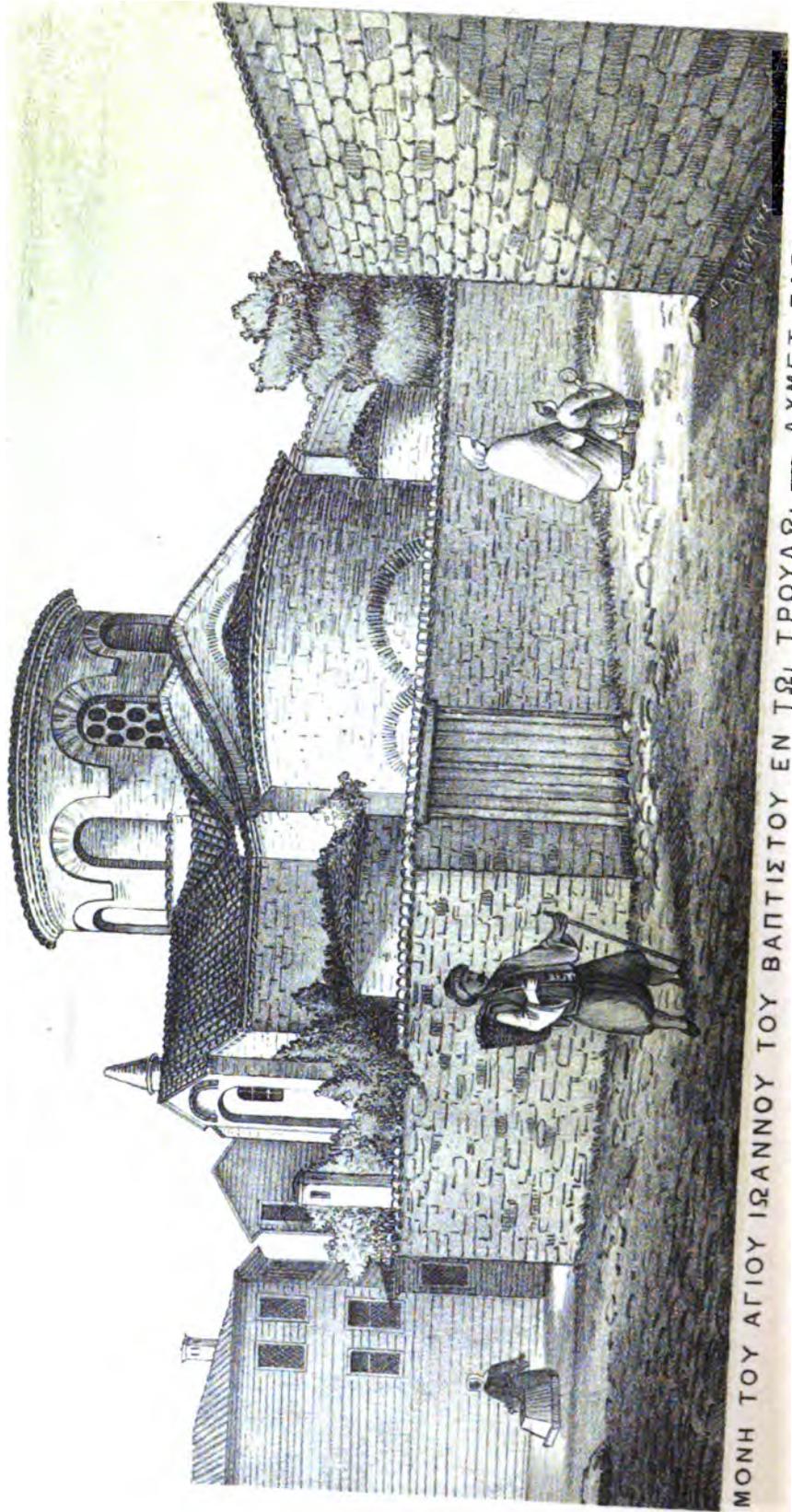
τῆς κλεινῆς Ἄννης τῆς Κομνηνῆς καὶ Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου. Ἐφυλάττοντο πρὸς τοῦτοις, ἐντὸς τοῦ ναοῦ τὰ λείψανα τῆς Ἁγίας Εὐφημίας, τῆς Ἁγίας Σολομονῆς, μητρὸς τῶν Μακκαβαίων, καὶ τῆς Ἁγίας Θεοφανοῦς, πρώτης συζύγου Λέοντος τοῦ Σοφοῦ. Ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ τείχους τῆς ἐκκλησίας, ἐπὶ μαρμαρίνου ζωστήρος, σώζεται διεξοδικὴ ἐπιγραφή λίαν δυσανάγνωστος. Ἡ ἀνατολικὴ τῆς ἐκκλησίας πλευρὰ εἶναι κατωφερεστάτη. Ἀνήγειραν ἐδῶ οἱ Βυζάντιοι ἐρμυρόν τεῖχος ὑψηλότατον καὶ ἰσοπεδώθη ὁ χώρος ὅλος, ὥστ' εἶναι εὐκόλον νὰ ἴδῃ τις ὅλον τὸν ἀρχαῖον χώρον τῆς μονῆς ταύτης. Ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ νάρθηκος, εἶναι τὰ κελλία τῶν Ὀθωμανῶν ἱερέων, ἀνεγερθέντα ἐπὶ τῶν πατριαρχικῶν κελλίων.

Ἡ Παμμακάριστος ἔμεινεν εἰς χεῖρας τῶν Χριστιανῶν, μέχρι τοῦ 1591ου¹⁾, χρόνους 138. Περὶ τῆς ἐκκλησίας ταύτης λέγει ὁ Σειδ Ἀλῆς ὅτι αὕτη ἦτο μία ἀπὸ τὰς ἐκκλησίας, αἵτινες ἀπὸ τῆς ἀλώσεως ἔμειναν εἰς χεῖρας τῶν Χριστιανῶν. Βασιλεύοντος δὲ Μουράδ τοῦ τρίτου, ἕνεκα διενέξεων, ἐλήφθη ἀπὸ τὰς χεῖρας αὐτῶν καὶ μετεβλήθη εἰς ἱερὸν τέμενος τῷ 1000ῳ ἔτει τῆς Αἰγείρας²⁾. Καλεῖται δε τέμενος τῆς νίκης. Ὁ Πατριάρχης Κωνσταντίας αἰτιᾶται τὸν Μεχεμετ πασᾶν εὐνοούμενον τοῦ Σουλτάν Μουράδ, καὶ ἐκδικούμενον τὸν τότε Πατριάρχην Θεόκλητον, μὴ ἐκτελέσαντα τὰς πρὸς αὐτὸν ὑποσχέσεις του. Οἱ Χριστιανοὶ μετέφεραν εἰς τὸ νέον Πατριαρχεῖον, ὅλα τὰ λείψανα φυλαττόμενα ἐν τῇ Παμμακαρίστῳ, καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ναοῦ διὰ μωσαϊκοῦ, εἰσέτι σωζομένην ἐν τῷ ναῷ. Τῶν δὲ τάφων τῶν ἀνω μνημονευθέντων Ῥωμαίων βασιλέων, καὶ τῶν Πατριαρχῶν, πᾶν ἶχνος ἀπωλέσθη. Ἡ ἐκ μολύβδου πατριαρχικὴ σφραγὶς φέρει τὸ ἐντυπον τοῦ ναοῦ τῆς Παμμακαρίστου, ἐκ δὲ τοῦ ἄλλου, τὸ ὄνομα τοῦ Πατριάρχου³⁾.

Τὸ τρουλωτὸν κτίριον ἐν τῇ δεξιᾷ πλευρᾷ τῆς ἀπέναντι εἰκόνας, εἶναι Τουρκικόν· ὁ δὲ μικρὸς τρούλος πλησίον τοῦ μιναρῆ, σώζει εἰσέτι τὰς ἐκ μωσαϊκοῦ εἰκόνας τῶν προφητῶν.

¹⁾ Ὑψηλάντου, Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν. Λέγει (σελ. 121), ὅτι μετεβλήθη εἰς τέμενος τῷ 1607ῳ, καὶ ἀποδίδει τὴν αἰτίαν εἰς πτώμα Τούρκου εὔρεθὲν πρὸ τοῦ ναοῦ, ὅπερ συνέβη ἐπὶ τῆς διαμονῆς τοῦ Πατριάρχου ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων. Πλανᾶται καὶ ὁ Καντεμῆρ, λέγων, ὅτι μετεβλήθη ἐπὶ Σουλτάν Σελῆμ τοῦ πρώτου, πατρὸς τοῦ Σουλεϊμάν τοῦ μεγάλου. Κ/πολις Πατρ. σελ. 97. Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 575. Πατρ. Ἑλλάς. Γραφαί, σελ. 343. ²⁾ Χαδῆκᾶτ, Τόμ. Α'. σελ. 157. ³⁾ Κ. Πατρ. Ἑλλάς: Γραφαί, σελ. 346.

ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΒΑΠΤΙΣΤΟΥ ΕΝ ΤΩ ΤΡΟΥΛΩ. — ΑΧΜΕΤ ΠΑΣΑ ΜΕΣΤΖΗΔΙ.

Μονή τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ ἐν τῷ Τρούλῳ.

Nūn, Ἀχμὲδ παζᾶ μεστζηδί¹⁾).

Ὁ ναὸς οὗτος τὸν ὁποῖον ἀπαξ μνημονεύει ὁ Φραντζῆς, κεῖται ὀλίγα βήματα πρὸς νότον τῆς Παμμακαρίστου²⁾. Ἐδῶ εἰσῆλθον αἱ μοναχαὶ τῆς ἑκείνης τῆς Παμμακαρίστου, ὅταν αὐτῇ, μετὰ τὴν ἄλωσιν, ἐγένε πατριαρχεῖον. Περὶ τοῦ ναοῦ τούτου λέγει ὁ Φραντζῆς³⁾: «τὰς δὲ οὐσας μοναχὰς ἐν τῇ Παμμακαρίστῳ, προσέταξεν ἀπελθεῖν ἐν τῇ μονῇ τοῦ Ἀγίου προφήτου Προδρόμου Ἰωάννου τοῦ ἐν τῷ τρούλῳ, ὅπου ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Ῥινοτμήτου, ἢ Πενθέκτη Ἀγία Σύνοδος συνηθροίσθη παλάτιον γὰρ τοῦτο περιφανὲς τῷ τότε καιρῷ ὑπῆρχεν ἐκεῖ ἐγγὺς τῆς Παμμακαρίστου κατὰ τὸ βόρειον μέρος.» Ταῦτα τοῦ Φραντζῆ ἐπανέλαβον ἀμφοτέρωθεν οἱ ἐπιφανεῖς χωρογράφοι τῆς Κ/πόλεως, ὁ κλεινὸς Πατριάρχης καὶ ὁ Κ. Βυζάντιος⁴⁾. Ὁ τελευταῖος μάλιστα περιγράφων τὸν καλούμενον τρούλον τῶν ἐν τῇ Ἀκροπόλει Βυζαντινῶν ἀνακτόρων⁵⁾, μνημονεύει τὴν Πενθέκτην σύνοδον αὐτόθι συνηθροισμένην τῷ 680ῷ-681ῳ. Ἡ Σύνοδος αὕτη ἐκαλεῖτο Πενθέκτη «ὡς τὸ ὑστέρημα τῆς τε πέμπτης καὶ τῆς ἕκτης ἀναπληρώσασα»⁶⁾. Συνηλθον ἐν τῇ Συνόδῳ ταύτῃ διακόσιοι εἰκοσιεπτὰ ἐπίσκοποι ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Ῥινοτμήτου, βασιλεύσαντος μέχρι τοῦ 711⁷⁾.

Ἄπαντες οἱ ἱστορήσαντες τὰ τῶν Συνόδων, μνημονεύουσι τὴν Σύνοδον ταύτην ὡς γενομένην ἐν τῷ τρούλῳ τοῦ βασιλικοῦ ἀνακτόρου, ἐν τῇ Ἀκροπόλει. Σφάλλει ὅθεν ὁ Φραντζῆς καὶ οἱ ἀντιγράψαντες αὐτὸν, οὐδέποτε ἐπισκεφθέντες τὸν ναὸν τοῦτον, σχολεῖον σήμερον τῆς Ὀθωμανικῆς συνοικίας. Οὐδέποτε ἠδύνατο νὰ συνέλθωσι διακόσιοι εἰκοσιεπτὰ ἐπίσκοποι ἐντὸς τοῦ ναῖσκου τούτου, μόλις χωροῦντος ἑκατὸν ἀνθρώπους. Πιθανὸν ὁ Φραντζῆς ἐννοεῖ τὸ ἐκεῖ παλάτιον κατηρειπωμένον ἐν τοῖς χρόνοις αὐτοῦ, ἐν τῷ ὁποίῳ κατ' αὐτὸν συνηλθεν ἡ Πενθέκτη σύνοδος. Ὁ Φραντζῆς καθὼς καὶ πλεῖστοι ἄλλοι ἱστορικοὶ, σφάλλουσιν ἐν τῇ ἀφηγήσει τῶν πρὸ αἰώνων ἐν Βυζαντίῳ γεγονότων. Τὸ κτίριον τοῦτο εἶναι ἐρυμνὸν μὲν, ἀλλ' ἀκαλλέστατον, μετὰ κόγχης εὐρυχώρου, καλούμενον καὶ εὐκτῆριον τοῦ Νασήφ Χότζα. Ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀριστεροῦ τείχους εἶναι δύο κιονόκρανα εὐτελοῦς τέχνης, φέροντα δύο σταυρούς.

1) Χαδηκάτ. Τόμ. Α'. σελ. 38. 2) Ὁ Δουκάγγιος, C. Christ. Βιβ. IV., σελ. 102, πλανᾷται λέγων, ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη ἦτο πλησίον τῶν Βλαχερνῶν. Monasterium... juxta Blachernas contiguum. Ἡ ἐνορία καλεῖται καὶ Γιαζητζῆ μαχαλεσῆ.

3) Σελ. 307. 4) Κ/πολις Πατρ. σελ. 67. Κ/πολις Σκ. Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 576.

5) Τόμ. Α'. σελ. 206. 6) Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Β'. σελ. 294, 295. ΣΤ'. σελ. 23. 7) Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Β'. σελ. 335.

Ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ τεμένου, οὐδὲν λέγει ὁ Σεῖδ Ἀλῆς περὶ τοῦ χρόνου τῆς μεταβολῆς αὐτοῦ. Ἱστορῶν ὁμως τὴν ἀνίδρυσιν τοῦ εὐκτηρίου Σαβὰχ ἐκτός τῆς πύλης Ἐγρῆ-καποῦ¹⁾, λέγει ὅτι ὁ ἀνεγείρας τὸ εὐκτήριον τοῦτο Ἀχμέτ πασᾶς μετέβαλεν εἰς τέμενος καὶ ἐκκλησίαν πλησίον τοῦ τεμένου Φετιχιέ, τῆς πάλαι Παμμακαρίστου. Ὁ πασᾶς οὗτος ἀπεβίωσε τῷ 1008ῳ τῆς Αἰγείρας, 1598ῳ Μ. Χ. Ἐκ τούτου εἰκάζω, ὅτι ὁ ναὸς οὗτος μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ Πατριάρχου ἐκ τῆς Παμμακαρίστου τῷ 1591ῳ, μετεβλήθη εἰς τέμενος, ὅπου τοῦ ἄνω εἰρημένου πασᾶ, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα φέρει εἰσέτι παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς. Αἱ ἐκεῖ ἐνασκούμεναι μοναχαὶ ἀπῆλθον μετὰ τοῦ Πατριάρχου, διότι ἄπασαν τὴν συνοικίαν ταύτην κατὰ τοὺς τότε χρόνους κατώκουν Ὀθωμανοὶ²⁾.

Μονὴ τοῦ Μανουήλ.

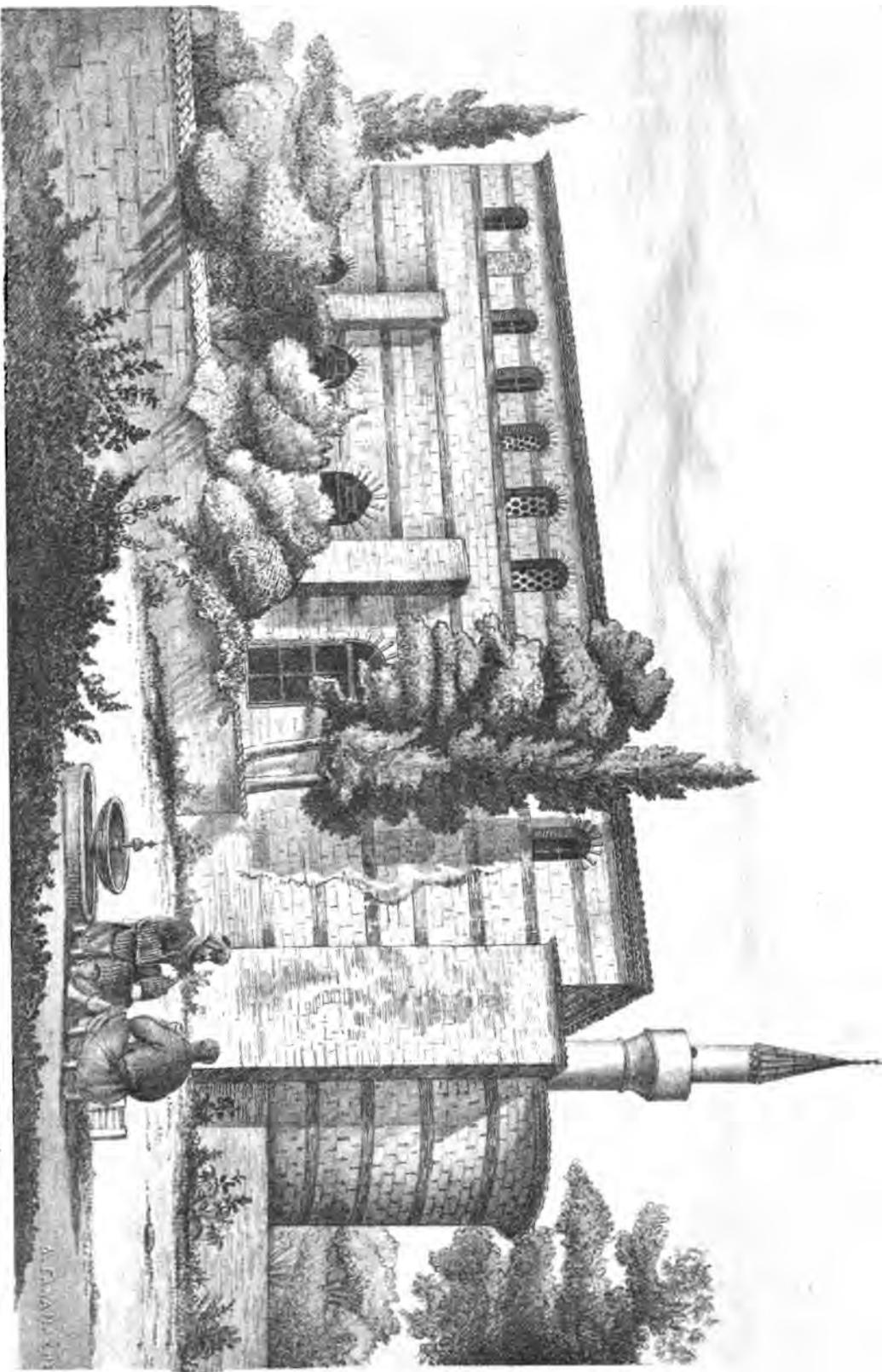
Νῦν, Κεφελή μεστζηδι³⁾.

Ἡ μονὴ αὕτη κτίριον δρομικὸν⁴⁾, κεῖται ἐν τῇ συνοικίᾳ καλουμένη Σαλμάκ τομπρούκ, πρὸς ἀνατολὰς τῆς κινστέρνης τοῦ Ἄσπαρος. Ἡ συνοικία αὕτη καλεῖται καὶ ἀγορὰ τοῦ διερμηνέως· πλησίον εἶναι καὶ ὁδὸς τοῦ διερμηνέως, οὗτω καλουμένη ἀπὸ τὸν πρῶτον τοῦ Σουλεϊμὰν διερμηνέα, Γιουνουὸς Ἀγᾶ, ἐδῶ κατοικήσαντα.

Τὴν μονὴν ταύτην πρῶτος ἀνήγειρεν ὁ Μανουήλ, ὀνομαστότατος στρατηγὸς τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ στρατευμάτων⁵⁾, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοφίλου καὶ υἱοῦ αὐτοῦ Μιχαήλ. Μετὰ πολλὰς ἀνδραγαθίας κατὰ τῶν Ἀγαρηῶν, νοσήσας, ἐτελεύτησεν ἐν Ἀνατολῇ, τὸ δὲ σῶμα αὐτοῦ κομισθὲν εἰς τὸ Βυζάντιον, ἐτέθη ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ὑπ' αὐτοῦ κτισθεῖση. Ὁ συντάξας τὴν συνέχειαν τοῦ Θεοφάνους, λέγει⁶⁾, ὅτι ὁ Μανουήλ βαρυνόμενος τὰς ραδιουργίας τῶν ἀνακτόρων, κατώκησε τὸν οἶκον αὐτοῦ κατὰ τὴν κινστέρναν τοῦ Ἄσπαρος, τὸν ὁποῖον μετὰ ταῦτα ἀνήγειρεν εἰς σεμνεῖου τόπον, καὶ ἐκείσε ἐτάφη. Τὴν μονὴν ταύτην μικρὰν κατ' ἀρχὰς, ἀνεκαίνισεν ἐκ βάρων σχεδὸν, Φώτιος ὁ Πατριάρχης, καὶ μετ' αὐτὸν Γεώργιος ὁ Λακαπηνός⁷⁾. Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ἔζησε τινὰ καιρὸν καὶ ὁ

¹⁾ Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 233. ²⁾ Αὕτη νομίζω, εἶναι ἡ γυναικεία μονή, πλησίον τῆς Παμμακαρίστου, μνημονευομένη ἐν τῷ πατριαρχικῷ ἐγγράφῳ τοῦ Ἱερεμίου τοῦ Βου, τῷ 4578ῳ. Σάθα, Μεσ. Βιβλιοθήκη, Τόμ. Γ'. σελ. 548. ³⁾ Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 486, 443. ⁴⁾ «Εὐρέθη ἐν τῷ τοιοῦτῳ μετοχίῳ ἐκκλησία δρομική.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Δ'. σελ. 9, 17. «ἀνήγειρε τὴν Ἁγίαν Σοφίαν δρομικήν.» «δρομικὸν ζυλόστεγον ποιήσασα.» Κωδ., σελ. 73. Texier, L'Archit. Byz., σελ. 40, 43. ⁵⁾ Λέων ὁ Γραμ., σελ. 248, 222.

⁶⁾ Σελ. 468, «ἀποκαταστήσας τὸν ἑαυτοῦ οἶκον μονασταῖς καταγώγιον, ἐν ᾧ κειθήδευτο.» Γενεσίον Βασιλ., σελ. 86. ⁷⁾ C. Christ. Βιβ. IV., σελ. 458. Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 487. Κ/πολις. Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 369. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 433.

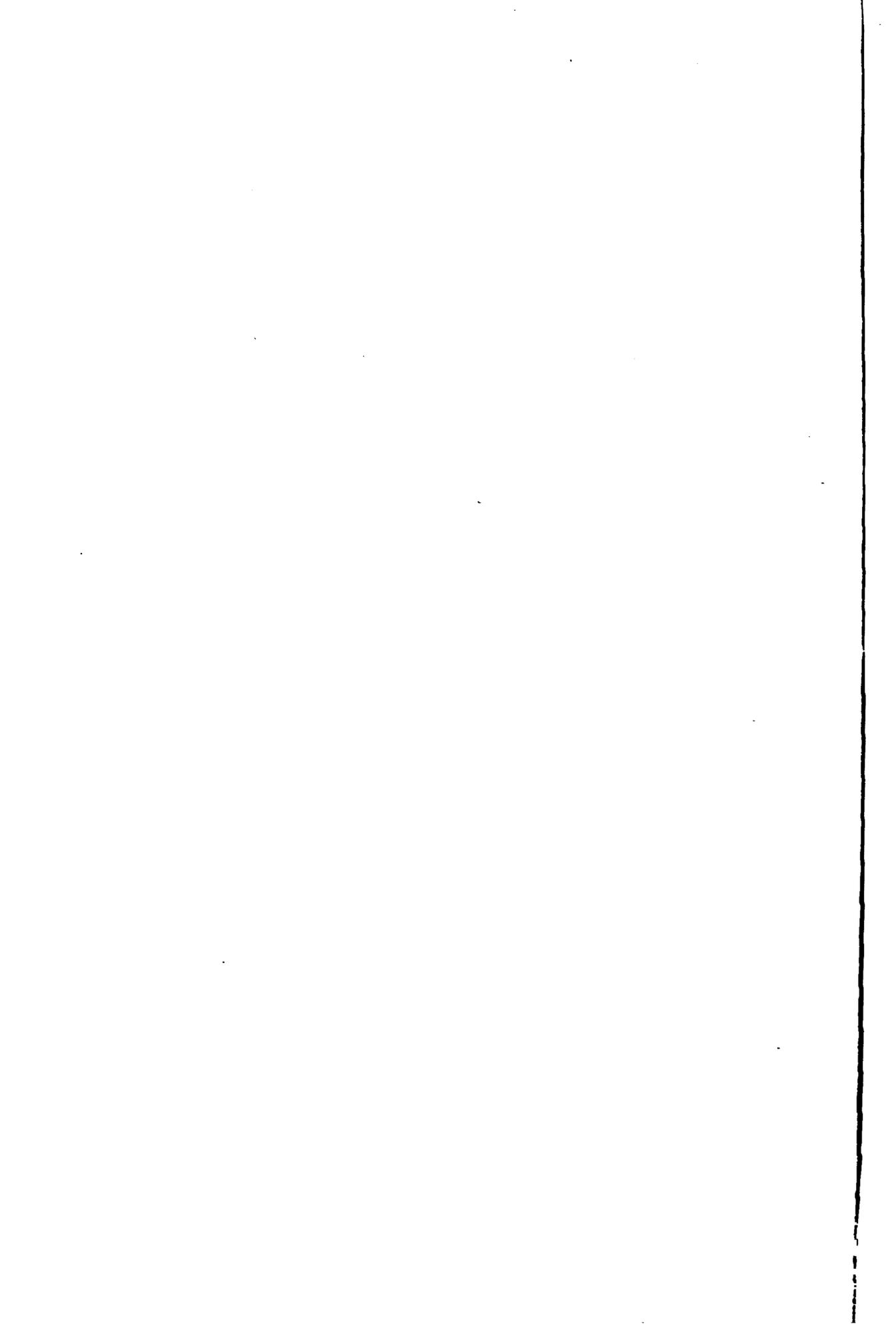

MONH TOY MANDYHA

KEPEAH MEITZHAI

THE A. G. ...

A. G. ...

Μιχαήλ Δούκας ὁ Παραπινάκης (1071, 1078). Ἦτο μονὴ ἀνδρῶα, ἐκαλεῖτο δὲ ἐνίοτε καὶ μονὴ τοῦ Μανουήλου. Τῷ 999ω ἀνηγορεύθη Πατριάρχης ὁ Σέργιος, ἡγούμενος τῆς μονῆς τοῦ Μανουήλ, ἐκ τοῦ γένους τοῦ πατριάρχου Φωτίου ¹⁾, ποιμάννας τὴν ἐκκλησίαν εἴκοσιν ἔτη. « Ὁ μακαριώτατος Φώτιος τὴν τοῦ Μανουήλ μονὴν ἐκ κρηπίδων αὐτῶν σχεδόν, εἰς δὲ νῦν κάλλος καὶ μέγεθος ὁρᾶται, κητέστησεν » ²⁾.

Ἐν τοῖς πρακτικαῖς τῶν Συνόδων, μνημονεύεται ὁ Τρύφων, πρεσβύτερος τῆς μονῆς τοῦ Μανουήλου.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη πασῶν τῶν εἰσέτι σωζομένων ἐκκλησιῶν ἡ ἐπιμηχεστέρα καὶ κατὰ τοὺς Βυζαντίους ἡ δρομικωτέρα, ἔχει πρὸς τὸν δεξιὸν τοῖχον δύο ἐρυμνὰ ἐρείσματα, νεωτέρων χρόνων κτίρια, πρὸς ἀσφάλειαν τοῦ ἐτοιμορρόπου τοῖχου. Εἰς πλείστα μέρη διεσχίσθησαν οἱ τοῖχοι καὶ πίπτουσιν αἱ πλίνθοι. Πλείστα θυρίδες ἀπτεχιίσθησαν. Ὅλον τὸ κτίριον δεικνύει προφανῆ σημεῖα ἐπικειμένης καταπτώσεως. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ εἶναι γυμνότατον παντὸς Βυζαντινοῦ καλλωπίσματος. Ἡ καλουμένη βασιλικὴ κύλη ἐκλείσθη, καὶ ἡ εἰσοδος εἶναι ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ τοῖχου. Νάρθηξ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ δὲν σώζεται. Ὑπὸ τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τοῦ ναοῦ, εἶναι ὑπόγειον ἐπίμηκες, ὅπου Ἀρμένιοι ἐργάζονται τὴν μέταξαν, καθὼς ἐργάζονται καὶ εἰς τινὰς ὑποστέγους κινστέρας. Πόση ἦτον ἡ ἔκτασις τοῦ περιβόλου τῆς μονῆς ταύτης, πόσοι μοναχοὶ ἐνδιητῶντο ἐν αὐτῇ, ἀγνοοῦμεν. Ἐκ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ τούτου, εἶναι κῆποι ἀνήκοντες εἰς τὸ τέμενος. Οὐδὲν κτίριον ἀρχαῖον αὐτόθι σώζεται. Τὰς ἄλλας τρεῖς πλευρὰς ὀρίζουσιν ὁδοί.

Ὁ Σεῖδ Ἀλῆς καλεῖ τὸ τέμενος τοῦτο Κεφελή-μυστζηδὶ, εὐκτῆριον τοῦ Καφᾶ, ἡ εὐκτῆριον Καφαῖον, μεταβληθὲν προτροπῇ Καφαίου τινός· προσθέτει δὲ, ὅτι τὰ πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ χρήματα, προέρχονται ἀπὸ τὰ ἀφιερώματα τοῦ βασιλικοῦ τεμένους Σελιμιέ. Τοῦ δὲ ἀμβωνος, ἰδρύματος τοῦ Ἀλῆ πασᾶ υἱοῦ τοῦ ἀρχιάτρου, ἡ διατήρησις χορηγεῖται ἀπὸ τὸ βασιλικὸν τέμενος Σουλεϊμανιέ. Περὶ δὲ τοῦ ἔτους τῆς μεταβολῆς, οὐδὲν λέγει.

Αἱ σωζόμεναι παραδόσεις ἐν τῇ ἐνορίᾳ ταύτῃ, κυρίως σήμερον ὑπ' Ἀρμενίων κατοικουμένη, σαφηνίζουσι τὴν μέχρι τοῦδε ἀσαφῆ ἱστορίαν τοῦ τεμένους τούτου, καὶ συμπληροῦσι τὰ ἱστορούμενα τοῦ Σεῖδ Ἀλῆ.

Ὅταν τῷ 1475ω κατέκτησε τὸν Καφᾶν ὁ Σουλτᾶν Μωάμεθ, ἐκομίσθησαν ἐν Κ/πόλει ἐρήμω ἐγκατοίκων, ἐκ τοῦ Καφᾶ, πάμπολλοι Ἑβραῖοι, Γραικοὶ καὶ

¹⁾ Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 449, 487. Ἰωήλου Χρονογρ. σελ. 60. Ἡ μονὴ αὕτη εἶχε καὶ παραλίαν ἀποβάθραν, «καὶ τὴν πλησιάζουσαν τῇ προτέρᾳ σκάλα ἡμῶν, ἐτέραν σκάλαν τῆς σεβασμίας μονῆς τοῦ Μανουήλ.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 28, 50.

²⁾ Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Β'. σελ. 675.

Ἀρμένιοι¹⁾). Ἐκ τῶν Γεουηνησίων, πολλοὶ μὲν ἀπῆλθον εἰς Ἰταλίαν, τινὲς δὲ εἰς Γαλατᾶν, ἅπαντες ἀποστρεφόμενοι τὴν θηριωδίαν τῶν ἐν Κριμαίᾳ Τατάρων. Οἱ Ἑβραῖοι ἀπεδήμησαν εἰς Χάσκιοι, κώμην πλησίον τοῦ Γαλατᾶ, ὅπου οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν καλούμενοι Καραίται, εἰσέτι συγκατοικοῦσι μετὰ τῶν ὁμοφύλων Ἑβραίων. Οἱ Γραικοὶ φέροντες καὶ τινὰς εἰκόνας ἐκ τοῦ Καφᾶ, ἀνήγειραν τὴν ἐν Γαλατᾶ Παναγίαν τὴν Καφατιανήν²⁾). Οἱ Ἀρμένιοι, πολυπληθέστεροι τῶν Γραικῶν ἐν Καφᾶ, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν Γεουηνησίων ἱστορικῶν, ἤτησαν ἀπὸ τὸν Μωάμεθ ἐκκλησίαν, καὶ παρέλαβον τὴν μονὴν ταύτην τοῦ Μανουήλ, εἴτε ἠρειπωμένην εἴτε πάντῃ ἔρημον Γραικῶν ἐνοριτῶν. Χρόνους πολλοὺς συνεχλησιάζοντο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ οἱ Καφαῖοι Ἀρμένιοι, καὶ ἐκ τούτων καὶ τὸ σημερινὸν ὄνομα τοῦ ναοῦ³⁾). Ὁ ναὸς οὗτος, καλούμενος ἐνόσω κατείχετο ἀπὸ τοὺς Ἀρμένιους, Σούρπ-Νιγγοῦς, Ἁγίος Νικόλαος, πιθανὸν ἐγένετο ἐκκλησία Ἀρμενικὴ, λήγοντος τοῦ 1475ου, ὅταν οἱ Ὀθωμανοὶ ἐπανῆλθον ἐκ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Καφᾶ. Πόσα ἔτη διετήρησαν τὴν ἐκκλησίαν ταύτην οἱ Ἀρμένιοι, οἱ ἴδιοι ἀγνοοῦσιν. Ἐνοχλούμενοι ἀπὸ τοὺς περιιοκούντας Ὀθωμανοὺς ὀρεγομένους τὸν περικαλλῆ τοῦτον ναόν, παρήτησαν αὐτὸν μεταβληθέντα πάραυτα εἰς τέμενος Μουσουλμανικόν.

Ταῦτα συμφωνοῦσι μετὰ τοῦ Σεῖδ Ἀλῆ, γράφοντος, ὅτι τὰ εἰσοδήματα τοῦ τεμένους τούτου προέρχονται ἀπὸ τὰ τεμένη Σελιμιέ καὶ Σουλεϊμανιέ, ἀμφότερα ἀνεγερθέντα πεντήκοντα καὶ πλείοτερα ἔτη μετὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Καφᾶ. Εἰκάζω, ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη μετεβλήθη εἰς τέμενος κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰῶνος.

Ἐδιωχθέντες οἱ Ἀρμένιοι ἐκ τῆς Ἐκκλησίας ταύτης, κατῆλθον οἱ πλείστοι εἰς τὴν παράλιον πύλην τοῦ Μπαλατᾶ, ὅπου ἀνήγειραν τὸν αὐτόθι περικαλλῆ αὐτῶν ναόν, τιμώμενον ἐπ' ὀνόματι τοῦ Μιχαὴλ Ἀρχαγγέλου. Ἡ λαμπρὰ ἐκκλησία αὕτη, θεμελιοῦται ἐπ' ἀρχαίου μικροῦ Βυζαντινοῦ ναοῦ, καλουμένου τοῦ Ἁγίου Εὐστρατίου⁴⁾), κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἐν τῷ ναῷ σήμερον λει-

1) Texier, L'Archit. Byz., σελ. 221. «καὶ τινὰς ἀποίκους εἰσήνεγκεν. . . ἐκ τε τοῦ Καφᾶ» κτλ. Γ. Φραντζῆς, σελ. 308. Ceux de Caffa furent jetés dans un quartier désert de la capitale, pour y végéter dans l'abjection de la servitude. Histoire de la République de Gènes, par M. Emile Vincens. Paris. 1842, Τόμ. Β'. σελ. 288. 2) Πατρ. Ἑλλάς. Γραφαί, σελ. 441. Ἐκ τῶν ἐγγράφων σωζομένων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ μαθάνομεν, ὅτι τεσσαράκοντα χιλιάδας Ἀρμενίων, Γεουηνησίων καὶ ὀρθοδόξων μετεκόμισεν ἐκ Καφᾶ εἰς Κ/πολιν ὁ Μωάμεθ· ἀνήγειραν δὲ τὴν ἐκκλησίαν ταύτην ἐπὶ ἔρειπίων ἄλλου τινὸς ναοῦ, ἴσως τῆς Χρυσοπηγῆς. Ἐπυρπολήθη τῷ 1696ω καὶ ἀνεκτίσθη τῷ 1698ω. 3) Keffé.... Caffa, ville de la Crimée, l'ancienne Théodosia. Bianchi. Dict. Turc-Français. Ἐπίθ. Κεφελή. 4) Ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου τούτου, μαρτυρήσαντος ἐπὶ Διοκλητιανοῦ καὶ ἑορταζομένου τῇ 13ῃ Δεκ., δὲν μνημονεύεται ἀπὸ

τουργούντων ιερέων και λαϊκῶν επιτρόπων. Τὸ μόνον γνώρισμα τῆς Βυζαντινῆς ἐκκλησίας, εἶναι δύο σταυροὶ Βυζαντινοὶ ¹⁾ ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τῆς κόγχης, δύο μέτρα ἄνω τῆς γῆς. Ταύτην τὴν ἀρχαίαν ἐκκλησίαν, εὗρηκαν οἱ Ἀρμένιοι ἔρημον Γραικῶν καὶ κατηρειπωμένην.

ὑπὸ τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τῆς ἐκκλησίας ταύτης, εἶναι ὑπόγειον φωτεινότατον, ἐν τῇ γωνίᾳ τοῦ ὁποίου εἶναι μέγα φρέαρ τετράγωνον, καλούμενον ἀγίασμα τοῦ Ἁγίου Ἀρτεμίου, μαρτυρήσαντος ἐπὶ Ἰουλιανοῦ τοῦ παραβάτου, ἐν Ἀντιοχείᾳ, καὶ τοῦ ὁποίου τὸ λείψανον μετεκομίσθη εἰς Κ/πολιν. Εἰς τὸν Ἅγιον τοῦτον κατέφευγον πάντες οἱ Κ/πολίται, οἱ πάσχοντες ἐντεροκῆλας καὶ νοσήματα τῶν γεννητικῶν μορίων. Ἐορτάζεται ἡ μνήμη αὐτοῦ τῇ 20ῇ Ὀκτωβρίου ²⁾. Κατὰ τὸν Γ. Κωδινόν ³⁾, ἀνήγειρεν ἐν Κ/πόλει τὸν Ἅγιον Ἀρτέμιον, Ἀναστάσιος ὁ Δίκωρος, ἐπ' ὀνόματι τοῦ Προδρόμου. Μετὰ τὴν ἀνακομιδὴν τοῦ λειψάνου, ἐκλήθη ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἀρτεμίου. Ἀτυχῶς δὲ ἀναφέρει τὸν τόπον ὅπου ἔκειτο ὁ ναὸς οὗτος, οὐδὲ δικαιούμεθα νὰ εἰπῶμεν ὅτι τὸ ἀγίασμα τοῦτο ἦτον ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Ἀρτεμίου, διότι ἐν πολλαῖς ἐκκλησίαις ὑπάρχουσιν ἀγιάσματα ἁγίων, ἀλλοίων τῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τιμωμένων ⁴⁾. Ἐν τὸς τοῦ φρέατος, ἐν μέτρον ὑπὸ τὸ στόμιον, εἶναι πλάξ ἐντετειχισμένη, φέρουσα Ἀρμενιστὶ τὸ ὄνομα Ἀρδέμ. Ἄνω τοῦ στομίου, εἶναι πλάξ μαρμαρίνου μικρά, ὕψους M. 0,45, φέρουσα τὸν ἅγιον ἀπειροκάλως γεγλυμμένον καὶ ἐκατέρωθεν αὐτοῦ, ὁ ΑΓΙΟΣ ΑΡΤΣ(Ε)ΜΗ(Ι)ΟΣ. Πλησίον τοῦ φρέατος ἐπὶ τοῦ τοίχου εἶναι πλάξ ἐπιτύμβιος, ὕψους M. 1,14, καὶ πλάτους M. 0,42, φέρουσα γυναῖκα ὀδυρομένην, καὶ παρὰ τὸν ποδῆρην αὐτῆς χιτῶνα τρία τέχνα, μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς, ΑΥΚΕΑ ΗΡΑΚΩΝΤΟ(Σ), Αὐκέα Ἡρακῶντος· εἶναι ἔργον καλλιτέχνου. Ἀνευρέθη ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς τῆς ἐκκλησίας.

Ἐν τῷ δεξιῷ τοίχῳ τῆς ἐκκλησίας ταύτης, εἶναι θύρα ὀρειχάλκινος, δίπτυχος, ὕψους M. 1,90, καὶ πλάτους M. 1,41. Ἐκάστη πτυχὴ σύγκειται ἐκ δύο τεμαχίων, κραταυμένων διὰ παραστάδων σιδηρῶν. Τὰ τεμάχια ταῦτα εἶναι πλήρη ἀναγλύφων, μὲ γραφὰς Γερμανικὰς. Τὰ μὲν τρία εἶναι ὅμοια, ἀπεικονίζοντα τὸν Χριστὸν διώκοντα ἐκ τοῦ ναοῦ τοὺς κολλυβιστάς. Τὸ δὲ τέταρτον καὶ μεγαλύτερον ἐν τῷ ἄνω καὶ δεξιῷ μέρει τῆς θύρας, ἀπεικονίζει τὸν Ἅγιον Γεώργιον λογχεύοντα τὸν δράκοντα, καὶ νεάνιδα στεφανηφόρον ἐπὶ μεμονωμένου λόφου, μετὰ πύργων. Ἐν τῷ ἀέρι φαίνεται ἕτερος δράκων ὀρμῶν κατὰ τοῦ ἤρωος. Ὑ-

τοὺς Βυζαντίους. Ἡ Σύναξις αὐτοῦ ἐτελεῖτο ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, πλησίον τῆς Ἁγίας Σοφίας. Συναξ. Δεκ. 43 καὶ Ἰαν. 9. Ὁ Χάμμερ, C/ropolis, Τόμ. Α'. σελ. 466, λέγει ὅτι ἦτο Βυζαντινὴ ἐκκλησία, τιμωμένη ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ταξιάρχου· ἐπὶ τίνι μαρτυρίᾳ, ἀγνοῶ. ¹⁾ Σταυροὶ ἐπὶ σφαίρας. ²⁾ Συναξ. Ὀκτ. 20. ³⁾ Σελ. 90. C. Christ. Βιβ. IV. σελ. 449. Πασχ. Χρον. Τόμ. Β'. σελ. 386. ⁴⁾ Ὁ Χάμμερ, C/ropolis, Τόμ. Α'. σελ. 466, λέγει ὅτι τὸ ἀγίασμα τοῦτο εἶναι τοῦ Ἁγίου Δημητρίου.

περὶ τῶν ἀναγλύφων τούτων εἶναι θάλασσα κυμαινομένη, ἐν τῇ ὁποία φαίνεται ἄρμα αὐρόμενον ὑπὸ δύο ἵππων, ἐντὸς τοῦ ὁποίου κάθεται ἥρωος τις κρατῶν κέαν μοχθοῦσαν νὰ διαφύγη. Ὅπισθεν τοῦ ἥρωος εἶναι τρίαινα· ὅλον τὸ ἔργον εἶναι ἀχομφον καὶ ἄτεχνον.

Τῶν τριῶν ὁμοίων τεμαχίων ἡ γραφή εἶναι ἡ ἀκόλουθος.

JESUS-KAM-INTIMPEL-UNDMACHT-AUS-STRIK-E-GE
ISEL-UDRIB-AUS-D-WEXLER-U-DER-KAUFER-IOA2KIZI

Ὁ Ἰησοῦς ἦλθεν εἰς τὸν ναὸν καὶ ποιήσας ἐκ σχοινίων μᾶστιγα, ἀπεδίωξε τοὺς κολλυβιστὰς καὶ ἐμπόρους. Τὰ τελευταῖα γράμματα ἀναφέρονται εἰς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου. Κεφ. 2. στίχ. 15¹).

Τοῦ τετάρτου τεμαχίου ἡ γραφή εἶναι οὕτως.

GEORGIUSMITHELDENMUTH-DEN-GIE
FTIGDRACHENTODENTHUT-727

Ὁ Γεώργιος μετὰ θάρρους ἥρωικῶς θανατόνει τὸν δηλητήριον δράκοντα²).

Κατὰ τινὰς, αἱ γραφαὶ αὗται εἶναι τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰῶνος, κατ' ἄλλους, νεωτέρας ἐποχῆς· βέβαιον εἶναι ὅτι τὰ ἀνάγλυφα ταῦτα δὲν εἶναι ἔργα Βυζαντινῶν καλλιτεχνῶν. Κατὰ τοὺς Ἀρμενίους ἱερεῖς τοῦ ναοῦ, αἱ πλάκες αὗται ἀνωρύχθησαν ἐν τοῖς ἀνακτόροις τοῦ Τόπ-καπή, ἐν τῇ Ἀκροπόλει, ἐπιστατοῦντος Ἀρμενίου ἀρχιτέκτονος, καὶ ὡς ἀχρηστοὶ τοῖς Ὀθωμανοῖς, παρεδόθησαν τοῖς Ἀρμενίοις. Πιθανόν τὸ σερραὶ Τόπ-καπή, εἶναι ἡ πύλη Τόπ-καπή.

Εἶναι γνωστὸν, ὅτι κατὰ τὸν δωδέκατον αἰῶνα, ἐπὶ τῆς κατακτήσεως τῆς Ἀγγλίας ὑπὸ τοῦ Βιλλέλμου τοῦ νόθου, Ἁγγλος εὐπατρίδης ἀπεχθανόμενος τὴν διοίκησιν τοῦ Βιλλέλμου, ἀπεδήμησεν ἐξ Ἀγγλίας, καὶ ἐρχόμενος εἰς Κ/πολιν, ἀνήγειρεν ἐκκλησίαν μετὰ δύο τρούλων, τιμωμένην ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Νικολάου καὶ τοῦ Ἁγίου Αὐγουστίνου ἐπισκόπου τῆς Κανταβριγίας³). Ἡ ἐκκλησία αὕτη κειμένη ἐντὸς τῆς Κ/πόλεως, μέσον τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ τοῦ παλατίου «Τὰ Κύρου», μετεβλήθη εἰς τέμενος Μουσουλμανικὸν τῷ 1630⁴). Φρονῶ, ὅτι κατεδαφισθεῖς τῆς ἐκκλησίας ταύτης, διό-

¹) «Καὶ ποιήσας φραγέλιον ἐκ σχοινίων πάντας ἐξέβαλεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ, τὰ τε πρόβατα καὶ τοὺς βόας, καὶ τῶν κολλυβιστῶν ἐξέχεε τὸ κέρμα, καὶ τὰς τραπέζας ἀνέστρεψε.»

²) Ἀμφοτέρως τὰς ἐπιγραφὰς ταύτας ἀναφέρει καὶ ὁ Χάμμερ, C/polis, Τόμ. Α'. σελ. 467, λέγων, ὅτι εἶναι ἔργον Γερμανοῦ γλύπτου. Πόθεν καὶ πότε ἐκομίσθησαν ἐν Κ/πόλει, ἀποσιωπᾷ. Ἀμφοτέραι καταχωρίσθησαν ἐν τοῖς τεύχεσι τοῦ Ἑλλ. Φιλολογικοῦ Συλλόγου, ἵαν ἡμαρταμέναι, εὐρισχόμεναι ἐν τῇ Ἀρμενικῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Γαλατᾶ (γρ. Μπαλατᾶ).

³) C. Christ. Βιβ. IV. σελ. 130. Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 127. ⁴) Belin. Histoire de l'Église Latine de C/ple. Paris. 1872, σελ. 20.

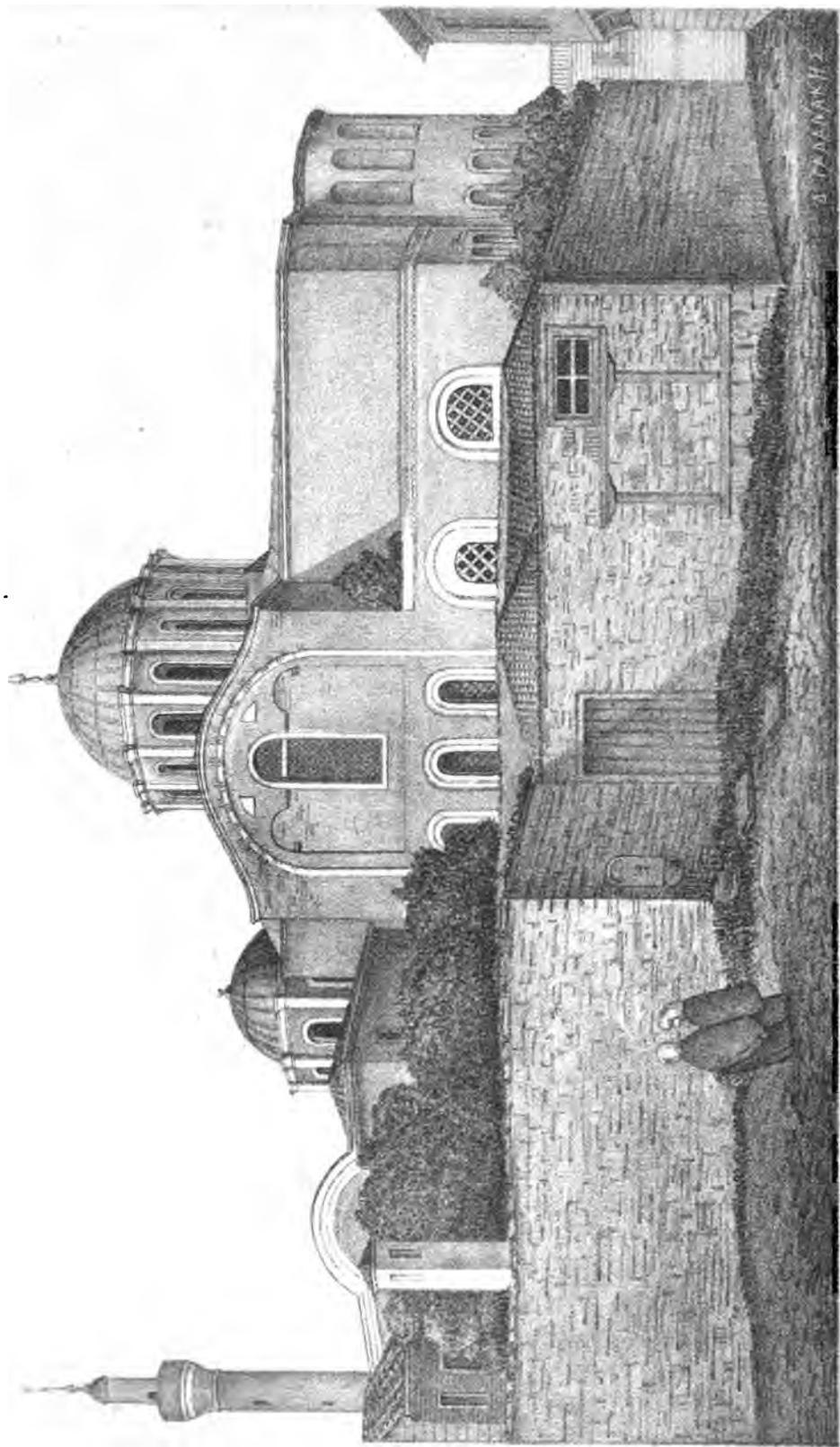
ία φαί-
ις κρα-
δλον τδ

εδίωξε
εις τδ

τα²;
βλους,
Βυζαν-
; αυτα
ατουν
δθησαν

ις της
ήμενος
ις εις
τι τω
ιας²;
δρια-
ουλ-
διό-

α-α
,
αλ
λε,
ου,
},
lin.

ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΠΑΝΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ

ΖΕΪΡΕΚ ΤΖΑΜΙ

τι ἔχνος αὐτῆς οὐδέποτε ἠδυνήθη νὰ εὕρω, ἀφηρέθησαν ἐξ αὐτῆς τὰ τεμάχια ταῦτα, τὰ ὁποῖα συνήρμωσαν εἰς τρόπον ὥστε νὰ καλύψωσι καί τινα γράμματα. Τὰ ἀνάγλυφα ταῦτα ἐχρίσθησαν τῷ 1874ῳ μὲ βαφὴν πηκτὴν, ὥστε τὰ πρόσωπα καὶ αἱ χεῖρες μὲν φαίνονται. Ταῦτα φρονῶ, ὅτι δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὸν δωδέκατον αἰῶνα, ἐποχὴν τῆς ἀνεγέρσεως τῆς Ἀγγλικῆς ἐκκλησίας. Ἀλλοδαπὸς τις, ἴσως Γερμανὸς, ἐκαλλώπισε τὴν Λατινικὴν ταύτην ἐκκλησίαν διὰ τῶν καλλιτεχνικῶν τούτων ἔργων, χυθέντων πιθανόν ἐν τοῖς γνωστοῖς τῶν τότε χρόνων χυτηρίοις τῆς Νουρεμβέργης.

Μονὴ τοῦ Παντοκράτορος Χριστοῦ. Nūn, Zeirēk tζami¹).

Ἡ μεγάλη ἀνδρῶα μονὴ αὕτη, κεῖται ἄνω τῆς πύλης τῶν ἀλεύρων²), ἐπὶ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς τῆς λεωφόρου, ἀγούσης ἀπὸ τὴν πύλην ταύτην πρὸς τὸ ὑδραγωγεῖον τοῦ Οὐάλεντος. Εἶναι καταφανὴς ἀπὸ τὸν λιμένα καὶ τὰ πλεῖστα μέρη τοῦ ἀπέναντι Σταυροδρομίου. Ταύτην τὴν μονὴν ἀνήγειρεν ἡ Εἰρήνη σύζυγος Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ, καὶ θυγάτηρ τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας, ἀποδιώσασα τῷ 1124ῳ³). Συνεργία Νικηφόρου, οἰκειοτάτου τινὸς τῶν βασιλέων, ἀνήγειρεν ἡ βασίλισ αὕτη, γυνὴ⁴) συνετὴ καὶ σωφρονεστάτη, τὸν ναὸν τοῦτον τοῦ Παντοκράτορος Χριστοῦ, ὑπερέχοντα κατὰ τὴν ἔκτασιν καὶ ἀνάπαυσιν τῶν ἐν αὐτῇ ἀσκουμένων μοναχῶν, πάσας τὰς ἐν Κ/πόλει τότε ὑπαρχούσας μονὰς. Μὴ δυνηθείσης τῆς βασιλίδος ν' ἀποπερατώσῃ τὴν πολυδάπανον οἰκοδομὴν καὶ ἐπαρκέσῃ εἰς ἀνάπαυσιν τῶν μοναχῶν, παρεκίνησε τὸν σύζυγον αὐτῆς Ἰωάννην ἵνα τελειώσῃ τὸ ἔργον ὅλον⁵). Ἐξ αὐτῶν δὲ τῶν χρόνων, ἡ μονὴ αὕτη τοῦ Παντοκράτορος ἦτο, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων, ἡ λαμ-

¹) Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 118, ἀρ. 4. ²) Οὐν-καμπάν. ³) Ducange. Familiae Aug. Byzantinæ, σελ. 179. Συναξ. Αὐγ. 13. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 135. ⁴) Εἰρήνην... σωφρονεστάτην τε ὥσπερ τινὰ καὶ ἀρετῆς εἰς τὰ μάλιστα μεταποιουμένην... εὐ δὲ ποιῶσα διετέλει τὸν πάντα τῆς ζωῆς αἰῶνα, τοὺς ὅσοι ἐφ' ὀτιοῦν ἐκείνης δεόμενοι ἦσαν.» Κίναμος, σελ. 9. Ταῦτα πληρέστατα συμφωνοῦσι μετὰ τῶν Συναξαριστῶν, ὑπερεπαινούτων τὸν βίον τῆς βασιλίδος ταύτης. Ν. Γρηγοράς, Τόμ. Α'. σελ. 273. «ἐν τῇ σεβασμίᾳ βασιλικῇ μονῇ τοῦ δεσπότη καὶ σωτήρος ἡμῶν Χριστοῦ, καὶ ἐπικεκλημένη τοῦ Παντοκράτορος.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 135. Μονὴ τοῦ Παντοκράτορος Χριστοῦ, μνημονεύεται ἐν Ἄθω. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 216. ⁵) «Καὶ τὸν Ἰσαάκιον... τῇ μονῇ τοῦ παντοκράτορος εἰργνυσιν, ἢ τὸν βασιλέα Ἰωάννην ἔσχε δομήτορα.» Νικ. Χων., σελ. 66, 151. «Μνήμη τῆς αἰοιδίμου καὶ παμμακαρίστου βασιλίσσης καὶ κτιτορίσσης... μετονομασθείσης Ξένης μοναχῆς.» Συναξ. Αὐγ. 13. Ὁ Φραντζῆς, σελ. 210, ὀνομάζει αὐτὴν Ἰπομονήν.

προτάτη και πλουσιωτάτη μονή τῆς Κ/πόλεως¹⁾). Μνημονεύεται δὲ συχνότατα ἐν τῇ πολιτικῇ καὶ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ τοῦ Βυζαντίου.

Κεῖται ἐπὶ τεχνητοῦ λόφου. Πρὸς ἀνατολὰς, ὑποκρατοῦσι τὰ χῶματα ἐρυμνότατα τείχη πολλῶν μέτρων ὕψους, ἐντὸς τῶν ὁποίων κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν Βυζαντιῶν, ἐνετειχίσθησαν μαρμάρινοι κίονες καὶ κολοσσιαῖοι λίθοι. Πρὸς βορρᾶν, κατηδαφίσθησαν τὰ πλεῖστα μέρη τοῦ τείχους τοῦ περιβόλου. Ὅπισθεν τῶν τειχῶν τούτων, πρὸς βορρᾶν τοῦ ἱεροῦ βήματος, σώζεται εἰσέτι ἡ μεγίστη τοῦ ναοῦ δεξαμενὴ, κατὰ πρῶτον μνημονευθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἰταλοῦ Βουονδελμόντη τῷ 1422φ. Ταύτην περιγράφει ὁ Γάλλος Chevalier, καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Χάμμερ. Ἐπὶ τῆς δεξαμενῆς ταύτης πλήρους ὕδατος μέχρι σήμερον, ὠκοδομήθησαν εὐκτῆριον καὶ οἰκίαι Ὀθωμανικαί²⁾). Ἐκ τῶν σωζομένων τούτων κτιρίων, καταφαίνεται ἡ τὸ πάλαι ὕμνουμένη λαμπρότης τῆς μονῆς³⁾). Ἀμφότεροι, ἡ Εἰρήνη καὶ ὁ σύζυγος αὐτῆς Ἰωάννης, συνετάφησαν ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ⁴⁾).

Κατὰ τοὺς χρόνους Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ, καὶ Ἰωσήφ ἡγουμένου τῆς μονῆς ταύτης, ἐκομίσθη ἐν Κ/πόλει ἡ σεβασμία εἰκῶν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, εὐρισκομένη ἐν Θεσσαλονίκῃ. Ἐξῆλθον ἐκ τῆς Κ/πόλεως οἱ ἄρχοντες τῆς Συγκλήτου, πολλοὶ ἱερωμένοι, καὶ ἅπαντες οἱ κληρικοὶ τῆς μονῆς ταύτης, καὶ μετὰ πολλῆς πομπῆς καὶ ψαλμωδίας, εἰσῆξαν αὐτὴν ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ, χάριν τῆς ὁποίας πολὺς λαὸς πανταχόθεν συνέρρεεν.

Ἐτέραν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου κατεῖχεν ἡ μονὴ αὕτη, ἔργον, κατὰ τοὺς Βυζαντιοὺς, τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, ἀποσταλεῖσαν ἐκ Παλαιστίνης, καὶ δωρηθεῖσαν Πουλχερίᾳ τῇ βασιλίδι παρὰ τῆς νύμφης αὐτῆς Εὐδοκίας τῆς Ἀθηναίας. Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος μετὰ τὸν διωγμὸν τῶν Λατίνων τῷ 1261φ, φθάσας πρὸ τῆς Χρυσῆς πύλης, διέταξε νὰ κομίσωσιν ἐκεῖ τὴν εἰκόνα ταύτην, τὴν ὁποίαν προπορευομένην, ἠκολούθουν ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ περὶ αὐτὸν, «σχολαίῳ ποδί», δεικνύοντες οὕτως, ὅτι διὰ τῆς θείας ἀντιλήψεως ἀνέκτησαν τὴν Κ/πολιν⁵⁾). Ἐ-

¹⁾ Ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν, οἱ ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ἐνασκούμενοι μοναχοὶ, ἦσαν 700. C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 84. Γ. Παχυμέρης, Τόμ. Α'. σελ. 402. Πρὸ τῆς ἀνεγέρσεως τῆς μονῆς ταύτης, πρωτίστη ἐν Βυζαντίῳ μονὴ ἦτον ἡ τῶν Δαλμάτων. Ποῦ ἔκειτο ἡ μονὴ αὕτη, εἶν' ἄγνωστον εἰσέτι. Οὐδόλως μνημονεύεται κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ κράτους. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 684. ²⁾ Voyage de la Propontide et du Pont. Euxin, par I. B. Le Chevalier. Paris. 1800, Τόμ. Α'. σελ. 108. Hammer, C/polis. Τόμ. Α'. σελ. 560. ³⁾ Καὶ ἐτάφη ἐν τῇ σεβασμίᾳ Βασιλικῇ καὶ περικαλλεῖ μονῇ τοῦ Παντοκράτορος. Φραντζῆς, σελ. 124. Πρβ. καὶ ὅσα περὶ τῆς μονῆς ταύτης ἱστορεῖ δίδιος, ἐν σελ. 156, 157, 194, 203, 210. Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Ε'. σελ. 94. Π. Γύλλιος, σελ. 283. ⁴⁾ Συναξ. Ὀκτ. 26. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Δ'. σελ. 211. Νικ. Χωνιάτης, σελ. 151, 332. ⁵⁾ Γ. Παχυμ. Τόμ. Α'. σελ. 160, Τόμ. Β'. σελ. 284. Γ. Ἀκροπ. Χρον. Συγγραφῆ, σελ. 197. «Πεζὸς γὰρ ἐβάδιζε, προήρχετο δὲ τούτου τῆς Θεομήτορος ἡ εἰκῶν.»

δῶ παρὰ τὸν ναὸν ἐτάφη Μανουὴλ ὁ Κομνηνός, ἀποβιώσας τῷ 1143ω¹). Τὸν τάφον αὐτοῦ περιγράφει ὁ Νικήτας. « Οὐκ ἐν αὐτῷ τῷ τεμένει, ἀλλ' ἐν τῷ περὶ τοῦτον ἡρώω ». Ταῦτα εἰς μάτην ζητοῦμεν σήμερον, διότι ἐκτὸς τοῦ ναοῦ, τὰ πάντα ἐξηφανίσθησαν. Ἐφυλάττετο πρὸς τούτοις ἐν τῷ ναῷ τούτῳ, ὁ λίθος ἐπὶ τοῦ ὁποίου διεθρυλλεῖτο, ὅτι μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ καθάρεισιν, ἐσμυρνίσθη τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὸν ὁποῖον φυλαττόμενον πρότερον ἐν Ἐφέσῳ, μετεκόμισεν ὁ ἴδιος Μανουὴλ εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ Βυζαντίου, καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν μονὴν ταύτην²). Ἐνεκα τούτων ὄλων, μεγίστη ἦτο τοῦ λαοῦ ἡ συρροή ἐν τῷ ναῷ τούτῳ καὶ πλοῦσια τῶν Χριστιανῶν τὰ δωρήματα. Τὰ ἐγκαίνια τῆς μονῆς ταύτης ἐτελοῦντο τῇ 4ῃ Αὐγούστου. Ἐδῶ εἰσῆρχοντο οἱ βασιλεῖς μετὰ τῶν ἀκολούθων αὐτῶν κατὰ τὴν μνήμην τῆς Μεταμορφώσεως τῇ 6ῃ Αὐγούστου³). Ἐδῶ ἐτάφησαν ἡ Εἰρήνη σύζυγος τοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ Πρεσβυτέρου⁴), Μανουὴλ ὁ Παλαιολόγος, οἱ δύο υἱοὶ αὐτοῦ Θεόδωρος καὶ Ἀνδρόνικος, καὶ ἡ Εὐγένεια θυγάτηρ τοῦ Γαττελουζίου, αὐθέντου τῆς Λέσβου⁵).

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τῶν Λατίνων, ἡ μονὴ αὕτη μετεβλήθη εἰς Λατινικὴν ἐκκλησίαν. Μόνος ἐκ τῶν ἡμετέρων, Νικηφόρος ὁ Γρηγοράς⁶) λέγει, ὅτι ἡ μονὴ αὕτη ἦτο τὰ βασιλεία τῶν Λατίνων. Πιθανὸν ὅτι κατώκησαν οὗτοι τὴν πλοῦσιαν ταύτην μονὴν, χωροῦσαν κατὰ τινὰς, ἐπτακοσίους μοναχοὺς τοῦ τάγματος τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου. Εἰκάζω ὅτι παρέλαβον τὴν μονὴν ταύτην οἱ Βενετοὶ, διότι τὰ καλούμενα βασιλεία ἐν τῇ Ἀκροπόλει, καὶ τὰ τῶν Βλαχερνῶν, ἦσαν κατὰ τὴν ἐν Γαλατᾷ γενομένην διανομὴν τοῦ κράτους, μερὶς τῶν Γάλλων⁷).

Τῷ 1432ω διὰ φροντίδος τοῦ ἱστορικοῦ Φραντζῆ καὶ τοῦ φίλου αὐτοῦ Μακαρίου τοῦ Μακρῆ, « πᾶν καλὸν πρὸς σύστασιν καὶ εὐχοσμίαν εἰς τὴν αὐτὴν μονὴν προὔχωρησε »⁸).

Εἰς μνήμην τῆς ἀνακτήσεως τῆς Κ/πόλεως, ἔστησεν ἐπὶ κίονος, πρὸ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, τὸν ἀνδριάντα τοῦ ἀρχιστρατήγου Μιχαήλ. Νικ. Γρηγοράς, Τόμ. Α'. σελ. 202. ¹) Ν. Χωνιάτης, σελ. 289. Ἐφραίμιος, στίχ. 4830—34. ²) Περὶ τοῦ λίθου τούτου λέγει ὁ Βονδελμόντιος. In monasterio Pantocratoris est lapis ubi Ioseph revolvit Christum in syndone. C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 84. ³) Κωδ. Κουροπ., σελ. 84. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 429. ⁴) Νικ. Γρηγοράς, Τόμ. Α'. σελ. 273. Τὰ χρήματα αὐτῆς « πᾶν τοι πλεῖστα τυγχάνοντα, δέδωκε τοῖς παισὶν αὐτῆς » τὰ ἐπίλοιπα ἐδαπανήθησαν εἰς ἐπισκευὴν τῆς Ἁγίας Σοφίας. ⁵) Γ. Φραντζῆς, σελ. 134, 194, 203. ⁶) Τόμ. Α'. σελ. 85. Πρὸς καὶ τὰ ὅσα γράφει ὁ Πάπας Ἰννοκέντιος Τρίτος, περὶ τῆς ἀρπαγῆς τῆς εἰκόνης τῆς Θεοτόκου ἐκ τῆς Ἁγίας Σοφίας, μετακομισθείσης εἰς τὸν ναὸν τοῦ Παντοκράτορος, ἐκκλησίαν τῶν Βενετῶν. Γ. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 46. ⁷) C. Christ. Βιβ. IV., σελ. 80. Ὁ Σγουρόπουλος περὶ τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ Συνόδου, Βιβ. Δ'. σελ. 16, περιγράφει τὰς ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Μάρκου ἐν Βενετίᾳ εὑρισκομένας εἰκόνας καὶ ἱερά κειμήλια τῆς μονῆς τοῦ Παντοκράτορος. Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 554. ⁸) Γ. Φραντζῆς, σελ. 157.

Μικρόν πρό τῆς τελευταίας ἀλώσεως, ὅταν οἱ Βυζάντιοι ἀπεμωράνθησαν ἀπὸ τὸν φόβον τῶν Ὀθωμανῶν καὶ τὰς αἰτήσεις τῶν ἐν Εὐρώπῃ Λατίνων, προσήλθον οἱ μὴ ἀποδεχόμενοι τὴν μετὰ τῶν Λατίνων ἔνωσιν, ἐν τῇ μονῇ τοῦ Παντοκράτορος ἐν τῷ κελλίῳ τοῦ Γενναδίου Σχολαρίου, αὐτόθι μενάζοντες, λέγοντες πύτῳ, « καὶ ἡμεῖς τί ποιήσομεν; » Ἐγκλεισθεὶς ἐν τῷ κελλίῳ τοῦ ἔγραψε τὴν γνώμην αὐτοῦ, ἀποτρέπων τὸν λαὸν ἀπὸ τὴν μελετωμένην ἔνωσιν. « Γινώσκετε ἄθλιοι πολῖται τί ποιεῖτε, καὶ σὺν τῷ αἰχμαλωτισμῷ ὃς μέλλει γενέσθαι εἰς ὑμᾶς ἐσχάσατε καὶ τὸ πατροπαράδοτον καὶ ὠμολογήσατε τὴν ἀσέβειαν ». Τότε ἅπασαι αἱ μοναχαὶ ἐξ ἄλλων μονῶν ἐκεῖσε ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ ναοῦ συναθροισθεῖσαι, μετὰ τῶν ἡγουμένων, ἱερέων καὶ ἄπαντος τοῦ λαοῦ, ἐξεφώνησαν τὸ ἀνάθεμα. Ὁ χυδαῖος καὶ ἀγοραῖος λαὸς ἐξεληθὼν ἐκ τῆς αὐλῆς τῆς μονῆς, κατέφυγον εἰς καπηλεῖα, καὶ κρατοῦντες τὰς φιάλας πλήρεις ἀκράτου, ἀνέθεμάτιζον τοὺς ἐνωτικοὺς, πίνοντες εἰς πρεσβείαν τῆς εἰκόνης τῆς Θεοτόκου, τῆς ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ προσκυνομένης ¹⁾).

Ἐνώπιον τοῦ ναοῦ τούτου, εἴρεται σήμερον λάρναξ μεγίστη ἀρχαία, χρησιμεύουσα ὡς κρήνη, μήκους Μ. 2,54, ὕψους Μ. 1,85 καὶ πλάτους Μ. 1,27, φέρουσα ἴχνη σταυρῶν.

Ἡ μονὴ αὕτη ἔχει μεγαλοπρεπῆ νάρθηκα. Αἱ μονόλιθοι παραστάδες τῆς βασιλικῆς πύλης, ἐξ ἐρυθροῦ στικτοῦ μαρμάρου εἶν' ἀξιοθαύμαστοι. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ, γυμνὸν παντὸς Βυζαντινοῦ κοσμήματος, εἶναι φωτεινότατον. Ἡ οἰκοδομὴ ὅλη τεκμαίρει ὅτι ἀνηγέρθη ἀνευ πολλῆς δαπάνης. Εἶναι κατ' ἐμὲ, ἐξαιρουμένης τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἡ λαμπροτέρα τῶν σωζομένων Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν, ὑπερτέρα τῆς χθαμαλῆς καὶ πνιγερᾶς μονῆς τῆς Παμμακαρίστου.

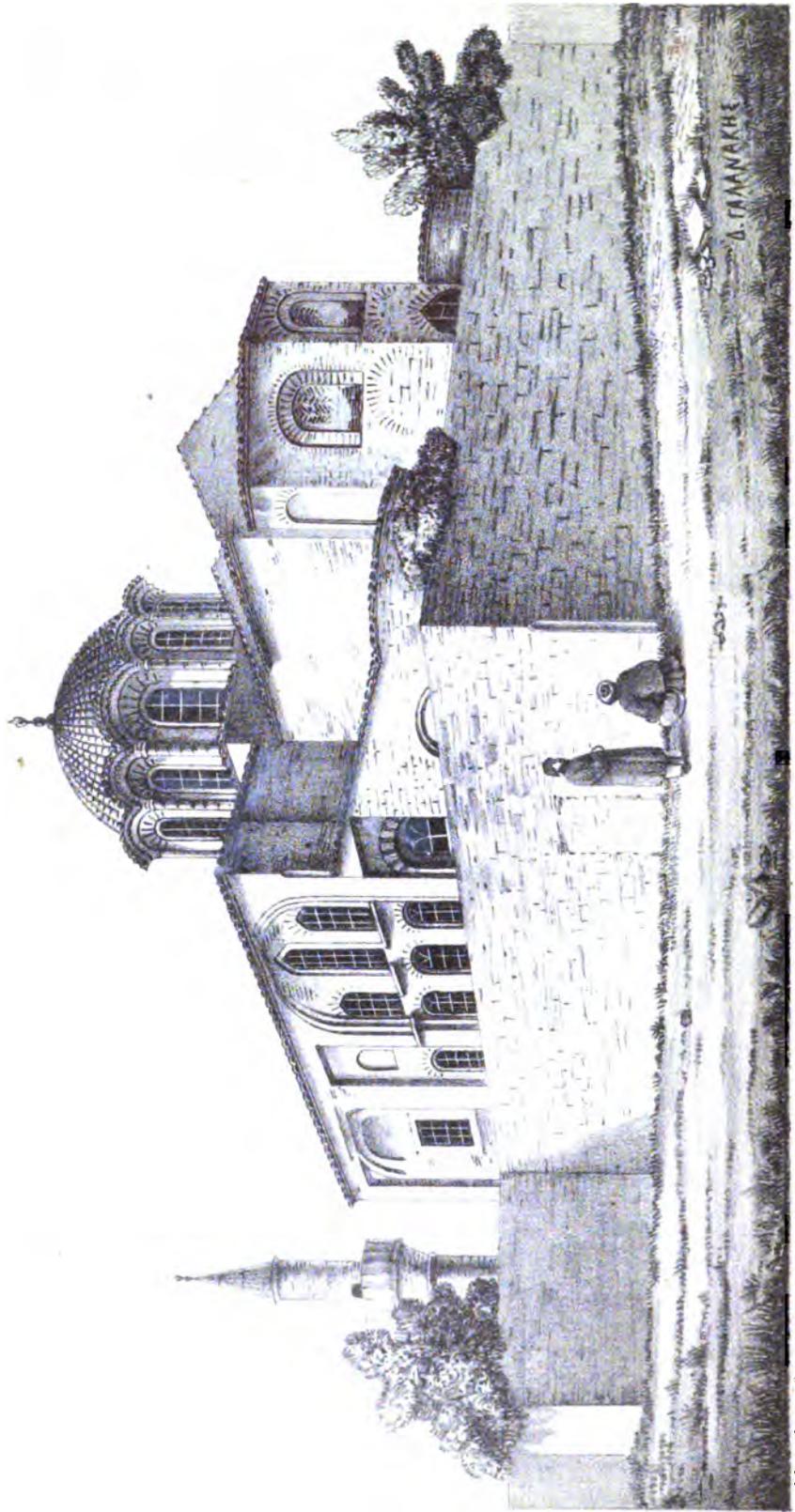
Μετὰ τὴν ἄλωσιν, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ αὐτοῦ ἱστορικοῦ Δούκα, εἰσηλθὼν ἐν τῇ μονῇ τοῦ Παντοκράτορος, κναφεῖς καὶ σκυτοτόμοι Ὀθωμανοὶ ²⁾). Ἦσαν δὲ κατ' αὐτὸν αἱ μοναὶ ἔρημοι.

Περὶ τούτων οὐδὲν λέγει ὁ Σειδ' Ἀλῆς, οὐδὲ περὶ τοῦ χρόνου τῆς μεταβολῆς τοῦ ναοῦ εἰς τέμενος. Καλεῖται τέμενος τοῦ Ζεῖρέκ, ἀπὸ σχολῆν λογίου τινὸς ἱερέως καλουμένου Ζεῖρέκ Μεχμεδ' ἐφένδη, ἐκεῖσε πλησίον κατοικήσαντος, καὶ ἀποβιώσαντος εἴκοσιν ἔτη μετὰ τὴν ἄλωσιν ³⁾). Τὸ μὲν βακούφι αὐτοῦ ἀνήκει εἰς τὸ τέμενος τοῦ Σουλτάν Μωάμεθ τοῦ κατακτητοῦ, ἡ δὲ διατροφή αὐτοῦ προέρ-

¹⁾ Δούκας, σελ. 253, 260. Κατωτέρω, σελ. 263, ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς ἱστορεῖ τὴν ἐρήμωσιν τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἕνεκα τῆς ἐκεῖ γενομένης ἐνώσεως τῶν δύο ἐκκλησιῶν.

²⁾ « Ἐν γὰρ τῇ μονῇ τοῦ Παντοκράτορος εἰσηλθὼν κναφεῖς οἰκοῦντες καὶ ἐργαζόμενοι, σκυτοτομοῦντες ἐν μέσῳ τοῦ ναοῦ. » Μ. Δούκας, σελ. 318. ³⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 118. Καλεῖται ἐνίοτε καὶ Κιλισὰ-τζαμιτ. Παρὰ τὸν ναὸν εἶναι στενὴ ὁδὸς καλουμένη, Κιλισὰ-τζαμιτ-σοκαγι, ἥτοι ὁδὸς τοῦ Κιλισὰ-τζαμιτ. Πάμπολλα τέμενη, ἄλλοτε ἐκκλησίας, καλοῦσιν οἱ Ὀθωμανοὶ, Κιλισὰ-τζαμιτ.

ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΠΑΝΤΕΠΟΠΤΟΥ.

ΕΣΚΙ ΙΜΑΡΕΤ ΜΕΣΤΖΗΔΙ.

χεται ἀπὸ τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. Ἐκ τῶν γραφομένων τοῦ ἡμετέρου Δούκα περὶ τῆς εἰσβολῆς τῶν κναφῶν καὶ σκυτοτόμων Ὀθωμανῶν, καὶ ἀπὸ τοῦ Σεῖδ Ἄλῃ τοὺς λόγους, εἰκάζω ὅτι ἡ μονὴ αὕτη μετεβλήθη εἰς τέμενος εὐθὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν.

Μονὴ τοῦ Παντεπόπτου.

Νῦν, Ἐσχὴ ἱμαρὲτ μεστζηδί¹⁾.

Τὴν μονὴν ταύτην, κατὰ τινὰς ἀνδρώαν, κατ' ἄλλους γυναικείαν, πρώτη ἀνήγειρεν ἡ Ἄννα Δούκαινα μήτηρ τοῦ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ²⁾. Ὁ κλεινὸς Πατριάρχης Κωνσταντίας λέγει, ὅτι ἦσαν δύο μοναὶ, μία ἀνδρῶα καὶ ἑτέρα γυναικεία³⁾. Ἰχνη διπλῆς μονῆς δὲν εὗρηκα πλησίον τοῦ ναοῦ τούτου. Τὴν μονὴν ταύτην μνημονεύει ὁ Νικήτας Χωνιάτης. Ἐκ τῆς μαρτυρίας τούτου καὶ τοῦ Παχυμέρη⁴⁾ καταφαίνεται, ὅτι ἡ μονὴ ἦτον ἀνδρῶα ἀπ' ἀρχῆς. Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ἐνεκλείοντο πολλάκις οἱ ἀπειθοῦντες κληρικοὶ⁵⁾. Ὁ Δάνδολος, ὁ συγγραφεὺς τὰ χρονικά τῆς Βενετίας, μαρτυρεῖ ὅτι κατὰ τὸ 1221ον, μετεκομίσθη ἐκ τῆς μονῆς ταύτης εἰς Βενετίαν τὸ λείψανον τοῦ Ἁγίου Παύλου, μαρτυρήσαντος ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρωνύμου⁶⁾. Ἡ ἐκκλησία αὕτη πολλάκις ἀναφέρεται ὡς ἐκκλησία Λατινικὴ ἐπὶ τῆς ἡγεμονίας τῶν Λατίνων.

Ἐπὶ τῆς ἐφόδου τῶν σταυροφόρων, κατὰ τὰ μέρη τοῦ Πετρίου, μέσον Φαναρίου καὶ Μπαλατά, τῇ 9ῃ Ἀπριλίου 1204, ὁ Μούρτζουφλος μετὰ τοῦ Βυζαντινοῦ στρατοῦ, ἐστρατοπέδευσεν ἐν τῷ περιβόλῳ τῆς μονῆς ταύτης, ὅθεν καταφαίνεται ὁ λιμὴν, καὶ μέγα μέρος τοῦ Βοσπόρου⁷⁾. Ὁ περιβόλος οὗτος μέχρι

¹⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 33. Καλεῖται ἐνίοτε ἡ ἐνορία, Ἐσχὴ ἱμαρὲτ μαχαλεσῆ. Κ/πολις Πατρ., σελ. 108, καὶ Κουμπὲ τεκισῆ μαχαλέ. Ἐσχὴ, παλαιόν. ἱμαρὲτ, κατάστημα φιλανθρωπικὸν ἐνθα δωρεὰν δίδοται τοῖς πτωχοῖς φαγητόν. Ἄβρ. Μαλιάκα, Λεξικὸν Τουρκο-Ἑλληνικόν. ²⁾ «Τοῦτο ἡ μήτηρ (δηλ. Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ) γνοῦσα, ἐκοῦσα ἐξέστη, καὶ τὴν τοῦ Παντεπόπτου μονὴν, ἣν αὕτη ἐδείματο κατοικεῖ.» Μ. Γλυκᾶς, σελ. 622. ³⁾ Κ/πολις Πατρ., σελ. 407. «Οἱ τότε τῇ τοῦ Παντεπόπτου μονῇ προσκαθήμενοι.» «οἱ δ' ἐπὶ τῆς τοῦ Παντεπόπτου μονῆς μοναχοί.» Γ. Παχυμ. Τόμ. Α'. σελ. 314, 315. «ἦν δὲ τις μοναχὸς Γρηγόριος ἐν τῇ τοῦ Παντεπόπτου μονῇ.» Ἰδ. Τόμ. Β'. σελ. 485.

⁴⁾ Ν. Χωνιάτης, σελ. 36. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 230. Μνημονεύεται καὶ νομοκάνων εὐρεθεὶς ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ, ἐμπεριέχων τὴν ἀπαριθμῆσιν καὶ τάξιν τῶν ἐκκλησιῶν.

⁵⁾ Ἐν ταῖς μοναῖς ἐνεκλείοντο ἐνίοτε καὶ κακοῦργοι ἰδιῶται. «καὶ τὸν μὲν Λεόντιον βινοκοπήσας ἐν τῇ τοῦ Δαλμάτου μονῇ φυλάσσεσθαι προσέταξε.» Γ. Κεδρ. Τόμ. Α'. σελ. 777. Νικ. Χωνιάτης, σελ. 345, 364. ⁶⁾ C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 80. ⁷⁾ «Ὅπερ ἰδὼν ὁ Δούκας.... τὴν Βασίλειον αὐλαίαν προσεττάχει διαταθῆναι κατὰ τὸν ἐν τῇ μονῇ

σήμερον σωζόμενος, ερείδεται ἐπὶ θολωτῶν ἐρυμνῶν ὑπογείων, ἅτινα ὑπερφύωσαν τὴν θέσιν τῆς ἐκκλησίας. Τὰ ἐρυμνὰ ταῦτα κτίρια, ἀνήκοντα μέχρι σήμερον εἰς τὸ τέμενος τοῦτο, ἦσαν ἀναμφιβόλως τὰ σιτοφυλάκια καὶ αἱ ἀποθήκαι τῶν μοναχῶν. Παρὰ τὴν δεξιὰν πλευρὰν τοῦ τεμένου, σώζεται ἀγίασμα ξηρὸν, καλούμενον ὑπὸ τῶν περιοικούντων Χριστιανῶν, τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Ὁ ἄνω καὶ κάτω περίβολος ἐνοικιάζεται εἰς πτωχὰς Χριστιανικὰς οἰκογενείας. Ἡ ἐκκλησία ὅλη περιβάλλεται μὲ τείχος. Ἀπορῶ ὅτι ὁ πατριάρχης Κωνσταντίας θέτει τὸ τέμενος τοῦτο πλησίον τῶν τειχῶν, ἐνῶ κεῖται ἐπὶ λόφου ὑψηλοῦ, 200 περίπου βήματα πρὸς δυσμὰς τῆς ποτὲ μονῆς τοῦ Παντοκράτορος ¹⁾).

Ἡ μονὴ αὕτη μετεβλήθη εἰς τέμενος ἀπὸ τὸν κατακτητὴν τὸν ἴδιον, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Σεῖδ Ἀλῆ. Ἀνήκει εἰς τὸ βακούφιον τῆς Ἁγίας Σοφίας. Ὁ κατακτητὴς ἀνεγείρας ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ τεμένει ὀκτὼ διδασκῆρια, διέταξε νὰ μεταβληθῇ ἡ ἐκκλησία αὕτη εἰς τροφεῖον. Ἐνεκα τούτου, ἐμεινεν ἡ ἐπωνυμία αὕτη ἡ Ὄθωμανικὴ εἰς τὸ τέμενος τοῦτο. Μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ τεμένου τοῦ κατακτητοῦ, ἔγινε τέμενος ὁ ναὸς οὗτος.

Ἀπὸ τὸν ναὸν τοῦτον ἀφῆρσαν οἱ Λατῖνοι ἱερὸν ἕλρον καὶ ἱερὰς ἀκάνθας σωζομένας μέχρι τοῦδε ἐν Βενετία. Μετεχομίσθησαν πρὸς τούτοις μετὰ τὸ σῶμα τοῦ Ἁγίου Παύλου τοῦ μάρτυρος, μνημονευθέντος ἀνωτέρω, τὸ τοῦ Ἁγίου Παύλου πατριάρχου Κ/πόλεως καὶ τῆς Ἁγίας Μαρίνης. Ταῦτα ἅπαντα ἀπωλέσθησαν ²⁾).

Ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Τήρωνος.

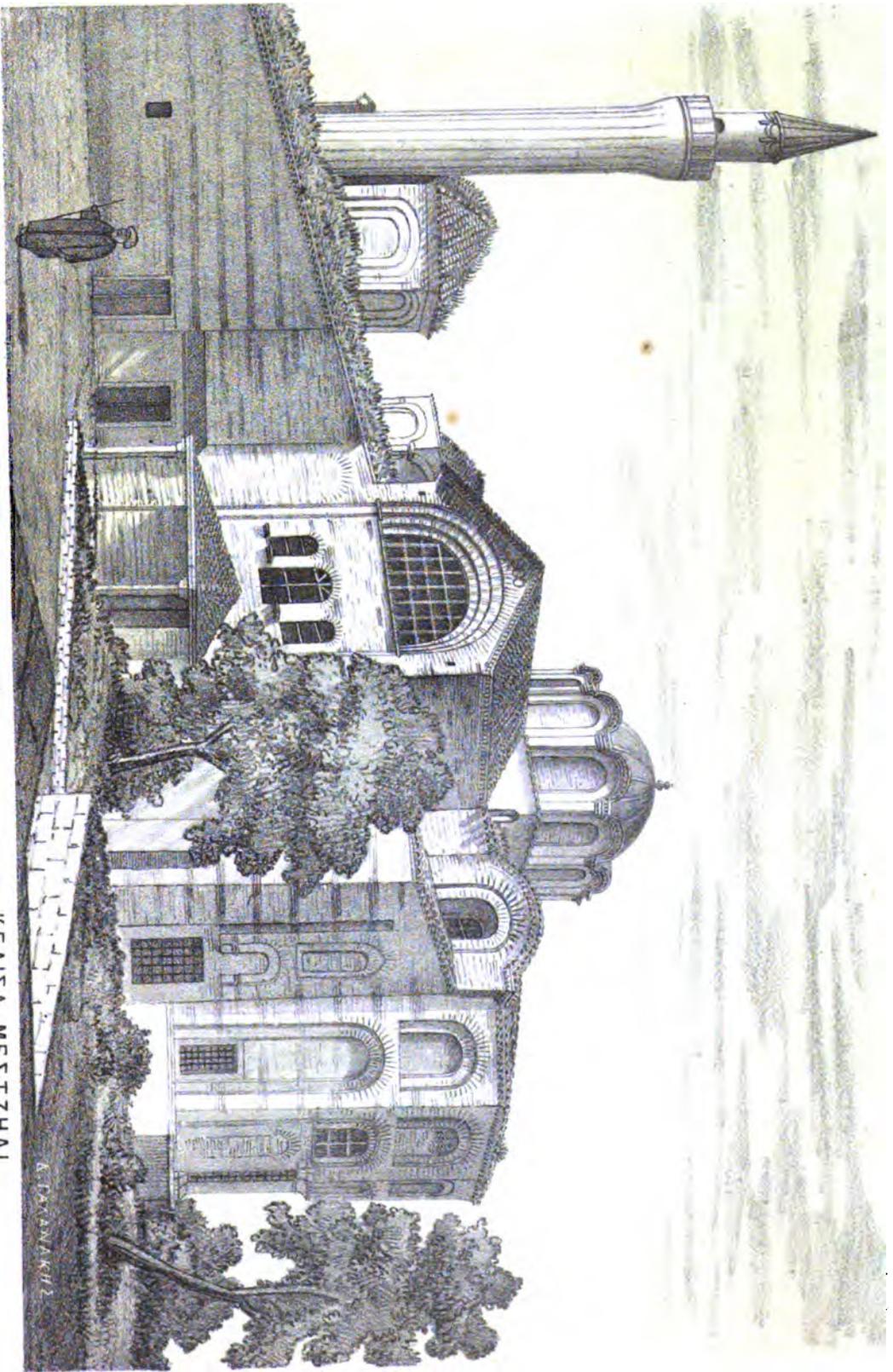
Νῦν, Κελισὰ μεστζηδί ³⁾).

Τὸν ναὸν τοῦτον κείμενον ἐπὶ τινος σχολιᾶς καὶ στενῆς διόδου τῆς πλατείας Βεφα, πρὸς βορρᾶν τοῦ τεμένου τοῦ Σουλτᾶν Μωάμεθ, πρῶτος ἀνήγειρε Σφωράκιος ὁ πατρίκιος ἐν τοῖς χρόνοις Ἀρκαδίου καὶ Θεοδοσίου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ⁴⁾), βασιλεύσαντος μέχρι τοῦ 450οῦ. Εἶναι ὅθεν ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων ναῶν τῆς Κ/πό-

τοῦ Παντεπόπτου κολωνόν, ὅθεν ἦσαν ὄραται μὲν αἱ νῆες κτλ.» Ν. Χωνιάτης, σελ. 752. Τ' αὐτὰ σχεδὸν λέγει καὶ ὁ Ἐφραίμιος, στίχ. 7067,

«ἐπὶ κολωνοῦ πλησίον Παντεπόπτου,
ἐνθα θεατὰ τῶν ἐχθρῶν ἦσαν σκάφη.»

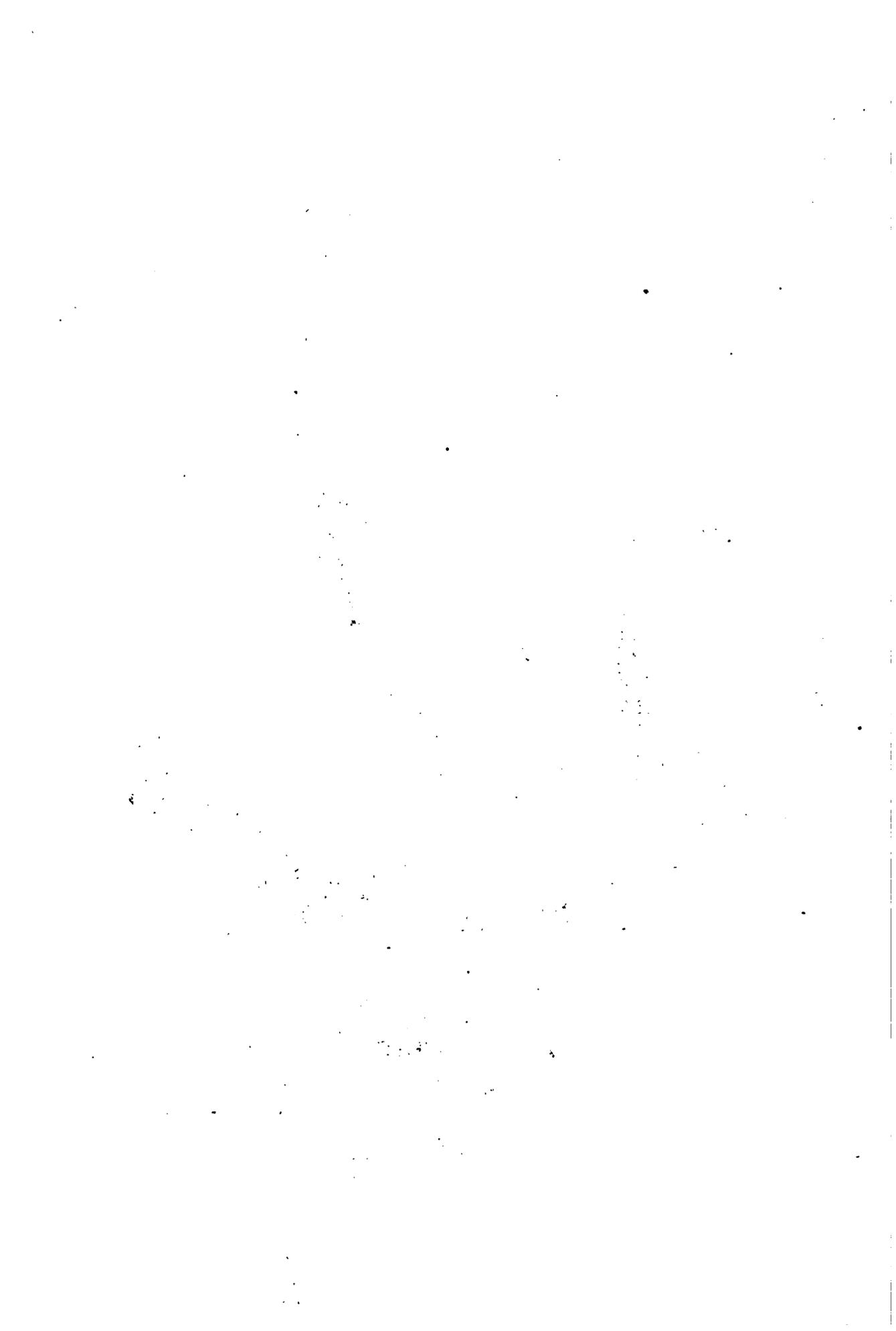
¹⁾ Σφάλλει ὁ Χάμμερ καλῶν τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, Φετιχιέ, ὄνομα τῆς Παμμακαρίστου. C/polis, Τόμ. Α'. σελ. 384. Παμμακαρίστον, καλεῖ τὴν ἐν Φαναρίῳ πατριαρχικὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Ἡ περιγραφή τῆς Κ/πόλεως ὑπὸ τοῦ Χάμμερ, εἶναι λίαν ἡμαρτημένη. ²⁾ Riant, σελ. 178. ³⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 187, 207. ⁴⁾ Γ. Κωδινός, σελ. 82.

ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΟΥ ΤΗΡΑΝΟΣ.

|

ΚΕΝΙΣΑ ΜΕΤΤΖΗΔΙ.

λεως. Ὁ Σφωρακίος οὗτος ὑπάτευσε κατὰ τὸ 452, παρεστάθη δὲ καὶ ἐν τῇ Συνόδῳ τῆς Χαλκηδόνος¹⁾. Ἡ ἐκκλησία αὕτη, καθὼς καὶ ἡ συνοικία ὅλη καλουμένη «Τὰ Σφωρακίου», συχνότατα μνημονεύονται ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ. Ὁ Κωδινὸς λέγει, ὅτι μετὰ 133 ἔτη, βασιλεύοντος τοῦ Μαυρικίου, ἐπυρπολήθη ἡ ἐκκλησία αὕτη. Ὁ Θεοφάνης προσθέτει, ὅτι ὁ βασιλεὺς Ἀναστάσιος, λήγοντος τοῦ ἔκτου αἰῶνος, προσέταξέ τινας τῶν ἀρχόντων, ἐκ τοῦ ἀμβωνος τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου τῶν Σφωρακίων²⁾ ἵνα παραδεχθῶσι τὴν προσθήκην τοῦ τρισαγίου, τὴν ὁποίαν διὰ γραμμάτων ἐπεχύρωσεν ὁ πατριάρχης Τιμόθεος³⁾. Ἐνεκα τούτου, ἐστασίασαν οἱ πολῖται.

Ὁ Ἅγιος Θεόδωρος ἐμαρτύρησεν ἐπὶ τῆς βασιλείας Μαξιμιανοῦ καὶ Μαξιμίμου τῷ 297ῳ, ἦτο δὲ ἐκ τῶν καλουμένων στρατιωτῶν Τηρώνων⁴⁾. Ἡ μνήμη αὐτοῦ ἐτελεῖτο τὸ Σάββατον τῆς πρώτης ἐβδομάδος τῶν νηστειῶν, ἐν τῷ μαρτυρικῷ αὐτοῦ ναῷ⁵⁾. Ἐν τοῖς συναξαρίοις σώζεται λόγος Νεκταρίου πατριάρχου Κ/πόλεως, σαφηνίζων τὸ αἴτιον τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου τούτου κατὰ τὸ πρῶτον Σάββατον τῶν νηστειῶν.

Ὁ Δουκάγγιος ὁ μετὰ τσαυτῆς ἐπιμελείας συγγράψας πάντα τὰ τῆς Χριστιανικῆς Κ/πόλεως, πλανᾶται ἐνίοτε ἐν τῇ τοποθεσίᾳ τινῶν αὐτῆς ἐκκλησιῶν καὶ συνοικιῶν, διότι οὐδέποτε ἐπεσκέφθη τὴν Κ/πολιν. Ἐν τῷ Πασχαλίῳ τῷ Χρονικῷ, λέγεται ὅτι κατὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα⁶⁾, «ἐφῆψε τὴν Ὀκτάγωνον, καὶ αὐτοῦ τοῦ πυρὸς, ἐκαύθη τὰ περίξ τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Σφωρακίου, δίχα τοῦ σκευοφυλακίου τοῦ φρουρίου τοῦ ἁγίου οἴκου»⁷⁾. Ὅθεν λέγει ὅτι δὲν ἔκειτο μακρὰν τῆς Ἁγίας Σοφίας ἡ συνοικία τοῦ Σφωρακίου, διότι ἡ ὀκτάγωνος ἦτο πλησίον τῆς Μεγάλῆς ἐκκλησίας. Τὸ Χρονικὸν λαλεῖ περὶ ἐτέρου ὀκταγώνου, πλησίον τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Τήρωνος. Μνημονεῖ πρὸς τούτοις τὴν Νεαράν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, γράφουσαν, ὅτι δύο εὐαγεῖς οἴκοι ἦσαν ἠνωμένοι τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ, ὁ Ἅγιος Θεόδωρος καὶ ἡ Ἁγία Εἰρήνη.

Κατὰ τὸν Κωδινὸν τὸν Κουροπαλάτην⁸⁾, τέσσαρα ἐκ τῶν δώδεκα φλαμούλων, τῶν κρατουμένων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ παρόντος τοῦ βασιλέως, εἶχον ἀπεικο-

1) C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 139. 2) Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 245. 3) Συναξ. Σεπτ. 25. 4) Τὸν ἅγιον τοῦτον ἐπικαλεῖται ὁ Πτωχοπρόδρομος, «Γεώργιον, Δημήτριον, Τύρινα (γρ. Τήρινα), στρατηλάτην». Κοραῆ, Ἄτακτα, Τόμ. Α'. σελ. 14. 5) Συναξ. Φεβρ. 17. «ἐπὶ τῷ τελεσθῆναι τὰ ὅσια Θεοδώρῳ τῷ Χριστομάρτυρι κατὰ τὴν ἐβδόμην τῆς πρώτης τῶν νηστειῶν.» Νικ. Χων., σελ. 304. Κακῶς γράφεται ἐν τοῖς συναξαρίοις, τὰ Φωρακίου. Τὸ λάθος τοῦτο πρὸ πολλοῦ διώρθωσεν ὁ Δουκάγγιος. C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 139. Σύντμημα, Ῥάλλη καὶ Ποτλή, Τόμ. ΣΤ'. σελ. 464. 6) Περὶ τῆς στάσεως τοῦ Νίκα, πρβ. Θεοφ. Τόμ. Β'. σελ. 435. 7) Τόμ. Α'. σελ. 623. 8) Σελ. 48. Πρβ. καὶ τὴν σημ. ἐν σελίδι 285.

νισμένους τοὺς Ἁγίους Δημήτριον, Προκόπιον, Θεόδωρον τὸν Τήρωνα καὶ τὸν ἀρχάγγελον Μιχαήλ.

Ἐν τῇ ἐνορίᾳ ταύτῃ, κοινῶς σήμερον καλουμένη Βεφὰ Μειδάν, ἦτο καὶ ἡ οἰκία τοῦ ἱστορικοῦ Νικήτα τοῦ Χωνειάτου, πυρποληθεῖσα κατὰ τὴν δευτέραν πυρκαϊάν, ἀναφλεχθεῖσαν ὑπὸ τῶν Λατίνων σταυροφόρων τῷ 1204¹⁾.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη, ἐπὶ Βυζαντίων, ἐκαλεῖτο καὶ Φανερωτῆς, διότι εἰς τὸν Ἁγίον τοῦτον κατέφευγον, ὅσοι ἀπώλεσαν χρήματα ἢ πράγματα ἕτερα. Κατὰ τὴν 3 Ἀπριλίου, διηγοῦνται τὰ συναξάρια, ὅτι ἄνθρωπος ἀπολέσας δούλον χρῆσιμον, προσήλθεν εἰς τὸν ναὸν τοῦτον, ὅπου παρέμεινε τρεῖς ἡμέρας, ἰκετεύων τὸν Ἁγίον ἵνα φανερώσῃ τὸν τόπον ὅπου εὕρισκετο ὁ ὑπηρέτης.

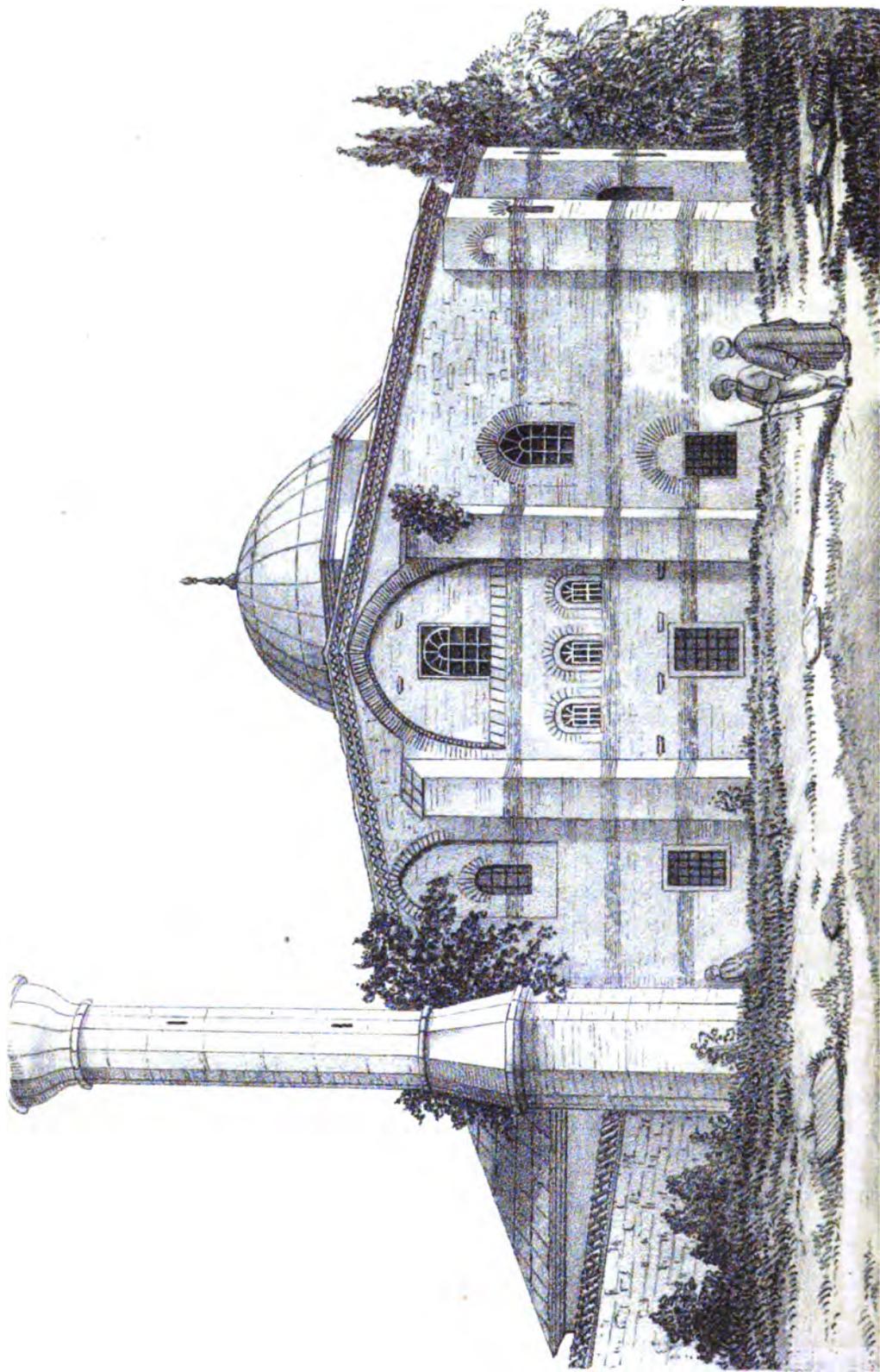
Μικρὸν μέρος τῆς ἐκκλησίας ταύτης, βλέπει ὁ διὰ τῆς ὁδοῦ διαβλίνων. Ὑπέφερε πολλάκις ὑπὸ τῶν πυρκαϊῶν, διότι λίαν συμπεπυκνωμένα εἶναι τὰ περὶ τὸν ναὸν Ὀθωμανικὰ οἰκήματα.

Γέρων ἱερεὺς τοῦ ναοῦ τούτου, μὲ εἶπεν ὅτι πρό τινος χρόνου, μετὰ πυρκαϊᾶν ὀλεθριωτάτην, ἔμειναν οἱ τροῦλοι τοῦ ναοῦ, ἄνευ μολύβδου καὶ κεράμων διὰ τινα ἔτη, ἀλλ' ἡ βροχὴ οὐδόλως διεπέρασε τοὺς θόλους. Ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου τοῦ νάρθηκος, σώζονται εἰσέτι, ἐντὸς θυρεῶν, Βυζαντινοὶ σταυροί. Εἰσηλθομεν ὀπισθεν τῆς ἐκκλησίας, ὅπου τὰ κελλία τῶν ἱερέων, ὅθεν ἀπεικονίσασμεν αὐτήν. Ἄτυχῶς ἐκ τῆς ὁδοῦ, οὐχὶ μόνον δὲν φαίνεται τὸ μέγεθος τῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ τροῦλοι εἶναι πάντῃ ἀφανεῖς.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη μετεβλήθη εἰς τέμενος ἀπὸ τὸν μουλᾶ Γκιουρανῆ, ὅστις ἀνήγειρεν ἐκ θεμελίων καὶ ἕτερον τέμενος, καλούμενον τέμενος τοῦ Γκιουρανῆ²⁾, μὲ τὸ ὅποσον ἤνωσε καὶ τὸν ναὸν τοῦτον³⁾. Μετέβαλεν εἰς τέμενος καὶ ἕτεραν ἐκκλησίαν κειμένην ἐπὶ τῶν παραλίων τειχῶν τοῦ Γαλατᾶ, καλουμένην μέχρι σήμερον τέμενος τοῦ Μοναστηρίου. Προσέτι, ἕτερον τέμενος ἀνίδρυσε πλησίον τῶν παλαιῶν ἀνακτόρων. Τὸ ἴδιον αὐτοῦ τέμενος ἐτελείωσε τῷ 876^ω τῆς Αἰγείρας, 1471 μ. Χ. Ἀπεβίωσε δὲ τῷ 893^ω τῆς Αἰγείρας, 1487 μ. Χ. Ἡ ἐκκλησία αὕτη εἶναι ἐξ ἐκείνων, αἵτινες μετεβλήθησαν εἰς τεμένη, βασιλεύοντος τοῦ κατακτητοῦ⁴⁾.

¹⁾ «Ὁ γὰρ οἶκος ἡμῶν ἐν τοῖς Σφωρακίου ἰδρυμένος, ὑπὸ τοῦ δευτέρου πυρὸς ἠφάνισται.» Νικ. Χων. σελ. 776. «Σύναξις τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων Κύρου καὶ Ἰωάννου, εἰς τόπον καλούμενον Φωρακίου» (γρ. Σφωρακίου). Συναξ. Ἰαν. 31. Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ ἐφυλάττετο καὶ ἡ κῆρα τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου, μετακομισθεῖσα ἐν Καίτῃ τῷ 1210^ω. C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 140. ²⁾ Χαδηκᾶτ, Τόμ. Α'. σελ. 207. ³⁾ Ἐνεκα τούτου καλεῖται ἡ ἐνορία αὕτη ἐνίοτε παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς, Σέμς ἐδδὶν Μολᾶ Γκιουρανῆ. ⁴⁾ Ὁ Γύλλιος, σελ. 58, λέγει. In tertiam vallem tumulus, in quo aedes est Divi Theodori.

ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΠΕΤΡΟΥ ΚΑΙ ΜΑΡΚΟΥ

|

ΚΟΤΖΑ ΜΟΥΣΤΑΦΑ ΠΑΣΑ ΤΖΑΜΙΪ

**Ἐκκλησία τῶν Ἀγίων Πέτρου καὶ Μάρκου.
Nūn, Κοδζὰ Μουσταφᾶ πασᾶ τζαμιτ¹⁾).**

Ἡ ἐκκλησία αὕτη τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Μάρκου, κεῖται εἰς τὸ Ἐϊβάν-σεράι, πλησιέστατα τοῦ παραλίου τείχους, καὶ ὀλίγα βήματα πρὸς ἀνατολὰς τῆς ὁμωνύμου πύλης τοῦ Ἐϊβάν-σεράι. Ὅ,τι γινώσκωμεν περὶ τῆς ἐκκλησίας ταύτης, ἐραυζόμεθα ἀπὸ τὸν Συμεῶν τὸν Μεταφραστήν, τοῦ ὁποῖου ἰδοὺ τὰ λεγόμενα.

Τῷ 458ω²⁾, δύο πατρίχιοι τοῦ Βυζαντίου, Γάλβιος καὶ Κάνδιδος, ἀπῆλθον εἰς τὸν Ἅγιον Τάφον, χάριν προσκυνήσεως. Ἐκεῖ δολίως ἀφήρπασαν ἀπὸ τὸν οἶκον Ἑβραίας τινὸς παρθένου, τὴν ἐκεῖ φυλαττομένην καὶ προσκυνουμένην ἐσθῆτα τῆς Θεοτόκου, καὶ μετέφεραν αὐτὴν εἰς Κ/πολιν, κρύψαντες εἰς τὸ κτήμα αὐτῶν, κείμενον πλησίον τῶν Βλαχερνῶν. Ἐδῶ ἐπὶ τοῦ κτήματος τούτου, ἀνήγειραν μετὰ ταῦτα τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, ἐν τῇ ὁποίᾳ προσεκυεῖτο ἡ ἐσθῆς, ἐωσοῦ κατετέθη διὰ παντός ἐν τῷ ναῷ τῶν Βλαχερνῶν.

Μολονότι ἡ ἐκκλησία αὕτη εἶναι τόσῳ πλησίον τοῦ παλατίου τῶν Βλαχερνῶν, μνημονευομένου τοσάκις κατὰ τοὺς τελευταίους μάλιστα αἰῶνας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, οὐδόλως ἀναφέρουσιν αὐτὴν οἱ συγγραφεῖς.

Ἐν τῷ μικροτάτῳ αὐτῆς περιβόλῳ κεῖται μαρμάρινος κολυμβήθρα, ἔχουσα τρεῖς βαθμίδας, διὰ τῶν ὁποίων κατέβαινον οἱ μέλλοντες νὰ βαπτισθῶσιν. Εἶναι σήμερον πλήρης πετρῶν καὶ χωμάτων. Ταύτην, νομίζω, πρῶτος παρετήρησεν ὁ κλεινὸς πατριάρχης Κωνσταντίας. Ἐτέρα ὁμοία αὐτῆς, πλατυτέρα καὶ βαθυτέρα, σώζεται ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Ὀθωμανικοῦ τεμένου, καλουμένου Ζεϊνέμπ Σουλτάν, ἀπέναντι τοῦ ἐν Κ/πόλει τηλεγραφείου. Ἐν ταῖς κολυμβήθραις ταύταις, ἐβαπτίζοντο οἱ ἐθνικοὶ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἐν τῇ εἰσόδῳ τοῦ τεμένου τούτου εἶναι τεθαμμένος ὁ Τζαμπέρ, υἱὸς τοῦ Ἀβδουλλάχ, σύγχρονος τοῦ Μωάμεθ, ἐλθὼν εἰς Κ/πολιν μετὰ τοῦ Ἐγιοῦπ³⁾.

Ὅπισθεν τοῦ τεμένου τούτου, εἶναι ἐκτενὴς κήπος, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἀπεικονίσσαμεν τὴν ἐκκλησίαν. Ἡ μετὰ τὴν ἄλωσιν ἱστορία τοῦ τεμένου τούτου, σχετίζεται μεθ' ἑτέρας ἐκκλησίας καλουμένης τὸ πάλαι,

¹⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 167. ²⁾ Συναξ. Ἰουλίου 2. Λέων ὁ Γραμ. σελ. 114.

³⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 161.

**Μονή τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέου ἐν τῇ Κρίσει.
Nūn, Kodzà Moustafā pasā tζamiṭ¹).**

Ἡ μονὴ αὕτη²), κειμένη ἐν τῇ συνοικίᾳ τῆς Ψαμάθου καλουμένη Τζουμά παζάρ, ἦτο γυναικεία. Νομίζω ὅτι ὁ Πατριάρχης πλανᾶται, γράφων ὅτι τὴν ἐκκλησίαν ταύτην ἀνήγειρεν ἡ Ἀρκαδία ἀδελφὴ Θεοδοσίου τοῦ νεωτέρου³). Κατὰ τὸν Συμεὼν τὸν Μεταφραστὴν⁴), ὁ Ἅγιος Ἀνδρέας, ἐπ' ὀνόματι τοῦ ὁποίου ἐτιμᾶτο ἡ ἐκκλησία αὕτη, ἐμαρτύρησεν ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρωνύμου, καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ «ἐν ἱερῷ τόπῳ κατετίθετο, Κρίσις τῷ τόπῳ τὸ ὄνομα». Ἐκ τῶν γραφομένων τούτων τοῦ Μεταφραστοῦ, καταφαίνεται, ὅτι ὁ τόπος οὗτος πρὸ πολλοῦ ἐκαλεῖτο Κρίσις, καὶ ὅτι ἡ ἐκκλησία ἡ ἐκεῖ ἀνιδρυθεῖσα, οὐδεμίαν σχέσιν εἶχε μετὰ τῆς ἐκεῖ γενομένης κρίσεως.

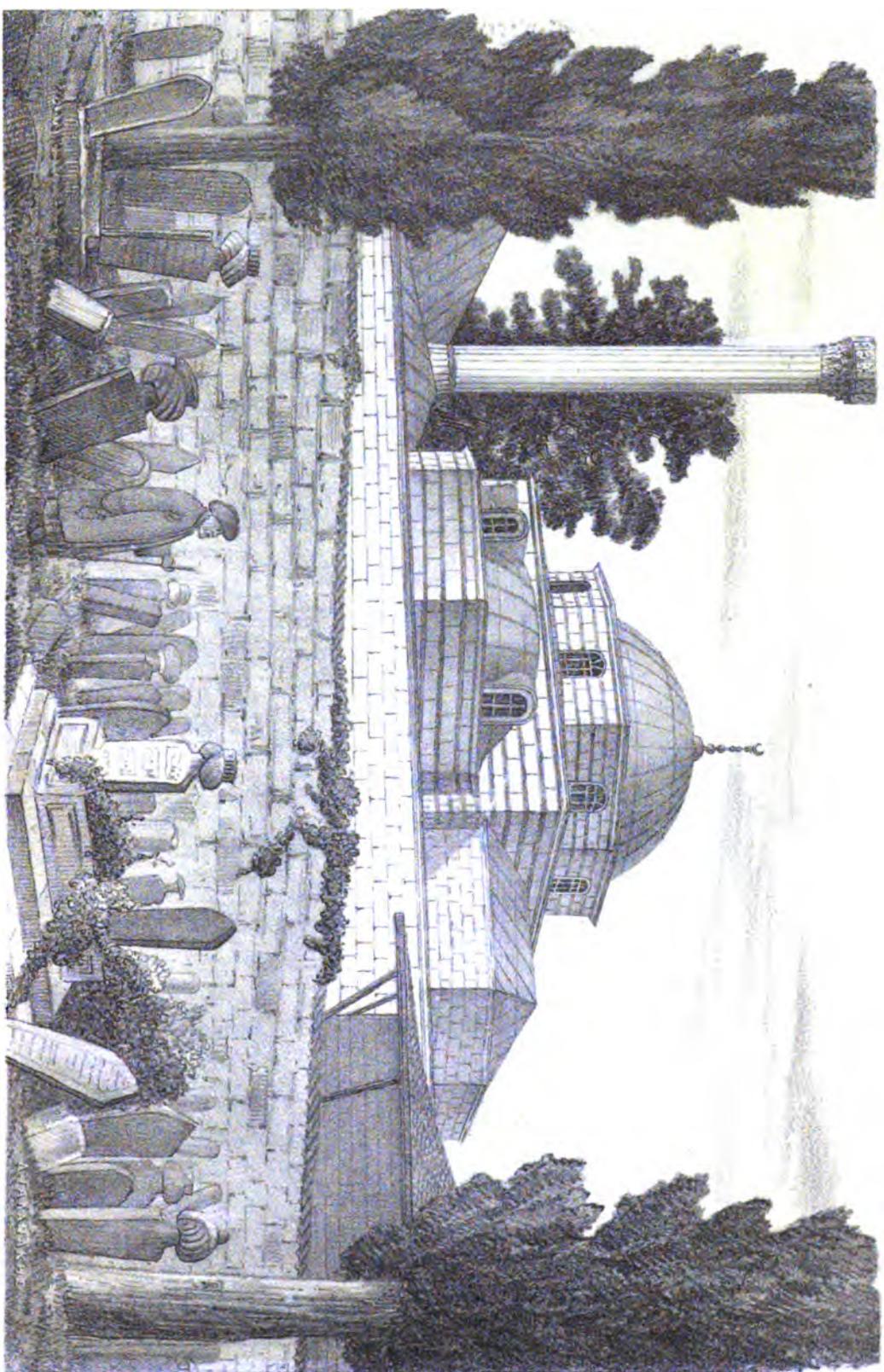
Περὶ τοῦ ναοῦ τούτου, λέγει ὁ Παχυμέρης⁵), ὅτι «ἡ Ραούλαινα Πρωτοβεστιάρισσα ἐν τῇ τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέου μονῇ τοῦ τῆς κρίσεως, ἱερὸν οἶκον εἰς κάλλος ἐξησκημένον καὶ μέγεθος, ἀνιστᾷ». Σεβομένη δὲ τὸν πατριάρχην Ἀρσένιον ζῶντα καὶ τελευτήσαντα, ἐδεήθη τοῦ βασιλέως ἵνα καταθέσῃ τὸ σῶμα τοῦ ἀποθανόντος πατριάρχου, ἐν τῇ μονῇ τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέου παρ' αὐτῆς ἀνεγερθεῖσῃ. Ἐκτοτε ὁ βασιλεὺς, ἡ σύγκλητος καὶ πάντες σχεδὸν οἱ ἱερωμένοι μετὰ πολλοῦ λαοῦ, μεθ' ὕμνων περιφανῶν καὶ λαμπάδων μετεκόμισαν τὸ λείψανον τοῦ πατριάρχου, πρῶτον εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας, μετὰ ταῦτα εἰς τὸν ναὸν τοῦτον τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέου. Ἐκτοτε τιμὰς ἐτέλουν εἰς τὸν νεκρὸν τοῦ πατριάρχου τούτου, τοῦ βασιλέως προθύμως καταβάλλοντος τὰς δαπάνας τῆς τελετῆς.

Μετὰ τινὰ καιρὸν, οἱ ὀπαδοὶ τοῦ πατριαρχεύσαντος Ἀρσενίου, Ἀρσενιάται καλούμενοι, ἤτησαν νὰ κομίσωσι τὸ λείψανον τοῦ Ἀρσενίου ἀπὸ τὸν ναὸν τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέου, καὶ ἐνταφιάσωσιν αὐτὸ ἐν τῷ μεγίστῳ τῆς Ἁγίας Σοφίας ναῷ⁶).

Ἐπισημαστέον ὅτι ἡ μονὴ αὕτη ἦτο γυναικεία, τεκμαίρεται ἀπὸ τ' ἀκόλουθα τῶν πατριαρχικῶν ἐγγράφων⁷). Κατὰ τὸ 1371, «Μοναχὸς τις ἀπὸ τῆς σεβασμίας μονῆς...

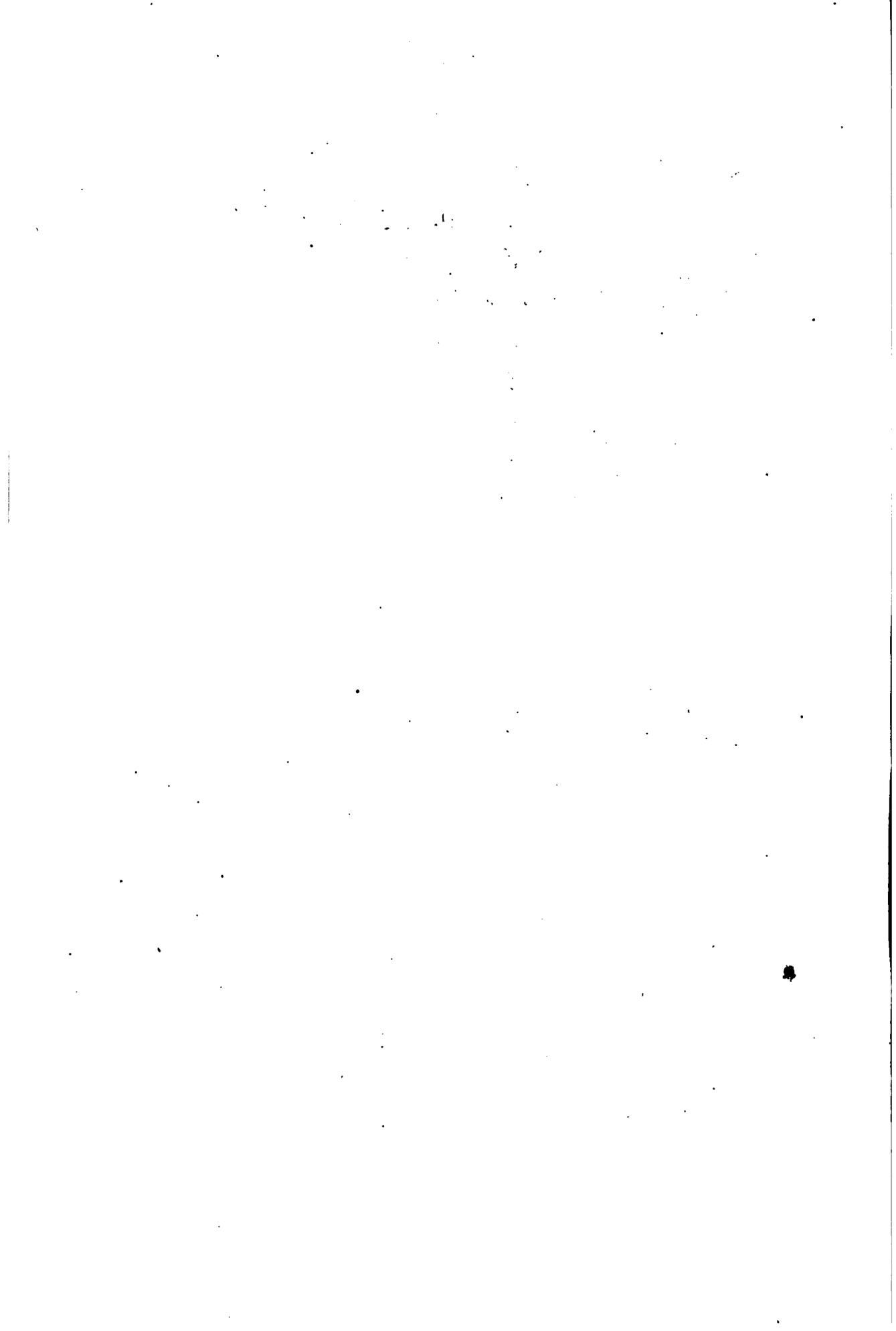
¹) Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 164. ²) «Τῆς τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέου τοῦ ἐν τῇ κρίσει μονῆς.» Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 133. ³) Κ/πολις Πατρ. σελ. 109. ⁴) Τόμ. Β'. σελ. 1128.

⁵) Τόμ. Β'. σελ. 85, 133. Νικ. Γρηγοῤῥᾶς, Τόμ. Α'. σελ. 167. Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ κατέλυσε διὰ τινὰ χρόνον, ὁ πατριάρχης Βέκκος. Νικ. Γρηγοῤῥᾶς, Τόμ. Α'. σελ. 178. Κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα πλησίον τῆς μονῆς ταύτης κατῴκει καὶ ἡ Ραούλαινα. ⁶) Νικ. Γρηγοῤῥᾶς, Τόμ. Α'. σελ. 262. Muralt. Chron. Byz. Τόμ. Β'. σελ. 448. ⁷) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 548.

ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΝΔΡΕΟΥ ΕΝ ΤΗ ΚΡΙΣΣΕΙ |

ΚΟΤΖΑ ΜΟΥΣΤΑΦΑ ΠΑΣΑ ΤΖΑΜΙΙ.

της Ὁδηγητρίας, ὁ παπᾶς Ἰωάσαφ, συνεφθίρειτο μετὰ τινος μοναχῆς ἀπὸ τῆς σεβασμίας μονῆς τοῦ Ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Ἀνδρέου τοῦ ἐν τῇ κρίσει». Κατὰ τὸ 1400¹⁾, «ἡ προηγουμένη τῆς σεβασμίας μονῆς τοῦ Ἁγίου ὀσιομάρτυρος Ἀνδρέου τοῦ ἐν τῇ Κρίσει, κυρὰ Θεογνωσία μοναχὴ κτλ. » Καὶ πάλιν κατὰ τὸ 1401, «αἱ ἐνασκούμεναι τῇ σεβασμίᾳ καὶ θεία μονῇ τοῦ Ἁγίου καὶ ἐνδόξου ὀσιομάρτυρος Ἀνδρέου τοῦ ἐν τῇ Κρίσει, μετὰ τῆς καθηγουμένης αὐτῶν, ἀναδραμοῦσαι ἐγκλησιν ἐποιήσαντο κατὰ τοῦ Λουκᾶ»²⁾).

Ὁλος ὁ ἀρχαῖος περίβολος τῆς μονῆς ταύτης, ἐν τῇ ὁποίᾳ κατὰ τὰ πατριαρχικὰ ἐγγράφα, ἐνδιητῶντο ὀλίγαι μοναχαί, εἶναι σήμερον πλήρης οἰκιῶν Ὀθωμανικῶν. Τάφοι, κρήναι, κελλία τῶν ἱερέων καὶ τινὰ δωμάτια, ἐν τοῖς ὁποίοις διδάσκονται τὰ τέκνα τῆς Ὀθωμανικῆς ἐνορίας, ἐπλήρωσαν ὅλον τὸν πρὸ τοῦ νάρθηκος περίβολον. Ἐν τῷ περιβόλῳ τούτῳ, ἴσταται κυπάρισσος γηραιά, ὑψικομος καὶ ξηροτάτη, ἐπὶ τῆς ὁποίας περιτυλίσσεται ἄλυσις λεπτὴ σιδηρᾶ, διήκουσα μέχρι τῆς ρίζης τοῦ δένδρου. Τὴν ρίζαν καὶ τὴν ἄλυσιν περιβάλλει παλαιὸν ξύλινον περίφραγμα, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἰσῆρχετο ὁ μέλλων νὰ κριθῇ. Ὁθεν καὶ ἡ προσηγορία τοῦ ναοῦ, ὁ Ἅγιος Ἀνδρέας ἐν τῇ Κρίσει.

Ἴδου τὰ περὶ τῆς ἀλύσεως ταύτης διαθρυλλούμενα, τὰ ὁποῖα πιθανώτατα εἶναι παραδόσεις Βυζαντιναί. Διὰ τῆς ἀλύσεως ταύτης ἐδικάζοντο οἱ ὀφειλέται χρημάτων. Ὁ ἀρνούμενος τὸ ὀφείλημα εἰσῆγετο ὑπὸ τὴν ἄλυσιν, ἥτις ἀνήρχετο ἂν εἶχεν ἀποτίσει τὸ ὀφείλημά του, κατήρχετο ἂν εἰσέτι ὄφειλε. Πρὸ πολλῶν χρόνων, Ἑβραῖος εἰσήξεν εἰς δίκην Ὀθωμανόν, αἰτοῦντα χρήματα πρὸ καιροῦ τῷ Ἑβραίῳ δανεισθέντα. Ὁ Ἑβραῖος ἐκράτει ράβδον, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἐκρυψεν ὅσα ὄφειλὲν εἰς τὸν Ὀθωμανόν. Μέλλων δὲ νὰ ἐγγίση τὴν ἄλυσιν, παρεκάλεσε τὸν Ὀθωμανόν νὰ κρατῇ τὴν ράβδον. Ἡ ἄλυσις ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἑβραίου ἀνῆλθε, κατῆλθε δὲ ἐπὶ τοῦ Ὀθωμανοῦ, ἀποδείξασα ὅτι ὁ Ὀθωμανός οὐδὲν εἶχε νὰ λάβῃ ἀπὸ τὸν Ἑβραῖον. Ἐνεκα τούτου, κατηργήθη ἔκτοτε ἡ διὰ τῆς ἀλύσεως ταύτης δίκη. Τὴν σήμερον οὐδεμία χρῆσις γίνεται τῆς ἀλύσεως, φυλαττομένης εἰσέτι χάριν τῶν φιλοθεαμόνων. Ὁ Κύριος Βυζάντιος λέγει περὶ τῆς ἀλύσεως ταύτης «λογοποιοῦνται ἄρρητ' ἀθέμιτα, τῶν ὁποίων τὰ πρωτότυπα ἀνευρίσκει τις καὶ παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς χρονογράφοις»³⁾. Ἐγὼ εἰσέτι δὲν εὐτύχησα νὰ εὔρω τὰ τοιαῦτα.

Πάμπολλα μέρη τοῦ ναοῦ τούτου εἶναι ἰδρύματα Ὀθωμανικά. Κατὰ τὸ ὀπισθεν καὶ νότιον μέρος τοῦ ναοῦ, ὅπου εἶναι τὰ κελλία τῶν ἱερέων, ὑπάρχουσι στοαί, λείψανα πιθανόν τῆς Ἑλληνικῆς ταύτης μονῆς.

Ἄμφοτέρους τοὺς ἄνω εἰρημένους ναοὺς, μετέβαλεν εἰς τεμῆνη ὁ Κοδζᾶ

¹⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 353. ²⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 506. ³⁾ Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 334.

Μουσταφᾶ πασᾶς. Ἐνίοτε ὁ ἐν Ἐϊβάν-σεράϊ, καλεῖται τέμενος τοῦ Ἀτῆκ Μουσταφᾶ πασᾶ, ὁ δὲ Σεϊδ Ἀλῆς ὀνομάζει αὐτὸν ἐν τῇ περιγραφῇ καὶ τῶν δύο τεμενῶν, Κοδζᾶ Μουσταφᾶ πασᾶ, λέγων ὅτι ἀμφότερα τὰ τεμένη ταῦτα ἦσαν τὸ πάλαι ἐκκλησῖαι. Ἐν τῷ τεμένει τῆς Ψαμάθου, κατὰ πρῶτον ἀνηπτον φῶτα ἐπὶ τῶν μιναρῆδων, τὴν παραμονὴν τῶν γενεθλίων τοῦ προφήτου. Ταῦτα ἰδῶν ὁ Σουλτάν Ἀχμέτ, διέταξε διὰ φερμανίου ν' ἀνάπτωνται ὅμοια φῶτα ἐφ' ὄλων τῆς Κ/πόλεως τῶν μιναρῆδων¹⁾).

Τῷ 1765ῳ, μέρος τοῦ τρούλου καὶ τινὰ παραπλήσια χτίρια, κατέπεσαν ἀπὸ σεισμόν καὶ ἐκ νέου ἀνεκαινίσθησαν.

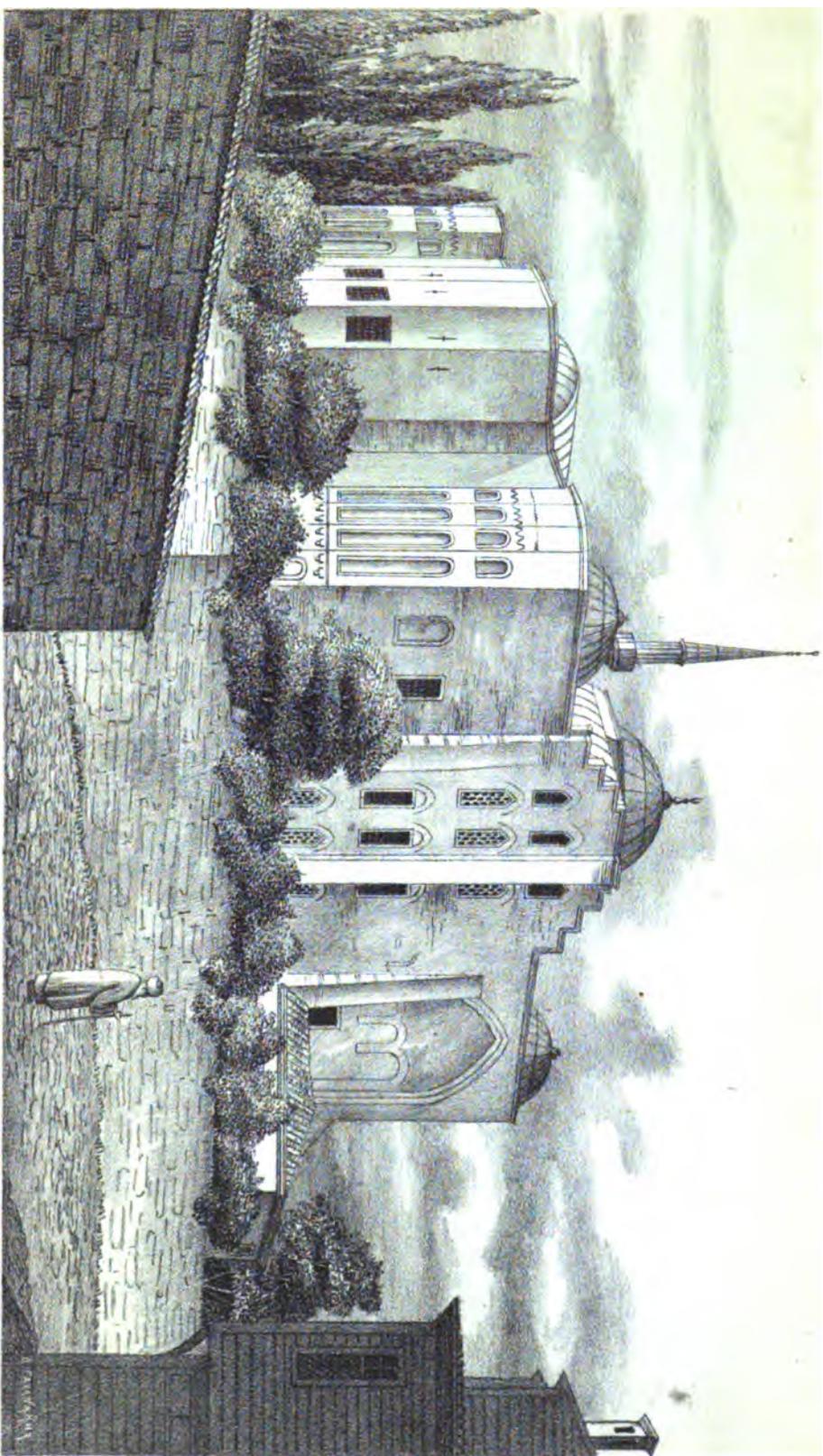
Ὁ Βεζύρης Μουσταφᾶ πασᾶς ἦτο, κατὰ τὸν Σεϊδ Ἀλῆν, Εὐρωπαῖος²⁾. Ἐν καιρῷ τοῦ Σουλτάν Βαϊαζήδ, ἦτον ὑπηρετῆς εἰς τ' ἀνάκτορα καὶ ἐφημίζετο ὡς ἐπιδειξιώτατος κουρεὺς. Κατὰ τινὰ φήμην, γενόμενος ἀρχιθυρωρός, ἐξύρισε τὰς τρίχας τοῦ προσώπου αὐτοῦ, κατὰ τῶν Εὐρωπαϊῶν τὴν συνήθειαν, καὶ ἀπερχόμενος εἰς Ῥώμην, ἐμβῆκεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἐκεῖ διατρίβοντος ἡγεμονόπαιδος Τζέμ ἀδελφοῦ τοῦ Βαϊαζήδ. Παρὰ τούτῳ ὑπηρετεῖ ὡς κουρεὺς, καὶ ξυρίσας τὸν ἡγεμονόπαιδα μὲ ξυράφιον δηλητηριασμένον, ἐπροξένησε τὸν θάνατον τοῦ νέου. Ἐλθὼν εἰς Κ/πολιν, ἔλαβε τὴν διοίκησιν τῆς Ῥωμυλίας³⁾. Ἀκολούθως, ἀποπεμφθέντος τοῦ Βεζύρου Ἀχμέτ πασᾶ, ἀνηγορεύθη Βεζύρης ὁ Μουσταφᾶ πασᾶς. Ὀλίγον μετὰ ταῦτα, ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον ὁ Σουλτάν Σελήμ, καὶ ὑποπτευόμενος τὸν Μουσταφᾶ, ὡς συνεργοῦντα ἰν' ἀναβιδάσῃ ἐπὶ τοῦ θρόνου τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἀχμέτ, ἐνθυμούμενος δὲ καὶ τὸν φόνον τοῦ Τζέμ, ἐκαρτόμησε τὸν Μουσταφᾶ πασᾶν ἐν Προύσῃ. Τὸ δὲ σῶμα αὐτοῦ ἐρρίφθη ἐπὶ δυσώδους κοπρῶνος. Ταῦτα συνέβησαν τῷ 1512ῳ⁴⁾. Τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐτάφη ἐν τινὶ Ὄθωμανικῇ μονῇ τῆς Προύσῃς. Ἡ μονὴ αὕτη τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέου, μετεβλήθη εἰς τέμενος τῷ 1483ῳ. Περὶ τοῦ ἐτέρου ὁμωνύμου τεμένου ἐν Ἐϊβάν-σεράϊ, οὐδὲν λέγει ὁ Σεϊδ Ἀλῆς. Πιθανὸν μετεβλήθησαν συγχρόνως.

Ναὸς τῆς Ἀγίας Θεοδοσίας.

Νῦν, Γκιούλ τζαμι⁵⁾).

Ὁ ναὸς οὗτος κεῖται πρὸς νότον τῆς ἐνορίας Τζουμπαλή, ἐν τῇ Ὄθωμανικῇ συνοικίᾳ καλουμένη Κιουτζούκ Μουσταφᾶ πασᾶ. Ὁ Δουκάγγιος καὶ τινες ἄλλοι

1) Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 163. 2) Ἐφρενδζ, ἐφρενδζι, Φράγκος, Εὐρωπαῖος. Ἄβρ. Μαλιάκα, Λεξικὸν Τουρκο-Ἑλληνικόν. «(Κοτζᾶ) Μουσταφᾶ πασᾶς, ἀρνησίθρησκος Γραικός, υἱὸς ἱερέως, μοχθηρότατος, φιλαργυρότατος καὶ πανουργότατος.» Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Β'. σελ. 413. 3) Ὑψηλάντου, Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν, σελ. 29. 4) Ἱστορία Πολιτικῆ, σελ. 71. 5) Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 186.

ΝΑΟΙ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΓΕΩΔΟΞΙΑΣ Ι ΓΚΙΟΥΝΑ ΤΖΑΜΙΙ

λοι θέτουσι τὴν ἐκκλησίαν ταύτην ἐκτὸς τῆς Κ/πόλεως¹⁾. Ἡ ἑορτὴ τῆς Ἀγίας ταύτης ἐτελεῖτο τῇ 29ῃ Μαΐου, ἐν τῷ ναῷ τούτῳ καὶ ἐν τῇ μονῇ τοῦ Δεξιοκράτους, ὅπου κατὰ τὸν συναξαριστὴν, ἔκειτο τὸ σῶμα τῆς Ἀγίας²⁾.

Ὁ Παχυμέρης ἀφηγεῖται «θαυμάσιον τῆς ὀσιομάρτυρος Θεοδοσίας» ἐν τῷ ναῷ τούτῳ γενόμενον, βασιλεύοντος Ἀνδρονίκου τοῦ Παλαιολόγου. Ἐνεκα τούτου, παννυχίς ἐτελέσθη, τοῦ Βασιλέως μετὰ πάσης τῆς Συγκλήτου καὶ τοῦ πατριάρχου, πεζῆ βαδιζόντων πρὸς τὸν ναὸν τῆς ὀσιομάρτυρος³⁾.

Περὶ τοῦ κτίτορος τῆς ἐκκλησίας ταύτης οὐδὲν ἀναφέρουσιν οἱ Βυζάντιοι. Παράδοξος ἡ σιωπὴ αὕτη, διότι ἡ ἐκκλησία εἶναι μεγίστη, ὑψηλὴ, καὶ μέχρι τοῦδε ἐν καλλίστῃ καταστάσει. Ὁ Δούκας⁴⁾ ἱστορῶν τὴν ἄλωσιν τῆς Κ/πόλεως λέγει· «ἔτυχε γὰρ ἐν ἐκείνῃ τῇ φοβερᾷ ἡμέρᾳ τῆς συντελείας τῆς πόλεως, ἑορτάζεσθαι καὶ πανηγυρίζειν τὴν μνήμην τῆς ὀσιομάρτυρος Θεοδοσίας. Ἐτελεῖτο οὖν ἑορτὴ πάνδημος· ἦσαν γὰρ καὶ ἀφ' ἐσπέρας πλείστοι καὶ πλείσται διανυκτερεύσαντες ἐν τῇ σορῷ τῆς ὀσίας, οἱ πλείονες δὲ πρῶτ, ἡμέρας γενομένης, αἱ γυναῖκες σὺν τοῖς ἀνδράσιν αὐτῶν ἀπερχόμενοι εἰς προσκύνησιν, φέρουσαι κηροὺς καὶ θυμιάματα, περικεκαλλωπισμένοι καὶ περικεκοσμημένοι οὔσαι, ἐξαίφνης ἐν ταῖς παγίσιν τῶν Τούρκων ἐπέπεσον· ποῦ γὰρ εἶχον ἐννοῆσαι τὴν ἐξαίφνης ὀργὴν εἰς τοσοῦτον εὔρος τῆς πόλεως.»

Ὁ Λεωνκλάβιος λέγει, ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη τῆς Ἀγίας Θεοδοσίας μετεβλήθη εἰς τέμενος καλούμενον τοῦ Χασάν πασᾶ⁵⁾. Ὁ συγγραφεὺς τοῦ μεγάλου Βελγικοῦ Χρονικοῦ λέγει, ὅτι τὸ σῶμα τῆς Ἀγίας ἔκειτο ἐν τῷ ναῷ τούτῳ, καὶ ὅτι τοῦτο μετὰ πολλῶν ἄλλων λειψάνων ἐρρίφθη εἰς τὰς ὁδοὺς ἐπὶ τῆς ἀλώσεως. Ταῦτα ἀντιφάσκουσι μὲ τὰ γραφόμενα τῶν συναξαριστῶν, λεγόντων, ὅτι τὸ σῶμα τῆς Ἀγίας εὐρίσκετο ἐν τῇ μονῇ τοῦ Δεξιοκράτους.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη σήμερον καλεῖται Γκιουλ τζαμιῖ, τέμενος τοῦ ῥόδου, δι' αἰτίαν ἄγνωστον. Ὁ Πατριάρχης λέγει, ὅτι οὕτως ἐκλήθη διὰ τὴν καλλονὴν αὐτοῦ⁶⁾.

Ὁ ναὸς οὗτος ἐκτὸς τῆς βορεινῆς αὐτοῦ πλευρᾶς, εἶναι περικυκλωμένος ἀπὸ Ὀθωμανικὰ οἰκήματα. Οἱ τρούλοι καὶ ἅπαντα τὰ τείχη διατηροῦνται εἰσέτι ἐν καλλίστῃ καταστάσει. Λαμπρὰ καὶ περικαλλεστάτη εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ ἐκκλη-

1) C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 190. «Ὁ δὲ μέγας δούξ Λουκάς ὁ Νοταρᾶς ἵνα φυλάττη ἐν τοῖς μέρεσι τοῦ Πετρίου καὶ ἕως τῆς πύλης τῆς Ἀγίας Θεοδοσίας.» Γ. Φραντζῆς, σελ. 254. 2) Συναξ. Μαΐου 29. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 532. 3) Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 452. 4) Σελ. 293. 5) C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 190. Οὕτως ἐξηγῶ τὰ κακῶς γεγραμμένα τοῦ Λεωνκλαβίου, Casanis Bassae messita. 6) Κ/πολις Πατρ., σελ. 117. Τοῦ αὐτοῦ, Ἐλάς. Γραφαί, σελ. 442. Σήμερον, πάμπολλοι καλοῦσι τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, Ῥόδον τὸ ἀμάραντον, πλανηθέντες πιθανὸν ἐκ τῆς Τουρκικῆς ἐπωνυμίας τοῦ ναοῦ.

σία. Ἐνεκα τούτου, φρονῶ, ὅτι ἀνηγέρθη ἢ μᾶλλον ἀνεκαινίσθη, κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη, παρὰ τὴν συνήθειαν τῶν Ὀθωμανῶν, μετεβλήθη εὐθὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν, εἰς ἀποθήκην τῶν μηχανῶν καὶ ἐφοδίων τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ναυστάθμου. Ἀκολούθως, κατὰ διαταγὴν τοῦ Σουλτάν Σελήμ τοῦ Δευτέρου, ἀνηγέρθη μιναρὲς, καὶ μετεβλήθη εἰς τέμενος. Ὁ Σουλτάν Σελήμ διεδέχθη τὸν πατέρα αὐτοῦ Σουλεϊμάν τῷ 1566ῳ, καὶ ἀπεβίωσε τῷ 1574ῳ¹⁾. Ὅθεν ἐν τῇ δεκταετίᾳ ταύτῃ μετεβλήθη εἰς τέμενος ἡ ἐκκλησία αὕτη, οὕσα ἀπὸ τοὺς χρόνους τῆς ἀλώσεως μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἀποθήκη τοῦ ναυστάθμου.

Μονὴ τῆς Παναχράντου.

Νῦν, Φεναρῇ Ἰησαῦ μεστζηδί²⁾.

Ἡ ἀνδρῶα μονὴ αὕτη κεῖται ἐν τῇ συνοικίᾳ καλουμένη Χαλιτζηλὰρ κιοσκιού, καὶ πολλάκις Ἀβτζηλὰρ κιοσκιού, ἐν τόπῳ λίαν χθαμαλῷ, ὀπισθεν τοῦ τεμένους τοῦ κατακτητοῦ. Πανταχόθεν περικυκλουμένη ὑπὸ συνοικιῶν Ὀθωμανικῶν, εἶναι ἔνεκα τούτου, τῶν ἄλλων Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν ἢ μᾶλλον ἄγνωστος, καὶ ὀλίγιστοι τὴν ἐπισκέπτονται. Κεῖται πρὸς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ Ἐτ Μειδάν, τοῦ ἄλλοτε πεφιλημένου ἐνδικοιότηματος τῶν ἀτιθάσων Γενιτζάρων, τοὺς ὁποίους ἐδῶ ἐθανάτωσεν ὁ Σουλτάν Μαχμούδ διὰ πυρὸς καὶ μαχαίρας τῷ 1826ῳ. Ὅλοι οἱ ὀπισθεν αὐτῆς ἐκτεινόμενοι κῆποι, οἱ κατέχοντες τὴν θέσιν τοῦ Ἐτ Μειδάν, ἦσαν, εἰκάζω, ὁ περίβολος τῆς μονῆς ταύτης, διότι μετὰ τὴν ἐξόντωσιν τῶν Γενιτζάρων, ἀνασκαπτομένης τῆς γῆς, ἀνωρύχθησαν πολλοὶ ἐπιτάφιοι ἐπιγραφαί, σήμερον ἀπολεσθεῖσαι. Ἐπὶ τῆς πλατείας ταύτης ὠκοδομήθησαν πάμπολλαι οἰκίαι Ὀθωμανικαί.

Περὶ τοῦ πρώτου ἴδρυτοῦ τῆς μονῆς ταύτης, οὐδὲν ἀναφέρουσιν οἱ Βυζαντινοί. Γεώργιος ὁ Παχυμέρης λέγει, ὅτι ἐν τῇ μονῇ τῆς Παναχράντου, κατέφυγεν ὁ πατριάρχης Ἰωάννης Βέκκος³⁾, ἀκμάσας ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. Ὁ δὲ Νικ. Γρηγοράς⁴⁾ προσθέτει, ὅτι ὁ Βέκκος «λάθρα τὸν θρόνον καταλιπὼν, ὑπεχώρησε καὶ συνέκλεισεν ἑαυτὸν εἰς τὴν τῆς Παναχράν-

¹⁾ Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Β'. σελ. 398, 399. ²⁾ Χ. Τζ. Τόμ. Α'. σελ. 157.

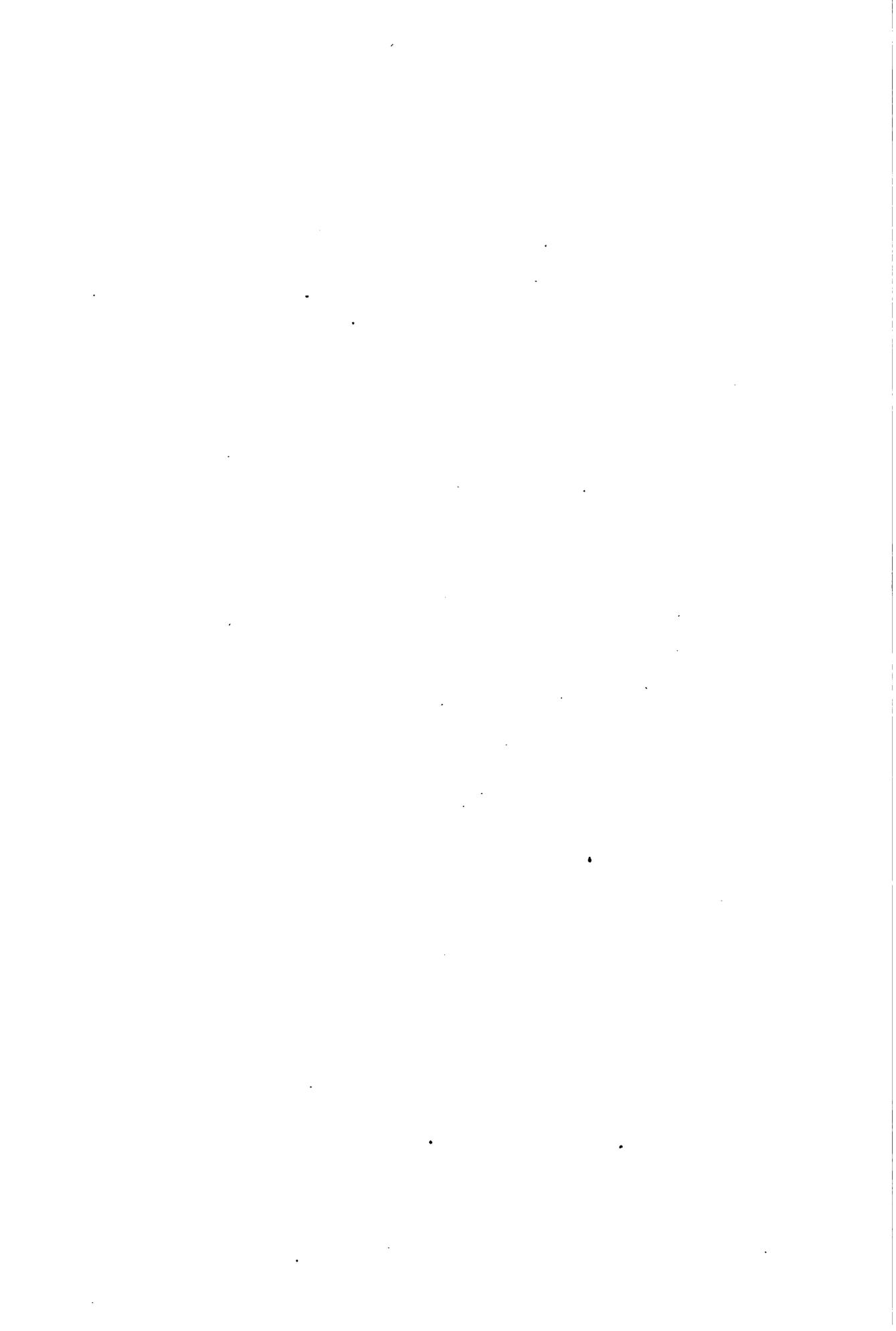
³⁾ «Τῆ τῆς Παναχράντου μονῆ ἑαυτὸν δίδωσι.» Γ. Παχυμ. Τόμ. Α'. σελ. 455. Β'. σελ. 49.

⁴⁾ Τόμ. Α'. σελ. 160. Κατὰ τὸν Muralt, Chron. Byz. Τόμ. Β'. σελ. 437, κατέφυγεν ὁ Βέκκος ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ τῇ 8ῃ Μαρτίου 1279.

ΜΟΝΗ ΤΗΣ ΠΑΝΑΧΡΑΝΤΟΥ

ΦΕΝΑΡΗ ΙΗΙΑ ΜΕΤΤΖΗΔΙ

του μονήν, δείσας μή πρόφασιν τήν ἀθρόαν μεταβολήν τῶν πραγμάτων λαβόντες τινές, διασπαράξωσι τοῦτον δραμόντες ἐξαίφνης».

Περὶ τοῦ πατριάρχου Ἰωάννου Βέκκου, λατινοφρονήσαντος μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος, μεταμεληθέντος δὲ κατόπιν, πλείστα ἀναφέρουσιν οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς¹⁾.

Ἡ παντελής σιωπὴ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων, τῶν συναξαρίων, καὶ τῶν πατριαρχικῶν ἐγγράφων περὶ τῆς ἐκκλησίας ταύτης, με πείθει, ὅτι εἶχε καὶ ἕτερον ὄνομα ἢ μονὴ αὕτη, ἄγνωστον τὴν σήμερον.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη μετεβλήθη εἰς Λατινικὴν ἐπὶ τῆς Λατινοκρατίας. Ἐφυλάττετο ἐν αὐτῇ μέρος τῆς χάρας τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου Φιλίππου. Ὁ Δουκάγγιος, πρῶτος ἐδημοσίευσεν Λατινικὸν ἐγγραφον, τοῦ ὁποίου τὰ κυριώτερα τεμάχια μεταγλωττίζω χάριν τῆς ἱστορίας τοῦ ναοῦ τούτου²⁾. «Ἡμεῖς Λεγέριος ἡγούμενος τῆς Ἁγίας Σοφίας, καὶ γραμματεὺς τοῦ κράτους τῆς Κ/πόλεως, καὶ Στέφανος ὁ ταμίας τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας, καὶ ὁ Γουαλτέριος ἡγούμενος τῆς Παναγίας τῆς Παναχράντου, δηλοποιοῦμεν, ὅτι εὐπατρίδαι τινές τῆς Αὐτοκρατορίας τῆς Κ/πόλεως, παρεκάλεσαν ἡμᾶς ταπεινῶς καὶ εὐσεβῶς, ἵνα, χάριν τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς σωτηρίας τῶν ψυχῶν, δώσωμεν αὐτοῖς τινὰ λείψανα ἁγία, διὰ τὴν πατρίδα αὐτῶν. Γινώσκοντες τὴν εὐσέβειαν αὐτῶν, ἐδώσαμεν μέρος τῆς χάρας τοῦ Ἁγίου Φιλίππου τοῦ Ἀποστόλου, φυλαττομένης ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Παναγίας τῆς Παναχράντου, περικυκλουμένης διὰ ταινιῶν χρυσῶν ἐπὶ τῶν ὀποίων εἶναι ἐπιγεγραμμένον τὸ ὄνομα τοῦ Ἀποστόλου Ἑλληνιστί. Ἰκετεύομεν ὅθεν πάντας τοὺς μέλλοντας νὰ λάβωσι τὰ λείψανα ταῦτα, ἵνα ἐνθυμῶνται καὶ ἡμᾶς ἐν ταῖς προσευχαῖς αὐτῶν. Τὰ γράμματα ἐσφραγισμένα μετὰ τῶν ἡμετέρων σφραγίδων, ἐγράφησαν ἐν μηνὶ Ἰανουαρίῳ τοῦ 1214»³⁾.

Πρῶτος ὁ Πατριάρχης Κωνσταντίας παρετήρησεν, ὅτι ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς ἐκκλησίας, ἐπὶ ζωστήρος μαρμαρίνου, σώζονται τ' ἀκόλουθα γράμματα⁴⁾.

† Ἐκ πόθου ἴδρυσεν τὸν νεὼν περικαλλέα Κωνσταντ ὃν ὄλβιον ἐμπλεων οὐρανίων φαέων οἰκήτορα καὶ πολιούχον τε ἀνάδειξον πανάχραντε προαίρεσιν ἀντιμετροῦσα ναὸς τὸ δῶρον μ

Τὰ γράμματα ταῦτα εἶναι μολυβδωτά. Ἐλλείπει ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος, ὅπου

¹⁾ Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Β'. σελ. 522. Συναξ. Μαΐου 13. Γ. Φραντζῆς, σελ. 25.

²⁾ C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 93. ³⁾ Τὸ λείψανον τοῦτο ἀπωλέσθη τῷ 1793φ. Riant, σελ. 197. ⁴⁾ Ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ Πατριάρχου, σελ. 106, οὕτως γράφεται ἡ ἐπιγραφή. Ἐκ πόθου ἴδρυσεν νεὼν περικαλλῆ . . . Κωνσταντ . . . ὃν ὄλβιον ἐμπλεων ἀρετῶν οὐρανίων φαεινὸν οἰκήτορα καὶ πολιούχον ἀνάδειξον Πανάχραντε . . . προαίρεσιν ἀντιμετροῦσα . . . ναὸς τὸ δῶρον.

πιθανόν ἐπεγράφετο καὶ ἡ χρονολογία. Τὰ μολυβδωτὰ ταῦτα γράμματα, ἀναφαίνονται ἐπὶ τινων ἐπιγραφῶν τῶν χερσαίων τειχῶν. Τὰ γράμματα ἐπληροῦντο διὰ μολύβδου ἵνα μακρόθεν καταφαίνωνται ¹⁾. Ὅλοι αἱ μολυβδωταὶ ἐπιγραφαὶ εἶναι τοῦ τελευταίου αἰῶνος τοῦ κράτους.

Κατὰ τὸ ἄνω ἔγγραφο τοῦ Δουκαγγίου, καὶ ἐξ ἄλλων τῶν Λατίνων ἐγγράφων τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος, μαθάνομεν ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη ὑπῆρχε τότε ὅθεν εἰκάζω, ὅτι ὁ ἐν τῇ ἄνω ἐπιγραφῇ μνημονευόμενος Κωνσταντῖνος, ἀνεκαίνισεν ἢ ἐπεσκεύασε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ κατὰ τὴν συνθήειαν τῶν Βυζαντίων, ἐκλήθη ἰδρυτὴς αὐτῆς.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη ἀπεικονισμένη ἐκ τοῦ ὀπισθεν αὐτῆς κήπου, εἶναι διπλῆ. Ἡ ἄνω ἐπιγραφὴ εὐρίσκεται ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ἐκκλησίας. Φρονῶ λοιπὸν, ὅτι αὕτη μόνη, ἰδρῦθη ἀπὸ τὸν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ μνημονευόμενον Κωνσταντῖνον. Κιονόκρανά τινα καθὼς καὶ τινα κοσμήματα ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου, εἶναι τῆς ἐσχάτης ἀτεχνίας ἔργα. Ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν εἶναι ἀγίασμα τοῦ προφήτου Ἡλιοῦ, κατὰ τὸν λόγον τῶν ἐκεῖ πλησίον οἰκούντων Χριστιανῶν, λίαν ἡμελημένον.

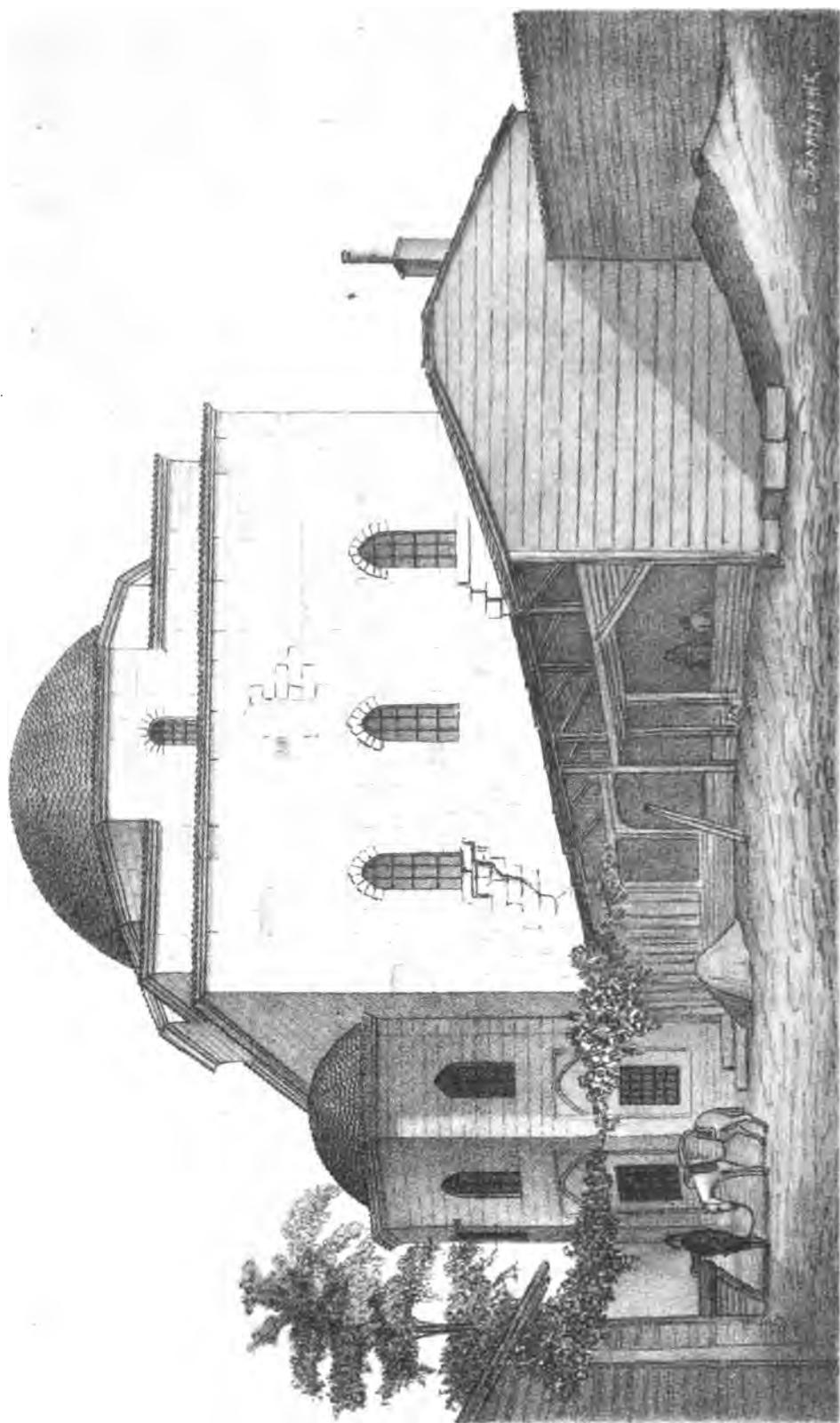
Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ εἰσῆλθον. Μία μόνη θύρα φαίνεται εἰς τὸν ἐξωτερικὸν τοῖχον τοῦ νάρθηκος, ἐστρωμένου διὰ λίθων καὶ πλίνθων. Ἐν τῷ ἐσωτερικῷ, αἱ δύο ἐκκλησῖαι διαχωρίζονται διὰ παχυτάτου τοίχου, ἔχοντος ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ μέγα ἀνοιγμα ἀψιδωτὸν, διὰ τοῦ ὁποῦ συκοινωνοῦσιν. Ἀμφότεραι ἔχουσι τροῦλον καὶ κόγχην. Τὸ κτίριον εἶναι εἰσέτι ἐρυμνότατον, ἀλλὰ παντὸς Βυζαντινοῦ κοσμήματος γεγυμνωμένον.

Οἱ Χριστιανοὶ κηπουροὶ καὶ παντοπῶλαι, ἐν τῇ συνοικίᾳ ταύτῃ ἐνοικοῦντες, καλοῦσι τὴν ἐκκλησίαν ταύτην τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ, λέγοντες, ὅτι ἐπὶ τῆς μεταβολῆς αὐτῆς εἰς τέμενος, μετεκομίσθη ἡ εἰκὼν τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ, ἐν τῇ σημερινῇ ὁμωνύμῳ ἐκκλησίᾳ τῆς Ψαμάθου ²⁾. Λέγω ὁμῶς ὅτι, ἐξαιρουμένων τινῶν μεγάλων ἐκκλησιῶν, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα διεφυλάχθησαν ἐν τῇ μνήμῃ τῶν περιοικούντων Χριστιανῶν, αἱ ἐπίλοιποι συχνότατα καλοῦνται ἐκκλησῖαι τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ. Ἐν τῇ συνοικίᾳ ταύτῃ, κατῴκουν τὸ πάλαι οἱ Βυζάντιοι οἱ ἐργαζόμενοι τὰ ἐπίπια καὶ τοὺς χαλινούς, οἱ διδάξαντες τὴν τέχνην ταύτην εἰς τοὺς Ὀθωμανοὺς, τοὺς ἐργαζομένους σήμερον εἰς τὸν Σαράτζχανέ ³⁾, ἐργοστάσια πρὸς ἀνατολὰς τοῦ τεμένου τοῦ κατακτητοῦ. Σήμερον συνοικία Χριστιανικὴ δὲν ὑπάρχει πλησίον τοῦ τεμένου τούτου ⁴⁾.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη μετεβλήθη εἰς τέμενος, λήγοντος τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος, ἀπὸ τὸν Φεναρῆ Ἰησᾶ, ἀφιερῶσαντα τὰ βακούφια τοῦ τεμένου εἰς τοὺς

¹⁾ Ἰδ. ἀνωτέρω, σελ. 56, 57. ²⁾ Ἡ ὑπὸ τοῦ Μελετίου καλουμένη τοῦ Ἁγίου Πολυκάρπου. Γεωγρ. Τόμ. Γ'. σελ. 95. ³⁾ Τὸν Σαράτζχανέ ἐκλαμβάνει, ὡς κινστέρναν ὁ Γύλλιος, σελ. 266. ⁴⁾ Πατρ. Ἑλλάς. Γραφαί, σελ. 444.

ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΛΙΒΟΣ

ΔΕΜΙΡΤΖΗΛΑΡ ΜΕΣΤΖΗΔΙ

ἀπογόνους αὐτοῦ. Δικαστὴς ὢν ἐν Προύσῃ, ἀπεβίωσε καὶ ἐκεῖ ἐτάφη τῷ 902ῳ τῆς Αἰγείρας, 1496 μ. Χ. Ὁ ἄμβων εἶναι ἴδρυμα τοῦ βεζύρου Βαϊράμ πασαῖ. Ἀτυχῶς δὲν μνημονεῦει ὁ Σεῖδ Ἀλῆς τὸ ἔτος τῆς μεταβολῆς.

Μονὴ τοῦ Λιβός.

Νῦν, Δεμιρτζηλάρ μεστζηδί ¹⁾.

Ἡ μονὴ αὕτη κεῖται πρὸς ἀνατολὰς τοῦ τεμένους τοῦ κατακτητοῦ, ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ λόφου. Ὁ ὑψηλὸς αὐτῆς τροῦλος εἶναι πανταχόθεν καταφανής. Συχνότατα μνημονεῦεται ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ. Ὁ ἰδρῦσας τὴν μονὴν ταύτην ἦτον ὁ πατρίκιος Κωνσταντῖνος ὁ Λιψ, ὁ πεσὼν ἐν τῷ μεταξύ Ῥωμαίων καὶ Βουλγάρων πολέμῳ, βασιλεύοντος Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου ²⁾. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ συγγράψαντος τὴν συνέχειαν τοῦ Θεοφάνους, ἡ μονὴ αὕτη ἔκειτο «πλησίον τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων» ³⁾. Τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ τούτου ἐπετέλεσεν ὁ Κωνσταντῖνος, προσκαλέσας καὶ Λέοντα τὸν βασιλέα. Ἐγκαινιζομένου τοῦ ναοῦ, σφοδρὸς λιψ ἔπνευσε καὶ πάντες ἐν τόποις ὑπαίθροις προσέφυγον. Ταῦτα ἀναφέρει ὁ συγγραφεὺς ἵνα αἰτιολογήσῃ τὸ ὄνομα τῆς μονῆς. Γεώργιος ὁ μοναχὸς ⁴⁾, ἀφηγούμενος τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ, λέγει ὅτι ἡ μονὴ ἔκειτο ἐν τῇ ἐνορίᾳ καλουμένῃ Μερδοσαγγάρη. Περὶ τοῦ Κωνσταντίνου ἰδρυτοῦ τῆς μονῆς ταύτης, ὀλίγα γινώσκομεν ⁵⁾.

Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ἐνεταφιάσθη Ἀνδρόνικος ὁ Παλαιολόγος, ὁ πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ μοναχὸς γενόμενος, τὸ ὄνομα Ἀθανάσιος ⁶⁾. Μετὰ πολλῆς λαμπρότητος καὶ κόσμου, ἐχομίσθη τὸ λείψανον αὐτοῦ ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ, τὴν ὁποίαν ἀνωτέρω καλεῖ «τὴν Λείψη μονήν».

Κατὰ τὸν Νικηφόρον Γρηγορᾶν, ἡ δέσποινα Θεοδώρα, μήτηρ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου τοῦ πρεσβυτέρου, ἀνεκαίνισε τὴν μονήν, καὶ ἔνεκα τούτου, μετεχομίσθη ὁ νεκρὸς ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ⁷⁾.

¹⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 115, ἀρ. 24. ²⁾ Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 389. ³⁾ Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 374. «τοῦ Λιβός... μονὴν ἔγγιον τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων.» Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 266. ⁴⁾ Σελ. 866. Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 266. Λέων ὁ Γραμ., σελ. 280. C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 92. Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 376.

⁵⁾ Κωνσ. ὁ Πορφυρογέννητος, Τόμ. Γ'. σελ. 184, 370. «ὁ πρῶτος Σπαθάριος Κωνσταντῖνος καὶ δομέστικος τῆς ὑπουργίας, ὁ τοῦ Λιβός, ὁ νῦν ἀνθύπατος πατρίκιος καὶ μέγας ἐταιρειάρχης.» ⁶⁾ Γ. Παχυμέρης, Τόμ. Β'. σελ. 378, 424. ⁷⁾ Τόμ. Α'. σελ. 463. I. Καντακουζ. Τόμ. Α'. σελ. 193.

Οἱ βασιλεῖς εὐρισκόμενοι ἐν Κ/πόλει ἀπῆρχοντο κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν γενεσίων τῆς Θεοτόκου, εἰς τὴν σεβασμίαν μονὴν τοῦ Λιβός¹⁾.

Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ἐτάφη καὶ ἡ δέσποινα Κυρὰ Ἄννα, ἡ ἀπὸ Ῥωσσίας, σύζυγος Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου, ἀποθανοῦσα ἐκ νόσου λοιμώδους τῷ 1406ω²⁾.

Ἐκ τῶν γραφομένων τοῦ Φραντζῆ³⁾, λέγοντος, « συνέδραμον τοσαῦται ὄσαι οὐκ ἐχώρησαν εἰς τε τὴν τοῦ Λιβός μονὴν καὶ τῆς Κυρᾶς Μάρθας » καταφαίνεται ὅτι ἡ μονὴ αὕτη ἦτο γυναικεία.

Ὁ ναὸς οὗτος κατὰ τὰ γραφόμενα τοῦ Σεῖδ Ἄλῃ, ἀνιδρύθη ὑπὸ τοῦ Ἄλῃ Ἐφένδη, ἀρχιχειρουργοῦ τοῦ κατακτητοῦ Μωάμεθ. Μετὰ παρέλευσιν χρόνου, τὸ κτίριον κατηρειπώθη, καὶ κατώκησαν αὐτὸ οἱ ἐκεῖσε μέχρι σήμερον ἐργαζόμενοι σιδηρουργοὶ Ὀθωμανοί. Κατὰ τὸ 1762 (1176 τῆς Αἰγείρας), ὁ διαχειριζόμενος τὰς προσόδους τοῦ βακουφίου, ἀνωκοδόμησε τὸν ναὸν ὅπως σήμερον φαίνεται⁴⁾. Νομίζω ὅτι ὁ ναὸς οὗτος οὐδέποτε κατέπεσεν, ἀλλ' ἐπεσκευάσθη τὸ ἐσωτερικὸν αὐτοῦ, διότι σώζεται μέχρι σήμερον καὶ τὸ βῆμα. Ἡ ἐνορία αὕτη καλεῖται Τζιρτζῆρ μαχαλεσῆ, καὶ κοινῶς Δεμιρτζῆλάρ, οἱ σιδηρουργοί.

Ἡ μονὴ τῆς Χώρας.

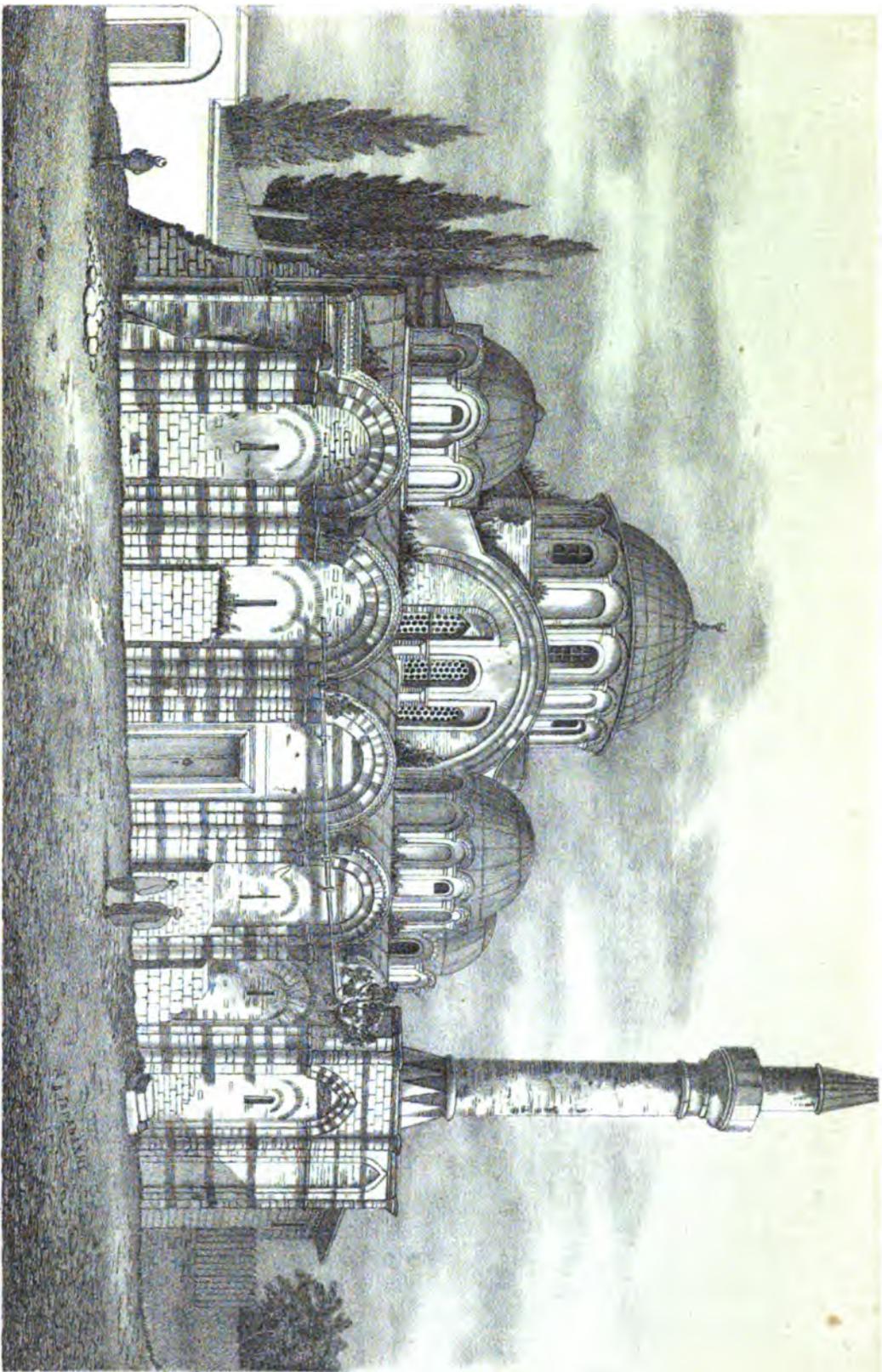
Νῦν, Καχριέ τζαμιτ⁵⁾.

Ἡ μονὴ αὕτη κοινῶς καλουμένη ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ, « μονὴ τῆς Χώρας », ἐτιμᾶτο ἐπ' ὀνόματι τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ. Κεῖται πρὸς ἀνατολὰς τοῦ χερσαίου τείχους, τοῦ ἐκτεινομένου ἀπὸ τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως μέχρι τοῦ παλατίου Τὰ Κύρου.

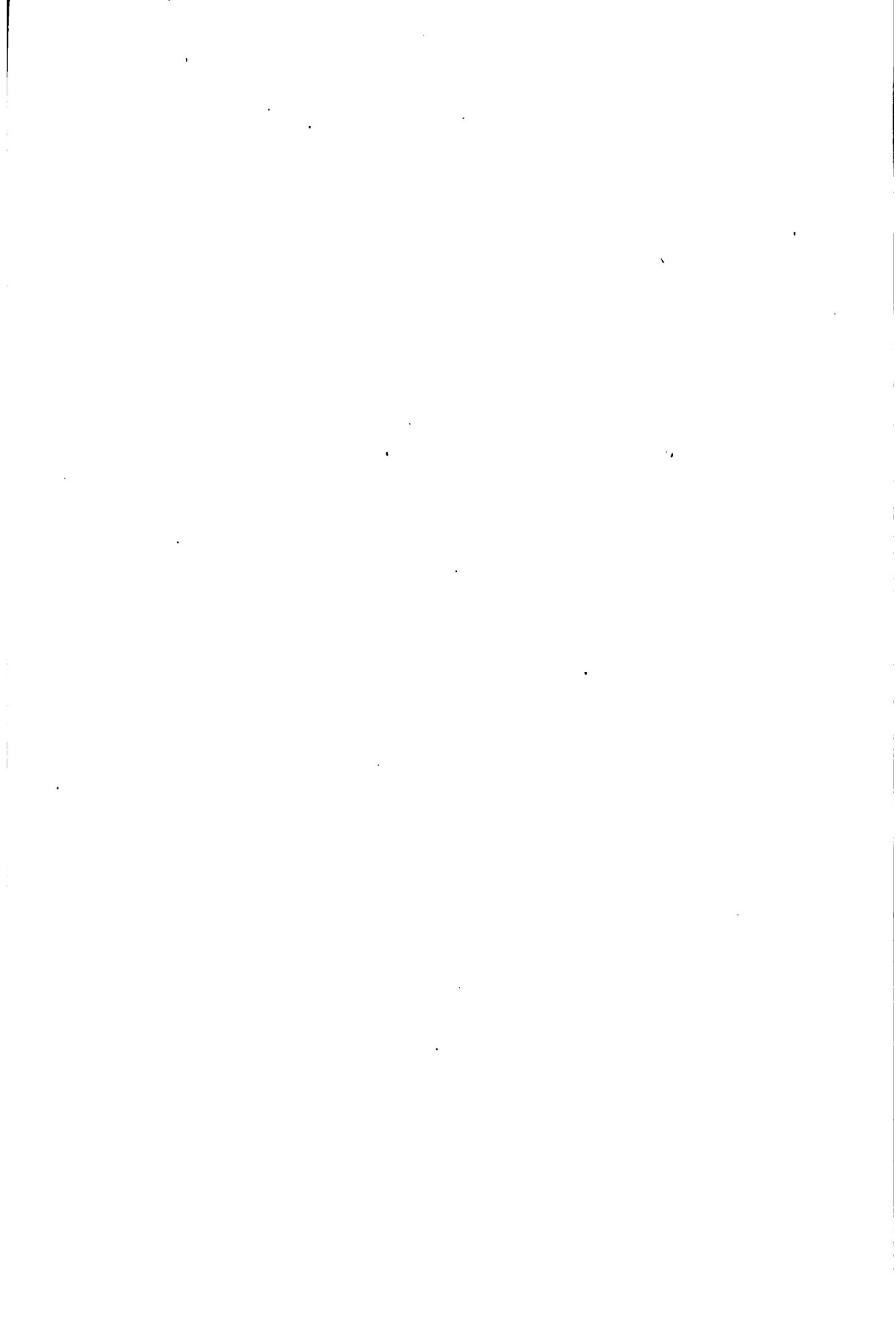
Ἡ ἐπωνυμία τῆς μονῆς ταύτης ἀπεπλάνησε πολλοὺς συγγραφεῖς ἡμετέρους καὶ ἀλλοδαπούς⁶⁾. Ἡ μετάφρασις τεκμαίρει σαφῶς, ὅτι οἱ πλείστοι ἀγνοοῦσι τὸν λόγον αὐτῆς. Χωρίον καὶ χώραν ἔλεγον οἱ Βυζάντιοι τὴν ἐξω τῶν χερσαίων τειχῶν πεδινὴν γῆν. Πλησίον τῶν τειχῶν, οὐδεὶς ἠδύνατό ν' ἀνεγείρῃ κτίρια, εἴτε

¹⁾ Κωδ. Κουροπ., σελ. 80. ²⁾ Γ. Φραντζῆς, σελ. 140. ³⁾ Γ. Φραντζῆς, σελ. 144.

⁴⁾ Ὁ Σεῖδ Ἄλῃς, δὲν μνημονεύει τὸ ὄνομα τοῦ διαχειριστοῦ, Τουρκ. μουτεβελλῆ πρὸς τοῦτοις, δὲν μνημονεύει τὴν ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν πρώτην τοῦ ναοῦ ἀνιδρύσιν. ⁵⁾ Καθηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 159. ⁶⁾ Quare vero χώρας appellatum sit, nescio. Δούκας, σελ. 646, σημ. τοῦ Βουλλιάλδου. « Ἐν τῇ μονῇ τῆς ἀχωρήτου χώρας, » τοῦ Ἰ. Καντακουζηνοῦ, μετεγλωττίσε τις in regione solitaria. « ἐν τῇ μονῇ τῆς χώρας. » Δούκας. Κεφ. 38, in vici illius monasterio. C. Christ. Κεφ. Α'. σελ. 180. Κ/πολις Πατρ., σελ. 10. « Ἡ μονὴ τῆς χώρας » μετεγλωττίσθη le couvent de la ville. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 363.

MONH THI XOPAE I KAXPIE TZAMII

λίθινα εἴτε ξύλινα, ἵνα μὴ γένωνται ταῦτα ἐνέδραι τῶν πολιορκούντων τὰ τεῖχη. Γνωστὸν εἶναι, ὅτι πολλάκις κατηδάφισαν τὰ ἐκτὸς τῶν παραλίω ν τευχῶν ἀνεγερθέντα κτίρια καὶ ξύλινα παραπήγματα. Δὲν ἠδύναντο ν' ἀνεγείρῳσιν ἐν τῇ καλουμένη χώρᾳ, κτίρια, εἰ μὴ τόσα βήματα μακρὰν τῆς ἐνώπιον τῶν τευχῶν τάφρου. Ὅταν οἱ Γενουήνσιοι ἔλαβον τὴν ἄδειαν νὰ περιτάφρευσωσι τὸν Γαλατᾶν, κατὰ τὸ 1303, ὁ βασιλεὺς Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος διέταξε νὰ μὴν ἀνεγείρῳσιν οὔτε ἐκκλησίας οὔτε οἰκίας, εἰ μὴ ἐξήκοντα πῆχεις μακρὰν τῆς τάφρου¹⁾. Πιθανὸν ὅτι καὶ ὀπισθεν τῶν χερσαίων τευχῶν, ἔμενεν ἐξήκοντα πῆχων ἀπόστασις πάντῃ κενῇ οἰκιῶν καὶ ἐτέρων κτιρίων. Αὕτη μετὰ τῆς ἀπωτέρω γῆς, ἐκαλεῖτο τὸ πάλαι χώρα, καὶ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ κράτους, κάμπος²⁾. Ἡ μονὴ αὕτη ἦτον ἐκτὸς τῶν χερσαίων τευχῶν τοῦ Κωνσταντίνου, καθὼς καὶ τὸ πλησίον ἀνάκτορον καλούμενον τὸ πάλαι « τὰ Κύρου », καὶ παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς Τεκφοῦρ σεράι καὶ Τεκὴρ σεράι. Ὅτι « Τὰ Κύρου », περὶ τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ ὁποίου ἀσαφῆ καὶ πολλάκις ἀντιφάσκοντα εἶναι τῶν Βυζαντινῶν τὰ διηγήματα, εὐρίσκετο ἐν τῇ θέσει ταύτῃ, πρὸ τῆς ἀνεγέρσεως τῶν χερσαίων τευχῶν ὑπὸ Θεοδοσίου τοῦ νεωτέρου τῷ 413ῳ, καταφαίνεται ἀπὸ τὰ αὐτόθι τεῖχη, τὰ ὁποῖα χάριν τοῦ κτιρίου τούτου, ἔγιναν μοναπλᾶ καὶ παχύτατα. Ἐντὸς τοῦ τεύχους τούτου, ἠνοίχθη ἡ καλουμένη Κερκόπορτα, ἵνα δι' αὐτῆς εἰσέρχωνται ἐν τῷ περιβόλῳ οἱ Βυζαντινοὶ στρατιῶται. Διὰ τῆς πύλης ταύτης, κατὰ πρῶτον εἰσῆλθον οἱ Ὀθωμανοὶ τῇ 29ῃ Μαΐου 1453. Βέβαιον εἶναι, ὅτι ἡ μονὴ αὕτη, καθὼς καὶ « Τὰ Κύρου », ἦσαν ἐκτὸς τῆς τότε περιτετειχισμένης πόλεως. Ἐνεκα τούτου, ἔμεινεν εἰς τὸν ναὸν τοῦτον, μέχρι τῆς ἀλώσεως, τὸ ὄνομα ἡ μονὴ τῆς Χώρας, τῆς ὁποίας τὴν ἀληθῆ σημασίαν καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν ἰδίων Βυζαντινῶν ἠγνῶουν. Εἶναι λοιπὸν μία ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων τοῦ Βυζαντίου ἐκκλησιῶν.

Ὁ Δουκάγγιος τάττει τὴν ἐκκλησίαν ταύτην ἐν ταῖς ἐκκλησιαῖς τῶν προαστείων³⁾, ἐνῶ ὁ Γύλλιος τὴν περιγράφει, ὡς οὔσαν ἐντὸς τῆς Πόλεως.

Ἐμακρηγόρησα περὶ τοῦ ὀνόματος τῆς μονῆς ταύτης, διότι ἔνεκα τῶν ἐν αὐτῇ εἰσέτι σωζομένων εἰκόνων, πάμπολλοι ἐκ τῶν ἡμετέρων καὶ ξένων ἐπισκέπτονται αὐτὴν⁴⁾.

Ἄν τὰ περὶ τῆς θέσεως τῆς ἐπιφανοῦς ταύτης μονῆς ἀληθεύωσι, τότε σφάλ-

¹⁾ Ἰδ. ἀνωτέρω, σελ. 220 ²⁾ Συναξ. Σεπτ. 25. « Πρὸς τὸ πεδίον τὸ ἀνακείμενον ἐν τῷ λεγομένῳ Ἐβδόμῳ, ὃ κάμπον οἱ Ῥωμαῖοι κατονομάζουσι. » Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 143. Β'. σελ. 479. ³⁾ Monasteria Suburbana. C. Christ. VI. 6. Δ'. σελ. 180.

⁴⁾ Ἡ Τουρκικὴ λέξις Καχριε, καὶ ἐνίοτε Καριε, εἶναι μὲ φαίνεται παραφθορὰ τῆς Ἑλληνικῆς « χώρα ». Ἡ μονὴ αὕτη, τὸ πάλαι ἐκαλεῖτο ἀπλῶς « Χώρα ». Περὶ τούτου λέγει ὁ Χάμπερ, C/polis, Τόμ. Α'. σελ. 385. Der Nahmen Kahrije . . . ist eine blosser Verstümmelung aus dem Griechischen nämlich τῆς χώρας.

λουσιν οἱ Βυζάντιοι, καλοῦντες τὸν μέγαν Ἰουστινιανὸν, πρῶτον δομήτορα τῆς ἐκκλησίας ταύτης.

Ἵτι ἡ μονὴ αὕτη ἦτον ἔξω τῶν χερσαίων τειχῶν τοῦ Κωνσταντίνου, μαρτυρεῖται ἀπὸ τὸν Μεταφραστὴν Συμεῶν, διηγούμενον τὸ μαρτύριον τοῦ Ἁγίου Βαβύλα, ἐν ἔτει 298ῳ Μ. Χ., ἑορταζόμενον τῇ 4ῃ Σεπτεμβρίου. Ὁ Ἅγιος οὗτος μετὰ τινῶν παίδων, ἀπεκεφαλίσθη ἐν Νικομηδείᾳ ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μαξιμιανοῦ. Χριστιανοὶ δέ τινες, «ἐλθόντες διὰ νυκτὸς ἔβαλαν τὰ λείψανα τῶν Ἁγίων μέσα εἰς ἓν μικρὸν πλοῖον, καὶ τὰ ἐπῆγαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν..... τὰ ἐνταφίασαν ἔξω τοῦ τείχους τῆς πόλεως κατὰ τὸ βόρειον μέρος, ὅπου εἶναι μοναστήριον, Χώρα ὀνομαζόμενον»¹⁾.

Ταῦτα δὲν συμφωνοῦσι μετὰ τῶν γραφομένων τοῦ Νικηφόρου Γρηγοῦ. «Ἐδομήθη γὰρ αὕτη τὸ ἀρχαῖον πρὸς βασιλέως Ἰουστινιανοῦ ἐπιμήκης τὸ σχῆμα»²⁾. Τὴν ἐκκλησίαν ταύτην μικρὰν τότε καὶ ἄσημον, πιθανὸν ἀνεκαίνισεν, οὐχὶ δὲ ἀνίδρυσεν ὁ Ἰουστινιανός. Μετὰ καιρὸν «τοῦ χρόνου ταύτην μέχρι κρηπίδων συντρίψαντος, ἄλλον ἐκ βάθρων ἀνήγειρε νεῶν, εἰς ὃ καὶ νῦν ὄραται σχήματος, ἡ τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ πενθερά»³⁾. Ταύτην τὴν ἐκκλησίαν, ἴδρυμα τῆς πενθερᾶς τοῦ Κομνηνοῦ Ἀλεξίου, ἀνεκαίνισεν, ἐκόσμησε καὶ ὑπερεπλούτησεν ὁ ἐπιφανὴς Θεόδωρος ὁ Μετοχίτης, ἐκτὸς τοῦ «μεσαιτάτου νεῶ». Ἡ ἐκκλησία λοιπὸν αὕτη, καθὼς σήμερον φαίνεται, ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν, εἶναι ἔργον τοῦ Θεοδώρου τοῦ Μετοχίτου⁴⁾. Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ἐνδιέτριψε τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ βίου αὐτοῦ ὁ πολυτλήμων οὗτος πατρικίος καὶ ἐδῶ ἀπέβίωσε καὶ ἐτάφη τὸν Μάρτιον τοῦ 1332ου⁵⁾.

Ἐν ταύτῃ τῇ μονῇ ἐνδιέτριψε καὶ ὁ πεφιλημένος τοῦ Μετοχίτου, Νικηφόρος ὁ Γρηγοῦ. Διέταξεν «τοὺς ἐν τῇ μονῇ τῆς ἀχωρήτου χώρας τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ προσαγορευομένης» ἐνασκουμένους μοναχοὺς ἵνα μὴ συγχωρῶσιν οὐδένα νὰ εἰσέλθῃ παρὰ τῷ Γρηγοῦ, κατηγορουμένῳ ἐπὶ δυσσεβείᾳ⁶⁾.

¹⁾ Συναξ. Σεπτ. 4. Τὸ Ἑλληνικὸν κείμενον λέγει· «ἔξω τειχέων... ἐνθα ἐστὶ μονὴ χώρα ἐπονομαζομένη.» C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 181· «παρόντος καὶ τοῦ ἀπὸ τῆς σεβασμίας μονῆς τῆς χώρας ἱερομονάχου Κυροῦ Κορνηλίου,» τῷ 1400ῳ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 363.

²⁾ Τόμ. Α'. σελ. 459. ³⁾ C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 181. ⁴⁾ Περὶ τοῦ Θεοδώρου, πρβ. τὰ γραφόμενα τοῦ Κ. Σάθα, ἐν τῷ πρώτῳ Τόμῳ τῆς Μεσ. Βιβλιοθήκης, σελ. ιθ'. λς'. «Ὁ μέντοι Λογοθέτης τοῦ Γενικοῦ, ἄρτι τοῦ νεουργεῖν ἐπέπαυτο τὴν τῆς χώρας μονὴν, ὁκόσος ὁ ἔνδον ἐτύγχανε κόσμος.» Νικ. Γρηγ. Τόμ. Α'. σελ. 303· «κατὰ τὴν αὐτῷ νεουργηθεῖσαν μονὴν τῆς χώρας.» Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 309, 4045. Γ. Φραντζῆς, σελ. 36· «τὴν μονὴν τοῦ Ζωοδότου, τὴν καλουμένην τῆς Χώρας.» ⁵⁾ «Κατέλυσε δὲ ἀπέναντι καὶ πλησίον παρὰ τῇ ἱερᾷ μονῇ τῆς χώρας.» Νικ. Γρηγ. Τόμ. Α'. σελ. 425, 459, 474. Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Α'. σελ. 54, 209. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 586. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 363.

⁶⁾ Πικρῶς παραπονεῖται κατὰ τῶν φυλάκων αὐτοῦ. Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ (1347), συνέ-

Μιχαήλ ὁ σύγγελος, πολλὰ παθὼν ἐπὶ τῶν εἰκονομάχων βασιλέων, προσε-
κλήθη ἀπὸ τὴν Θεοδώραν καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς Μιχαήλ, εἰς Κ/πολιν. Ὑπήκουσεν,
ἀλλὰ δὲν ἐδέχθη τὸν πατριαρχικὸν θρόνον. Γενόμενος πάλιν σύγγελος, ἡσύ-
χασεν ἐν Κ/πόλει, καὶ «τὴν μεγίστην μονὴν τῆς Χώρας εἰς ἰδίαν ἐξουσίαν καὶ
ἀνάπαυσιν δέχεται»¹⁾).

Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ, κατέκλεισεν ὁ Ἡράκλειος τὸν Κρίσπον γαμβρὸν τοῦ Φω-
κᾶ, «ποιήσας αὐτὸν κληρικόν,» κατηγορούμενον, ὅτι ἀνταρσίαν κατ' αὐτοῦ ἐμε-
λέτα, καὶ ἐδῶ ἐτελεύτησε²⁾). Κατὰ τὸν Κωδινόν³⁾, ὁ ἐδῶ περιορισθεὶς Κρίσπος
«ἐκτίσε ταύτην τὴν μονὴν εἰς κάλλος καὶ μέγεθος», δωρήσας καὶ κτήματα πολ-
λά. Ἦτο δὲ κατὰ τὸν χωρογράφον τοῦτον, πρότερον, εὐκτῆριον ἢ Χώρα. Ἐ-
κλήθη δὲ χώρα, διότι «τῶν Βυζαντινῶν χωρίον ἦν ἐκεῖ, καθὰ καὶ ἡ τοῦ Στου-
δίου μονὴ ἔξω τῆς πόλεως ὑπῆρχεν». Ἡδύνατο σαφέστερον νὰ ἐκφρασθῇ ὁ Κω-
δινός· ἐκ τῶν λόγων του ὁμῶς καταφαίνεται, ὅτι ἡ χώρα ἦτον ἄλλοτε ἔξω τῆς
πόλεως.

Ἐν ταύτῃ τῇ μονῇ τῆς Χώρας, ἐνεκλείσθη καὶ ὁ Κ/πόλεως Κῦρος⁴⁾, πα-
τριαρχεύσας ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρωνύμου. Ἡ ἑορτὴ αὐτοῦ ἐτελεῖτο ἐν
τῇ μονῇ ταύτῃ τῇ 8ῃ Ἰανουαρίου⁵⁾). Ἐδῶ ἐτάφη καὶ ἕτερος πατριάρχης ὁ Γερ-
μανός, υἱὸς Πατρικίου τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἀκμάσας ἐπὶ τῆς βασιλείας Λέοντος
Ἰσαύρου τοῦ εἰκονομάχου, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐννάτου αἰῶνος⁶⁾).

Αὕτη εἶναι ἡ πρὸ τῆς ἀλώσεως σύντομος ἱστορία τῆς ἐπιφανοῦς ταύτης μο-
νῆς. Ἦτο λοιπὸν τὸ πρῶτον εὐκτῆριον, ἐν τῇ ἐπικαλουμένη ἡ χώρα ἐκτὸς τῶν
τειχῶν, ἀνεγερθὲν πιθανόν ὡς ἐκκλησία τοῦ αὐτόθι μέχρι τῆς σήμερον ἱσταμέ-
νου παλατίου «Τὰ Κύρου». Τὸ εὐκτῆριον τοῦτο ἀνεκαίνισεν, οὐχὶ δὲ ἐκ βάρθρων
ἀνίδρυσεν ὁ Ἰουστινιανός, καὶ μετὰ τοῦτον ὁ ἐν αὐτῷ ἐγκλεισθεὶς Κρίσπος. Ἄλ-
λοι μεταγενέστεροι πιθανόν ἐκόσμησαν τὴν μονὴν ταύτην. Καθὼς ὁμῶς φαίνε-
ται τὴν σήμερον, εἶναι κατὰ τὰς μαρτυρίας τῶν πλειοτέρων Βυζαντινῶν συγ-
γραφέων, ἔργον κυρίως τοῦ Μετοχίτου Θεοδώρου, ἐκτὸς τοῦ μεγάλου τρούλου.

Ἐτελοῦντο ἐν Κ/πόλει ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων, δύο λιτανεῖαι ἐπίσημοι·

γράψε τὴν πολύτιμον αὐτοῦ ἱστορίαν. Τόμ. Β'. σελ. 1045. Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ.
172. Συναξ. Ἰαν. 2. «Μνήμη τοῦ ἐν Ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Κοσμᾶ . . . τοῦ ἐν τῇ σε-
βασμίᾳ μονῇ τῆς χώρας.» Ἐν τῇ συνόδῳ τῆς Νικαίας παρεστάθη καὶ ὁ Συμεὼν, «ἡγού-
μενος τῆς χώρας.» C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 181. «Ἐν ἐτέρᾳ μονῇ τῇ Χώρα προσαγορευο-
μένη.» Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Β'. σελ. 243. ¹⁾ C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 180. ²⁾ Γ. Κε-
δρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 713. Λέων ὁ Γραμ. σελ. 148. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 512. ³⁾ Σελ. 121·
«μετὰ δὴ ταῦτα Κρίσπον εἰς τὸ λεγόμενον τῆς χώρας περιεῖρχθαι σεμνεῖον, ὃς ζήσας ἐ-
νιαυτὸν, αὐτοῦ ἐτελεύτησε.» Νικ. Πατριάρχου, σελ. 7. ⁴⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 586.
⁵⁾ Συναξ. Ἰαν. 8. ⁶⁾ Συναξ. Μαΐου 12· «ἐνταφιάσθη δὲ εἰς τὸ εὐαγὲς μοναστήριον
τῆς χώρας.» Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 648.

ἡ μὲν ἦτον ἡ ἔξοδος τοῦ σταυροῦ ἐκ τῶν ἀνακτόρων, γινομένη περὶ τὴν 28ην Ἰουλίου, περιεγομένου εἰς πάσας τὰς ἐκκλησίας, ἀγυῖας καὶ οἰκίας, μέχρι τῆς ἀνακομιδῆς αὐτοῦ ἐν τῷ μεγάλῳ παλατίῳ τῇ 14ῃ Ἀβγούστου. Ἡ πάνδημος λιτανεῖα αὕτη ἐγένετο, ἵνα προφυλάξῃ ὁ Θεὸς τοὺς πολίτας ἀπὸ τὰ ὀλέθρια νοσήματα, ἐπιπολάζοντα κατὰ τὸ καλούμενον δεκαπενταύγουστον⁴⁾).

Ἡ εἰκὼν δὲ τῆς Ὁδηγητρίας, ἔργον καὶ αὐτὴ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, περὶ τῆς ὁποίας πάμπολλα ἱστορήσαν οἱ Βυζάντιοι, ἐν καιρῷ πολιορκίας ἐφέρετο ἐπὶ τῶν τειχῶν, πρὸς ἐνθάρρυνσιν τῶν μαχητῶν. Ἐμενεν ἐν τῷ παλατίῳ καθ' ὅλην τὴν μεγάλην νηστείαν τοῦ Πάσχα. Τὴν Δευτέραν τῆς Διακαινησίμου, «μετὰ τῶν ἐν τέλει», προέπεμπεν αὐτὴν ὁ βασιλεὺς, «μέχρι καὶ τῶν Ὑψηλῶν ἐκτός». Μετὰ τὴν λιτανεῖαν, κατετίθετο ἡ εἰκὼν ἐν τῇ σεβασμίᾳ μονῇ τῆς Χώρας, εἰς κοινὴν ἀπάντων προσκύνησιν.

Οἱ Ὄθωμανοὶ, τὴν ἡμέραν τῆς ἀλώσεως, εἰσελθόντες διὰ τῆς Κερκοπόρτας, «ἐν τῷ παλατίῳ (δηλ. τῶν Βλαχερνῶν) κατέδραμον καὶ ἐν τῇ μονῇ τῆς Χώρας, ἐν ἧ καὶ ἡ εἰκὼν τῆς πανάγνου μου Θεομήτορος ἦν εὐρισκομένη τότε»²⁾. Ταύτην τὴν εἰκόνα, γυμνώσαντες τοῦ πολλοῦ κόσμου, ἐχώρισαν εἰς τέσσαρα τεμάχια, καὶ ἐλεηλάτησαν ἅπασαν τὴν πλουσίαν ταύτην μονήν. Ἡ Κερκόπορτα, ἦν ἀνωτέρω ἱστορήσα³⁾, ἀπέχει ὀλίγα βήματα ἀπὸ τὴν μονὴν τῆς Χώρας. Ὅθεν καὶ ἡ λεηλασία αὐτῆς γενομένη ὀλίγην ὥραν μετὰ τὴν εἴσοδον τῶν Ὄθωμανῶν διὰ τῆς Κερκοπόρτας, καθὼς ὁ ἴδιος Δούκας μαρτυρεῖ.

Ἄνω τῆς μεγάλης θύρας διὰ τῆς ὁποίας εἰσῆρχοντο ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ νάρθηκος εἰς τὸν ναόν, εἶναι ἡ εἰκὼν τοῦ Θεοδώρου τοῦ Μετοχίτου, διὰ μωσαϊκοῦ, προσφέροντος τῷ ἐπὶ θρόνου καθημένῳ Σωτῆρι Χριστῷ, τὸ σχέδιον τοῦ ναοῦ. Ταύτην ὀλημέραι φθειρομένην ἀντέγραψεν ὁ καλλιτέχνης Κ. Ὀρφανουδάκης διὰ φροντίδος τῶν Κ. Κ. Στ. Καραθεοδωρῆ καὶ Γ. Α. Δημητριάδου. Ἐκατέρωθεν τοῦ Σωτῆρος καθημένου, εἶναι τὰ γράμματα IC. ΧΡ. καὶ «ἡ χώρα τῶν ζώντων». Ὅπισθεν τοῦ Μετοχίτου γονυπετοῦντος, «ὁ κτίτωρ λογοθέτης τοῦ Γενικοῦ Θεόδωρος ὁ Μετοχίτης». Ἡ καλύπτρα πιθανὸν εἶναι ὁμοία τῆς δωρηθείσης αὐτῷ παρὰ τοῦ βασιλέως Ἀνδρονίκου⁴⁾. Τοὺς Ἑλληνικοὺς στίχους εὐρισκομένους ἐπὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοίχου, κατέγραψεν ὁ Δουκάγγιος, καὶ μετ' αὐτὸν, ἕτεροι χωρογράφοι.

¹⁾ Συναξ. Ἰουλίου 31. Αὐγ. 14. «τῇ δὲ κῆ τοῦ Ἰουλίου μηνὸς ἄρχεται περιπολεύειν καὶ ἀγιάζειν πάντα τόπον καὶ πᾶσαν οἰκίαν τῆς Θεοφυλάκτου καὶ βασιλίδος πόλεως, ἀλλὰ μὴν καὶ τὰ τεῖχη.» Κωνστ. Πορφυρογ. Τόμ. Α'. σελ. 538.

²⁾ Μ. Δούκας, σελ. 288. ³⁾ Ἰδ. ἀνωτέρω, σελ. 63.

⁴⁾ . . . τὸν καλὸν μετοχίτην,
Λογοθέτην μέγιστον, σοφίας λήξιν,
Φοροῦντα χρυσὴν ἐρυθρὰν τὴν καλύπτραν,

Ἡ ἐκκλησία αὕτη μετεβλήθη εἰς τέμενος ἀπὸ τὸν εὐνοῦχον Ἀλῆ πασᾶ, δις πρωθυπουργήσαντα¹⁾. Ἐγένετο πρωθυπουργὸς τὸ πρῶτον τῷ 1491ῳ καὶ ἐπαύθη τῷ 1493ῳ²⁾. Κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ πρωθυπουργίαν ἀρχίσασαν τῷ 916ῳ τῆς Αἰγείρας, 1510 Μ. Χ., ἐστάλη κατὰ τοῦ ἀποστάτου Σεϊτάν Κουλή, εἰς τὸ Γκιόκ τζάι τῆς Ἀνατολῆς, ὅπου μαχόμενος ἀπεβίωσε τῷ 917ῳ τῆς Αἰγείρας, 1511 Μ. Χ.³⁾.

Ὁ Ἀλῆ πασᾶς οὗτος, καλούμενος καὶ Τζόρλουλου, διότι ἐκ τῆς Τυρρολόης κατήγετο, ἐφημίζετο διὰ τὰς πρὸς τοὺς λογίους Ὀθωμανοὺς μεγαλοδωρίας αὐτοῦ. Ἀνήγειρε τὸ τέμενος, καλούμενον ἐκ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, Ἀτήκ Ἀλῆ πασᾶ, παρὰ τὸν πορφυροῦν χίονα⁴⁾, τὸ τοῦ Ζιντζηρλή κουγιού εἰς τὸ Καρὰ-Γκιουμπρούκ καὶ ἕτερον ἐν τῇ πλατεῖᾳ τάφρω. Τὸ ἴδιόν του, ἀνήγειρε κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Σεῖδ Ἀλῆ τῷ 903ῳ τῆς Αἰγείρας, 1497 Μ. Χ. Πιθανὸν ὅτι μετέβαλε καὶ τὸ τέμενος τοῦτο, κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, διότι μετὰ ταῦτα διήγε βίον πολυάσχολον. Ἡ μονὴ λοιπὸν τῆς Χώρας, ἔμεινε διὰ τινα ἔτη εἰς χεῖρας τῶν Χριστιανῶν, ἢ μέχρι τῆς εἰς τέμενος μεταβολῆς αὐτῆς, ἦτο κενὴ καὶ ἄχρηστος.

Ὁ ναὸς οὗτος ἔχει δύο νάρθηκας, τοὺς ὁποίους ἐκόσμησε διὰ μωσαϊκοῦ καὶ τειχογραφιῶν Θεόδωρος ὁ Μετοχίτης. Τὰ μωσαϊκὰ τοῦ δευτέρου νάρθηκος, εἶναι ἐξ ἡμικύκλια, εἰκονίζοντα τὸν Χριστὸν θεραπεύοντα ποικίλα νοσήματα. Εἶναι καὶ πάμπολλαι εἰκόνες ἐπὶ τῶν τρούλων τοῦ δευτέρου νάρθηκος, καὶ τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ. Τὰ χρώματα εἶναι ζωηρότατα, τὸ μωσαϊκὸν εἰς πλεῖστα μέρη σῶον, αἱ εἰκόνες εἶναι πασῶν τῶν σωζομένων Βυζαντινῶν εἰκόνων αἱ ὠραιόταται, διὰ τὰ χρώματα τῶν ἐνδυμάτων, τὴν ἀρμονίαν τῶν μελῶν, καὶ τὴν ἐκφρασιν τῶν προσώπων. Δὲν ἔχουσι τὸ ξηρὸν καὶ ἄκαμπτον τῶν κοινῶν Βυζαντινῶν εἰκόνων. Ὁ μεσαίτατος τρούλος, σωζόμενος ἀπὸ τοὺς πρώτους χρόνους τῶν Βυζαντινῶν, δισχίσθη. Ὑδατα ὄμβρια καταρρέουσιν εἰς τινα μέρη, καταφθείροντα τὰς πολυτίμους εἰκόνας, καὶ καθυγραίνοντα τὰ τεῖχη. Ἐν τῷ ναῷ σώζονται μάρμαρα ποικίλα ἀρμονικῆς συναρμογῆς.

Ἐν τῇ ἐπισκευῇ τοῦ ναοῦ γενομένη πέρυσιν, ἀνεφάνησαν αἱ εἰκόνες διὰ μωσαϊκοῦ τῶν ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου, ἐκατέρωθεν τῆς βασιλικῆς πύλης, ἐπικεκαλυμμένα ἄλλοτε δι' ἀσβέστου. Τὸ πλεῖστον τοῦ μωσαϊκοῦ κατέπεσεν. Ἔτεραι δύο ὁμοίαι, καὶ τοῦ αὐτοῦ ζωγράφου ἔργα, ἀνεφάνησαν ἐντὸς τοῦ ναοῦ.

¹⁾ Ἦν δῶρον αὐτῷ συνανέχοντι κράτος,

²⁾ Ἀναξ ὁ λαμπρὸς παρέσχεν Ἀνδρόνικος.

Κ/πολις. Πατρ. σελ. 403, ἐν σημ. «Δογοθέτης τοῦ Γενικοῦ,» τῶν δημοσίων φόρων λογιστῆς. Θεοφάνης, Τόμ. Β'. σελ. 548. ⁴⁾ Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Β'. σελ. 443. ²⁾ Χαδχατ, Τόμ. Α'. σελ. 154. ³⁾ Ἱστορία Πολιτικῆ, σελ. 62. ⁴⁾ Καλεῖται καὶ Σαδηφτζη-λέρ τζαμιί. Χαδχατ, Τόμ. Α'. σελ. 150.

Τὰς τελευταίας ταύτας οἱ Ὀθωμανοὶ ἔχρισαν ἐκ νέου δι' ἀσθέστου. Πάμπολλαι ῥαγαὶ ἐπὶ τῆς ὀροφῆς καὶ τῶν τρούλων ἐφράγησαν. Αἱ εἰκόνες ἐκαθαρίσθησαν, καὶ κάλλιον σήμερον διακρίνονται, ἔνεκα τοῦ λευκοῦ κονιάματος καὶ τῶν πλειοτέρων παραθύρων.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη, μικρὰ ἀλλ' ἐπιφανεστάτη, κεῖται ἐν συνοικίᾳ τῆς Κ/πόλεως τοῖς πλείστοις ἀγνώστῳ, καὶ εἰς δίοδον στενοτάτην. Ἐκτὸς τῆς δυτικῆς τοῦ ναοῦ πλευρᾶς, εἶναι περικυκλωμένη ἀπὸ πενιχρὰ Ὀθωμανικὰ οἰκήματα. Ἡ δυτικὴ πλευρὰ ἐμπεριέχει τινὰς κήπους, ὑπόγεια βαθέα, ἀψίδας, τείχη κρημνισθέντα Βυζαντινὰ, ἄλλοτε τῶν μοναχῶν καταλύματα, τὰ ὅποια καταρρίπτουσιν οἱ γείτονες ἵνα οἰκοδομήσωσι τὰ ἴδιά των.

Μονὴ τῶν Ἀγίων Σεργίου καὶ Βάχχου.

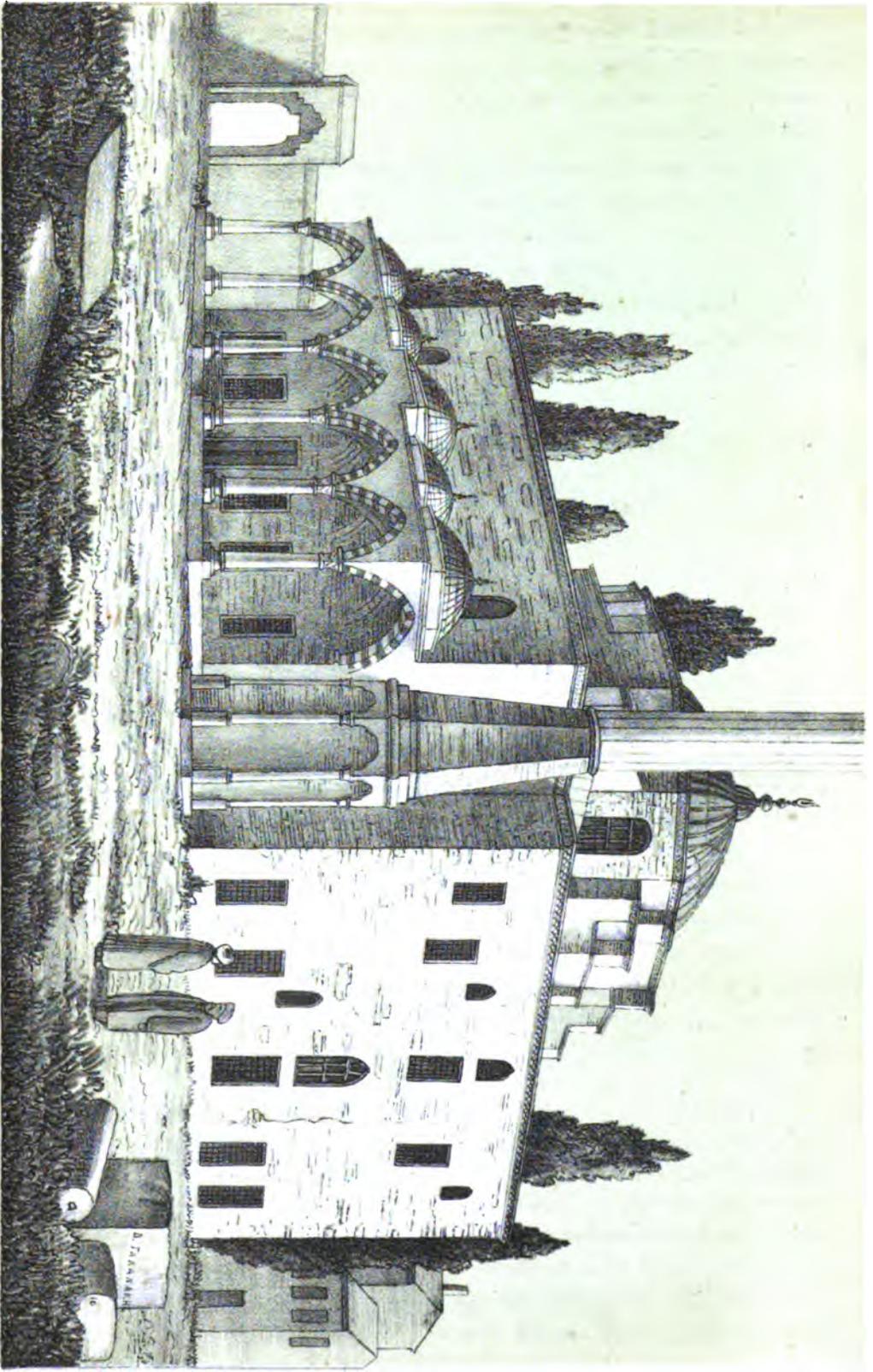
Νῦν, Κιουτζούκ Ἁγία Σόφια τζαμιτ¹).

Ἡ ἐκκλησία αὕτη, ἴδρυμα Ἰουστινιανοῦ τοῦ μεγάλου²), κεῖται ὀπισθεν τοῦ ἱπποδρόμου, πλησίον τῆς ποτὲ πύλης Σιδηρᾶς, νῦν δὲ Τσατλαδῆ-καποῦ. Ἐκαλεῖτο τὸ πάλαι καὶ μονὴ τοῦ Ὀρμίσδου, ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς συνοικίας ταύτης οὕτω καλουμένης³). Ἐδῶ πλησίον κατῴκει ὁ Ἰουστινιανὸς πρὶν βασιλεύσῃ, καὶ ἐδῶ εἰσέτι διασώζονται ἀψίδες τινὲς τῆς οἰκίας αὐτοῦ, ἐρειδόμεναι ἐπὶ τῶν παραλίων τειχῶν⁴).

Πλησίον τῆς ἐκκλησίας ταύτης, ἀνήγειρεν ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ἑτέραν, τιμωμένην ἐπ' ὀνόματι τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου, μὴ σωζομένην τὴν σήμερον. Τὰ προπύλαια τοῦ ναοῦ τούτου μνημονεῖε ὁ Προκόπιος, ὑπερεπαινῶν τὴν λαμπρότητα τοῦ κτιρίου καὶ τοὺς μαρμαρίνους κίονας τοὺς ὑποκρατοῦντας « ἐν ἡμικύκλῳ » τὰ κατηχούμενα καὶ τοὺς θόλους⁵). Ὁ ναὸς οὗτος μνημονεύεται ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ἀγίου Θεοφάνους, κλεισθέντος « ἐν τῇ μονῇ Ὀρμίσδου, Σεργίου καὶ Βάχχου, τῇ παρακειμένη τῷ παλατίῳ »⁶). Σήμερον ἡ γραφὴ « παρακειμένη τῷ

¹) Χαδικάτ. Τόμ. Α'. σελ. 188. ²) Προκ. Περὶ κτισμάτων, Τόμ. Γ'. σελ. 186.

³) «Παρὰ τὴν βασιλέως αὐλὴν, ἡ Ὀρμίσδου τὸ παλαιὸν ἐπώνυμος ἦν.» Προκ. Περὶ κτισμάτων, Τόμ. Γ'. σελ. 186. Ζώσιμος, σελ. 92, 143. ⁴) Κωδινός, σελ. 125. Τὸν βίον τῶν ἁγίων τούτων ἱστόρησεν Συμεὼν ὁ Μεταφρ. Τόμ. Β'. σελ. 1,005. ⁵) «Καὶ τὸν ναὸν δὲ τῶν Ἀγίων Σεργίου καὶ Βάχχου ἐχόμενα τοῦ παλατίου πρὸς θάλασσαν... καὶ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν πρῶν ὑπαρξὶν τοῖς δυσὶ τούτοις ἀφιερῶσας ναοὺς μοναστήριον περιφανῶν ἀνδρῶν ἀπεπλήρωσε.» Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 642. ⁶) C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 135. Συναξ. Μαρτ. 12. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 154. Κωδ. Κουροπ., σελ. 718. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. II.

ΜΟΝΗ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΣΕΡΓΙΟΥ ΚΑΙ ΒΑΚΧΟΥ. | ΚΙΟΥΤΖΟΥΚ ΑΓΙΑ ΣΟΦΙΑ ΜΕΣΤΖΗΔΙ.

παλατίω », εἶναι ἀκατάληπτος, διότι τὸ τεῖχος τὸ διήκον ἀπὸ τὴν Ἀγίαν Σοφίαν μέχρι τῆς θαλάσσης, καὶ ὀρίζον τ' ἀνάκτορα πρὸς δυσμὰς, εἶναι περίπου ἑπτακόσια μέτρα μακρὰν τῆς μονῆς ταύτης. Πρὸ τοῦ 1268ου, τὰ τεῖχη τῶν Βυζαντινῶν ἀνακτόρων, ἦσαν πλησιέστατα τῆς μονῆς, κατερχόμενα ἀπὸ τὸν ἱππόδρομον, καὶ λήγοντα παρὰ τὴν οἰκίαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ¹⁾). Παρὰ τὴν παραλίαν, σώζεται μικρὰ πυλὶς ἀρχαία, ἄγουσα ἀπὸ τοῦ ναοῦ πρὸς τὴν θάλασσαν. Ἦτο πύλη ἰδία τῆς μονῆς.

Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ, ἐχρημάτισεν ἡγούμενος ὁ εἰκονομάχος πατριάρχης Ἰαννῆς, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ καὶ υἱοῦ αὐτοῦ Θεοφίλου, τὸν ὁποῖον ὁ Κεδρηνὸς²⁾ καλεῖ « δράκοντα ἐν ἐκκλησίᾳ φωλεύσαντα ». Ἠγούμενος τῆς μονῆς ταύτης, ἦτο καὶ ὁ Μεθόδιος, ὁ πατριαρχεύσας ἐπὶ τῆς ἀναστηλώσεως τῶν εἰκόνων³⁾).

Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Δουκαγγίου, φαίνεται ὅτι, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ ἐλειτούργουν οἱ πρεσβευταὶ τοῦ Πάπα, ὡσάκις δι' ὑποθέσεις τῆς ἐκκλησίας ἐπέμποντο εἰς Κ/πολιν. Ὁ Πάπας Βιγίλιος, ὁ ἐλθὼν εἰς Κ/πολιν, φοβούμενος τὴν ὀργὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, διότι ἀφώρισε τὸν πατριάρχην Μηνᾶν, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ, ὡς ἐν ἀσύλῳ προσέφυγεν⁴⁾). Οὐδέποτε ὁμοῦ παρεχώρησαν τὴν ἐκκλησίαν ταύτην τοῖς Λατίνοις, ἀλλ' ἐπέτρεπον αὐτοὺς ἐν τινὶ μέρει τοῦ ναοῦ, ἵνα τελῶσι τὰς αὐτῶν λειτουργίας κατὰ τὴν συνήθειαν τῆς ἐν Ῥώμῃ ἐκκλησίας. Καθ' ὅλον τὸν Βυζαντινὸν βίον, ἡ μονὴ αὕτη μνημονεύεται ὡς ἐκκλησία ἢ μᾶλλον μονὴ Βυζαντινὴ.

Ἡ μνήμη τῶν Ἀγίων τούτων, ἐτελεῖτο τῇ 7ῃ Ὀκτωβρίου. Ἐν τῷ ναῷ τούτῳ ἐκκλησιάζετο ὁ βασιλεὺς μετὰ πομπῆς τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ τῆς Διακαινησίμου⁵⁾).

Ἐντὸς τοῦ ναοῦ τούτου ἐπὶ ζωστήρος ἐπιστηλίου, εἶναι γεγραμμένοι στίχοι Ἑλληνικοὶ, τοὺς ὁποίους κατὰ πρῶτον ἐδημοσίευσεν ὁ Νικόλαος Ἀλεμάννος, ἐν ταῖς σημειώσεσι τοῦ Προκοπίου. Βότρυες καὶ σταφυλαὶ παρὰ τὴν ἐπιγραφὴν, ἀναμνησκουσι τὸν Βάχχον τῶν Ἑλλήνων. Ταύτας ἀντέγραψαν ὁ Δουκάγγιος καὶ οἱ ἡμέτεροι χωρογράφοι.

1) Ἰδ. ἀνωτέρω, σελ. 420, ὅπου ἐλάλησα πλατύτερον περὶ τῆς θέσεως ταύτης τῶν ἀνακτόρων. 2) Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 444. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 649. « ὁ τρισκατάρατος (Ἰαννῆς) καθεστὼς καὶ μονῆς τῶν ἀθλοφόρων Σεργίου καὶ Βάχχου τῆς βασιλεῦσιν ἀφωρισμένης προβάθμιος. » Γενεσίου βασιλ., σελ. 75, 83. 3) C. Christ. Bib. Δ'. σελ. 135. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 151. 4) Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 658, 659. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 349. « ὁ δὲ φοβηθεὶς τὴν ὀργὴν τοῦ βασιλέως, τῷ θυσιαστηρίῳ Σεργίου τοῦ μάρτυρος . . . προσέφυγεν. » « Ὁ ἐπίσκοπος Ῥώμης Βιγίλιος . . . προσφυγίῳ χρησάμενος εἰς τὸν Ἅγιον Σέργιον τοῖς ἐπίκλην τῶν Ὀρμίσδου. » Μαλακᾶ Χρονογρ., σελ. 485. Σιλεντιάριος, σελ. 118. Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Δ'. σελ. 412.

5) Κ. Πορφυρογέν., Τόμ. Α'. σελ. 86.

Ἄνωθεν τῶν βασιλικῶν πυλῶν ἐν τοῖς κατηχομένοις, ἦτον εὐκτήριον τῆς Θεοτόκου, ὅπου προσήυετο ὁ βασιλεύς. Τὴν σήμερον τὸ εὐκτήριον τοῦτο εἶναι δωμάτιον, ὅπου ἡ Α. Μεγαλειότης ἀναπαύεται, ὡσάκις ἐπισκέπτεται τὸ τέμενος τοῦτο¹⁾.

Ὁ ναὸς οὗτος μετεβλήθη εἰς τέμενος²⁾, ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν ἄλωσιν, ἀπὸ Ἀγᾶ τινος Χουσεῖν τ' ὄνομα, ἀποκεφαλισθέντα ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Σουλτᾶν Βαϊσζὴδ υἱοῦ τοῦ κατακτητοῦ³⁾. Εἶναι τεθαμμένος εἰς ἰδιαιτερον μαυσωλεῖον ἐντὸς τοῦ τεμένους. Ὁ Σεῖδ Ἀλῆς λέγει, ὅτι ὁ μιναρὲς δὲν θεμελιούται ἐπὶ τοῦ ναοῦ.

Περὶ τοῦ ναοῦ τούτου μετὰ τὴν ἄλωσιν, λέγει ὁ Γύλλιος, ὅτι διεσώζετο εἰσέτι τὸ ὄνομα τὸ Χριστιανικὸν τοῦ ναοῦ⁴⁾ εἰς τὰ στόματα τοῦ Γραικικοῦ λαοῦ. Ἐκ τῆς περιγραφῆς τοῦ ναοῦ, καταφαίνεται ὅτι ὁ Γύλλιος ἐπεσκέφθη τὸν ναὸν τοῦτον τὸν ὅποιον μετὰ πολλῆς σαφηνείας περιγράφει.

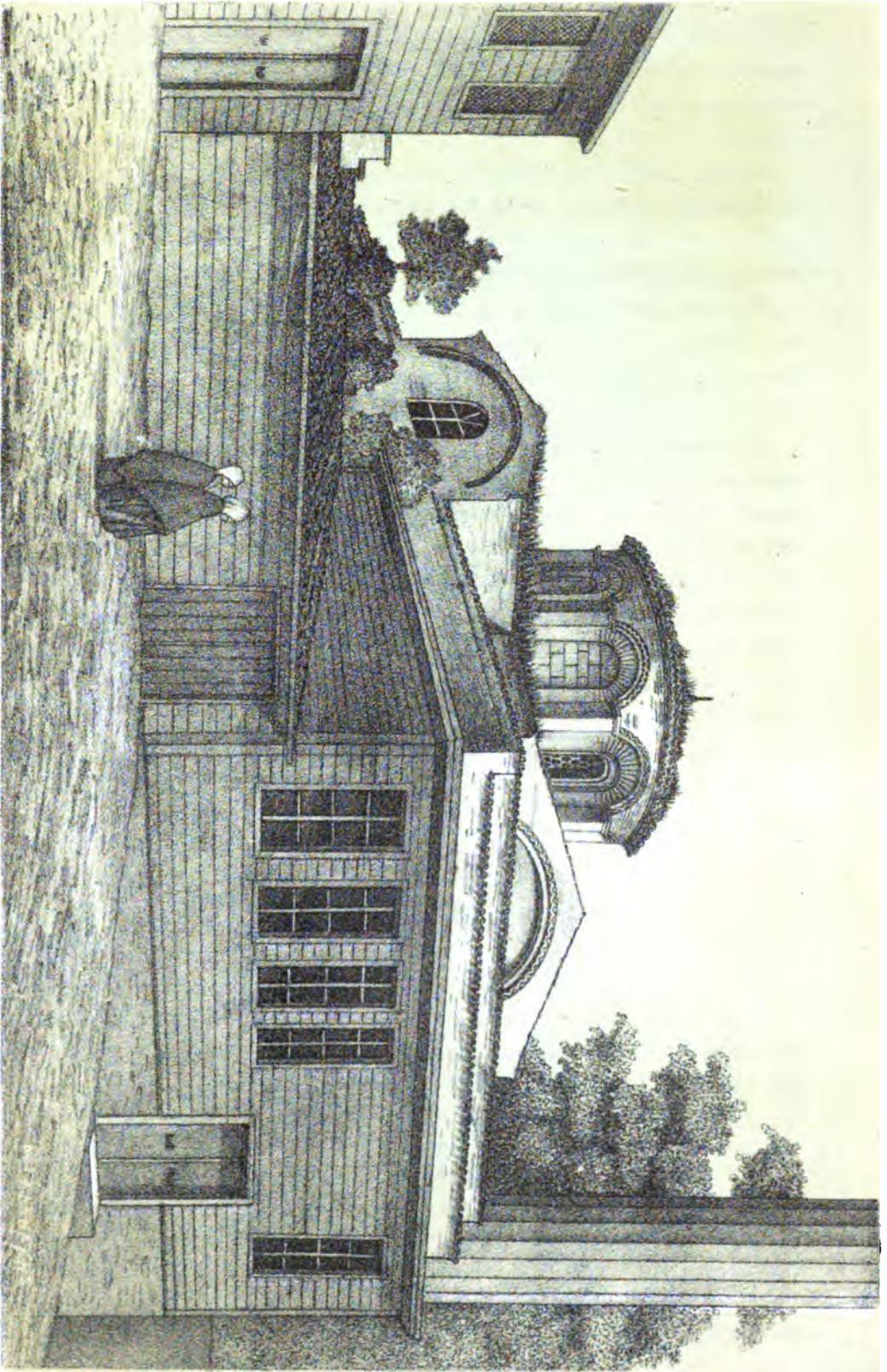
Ἡ ἐκκλησία αὕτη σήμερον, εἶναι εἰς τινὰ μέρη ἐτοιμόρροπος, κατ' ἐξοχὴν ἢ πρὸς τὸν σιδηρόδρομον πλευρὰ αὐτῆς. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἐν τῷ τεμένει ἱερέων, ὁ παρὰ τὸν ναὸν διερχόμενος σιδηροῦς δρόμος, κλονίζει τὸ κτίριον ὅλον, καὶ διερράγη ὁ τροῦλος εἰς τινὰ μέρη. Πλείστοι θυρίδες ἐκλείσθησαν. Λίθοι καὶ πλίνθοι καταπίπτουσιν ἐκ τῶν τευχῶν, γεγυμνωμένων τοῦ κονιάματος, καὶ δεκνυόντων τὴν πολλὴν τῶν Βυζαντινῶν ἀπειροκαλίαν εἰς τείχη διὰ κονιάματος ἐπικεκαλυμμένα. Τόσα ὑπὲρ τοῦ κόσμου τῆς ἐκκλησίας ταύτης δαπανηθέντα ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τεχμαίρουσιν, ὅτι μεταγενέστεροι καὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ πένεστεροι, ἀνήγειραν μετέπειτα ἢ ἀνεκαίνισαν τὰ νῦν ἰστάμενα τείχη τοῦ ναοῦ, τείχη κατ' ἐμὲ ἀνάξια τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων.

Μονὴ τοῦ Μυρλαίου.

Νῦν, Βουδρούμ τζαμιτ⁵⁾.

Ἡ γυναικεία μονὴ αὕτη, κατὰ τοὺς πλείστους ἐκ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων, ἀνηγέρθη ὑπὸ τοῦ Ῥωμανοῦ Λακαπηνοῦ, βασιλεύσαντος ἀπὸ τοῦ 920ου μέχρι τοῦ 946ου⁶⁾, καλουμένη ἐκ τούτου, μονὴ βασιλικὴ καὶ μονὴ τοῦ Ῥωμανοῦ.

¹⁾ Κ. Πορφυρογέν. Τόμ. Α'. σελ. 88. ²⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 188. ³⁾ Ὁ Χάμμερ, C/polis, Τόμ. Α'. σελ. 376, λέγει ὅτι ὁ ναὸς οὗτος καὶ ἡ Ἁγία Σοφία μετεβλήθησαν συγχρόνως εἰς τεμένη. ⁴⁾ Cujus nomen duntaxat Graeci etiam nunc retinent. Π. Γύλλιος, Βιβ. Β'. κεφ. 14. ⁵⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 55. Ὁ συγγραφεὺς (σελ. 63) μνημονεύει καὶ ἕτερον τέμενος τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος πλησίον τοῦ Σουλεϊμανιέ. ⁶⁾ Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 404, 473, 896. Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Β'. σελ. 347.

МОНН ТΟΥ ΜΥΡΕΑΙΟΥ. | ΒΟΥΛΓΑΡΟΥΜ ΤΖΑΜΙΙ

Λέγει ὁ Σκυλίτσης ¹⁾, ὅτι τὸ σῶμα τοῦ Λακαπηνοῦ ἐτέθη ἐν τῇ παρ' αὐτοῦ νεουργηθείσῃ μονῇ τοῦ Μυρελαίου. Λέων ὁ Γραμματικός ²⁾ διηγείται, ὅτι ὁ Ῥωμανὸς μετὰ τὴν ἐκ τοῦ θρόνου κατάβασιν αὐτοῦ, ἀνεπαύετο ἐν τῇ νήσῳ Πρώτῃ, ὅπου ἀπεβίωσε, «καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐν τῇ πόλει διακομισθὲν ἐν τῇ αὐτοῦ ἀπετέθη μονῇ». Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ἐνεταφιάσθησαν ἡ σύζυγος Θεοδώρα, καὶ ἡ θυγάτηρ Ἑλένη τοῦ Ῥωμανοῦ Λακαπηνοῦ ³⁾. Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ἀπετέθησαν καὶ τὰ ὀστέα τοῦ βασιλέως Μαυρικίου, ὄντα πρότερον πλησίον τῆς Ξυλοκέρκου πύλης. Κατὰ τὸν Σουΐδαν, τὸ Μυρέλαιον ἦτον ἄλλοτε οἶκος τοῦ Κρατεροῦ ⁴⁾. Ὁ Κωδινὸς μνημονεύει δύο Μυρέλαια, ἐν τοῖς ὁποίοις ἔρρεον πολλὰ μύρα καὶ ἔνεκα τούτου, ἐκλήθησαν Μυρέλαια.

Ὅπισθεν τοῦ Μυρελαίου, ὑπῆρχε κτίριον καλούμενον Χρυσοκάμαρον ⁵⁾. Τούτου καὶ τοῦ πλησίον τῆς μονῆς μνημονευομένου ξενῶνος, ἔχνη σήμερον δὲν σώζονται. Ταῦτα τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων, ἀποδεικνύουσιν ὅτι ὁ Λακαπηνὸς δὲν ἀνήγειρε τὸν ναὸν τοῦτον, διότι ἀρχήτερα αὐτοῦ δύο αἰῶνας, Κωνσταντῖνος ὁ Κοπρώνυμος, διαβαίνων ἐκεῖθεν, ἐκάλεσε τὸ Μυρέλαιον Ψαρέλαιον, ἔνεκα τῶν ἰχθύων καὶ ἐλαιῶν, ἐκ τῶν ὁποίων συνήθως ἐτρέφοντο αἱ ἐκεῖ μονάζουσαι ⁶⁾.

Τὴν σήμερον ὁ ναὸς οὗτος κείμενος πρὸς βορρᾶν τῆς Βλάγκας, ἐν συνοικίᾳ καλουμένῃ Λαλελὴ Χαμάμ, πλησίον στενοτάτης διόδου, περικυκλοῦται ἀπὸ τεῖχη ὑψηλὰ, κυπαρίσσους καὶ οἰκήματα Ὀθωμανῶν. Μεγάλως ἐδυσκολεύθημεν νὰ ἴδωμεν τὸν ναὸν, ἐωσότου εἰσῆλθομεν εἰς παραπλήσιον κῆπον Ὀθωμανικόν. Ὁ Κ. Βυζάντιος μνημονεύει τὸν Γάλλον Περτουσσιέρ κακίζοντα «τὸ ἀρρυθμον τῆς οἰκοδομῆς, καὶ τῆς τῶν κιόνων ἀρμονίας τὸ πλημμελές» ⁷⁾.

Ὁ Σεῖδ Ἀλῆς λέγει ὅτι τὸ τέμενος τοῦτο, ἄλλοτε ἐκκλησία, καλεῖται Βουδρούμ τζαμί, ἔνεκα τῶν ὑπ' αὐτὸ ὑπογειῶν ⁸⁾. Ὁ ἰδρύσας τὸ τέμενος τοῦτο εἶναι

¹⁾ C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 159. ²⁾ Α. ὁ Γραμ., σελ. 334. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 43, Τόμ. Β'. σελ. 354, 355, Τόμ. Γ'. σελ. viii. Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 325, 649.

³⁾ «Θνήσκει Θεοδώρα ἡ σύζυγος Ῥωμανοῦ, καὶ θάπτεται ἐν τῷ Μυρελαίῳ.» Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 300. «Ἡ δὲ Αὐγούστα Ἑλένη . . . ἐν τῷ μοναστηρίῳ τῷ παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτῆς Ῥωμανοῦ βασιλέως συσταθέντι, τῷ ὄντι εἰς τὸ Μυρέλαιον, θάπτεται.» Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 404, 473. ⁴⁾ «Πρὸς τὸν λεγόμενον οἶκον Κρατεροῦ.» Γ. Κωδινός, σελ. 65. ⁵⁾ Γ. Κωδινός, σελ. 407. ⁶⁾ «Ἡ λεγομένη τοῦ Ψαρελαίου μονῇ, πρότερον Μυρόδουνος ἐκαλεῖτο.» Γ. Κωδινός, σελ. 409. Ὁ συγγραφεὺς οὗτος λέγει: «οἱ δὲ ἐκεῖσε μοναχοὶ τμηκαῦτα ἐξέφυγον.» Φρονῶ ὅτι δέον νὰ διορθωθῇ τὸ καίμενον, «αἱ δὲ ἐκεῖσε μοναχαί.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 354. ⁷⁾ Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 282.

⁸⁾ Μπουδρούμ, ὑπόγειον. Ἀβρ. Μαλιάκα, Λεξικὸν Τούρκο-Ἑλληνικόν. Ὁ Γύλλιος, σελ. 248, λέγει, ὅτι ὑπὸ τὸν ναὸν εἶναι κινστέρνα, ὑποκρατουμένη ὑπὸ ἐξήκοντα μαρμαρίνων κίωνων. Ὁ Χάμμερ, C/polis, Τόμ. Α'. σελ. 478, παράγει τὴν λέξιν Μπουδρούμ ἐκ τῆς Βυζαντινῆς, Βουδρόμος.

ὁ βεζύρης Μεσίχ Ἀλῆ πασᾶς, ὅστις ἀγωνιζόμενος νὰ σβέσῃ πυρκαϊάν ἐν Γαλατᾶ, κατέπεσεν, ἀπὸ τὸν ὄροφον οἰκίας τινός, ἔθλασε τὸν πόδα του, καὶ ἐκ τῶν πληγῶν αὐτοῦ ἀπεβίωσε τῷ 907^ω τῆς Αἰγείρας, 1501 Μ. Χ. Τὸ τέμενος τοῦτο ἐπλούτισεν ὁ ἰδρυτής. Ἀνήγειρε καὶ ἕτερον τέμενος ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ, καλούμενον τέμενος τοῦ Μεσίχ πασᾶ¹⁾.

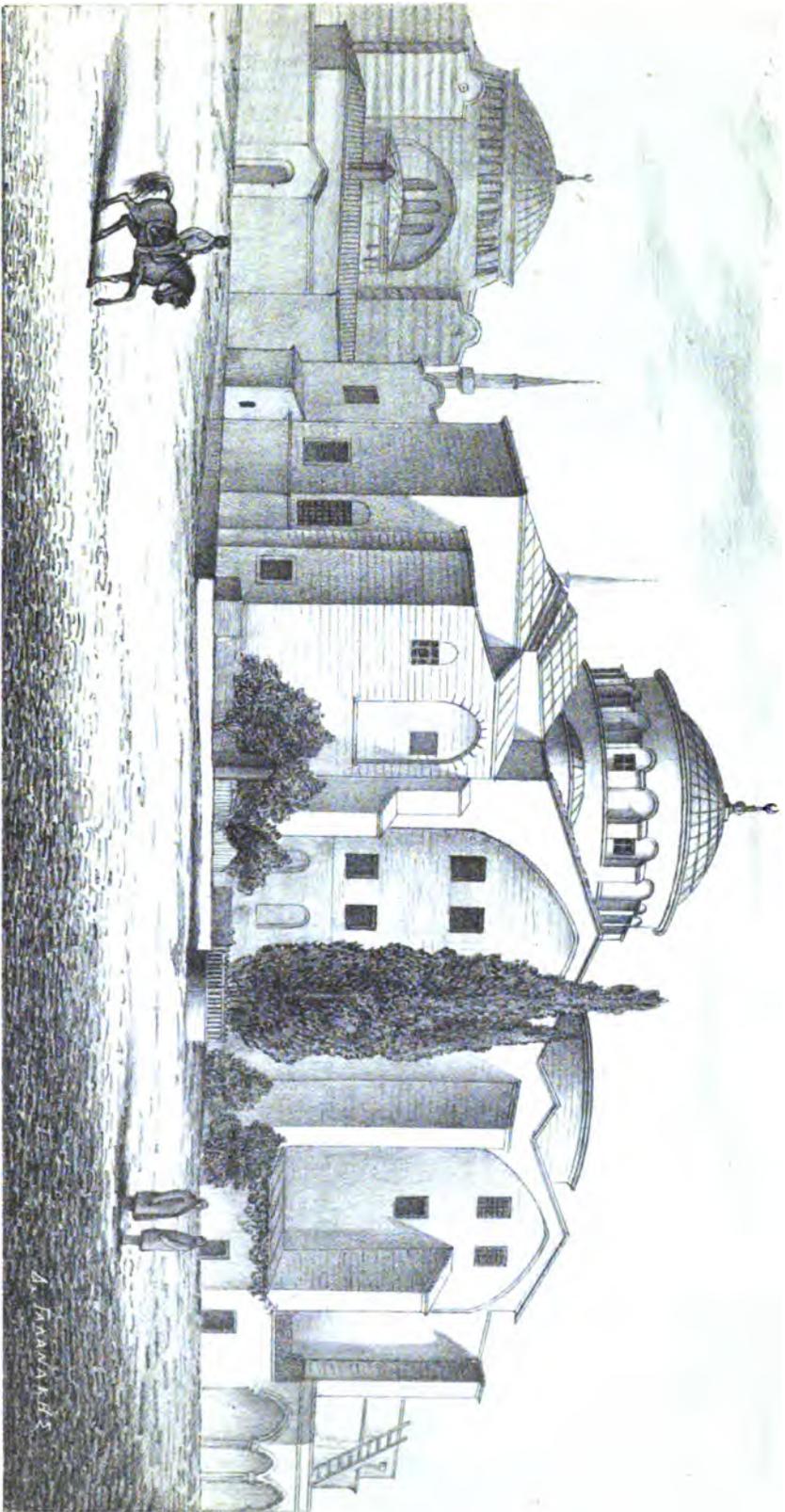
Ἐκκλησία τῆς Ἀγίας Εἰρήνης.

Νῦν, Ὀπλοθήκη καὶ Μουσεῖον.

Τὴν ἐκκλησίαν ταύτην οὐδέποτε μεταβληθεῖσαν εἰς τέμενος²⁾, πρῶτος ἀνήγειρε Κωνσταντῖνος ὁ μέγας³⁾. Ταύτην καθὼς καὶ τὴν πλησίον Ἀγίαν Σοφίαν, τοῦ αὐτοῦ αὐτοκράτορος ἴδρυμα, κατέκαυσεν ὁ ἀγελαῖος καὶ συρφετός ὄχλος, ἐν τῇ στάσει καλουμένη τοῦ Νίκα τῷ 516^ω, βασιλεύοντος τοῦ Ἰουστινιανοῦ⁴⁾. Ἀμφοτέρας τὰς ἐκκλησίας ταύτας ἀνήγειρεν ἐκ νέου, ἐπὶ τῆς αὐτῆς θέσεως, ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος⁵⁾.

Μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἐκκλησιῶν, ὅπου σήμερον εἶναι πλατεῖα λεωφόρος, ἀνήγειρε συγχρόνως ὁ Ἰουστινιανὸς τὸν καλούμενον ξενῶνα τοῦ Σαμφῶν, συχνότατα μνημονευόμενον εἰς τὰ Βυζαντινὰ χρονικά. Ὑπήρχον καὶ ἕτεραι δύο ἐκκλησῖαι ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἀγίας Εἰρήνης τιμώμεναι· ἡ μὲν, ἔκειτο παρὰ τὴν βόρειον παραλίαν τῆς πόλεως, ὅπου εἶναι σήμερον ὁ σταθμὸς τοῦ Ῥωμυλικοῦ σιδηροδρόμου, ἡ δὲ, ἐν Γαλατᾶ⁶⁾. Ἡ ἐκκλησία αὕτη καθὼς σήμερον φαίνεται,

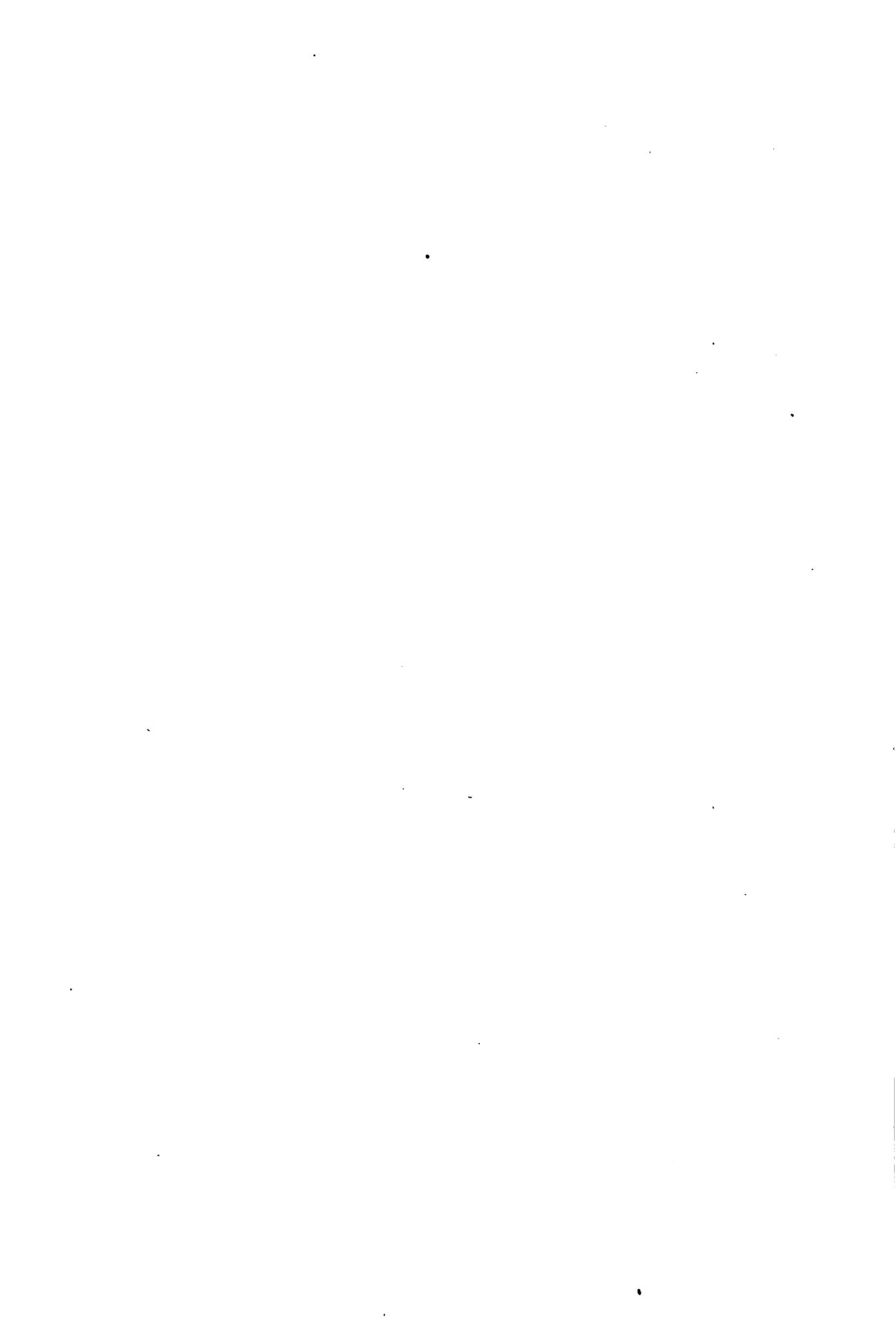
¹⁾ Περὶ τοῦ Βεζύρου τούτου λέγει ὁ Κ. Βυζάντιος· «ἐφονεύθη τὸν Ὀκτώβριον 1500, ἀπὸ τῆς καταπτώσεως τῶν λίθων ἐκσφενδονισθέντων ἀπὸ τῆς ἐν τῇ πυρκαϊᾷ τοῦ Γαλατᾶ ἐκρήξεως τῆς πυριταποθήκης.» Κ/πολις, Τόμ. Β'. σελ. 443. ²⁾ Κ/πολις Πατρ., σελ. 38. Tzerphané. ³⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 285. Γ. Κωδινός, σελ. 73. ⁴⁾ Προκοπίου, Περὶ κτισμάτων, Τόμ. Γ'. σελ. 173· «μετὰ γε τῆς Σοφίας τὸν νεῶν οὐδενὸς δεύτερον.» Ἰδ. σελ. 182. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 48, 278, 374. Κωδινός, σελ. 134. Χρον. Πασχ. Τόμ. Α'. σελ. 624. ⁵⁾ «Ἐπιλαβόμενος κτίζειν σπουδαίως καὶ βέλτιον τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν... καὶ πάντας τοὺς καυθέντας τῆς πόλεως δημοσίους τόπους.» Χρον. Πασχ. Τόμ. Α'. σελ. 628. ⁶⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 353. Συναξ. Αὐγούστου 8. «Ἐπιβαλόμενος δὲ τὸν πρὸς θάλασσαν τῆς Ἀγίας Εἰρήνης οἰκοδομήσειν νεῶν κτλ.» Νικ. Χων. σελ. 269· «κατ' αὐτὸ μάλιστα τοῦ κόλπου τὸ στόμα, Εἰρήνης μάρτυρος νεὸς ἰδρυται.» Προκοπίου, Τόμ. Γ'. σελ. 195. Τὴν Ἀγίαν Εἰρήνην ἐν Γαλατᾶ, μνημονεύει ὁ Μαλαλᾶς, Χρονογρ., σελ. 486.

ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΕΙΡΗΝΗΣ

|

ΟΠΑΘΗΚΗ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΟΝ

εἶναι ἴδρυμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Μετά τινα χρόνον ἀνεγερθείσης καὶ τῆς ἐτέρας Ἀγίας Εἰρήνης ἐν τῇ παραλία, ἐκαλεῖτο αὕτη ἡ παλαιὰ Ἀγία Εἰρήνη¹⁾).

Πλησίον αὐτῆς, ἦσαν δύο ἀσκητήρια, τὰ ὁποῖα ὁμοῦ μετὰ μέρος τοῦ νάρθηκος καὶ τοῦ ξενώου τοῦ Σαμφῶν ἐπυρπολήθησαν τῷ 548ω, τριάκοντα δύο ἔτη μετὰ τὴν ἀνίδρυσιν τῆς ἐκκλησίας²⁾. Ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς τοῦ Βυζαντίου καταφαίνεται, ὅτι τότε δὲν ἐχωρίζετο καθὼς σήμερον ἡ Ἀγία Εἰρήνη ἀπὸ τῆν Ἀγίαν Σοφίαν, διὰ τείχους³⁾. Παρὰ τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, καλουμένην ἐνίοτε ἐπὶ τῶν Βυζαντίων καὶ πατριαρχεῖον, δὲν διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν ἴχνη τῶν ἀσκητηρίων καὶ ἐκκλησιῶν πλησίον αὐτῆς εὐρισκομένων. Ἰδίους ἱερεῖς ἡ ἐκκλησία αὕτη δὲν εἶχεν, ἀλλ' ἱερούργουν ἐν αὐτῇ οἱ ἱερεῖς τῆς Ἀγίας Σοφίας. Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ συνήθως παρευρίσκετο καὶ ὁ πατριάρχης, ὅστις ἐν τῇ Ἀγίᾳ Σοφίᾳ μόνον ἐλειτούργει κατὰ τὰς μεγάλας ἢ δεσποτικὰς ἑορτὰς, παρόντων καὶ τῶν βασιλέων. Ἐνεκα τούτου, ἐκαλεῖτο ἡ Ἀγία Εἰρήνη, καθὼς προεῖπον, πατριαρχεῖον.

Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ, πυρποληθείση ἐν τῇ στάσει τοῦ Νίκα, καὶ ἀνεγερθείση ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου σχεδίου παρὰ τοῦ φιλοκόσμου Ἰουστινιανοῦ, συνεκροτήθη ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου τῷ 367ω, ἡ δευτέρα Οἰκουμενικὴ σύνοδος, κατὰ Μακεδονίου τοῦ πνευματομάχου⁴⁾, ἣτις ἀνεκέρυξεν ὡς δόγμα τῆς ἐκκλησίας, τὸ ὁμοούσιον τῆς Ἀγίας Τριάδος, κατὰ τοῦ Ἀρείου καὶ τῶν πολυπληθῶν Ἀρειανίζόντων Χριστιανῶν.

Ἐνεκα τούτου καὶ παρ' ἡμῖν καὶ παρὰ τοῖς ξένοις, σεβαστὸς εἶναι ὁ ναὸς οὗτος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀνευρήκε θεραπείαν ἡ πρὸ πολλοῦ διχοτομουμένη ἐκκλησία.

Σῶζεται εἰσέτι ἄνω τοῦ θυσιαστηρίου, ὁ μέγας σταυρὸς ἐπὶ τοῦ τρούλου τῆς

1) C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 147. «τὴν Ἀγίαν Εἰρήνην τὴν παλαιάν.» Γ. Κωδινός, σελ. 73. Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 45. Τὴν παρὰ τὴν θάλασσαν Ἀγίαν Εἰρήνην, ἀνυπόδομησεν ὁ Μαρκιανὸς ὁ Πρεσβύτερος. «τὴν ἐγγυτάτῃ θάλασσαν πόνῳ τε καὶ δαπάναις πολλαῖς ἀναχῶσας, ἄχρι τότε τὰς τοῦ ἱεροῦ θύρας σχεδὸν ἐπικλύζουσαν, οὕτω τὴν κρηπίδα τοῦ ναοῦ καταβάλλεται ὡς ἂν κτλ.» Συμ. ὁ Μεταφρ. Τόμ. Α'. σελ. 444, 1380. Γ'. σελ. 884. Τῆς μεγάλης ἐκκλησίας ταύτης ἴχνη σήμερον δὲν σῶζονται. 2) Γ. Κωδινός, σελ. 99. Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 679. «καὶ τὰ δύο ἀσκητήρια τὰ πλησίον τῆς Ἀγίας Εἰρήνης.» Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 287, 374. 3) «Καὶ νῦν εἰσὶν εἰς ἓνα περίβολον ἄμφω δρώμεναι.» C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 147. 4) Γ. Κωδινός, σελ. 260. Δέων ὁ Γραμ., σελ. 104. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 502. Χρον. Πασχ. Τόμ. Α'. σελ. 562. «Συγκροτεῖ γοῦν ὁ αὐτὸς Θεοφιλέστατος βασιλεὺς (ὁ Θεοδόσιος) σύνοδον, διὰ μελέτης ἔχων καὶ τοὺς ἀπὸ Μακεδονίου πρὸς ἔνωσιν συναγαγεῖν κτλ.» Συμ. ὁ Μεταφρ. Τόμ. Γ'. σελ. 893. Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 553, 554. «ἡ δὲ ἅγια καὶ οἰκουμενικὴ σύνοδος τὸ ὁμοούσιον ἐκύρωσε, προσέθηκε δὲ τῷ συμβόλῳ καὶ τὴν θεολογίαν τοῦ πνεύματος.» Θεοφάνης. Τόμ. Α'. σελ. 107, 108. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 502. Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Β'. σελ. 165.

κόγχης καὶ τὸ πλησίον ἱερὸν καλούμενον φρέαρ. Κατὰ παράδοξον σύμπτωσιν, ὁ ναὸς ἐντὸς τοῦ ὁποίου τοσαύτη μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν σύμπνοια ἐγεννήθη, εἶναι σήμερον πλήρης ἀρχαίων καὶ νέων ὄπλων¹⁾.

Ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ ναοῦ, εἶναι τὸ ἀρχαιολογικὸν μουσεῖον, ἐν τῷ ὁποίῳ οἱ εἰσερχόμενοι δύνανται ἀκωλύτως νὰ περιέλθωσιν ἅπαντα τὰ μέρη τοῦ ωραίου τούτου ναοῦ, διατηρουμένου μέχρι σήμερον ἐν καλλίστῃ καταστάσει, μετὰ τοσούτων αἰῶνων συμφορὰς πυρκαϊᾶς καὶ σεισμούς.

Ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας.

Νῦν, Τζαμιὶ Ἁγία Σόφια κειπήρ²⁾.

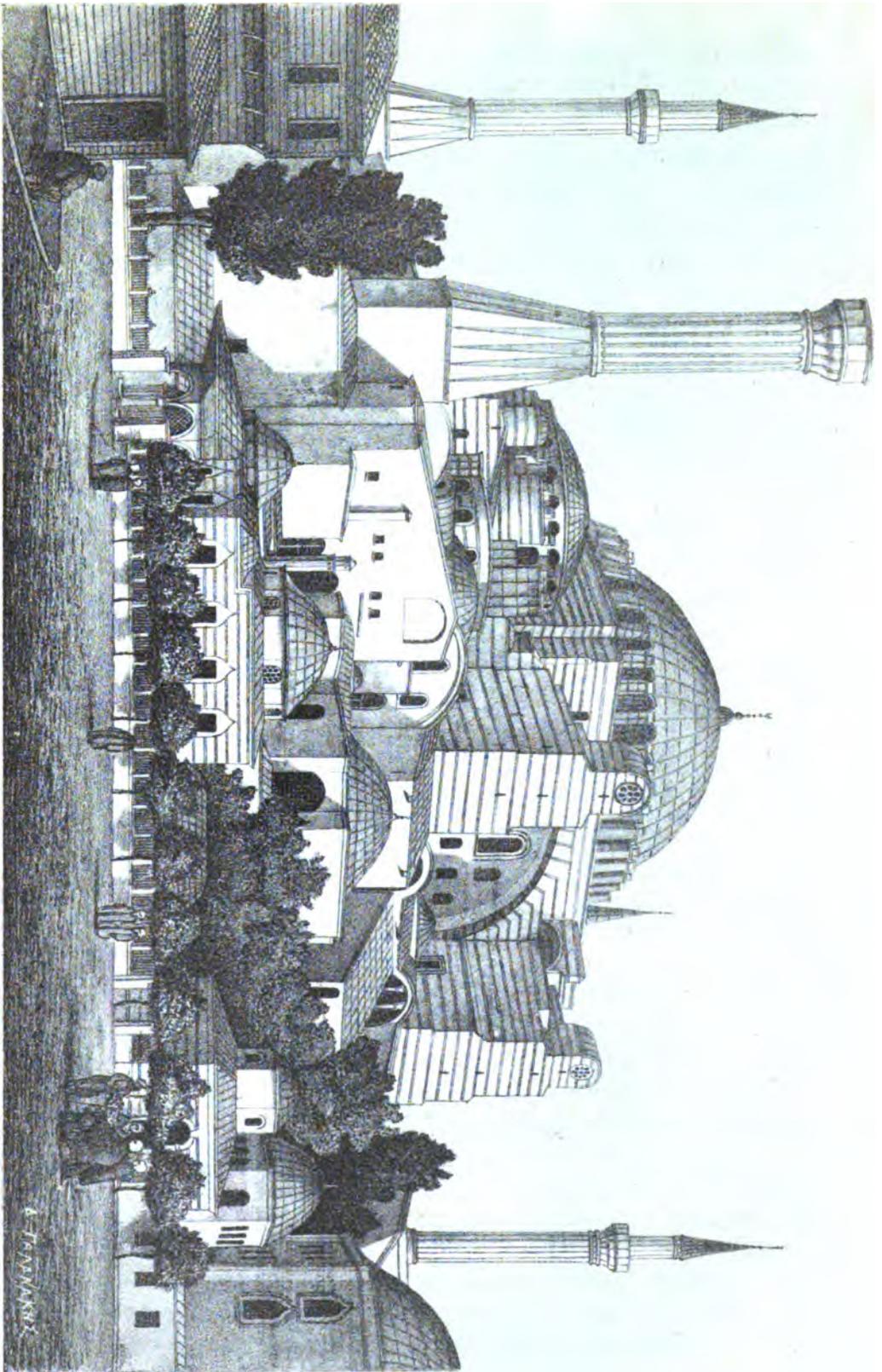
Ἦτοι, τέμενος μέγα τῆς Ἁγίας Σοφίας.

Ἀναφέρω τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, ἵνα ἱστορήσω τινὰ διαφυγόντα τὴν προσοχὴν τῶν Βυζαντίων καὶ τῶν ἡμετέρων συγχρόνων τοπογράφων. Ἐβδομήκοντα τέσσαρας σελίδας, εἰς φύλλον μέγα, κατέχει τοῦ Δουκαγγίου ἢ περιγραφή³⁾. Ταύτην ἀντέγραψαν ἅπαντες οἱ μεταγενέστεροι. Ἐκ τῶν ἡμετέρων, κάλλιστα περιγράφει τὸν ναὸν τοῦτον ὁ κλεινὸς Σκαρλάτος Βυζάντιος⁴⁾. Μετὰ τοῦτον ἀνέλαβεν ὁμοίον ἔργον ὁ Γερμανὸς Saltzenberg, τοῦ ὁποίου τὸ πόνημα ἐδημοσιεύθη ἐν Βερολίῳ τῷ 1854ῳ εἰς μέγιστον φύλλον. Ὁ συγγραφεὺς οὗτος, οὐχὶ μόνον κατεμέτρησε τὸ εὖρος, πλάτος καὶ ὕψος τοῦ ναοῦ, ἀλλ' ἀπεικόνισε καὶ ἅπαντα τὰ διὰ μωσαϊκοῦ καὶ ὑερογραφίας κοσμήματα. Ἐπεξεργάσθη τὸ περίφανές τοῦτο τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἴδρυμα, ὅταν διὰ διαταγῆς τοῦ τότε βασιλεύοντος Ἀβδούλ-Μετζήδ τῷ 1848ῳ, ἐπέσκευάσθη ὁ ναὸς ὅλος, ἀνωρθώθησαν ἀμφοῖν κίονες, κυρίως τῶν κατηχουμενείων, καὶ ἐξέσθησαν τὰ κονιάματα τὰ ἐπικαλύπτοντα ἀρχαίας Βυζαντινὰς εἰκόνας.

Ἐνεκα τούτων ὅλων, πάντῃ περιττόν εἶναι νὰ περιγράψω ἐγὼ σήμερον τὸν ναὸν τοῦτον. Ἐκαλεῖτο τὸ πάλαι ἡ μεγάλη ἐκκλησία⁵⁾.

Πρῶτος ὁ Λαβάρτ παρετήρησεν, ὅτι ἡ Ἁγία Σοφία δὲν βλέπει κατ' εὐθείαν πρὸς τὸν ἀνατέλλοντα ἥλιον, καθὼς ἅπασαι αἱ Βυζαντιναὶ ἐκκλησίαι, ἀλλὰ

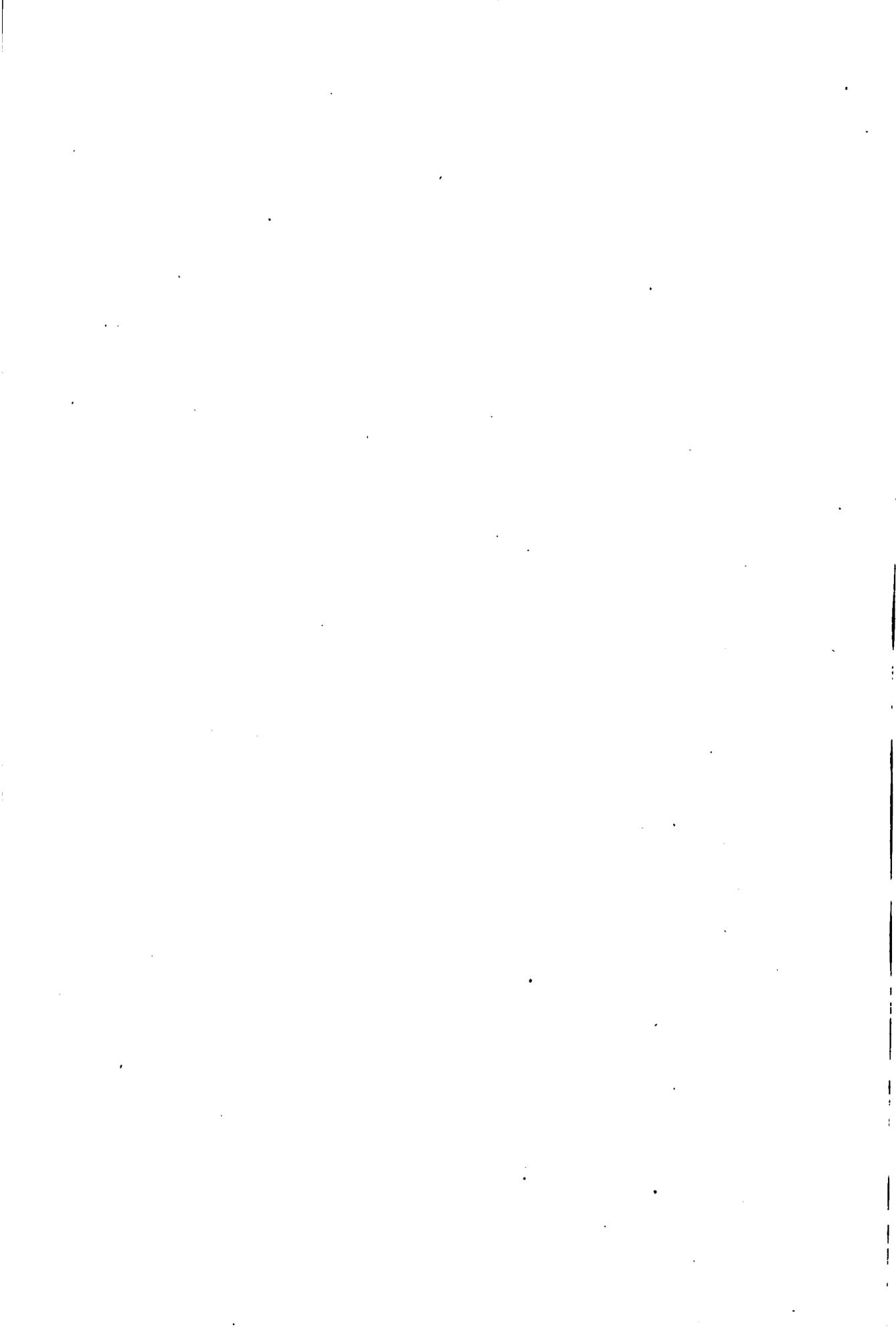
¹⁾ Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Π. Γυλλίου, Βιβ. Β'. κεφ. Β', οἱ Ὀθωμανοὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 16ου αἰῶνος ἐκάλουν τὴν Ἁγίαν Εἰρήνην, μικρὰν Ἁγίαν Σοφίαν. ²⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 3. ³⁾ C. Christ. Βιβ. Γ'. σελ. 5—78. ⁴⁾ Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 464. ⁵⁾ «Τὰ μὲν οὖν τῆς Κ/πόλεως ἐκκλησίας, ἦνπερ μεγάλην καλεῖν νενομίκασι.» Προκοπίου, Τόμ. Γ'. σελ. 479.

ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΣΟΦΙΑΣ

1

ΤΖΑΜΙΪ ΑΓΙΑ ΣΟΦΙΑ ΚΕΜΠΗΡ

κλίνει ὀλίγον πρὸς νότον. Τοῦτο κατὰ τὸν ἄνω συγγραφέα ἐγένετο, ἵνα ἡ ἐκκλησία ἀνιδρυθῇ παράλληλος μετὰ τῶν παραπλησίων ἀνακτόρων τῶν Βυζαντινῶν¹⁾.

Ἐν τῷ δεξιῷ ὑπερώῳ τοῦ ναοῦ, εἶναι μαρμάρινος τοῖχος, ὕψους δύο μέτρων, χωρίζων τὸ ὑπερῶον εἰς δύο ἄνισα μέρη. Ὁ τοῖχος φέρει ἀνάγλυφα κοσμήματα, τῆς ἐσχάτης ἀπειροκαλίας ἔργα. Φρονῶ ὅτι ἐν τῷ ἐσωτέρῳ χώρῳ, συνεδρίαζεν ἡ ἱερά σύνοδος μετὰ τοῦ πατριάρχου, κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ κράτους. Ἀναγινώσκωμεν ἐν τοῖς πατριαρχικοῖς ἐγγράφοις, « καθίσαντες ἐν τοῖς δεξιοῖς κατηχοιμηνείοις τῆς ἀγιωτάτης τοῦ Θεοῦ μεγάλης ἐκκλησίας » καὶ πάλιν, « συνόδου συγκροτηθείσης ἐν τοῖς δεξιοῖς κατηχοιμένοις τῆς μεγάλης ἀγιωσύνης αὐτοῦ »²⁾.

Πλησίον τοῦ διατειχίσματος τούτου, ἐπὶ τοῦ μαρμαρίνου ἐδάφους, ἐνέγλυψέ τις Henricus Dandolo, τὸ ὄνομα τοῦ δουκὸς τῆς Βενετίας, τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Βενετῶν ἐπὶ τῆς σταυροφορίας τοῦ 1204ου. Ὁ γηραιὸς οὗτος ἡγεμὼν ἀπεβίωσεν ἐν Κ/πόλει τῷ 1205ῳ, καὶ ἐτάφη ἐν Ἁγίᾳ Σοφίᾳ. Οὐδέποτε ὁμως ἐφαντάσθησαν οἱ Βενετοὶ νὰ ἐνταφιάσωσιν ὑπὸ τὰς μαρμαρίνους πλάκας τοῦ ὑπερώου, καὶ ἐν τόπῳ ἀφανεῖ, τὸν περιδοξὸν αὐτῶν ἡγεμόνα. Αἱ λευκαὶ χαραγαὶ ἐπὶ τοῦ φαιοῦ μαρμάρου, τεκμαίρουσι τὴν πρὸ μικροῦ γενομένην ἐργασίαν.

Ἐπὶ τῶν μαρμάρων τοῦ ὑπερώου, σώζονται τὰ συνήθη ἀριθμητικὰ γράμματα τῶν Βυζαντινῶν, καλῶς διατηρούμενα μέχρι τῆς σήμερον. Αἱ χαραγαὶ τῶν γραμμάτων τούτων, ἔργα τῶν λιθοξῶν, εἶναι λίαν καθαρὰ καὶ ἀτριβεῖς. Εἰκάζω ἐκ τούτου, ὅτι ὀλίγος λαὸς ἀνέβαινεν ἐπὶ τοῦ ὑπερώου· ἄλλως, ἀπίθανον εἶναι, μετὰ παρέλευσιν τρισούτων αἰῶνων νὰ μὴ ἐξαλειφθῶσι τὰ γράμματα ταῦτα.

Τὰ χιονόχρανα τῶν κίονων τοῦ ὑπερώου, ἅπαντα τῶν Βυζαντινῶν ἔργα, τὰ ὁποῖα « ἐλάμπρυνεν » ὁ βασιλεὺς Ῥωμανὸς³⁾, φέρουσι μονογράμματα τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων⁴⁾. Τὰ ἐκ τῆς ὀροφῆς τοῦ ὑπερώου καταπίπτοντα μωσαϊκὰ, πωλοῦνται εἰς τοὺς ξένους.

Εἶχεν ἡ Ἁγία Σοφία βασιλεύσαντος τοῦ Ἰουστινιανοῦ, κληρικῶς χιλίους. Ἡ Νεαρά τοῦ Ἁρακλείου, βασιλεύσαντος κατὰ τὸν ἑβδομὸν αἰῶνα ὀρίζει⁵⁾

¹⁾ Mais au lieu de tracer l'axe de Sainte-Sophie de l'ouest à l'est, ils furent obligés de l'incliner vers le sud et de donner au sanctuaire la direction de l'est-sud-est. Labarte. Le palais, σελ. 18. ²⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 538, 540, 541. Τόμ. Β'. σελ. 2, 6, 98. Τὰ ἔγγραφα ταῦτα εἶναι ἅπαντα τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος. ³⁾ Μ. Γλυκᾶς, σελ. 583. ⁴⁾ Ἐν τῷ ναῷ τούτῳ ἐτελείτο καὶ ἡ Σύναξις τοῦ μεγάλου Βασιλείου. Συναξ. Ἰαν. 1. « Ἡ βασίλισσα ἀνῆλθεν εἰς τὰ κατηχοιμηνεῖα τῆς ἐκκλησίας. » Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 697. ⁵⁾ Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Β'. σελ. 230. « Περὶ τοῦ ὀρισμένου εἶναι τὸν ἀριθμὸν τῶν κληρικῶν τῆς ἀγιωτάτης μεγάλης ἐκκλησίας Κ/πόλεως, καὶ τῆς Ἁγίας Θεοτόκου ἐν Βλαχέρναις. » Γ. Κωδινός, σελ. 142.

Πρεσβυτέρους	80	Ἀναγνώστας	160
Διακόνους	150	Ψάλτας	25
Διακονίσσας	40	Θυρωρούς	75
Ὑποδιακόνους	70 ¹⁾	ὄλους	<u>600</u>

Ὁ ἀριθμὸς οὗτος ἠλαττοῦτο κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ κράτους, ὅταν τὰ εἰσοδήματα τῆς ἐκκλησίας μόλις εἰς φωταψίαν αὐτῆς ἐπήρουν²⁾.

Αἱ διακόνισσαι σπανιώτατα μνημονεύονται ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἐκκλησίᾳ. Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος γράφων μεσοῦντος τοῦ δεκάτου αἰῶνος, λέγει σαφῶς· «διέρχεται διὰ τοῦ γυναικίτου νάρθηκος, ἐν ᾧ καὶ τὴν συνήθη στάσιν κέκτηνται αἱ τῆς αὐτῆς μεγάλης ἐκκλησίας διακόνισσαι»³⁾. Ἡ ἀριστερὰ ἄκρη τοῦ νάρθηκος τῆς Ἀγίας Σοφίας, χωρίζεται διὰ τοίχου· ἐδῶ εἶναι ἡ πρὸς τὸ ὑπερῶν σχολιὰ ἄνοδος, καὶ ἐδῶ πιθανόν ἦτο καὶ ἡ στάσις τῶν διακονισσῶν. «Θεοδόσιος δὲ ὁ βασιλεὺς νόμον ἔγραψε γυναῖκα εἰς διακόνισσαν μὴ προβαίνειν, εἰ μὴ ὑπερβῆ τὰ ἐξήκοντα ἔτη κατὰ τὸν ἀπόστολον»⁴⁾. Διακόνισσαι ἐλέγοντο καταχρηστικῶς καὶ μονάστριαί τινες.

Ὑπῆρχεν ἐντὸς τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας, τόπος καλούμενος, ὅτε μὲν ἄσυλον, ὅτε δὲ προσφύγιον καὶ καταφυγή, ὅπου προσέφευγον εἴτε ἐκ δειλίας, εἴτε ἐκ φόβου οἱ καταδιωκόμενοι⁵⁾. Τῷ 1343ῳ, ἀπηγορεύθη τῶν τοιούτων ἡ εἰσοδος ἐν τῷ ναῷ, ἵνα μὴ διαταράττωνται οἱ προσευχόμενοι. Διέταξεν ὁ τότε

1) «Τοὺς δὲ ὑποδιακόνους ταῖς θύραις τῶν ἁγίων ἐκκλησιῶν ἐφίστασθαι ὄριστο.» Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Γ'. σελ. 244, ἐν τῷ 43ῳ κανόνι τῆς ἐν Λαοδικείᾳ Συνόδου. 2) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 52. «950 ἐργαστήρια ἦσαν ἀφιερωμένα εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν.» Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Γ'. σελ. 526. Ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, τὰ ἐργαστήρια ἦσαν 4400. Ἰουστιν. Νοθέλλαι. XLII. Μ. Glos. λέξις Λεκτικαρίου. Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, Τόμ. Α'. σελ. 804, μνημονεῖ ὑπουργοὺς τοῦ νάρθηκος, ἀναγνώστας τῶν Β'. ἐβδομάδων, ὀστιαρίους τοῦ ἁγίου φρέατος, ὑποδιακόνους, δομέστικον τῶν ὑποδιακόνων, καὶ διπουτάτους τῆς Ἀγίας Σοφίας. 3) Τόμ. Α'. σελ. 182. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 442.

4) Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Β'. σελ. 159, 254, 255. Δ'. σελ. 477.

5) Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 363, 365, 368, 445, 453. Κ. Πορφυρογ. Τόμ. Α'. σελ. 647. Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Β'. σελ. 300. C. Christ. Βιβ. Γ'. σελ. 73. Ὁ Δουκάγγιος μνημονεῖ ἀπαντας τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς τοὺς γράψαντας περὶ ἀσύλου. «Εὐτρόπιος ὁ τοῦ βασιλικοῦ τότε κοιτῶνος . . . πείθει βασιλέα νομοθετῆσαι μὴ ἐξεῖναι τισι τῶν αἰτίαν ἐχόντων προσφεύγειν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἢ προσφεύγοντας ἐξεῖναι κατὰ πᾶσαν ἄδειαν αὐτοὺς ἐξωθεῖν.» Συμ. ὁ Μεταφραστῆς, Τόμ. Α'. σελ. 4409, ἐν τῷ βίῳ τοῦ Χρυσοστόμου. Θεοφυλ. Ἱστορ., σελ. 329. Ἄσυλον σεβαστὸν ἦτον καὶ ἡ κολυμβήθρα· «εἰς τὸ τῆς Σοφίας ἱερὸν φεύγουσιν, ἕς τε τὸν θεῖον λουτρῶνα ἐλθοῦσαι, τῆς ἐνταῦθα κολυμβήθρας ἀπρὶξ εἶχοντο.» Προκοπ. Τόμ. Γ'. σελ. 404. Νικ. Γρηγοράς, Τόμ. Β'. σελ. 748. «ἱερὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἀσύλου πάλαι καταφυγῆς κεκτημένον προνόμιον.»

βασιλεύων Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος, «ὡς ἀνεύρισκωνται οἱ ῥηθέντες πρόσφυγες εἰς τοὺς ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς τεταγμένους τόπους τῶν προσφυγείων, καὶ οὐδὲν ἔχουσι φόβον καὶ δειλίαν τινὰ τοῦ ἀποσπασθῆναι αὐτόθεν βία παρά τινος τῶν ἀπάντων». Ἐκ τούτων σαφῶς καταφαίνεται, ὅτι κατὰ τοὺς τότε χρόνους, τὸ ἄσυλον ἦτον ἐν τῷ νάρθηκι.

Φαίνεται ὅτι ἐλησμονήθη ὁ ἀληθής τόπος τοῦ ἀσύλου ἐν τῷ ναῶ αὐτῷ ὑπὸ τὰ δεξιὰ κατηγούμενα, ὅπου εὐρίσκετο καὶ ὁ καλούμενος πρωτέκδικος ὁ δικάζων καὶ μεριμνῶν περὶ τῶν προσφύγων τούτων¹⁾.

Ὁ τόπος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὅπου ἐδίκαζεν ὁ πρωτέκδικος, ἐκαλεῖτο πρωτεκδικεῖον, καὶ ἀνάσταθμος ὁ τόπος ὅπου ἴσταντο οἱ κατηγορούμενοι. Κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ κράτους, ὅλον τὸ ἱερόν, οἱ κίονες τῆς τραπέζης τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ πολλοὶ τάφοι ἦσαν ἄσυλον²⁾. Τὸ προνόμιον τοῦτο ἔκπαλαι ἴδιον τῆς Ἁγίας Σοφίας, παρεχωρήθη ἀκολούθως καὶ ἐτέραις ἐκκλησίαις, διότι μνεῖα αὐτοῦ γίνεται πολλάκις ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ³⁾.

Οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ ἄρχοντες πολλάκις ἠθέτησαν τὸ ἄσυλον, καὶ οὐχὶ μόνον ἀπέσυραν ἐκ τῆς ἐκκλησίας τοὺς πρόσφυγας, ἀλλ' ἔσφαξαν αὐτοὺς ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ ἀσύλου.

Ἐκ τῶν πολλῶν περὶ τούτων ἱστορουμένων, ἀφηγοῦμαι τὰ ἐν ἔτει 695ω συμβάντα, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Λεοντίου⁴⁾, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Βλαχερνῶν. «Καὶ ὁ μὲν Μαῦρος ἅμα τοῦ ῥηθέντος Στρούθου ἐν Βλαχέρναις πορευθεὶς, εὔρε τὸν Τιβέριον κρατοῦντα τῇ μιᾷ χειρὶ τὸ κιονάκιον τῆς Ἁγίας Τραπέζης⁵⁾... καὶ τῇ ἄλλῃ τίμια ξύλα, καὶ ἐν τῷ τραχήλῳ φυλακτὰ· ἐξῶθεν δὲ τοῦ βήματος παρακαθιζομένην Ἀναστασίαν τὴν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ μητέρα, ἥτις τοῖς ποσὶ τοῦ Μαύρου κυλινδουμένη ἤτειτο μὴ ἀποκτανθῆναι τὸν αὐτῆς ἕγγονα Τιβέριον, ὡς μηδὲν ἄτοπον πράξαντα· αὐτῆς δὲ τοὺς πόδας τούτου κατεχούσης... εἰσελθὼν ὁ Στρούθος ἐνδον τοῦ βήματος, βία ἀφῆρπασεν αὐτόν· καὶ τὰ μὲν τίμια ξύλα ἐξ αὐτοῦ ἄρας, ἐπάνω τῆς ἁγίας τραπέζης ἐπέθηκε, τὰ δὲ φυλακτὰ εἰς τὸν ἴδιον ἐξήρτησε τράχηλον· καὶ λαβόντες τὸν παῖδα ἐπὶ τῷ ἄνω Καλλινίκης πα-

¹⁾ Γ. Κωδινός, σελ. 207. «Ἴνα μὴ ὁ ἐπίσκοπος παρενοχλῆται, ἔστωσαν ἕκδικοι.» Συμ. ὁ Μεταφραστῆς, Τόμ. Α'. σελ. 272. Ὁ πρῶτος τῶν ἐκδίκων ἐκαλεῖτο πρωτέκδικος, καὶ ἐκκλησιέκδικος. Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 902. Νικ. Χωνιάτης, σελ. 446. Περὶ προσφύγων, πρβ. Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Ε'. σελ. 218. ΣΤ'. σελ. 263. ²⁾ Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 763. Β'. σελ. 48, 119. «Τὸν χοῦν αὐτῆς ἐν λάρνακι θεῖναι περιηργυρωμένη καὶ προνόμιον δοῦναι διὰ λελαξευμένων ἐν αὐτῇ ἱάμβων, ἀσυλίας τοῖς ἐφ' οἷοις δῆποτε ἐγκλήμασιν ἀνθρώποις ἀλοῦσι καὶ προσφυγοῦσιν ἐκεῖ.» Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 108, 630. Λέων ὁ Γραμ., σελ. 290. Μ. Ἀτταλιώτης, σελ. 29. Μαλαλᾶ Χρονογρ., σελ. 380. ³⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 283. Νικ. Πατριάρχου, σελ. 53. ⁴⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 582. ⁵⁾ C. Christ. Βιβ. Γ'. σελ. 49.

ραπορτίω, καὶ τοῦτον ἐκδύσαντες, καὶ ἐπὶ τῆς φλιας ἀπλώσαντες, δίχην προβάτου αὐτὸν ἐλαρυγοτόμησαν»¹⁾).

Ἄννα ἡ Κομνηνὴ²⁾ μνημονεύει καὶ ἕτερον προσφύγιον, ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Νικολάου, « ἀγχοῦ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας ». Ἦτο δὲ ὁ ναὸς οὗτος μέρος τοῦ μεγάλου τεμένους τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἀνιδρυθὲν ἵνα ἐκείσε καταφεύγη « πᾶς ὁ ἐπ' ἐγκλήματι αλόους ». Ποῦ ἔκειτο ὁ ναὸς οὗτος εἶν' ἄδηλον· ὅτι δὲν ἦτο παρεκκλήσιον ἐντὸς τοῦ ναοῦ, καταφαίνεται ἐκ τῶν ἄνω λόγων, « ἀγχοῦ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας ». Περὶ τοῦ ἐπιφανοῦς τούτου προσφυγίου ἅπαντες οἱ συγγραφεῖς ἀποσιωπῶσι.

Ταύτην τὴν καλαυμένην ἀσυλίαν, σπανιώτερον τῶν ἀρχόντων, ἠθέτησεν ὁ Βυζαντινὸς λαός.

Μέχρι τοῦ ἐνδεκάτου αἰῶνος, ἡ ἱερὰ λειτουργία ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ, δὲν ἐτελείτο, εἰ μὴ κατὰ Σάββατον, τὰς ἐπισήμους ἑορτὰς καὶ τὰς Κυριακάς, ἕνεκα τῆς ἐνδείας αὐτῆς. Μεσοῦντος τοῦ αἰῶνος τούτου, ὁ Μονομάχος διέταξε νὰ τελεῖται ἡ ἱερουργία καθ' ἐκάστην ἡμέραν, χαριζόμενος τῇ ἐκκλησίᾳ νέας τιὰς προσόδους³⁾.

Εἶχον κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἅπασαι αἱ ἐκκλησίαι, τὰς καλουμένας φιάλας. Τὰ ἐν τῷ ναῷ δαχεῖα ὕδατος ἐκαλοῦντο κάρθαροι. Ἡ φιάλη τῆς Ἁγίας Σοφίας εἰσέτι σώζεται, ὀλίγα βήματα πρὸ τοῦ νάρθηκος, πάντῃ ἀνυδρὸς. Ἐδῶ ἐνιπτον τοὺς πόδας καὶ τὰς χεῖρας οἱ πιστοὶ, « ἵνα μὴ ἀνάγνοις καὶ ἀνίπτοις ποσὶ τῶν ἐνδον ἐπιδαίνωσιν ἀγίων»⁴⁾. Ἐν τῇ φιάλῃ ἐγίνετο ἡ τελετὴ τῶν Θεοφανείων.

Ἐν τῷ δευτέρῳ τόμῳ τῶν πατριαρχικῶν ἐγγράφων, κατεχωρίσθη τῷ 1396ω, ἐπὶ τῆς πατριαρχείας τοῦ Καλλίστου⁵⁾, ἡ σημείωσις τῶν ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ τότε εὕρισκομένων χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν σκευῶν, ἱερατικῶν ἀμφίων, σαυρῶν, εὐαγγελίων καὶ λειψάνων. Ἐκ τῆς σημειώσεως ταύτης καταφαίνεται ἡ τότε πενία τῆς ἐπιφανοῦς ταύτης ἐκκλησίας, τὴν ὁποίαν τοσοῦτῳ ἐγύμνωσαν οἱ Λατῖνοι σταυροφόροι τῷ 1204ω. Μνημονεύω τὰ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐπισημότερα σκεύη, ἐκ τῶν ὁποίων μεταγενέστεροι συληταὶ ἀφῆρσαν μαργαρίτας καὶ χρυσᾶ κοσμήματα.

Εἶχεν ὁ ναὸς ἐννέα εὐαγγέλια, ἐκ τῶν ὁποίων δύο μὲν ἔμενον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ πρὸς χρῆσιν τῶν ἱερέων, τὰ δὲ ἄλλα μετὰ πολλοῦ κόσμου καὶ ἐκτυπωμάτων χρυσῶν κεκοσμημένα, ἐφυλάττοντο ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ⁶⁾· πέντε κρατῆρας,

¹⁾ Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 876. Περὶ τοῦ παραπορτίου Καλλινίκης, ἰδ. ἀνωτέρω, σελ. 62. ²⁾ Ἀλεξιάς, Τόμ. Α'. σελ. 400. ³⁾ Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 609. ⁴⁾ Βῤασβίου Ἐκκλ. Ἱστορ. κεφ. Δ'. Texier. L'Archit. Byz., σελ. 40. Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 22. Τὴν πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ ναοῦ νίψιν διετήρησαν μέχρι τοῦδε, οἱ Λατῖνοι. ⁵⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 566. ⁶⁾ Ἐν τῇ σημερινῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου παρὰ τὴν πόλιν τῆς Ἀδριανουπόλεως, σώζεται βῤαγγέλιον, προερχόμενον ἀπὸ τὴν Ἁγίαν Σοφίαν.

0-

00

00

0

x-

05

2-

0-

8-

00

8-

05

0-

05

0

05

-

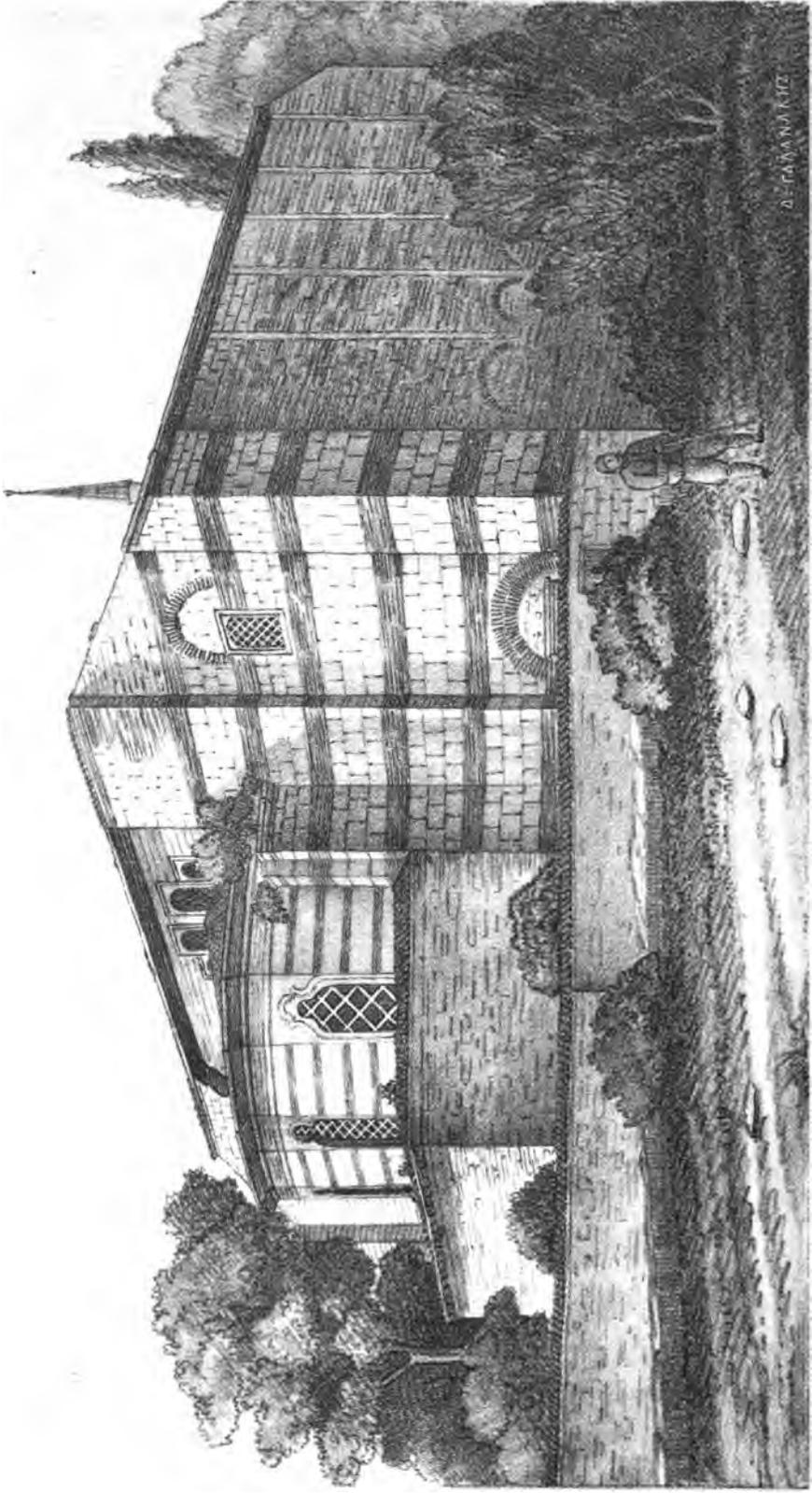
0

-

-

0

0

ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΣΤΟΥΔΙΟΥ. | ΜΙΡΑΧΟΡ ΜΕΣΤΙΖΗΔΙ.

ἐκ τῶν ὁποίων εἰς «κράτηρ ἱασις» ἀφιερῶθη τῷ ναῷ ὑπὸ τῆς Ἁγίας δεσποίνης Κυράς Ὑπομονῆς, ἣτις ἀνήγειρε τὴν μονὴν τοῦ Παντοκράτορος· δεκατέσσαρας δίσκους καὶ ποτήρια, ἕξ λαβίδας, ἕξ ἀστερίσκους ἀργυροῦς, τῶν ὁποίων οἱ τρεῖς ἦσαν ἐκ Ῥωσσίας, τέσσαρα μανουάλια τῆς εἰσόδου, δεκαεξήκοντα ῥιπίδια, ὀκτώσταυροὺς ἀργυροῦς καὶ χρυσοῦς, ἐγκλείοντας τεμάχια τιμίων ξύλων, καὶ κεκοσμημένους διὰ μάρμαριτῶν, χρυσοῦ καὶ ἀργύρου· τέσσαρας ἀέρας, εἰκοσιεξήκοντα ποτηροκαλύμματα καὶ τέσσαρα δικανίγια πατριαρχικά. Πρὸς τούτοις εἰκόνας τινάς, ἱμάτια ἀρχιερατικά, καὶ τινα λείψανα ἁγίων, διαφυγόντα τοὺς ἄρπαγας σταυροφόρους.

Εἶπον ἀνωτέρω, περιγράφων τὰς συλλήσεις τῶν Λατίνων, τῷ 1204ῳ, ὅτι ἀφῆρσαν ἀπὸ τῆς Ἁγίας Σοφίας, τὰ πλεῖστα αὐτῆς σκευὴ χρυσαῖ καὶ ἀργυρᾶ, καθὼς καὶ πάμπολλα λείψανα. Ἐκ τούτων τινὰ ἦσαν τεμάχια τοῦ σταυροῦ, ἀπολεσθέντα ἐν Γαλλίᾳ τῷ 1192ῳ, τεμάχιον τοῦ λίθου τοῦ Ἁγίου Τάφου σωζόμενον εἰσέτι ἐν τῇ πόλει ταύτῃ· πρὸς τούτοις, θυμιατήριον Ἑλλητικόν, ὁ βραχίων τοῦ Ἁγίου Σίμωνος, καὶ ὁ τοῦ Ἁγίου Κλήμεντος. Τὰ ἀκόλουθα λείψανα τῶν Ἁγίων Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, Πέτρου, Ἀνδρέου, Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος, Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζοῦ, Νικολάου, Λουκίας, Αἰκατερίνης, Βαρβάρας καὶ τινων ἄλλων, ἀπωλέσθησαν· τοῦλάχιστον ἀγνωστός εἶναι μέχρι τῆς σήμερον ἡ τύχη αὐτῶν¹⁾.

Ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας μετεβλήθη εἰς τέμενος, εὐθὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν. Ὁ κατάκτητῆς καθάρισας ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν τὴν ἐκκλησίαν, ἐτέλεσεν ἐκεῖ κατὰ πρῶτον τὴν προσευχὴν τῆς Παρασκευῆς, τῇ 1ῃ Ἰουνίου 1453. Ἀνήγειρε πλινθόκτιστον μιναρὲν καὶ σχολεῖον.

Οἱ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ναοῦ δύο μέγιστοι λαμπαδοφόροι, ἀφηρέθησαν ἀπὸ ναῶν καθολικῶν τῆς Οὐγγαρίας καὶ ἐστήθησαν ἐδῶ ὑπὸ τοῦ Σουλεϊμάν τοῦ μεγάλου τῷ 1526ῳ. Οἱ μαρμάρινοι πίθοι παρὰ τὴν εἰσοδὸν τοῦ ναοῦ, εἰν' ἔργα Μουράδ τοῦ Τρίτου²⁾.

Μονὴ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ,

ἢ Μονὴ τοῦ Στουδίου.

Νῦν, Μιραχὲρ μεστζηδί³⁾.

Ἡ ἄλλοτε ἐπιφανεστάτη αὕτη μονή, ἡ ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν γραμμάτων τοσοῦτω μοχθήσασα, καλουμένη μονὴ τοῦ Στουδίου, τοῦ Στουδίτου, τῶν

¹⁾ Riant, σελ. 478. ²⁾ Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 4. ³⁾ Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 496.

Στουδίων ¹⁾, κείται ἐπὶ τῆς εὐωνύμου πλευρᾶς τῆς μεγάλης λεωφόρου τῆς Ψαμάθου, ὀλίγα βήματα πρὸς νότον τοῦ αὐτόθι Ἀγίου Κωνσταντίνου ²⁾. Μολονότι ἐτιμᾶτο ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν Βυζαντινῶν καλεῖται ὡς ἐπιτοπολὺ, ἡ μονὴ τοῦ Στουδίου. Κατὰ τὸν Θεοφάνην τὸν ἱστορικόν ³⁾, ὁ Στούδιος τῷ 447ω « ἐκτίσσε τὸν ναὸν τοῦ Προδρόμου, καὶ μοναχοὺς τῶν Ἀκοιμήτων, ἐν αὐτῷ κατέστησε » ⁴⁾. Πλανᾶται, νομίζω, ὁ ἱστορικὸς οὗτος, γράφων ὅτι ἰδρύθη ἡ μονὴ αὕτη τῷ 447ω, διότι ὁ Κωδινός ⁵⁾, ἂν καὶ πολλῶν αἰῶνων μεταγενέστερος, ὀρθῶς λέγει ὅτι ἡ μονὴ τοῦ Στουδίου, ὡς καὶ ἡ μονὴ τῆς Χώρας ἦσαν τὸ πάλαι ἔξω τῶν τειχῶν. Ἐπομένως ὑπῆρχον ἀμφότεραι πρὸ τῆς κτίσεως τῶν Θεοδοσιακῶν τειχῶν ἀνεγερθέντων τῷ 413ω ⁶⁾. Τοιαύτας ἀντιφάσεις συχνότατα ἀπαντῶμεν εἰς τὰ συγγράμματα τῶν Βυζαντινῶν. Ἐκ τῶν λόγων τοῦ Κωδινοῦ εἰκάζω, ὅτι τὴν μονὴν ταύτην ἀνίδρυσεν πρῶτος ὁ Στούδιος, ὅστις μετὰ τινῶν ἄλλων ἐπισήμων ἀνδρῶν ἐκλήθη ἐκ Ῥώμης εἰς τὸ Βυζάντιον ἀπὸ τὸν μέγαν Κωνσταντῖνον ⁷⁾, καὶ « οἵτινες οἴκους ναοὺς καὶ ξενῶνας ἀνήγειραν ». Ἡ μετὰ τὸν Κωνσταντῖνον ἱστορία τῆς Κ/πόλεως, μνημονεῦει πολλὰ κτίρια ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν τούτων ἀνεγερθέντα ⁸⁾. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Σουίδα, ὁ Στούδιος ἀνήγειρε τὴν περιβόητον μονὴν ταύτην, καθολικὴν ἐκκλησίαν οὖσαν πρότερον, καὶ ἡ ὁποία κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς, διέτρεφε χιλίους μοναχοὺς ⁹⁾.

Τὰ ἐγκαίνια τῆς μονῆς ταύτης, ἐτελοῦντο μετὰ μεγάλης πομπῆς τῇ 19ῃ Ἰουλίου.

Τῷ 790ω ἀπεβίωσεν ὁ πατριάρχης Ταράσιος, καὶ τῇ Κυριακῇ τοῦ Πάσχα, ἐχειροτονήθη Νικηφόρος ὁ ἀσηκρήτις ¹⁰⁾. Δύω ἡγούμενοι τῆς μονῆς, ὁ Πλάτων καὶ ὁ Θεόδωρος ¹¹⁾, ἀντετάχθησαν κατὰ τῆς ἐκλογῆς τοῦ νέου πατριάρχου, λέ-

1) Ἰωήλου Χρονογρ., σελ. 65. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 22. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 747. Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 487, 539. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 384, 857. Δέων ὁ Γραμ., σελ. 119, 279. Μ. Ἀτταλιώτης, σελ. 270. 2) « Τὴν τῆς Χρυσείας πύλην εἰσήλθεν ὁ βασιλεὺς . . . μέχρι μὲν οὖν τῆς τοῦ Στουδίου μονῆς ἀπελθών. » Γ. Ἀκροπολίτης, σελ. 197. 3) Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 175. « καταλαβόντος διὰ τῆς Χρυσῆς πύλης τὸν τοῦ Προδρόμου ναὸν, ὃν ἐδείματο Στούδιος. » Γενεσίου ἱστορ. σελ. 6. 4) Ἀκοιμηταὶ ἐκαλοῦντο οἱ καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν καὶ νύκτα ψάλλοντες καὶ ἱεουργοῦντες μοναχοί. Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 892. « ἄληκτος ὑμνολογία. » C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 151.

5) Γ. Κωδινός, σελ. 121. 6) Τὴν γνώμην τοῦ Θεοφάνους παραδέχεται ὁ Κ. Σκαρλάτος Βυζάντιος. Κ/πολις, Τόμ. Α'. σελ. 306. 7) Μ. Γλυκᾶς, σελ. 463. 8) Γ. Κωδινός, σελ. 99. 9) « Κατὰ τὸν θεῖον τοῦ Προδρόμου νεῶν, ὃν ὁ Στούδιος ἐκ βάρων ἀνήγειρε. » Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 18, 63. Συναξ. Δεκ. 29. Γ. Κωδινός, σελ. 102. Θεοφάνης, Τόμ. Β'. σελ. 388. Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 905. 10) Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 747. Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 34, 557. 11) Τὸν βίον τοῦ Ἀγίου Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, ἱστο-

γοντες ὅτι «μὴ δεῖν ἀπὸ λαϊκῶν, ἀθρόως εἰς ἐπισκοπὴν ἀνατρέχειν». Ὁ δὲ βασιλεὺς, ἀγανακτήσας κατὰ τῶν ἀπειθούντων μοναχῶν, ἐμελέτα ἵνα καταλύσῃ τὴν μονὴν, ἐν τῇ ὁποία τότε ἐνησκούντο ἑπτακόσιοι μοναχοὶ ὑπὸ τὴν ἡγουμενίαν τοῦ αὐτοῦ Θεοδώρου. Οἱ φίλοι δὲ τοῦ ἀναγορευθέντος πατριάρχου, ἐπέμενον λέγοντες, ὅτι ἡ χειροτονία τοῦ πατριάρχου Νικηφόρου, δὲν ἦτο «πρᾶγμα ξένον τῆς ἐκκλησίας καὶ προσφάτως ἐπινοηθέν»¹⁾).

Μικρὸν μετὰ ταῦτα, ὁ βασιλεὺς προσκαλέσας τὸν πατριάρχην, τοὺς συμβούλους αὐτοῦ καὶ μητροπολίτας, ἐβουλεύετο περὶ εἰρήνης μετὰ τοῦ Κρούμου βασιλέως τῶν Βουλγάρων, λεηλατοῦντος πᾶσαν τὴν ἀπὸ Κ/πόλεως μέχρις Ἀδριανουπόλεως χώραν. Τινὲς δὲ μετὰ τοῦ ἡγουμένου Θεοδώρου, ἀντέστησαν κατὰ τῆς μελετωμένης εἰρήνης, καὶ τοσαύτη ἡ ἰσχὺς τῶν μοναχῶν τοῦ Στουδίου, ὥστ' ἐματαιώθησαν πάντα τὰ περὶ εἰρήνης βουλευόμενα τοῦ βασιλέως καὶ τῶν κληρικῶν αὐτοῦ συμβούλων. Ἐνεκα τούτων ὄλων, ὁ Θεόδωρος καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης, μεθ' ὄλων τῶν ἐν τῇ μονῇ ἐνασκουμένων μοναχῶν, ἀναφανδὸν ἀπέσχισαν ἑαυτοὺς ἀπὸ τὴν κοινωνίαν τοῦ πατριάρχου Νικηφόρου²⁾).

Ἐρχομαι εἰς ἄλλα ἐπίσημα συμβάντα τοῦ Βυζαντίου, ἐκ τῶν ὁποίων καταφαίνεται ἡ σοφία καὶ ἀρετὴ τῶν ἐνασκουμένων ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ, καλουμένη, «περιφανὲς καὶ περιδοξὸν τῆς ἀρετῆς παιδευτήριον». Ἐν ταῖς ἱεραῖς καὶ συνοδικαῖς συνελεύσεσι τῶν ἐν Βυζαντίῳ κληρικῶν καὶ μοναχῶν, «πρῶτον μὲν γὰρ πάντων, τὸν ἀρχιμανδρίτην τῶν Στουδίου καὶ ὁ χρόνος κατέστησε, καὶ τὸ δίκαιον αὐτό»³⁾).

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ εἰκονομάχου Θεοφίλου, ἀνέλαβε τὰ σκήπτρα τῆς βασιλείας, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Μιχαὴλ⁴⁾ ὁ μεθυστής, μετὰ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Θεοδώρας.

ροῦσι τὰ Συναξάρια τῇ 11ῃ Ἰουλίου. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 608. Δέων ὁ Γραμ., σελ. 209, καλεῖ τὸν Θεόδωρον «ἐνθερμον τῆς ὀρθοδοξίας πρόμαχον.» Πρβ. καὶ σελ. 226.

¹⁾ «Ἀπέσχισαν δὲ τοῦ Πατριάρχου τῆς κοινωνίας, ὁ τοῦ Στουδίου ἡγούμενος καὶ λοιποί.» Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 26, 34, 36. ²⁾ Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 36. Θεοφάνης, Τόμ. Β'. σελ. 557. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 608. Συμεὼν ὁ Μεταφρ. Τόμ. Β'. σελ. 29. «Θεόδωρος ὁ θερμὸς τῆς ὀρθοδοξίας πρόμαχος, τοῦ Στουδίου ἡγούμενος.» Δέων ὁ Γραμ., σελ. 209. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 534. Ὁ βίος τοῦ Θεοδώρου εὑρίσκεται ἐν τῷ 99ῳ τόμῳ τῆς πατρολογίας τοῦ Migne. ³⁾ C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 104. «ἦν δὲ τις Δοσίθεος ἐν τῇ τοῦ Στουδίου μονῇ τὴν ἀσκησιν μετιῶν, ὃς ἐκ Βενετικῶν ἔλκειν τὸ γένος. . . ἐλέγετο.» Νικ. Χωνιάτης, σελ. 529. Οἱ δύο υἱοὶ τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, ὁ Ἰσαάκιος καὶ ὁ Ἰωάννης, χάριν ὑγιούς ἀνατροφῆς, διὰ τινὰ καιρὸν διέμειναν ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ τοῦ Στουδίου, «ἵνα καὶ πρὸς ἀρετὴν ἐπαλείφοντο τῇ μιμῆσει τῶν ἀρίστων ἀνδρῶν.» Νικ. Βρυέννιος, σελ. 18. ⁴⁾ Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 139. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 544, 546, 551. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 22. Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Δ'. σελ. 566.

Ἐπιτρόπους τοῦ νεαροῦ βασιλέως διώρισεν ἐν τῇ διαθήκῃ αὐτοῦ ὁ Θεόφιλος, τὸν μάγιστρον Μανουὴλ καὶ τὸν πατριχίον Θεόκτιστον¹⁾. Ἄμα τῇ τελευτῇ τοῦ Θεοφίλου, ἡ σύζυγος αὐτοῦ Θεοδώρα, ἀείποτε σεβομένη τὰς εἰκόνας, ἤρχισε μελετῶσα τὴν ἀναστήλωσιν αὐτῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Τὴν αἵρεσιν ὁμως ταύτην, ἀρχίσασαν τῷ 709ω²⁾, ἠσπάζοντο οἱ πλείστοι ἐκ τῆς συγχλήτου καὶ ἱεῤῥας συνόδου, καὶ αὐτὸς ὁ πατριάρχης· οἱ δὲ Στουδίται, θαρραλέως προμαχοῦντες ὑπὲρ τῆς λατρείας τῶν εἰκόνων, καὶ τούτων ἕνεκα διωκόμενοι καὶ προφανῶς προπηλακιζόμενοι, ἐπάλειον κατὰ τῆς αἵρέσεως ταύτης μετὰ πολλῆς παρρησίας. Τὰ παθήματα πολλῶν εἰκονοφίλων Χριστιανῶν, σχολοπισθέντων καὶ ἀναιρεθέντων³⁾ καθ' ὅλην τὴν μακροχρόνιον βασιλείαν τῶν καλουμένων εἰκονομάχων βασιλείων, οὐδέποτε ἐφόβιζον τοὺς ἀτρομήτους τούτους μοναχοὺς.

Μανουὴλ, ὁ ἐπίτροπος τοῦ νέου Μιχαήλ, ἠσθένησε, καὶ ἐματαιώθη πᾶσα ἱατρικὴ τέχνη. Ἐν ὥρᾳ θανάτου προσήλθον εἰς τὸν ἀγωνιῶντα μάγιστρον, μοναχοὶ ἀπὸ τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου, καὶ παρὰ τὴν κλίνην αὐτοῦ ἰστάμενοι, εὐηγγελίζοντο τῷ ἀσθενεῖ, ζωὴν καὶ ἀνάρρωσιν⁴⁾. Ὁ ἀσθενῶν κατ' ἀρχὰς ἐταλαντεύετο· βλέπων δὲ τοὺς μοναχοὺς ἐπιμένοντας καὶ οὐδόλως διστάζοντας εἰς τὴν παρὰ Θεοῦ ἀποκαλυφθεῖσαν αὐτοῖς πρόρρησιν, καὶ ἐκ τῶν λόγων τῶν μοναχῶν παραμυθούμενος, λέγει· «καὶ πῶς ἔσται μοι τοῦτο, ὧ θεοὶ πατέρες; . . . ἐγὼ δὲ κείμαι τεταρχειυμένος καὶ σκελετός, ἐν οὐδενὶ διαφέρων ἐτέρῳ τῶν τεθνηκότων, ἢ μόνῳ τῷ ἀναπνεῖν». Ἀπεκρίθησαν οἱ μοναχοί· «εἰ γοῦν σπουδάσαι ἀναρρωσθεῖς τὴν τῶν εἰκονομάχων ἀποσθέσαι πυρκαϊάν, καὶ τὰς ἱεῤῥας εἰκόνας κατὰ τοὺς παλαιοὺς καὶ πατριχοὺς θεσμοὺς ἀναστηλῶσαι, εὐαγγελιζόμεθά σου τὴν ζωὴν». Εἶπον καὶ ἀνεχώρησαν.

Ἀναρρώσαντος τοῦ Μανουὴλ, κατὰ τὴν πρόρρησιν τῶν μοναχῶν τοῦ Στουδίου, δὲν ἠμέλησε τοὺς λόγους αὐτῶν, ἀλλὰ παρεκίνει παντοίοις τρόποις τὴν Θεοδώραν ἰν' ἀναστηλώσῃ τὰς εἰκόνας. Ἡ Θεοδώρα, ἐνθερμος ἀπ' ἀρχῆς εἰκονολάτρις, ἐφοβεῖτο οὐχὶ μόνον τὸν λαὸν ἀλλὰ καὶ τὸν κληρὸν, τὸν ἀποδεχόμενον τῆς εἰκονομαχίας τὰ δόγματα. Ἐλεγε δὲ τῷ Μανουὴλ, ὅτι ὁ ἀποβιώσας

¹⁾ Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 139. Μ. Γλυκάς, σελ. 544, 546, 554. ²⁾ «Τούτῳ τῷ ἔτει (6247—709. Μ. Χ.) ἤρξατο ὁ δυσσεβῆς βασιλεὺς Λέων τῆς κατὰ τῶν εἰκόνων καθαιρέσεως λόγον ποιῆσθαι.» Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 624. «Λέων, ὅστις παρευθὲς τῆς ἀναγορεύσεως αὐτοῦ τὰς τιμίας καθελὼν εἰκόνας, ἠμαύρωσε τὸ τῆς ἐκκλησίας κάλλος.» Συμ. ὁ Μεταφρ. Τόμ. Β'. σελ. 25. Κωνστ. Μανασσῆς, στίχ. 4489. ³⁾ Συναξ. Νοεμβρίου 28· «πολλοὶ τε κληρικοὶ καὶ μονασταὶ καὶ εὐλαβεῖς λαϊκοὶ, ὑπερεκινδύνευσαν τοῦ ὀρθοῦ τῆς πίστεως λόγου, τὸν μαρτυρικὸν ἀναδησάμενοι στέφανον.» Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 630. Λέων ὁ Γραμ., σελ. 149. Νικ. Γρηγοῤῥας, Τόμ. Α'. σελ. 174. Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Β'. σελ. 642, 643. Π. Γύλλιος, σελ. 297. ⁴⁾ «Καὶ γὰρ ἦν αὐτῷ πῖστις οὐκ ἀγενῆς πρὸς αὐτούς.» Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 148. Γενεσίου ἱστορ., σελ. 78, 79.

σύζυγος αὐτῆς Θεόφιλος, οὐδὲν ποτὲ πράξας ἄνευ συνέσεως, ἠσπάζετο τὴν εἰκονομαχίαν, καὶ ὅτι ἄδικον ἤθελεν εἶσθαι, νὰ πράξῃ τι κατὰ τῶν φρονημάτων τοῦ ἀποθανόντος συζύγου. Ὁ Μανουὴλ τέλος εἶπε τῇ Θεοδώρα, ὅτι μὴ ἀναστηλουμένων τῶν εἰκόνων, οὐχὶ μόνον κινδυνεύει ἡ ζωὴ αὐτῆς καὶ τοῦ βασιλέως Μιχαήλ, ἀλλὰ θέλει ἀπολέσει καὶ τὸ κράτος αὐτό. Συνήθροισε τέλος ἡ Θεοδώρα, πάντας τῆς συνόδου καὶ τῆς συγκλήτου τοὺς ἐπὶ συνέσει καὶ λόγῳ διαπρέποντας, καὶ μετὰ πολλοὺς λόγους καὶ μαρτυρίας ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν, ἀνεστηλώθησαν αἱ εἰκόνες. Ὅσοι ἐπέμενον ἐν τῇ προτέρῃ τῆς εἰκονομαχίας πλάνῃ, καὶ αὐτὸς ὁ πατριάρχης, καθηρέθησαν καὶ ἐξωρίσθησαν ἐκ τῆς πόλεως.

Εἰς μνήμην δὲ τῆς ἀναστηλώσεως τῶν εἰκόνων ἐν Κ/πόλει, γενομένης διὰ τῆς ἐπιμονῆς τῶν περιδόξων μοναχῶν τῆς μονῆς ταύτης τοῦ Στουδίου, ἐπιτελεῖ ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία τὴν ἑορτὴν τῆς Ὁρθοδοξίας, τῇ πρώτῃ Κυριακῇ τῶν νηστείων¹⁾.

Ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου, ἀνέβησαν ἐκ τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου, ὁ Ἄντωνίος καὶ ὁ Ἀλέξιος καθηγούμενοι τῆς αὐτῆς μονῆς²⁾.

Κατὰ τὸν ἐνδέκατον αἰῶνα, ὁ Μιχαήλ καὶ ὁ θεῖος αὐτοῦ, διαφυγόντες τὴν ὀργὴν τοῦ λαοῦ κατέφυγον εἰς τὴν μονὴν τοῦ Στουδίου. Ἐδῶ συνήλθεν ὁ λαός, πνέων ἐκδίκησιν διὰ τοὺς ἐν τῷ παλατίῳ ἀναιρεθέντας συμπολίτας. Ὡς ἤκουσαν τὰς φωνὰς τοῦ ἔξω μαινομένου ὄχλου, κατέφυγον οἱ ἄνω πρόσφυγες εἰς τὰ ἄδυτα τῆς μονῆς. Ὁ λαός, οὐδόλως εἰσακούων τὰς παρακλήσεις τῶν μοναχῶν, οὐδόλως σεβόμενος τὴν ἱερότητα τοῦ ἀσύλου, εἰσῆλθε διὰ τῆς βίας εἰς τὸν ναόν, καὶ ἀφαρπάσαντες αὐτοὺς ἐκ τοῦ ἱεροῦ, ἔσυραν « διὰ τῆς ἀγορᾶς, διὰ τῶν ποδῶν », καὶ φέροντες αὐτοὺς ἐν τόπῳ, ἄνω τῆς Περιβλέπτου μονῆς καλουμένῳ Σίγμα, ἀπετύφλωσαν ἀμφοτέρους, καὶ μετὰ τῶν συγγενῶν ἐξώρισαν ἐκ τῆς πόλεως³⁾.

¹⁾ Γενεσίου Βασιλείαι, σελ. 78, 72· « τῇ Κυριακῇ ταύτῃ καὶ πρώτῃ τῶν νηστείων, ἡ τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία ἑορτάζειν παρέλαβε τὴν Ὁρθοδοξίαν, ἥτοι τὴν ἀναστήλωσιν τῶν σεπτῶν καὶ ἁγίων εἰκόνων, γενομένην παρὰ Μιχαήλ βασιλέως καὶ Θεοδώρας τῆς τούτου μητρὸς καὶ τοῦ ἁγίου Μεθοδίου Πατριάρχου Κ/πόλεως. » Μ. GlOS. λέξ. ὀρθοδοξία. Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 90, 149. Κωδ. Κουροπ., σελ. 345. Μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν τῶν εἰκόνων, τὰ βιβλία τῶν εἰκονομάχων ἢ ἐκάησαν, ἢ ἐφυλάττοντο ἐν τῷ πατριαρχείῳ. Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Β'. σελ. 585. Ἄτυχῶς, οὐδεμία τοιαύτη συγγραφή διεσώθη. ²⁾ Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 414, 479.

« Ἄντωνίος τις εὐλαβὴς ὁ Στουδίτης

Ἄρχιθύτης πέφηνε τῆς Βυζαντίδος. » Ἐφραίμιος, στίχ. 40,065. Μνημονεύει μετ' ὀλίγον ἐν στίχ. 40,080 καὶ τὸν πατριάρχην Ἀλέξιον, ἄλλοτε ἐκκλησιάρχην τῆς μονῆς ταύτης. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 579. Ἰωήλου Χρονογρ., σελ. 60. Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Β'. σελ. 20. ³⁾ Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 539. Γ. Κωδινός, σελ. 156. Ἰωήλου Χρονογρ., σελ. 62, 65. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 594. Ἐφραίμιος, στίχ. 3089. Μ. Ἀτταλιώτης, σελ. 17.

Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ κατέφυγεν ὁ βασιλεὺς Ἰσαάκιος ὁ Κομνηνός, «πᾶσαν ὑπακοὴν πρὸς τὸν ἐν τῇ μονῇ ἡγεμονεύοντα ἐνδεικνύμενος, ὡς καὶ θυρωρὸς γενέσθαι», καὶ ἐδῶ ἀπεβίωσε ¹⁾.

Τὴν μονὴν ταύτην ἐρημωθεῖσαν ὑπὸ τῶν Λατίνων καὶ «μηλόβοτον πρὸ πολλοῦ», ἀνεκαίνισε Μιχαὴλ ὁ Ἀνδρόνικος, ἐπιθέσας νέον ὄροφον, καὶ περιφράξας ἅπαντα τὸν περίβολον, χάριν τῶν ἐκεῖσε ἐνασκουμένων μοναχῶν, «οὐδὲν ἢ μικρόν τοῦ παλαιοῦ χαρακτῆρος ἀποδέον ἐκεῖνου».

Ἐκ τοῦ ναοῦ τούτου ἀφῆρσαν οἱ σταυροφόροι, μέρος τῆς χάρας καὶ τὸ πρόσωπον τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, καθὼς καὶ τὸν βραχίονα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Ταῦτα πάντα ἀπωλέσθησαν ²⁾.

Τῇ 29ῃ Αὐγούστου, μνήμη τῆς ἀποτομῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, ἀπῆρχοντο οἱ βασιλεῖς, ἐν μεγάλῃ πομπῇ, εἰς τὴν μονὴν τοῦ Στουδίου. Τοῦ καιροῦ συγχωροῦντος, ἀπέπλεον ἀπὸ τὴν ἀποθάβραν τοῦ Βουκολέοντος, πρὸς τὸν ὄρμον πλησίον τῆς μονῆς. Ἀπὸ πρώτας, πᾶσα ἡ Σύγκλητος περιέμενε τοὺς βασιλεῖς ἐν τῇ μονῇ. Οἱ μὲν μάγιστροι πατριῖκοι καὶ πάντες οἱ ἐν τέλει, περιέμενον ἔξω τῆς πρὸς θάλασσαν πύλης. Πολλοὶ ἄλλοι φιλοθεάμονες συνηθροίζοντο ἐν τῷ ὄρμῳ, ὅπου προσωρμίζετο ὁ βασιλικὸς δρόμων. Οἱ δὲ ἡγούμενοι καὶ προεστῶτες τῆς μονῆς, ἴσταντο στιχηδὸν δεξιᾶ καὶ ἀριστερᾶ ἀπὸ τοῦ ὄρμου μέχρι τῆς πύλης. Οἱ βασιλεῖς ἀποβάντες τοῦ δρόμωνος, ἀνῆρχοντο τὴν πρὸ τῆς πύλης ἀνοδὸν, προπορευομένων τῶν ἡγουμένων καὶ προεστῶτων τῆς μονῆς, μετὰ θυμιατοῦ καὶ κηρῶν. Τῶν βασιλέων πλησιαζόντων τὴν πύλην, οἱ παρ' αὐτὴν ἰστάμενοι ἀξιωματικοὶ τῶν ἀνακτόρων, ἐπιπτον προσκυνοῦντες, καὶ ἐγειρόμενοι ἠκολούθουν τοὺς βασιλεῖς ἀνερχομένους διὰ τοῦ δεξιοῦ μέρους τοῦ νάρθηκος. Ἐκεῖ περιβαλλόμενοι τὰ χρυσοκέντητα ἐνδύματα, ἤπτον κηροῦς καὶ εἰσῆρχοντο εἰς τὸν ναὸν μετὰ τῶν ἱερέων. Ἀρχομένης τῆς λειτουργίας, ἐλάμβανεν ὁ πρῶτος βασιλεὺς ³⁾ θυμιατὸν ἀπὸ τὸν πραιπόσιτον, καὶ ἐθυμία δεξιᾶ τοῦ βήματος, ὅπου ἐπρόκειτο τοῦ Προδρόμου ἡ ἁγία χάρα ⁴⁾. Ἐξερχόμενοι τῆς ἐκκλησίας, ἐπρογεύοντο μετὰ τινων προσκεκλημένων ἀρχόντων, διακονούντων ἐπὶ τοῦ προγεύματος τῶν προεστῶτων τῆς μονῆς. Μετὰ ταῦτα ἀπῆρχοντο εἰς τὰ βασίλεια κατὰ τὴν αὐτὴν τῆς

¹⁾ Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 648. Ἐφραίμιος, στίχ. 3279. Μ. Ἀτταλιώτης, σελ. 69. Ἰωήλου Χρονογρ., σελ. 64, 65. Μ. Γλυκάς, σελ. 603. «Τούτῳ τῷ ἔτει (627) ἐτελεύτησε Βῶνος ὁ . . . μάγιστρος, καὶ ἀπετίθη τὸ λείψανον αὐτοῦ εἰς τὸ σεπτὸν μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου . . . τοῦ Στουδίου, πλησίον τῆς Χρυσῆς πόρτας.» Χρον. Πασχ. Τόμ. Α'. σελ. 726. ²⁾ Ν. Γρηγοράς, Τόμ. Α'. σελ. 190. Riant, σελ. 178. ³⁾ Γνωστὸν εἶναι ὅτι πολλάκις δύο βασιλεῖς συνεβασίλευον ἐν Βυζαντίῳ. ⁴⁾ «Ἡ τιμία κεφαλὴ τοῦ τιμίου Προδρόμου καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου ἤχθη ἐν Κ/πόλει. . . ἦν καὶ ἐν τῷ τοῦ Προδρόμου ἀπέθετο ναῶ.» Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 562, 563. Κ. Πορφυρογέννητος, Τόμ. Α'. σελ. 562, 563.

πρσελεύσεως τάξιν, καὶ διὰ τῆς αὐτῆς πύλης, συνοδευόμενοι ἀπὸ τοὺς ἀξιωματικούς καὶ ἡγουμένους τῆς μονῆς μέχρι τοῦ ὄρμου.

Πλείοτερα περὶ τῆς μονῆς ταύτης, κατεχώρισεν ἐν τῷ πονήματι αὐτοῦ ὁ κ. Σκαρλάτος Βυζάντιος¹⁾.

Ἡ πρὸς ἀνατολὰς τῆς μονῆς ταύτης παράλιος πύλη, διὰ τῆς ὁποίας ἀνήρχοντο οἱ βασιλεῖς εἰς τὴν μονήν, καλεῖται νῦν, πύλη τῶν ῥοῶν²⁾, καὶ παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς, Ναρλῆ-καπῆ, ἔνεκα τῶν ἐκεῖ φυομένων ῥοῶν πολυπληθῶν μέχρι τῆς σήμερον, καὶ ὄχι, ὡς λέγει ὁ Δουκᾶγγιος, ὅτι ἐδῶ προσωρμίζοντο τὰ ἐκ τοῦ Αἰγαίου πελάγους πλοιάρια τὰ κομίζοντα ῥόδια, καὶ ἐκ τούτου ἡ ἐπωνυμία τῆς πύλης ταύτης³⁾. Εἰκάζω ὅτι ἦτο πύλη ἰδίᾳ τῆς μονῆς ταύτης, καθὼς εἶχον ἐπὶ τῶν χερσαίων τειχῶν πύλας ἢ πυλίδας ἰδιαιτέρας, ἢ Ἁγία Καλλινίκη καὶ ἢ ἐκκλησία τῶν ἐννέα Ταγμάτων⁴⁾. Οὐδέποτε μνημονεύεται ἡ πύλη αὕτη ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν Βυζαντινῶν. Εἶναι στενοτέρα τῶν ἄλλων παραλίων πυλῶν, καὶ πολλὰ μέτρα ἄνω τῆς θαλάσσης, ἐνῶ ἅπασαι αἱ ἄλλαι παράλιοι πύλαι ἐπὶ τῆς Προποντίδος, μικρόν τι ὑψοῦνται ὑπεράνω τῆς θαλάσσης. Ἡ πρὸς τὴν θάλασσαν ἀθροδοσ, εἶναι στενὴ καὶ μέχρι σήμερον λίαν κατωφερῆς.

Πρὸς νότον τῆς πύλης ταύτης, ἐν τῇ ἔσω πόλει, ἡ γῆ ὑψοῦται. Ἐπὶ τοῦ παραλίου τείχους εἶναι πολλὰ κατὰ σειρὰν θύρετρα, διὰ τῶν ὁποίων οἱ μοναχοὶ ἐπέβλεπον τὴν Προποντίδα. Μέγα μέρος τοῦ πεδίου πρὸς νότον τῆς πύλης ταύτης, ἦτον, εἰκάζω, ὁ μέγας περίβολος τῆς μονῆς, πλήρης ἄλλοτε ξυλίνων οἰκιῶν⁵⁾. Διὰ τούτου διέρχεται ὁ σιδηροῦς δρόμος. Ἐξω τῆς ἄνω μνημονευθείσης πύλης, σώζεται εὐκτῆριον λίθινον Ἀρμενικόν, τιμώμενον ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, ἄλλοτε πιθανὸν μετόχιον ἢ παρεκκλήσιον τῆς μονῆς⁶⁾. Εἰσέτι ὀπισθεν τοῦ ναοῦ σώζεται κιστέρνα μετὰ εἰκοσιτριῶν κίωνων, ἀποθήκη σήμερον ἀχύρων. Ἐχει τὸ τέμενος πρὸς ἀνατολὰς ἐκτενὴ κῆπον, ἄλλοτε ἀπὸ τὴν κιστέρναν ταύτην ἀρδευόμενον. Ἐντὸς τῶν πλησίον κήπων, ἀνασκάπτονται πολλάκις μάρμαρα καὶ κίονες, λείψανα ἀρχαίων κτιρίων τῆς μονῆς.

Ἡ μονὴ αὕτη ἐπιφανῆς κατὰ τοὺς παρελθόντας αἰῶνας, εἶναι σήμερον ἐλεεινὸν ἐρείπιον. Μικρὸς περίκλειστος περίβολος εἶναι ἔμπροσθεν τοῦ νάρθηκος, τοῦ ὁποίου τὸν τοῖχον ὑποκρατοῦσι τέσσαρες λευκοὶ κίονες μετὰ κιονοκράνων καὶ

¹⁾ Κ/πολις, Τόμ. Α'. σελ. 306. ²⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 227. Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 310. «ἡ καλουμένη ποτὲ Παλαιὰ, καὶ προσεπιλεγόμενη τοῦ Προδρόμου.»

³⁾ C. Christ. Βιβ. Α'. σελ. 54. Ἐπίσης παράλογα εἶναι τὰ περὶ τῆς πύλης ταύτης γραφόμενα τοῦ Χάμμερ. C/polis, Τόμ. Α'. σελ. 115. ⁴⁾ Τοιαύτην παράλιον πυλίδα ἔχει καὶ ἡ μονὴ τῶν Ἁγίων Σεργίου καὶ Βάχχου. ⁵⁾ Ἐδῶ πιθανὸν ἦτο καὶ τὸ κοιμητήριον τῆς μονῆς, περὶ τοῦ ὁποίου λαλεῖ ὁ Γεώργιος Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 650. «ἐν τῷ κοιμητηρίῳ τῆς Στουδίου μονῆς.» ⁶⁾ Ἐπὶ τῇ πλησίον παραλίᾳ, σώζεται καὶ ἄγισμα τιμώμενον ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, ὅπου πολὺς λαὸς συρρέει τῇ 29ῃ Αὐγούστου.

ἐπιστηλίων κοσμημάτων ὠραιοτάτης τέχνης. Αἱ πυρκαϊαὶ ἠμαύρωσαν τὴν πολλὴν αὐτῶν καλλονήν¹⁾. Ἐντὸς τοῦ περιβόλου τούτου, σώζονται τεθραυσμένα μάρμαρα Βυζαντινά. Ὁ ἐσωτερικὸς ναὸς οὐδὲν σώζει, εἰ μὴ τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ σχῆμα. Οἱ δώδεκα κολοσσιαῖοι αὐτοῦ πορφυροὶ κίονες οἱ ὑποκρατοῦντες ἄλλοτε τὰ κατηχόμενα, ἅπαντες ἐκ τῶν πυρκαϊῶν κατέπεσαν καὶ ἀνηγέρθησαν ἄλλοι πλινθόκτιστοι, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἀγροῖκοι ἐργάται ἀπεμιμήθησαν τοῦ πορφυροῦ μαρμάρου τὴν ποικίλην χροιάν. Ἐπὶ τῶν τετραυπημένων καὶ ἐπικλινῶν κατηχουμένων, ὅπου οὐδεὶς σήμερον ἀναβαίνει, ἀράχλαι ἀνέτως πλέκουσι τοὺς ἰστοὺς αὐτῶν. Μόνον τὸ ἐπὶ τοῦ νάρθηκος καὶ τῆς βασιλικῆς πύλης κατηχούμενον σώζεται, ἐρειδόμενον ἐπὶ θόλων στερεῶν. Τὸ ἔδαφος τοῦ ναοῦ, κεκοσμημένον διὰ μαρμάρων ποικίλων, καλύπτουσι σανίδες ψίαθοι καὶ τάπητες. Ταῦτα ἔμαθον ἀπὸ τὸν φιλόφρονα Ὀθωμανὸν ἱερέα τοῦ ναοῦ τούτου. Ἀρχαῖα παράθυρα ἀπετειχίσθησαν. Ὅλον τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κτιρίου εἶναι ὑγρὸν καὶ σκοτεινότατον. Ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου τοῦ ναοῦ, ἐν μέτρον ἄνω τῆς γῆς, ἐντειχίσθη ἀναστρόφως ἐπιτάφιος ἐπιγραφή, δυσανάγνωστος τὴν σήμερον.

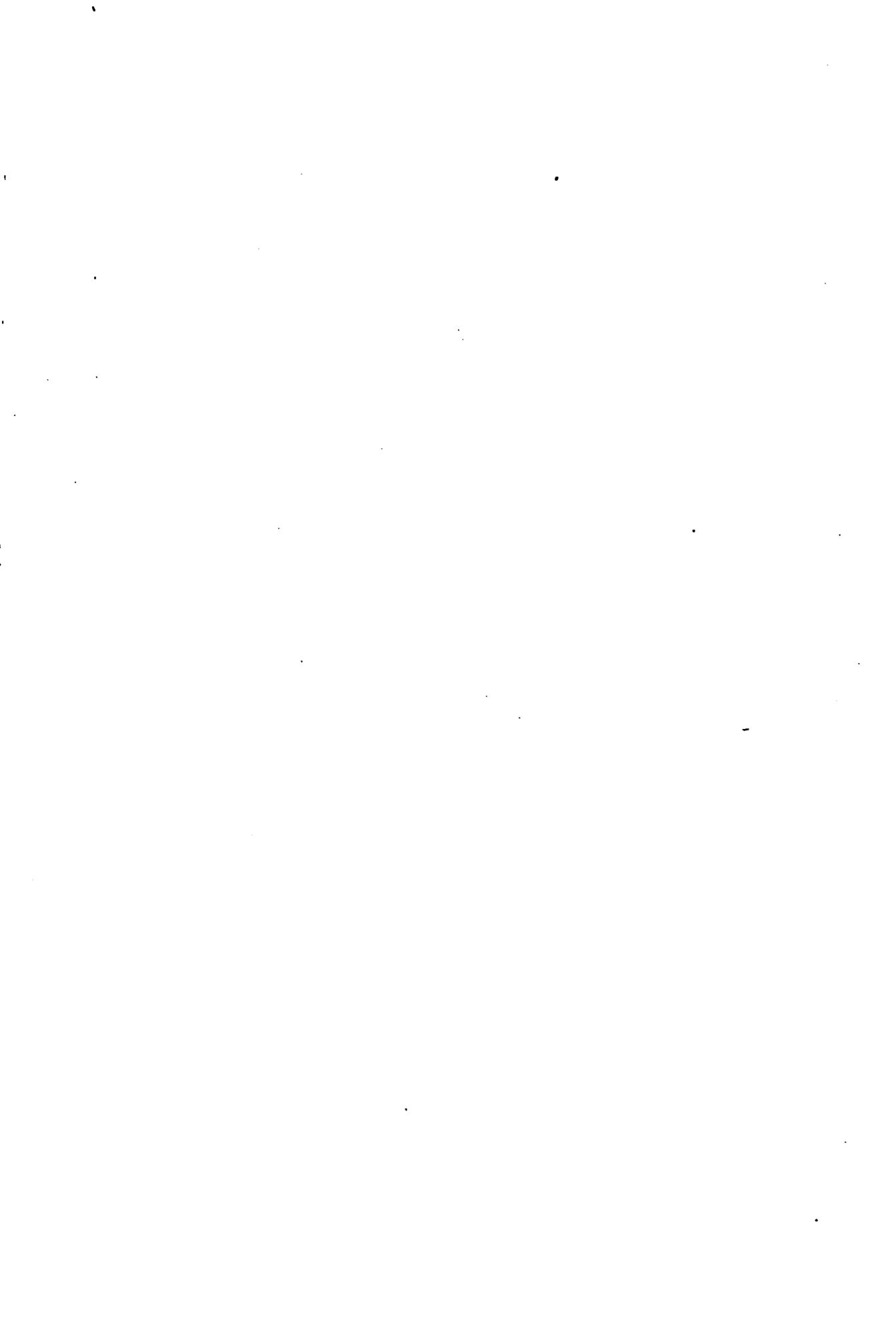
Τὸ μῆκος τοῦ ναοῦ τούτου, ἀπὸ τὴν βασιλικὴν πύλην, μέχρι τοῦ ἱεροῦ βήματος εἶναι Μ. 27, 32, τὸ πλάτος, Μ. 25, 28. Πλάτος τῶν κατηχουμένων, Μ. 5, 30, ὅθεν ὄλος ὁ χῶρος τοῦ ναοῦ, εἶναι περίπου 690 τετραγωνικὰ μέτρα.

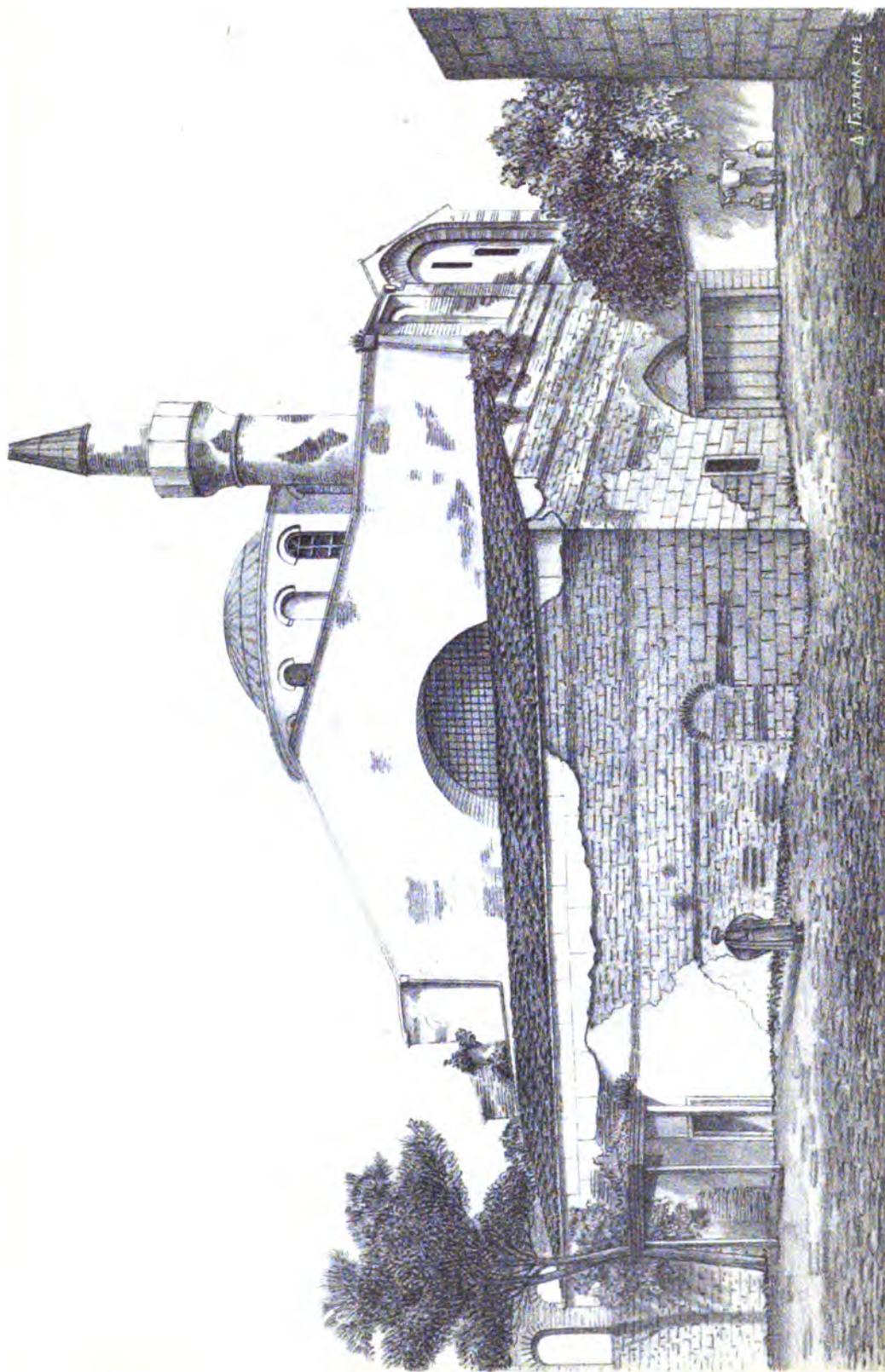
Ἡ ὄροφή τοῦ ναοῦ ἔγινε παρανάλωμα τοῦ πυρός ἐν τῇ μεγάλῃ πυρκαϊᾷ τοῦ 1782ου, ἀπὸ ἐνδύματα ἐκεῖσε κομισθέντα.

Τοιαύτη εἶναι σήμερον ἡ ἐπιφανὴς μονὴ τοῦ Στουδίου, τῆς ὁποίας οἱ λόγιοι μοναχοί, τοσαῦτα ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν πολιτῶν ἐπραξαν.

Ὁ ναὸς οὗτος μετεβλήθη εἰς τέμενος ἀπὸ τὸν Ἀλβανὸν Ἐλιάς βέην, ἱπποκόμον τοῦ Σουλτάνου Βεῖαζήδ, ἀφιέρωσαντα πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ, πολλὰ κτήματα. Ἀκολούθως ὁ Δεβλέτ Χάν, ἡγεμὼν Τάταρος ἐκ Κριμαίας, μετέβαλε τὸ τέμενος εἰς μονύδριον, καὶ οἱ αὐτοῦ ἀπόγονοι διαχειρίζονται τὰ εἰσοδήματα αὐτοῦ. Ὁ Σεῖδ Ἀλῆς ἀτυχῶς δὲν μνημονεύει τὸ ἔτος τῆς μεταβολῆς.

1) Si l'on en croit Ciampini, dans la première basilique de Saint-Pierre à Rome, les colonnes étaient couronnées par une architrave; il en est de même de l'église de Saint-Jean-Studius à Constantinople. Texier. L'Archit. Byz., σελ. 40.

ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΟΥΑΛΕΝΤΟΣ ?

ΚΑΛΕΝΔΕΡ ΧΑΝΕ ΤΖΑΜΙΙ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ.

ΑΙ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥΔΕ ΑΓΝΩΣΤΟΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ.

Περιέγραψα τὰς γνωστὰς Βυζαντινὰς ἐκκλησίας, χειραγωγούμενος ἀπὸ τὸν Δουκάγγιον καὶ τοὺς ἡμετέρους χωρογράφους, τὸν πατριάρχην Κωνστάντιον καὶ τὸν κ. Σκαρλάτον Βυζάντιον. Ὁ πατριάρχης ἐν τῇ περιγραφῇ τῶν ἐκκλησιῶν¹⁾, ὁμολογεῖ, ὅτι ὑπάρχουσι καὶ ἕτεραι ἐκκλησίαι μεταβληθεῖσαι εἰς τεμένη. Μὴ δυνάμενος ὁμῶς ἵνα μάθῃ τὰς ὀνομασίας αὐτῶν, ἀφίνει τούτων τὴν μελέτην εἰς ἄλλους.

Ἐν τῇ ἀκολούθῳ μελέτῃ τῶν μέχρι τοῦδε ἀγνώστων ἐκκλησιῶν, εἶμαι ὡς ναυτίλος ποντοπορῶν ἀνευ πυξίδος. Ἄν αἱ εἰκασίαι μου φανῶσιν εἰς τινὰς παράτολμοι, ὁμολογῶ, ὅτι ἀποδέχομαι μετ' εὐγνωμοσύνης, πᾶσαν παρατήρησιν καὶ ἐπίκρισιν, ἐκ τῶν ὁποίων ἅπαντες δυνάμεθα νὰ ὠφεληθῶμεν, διαφωτίζοντες αὐτῷ τὴν εἰσέτι ἀσαφῆ ἱστορίαν τῆς μεγαλοπόλεως ταύτης.

Καλενδὲρ χανέ τζαμιτ²⁾).

Ἦτοι, Τίμενος τῆς μονῆς τῶν Καλενδέρηδων.

Καλενδὲρ, καλοῦνται οἱ Δερβίσαι ὄπαδοι τοῦ Ἰσπανοῦ Ἀραβὸς Γιουσούφ ἐκ τῆς Ἀνδαλουσίας, οἱ καθαρὸι τὴν καρδίαν καὶ ἀμεμπτοὶ τὴν διαγωγὴν. Σήμερον, Καλενδὲρ καλοῦνται οἱ Δερβίσαι, οἱ ξυρίζοντες τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς καὶ τὴν γενειάδα³⁾. Ἐκ τῆς ἐπωνυμίας ταύτης εἰκάζω, ὅτι τὸ πάλαι ἡ ἐκκλησία αὕτη ἦτο μονὴ Βυζαντινὴ, τὴν ὁποίαν ἐσφετερίσθησαν οἱ Δερβίσαι οὗτοι.

Τὸ κτίριον τοῦτο κείμενον ἐν τῇ συνοικίᾳ τοῦ Σαχζαδὲ, καὶ πλησιέστατα τῆς νοτίου πλευρᾶς τοῦ ὕδραγωγοῦ τοῦ Οὐάλεντος, εἶναι λίαν ἡμελημένον. Τὸ λεπτὸν κονίαμα πανταχόθεν καταπίπτει· φυτὰ φύονται ἐπὶ τῶν τειχῶν τοῦ κτιρίου. Ἐν τῇ παντερῆμῳ ταύτῃ Ὀθωμανικῇ συνοικίᾳ, οὐδένα εὐρήξα πρόθυμον ἵνα

1) Κ/πολις, σελ. 114. 2) Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 166. 3) Καλενδὲρ, τάγμα Δερβισῶν. Ἄβρ. Μαλιάκα, Λεξικὸν Τούρκο-Ἑλληνικόν.

μέ εισάξη ἐν τῷ περιβόλῳ, ὅπως ἐκ τοῦ πλησίον ἐπισκεφθῶ τὸ κτίριον, πανταχόθεν ὑπὸ οἰκίων περικυκλούμενον.

Τὸ κτίριον τοῦτο μετέβαλεν εἰς τέμενος ὁ κατακτητῆς ὁ ἴδιος.

Δὲν γνωρίζω, ἂν ὁ ναὸς οὗτος ἦναι ἡ πλησίον τοῦ ὕδραγωγοῦ τοῦ Οὐάλεντος μονή, τῆς ὁποίας ὁ ἡγούμενος ὑπέγραψεν ἐν τῇ συνόδῳ τῆς Κ/πόλεως, πατριαρχεύοντος τοῦ Μηᾶ, «ἡγούμενος τῆς μονῆς πλησίον τοῦ Ἀγωγοῦ»¹⁾. Ὑπῆρχε καὶ μονὴ σπανίως μνημονευομένη, καλουμένη τοῦ Οὐάλεντος, τιμωμένη ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ²⁾. «Πέτρου, ἦτοι Οὐάλεντος καὶ Δαυδάτου, πλησίον τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων μονῆς ἡγούμενος»³⁾.

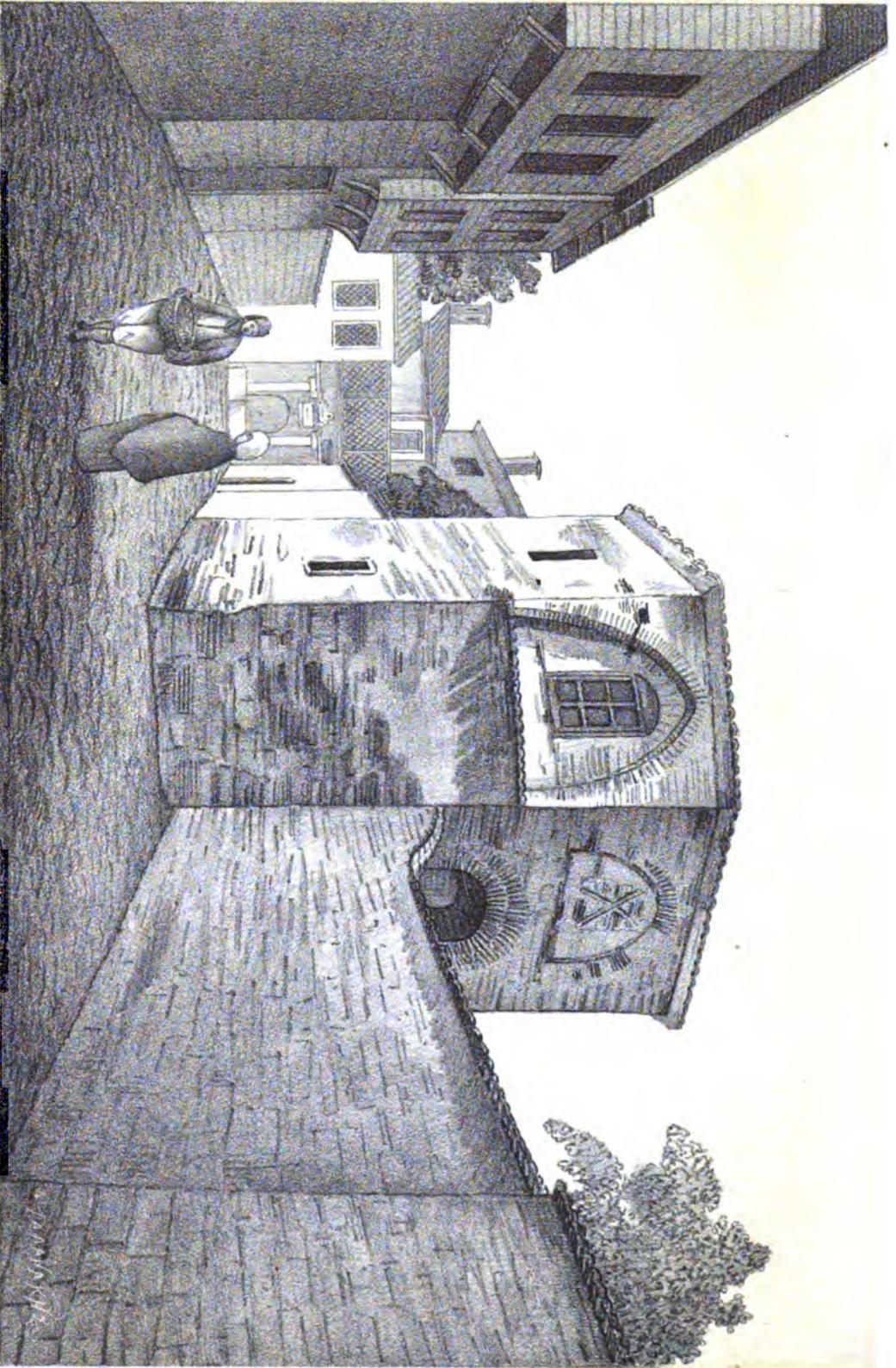
Σεῖχ Σουλεϊμάν μεστζηδι⁴⁾,

πλησίον τοῦ τεμένου Ζεϊρέκ.

Τὸ Βυζαντινὸν τοῦτο κτίριον, ἄνω τῆς μονῆς τοῦ Παντοκράτορος, κεῖται ἐπὶ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς τῆς λεωφόρου καλουμένης Ζεϊρέκ μπασή τζαδεσή, δηλ. λεωφόρου ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ τεμένου Ζεϊρέκ. Εἶναι μικρὸν κτίριον ὀκτάγωνον, δέκα περίπου μέτρων μήκους καὶ τόσων πλάτους. Πρὸς ἀνατολὰς, ἐν τῷ συνῆθει τόπῳ τοῦ ἱεροῦ βήματος, σώζεται θύρα ἀποτετειχισμένη. Αἱ θυρίδες τοῦ κτιρίου εἶναι πρὸς τὸ ἄνω μέρος τῶν τοίχων. Τὸ κτίριον εἶναι τρουλωτὸν καὶ σκεπάζεται διὰ κεράμων. Ἐντὸς τοῦ μικροῦ περιβόλου, πρὸς τὴν δυτικὴν αὐτῶν πλευρᾶν, εἶναι τάφοι Μουσουλμάνων. Διὰ τοῦ περιβόλου τούτου εἰσέρχονται ἐν τῷ κτιρίῳ διὰ μικρᾶς θύρας. Ἐντὸς τοῦ κτιρίου, ἐν τῷ ὁποίῳ εἰσῆλθον, δὲν ὑπάρχει οὐδὲν Βυζαντινὸν κόσμημα, οὐδ' ἔχνος θυσιαστηρίου. Φῶς πολὺ ἐγχύνεται διὰ τῶν ὑψηλῶν θυρίδων, τῶν ὁποίων τινὰς πρὸ πολλοῦ ἀπετείχισαν.

Τὸ μικρὸν τοῦτο κτίριον, τὸ διαφυγὸν μέχρι τοῦδε τὴν προσοχὴν τῶν ἡμετέρων, εἶναι ἐκ τῶν πολυτιμοτάτων Βυζαντινῶν μνημείων, διότι σαφηνίζει τὰ πολλάκις ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ καλούμενα ὀκτάγωνα, τὰ ὁποῖα ἦσαν αἱ βιβλιοθήκαι τῶν μονῶν, καὶ τῶν ὁποίων τὸ ἀληθὲς σχῆμα, μέχρι τοῦδε ἦτο τοῖς πᾶσιν ἄγνωστον· κατὰ τὴν μαρτυρίαν δὲ τῶν ἐν αὐτῇ ἱεουργούντων Μουσουλμάνων ἱερέων καὶ γειτόνων, ἦτο τὸ πάλαι βιβλιοθήκη, κιτὰπ-χανέ. Τὸ κτίριον τοῦτο κείμενον πρὸς νοτιοδυμὰς τῆς μονῆς τοῦ Παντοκράτορος, ἐκ τῆς ὁποίας ἀπέχει περίπου ἑκατὸν πενήκοντα βήματα, ἦτον ἡ βιβλιοθήκη τῶν μοναχῶν τῆς μονῆς ταύτης⁵⁾. Ἐν τῇ μεγάλῃ ταύτῃ μονῇ ἐνησκούντο πάμπολλοι μονα-

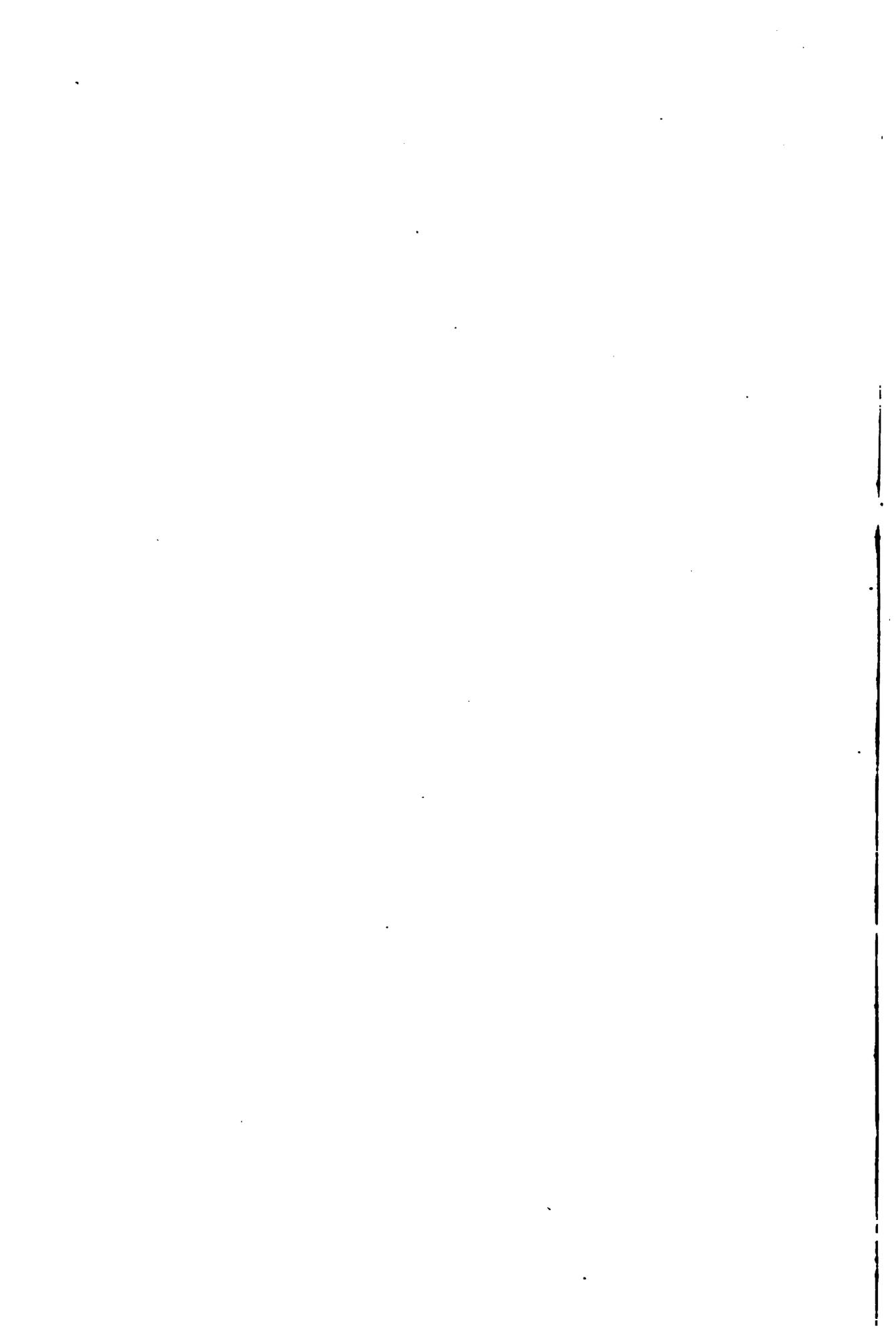
1) C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 102, 133, 153. 2) Γ. Κωδινός, σελ. 52. 3) C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 133. 4) Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 131. 5) «Δεῖ εἰδέναι ὅτι ἐν αἷς ἡμέραις

ΒΙΒΛΙΟΦΗΚΗ ΤΟΥ ΠΑΝΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ

I

ΣΕΙΧ ΣΟΥΛΕΪΜΑΝ ΜΕΣΤΖΗΔΙ

χοι, κατά τινὰς καιροὺς, ὡς ἐπτακόσιοι. Ὁ περίβολος τῆς μονῆς, δὲν ἐπεξετείνετο πρὸς ἀνατολὰς, διότι ἐκεῖ ὑπάρχει τὸ μέγα ἐρυμνὸν τεῖχος, μέχρι τῆς σημερινῆς ἰστάμενον. Ἐπεξετείνετο ὅθεν ὁ περίβολος, πρὸς τὸ μέρος τοῦ ἀνδρῦθου τὸ κτίριον τοῦτο, καὶ ὅπου ἦσαν τὰ κελλῖα τῶν μοναχῶν. Μέσον τοῦ κτιρίου τούτου καὶ τῆς μονῆς τοῦ Παντοκράτορος, εἶναι κῆποι καὶ οἰκίαι Ὀθωμανῶν.

Ἄπασαι αἱ Βυζαντιναὶ μοναὶ, εἶχον βιβλιοθήκας, ἐν ταῖς ὁποίαις ἐφυλάττοντο τὰ ἐκκλησιαστικὰ βιβλία ἀναγινωσκόμενα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ ἕτερα πολλὰ, ἱστοροῦντα τοὺς βίους τῶν μοναχῶν καὶ ἀσκητῶν. Τοιαῦτα βιβλία συχνάκις μνημονεύονται ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν Βυζαντινῶν καὶ τοῖς πατριάρχικοις ἐγγράφοις¹⁾.

Περὶ τοῦ ὀκταγώνου λέγει ὁ Θεοφάνης²⁾: «Τούτῳ τῷ ἔτει (311 Μ. Χ.) ἐν Ἀντιοχείᾳ, τὸ ὀκτάγωνον Κυριακὸν ἤρξατο οἰκοδομεῖσθαι». Λέγει ὁ Κωνσταντῖνος³⁾: «Τὸ δὲ τετραδίσιον τὸ ὀκτάγωνον, τὸ πλησίον τῆς Χαλκῆς, στοαὶ ἦσαν ἐκ τῶν... ἐν οἷς ἦσαν διδάσκαλοι πάσης γραφῆς, οὓς εἶχον εἰς συμβουλὴν οἱ καὶ τὰ καιροὺς βασιλεύοντες... καὶ κατὰ διαδοχὰς, οἱ τοιοῦτοι διδάσκαλοι διεήρκεσαν ἐν 414, μέχρι τοῦ δεκάτου χρόνου Λέοντος τοῦ Συρογενεοῦς, τοῦ πατρὸς Κωνσταντίνου τοῦ Καβαλίνου». Ἐκ τούτου εἰκάζει ὁ Δουκάγγιος⁴⁾, ὅτι τὸ ὀκτάγωνον τοῦτο ἦτον ἡ Βυζαντινὴ βιβλιοθήκη. Μνημονεύεται καὶ ὀκτάγωνον πλησίον τοῦ Ὀλυτροῦ τοῦ Ζευξίππου, πυρποληθὲν ἐν τῇ στάσει τοῦ Νίκα⁵⁾. Ἀναφέρεται καὶ ἕτερον ὀκτάγωνον πλησίον τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Τήρωνος.

Ἐκ τούτων ὄλων πείθομαι, ὅτι τὸ κτίριον τοῦτο τὸ ὀκτάγωνον, ἦτο κτίριον ἀνήκον εἰς τὴν μονὴν τοῦ Παντοκράτορος, καὶ βιβλιοθήκη τῆς μεγάλης τιμῆς μονῆς. Πρὸς πλειοτέραν τούτου βεβαίωσιν, λέγω, ὅτι οἱ Ὀθωμανοὶ δὲν μετέβαλλον εἰς τεμένη, εἰ μὴ κτίρια Βυζαντινὰ ἐκκλησιαστικά, ἢ ἀνήκοντα εἰς ἐκκλησίαν.

Λέγει ὁ Σεῖδ Ἀλῆς ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη μετεβλήθη εἰς τέμενος, ἀπὸ τῶν

ἀρχίαν ἔχομεν τῶν σωματικῶν ἔργων κρούει ὁ βιβλιοφύλαξ τὸ ξύλον ἅπαξ καὶ συνάγονται οἱ ἀδελφοὶ εἰς τὸν τόπον τῶν βιβλίων, καὶ λαμβάνει ἕκαστος βιβλίον καὶ ἀναγινώσκει ἕως ὄψε κτλ. » Ταῦτα γενόμενα ἐν τῇ μονῇ τοῦ Στουδίου, ἦσαν πιθανὸν κοινὰ ὄλων τῶν ἐν Κ/πόλει μεγάλων μονῶν. Πατρολ. Migne, Τόμ. 99, σελ. 1714. ¹⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 689. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 45. «παλαιὰ βιβλία, ἅπερ ἀπόκεινται εἰς τὰ μοναστήρια καὶ εἰς τὰς ἐκκλησίας.» Λέων ὁ Γραμ., σελ. 350. ²⁾ Τόμ. Α'. σελ. 41, 187. «ἐξελθὼν εὐθὺς ἐκ τοῦ κυριακοῦ». Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 945. «περὶ τῶν διαφερόντων τῷ κυριακῷ, ἦτοι τῇ ἐκκλησίᾳ». Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 514. Συναξ. Αὐγούστου 28.

³⁾ Σελ. 83. Π. Γύλλιος, σελ. 174. ⁴⁾ C. Christ. Βιβ. Β'. σελ. 152. «Τετραδίσιον ὀκτάγωνον... in quo bibliotheca Constantinopolitana stetit. Ὁ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 55, μνημονεύει ἐκκλησίαν σφατροειδῆ. ⁵⁾ Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 647. Χρον. Πασχ. Τόμ. Α'. σελ. 622, 623.

Σείχ Σιλείμάν ὄντα ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ κατακτητοῦ Μωάμεθ. Ἐτάφη ἐν τῷ τεμένει ρούτω. Ἐν τῇ μεγάλῃ πυρκαϊᾷ τοῦ Γζουμπαλίου, ἐπυρπολήθη τὸ τέμενος τοῦ οὗ, καὶ ἐπεσκευάσθη ἐκ νέου, ἀπὸ τὸν ἐπίτροπον τῆς Ἀϊσέ Σουλτάνας Χασάν γᾶ, βασιλεύοντος τοῦ Μουσταφᾶ Τρίτου.

Μονὴ τῶν Γαστρίων, ἢ Τὰ Γάστρια.

Νῦν, Σαντζακδάρ μεστζηδί ¹⁾.

Ἦτοι, Τίμενος τοῦ σημαιοφόρου.

Τὸ ἀρχαῖον τοῦτο Βυζαντινὸν κτίριον, φέρον μέχρι τῆς σήμερον σταυροῦς ἐπὶ τῶν ὄπισθεν φαινομένων κιονοκράνων, κεῖται ἐν τῇ συνοικίᾳ τῆς Ψαμάθου, ἑκατὸν τριάκοντα περίπου βήματα πρὸς βορρᾶν τῆς μεγάλης Ἀρμενικῆς ἐκκλησίας, τῆς ἀρχαίας μονῆς τῆς Παμμακαρίστου, νῦν καλουμένης, Σουλῶ μοναστήρ, ἦτοι ὕδατῶδες μοναστήριον. Εἶναι κτίριον ἀκομψόν· μικρὸν μέρος αὐτοῦ καταφαίνεται ἐκ τῆς ἐνώπιον αὐτοῦ μικρᾶς πλατείας τῆς Πλατάνου. Ἀπεικονίσθη ἐκ τοῦ ὄπισθεν ἐκτενοῦς αὐτοῦ κήπου.

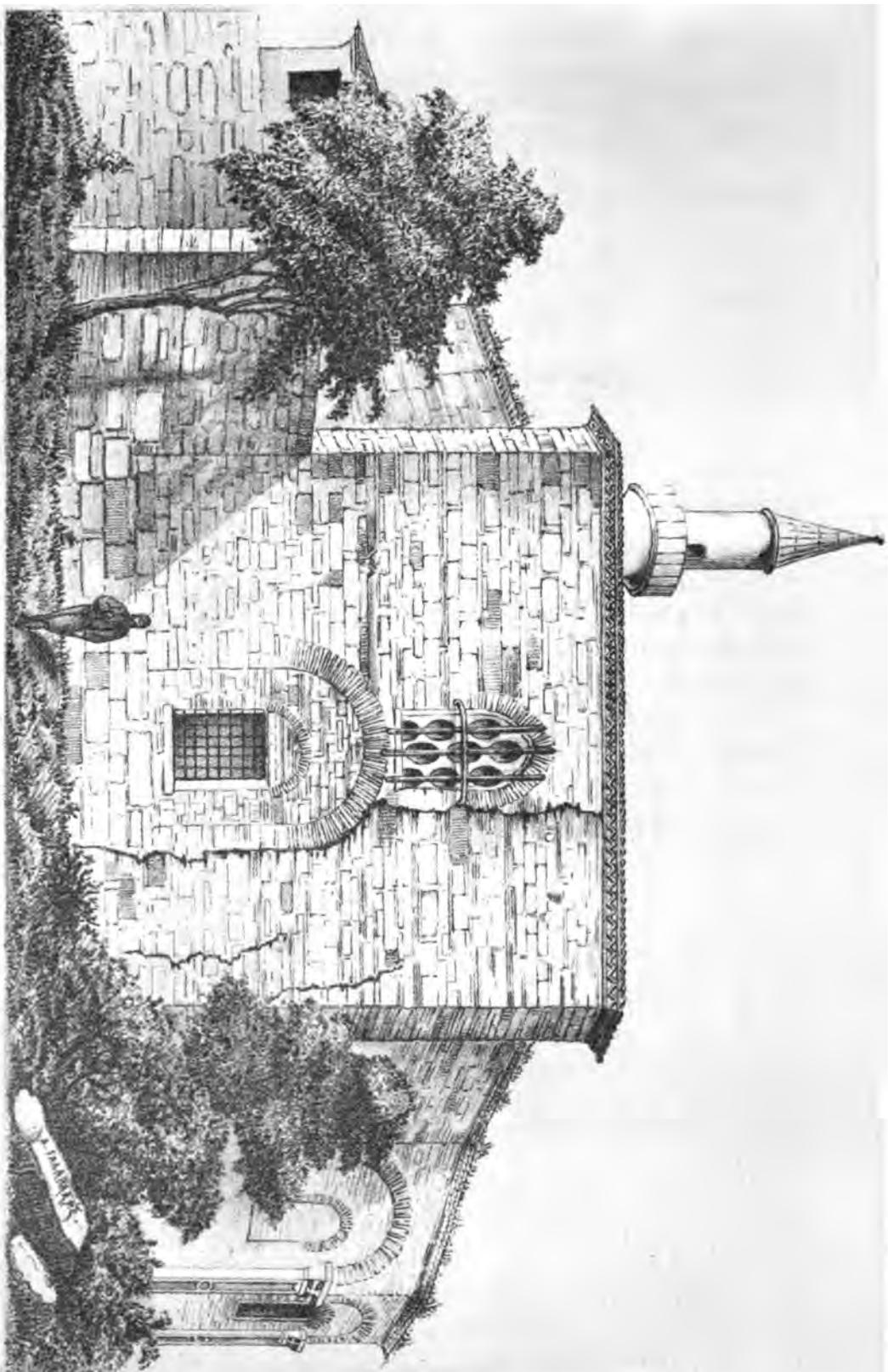
Ἐν τῇ ἐνορίᾳ τῆς Ψαμάθου, ἀπὸ τῶν χρόνων ἤδη τῆς Ἀγίας Ἐλένης, μητρὸς τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, ἀνιδρύθη μονὴ γυναικεία σπανιώτατα μνημονευομένη, εἰ μὴ ἐπὶ τῶν εἰκονομάχων βασιλέων. Ἐκαλεῖτο ἡ μονὴ αὕτη τὰ Γάστρια καὶ ἐνίστε ἡ μονὴ τῶν Γαστρίων, διὰ τὴν ἀκόλουθον αἰτίαν.

Ὅταν ἡ Ἀγία Ἐλένη ἐκόμισεν ἐξ Ἱεροσολύμων, μέρος τοῦ τιμίου σταυροῦ ²⁾, εἰσῆλθεν ἐν Κ/πόλει διὰ τῆς Ψαμάθου. Τὰ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ εὐρεθέντα κρίνα φύλλα καὶ βασιλικά, τριακοντάφυλλα κύστους σάμψυχα καὶ βάλσαμα, ἐφύτευεν εἰς γάστρας ἵνα μὴ μαρανθῶσι καὶ κατέθεσεν αὐτὰς ἐν τόπῳ τινί, ὅπου ἀκολούθως ἀνήγειρε γυναικείαν μονὴν ³⁾, ἥτις ἐκ τῶν γαστρῶν τούτων, ἐκλήθη τὰ Γάστρια ⁴⁾.

Ἡ μονὴ αὕτη, καθὼς ἀνωτέρω εἶπον, μνημονεύεται συχνότατα ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοφίλου καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Μιχαὴλ τοῦ μεθυστοῦ. Θεοκτίστη ἡ μήτηρ τῆς Θεοδώρας ⁵⁾, συζύγου τοῦ Θεοφίλου, κατῴκει πλησίον τῆς μονῆς τῶν

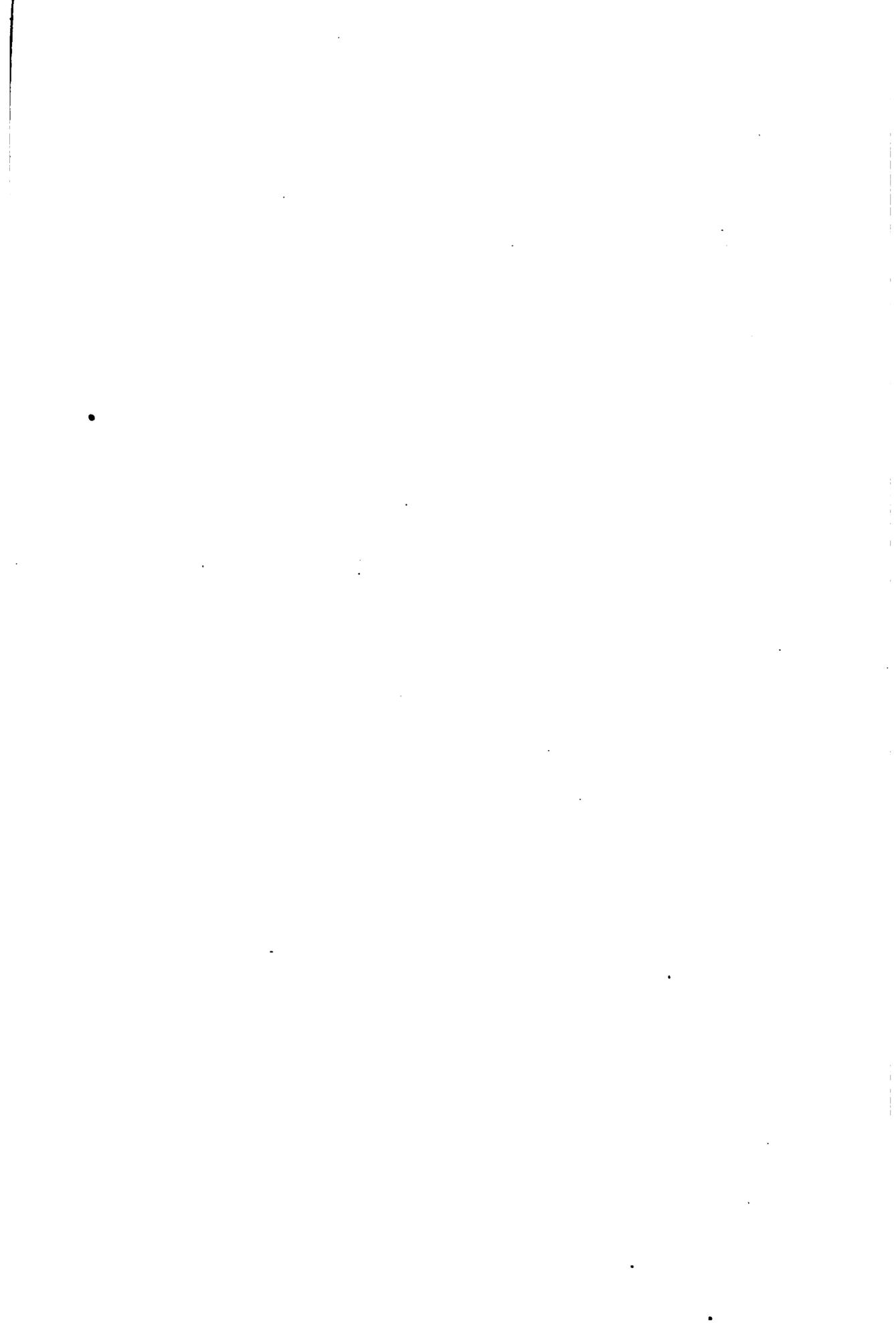
¹⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 425. ²⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 33. Γ. Κωδινός, σελ. 98.

³⁾ «Ἐν τῇ γυναικείᾳ μονῇ τῶν Γαστρίων.» Γ. Κωδινός, σελ. 208. ⁴⁾ Συναξ. Σεπτ. 14' «ἐν τῇ μονῇ... ἢ ἐπώνυμον τὰ Γάστρια.» Ἰωήλου Χρονογρ., σελ. 54. Γ. Κωδινός, σελ. 73. ⁵⁾ Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 90, 628.

TA FALTPIA

1
SANTZAKKAP MEITZHAI

Γαστριών¹⁾. Ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτῆς συχνάκις προσεκάλει τὰς πέντε θυγατέρας τῆς Θεοδώρας, καὶ κρύφα τῶν βασιλέων καὶ τῶν ἐκεῖ παρευρισκομένων, εἶδε ἡμετέρας νέαις, τὰς ἐν τῷ κιβωτίῳ αὐτῆς φυλαττομένας εἰκόνας, διδάσκουσα αὐτὰς συγχρόνως νὰ τὰς καταφιλῶσι καὶ ἀσπάζωνται. Δὲν ἔλαθον ὁμῶς τὸν εἰκονομάχον Θεόφιλον, τὰ ἐν τῇ οἰκίᾳ τῆς πενθερᾶς αὐτοῦ γινόμενα. Ἡ Πουλχερίη ἠνωτέρα, ἀνήγγειλεν εἰς τὸν Θεόφιλον τὰ δῶρα καὶ τὰς ὁπώρας τῆς μάμμης, συγχρόνως δὲ, ὅτι εἶχε νινία πολλὰ ἐν τῷ κιβωτίῳ²⁾, καὶ ταῦτα μετὰ τὰ φιλήματα, ἐπέθετεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ προσώπου αὐτῆς καὶ τῶν ἄλλων ἀδελφῶν. Ταῦτα τῆς ἀφελοῦς Πουλχερίας τὰ λαλούμενα, παρώργισαν τὸν Θεόφιλον, μὴ τολμῶντα ὁμῶς νὰ πράξῃ τι κατὰ τῆς σεβασμίας καὶ εὐλαβοῦς ταύτης γυναικός. Ἐκώλυσε μόνον τὴν πρὸς αὐτὴν ἐπίσκεψιν τῶν θυγατέρων αὐτοῦ.

Ἡ δὲ σύζυγος τοῦ Θεοφίλου τ' αὐτὰ φρονούσα τῆς μητρὸς Θεοκτίστης, ἐφύλαττεν ἐν τῷ θαλάμῳ αὐτῆς εἰκόνας, τὰς ὁποίας κρύφα πάντων, μόνῃ προσεκύνει³⁾. Δένδερικὸς ὁ γελωτοποιὸς τοῦ βασιλέως, εἰσπηδήσας αἰφνης ἐν τῷ θαλάμῳ τῆς βασιλίσσης, εἶδεν αὐτὴν προσκυνοῦσαν τὰς εἰκόνας, καὶ ἀνευ ἀναβολῆς καιροῦ, ἀνήγγειλε ταῦτα ὅλα τῷ Θεοφίλῳ. Οὗτος δὲ ἐκ τῆς τραπέζης ἐγειρόμενος, ἐπῆλθε πρὸς τὴν Θεοδώραν τὴν ὁποίαν ὕβρισε, καὶ εἰδώλων λίκτρην ἀπέκάλυψε. Ἡ μὲν Θεοδώρα, διὰ τῶν συνήθων γυναικείων θωπειῶν, ματεπράυνε τὸν θυμὸν τοῦ Θεοφίλου· ὁ δὲ Δένδερικ, οὐδέποτε πλέον ἐλάλησε περὶ εἰκόνων κατὰ τῆς Θεοδώρας⁴⁾.

Εἶδομεν ἀνωτέρω, ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου, ὅτι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοφίλου, ἡ Θεοδώρα διὰ τῆς πρωτοβουλίας τῶν μοναχῶν τῆς μονῆς ταύτης, ἀνεστήλωσε τὰς εἰκόνας⁵⁾. Μετὰ τὸν φόνον τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Μιχαὴλ ὑπὸ τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνο, ἡ Θεοδώρα συνεχλείσθη μετὰ τῶν θυγατέρων αὐτῆς ἐν τῇ μονῇ τῶν Γαστριῶν, τὴν ὁποίαν κατὰ τὴν Συνέχειαν τοῦ Θεοφάνους, ἀνεκαίνισεν ἡ μήτηρ αὐτῆς Θεοκτίστη⁶⁾.

Ἐδῶ ἀπεβίωσαν ἅπασαι, τὸν μοναχικὸν βίον ἐνασκούμεναι. Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ, ἡσύχαζε καὶ ἡ μήτηρ τοῦ Θεοφίλου Εὐφροσύνη⁷⁾.

¹⁾ «Αὕτη δ' οὖν ἡ Θεοκτίστη κατὰ τὸν ἑαυτῆς οἶκον ἐγγιστα διακείμενον τῶν Γαστριῶν.» Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 103. «αὕτη δὲ οὖν ἡ Θεοκτίστη κατὰ τὸν ἑαυτῆς οἶκον, ἔνθα δὴ ἡ τῶν Γαστριῶν μονὴ τὴν πῆξιν ἔχει τὰ νῦν καὶ ἴδρυσιν κτλ.» Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 90. ²⁾ Ἐφραίμιος, στιχ. 2354. «ἀλλὰ καὶ νινία καλὰ διεβεβαιοῦτο ἔχειν αὐτὴν.» Μ. Γλυκάς, σελ. 537. ³⁾ Λέων ὁ Γραμ., σελ. 228. ⁴⁾ Συμεὼν Μάγ., σελ. 628. ⁵⁾ Ἡ μνήμη αὐτῆς τελεῖται τῇ 11ῃ Φεβρ. Συναξ. Φεβρ. 11. Ἐφραίμιος, στιχ. 2422. ⁶⁾ «Πρὸς τὸ τῆς μάμμης ἔπεμπε μοναστήριον ἐνδιαιτᾶσθαι, οὕτω τῶν Γαστριῶν κατονομαζόμενον.» Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 174. Συμεὼν Μάγ., σελ. 658. Γεώργιος Μοναχός, σελ. 823. Λέων ὁ Γραμ., σελ. 237. «τοῦ παλατίου ἐξοστρακίζεται καὶ τῇ τῶν Γαστριῶν προσονομαζομένη μονῇ κατοικίζεται.» Γενεσίου Βασιλ., σελ. 90. ⁷⁾ Λέων ὁ

Ὁ Κεδρ
Θεοκτίστη
φραστήν,
ταύτην πε-

Κωνστα
τούς τάφοι
δεξιὸν μέρ
τρεις αὐτῆ
μέρει τῆς
τῷ νάρθηκι
σίον ταύτη
λαρνακίδι
δα. Οὐδὲν ἔ

Ταῦτα εἶν
τούς Βυζαντ
τὴν μονὴν τ

Ἀπορίας ἀ
τάκουσιν περὶ τ
χοντο, χάριν
ραλέων προμά

Ὅπισθεν το
τὸν ἐναικιστήν
ἐκκλησία ἄλλοι
εἰς τινὰ μέρη ἐπ
γιστος ὑπόγειος
ὑδωρ, ἐντὸς δεξα
ὄχετόν τοῦτον ὅλ
τα περίπου βήματ
ναφαίνεται ἐπὶ τεί
Βυζαντινῶν, ἐγγεί
νῆς καλουμένης ὑπ
ποίας ἐκρέει δι' ἄλλ

ιγνός¹⁾, καθὼς καὶ ἄλλοι συγγραφεῖς καλοῦσι τὰ Γάστρια, μονὴν τῆς
ς, μολοντί κατὰ πολλοὺς ἄλλους, καὶ κατὰ τὸν Συμεὼν τὸν Μετα-
τὴν μονὴν ταύτην πρώτη ἱδρυσεν ἡ Ἁγία Ἑλένη. Πιθανὸν τὴν μονὴν
παλαιωμένην ἀνεκαίνισε καὶ ἐλάμπρυνεν ἡ Θεοκτίστη.

ντίνος ὁ Πορφυρογέννητος²⁾, ἀκμάσας τὸν δέκατον αἰῶνα, ἱστόρησε
ς εὐρισκομένους ἐν τῇ μονῇ τῶν Γαστριῶν. Εἰς τὸ πρὸς ἀνατολήν
ς τῆς ἐκκλησίας τῆς μονῆς, ἀπόκεινται ἡ μακαρία Θεοδώρα, καὶ αἱ
ς θυγατέρες, Θέκλα, Ἀναστασία καὶ Πουλχερία³⁾. Ἐν τῷ εὐδυνύμῳ
ῶτης ἐκκλησίας, ἀπόκειται ὁ Πατρωνᾶς ἀδελφὸς τῆς Θεοδώρας. Ἐν
τῆς ἐκκλησίας, ἀπόκειται ἡ Θεοκτίστη μήτηρ τῆς Θεοδώρας. Πλη-
ς ἀπόκειται ἡ Εἰρήνη θυγάτηρ Βάρδα τοῦ Καίσαρος· πλησίον τούτων,
ς σπιθαμιαῖον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀπόκειται ἡ κάτω σιαγὼν τοῦ αὐτοῦ Βάρ-
ς τῶν τάφων τούτων φαίνεται σήμερον.

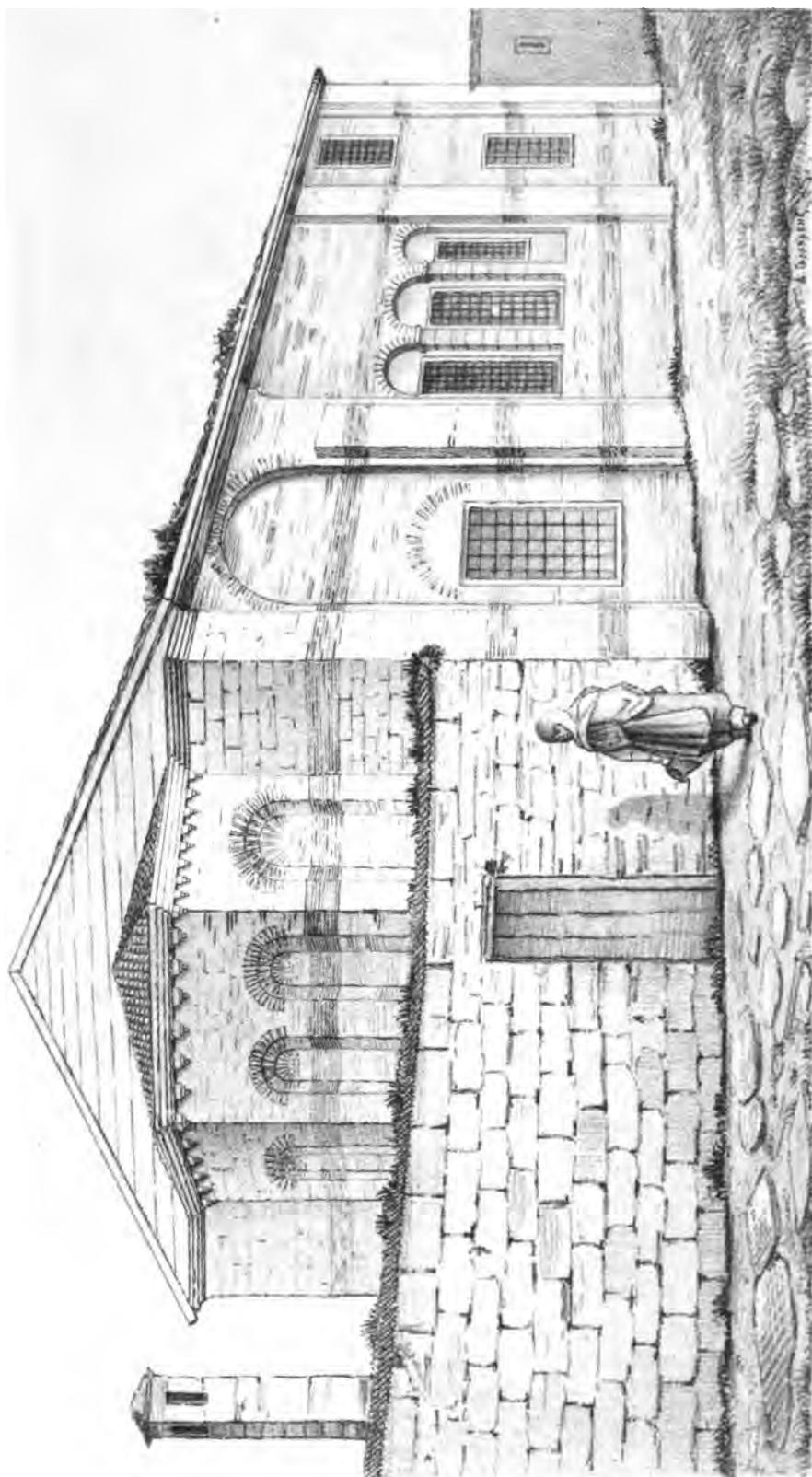
καὶ ὅσα περὶ τῆς γυναικειᾶς μονῆς τῶν Γαστριῶν μαθητόμεν ἀπὸ
ς τῶν συγγραφῶν. Μετὰ τὸν Πορφυρογέννητον, οὐδεὶς μνημονεῖει
ῶτην.

ξίον εἶναι διατὶ τόσοι συγγενεῖς τοῦ εἰκονομάχου Θεοφίλου συγκα-
ῆν μονὴν ταύτην, μακρὰν τῶν ἀνακτόρων. Φρανῶ, ὅτι ἐδῶ συνήρ-
τῆς μετὰ τῶν μοναχῶν τοῦ πλησίον Στρουδίου συνδιδαιτήσεως, θαρ-
ς τῶν, ἀπ' ἀρχῆς τῆς εἰκονομαχίας, τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων.
ς τεμένους εἶναι μέγας κήπος, ἀνήκων τῷ τεμένει τούτῳ. Ἀπὸ
τοῦ κήπου Χριστιανόν, ἔμαθον ὅτι ὁ ναὸς οὗτος, Χριστιανικῆ
ς, ἐτιμᾶτο ἐπ' ὀνόματι τοῦ προφήτου Ἡλιοῦ. Τὸ κτίριον εἶναι
ς μισθροπικόν. Ἐντὸς τοῦ κατωφεροῦς τούτου κήπου, ἀφίζεται μέ-
ς ὄχετός Βυζαντινῆς τέχνης, διὰ τοῦ ὁποίου καταρρέει ἀφθονον
ς μενῆς, προερχόμενον ἐκ πηγῶν ἀγνώστων. Εἰσῆλθον εἰς τὸν
ς ἴσα βήματα, ἀλλ' οὐδὲν ἄξιον περιεργείας ἐφάνη. Πεντήκον-
ς μακρὰν τούτου, ἐν τῷ κατωφερεστάτῳ μέρει τοῦ κήπου, ἀ-
ς χους, ὁ αὐτὸς ἀγωγός, μετὰ πλίνθων καὶ σωλήνων προφανῶς
ς ἔχων χειμῶνα καὶ θέρος ἀφθονον ὑδωρ, ἐντὸς μικρᾶς δεξαμε-
ς ὁ τῶν γειτόνων, ἀγίασμα τοῦ προφήτου Ἡλιοῦ, ἐκ τῆς ὁ-
ς ὡν ὑπογείων ὄχετῶν μέχρι θαλάσσης.

Γραμ., σελ. 214. Ὁ Κω
αὐτοῦ Θεοδώρας. Ἡ
λατίου ἐν τῇ μονῇ τῶν
Χρονογρ., σελ. 54. Γ. Κω
3) Γ. Κωδινός; σελ. 20

δινός, σελ. 97, ἱστορεῖ τὴν ἔχθραν τοῦ Μιχαὴλ κατὰ τῆς μητρὸς
ἰὲ τοῦ βασιλέως μήτηρ Εὐφροσύνη, ἐκουσίως κατελθούσα τοῦ πα-
Γαστριῶν ἠσύχασε.» Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 625, 628. Ἰωήλου
δινός, σελ. 208. 1) Τόμ. Β'. σελ. 161. 2) Τόμ. Α'. σελ. 647.
18.

ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΘΕΚΛΗΣ

ΤΟΚΛΟΥ ΔΕΔΕ ΜΕΙΣΤΖΗΔΙ

Ὁ τόπος οὗτος ἦτον ἐπιτήδειος εἰς φυτεῖαν δένδρων καὶ ἀνθέων. Ὅτι ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ, ἐφύοντο τὸ πάλαι ποικίλα ἀνθὴ καθὼς καὶ τὴν σήμερον, οὐδὲν τὸ ἀμφίβολον, διὰ τοὺς γινώσκοντας τὴν σπάνιν τῶν ὑδάτων ἐν Κ/πόλει κατὰ τὸ θέρος. Εἰκάζω ὅθεν, ὅτι ὁ τόπος οὗτος, καὶ πρὸ τῆς Ἁγίας Ἑλένης, ἐκαλεῖτο τὰ Γάστρια ἢ κοινῶς αἱ Γλάστραι ἐκ τῆς πολυῦδρίας αὐτοῦ, καὶ τοῦ πλήθους τῶν ἐκεῖ φυομένων ἀνθέων. Πρὸς τούτοις, ἢ ἐν Ψαμάθῳ θέσις αὐτῆς, καὶ ἡ γειτνίασις τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου, μὲ πείθει ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη καὶ ὁ σημερινὸς κήπος, ὁ πάλαι τῆς μονῆς ὁ περιβόλος, εἶναι ἡ Βυζαντινὴ μονὴ τῶν Γαστρίων.

Δὲν φρονῶ ὅτι τὸ μικρὸν τοῦτο κτίριον ἦτο τῆς μονῆς ἢ καθολικῆ ἐκκλησία ¹⁾ ἀλλ' εὐκτῆριον ἢ μᾶλλον θυσιαστήριον τῆς αὐτῆς μονῆς, τῆς ὁποίας ἡ ἐκκλησία ἔχειτο πιθανόν πρὸς τὸ ἀνατολικώτερον καὶ κατωφερέστερον μέρος τοῦ ἐκτεραῦς τούτου κήπου.

Ἀνέμνησα ἀνωτέρω, ὅτι ἐκτὸς τῆς καθολικῆς αὐτῶν ἐκκλησίας, εἶχον πολλὰ μοναὶ καὶ ἑτέρας μικροτέρας, καλουμένας ἐνίοτε εὐκτῆρια. Λέγει ὁ Πορφυρογέννητος ²⁾, «ἐν τῷ δεξιῷ εὐκτηρίῳ τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας τοῦ Προδρόμου».

Ἡ ἐκκλησία αὕτη μετεβλήθη εἰς τέμενος ἀπὸ τὸν Χαῖρ Ἐδδὶν Ἐφένδη, σημαιοφόρον τοῦ κατακτητοῦ, τεθαμμένον ἐν τῷ τεμένει τούτῳ. Ὅθεν μετεβλήθη καὶ ἡ ἐκκλησία αὕτη ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ κατακτητοῦ.

Ναὸς τῆς Ἁγίας Θέκλης.

Νῦν, Τοκλοῦ Ἀεδὲ μεστζηδί ³⁾.

Ὁ ναὸς οὗτος κεῖται ἐν τῇ ἐνορίᾳ καλουμένῃ τὸ πάλαι «τὸ Ἐβδομον», νῦν δὲ Ἐϊθάν σεράι, καὶ κοινῶς Αἰθασαρή, ἐν τῇ βορειοδυτικῇ ἄκρᾳ τῆς Κ/πόλεως. Ὑπῆρχον καὶ ἕτεροι δύο ναοὶ, τιμώμενοι ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἁγίας Θέκλης· ὁ μὲν ἐκαλεῖτο ἡ Ἁγία Θέκλα εἰς «τὸν τόπον . . . τὸν ἐπιλεγόμενον τὰ Κοντάρια» ⁴⁾, ὁ δὲ ἔχειτο πλησίον τοῦ Ἰουλιανοῦ λιμένος ὀπισθεν τῆς Σιδηρᾶς πύλης ⁵⁾. Τὸν βίον τῆς Ἁγίας Θέκλης συνέγραψε Συμεὼν ὁ Μεταφραστῆς ⁶⁾.

Περὶ τῆς ἐκκλησίας ταύτης, ἰδοὺ τὰ γραφόμενα Ἁννης τῆς Κομνηνῆς ⁷⁾. Ἰσαάκιος ὁ Κομνηνός, βασιλεύσας ἀπὸ τοῦ 1057ου μέχρι τοῦ 1059ου, ἐπιστρέ-

¹⁾ «Ἐν τῷ καθολικῷ ναῷ τοῦ μοναστηρίου.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 260.

²⁾ Τόμ. Α'. σελ. 648. ³⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 143. ⁴⁾ Γ. Κωδινός, σελ. 51, 85. Κ/πολις Πατρ., σελ. 40, 43. ⁵⁾ Μνημονεύεται καὶ ἑτέρα ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Θέκλης ἐν Γαλατᾶ. Προκοπ. Τόμ. Γ'. σελ. 190. Ἐφραίμιος, στίχ. 9742. C. Christ. Βιλ. Δ'. σελ. 150. ⁶⁾ Συναξ. Σεπτ. 24. ⁷⁾ Ἁν. Κομνηνῆ, Τόμ. Α'. σελ. 167. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 602.

φων τροπαιοφόρος ἀπὸ τὴν κατὰ τῶν Πατζινάκων¹⁾ ἐκστρατείαν αὐτοῦ, ἀνεπαύθη μετὰ τοῦ στρατοῦ του, περὶ τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Λοβιτζοῦ²⁾. Ἐν τῇ θέσει ταύτῃ, βραγδαία βροχὴ καὶ νιφετὸς κατέλαβον αὐτόν, τῇ εικοστῇ τετάρτῃ τοῦ Σεπτεμβρίου, ἡμέρα τῆς μνήμης τῆς Ἁγίας Θέκλης. Ὑπερεχείλησαν οἱ χείμαρροι καὶ οἱ ποταμοὶ, καὶ ὄλον τὸ πεδῖον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου κατεσκήνωσε τὸ ἱππικόν, ἐκαλύφθη ἀπὸ τὰ δμβρια ὕδατα. Τὰ μὲν κτήνη καὶ τὰ πρὸς χρεῖαν τοῦ στρατοῦ, παρέσυραν τὰ ρεύματα· τοὺς δὲ ἀνθρώπους, ὑπὸ τοῦ ψύχους καὶ τῆς ὑγρασίας ταλαιπωρουμένους, ἀστραπαὶ καὶ βρονταὶ ἐτάραττον. Ὁ βασιλεὺς μετὰ τῶν λογάδων αὐτοῦ κατέφυγεν ὑπὸ δρυῶν. Φοβηθεὶς δὲ μὴ καταπέσῃ ἡ δρυς ἐκ τῶν σφοδρῶν ἀνέμων, ἀπεχώρησεν ἀπὸ τὸ δένδρον τινὰ βήματα. Πесоῦσης δὲ τῆς δρυὸς μετ' ὀλίγον, καὶ οὐδενὸς βλαφθέντος, θαυμάζων «τὴν τοῦ Θεοῦ περὶ αὐτόν κηδεμονίαν», ἀνίδρυσεν μετὰ τὴν ἐν Βυζαντίῳ ἐπάνοδον, εἰς μνήμην αἰωνίαν τῆς σωτηρίας ἑαυτοῦ καὶ τοῦ στρατοῦ, ναὸν περικαλλῆ καὶ πολυδάπανον, ἐπὶ τῷ ὀνόματι τῆς πρωτομάρτυρος Θέκλης³⁾. Ἐκ τῶν λόγων τῆς Ἁννης «καὶ τηνικαῦτα ἐπὶ τῷ ὀνόματι τῆς μεγαλομάρτυρος Θέκλης ναὸν περικαλλῆ ἰδέματο» ἐξάγομεν, ὅτι πρῶτος ὁ Ἰσαάκιος ἀνήγειρε τὸν ναὸν τοῦτον. Ὁ συντάξας ὁμοῦς τὴν Συνέχειαν τοῦ Θεοφάνους⁴⁾, λέγει περὶ τοῦ Θεοφίλου, βασιλεύσαντος διακόσια εικοσιεννέα ἔτη πρὸ τοῦ Ἰσαακίου Κομνηνοῦ, τ' ἀκόλουθα· «καὶ Θέκλα δὲ ἡ τούτου θυγάτηρ, τὸ κατὰ τὰς Βλαχέρνας κουβούκλειον, ἔνθα καὶ τὸ τῆς πρωτομάρτυρος Θέκλης εὐκτῆριον ἱδρυταί, ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ἤγαγεν εὐμορφώτατον· ἐκείσε δὲ καὶ τὸν βίον οὔσα κλινοπετῆς ἐξέλιπεν». Ὅτι ὁ ναὸς οὗτος περιεκλείετο ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῶν παλατίων τῶν Βλαχερνῶν, καταφαίνεται ἀπὸ τὸν Νικήταν Χωνιάτην⁵⁾ λέγοντα, ὅτι ἡ τῶν Βλαχερνῶν παλατίων αὐλειος «κατὰ βορρᾶν ἀνεμον τῇ θαλάσσει ἐγγίζουσα» ἐπομένως ἐνεκλείετο ἐν τῷ περιβόλῳ τούτῳ. Περὶ τούτων ὄλων πληρέστατα πείθεται ὁ ἐπισκεπτόμενος τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ γινώσκων τὴν ἕκτασιν τῶν ὑψηλῶν παλατίων τῶν Βλαχερνῶν. Ταῦτα, ὡς πολλάκις ἀνέμνησα, τεκμαίρουσι τῶν Βυζαντινῶν ἱστορικῶν τὴν ὀλιγωρίαν, καλοῦντων ἱδρυτὰς τῶν ἐκκλησιῶν, τοὺς ἐπισκευάσαντας ἢ ἐγκαλλωπίσαντας τὰς ἐκκλησίας ταύτας.

Ὁ ναὸς οὗτος τὴν σήμερον, εἶναι μικρὸν κτίριον ἐπίμηκες, ξυλόστεγον, μήκους βημάτων 20 καὶ εὐρους βημάτων 9, πλησίον μὲν τοῦ ἀγιάσματος τῶν Βλαχερνῶν, χωριζόμενον δὲ ἀπ' αὐτοῦ διὰ ξυλίνων οἰκιῶν. Παράθυρά τινα ἀπειχίσθησαν. Τὸ ἐσωτερικόν τοῦ ναοῦ καταφανὲς ἐκ τῶν χαμηλῶν θυρίδων, εἶναι γυμνόν, φέρον μόνον τινὰ γράμματα Ἀραβικά. Ὁ πατριάρχης Κωνσταντίας λέ-

¹⁾ Μ. Ἀτταλιώτης, σελ. 30. «Σκύθας δὲ, οὗς Πατζινάκους οἶδεν ὁ δημῶδης λόγος καλεῖν.» ²⁾ Μ. Ἀτταλιώτης, σελ. 67. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 602.

³⁾ «... Ἰσαποστόλω Θέκλῃ

κάλλιστον ἀνήγειρε ναὸν ἐκ βάρων.» Ἐφραίμιος, στίχ. 3264. ⁴⁾ Σελ. 147. ⁵⁾ Σελ. 719.

γει, ὅτι κατὰ τοὺς Βυζαντίους, ἐν τῷ Ἑβδόμῳ ὑπάρχει ναῖσκος, εἴτε τοῦ Ἀγίου Νικολάου, εἴτε τῆς Ἀγίας Θεκλής¹⁾).

Ὁ ναὸς οὗτος καλεῖται σήμερον τέμενος τοῦ Τοκλοῦ Ἰμπραχὴμ Δεδέ, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα ἐπεγράφη ἐπὶ τῆς μεγάλης θύρας τοῦ ναοῦ.

Κατὰ τὸν Ὄθωμανὸν συγγραφέα Σεῖδ Ἀλῆν, ἐν τῷ νεκροταφείῳ πλησίον τοῦ τεμένους τούτου, συναπόκειται μετὰ τινων ἄλλων ὁ Ἀβου Σεϊβέτ, ὁ Χουδρῆς, ὁ συνεχεστρατεύσας κατὰ τῆς Κ/πόλεως μετὰ τοῦ περιβοήτου Χαλέδ, στρατηγοῦ καὶ συγχρόνου τοῦ προφήτου. Ἐν καιρῷ τῆς ἀλώσεως τῆς Κ/πόλεως ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ, φύλαξ τῶν τάφων τούτων ἦτον ὁ Τοκλοῦ Ἰμπραχὴμ Δεδέ, ὁ ἐπιλεγόμενος νικητῆς (Γαζή). Τὰ εἰσοδήματα τοῦ ναοῦ ἀφιερώθησαν εἰς τὸ ἐβκάφιον τοῦ Σουλτάν Βαϊεζήδ. Οἱ ἱεροὶ οὗτοι τάφοι εὑρίσκονται ἔξω τῆς καθολικῆς πύλης τῶν Βλαχερνῶν, μέσον τοῦ Ἡρακλείου καὶ Λεοντίου τείχους. Ἐντὸς τοῦ μικροῦ τούτου περιτειχίσματος, τοῦ ὁποίου ἡ εἴσοδος πρό τινων ἐτῶν αὐστηρῶς ἀπηγορεύετο τοῖς Χριστιανοῖς, σώζεται ἀγίασμα τοῦ Ἀγίου Βασιλείου, καὶ ὁ τάφος τοῦ Ἀβου Σεϊβέτ, ἐν μαυσωλείῳ δεξιᾷ τῆς πύλης. Τὸ τέμενος τοῦτο εἶναι ἴδιον τῶν τάφων τούτων, λίαν σεβαστῶν παρὰ τοῖς Μουσουλμάνοις²⁾. Ἐν τῷ χώρῳ τούτῳ, εἰσηλθὼν πολλάκις, κατέβην διὰ τινων βαθμίδων εἰς τὸ βάθος τοῦ ἀγιάσματος, τὸ ὅποιον, νομίζω, πρῶτος ὁ κλεινὸς πατριάρχης Κωνσταντίας, καλεῖ τοῦ Ἀγίου Βασιλείου, ἐπὶ τίνι μαρτυρίᾳ ὁμως, ἀγνοῶ.

Ὁ φύλαξ τῶν τάφων ἐκαλεῖτο Τοκλοῦ· καὶ ἡ λέξις αὕτη δὲν σαφηνίζεται ἀπὸ τὴν Τουρκικὴν γλῶσσαν. Τοκ εἶναι ἐπίθετον Τουρκικόν, σημαῖνον τὸν κεκορησμένον, ἐκ τούτου δὲν σχηματίζει ἡ γλῶσσα ἄλλο ἐπίθετον, τοκλού³⁾. Τοκλοῦ, τὸ ὄνομα τοῦ Ἰμπραχὴμ Δεδέ, προήλθεν ἐκ τοῦ Βυζαντινοῦ ὀνόματος Θεκλά· διότι, μὴ ἐχόντων τῶν Ὄθωμανῶν τὸ ἡμέτερον θ, προφέρουσι τέκλα, τὸ ὅποιον μετέβαλον ἐπὶ τὸ Τουρκικώτερον εἰς τοκλοῦ.

Περὶ τῶν τάφων τούτων λίαν ἀσαφῆς εἶναι ὁ Σεῖδ Ἀλῆς. Ἐκ τῆς περιγραφῆς αὐτῶν καὶ τοῦ τεμένους, εἰκάζει ὁ ἀναγινώσκων, ὅτι οἱ τάφοι οὗτοι ἐνυπῆρχον αὐτόθι ἀπὸ τοὺς χρόνους τῆς πολιορκίας τῆς Κ/πόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων.

Ἡ πρώτη πολιορκία συνέβη τῷ 654ῳ Μ. Χ., 34ῳ τῆς Αἰγείρας, στρατηγούντος τοῦ Μουαβίου, στρατηγοῦ τοῦ Καλίφου Ἀλῆ· ἡ τελευταία τῷ 798ῳ Μ. Χ., 182ῳ τῆς Αἰγείρας, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἀβδουλ Μελήκ, στρατηγοῦ τοῦ Χαροῦν Ἐρρεσήδ. Καθ' ὅλους τοὺς χρόνους τούτους⁴⁾, ὁχώρος οὗτος, ὅπου ἀπόκεινται οἱ τάφοι οὗτοι, δὲν εἶχε περιβληθῆ εἰσέτι ὑπὸ τείχους, διότι τὸ νῦν

¹⁾ Κ/πολις Πατρ., σελ. 47. Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 594. ²⁾ Κ. Πατρ. Ἑλ. Γραφαί, σελ. 440. ³⁾ Ἰπάρχει καὶ ἕτερον ὄνομα Τουρκικὸν τοκλή, σημαῖνον ἀρνίον ἐξάμνηνον. Bianchi, Dict. Turc-Français. ⁴⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 541. «ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη πολεμοῦντες (δηλ. οἱ Ἀράβες) Κωνσταντινούπολιν.» Λέων ὁ Γραμ., σελ. 160.

δρώμενον, ἀνηγέρθη ἀπὸ τὸν Λέοντα τὸν Ἀρμένιον, βασιλεύσαντά ἀπὸ τοῦ 813ου μέχρι τοῦ 820ου. Ἄν οἱ Ἀραβες οὗτοι μαχόμενοι κατὰ τῶν Βυζαντιῶν, ἔπεσαν ἐν τῇ πολιορκίᾳ ταύτῃ, δὲν ἤθελον ἀνεγείρει οἱ Βυζάντιοι τάφους καὶ μαυρωλεῖα Μουσουλμάνων, πλησίον τῆς ἐπιφανοῦς ἐκκλησίας τῶν Βλαχερνῶν:

Ἐμακρήγωρησα περὶ τῶν τάφων τούτων, τῶν ὁποίων μέρος ἱερὸν ἀποτελεῖ τὸ τέμενος τοῦτο Τοκλοῦ, ἢ πάλαι ἐκκλησία τῆς Ἀγίας Θεκλής.

Περιττὸν νὰ εἶπω ὅτι μετεβλήθη εἰς τέμενος, εὐθὺς μετὰ τὴν ἀλωσίν.

Εὐκτήριον τοῦ Ἀγίου Νικολάου.

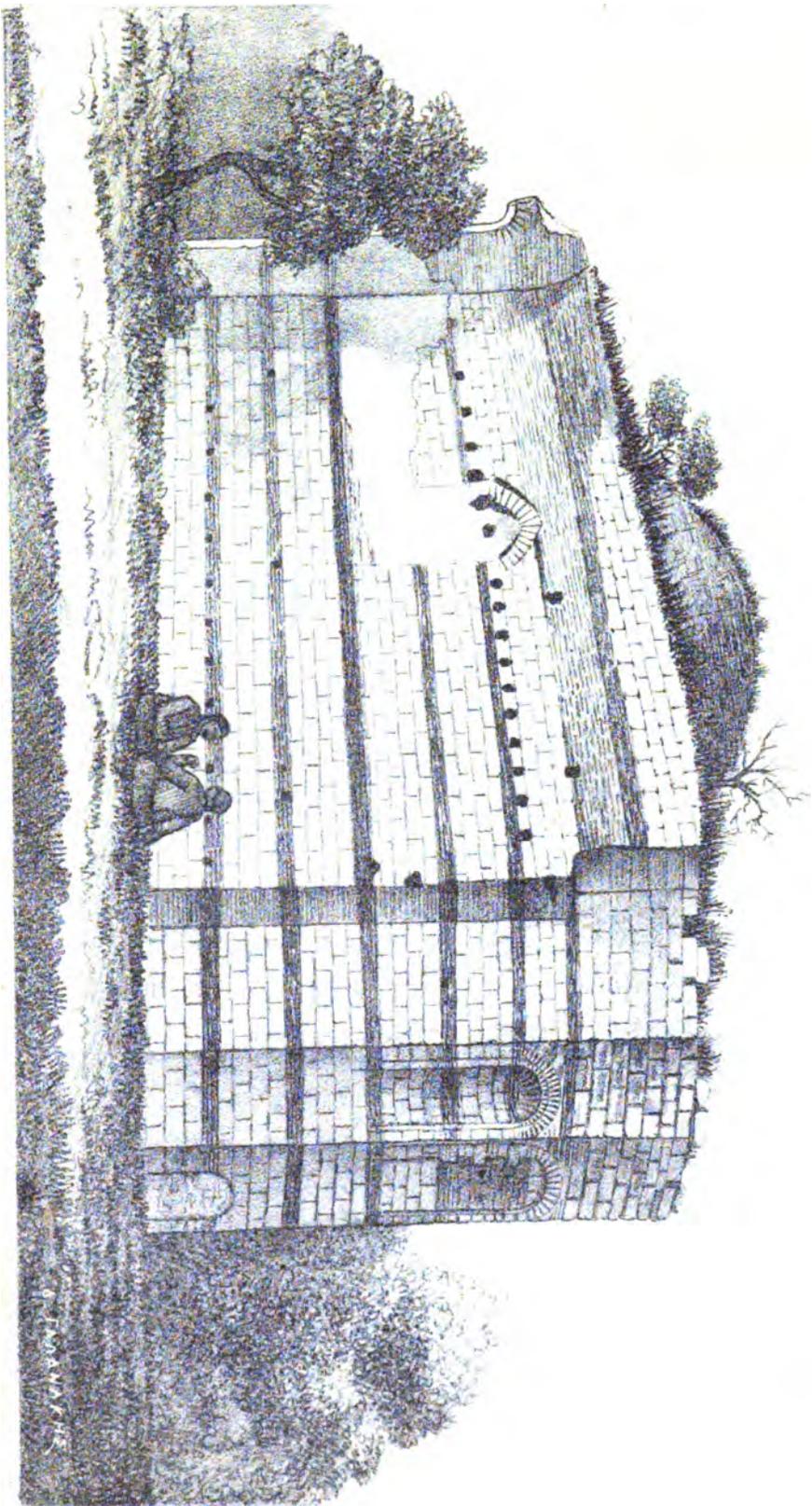
Ἐκ τῶν καλουμένων εὐκτηρίων τῶν Βυζαντιῶν, τοῦτο μόνον διεσώθη, κείμενον ἐν τῷ μέσῳ κήπου καλουμένου Μπογδὰν Σεράϊ, ἦτοι, ἀνάκτορον τῆς Μολδαυίας. Ὁ κήπος οὗτος, κεῖται ὀλίγα βήματα πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Κεφελεῖ μεστζηδὶ, τῆς πάλαι μονῆς τοῦ Μανουήλ. Ἐντὸς τοῦ κήπου, ἴσταται μεμονωμένον τὸ κτίριον τοῦτο, μήκους Μ. 6, 20, καὶ πλάτους Μ. 3, 50. Φέρει τρούλον μικρὸν, σήμερον τετρουπημένον καὶ καταπίπτοντα. Ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν τοίχων, σώζονται εἰσέτι πάμπολλαι εἰκόνες, τῶν ὁποίων τὰ πρόσωπα κατετρουπήθησαν διὰ λίθων καὶ σιδήρου. Παρὰ τὴν κεφαλὴν ἀγίου τινός, ἀνέγνωσα τὰ γράμματα ΜΡ καὶ Σ. Τὰ ὄμβρια ὕδατα εἰσρέοντα διὰ τῆς μεγάλης ὀπῆς τοῦ τρούλου καὶ τῶν θυρίδων τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς, φθείρουσιν ὀσημέραι τὰς εἰκόνας ταύτας. Τὸ δάπεδον τῆς ἐκκλησίας εἶναι δύο μέτρα ἄνω τῆς γῆς. Ἰπὸ τὸ δάπεδον τοῦτο, εἶναι ἑτέρα αἴθουσα ἰσόγειος, πλήρης ἀκαθαρσιῶν¹⁾.

Παλαιὰ καὶ νεώτερα κονιάματα καλύπτουσι τοὺς ἐσωτερικοὺς τοίχους. Τὸ εὐκτήριον ἀλλάττον κυρίους, ἐπεσκευάζετο ἀπεχρίοντο αἱ ἀρχαῖαι εἰκόνες καὶ ἀπεικονίζοντο νέαι. Ἡ ἐργασία αὕτη καταφαίνεται εἰς τινὰ μέρη, ὅπου κατέπεσε τὸ τελευταῖον κονίαμα, καὶ ἀναφαίνονται αἱ ὑποκάτω εἰκόνες. Εἰς τινὰ μέρη διὰ τοῦ μαχαιριδίου μου, ἀνευρῆκα τρία στρώματα κονιάματος, καὶ τὰ τρία μετὰ εἰκόνων.

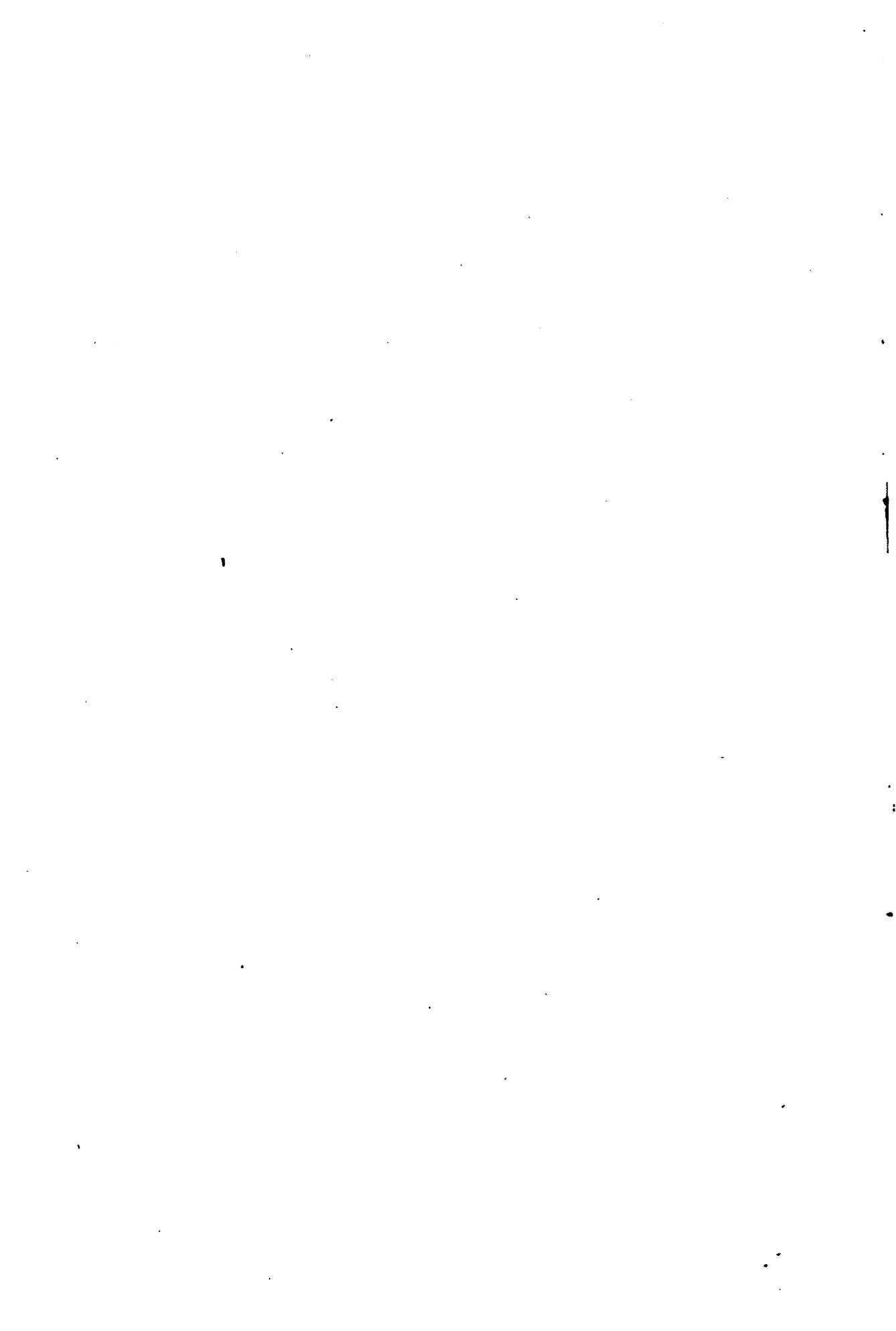
Ἐκ τῆς ὄψεως τοῦ ὠραίου ναῖσκου τούτου, ἀδύνατον ἦτο νὰ μάθω, ἐπὶ τίνος ἀγίου ἢ ἀγίας ὀνόματι, ἐτιμᾶτο τὸ πάλαι. Οἱ ἐν τῷ κήπῳ ἐργαζόμενοι Χριστιανοὶ μὲ εἶπον, ὅτι ἄλλοτε ἦτον ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου Νικολάου ἀνήκουσα εἰς ἀρχαῖον ἀνάκτορον. Τὰ αὐτὰ λέγει καὶ ὁ κ. Βυζάντιος, λαλῶν περὶ τοῦ Βλάχ-σεράϊ καὶ Μπογδὰν-σεράϊ²⁾.

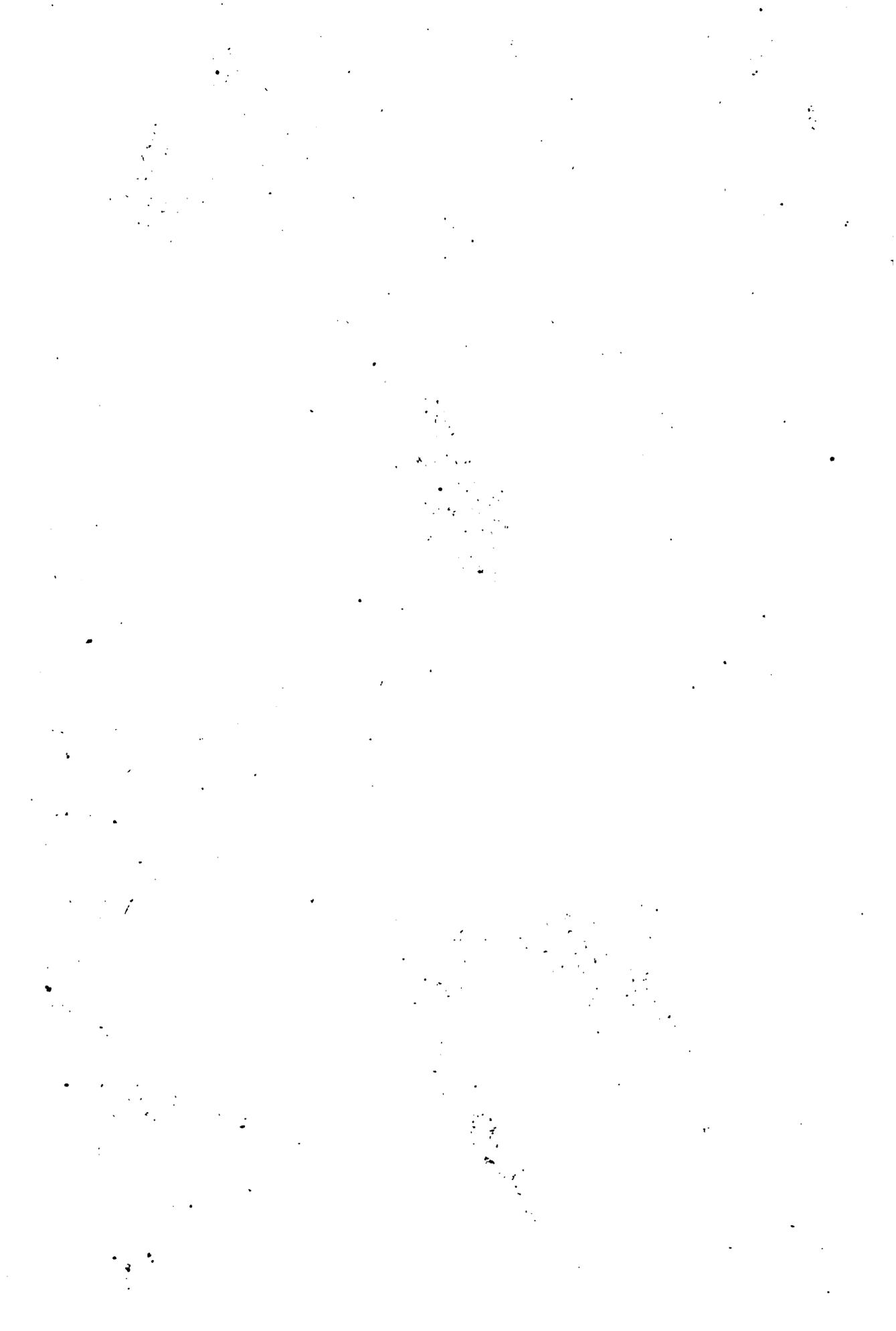
¹⁾ C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 162. Ὁ συγγραφεὺς λέγει· Deiparae Saraii Bogdaniae.

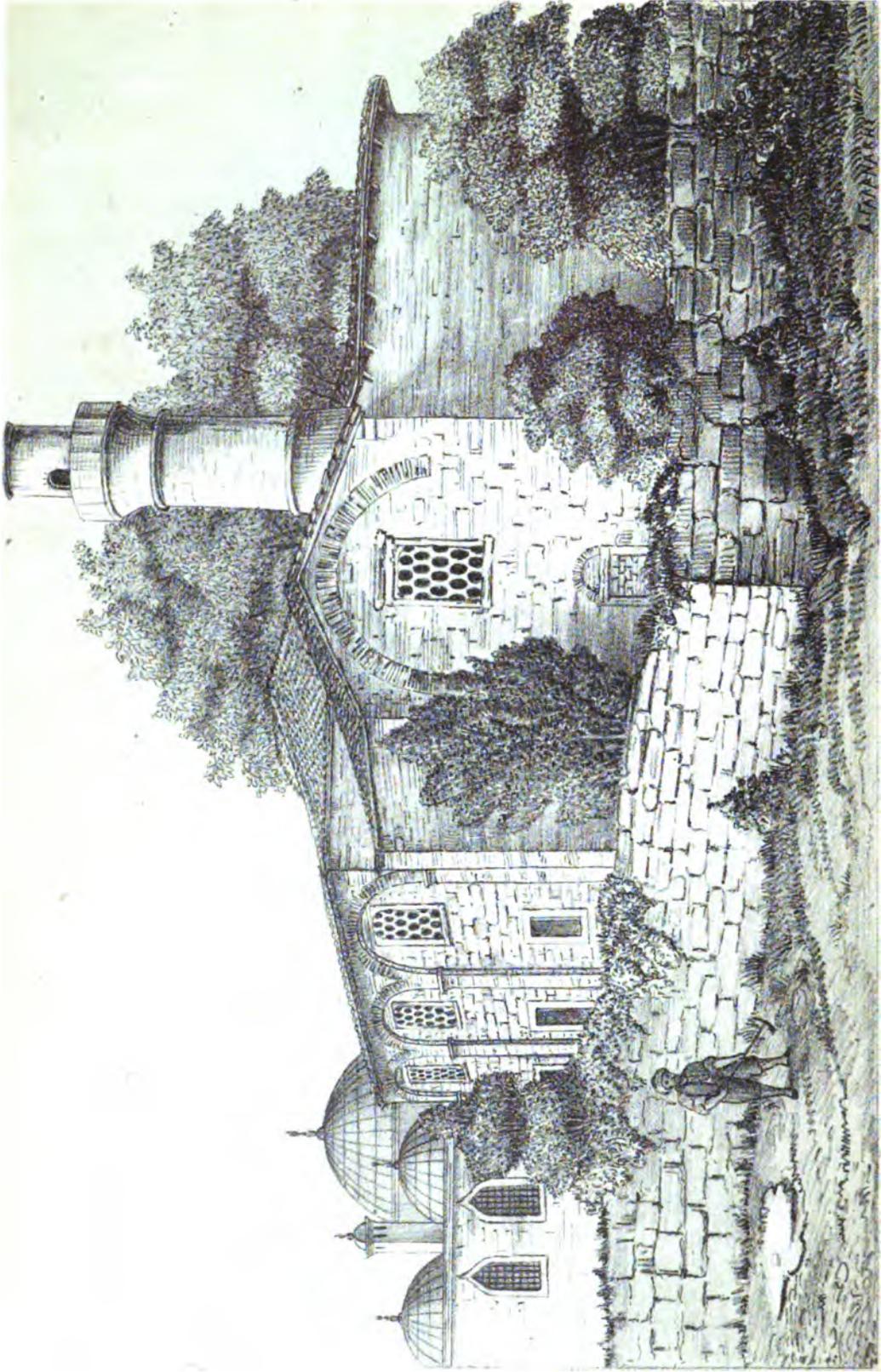
²⁾ Κ/πόλις Βυζαντιῶν. Τόμ. Α'. σελ. 575.

ΕΥΚΤΗΡΙΟΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

ΙΗΣΑ-ΚΑΠΟΥ ΜΕΣΤΖΗΔΙ

Κατ' αὐτὸν, τὸ Μπογδάν σεράι ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ Τέουτουλ Λογχοφέτου, πρέσβεως τοῦ Πέτρου Ῥαρέσχου, ἡγεμόνος τῆς Μολδαυίας. Ἐδῶ κατώκησε καὶ ὁ ἡγεμὼν τῆς Μολδαυίας, ἐλθὼν ἐν Κ/πόλει, ἵνα προσφέρῃ τῷ μεγάλῳ Σουλεϊμάν, τὴν ὑποταγὴν τῆς Μολδαυίας¹⁾.

Ὁ Ἅγιος Νικόλαος οὗτος, ἢ μᾶλλον τὸ εὐκτῆριον τοῦτο, οὐδέποτε μνημονεύεται ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ. Ἐδῶ μετὰ τὴν ἄλωσιν εἶχον τὸ κατάλυμα αὐτῶν οἱ πρέσβεις καὶ ἡγεμόνες τῆς Μολδαυίας, ὁσάκις ἤρχοντο ἐν Κ/πόλει. Ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ εὐκτηρίου, εἶναι σειρὰ ὄψων τετραγώνων, ὅπου ἐθέτοντο αἱ δοκοὶ τοῦ ξυλίνου Μολδαυικοῦ ἀνακτόρου πρὸ πολλοῦ πυρποληθέντος²⁾. Τὸ εὐκτῆριον τοῦτο εἶναι ἀρχαῖον Βυζαντινὸν κτίριον καὶ οὐχὶ Μολδαυικόν, καὶ εὐρέθη ἐδῶ, ὅπου πιθανόν τὸ πάλαι ἦτο ἐπισήμου Βυζαντινοῦ πατρικίου κατάλυμα.

Ἐντὸς τοῦ ἐκτενοῦς τούτου κήπου, πλήρους δένδρων καὶ λαχανικῶν, φαίνονται κιονόκρανα, λελαξευμένοι λίθοι, καὶ τμῆμα σαρκοφάγου εὐτελεστάτης ἐργασίας. Ἐκ τοῦ κήπου τούτου, καταφαίνεται ὁ λιμὴν καὶ πᾶσα ἡ ἀπέναντι πόλις.

Πολύτιμον εἶναι τὸ κτίριον τοῦτο, διότι ἐκ τούτου μαθηθάνομεν τὸ σχῆμα καὶ τὸ μέγεθος τῶν πολλᾶκις μνημονευομένων Βυζαντινῶν εὐκτηρίων, ἐν τοῖς οἴκοις τῶν πατρικίων³⁾. Τούτων οἱ ἱερεῖς ἐχαίροντο προνόμια ἴσα τοῖς ἐπισκόποις. Ἀπορίας ἄξιον εἶναι, ὅτι ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία ἢ οἱ κτήτορες αὐτοῦ οἱ Μολδαυοὶ, παρημέλησαν τὸν ναὸν τοῦτον, οὐδέποτε μεταβληθέντα εἰς τέμενος, γινόμενον σήμερον κοπροθέσιον τῶν περιοικούντων.

Ἰησαῖ-καποῦ μεστίζηδί.

Τέμενος τῆς πύλης τοῦ Ἰησοῦ.

Ἡ μικρὰ ἐκκλησία αὕτη κεῖται πρὸς ἀνατολὰς τῆς συνοικίας τῶν Ἐξ μαρμάρων. Πλησίον αὐτῆς ὑπάρχει καὶ ὁδὸς καλουμένη τῆς πύλης τοῦ Ἰησοῦ. Κεῖται δὲ πλησίον τοῦ τεμένους Σανδζακδάρ, τῆς ποτὲ μονῆς τῶν Γαστρίων. Εἶναι κτίριον ἀρχαιότατον, ἔχον ὀπισθεν αὐτοῦ κήπον ἐκτενῆ. Πιθανόν ὅτι ἦτο

¹⁾ Ὑψηλάντου, Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν, σελ. 64. ²⁾ Ὁ Ὑψηλάντης, εἰς «Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν,» σελ. 638, λέγει, ὅτι τὸ Μπογδάν-σεράι καὶ Βλάχ-σεράι ἐπυρπολήθησαν τῇ 25ῃ Ἰουνίου 1784. ³⁾ «Ἐν εὐκτηρίοις οἴκοις, ἐνδοθεν οἴκων, οὐκ ἐπιτελέσουσι βάπτισμα» ἐκ τῶν κανόνων τῆς ἐν τῷ Τρούλω συνόδου, ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Ῥινόμητου. Συμ. ὁ Μεταφραστής. Βιβ. Α'. σελ. 289. «τοῦ μεταλαβεῖν ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ ἱερέως τοῦ λειτουργοῦντος ἐν τῷ ναῷ αὐτῆς, ἐνδον τῆς αὐλῆς αὐτῆς ὑπάρχοντι.» Μ. Δούκας, σελ. 260.

μονή ἢ εὐκτῆριον μονῆς. Ὁ ἱερεὺς τοῦ τέμενους, μετὰ τοῦ ὀπίου εἰσῆλθον εἰς τὸν ναόν, μὲ εἶπεν ὅτι πρὸς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς ἐκκλησίας ταύτης, ὑπῆρχε πλάξ ἀρχαία ἐνεκίγραφος, ἧτις διὰ λόγους ἀγνώστους αὐτῷ, ἐπετειχίσθη παρὰ τὴν δεξιὰν πλευρὰν τοῦ θυσιαστηρίου. Ἄνω τῆς καθολικῆς θύρας τοῦ ναοῦ, εἶναι κατηχούμενον μικρὸν, ὑποκρατούμενον ὑπὸ στηλῶν ξυλίγων. Ἐπὶ τῶν λευκῶν τοίχων εἶναι ὀνόματα Μουσουλμάνων ἀγίων.

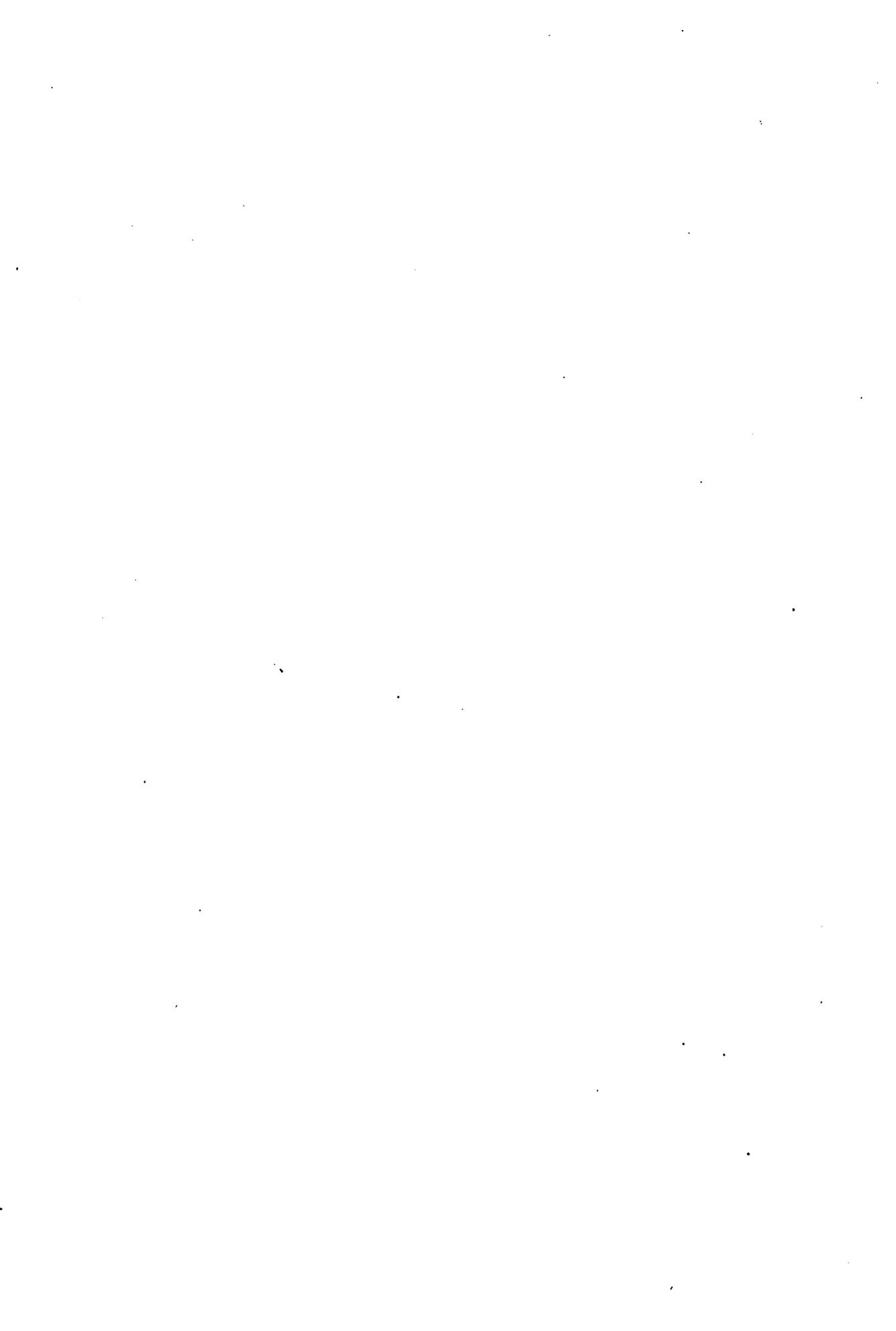
Ἄτυχῶς, ὁ Σεῖδ Ἀλῆς δὲν μνημονεύει τὸ τέμενος, γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο ἐν τῇ συνοικίᾳ ταύτῃ, ὡς καὶ ἡ ἄνω μνημονευομένη ὁδός. Πιθανὸν ἄλλοτε εἶχεν ὀνομασίαν ἄλλην.

Ὅτι ἦτο τὸ πάλαι ἐκκλησία, καταραίνεται ἐκ τῆς Βυζαντινῆς τοιχοκοίας, καὶ τῆς ὁμοφώνου μαρτυρίας τῶν ἱερέων Μουσουλμάνων καὶ Χριστιανῶν γειτόνων.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη εἶναι ξυλόστεγος, μήκους εἴκοσι πέντε βημάτων. Ἐν τῷ περιβόλῳ σώζεται μέγα κιονόκρανον Βυζαντινόν. Ἐπὶ τίνος ἀγίου ἢ ἀγίας ὀνόματι ἐτιμᾶτο τὸ πάλαι, ἀγνοῶ.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ μεσόγειος συνοικία τῶν Ἐξ μαρμάρων, ἦτο τὸ πάλαι ἐκτὸς τῶν τειχῶν, ἀνεγερθέντων ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, καὶ τῶν ὀπίων τὰ πρὸς δυσμὰς ὄρια ἀγνοοῦμεν. Κατὰ τὸν Κωδινόν ¹⁾, « τὸ δὲ χερσαῖον τεῖχος ἀνέβαινεν ἕως τὸ ἐξακίονιον » καὶ πάλιν « τὸ ἐξακίονιον χερσαῖον ἦν τεῖχος παρὰ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου κτισθέν ». Ἐν τῇ συνοικίᾳ ταύτῃ ἦτο κίων ²⁾ καλούμενος « ἐξωκίονιον », ἡ ὁ ἐξω κίων καὶ ἀκολούθως ἐξή κίονια, ὅταν συμπεριληφθεῖσης τῆς συνοικίας ἐντὸς τῶν Θεοδοσιακῶν τειχῶν, ἐλησμόνησαν οἱ Βυζάντιοι τὸν λόγον τῆς ἐπωνυμίας, καὶ ἐκάλεσαν τὸ ἐξωκίονιον, ἐξή κίονια, ἐπωνυμίαν μεταβληθεῖσαν ἀκολούθως εἰς Ἐξή μάρμαρα καὶ ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν εἰς Ἀλτῆ μερμέρ. Ἐκ τούτου καὶ οἱ Ἐξωκιονίται Ἀρειανοί, διότι ἐτέλουν τὰς λιτανείας αὐτῶν ἐν τῇ συνοικίᾳ ταύτῃ ³⁾. Πολὺ πιθανὸν ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη, ἡ πρὸς ἀνατολὰς καὶ πλησιέστατα τῶν Ἐξ μαρμάρων, ἔκειτο πλησίον τῶν τότε χερσαίων τειχῶν, καὶ πλησίον πύλης καλουμένης τοῦ Ἰησοῦ,

¹⁾ Σελ. 25, 46. ²⁾ Ὁ κίων οὗτος σωζόμενος μέχρι τοῦ μεγάλου Σουλεϊμάν, μετεκομίσθη κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Γυλλίου, εἰς τὸ τέμενος αὐτοῦ. ³⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 274. « Τὸ πλῆθος τῶν Ἀρειανῶν συνάξας, ἐξω τῆς πόλεως ἐκκλησίαζον. » Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 106. Κ/πολις Πατρ., σελ. 46. « ἦν δὲ Ἀρειανὸς τῷ δόγματι, ὃ ἐστὶν ἐξωκιονίτης. » M. GROS., λίξ. ἐξωκίονιον « ἦν δὲ μεγαλόψυχος ἐξωκιονίτης, ὃ ἐστὶν, Ἀρειανός. » Μαλακᾶ Χρονογρ., σελ. 325, 385. Ἡ ἐκκλησία ἡ Ὀρθόδοξος ἐν τῇ σημερινῇ συνοικίᾳ ταύτῃ, κατοικουμένη ὑπὸ Γραικῶν καὶ Ἀρμενίων, τιμᾶται ἐπ' ὀνόματι τῆς Θεοτόκου ἐπιλεγομένης τῆς Γοργεπηκίου. Ἰωάννης ὁ Καντακουζηνός, Τόμ. Β'. σελ. 165, μνημονεύει « Γοργεπηκίου τῆς μονῆς, » ἄλλοθι ὁμοως κειμένης. « Τῆς πανυπερλάμπρου σεβασμίας βασιλικῆς μονῆς . . . τῆς Γοργεπηκίου. » Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Β'. σελ. 116.

νά εἶχεν ἡ ἐκκλησία αὕτη ἕτερον εὐκτῆριον πλησίον αὐτῆς ἢ ἀγίασμα ἐπικεκαλυμμένον διὰ θόλου ἢ ξυλίνου ὀρόφου. Ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη δὲν ἦτο μονή, καταφαίνεται ἐκ τοῦ στενοτάτου περιβόλου, καὶ τῶν πλησίον δύο ὁδῶν.

Ἐπὶ τίνος ἀγίου ὀνόματι ἐτιμᾶτο ἡ ἐκκλησία αὕτη τὸ πάλαι, ἀδύνατον εἶναι σήμερον νὰ εἶπω τι βέβαιον. Πιθανὸν ἐκ τοῦ ἀπεικονισμένου εὐαγγελισμοῦ ἐπὶ τοῦ δεξιῦ τοίχου νὰ ἦτο μία ἐκ τῶν τριάκοντα ἕξ ἀφιερωμένων τῇ Θεοτόκῳ.

Ὅταν μετὰ καιρὸν καὶ σύντονον μελέτην κάλλιον διευκρινήσωμεν τὰς συνοικίας ὅλας τῆς Βυζαντινῆς Κ/πόλεως, τότε θέλομεν διασαφήσει ὅσα σήμερον εἶναι σκοτεινά.

Ἐκ τῶν γραφομένων τοῦ Σεῖδ Ἀλῆ ἐξάγω, ὅτι ὁ μεταβαλὼν τὸν ναὸν τοῦτον εἰς τέμενος, εἶναι ὁ Κεμανκὲς Μουσταφᾶ πασᾶς, ὁ ἐπὶ τῆς πρωθυπουργίας αὐτοῦ κατατομηθεὶς τῷ 1053ῳ τῆς Αἰγείρας, 1643 Μ. Χ.¹⁾ Ἐτάφη ἐν ἰδιαιτέρῳ μαυσωλείῳ ἀνεγερθέντι ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ τέμένει. Τί ἦταν ὁ ναὸς οὗτος μέχρι τῆς μεταβολῆς αὐτοῦ εἰς τέμενος, ἀδελον. Πιθανὸν ὁ Κεμανκὲς Μουσταφᾶ πασᾶς, ἀφιέρωσε εἰς τὸ ἴδιον αὐτοῦ τέμενος τὸ βακούφιον τοῦ τεμένουσ τούτου, πρὸ χρόνων πολλῶν μεταβληθέντος ἀπὸ ἐκκλησίαν.

Ναὸς τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας.

Νῦν, Μεχμέτ πασᾶ τζαμίτ²⁾.

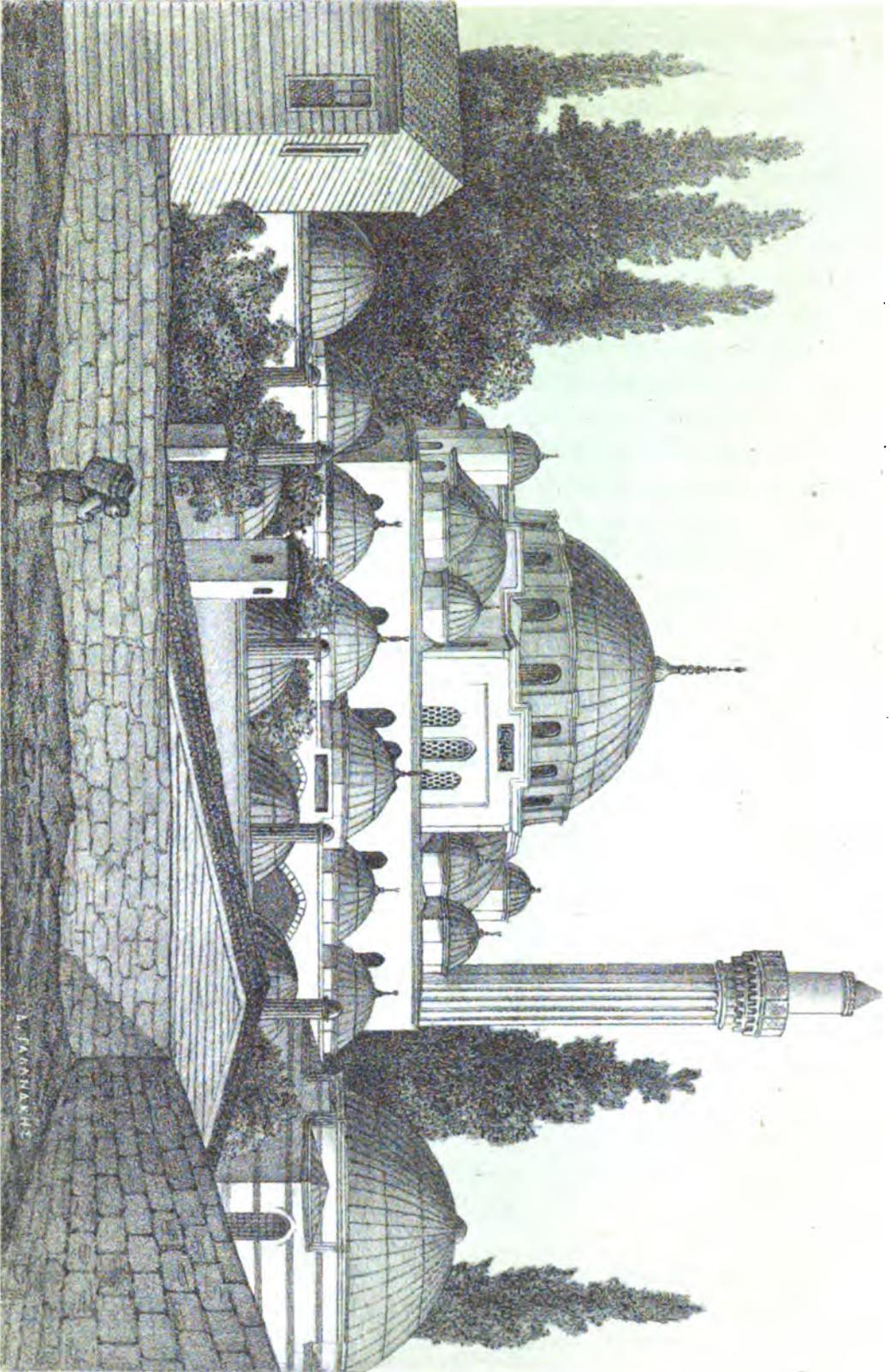
Τὸ ὄραϊον τοῦτο τέμενος, κεῖται πρὸς τὴν νότιο-δυτικὴν πλευρὰν τοῦ ἵπποδρόμου, ὀγδοήκοντα ὀκτῶ βήματα μακρὰν αὐτοῦ, παρὰ τὴν ἀνωφερῆ λεωφόρον καλουμένην Ἀλῆ πασᾶ γιουκουσοῦ. Ἄν διὰ τῆς μελέτης τῶν Βυζαντιῶν συγγραφέων πεισθῶμεν, ὅτι ὁ ναὸς οὗτος εἶναι ὁ ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ τοσάκις μνημονευόμενος ναὸς τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας³⁾, τότε πλεῖστα μέρη τῆς ἡμετέρας ἱστορίας, θαυμασίως διασαφηνίζονται.

Ἐν τῇ μελέτῃ ταύτῃ, περιγράφω πρῶτον τὰ περὶ τὴν ἐκκλησίαν ταύτην διασωθέντα Βυζαντινὰ κτίρια, εἶτα δὲ, ἀφηγοῦμαι τὰ ὑπὸ τῶν Βυζαντιῶν ἱστορούμενα περὶ τῆς ἐκκλησίας ταύτης. Ἐπικαλοῦμαι ἐν πρώτοις μάρτυρα τὸν Σεῖδ Ἀλῆν λέγοντα, ὅτι τὸ ὑψηλὸν τοῦτο τέμενος μετεβλήθη ἀπὸ ἐκκλησίαν⁴⁾.

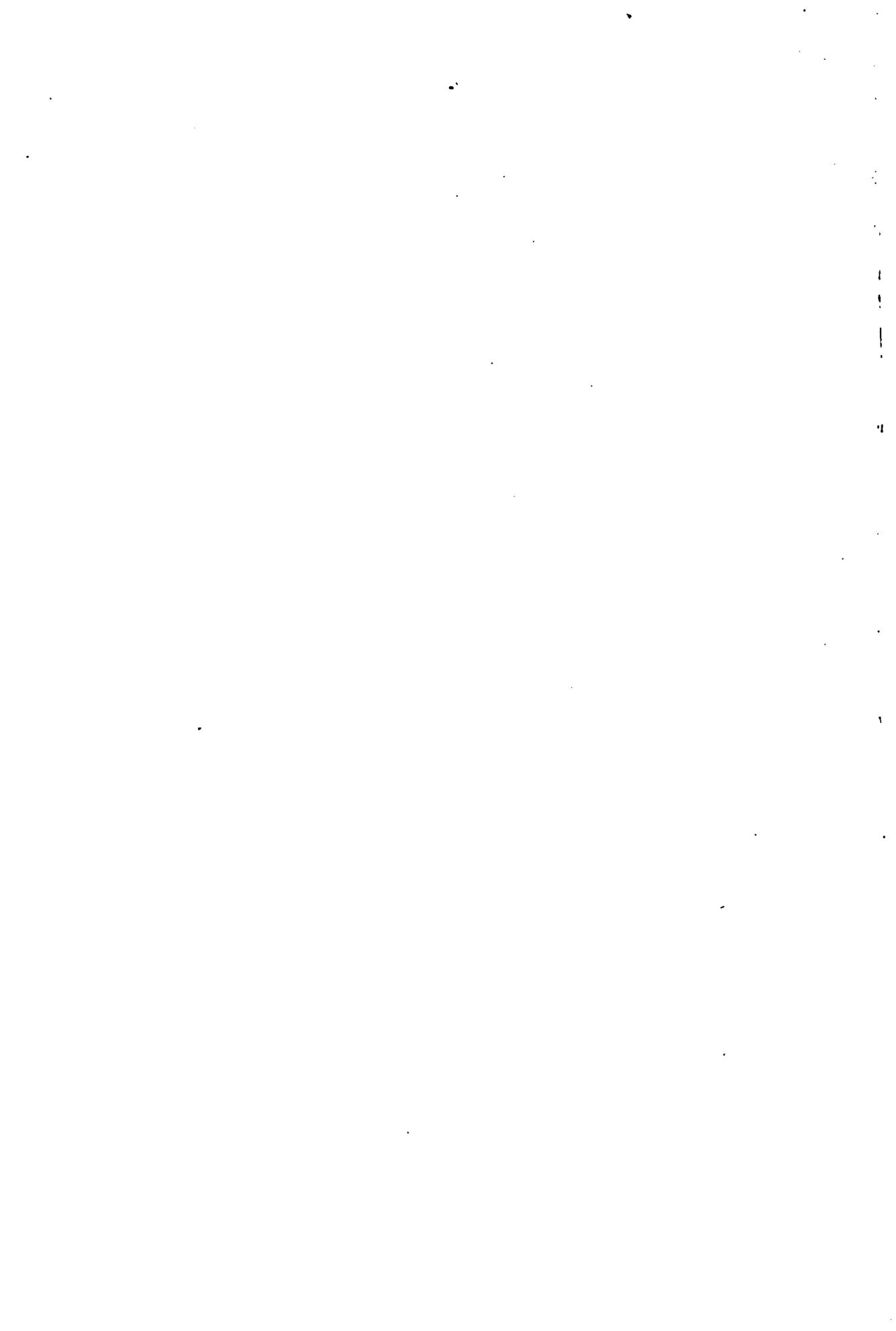
Ἰπῆρχεν ἐν τῇ βορείῳ παραλίᾳ τοῦ Βυζαντίου, ὅπου πρὸ μικροῦ ἀνηγέρθη

¹⁾ Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Β'. σελ. 425. ²⁾ Χαδηκᾶτ, Τόμ. Α'. σελ. 193.

³⁾ Συναξ. Ἰουλίου 26, ἐν τῷ βίῳ τῆς Ἀγίας Ὁραιοζήλης. ⁴⁾ Κελισαδὲν μουνκαπήλδην, ἥτοι μετεβλήθη ἀπὸ ἐκκλησίαν.

ΜΑΔΕ ΤΗ ΑΓΙΑΣ ΑΝΑΤΟΛΙΑΣ ΤΗ ΦΑΡΜΑΚΟΥΤΡΙΑΙ : ΜΕΧΜΕΤ ΠΑΙΖΙΑ ΤΖΑΜΙΙ

ὁ σταθμὸς τοῦ σιδηροδρόμου, ἡ πλησίον τοῦ αὐτοκρατορικοῦ Λυκείου, τέμενος Μουσουλμαγικόν, καλούμενον ὑπὸ τοῦ Νικήτα συναγωγή τῶν Σαρακηνῶν, ἰδρυθὲν αὐτόθι πρὸ χρόνου πολλοῦ, χάριν τῶν ἐν Κ/πόλει ἐνοικούντων ἢ ἐμπορευομένων Ἀράβων¹⁾. Τῷ 1203ῳ οἱ ἐν Γαλατᾷ ἐσκηνωμένοι σταυροφόροι Βενετοὶ καὶ Γάλλοι, δι' αἰτίαν οὐτιδανήν, ἐπέπεσαν κατὰ τοῦ τεμένουσ τούτου, καὶ μὴ δυνάμενοι ν' ἀντιπαραταχθῶσι κατὰ τῶν Σαρακηνῶν καὶ τῶν Βυζαντίων συρρευσάντων πρὸς βοήθειαν τούτων, κατέφυγον εἰς τὸ σύνθηες αὐτῶν στρατήγημα, ἔβαλον πῦρ εἰς τὰς οἰκίας, καὶ κατεφλέχθη τότε μέγα μέρος τῆς Κ/πόλεως. Κατὰ τὸν Νικήταν²⁾ διατρίβοντα τότε ἐν Βυζαντίῳ, ἡ πυρκαϊὰ αὕτη ἦτον ἡ ὀλεθριωτέρα πασῶν τῶν πρότερον πυρκαϊῶν. Διὰ τριάκοντα ἕξ ὥρας «τὸ πᾶν ἐπενέμετο». Ἐπνεεν ἄνεμος βορρᾶς, καὶ αἱ φλόγες ἀνερχόμεναι τὸν λόφον, ἔφθασαν μέχρι τοῦ τοίχου τῆς Ἀγίας Σοφίας.

Ἴνα ἐννοήσωμεν τὴν περιγραφὴν τοῦ Νικήτα, ἅς ἐνθυμώμεθα, ὅτι ἀπὸ τοῦ τεμένουσ τούτου τῶν Σαρακηνῶν, μέχρι τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου ὅπου ἴσταται ἡ Ἀγία Σοφία, ἦτο τότε συνοικία πολυάνθρωπος, καὶ οὐχὶ καθὼς σήμερον, κήπος δενδρόφυτος. Τὸ πῦρ φθάσαν μέχρι τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἐσβέσθη, διότι πέραν τοῦ ναοῦ, ἦσαν τότε τὰ μεγάλα ἀνάκτορα. Ἄλλη γλῶσσα τοῦ πυρός, ἀνερχομένη δεξιᾷ τῆς πρώτης, κατέφλεξεν ἅπασαν τὴν πρὸς δυσμὰς πλευρὰν τοῦ ἵπποδρόμου, καὶ «ὅσα κάτεισιν ἐς Σοφίας». Ἐκάησαν δὲ καὶ «οἱ τοῦ Δομνίνου λεγόμενοι ἔμβολοι». Ὅλον τὸ πρὸς δυσμὰς μέρος τοῦ ἵπποδρόμου, ἀπὸ τοῦ λιμένος τῶν Σοφιῶν μέχρι τῆς πύλης τοῦ Περάματος, τῆς νῦν Βαλοῦκ-παζάρ-καπουσοῦ, ἐγίνε παρανάλωμα τοῦ πυρός. Οἱ ἔμβολοι λοιπὸν τοῦ Δομνίνου, κατὰ τὸν ἱστορικὸν τοῦτον, καλῶς γινώσκοντα τὴν Κ/πολιν, ἔκειντο πρὸς δυσμὰς τοῦ ἵπποδρόμου, καὶ ἄνω τῶν Σοφιῶν, ἡ τοῦ λιμένος τῶν Σοφιῶν, τοῦ ἐπιπέδου χώρου κοινῶς σήμερον καλουμένου, «Κάτεργα λιμανί».

Πρὸς δυσμὰς τοῦ ἵπποδρόμου καὶ πρὸς νότον τῆς πλατείας τῆς κινιστέρνης τοῦ Φιλοξένου³⁾, νῦν καλουμένης, μπὶν μπὶρ διρέκ, σώζονται γηραιὰ Βυζαντινὰ κτίρια, δίπατα εἰς τινὰ μέρη, καὶ τὰ ὅποια κατὰ τοὺς λόγους τῶν ἐκεῖ πλησίον ἐργαζομένων Χριστιανῶν καὶ Ὀθωμανῶν, ἦσαν τὸ πάλαι ἐργαστήρια. Τὰ ἐπιμήκη ταῦτα κτίρια, χωρίζονται διὰ λεωφόρου, πλάτους M. 7, 20. Τὸ μὲν δυτικώτερον μέρος, εἶναι μήκους M. 22,00 καὶ πλάτους M. 16, 20, κτίριον δίπατον, ἔχον εἰς ἕν μέρος, αἰθουσαν ἰσόγειον θολωτὴν. Τὸ δὲ ἀνατολικώτερον καὶ ἐκτενέστερον, εἶναι μήκους M. 39, 25 καὶ πλάτους M. 13, 10. Ἐντὸς τοῦ ἀνατολικοῦ τούτου μέρους, πλησίον τῆς λεωφόρου, εἶναι κλίβανος Βυζαντινός,

¹⁾ Ἐστρατολογήθησαν καὶ ἀπὸ Ἰσμαηλιτῶν καὶ τῶν ἐφῶν Ἰβήρων, κατ' ἐμπορίαν στείλαμένων ἐς τὴν βασιλίδαν τῶν πόλεων. » Νικ. Χων., σελ. 499. ²⁾ Νικ. Χων., σελ. 734. ³⁾ Γ. Κωδινός, σελ. 24.

λίαν χθαμαλός, ἐν χρήσει μέχρι τῆς σήμερον. Ἡ ἀνατολικωτέρα ἄκρα τοῦ κτιρίου τούτου μετὰ θόλων ἐρυμνοτάτων, ἐν μέρει κατηδαφίσθη ἀπὸ τὸν Ὄθωμανὸν κτήτορα, πρὸς ἀνεγερσιν ἐτέρου παραπλησίου κτιρίου. Αἱ Βυζαντιναὶ πλίνθοι τεχμαίρουσι τὴν ἀρχαιότητα τῶν κτιρίων τούτων. Οἱ ἐργάται οἱ κατεδαφίσαντες μέρος τοῦ κτιρίου, εὗρηκαν πλίνθους καὶ πλάκας ἐνεπιγράφους, τὰς ὁποίας ἐπετείχισαν εἰς τὸ ἀνεγειρόμενον κτίριον. Ταῦτα τὰ κτίρια εἶναι, νομίζω, οἱ ὑπὸ τοῦ Νικήτα καὶ πολλῶν ἄλλων προγενεστέρων αὐτοῦ Βυζαντινῶν, μνημονευόμενοι ἔμβολοι τοῦ Δομνίνου. Τὰ κτίρια ταῦτα, φαίνονται ἀπὸ τὴν πλατεῖαν τῆς κιστέρνης τοῦ Φιλοξένου¹). Εἶναι δὲ παρὰ τὸ πρὸ ὀλίγου ἀνεγερθὲν τέμενος τοῦ ἐπιφανοῦς πρωθυπουργοῦ Φουὰδ πασαῖ.

Πρὶν ἱστορήσω τὰ περὶ τῶν ἐμβόλων τούτων, φέρω καὶ ἐτέρας μαρτυρίας πρὸς ἐπικύρωσιν τῆς εἰκασίας μου ταύτης, ἀκολουθῶν τὴν αὐτὴν ὁδόν, διὰ τῆς ὁποίας ἐπίεσθην καὶ ἐγὼ ὁ ἴδιος, ὅτι τὰ κτίρια ταῦτα εἶναι οἱ ἔμβολοι τοῦ Δομνίνου, ἢ λείψανα τῶν ἐμβόλων τοῦ Δομνίνου.

Τὸν Ἰούνιον τοῦ 1874ου περιεπλανώμεθα ἐγὼ καὶ ὁ καλλιτέχνης Α. Μαναράκης ἐν τῇ Ὄθωμανικῇ ταύτῃ συνοικίᾳ, πλήρει μέχρι σήμερον κτιρίων προφανῶς Βυζαντινῶν, ἵνα εὕρωμεν θέσιν πρόσφορον, ἐκ τῆς ὁποίας ν' ἀπεικονίσωμεν τὸ τέμενος τοῦτο, καλούμενον ὑπὸ τοῦ Σεῖδ Ἀλῆ ὑψηλόν. Τὸ χθαμαλὸν τῆς θέσεως τοῦ ναοῦ, τὰ περιβάλλοντα αὐτὸν ὑψηλὰ τείχη, καὶ τὰ πυκνὰ δένδρα τὰ ἐπισκιάζοντα πλεῖστα αὐτοῦ μέρη, ἦσαν ἀνυπέβλητα ἐμπόδια. Καταβαίνοντες ἀπὸ τοὺς ἐμβόλους, τοὺς ὁποίους ἐκάλεσα τοῦ Δομνίνου, εἶδομεν πρὸς δυσμὰς τοῦ τεμένους τούτου, καὶ ἀπ' αὐτοῦ διὰ δρομίσκου χωριζόμενον, ἐκτενὲς γήπεδον ἐκτάσεως 6,000 περίπου μέτρων τετραγωνικῶν, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἰργάζοντο Ὄθωμανοὶ, ἀνασκάπτοντες βαθέα θεμέλια, καὶ κατεδαφίζοντες ἀρχαίας ἀψίδας. Εἰσῆλθομεν εἰς τὸ ἀνοικτὸν τοῦτο γήπεδον, ἀνῆκον ἄλλοτε εἰς Ὄθωμανὸν, τοῦ ὁποίου τὸ μέγαρον πρὸ πολλοῦ ἐπυρπολήθη. Ἐδῶ καθήμενοι, ἀπεικονίσσαμεν τὸ τέμενος τοῦτο. Ἐργαζομένου δὲ τοῦ καλλιτέχνου, κατῆλθον εἰς τινὰς παρακειμένας ἰσογειούς θολωτὰς αἰθούσας, προφανῶς Βυζαντινάς, ὅπου κατοικοῦσι πτωχαὶ Χριστιανικαὶ οἰκογένειαι, καὶ εἰς τὰ πλησίον ἀνασκαπτόμενα σκοτεινὰ ὑπόγεια. Περιειργάσθη τὰς μεγάλας τετραγώνους πλίνθους, ἐξαγομένης ἐκ τοῦ κτιρίου, καὶ στοιβαζομένης εἰς γωνίαν τοῦ κήπου. Ἐπὶ τινων πλίνθων ἀνέγνωσα· ΕΡΜΙΑ ΠΕΒΥΤ. δηλ. Ἐρμίας πρεσβύτερος· ἐπὶ τινων ἄλλων Κο(σ)ταντινο(ς) καὶ τὰ συνήθη ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν πλίνθων ΙΝΔ. Ἰνδικτιῶνος. Οἱ ἐν τῷ κτιρίῳ ἐργαζόμενοι, μᾶς εἶπον ὅτι τὰ κτίρια ταῦτα καὶ τὰ ὑπόγεια, ἦ-

¹) Γ. Κωδινός, σελ. 20. «Τελείται δὲ ἡ σύναξις . . . εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Μάρτυρος Πλάτωνος τὸν εὕρισχόμενον εἰς τὰ προαύλια, τὰ οὕτως ὀνομαζόμενα τοῦ Δομνίνου.» Συναξ. Μαΐου 24. Πασχ. Χρον. Τόμ. Α'. σελ. 571.

σαν τὸ πάλαι δεσμωτήρια ¹⁾). Ἐνωρήθησαν καὶ τινες ὑδρῖαι, εὐτελεστάτης ἐργασίας. Ταῦτα τὰ κτίρια, ἀτυχῶς σήμερον κατεδαφιζόμενα, καὶ ἐκ βάρων ἀνασκαπτόμενα, συνεπεσκέφθη μετέπειτα μετὰ τῶν φίλων κκ. Ἀποστόλου Βαφειάδου, Γεωργίου Βογατζέλου καὶ Ἀντωνίου Ψυχάρη. Ἐπικαλοῦμαι τὴν μαρτυρίαν τῶν Κυρίων τούτων, διότι ὁ κτήτωρ προτίθεται ν' ἀνασκάψῃ ὅλον τὸ ἐκτενὲς τοῦτο γήπεδον, καὶ μετ' ὀλίγον, τὰ ἱστορικώτατα ταῦτα μνημεῖα, θέλουσι σώζεσθαι μόνον ἐν τῇ μνήμῃ ἐμοῦ, καὶ τῶν εἰρημένων τούτων Κυρίων ²⁾).

Ὁ κήπος οὗτος εἶναι λίαν κατωφερῆς, τὴν νότιον αὐτοῦ πλευρὰν ὑποκρατεῖ μέγα τεῖχος τυφλόν. Ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ ἴσταται αἶθουσα ἀνώγειος θολωτῆ, μήκους M. 13, 15, πλάτους M. 8, 20, καὶ ὕψους περίπου M. 16, 00. Ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου ἐπέκτισαν οἱ πάλαι κτήτορες αὐτοῦ, ἕτερον θόλον. Ὅλον τὸ κτίριον εἶναι ἐρυμνότατα ὠκοδομημένον. Τὰ βαθέα θεμέλια τῆς αἰθούσης ταύτης, τῆς ὁποίας εὐτυχῶς ἀπεικόνισμα ἐλάβομεν αὐθήμερόν, ἀνασκάπτονται μετὰ πολλοῦ κόπου διὰ σιδηρῶν σφηνῶν καὶ πυρίτιδος. Ἐπὶ τῆς αἰθούσης ταύτης, τῆς ὁποίας ὅλας τὰς γωνίας καὶ ὅπας μετὰ προσοχῆς ἐπεσκέφθη πρὸ τῆς κατεδαφίσεως αὐτῆς, εἶναι εἴσοδος θολωτῆ, μήκους M. 20, 40, ὅτε μὲν στενουμένη, ὅτε δὲ εὐρυνομένη, ἄγουσα εἰς αἶθουσαν κατωφερῆ θολωτῆν. Εἰς τινὰ μέρη τῆς διόδου ταύτης, εἶναι ὅπαι πεφραγμέναι σήμερον. Εἰς τὸ κατωφερὲς μέρος τῆς διόδου ταύτης εἶναι κάθοδος στενοτάτη πλήρης πετρῶν καὶ χώματος, μήκους M. 6, 20, ἄγουσα εἰς δύο σκοτεινότατα καὶ ὑγρὰ ὑπόγεια, εὐρισκόμενα ὑπὸ τὴν κατωφερῆ δίοδον. Συγκοινωνοῦσιν ἀμφοτέρω διὰ θύρας ἀψιδωτῆς. Τὸ μὲν πρῶτον εἶναι μήκους M. 6, 20, πλάτους M. 4, 86. Τὸ ἐσώτερον καὶ εὐρύτερον εἶναι μήκους M. 9, 75, καὶ πλάτους M. 3, 02. Ἀμφοτέρων τὸ ὕψος εἶναι M. 2, 88. Εὐρισκόμενοι εἰς τὸ ὑπόγειον τοῦτο μετὰ τοῦ κ. Ψυχάρη, ἠκούομεν τὸν ἦχον τῶν ἀνωθι ἐργαζομένων ἐργατῶν. Δεξιᾷ τοῦ ἐσωτέρου ὑπογείου, εἶναι δύο εἴσοδοι πεφραγμέναι διὰ πετρῶν καὶ χωμάτων. Ἄνω εἰς τὸ κέντρον ἀμφοτέρων τῶν θόλων εἶναι δύο ὅπαι, διὰ τῶν ὁποίων διέρχεται σῶμα ἀνθρώπου, πεφραγμέναι καὶ αὐταὶ διὰ μεγάλων λίθων.

Μετὰ τινὰς ἡμέρας ἐπανῆλθον συλλογιζόμενος, ὅτι πιθανὸν νέον τι ν' ἀνεύρω ἐντὸς τῶν ἀνασκαπτομένων χωμάτων. Ἐκτὸς τινῶν πλίνθων νέων, μετὰ τῶν αὐτῶν γραμμάτων, οὐδὲν ἕτερον ἐφάνη. Πρὸς βορρᾶν τῆς ἀνωγείου αἰθούσης, ἐφάνησαν μικρὰ ὑπόγεια, τὰ πλεῖστα πρὸ πολλοῦ κατηδαφισμένα, καὶ πλήρη χωμάτων. Ἰστάμενος ἐπὶ τῆς κρημιζομένης αἰθούσης, ἵνα καταμετρήσω, εἰ δυνατὸν, τὸ ὕψος αὐτῆς, ἐθρήνουν τὴν ἀπώλειαν τοιούτων Βυζαντινῶν μνημείων, ἐν τῷ μέσῳ τῆς K/πόλεως. Ἐνῶ τῆς A. Μεγαλειότητος οἱ ὑπουργοί, συλλέγουσιν ἐκ τῶν περάτων τοῦ κράτους, πάντα τὰ σωζόμενα λείψανα παρελθόν-

¹⁾ Τουρκ. Χαπήζ-χανέ. ²⁾ Ἄπαντα ταῦτα ἐξηφανίσθησαν.

των χροδων, ἄλλοι, ἐν ἀγνοίᾳ αὐτῶν, ἐξαφανίζουσι τοιαῦτα τῶν Βυζαντίων ἱστορικὰ μνημεῖα.

Τὰ κτίρια ταῦτα, τὰ ὁποῖα κατὰ πρῶτον μ' ἐξέπληξαν, εἶναι, δὲν ἀμφιβάλλω, τῶν Βυζαντίων τὸ πραιτώριον, ἢ αἱ φυλακαὶ καλούμεναι τοῦ πραιτωρίου¹⁾. Ἐν τὰ κτίρια ταῦτα ἦναι, καθὼς εἰκάζω, τὸ καλούμενον πραιτώριον, τότε πειθόμεθα ὅτι τὸ ἀντικρὺ αὐτοῦ μεγαλοπρεπὲς τέμενος, εἶναι ὁ ζητούμενος ναὸς τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας.

Ἔρχομαι τώρα νὰ ἐπικυρώσω, ὅσον τὸ κατ' ἐμέ, τὰς εἰκασίας ταύτας.

Τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας, μικρὸν κατ' ἀρχὰς εὐκτῆριον, ἀνήγειρε κατὰ τὸν Κωδινὸν²⁾, Ἀναστάσιος ὁ Δίκωρος, βασιλεύσας περὶ τὸ τέλος τοῦ πέμπτου αἰῶνος. Κατὰ τοὺς πλειοτέρους δὲ ἱστορικοὺς τοῦ Βυζαντίου, ἀνήγειρε τὸν ναὸν τοῦτον οὐχὶ ὁ Δίκωρος, ἀλλὰ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ὁ πατριάρχης Κ/πόλεως. Ἡ μνήμη τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου ἐτελεῖτο, κατὰ τοὺς συναξαριστάς, ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας, «τῷ ὄντι ἐν τοῖς Δομνίνου ἐμβόλοις»³⁾. Βασιλεύοντος Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, μέρος μὲν τῶν λειψάνων τοῦ Θεολόγου Γρηγορίου, ἐτέθησαν ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, μέρος δὲ ἐν τῷ ναῷ τούτῳ τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας⁴⁾. Ἐν τῷ ναῷ τούτῳ, ἐδίδασκεν ὁ Γρηγόριος τοὺς ὀλίγους Χριστιανοὺς τοὺς μὴ μολυνθέντας ἐκ τῆς αἰρέσεως τῶν Ἀρειανῶν, διότι κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Θεοφάνους, «πᾶσα (δηλ. ἡ Κ/πολις) ἀν τοῦ Ἀρείου καὶ Εὐνομίου λῶθης ἐπεπλήρωτο»⁵⁾. «Τότε καὶ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος παρρησιαστικώτερον ἐδίδασκεν ἐν Κ/πόλει, εἰς τὸ εὐκτῆριον τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας, ἐνθα καὶ παράδοξα γίνεσθαι θαύματα.» Ὅλας δὲ τὰς ἐκκλησίας τοῦ Βυζαντίου, κατεῖχον ἐπὶ 44 ἔτη οἱ Ἀρειανοί, ἐκτὸς τοῦ ναοῦ τούτου τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας⁶⁾. Ὅτι ἡ ἐκκλησία

¹⁾ «Εὐθὺς ἐκελεύσθη καθιέρξιν ἡμᾶς εἰς τὸ Πραιτώριον.» Συμεὼν ὁ Μεταφρ. Τόμ. Γ'. σελ. 672. ²⁾ Γ. Κωδινός, 106. «ἐν τῇ νῦν ἐκκλησίᾳ Ἀναστασίας... εὐκτηρίῳ ἔτι οὕση μικρῷ.» Λέων ὁ Γραμ., σελ. 102. Κατὰ τὸν Συμεὼν τὸν Μεταφραστὴν, Τόμ. Α'. σελ. 433, τὸν ναὸν τοῦτον ἀνήγειρε Μαρκιανὸς ὁ πρεσβύτερος, ἀκμάσας ἐπὶ τοῦ βασιλέως Μαρκιανοῦ (450) «τῇ μεγαλοδόξῳ καὶ περικαλλεῖ τῶν μαρτύρων Ἀναστασία, λαμπρὸν ἀναστήσαι ναόν». Θεοφάνης. Τόμ. Β'. σελ. 386. ³⁾ C. Christ. Bib. Α'. σελ. 143. Ὁ μεταφραστὴς τοῦ Συναξαριστοῦ μεταγλωττίζει οὕτως: «εἰς τὸ ἔμβασμα τοῦ τόπου τοῦ καλουμένου Δομνίνου.» Συναξ. Ἰαν. 25. Ἰδ. Αὐγούστου 1, ἐν τῇ μνήμῃ τῶν Μακκαβαίων.

⁴⁾ Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 755. ⁵⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 96, 106. «Τὸ ἄθεον τοῦτο τῶν Ἀρειανῶν δόγμα... ἐπλάτυνε τότε καὶ ἠῤῥατο, καὶ πᾶσαν ὄσσην ἢ Ῥωμαίων εἶχεν ἀρχὴν παραστήσασθαι πρὸς βίαν ἐφίλονεῖσι». Συμ. ὁ Μεταφρ. Τόμ. Β'. σελ. 1292. «ὁ αὐτὸς βασιλεὺς Λέων διωγμὸν μέγαν ἐποίησε τοῖς τοῦ δόγματος τῶν Ἀρειανῶν ἑξωκιονιτῶν, καὶ διατάξας πανταχοῦ ἔπεμψε μὴ ἔχειν αὐτοὺς ἐκκλησίας ἢ ὄλωσιν συνάγεσθαι.» Πασχ. Χρον. Τόμ. Α'. σελ. 597. ⁶⁾ Οὐδεμία ἐκκλησία ἱδρυμα τῶν Ἀρειανῶν, σώζεται

αὐτὴ ἦτο τοῦ ἰδίου Γρηγορίου ἴδρυμα, μαρτυρεῖ ὁ ἴδιος, ἐν τῷ ἐνουπνίῳ αὐτοῦ περὶ τῆς Ἀναστασίας ἐκκλησίας, « ἦν ἐπήξατο ἐν Κ/πόλει. »

« Τοῦνεκ' Ἀναστασίαν μιν ἐπίκλησιν καλέουσι

Νηόν, ἐμῆς παλάμης ἔργον ἀριστοπόνου » ¹⁾.

Ταύτην τὴν ἐκκλησίαν λίαν σεβαστὴν παρὰ τοῖς Βυζαντίοις, τὴν ὁποίαν πρῶτος ἀνήγειρε Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, ἠύξησαν καὶ ἐκάλλυναν οἱ Βυζαντινοὶ βασιλεῖς, ἐξόχως δὲ Βασίλειος ὁ Μακεδών, ὅστις, « ἐν τοῖς ἐμβόλοις τοῦ Δομνίνου τὸν τῆς Χριστοῦ Ἀναστάσεως καὶ Ἀναστασίας τῆς μάρτυρος περικαλλῆ ναὸν ἐπισκευάσας, ἐλάμπρυνε, λιθίνην ἀντὶ ξυλίνης τὴν ὄροφὴν ἐργασάμενος » ²⁾. Ἐκλήθη δὲ κατὰ τινάς, Ἀναστασία, διὰ τὴν αὐτόθι ἀνάστασιν τῆς ὀρθῆς πίστεως, μετὰ τὸν διωγμὸν τῶν Ἀρειανιζόντων. Κατ' ἄλλους δὲ, διὰ τὰ πολλὰ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ γινόμενα θαύματα, κυρίως δὲ διὰ γυναῖκα ἔγχυον ἐξ ὕψους πεσοῦσαν καὶ τελευτήσασαν, καὶ διὰ τῶν εὐχῶν τοῦ λαοῦ ἐκ νέου ἀναζήσασαν ³⁾. Ἐν τῷ ναῷ τούτῳ, ζῶντος τοῦ Μαρκιανοῦ, ἀνεγινώσκοντο ἐνίοτε αἱ θεόπνευστοι γραφαί, ἐν γλώσσῃ Γοθτικῇ, χάριν τῶν Γόθων Ἀσπαρ καὶ Ἀρδαβουρίου, κοσμησάντων τὸν ναὸν τοῦτον δι' ἀργυρῶν καὶ χρυσῶν σκευῶν ⁴⁾.

Φρονῶ ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη ἐτιμήθη ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας, ἕνεκα τῆς αὐτόθι καταθέσεως τοῦ λειψάνου τῆς ἁγίας ταύτης, μαρτυρησάσης ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Διοκλητιανοῦ ἐν Ῥώμῃ, καὶ κομισθέντος ἐκ Νικομηδείας, τῷ δεκάτῳ ἐβδόμῳ ἔτει τοῦ Λέοντος ⁵⁾. Ἐκαλεῖτο δὲ φαρμακολύτρια, διότι ἐπεσκέπτετο τοὺς ἐν ταῖς φυλακαῖς νοσοῦντας Χριστιανούς, χορηγοῦσα φάρμακα καὶ παντοῖα ἄλλα πρὸς ἀνάπαυσιν αὐτῶν.

σήμερον ἐν Βυζαντίῳ. Τὴν ἐν τοῖς ναοῖς αὐτῶν λατρείαν, ἀγνοοῦμεν. Texier. L'Archit. Byz., σελ. 19. « Ἄλλ' οὕτω μὲν ἡ Ἀρείου αἵρεσις τὰς ἐκκλησίας ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔτη κατανεμηθεῖσα, τῇ Θεοδοσίῳ εὐσεβείᾳ ἐξωστρακίζετο. » Συμ. ὁ Μεταφρ. Τόμ. Γ'. σελ. 893.

¹⁾ C. Christ. Bib. Δ'. σελ. 142. Συμ. ὁ Μεταφρ. Τόμ. Α'. σελ. 436. ²⁾ Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 239. Θεοφάνης, Τόμ. Β'. σελ. 386. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 324. Γ. Κωδινός, σελ. 89. « περὶ τοῦ ναοῦ τῆς μάρτυρος ταύτης, ἐκείνός φησιν, ὅς κείται μὲν ἐν τοῖς οὕτω καλουμένοις Δομνίνου ἐμβόλοις, ὡσπερὶ δὲ ὀρηκτήριον τότε τοῖς ὀρθοδόξοις κατὰ τῶν Ἀρειανιζόντων ἐτύγχανεν ὢν. » Συμ. ὁ Μεταφρ. Τόμ. Α'. σελ. 436, 440. Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 551. ³⁾ C. Christ. Bib. Δ'. σελ. 142. Λέων ὁ Γραμ., σελ. 102. Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 552. ⁴⁾ Συμ. ὁ Μεταφρ. Τόμ. Α'. σελ. 454. Μαλαλᾶ Χρονογρ., σελ. 372. Ἰωήλου Χρονογρ., σελ. 41. ⁵⁾ Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 614. Τῷ 442ῳ, κατὰ τὸν Θεοφάνην, Τόμ. Α'. σελ. 172. Λέων ὁ Γραμ., σελ. 114. Συναξ. Δεκ. 22, Ἀπριλίου 16, Ἰουλίου 26. Περὶ τοῦ λειψάνου τῆς Ἁγίας, λέγει τ' ἀκόλουθα Συμεῶν ὁ Μεταφρ. ἐν τῷ Γ'. Τόμῳ, σελ. 699. « Ἀπολλωνία δὲ τις γυνὴ . . . τὸ ἱερὸν τῆς Ἀναστασίας σῶμα λαμβάνει . . . καὶ ἐν τῷ τῆς οἰκίας αὐτῆς κατατίθησι κήπῳ. Μετὰ δὲ χρόνους, ἡ Κωνσταντίνου τὸ ταύτης ἐκδέχεται λειψάνον, καὶ τῷ μεγαλοπρεπεῖ ναῷ καὶ ἀξίῳ ταύτης ἐναποτίθεται κτλ. »

Κατὰ τὸ 416ον, ἔγινε μέγας ἐμπρησμός ἐν Κ/πόλει. Λέγει ὁ Θεοφάνης⁴⁾, «Μαρκιανὸς δὲ ὁ οἰκονόμος ἀνελθὼν εἰς τὰς κεράμους τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας, κατέχων τὸ εὐαγγέλιον, εὐχαῖς καὶ δάκρυσιν, ἀβλαβῆ τὸν οἶκον διεφύλαξεν». Ἐκ τῶν λόγων τούτων τοῦ Θεοφάνους καταφαίνεται, ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη ἦτον εἰσέτι ξυλότρουλος ἢ ξυλόστεγος, καὶ πιθανὸν τοιαύτη ἔμεινε μέχρι τῆς ὑπὸ τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνοιο ἐπισκευῆς αὐτῆς. Ἐν τοῖς συναξαρίοις λέγεται, ὅτι ὁ Μαρκιανός, πρεσβύτερος καὶ οἰκονόμος τῆς Μεγάλης ἐκκλησίας, ἔκτισε τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τὸν εὐρισκόμενον «ἐν τοῖς Δομνίνου ἐμβόλοις, ὃν καὶ ἀπὸ τοῦ μεγάλου διέσωσεν ἐμπρησμοῦ»²⁾).

Κατὰ τὴν μαρτυρίαν Συμεῶν τοῦ Μεταφραστοῦ³⁾, Μαρκιανὸς ὁ πρεσβύτερος, ἀνήγειρε περὶ τὸν ναὸν τοῦτον ἤδη ὑπάρχοντα, ἄλλον «μέγιστόν τε καὶ κάλλιστον, κύκλῳ μὲν στοαῖς καὶ ποικίλοις προαυλίοις τε ἅμα καὶ ὑπαίθροις, κιδόνων αὐγαὶ καὶ χροιαὶ καὶ μέγεθος, λίθων τε στιλπνότης καὶ ὕλης λαμπρότης, . . . τέχνης μὲν ἀκριβεῖα φρένας ἐκπλήττουσαι, ὕλης δὲ ποικιλία τοὺς ὀφθαλμοὺς θέλγουσαι.»

Κατὰ τὸ 522ον, βασιλεύοντος Ἰουστινιανοῦ τοῦ μεγάλου, ἔγιναν τὰ πρῶτα ἐγκαίνια τῆς Ἁγίας Σοφίας, καὶ ἐξῆλθεν ἡ λιτὴ ἀπὸ τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας, καθημένου Μηνᾶ τοῦ πατριάρχου ἐν τῷ βασιλικῷ ὀχήματι⁴⁾.

Κατὰ τὰ γραφόμενα τοῦ Σωζομένου, ἀκμάσαντος τὸν πέμπτον αἰῶνα, καὶ ἔτη πολλὰ διατριψάντος ἐν Βυζαντίῳ, ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας, ἔγινε περιφανής, διὰ τὸ κάλλος καὶ τὸ μέγεθος τῶν οἰκοδομημάτων⁵⁾.

Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος μνημονεύων τὴν ἀνακαίνισιν τῆς ἐκκλησίας ταύτης ὑπὸ τοῦ πάππου αὐτοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνοιο, λέγει, «ἐν τοῖς Δομνίνου λεγομένοις ἐμβόλοις, τὸν εἰς ὄνομα τῆς θείας Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν Ἀναστάσεως καὶ Ἀναστασίας τῆς μάρτυρος περικαλλῆ ναὸν κτλ.»⁶⁾

Ταῦτα τὰ ὀλίγα ἀναφέρω περὶ τοῦ ναοῦ τούτου, συχνάκις, καθὼς ἀνωτέρω εἶπον, μνημονευομένου ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν ἀρχαιοτέρων Βυζαντιῶν. Ἀνεφέρα αὐτὰ, ἵνα ἀποδείξω, ὅτι ἀνηγέρθη ἡ ἐκκλησία αὕτη, ἐν τοῖς ἐμβόλοις τοῦ Δομνίνου, ἢ πλησίον αὐτῶν. Μνημονεύεται ἐν τῇ ἐνδεκάτῃ τοῦ Ἰανουαρίου, ἢ σύναξις τῶν Μυρίων Ἀγγέλων ἔνδον τοῦ μαρτυρίου τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας ἐν τοῖς Δομνίνου⁷⁾. Ἐκαλεῖτο οὕτως ἡ ἐκκλησία αὕτη, πρὸς διαστολὴν ἑτέρας Ἀγίας Ἀναστασίας, ἐκκλησίας τῶν Ναυατιανῶν⁸⁾.

Ἔρχομαι τώρα ἵν' ἀποδείξω, ὅτι τὸ ὑπὸ τῶν Βυζαντιῶν καλούμενον πραιτώριον, εἶναι τὰ κτίρια, τὰ κατεδαφιζόμενα ἐντὸς τοῦ ἄνω μνημονευθέντος κήπου.

1) Τόμ. Α'. σελ. 174. 2) Συναξ. Ἰαν. 10. C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 142. 3) Τόμ. Α'. σελ. 436. 4) Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 338. 5) C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 142.

6) C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 143. 7) Συναξ. Ἰαν. 11. 8) Συναξ. Μαρτίου 31, ἐν σημ.

Τὸ πραιτώριον τῶν Βυζαντιῶν, ἦτο κτίριον ἢ ἀνάκτορον, ὅπου ὁ ἑπαρχος τῆς πόλεως ἐδίκαζεν. Εἶναι τὸ σημερινὸν δημαρχεῖον, καὶ πραιτωρ ὁ δήμαρχος, καλούμενος καὶ ἑπαρχος πραιτωρίου¹⁾. Ἐπετήρει ὁ ἑπαρχος τὰς συντεχνίας, τοὺς νυκτοφύλακας, τὰς θέρμας, τὰ θεάτρα, τὰ ὄνια, καὶ πρὸς τούτοις τὰς φατρίας τοῦ δήμου. Ἀπὸ δύο ἐπιγράμματα σωζόμενα ἐν τῇ Ἀνθολογίᾳ²⁾, μαθηάνομεν ὅτι ἐπὶ Ἰουστινίου τοῦ Θρακῆς, ἐπιστατοῦντός τινος Δομνίνου, ἐπεσκευάσθη καὶ ὠραίσθη τὸ Πραιτώριον. Ἐπὶ τῆς στάσεως τοῦ Νίκα, βασιλεύοντος τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὁ λαὸς ἔβαλε πῦρ εἰς τὸ Πραιτώριον³⁾.

Ὅτι τὸ πραιτώριον τοῦτο, διότι γίνεται μνεία καὶ ἐτέρου, ἀκολούθως ἔγινε δεσμωτήριο, μαρτυρεῖται ἀπὸ πολλοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς. Τὰ συναξάρια διηγούμενα τὸν βίον τοῦ Ἁγίου Μαρτίνου πάπα Ῥώμης, ἑορταζομένου τῇ 13ῃ Ἀπριλίου, λέγουσιν, ὅτι διὰ προσταγῆς τοῦ βασιλέως Κώνσταντος ἐγγόνου τοῦ Ἡρακλείου, ἀφίχθη ἐν Βυζαντίῳ τῷ 644ῳ, καὶ μετὰ τινων ἄλλων ὁμοφρόνων αὐτοῦ, ἐφυλακίσθη εἰς τὸ πραιτώριον.

Ὅταν, περὶ τὸ τέλος τοῦ ἐβδόμου αἰῶνος, ἐξεβλήθη τοῦ θρόνου Ἰουστινιανὸς ὁ Δεύτερος⁴⁾, διέταξε τὸν πατρικίον Λεόντιον ἰν' ἀναλάβῃ τὴν στρατηγίαν τῆς Ἑλλάδος. Οὗτος δὲ ἀποπλεύσας ἐκ τοῦ Βυζαντίου, προσωρμίσθη τὴν νύκτα ἐν τῷ λιμένι τῶν Σοφίων, ὅπου συνηθροίσθησαν, λάθρα τοῦ βασιλέως, οἱ φίλοι τοῦ Λεοντίου, οἱ συνομόσαντες νὰ τὸν ἀναγορεύσωσι βασιλέα. Λαβόντος τοῦ Λεοντίου τοὺς ἀνθρώπους αὐτοῦ, ἀνήλθον ἅπαντες νύκτωρ μετὰ μεγίστης σιγῆς εἰς τὸ Πραιτώριον, κείμενον ἄνωθεν τοῦ λιμένος τῶν Σοφίων⁵⁾. Ἐκρουσαν τὴν θύραν τοῦ Πραιτωρίου, προφασιζόμενοι ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐμελλέ τινας νὰ ἐξετάσῃ. Ἐμήνυσαν περὶ τούτου τὸν ἀπόντα ἑπαρχον, τὸν ὁποῖον πάραυτα ἀφίχθόντα ἐδέσμευσαν ἐν τῷ ἰδίῳ πραιτωρίῳ. Ἀνοίξας ὁ Λεόντιος τὰς φυλακὰς, ἔλυσε καὶ ὤπλισε τοὺς πρὸ πολλοῦ αὐτόθι κεκλεισμένους στρατιώτας. Μετὰ τούτων καὶ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ἀνθρώπων, ἀνέκραζεν εἰς τὰς ὁδοὺς, «ὄσοι Χριστιανοὶ εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν». Ταύτας τὰς κραυγὰς ἀκούοντες οἱ ὑπνώττοντες πολῖται, συνέτρεχον ἐξ ὅλης τῆς πόλεως, καὶ λίαν πρῶτ, ἐξάγουσι τὸν βασιλέα Ἰουστινιανὸν εἰς τὸν ἱππόδρομον, καὶ ῥινοκοπήσαντες ἐξώρισαν εἰς Χερσῶνα⁶⁾.

¹⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Β'. σελ. 377. «ἑπαρχον Πραιτωρίων καὶ ἑπαρχον πόλεως.» Χρον. Πασχ. Τόμ. Α'. σελ. 530, 566. Π. Γύλλιος, σελ. 200, 238. ²⁾ C. Christ. Βιβ. Β'. σελ. 152. «ὁ δὲ ἑπαρχος τῶν Πραιτωρίων Ἀλέξανδρος, προσεφώνησε, λέγων, ὅτι ἀπὸ ἄρτι πρὸς ἐμὲ ἔχετε χάριν τῶν ψμίων.» Χρον. Πασχ. Τόμ. Α'. σελ. 716. ³⁾ «Καὶ θυμωθέντες ἔβαλαν πῦρ εἰς τὸ Πραιτώριον.» Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 283. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 458. ⁴⁾ Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 774. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 834.

⁵⁾ Γ. Κωδινός, σελ. 49. Δέων ὁ Γραμ., σελ. 165. Νικ. Πατριάρχου, σελ. 43.

⁶⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 564. Συναξ. Αὐγούστου 23, ἐν τῷ βίῳ Καλλινίκου, πατριάρχου Κ/πόλεως.

Ἵτι τὸ πραιτώριον τοῦτο, ἦτον ἄνω τοῦ λιμένος τῶν Σοφίων, τὸ νῦν Κάτερ-γα λιμανί, γίνεται πρόδηλον ἐκ τῆς λέξεως τοῦ Θεοφάνους « ἀνήλθον ». Πρὸς τούτοις, ἦτο καὶ πλησίον τοῦ ἵπποδρόμου καὶ τῆς Ἀγίας Σοφίας, ὅπου ἐφθασαν ὁ Λεόντιος καὶ οἱ ἄνθρωποι αὐτοῦ, πολλὴν ὥραν πρὶν συναθροισθῶσιν ἐκ τῆς ἄλλης πόλεως, οἱ πολῖται.

Κατὰ τὸ 764ον, βασιλεύοντος Λέοντος τοῦ Πορφυρογεννήτου, μεσοῦσης τῆς μεγάλης νηστείας, ἐκρατήθησάν τινες πατρίκιοι, κατηγορούμενοι ὡς προσκυνοῦντες τὰς εἰκόνας. Τούτους ὁ βασιλεὺς ἀπογυμνώσας καὶ κουρεύσας, ἐπόμπευσε διὰ τῆς μέσης ὁδοῦ, καὶ κατέκλεισεν εἰς τὸ πραιτώριον, ὅπου εἰς ἐξ αὐτῶν ὁ Θεοφάνης ἀπεβίωσε¹⁾.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος 765ον, κατέκλεισαν ἐν τῷ πραιτωρίῳ τὴν γυναῖκα καὶ τοὺς υἱοὺς τοῦ Ἐλπιδίου, ἀπόντος τότε, καὶ κατηγορουμένου ἐπ' ἀνταρσία²⁾.

Ἀπὸ τὴν Συνέχειαν τοῦ Θεοφάνους μαθητόμεν, ὅτι ὁ βασιλεὺς Ῥωμανὸς ἐδιδεν εἰς ἕκαστον ἄνθρωπον τῶν φυλακῶν τοῦ πραιτωρίου, τῆς Χαλκῆς καὶ τῶν Νουμέρων, ἀνά δεκαπέντε φωλέας³⁾. «Τὰ δὲ Νούμερα καὶ τὴν Χαλκὴν ὁ μέγας Κωνσταντῖνος ἔκτισε, καὶ διὰ τὸ εἶναι ἀργὰ ἐποίησεν αὐτὰ φυλακὴν ὁ Ἡράκλειος καὶ οἱ καθεξῆς»⁴⁾. Ἀπὸ δὲ τὸν Κωδινόν⁵⁾, ὅτι τὸ πραιτώριον ἦτον ἄλλοτε οἶκος πατρικίας χήρας, ὀνόματι Μάρκας. Ἡ χήρα αὕτη οἰκτείρουσα τοὺς ἐγκλειομένους εἰς φυλακὰς ζοφώδεις καὶ πλήρεις δυσωδίας, ἔδωσε τὸν οἶκον αὐτῆς εἰς μισθὸν τῷ βασιλεῖ Φωκᾶ, ὅστις ἐποίησεν αὐτὸν πραιτώριον.

Ἵτι ἐπὶ Βυζαντίων, πραιτώριον ἦτο συνώνυμον φυλακῆς, μαρτυρεῖται ἀπὸ τὸν ἴδιον Κωδινόν γράφοντα⁶⁾, «ὅτι ὁ ναὸς τῶν Ἀγίων Τεσσαράκοντα, Πραιτώριον ἐτύγχανε. Τιβέριος δὲ ὁ Θραξ σὺν τῇ γυναικὶ αὐτοῦ Ἀναστασία, τοὺς δεσμίους ἐξαγαγὼν» κτλ. Λέγουσι καὶ οἱ συναξαρισταί, «ἐκλείσαν αὐτὸν εἰς τὴν φυλακὴν τὴν καλουμένην Πραιτώριον»⁷⁾. Ἐκ τούτων καὶ ἐξ ἐτέρων μαρτυριῶν καταφαίνεται ὅτι τὸ πραιτώριον, ἐκαλεῖτο κοινῶς φυλακὴ⁸⁾.

Δύω τινὰ λοιπὸν ἐξάγομεν ἐκ τῶν ἄνω συγγραφέων, ὅτι τὸ πραιτώριον ἦτο φυλακὴ, καὶ ὅτι ἔκειτο ἄνω τοῦ λιμένος τῶν Σοφίων.

Ἵπῆρχεν ἐν τῇ συνοικίᾳ ταύτῃ τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας, λουτρὸν δημόσιον

¹⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 704. ²⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 704. ³⁾ Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 430. ⁴⁾ Γ. Κωδινός, σελ. 76, 133. ⁵⁾ Γ. Κωδινός, σελ. 76. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 468. ⁶⁾ Σελ. 89. ⁷⁾ Συναξ. Νοεμβρίου 28, Δεκ. 18, ἐν τῷ βίῳ Μιχαὴλ τοῦ συγγέλου· «ἐκεῖ δὲ τὰς τοῦ Πραιτωρίου ἀνατρέψαντες πύλας, ἄνεσιν τοῖς ἐνδον διδάσαι.» Νικ. Χων., σελ. 696. C. Christ. Βιβ. Β'. σελ. 152· «καὶ δέσμιοι ἀπὸ τοῦ Πραιτωρίου» «τοῖς ἐν τῷ Πραιτωρίῳ δεσμίοις.» Κ. Πορφυρογ. Τόμ. Α'. σελ. 592, 609, 767.

⁸⁾ Id constat Praetorii ut Carceris passim mentionem fieri apud scriptores Byzantinos. C. Christ. Βιβ. Β'. σελ. 153.

καλούμενον τοῦ Διηγηστέως ἢ κοινότερον τοῦ Δαγισθέως¹⁾, ἀντικρὺ τῆς ἐκκλησίας, ἰδρυθὲν τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἀναστασίου, καὶ ἀποπερατωθὲν ὑπὸ Ἰουστινιανοῦ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς βασιλείας αὐτοῦ²⁾. Ἄπασα ἡ συνοικία αὕτη κατὰ τοὺς τότε χρόνους, ἐκαλεῖτο τοῦ Δαγισθέου, ἀπὸ τὸν Δαγισθέα στρατηγὸν τοῦ Ἰουστινιανοῦ³⁾.

Κατὰ τὸ 577ον, ἀνελθόντος τοῦ Τιβερίου⁴⁾ ἐν τῷ ἵπποδρόμῳ, ἀνέκραξεν ὁ λαὸς «ἴδωμεν, ἴδωμεν τὴν Αὐγούσταν Ῥωμαίων, ὃ δὲ ἐδήλωσεν, ἡ ἀντικρὺ τοῦ δημοσίου λουτροῦ Διηγηστέως ἐκκλησία, ὁμώνυμός ἐστι τῇ Αὐγούσῃ. Εὐφήμεσαν οὖν τὰ μέρη, Ἀναστασίας Αὐγούστης πολλὰ τὰ ἔτη». Ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων τοῦ Κεδρηνοῦ μαθάνομεν, ὅτι ἀντικρὺ τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας ἦτο τὸ λουτρὸν τοῦ Διηγηστέως, δηλ. πρὸς δυσμὰς τῆς ἐκκλησίας ταύτης, ὅπου κεῖται καὶ τὸ πραιτώριον.

Ἐν τῇ συνοικίᾳ ταύτῃ ἦτο καὶ ἐκκλησία καλουμένη ἡ Ἁγία Ἄννα ἢ Διηγησθέα, ἴδρυμα τῆς Θεοδώρας συζύγου τοῦ Θεοφίλου. Ἐδῶ πλησίον ἦσαν κατὰ τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον τὰ παλαιὰ ἀσηκρητεῖα, διότι διὰ τούτων, διέβαινεν ὁ βασιλεὺς ἀπερχόμενος ἀπὸ τοῦ ἵπποδρόμου μέχρι τῆς μονῆς τῶν Ἁγίων Σεργίου καὶ Βάκχου⁵⁾.

Ἐν τῇ συνοικίᾳ ταύτῃ, καθὼς καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν οἱ Γενίτζαροι εἰς τὸ Ἔτ μειδάνι, συνηθορίζοντο οἱ δύο ὄῃμοι, οἱ Βενέτοι καὶ Πράσινοι, καὶ ἐδῶ ἐν τῷ παμμεγεθεστάτῳ αὐτῶν τρικλίνῳ⁶⁾ ἦσαν τὰ ἀρματώρια αὐτῶν⁷⁾, καὶ συνεζητοῦντο τὰ βουλευμάτα τῶν παραχοποιῶν τούτων ἀνδρῶν, ἕνεκα τῶν ὁποίων, ἐν τῇ στάσει τοῦ Νίκα, ἐσφάχθησαν κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων, τριάκοντα πέντε χιλιάδες πολιτῶν. Περὶ τῶν Βενέτων καὶ Πρασίνων, πλήρη εἶναι τὰ συγγράμματα τῶν Βυζαντινῶν. Πλησίον τοῦ πραιτωρίου, ἦσαν καὶ τὰ τοῦ Πρόβου⁸⁾.

¹⁾ Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 645, 688. Μαλακά Χρονογρ., σελ. 435. «Δημόσιον λουτρὸν . . . τὸ ἐν τοῖς Δαγισθαίου.» Πασχ. Χρον. Τόμ. Α'. σελ. 648. ²⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 274. C. Christ. Βιβ. Α'. σελ. 93. «Τὸ δημόσιον λουτρὸν τὸ ἐν τοῖς Δαγισθέου.» Χρον. Πασχ. Τόμ. Α'. σελ. 648. «τὴν οἴκησιν κερκτημένου ἐν τοῖς τοῦ Μαυριανοῦ (πιθ. Μαρκιανοῦ), οἷς γειτνιάζειν τὸν Δαγιστέα διεσαφήνιζεν.» Γενεσίου Ἱστορ., σελ. 14.

³⁾ Προκοπ. Τόμ. Α'. σελ. 288, 294. Τόμ. Β'. σελ. 497, 634. ⁴⁾ Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 688. ⁵⁾ Κ. Πορφυρογ. Τόμ. Α'. σελ. 87, 89. Τόμ. Β'. σελ. 299. ⁶⁾ Γ. Κωδινός, σελ. 88. ⁷⁾ Λέων ὁ Γραμ., σελ. 170. M. Glos. λέξις ἀρματώριον. Πασχ. Χρον. Τόμ. Β'. σελ. 447. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 256, 350, 365, 588. Τόμ. Β'. σελ. 517, 632. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, προσωρμίσθη καὶ ὁ Ἡράκλειος εἰς τὸν πλησίον λιμένα τῶν Σοφιδῶν, ἵνα ἔχη συλλήπτορας κατὰ τοῦ τυράννου Φωκᾶ, τοὺς δῆμους Πρασίνων καὶ Βενέτων. Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 460. ⁸⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 284, 364. Γ. Κωδινός, σελ. 105.

Ἐμακρηγόρησα, ἕνεκα τῆς μεγάλης σπουδαιότητος τῆς θέσεως ταύτης τῆς ἡμετέρας πόλεως, ἐκ τῆς ὁποίας καταληπτὰ γίνονται πολλὰ ἱστορούμενα τῶν Βυζαντινῶν. Χειραγωγούμαι κυρίως ἐξ αὐτῶν τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων, τῶν ὁποίων τὰς διηγήσεις ἕκαστος δύναται νὰ μελετήσῃ. Μὴ λησμονώμεν, ὅτι ἡ προφανὴς ἀσάφεια τῶν διηγημάτων αὐτῶν, προέρχεται οὐχὶ ἐκ τῶν ἰδίων, ἀλλὰ ἐκ τῆς ἀλλαγῆς τῶν ὀνομάτων, καὶ τῆς καταπτώσεως τῶν πλείστων Βυζαντινῶν ἰδρυμάτων.

Ἐπὶ τῶν σωζομένων τούτων ὑπογείων τοῦ πραιτωρίου, ἠρείδeto τὸ πάλαι τὸ κτίριον, ὅπου ὁ ἑπαρχος μετὰ τῶν συμβούλων αὐτοῦ συνηδρίαζε. Τοῦ κτιρίου τούτου λείψανα οὐδὲν ὡς διεσώθησαν.

Μένει εἰσέτι ὀλίγα τινὰ νὰ προσθέσω, περὶ τῶν τόπων τούτων πλησίον τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας.

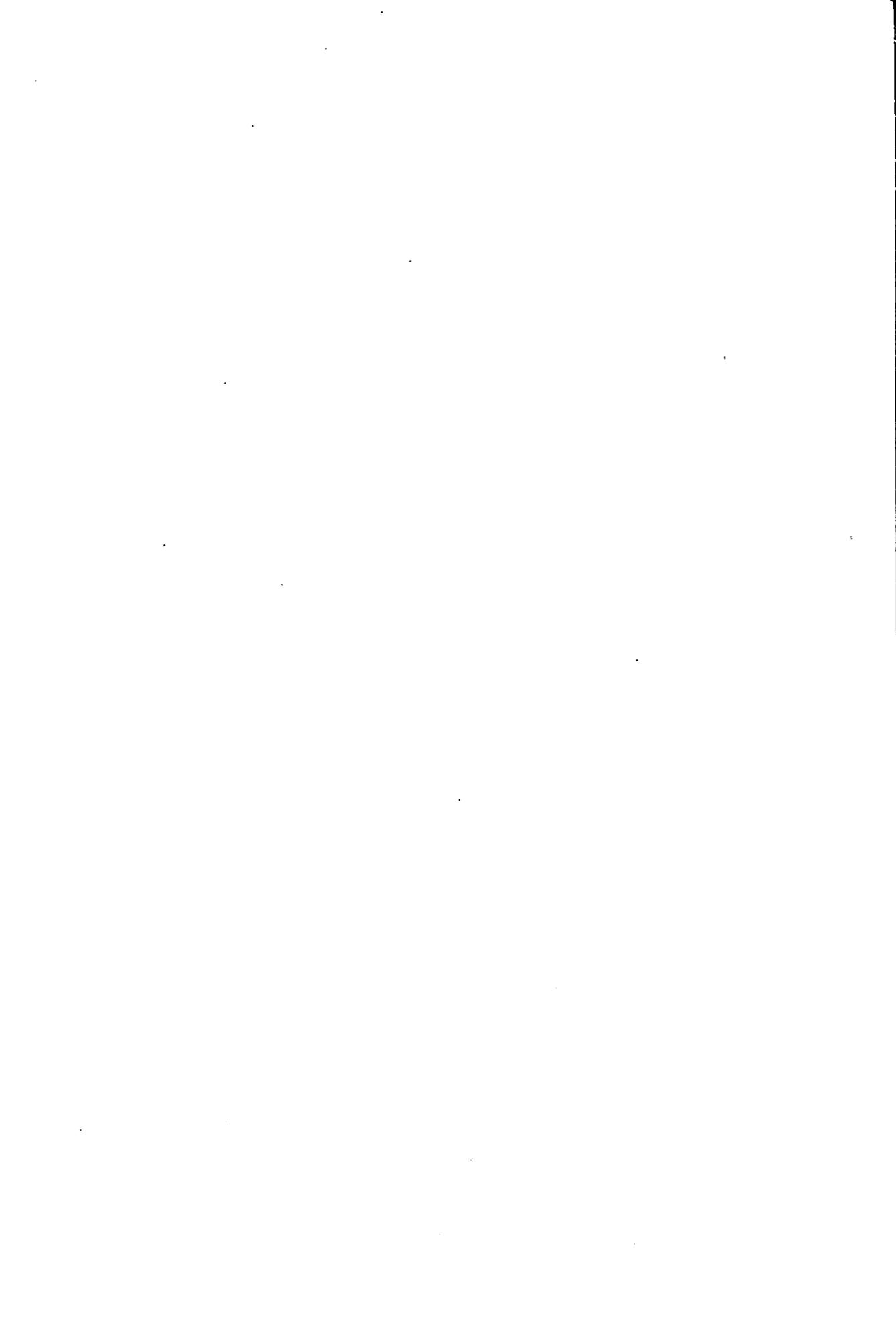
Εἶναι ἄρα τὰ ἐρείπια ταῦτα, τὰ ὁποῖα ἐκάλεσα πραιτώριον, τὸ λουτρὸν τοῦ Δαγισθέως, τοῦ ὁποίου μνεῖαν συχνὰ ποιοῦνται οἱ Βυζάντιοι; Ἐχομεν ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ Κωδινου¹⁾, περιγραφὴν λουτροῦ ἐν τῷ ἀνακτόρῳ. Γνωστὸν πρὸς τούτοις εἶναι, ὅτι τὰ Ὀθωμανικὰ λουτρά, εἶναι ἅπαντα Βυζαντινοῦ ρυθμοῦ κτίρια. Ἐν Βυζαντινὸν λουτρὸν διεσώθη, ἐν τῇ κορυφῇ τῆς ἐμπορικῆς ἀγορᾶς τοῦ Μαχμοῦδ πασᾶ, καθὼς καὶ ἕτερον ἠρειπωμένον, καλούμενον Τζικοῦρ μποστάν. Εἶχον στοὰς φωτιζόμενας δι' ὑέλων, καὶ ἡ ἐσωτερικὴ αὐτῶν διαίρεσις ἦτον ὁμοία τῶν σημερινῶν Ὀθωμανικῶν. Τὰ ἐρείπια ὅμως ταῦτα εἶναι τὰ πλείστα ὑπόγεια, τὰ δὲ θεμέλια, τῶν ὁποίων τὸ μέγα βάθος μ' ἐξέπληξε, καθὼς καὶ τὸ πάχος τῶν τοίχων, καὶ τὸ ἐρυμνὸν τοῦ θόλου, τεκμαίρουσιν, ὅτι τὰ κτίρια ἐξ ἀρχῆς ἀνιδρύθησαν, οὐχὶ διὰ λουτρὸν ἀλλὰ διὰ δεσμωτήριον.

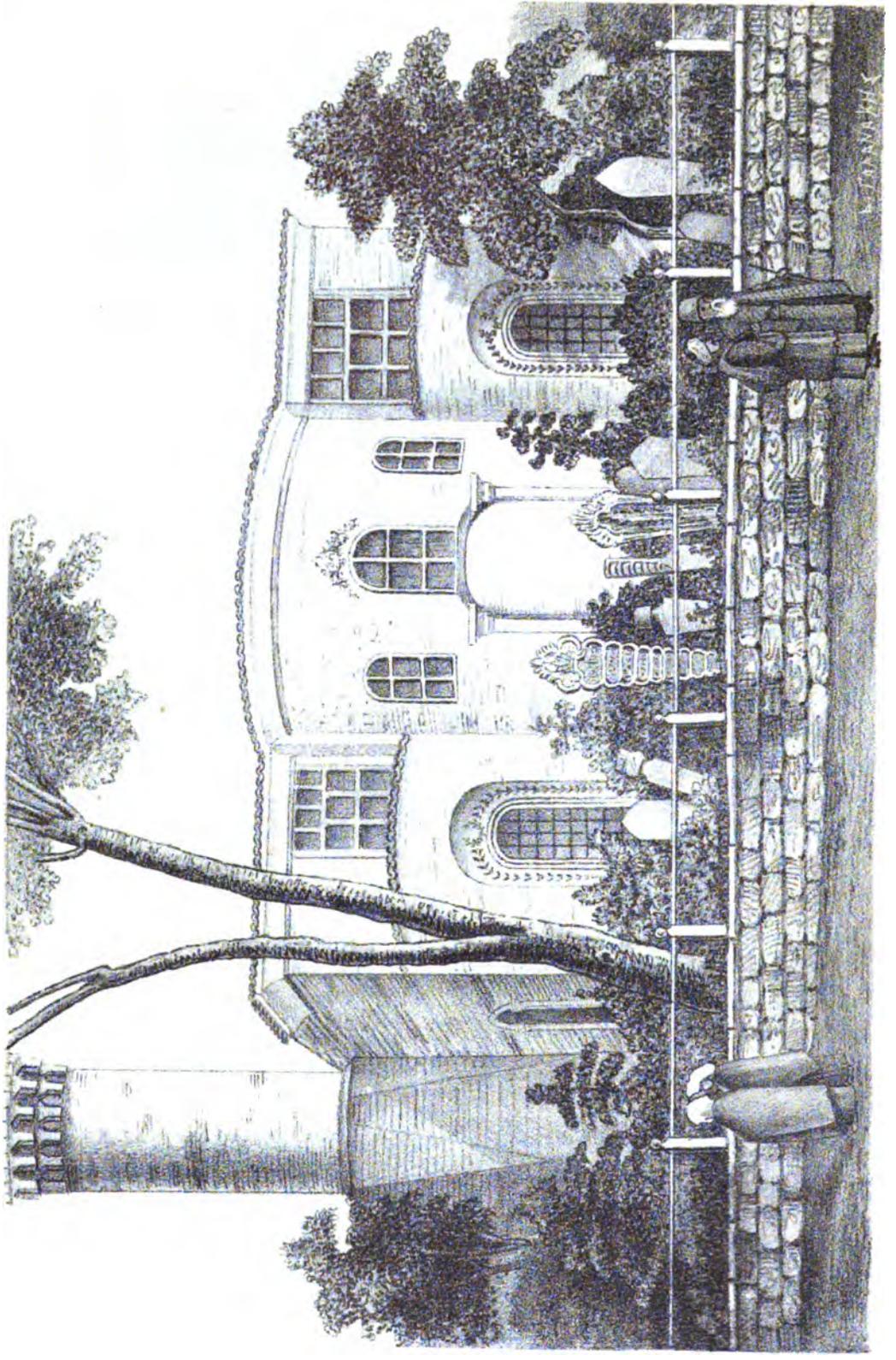
Τὸ δὲ λουτρὸν τοῦ Δαγισθέως, κατ' ἐμὲ, ἔκειτο πρὸς νότον τοῦ πραιτωρίου, διότι ἐν τῇ θέσει ταύτῃ, ἀληθεύει τὸ λεγόμενον τοῦ Κεδρηνοῦ, «ἀντικρὺ τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας».

Τοιοτοτρόπως, διὰ τῆς μαρτυρίας τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων, ἀνευρίσκομεν τοὺς ἐμβόλους τοῦ Δομνίνου, τὸ πολλάκις μνημονευόμενον πραιτώριον, τὴν θέσιν τοῦ λουτροῦ τοῦ Δαγισθέως, τὴν συνοικίαν τοῦ Δαγισθέως, τῶν Πρασίνων καὶ Βενέτων τὰ βουλευτήρια, καὶ τέλος τὴν Ἁγίαν Ἀναστασίαν, ἣτις κατὰ τοὺς τότε χρόνους, ἦτον ἡ μόνη ἐν Βυζαντίῳ ἐκκλησία ἢ μὴ Ἀρειανίζουσα.

Τὸν ναὸν τοῦτον ἀπὸ ἐκκλησίαν μετέβαλεν εἰς τέμενος ὁ Μεχμέτ πασᾶς, γεννηθεὶς ἐν χωρίῳ τῆς Βόσνας Σόκολι, ὅθεν καὶ παρωνομάσθη Σόκολης²⁾. Ἐνυμφεύθη τὴν Ἰσμικὴν Σουλτάναν θυγατέρα τοῦ Σελήμ, υἱοῦ τοῦ μεγάλου Σουλεϊμάν, αὐξήσασαν καὶ κοσμήσασαν τὸ τέμενος τοῦτο, πρωθυπουργοῦντος τοῦ συζύγου αὐτῆς. Ἡ κρήνη καὶ τὸ διδαστήριον ἐνώπιον τοῦ τεμένους, εἶναι

¹⁾ Σελ. 19. ²⁾ Χαδικάτ, Τόμ. Α'. σελ. 195. Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Β'. σελ. 445.

ΣΕΚΜΠΑΝ ΜΠΑΣΗ ΜΕΙΤΖΗΑΙ

ιδρύματα τῆς αὐτῆς Σουλτάνας. Ἐν τῷ ἐσωτερικῷ ναῷ, κατὰ τὸν Σειδ Ἀλῆν, εἶναι λίθινος λέων, χάριν καλλωπισμοῦ¹⁾. Τὸ τέμενος μετεβλήθη τῷ 979ω τῆς Αἰγείρας, 1571ω Μ. Χ. Φρονῶ, ὅτι τὸ ὑψηλὸν κτίριον εἶναι τὸ μόνον Χριστιανικὸν μέρος τοῦ ναοῦ. Τὰ περὶ τὸν ναὸν θολωτὰ ιδρύματα, καθὼς καὶ ὁ ἐξωτερικὸς πυλὼν, εἶναι ἔργα Ὀθωμανικά.

Ὁ κ. Βυζάντιος,²⁾ ἀποδίδει τὴν ἀνίδρυσιν τοῦ τεμένουσ τούτου εἰς τὸν Κιο-προυλῆ Μεχμέτ πασᾶν, ἀκμάσαντα τὸν ἀκόλουθον αἰῶνα, ἀγνοῶν ὅτι τὸ πάλαι, ὁ ναὸς ἦτον ἐκκλησία.

Τὴν ἐκκλησίαν ταύτην ὑπὸ τοῦ Riant, καὶ πρὸ αὐτοῦ ὑπὸ τινων Βυζαντίων καλουμένην τῆς Ἀναστάσεως, ἐσύλησαν οἱ Λατῖνοι σταυροφόροι τῷ 1204ω. Ἀφῆρσαν κίονας τῆς Ἀναστάσεως καὶ ἄρμα, καὶ μετεχόμισαν αὐτοὺς ἐν Βενετία, ὅπου σώζονται μέχρι τῆς σήμερον. Ἐκτὸς πολλῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ λειψάνων, ἤρπασαν καὶ τὸν σταυρὸν τῆς Ἀγίας Ἐλένης, μέχρι τῆς σήμερον φυλαττόμενον καὶ προσκυνούμενον, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἀγίου Λαυρεντίου τῆς Γενοῦης³⁾.

Σεκιμπάν μπασῆ μεστζηδί⁴⁾.

Ἦτοι, Τέμενος τοῦ ἀρχιχωροφύλακος, πλησίον τῶν τεσσαράκοντα κρηνῶν.

Ἡ ἀρχαία αὕτη ἐκκλησία εἶναι μήκους Μ. 10, 30, καὶ πλάτους, Μ. 9, 10. Ὁ μιναρὲς ἀνηγέρθη παρὰ τὴν δεξιὰν πλευρὰν τοῦ ναοῦ.

Ἡ συνοικία καλουμένη αἱ τεσσαράκοντα κρηναί, εἶναι πρὸς βορρᾶν τοῦ μεγάλου ὕδραγωγοῦ τοῦ Οὐάλεντος. Ἀντικρὺ τῆς ἐκκλησίας ταύτης, εἶναι αἱ κρηναί αὗται, χθαμαλαί, καὶ κατὰ τὸ φαινόμενον, Βυζαντιναί. Λέγονται τεσσαράκοντα, ἀλλ' εἶναι σήμερον τέσσαρες. Τὸ ἐγγὺς τῶν κρηνῶν Νυμφαῖον, εἶναι κτίριον πεσπαιωμένον, πληρούμενον ὑπὸ τοῦ πλησίον ὕδραγωγοῦ τοῦ Οὐάλεντος.

Ὁ μεταβαλὼν τὸν ναὸν τοῦτον εἰς τέμενος, ἀπεβίωσε τῷ 902ω τῆς Αἰγείρας, 1496 μ. Χ. καὶ ἐτάφη ἐν τῷ ναῷ τούτῳ.

¹⁾ Τοιοῦτος λέων ἐντὸς τοῦ ναοῦ σήμερον δὲν ὑπάρχει. Περὶ τούτου οὐδὲν γινώσκουσιν οἱ ἐν τῷ ναῷ ἱερουργοῦντες ἱερεῖς. ²⁾ Κ/πολις, Τόμ. Α'. σελ. 274. ³⁾ Riant, σελ. 178.

⁴⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 126.

Μοναστήρ μεστζηδί ¹⁾).

Ἦτοι, Τέμενος τοῦ μοναστηρίου, πλησίον τοῦ τεμένους τοῦ
μηλωτοπώλου Σουλιμάν Ἀγᾶ.

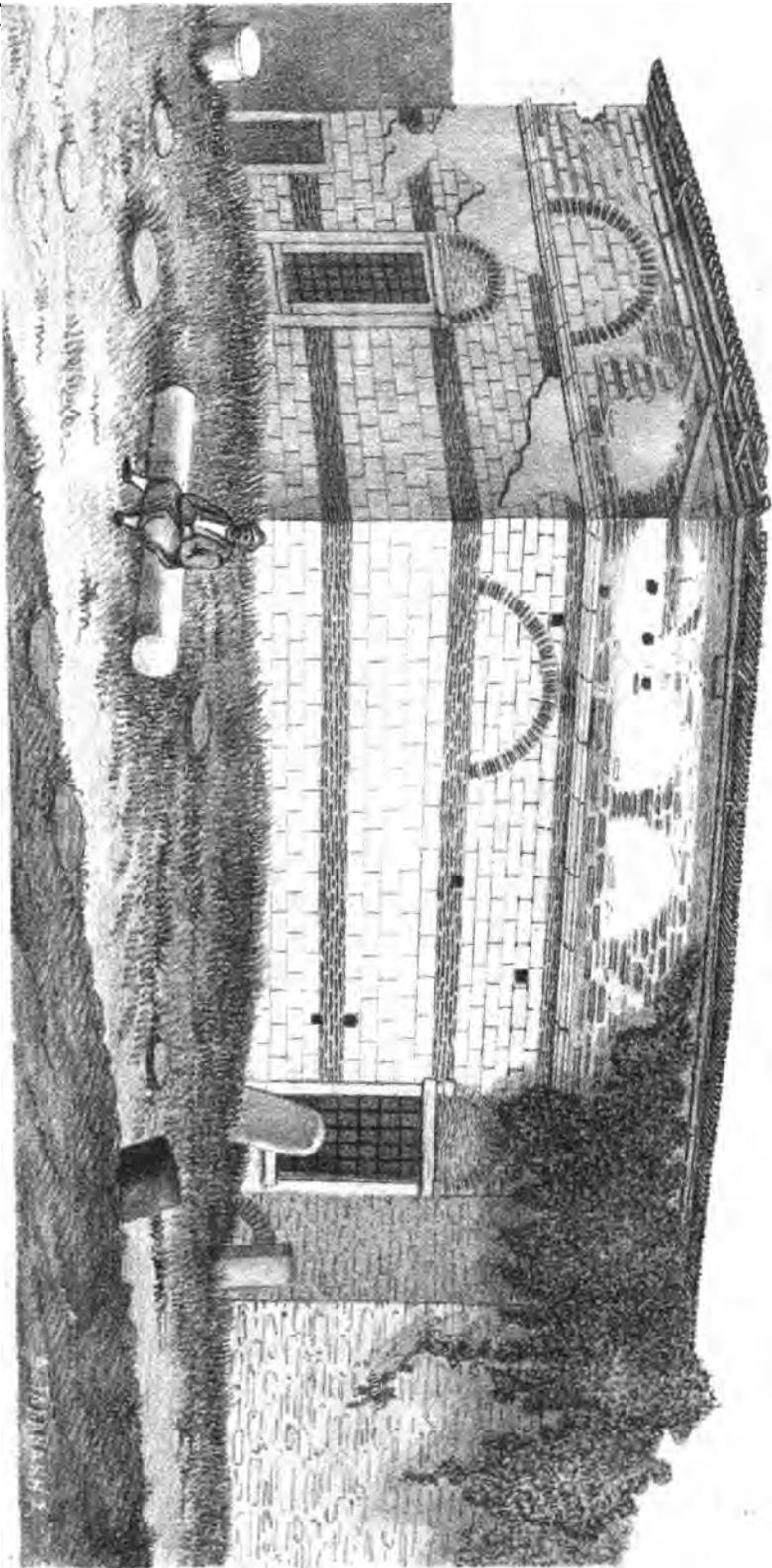
Τὸ τέμενος τοῦτο, κεῖται πλησιέστατα τῆς πύλης τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ, νῦν Τόπ-καπή. Ὑπάρχει καὶ ἕτερον τέμενος καλούμενον Μοναστήρ, πλησίον τῆς πύλης τῆς Σηλυβρίας, ἀνεγερθὲν ἐπ' ἀρχαίου μοναστηρίου, ὀλοτελῶς ἐξαφανισθέντος τὴν σήμερον ²⁾).

Κεῖται παρὰ στενὴν δίοδον ἄγουσαν πρὸς τὴν μεγάλην λεωφόρον, τῆς πύλης τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ. Ἐνώπιον αὐτοῦ εἶναι μικρὰ πλατεῖα, καὶ περίξ αὐτῆς, πενιχραὶ οἰκίαι Ὀθωμανικαί. Τὸ κτίριον εἶναι μικρὸν, μήκους Μ. 8, 30, καὶ πλάτους Μ. 6, 50. Ἀπὸ τὸ παράθυρον τοῦ νάρθηκος, φαίνεται τὸ τρίκογχον ἱερόν. Εὐθὺς μετὰ τὴν εἴσοδον, ἴστανται δύο μαρμάρινοι κίονες ὑποκρατοῦντες τὰ κατηχούμενα. Κοσμήματα ἀκαλλέστατα εἶναι γεγλυμμένα ἐπὶ τῶν κιονοκράνων. Ὁ νάρθηξ ἐπὶ Βυζαντίων ἐκοσμεῖτο διὰ δύο κίωνων μαρμαρίνων, τῶν ὁποίων δ εἷς κεῖται κατὰ γῆς. Ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ δεξιοῦ τοίχου, ὑπὸ τὸ γείσωμα, φαίνονται ἀμυδρὰ χρώματα Βυζαντινῶν εἰκόνων. Ὁ νάρθηξ καὶ ἡ δεξιὰ πλευρὰ τοῦ ναῖσκου τούτου, ἦσαν τὸ πάλαι περίστυλοι, καὶ ἔνεκα τούτου διεσώθησαν αἱ μέχρι τοῦδε φαινόμεναι κεφαλαὶ ἀγίων. Τὸ ἔνδον τοῦ ναοῦ εἶναι ἀθλιέστερον τοῦ ἐξωτερικοῦ. Τὸ δάπεδον εἰς τινὰ μέρη εἶναι ἐσκαμμένον, ἄλλου δὲ, πλήρες ἀκαθαρσιῶν. Ἡ ἐτοιμόρροπος ὄροφῆ κλίνει πρὸς τὰ ἔσω τοῦ ναοῦ· τὸ κονίαμα πανταχόθεν καταπίπτει. Τὸ τέμενος εἶναι ἀνευ μιναρῆ, καὶ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν γειτόνων Ὀθωμανῶν, πρὸ πολλοῦ ἔπαυσε πᾶσα ἐν τῷ ναῷ τούτῳ ἱερουργία.

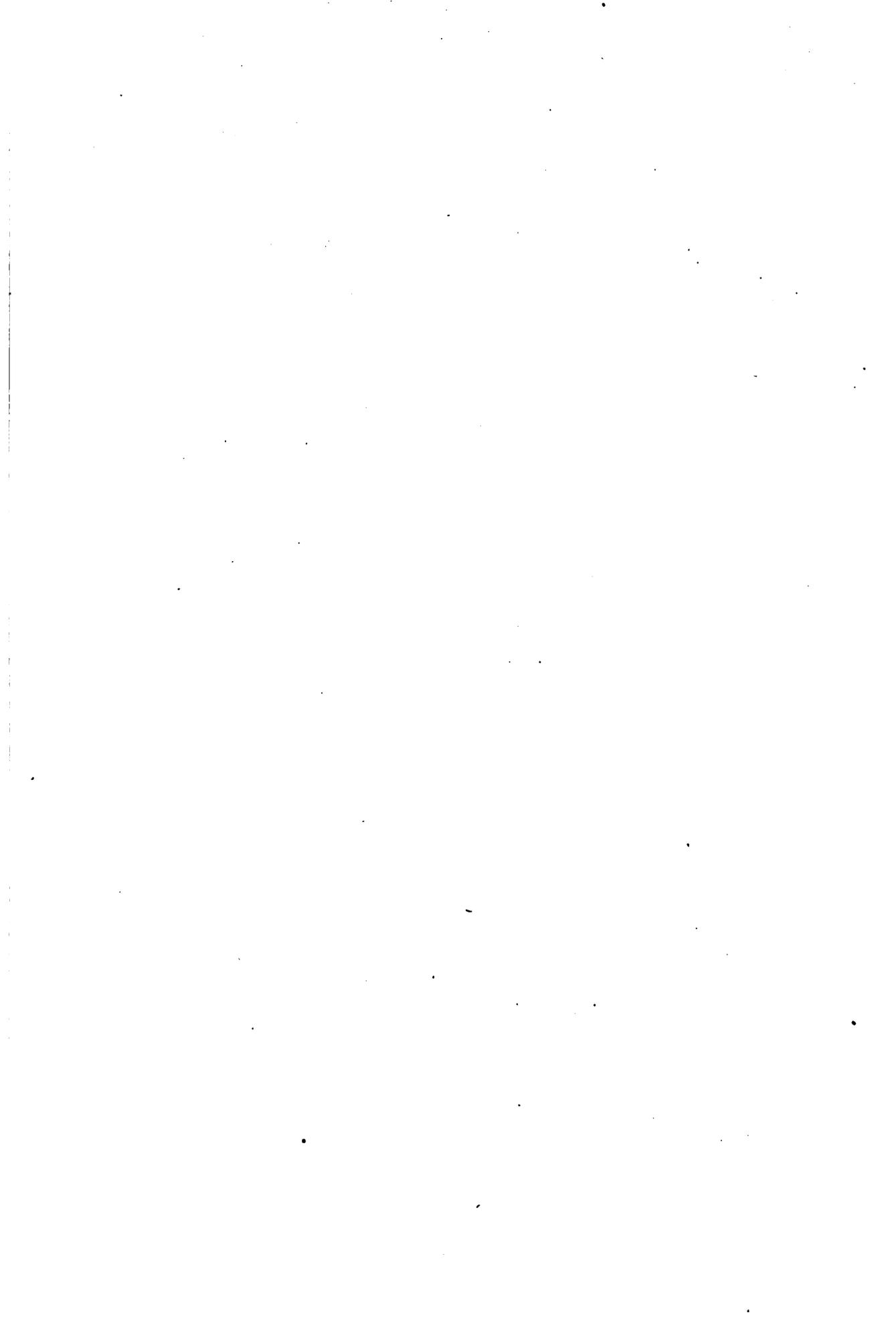
Τὸν ναὸν τοῦτον, τὸν ὁποῖον οὐδεὶς τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων μνημονεύει, περιγράφουσι, νομίζω, τὰ ἡμέτερα πατριαρχικὰ ἔγγραφα ³⁾).

Κατὰ τὸ 1341ον, ἐγένετο ἀγωγή ἐνώπιον τῆς ἱερᾶς συνόδου, περὶ μονοδρίου τινός, ἄλλοτε γυναικεῖο, καὶ μετέπειτα μεταβληθέντος εἰς ἀνδρῶν. Ὁ δομέστικος κὺρ Φωκᾶς ὁ Μαρούλης ⁴⁾, « ἀνήγειρεν οἶκον τῆ Θεομήτορι περὶ τὴν γειτονίαν τῆς πόρτης τοῦ ἀγίου μάρτυρος Ῥωμανοῦ, ἐπὶ θεμελίοις παλαιτάτου ναοῦ ». Ὁ ναὸς οὗτος κατὰ παράδοσιν, ἦτο ναὸς τῶν ἀγίων μαρτύρων ἀδελφῶν,

¹⁾ Χ. Τζ. Τόμ. Α'. σελ. 205. ²⁾ Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 203. ³⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 221. ⁴⁾ Τὸν Μαρούλην τοῦτον μνημονεύει δ Ι. Καντακουζηνός, Τόμ. Α'. σελ. 255, 256: « δ τῆς βασιλικῆς τραπέζης δομέστικος, Φωκᾶς ὁ Μαρούλης. »

MONASTHP MEITZHAI

Μηνοδώρας, Μητροδώρας και Νυμφοδώρας, ἐκ τῆς Βιθυνίας, μαρτυρησασῶν βασιλεύοντος τοῦ Μαξιμιανοῦ τῷ 304ῳ Μ. Χ., εἰς τὰ θερμὰ λουτρά καλούμενα τότε τὰ Πύθια¹⁾, καὶ σήμερον λουτρά τῆς Γιάλοβας. Τὸν παλαιάτατον τοῦτον ναὸν κατερειπωθέντα, καὶ ὑπὸ τοῦ ἄνω μνημονευθέντος Μαρούλη διὰ μονὴν γυναικείαν ἀνοικοδομηθέντα, προσεπάθησεν ἵνα μεταβάλῃ εἰς μονὴν ἀνδρῶν ὁ υἱὸς τοῦ Μαρούλη μετὰ τῆς μητρὸς αὐτοῦ. Τὸ ἐγγράφον τὸ πατριαρχικὸν ἀποφαίνεται, ὅτι τὸν ναὸν τοῦτον τιμώμενον τὸ πάλαι ἐπ' ὀνόματι τῶν ἄνω τριῶν ἀδελφῶν μαρτύρων, μετέβαλεν εἰς μονὴν γυναικείαν ὁ Μαρούλης· ὅτι οἱ ἱερεῖς τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, ἔβλεπον τὰς μοναστρίας συχνάκις ἐκκλησιαζομένας ἐν τῷ ναῷ τῆς Πηγῆς μετὰ τῆς καθηγουμένης αὐτῶν. Κατὰ τῆς μελετωμένης μεταβολῆς τῆς γυναικείας μονῆς εἰς ἀνδρῶν, ἐνάγουσιν αἱ μοναχαὶ τὸν υἱὸν τοῦ Μαρούλη καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, ἐνώπιον τῆς ἱερᾶς συνόδου.

Ὁλίγαι μοναστρίαι ἐμόναζον ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ. Μανθάνομεν προσέτι ἐκ τῆς συνοδικῆς ταύτης διαγνώσεως, καὶ ἐξ ἐτέρου συνοδικοῦ ἐγγράφου τοῦ 1340ου, ὅτι οἱ ἀνιδρύσαντες μονὴν εἴτε γυναικείαν εἴτε ἀνδρῶν, δὲν ἠδύναντο ἀκολουθῶν οὐδ' αὐτοὶ οὐδ' οἱ ἀπογόνοί αὐτῶν, νὰ μεταβάλλωσι τὰς μονὰς ταύτας²⁾. Ὅτι ὁμως ἐνδιαφέρει ἡμᾶς κυρίως, εἶναι, ὅτι ἡ ἐκκλησία οὐδέποτε θέλει ἐπιτρέψει ἵνα γίνωνται αἱ μοναὶ ἐπικαρπία τῶν ἀπογόνων τῶν ἰδρυτῶν.

Ἄνεφερα τὸ ἐγγράφον τοῦτο, διότι εἶναι ἐκ τῶν ἐπισημοτέρων τῆς πολυτίμου ταύτης συλλογῆς.

Πιθανόν, ὅτι τὸ μικρὸν τοῦτο κτίριον, πλησίον τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ, ἦτον ἡ μνημονευομένη μονὴ τῶν ἄνω τριῶν μαρτύρων, διότι εἶναι μικρὸν καὶ κατάλληλον δι' ὀλίγας μοναζούσας γυναῖκας. Ἀνάγκη νὰ προσθέσω, ὅτι κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἡ συνοικία τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ, ἦτον ἐκ τῶν ἐπισήμων τῶν Βυζαντινῶν συνοικιῶν³⁾, καὶ ἐκ τούτου ἡ πολυήμερος περὶ τοῦ ναύσκου τούτου διαμάχη.

Ἡ μονὴ αὕτη λαμβάνει τὴν διατροφήν αὐτῆς ἀπὸ τὰ βακούφια τοῦ κατακτητοῦ. Ἐκ τούτου καταφαίνεται, ὅτι μετεβλήθη εἰς τέμενος εὐθὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν. Ἡ συνοικία τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ, ὑποστᾶσα τοσαύτας ἐκ τῶν πολιορκούντων Ὀθωμανῶν κακουχίας, ἐλεηλατήθη ἡ πρώτη. Αἱ ἐδῶ μονάζουσαι ἡχημαλωτίσθησαν ἢ ἀπεβίωσαν αἱ πρῶται κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς ἀλώσεως.

¹⁾ Συναξ. Σεπτ. 40. Τὸν βίον τῶν μαρτύρων τούτων, ἱστῶρησε Συμεὼν ὁ Μεταφρ. Τόμ. Β'. σελ. 653. ²⁾ « Ἀπηγορεύετο τῇ ἐκκλησίᾳ Θεοῦ, τὰς σεβασμίους μονὰς μεταβολῆν ὅλως δέχεσθαι τῆς πρώτης αὐτῶν καταστάσεως, καὶ εἰς γυναικείας μὲν τὰς ἀνδρῶν, τὰς δὲ τῶν γυναικῶν εἰς ἀνδρῶν μεταποιεῖσθαι. » Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 198. ³⁾ « Καὶ ἐκ πετροβόλων μηχανημάτων πολλαὶ οἰκίαι περιφανεῖς ἐγγὺς τῶν τειχῶν ἠχρειώθησαν » Γ. Φραντζῆς, σελ. 239.

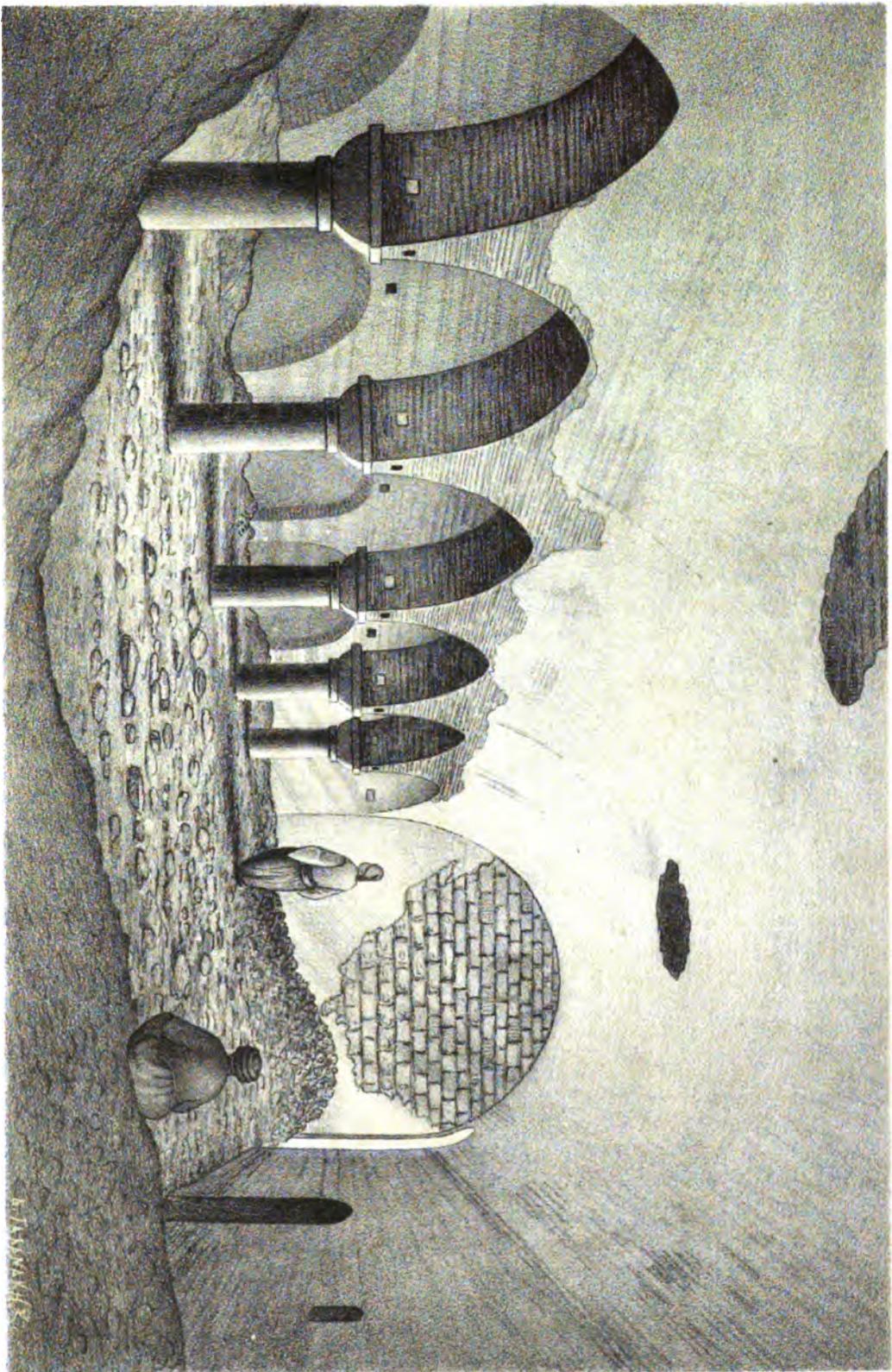
Κατ' ἀρχάς, λέγει ὁ Σεῖδ Ἀλῆς, δὲν εἶχε μιναρὲν τὸ τέμενος τοῦτο, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐπισκευὴν αὐτοῦ, ἀνήγειραν ξύλινον μιναρὲν πρὸ πολλοῦ καταπεσόντα.

ἸΙ Θεοτόκος ἐν τῷ Σίγματι.

Ἰπῆρχον ἐν τῷ Βυζαντίῳ δύο συνοικίαι, ἀμφοτέραι καλούμεναι τὸ Σίγμα, διότι ἐν αὐταῖς ἀνιδρύθησαν κτίρια περίστυλα, ἐν σχήματι τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ γράμματος C¹⁾. Λέγει ὁ Κεδρηνός²⁾: « ἐν τῷ ἡμικυκλίῳ δ' νῦν λέγεται Σίγμα ». Ὁ Ζώσιμος³⁾ λέγει περὶ τοῦ Ἰουλιανοῦ διατρίβοντος ἐν Βυζαντίῳ: « λιμένα δὲ μέγιστον αὐτῇ δειμάμενος, τῶν ἀπὸ τοῦ νότου κινδυνευόντων ἀλεξιτήριον πλοίων, καὶ στοὰν σιγματοειδῆ μᾶλλον ἢ εὐθείαν ἐπὶ τὸν λιμένα κατὰγουσαν ». Ὁ λιμὴν οὗτος, καλούμενος ἔκτοτε λιμὴν τοῦ Ἰουλιανοῦ, κατεῖχεν ἅπαντα τὸν ὄπισθεν τῆς Σιδηρᾶς πύλης χώρον, ὑπὸ τὸν ἱππόδρομον⁴⁾. Ἐκ τοῦ σχήματος τῆς στοᾶς ταύτης τῆς σιγματοειδοῦς, ἐκλήθη ὁ τόπος οὗτος τὸ Σίγμα.

Μνημονεύεται συχνάκις καὶ ἕτερον Σίγμα ἐν Βυζαντίῳ, τὸ ὁποῖον πιθανὸν ἐμπεριεῖχε στοὰν σιγματοειδῆ ἢ ἑτέραν οἰκοδομὴν σχήματος τοιοῦτου. Ἡ θέσις τῆς συνοικίας ταύτης, ἐν τῇ ὁποία μνημονεύονται δύο ἐκκλησίαι, ἡ τοῦ Ἀγίου Στεφάνου καὶ τῆς Θεοτόκου, ἐπιεκκλημένη ἢ Θεοτόκος ἐν τῷ Σίγματι, μέχρι σήμερον ἦτον οὐχὶ ἄγνωστος ἀλλ' ἀσαφής. Λέγει ὁ Κεδρηνός⁵⁾ περὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα: « καὶ τὸν ἕτερον δὲ τῆς Θεοτόκου ναόν, ὃς τὸ Σίγμα κατονομάζεται, τέλεον ὑπὸ σεισμοῦ καταπεσόντα, ἐκ βάρων ἀνωκοδόμησε, καὶ ἐδραῖον καὶ ὠραιότατον ἢ πρότερον ἀπειργάσατο ». Πρὸς ταῦτα προσθέτει Συμεὼν ὁ Μάγιστρος⁶⁾, ὅτι τὸ τρίτον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Βασιλείου, κατέπεσαν πολλὰ ἐκκλησίαι ὑπὸ σεισμοῦ, « μεθ' ὧν καὶ ἡ ὑπεραγία Θεοτόκος ἢ λεγομένη τὸ Σίγμα, ὥστε πάντας τοὺς ψάλλοντας ἐκεῖσε τελευτήσαι ». Συνεκκλησιάζετο ἐκεῖ καὶ Λέων ὁ σοφός, ὁ υἱὸς τοῦ Βασιλείου, ὁ παρακινῶν πάντας ἴν' ἐξέλθωσι τῆς ἐκκλησίας. Πάμπολλοι ἐν τῇ καταπτώσει τοῦ ναοῦ ἐθανατώθησαν. Ὁ Λέων μετὰ δύο ἄλλων, ἰστάμενος ὑπὸ ἀψίδα, διέφυγε τὸν θάνατον. Ἡ ἐκκλησία τῇ 10ῃ Ἰανουαρίου κατὰ τοὺς συναξαριστάς⁷⁾, « ἐτέλει σύναξιν διὰ τὸν γεγονότα

¹⁾ C. Christ. Βιβ. Β'. σελ. 112. Κωνστ. Πορφυρ. Τόμ. Β'. σελ. 53. « ἡ ἐξοδος εἰς τὸ καλούμενον οὕτω Σίγμα ἐξάγει, ἐκ τῆς πρὸς τὸ στοιχεῖον ὁμοιότητος τὴν ἐπωνυμίαν λαβόν. » Συνέχ. Θεοφάνου, σελ. 140. ²⁾ Τόμ. Β'. σελ. 31. ³⁾ Σελ. 139. Κ. Πορφυρ. Τόμ. Α'. σελ. 506. ⁴⁾ Ἰδ. ἀνωτέρω, σελ. 125. ⁵⁾ Τόμ. Β'. σελ. 238. Συνέχ. Θεοφάνου, σελ. 323. Γ. Κωδινός, σελ. 120. ⁶⁾ Συνέχ. Θεοφάνου, σελ. 688, 840. ⁷⁾ Συναξ. Ἰαν. 10.

Η ΘΕΟΤΟΚΟΣ ΕΝ ΤΩ ΣΙΓΜΑΤΙ

Ε. ΛΑΥΡΕΝΤΙΟΣ

τούτον σεισμόν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ βασιλέως Βασιλείου, ὅταν ἔπεσεν ὁ ναὸς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου ὁ ἐν τῷ Σίγματι.»

Ἐπισημασθεὶς ἡ συνοικία αὕτη ἢ καλουμένη Σίγμα, ἦτον ἐγγὺς τοῦ Ἑξακτιονίου τοῦ νῦν καλουμένου Ἑξ Μάρμαρα, ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰ ἐξῆς γραφόμενα Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου¹⁾, ἱστοροῦντος τὴν ἐν Βυζαντίῳ ἐπάνοδον Βασιλείου τοῦ πάππου αὐτοῦ, μετὰ τοῦ στρατοῦ, ἀπὸ Τεφρικῆς καὶ Γερμανικείας. «Τῶν δὲ μερῶν πληρωσάντων, εἰσῆλθον τὴν χρυσοῦν μεγάλην πόρταν διρηγευόμενοι, καὶ ἦλθον ἐν τῷ Σίγματι, καὶ διὰ τῶν ἀριστερῶν ἐν τῷ Ἑξακτιονίῳ καὶ ξηρολόφῳ». Ἐκ τούτων καταφαίνεται, ὅτι τὸ Σίγμα τοῦτο ἦτο τὸ πλησίον τῶν Ἑξ μαρμάρων, καὶ οὐχὶ τὸ τοῦ Ἰουλιανοῦ λιμένος.

Ἀνεφέρα ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου, ὅτι ὁ Μιχαὴλ καὶ ὁ θεὸς αὐτοῦ, κατέφυγον χάριν σωτηρίας εἰς τὸ ἄσυλον τῆς μονῆς ταύτης. Ὁ λαὸς φρενητιῶν, ἀφαρπάσας αὐτούς ἐκ τοῦ ναοῦ, ἔσυρε διὰ τῆς ἀγορᾶς «καὶ ἄνωθεν τῆς Περιβλέπτου μονῆς, ἐν τῷ τόπῳ τῷ καλουμένῳ σίγματι ἀγαγόντες, ἀποτυφλοῦσι καὶ ἄμφω»²⁾. Τ' αὐτὰ διηγεῖται καὶ ἕτερος συγγραφεὺς ὁ Γλυκᾶς³⁾. «Ἀρπάζονται, καὶ διὰ τῶν ποδῶν ἐν τῇ ἀγορᾷ σύρονται, κατὰ δέ γε τὸ Σίγμα τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκτυφλοῦνται».

Ὁ Κωδινός⁴⁾ περὶ τῆς ἐκκλησίας ταύτης τῆς Θεοτόκου, λέγει· «Τὸ Σίγμα τὴν Θεοτόκον πρῶτον μὲν ὁ μέγας Κωνσταντῖνος ἔκτισεν, εἶτα δὲ Ἰουστινιανὸς ὁ μέγας ἀνέκτισεν. . . ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα, σεισμοῦ μεγάλου γεγονότος, συνεπτώθη παντελῶς ὁ ναὸς . . . καὶ τοὺς ἐκεῖσε ἀνθρώπους διέφθειρε».

Ταῦτα ἐξιστόρησα, διότι ἐκ τούτων ὄλων πρόδηλον εἶναι ποῦ ἔκειτο τὸ Σίγμα τοῦτο τῆς Κ/πόλεως, τὸ ὁποῖον συχνότατα μνημονεύεται, ὡς ἰσχυρῶς μάλιστα περὶ τῆς ἐν αὐτῷ ἐκκλησίας τῆς Θεοτόκου, γίνεται λόγος.

Ἡ ἄνωτέρω μνημονευομένη μονὴ τῆς Περιβλέπτου, εἶναι ἢ νῦν καλουμένη Σουλὸν μοναστήρ, σήμερον ἐκκλησία Ἀρμενικὴ. Ἀπὸ τὴν μονὴν ταύτην, κειμένην πρὸ τῆς εἰσόδου τῆς συνοικίας τῆς Ψαμάθου, ἀναβαίνει τις κατ'εὐθείαν πρὸς τὴν φρουρὰν τῶν Ἑξ μαρμάρων κειμένην παρὰ τὴν λεωφόρον ἀγούσαν ἀπὸ τῶν Ἑξ μαρμάρων πρὸς τὴν πύλην τῆς Σηλυβρίας. Τοῦτον τὸν χώρον, ἐννοεῖ ὁ Κεδρηνὸς γράφων, «τὸ ἄνω τῆς Περιβλέπτου», διότι ἡ συνοικία ἀπὸ τῆς Περιβλέπτου, μέχρι θαλάσσης εἶναι κατωφερεστάτη, ἐνῶ ἅπαντα ἢ πρὸς βορρᾶν καὶ νότον περικύκλιος εἶν' ἐπίπεδος. Ὅθεν φρονῶ, ὅτι «τὸ ἄνω

¹⁾ Τόμ. Α'. σελ. 498, 501· «διοδεύσας ἀπὸ τῶν ἐκεῖσε (δηλ. τῆς Χρυσῆς πύλης) διὰ τοῦ σίγματος καὶ τῆς πρὸς τὸν Ἁγιον Μώκιον.» Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 506. ²⁾ Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 540· «ἀγούσι κατὰ τὸν τρόπον τὸν λεγόμενον Σίγμα, καὶ εὐθὺς ἀποτυφλοῦσιν.» Ἰωήλου Χρονογρ., σελ. 62· «καὶ ἄχρι τοῦ σίγματος φθάσαντος.» Μ. Ἀτταλιώτης, σελ. 17. ³⁾ Σελ. 594. ⁴⁾ Σελ. 120.

τῆς Περιβλέπτου» εἶναι ὁ πλησίον τῆς φρουρᾶς χώρος, ἔχων ἐξ εὐωνύμων τὴν συνοικίαν τῶν Ἐξ μαρμάρων, κατὰ τὴν περιγραφὴν Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου.

Ἐν τινι κήπῳ Ὁθωμανοῦ ξυλοπόλου, μέσον τῆς ἐπὶ τῆς λεωφόρου φρουρᾶς τῶν Ἐξ μαρμάρων καὶ τοῦ Μουσουλμανικοῦ τεμένουσ καλουμένου Γιόλ Γκετζέν μεστζηδι¹⁾, σώζεται σκιαζόμενον ἀπὸ δένδρα καὶ ἄγρια φυτὰ, κτίριον Βυζαντινὸν ἐπίμηκες, ὕψους ἄνω τῆς γῆς μέτρων περίπου τεσσάρων. Δὲν ἠδυνήθη νὰ καταμετρήσω αὐτὸ, διότι ἄνωθεν ἐπιβλέπει τῶν Ὁθωμανῶν γειτόνων τοὺς κήπους· πρὸς τούτοις, αἱ δύο του πλευραὶ ὀρίζουσιν ἐτέρων Ὁθωμανῶν κήπους, ὅπου πιθανὸν περιεφέροντο γυναῖκες. Κατεμέτρησα τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κτιρίου μετὰ προσοχῆς²⁾.

Ὁ διπλοῦς θόλος τοῦ κτιρίου ὑποκρατεῖται ὑπὸ πέντε μαρμαρίνων κιόνων ἀπεχόντων ἀπ' ἀλλήλων M. 3, 00, ὥστε τὸ κτίριον χωρίζεται εἰς δύο ἴσα μέρη. Ἡ διάμετρος τῶν κιόνων εἶναι M. 0, 45. Τὰ κιονόκρανα εἶναι ἀπλούστατα ἀνευ οὐδενὸς κοσμήματος, ἢ τοῦ συνήθους σταυροῦ. Οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι τοῦ κτιρίου εἶναι πάχους M. 1, 25. Τὸ ἐσωτερικὸν μῆκος τοῦ ὑπογείου τούτου, ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς εἶναι M. 20, 25, καὶ πλάτους M. 6, 00. Ἐπὶ τῶν τοίχων, ἐξόχως δὲ ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ, εἶναι ἀψιδωταὶ ἑξαδοὶ ἢ μᾶλλον δίοδοι πεφραγμέναι τὴν σήμερον διὰ πετρῶν καὶ χωμάτων. Αἱ ἀψιδωταὶ αὗται ὅσαι, διαβαταὶ ἄλλοτε κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ κτίτορος Ὁθωμανοῦ, τεκμαίρουσιν ὅτι τὸ κτίριον δὲν ἦτο κινστέρνα. Τὸ κονίαμα εἰς πλείστα μέρη εἶναι σωτάτον· στρογγύλαι ὅσαι φαίνονται ἐπὶ τοῦ θόλου. Εἰς τὸ ὑπόγειον τοῦτο εἰσῆλθον διὰ μεγάλης ἀψιδωτῆς θύρας, ὅθεν φωτίζεται μέγα μέρος αὐτοῦ. Ὑπάρχει καὶ πρὸς τὴν δυτικὴν αὐτοῦ ἄκραν μέγα τετράγωνον παράθυρον ἀνοικτὸν, φωτίζον τὴν ἄλλην πλευράν.

Ἐπὶ τῆς ἄκρας τῶν ἀψίδων τῶν ἐρειδομένων ἐπὶ τῶν κιονοκράνων, σώζονται ἰσομεγεθεῖς ὅσαι, διὰ τῶν ὁποίων πιθανὸν διήρχοντο ἄλλοτε σιδηραὶ κλειδες· ἕτεραι παράλληλοι ὅσαι βλέπουσι πρὸς τοὺς ἀπέναντι τοίχους. Διὰ τῶν σιδηρῶν τούτων κλειδῶν ἐδραιότερον καὶ στερρότερον ἀποκατέστη τὸ κτίριον. Τὰ μέχρι τοῦδε σωζόμενα ἔρυμνά κτίρια τῶν Βυζαντιῶν, σπανιώτατα ἐδέοντο διὰ σιδηρῶν κλειδῶν.

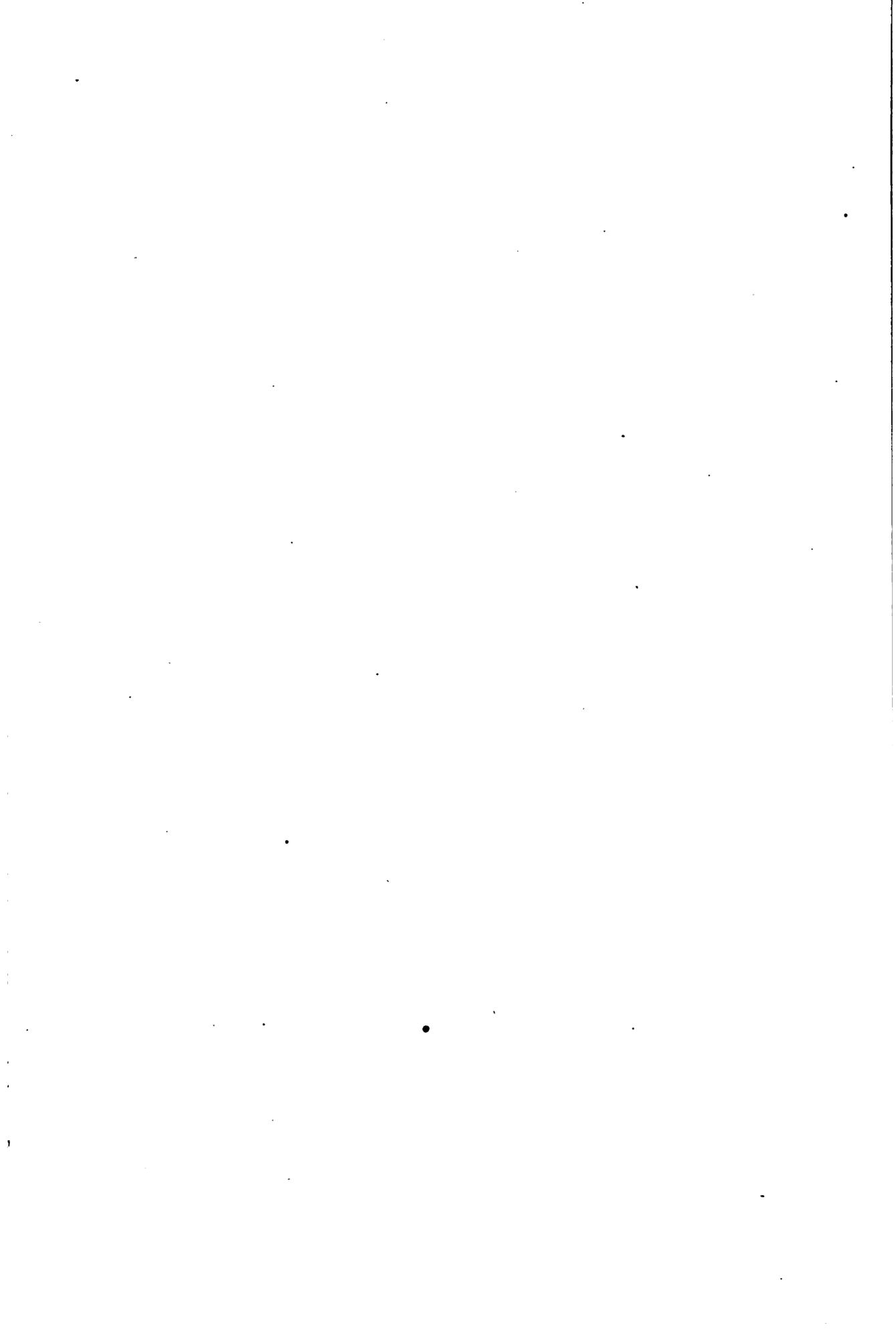
Τὴν τοσαύτην πρόνοιαν τῶν ἰδρυτῶν ἐν τῇ οἰκοδομῇ ταύτῃ, ἴσως ἀποδώσωμεν εἰς τὸν σεισμόν τὸν καταρρίψαντα τὸ κτίριον τοῦτο, ἀνεγερθὲν ἀκολούθως μετὰ πλείονος ἔρυμνότητος.

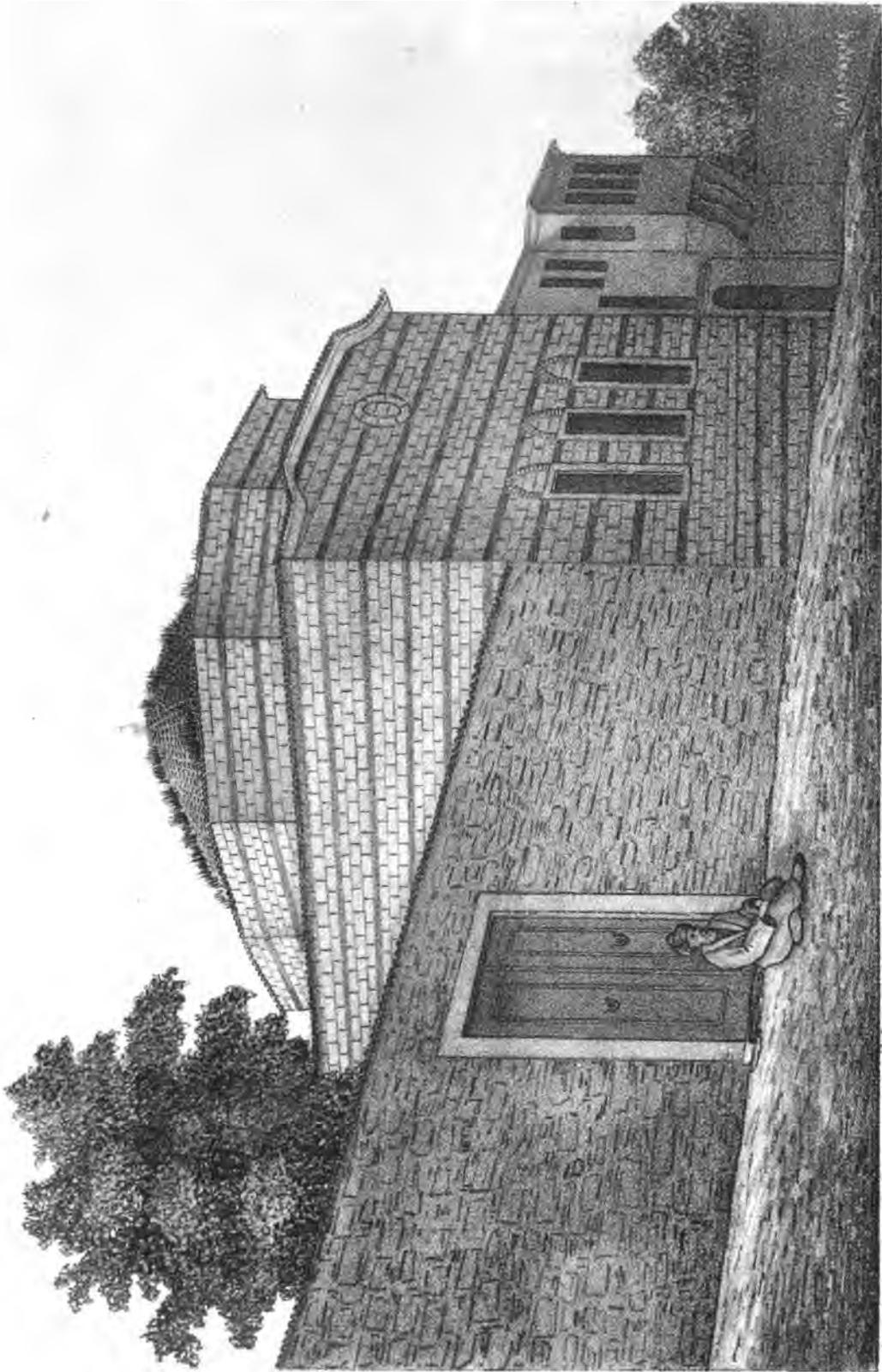
Οἱ ἐξωτερικοὶ του τοίχοι εἶναι ἐκ λίθων λαξευτῶν καὶ πλίνθων.

Τὸ κτίριον τοῦτο, φρονῶ ὅτι εἶναι τὸ ὑπόγειον τῆς Θεοτόκου ἐν τῷ Σίγματι.

Πλησίον τοῦ κτιρίου τούτου, ὀλίγιστα βήματα πρὸς δυσμὰς τοῦ ἄνω μνημο-

¹⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 330. ²⁾ Τὰ ἐρείπια τοῦ ναοῦ τούτου, πρῶτος ἀνεκάλυψεν ὁ ἐν Ἐξ μαρμάρους ἐλλόγιμος φαρμακοποιός, κ. Κωνσταντίνος Μπούρας.

ΠΟΥΡ ΚΟΥΓΙΟΥ ΜΕΙΣΤΖΗΔΙ

νευθέντος τεμένους Γιάλ Γκετζέν, πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἀνωρύχθησαν κίονες μαρμαρίνοι, πλάκες καὶ ἐπικήδαιοι ἐπιγραφαί, τῶν ὁποίων τινὲς μὲν ἐπωλήθησαν, τινὲς δὲ πάλιν ἐτέθησαν εἰς τὰ ἔγκατα τῆς γῆς. Οἱ γείτονες ἐψιθύριζον, ὅτι ὁ Ὄθωμανὸς ἰδιοκτῆτης ζητεῖ ἢ εὕρηκε θησαυρόν. Ὄθεν φοβούμενος τὴν ἐπέμβασιν τῆς ἀρχῆς, ἐπεκάλυψε τὰ πάντα. Ἐκ τῶν ἀνασκαφεισῶν μαρμαρίνων πλακῶν, μία ἐτέθη εἰς τὸν κρατῆρα τῆς κρήνης, παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ ἄνω τεμένους, φέρουσα τὰ ἐξῆς γράμματα· «Λέων Δάμα ζήσας ἔτη 12».

Ἔλαι αἱ ἐκκλησίαι καὶ αἱ μοναὶ τῆς Κ/πόλεως, εἶχον ταφεῖα ἐν τοῖς ναοῖς καὶ τοῖς περιβόλοις αὐτῶν¹). Οἱ πτωχοὶ οἱ μὴ δυνάμενοι γὰρ ἐνταφιάζωνται ἐντὸς τῶν εὐαγῶν οἰκῶν, μετεκομίζοντο εἰς τὰ προάστεια μνήματα, ὅθεν καὶ τοῦ ἱστορικοῦ Θεοφάνους²), «τὰ ἐνάστεια καὶ προάστεια μνήματα».

Ἄσάκις ἀπὸ τὰ βάθη τῆς γῆς ἀνορύττωνται πλάκες ἐπιτάφιοι, ἐκεῖ πλησίον ὑπῆρχε μονὴ ἢ ἐκκλησία καθολικὴ, διότι ἐντὸς τῆς περιτετειχισμένης Κ/πόλεως, οὐδέποτε ὑπῆρχον κοιμητήρια κοινά· ταῦτα ἦσαν ἔξω τῶν τειχῶν, καθὼς καὶ τὴν σήμερον.

Ἐκ τούτων ὄλων πείθομαι ὅτι τὸ ἐρείπιον τοῦτο, κείμενον εἰς τὸ Σίγμα ἄνω τῆς μονῆς τῆς Περιβλέπτου, καὶ πλησίον τῶν Ἐξ μαρμάρων, εἶναι τὰ ὑπόγεια τοῦ ναοῦ τῆς Θεοτόκου ἐν τῷ Σίγματι, πρὸ πολλοῦ καταπεσόντος. Πρὸς τούτοις, τῶν σιδηρῶν κλειδῶν αἱ ὅπαι, τεκμαίρουσιν ὅτι τὸ πάλαι ἔνεκα τῆς καταπτώσεως τοῦ κτιρίου, ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα, ἐνόμισαν καλὸν, ἵνα διὰ τοιούτων δεσμῶν προφυλάξωσι τὸ κτίριον ἀπὸ τὸν κλονισμόν τῶν σεισμῶν. Τοῦτο σαφηνίζει τὰ τοῦ Κεδρηνοῦ λέγοντος, «ἐδραῖον καὶ στερρότερον ἢ πρότερον ἀπειργάσατο»³).

Ποῦρ κουγιού μεστζηδί⁴).

Ἦτοι, Τέμενος τοῦ πεπληρωμένου φρέατος, πλησίον τοῦ λουτροῦ τοῦ Μουφτη Ἀλῆ.

Πλησιέστατα τοῦ τεμένους τοῦ Σειχ Μουράδ, κεῖται καὶ τὸ τέμενος τοῦτο,

¹) «Ἐτερον τόπον τοῦ ναοῦ, ὃνπερ εἶχεν εἰς ταφεῖον ὁ ναὸς οὗτος, ἀνέσκαψε κτλ.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 396· «ἀξιώσασα ταφῆναι σὺν τοῖς ἀδελφοῖς ἐν τῷ κοιμητηρίῳ τῆς Στουδίου μονῆς.» Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 650. ²) Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 653· «καὶ εἰς τὰ λεγόμενα Πελαγίου μνήματα μετὰ τῶν βιοθανάτων βίψας.» Ἴδ. σελ. 648. Ἐδῶ ἦτον ἄλλοτε ναὸς τοῦ Ἁγίου Πελαγίου. Ταῦτα τὰ μνήματα ἦσαν ἐκτὸς τῶν χερσαίων τειχῶν. Λέων ὁ Γραμ., σελ. 186. Μ. Glos., λέξ. Δεκανοί, καὶ κοιμητήρια. Ἐδῶ ἐθάπτοντο οἱ ἀλλόθρησκοι. Ἦσαν δὲ ἐπὶ τοῦ τόπου καλουμένου σήμερον Ἐγιοῦπ. Θεοφάνης, Τόμ. Β'. σελ. 532, 539, 649. Νικ. Πατριάρχου, σελ. 81, 84 ³) Τόμ. Β'. σελ. 238.

⁴) Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 132.

τοῦ ὁποίου ἡ τοιχοποιία διαφέρει πασῶν τῶν ἄλλων, σωζομένων ἐκκλησιῶν. Εἶναι κτίριον τρουλωτὸν ἄνευ μιναρῆ. Πόθεν ἡ Ὀθωμανικὴ αὐτοῦ ἐπωνυμία οὐδὲν λέγει ὁ Σεῖδ Ἀλῆς. Εἶναι ἐκκλησία μικροτέρα τῆς τοῦ Σεῖχ Μουράδ. Δὲν ἠδυνήθη νὰ εἰσέλθω εἰς τὸν μικρὸν αὐτοῦ περίβολον, ἵνα καταμετρήσω τὸν ναόν.

Τὸ βακούφιον αὐτοῦ ἀνήκει εἰς τὸν Χοσρέφ Κιατήμπ, τοῦ ὁποίου ὁ τάφος εἶναι ἄγνωστος. Πότε ὁ ναὸς μετεβλήθη εἰς τέμενος, οὐδὲν λέγει ὁ Σεῖδ Ἀλῆς.

Σεῖχ Μουράδ μεστζηδί¹⁾.

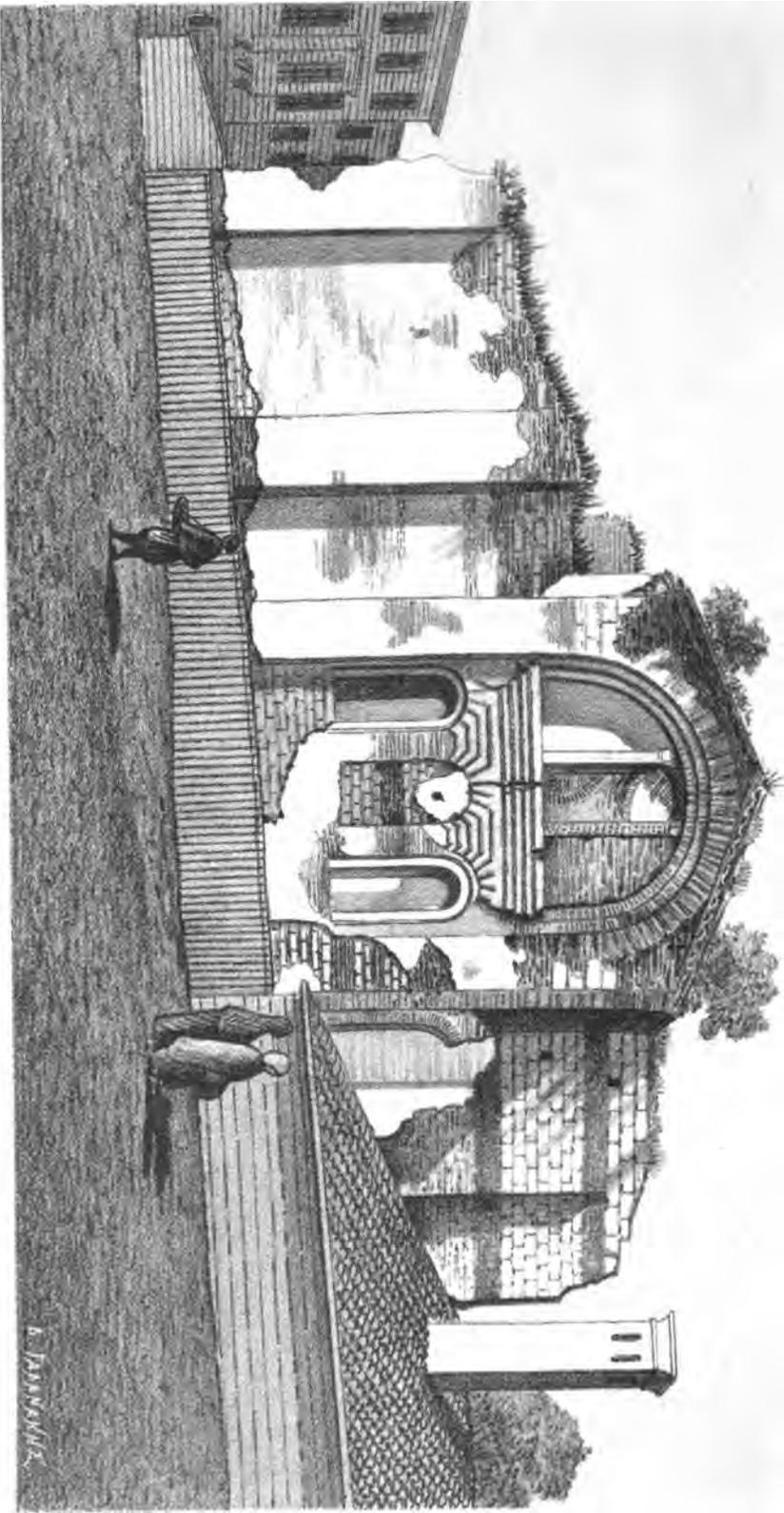
Ἦτοι, Τέμενος τοῦ Σεῖχ Μουράδ, πλησίον τοῦ λουτροῦ τοῦ Μουφτῆ Ἀλῆ.

Τὸ κατηρειπωμένον τοῦτο τέμενος, κεῖται πρὸς ἀνατολὰς τοῦ βασιλικοῦ τεμένου Σελιμιέ, ἀντικρὺ τοῦ λουτροῦ καλουμένου Μουφτῆ Ἀλῆ. Ἡ συνοικία αὕτη ὑπ' Ὀθωμανῶν κατοικουμένη, κεῖται πρὸς βορρᾶν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Θεοδοσίας. Ὀλίγιστοι Χριστιανοὶ ἐπισκέπτονται τὸν ναίσκον τοῦτον, εἰσέτι ὠραιότατον ἐν ὄλῃ τῇ ἐνεστώσῃ φθορᾷ αὐτοῦ. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν περιοικούντων Ὀθωμανῶν, τὸ κτίριον πρὸ πολλῶν ἐτῶν, ἴσταται οὕτω γυμνὸν καὶ ἡρειπωμένον. Πολλοὶ περιοικοῦντες καὶ αὐτὸς ὁ κηπουρὸς ὁ κηπεύων τὸν μικρὸν περίβολον τοῦ ναοῦ, ἀγνοοῦσι τὸ Ὀθωμανικὸν ὄνομα τοῦ τεμένου. Τὸ κτίριον εἶναι σταυροειδές, μήκους περίπου Μ. 15, 00, καὶ πλάτους Μ. 13, 00. Λέγω περίπου, διότι ὁ Ὀθωμανὸς κηπουρὸς μὲ συνεβούλευσε νὰ μὴ εἰσέλθω ἐντὸς τοῦ ναοῦ, ἕνεκα τῆς ἐνδεχομένης καταπτώσεως λίθων καὶ πλίνθων. Ὁ πάλαι τρουλος τοῦ ναοῦ κατέπεσεν. Ἴχνος τοῦ μιναρῆ δὲν σώζεται. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ, εἶναι πλήρες μαρμάρων καὶ πλίνθων. Εἰς τινὰ μέρη φαίνονται τμήματα μαρμάρου καὶ μικρὰ κιονόκρανα. Αἱ θυρίδες καὶ ἀψίδες εἶναι ἄρμονικώταται. Ἡ τοιχοποιία εἶναι ἐκ λίθων λαξευτῶν καὶ μεγάλων τετραγωνικῶν πλίνθων. Ἐπὶ τοῦ κονιάματος τῶν ἀψίδων σώζονται εἰσέτι τὰ ὀνόματα ἁγίων Μουσουλμάνων.

Ὀλίγιστα λέγει ὁ Σεῖδ Ἀλῆς περὶ τοῦ τεμένου τούτου, μεταβληθέντος κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ, ἀπὸ ἐκκλησίαν. Ἄγνωστος εἶναι καὶ ὁ τάφος τοῦ Σεῖχ Μουράδ. Περὶ τοῦ ἔτους τῆς μεταβολῆς, οὐδὲν λέγει.

Πρὸς νότον τοῦ τεμένου τούτου, καὶ ἀπ' αὐτοῦ διὰ τῆς δημοσίας ὁδοῦ τοῦ Σεῖχ Μουράδ χωριζόμενος, εἶναι ἐκτενὴς κήπος ἀνήκων εἰς Χριστιανοὺς Ἀλβανούς. Τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ κήπου, ὀρίζει ἐπιμήκης κινστέρνα Βυζαντινῆ, ὑποκρατουμένη ὑπὸ δεκατεσσάρων μαρμαρίνων κιόνων εἰς δύο σειράς. Οἱ

¹⁾ Χαδικάτ, Τόμ. Α'. σελ. 132, ἀρ. 10.

ΣΕΙΧ ΜΟΥΡΑ Δ ΜΕΙΤΖΗΛΙ

χιόνες εἶναι ἅπαντες ἄνισοι, τὰ κιονόκρανα, ἐνὸς ἐξαιρουμένου, εἶν' εὐτελέστατα, καὶ ἐπὶ τινων χιόνων διπλᾶ, μετὰ σταυρῶν. Τὸ μῆκος τῆς κινστέρνης εἶναι Μ. 21, 50, καὶ πλάτους Μ. 6, 30. Εἶναι καθὼς αἱ πλειότεραι ἀνδρῶν κινστέρναι τῆς Κ/πόλεως, πεπληρωμένη ὑγροῦ χρώματος. Εἶχεν ἄλλοτε πλειοτέραν ἔκτασιν, διότι ἡ νότιος ἄκρα κατηδαφίσθη, χάριν τῆς δημοσίας ὁδοῦ καὶ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς, ἐπέκτισαν οἱ Ὁθωμανοὶ τὰ θεμέλια τῶν ξυλίνων οἰκιῶν, τῶν καλυπτουσῶν ὄλην τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν τῆς κινστέρνης.

Ἡ κινστέρνα αὕτη, ὑπ' οὐδενός, νομίζω, μέχρι τοῦδε μνημονευομένη, ἦτον ἡμιανώγειος. Ἐχει βάθος δύο ἢ τριῶν μέτρων. Τὸ πλείστον μέρος τοῦ ἐπὶ τοῦ ἄνω κήπου τοίχου τῆς, εἶναι τετρουπημένον. Ἐντὸς τοῦ κήπου οὐδὲν ἄλλο Βυζαντινὸν κτίριον σώζεται.

Ὁ ὑπερεξηκοντούτης Ἀλβανὸς ὁ ἐκ νεότητός του ἐν τῷ κήπῳ ἐργαζόμενος, λέγει ὅτι ὁ παρακείμενος ναὸς οὕτω κατηρειπωμένος ἔκπαλαι, ἐτιμᾶτο ἐπὶ Χριστιανῶν ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν πρὸ αὐτοῦ ἐργαζομένων ἐν τῷ κήπῳ. Ἐπὶ Βυζαντίων, μνημονεύεται μία μόνη ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, κειμένη ἐν τῇ ἀπωτάτῃ συνοικίᾳ τοῦ Ἀρεοβίνδου¹⁾, νῦν δὲ, καλουμένη τοῦ Δειλῆ Ἀβδάλ, μέσον Ἀκ-σεράϊ καὶ τῆς πύλης Τόπ-καπουσοῦ. Πιθανὸν ἡ ἄνω μνημονευομένη κινστέρνα, ἦτο κτῆμα τῆς ἐκκλησίας ταύτης, διὰ τοὺς ἐνδικοιτωμένους μοναχοὺς. Ἡ κινστέρνα αὕτη, εἶναι μείζων πασῶν τῶν ἐν ταῖς γνωσταῖς μεγάλαις μοναῖς κινστερνῶν ἢ ἐκκλησίας πιθανὸν ἦτο καθολικὴ καὶ ὄχι μονή. Ἐνεκὰ τούτων ὄλων εἰκάζω, ὅτι ἡ κινστέρνα ἦτο δημοσία.

Ταῦτα καταγράφω, διότι ἡ περὶ τὸν ναὸν τοῦτον κινστέρνα, καὶ οἱ λόγοι τῶν κηπουρῶν, πιθανὸν νὰ διαφωτίσωσιν, ἀκολούθως, τὴν ἐπὶ Βυζαντίων ἱστορίαν τοῦ περικαλλεστάτου τούτου ναύσκου.

Πέραν τοῦ κήπου τούτου εἶν' ἕτερον κτίριον Βυζαντινὸν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀνήγειραν οἱ Ὁθωμανοὶ ξύλινα οἰκήματα²⁾.

Οἱ ὀλίγοι Χριστιανοὶ οἱ ἐργαζόμενοι ἢ ἐνδικοιτώμενοι πλησίον Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν, πολλὰ μυθολογοῦσι περὶ ἁγιασμάτων καὶ ἁγίων ἐορταζομένων ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ταύταις. Ἐξαιρουμένων τῶν ἐπισήμων ἐκκλησιῶν, πασῶν τῶν ἄλλων αἰπαραδόσεις εἶναι λίαν ἐσφαλμέναι. Πάμπολλοι πιστεύουσιν ὅτι εἰσέτι σώζεται ὁ ναὸς τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, καὶ ὑπὸ τὸν ναὸν, οἱ τάφοι τῶν βασιλέων καὶ πατριαρχῶν. Δὲν φέγω τὸ ἀνιστόρητον τῶν πτωχῶν τούτων χειρωνάκτων, ἀτενιζόντων μεθ' ὑγρῶν ὀφθαλμῶν, τὰ ἐπιφανῆ τεμένη, ἰδρύματα τῶν πατέρων αὐτῶν.

¹⁾ C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 149. ²⁾ Ἡ κινστέρνα αὕτη, εἶναι εὗρημα τοῦ ἐλλογιμοῦ Κ. Νούκα, μετὰ τοῦ ὁποίου τὴν συνεπεσεκέρθη.

Σινάν πασᾱ μεστζηδι¹⁾.

Ἦτοι, Τέμενος τοῦ Σινάν πασᾱ, πλησίον τοῦ βυρσοδέψου Γιουνούς.

Τὸ κατηρειπωμένον τοῦτο τέμενος κείμενον πρὸς νότον τῆς ἐν Φαναρίῳ πόλης καλουμένης Ἀγιά-καπουσοῦ, ἐντὸς Ὀθωμανικῆς συνοικίας, φέρει ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ βήματος, Βυζαντινὰ ἢ μᾶλλον Ἑλληνικὰ κοσμήματα, τὰ μόνα διασωζόμενα ἐπὶ τοίχου ἐκκλησιαστικοῦ. Τὸ δάπεδον τοῦ ναοῦ ἐκ τῆς νοτίου αὐτοῦ πλευρᾶς, εἶναι ἰσόγειον μετὰ τῆς διόδου. Τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν ὑποκρατεῖ παχύτατον καὶ ἐρυμνὸν τεῖχος ἐκ λίθων καὶ πλίνθων. Τὸ ἱερὸν εἶναι ὑψηλότατον. Ὑπὸ τὸν ναὸν εἶναι μέγα ὑπόγειον, ἐν τῷ ὁποίῳ δὲν ἠδυνήθη νὰ εἰσέλθω, μὴ ὑπαρχούσης εἰσόδου. Ἐνεκα τῆς κατωφερείας τοῦ τόπου, ὑψώθη ὁ ναὸς διὰ τοῦ παχυτάτου τούτου τεύχους. Τὸ μῆκος καὶ πλάτος τῆς ἐκκλησίας, καὶ μέρος τοῦ σωζομένου ἱεροῦ, καταφαίνονται ἄνωθεν τοῦ ναοῦ. Ἦκουσα τοὺς γείτονας Ὀθωμανοὺς πολλὰ μυθολογοῦντας περὶ τοῦ ναοῦ τούτου, τὸν ὁποῖον ἅπαντες ἐκάλουν ἀρχαίαν ἐκκλησίαν. Μετὰ φόβου τινὸς ἐπανελάμβανον, ὅτι οἱ τολμήσαντες νὰ ιδρῦσωσιν οἰκίαν ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας ταύτης, αἰφνης ἀπεβίωσαν. Ἐνεκα τούτου, τὸ τέμενος πρὸ πολλῶν ἐτῶν πυρποληθὲν, μένει οὕτως ἔρημον, μὴ δυναμένων τῶν ἀπόρων περιοίκων ν' ἀνεγείρωσιν αὐτό.

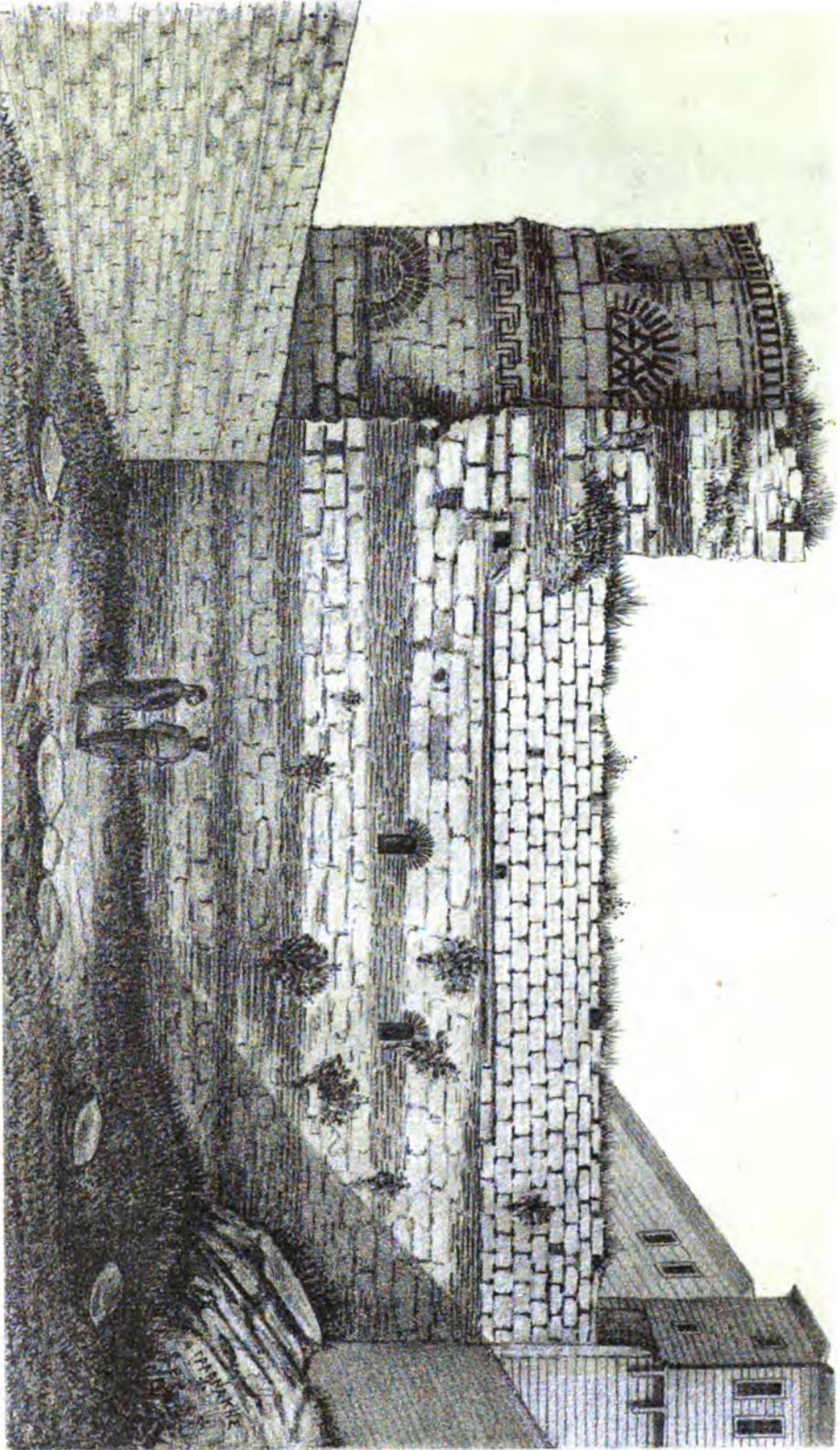
Ματαίως περιειργάσθησαν παντοῦθεν τὸ κτίριον, ἵνα εὕρω ἐπιγραφὴν ἢ ἄλλο τῆς πάλαι ἐκκλησίας τεκμήριον.

Ἡ τοιχοποιία εἶν' ἀρχαιοτάτη, καὶ εἰς τινὰ μέρη ὁμοιάζει τὴν τῶν χερσαίων τειχῶν, ὅπου ἀναφαίνονται κοσμήματα καὶ γράμματα γενόμενα δι' ἐμβεβλημένων πλίνθων.

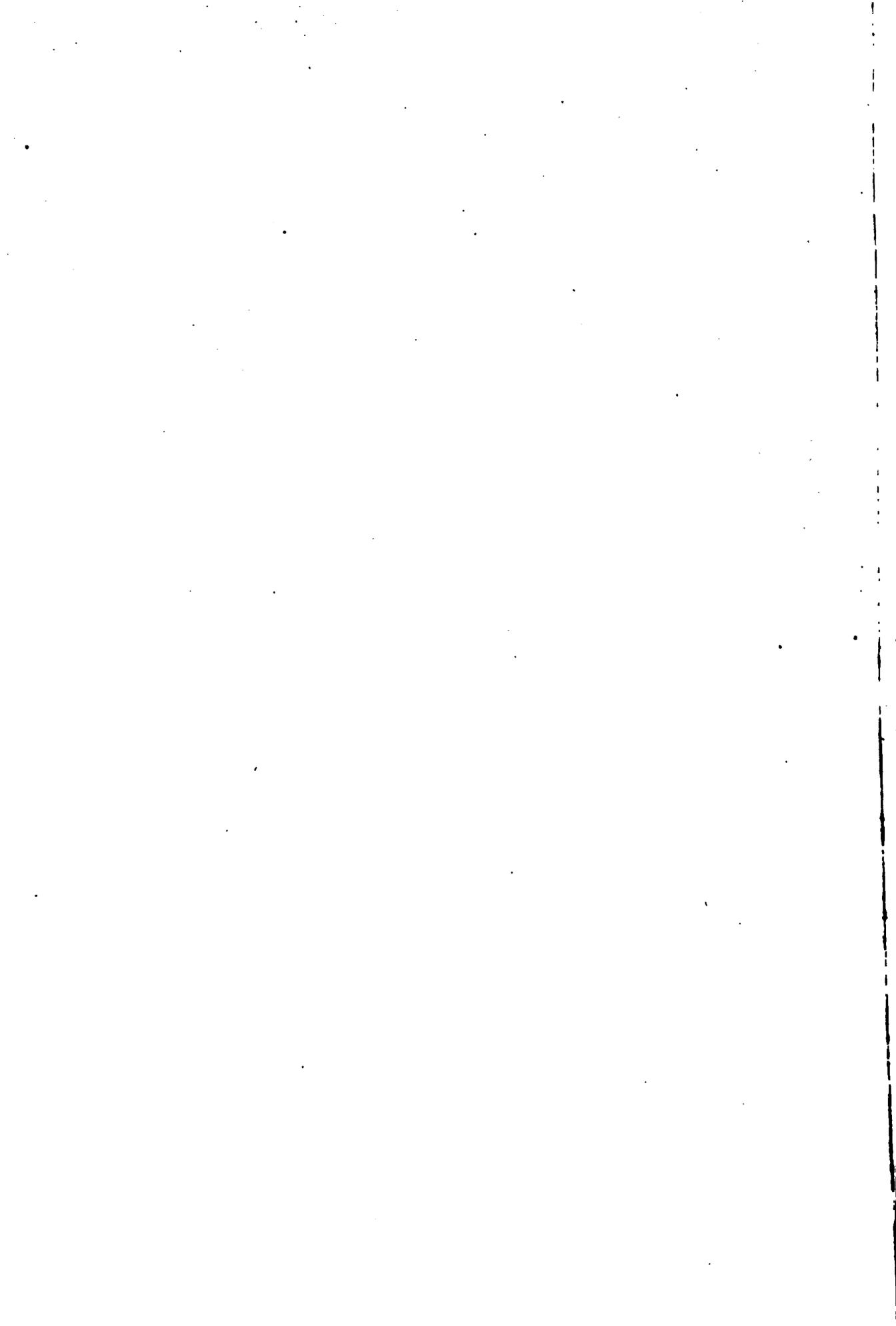
Οὐδὲν βέβαιον δύναμαι νὰ εἶπω περὶ τοῦ ναοῦ τούτου τοῦ Βυζαντινοῦ. Πιθανόν, ἦτον ἡ ἐκκλησία τῆς Ἀγίας Ἰουλιανῆς τῆς μάρτυρος πλησίον τοῦ Στροβύλου, ἢ τῆς Στροβυλαίας, τῆς οὕτω ἐπὶ Βυζαντινῶν καλουμένης ταύτης συνοικίας. Ἡ μνήμη τῆς μάρτυρος ταύτης, ἐωρτάζετο τῇ 18ῃ Αὐγούστου²⁾. Ὑπήρχεν ἐν τῇ συνοικίᾳ ταύτῃ καὶ ἐκκλησία τοῦ βαπτιστοῦ καὶ προδρόμου, ἐν ὀνόματι τοῦ ὁποίου, «πολλοὺς σηχοὺς ἱεροὺς ἐν τε τῇ Στροβυλαίᾳ καὶ Μακεδονιαναῖς» ἀνήγειρε Βασίλειος ὁ Μακεδὼν³⁾.

Τὸν ναὸν τοῦτον μετέβαλεν εἰς τέμενος ὁ ἀρχιναύαρχος Σινάν πασᾱς, ἀδελ-

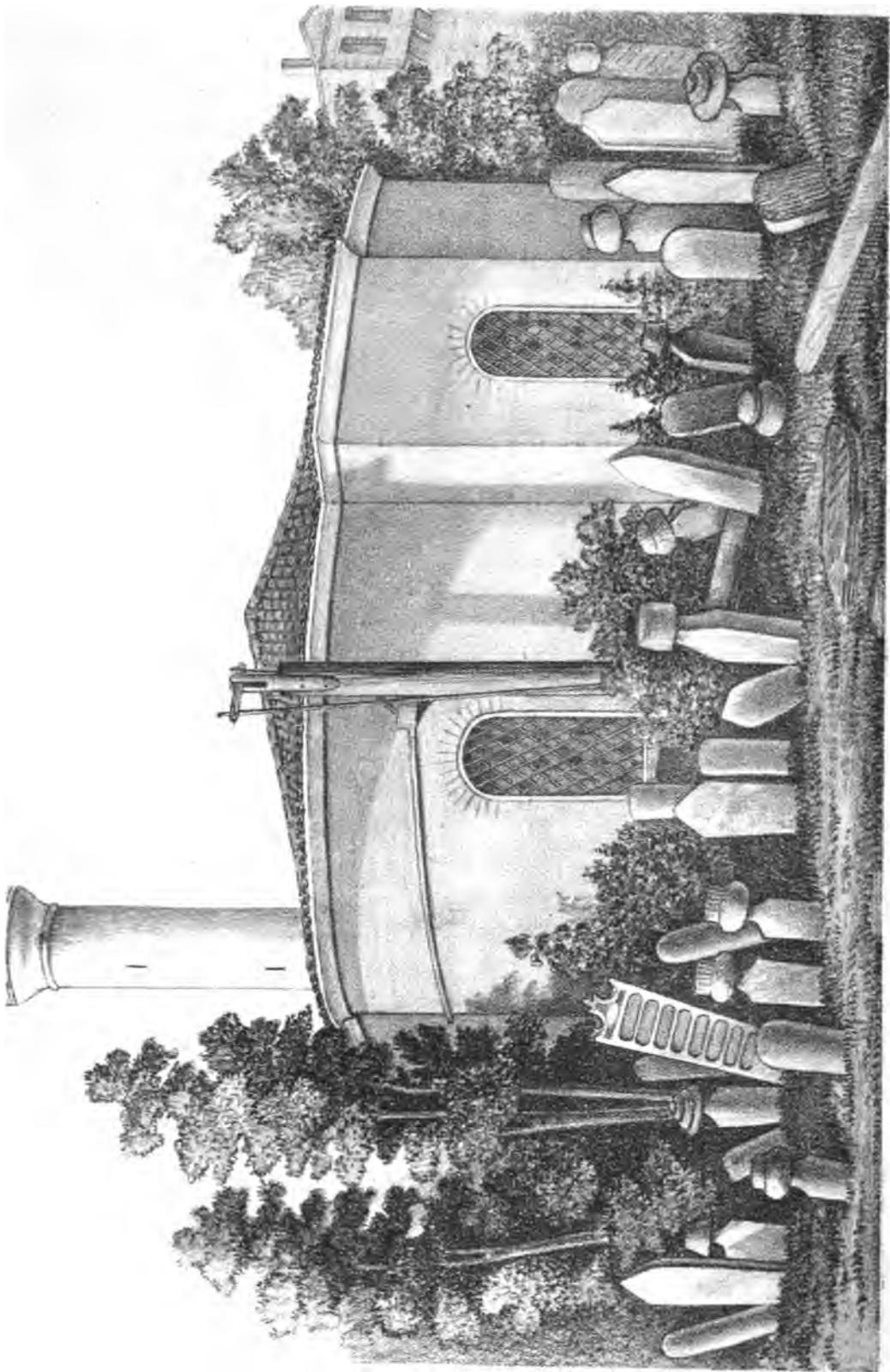
¹⁾ Χαδικάτ, Τόμ. Α'. σελ. 127. ²⁾ Συναξ. Αὐγ. 18. C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 144. Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 562. ³⁾ Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 323.

SINAN PASA MEZZHADI

ΜΠΑΛΑΜΠΑΝ ΑΓΑ ΜΕΣΤΖΗΔΙ

φός τοῦ ἐπιφανοῦς Ῥουστέμ. πασᾶ, γαμβροῦ ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ Σουλτάν Σουλεϊμάν. Ὑπάρχει καὶ ἕτερον τέμενος, ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Σινάν πασᾶ ἰδρυθέν. Κατὰ ποῖον ἔτος τοῦ βίου αὐτοῦ, μετέβαλεν ὁ Σινάν πασᾶς τὸν ναὸν τοῦτον, ὁ Σεῖδ Ἀλῆς δὲν μνημονεύει. Ἦτον ὁμοῦς ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Σουλτάν Σουλεϊμάν, βασιλεύσαντος ἀπὸ τοῦ 1520ου—1566ου.

Μπαλαμπάν Ἀγᾶ μεστζηδί¹⁾.

Ἦτοι, Τέμενος τοῦ Μπαλαμπάν ἀγᾶ, πλησίον τοῦ Τεμένους Σεχζαδέ.

Τὸ μικρότατον τοῦτο τέμενος, κείμενον πλησίον τοῦ ὑδραγωγοῦ τοῦ Οὐάλεντος καὶ ἐν τῇ συνοικίᾳ τῇ Ὄθωμανικῇ τοῦ Σεχζαδέ, φυλάττει ἀκέραιον τὸν τροῦλον τῆς κόγχης. Ἦτο πιθανὸν εὐκτῆριον ἢ παρεκκλήσιον μικρᾶς μονῆς. Εἶναι πανταχόθεν κεκονιαμένον. Ὁ μικρὸς αὐτοῦ περίβολος, εἶναι πλήρης μνημάτων Μουσουλμανικῶν. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ εἶναι γυμνότατον.

Ἀπὸ τοὺς χρόνους τῆς ἀλώσεως, τὸ βακούφιον αὐτοῦ ἀνήκει εἰς τὸν προμνημονευθέντα ναὸν τοῦ Σεχμπάν μπασῆ. Ὁ τάφος τοῦ Μπαλαμπάν ἀγᾶ, εἶναι ἄγνωστος. Διατρέφεται ἀπὸ τὰ εἰσοδήματα τῆς Ἀγίας Σοφίας. Μετεβλήθη, εἰκάσω, εὐθὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν.

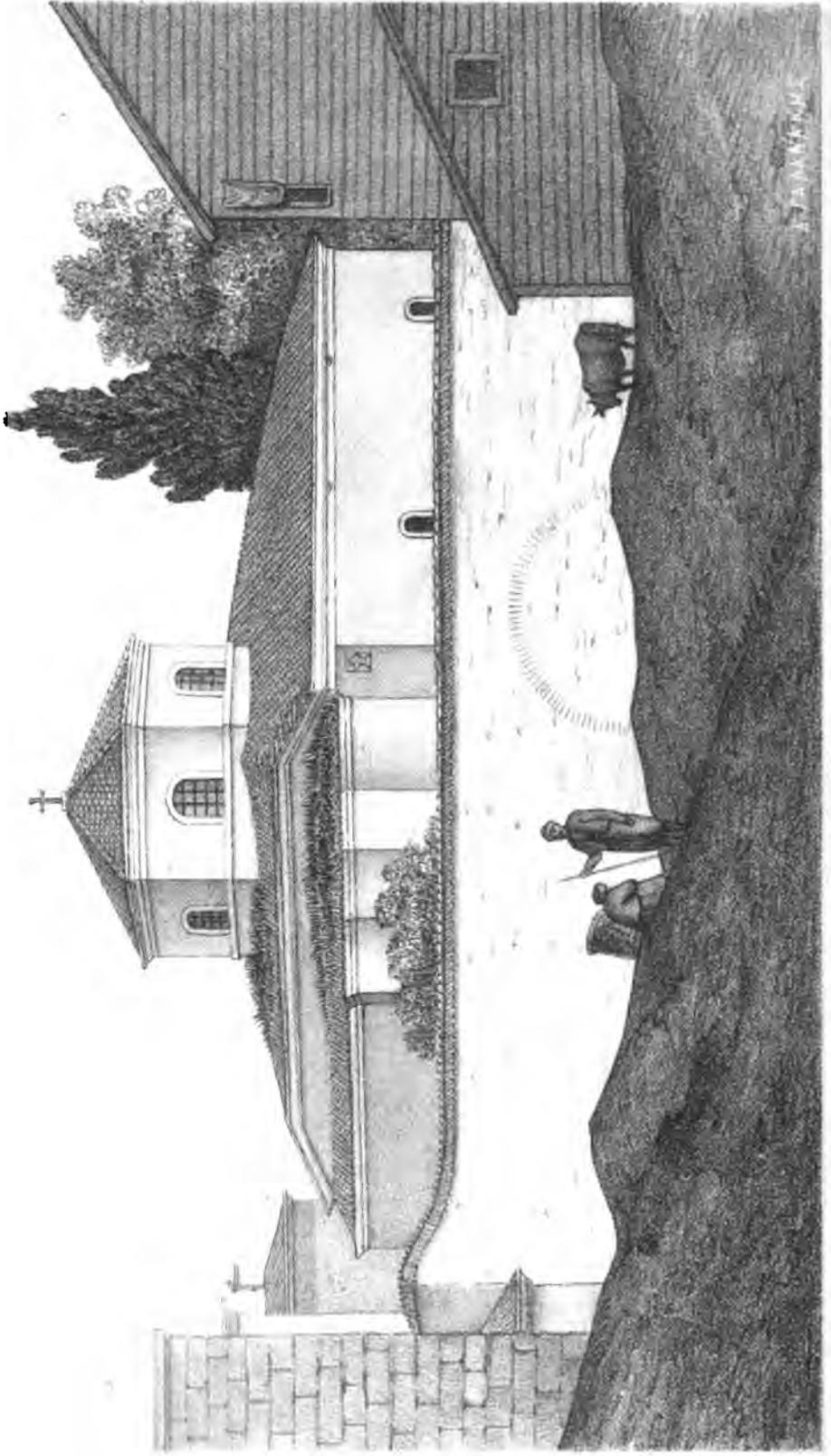
Ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἱστορίας τῶν ἀγνώστων ἐκκλησιῶν, καταφαίνεται ὅτι μένουσιν εἰσέτι πολλὰ νὰ μελετήσωμεν περὶ τῶν πολλῶν ἰδρυμάτων καὶ συνοικιῶν μνημονευομένων καθ' ὅλην τὴν πολυετῆ ἱστορίαν τῶν Βυζαντιῶν.

Ἐπὶ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς τοῦ ἵπποδρόμου, ἀντικρὺ τοῦ τεμένους Σουλτάν Ἀχμέδ, ἀνιδρύθη ὑπὸ τῶν Ὄθωμανῶν, λίθινον κτίριον καλούμενον Δεφτέρ-χανέ, καθ' ἡμᾶς τ' ἀρχεῖα. Ἐν τῷ κτιρίῳ τούτῳ, ἐλέγετο ὑπὸ πολλῶν, ὅτι ἐνυπάρχουσι βιβλία, ἐν τοῖς ὁποίοις μετὰ τὴν ἄλωσιν, κατεγράφησαν τὰ ὀνόματα πασῶν τῶν ἐν Βυζαντίῳ τότε ἐκκλησιῶν συνοικιῶν καὶ πάντων τῶν Βυζαντινῶν ἰδρυμάτων ἰδιωτικῶν καὶ δημοσίων. Ἐκ τῶν βιβλίων τούτων ἔμελλον κατὰ τινὰς τὰ πάντα νὰ διασαφηνισθῶσιν. Εἰς τὸν θησαυρὸν τοῦτον προσέτρεξα καὶ ἐγώ. Φύλαξ τῶν ἀρχείων τούτων ἦτο τῷ 1874φ, ὁ λόγιος Σααδουλλάχ βέης. Διὰ φροντίδος τοῦ κ. Synvet, ἐζήτησα διασαφήσεις τινὰς περὶ τῶν προειρημένων ἀγνώστων ἐκκλησιῶν. Μετὰ τρίμηνον ἐργασίαν γενομένην ὑπὸ τὰ ὄμματα τοῦ ἐπιμελοῦς Σααδουλλάχ βέη, ἔλαβον σημείωσιν μακρὰν, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐλέγετο ὅτι πολλῶν τοιούτων ἐκκλησιῶν ἐγγραφα δὲν ὑπάρχουσιν ἐν τῷ καλουμένῳ στελέ-

¹⁾ Χαδικάτ, Τόμ. Α'. σελ. 62.

χει· άλλων ἢ ἱστορία εἶναι συντομωτέρα τῆς περιγραφῆς τοῦ Σεῖδ' Ἀλῆ. Καταφαίνεται ἐκ τούτου, ὅτι ὁ Σεῖδ' Ἀλῆς ἠρύσθη τὰ περὶ τῶν τεμενῶν τούτων, ἀπὸ ἐγγραφα ἄλλοθι σωζόμενα. Ταῦτα γράφω, ἵνα ἅπαντες πεισθῶμεν, ὅτι ἡ ἀληθὴς τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας γνῶσις, ἐγκειται ἐν τῇ μελέτῃ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων.

ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΕΝ ΤΗ ΚΥΠΑΡΙΣΣΩ,

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

ΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ ΕΙΣΕΤΙ ΥΠΟ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΚΑΤΕΧΟΜΕΝΑΙ.
ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ ΠΡΕΙΝΩΜΕΝΑΙ. ΕΠΙΛΟΓΟΣ.

Ὁ Ἅγιος Γεώργιος ἐν τῇ κυπαρίσσῳ

Ἡ ἐκκλησία αὕτη κεῖται ἐπὶ τῆς εὐωνύμου πλευρᾶς τῆς λεωφόρου, ἀγούσης ἀπὸ Βλάχκας εἰς Ψάμαθον, καὶ πρὸς ἀνατολὰς τῆς μονῆς τῆς Περιβλέπτου. Τὴν μικρὰν ταύτην ἐκκλησίαν μνημονεύουσι μόνοι οἱ συναξαρισταὶ, λέγοντες, ὅτι τὰ ἐγκαίνια αὐτῆς ἐτελοῦντο τῇ 28ῃ Νοεμβρίου. Ἐν τῷ βίῳ τοῦ μάρτυρος Χριστοφόρου προσθέτουσιν, ὅτι ταύτου ἡ σύναξις καὶ ἑορτὴ ἐτελεῖτο ἐν τῷ ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ τιμωμένῳ ναῷ, κειμένῳ πλησίον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἐν τῇ κυπαρίσσῳ. Ἐν τῷ ναῷ τούτῳ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, κατὰ τοὺς αὐτοὺς συναξαριστὰς, ἐτελεῖτο καὶ ἡ σύναξις τῶν Ἁγίων Μαρτύρων Ζήνωνος καὶ Ζηνα¹⁾, καὶ τοῦ Ἁγίου Χριστοφόρου.

Τὴν ἐκκλησίαν ταύτην πυρποληθεῖσαν τῷ 1782^ω²⁾, ἀνεκαίνισε κατὰ τὸ πρότερον αὐτῆς σχῆμα καὶ μέγεθος, ἐπὶ τῶν αὐτῶν θεμελίων, ὁ πατριάρχης Κωνσταντίας τῷ 1833^ω, φυτεύσας καὶ τὴν συμπυρποληθεῖσαν κυπαρίσσον, ἐκ τῆς ὁποίας ἡ παρωνυμία τοῦ ναοῦ. Ἐπὶ τῆς πύλης τῆς εἰσόδου, εἶναι μαρμάρινος πλάξ ἐνεπίγραφος, τοῦ κλεινοῦ πατριάρχου ποίημα, ἱστοροῦντος τὴν μετὰ τὴν πυρκαϊὰν ἀνέγερσιν τῆς ἐκκλησίας³⁾.

Ὁ ἄσημος ναῖσχος οὗτος, τὸν ὅποιον οὐδέποτε ὠρέχθησαν οἱ Ὀθωμανοὶ, καλούμενος σήμερον ὁ Ἅγιος Γεώργιος ὁ Κυπαρισσᾶς, ἀπώλεσε πάσας τὰς εἰκό-

¹⁾ Συναξ. Ματθ. 9. Ἰουνίου 22. Νοεμβρίου 28. C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 424.

²⁾ Ὑψηλ. Τὰ μετὰ τὴν ἔλωσιν, σελ. 628. Ὁ φιλόπονος οὗτος συγγραφεὺς, ἀφηγεῖται τὰς τρεῖς πυρκαϊὰς τοῦ 1782^{ου}. ³⁾ Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 304. C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 424.

νας καὶ τὸν Βυζαντινὸν αὐτοῦ κόσμον, κατὰ τὴν πυρκαϊὰν τοῦ 1782ου. Ὁ τροῦλος, ἔργον ἀκαλλές καὶ ἄνευ ἀρμονίας, ὅμοιον τοῦ ἀρχαίου Βυζαντινοῦ, τεκμαίρει ὅτι ἀνηγέρθη κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους.

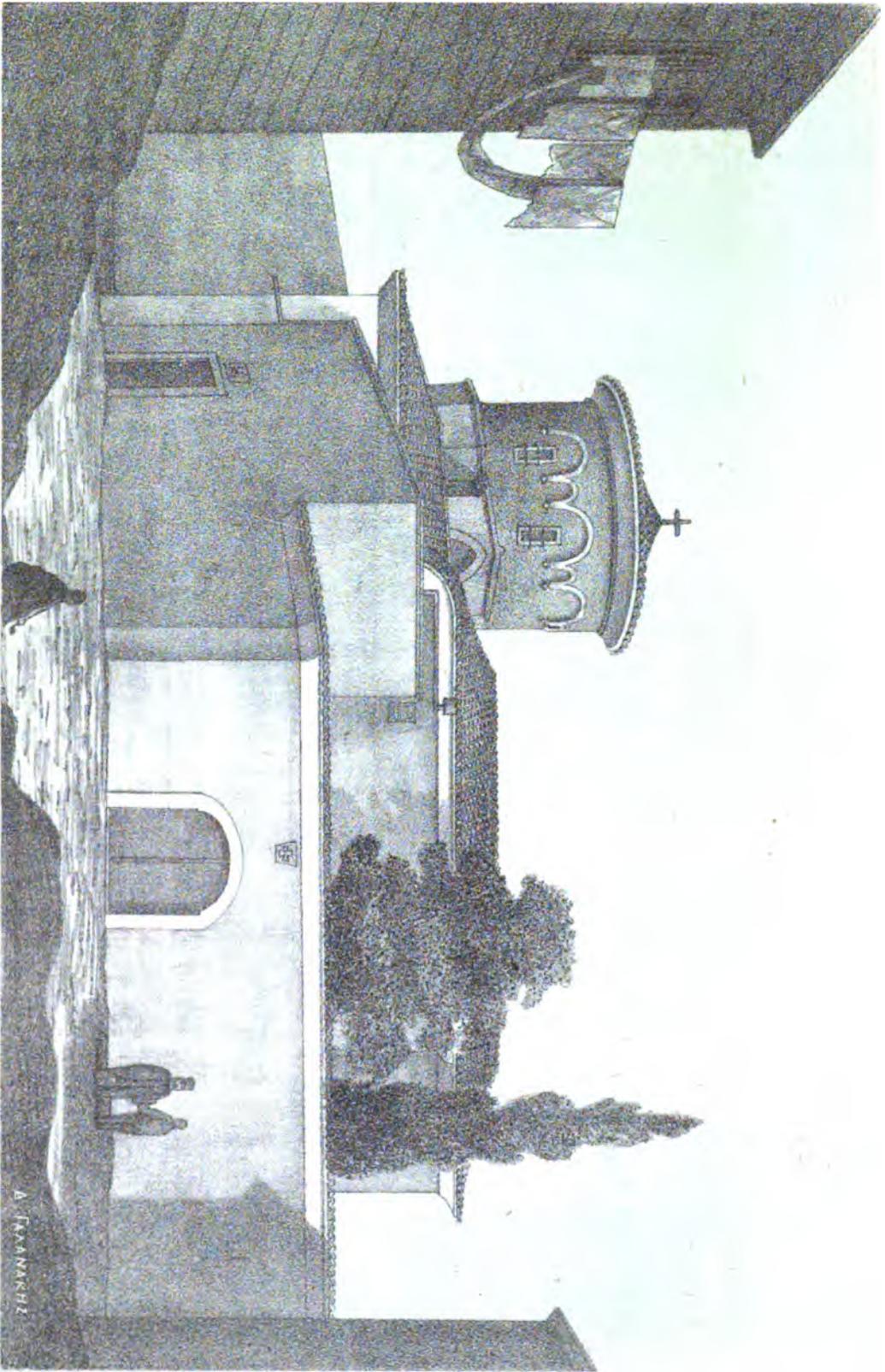
Ἡ Παναγία ἡ Μουχλιώτισσα.

Τὴν Παναγίαν τῶν Μογγολίων, ἡ Μουγουλίων, κοινῶς Παναγίαν τοῦ Μουχλιού, ἡ Μουχλιώτισσαν, κειμένην ὑπεράνω τοῦ μετοχίου τοῦ Ἁγίου Τάφου, ἐν τῇ ὁμωνύμῳ συνοικίᾳ¹⁾, ἀνίδρυσεν ἡ Μαρία ἡ Παλαιολογίνα, νόθος θυγάτηρ τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου, λήγοντος τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος. Ἐκαλεῖτο ἡ Μαρία αὕτη δέσποινα τῶν Μουγουλίων, διότι συνεζεύχθη Χάνην Μογγόλον, καλούμενον ὑπὸ τοῦ Παχυμέρους Ἀπαγᾶν²⁾. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συζύγου, ἐπανῆλθε καὶ κατώκησε τὴν Κ/πολιν. Ἠγόρασεν ἐν τῇ συνοικίᾳ κατὰ πρῶτον τότε καλουμένη Φανάρι, καὶ ἐπιλεγομένη «τὰ Παναγίου», πᾶσαν τὴν περιοχὴν, μετὰ τῶν περιβόλων, ἀμπελώνων³⁾ καὶ οἰκημάτων, «ἐπὶ τιμήματι ὑπερπύρων εὐστάθμων τετρακισχιλίων». Ταῦτα ὅλα μετεποίησεν εἰς μονὴν γυναικεῖαν. Εἰκάζω ὅμως ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ ἐγγράφου, ἀφηγουμένου τὴν ἀνίδρυσιν τοῦ ναοῦ τούτου, ὅτι ἡ Δέσποινα Μαρία δὲν ἀνήγειρε ναὸν ἐκ βάθρων, ἀλλ' ἀνεκαίνισεν ἡ ἐλάμπρυνε τὴν πρὸ αὐτῆς αὐτόθι σωζομένην ἐκκλησίαν, ἐπικεκλημένην τῆς Παναγιωτίσσης. Ἀφιέρωσε τῇ μονῇ ταύτῃ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ κειμήλια, πολύτιμα σκεύη, βιβλία, κτήματα, κλιβάνους καὶ ἀμπελώνας ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου, ἐκ τῶν ὁποίων ἀπελάμβανεν ἡ μονὴ ἐτήσιον εἰσόδημα ὑπερπύρων τριακοσίων. Πρὸς τούτοις, εἶχεν ἀροσίμους γαίας καὶ ἀμπελώνας περὶ τὴν Ῥαιδεστόν. Πρὸς πλουτισμὸν τῆς μονῆς καὶ ἄνεσιν τῶν ἐν αὐτῇ ἐνασκουμένων μοναστριῶν, ἐδαπάνησεν ἡ δέσποινα τῶν Μουγουλίων ἅπασαν τὴν περιουσίαν αὐτῆς.

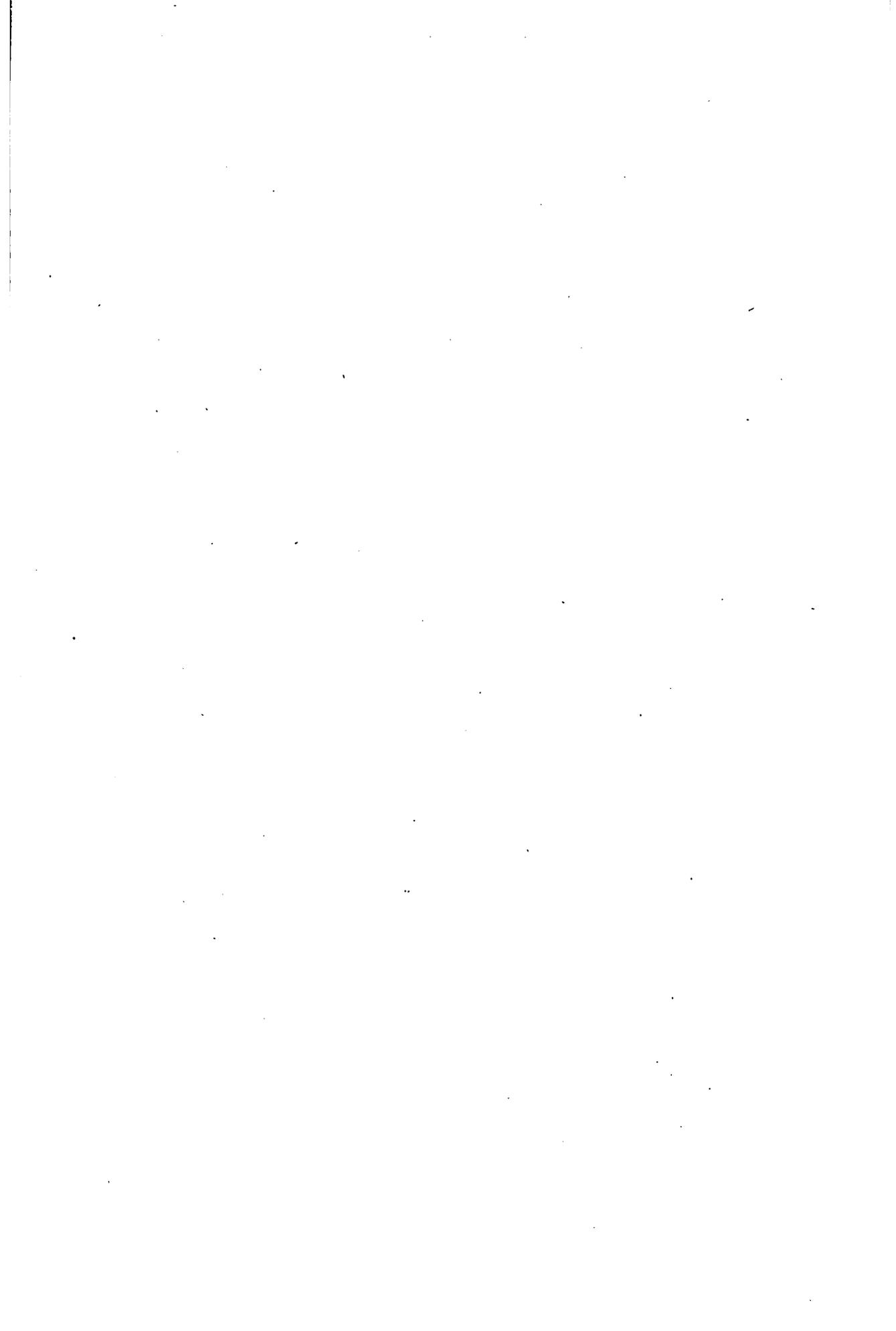
Μετὰ τὸν θάνατον τῆς δεσποίνης Μαρίας, ὁ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρὸς αὐτῆς, Ἰσαάκιος Παλαιολόγος ὁ Ἀσάνης, μετὰ τῆς συμβίας αὐτοῦ, ἐφώρευον τὴν μονὴν ταύτην κατὰ τὴν διαθήκην τῆς Μαρίας, καὶ τὴν τότε συνθήειαν τῶν Βυζαντιῶν. Ἀποθανούσης δὲ καὶ τῆς τούτου συμβίας, ὁ Ἀσάνης ἐπορίσθη χρυσό-

¹⁾ Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 577. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 342.

²⁾ Γ. Παχυμ. Τόμ. Α'. σελ. 402. Ὁ συγγραφεὺς λέγει ὅτι τὴν νόμφην συνώδευσεν ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς τοῦ Παντοκράτορος «τὴν οἰκειαν αὐταδέλφην Μαρίαν, τὴν καὶ Δέσποιναν τῶν Μουγουλίων θρυλλομένην κτλ.» Ἰδ. σελ. 620. «ἡ αὐταδέλφη τοῦ βασιλέως Μαρία καὶ τῶν Μουγουλίων οὕτω πως Δέσποινα ὀνομαζομένη.» Ἰδ. σελ. 637, 774. Murralt. Chron. Byzantine, Τόμ. Β'. σελ. 433, 434. ³⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 342.

ΠΑΝΑΓΙΑ Η ΜΟΥΧΛΙΩΤΙΣΣΑ

βουλλον, ἐπικυροῦν εἰς αὐτὸν μόνον, τὴν ἐφορίαν τῆς πλουσίας ταύτης μονῆς. Μετά τινα χρόνον, αἱ μοναχαὶ ὑπ' ἐνδείας καὶ στενοχωρίας κατατρυχόμεναι, ἐνάγουσι τὸν Ἀσάνην ὡς σφετερισθέντα πρὸς ἴδιον αὐτοῦ ὄφελος, τὰ κτήματα τῆς μονῆς, ἀμελήσαντα τὴν καλλιέργειαν πολλῶν γαιῶν ἐκ τῶν ὁποίων πρότερον πάμπολλα ἔσοδα ἐκαρποῦτο ἡ μονὴ, καὶ κατεδαφίσαντα τὰ ἀνώγεια οἰκήματα, εἰς περιποίησιν τῶν ἑαυτοῦ κτημάτων. Αἱ μοναχαὶ, οὕτω πιεζόμεναι, προσέδραμον εἰς τὸν αὐτοκράτορα, αἰτοῦσαι τὴν προτέραν τῆς μονῆς ἐλευθερίαν καὶ ἀνάπαυσιν. Τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, ἀνήκουσαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, παρέπεμψεν ὁ Αὐτοκράτωρ τῇ ἱερᾷ συνόδῳ.

Τὸ χρυσόβουλλον, δυνάμει τοῦ ὁποίου ὁ Ἀσάνης καὶ οἱ συγγενεῖς αὐτοῦ, ἐσφετερίζοντο τὰ κτήματα τῆς μονῆς ταύτης, μετ' ἐπιμελείας ἀναγνωσθὲν καὶ ἐξετασθὲν, εὐρέθη κατὰ τοὺς λόγους τῆς ἱερᾶς συνόδου, « μεταποιηθὲν καὶ μὴ τῆς ἀληθείας ἐχόμενον »¹⁾. Διέταξε δὲ ἡ σύνοδος, « ἵνα τὸ μοναστήριον τῆς Θεομήτορος τῆς Παναγιωτίσσης ἀκαταδούλωτον καὶ ἐλεύθερον παντελῶς τῆς ἐφορείας παντὸς τοῦ μέρους, ἐκείνου δὲ τοῦ πανυπερσεβάστου, μηδεμίαν μηδαμῶς δικαίωσιν ἔχοντος ἀπὸ τοῦ σεπτοῦ χρυσοβούλλου ἀναφανέντος μεταπεποιημένου ἐν μέρει, τρόπον ὃν εἴρηται ».

Αὕτη ἐν συντομίᾳ εἶναι ἡ ἐπὶ Βυζαντιῶν ἱστορία τῆς ἐκκλησίας ταύτης, τὴν ὁποίαν μετὰ πολλῆς σαφηνείας ἀφηγεῖται τὸ ἐγγραφοῦν τῆς συνόδου, γεγραμμένον τῷ 1351ῳ.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν, ἡ ἐκκλησία αὕτη ἐδωρήθη τῷ Χριστοδούλῳ ἀρχιτεκτονήσαντι τὸ ἐπὶ τοῦ ναοῦ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων τέμενος τοῦ κατακτητοῦ. Ἡ ἐκκλησία αὕτη, ἕως τότε ἦτο μονὴ, καὶ πιθανὸν ὅτι ὁ Χριστόδουλος ἔλαβεν εἰς κατοχὴν αὐτοῦ οὐχὶ τὴν ἐκκλησίαν μόνην, ἀλλὰ πάντα τὰ ἀνήκοντα τῇ μονῇ, διότι ἡ μικρὰ αὕτη ἐκκλησία δὲν ἦτο ἀμοιβὴ ἀνταξία τοῦ ἀνεγείραντος τὸ μέγα τοῦτο τέμενος. Κατὰ τοὺς ἡμετέρους χωρογράφους²⁾, τὸ βασιλικὸν δωρητήριον ἐσώζετο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ, ὅταν ὁ Σουλτὰν Σελήμ, ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ συμβάντος τῷ 1520ῳ, ἐμελέτα ν' ἀρπάσῃ πάσας τὰς εἰσέτι ἐν Βυζαντίῳ σωζόμενας ἐκκλησίας. Οἱ Χριστιανοὶ κατέδειξαν εἰς τοὺς Ὀθωμανοὺς ὑπουργοὺς τὸ ἐγγραφοῦν τοῦτο, καὶ οὕτως ἀνεστάλη τῆς ἐκκλησίας ταύτης ἡ εἰς τέμενος μεταβολή³⁾.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη καὶ πρὸ τῆς ἀλώσεως καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν, εἶχεν ἐκτενὴ περίβολον.

Εἶναι κτίριον ἐρυμνότατον, μετὰ θόλων στερρῶν· ὁ τροῦλος καὶ τὸ κτίριον ὄλον, εἶναι ἀνευ οὐδεμιᾶς ἀρμονίας.

¹⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 345. ²⁾ Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 577. Ὑψηλάντου, Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν, σελ. 42, 52, 727. ³⁾ Ὑψηλάντου, Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν, σελ.

Ἡ Παναγία τῶν Βλαχερνῶν, ἢ, Τὸ ἁγίασμα τῶν Βλαχερνῶν.

Τῆς ἐπιφανοῦς ταύτης τῶν Βυζαντίων ἐκκλησίας, διεσώθη μόνον τὸ ἁγίασμα, συχνάκις καλούμενον *λοῦμα ἢ λοῦσμα τῶν Βλαχερνῶν*¹⁾. Κεῖται ἐν τῇ βόρειο-δυτικῇ ἄκρᾳ τῆς Κ/πόλεως, ἐν τῇ συνοικίᾳ τὸ πάλαι καλουμένη τὸ "Εβδομον, καὶ νῦν Ἑγρῆ-καπὴ²⁾. Συχνότατα μνημονεύεται ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν Βυζαντινῶν, πολιτικοῖς καὶ ἐκκλησιαστικοῖς, καὶ ἀπειράκις ἐν τοῖς συναξαρίοις. Κατὰ τοὺς τελευταίους μάλιστα αἰῶνας τοῦ κράτους, ὁ ναὸς οὗτος, ἐνεκα τοῦ ὑπεράνω αὐτοῦ κειμένου ἀνακτόρου τῶν Βλαχερνῶν, λίαν ἐτιμᾶτο, διότι ἐδῶ ἐκκλησιάζετο ὁ βασιλεὺς μετὰ τῶν αὐλικῶν. Σήμερον καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ τοῦ ναοῦ, ἀγνοοῦσιν οἱ πλειότεροι. Ἄπασα ἡ συνοικία αὕτη, καὶ ἡ ἔξω τῶν χερσαίων τειχῶν χώρα, καλουμένη Κοσμιδίον, εἶναι ἀξία μελέτης, διότι ἐδῶ ἐστρατοπέδευσαν οὐχὶ μόνον οἱ πολιορκήσαντες τὴν Κ/πόλιν Ἀραβες καὶ Βούλγαροι, ἀλλὰ καὶ οἱ σταυροφόροι, τοὺς ὁποίους ἐκ τῶν τειχῶν ἐθεῶντο οἱ Βυζάντιοι.

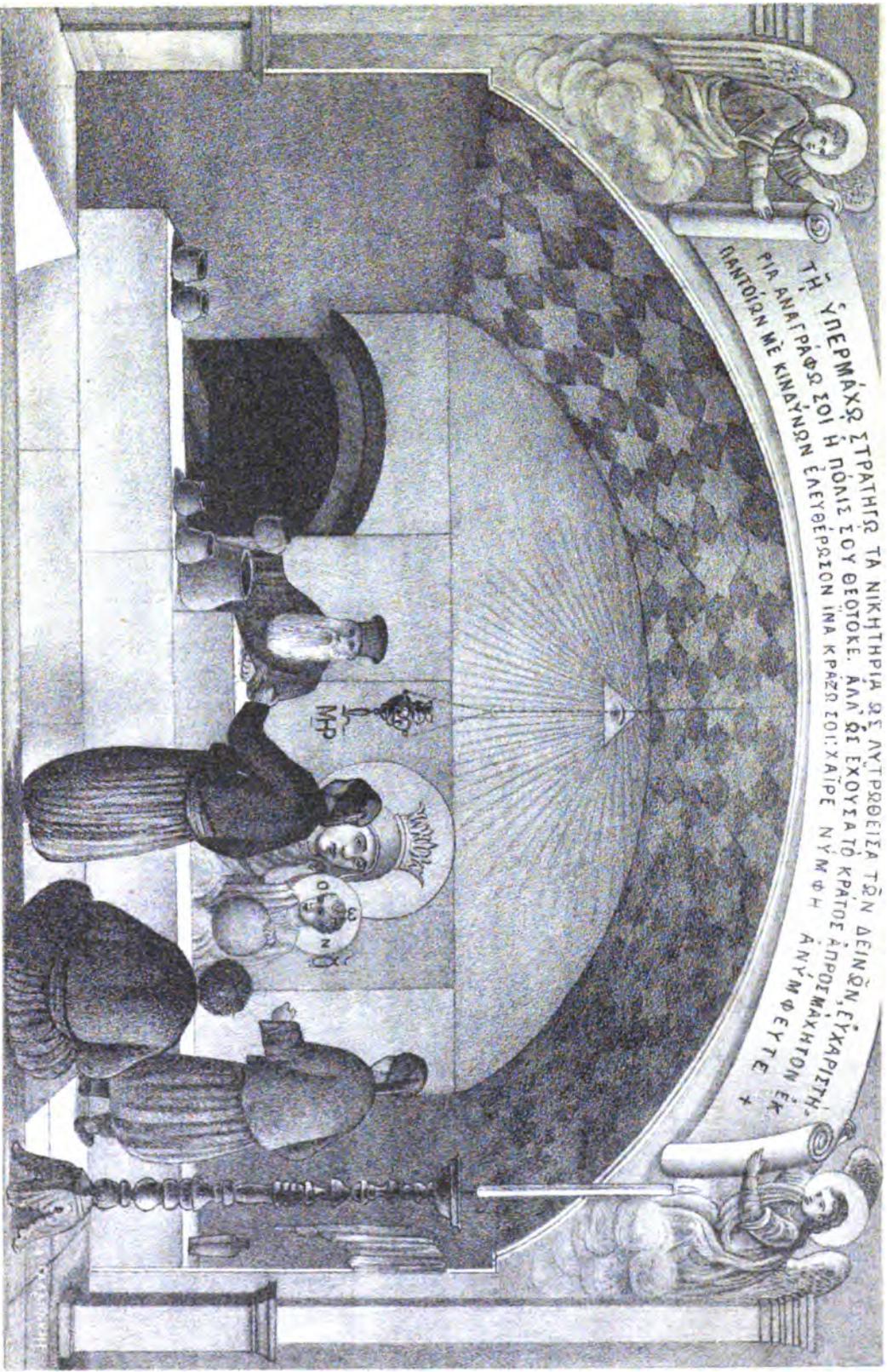
Ἐν τῇ μελέτῃ τοῦ παλατίου τῶν Βλαχερνῶν³⁾, ἰστόρησά τινα ἐρείπια τοῦ ναοῦ τούτου.

Πόθεν ἡ λέξις Βλαχέρναι, εἴν' ἀγνωστον. Ὅλαι αἱ ἐτυμολογίαι εἶναι παιδαριώδεις⁴⁾.

Τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, ναὸν, κατ' ἐμὲ, τὸ πάλαι Ἑλληνικόν, ἀνήγειρεν ἡ

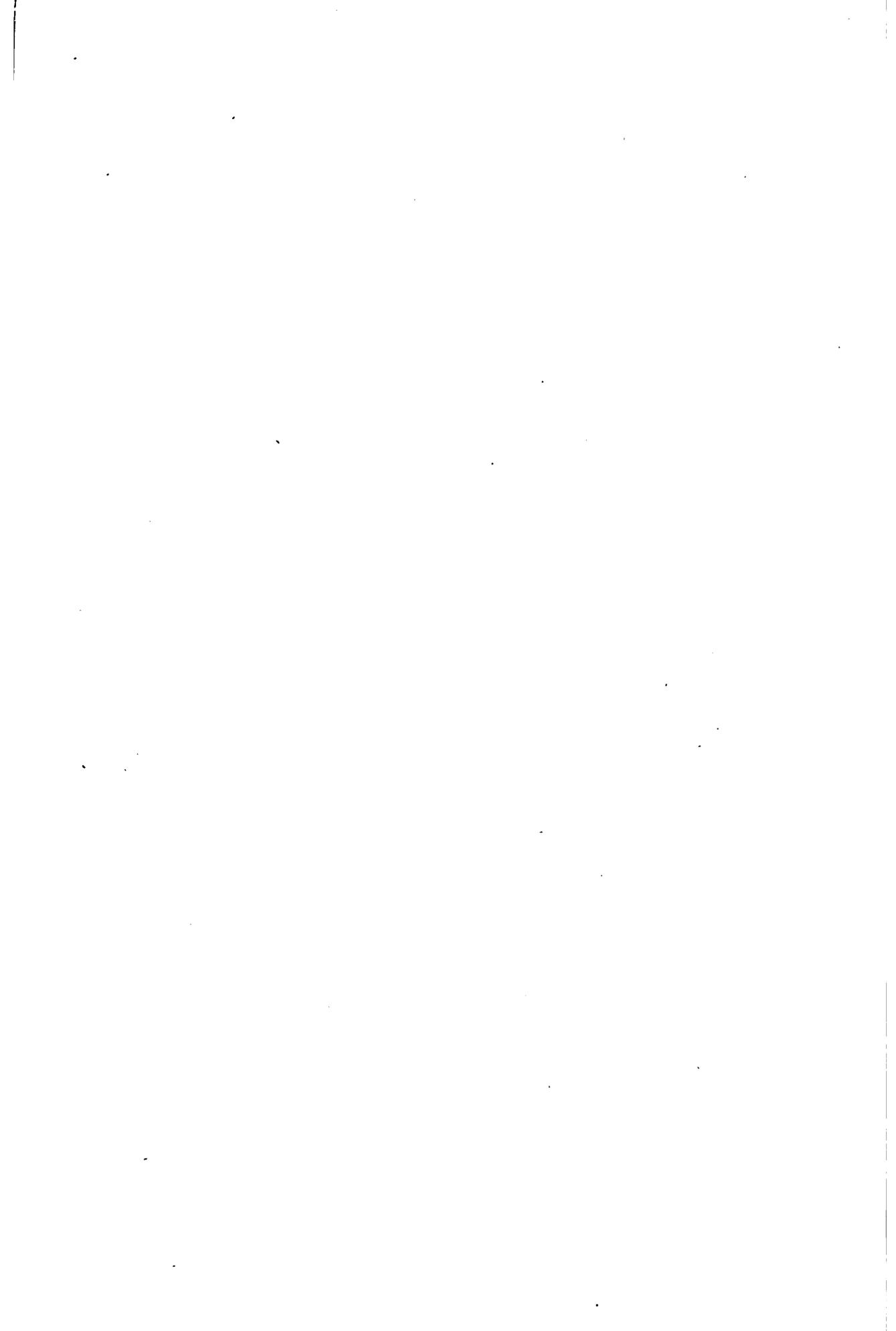
12. Ἴδου τὸ ἔγγραφο τὸ δωρητήριον. «Ἐσὺ ὅπου ἔχεις τὴν τιμὴν νὰ ἦσαι σοῦπασης τῆς Κ/πόλεως, μετὰ τὸ νὰ ἐχαρίσαμεν ἡμεῖς δι' εὐμένειαν τῷ ἀρχιτέκτονι Χριστοδοῦλῳ διὰ μισθὸν τοῦ κόπου του, τὸν μαχαλὲν τὸν ὀνομαζόμενον Κιουτζοῦκ Τζαφέρ, θέλεις ὑπάγει εἰς τὸν ναὸν τῆς Μουχλιώτισσας, καὶ θέλεις διορίσει τὸν ῥηθέντα μαχαλὲν, μετὰ τοὺς τόπους τοὺς ἀνευ οἰκοδομῶν, καὶ θέλεις τὸν δώσει εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ Χριστοδοῦλου, κατὰ τὸ ἱερὸν ἡμῶν πρόσταγμα, εἰς τὸ ὅποιον θέλεις δώσει πίστιν τὴν σήμερον.»

¹⁾ Κ. Πορφυρ. Τόμ. Α'. σελ. 554. Γ. Κωδινός, σελ. 128. ²⁾ «Ὁς ναὸς (τῶν Βλαχερνῶν) ἔκειτο ἐν τῇ Κ/πόλει πλησίον τοῦ Κερατικοῦ κόλπου ἐν τῷ αἰγιαλῷ.» Γ. Φραντζῆς, σελ. 158. ³⁾ Ἴδ. ἀνωτέρω, σελ. 83. ⁴⁾ Περὶ τοῦ ὀνόματος, λέγει ὁ Γενέσιος ἐν ταῖς Βασιλείαις, σελ. 85. «Βλαχέρναις, ἀπὸ τινος ἀρχηγοῦ Σκύθου Βλαχέρνου ἀναιρεθέντος ἐκεῖσε πεφήμισται.» Ταύτην τοῦ Γενεσίου τὴν γνώμην πάμπολλοι ἀντέγραψαν. Κατὰ τὸν Προκόπιον, Τόμ. Γ'. σελ. 184, ὁ χώρος, πρὸ τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ ναοῦ, ἐκαλεῖτο Βλαχέρναι. Πρβ. καὶ σελ. 193. Γ. Κωδινός, σελ. 95.

Τῆ ὑπερμάχῃ στρατιῇ τα νικήτρια ἡ ἀντροδεία τῶν δεινῶν, ἔχαριτῆ,
 ἡ ἀναγράφουσι ἡ πόλις τοῦ θεοῦ κε. ἀλλὰ οἱ ἐχούσα τὸ κράτος ἀποδιδμάχτων ἐκ
 πάντων με κινῶντων ἐνεργείων ἡμὰ κράτος τοῦ χαίρε νύμφη ἀνύμφεύτε +

ΠΑΝΑΓΙΑ ΤΩΝ ΒΛΑΧΕΡΝΩΝ

Αύγουστα Πουλχερία τῷ 435ῳ, ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας τοῦ Μαρκιανοῦ¹⁾. Ἐν τῷ ναῷ τούτῳ τῆς Πουλχερίας, ἀνίδρυσεν ὁ Ἰουστῖνος δύο ἀψίδας, καὶ ἐγένεν ἡ ἐκκλησία σταυρωτή²⁾. Τὴν ἐκκλησίαν ταύτην πυρποληθεῖσαν, βασιλεύοντας τοῦ Ῥωμανοῦ Διογένους, ἀνήγειρε λαμπροτέραν Ἀνδρόνικος ὁ πρεσβύτερος³⁾. Οἱ σταυροφόροι οἱ κυριεύσαντες τὴν Κ/πολιν τῷ 1204ῳ, μετέβαλον αὐτὴν εἰς Λατινικήν. Σῶζονται πολλοὶ ἐπιστολαὶ τοῦ Πάπα Ἰννοκεντίου, πρὸς τὸν ἀρχιερέα τῆς ἐκκλησίας τῶν Βλαχερνῶν. Ὁ Δουκάγιος μνημονεύει καὶ τοὺς πλείστους ἐκ τῶν ξένων συγγραφέων, τῶν γραψάντων περὶ τῶν Βλαχερνῶν.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀτταλιώτου⁴⁾, ἐπυρπολήθη τῷ 1070ῳ, ἀνεκτίσθη καὶ ἐκ νέου ἐπυρπολήθη τῷ 1434ῳ, δεκαεννέα ἔτη πρὸ τῆς τελευταίας ἀλώσεως, « ὑπὸ τινων ἀρχοντοπούλων θελόντων πιάσαι τινὰς νεοττοὺς περιστερῶν »⁵⁾. Ἐκ τούτων καταφαίνεται, ὅτι ἡ ἐκκλησία ἀπ' ἀρχῆς ἦτο ξυλόστεγος, καθὼς μέχρι σήμερον εἶναι ἡ μονὴ τοῦ Στουδίου καὶ τοῦ Μανουήλ.

Ὁ ναὸς οὗτος, τὸ πάλαι ἔξω τῶν Θεοδοσιακῶν τειχῶν κείμενος, περιεβλήθη μεθ' ὄλου τοῦ καλουμένου Ἐβδόμου, ὑπὸ τοῦ μονοτείχους τοῦ Ἡρακλείου, περὶ τὰς πρώτας ἀρχὰς τοῦ ἐβδόμου αἰῶνος⁶⁾.

Τὰ μὲν ἐγκαίνια τῆς ἐκκλησίας, ἐτελοῦντο μετὰ πολλῆς παρατάξεως τῇ 31ῇ Ἰουλίου, ἡ δὲ σύναξις τῆς Θεοτόκου, τῇ 15ῇ Αὐγούστου⁷⁾.

Ἐν τῷ ναῷ τούτῳ ἐφυλάττετο τὸ πάλαι ἡ τιμία ἐσθὴς τῆς Θεοτόκου, τὴν ὁποίαν οἱ πατρίσιοι Γάλβιος καὶ Κάνδιδος μετεκόμισαν ἀπὸ τὴν Γαλιλαίαν⁸⁾, καὶ κατέθεσαν πρῶτον ἐν τῷ ὑπ' αὐτῶν ἀνεγερθέντι ναῷ τῶν Ἀγίων Πέτρου καὶ Μάρκου, νῦν Κοτζὰ Μουσταφᾶ πασᾶ, καὶ ἀκολούθως ἐν τῷ ναῷ τῶν Βλαχερνῶν. Παρὰ τὴν τιμίαν ἐσθῆτα, ἐφυλάττετο ἐν τῷ ναῷ τούτῳ καὶ τὸ ὠμοφόριον τῆς Θεοτόκου, τὸ ὅποσον Ῥωμανὸς ὁ Λακαπηνὸς ὡς θῶρακα περιέβαλε καὶ ἐ-

1) Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 162. Πολλοὶ ἐκκλησίαι ἐν Βυζαντίῳ, ἀνηγέρθησαν ἐπὶ ἀρχαίων Ἑλληνικῶν ναῶν. Γ. Παχυμέρης, Τόμ. Β'. σελ. 260. Ἐφραίμιος, στίχ. 817, 820. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 484. 2) Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 376. Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 684. Texier, L'Archit. Byz., σελ. 25. 3) C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 83. 4) Μ. Ἀτταλιώτης, σελ. 138. Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 685. Ἐφραίμιος, στίχ. 3395.

5) Γ. Φραντζῆς, σελ. 158. Νικ. ὁ Γρηγοῤῥᾶς, Τόμ. Α'. σελ. 192, ἀφηγεῖται περίεργον ἀνακάλυψιν γενομένην ἀπὸ μειράκια θηρεύοντα νεοσσοὺς ὀρνίθων, ἐν ταῖς ὀπαῖς τῶν τοίχων τῆς Ἁγίας Σοφίας. 6) « Τείχος εὐθὺς δομησάμενοι τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου ναοῦ φρούριον κατέστησαν. » Νικ. Πατριάρχου, σελ. 21. 7) Συναξ. Ἰουλίου 31. Αὐγούστου 15. Κ. Πορφυρογ. Τόμ. Α'. σελ. 191, 759. 8) Συναξ. Ἰουλίου 2. Πρβ. καὶ τὴν περιγραφὴν τοῦ ναοῦ τῶν Ἀγίων Πέτρου καὶ Μάρκου, σελ. 317. Θεοφυλ. ἱστορ., σελ. 322. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 489. « Ἐν Βλαχέρναις ἀπετίθη. ἥτις ἐξ ἐρίων εὐφθάρτων ἐξυφασμένη καὶ στημόνων ὁμοιοειδῶν καὶ ὁμοχρόων, ἀδιάφθαρτός ἐστιν καὶ ἀδιάλυτος μέχρι τοῦ νῦν. » Ἰωήλου Χρονογρ., σελ. 42.

ξήλθε κατὰ τοῦ πολιορχοῦντος τὴν πόλιν Συμεῶν τοῦ Βουλγάρου¹⁾. Ἐνεκα τῶν ἐν τῷ ναῷ τούτῳ φυλαττομένων ἱερῶν χειμηλίων, μεγίστη ἦτο τὸ πάλαι τῶν Βυζαντιῶν ἢ συρροή, καὶ μέγας τῆς ἐκκλησίας ὁ πλοῦτος. Κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας, ὅταν οἱ ἡμέτεροι βασιλεῖς διέτριβον τὸ πλεῖστον τοῦ χρόνου, ἐν τῷ ὑπεράνω τοῦ ναοῦ παλατίῳ τῶν Βλαχερνῶν, τακτικῶς ἐδῶ συνεκκλησιάζοντο μετὰ πάντων τῶν αὐλικῶν. Μνημονεύεται ὁ πρωτοπαπᾶς Βλαχερνῶν²⁾, ἔχων τὴν αὐτὴν ἐκκλησιαστικὴν τιμὴν τοῦ ἐν τοῖς ἀνακτόροις τῆς Ἀκροπόλεως ἱεουργοῦντος πρωτοπαπᾶ.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη τῶν Βλαχερνῶν καὶ οἱ ἐν αὐτῇ ἱεουργοῦντες, μνημονεύονται συχνότατα ἐν τοῖς πατριαρχικοῖς ἐγγράφοις.

Περὶ τῆς ἐπιφανοῦς ταύτης ἐκκλησίας, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα φέρουσι καὶ ἕτεραι ἀλλαχόσε ἐκκλησίαι, λέγει ἀνώνυμὸς τις³⁾: «Τούτων δὲ πάντων τῶν ἀναπάσαν τὴν πόλιν ναῶν τε καὶ εὐκτηρίων, ἐπὶ τῷ ὀνόματι τῆς Θεοτόκου δοξαζομένων καὶ τιμωμένων, κεφαλὴ τις ὡσπερ καθέστηκε καὶ μητρόπολις, ὁ ἐν Βλαχέρναις αὐτῆς ὑπερένδοξος καὶ θεῖος ναός, πάντων ἀνέχων, πάντων ὑπερλάμπων, καθάπερ πάντα ἀνέχει καὶ ὑπερλάμπει τῶν κατ' οὐρανὸν ἀστέρων, ἥλιος⁴⁾».

Τῇ 2α Φεβρουαρίου, ἑορτῇ τῆς Ὑπαπαντῆς, ἀνήρχοντο οἱ βασιλεῖς ἐκ τῶν μεγάλων ἀνακτόρων, ἐν μεγάλῃ πομπῇ εἰς τὸν ναὸν τῶν Βλαχερνῶν, μεθ' ὧν τῶν αὐλικῶν καὶ τοῦ πατριάρχου⁵⁾. Τὴν παραμονὴν τῆς Ὁρθοδοξίας, ὁ πατριάρχης μετὰ πάντων τῶν μητροπολιτῶν καὶ ἐπισκόπων διατριβόντων ἐν Κ/πόλει, ἀπήρχετο εἰς τὸν ναὸν τῶν Βλαχερνῶν. Μετ' αὐτῶν προσήρχοντο καὶ πάντες οἱ ἐν ταῖς μοναῖς ἐνασκούμενοι μοναχοί. Τὸ πρῶτ' ἐπὶ τῆς ἐνάρξεως τῆς λειτουργίας, εἰσήρχετο εἰς τὸν ναὸν ὁ βασιλεὺς, καὶ ἀπτων κηρὸν, καὶ δεχόμενος θυμιατὸν ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ πραιποσίτου, ἐθυμία τὸ θυσιαστήριον καὶ τὴν ἁγίαν σορὸν, καὶ μετὰ τὴν λειτουργίαν, ἀσπαζόμενοι ἀλλήλους ὁ βασιλεὺς καὶ πατριάρχης, ἀπήρχοντο εἰς τὰ ἴδια. Ἐδῶ συνήλθεν ἡ κατὰ τῶν ἁγίων εἰκόνων σύνοδος ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρωνύμου, ἐν τῇ ὁποίᾳ οἱ ἱερεῖς ἀνεφώνησαν, «σήμερον σωτηρία τῷ κόσμῳ, ὅτι σὺ βασιλεῦ ἐλυτρώσω ἡμᾶς ἐκ τῶν εἰδώλων»⁶⁾.

Ἡ Νεαρά τοῦ Ἡρακλείου, ὀρίζει διὰ τὸν ναὸν τῆς Θεοτόκου ἐν Βλαχέρναις, τοὺς ἀκολούθους ἱερεῖς·

¹⁾ Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 406, 736, 827. ²⁾ «Ὁ πρωτοπαπᾶς τοῦ κλήρου τῶν Βλαχερνῶν, Μανουὴλ ὁ Μονομάχος.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 371. Τόμ. Β'. σελ. 298, 299.

³⁾ C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 84. ⁴⁾ «Τὸ δὲ τέμενος τοῦτο τῶν σεβασμίων λίαν καθέστηκε, θρησκεύεται τε ὑπὸ τοῦ ἄστεος ἐς τὰ μάλιστα.» Θεοφυλ. ἱστορ., σελ. 322.

⁵⁾ Ἡ ἑορτὴ τῆς Ὑπαπαντῆς, ἤρχιζε νὰ ἑορτάζηται ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ μεγάλου. Ἰωήλου Χρονογρ., σελ. 44. Κ. Πορφυρογ. Τόμ. Α'. σελ. 447. Ἡ τελευτὴ αὕτη, ἤρχισεν ἀπὸ τοῦ χρόνου Ἰουστινιανοῦ τοῦ Μεγάλου. M. GIOS., λέξ. Ὑπαπαντῆ. Κατὰ Λέοντα τὸν Γραμματικόν, σελ. 123, 127, ἐπὶ Ἰουστίνου τοῦ Θρακῆς. ⁶⁾ Δέων ὁ Γραμ., σελ. 185.

κολύμβου· εἶτα ἄπτουσι κηραὺς εἰς τὴν πρὸς ἀνατολὴν κόγχην, ἐν ᾗ καὶ ἡ εἰκὼν τῆς Θεοτόκου. Ἐδῶθεν ἀπέρχονται ἀριστερᾶ, ἐν τόπῳ ὅπου εἶναι ἡ ἐκ μαρμάρου ἐκτύπωσις τῆς χειρὸς τῆς Θεοτόκου. Εἰσέρχονται τέλος εἰς τὰ Ἅγιον Φωτεινόν, εἰς τὸν ἐνδότερον θόλον, καὶ ἄπτουσι κηροὺς ἐμπροσθεν τῆς μαρμαρίνου εἰκόνης τῆς Θεοτόκου, ἐκ τῶν χειρῶν τῆς ὁποίας ἐκχύνεται τὸ ἁγίασμα. Μετὰ ταῦτα ἐξέρχονται οἱ βασιλεῖς, ἐνδύονται καὶ περιβάλλονται λέντια χρυσοφόφανα. Μετὰ τινὰς εὐχὰς, λαμβάνουσιν οἱ δεσπότες ἁγίασμα, ἐκ νέου καταδύουσι καὶ ἀπέρχονται εἰς τὰ ἀποδυτὸν, καὶ ἐδῶθεν εἴτε εἰς τὴν Ζωοδόχον πηγὴν, εἴτε εἰς τὰ ἀνάκτορα.

Ἐκ τῆς περιγραφῆς ταύτης, μανθάνομεν πολλὰ περὶ τοῦ ναοῦ τούτου. Πρὸ πάντων, ὅτι κατὰ τὸ δεξιὸν μέρος τοῦ ναοῦ, ἦτο τὸ παρεκκλήσιον καλούμενον Ἅγία σορὸς, ὅπου ἐφυλάττοντο τὰ ὠμοφόριον καὶ ἡ τιμία ἐσθῆς τῆς Θεοτόκου, καὶ ὅπου μόνος ὁ βασιλεὺς συνεχωρεῖτο νὰ εἰσέλθῃ¹⁾. Τὸ ἁγίασμα ὡς σήμερον φαίνεται, ἀπώλεσε τὰς εἰκόνας καὶ τὰ μαρμάρινα ἐκτυπώματα τὰ ὑπὸ τοῦ Πορφυρογεννήτου ἀναφερόμενα. Σώζει τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ σχῆμα, τὰ κόλυμβόν, καὶ τὸν ἐνδότερον θόλον τὸν Ἅγιον Φωτεινόν, ὅπου σήμερον δὲν σώζεται τὸ ἐλάχιστον σημεῖον Βυζαντινῆς τέχνης²⁾.

Ἐμαρρηγόρησα περιγράφων τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, τασούτῳ ἡμελημένην τὴν σήμερον ὑπὸ πάντων τῶν Κ/παλιτῶν. Ἄνευ τῆς συντόνου μελέτης τῆς ἐκκλησίας ταύτης, καὶ τοῦ ὑπερκειμένου ἀνακτόρου τῶν Βλαχερνῶν, οὐδόλως δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν τὴν ἱστορίαν τῶν σταυροφόρων, καὶ τὰς πολλὰς πολιורχίας τῆς Κ/πόλεως.

Ἀπὸ τῶν ναῶν τοῦτον ἀφήρσαν οἱ Λατίνοι ἐπὶ τῆς τετάρτης σταυροφορίας, τὸν βραχίονα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, τὸ σῶμα τῆς Ἁγίας Λουκίας, καὶ σταυρὸν θαυματουργόν. Ταῦτα μέχρι σήμερον σώζονται ἐν Βενετία³⁾.

Τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, εὐρήκαν κατηρειπωμένην οἱ Ὀθωμανοὶ ἐπὶ τῆς ἀλώσεως. Ὀγδοήκοντα ἔτη μετὰ ταῦτα, κατὰ τὸν Πέτρον Γύλλιον, διατρίβοντα τότε ἐν Βυζαντίῳ, καὶ αὐτὰ τὰ λείψανα τῆς πυρποληθείσης ἐκκλησίας, ὅλον ἐφάνιζοντο⁴⁾.

Ἀπὸ τοὺς χρόνους τῆς ἀλώσεως μέχρι τῆς σήμερον, τὸ ἁγίασμα ταῦτα εἰς τὸ ὅπολον εἰσέτι προστρέχουσι τινες τῇ ἑορτῇ αὐτοῦ τελουμένη τῇ 31ῃ Ἰουλίου, ἐπωλήθη εἰς Ὀθωμανόν, καρπιζόμενον πλούσια δωρήματα ἀπὸ τοὺς Χρι-

¹⁾ Ἡ ἑορτὴ ἐκαλεῖτο, «τὰ καταθέσια τῆς τιμίας ἐσθῆτος τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου ἐν Βλαχέρναις.» M. Glos., λέξ. καταθέσια. Θεοφυλ. ἱστορ., σελ. 322. Γ. Κωδινός, σελ. 96, 275. ²⁾ «Ματθαῖος ὁ βασιλεὺς... κατὰ τὸν ἐν Βλαχέρναις τῆς Θεομήτορος ναὸν ἐστρέφετο κατὰ τὰ ἔθνη, ὑπὸ Φιλοθέου τοῦ πατριάρχου κτλ.» Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 275.

³⁾ Riant, σελ. 478. ⁴⁾ Π. Γύλλιος, σελ. 291.

στιανούς. Ἀνηγέρθη ἀνω τοῦ αγιάσματος, ξύλινον οἶκημα, κτήμα Ὀθωμανοῦ. Οὐδέποτε ὁμοῦς ἐπειράθησαν οἱ Ὀθωμανοὶ νὰ μεταβάλλωσι τὸν ναὸν τούτον εἰς τέμενος. Τὸν παρελθόντα αἰῶνα, συγκατώρευεν ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ αγιάσματος, πλείστοι Ἀτσιγγανοί, οἵτινες ἐκδιωχθέντες ἐκεῖθεν, ἐνδιαίτωνται σήμερον ὑπὸ τὰ ἠρειπωμένα ἀνατολικά τεῖχη τοῦ παλατίου τῶν Βλαχερνῶν.

Τὸν ναὸν ἠγόρασαν ἡ συντεχνία τῶν Γούναράδων, ἀπὸ τῶν Ὀθωμανῶν κτήτορα. Πρὸ δέκα ἐτῶν, ἀνηγέρθη παρὰ τὸ αγίασμα ναῖσκος. Ἀνάσκαπτομένων τῶν θεμελίων, εὐρέθησαν τεμάχια μαρμάρου πορφύρου καὶ τμήμα κίονος. Ταῦτα ἀνήκον εἰς τὸ δάπεδον τοῦ Βυζαντινοῦ αγιάσματος, διότι ἡ ἐκκλησία ἦτον ὑπεράνω αὐτοῦ.

Σήμερον τὸ αγίασμα τοῦτο, σώζεται ὡς τὸ περιγράφει ὁ Πορφυρογέννητος. Ἐν τῇ βορείῳ πλευρᾷ τοῦ περιβόλου, ἐφαίνοντο, ὡς πρὸ θλίγους χρόνου, θύω ἀψίδες εὐτελεστάτης ἐργασίας καὶ ὕλης, μνημονεύσμεναι ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ πατριάρχου. Ὁ περιβόλος ὁ ἀρχαῖος ἦτον ἐκτενέστερος τοῦ σημερινοῦ, καὶ ἐξετείνετο πρὸς νότον μέχρι τῶν βορείων τειχῶν τοῦ παλατίου τῶν Βλαχερνῶν, καὶ πρὸς βορρᾶν μέχρι τῶν παραλίων τειχῶν. Ὑπὸ τὸ τεῖχος τοῦτο τοῦ παλατίου εἶναι δύο μέγιστα ὑπόγεια, καὶ ἐντὸς τοῦ τείχους κρύπται τετράγωνοι καὶ ἐπιμήκεις, μήκους M. 2, 50, καὶ πλάτους M. 0, 75. Πιθανόν, ὅτι ἐν τοῖς ὑπογείοις καὶ ταῖς κρύπταις ταύταις, ἐνέθετον τὰ σώματα τῶν ἀποθανόντων ἱερέων. Ἐκ τούτων ὄλων, συμπεραίνω, ὅτι ὁ ναὸς ἐξετείνετο μέχρι τοῦ τείχους τοῦ παλατίου, ἀπὸ τοῦ ὁποῦ σήμερον διαχωρίζεται διὰ τῆς ὁδοῦ Ἀιβάς ἐφέντη¹⁾.

Κατὰ τὰ γραφόμενα τοῦ κλεινοῦ πατριάρχου Κωνσταντίου²⁾, ὁ Ἅγιος Δημήτριος, τοῦ Κανάβη ἐπιλεγόμενος, ἦτο ναὸς ἀρχαῖος μετὰ τρούλου, «καὶ ἔσωθεν καθιστορισμένος διὰ μωσαίου». Ὁ ναὸς οὗτος κατέστράφη, καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος ἀνηγέρθη ὁ νῦν ξυλόστεγος. Ὁ ναὸς οὗτος οὐδέποτε μνημονεύεται ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν Βυζαντινῶν. Εἰκάζει ὁ πατριάρχης, ὅτι ἡ οἰκογένεια τοῦ Κανάβου, «ἐφημέρως χρισθέντος βασιλέως» τῷ 1204ω, ἀνήγειρε τὸν ναὸν τούτον.

¹⁾ Αἱ πρόσοδοι τοῦ αγιάσματος τούτου, ἀπὸ τῆς 1ης Μαρτίου 1874 μέχρι τῆς 28ης Φεβρουαρίου 1875, ἦσαν γρ. 55449, 25. Ἐφημ. Ἐποχῆ, ἀμ. 26. Μαῦου 9. 1875.

²⁾ Κ. Πατρ. Ἐλάς. Γραφαί, σελ. 441.

Περιέγραφα τὰς μέχρι τοῦδε ἐν Βυζαντίῳ σωζομένας ἐκκλησίας, τῶν ὁποίων τινὲς μὲν ὀσημέραι καταπίπτουσι, τινὲς δὲ εἶναι τὴν σήμερον ἀμορφα ἐρείπια. Ὑπάρχουσι δὲ ἕτερα τεμένη, κτίρια ἀρχῆθεν Ὀθωμανικὰ, ἀνεγερθέντα κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ Ὀθωμανοῦ συγγραφέως Σεῖδ Ἀλῆς, ἐπὶ γηπέδου ἐκκλησιῶν. Ἀτυχῶς ὁ Σεῖδ Ἀλῆς, γράψας ἔτη πολλὰ μετὰ τὸν πρῶτον συντάξαντα τὸ πόνημα τοῦτο Χαφῆζ Χουσεῖν ἐφέντη, μετ' ὀλιγωρίας μεγίστης, ἀντέγραψεν ἄνευ ἰδίας ἐξετάσεως, τοῦ πρὸ αὐτοῦ τὰ γεγραμμένα. Ἱστοροῦνται τίνα τεμένη μεταβληθέντα ἀπ' ἐκκλησίας, ὡς ἱστάμενα, τῶν ὁποίων σήμερον οὐδ' ὁ μιναρὲς ὑπάρχει¹⁾.

Ἀπαριθμῶ τὰ τεμένη ταῦτα, μὴ πλέον σωζόμενα, διότι ἀκόλουθοι μελέται πιθανὸν νὰ διασαφηνίσωσι καὶ τούτων τὴν ἱστορίαν.

Ὅπισθεν τοῦ ἀνακτορικοῦ τεμένους Σελιμιέ, κειμένου ὑπεράνω τοῦ Φαναρίου, εἶναι μεγάλη ἄστεγος κινστέρνα²⁾. Ἐπὶ τῆς γωνίας αὐτῆς, παρὰ τὸν πυλῶνα τῆς νεοδημητῶν Ὀθωμανικῆς σχολῆς, εἶναι τόπος ὑπαιθρος περιτετειχισμένος, πλήρης μνημάτων Μουσουλμανικῶν, καλούμενος τέμενος τῆς μονῆς τοῦ Σιβασῆ³⁾. Μόνος ὁ μιναρὲς διεσώθη. Τὸ βακούφιον ὑπάγεται εἰς τὸ τέμενος τοῦ Σουλτάν Βαϊεζήδ. Ὁ μεταβαλὼν τὸν ἐδῶ Χριστιανικὸν ναὸν εἰς τέμενος, εἶναι ὁ Σεῖχ Μουχίι, ὅστις ἀπερχόμενος εἰς προσκύνησιν τοῦ τάφου τοῦ προφήτου, ἀπεβίωσεν ἐν Καισαρείᾳ τῷ 920ῷ τῆς Αἰγείρας, 1514 Μ. Χ. Ἐντὸς τοῦ περιβόλου τούτου, οὐδὲν τεκμήριον τοῦ πάλαι Χριστιανικοῦ ναοῦ σώζεται.

Ἐπὶ τῆς εὐωνύμου πλευρᾶς τῆς λεωφόρου, ἀγούσης ἀπὸ τὰ Ἐξ μάρμαρα πρὸς τὴν πύλην τῆς Σηλυβρίας, εἶναι τὸ τέμενος τοῦ ἀμαξηλάτου Βαϊεζήδ⁴⁾, τοῦ ὁποίου ἴχνος δὲν διεσώθη. Ὁ μιναρὲς τοῦ τεμένους τούτου κατηδαφίσθη μικρὰν πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Σουλτάν Μαχμούδ, καθὼς ἀνωτέρω ἀνέφερα. Περὶ τοῦ χρόνου τῆς μεταβολῆς τοῦ ναοῦ τούτου, οὐδὲν λέγει ὁ Σεῖδ Ἀλῆς. Τὴν διατροφὴν αὐτοῦ λαμβάνει ἀπὸ τὸ τέμενος τοῦ Σουλτάν Σελήμ.

Ἐτερον τέμενος εἶναι τὸ καλούμενον Σουχέδα μεστζηδι⁵⁾, τοῦ ὁποίου ὁ ἴδρυτής ἀπεβίωσε τῷ 1043ῳ τῆς Αἰγείρας, 1633 Μ. Χ. Τὸ τέμενος τοῦτο κεῖται πλησίον τοῦ τεμένους καλούμενου Κετχουδὰ Καδὴν, ἐν τῇ συνοικίᾳ Σαλμὰ τομ-προύκ. Οὐδὲν ἄλλο σώζεται ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ ἐξαφανισθέντος τεμένους τούτου, εἰ μὴ πενιχρὸς τάφος Μουσουλμάνου ἀγίου, τὸν ὁποῖον μνημονεύει καὶ ὁ Σεῖδ Ἀλῆς.

Ἐτερον τέμενος τοῦ ὁποίου ἴχνος δὲν σώζεται, εἶναι τὸ καλούμενον τέμενος

1) Σῶζονται τεμένη τινὰ Ὀθωμανικὰ, ἄνευ μιναρῆ. Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 89, ἀρ. 13. Σελ. 94, ἀρ. 17. Σελ. 136, ἀρ. 9. 2) Tchikür bostan, τὸ πάλαι κινστέρνα τοῦ Πετρίου. Χάμμερ. C/ropolis, Τόμ. Α'. σελ. 557. 3) Τέμενος τῆς μονῆς τοῦ Σιβασῆ, πλησίον τοῦ τεμένους τοῦ Σουλτάν Σελήμ. Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 124. 4) Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 147. 5) Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 137.

τοῦ Χοτζά Χαϊρ ἔδδιν, πλησίον τοῦ τεμένουσ Μεσήχ πασᾶ¹⁾. Εἶναι ἴδρυμα τοῦ Χοτζά Χαϊρ ἔδδιν ἀποθανόντος τῷ 1475ῳ Μ. Χ. Μνημονεύει ὁ Σεϊδ Ἄλῆς, καὶ τὰ τεμένη καλούμενα Χαϊδάρ χανέ, καὶ Χαμζέ πασᾶ, ἀνεγερθέντα ἐπὶ τόπου ἐκκλησιῶν²⁾.

Ἐτερον τέμενος, μονὴ Χριστιανικὴ ἄλλοτε, κεῖται ἐπὶ τῆς εὐωνύμου πλευρᾶς τῆς λεωφόρου ἀγούσης ἀπὸ Βλάγκας εἰς Ψάμαθον³⁾. Σήμερον ἐν τῷ κήπῳ, φύεται μεγάλη καὶ ὑψίκομος ἰτέα, ἐπισκιάζουσα τὴν λεωφόρον, ἔχουσα περὶ τὴν ρίζαν, κρήνην. Καλεῖται τέμενος τῆς μονῆς τῶν μὴ ἐσθιόντων κρέας. Λέγει ὁ Γραμματικὸς Λέων⁴⁾: «καὶ τοὺς ἐκ νέας ἡλικίας μὴ φαγόντας κρέα κληρικούς καὶ μοναχοὺς ἐποίησε διαλυθῆσαι καὶ ἐσθίειν ἀφειδῶς». Τοιαῦται μοναὶ ἐνυπῆρχον ἐν Βυζαντίῳ ὡς καὶ ἀλλαχόσε.

Τὴν δίαιταν τῶν ἐν ταῖς μοναῖς τοῦ Βυζαντίου ἐνασκουμένων μοναχῶν, ἰσθόρησεν ὁ Πτωχοπρόδρομος μεσοῦντος τοῦ δεκάτου αἰῶνος⁵⁾. Πολίται τινες χάριν εὐλαθείας καθὼς καὶ παρ' ἡμῖν τὴν σήμερον, οὐδέποτε ἐγεύοντο κρεάτων. «Αὐτῆς δὲ πολυετίαν προβαλλομένης, δι' ἧς μήτε κρεῶν μήτε τινὸς τῶν ἐναίμων γεύσασθαι»⁶⁾. Ἐκ τῆς Ἄννης Κομνηνῆς μαθάνομεν, ὅτι ἐν τῇ πλησίον περιωνύμῳ μονῇ τῆς Περιβλέπτου, κρέας οἱ μοναχοὶ δὲν ἔτρωγον: «μῆκέτι κρεωφαγεῖν ἐβελήσειν εἰς μοναδικὸν ἑαυτὴν μεταμείψασαν σχῆμα»⁷⁾. Ἐκ τῶν γραφομένων τοῦ Νικηφόρου Γρηγοῦρα, καταφαίνεται, ὅτι ἅπαντες οἱ ἐν ταῖς μοναῖς ἐνασκούμενοι μοναχοὶ, δὲν ἐγεύοντο κρεάτων: «καὶ ἦν ἀνάγκη κατὰ τὰς τῶν ἰατρῶν κρίσεις κρέατι τοῦτον χρῆσθαι (δηλ. τὸν πατριάρχην Ἰωάννην τὸν Γλυκᾶν) καὶ διὰ τοῦτο δὴ τὸ μοναχικὸν ὑπελθεῖν οὐ συγκεχώρηται σχῆμα». Διὰ τὸ οἱ Ὄθωμανοι νὰ καλέσωσι τὴν μονὴν ταύτην, μονὴν τῶν μὴ ἐσθιόντων κρέας, κατ' ἐξαιρέσιν τῶν ἄλλων, ἀγνοῶ. Τινῶν μονῶν οἱ μοναχοὶ ἔτρωγον ἰχθῦς, τυρὸν καὶ ὠά⁸⁾. Μνημονεύεται ἐν Ψαμάθῳ μονὴ καλουμένη Ἰκασία, ἀλλὰ μὲ φαίνεται ὅτι ἔκειτο πλησίον τῆς μεγάλης παραλίου πύλης τῆς Ψαμάθου⁹⁾. Πιθανὸν ἢ μονὴ αὕτη εἶναι ἢ σημερινὴ τῆς Ψαμάθου ἐκκλησία, καλουμένη τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ, θεμελιουμένη ἐπὶ ἐρυμνῶν Βυζαντινῶν ὑπογείων.

Τὸ τέμενος τοῦτο, ἔχει ἐν τῷ μικρῷ αὐτοῦ περιβόλῳ ὑπόγειον, καλούμενον ὑπὸ τῶν Μουσουλμάνων ἱερέων καὶ τῶν περιοικούντων Χριστιανῶν ἀγίασμα,

¹⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 104. ²⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 94, 95. ³⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 32. ⁴⁾ Σελ. 360. ⁵⁾ Κοραῖ, Ἄτακτα, Τόμ. Α'. σελ. 137. ⁶⁾ Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 614. Λέων ὁ Γραμ., σελ. 360. Νικ. Γρηγοῦρας, Τόμ. Α'. σελ. 270, 247. ⁷⁾ Ἄλεξ. Τόμ. Α'. σελ. 134. ⁸⁾ Κοραῖ, Ἄτακτα, Τόμ. Α'. σελ. 277. Τὴν δίαιταν τῶν μοναχῶν περιγράφουσι τὰ τυπικά. Τοῦ Στουδίου τὸ τυπικὸν ἐμπεριέχεται ἐν τῷ βίῳ τοῦ Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, ἐν τῇ Πατρολογία τοῦ Migne, σελ. 1705. ⁹⁾ C. Christ. Βιβ. Α'. σελ. 157.

ἐντὸς τοῦ ὁποίου δὲν φαίνεται, εἰ μὴ σταυρὸς ἀτέχνως γεγλυμμένος ἐπὶ τμήματος φαιοῦ λίθου. Παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ ἀγιάσματος, ἐντὸς τοῦ περιβόλου ἵστανται τεθραυσμένους κίων μαρμαρίνος, ὕψους Μ. Ο, ΘΟ, φέρων ἐπὶ τῆς ἀκρας αὐτοῦ, τὰ δυσανάγνωστα καὶ λίαν ἀδεξίως γεγλυμμένα γράμματα, « τοῦ ἐν Ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Συμεοῦ ». Τὸ ἀρχαῖον Βυζαντινὸν κτίριον, κατὰ τὴν διήγησιν τῶν ἱερέων, κατηδαφίσθη πρὸ τινῶν ἐτῶν. Μάρμαρά τινα ἐνεπίγραφα, καὶ ἕτερα μετὰ κοσμημάτων, ἐπωλήθησαν εἰς ξένους. Τὸ τέμενος τοῦτο, εἶχεν ἀλλοτε πλείωτερον χῶρον, πωληθέντα ἀκολούθως εἰς τοὺς Ὀθωμανοὺς γείτονας. Τὸ σημερινὸν τέμενος, ξύλινον οἰκοδόμημα, δὲν ἀνηγέρθη ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου Βυζαντινοῦ ναοῦ, διότι βλέπει ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον. Ἡ μὲν αὕτη μετεβλήθη εἰς τέμενος, εὐθὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν.

Ἐκτὸς τῶν ἄνω τεμενῶν, ὑπάρχει καὶ τὸ μέγα τέμενος τοῦ Μαχμοῦτ πασᾶ¹⁾, πλησίον τοῦ Νουρ Ὀσμανιέ, τὸ ὁποῖον καλεῖ ὁ πατριάρχης Κωνσταντίας καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Κύριος Βυζάντιος, ναὸν τοῦ ἀρχιστρατήγου Μιχαήλ, μεταβληθέντα εἰς τέμενος ὑπὸ τοῦ βεζύρου Μαχμοῦτ πασᾶ τοῦ Μιχάλογλου²⁾. Τὸ τέμενος τοῦτο βεβαίως δὲν ἐκσεκέφθη ποτὲ ὁ κλεινὸς πατριάρχης οὐδ' ὁ Κ. Βυζάντιος, ἀλλως ἤθελον παρατηρήσει, ὅτι ἡ εἴσοδος τοῦ νάρθηκος εἶναι ἀπὸ βορρᾶ, καὶ οὐχὶ ἀπὸ δυσμῶν, ὡς πασῶν τῶν ἡμετέρων ἐκκλησιῶν. Πρὸς τούτοις, ἡ τοιχοποιία καὶ ὁ ὑπόστυλος βαρὺς νάρθηξ, εἶναι ἔργα προφανῶς Ὀθωμανικά. Περὶ τοῦ ναοῦ τούτου, λέγει ὁ Σειδ Ἀλῆς ὅτι ἀνιδρύθη ἐπὶ τόπου ἐκκλησίας ἡρειπωμένης, τῷ 868ῳ τῆς Αἰγείρας, 1463 Μ. Χ.

Τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, τοσούτῳ ὀνομαζομένην ὑπὸ πάντων τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων καὶ τῶν συναξαριστῶν, ὑπερέχουσαν πάσας τὰς ἐν Βυζαντίῳ ἐκκλησίας, ἐκτὸς τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἀνεγερθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου, κατηδάφισεν ὁ κατακτητῆς, καὶ ἀνήγειρε τὸ τέμενος αὐτοῦ καλούμενον Σουλτὰν Μεχμέτ. Τοὺς τάφους τῶν αὐτοκρατόρων καὶ πατριαρχῶν, περιέγραψαν οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς³⁾, καὶ μετ' αὐτοὺς ὁ Δουκάγγιος. Τί ἐγίναν αἱ λάρνακες καὶ τὰ ἐπιτάφια κοσμήματα, ἀγνοοῦμεν⁴⁾. Μνημονεύονται ἐν τῷ ναῷ

¹⁾ Χαδικάτ, Τόμ. Α'. σελ. 191. ²⁾ Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 537.

³⁾ Κ. Πορφυρογέννητος, Τόμ. Α'. σελ. 642, 649. Προκοπ. Τόμ. Γ'. σελ. 187.

⁴⁾ Τὴν λεηλασίαν πολλῶν ἐκ τῶν βασιλικῶν τούτων μνημάτων, γενομένην ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου τῷ 1197ῳ, περιγράφει ὁ Νικήτας Χωνιάτης, σελ. 632. « Ἐτάφη δὲ (ἡ Ἁγία Ἐλένη) ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, ὃν ἔκτισεν ὁ υἱὸς αὐτῆς ὁ Κωνσταντῖνος, εἰς τὸ θάπτεσθαι τοὺς τελευτῶντας βασιλεῖς Χριστιανούς. » Θεοφ. Τόμ. Α'. σελ. 40. « τινὲς τῶν δυσσεβῶν μοχλεόσαντες τὴν πύλιν τῶν βασιλικῶν τάφων. » Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 781. Texier, L'Archit. Byz., σελ. 13. Κατὰ τὸν Κ. Πορφυρογέννητον, ἐν τῷ ναῷ τούτῳ ἦσαν δύο βήματα, τὸ μὲν τῆς Ἀγίας Ἐλένης, τὸ δὲ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου. Τόμ. Α'. σελ.

ταύτην εὐκτήρια τοῦ Ἁγίου Μάρτυρος Λεόντος, τῆς βασιλίδος Θεοφανούς, καὶ τοῦ Ἁγίου Ὑπατίου. Πρὸς τοῦτοις, παρὰ τὸν ναόν, ἦσαν καὶ καλὰ τέτα, ὅπου εἰσήρχετο ὁ βασιλεὺς διὰ τῶν κατηχουμένων τῆς ἐκκλησίας⁴⁾.

Οὐδὲν τέμενος Ὀθωμανικὸν ἐν Κ/πάλαι, κατέχει τοσοῦτον χωρὸν, ὡς τοῦτο. Τὰ κτίρια ἀνδρῶν ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας τὰ ἐκτενῆ περίκλειστα κοιμητήρια, ὅπου εὐεπαύοντο βασιλεῖς, πατριάρχαι καὶ ἐπίσημοι ἐσράρχαι, εἶναι σήμερον κήποι, ἐντὸς τῶν ὁρίων ἐνεταφιάσθησαν εὐάρθμοι Μουσουλμάνοι. Τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, καταῖχεν ὁ πατριάρχης Γεννάδιος διὰ τὸνα χρόνον μετὰ τὴν ἀλώσιν ἀλλὰ μετὰ καιρῶν ἀποδηροῦντων μὲν ὁσήμεραι τῶν Χριστιανῶν ἐκ τῆς συνοικίας ταύτης, θανατωθέντος δὲ καὶ Ὀθωμανοῦ ἐγγύς τῆς ἐκκλησίας, ἀπεχώρησεν ἑδῶθεν ὁ πατριάρχης εἰς τὴν ταπεινότεραν ἐκκλησίαν τῆς Παμμακαρίστου.

Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Σειδ' Ἀλή²⁾, τὸ τέμενος τοῦτο τὸ αὐτοκρατορικόν, ἀνδρῶν ἐπὶ τόπου ἐκκλησίας, ἦτις καταπρεπῶς καὶ διὰ τὴν ἔτη ἔμεινεν ἐρημος. Ὁ κατακτητὴς ἤρξατο τὸ τέμενος τοῦτο τῶν 867^ω τῆς Αἰγέρας, 1462^ω Μ. Χ., καὶ ἀπεσπαρατῶθη ἅλῃ μετὰ ὀκτώ ἔτη τῶν 1470^ω Μ. Χ. Κατὰ παράδοσιν μαρθάνομεν, ὅτι ὁ ἡμέτερος πατριάρχης διέμεινεν ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἁγίων Ἀπαστόλων περίπου ἔτη δύο, ὥστε ἡ ἐκκλησία ἦτο καθὼς λέγει ὁ Σειδ' Ἀλῆς, ἔρημος δι' ἑπτὰ ἔτη³⁾.

Ὁ ναὸς αὗτος ἀσπεγυμνῶθη ἐπὶ τῆς Αὐτοκρατίας, τῶν πολλῶν αὐτοῦ κοσμημάτων καὶ ἱερῶν λειψάνων τῶν ἐπιφανοτέρων ἱεραρχῶν τῆς ἐκκλησίας. ἤρπασαν αἱ σταυροφόροι τεμάχια τοῦ κίονος τῆς μαστιγώσεως, σωζόμενον μέχρι τῆς σήμερον ἐν Βενετία, στέματα βασιλικὰ, καὶ πολυτάλη ἀφφια ἀγγελία ἀμεθύσινα μετὰ σημείων Ἀραβικῶν, ἕτερα ἐξ ἰάσπιδος, ὀλοκλήρον τὴν κάραν τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου ἀδελφοῦ τοῦ Χριστοῦ, σωζομένην ἐν Γερμανίᾳ τὸν βραχίονα καὶ τὴν χεῖρα τῆς Ἁγίας Εὐφημίας· τὸ σῶμα τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζοῦ, καὶ τὸ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, φυλαττόμενα μέχρι τῆς σήμερον ἐν τῷ Βατικάνῳ τῆς Ῥώμης⁴⁾.

Πλησίον τῆς Βυζαντινῆς πόλεως Μελαντιάδος, νῦν Μεβλεχανέ-Γενί-καπή, εἶναι συνοικία καλουμένη Γιάηλα, καὶ ἐν αὐτῇ τέμενος καλούμενον Γιάηλα. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Σειδ' Ἀλή⁵⁾, τὸ ὑπόγειον τοῦ τεμένου τούτου, εἶναι ἐξ ἀρχαίων χρόνων. Πλησίον τοῦ τεμένου τούτου, ἀνωρθῶθη πέρυσιν, ἐπικήδειος ἐπιγραφὴ Μαρτυρίου τινός Ταπεινοῦ, ζήσαντος ἔτη 68. Φρονῶ δὲν, ὅτι τὸ τέμενος θεμελιούται ἐπὶ Βυζαντινῆς ἐκκλησίας.

534, 630: «καὶ τὰ τῶν βασιλέων μνήματα ἀνοιγόμενα καὶ ἐμπαιζόμενα.» Ἱστορ. Πολιτικῆ, σελ. 24. ¹⁾ Κ. Πορφυρογέννητος, Τόμ. Α'. σελ. 587, 538. ²⁾ Χαδῆκᾶτ, Τόμ. Α'. σελ. 8. ³⁾ Κ/πάλαις Ἱστορ. πατριαρχικῆ, σελ. 80. ⁴⁾ Riant, σελ. 478. ⁵⁾ Χαδῆκᾶτ, Τόμ. Α'. σελ. 222.

Ἐτερον τέμενος πλησίον τῶν Ἐξ μαρμάρων, καλούμενον Βεκήρ πασᾶ, κείται ἐν τῷ μέσῳ πολλῶν Βυζαντινῶν τάφων. Οἱ περιοικοῦντες Χριστιανοὶ λέγουσιν, ὅτι ἦτο ναὸς τῆς Θεοτόκου.

Μένει εἰσέτι ν' ἀναμνήσω ἐτέραν ἐκκλησίαν ἐν τῇ συνοικίᾳ τῆς Ψαμάθου καλουμένην τὸ πάλαι, ἡ βασιλικὴ μονὴ τῆς Περιβλέπτου, τιμωμένην ἐπὶ τῷ ὀνόματι τῆς Θεοτόκου καὶ σωζομένην ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ πατριάρχου Κωνσταντίου¹⁾. Τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, τὴν ὁποίαν ἀνέφερα περιγράφων τὸν ἡρειπωμένον ναὸν τῆς Θεοτόκου ἐν τῷ Σίγματι, κατέχουσιν οἱ Ἀρμένιοι ἀπὸ τοῦ 1543ου²⁾. Παρεχωρήθη αὐτοῖς διὰ μεσιτείας γυναικὸς Ἀρμενίας εἰσαχθείσης ἐν τῷ γυναικωνίτῃ τοῦ Σουλτᾶν Σουλεϊμᾶν. Ὁ ναὸς οὗτος ἐπυρπολήθη ἐν τῇ φρικαλέᾳ πυρκαϊᾷ τοῦ 1782ου, ὅταν τὸ πῦρ ἀρχίσαν ἀπὸ τῆς παραλίας τοῦ λιμένος, ἐσβέσθη τέλος εἰς τὰ τεῖχη τῶν ἐπτὰ πύργων. Ἐφύλαττε μέχρι τῆς πυρκαϊᾶς ταύτης, εἰκόνας διὰ μωσαϊκοῦ, τοῦ πρώτου ἰδρυτοῦ Ῥωμανοῦ³⁾. Ἐσχάτως ἄλλη πυρκαϊὰ, κατέκαυσε τὸν ναὸν τὸν ξυλόστεγον καὶ οἱ Ἀρμένιοι φρονίμως ποιοῦντες, κατηδάφισαν τοὺς γηραιούς καὶ ἐσχισμένους τοίχους. Πρὸ δὺν ἐτῶν ἐπεσκέφθη τὸν ναὸν τοῦτον, ἰδρυθέντα τὸ πάλαι ἐπὶ ἐρυμνοτάτων ὑπογείων μέχρι τοῦδε σωζομένων. Ἀνασκάπτονται τὰ θεμέλια τοῦ ναοῦ τῶν ὁποίων τὸ πάχος, βάθος καὶ ἡ ἐρυμνότης μ' ἐξέπληξαν. Δικαίως καλεῖ τὴν μονὴν ταύτην περιώνυμον ἡ Ἄννα Κομνηνὴ⁴⁾. Μετὰ τινὰς μῆνας, ἐκ τῆς ἄλλοτε ἐπιφανοῦς μονῆς τῆς Περιβλέπτου, οὐδὲν ἄλλο θέλει σώζεσθαι εἰ μὴ τὸ ὄνομα αὐτῆς.

Πρὸ εἴκοσι πέντε ἐτῶν, ἐσώζετο πρὸς τὸ ἄνω μέρος τῆς Περιβλέπτου, ἀψὶς ἐκ πλίνθων καὶ τινὰ τεῖχη, προφανῆ εῖρείπια τοῦ μεγάλου πυλῶνος τοῦ περιβόλου⁵⁾. Παρὰ τὸ βόρειον τῆς μονῆς τεῖχος, ὑπῆρχε δρομίσκος ὑπόστεγος. Ταῦτα ὅλα μετὰ τὴν τελευταίαν πυρκαϊὰν ἐξηφανίσθησαν. Εἰσῆλθον ἐντὸς ὅλων

¹⁾ «Ἐν τῇ κατὰ τὴν θεοδόξαστον Κ/πολιν σεβασμίᾳ τῆς Περιβλέπτου μονῆ.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 323. «ἐν τῇ σεβασμίᾳ βασιλικῇ καὶ πατριαρχικῇ μονῇ τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου τῆς Περιβλέπτου.» Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 546. ²⁾ Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 497. C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 94. Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 300. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 536. Γ. Παχυμέρης, Τόμ. Β'. σελ. 66, 434. «τῇ τῆς Περιβλέπτου τέως ἐγκεκλεισμένον μονῆ.» Πλησίον τῆς μονῆς ταύτης ἦτον ἡ οἰκία τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου. Νικ. Σωνιάτης, σελ. 444. ³⁾ (Ῥωμανός) . . «τῇ Θεοτόκῳ κόρη

ἀνεδομήσατο μονὴν ἢ Περιβλεπτος κλήσις.»

Κωνστ. Μανασσῆς, στίχ. 6063. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 441. «καὶ ὁ μὲν Ῥωμανός ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ νεουργηθείσῃ ἐκκλησίᾳ θάπτεται τῆς Περιβλέπτου.» Μ. Γλυκᾶς, σελ. 585. Ὁ Σκυλίτσας, σελ. 729, λέγει περὶ τοῦ ἰδρυτοῦ Ῥωμανοῦ «συντρίψας μὲν τοι προφάσει ταύτη οὐ μικρῶς τὸ ὑπήκουον.» ⁴⁾ Τόμ. Α'. σελ. 134. ⁵⁾ «Ἀπελθὼν οἰκητήριον ἐποίησατο (δηλ. Ἀνδρόνικος ὁ πρεσβύτερος) τὸ πρὸς θάλασσαν τετραμμένον μέρος τῆς Περιβλέπτου μονῆς.» Νικ. Γρηγοράς, Τόμ. Α'. σελ. 270.

τῶν ἐκτενῶν ὑπογείων τοῦ ναοῦ τούτου, περιειργάσθη τῷ ναοῦ τὰ μάρμαρα, καὶ τοὺς ὀγκώδεις λίθους, ἐρριμένους ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ ναοῦ. Οὐδὲν γράμμα Ἑλληνικὸν εὗρηκα, οὐδὲν κόσμημα Βυζαντινόν.

Τὴν ἡμέραν τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου, ὁ βασιλεὺς ἀπήρχετο εἰς τὴν μονὴν τῆς Περιβλέπτου. Ὅλον τὸ πρὸς ἀνατολὰς τετραμμένον μέρος τοῦ ναοῦ τούτου, ἐπιβλέπει τὴν Προποντίδα, τὰς ἀπέναντι Πριγκηποννήσους καὶ μέγα μέρος τῆς Κ/πόλεως. Ἐρυμναὶ ἀψίδες μακρόθεν φαινόμεναι, ὑποκρατοῦσι τὸν πλεῖστον χώρον τοῦ ναοῦ, ἀνεγερθέντος ἐπὶ γῆς κατωφερεστάτης. Ἐδῶ κατώκησεν ὁ πατριάρχης Νίφων, βασιλεύοντος Ἀνδρονίκου τοῦ πρεσβυτέρου, ἐκβληθεὶς τοῦ θρόνου διὰ χρημάτων ἔρωτα, « μὴ πάνυ τῷ πατριαρχικῷ προσήκοντα θρόνον ». Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ἐκάρη τὴν κόμην καὶ ἐνεδύθη τὰ μέλανα ἱμάτια τῶν μοναχῶν, ὁ βασιλεὺς Ἰ. Καντακουζηνός¹⁾.

Ἐκ τοῦ ναοῦ τούτου ἀφῆρσαν οἱ σταυροφόροι τὰ λείψανα τοῦ Ἁγίου Παύλου τοῦ ἐρημίτου, τοῦ Ἁγίου Εὐτυχίου καὶ τῆς Ἁγίας Βαρβάρας, τῶν ὁποίων ἡ τύχη εἶν' ἀδηλος. Πρὸς τοῦτοις, ἀπωλίσθησαν ἐν Εὐρώπῃ, καὶ τὰ μετέπειτα ἀφαιρεθέντα λείψανα τοῦ Ἁγίου Κλήμεντος, καὶ τοῦ Ἁγίου Γερμανοῦ τῆς Κ/πόλεως²⁾. Ἡ μονὴ αὕτη σήμερον καλεῖται Σουλὸν μοναστήρ.

Ἐν τῇ συνοικίᾳ τοῦ Βαγτζέ-καπουσοῦ εἶναι τέμενος καλούμενον τοῦ Γηλδῆζ δεδέ³⁾. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Σειδ' Ἀλῆ, ἦτο τὸ πάλαι ἐκκλησία, καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν, ἐδωρήθη τῷ πεφιλημένῳ τούτῳ ἀστρονόμῳ τοῦ κατακτητοῦ. Παρὰ τὴν συνήθειαν τῶν Ὀθωμανῶν, ὁ ναὸς οὗτος μετεβλήθη εἰς λουτρόν, τοῦ ὁποῦ τὰ ὕδατα ἐθεράπευον πολλὰς νόσους. Τοιοῦτον ἦτο μέχρι τῆς ἐνθρονίσεως τοῦ Σουλτάν Μαχμούτ τῷ 1730ῳ, ὅταν δι' ἀναφορᾶς τῶν περιοικούντων Ὀθωμανῶν, μετεβλήθη τὸ λουτρόν εἰς τέμενος, ἐμπεριέχον καὶ τὸν τάφον τοῦ Γηλδῆζ δεδέ. Τὸ κτίριον ὅλον εἶναι Ὀθωμανικόν, ἀνεγερθὲν ἐπὶ τοῦ Βυζαντινοῦ ναοῦ.

Μένουσιν εἰσέτι καὶ Βυζαντιναὶ τινες ἐκκλησίαι, τὰς ὁποίας ἐν παρόδῳ ἀνέμνησα ἐν τῷ πονήματι τούτῳ.

Ἐπὶ τῶν χερσαίων τειχῶν, ὀλίγον πρὸς βορρᾶν τοῦ παλατίου, καλουμένου τὸ πάλαι « Τὰ Κύρου » καὶ νῦν Τεκὴρ σεράϊ, φαίνονται θυρίδες τινές, ἐπὶ τοῦ ἄνω μέρους τοῦ τείχους, καὶ ὀπισθεν αὐτῶν, τόπος εὐρὺς καὶ διάκενος, ὅπου σήμερον ἐργάζονται Ἑβραῖοι καὶ Ὀθωμανοὶ ὑαλοποιοί. Ὁ τόπος οὗτος τὸ πάλαι, ἦτον ἢ ἐκκλησία τῶν Ἐννέα ταγμάτων ἢ τῶν Ἀσωμάτων, καὶ αἱ θυρίδες αὗται ἀ-

¹⁾ Κωδινὸς Κουροπ., σελ. 80. Νικ. Γρηγοράς, Τόμ. Α'. σελ. 269. « ἀναχθῆναι μὲν τούτον (δηλ. τὸν Νήφωνα) ἐν τῇ σεβασμίᾳ τῆς Περιβλέπτου μονῇ προσετάξαμεν. » Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Β'. σελ. 89. « Ὁ δὲ βασιλεὺς Καντακουζηνὸς ἐν τῇ μονῇ τῆς Περιβλέπτου εἰσελθὼν, κείρεται τὴν κόμην καὶ ἀμφιέννυται τὰ μέλαινα. » Μ. Δούκας, σελ. 42. ²⁾ Riant, σελ. 478. ³⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 225.

νήκουσιν εἰς τὴν μονὴν, καθὼς καὶ ἐπὶ τῶν παραλίων τειχῶν πλησίον τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου, ἤναιξαν θυρίδας πρὸς χάριν τῶν μοναχῶν¹⁾).

Πλησίον τοῦ ναοῦ τούτου, ἐπὶ τοῦ Ἑρακλείου τείχους, εἶναι ἡ παραπυλὶς καλουμένη τοῦ Καλλινίκου, ὁπισθεν τῆς ὁποίας, εἶναι κήπος Ὀθωμανικός, κατέχων τὸν τόπον τῆς πάλαι Βυζαντινῆς ἐκκλησίας τοῦ Καλλινίκου ἢ Καλλιπικῆς, τὴν ὁποίαν κακῶς τοποθετεῖ ὁ Δουκάγιος²⁾ πλησίον τῆς παραλίας, καὶ παρὰ τὴν καλουμένην καμηλογέφυραν. Αὕτη ἦτον ἄλλη ἐκκλησία, ἐπ' ὀνόματι τοῦ αὐτοῦ ἀγίου τιμωμένη³⁾. Καθὼς ἡ πλησίον πύλη τῶν Ἀσωμάτων ἐκλήθη ἀπὸ τὴν ἐκεῖσε ὀμώνυμον ἐκκλησίαν, οὕτω καὶ ἡ παραπυλὶς αὕτη ἐκλήθη ἀπὸ τὸν πλησίον ναὸν τοῦ Καλλινίκου.

Κατὰ τὴν παραλίαν τοῦ λιμένος εἰς τὰς συνοικίας τῶν Βενετῶν καὶ Γενουησίων, μνημονεύονται δύο ἐκκλησίαι Βυζαντιναί. Μία ἐκαλεῖτο μονὴ τοῦ Ἀγίου Ἀντωνίου καὶ ἐνίοτε τοῦ Κύρ Ἀντωνίου⁴⁾, πλησίον καὶ πρὸς ἀνατολὰς τῆς πάλαι πύλης τοῦ Ηεράματος, νῦν δὲ Βαλοῦκ-παζάρ-καπουσοῦ. Ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς μονῆς ταύτης, ἀνιδρύθη χρόνον πολὺν μετὰ τὴν ἄλωσιν, τὸ μεγαλοπρεπὲς τέμενος, καλούμενον Γενὶ τζαμι, ὑπὸ τῆς Τουρχάν Χεδιτζέ, μητρὸς τοῦ Μεχμέτ Χάν Τετάρτου. Ἀπεπερατώθη δὲ τῷ 1074φ τῆς Αἰγείρας, 1663 Μ. Χ. Περὶ τοῦ ναοῦ τούτου μεταβληθέντος εἰς τέμενος, πλατύτερον ἐλάλησα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἐμπορίου τῶν Γενουησίων⁵⁾. Ὁ Σεῖδ Ἀλῆς περιγράφων τὸ τέμενος τοῦτα, δὲν μνημονεύει τὸν πάλαι ἐκεῖ ἱστάμενον ναὸν, πρὸ πολλοῦ πιθανὸν καταπεσόντα⁶⁾.

Ἐτέρα μονὴ τιμωμένη ἐπ' ὀνόματι τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, ἐπιεκλημένη ἀπὸ Λογοθετῶν ἢ ἀπὸ Λογοθέτου, μνημονεύεται συχνότατα εἰς τὰ ἐγγραφα καὶ χρυσόβουλλα τ' ἀφορῶντα τοὺς ἐν Κ/πόλει ἐνοικοῦντας Ἰταλοὺς⁷⁾. Εἶναι δὲ ἀναμφιβόλως τὸ πτωχοτροφεῖον, νῦν καλούμενον Χαμιδιέ Ἰμαρετί, ἀντικρὺ τοῦ τάφου τοῦ Σουλτάν Χαμηδ, παρὰ τὸ παράλιον τεῖχος. Ἡ ἐκκλησία αὕτη, ἴδρυμα Λογοθετῶν ἢ ἐκ γένους Λογοθετῶν τινων, οὐδόλως μνημονεύεται ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ. Ἐπὶ τῆς Λατινοκρατίας, ἐλειτούργουν ἐν τῷ ναῷ τούτῳ, οἱ πλησίον κατοικοῦντες Πισαῖοι⁸⁾. Μέρους τοῦ πτωχοτροφείου τούτου, κατηδαφίσθη τῷ 1873ω, ἵνα πλατυνθῇ ἡ λεωφόρος. Εἰσῆλθον συχνάκις ἐντὸς αὐτοῦ. Οὐδὲν λείψανον Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας εὗρηκα. Φρονῶ ὅθεν, ὅτι ὅλον τὸ ἀρχαῖον Βυζαντινὸν χτίριον πρὸ πολλοῦ κατηδαφίσθη, καὶ ἐπὶ τοῦ τόπου τούτου, ἀνηγέρθη τὸ σημερινὸν χτίριον.

¹⁾ Ἴδ. ἀνωτέρω, σελ. 349. ²⁾ C. Christ. Βιβ. Α'. σελ. 50. ³⁾ C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 180. ⁴⁾ Δείων ὁ Διάκονος, σελ. 79. ⁵⁾ Ἴδ. ἀνωτέρω, σελ. 166. ⁶⁾ Χαδνκάτ; Τόμ. Α'. σελ. 20. ⁷⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 103, 158. Τόμ. Γ'. VI. XX.

⁸⁾ C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 82.

Ἐτέρας ἐκκλησίας περιωνύμου τὸ πάλαι, τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἢ τοῦ Μεγαδημητρίου¹⁾ ἐν τῇ Ἀκροπόλει, ἀνεφάνησαν τὰ εἰρηπία ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς τοῦ σιδηροδρόμου, ὀλίγα βήματα πρὸ τῆς γεφύρας, καὶ ὅπισθεν τοῦ ἐκεῖ Ὀθωμανικοῦ Λυκείου. Πλεῖστοι κίονες, πάμπολλα κιονόκρανα καὶ τεμάχια μαρμάρια ἀνωρύχθησαν ἀπὸ τὰ βάθη τῆς γῆς. Ἡ ἐκκλησία αὕτη σωζομένη ἐπὶ τῆς ἀλώσεως, διότι οἱ τελευταῖοι Παλαιολόγοι διὰ δαπάνης πολλῆς ἀνεκαίνισαν αὐτήν, κατηδάφισθη, ὅταν οἱ Ὀθωμανοὶ κατοικήσαντες τ' ἀνάκτορα, κατηδάφισαν εἰκοσι Χριστιανικὰς ἐκκλησίας, ἀνεγερθείσας ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων, ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῶν μεγάλων ἀνακτόρων²⁾.

Αὗται εἶναι ἅπασαι αἱ ἐκκλησῖαι, ἰστάμεναι καὶ ἠρειπωμέναι, αἵτινες ἐμεινάν μέχρι τοῦδε. Ἐτέρων εἰρηπία δὲν ἀμφιβάλλω, θέλου ἀνευρεθῆ χεῖμενα ἐντὸς κήπων καὶ γηπέδων Ὀθωμανικῶν, τὴν σήμερον δυσπροσίτων. Βέβαιον εἶναι ὅτι, ἐν ξαιρουμένων τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων καὶ τῆς μονῆς τοῦ Δαλμάτου, αἱ κάλλιστα τῶν ἐκκλησιῶν διεσώθησαν.

Ἐπάρχουσι μέχρι σήμερον ἐκκλησῖαι Βυζαντιναὶ μεταβληθείσαι	
εἰς τέμνη καὶ πρὸ πολλοῦ γνωσταὶ	17
Εἰσὶτι ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν κατεχόμεναι	3
Ἄνευρεθείσαι ἐσχάτως	15
Ἐτεραι ἐρημωθεῖσαι, ἐπὶ τιμῶν ἐκ τῶν ὁποίων ἀνιδρύθησαν τέμνη	14
Ἐκκλησῖαι κατεχόμεναι ὑπὸ τῶν Ἀρμενίων	2
	<u>51</u>

Ἐκ τούτων ὄλων γινώσκομεν σήμερον τῶν τριάκοντα ὀκτώ τὴν ἱστορίαν Μένουσι δεκατρεῖς, τῶν ὁποίων ἀγνοοῦμεν τὸν ἅγιον ἢ τὴν ἁγίαν, ἐν ὀνόματι τῶν ὁποίων ἐτιμάτο ὁ ναὸς ἐπὶ Βυζαντίων.

Ἀντέγραφα μετὰ πολλῆς προσοχῆς ἐκ τοῦ πονήματος τοῦ Σειδ Ἀλῆ, τὴν ἐποχὴν τῆς μεταβολῆς ἐκάστης ἐκκλησίας εἰς τέμενος. Πολλῶν ἄλλων ἐκκλησιῶν τὴν μεταβολὴν ἀγνοεῖ ἢ οὐδόπως μνημονεύει ὁ Ὀθωμανὸς συγγραφεὺς. Τὰ ἱστορικὰ ταῦτα σημειώματα τοῦ Σειδ Ἀλῆ, εἶναι πολυτιμώτατα, διότι ὅσα μεταγενέστεροι τῆς ἀλώσεως συγγραφεῖς διηγούνται περὶ τῆς μεταβολῆς τῶν ἐκκλησιῶν εἰς τέμνη, εἶναι τὰ πλεῖστα ἐσφαλμένα.

Ἀηγόντος τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος, καὶ μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ κράτους τῷ 1453ῳ, ἢ Κ/πολις ὁσημέραι ἠρημισύτο³⁾. Ὁ τότε πατριάρχης γράφων τοῖς ἀπάνταχού ἐπισκόποις⁴⁾, λέγει τάδε: «ὕπὸ γὰρ τῆς πολλῆς ἐπιθέσεως τῶν

¹⁾ «Ἐν τῇ σεβασμῖα μονῇ τοῦ Ἁγίου μεγαλομάρτυρος καὶ μυροβλήτου Δημητρίου καὶ ἐπιτεκμημένη τῶν Παλαιολόγων.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 42. ²⁾ J. Labarte, σελ. 210.
³⁾ «Ἐκεῖ τὸν τοῦ θεοῦ ναοῦ τόπον τὸν περὶ τὸν ἱππόδρομον ἰδὼν . . . ἔρημον τῶν οἰκούντων, τῇ τοῦ καιροῦ ἀνωμαλίᾳ, καταστάντα.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 496.
⁴⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 61, 469.

ἀσεβῶν πάντα τὰ τῆς μεγίστης πόλεως ὥραϊα ἠφανίσθη, καὶ ἀπώλετο· ἐσμὲν οὖν καὶ ἐν μεγάλῃ περιστάσει, καὶ ἐνδεία, καὶ μάλιστα τὸ μέρος τῆς μεγάλης ἐκκλησίας» «δεόμεθα δὲ τοὺς φιλοχρίστους, ἵνα ποιήσωσι συγκρότησιν ὑπὲρ συστάσεως καὶ βοηθείας τῆς μεγάλης ἐκκλησίας» «σύνδραμε εἰς τὸ νὰ ποιήσωσιν εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν συνεισφορὰν καὶ ἔρανον· πολλῶν γὰρ δεομένη ἀναλωμάτων ἔς τε τοὺς πενομένους τοῦ κλήρου, καὶ εἰς περιποίησιν αὐτῆς καὶ λυχνοκαίαν...». Ἐν ἐτέρῳ ἐγγράφῳ τούτου μεταγενεστέρῳ, θρηνεῖ ὁ πατριάρχης «τὴν ἐρήμωσιν καὶ ἀμορφίαν τῆς μεγαλοπόλεως ταύτης», λέγων ὅτι, «τὰ πρὶν ὥραϊα τῆς πόλεως ταύτης, παραδείσου ὄντα τρυφῆς, νῦν γέγονε πεδίον ἀφανισμοῦ »¹⁾).

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους μνημονεύονται ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου, ἀμπελω-
νες²⁾), γαίαι ἀρόσιμοι, κῆποι, καὶ λίμνη πλησίον τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἐθήρευον πτηνὰ ἄγρια³⁾). Πρὸς τούτοις, οἱ ἐκτενεῖς περίβολοι τῶν μονῶν, ὅπου ἐνδιητῶντο τοσοῦτοι μοναχοὶ, εἶναι τεκμήρια τῆς ἀραιώσεως τῆς μεγαλοπόλεως ταύτης.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν, πάμπολλοι ἠχμαλωτίσθησαν, ἄλλοι διὰ πλοίων καὶ ἀπὸ τὰς πύλας τὰς χερσαίας, διέφυγον τὴν αἰχμαλωσίαν καὶ τὸν θάνατον. Τοσοῦτω ἠρημώθη ἡ Κ/πολις, ὥστε ὁ Σουλτάνος μετὰ τὴν κατάκτησιν ἐτέρων πόλεων καὶ χωρῶν, μετεκόμιζε τοὺς νικηθέντας εἰς τὸ Βυζάντιον, ἵνα πληρώσῃ τὰς κενὰς κατοικίας τῶν τεθνεώτων καὶ φυγάδων.

Οἱ ἐν Κ/πόλει μετὰ τὴν ἄλωσιν μείναντες Βυζάντιοι, μὴ δυνάμενοι, ἢ μὴ εὐαρεστούμενοι νὰ συγκατοικῶσι μετὰ τῶν Ὀθωμανῶν, παρήτησαν τὰς ὑψηλὰς καὶ εὐαέρους θέσεις τοῦ Βυζαντίου, καὶ κατήλθον παρὰ τὰ παράλια τείχη ἐγγὺς τῶν πυλῶν, ἐνθα ἀνίδρυσαν τὰς σημερινὰς αὐτῶν ἐκκλησίας, ἐν μέσῳ τῶν πνιγρῶν αὐτῶν συνοικιῶν.

Ἐμειναν οὕτως ἔρημοι Χριστιανῶν, αἱ τερπναὶ καὶ χαρίεσαι κορυφαὶ τῆς Κ/πόλεως, ὅπου διαμένουσιν οἱ Ὀθωμανοὶ μέχρι τῆς σήμερον. Ἀπὸ τ' ἀνάκτορα τῆς Ἀκροπόλεως, ἀπεδιώχθησαν ἅπαντες οἱ Χριστιανοί. Τοιουτοτρόπως αἱ ἐ-

¹⁾ Μοναχὸς τις Κομπᾶς τὸ ὄνομα, κατέλιπεν ἐνδιαθήκως 300 ὑπέρπυρα ὑπὲρ ἀνακτίσεως τῆς Ἁγίας Σοφίας. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 276. ²⁾ Ἰ. ὁ Καντακουζηνὸς ἐπεσκεύασε τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας δι' ἐράνου τῶν πολιτῶν «πλουσίων καὶ μὴ.» Νικ. Γρηγορᾶς, Τόμ. Γ'. σελ. 204. ³⁾ Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 30. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 463. Ὁ συγγραφέας τὴν Συνέχειαν τοῦ Θεοφάνους, μνημονεῖ τὴν πενίαν τῆς μεγάλης ἐκκλησίας ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνο· «ἐνδεία γὰρ ἐλαίου σχεδὸν κινδυνευόντων ἀποσβεσθῆναι τῶν λύχων τῶν ἱερῶν.» Σελ. 322. ²⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 313, 314. Τόμ. Β'. σελ. 364, 365, 399, 500, 557. Buondelmonti, σελ. 184. ³⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 653. «τὸ δὲ λίμνη μονίμῳ προσεοικὸς, ἐπιτήδειον πρὸς κυνηγεσίαν . . . ὀρνίθων, αἱ καὶ πολλάκις ἐκεῖσε ἠγρεύθησαν.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 362.

πιφανείς εκκλησῖαι μείνασαι ἄνευ ἐνοριτῶν Χριστιανῶν, καὶ αἱ μοναὶ ἄνευ μοναχῶν, μετεβλήθησαν αἱ πλείσται εἰς τεμένη, μετὰ τὴν ἄλωσιν.

Ὅσοι ἐκ τῶν ἡμετέρων καὶ ξένων, ἰστόρησαν τὴν τύχην καὶ τὰ αἷτια τῆς μεταβολῆς τῶν εκκλησιῶν τούτων, ἐπλανήθησαν, ἀγνοοῦντες τὰς ὁρθὰς σημειώσεις τοῦ Σεῖδ Ἀλῆ.

Ἐκ τῶν εκκλησιῶν τούτων αἱ ἐπιφανέστεραι μετεβλήθησαν εἰς τεμένη πρὸ τῆς λήξεως τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος, ἐξαιρουμένων τῆς Παμμακαρίστου, τοῦ ἐγγύς αὐτῆς ναῖσκου τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ καὶ τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας. Τῆς μεταβολῆς τῆς μονῆς τοῦ Μανουήλ, κατεχομένης ἄλλοτε ὑπὸ τῶν Ἀρμενίων, ἡ ἐποχὴ εἶν ἄγνωστος.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ.

Ὅρθόν κρίνω νὰ προσθέσω ὀλίγα τινα περὶ τῶν ἱερουργούντων ἐν ταῖς εκκλησίαις καὶ μοναῖς ταύταις, πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ἔργου ὅλου. Αἱ ἀφελεῖς παραδόσεις τῶν συναξαριατῶν, αἱ ὑπὸ τῶν Βυζαντίων ἱστορούμεναι θρησκευτικαὶ ἐριδες, τῶν πατριαρχῶν καὶ τῆς ἱερᾶς Συνόδου αἱ συνεται πράξεις, μὲ συνεκίνησαν καθ' ὅλην τὴν πολυετῆ ἔρευναν καὶ μελέτην τῶν εκκλησιῶν τούτων.

Ἄλλοι μετὰ συντονωτέρας μελέτης, καὶ πλείονος νοημοσύνης, ἰστόρησαν τὴν πολιτείαν καὶ θρησκείαν τῶν Βυζαντίων. Κατὰ τοὺς τελευταίους μάλιστα χρόνους, πάμπολλαι καὶ ἐμβριθέσταται εἶναι αἱ περὶ Βυζαντίων μελέται ἡμῶν καὶ τῶν ἀλλοδαπῶν. Ἐν παντελεῖ ἀγνοία τῆς χώρας καὶ τοῦ βίου αὐτῶν διατελοῦντες ἡμεῖς οἱ ἀπόγονοι, ἀρυόμεθα τὰ τῶν Βυζαντίων ἐκ συγγραφέων ξένων, χλευάζοντων ὅτε μὲν τὴν ἀμάθειαν, ὅτε δὲ τὴν ἀτολίαν τῶν ἡγεμόνων καὶ τὴν δουλοφροσύνην τῶν ἀρχομένων. Ταύτην τὴν προαιώνιον κατὰ τῶν Βυζαντίων κακοδουλίαν τῶν ξένων, ἐκληρονόμησαν οἱ σημερινοὶ συγγραφεῖς ἐκ τῶν χρόνων τῶν θεομανῶν σταυροφόρων, καὶ τῶν μετέπειτα ἀλλοθρήσκων συγγραφέων. Τοσαύτη δὲ ἡ καταφορὰ, ὥστε καὶ ἡμεῖς ἄκοντες παρασυρόμεθα, συγχλευάζοντες καὶ λησμονοῦντες ὅτι εἴμεθα αὐτῶν ἀπόγονοι, αὐτῶν ὁμόθρησκοι καὶ ὁμαιμοι. Οἱ πλείστοι ἐξ ἡμῶν οἱ μυκτηρίζοντες τοὺς ἐν Βυζαντίῳ πολιτευομένους,

ἀκροθιγῶς μόνον ἐμελέτησαν τὴν πολυετῆ ταύτην βασιλείαν, οὐδέποτε καταδεχθέντες νὰ μάθωσι καὶ τὸν ἰδιωτικὸν βίον αὐτῶν, ἐκ τῆς γνώσεως τοῦ ὁποίου κατὰδηλα γίνονται πολλῶν γεγονότων τὰ αἷτια.

Ὅτι ἡ πικρὰ κατὰ τῶν Βυζαντίων καταφορά, ἐμίανε καὶ τοὺς κορυφαίους ἐξ ἡμῶν, ἀναφέρω τὸν ἀείμνηστον Κοραῆν¹⁾, πολλάκις κακίζοντα τοὺς Βυζαντίους, τοὺς ὁμοίους αὐτῶν Φαναριώτας, πατρικῶς παραινούντα πάντας τοὺς ὁμογενεῖς, ἵν' ἀπομακρύνωνται ἀπὸ τὴν ζύμην τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ. Ὡς νὰ μὴ ἤρκουν τῶν Βυζαντίων τὰ πολυχρόνια παθήματα, καὶ τῶν ξένων συγγραφέων αἱ πικρίαί, ἐπέπρωτο καὶ ἡμεῖς νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν χορείαν τῶν πικρῶς καταφερομένων κατὰ τῶν πατέρων ἡμῶν, θαρραλέως ἐπ' αἰῶνας ἀγωνιζομένων πρὸς Ἴταλοὺς καὶ Ὀθωμανοὺς.

Οὐδόλως προτίθεται ἀφηγούμενος τῶν ἐκκλησιῶν τὰ σωτήρια διδάγματα, ἵνα ὑμνήσω τὰς ἐρίδας καὶ ἐκτυφλώσεις τῶν βασιλέων τοῦ Βυζαντίου, τὸ ἀτίθασσον τῶν κυβερνωμένων καὶ τὸν ὀκνηρὸν καὶ πολλάκις ἀκόλαστον βίον μοναχῶν καὶ μοναστριῶν. Ἀναγγέλλω ἐν πάσῃ ἀληθείᾳ, ὅσα ἐδιδάχθην ἐκ τῆς μελέτης τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ αὐτῶν βίου, ἀπὸ τοὺς χρόνους τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου μέχρι τῆς τελευταίας πτώσεως τοῦ κράτους τῷ 1453ω.

Πλειότερον τῶν Βυζαντινῶν γραμμάτων μᾶς τέρπουσι τὰ ἔργα τῶν πάλαι προπατόρων Ἑλλήνων. Εὐφραινόμεθα ἀναγινώσκοντες ποιητὰς καὶ πεζογράφους, ἀπαραμίλλους τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν διάνοιαν. Δικαίως ἐπὶ τούτοις σεμνυνόμεθα. Πάντων τούτων ἐπιφανέστερον εἶναι, ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τῶν Ἑλλήνων ἱστορίᾳ, τὸ γόητρον τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου, ἀκμαῖον καὶ θάλλον εἰς ἔθνος πανταχόθεν ὑπὸ δουλοφρόνων λαῶν περικυκλούμενον. Μετὰ τὴν κατὰκτησιν τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τῆς Ῥώμης καὶ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, οἱ Χριστιανοὶ κατὰ τοὺς πρώτους μάλιστα αἰῶνας, καταδιωκόμενοι, βορὰ τῶν θηρίων γινόμενοι, καιόμενοι καὶ σχολοπιζόμενοι, ἀπηχθάνοντο τὴν πάλαι πολιτείαν τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἐμίσουν τὰ γράμματα καὶ καλλιτεχνήματα τ' ἀναμνησκόντα τὰ πολλὰ αὐτῶν παθήματα. Ὅθεν οἱ κατὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ Ἑλληνιζόντων αἰώνιοι διωγμοί.

Μετὰ τὸν Κωνσταντῖνον τὸν μέγαν, ἡ Βυζαντινὴ πολιτεία ἦτο κράμα Ῥωμαϊσμοῦ καὶ Ἑλληνισμοῦ. Ὑπερίσχυσαν τέλος οἱ Ἑλληνες. Ἡ γλῶσσα ἡ Λατινικὴ τῶν Ἀνακτόρων²⁾ ἐλησημονήθη, καὶ συνάμα μετὰ τῆς προεξαρχούσης Ἑλληνικῆς γλώσσης, ἀπαντῶμεν κατὰ πρῶτον εἰς τὰ περισωθέντα τοῦ χρόνου ἐκείνου συγγράμματα τὰς λέξεις ἐλευθερίαν καὶ ἰσότητα³⁾. Ἀπὸ τῶν ἑβδομηθνησίων αἰῶνα, ὅταν ἡ Βυζαντινὴ πολιτεία ἦτον Ἑλληνικώτερα τῆς προγενεστερας, ἀ-

¹⁾ Κοραῆ, Ἄτακτα, Τόμ. Α'. σελ. 87. ²⁾ Κ. Πορφυρογέννητος, Τόμ. Β'. σελ. 873. Καλῶς ἱστορεῖ τὰ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς γλώσσης, παρὰ τοῖς Βυζαντίοις, ὁ σοφὸς Ῥετσκιος. ³⁾ «Τοῖς γενομένοις ἐλευθερίας.» Νικ. Χωνιάτης, σελ. 751.

νεφάνη ἐν ὅλῃ τῇ προτέρα αὐτοῦ δόξῃ τὸ οὐδέποτε λησμονηθῆν γόητρον τῆς ἐλευθερίας, καὶ τὸ πρῶτον αὐτοῦ τόλμημα ἦτον ἢ κατὰ τῆς Ῥώμης ἀφοβος ἀντίστασις, τόλμημα οὐχὶ τῶν Βυζαντινῶν ἡγεμόνων, ἀλλὰ τοῦ ἀπτοῦτου πατριάρχου Φωτίου. Ἐκ τῶν χρόνων ἐκείνων μέχρι τῆς ἀλώσεως, θαρραλέοι καὶ ἀπτόητοι τοῦ λαοῦ καὶ τῶν συμφερόντων αὐτοῦ ὑπέρμαχοι, ἦσαν οἱ Βυζαντινοὶ κληρικοί, τοὺς ὁποίους ὁ μέγας Γίββων καλεῖ ἀγγέλους, παραβαλλομένους μετὰ τῶν ἀλλαθρήσκων κληρικῶν.

Δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας ἡ ἱστορία τῶν αἰῶνων τούτων χρήζει συντόνου μελέτης, διότι ἐκ τῶν χρόνων τούτων ἀρχεται ἡ πάλη, τὴν ὁποίαν οἱ ἀλλοδαποὶ μέχρι τοῦδε πολλάκις δὲν ἐνόησαν· ὅ,τι ἐκεῖνοι ἀποκαλοῦσι πῶρωσιν καὶ πεισμονῆν, ἡμεῖς ἀποκαλοῦμεν δόξαν, καὶ μετ' εὐγνωμοσύνης μνημονεύομεν τοὺς ὑπὲρ τῆς προαγωγῆς τοῦ ἔθνους τοσαῦτα πράξαντας εὐκλεεῖς ἀνδρας. Οὐχὶ μόνον ἦσαν θαρραλέοι ὑπέρμαχοι ὁ κληρὸς κατὰ τῶν αἰτήσεων τῆς δύσεως, ἀλλ' ἀφόβως ἐμάχοντο κατὰ τῶν ἀδίκων ἀξιώσεων τῶν βασιλέων καὶ αὐλικῶν¹). Κατήρτισαν δὲ καὶ ἐκκλησίαν πασῶν καὶ καθολικῶν καὶ διαμαρτυρομένων δημοκρατικωτέραν. Πράγματι, σήμερον, ἡ Χριστιανικὴ ἐκκλησία καὶ ἐδῶ καὶ ἀλλαχόσε, εἶναι Βυζαντινὴ.

Ἔνεκα τῆς τοσαύτης κατὰ τῶν ἀθαιρέτων βασιλέων ὑπερασπίσεως τοῦ λαοῦ, πολλοὶ πατριάρχαι καθηρέθησαν, ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ ἐπομπεύθησαν καὶ ἐξωρίσθησαν²). Ἐν τῇ πάλῃ ταύτῃ προεξάρχουσι τῶν μονῶν τοῦ Παντοκράτορος καὶ τοῦ Στουδίου οἱ μοναχοί.

Ἀναφέρω ἐκ τῶν πολλῶν, ἐν μόνον γεγονὸς τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας ἐκ τοῦ συγγράμματος τοῦ Νικήτα Χωνιάτου³). Ἀνδρόνικος ὁ τύραννος ποθῶν ἵνα συνάψῃ γάμον ἀθέμιτον, ἤτησε τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ πατριάρχου καὶ τῆς Ἱερᾶς συνόδου. Οἱ ἐκ τῆς συνόδου τινές, «τοὺς περιφανεῖς ἀγυρτεύοντες οἴκους καὶ φιλόχρυσοι καὶ θεοκάπηλοι», παρεδέχθησαν τὴν αἴτησιν τοῦ Ἀνδρονίκου. Τὸν πατριάρχη, δὲν ἐτάραξαν αἱ ἀπειλαὶ τοῦ αἰμοβόρου τούτου βασιλέως, καταφρο-

¹) «Ζήλου γὰρ θεοῦ περίπλεως ὢν ὁ ἀνὴρ (δηλ. ὁ πατριάρχης Πολύευκτος),... διελέγγειν καὶ βασιλεῖς οὐκ ἠσχύνετο.» Λέων ὁ Διάκ., σελ. 50. Μ. Γλυκάς, σελ. 555. Νικ. Γρηγοράς, Τόμ. Α'. σελ. 482. Περὶ τοῦ Ἀναστασίου, βασιλεύσαντος ἀπὸ 494—548, λέγει ὁ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 248· «ὁ δὲ παράνομος ἀναιδῶς ἔλεγε νόμον εἶναι κελεύοντα βασιλεία κατ' ἀνάγκην ἐπιτορκεῖν καὶ ψεύδεσθαι.» Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 370, 667.

²) «Ἰππικὸν δὲ ποιήσας· εἰσήγαγε τὸν Ἀρτάβασδον. . . ἅμα Ἀναστασίῳ τῷ . . . πατριάρχῃ τυφθέντι δημοσίως καὶ ἐπὶ ὄνῳ ἀντιστρόφως καθεζομένῳ.» Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 6, 14. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 648· «ὁ δὲ τύραννος (Φωκάς) ἐπεμφεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἀποσπάσαι τὰ γύναια· ὁ δὲ πατριάρχης Κυριακὸς ἀντικαθίστατο τῷ τυράννῳ, μὴ καταδεξάμενος ἐκ τοῦ ναοῦ ἀποσπάσαι τὰ γύναια τυραννικῶς.» Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 453, 675, 678, 682. Λέων ὁ Γραμματικὸς, σελ. 184, 185. ³) Σελ. 337.

νοῦντος καὶ λαὸν καὶ κληρον· «ἀλλ' ἦν (δηλ. ὁ πατριάρχης) ἀτίνακτος ὡς ἐκεῖνος ὁ πρόβουλος, περὶ δὲ αἰεὶ κῦμα ὀρθὸν ἵσταται καὶ ἄλμη περιμορμύρουσα· ὁ δὲ εἰς ἀφρόν διαλύων καὶ μακρὰν κλάειν ἑὼν τὴν ἠχῆσσαν θάλασσαν ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐστήρικται βάσεως». Οὕτω πολιτευόμενος ὁ πατριάρχης κατὰ τῶν ἀθεμίτων ὀρέξεων τοῦ Ἀνδρονίκου, παρητήθη τοῦ θρόνου καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὴν ἐγγὺς τῆς Πριγκήπου νῆσον Τερέβινθον.

Οἱ πολιτικοὶ συγγραφεῖς, συγγράφοντες πολλάκις ζώντων τῶν βασιλέων, διαστρέφουσι τὰ γεγονότα¹⁾. Ἐν τοῖς πατριαρχικοῖς ὅμως ἐγγράφοις, μετὰ πολλῆς παρρησίας ἐπιπλήττονται αὐτοκράτορες καὶ τούτων οἱ συγγενεῖς. Ἄρχοντες ἀδίκως σφετεριζόμενοι τοῦ πένητος καὶ ἀπροστατεύτου λαοῦ τὰ δίκαια, προσκαλοῦνται ἵν' ἀποδώσωσι τὰ σφετερισθέντα. Ἄγρυπνοι φύλακες τοῦ λαοῦ, ἦσαν οὐχὶ οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ φαυλόβιοι αὐτῶν ἄρχοντες, ἀλλ' ὁ κληρὸς καὶ ἡ περὶ τὸν πατριάρχην ἱερά σύνοδος²⁾.

Καθ' ὅλην τὴν δύστηνον ἐποχὴν τῆς Λατινοκρατίας, ὑπέφερον ὁ κληρὸς τὰ πάνδεινα ἐκ τῶν ἀλλοθρήσκων ἡγεμόνων καὶ κληρικῶν. Ταῦτα δὲ εἶναι τῶν ἡμετέρων ὑπερβολαί, ἀλλὰ τῶν ἀλλοδαπῶν διηγήσεις. Ἀπεδιώχθησαν οἱ Βυζάντιοι ἀφ' ὅλας τὰς ἐπιφανεῖς ἐκκλησίας καὶ μονὰς· μετεκομίσθησαν ἐν Εὐρώπῃ τὰ ἱερά κειμήλια, τ' ἀργυρὰ σκεύη καὶ πλεῖστα λείψανα ἁγίων, μεγάλως ὑπὸ τοῦ λαοῦ τιμώμενα³⁾. Πολλοὶ ἱερεῖς καὶ μοναχοὶ τοῦ Βυζαντίου, περιεφέροντο πτωχοὶ καὶ ἄστεγοι. Ἐνόσω ἐπέμενον οὗτοι ἐν τῇ ὑπὸ τῶν Λατίνων καλουμένῃ πεισμονῇ, τοσοῦτ' ἐκορυφοῦτο ἡ κατ' αὐτῶν καταφορά. Τούτους πενομένους καὶ χλευαζομένους, οὐδέποτε ἐδελέασαν τῆς δύσεως αἱ προσφοραί.

Μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τοῦ κράτους, ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου τῷ 1261^ω, μέχρι τῆς τελευταίας ἀλώσεως, οἱ βασιλεῖς τοῦ Βυζαντίου, ποτὲ μὲν πρὸς τοὺς Ἰταλοὺς, ποτὲ δὲ πρὸς τοὺς Ὀθωμανοὺς μαχόμενοι, ὑπ' ἀχρηματίας κατατρυχόμενοι⁴⁾, μετὰ χαρᾶς πολλάκις ἤκουον τὴν ὑπισχυομένην τῶν Ἰταλῶν βοή-

¹⁾ Μ. Ἀτταλιώτης, σελ. 322. ²⁾ Ἴνα ὑποτάσσωνται τοῖς βασιλεῦσιν, ἐξελέγοντο πατριάρχαι ἀμαθεῖς καὶ ἀπλοὶ τοὺς τρόπους, «ἵνα τοῖς τούτων ὑποκύπτωσι προστάγμασι, καθάπερ ἀνδράποδα, καὶ μηδὲν τῶν ἀπάντων ἐναντία φρονῶσι.» Νικ. Γρηγοράς, Τόμ. Α'. σελ. 292. ³⁾ Γ. δ' Ἀκροπολίτης, σελ. 22, μάς διέσωσε τὸν κατάλογον τοιούτων λειψάνων ἐν τινι σταυρῷ. Ἐκκλησία δὲν ἀνηγίρειτο ἄνευ τῆς καταθέσεως ἱερῶν λειψάνων. Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ. Τόμ. Β'. σελ. 580. «Ὁ δὲ ζ'. τῆς ιζ'. Συνόδου κανὼν, τὸν χωρὶς ἁγίων λειψάνων Ἐκκλησίαν καθισροῦντα, τῆς ἱερωσύνης ἀλλοτριεῖ.» Ἰδ. Τόμ. ΣΤ'. σελ. 262.

⁴⁾ Ἀντιγράφων ὄσα Νικηφόρος ὁ Γρηγοράς γράφει περὶ τῆς πενίας τῶν βασιλέων, μεσοῦντος τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος. Τόμ. Β'. σελ. 788. «Τοσαύτη δὲ πενία κατείχετο τὰ βασίλεια τῆνικαῦτα, ὥστ' οὐδὲν ἦν τῶν τρυβλίων καὶ ἐκπωμάτων ἐκεῖ χρυσοῦν ἢ ἀργυροῦν· ἀλλ' ἔνια μὲν καττιτέρινα, τὰ δ' ἄλλα πάντα κεράμια καὶ ὀστράκινα.» Περὶ δὲ

θειαν, ὑπὸ τὸν ἀμετάβλητον ὄρον τῆς εἰς τὴν Ῥωμην ὑποταγῆς. Ἐν αὐταῖς ἀκόμη ταῖς παραμοναῖς τῆς τελευταίας ἀλώσεως, ὅταν ἐκ τῶν χερσαίων τειχῶν, μετὰ τρόμου ἔβλεπον τὰς πεδιάδας πλήρεις μυριάδων στρατοῦ, ὅταν ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου κεκλεισμένοι, ἐδέοντο ἐν ταῖς ἐκκλησίαις καὶ μοναῖς ὑπὲρ σωτηρίας, πάλιν χαρμόσυνος βοηθεία ἀγγελία ἐκομίσθη ἐν Βυζαντίῳ, πρῶτιστον ὄρον αἰτοῦσα τὴν ὑποταγὴν. Πάλιν οἱ κληρικοὶ θαρραλέως ἀντέστησαν, ἀκλόνητοι μέχρι τέλους μείναντες. Ὑπέκυψαν τέλος ὑπὸ δεσπότης ἀλλοθρήσκους, οὐδέποτε τὴν θρησκείαν αὐτῶν ἐνοχλήσαντας, καὶ ἐβίωσαν βίον μὲν δούλου, ἀδούλωτοι δὲ τὴν διάνοιαν.

Ταῦτα ἄλλοι πολλάκις ἐπανέλαβον· ταῦτα καὶ ἐγὼ σήμερον ἐπαναλαμβάνω, διότι αἱ θρησκευτικαὶ ἐριδες αἱ συγκινοῦσαι σήμερον τὴν Εὐρώπην ὡς σεισμός ὑπόκωφος, οὐχὶ μόνον τεκμαίρουσιν ἀλλὰ πληρέστατα δικαιοῦσι τὴν μεγίστην τῶν Βυζαντινῶν κληρικῶν σύνεσιν, καὶ τὴν ὑπὲρ ἡμῶν τῶν ἀπογόνων αὐτῶν ἀνεκτίμητον πολιτείαν.

τοῦ ταμείου· «ὅθεν ἔλθόντι τῷ Καντακουζηνῷ πάντ' ἦν παντάπασι κεκενωμένα τὰ βασιλέων ταμεία, καὶ πλὴν ἀέρος καὶ κόνεως καὶ τῶν Ἐπικουρείων εἶπεῖν ἀτόμων, εὐρηται πλέον οὐδὲν ἐν αὐτοῖς.»

Τ Ε Λ Ο Σ.

ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

- Ἄγγλοι. σελ. 184, 185.
Ἁγίας Βαρβάρας πύλη. 109.
Ἁγίου Βενεδίκτου ἐκκλησία. 271.
Ἁγίας Εἰρήνης ναός. 336.
Ἁγίας Θέκλης ναός. 35, 357.
Ἁγίας Θεοδοσίας ναός. 320.
Ἁγίας Σοφίας ναός. 194, 338.
Ἁγίασμα Ἁγίου Ἰωάννου. 363.
Ἁγίασμα Ἁγίου Βασιλείου. 35, 67.
Ἁγίασμα Χριστοῦ Σωτῆρος. 104.
Ἁγίασμα Ἁγίου Ἀρτεμίου. 307.
Ἁγίου Ἀνδρέου ἐν τῇ Κρίσει, μονή. 318.
Ἁγίων Ἀποστόλων ναός. 194, 291, 398.
Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας
ναός. 8, 364.
Ἅγιος Γεώργιος τῶν Μαγγάνων. 194.
Ἁγίου Γεωργίου ἐν τῇ Κυπαρίσσῳ, ναός.
387.
Ἁγίου Δημητρίου τοῦ Κανάβη, ναός. 395.
Ἁγίου Εὐστρατίου ναός. 306.
Ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Τήρωνος, ναός. 314.
Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ ἐν τῷ Τρού-
λῳ, μονή. 303.
Ἅγιος Νικόλαος ἐν τοῖς Βασιλίδου. 34.
Ἁγίου Νικολάου εὐκτήριον. 360.
Ἁγίου Μηνᾶ ἐκκλησία. 324.
Ἁγίων Πέτρου καὶ Μάρκου ἐκκλησία. 317.
Ἁγίου Ῥωμανοῦ ἡ πύλη. 228, 376.
Ἁγίων Σεργίου καὶ Βάχχου μονή. 226, 332.
Ἅγιον Μανδῆλιον. 288.
Ἄδελφάτα. 290.
Ἄδριανουπόλεως πύλη. 70, 228.
Ἀθέτησις τοῦ ἀσβλίου. 344.
Ἀθύρα, πύλη τοῦ. 77.
Ἀτβάζ Ἐφένδη ὁδός. 94, 95, 97, 98.
Ἀτβασαρή-καπουσοῦ, ἰδ. Ἐτβάν-σαράι-κα-
πουσοῦ.
Ἀκρόπολις. 112.
Ἀκτοπλοῖα τῶν Βυζαντιῶν. 228.
Ἀλέξιος ὁ βασιλεὺς. 168.
Ἄλυσις τῆς Κρίσεως. 319.
Ἄλυσις ἡ κλείουσα τὸν λυμένα. 179, 227.
Ἄμαλφηνοί. 134.
Ἀνάσταθμος. 341.
Ἀναστάσιος ὁ Δίκωρος. 85.
Ἀνασκαφαὶ τοῦ Θρακικοῦ Σιδηροδρόμ. 99.
Ἀνδρέσσης Κόμης. 12.
Ἀνδρόνικος ὁ τύραννος. 24, 146, 147.
Ἀνδρόνικος προσβάλλει τὸν Γαλατᾶν. 259.
Ἄνεμᾶ, πύργος τοῦ. 24.
Ἄνεμᾶ, δεσμοκτήριον τοῦ. 26.
Ἀνθίμιος ἐπαρχος Πραιτωρίου. 2.
Ἄντωνίου, μονὴ τοῦ κύρ. 154, 157, 280,
402.
Ἀποβάθραι τῶν Πισαίων. 151.
Ἀποβάθραι τῶν Γενοουησιῶν. 155.
Ἀποβάθρα Διπλῆ. 154, 158.
Ἀποβάθρα τῆς Ἀκροπόλεως. 168.
Ἀποκαύγου πύργος ἐν Ἐπιβάτατι. 225.
Ἀράπ τζαμίτ. 220, 271.
Ἀρκούδας πύργος. 122.
Ἀρμένιοι ἐν Καφᾶ. 246, 306.
Ἀρμενιανῶν μονὴ ἐν Κ/πόλει. 293.
Ἀρχιερεῖς ἐν Κριμαίᾳ. 247.
Ἀρχιτεκτονικὴ Βυζαντινὴ. 279, 292.
Ἀσηκρητεία. 373.

- Ἄσυλον ἐν ταῖς ἐκκλησίαις. 340, 342, 347.
 Ἄσωμάτων κυλίσ. 62.
 Ἄχμετ πασᾶ μεστζηδί. 303.
 Βαϊούλος τῆς Βενετίας. 204, 253.
 Βαϊαζηδ, τέμενος τοῦ ἁμαξηλάτου. 285, 396.
 Βαλδουίνος Φλάνδρας, αὐτοκράτωρ. 192.
 Βαλλακλάβας. 232, 238
 Βαράγγοι. 97.
 Βεζύρης Μουσταφᾶ πασᾶς. 320.
 Βεκτήρ πασᾶ μεστζηδί. 400.
 Βέγκος Πατριάρχης. 322.
 Βελισαρίου παλάτιον. 84.
 Βενέτων φατρία. 465, 373.
 Βενετοὶ ἐν Κ/πόλει. 438. Δεηλατοῦσι τὰ κτήματα τῶν Γενοουησίων. 443. Πολυπληθέστεροι τῶν Γενοουησίων. 447. Προσβάλλουσι τὸν Καφᾶν. 242. Πολιορκοῦσι τὴν Κ/πολιν. 258. Πυρπολοῦσι τὸν Γαλατᾶν. 244.
 Βιβλία τῶν ἐκκλησιῶν. 287.
 Βιβλιοθήκη τοῦ Παντοκράτορος. 352.
 Βιλλαρδουίνος ὁ ἱστορικός. 174, 183.
 Βλατία. 443, ἐν σημ.
 Βλαχέρναι. 83.
 Βλαχερνῶν πύλη. 67, 99.
 Βλαχερνῶν παλάτιον. 83, 192.
 Βλαχερνῶν Παναγία. 92, 494, 390.
 Βουλγάρων πύλη. 68.
 Βουκολέοντος παλάτιον. 106, 413, 417, 496.
 Βουκολέοντος δεσμωτήριον. 413.
 Βουκολέοντος ἐκκλησία. 286.
 Βουκολέοντος λιμὴν. 412, 417.
 Βουδρούμ τζαμί. 334.
 Βυζαντινοὶ τεχνίται. 136.
 Βυζαντιῶν πρόσοδοι. 231.
 Γαλατᾶς. 249. Καταφύγιον φαυλοβίων Βυζαντιῶν. 273.
 Γαλατᾶ, πύργος τοῦ. 479, 480, 482.
 Γαστρίων μονή. 354.
 Γενοουησιοὶ ἐν Κ/πόλει. 438. Ἀπέρχονται εἰς Γαλατᾶν. 208. Προνόμια αὐτῶν. 224. Πρόσοδοι αὐτῶν. 231.
 Γενί τζαμί ἐν Γαλατᾶ. 220, 271.
 Γεννάδιος Πατριάρχης. 299, 312.
 Γέφυραι ἐντὸς τῆς τάφρου. 43.
 Γηλδῆζ Δεδε μεστζηδί. 404
 Γιάηλα μεστζηδί. 399.
 Γκιούλ τζαμί. 320.
 Γότθοι ἐν Κριμαίᾳ. 233.
 Γοτθίας ἐπισκοπή. 233.
 Γόθων ἐκκλησία ἐν Κ/πόλει. 293.
 Γραικοὶ ἐν Καφᾶ. 246.
 Γραικικαὶ ἐκκλησίαι ἐν Γαλατᾶ. 271.
 Γουέρκιος Γουλιέλμος. 205.
 Γουλιέλμου Γράσσου πειρατεία. 159.
 Γυναικωνίτης. 292.
 Γυναῖκες ἐκκλησιάζονται ἐν τῷ ὑπερώῳ. 294
 Γυρολίμνης πύλη. 68, 94, 95, 98.
 Δαλμάτου μονή. 289.
 Δανοί. 184, 185.
 Δαοῦτ-πασᾶ-καπουσοῦ. 209.
 Δεμιρτζηλάρ μεστζηδί. 325.
 Δεφτέρ χανέ. 385.
 Δημήτριος ὁ Μακρμεβολίτης. 438, 444.
 Δημοκράνεια. 174.
 Διακόνισσαι. 340.
 Διαταφρίσματα. 8, 40.
 Διέδου ἡ τάφρος. 24.
 Διοσκουριάς. 238.
 Δομνίνου οἱ ἔμβολοι. 489, 365, 369.
 Δουκαγγίου ἡ Κ/πολις. 281, 315.
 Δούλοι ἐν Γαλατᾶ. 273.
 Δρουγγαρίων πύλη. 466.
 Ἑβραῖοι Καραῖται. 467, 246, 306.
 Ἑβραϊκὴ ἀποβάθρα. 464, 466.
 Ἑβραϊκὴ συνοικία ἐν Γαλατᾶ. 184.
 Ἑγρῆ-καπή. 68.
 Ἐϊβάν-σεράι-καπουσοῦ. 84, 97.
 Εἰσπράκτορες τοῦ βεστιαρίου. 227.
 Ἐκκλησίαι τρεῖς ἐν Γαλατᾶ. 221.
 Ἐκκλησίαι τρουλωταί. 278.
 Ἐκκλησίαι ξυλόστεγοι. 279, 362.
 Ἐκκλησίαι καθολικαί. 289.
 Ἐκκλησιῶν ἀριθμός. 294, 403.
 Ἐκκλησία Ἀγγλική. 308.
 Ἐκκλησιῶν μεταβολὴ εἰς τεμένη. 405.
 Ἐλευθερίου τὸ νεώριον. 225, 226.
 Ἐμπόριον τῶν Βυζαντιῶν. 223, 228, 249.
 Ἐμπόριον τῶν Ἀράβων. 224.
 Ἐμπορίου γραφεῖα. 243.
 Ἐνδεια ἐκκλησίας. 275, 404.
 Ἐννέα ταγμάτων, μονὴ τῶν. 63, 404.
 Ἐξω τεῖχος. 17.
 Ἐξ Μαρμάρων, συνοικία τῶν. 362.
 Ἐπίλογος. 405.
 Ἐπιγραφαὶ τοῦ Θεοδοσιακοῦ τεῖχους. 42.
 Ἐπιγραφαὶ τοῦ Ἡρακλείου τεῖχους. 37.

- Ἐπιγράφαί τοῦ Λεοντίου τείχους. 34.
 Ἐπιγράφαί ἐπιτύμβιοι. 291.
 Ἐπιγράφαί Λατινικαί. 73.
 Ἐπιγράφαί μολυβδαταί. 44.
 Ἐπταπύργιον. 77.
 Ἐπτά πύργων, πύλη τῶν. 78.
 Ἐρρίκος αὐτοκράτωρ. 196, 197.
 Ἐρρίκος Δάνδολος. 172, 174.
 Ἐσκή Ἰμαρὲτ μεστζηδί. 313.
 Ἐσοδα τοῦ Γαλατᾶ. 252.
 Ἐτ γεμέζ μεστζηδί. 397.
 Εὐαγείς οἰκοὶ ξένων ἐθνῶν. 293.
 Εὐκτήρια. 290.
 Εὐκτήρια ἄγνωστα. 164.
 Εὐνούχων μοναί. 290.
 Ζεϊρέκ τζαμιτ. 309.
 + Ἡράκλεια τῆς Θράκης. 204, 205, 256.
 Θεόδωρος ὁ Δάσκαρις. 198.
 Θεόδωρος ὁ Μετοχίτης. 328, 331.
 Θεοδώρα σύζυγος τοῦ Θεοφίλου. 346.
 Θεοδοσία. 234.
 Θεοτόκος ἐν τῷ Σίγματι. 378.
 Θύρα Γερμανικὴ ἐν Μπαλατᾶ. 307.
 Ἰαδάρων πολιορκία. 173.
 Ἰησᾶ-καποῦ μεστζηδί. 361.
 Ἰκανατίσσης, πύλη τῆς. 153.
 Ἰκασίας μονή. 397.
 Ἰννοκέντιος ὁ τρίτος. 244.
 - Ἰντζιλὴ κίβσκ. 104.
 - Ἰουλιανοῦ λιμῆν. 112, 123, 124, 226.
 - Ἰππόδρομος. 119.
 Ἰσαάκιος ὁ Ἄγγελος. 148, 184.
 Ἰταλοὶ πειραταί. 162.
 Ἰταλοὶ διήλθον εἰς Γαλατᾶν. 188.
 Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος. 40, 52, 56, 57.
 Καλενδέρ χανέ τζαμιτ. 354.
 Καλιγαρία. 21, 22.
 Καλλινίκου, πύλη τοῦ Ἁγίου. 62, 344, 402.
 - Καλλίπολις. 256.
 Καμηλογέφυρα. 49, 99, 182.
 Κανανὸς Ἰωάννης. 71.
 Καντακουζηνὸς ναυπηγεὶ τριήρεις. 262.
 Παραχωρεῖ τοῖς Γενουηνοῖσι νέον τόπον. 264, 269.
 Καρέα πύλη. 120.
 Κατάνης ἀρχηγὸς τῶν Φωκαέων. 259.
 - Κάτσεργα-λιμανί. 124, 125, 226.
 Καταδρομὴ κατὰ τῶν ἐκκλησιῶν. 300.
 Καταλάνοι προσκαλοῦνται εἰς Κ/πολιν. 253.
 Κατηχούμενοι. 292.
 Καφᾶς. 130, 234, 305.
 Καφούρης ὁ Γενουήνσιος. 449.
 Καχριέ τζαμιτ. 326.
 Κελισὰ μεστζηδί. 314.
 Κεμανκὲς μεστζηδί. 363.
 Κερασοῦς. 240.
 Κεραμιτλή, ὄρη τοῦ. 13.
 Κερκόπορτα. 62, 63, 66, 81, 327, 330.
 Κέρτζιον. 239.
 Κερελή μεστζηδί. 304.
 - Κινστέρνα τοῦ Ἀντιφωνητοῦ. 156. —
 - Κινστέρνα Βυζαντινὴ. 382.
 - Κινστέρναι μονῶν. 291.
 Κιουτζοῦκ Ἁγία Σόφια τζαμιτ. 332.
 Κληρικῶν ἀριθμὸς ἐν Ἁγία Σοφίᾳ. 339.
 Κληρικῶν ἀριθμὸς ἐν Βλαχέρναις. 392.
 Κόγχη τῶν ἐκκλησιῶν. 293.
 Κοινόβια μοναχῶν καὶ μοναστηριῶν. 290.
 Κολυμβηθραὶ Βυζαντιναί. 317.
 Κόνσουλός τῶν Πισαίων. 204.
 Κοντοσκλίου λιμῆν. 124, 226, 263.
 Κορράδος ὁ Μονφερράτος. 150.
 Κοσμίδιον. 19, 23, 184.
 Κοτζὰ Μουσταφᾶ πασᾶ τζαμιτ. 317.
 Κριμαία. 232.
 Κυνηγοῦ πύλη. 2, 228.
 Κύρος τοῦ Φλώρου. 2.
 Λατίνοι προσφεύγουσι τῇ Μ. Ἐκκλησίᾳ. 272.
 Λεῖψανα ἐν Κ/πόλει. 285.
 Λεῖψάνων ἀπώλεια ἐν Εὐρώπῃ. 289.
 Λιδός, μονὴ τοῦ. 325.
 Λογοθετῶν, μονὴ τῶν ἀπό. 154, 402.
 Λογοθετῶν ἀποβάθρα τῶν ἀπό. 155.
 Λόντζα. 92, 94, 96.
 Λύκος ποταμὸς. 9, 72.
 Μακροχωρίου λόφοι. 15.
 Μανουήλ ὁ Βρυέντιος. 55.
 Μανουήλ ὁ Ἰάγαρις. 45.
 Μανουήλ, μονὴ τοῦ. 163, 280, 304.
 Μαργαρίτης τρίκλινος. 104.
 Μαρκιανοῦ τὰ διαβατικά. 120.
 Μαυρόκαστρον. 240.
 Μάχη ἐν Νικοπόλει. 271.
 Μαχμουτ πασᾶ τζαμιτ. 398.
 Μεγαδημητρίου ναός. 109, 121, 403.
 Μελανδησία πύλη. 2, 74.
 Μεσίται. 231.
 Μεχμέτ πασᾶ τζαμιτ. 364.

- Μηναία. 282.
 Μιραχὸρ μεστζηδί. 343.
 Μιχαήλ Παλαιολόγος. 204, 206, 209, 211, 214, 241.
 Μιχαήλ Στρατηγόπουλος. 202.
 Μιχαήλ ὁ Στρυφνός. 177.
 Μοναὶ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν. 289.
 Μοναστήρ μεστζηδί. 376.
 Μονῶν ἀριθμός. 295.
 Μονότειχος τῶν Βλαχερνῶν. 3.
 Μόντε Κασσίνου μονή. 137.
 Μορφονοῦ ἐρείπια. 137.
 Μούρτζουφλος Δοῦξ Ἀλέξιος. 190.
 Μπυριγέριος ὁ Καταλάνος. 256.
 Μπαλαμπάν Ἀγᾶ μεστζηδί. 385.
 Μπουγδάν σεράι. 364.
 Μυρελαίου μονή. 334.
 Νάρθηξ. 292.
 Ναρλή-καπή. 349.
 Νασήφ Χότζα μεστζηδί. 303.
 Ναυμαχία ἐν Ῥηγίω. 256.
 Ναυμαχία ἐν Σαλι-παζάρ. 267.
 Νεώρια τῶν Βυζαντιῶν. 225.
 Νεωρίου πύλη. 154, 158.
 Νικηφόρου Φωκᾶ θάνατος. 115.
 Νικόλαος Ῥόσσης ὁ Γενουήνσιος. 178.
 — Νόμοι τοῦ Γαλατᾶ. 249.
 — Νυμφαίου συνθήκη. 204, 241.
 Ξυλοκέρκου πύλη. 62.
 Ξυλόπορτα. 61, 79.
 Ξυλίνη πύλη. 64.
 Ὀδαλάρ μεστζηδί. 363.
 Ὀθωμανοὶ μάρτυρες. 300.
 Οἰνόπωλεϊα ἐν Κ/πόλει. 270.
 Ὀρθοδοξίας ἐορτή. 346, 355.
 Ὀρμισδου μονή. 332.
 — Ὀρμισδου παλάτια. 122, 123.
 Ὀροι τοῦ Γαλατᾶ. 218, 220.
 Οὐάλεντος μονή. 352.
 Οὐτζάνος ἔμπορος. 228.
 Ὀχυρώματα νέα τοῦ Γαλατᾶ. 261.
 Ὀχυρώματα τοῦ Καφᾶ. 245.
 Παμμακαρίστου, μονή τῆς. 298.
 — Παναγία ἡ Καφατιανή. 306.
 — Παναγία ἡ Μουχλιώτισσα. 388.
 Παναχράντου, μονή τῆς. 194, 322.
 Παντεπόπτου, μονή τοῦ. 194, 194, 291, 313.
 Παντοκράτορος, μονή τοῦ. 194, 290, 309.
 Πάπας Βιγίλιος. 333.
 Παρακμὴ τοῦ Βυζαντινοῦ ναυτικοῦ. 158.
 Παραπήγματα ἐπὶ τῆς παραλίας. 291.
 — Πατριαρχεῖον. 337.
 Πατριάρχης Κάλλιστος. 270.
 Πατριάρχης τοῖς ἐν Χίῳ Γενουηνοῖς. 274.
 Πατριάρχης Λατίνος ἐν Κ/πόλει. 195.
 Πατριάρχης τοῦ Γράδου. 166, 196.
 Πατριαρχικὰ ἐγγράφα. 128, 233, 282, 342.
 Πεγολότης ἔμπορος. 228, 231.
 Πέμπτου, πύλη τοῦ. 70, 71, 72, 74.
 Πενθέκτη Ἀγία σύνοδος. 303.
 Περάματος, πύλη τοῦ. 165.
 Περιβλέπτου, μονή τῆς. 379, 400.
 Περιβόλος τῶν μονῶν. 290, 310, 313, 319.
 Περιβόλος τῶν τειχῶν. 6, 65.
 — Πετεινοχώριον. 285.
 Πέτρος ὁ ἐρημίτης. 89.
 Πηγῆς, πύλη τῆς. 76.
 Πισαοὶ ἐν Κ/πόλει. 138.
 Πλάκες ἐπιτάφιοι. 381.
 Πλακωτή. 13.
 Πολιορκία τῶν Ἀράβων. 359.
 Ποτεστάτος τῶν Γενουηνσίων. 204, 249, 253.
 Πούρ κουγιὸν μεστζηδί. 381.
 Πρασίνων συνοικία. 373.
 Πραιτώριον. 368, 370, 371.
 — Πριγκηπόνησοι. 447, 175.
 Προξενεῖον τῆς θαλάσσης. 200.
 Πρόξενος τοῦ Καφᾶ. 244.
 Πρωτεκδικεῖον. 341.
 Πτερὰ τῆς τάφρου. 7.
 Πτερὸν τῶν Βλαχερνῶν. 61.
 Πτωχοπρόδρομος περὶ Βενετῶν. 164.
 Πύλαι τῶν χερσαίων τειχῶν. 61.
 Πυργία. 18.
 Πύργος Ἀγίου Νικολάου. 35.
 Πύργος Ἰσαακίου Ἀγγέλου. 22, 39, 94.
 Πύργος Λέοντος καὶ Ἀλεξάνδρου. 101.
 Πύργος σεσαθρωμένος. 72.
 Πύργοι στρογγύλοι καὶ ὀκτάγωνοι. 20.
 — Πύργος τοῦ Χριστοῦ. 180.
 Πύργοι παραπύλιοι. 69, 79.
 Πύργων εἰσοδοὶ. 14, 15.
 Πύργων ἐμβασθόν. 17.
 Πύργων θόλοι. 16.
 Πύργων θυρίδες. 14.
 Πύργων κλίμακας. 16.

- Πυρκαϊὰ ἐν Κ/πόλει. 188.
 — 'Ραιδεστοῦ ὁ οἶτος. 230.
 — 'Ρηγίου, πύλη τοῦ. 77, 78.
 'Ριάντ, σύγγραμμα τοῦ. 285.
 'Ροντζέριος ὁ Καταλάνος. 254, 255.
 'Ρυμοτομία τῆς Κ/πόλεως. 293.
 'Ρωμανίας ὑποταγὴ εἰς τὴν 'Ρώμην. 185.
 'Ρωμανίας ὁ οἶτος. 230.
 Σαντζακδάρ μεστζηδί. 354.
 Σαρακηνῶν τέμενος. 188, 189, 293, 365.
 Σεβαστούπολις. 240.
 — Σεῖδ 'Αλῆ, Κῆπος τῶν τεμενῶν. 283.
 Σεῖχ Σαλῆμ μεστζηδί. 93.
 Σεῖχ Μουράδ μεστζηδί. 382.
 Σεῖχ Σουλεϊμάν μεστζηδί. 352.
 Σεκμπάν μπασῆ μεστζηδί. 375.
 — Σηλυμβρίας πύλη. 76, 77.
 — Σημεριναὶ ἐκκλησίαι. 298.
 Σιβάσῆ, τέμενος τοῦ. 285, 396.
 Σίγμα, συνοικία. 379.
 Σιδηρά πύλη. 122, 226.
 Σινάν πασᾶ μεστζηδί. 384.
 Σολδάτα. 237.
 Σολέμνια. 139.
 — Σοφιῶν λιμὴν. 123, 124, 189, 226, 365, 372.
 Σουγδαία. 237, 242.
 Σουλοῦ κουλέ. 9, 15.
 Σουλοῦ μοναστήρ. 379.
 Σουχέδα μεστζηδί. 396.
 Σταῦλος ἐλεφάντων. 284.
 Στράντζας τὰ δάση. 225.
 Στουδίου μονή. 343.
 Συμβόλων, λιμὴν τῶν. 232, 238.
 Συμεῶν ὁ Μεταφραστής. 284, 328.
 Συναξαρισταί. 282.
 Συνθήκη Γενουηνοῖν καὶ Καντακουζηνοῦ. 269.
 Συνθήκη Γενουηνοῖν καὶ Τατάρων. 238.
 Συνθήκη Βενετίας καὶ Γενούης. 198, 199, 217.
 Συνθήκη Γενούης καὶ Παλαιολόγου. 209.
 Σύνοδος ἐν Βλαχέρναις. 92.
 Συργιάννης Δούξ. 25.
 Ταμίαι ἐν Γαλατᾶ. 252.
 Ταρεῖα ἐν τοῖς ναοῖς. 384.

- Τάφοι ἐν τῇ Παμμακαρίστῳ. 304.
 Τάφος. 6, 7.
 — Τεῖχος τοῦ 'Αναστασίου. 225.
 Τεῖχος 'Ηράκλειον. 3, 18, 19, 20, 86.
 Τεῖχος Θεοδοσιακόν. 3, 5, 92.
 Τεῖχος Λεόντιον. 3, 37, 184.
 — Τεῖχος τῶν Σουλτανικῶν ἀνακτόρων. 119.
 — Τεκὴρ σεράι. 84.
 Τελωνεῖα τῶν 'Ιταλῶν. 227, 229.
 — Τεμενῶν ἀριθμὸς. 295.
 Τενέδου, ἡ κατάκτησις τῆς. 270.
 Τζαμί 'Αγια Σόφια κερπήρ. 338.
 Τζιμισκῆς 'Ιωάννης. 115.
 Τζουκανιστήριον. 104.
 Τιμία ἐσθῆς τῆς Θεοτόκου. 391.
 Τοκλου Δεδε μεστζηδί. 357.
 'Υγρὸς πύργος. 9, 15, 44.
 — 'Υδατα εἰσρέοντα εἰς Κ/πολιν. 13.
 'Υπαπαντῆς ἐορτή. 91, 392.
 'Υπέρπυρα. 229.
 Φανερωτής. 316.
 Φεναρῆ 'Ιησᾶ μεστζηδί. 322.
 Φετιχιε τζαμιί. 298.
 Φθορά Βυζαντινῶν πλοίων. 263.
 Φιάλαι τῶν ἐκκλησιῶν. 342.
 — Φιλοξένου κινιστέρνα. 366.
 Φιλοπάτιον. 19, 23.
 Φλώρου μονή. 284.
 Φοιδεράτων ἐπιγραφαί. 33.
 Φόροι ἐπὶ τοῦ ζυγίου. 231.
 Φούλκος ὁ μοναχός. 171.
 Φώκαια. 212.
 Φώτιος ὁ πατριάρχης. 304, 305.
 Χαζάρια. 233.
 Χαζάροι. 233.
 Χαζαρίας γραφεῖον. 243.
 Χαϊδάρ χανέ μεστζηδί. 397.
 Χαλκηδονησία σκάλα. 168.
 Χαμζέ πασᾶ μεστζηδί. 397.
 Χαμιδιε ἱμαρετί. 402.
 Καρσία πύλη. 68, 72, 74, 80.
 Κοτζᾶ Χατρ ἐδδιν μεστζηδί. 396.
 Κρυσῆ πύλη. 75, 77.
 Κρυσόπορτα. 79.
 Χώρας μονή. 294, 326.
 Ψαρέλαιον. 335.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΩΝ ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ.

Ἐν σελίδι 430	στίχ. 5	ἀντι 1475.	γράφ. 1472.
» 145	» 42	σημ. » Μ. Belin	» Α. Belin.
» 180	» 26	» ἐντετειχισμένων,	» τετειχισμένων,
» 225	» 21	» Σταυροῦ	» Χριστοῦ
» 298	»	» ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.	» ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.
» 300	»	» ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.	» ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.
» 302	»	» ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.	» ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.
» 304	»	» ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.	» ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.
» 304	» 13	» Σαλμάκ τομπρούκ,	» Σαλμά τομπρούκ,
» 376	» 4	ἐν σημ. » Χ. Τζ.	» Χαδηκάτ,
» 406	» 16	» Κωνσταντίνου	» Κωνσταντίνου

44/72 . 61.

